

УНИВЕРСИТЕТ «МИРАС»

«СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ 2023»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2023»

I ТОМ

Педагогика және психология, Филология/
Педагогика и психология, Филология

ШЫМКЕНТ – 2023

«МИРАС» УНИВЕРСИТЕТІ

«СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ 2023»

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

«СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2023»

I ТОМ

Педагогика және психология, Филология/
Педагогика и психология, Филология

ШЫМКЕНТ – 2023

УДК 001
ББК 72
С84

Редакция алқасы (*редакционная коллегия*): М.Б.Мырзалиев, Н.Ф. Халықберген, А.Б-П.Даниярова, И.Ю.Хан, Т.С.Митрошенко, А.В.Роговой, С.Ж. Көшкінбаев, Г.П.Коптаева, Д.Б.Ешенкулова, М.Т.Сулейменова, Ж.А.Жуматаева, Д.С.Абдуллина, М.А.Усербаева, Д. Асқарова.

Студенческая наука 2023: Материалы международной студенческой научно-практической конференции. – Шымкент: типография «Әлем», 2023. – Т. 1. (Педагогика и психология, Филология) – 739 с.

Студенттік ғылым 2023: халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясы материалдары. – Шымкент: «Әлем» баспаханасы, 2023. – Т. 1. (Педагогика және психология, Филология) – 739 б.

ISBN 978-601-08-3649-5

«Студенттік ғылым 2023» атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының материалдарында бизнес және басқару, туризм және қонақжайлылықты басқару, ақпараттық және телекоммуникациялық жүйелер, физика, құқықтану, педагогика және психология, филология, дизайн және көркем еңбек, дене шынықтыру және спорт, бастапқы әскери дайындық, химия және биология бағыттарының дамуы бойынша ғылыми еңбектер жарияланды.

В материалах международной студенческой научно-практической конференции «Студенческая наука 2023» опубликованы научные труды по развитию следующих направлений: бизнес и управление, туризм и управление гостеприимством, информационные и телекоммуникационные системы, физика, юриспруденция, педагогика и психология, филология, дизайн и художественный труд, физическая культура и спорт, начальная военная подготовка, химия и биология.

УДК 001
ББК 72
С84

ISBN 978-601-08-3649-5

© Университет «Мирас», 2023

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

ОӘЖ 37.036.5

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ

Абдуғаппарова А.Д., Задибекова Д.Б., Баштан Т.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены пути повышения познавательных способностей учащихся с помощью новых технологий в начальной школе

Summary: The article discusses ways to improve the cognitive abilities of students with the help of new technologies in primary school

Кіші оқушы ересек өмірге дайындалып қана қоймай, тек білім алып қана қоймай, әртүрлі іс-шараларға қатысады. Заманауи педагогикалық технологияларды қолдану тәрбиелік міндеттерді шешуге және баланың қоршаған әлемді тәуелсіз тануға дайындығын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Өткен ғасырдың ортасынан бастап педагогикалық лексикаға "педагогикалық технологиялар" термині берік енді. Алайда, "педагогикалық технология" терминін түсінуде және оны қолдануда әлі де келіспеушіліктер бар.

Педагогикалық технология оқытудың ең ұтымды жолдары туралы ғылым ретінде де, оқыту принциптерінің жүйесі ретінде де, оқыту процесін жүзеге асыру техникасы ретінде де қарастырылады. "Педагогикалық технология" термині кейде "педагогикалық жүйе" терминімен синоним ретінде қолданылады, ал кейде әдістерге теңестіріледі. Дәл осы жағдай осы Тұжырымдаманың мәнін неғұрлым нақты анықтау мақсатында "педагогикалық технологиялар" терминінің қолданыстағы түсіндірмелерін талдауға себеп болды.

Педагогикалық технология-бұл оқытудың жоспарланған нәтижелеріне қол жеткізу процесінің сипаттамасы (И.П. Волков).Әрине, баланы бәріне үйрету, оған барлық нәрсе туралы дайын идеялар мен білім беру мүмкін емес. Бірақ оны өз бетінше білім алуға, жағдайды талдауға, қорытынды жасауға, өзі шешпеген тапсырманың немесе мәселенің шешімін табуға үйретуге болады. Оқу және тәрбие жұмысының сапасы мен тиімділігін арттыруға күш сала отырып, әрбір сабақ оқушылардың танымдық қызығушылықтарын, белсенділігі мен шығармашылық қабілеттерін дамытуға, демек, оқыту сапасын арттыруға ықпал ететініне қол жеткізу қажет.Философияда есте сақтау адам жанының негізгі сипаттамасы ретінде түсінілуі керек, өйткені есте сақтау адам жанын қабылдауға, түсінуге және бағдарлауға көмектеседі, басқаша айтқанда, есте

сақтау барлық білімнің негізінде маңызды рөл атқарады. Жад, в. Зинченко өзін шындықпен, жанмен, ниетпен анықтайды. Автор өзінің ғылыми зерттеулеріне дейін есте сақтау адам жанының барлық түсініксіз жағдайын түсіндіру болғанын көрсетеді.

Сондықтан есте сақтауды түсіндіру принципіннің категориясы ретінде пайдалану есте сақтау психологиясының ғылыми пәнін қалыптастыру процесінде із қалдырғанын атап өткен жөн. Шындығында, психологияда есте сақтауды зерттеуге натуралистік көзқарас ұзақ уақыт бойы басым болды.

Алайда, жад ғылымның пәні ретінде аз көңіл бөлді, жадыны зерттеу негізінен эмпирикалық құбылыстарға негізделді, онда ғылым пәні кейінірек абстрактілі ұғымдарға теориялық негізделе бастады [1].

Адамның өмірінде есте сақтау маңызды рөл атқарады, сондықтан есте сақтау қабілеті жоқ адам оқи алмайды, ойлана алмайды, жасай алмайды және т.б., сондықтан есте сақтау қабілеті жоқ адам өзін жеке тұлға ретінде тани алмайды, ол қоғамның толыққанды және қабілетті мүшесі бола алмайды.

Бұрын айтылғандай, есте сақтау есте сақтау, сақтау және көбейту рөлін атқаратын психологиялық процесс ретінде анықталады, бұл есте сақтаудың негізін құрайтын осы процестер. Сонымен, автор А.А. Смирновтың ұстанымы дұрыс болар еді, ол "есте сақтау – бұл тәжірибені сақтауды ұйымдастырудың бір емес, бірнеше процестері, оны санада қайталауға, қолдануға және өзгертуге мүмкіндік береді".

Есте сақтау қабілетін дамыту кезінде А.В. Запорожец, Д. Элькониннің арнайы зерттеулерімен анықталған мектеп жасына дейінгі балада осындай мнемоникалық әрекеттердің қалыптасуы мен дамуы үш негізгі кезеңнен өтетіндігін ескеру қажет. Бірінші кезеңде-бастауыш мектеп жасына дейінгі балаларда (3-4 жас) – ересек адам мнемоникалық әрекеттерді ұйымдастырады, баланы салыстыру, жалпылау, талдау және синтездеудің негізгі ақыл-ой операцияларына үйретеді, сонымен бірге ересек адам баладан қажетті ақпаратты есте сақтауды және қайталауды талап етеді. Мұнда сөйлеу өзінің сыртқы функциясын орындайды

- ересек адам балаға бір нәрсені есте сақтау туралы өтінішпен және ауызша нұсқаулықпен жүгінеді және оны қалай жақсы жасауға болатынын міндетті түрде түсіндіреді (үйретеді) [2].

Екінші кезеңде жұмыс орта және үлкен мектеп жасына дейінгі балалармен (4-7 жастағы балалар) жүзеге асырылады, олар қазірдің өзінде дайындалған және өз бетінше ойлау операцияларын жасай алады және олардың көмегімен салыстыруға, ұқсастықтар мен айырмашылықтарды табуға, жалпылауға, жіктеуге, жалпы белгілерге негізделген заттарды топтарға бөлуге, материалды жақсы есте сақтау үшін бірлестіктер ойлап табуға қабілетті. Мұнда, бірінші кезеңдегідей, мнемотехникалық әдістерді қолдана отырып, есте сақтау әрекеттері сөйлеудің сыртқы функциясында, яғни ересектердің нұсқаулары мен талаптарына сәйкес орындалады. 6-7 жастағы балалардың кейбіреулері ғана бір нәрсені өз бетінше есте сақтауға және мнемотехниканы қолдануға қабілетті. Үшінші кезеңде-бұл бастауыш мектеп жасы (7-11 жас аралығындағы

балалар)-алдыңғы кезеңдерде балаларға менталитеттік әрекеттер үйретілген және олар мнемотехникалық әдістерді игерген жағдайда, балаларда мнемикалық әрекеттің құрылымы мен орындалуын жақсы меңгерген.

Жоғарыда айтылғандай, 3-4 сыныпқа дейін балалар мотивациялық саланы дамытуда секіріс жасайды, соның арқасында олар құрылған ниет пен жоспарға сәйкес әрекет ете бастайды. Бұл құбылыс-бұл жеке тұлғаның барлық мінез-құлқы мен іс-әрекетінің еріктілігін қалыптастырудың бастапқы кезеңі.

Қалыптасып келе жатқан тұлғаның еріктілігін дамытудың негізгі факторы бұл мектеп жасына дейінгі баланың ойын әрекетінен мүлдем өзгеше оқу жұмысы. Мектепке түсуіне байланысты қазір баланың назарына жоғары талаптар қойылуда. Бұл жаста көлемі мен таралуына назар аудару әлі жеткіліксіз қалыптасқан және әлсіз. А. к. Маркова, А. Г. Лидер және т. б. зерттеушілер есте сақтау көлемінің нормативтерін белгіледі:

8-9 жыл – 2-5 бірлік көлемінде есте сақтау (орташа 3);

10-11 жылдық келісім-3-6 бірлік (орташа 4) есте сақтау көлеміне кіреді;

12-14 жыл-көлемі 3-7 (орташа 5) .

Жад-бұл өткен мен қазіргі адамның байланыстырушы буыны, танымдық функция ретінде әрекет етеді, ол даму мен оқытудың негізі болып табылады. Жадтың өзіндік процестері мен функциялары бар, олардың көмегімен жад адам өміріндегі рөлін атқарады[2].

Есте сақтаудың жас ерекшеліктері визуалды-бейнелі көріністің үстемдігін қамтиды: бастауыш сынып оқушылары анықтамалар мен сипаттамаларға қарағанда нақты сыртқы оқиғалар мен заттарды жақсы есте сақтайды. Мектептегі оқытудың әсерінен ауызша - логикалық есте сақтау, ерікті (басқарылатын) есте сақтау қалыптаса бастайды. Көбінесе жас кезеңіндегі балалар мағыналы емес, есте сақтаудың механикалық әдісін қолданады.

Немов Р. С. "есте сақтаудың негізгі процестеріне алынған ақпаратты есте сақтау, сақтау, көбейту немесе ұмыту жатады. Есте сақтау процесі есте сақтаудан басталады, яғни есте сақтау процесінде барлық идеялар мен сезімдер бекітіледі, соның арқасында бейнелер, эмоциялар мен әсерлер ойларда қайталанатын".

Сонымен, П.П.Блонский, есте сақтаудың генетикалық теориялары туралы ілімді дамытады. Оның негізгі ережелері бұрын болған барлық жад теорияларын сынға алуда қалыптасады. Автор, басқа авторлардан айырмашылығы, жадтың айналасында екі мүлдем сәйкес келмейтін мәлімдемені біріктіруді ұсынады, осылайша ол бір жағынан жадты ортақ деп талдауға болатындығын атап өтті функция ұйымдастырушылық материя, бірақ екінші жағынан, жады тек адамдарда болады және бәрінен алыс.

Ол "есте сақтау қабілеті сананың жоғары деңгейіне көтерілді, осылайша ол ойлауға жақынырақ және жақынырақ болды, соңында ол соншалықты жақын болды, сондықтан есте сақтаудың қай жерде басталатынын және ойлаудың қай жерде басталатынын ажырату қиын" деп атап өтті. Автор "сөйлеу-бұл есте сақтау мен ойлаудың өзара әрекеттесетін және бір-бірімен тығыз байланыста болатын саласы, сондықтан кейде адамның сөйлеуінде жадқа не жататынын

және ойлауға не жататынын ажырату қиын, бірақ қандай да бір жолмен есте сақтау ойлауға немесе қайталауға ауысады". Сонымен қатар, П.П. Блонский жағымсыз естеліктер адамның жадында ең ұзақ сақталатынын атап өтті.

Автор мұны адамның өзін-өзі сақтау функциясымен сипатталатындығымен түсіндіреді, яғни онымен болған барлық жағымсыз оқиғаларды ұмытып кеткен адам абайсызда әрекет етеді және жақын арада ол тіпті өліп кетуі мүмкін, сондықтан адам үшін әрқашан абай болу керек, ол үшін бәрін түсініп, есте сақтау керек оның теріс тәжірибесі [3].

Леонтьев А. Н. Адамның психологиялық саласында болып жатқанның бәрі оның қызметінен туындайды деген болжамын дамытты. Басында ол Л.С. Выготский ұсынған ұстанымды ұстанды, бірақ содан кейін ол қызметті ұйымдастыруда өзінің схемасын тұжырымдап, оны жануарлар әлемінің эволюциясынан бастап, адамзат қоғамының даму тарихына көшіп, адамзаттың жеке дамуымен аяқталатын әртүрлі деңгейлерде ажыратып, қарастыру керектігін көрсетті. Басқа мысалдарға бала оқитын жағдайды келтіруге болады, мысалы, студент емтихан тапсыру үшін кітап оқиды, яғни оның қызметінің себебі емтихан тапсыру және алу болып табылады бағалау, ал іс-әрекет-кітаптан материалдың мазмұнын игеру, яғни мотив әрекетті толықтырады, ал әрекет мотивті толықтырады [4].

Осылайша, есте сақтау адам қызметінің психикалық процестерінің бірі болып табылады, оның көріністері өте алуан түрлі, есте сақтауды түрлерге бөлу, ең алдымен, есте сақтау және көбейту процестері жүзеге асырылатын іс-әрекеттің ерекшелігіне байланысты, яғни есте сақтау түрлері, ең алдымен, көбейту немесе есте сақтау керек нәрсеге байланысты саралануы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. М.: Просвещение, 2013. 288 с.
2. Асмолов А. Г. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе. М.: Просвещение, 2010. 68 с.
3. Ахметова Д. З. Теория и методика воспитания. Казань: Познание, 2007. 184 с.
4. Болховитин С. М. Содержание и методика воспитательной работы в группах продленного дня / Под ред. С. М. Болховитина, А. А. Огородникова // Нач. шк., 2008. № 2. С. 50-52.

ОӘЖ 159.922

СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУ ТУХНОЛОГИЯСЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Абдуллаева С.С., Райымкулова М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье освещены главные вопросы развития критического мышления школьников: обосновывается актуальность данной проблемы, рассматриваются некоторые техники критического мышления. Статья направлена на формирование целостного

представления о техниках критического мышления как одном из условий социальной успешности молодежи. Предназначена для педагогов общеобразовательных учреждений.

Summary: The article deals with the main issues of the development of critical thinking of students: the relevance of this problem is substantiated, some critical thinking techniques are considered. The article is aimed at forming an idea of critical thinking techniques as one of the conditions for the social success of young people. It is intended for teachers of educational institutions.

Қазіргі білім берудің мақсаты – қазіргі заманның жаңа талаптарына сәйкес болашақ ұрпаққа сапалы білім беру болып табылады. Басты міндет – әр баланың қабілеттерін ашу, жоғары технологиялық, бәсекеге қабілетті әлемде өмір сүруге дайын тұлғаны тәрбиелеу. Сол мәселеге байланысты мұғалімнің қызметінде жаңа әдістемелер мен заманауи білім беру технологияларын қолдану қажеттілігі туындады.

Жаңа стандарттарда анықталған мәселелерді шеше алатын технологиялардың бірі – оқушылардың сыни ойлау қабілетін дамыту технологиясы болып келеді.

Сыни тұрғыдан ойлау – бұл кез-келген мәліметті қабылдаудан бұрын сынап, сол мәліметке байланысты дәлелдерді іздеу, бұрын қабылданған ақпараттармен байланыстыру арқылы, жаңа идеялар мен әдістерге ашық болуға көмектеседі [1].

Бұл технологияның мақсаты оқушылардың ойлау дағдыларын дамыту болып табылады, сыни ойлау оларға тек мектепте ғана емес, күнделікті өмірде де қажет болады.

Сыни ойлауды дамыту технологиясы – бұл ақпарат арқылы кәсіби дағдыларды қалыптастыратын интеграцияланған жүйе болып, алдымен студенттің қызығушылығын оятуға бағытталған әртүрлі әдістердің жиынтығы (ондағы зерттеу және шығармашылық белсенділікті ояту), содан кейін оған материалды түсіну үшін алғышарттар беріп, соңында алған білімдерін жалпылауға көмектеседі.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы үш сатылы білім беру құрылымнан тұрады. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының бірінші сатысы адамның қабылдау кезеңдеріне сәйкес келеді: алдымен оқушы ақпаратты баптауы керек, осы тақырып бойынша не білетінін еске түсіру, содан кейін жаңа ақпаратпен танысу, содан кейін алған білімі не үшін қажет болатынын және оны қалай қолдануға болатынын ойлану керек. Тақырып бойынша бар білім мен идеялар жаңартылады, жеке қызығушылық қалыптасады.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының бірінші сатысында [2]:

1. Оқушылар қателік жасаудан және мұғалімнің түзетуінен қорықпай, еркін жасай отырып, зерттелетін пән бойынша өз пікірлерін білдіре алады.

2. Бұл кезеңде оқушылар берген мәлімдемелерді "дұрыс" немесе "бұрыс" деп бөлуге болмайды.

3. Жеке және командалық жұмысты біріктіру орынды болады. Жеке жұмыс әр оқушыға өз білімі мен тәжірибесін жаңартуға мүмкіндік береді.

Топтық жұмыс оқушыға басқа пікірлерді тыңдауға, қателік жасау қаупінсіз өз көзқарасыңызды айтуға мүмкіндік береді.

Жұмыстың осы кезеңіндегі оқытушының рөлі оқушылардың зерттелетін тақырып туралы білгендерін есте сақтауға, топтарда жанжалсыз пікір алмасуға ықпал етуге, оқушылардан алатын ақпаратты реттеуге және жүйелеуге ынталандыру болып табылады. Бұл кезеңде "әр оқушының пікірі құнды" деген ереже маңызды болады.

"Кластер" әдісі.

Ағылшын тілінен аударғанда "кластер" - "үйір" немесе "қылқалам" деген мағынаны білдіреді. Яғни, бұл белгілі бір қасиеттері бар біртекті элементтер тобы болып, өзіндік бірлік түрін құрайды. Қазіргі кезде "кластер" термині ғылым мен өнеркәсіпте кеңінен қолданылады. Ол мектептегі білім беруде негізінен сыни ойлауды дамыту технологиясы ретінде сәтті қолданылады. Кластерлердің мәні – кез-келген материалдың құрылымы, мейлі ол лингвистикада тілдер болсын, астрономиядағы галактикалар болсын сол заттарды біріктіріп қарастыруға байланысты әдісі болады.

"Дұрыс және бұрыс мәлімдемелер" техникасы

Бұл техника бойынша балаларға алдын зерттелмеген тақырып бойынша бірнеше мәлімдемелер ұсынылады. Оқушылар өз тәжірибелеріне сүйене отырып немесе жай ғана болжау арқылы "дұрыс" мәлімдемелерді таңдайды. Жаңа тақырыпты зерттеуге бейімделініп, негізгі ойлар ерекшеленеді.

« Білемін – Білгім келеді – Мен білдім» техникасы

Мақсаты: оқушылардың ойлау қабілетін дамыту, зерттелетін тақырып бойынша өз ұстанымдарын дамыту. Балалар бұл кестені берілген тақырып бойынша білімдерін жинау, берілген деректерді қабылдау және жүйелеу үшін пайдаланады.

Синквейн техникасы мұғалімге оқушылардың зерттелетін тақырыпты қаншалықты түсінетінін бағалауға мүмкіндік береді, оқу процесін қызықты әрі пайдалы етеді. Бұл техниканы рефлексия кезеңінде қолдануға болады. Синквейн техникасы жылдам, бірақ өте күшті рефлексия құралына жатады.

Сыни ойлауды дамыту технологиясы қазіргі кезеңдегі білім беру мақсаттарына толығымен жауап береді, тұлғаның интеллектуалды қасиеттерін қалыптастырады, оқушылар мен оқытушыны жаңа ақпаратпен жұмыс істеудің әртүрлі тәсілдерімен, оқытуды ұйымдастыру әдістерімен, өзін-өзі тәрбиелеумен, өзінің білім беру процессін жоспарлаумен қаруландырады [3].

Әрбір мұғалім өтіп жатқан сабағын бір жағынан оқуды мағыналы және сапалы, екінші жағынан қол жетімді және қызықты етуге тырысады. Сыни тұрғыдан ойлаудың технологиялық сипаты оны мұғалімдердің білім берудің әртүрлі деңгейлері мен білім берудің әртүрлі салаларында жүйелі түрде қолдануын қамтамасыз етеді.

Сыни ойлауды дамыту технологиясының қолданудағы кейбір қайшылықтарды атап өтуге болады [4]:

- технологияны қолдана отырып, сабақты нақты бір түрде өткізу мүмкін емес. Сыни тұрғыдан ойлау әдістерінің жеке элементтерін ғана қолдануға болады;

- мұғалімдердің барлығы да сыни тұрғыдан ойлау әдістерін қолдануға дайын бола бермейді.

Сыни ойлауды дамыту технологиясы өзара оқыту әдісін қамтиды. Әр түрлі оқытушылар мен әр түрлі курстардағы оқушылар қазіргі мектепте өзін-өзі дамыту үшін маңызды және өзекті ресурс алады: ақпаратты өз бетінше өңдей алады, тәуелсіз ойлау қабілетін дамыта алады, қарым-қатынас дағдылары мен ынтымақтастық дағдыларын қалыптастырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Заир-Бек С.И., Муштавинская И.В. Развитие критического мышления на уроке: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 2014.

2. Загашев И.О., Заир – Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. – СПб: Издательство “Альянс “Дельта”, 2013.

3. Муштавинская И.В., Трофимчук Г.А. Технология развития критического мышления: Методическое пособие.– СПб: ИРО “Смена”, 2014.

4. Тяпина В. Н. “Использование методов и приемов технологии развития критического мышления для формирования мыслительной деятельности учащихся в процессе изучения предмета окружающий мир”.

ОӘЖ 371.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Абдурахманова Н.Қ., Абдикулова А.С., Бекен Н.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются проблемы, возникающие в умении мыслить младших школьников и пути их развития.

Summary: The article discusses the problems arising in the ability to think of younger schoolchildren and the ways of their development.

Жеке тұлғаны өзінің барлық әлеуетті мүмкіндіктерін дербес ашуға және дамытуға қабілетті әлеуметтік шындықтың субъектісі ретінде қалыптастыру өз бетінше сыни ойлау, ғылыми, өндірістік, қоғамдық міндеттерді шығармашылықпен шешу, өз білімдерін үнемі толықтырып отыру және оларды қолдану дағдыларын жетілдіру дағдыларын жұмылдыруды анықтайды. Бұл әр адамға ғылым мен мәдениеттегі прогрессивті өзгерістерді қадағалап қана қоймай, сонымен бірге өз шығармашылық өнімін жасай отырып, оларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Осыған байланысты жеке тұлғаны қалыптастырудағы интеллекттің рөлі артады. Интеллект саласындағы зерттеулерді XVI ғасырдан бастап психологтар мен педагогтар жүргізді. дегенмен, қазіргі уақытта интеллектті дамыту саласында көптеген проблемалар бар.

Бұл тұрғыда әсіресе бастауыш сынып оқушыларының ақыл - ой саласын дамыту мәселесі өзекті. Жаңа заманауи технологиялардың мүмкіндіктері қабылданған ақпараттың көлемі мен күрделілігін бірнеше есе арттырады. Қоршаған әлемге бейімделу үшін шындықты жеткілікті түрде қабылдау керек, балалардың интеллектуалды саласы белсенді түрде кеңейуі керек.

Интеллект ролін арттыру дағдылар мен дағдыларды қалыптастырудың негізі болып табылатын интеллектуалды қабілеттерді дамыту қажеттілігін тудырады. Интеллектуалды қабілеттерді дамытудың сезімтал кезеңі-бастауыш мектеп жасы [1]. Бастауыш мектепте адамның негізгі психикалық функциялары (зейін, қабылдау, есте сақтау, қиял, ойлау, сөйлеу) қарқынды дамып, оның бейімділігі ашылып, интеллектуалды қасиеттер қалыптасады, олар өмір бойы өзгеріссіз қалады.

Алайда, бастауыш сынып оқушыларының зияткерлік қабілеттерін дамыту проблемасына, біздің ойымызша, тиісті көңіл бөлінбейді. Осы жас тобындағы интеллектті дамытуға арналған И.Л. Лебедева, Л. П. Терентьева, М. Ш. Мартиросян, С. Ю. Боруха, Ю. Г. Тамберг, Э. А. Петросян еңбектерінде балалардың зияткерлік саласын дамытудың пайдаланылған құралдары зияткерлік қабілеттерді қалыптастыру тетіктерін толық дәрежеде ескермейді.

Тұжырымдамалық сызыққа және интеллекттің табиғатын түсіндіруге көзқарасқа байланысты әр түрлі ғалымдар өз теорияларын құрастырады. Зерттеу барысында біз интеллектті зерттеудің әртүрлі тәсілдерін білдіретін интеллекттің нақты теорияларына сүйендік. Олардың ішіндегі ең танымалдары Ч. Спирменнің екі факторлы теориясы, Л.Стоунның көп факторлы теориясы, "Дж. Гилфорд", Г. Гарднер мен Б. Стернбергтің жүйелік тәсілі, Дж. пиаженің біржақты даму теориясы және Дж. Брунер, Л. С. Выготскийдің "жақын даму аймағы" тұжырымдамасы.

Интеллект саласындағы жұмысымыздың негіздемесі интеллектті әртүрлі факторлардың иерархиялық құрылымы ретінде қарастыратын интеллекттің психометриялық моделі болды. Бұл қазіргі заманғы отандық ғалымдар В.Д. Шадриков, В. Н. Дружинин, М. А. Холоднойдың зерттеулерімен расталады. Олардың жұмысында осындай күрделі психикалық ұйымның қалыптасуы мен дамуына ерекше назар аударылады. Бұл саяжайды жүзеге асыру әрқашан мектепке жүктелді.

Оқу қызметі мектепке қадам басатындар үшін жаңа қызмет түрі болып табылады және ерекше мазмұнға ие. "Оқу іс-әрекетінің мазмұны-бұл адамдардың теориялық санасы мен ойлауымен байланысты теориялық білім" [2]. Оқу іс-әрекетінде "балалар адамдардың түсінігін құрудың нақты процесін қайталайды-адамзат жинаған және рухани мәдениеттің идеалды формаларында білдірген тий, образдар, құндылықтар мен нормалар "

Сондықтан, бұл мәселені шешудің басым құралдарының бірі-біз болуы мүмкін, біздің ойымызша, эвристикалық оқыту. Эвристикалық әдістер мен әдістерді қолдану ойлаудың әртүрлі формалары мен деңгейлерін дамытуға, оқушылардың танымдық іс - әрекетін белсендіруге үлкен әлеуетті мүмкіндіктер ашады.

Интеллект тек жеке білім беру болып табылатындығына және оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістері бұқаралық мектепте орта деңгейдегі интеллектуалды қабілеттерді қалыптастыруға арналғандығына сүйене отырып, біз эвристикалық метапрактикум сияқты оқыту формасына жүгінген жөн деп санаймыз, өйткені бұл интеллектуалды қабілеттердің даму процесін жекелендіруге мүмкіндік береді. Метапрактикум оқытудың эвристикалық шараларын (ұғымдарды, ережелер мен теорияларды құру, семантикалық және образдық көзқарас, эмпатия, эвристикалық бақылау және эвристикалық әңгіме, эвристикалық модельдеу және синектика) қамтиды, оларды іске асыру зияткерлік дағдыларды дамыту қызметі арқылы, тиісті тапсырмалар мен эвристикалық нұсқауларды орындай отырып жүзеге асырылады. интеллектуалды қабілеттердің дамуының әртүрлі бастапқы деңгейі.

Бастауыш мектеп жасының ерекшелігі интеллекттің иерархиялық моделінің көптеген компоненттерінен осы санаттағы балалардың дамуы үшін ең қажет емес компоненттерді таңдауға мүмкіндік береді. Дамудың басты ерекшелігі бастауыш мектеп жасындағы балалардың когнитивтік сферасының тиясы - психикалық танымдық функциялардың психикалық процестердің (есте сақтау, қабылдау, зейін) ерікті сипат деңгейіне ауысуы, олардың сөздік қорын ұлғайту, сондай - ақ ойлаудың абстрактілі - логикалық формасын қалыптастыру. Осы жас тобындағы зерттеулерге сүйене отырып біз қабілеттердің 4 түрін таңдадық: лексикалық, моникалық, перцептивті және аналитикалық-синтетикалық.

Теллектегі бұл компоненттер бастауыш сынып оқушыларының интеллектуалды қабілеттерінің дамуын бейнелеуде, негізгі психикалық функцияларды - зейінді, қабылдауды, есте сақтауды, ойлауды, қиялды, сөйлеуді қамтиды. Балалардың интеллектуалды қабілеттерінің дамуын мұғалім осы мәдениеттің өкілі болып табылатын мәдени қайта құру процесі ретінде қарастыра отырып, Л.С. Выготский баланың нақты дамыған тәсілдері мен жасырын потенциалдар арасындағы айырмашылық ретінде "өзекті аймақ" пен "жақын даму аймағын" анықтады [4].

Психолог және тәрбиеші Дж. Брунер тақырыпты зерттеп, оны түсіну арқылы студенттер өздерінің кодтау жүйесін құруы керек. Бұл жүйені құрудың ең жақсы тәсілі-оны мұғалімнен толық сәулелендірудің орнына оны өзіңіз ашу. Осыған сүйене отырып, "өзекті аймақтан" "жақын даму аймағына" ауысуды эвристика құралдары жүзеге асыра алады. Эвристикалық оқыту білім берудің өзіндік мағынасын, мақсаттары мен мазмұнын құруға бағытталған. Бұл баланың жеке дамуына және терең когнитивті механизмдердің қалыптасуына жағдай жасайды, онсыз жеке интеллекттің прогрессивті дамуы мүмкін емес. Бастауыш сынып оқушыларын оқытуда қолданылатын эвристикалық әдістер мен әдістер оқушылардың зияткерлік қабілеттерін дамытуды жетілдіруге және олардың танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Холодная, М.А. Психология интеллекта / М.А. Холодная. – СПб.: Питер, 2002. –

264с.

2. Цыркун, И.И. Система инновационной подготовки специалистов гуманитарной сферы / И.И. Цыркун. – Мн.: Тэхналогія, 2000. – 326с.

3. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога. Система работы психолога с детьми разного возраста: практическое пособие. М.: Юрайт, 2016. 412 с.

4. Рыбников Н.А. Память, ее психология и педагогика. Санкт-Петербург: Речь, 2015. 147 с.

ОӘЖ 378.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Абдурашидова М.М., Сайдиагзамова Т.С., Сидорова С.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности работы учителя с учащимися начальных классов. Также описаны психолого-педагогические особенности младших школьников.

Summary: The article discusses the features of the teacher's work with primary school students. The psychological and pedagogical features of younger schoolchildren are also described.

Бастауыш мектеп – жас ұрпақ тәрбиесінің бастауы. Қазіргі қоғамның өзгермелі талаптары, елдің дамуы, ел сұранысының өзгеруіне байланысты жаңа ұрпақ психологиясы да елеулі өзгерістерге ұшырап, оны өмір сұранысына сай өзгерту міндеті туындады. алға қойылды. Еліміздің егемендігі, тіліміздің тәуелсіздігі жас ұрпаққа жаңа талаптар қойып отыр. Бала психологиясын жан-жақты зерттеу, оны терең түсіну, оның жеке ерекшеліктерін үнемі ескеру мектеп пен ұстаздарға жауапты да құрметті міндеттер жүктейді.

Бастауыш мектепте 7-10 жас аралығындағы балалар оқиды. Бұл кезеңде баланың денесі айтарлықтай дамиды, бұлшықеттер мен шеміршек, сүйектер күшейеді, табан сүйектенеді, омыртқа дамиды, мойынның, арқаның және белдің барлық қисықтары дамиды. Баланың психикалық белсенділігі мен жүйкелерінің қалыптасуында мидың маңдай аймақтарының дамуы үлкен рөл атқарады. Жеке психикалық процестердің қарқынды дамуы бастауыш мектеп жасында болады. Бұл кезде баланың қабылдауы дамиды. Көру және есту қабілеті дамыған, түстерді анық ажыратады. Ол алған заттардың қасиетін, сапасын зерттейді. Қоғам өмірдің жаңа негіздеріне бақылауды күшейтіп, оны қабылдауды бақылап, оны қажетті мақсатқа бағыттап алады [1].

Тыңдау – бастауыш сыныптағы негізгі әрекет, бірақ сіздің балаңыздың ойлауы өзгермейді. Белсенді бола отырып, ақыл зейін күшімен жүйені тоқтатады. Сіздің әрекетіңіз баланың өзін есте сақтауын талап етті. Мектеп жүйесінің талаптары мен мәселелері бұл процесті одан әрі дамытады және нұсқауларды орындау қабілеті төмендейді. Есте сақтау жатталатын материалдың мазмұнына, іс-әрекет сипатына, жаттау мен жаңғыртудың әдістері мен әдет-ғұрыптарын меңгеру деңгейіне байланысты.

Сіз бастауыш мектептен бастап сөздік материалды жаттай аласыз, тіпті материалды оқып, оқи аласыз. Баланың күш салуға деген ынтасына байланысты есте сақтау мен қиял өзгереді.

Қиял заттарды салыстыру үшін жақсы. Қорытынды жасау, себеп-салдар түсіндіру, түсіндіру сияқты логикалық ойлау сабақтың басында. Оқушылардың деңгейі жоғары, бір бетке болмасаң, кетпейсің. Бұл оның қоршаған ортаны басқару қабілетінен, қоғамға енгізілген технологиялардан және білім байланыстарынан көрінеді. Баланың санасы мен танымдық құштарлығы аралардың көмегімен қалыптасады. Бұл ретте бастауыш мектеп жасындағы балаларға ана тілін терең ұлтшылдықпен үйрететіні анық. Күннің соңы туралы, мәтін грамматикасы, күн грамматикасы және уақыт мәселелері.

Тіл – ойдың жемісі. Баланың сөйлеуінің тазалығына, ойлау қабілетінің жеткіліктілігіне ерекше назар аудару керек. Л.С.Выгодскийдің ойынша, мектепте оқудың басталуымен ойлау баланың саналы әрекетінің орталығына айналады. Ғылыми білімді меңгеру барысында пайда болатын сөздік қордың, логиканың, пайымдаудың дамуы басқа танымдық процестерді білдіреді [2].

Ғалым Х.Досмұхамедұлы тіл мен сөйлеу – адам психологиясының басты ерекшеліктерінің бірі дейді. «Тіл – адамның жаны. Өз тілін білмейтін ел жоқ. Тілінен айырылған ұлт – жойылған ұлт. Мектептің, баланың тілі дұрыс болса, елдің тілі де түзеледі, жетілдіріледі, көркейеді.

Бала мектепке алғаш барған кезде қиын кезең болуы мүмкін. Бұл балалардың үйдегі де, мектептегі де жаңа талаптарына негізделген. Бұл жас тобының негізгі әрекеті ойын болса, мектепке келгеннен кейін оқу психикалық дамуды бақылайды. Осының арқасында баланың психикасы айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Оның себебі, балаға ойыннан гөрі оқу қиынырақ. Бастапқыда бала мектептегі жаңа жағдайға әлі бейімделе алмағандықтан, оқуда мынадай қиындықтарға тап болады [3]:

1-ші: баланың мектеп ортасына бейімделуі;

2-ші: мұғаліммен, құрбыларымен қарым-қатынасы;

3-ші: Бірінші сынып оқушыларына берілген тапсырмалар тым жеңіл болуы мүмкін, баланың оқуға деген қызығушылығы жоғалуы мүмкін. Дегенмен, барлық қиындықтар баланың психикасының дамуының арқасында шешіледі, ол жақсы мен жаманды ажырата бастайды. Мектепке алғаш келген оқушының негізгі танымдық процестері мектепке келгеннен кейін айтарлықтай өзгерістерге ұшырайды. Бұл кезеңде балаға мұғалім мен ата-ананың көмегі көп қажет.

Өкінішке орай, оқуда жақсы оқуға мүмкіндігі бар студент кейбір ақыл-ой әрекетсіздігінен қабілетсіз болып есептелетін кездер болады. Бұл баланың оқуға деген құлшынысының жоқтығынан, ойлаудан қашуынан, оқуды баланың қабілетінен тыс, өте қиын деп санауынан болады. Мұндай балаларды ынталандыру, белсенділікке баулу, олардың нені қызықтыратыны туралы ақпарат беру қажет. Оны қосымша қызықты материалдармен қамтамасыз ету және оның оқу қуанышын сезінуіне жағдай жасау пайдалы (мысалы, ол бұрын оған қиын болған мәселені дұрыс шешкенде). Бұл оқушының өзіне деген

сенімін тудырады және сол арқылы оның басқалардан қалыспай жақсы оқи алатынына сенімділік береді.

Мұғалім ақылды, қабілетті балалардың қауіптілігін ұмытпауы керек. Оларды оқыту оңай, сондықтан олар ауыр жұмысқа үйренбейді және қажетті ерік-жігері жоқ. Ақыл-ой күшінің жетіспеуі мынадай жағдайға әкелуі мүмкін: мұндай балалар бірте-бірте қабілеттерін жоғалтады, ал дарынды мектеп оқушыларынан олар еңбекке қабілетті, орташа, тіпті кедей жұмысшыларға айналады.

Бастауыш сынып оқушылары тапсырманы орындауды ұзақ уақыт білмейді. Олар бұл тапсырманы есте сақтағысы келеді. Бұл олардың есте сақтауда үлкен икемділігінен емес, олар әлі үйренуге дайын болмағандықтан, оларға жұмыс істеуді ешкім үйретпегендіктен болады. М.М. Мұқанов «Жастар және тәрбие психологиясы» атты еңбегінде бастауыш сыныпта балаларға тапсырмалар екі түрлі жолмен берілетінін көрсетті: біріншіден, бала бұл тапсырманы орындауға жауапты адамды өз бетінше іздейді. Екіншіден, тапсырма жауап іздеу ретінде қойылмайды. Оны аяқтау үшін үлгі беріледі, мысалы, өлеңді жаттау үшін мәтін беріледі.

Қазіргі бала психологиясының негізгі мәселелерінің бірі – бастауыш сынып оқушыларының психикасын дамыту. Бала психикасының дамуын зерттеудің міндеттері мыналар болып табылады [4]:

- Проблемалық жағдайларды шешуді қажет ететін тапсырмаларды құру.
- Жаттығу алдында сақтау принципін деңгейін анықтау.
- Керемет көрініс алдында объектіні бағалау мен ауызша ойлар арасындағы байланысты зерттеу.

Әл-Фараби өз еңбектерінде бұл пікірді былайша қуаттайды. «Кез келген ғылым бірегей құндылықтарды түсіну арқылы ойға оралады. Бізге осы ерекше құндылықтардың бірнешеуін ғана сезіну жеткілікті, ал қалғандарының көбін сезіну пайдалы». Бұл жағдайда біздің санамыз сезімдеріміз қабылданып, түсінігіміз жинақталғаннан кейін ғана өз рөлін атқара бастайды. Бастауыш сыныптағы оқу үрдісінде мұғалім балалардың танымдық іс-әрекетінің дамуына әсер етеді, ал бірлескен іс-әрекет барысында олардың ойлауы күрделене түседі, есте сақтау, зейіні тұрақтанады және шоғырланады.

Қ.Д. Ушинский былай деп жазды: «...Кіші сыныптан бастап, оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай өзіндік жан-жақты көзқарасы болуы керек... Бұл тәсіл жыл өткен сайын тереңдей түсуі, кеңеюі және толықтырылуы қажет». Яғни, мектеп оқушысының танымдық белсенділігі оның дамуының басты шарты екені анықталды. Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерде білімнің рөлі, білімнің сенімге айналуы, оқушының оқу-танымдық мәселелерін шешуге қатынасының маңыздылығы, жас ерекшеліктері мен қоршаған ортаның әсері қалыптасуының қажетті және жеткілікті шарттары ретінде көрсетілген. оқушылардың танымдық белсенділігі.

Бұл проблеманы педагог-психологтар Н.Ф.Талызина, В.В.Давыдов, П.Я. Гальперин, Ю.К. Бабанский, А.В. Усова, Д.Б. Эльконин, Л.Е. Шубина, Б.П.

Есіпов, М.А. Данилов, И.Я. Лернер, Л.В. Занков, М.И. Махмудов, А.А. Люблинская, А.Н. Леонтьев еңбектерінде талқыланды.

Даму үздіксіз, ойлау, қорытынды жасау процестері қалыптасады. Мектептегі тәрбие балаға жан-жақты білім береді және оның дамуының негізі болып табылады. Осылайша, оқыту мен даму арасында тығыз байланыс бар. Бұл ретте көрнекті психолог Л.С. Выготский дамуды нақты және іргелі деп бөлді. Тақырыптық даму кезінде оқушы мұғалімнің түсіндіріп жатқанын меңгеруді жалғастырады, іргелі даму кезінде оқушы білімді өздігінен игере алмайды.

Педагог психологтарының (Н.Лейтес, А. Люблинская, Ю. Пономарев, Ж. Пиаже, А. Зак, т.б.) зерттеулері бойынша оқушылардың танымдық іс-әрекеті мен қиялының психологиялық негіздері, мектеп жасындағы армандары, шығармашылықтары, кезеңдері оқушы іс-әрекетінің, әсіресе бірінші сыныпта ойлау және ақыл-ой операциялары: талдау, жинақтау, жалпылау, салыстыру, т.б. қалыптасады. Сонымен қатар іс-әрекетті бағалау, қорытынды жасау және өз пікірін білдіру сияқты қажетті негізгі дағдылар пайда бола бастайды. Кіші мектеп оқушыларының тағы бір маңызды ерекшелігі - олардың эмоционалдық жағдайы.

Ш.А. Амонашвили мен оқытушы Ю.К.Бабанский педагогика бағалауды оқушы білімі мен тәртібінің тұрақты көрсеткіші деп түсінеді дейді. Психологияда бағаға қатысты мынадай шарттар анықталады: біріншіден, теориялық тұрғыдан адамның өзін-өзі басқаруымен қатар психикалық дамуды басқару механизмі, көрсету түрлері мен әдістері анықталады; екіншіден, баға студенттердің арнайы пәндерді меңгеру дәрежесіне қарай қойылады; үшіншіден, бағалау әдістерін оқу кезінде практикалық тапсырмалар алу мәселесі зерттеліп, оның жағдайлары анықталады; төртіншіден, психология ғылымының әдіснамалық сұрақтарына жауап беруде айтарлықтай кедергілерге тап болады.

Қорыта айтқанда, қазақтың көрнекті ағартушы-педагогы Ю.Алтынсарин ұстаздың жадында мынадай ой түйеді: «Мұғалім кіммен жұмыс істейтінін ешқашан ұмытпауы керек. Егер балалар бірдеңені түсінбесе, мұғалім оларды кінәлауға болмайды. «Балалармен сөйлескенде ашуланбай, жұмсақ сөйлеп, шыдамдылық танытып, екі жақты сөздерді, салыстыруларды, орынсыз терминдерді қолданбаған дұрыс», - дейді ол.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Касенова Г.Т. Бастауыш білім негізі-сапалы білім, саналы тәрбие бастауы // Білім берудегі инновациялық процестер» атты ІІ республикалық конференциясының материалдары, - Астана, - 2013, - 265 б.
2. Абдуллина Г.Т. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің технологиялық даярлығы мазмұнын жобалаудың педагогикалық негіздері. – Алматы, 2013. – 152 б.
3. Оспанбекова М.Н. Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерін инновациялық технологиялар негізінде оқушылардың рефлексиясын дамытуға даярлау: филос. док. PhD ... дис. - Алматы, 2018. - 181 б.

4. Кенжебаева Т.Б. Болашақ мұғалімдердің зияткерлік елеуетін дамыту. – Алматы, 2014. – 165 б.

ОӘЖ 159.99

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ «ҒАЛАМТОРҒА ТӘУЕЛДІЛІК» - ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ

Абдусаттарова Р.У., Есенәлі С.Б., Одинаева С.И.
«Мирас» университеті, Шымкент қ. Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается проблема интернет-зависимости, которая сегодня считается актуальной. Также рассказывается о пользе и вреде интернета, социальных сетей и его влиянии на психику молодежи.

Summary: This article discusses the problem of Internet addiction, which is considered relevant today. It also tells about the benefits and harms of the Internet, social networks and its impact on the psyche of young people.

Ғаламторға тәуелділік мәселесінің өзектілігі келесі жағдаймен түсіндіріледі: жеке компьютерлер қазіргі шынайы өмірімізге мықтап енді, әрі ол дүние ажырамас атрибутқа айналды. Адамзат іс-әрекетінің көптеген салаларында қазіргі уақытта жеке компьютерсіз жұмыс жасауды көзге елестету қиын. Бұл жетістікті қазіргі заманауи ғылыми-техникалық ойдың мықты жетістікті жемісі деп те қарауға болар еді, кейбір аса мән беретін тұстары болмаса.

Осыдан 10 жыл бұрын бүгінгі күні осы мәселе соншалықты өзекті болатынын білмедік. Жыл санап осы проблеманың өзектілігі артып келеді. Қазіргі балалар компьютерді біліп туатын сияқты. Интернетті қолдану ауруға айналуы мүмкін. Интернет-өз алдына не жақсылық, не зұлымдық емес. Ол тек қана айнала әлемнің ажырамас бөлігі ғана және ол сандық болып кетті. Ерте ме кеш пе балалар осы әлемнің бөлігін танитын болады. Бірақ зерттеушілер аталған феноменді анықтауда бірқатар сәйкессіздіктерге тап болған.

Қазір мынандай атаулар кездеседі: «Интернетті патологиялық қолдану», «Ғаламторға тәуелділік», «Интернет-аддикция», «Интернетті проблемалық қолдану». Ғаламторға тәуелділік осы уақытқа дейін феномен болып келеді, ал жеке ауру түрі емес және ол психикалық күйзелістердің классификаторына солай әлі енген жоқ. Интернет жұртшылықтың психикалық денсаулығына қатерлі қауіп факторы болып отыр. Интернет-технологияларды басқарусыз қолданудың салдары болып психологтар, педагогтар мен медиктердің пікірінше интернет-аддикция болады, ол деген- интернет желісіне деген психологиялық тәуелділік феномені, мұнда субъект шындықтан кетіп виртуалды әлемге шексіз еніп кетеді. Көптеген зерттеушілер пікірінше аддиктивті мінез-құлыққа жақын келетін жас аралығы 12–18-ді құрайды. Сондықтан қазіргі таңда интернет-ортада жастардың аддиктивті мінез-құлқының пайда болуын анықтау үлкен маңызды болып отыр. Белинская Е.П. студенттік және жасөспірімдік шақта аддиктивті мінез-құлқтың

қалыптасуының әлеуметтік және психологиялық факторларына жүйелі талдау жасады. Аздаған психологиялық зерттеулерде негізгі назар аддикт (тәуелді) жеке тұлғасына және оны Ғаламтор-аддикцияға тартылу мотивтеріне аударылады. Ал мысалы, А.Е. Жичкина жасөспірім шақтағы балалардың әлеуметтік идентификациясы мен интернеттегі мінез-құлқы арасындағы өзара байланысты зерттеді. Ал интернет-коммуникацияның әлеуметтік-психологиялық ерекшеліктерін Е.П. Белинская зерттеді. Ол интернет-аддикцияның әлеуметтік түп төркінін қарастырды және отбасы атмосферасын интернет-аддикция пайда болудың негізі деп қарастырды [1].

Ал виртуалды шындық жүйесінде сананы манипуляциялау тақырыбына әлі арналған зерттеулер жоқ десе болады, оның ішінде виртуалды шындықтың психологиялық статусы мен оның өзгерген көңіл-күймен байланысын зерттеген А. Е. Войкунскийдің зерттеуін ерекше бөліп айтуға болады. Осылайша зерттеу проблемасы бойынша жасалған әдебиеттер талдауы біздерге келесі қарама-қайшылықты анықтауға мүмкіндік берді: интернет-ресурстың орасан өсу эволюциясы мен бұқараның массалық ақпараттануының жағымды және теріс аспектілерінің төмен мобильділігі арасындағы; интернет секторының қолданушылары –студенттер санының үнемі артуы мен оқу-тәрбие процесі субъектілерінің интернет-ортада қарқынды ақпараттық өзара әрекетінің негативті салдары арасындағы; студенттерге интернетті патологиялық қолдану барысында көмек көрсетудің қажеттілігінің өсуі мен жалпы білім беру жүйесінде интернет-аддикцияның арнаулы коррекциялық-профилактикалық түзету бағдарламаларының жеткіліксіздігі арасында[2].

Интернет - бұл телекоммуникациялық желі, бүкіләлемдік шырмаудың негізі және жаһандық мазмұнға ие. 2008 жылы интернет қолданушылары 1,4 млрд. адамнан асқан болса, қазір 4,1 млрд, яғни Жер шары тұрғындарының 53,6% интернет пайдаланады. Интернет тегін емес, бірақ оның шексіз ақпарат аламасы мүмкіндігі ғаламторға ену үшін провайдерлерге делдалдарға ақша төлеу арқылы мүмкін болады. Интернет жекеменшік емес және оны ешқандай өшіруге болмайды, себебі ортақ басқару орталығы жоқ. Ол еркін ақпараттық желі, мәтін, аудио, бейне материал ретіндегі мәліметтермен алмасуға негізделген. Енді кинотеатрға, сүйікті топтың концертіне барудың, кітапханада ұзақ отырудың, дүкендерге барудың аса қажеті жоқ. Сізге қажетті барлық ақпаратты монитордың экраны алдынан кетпей-ақ алуға болады. Аталмыш жұмыста мектеп оқушыларының Интернет-тәуелділігі мәселесі зерттеледі. Тақырыптың өзекті екендігі еш күмән туғызбайды. Статистика бойынша әлем бойынша интернет-тәуелділер саны есірткі тәуелділерге қарағанда 4 есе көп екен. Еуропа, Азия мен Америкада тиісті клиникалар ашыла бастады. Себебі, ғаламторға деген ерекше құмарлық бала психикасына өте зиянды әсер етеді.

Өкінішке орай қазіргі заман жағдайында жастар түрліше тәуелділіктердің шырмауына қамалып жататыны рас. Салауатты өмір салтын бұқара арасында тарату жұмыстары кеңінен қаншалықты жүргізілсе де жастар арасында ішімдік пен есірткіні қолдану бұрынғыдай жоғары деңгейде қалып отыр. Тағы бір қауіп-ол студенттердің компьютер, интернет, ойындар мен әлеуметтік

желілерге аса тәуелділіктері болып отыр. Компьютерлер бүгінде барлық үйде бар және онсыз адамды елестету мүмкін емес. Көз жұмып-ақ жылдам уақытта керекті мәліметті жіберу, қажетті ақпаратты тауып алу, достармен сөйлесу, сауда-саттық, ойындар мен кино және тағы да басқа көп-көп дүниелер-міне осының барлығы адамзат қуана қолданып отырған заманауи технологиялардың жетістіктері. Бірақ бұл керісінше де жағы бар- компьютерді аса шамадан тыс қолдану дене және ақыл-ой денсаулығын бірте-бірте құртады, жүйке жүйесін бұзады нәтижесінде компьютерге тәуелді адамды ауру қылып қана қоймай, жалғыз қалдырады [3].

Қазіргі заманауи әлеуметтік желілер, онлайндық компьютер ойындары, интернет көмегімен қоғамда кез-келген ақпаратқа қол жеткізу мұның барлығы студенттер үшін арнайы жасалған сияқты, олардың жүйке жүйелері әлі қатайып бекімеген. Бұл балаларға бар жоғы 12-16 жас, оларға бастапқыда тек эскапизмге (шындықтан біршама алшақтау), фантазиялауға, ойындағыны шындыққа балау сияқты әрекеттер тән болады. Компьютер мен интернет толығымен жас адамдардың бұл қажеттіліктерін қанағаттандырады, себебі оның көмегімен олар виртуалды кеңістікте кім болғылары келсе сол бола алады. Әрі студенттік кезеңде оларда адамгершілік, қайырымдылық пен зұлымдық туралы ұғымдар қалыптасады, бірақ ол ұғымдар компьютер мен теледидар арқылы келетін ағын ықпалымен біршама көмескіленуі мүмкін. Бұл тек қана көру мен дененің тұрқының бұзылуы емес, баланың жүрегіндегі шу, тахикардия, қан қысымы ғана емес әрі әлеуметтік оқшаулану, ал соңғы жағдайларда-психикалық бұзылуларға алып келеді.

Көптеген әлеуметтік желілер таралған, оның ішінде кең тарағандары: FACEBOOK-әлемдік көшбасшы.MYSPACE-АҚШ, Еуропа —95 млн. адамнан асады. TWITTER – АҚШ-та, өзге елдерде де танымалдығы артуда.

Шынайы қарым-қатынастың азаюы- міне нағыз негізгі әлеуметтік желілерге басты кінә десе болады. Тіпті оның құрушы авторы Рэнди Конрадтың өзі нағыз шынайы байланыстарды виртуалдымен алмастырғысы келмегендігін айтып мойындайды. Кейде біздер өздеріміз жайлы желіде тым көп ақпарат беріп, өмірімізді қауіпке шалатынымызды білмей қаламыз.

Әлеуметтік желілерде жастар қарым-қатынасқа түсе отырып, ол өзіне виртуалды достарды жеңіл, әрі оңай табады, сыныптастарымен араласады. Интернетта тоырып студентке айтатын мәсеелер өте көп. Қазіргі таңда кеңге танымал болған көптеген блогтар ашылды, онда олар таныс емес бейтаныс адамдарға өздерінің іштеріндегі барлық сырларын жайып сала алады, ол блогтар өз кезегінде кеңестер береді. Көптеген оқушылар ата-аналарына барлық жайды айта алмайды, ата-аналары да оны тыңдауға уақыттары болмайды. Ал әлеуметтік желілерді бөтен балаға кеңес беретін адам табылады.

Форумдар – адамзаттың ең тамаша туындысы, әрі интернеттің ең маңызды аспектілерінің бірі. Форумдар – мыңдаған, миллиондаған адамдарға араласып сөйлесуге мүмкіндік береді. Олар қарым-қатынас желісін тақырыптарға, категорияларға бөлуге мүмкіндік береді. Чаттар мен әлеуметтік желілер жер шарының екі жақ бұрышындағы екі, тіпті одан да көп адамдармен бір-бірінің жанында тұрғандай әңгімелесуге мүмкіндік береді. Интернет-бұл керемет дүние! Әңгіме жазу ерекше тілде жүзеге асады, онда грамматика мен

орфография маңызды емес, сөздер қысқарып жазылса да барлығы түсінікті. Бұл дегеніміз таза, сауатты сөйлеудің жойылуына әкеліп соғады, жазба тіл де айтарлықтай дами қоймайды. Барлық жазба хабарлама хат үлгісінде құрылады. Ал эмоцияның байқалуы сөздермен емес, смайликтермен белгіленеді. Көптеген сайттарда оқушылар тек қана сөйлесіп әңгімелесіп қоймай, музыка тыңдай алады, фильмдер мен клиптер көре алады. Ал қандай кинолар мен клиптар көретіні тек өзіне белгілі, себебі интернетте ешқандай шектеусіз олар барлық нәрсені көре алады. Әрі интернет көптеген мүгедектерге кең мүмкіндіктер беріп отыр. Интернетте барлық әдебиеттің орасан зор кітапханасы бар, ең бірінші кезекте өте құнды әдебиеттер бар-кәдімгі кітап дүкендерінен алатын болсаң, ол өте үлкен қаражат тұрады. Көптеген мүгедектер өздеріне тиісті қажетті деген кітаптарды сатып ала алмайды. Интернет оларға кітапты сатып алмай-ақ оқуға болатын мүмкіндіктер береді. Интернет көптеген жайды үйренуге немесе мамандық алуға және түрлі мақсатта деңгейін көтеруге көп мүмкіндіктер береді. Ең бастысы, Интернеттен ең жаңа жаңалықтарды кеңінен немесе кез-келген тақырыпта алуға болады. Қазіргі таңда интернет біздің әлемімізге қатар, жақын жатқан әлемді ұсынады, онда оны қолданушылар үшін алатын пайдалы нәрсе өте көп, әрі желіде теріс жағымсыз да дүниелер де жетерлік. Алғаш рет желіге енген адам әдетте интернет жайлы жақсы әсерде қалады. Бірақ алғашқы әсер алдамшы екені белгілі. Оны уақыт өте келе түсінетін болады. Неғұрлым интернетте көп уақыт жұмыс жасап отыратын болса адам, соғұрлым оның плюстарын ғана көріп қоймай, минустарын да көретін болады. Бірақ адамдардың барлығы бірдей интернеттің біздің санамызды жаулап алатынын біле бермейді. Сондықтан да ненің жақсы ненің жаман екенін айыру мүмкін болмай қалады. Сол үшін де, интернеттің адамның рухани әлеміне ықпал етуі өте маңызды. Мейірімділік, жақындарға деген махаббат, өзге халықтарға деген сыйластық, тазалық деген ұғымдар өздерінің алғашқы мән-мағынасын жойды. Ал керісінше іштарлық, дәрекілік, жауыздық, айнала болып жатқанға бейжайлық деген қасиеттер үйреншікті болып кетті. Интернет өзінің кең аудиториясына және адам миына ықпал ету күшіне қарай үлкен тәрбиелік және білім беру рөлін атқарар еді. Цензураның жоқтығы әлемдік торды қарама-қарсы нәрсеге айналдырады. Интернет адамды өзімен-өзін жалғыз қалдырады. Интернеттен қылмысты қалай жасауға болатыны жайлы нақты нұсқау көмегін алуға болады. Интернетте өзін-өзі өлтіретін клубтар, есірткі қолданатындар клубы, алғашқы террористерді үйрететін клубтар да бар. Мұндай клубтарда адам өзінің өлімін сұраныс ете алады, бір-екі динамит жарғыш шашкасын сұрай алады, өзіне есірткіні дұрыс егуді үйрене алады.

Айтылғанның барлығы жастардың бос уақытында немен айналысатыны жайлы терең ойлануды қажет етеді. Жеке қасиеттері мен қажеттіліктері, құндылық бағдарлары мен дүниетану көзқарастары қалай дамуына орай олардың қоғамдағы орны анықталатын болады. Интернет-тәуелділік әсіресе жастар арасында белең алған қазіргі таңда өзекті болып отыр. Жастар интернетпен өзара әрекетте бола отырып үлкен қауіпте болады, себебі олар ең қорғалмаған аудитория болады және олар ересектерге қарағанда интернеттен

келетін ақпараттар легін сүзгіден өткізіп тазалауға қабілеттері төмен болып келеді. Компьютерлік мәдениетті тәрбиелеу, оны қолданушылардың өзін-өзі тәрбиелеулері- міне осы интернет-тәуелділікке қарсы тұру осы [4].

Интернетті студенттердің қолдануы жайлы зерттеу жұмыстары психологтардың интернеттің жастар үшін ақпарат көзі емес, көңіл көтеру шарасы деген қорытындылары расталған сияқты.

«Уақыттың бос өткені-өмірдің бос кеткені» деген қазақ халқының ұрпағы экранға телмірумен алтын уақытын бағаламайтыны бүгін күннің шешімі табылмаған, басты қиындықтардың бірі. Әлеуметтік желі дерт пе әлде қажеттілік пе?

Қазіргі адам ақпараттық қоғамның қалыптасуының куәгері және белсенді қатысушысы болады. Соңғы технологияларды (Интернет сияқты) қолдану арқылы жүзеге асырылатын интенсивті ақпараттық және коммуникациялық ағындар адамның психикалық процестеріне және оның жеке басына қатты әсер етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Белинская Е.П. Человек в информационном мире // Социальная психология в современном мире. – М.: Аспект Пресс, 2012. – С. 203-220.
2. Войскунский А.Е. Общение, опосредованное компьютером // Диссертация кандидата психологических наук. – М., 2014.
3. Шайдуллина А.Ф. Интернет-зависимость – новая форма аддиктивного поведения у подростков // Сборник материалов Конгресса по детской психиатрии. – М., 2011. – С. 71-72.
4. Янг К.С. Диагноз – Интернет-зависимость // Мир Интернет. - 2010. - №2. – С. 24-29.

ОӘЖ 378.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОЛДАРЫ

Абенова Н.Б., Жамешова М.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются педагогические пути формирования культуры общения учащихся начальных классов.

Summary: The article examines pedagogical ways to form a culture of communication among primary school students.

Қарым-қатынас - бұл адамдар арасындағы байланыстарды орнату мен дамытудың күрделі, көп қырлы процесі, бірлескен іс-әрекетке қажеттіліктен туындайтын және ақпарат алмасуды, біртұтас өзара әрекеттесу стратегиясын әзірлеуді, басқа адамды қабылдау мен түсінуді қамтиды.

Ұжымдық өмір ережелерін меңгеру үшін балаға үлкендермен және құрдастарымен қарым-қатынас ережелері қалыптасатын белгілі бір әлеуметтік және адамгершілік тәжірибе қажет. Психологтар мұндай дағдылардың жоқтығын бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы басты қиындықтардың бірі деп санайды. Мәселенің бұл аспектісі, әрине, әртүрлі дәрежеде болса да,

«үйдегі» және «балабақшадағы» балаларға қатысты. Көпшілік, достық, талапшылдық, ұстамдылық, зейінділік, досына көмектесуге деген ұмтылыс және мектептегі оқуға қажетті басқа да қасиеттер үлкендердің шебер жетекшілігімен әр түрлі ойындар кезінде балалар тобы арасындағы тұрақты қарым-қатынас арқылы жақсы көрінеді және дамиды [1].

Егер басқа жігіттермен үнемі қақтығыстар туындаса, келіспеушіліктердің себептерін анықтау керек. Мұғалімнің міндеті – ата-аналардың назарын осы мәселелердің барлығының маңыздылығына мүмкіндігінше ертерек аудару және оларға нақты кеңестер беру.

Кіші мектеп оқушыларын қарым-қатынасқа үйрету қазіргі педагогикалық теория мен тәрбие жұмысының практикасында коммуникативті мәдениетті дамытудың шарты болып табылады.

Қарым-қатынас - қызметтің ерекше түрі, ол оның барлық түрлерін сүйемелдейді, ол әрекетке тікелей немесе жанама түрде енеді (кітапты оқығанда біз оның авторымен сөйлесеміз). Сондықтан, егер мұғалім балалармен дұрыс қарым-қатынас орната алмаса немесе бір бала екіншісімен қарым-қатынас жасай алмаса, онда мазмұнды әрекеттердің жемісті болуы өте сирек кездеседі [2].

Адам туғаннан бастап басқа адамдар арасында өмір сүреді. Алғашында, сәби кезінде оның әлеуметтік шеңбері өте тар - бұл ол жақсы білетін жақын ересектер. Содан кейін оның өмірінде аз таныс адамдар мен құрдастар пайда болады. Бұл да өте ерте орын алады - кейбір психологтар өмірдің екінші жылында балалар арасындағы қарым-қатынастың алғашқы белгілерін байқауға болады деп санайды. Адам қартайған сайын оның әлеуметтік ортасы кеңейеді, оның қарым-қатынастары да әртүрлі болады.

Адамның қоғамнан толық оқшаулануы, басқа адамдармен қарым-қатынастан алшақтауы адамның жеке басының, оның әлеуметтік қасиеттері мен қасиеттерінің толық жоғалуына әкелетінін тарихи тәжірибе мен күнделікті тәжірибе көрсетіп отыр.

Қарым-қатынастың көптеген анықтамалары бар. Мысалы, коммуникация – адамдардың бір-бірімен танымдық немесе бағалаушылық сипаттағы ақпарат алмасуынан тұратын өзара әрекеті; немесе коммуникация – серіктестің мінез-құлқына, күйіне және қарым-қатынасына әдейі әсер ету және әсер ету.

С.И.Ожеговтың сөздігіне сәйкес коммуникация – бұл өзара қарым-қатынас, іскерлік немесе достық қарым-қатынас.

Мұғалім әртүрлі қарым-қатынас міндеттерін қоюға мүмкіндік беретін әдістерді меңгеруі керек, олардың ең маңыздысы қарым-қатынаста психологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қарым-қатынас серіктесінің ішкі резервтерін іске асыру болып табылады, сонымен қатар қарым-қатынастың жоғары деңгейіне жетуге ықпал ететін әдістерді меңгеруі керек [3].

Өзара әрекеттесу барысында мұғалім баладан кері байланыс алып, өзі береді. Ол қандай байланыс құралдарын пайдаланады? Қарым-қатынас субъектісі оның реакциясы, әсері немесе сезімі туралы жай ғана айта алады.

Адамдардың сөздерді пайдаланып ақпарат алмасуы вербалды деп аталады. Вербальды коммуникация адамның сөйлеуін белгілер жүйесі ретінде пайдаланады. Сөйлеу табиғи дыбыс тіліне жатады, яғни. екі принципті қамтитын фонетикалық белгілер жүйесі – лексикалық және синтаксистік. Сөйлеу қарым-қатынастың ең әмбебап құралы болып табылады, өйткені оның көмегімен ақпаратты беру кезінде қарым-қатынастың мағынасы аз жоғалады. Оның арқасында ақпарат кодталған және декодталған. Сөйлеу арқылы ақпарат тек «қозғалып» қоймайды, сонымен бірге қарым-қатынасқа қатысушылар бір-біріне ерекше әсер етеді, бір-бірін бағдарлайды және сендіреді, яғни. мінез-құлықтың нақты өзгеруіне қол жеткізуге ұмтылу. Сөйлеу қарым-қатынастың әмбебап құралы болғанымен, ол іс-әрекет жүйесіне кіргенде ғана мағынаға ие болады, ол өз кезегінде басқа, сөйлеуден тыс таңбалық жүйелерді қолдану арқылы міндетті түрде толықтырылады. Демек, егер оның бейвербалды құралдарынан алшақтау болса, коммуникативті процесс аяқталмайды.

Көбінесе қарым-қатынаста біздің серіктесімізге белгілі бір ақпаратты, тәжірибемізді немесе әсерімізді жеткізетін басқа құралдар қолданылады, кейде сөзден гөрі айқынырақ. Көбінесе бұл эмоциялар мен тәжірибелерге қатысты. Серіктестерге сөз қолданбай ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін мұндай коммуникация құралдары вербалды емес деп аталады. Белгілі бір мимика, бастың бұрылуы, қимыл-қозғалысы, жүріс-тұрысы, көзқарасы, көз қысуы серіктестің жағдайы туралы көп ақпаратты бере алады. Вербалды емес коммуникация адамның барлық қарым-қатынасында болатын «дене тілін» білдіреді. Вербалды емес коммуникация, әдетте, вербалды қарым-қатынаспен бірге жүреді және оны толықтырады. Бұл жағдайда тек «дене тілі» ғана емес, сонымен қатар интонация, кідіріс, тонды көтеру және төмендету, дыбыс деңгейін көтеру сияқты сөйлеумен бірге жүретін вербалды емес құралдар да қолданылады.

Осылайша, баланың жағдайы туралы толық ақпаратты алу үшін өзара әрекеттесу процесінде оның мінез-құлқының вербалды емес компоненттеріне назар аудару қажет. Бақылау кезінде мұғалім балаға қарап, оны тыңдайды, интонацияны, мимиканы, ым-ишараны атап өтеді.

Балалар мінез-құлқының бұл бейвербалды (үнсіз) ерекшеліктері баланың ішкі әлеміне енгісі келетін бақылаушы үшін өте маңызды. Баланы, оның жай-күйін, даму деңгейін, көңіл-күйін, оның тілектерін және жалпы ұмтылыстарын түсіну бізге онымен қарым-қатынас процесін оның дамуына ықпал ететіндей етіп құруға мүмкіндік береді. Жеке қарым-қатынас баланы бастауыш мектеп жасында тұлға ретінде қалыптастырады, оған белгілі бір мінездік қасиеттерді, қызығушылықтарды, әдеттерді, бейімділіктерді меңгеруге, адамгершілік мінез-құлық нормалары мен формаларын меңгеруге, өмірлік мақсаттарды анықтауға және оларды жүзеге асыру құралдарын таңдауға мүмкіндік береді. Мазмұны, мақсаты, құралдары жағынан алуан түрлі қарым-қатынас жеке тұлғаның психикалық дамуында да белгілі бір қызмет атқарады. Мысалы, материалдық коммуникация қалыпты өмір сүруге қажетті материалдық және рухани

мәдениет объектілерін алуға мүмкіндік береді, олар біз анықтағандай, жеке тұлғаның дамуының шарты ретінде әрекет етеді.

Балалардың оқу іс-әрекеті және мұғалімнің сөзінің оқушыларға әсері қарым-қатынаста үлкен әсер етеді. Кіші мектеп жасындағы балалардың сөйлеуінің қалыптасуы мен табысты дамуы мұғалімге байланысты. Практикада мұғалім үнемі екі мәселені шешеді:

1. Білімді оқушылар жақсы түсінетіндей етіп көрсету.
2. Оқушылардың сөйлеу тілін дамыту деңгейін көтеру.

Оқушылардың сөйлеуін дамыту олардың сөздік қорын кеңейту жолымен жүретін басқарылатын процесс. Сондықтан мұғалім барлық сабақтарда жаңа материалды хабарлау кезінде оған ұғым болып табылатын жаңа сөздерді қосады. Олардың мағынасын аша отырып, бұрын үйренген сөздер ұмытылмас үшін, жаңадан үйренген сөздер жақсы түсініліп, жадында сақталуы үшін бұрыннан қалыптасқан сөздік қорына сүйену керек [3].

Оқушыларды қарым-қатынасқа дайындау жұмысы бірнеше аспектілерді қамтиды: оқушылардың ойлауы мен сөйлеуінің белгілі бір ерекшеліктерін дамыту, оларда белгілі бір әлеуметтік көзқарастар мен қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыру, сондай-ақ мектеп оқушыларының сөйлеуінде еркін сөйлеуді дамыту, оның болуын болжайды. сөздік қорының молдығы, сөйлеудің бейнелілігі мен дұрыстығы, ауызша айтылған сөзді дәл қабылдау және серіктестердің ойын өз сөзімен дәл жеткізу, тыңдалған нәрседен мәселенің мәнін оқшаулауға дайындық, сұрақтарды дұрыс тұжырымдау, қысқалық және дәлдік серіктестердің сұрақтарына жауаптардың тұжырымы, мәлімдемелердің логикалық құрылысы және ұсынылуы, сөйлеуді күтудің (болжаудың) белгілі бір деңгейі.

Қарым-қатынас - адамдардың өзара әрекеттесу нысандарының бірі, соның арқасында адамдар «бір-бірін физикалық және рухани түрде жасайды...» Адамның бүкіл өмірі басқа адамдармен қарым-қатынаста өтеді. Сөйлеу адам қарым-қатынасының міндетті және алмастырылмайтын құрамдастарының бірі болып табылады [4].

Баланың сөйлеуін дамыту дегеніміз – ана тілін меңгеру, тілді қоршаған ортаны тану, адамзат жинақтаған тәжірибені меңгеру, өзін-өзі тану және өзін-өзі реттеу құралы ретінде, күшті тіл ретінде пайдалану. адамдар арасындағы қарым-қатынас және өзара әрекеттесу құралдары.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Гуревич П. С. Психология и педагогика. Учебник и практикум для академического бакалавриата. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 430 с.
2. Маклаков, А.Г. Общая психология: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. - СПб.: Питер, 2017. - 583 с.
3. Немов, Р.С. Общая психология. В 3-х т.Общая психология: Учебник / Р.С. Немов. - М.: Юрайт, 2017. - 472 с.
4. Обухова, Л.Ф. Возрастная психология: Учебник для бакалавров / Л.Ф. Обухова. - М.: Юрайт, 2017. - 460 с.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ҮЛГЕРІМІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Абжанова Н., Сгимбай Н.Б., Бердіқұл Р.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются методы и приемы совершенствования успеваемости учащихся в начальной школе.

Summary: This article discusses methods and techniques for improving student performance in primary school.

Бастауыш білім беру мазмұны балалардың жан-жақты дамуы, олардың ойлауын қалыптастыру, танымдық қызығушылықтарын арттыру, білім алуларын дамыту және болашақ еңбек қызметіне даярлаудың негіздерін құрайды.

Бастауыш сыныпта оқытудың басты мақсаты – оқушылардың оқу үлгерімін жетілдіру үшін білім беру мазмұнын сапаландыру болып табылады. Мазмұн элементтері - білім, икемділік, іскерлік, дағды, іс-әрекет тәсілдері, шығармашылық қызметінің тәжірибесі сапаланумен оқу үлгерімі жақсарады. Бастауышта оқушылардың оқу тәртібін, жалпы әдептілігін, мәдениеттілігін қалыптастыру, оқу процесін ереже талаптарға, жалпыға міндетті білім беру стандарты, типтік бағдарламамен, сабақ кестесі, уақыт кестесімен, оқыту үдерісінде оқудың, іс-әрекеттің уақыттың пайдалы әсер коэффициентін жоғарылатып, сапалы білім берумен бірге, әрқашанда жас ұрпаққа жан жылуын беру ерекше маңызды [1].

Бастауыш мектептегі оқушылардың үлгерімін жетілдіру – бұл мұғалім мен оқушылардың бірлескен, бірлескен іс-әрекетінде оқу материалын ұтымды, оңтайлы, нәтижелі пайдалануға қол жеткізу.

Оқыту әдістері көптеген функцияларды орындайды, олардың негізгілері:

- білім;
- мотивациялық;
- дамытушы;
- тәрбиеші;
- ұйымдастыру;

1. Оқыту әдісі – бұл мақсатқа жетудің жолы, бастауыш мектептен оқушылардың үлгерімін жақсарту, ол үшін мұғалім әдістерге таңдау жасайды. Білім беру көздері бойынша ерте белгілер:

- тәжірибе;
- көрнектілік;
- сөздік;
- жаңа компьютерлік жүйе.

2. Оқу әдістері мақсатты түрде-дидактикалық мақсатта-белгілі бір дәйекті-дәйекті кезеңдер бойынша жүретін процестер:

- а) білім алу;
- б) дағдыларды, икемділікті және дағдыларды қалыптастыру;
- б) білімді практикада қолдану;
- в) шығармашылық қызмет;
- г) сабақ материалын бекіту;
- д) білім,білік,дағдыны бекіту;

3.Бастауыш сынып оқушыларының үлгерімін жақсарту жолдарының бірі оқыту әдістерін тиімді пайдалануға байланысты.

4. Оқушылардың үлгерімін жетілдірудің бір жолы оқушылардың танымдық іс-әрекетін жүйелі, жоспарлы түрде жүргізу, олардың сапалы орындауы болып табылады:

- түсіндіру-иллюстрациялық (ақпараттық-рецептивті) әдіс;
  - репродуктивті әдіс (көбею);
  - проблемалық баяндау әдісі;
  - жартылай іздеу (эврикалық);
- зерттеу;

5. Білім берудің,оқытудың,оқытудың мақсаты мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартының, үлгілік бағдарламаның, жұмыс бағдарламасының, күнтізбелік-тақырыптық жоспардың, оқу-әдістемелік нұсқаулардың, озық тәжірибенің, тиімді әдістердің, тиімді технологиялардың, "он-лайн-сабақ"неғұрлым үлгілі тәсілінің негіздеріне қойылатын талаптарды мүлтіксіз орындау болып табылады.

6. Бастауыш мектептен оқушылардың үлгерімін жетілдірудің бір жолы-мұғалім мен оқушылардың бірлескен, бірлескен оқу іс-әрекеті:

- оқу материалын-жаңа сабақты баяндау жолында оқу тапсырмаларын орындауға әуес болған хат, тыңдау арқылы;

- Үйге арналған тапсырмаларды оқып, сапалы орындау, қайталау, аяқтау, қажет болған жағдайда толықтыру;

- жаңа сабақта айту, оны түсіндіруге байланысты бекіту, түсініктеме беру кезінде мұқият тыңдау, практикалық жұмыстар жасау;

- үй тапсырмасында оны орындау әдістерінің тұсаукесеріне, нақты тапсырмалардың модельдеріне назар аударыңыз, үй тапсырмаларын жазып алыңыз, сол күні үй тапсырмаларын орындаңыз, мұның бәрі маңызды, ерекшеліктері, уақыты, сыныптастарының уақыты, мұғаліммен, ата-аналармен кеңесу, пікір алмасу, қажет болған жағдайда көмек сұрау, қайта шығу, оқулықтарды оқу;

- қазіргі кезеңдегі оқушылардың үлгерімін жетілдірудің маңызды жолы-өзін-өзі оқыту, өзін-өзі тәрбиелеу, өзін-өзі бақылау, өзін-өзі салыстыру, өзін-өзі тестілеу, практикалық жұмыстарды орындау, компьютерлік жұмыстарды орындау, ұсыныстарға сәйкес ойын элементтері бар дидактикалық әрекеттермен жұмыс .

Оқушылардың үлгерімін жетілдіру жолдары.

7. Мұғалімнің оқыту әдісіне,оқыту әдісіне байланысты оқыту әдісін ұтымды таңдай білуі,тиімділікке қатысты оқыту әдісін қолдана білуі.

8. Басты мақсат оқушылардың үлгерімін жетілдіру болып табылады, сондықтан сапалы білім беру тәсілдерін, түрлендірулер мен жетілдірулерді пайдалану арқылы оқушылардың өз бетінше оқуын жетілдірудің БІнтымақтастық нысандары мен әдістерін үйлестіру қажет.

9. Егер оқушылардың үлгерімін жетілдіру әдістерінің ең бастысы-оқушыларды оқу процесіне тарту, оқу материалын ұсыну, сұрақтар қою, тарих, перспективалар, қолдану, практикадағы сәттер, ұсыныстар, ой-пікірлер оқу-танымдық жұмыстармен жалғасатын болса, онда оң нәтиже күтіңіз.

Оқушылардың үлгерімін жетілдіру мұғалімнің жұмысының нәтижелерін, педагогикалық процестің кезеңдерін көрсетеді:

- дайындық кезеңі (диагностика, болжау, жобалау, жоспарлау);
- негізгі кезең (диагностика, бақылау, өзін-өзі бақылау) (Сабақтың мақсаты, мазмұны, формасы, әдістері, Педагогикалық жағдайлар, мотивация).
- қорытынды кезең-нәтижелер жоспарланғандай өтеді. Оқу үлгерімін жетілдіру оқытудың мәні мен мазмұнына байланысты;
- оқу процесінің мәнін түсіну;
- дидактикалық жүйе;
- оқыту құрылымына;
- оқыту мазмұны;
- оқыту мазмұнының элементтеріне;
- оқу стандарты, типтік бағдарлама, оқу жоспарлары, оқулықтар, оқу құралдары, Электронды жабдықтар және т. б.

Оқу үлгерімін жетілдіру оқу уәждемесінің сапасын арттыруға, оқыту қағидаттарын, оқыту әдістерін іске асыруға ықпал етеді.

10. Білім беру арқылы оқу үлгерімін жетілдірудің бір әдісі-оқушылардың танымдық іс-әрекетін ынталандыру және ынталандыру әдістері.

11. Оқушылардың үлгерімін жетілдіру оқу процесінің нәтижелерін бағалау және өзін-өзі бағалау әдістерін жетілдіру, әділдікті сақтау жолдарының бірі болып табылады. Сонда олар өз оқушыларының еңбегін көреді, таниды, бағалайды, ОҚК жұмысына, оқу қызметіне, оқу қызметіне кіріседі. Осы мақсатқа сәйкес:

- көп міндеттілік-оқу-тәрбие, әдістемелік, ғылыми-зерттеу, материалдық-техникалық бағалау, оқушылардың үлгерімі, санитарлық-гигиеналық талаптар, Қауіпсіздік техникасын сақтау және т. б.

- жан-жақтылық-массалық, мұғалімнің пәндік іс-әрекетін жеке бақылау, салыстыру ретінде және т. б.

- көп сатылы-әртүрлі деңгейдегі басқару органдарына қатысты тексерулерді бақылау;

12. Оқушылардың үлгерімін жетілдіру жолдарының бірі бақылау әдістерін жетілдіру болып табылады.

13. Бастауыш мектепте де оқушылардың үлгерімін жетілдірудің бір жолы-балалардың оқуға деген ынтасын арттыру, оқу іс-әрекеті, балалардың барлық жұмысын әділ бағалау: ойын әрекеті, еңбек қызметі, оқу іс-әрекеті.

14. Бастауыш мектептегі оқушылардың үлгерімін жақсартудың бір тәсілі- бұл бір-бірін толықтыратын, дамытатын оқыту әдістерін мақсатты пайдалану.

15. Бастауыш мектептегі оқушылардың үлгерімін жақсартудың бір жолы- оқушылардың оқу материалын саналы түрде игеруі. Бұл бірқатар факторларға байланысты:

- оқу мотивациясына;
- білім алушының танымдық белсенділігіне, сипатына және деңгейіне;
- оқу-тәрбие процесін ұйымдастыруға;
- танымдық қызметті басқару;
- мұғалімнің қаражатын оқыту әдістерімен пайдалану және т. б. [2].

Бастауыш сыныпта оқушылардың оқу үлгерімін жетілдіру жолы- дидактикалық ұстанымдарды, педагогикалық процесс құраушыларын кезекпен емес, сызықты ретте емес, қажеттілігіне қарай, бір нәтижелі болуына сай паралель, кешенді [3]. Бастауыш сынып оқушыларының оқу үлгерімін жетілдірудің жолдарын атап өттік, сонымен бірге балаларды психологиялық тұрғыдан қарастырып, тану, жас ерекшелігін, қызығушылығын ескеру, олардың дамуда болатындығын біліп тұрақты зерделеп, бақылап, даму динамикасын түсініп еңбек етуді еске салады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Советканова Д. М., Тургынбаева Б. А. Становление субъектности учащихся в процессе обучения // Молодая наука: актуальные вопросы экономики, права, психологии и образования. – 2019. – С. 38-42.

2. Оспанбекова М.Н. ТРИЗ – технологиясы негізінде өнертапқыштыққа баулу: әдістемелік құрал. – Алматы, 2014.

3. Жұмабаева Ә.Е., Уайсова Г.И., Сәдуақас Г.Т., Оспанбекова М.Н. Сауат ашу. 1-бөлім. Жалпы білім беретін мектептің 1-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2016. – 128 б.

ОӘЖ 159.9

ЖАСТАРДЫҢ БОЙЫНА АДАМГЕРШЛІК- РУХАНИ ЖӘНЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Абыт Ж. М., Беркинбай Б. Қ., Әнапия Ж, Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются формирование нравственно – духовное и патриотическое воспитание молодежи.

Summary: The article discusses the formation of moral, spiritual and patriotic education of youth.

Ең алдымен, рухани-адамгершілік құндылықтардың дағдарысымен анықталатын, сондықтан балалар панасыздығы, балалар мен жасөспірімдер қылмысы, нашақорлық сияқты деструктивті құбылыстармен қатар жүретін

заманауи әлеуметтік дағдарыс жағдайында. сектанттық, біздің Отанымыз үшін дәстүрлі моральдық құндылықтар жүйесіне қайта оралу ерекше маңызға ие.

Мектептің міндеті – туған мәдениет рухымен сусындаған тұлғаны қалыптастыру.

Қоғамда ұлттық фактордың адамгершілік пен елжандылықты қалыптастырудағы тәрбиелік ықпалының төмендегенін түсіне отырып, балаларымыздың бойына отансүйгіштік пен имандылықты жаңғырту қажет.

Жастарды патриоттыққа тәрбиелеу – еліміздің мемлекеттік жастар саясатының бір бөлігі. Өз елінің патриоты болу – мақтаныш пен абыройлы кез келген адам үшін әрқашан үлкен мәртебе. Бірақ патриоттар тумайды, олар жасалады. Оның үстіне, сенімді дамып келе жатқан мемлекетте патриоттық тәрбие беруді тек шығармашылық үдеріс ретінде бағалауға болмайды. Бұл да жастар үшін, ел болашағы үшін күрес, мәжбүрлі көші-қон, қылмыстың көбеюі, нашақорлық, маскүнемдік, экстремистік сезімдер сияқты келеңсіз құбылыстармен күрес [1].

Қоғамдық құрылымы көп ұлтты және конфессияшыл мемлекет Қазақстан отансүйгіштік пен өз жеріне деген сүйіспеншілікке негізделген біртұтас идеология құруға ұмтылуда. Бұл жүйелілікті, тұтастықты және бірлік пен қоғамдық келісімді сақтауды талап ететін өте күрделі міндет. Қазақстан ұлттық идеологиясының басты басымдығы, біздің ойымызша, мемлекеттік биліктің басты стратегиялық конституциялық міндетін – «өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтыру, ең жоғары құндылықтарды» іске асыру саясатын жүргізуге ықпал ету болып табылады. оның ішінде адам, оның өмірі мен құқықтары мен бостандықтары»

Рухани-адамгершілік және азаматтық-патриоттық тәрбие бір-бірімен тығыз байланысты және төл тамырымен, ата-бабалар мәдениетінің үздіктерімен, Отанының ерлік өткенімен байланысты тұлғаны қалыптастыру үшін бірдей маңызды болып көрінеді.

Рухани-адамгершілік тәрбие дегеніміз – балаларға Отан үшін дәстүрлі руханият негізінде олардың адамгершілігін қалыптастыратын білім беру, христиандар дамытқан рухани-адамгершілік құндылықтар негізінде мінез-құлық пен өмірлік іс-әрекет тәжірибесін қалыптастыру. екі мыңжылдық мәдениет.

Рухани-адамгершілік тәрбие өз Отанының азаматы және патриоты адамгершілік тұлғасын қалыптастырудың өзегі бола отырып, ұлттық білім беру жүйесінде жүзеге асырылатын жалпы тәрбие процесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Дәстүрлі педагогика адам бойында мейірімділікке, сүйіспеншілікке, шындыққа, басқа адамдарды құрметтеуге, жанашырлыққа, эмпатияға бағытталған руханилық көріністерін, дәлірек айтсақ, оның жарқын жағын мақсатты түрде дамыту қажет деп санайды, бұл православиелік құндылықтардың мәнін айқындайтын бағдарларға сәйкес келеді. адам өмірі үздіксіз рухани-адамгершілік ретінде оны жетілдіру.

Әрқайсымыз тәрбие жұмысының жоспарын құру барысында өзіміздің және балалар ұжымының алдына қандай мақсат қоюды ойластырамыз.

Меніңше, ең орынды мақсат мынадай болар еді: мектеп оқушыларын әлеуметтік маңызы бар және адамгершілікке бағытталған іс-шараларға тарту арқылы жас ұрпақты рухани-адамгершілік және азаматтық-патриоттық тәрбиелеу; балаларды дәстүрлі орыс мәдениетіндегі адам өмірінің мәнін, адамгершіліктің негізгі ережелерін, моральдық ережелерді бұзудың салдарын және олардың мінез-құлқын қалай тәрбиелеуге болатынын түсінумен таныстыру [2].

Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді қоюға болады:

- кіші мектеп оқушысының, Республика азаматының мәдени үйлесімді тұлғасын қалыптастыру үшін жағдай жасау;
- Отанға деген сүйіспеншілік сезімін, еліміздің ерлік өткеніне мақтаныш сезімін тәрбиелеу;
- ел тарихын білуге, ұлы отандастарының адамгершілік қасиетіне сай болуға ұмтылуын қолдау,
- туған жерге және қоршаған әлемге деген қамқорлықты тиімді көрсетуге ынталандыру.

Азаматтық-патриоттық тәрбие дегеніміз – балалар мен жасөспірімдердің бойында жоғары патриоттық сананы, өз Отанына адалдықты, Отанның мүддесін қорғау жөніндегі азаматтық борышы мен конституциялық міндеттерін орындауға дайын болуды қалыптастыру. Православие орыс өркениетінің мәдениет кұраушы кұрамдас бөлігі ғана емес, сонымен бірге мемлекет кұраушы дін. Оқушыларды еліміздің дәстүрлі руханиятымен таныстыру қажет. Мұны оқу, тарих, қоршаған орта, технология және тәрбие сағаттары сабақтары арқылы жүзеге асыруға болады.

XXI ғасырдағы қоғамымыздың әлеуметтік дамуы ұрпақтардың тарихи-мәдени сабақтастығы негізінде ғана табысты жүзеге аса алады. Қазіргі уақытта заманауи баланың бойында отаншылдық сезімін, өз Отанына, сондай-ақ өзінің шағын Отанына деген мақтаныш сезімін оятудың кұралдарын, әдістері мен тәсілдерін қайта қарау қажеттілігі туындайды.

Патриоттық тәрбие бейбіт және соғыс уақытында азаматтық борышын ойдағыдай атқара алатын, өз Отанының азаматы-патриоты қасиеттерін бойына сіңірген жеке тұлғаны қалыптастыруға және дамытуға бағытталған.

Патриоттық тәрбие туралы айта отырып, патриотизмнің не екенін және патриот деп кімді атауға болатынын анықтау керек.

Патриотизм (грекше *πατριώτης* - отандас, *πατρίς* - отан) - мазмұны отанға деген сүйіспеншілік пен жеке мүдделерін оның мүдделеріне бағындыру дайындығы болып табылатын моральдық-саяси ұстаным, әлеуметтік сезім. Патриотизм өз Отанының жетістіктері мен мәдениетіне мақтаныш сезімін, оның сипаты мен мәдени ерекшеліктерін сақтауға ұмтылуды және өзін басқа халықтың өкілдерімен сәйкестендіруді, өз мүдделерін ел мүдделеріне бағындыруға дайын болуды, Отанын қорғауға ұмтылуды болжайды. Отан мен өз халқының мүдделері. Патриотизмнің тарихи қайнар көзі – ғасырлар мен мыңжылдықтар бойы қалыптасқан, туған жерге, тілге, салт-дәстүрге деген сүйіспеншілікті қалыптастырған жекелеген мемлекеттердің болуы. Ұлттардың

қалыптасуы мен ұлттық мемлекеттердің қалыптасуы жағдайында патриотизм өзінің дамуындағы ұлттық сәттерді көрсететін қоғамдық сананың құрамдас бөлігіне айналады.

Патриот – Отанын сүйетін, халқына берілген, Отанының мүддесі жолында құрбандыққа, ерлік істерге дайын жан.

Қазіргі заманда балалар жасына, үлкендердің оларға деген немқұрайлы көзқарасына байланысты кейде жақсы мен жаманды ажырата алмай жатады. Демек, жасөспірімдер арасындағы бұлыңғыр нұсқаулар мен нигилизм. Олар музыкаға (жалпы ойын-сауық), киімге, компьютерге, ұялы телефонға, бір-бірімен қарым-қатынасқа мән береді. Бірақ олар Мемлекеттік Әнұранның сөзін, мектептің мекен-жайын, құтқару қызметінің телефон нөмірін білмейді, оларды панасыз жануарларға, ата-ананың басқа ересектермен қарым-қатынасына ерекше алаңдамайды. Әрине, мәдениеттің рухани құрамдас бөлігі барлық азаматтарды әулиеге айналдырмайды, әр баланың тәрбиесіне әсер етпейді (мұндай өзгерістер ең аз дегенде, өмір бойы қажет). Дегенмен, жалпы адамзаттық құндылықтар, олар Құдайдың адамға берген түрінде, адамды мейірімділікпен «жігертіп», оның жеке тұлғасын қалыптастыруға қабілетті.

Сүйіспеншілік пен мейірімділік рухында білім мен тәрбие беру арқылы бала бойына Отан мен еңбекке деген құрмет, жауапкершілік пен жомарттық тәрбиелеу қисынды әрі дер кезінде орын алған іс сияқты. Бұл тек православие мәдениетінің негіздерін оқыту туралы ғана емес. Кез келген сабақтың мазмұнына орыс мәдениетінің жарқын және шынайы мысалдары, оқушылардың моральдық мәселесін көрсете алатын мысалдар кіруі мүмкін. Өйткені, адам бір нәрсеге сүйену керек [3]. Патриотизмді рұқсат берушілік пен принципсіз мінез-құлыққа негіздеуге болмайды.

Отансүйгіштік пен руханият сезімін, өз халқына, Отанына адалдықты бастауыш сыныптағы барлық сабақтарда, тәрбие сағаттарында тәрбиелеуге болады.

Рухани-адамгершілік тәрбие тұлғаны жан-жақты дамыту жүйесінің жетекші құрамдас бөлігі болып табылады. Қазіргі жағдайда жас ұрпақтың бойына жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениет құндылықтарын меңгеру, түсіну қажеттілігін сіңіру қажет. Біз жастарды ауызбіршілікке, ұлттық келісімге, халқымыздың және басқа да этностардың мәдениетін, салт-дәстүрі мен тілін құрметтеу және қастерлеу рухында тәрбиелеуіміз керек.

Рухани-адамгершілік тәрбиенің мазмұны халқымыздың озық ұлттық-тарихи-мәдени дәстүрлерін сақтауға, жас ұрпаққа білім жүйесін ғана емес, рухани-адамгершілік мұраттар мен құндылықтарды беруге, ең бастысы, ұлттық құндылықтарды қалыптастыруға арналған. зұлымдыққа қарсы тұру және өз өмірін жақсылық заңдары бойынша құру қабілеті. Осы байланыста

Рухани-адамгершілік тәрбиенің бірінші (базалық) деңгейі алдыңғы ұрпақтар жасаған мәдени құндылықтарды меңгеруді қамтиды. Екінші деңгей тәжірибелік қызметте алынған мәдени құндылықтарды саналы түрде қолданумен сипатталады. Үшінші (жоғары) деңгей жаңа мәдени құндылықтарды ашуды, адамның жер бетінде өмір сүруінің мәні мен мақсаты

туралы білімге негізделген. Мектеп оқушыларының рухани-адамгершілік тәрбиесінің динамикасы адамгершілік идеяларының кеңеюін, құндылық қатынастары мен қарым-қатынастарын қайта құруды, сонымен қатар басқалармен құндылыққа негізделген қарым-қатынастарды құру.

Сондай-ақ Қазақстанның жаңа идеологиясының өзегі – қазақ этносының рухани-тарихи мұрасы екенін айта кеткен жөн. Ол Қазақстанның бүкіл көпэтносты халқының гуманистік және адамгершілік әлеуетін пайдалану арқылы байыды. Бүгін біз өз Отанымыз – егемен Қазақстанға деген сүйіспеншіліктің негізгі қағидаттарын қаншалықты ұстансақ, ертеңгі күні болашақ ұрпақ біздің арманымыз бен үмітімізді ақтайды. Қ.Бұрханов «Әрбір азамат өзін-өзі танудың арқасында қоғамға қажетті мемлекеттік идеологияны жүзеге асыруға өз үлесін қоса алады. Бірақ өскелең ұрпақтың бойында мемлекеттік сананы қалыптастыру мәселесі бар екенін айта кеткен жөн».

Шынында да, ең жоғары патриотизм – өз Отанының игілігіне деген ынталы, шексіз ұмтылуында. Жас ұрпақтың бойында туған жерге, өз халқына деген сүйіспеншілік өзге халықтарға деген терең құрмет сезімімен ұштасуы керек [4].

Патриоттық сезімін жоғалтқан халық ортақ стратегиялық мақсаттарға қол жеткізу үшін бірігуге қабілетті біртұтас халық болудан қалады. Бүгін біз жақсы түсінеміз: біз жастарды рухани-патриоттық тәрбиелеумен шындап айналысуымыз керек. Өйткені, бесіктен Отанға деген сүйіспеншілік пен адалдықтың негізінде тәрбиеленген біз, аға буын, біздің орнымызға кімнің келетіні ешбір бейжай емес.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.
2. Бұзаубақова К.Ж. Педагогикалық шеберлік. – Тараз: ИП «Бейсенбекова А.Ж.», 2018. - 325 б.
3. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН. 2018, - 340 б.
4. Ануфриев, А.Ф., Костромина, С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения / А.Ф. Ануфриев, С.Н. Костромина – М.: Издательство «Ось – 89», 2017. – 224 с.

ОӘЖ 371.3

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРМЕУШІЛІГІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕБЕПТЕРІ

Авезханова А. Е., Оразалиева С.Н., Амонбай Ж. С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются психолого-педагогические причины неуспеваемости учащихся начальных классов.

Summary: The article discusses the psychological and pedagogical reasons for the failure of primary school students.

Педагог-ғалымдар үшін оқудағы үлгермеушіліктің негізгі себебі – ең алдымен оқыту әдістерінің жетілмегендігі. Мұнымен келіспеу мүмкін емес. Жаңашыл педагогтардың тәжірибесі В.Н. Шаталова, С.Н. Лысенкова және басқалар бұл көзқарастың дұрыстығын растайды. Ал, көптеген мұғалімдер үлгерімсіздікті балалардың ерік-жігері мен кейбір адамгершілік қасиеттерінің жоқтығымен, еңбексүйгіштік пен ұқыптылықтың жоқтығымен түсіндіруге бейім. Демек, артта қалған оқушыларға қатысты «жұмыс істеу», ата-ананы шақыру, т.б. сияқты репрессиялық шаралар жиі қолданылады. (И.В. Дубровина). Оқушылардың үлгермеушілік мәселесін жеңілдетпеу үшін оның бір себепке емес, бірнеше себептерге негізделетінін және көбінесе олар комбинацияда әрекет ететінін атап өткен жөн. Сондай-ақ, оқушының үлгермеушілігінің бастапқы себебінің үстіне оқудағы артта қалудың салдары ретінде жаңа, қайталама себептердің үстіне қойылады. Бұл себептер де әртүрлі болуы мүмкін, себебі оқушылар үлгермеушілікке бірдей әсер етпейді [1].

Бастауыш сынып жасындағы тәрбиенің алғашқы кезеңдерінде білімге құштарлық, бір жағынан қоршаған ортаға тікелей қызығушылық, екінші жағынан, әлеуметтік маңызы бар іс-әрекеттерді орындауға деген ұмтылыс, оқуға деген оң көзқарасты және оған байланысты сыныптар туралы эмоционалдық тәжірибені анықтайды. алды. Оқытуда артта қалу және нашар бағалар көбінесе балаларда өткір және көз жасына дейін кездеседі. Сонымен қатар, бағалауға деген көзқарас оқушының жеке ерекшеліктеріне, мысалы, ынтасына, мұғалімдермен, ата-аналармен, оқушылармен қарым-қатынасы, өзін-өзі бағалау сипаты және т.б. Сәтсіздіктің себептерін жеткілікті түрде ажырата алмағандықтан, мұғалімдер әдетте қиын оқушыларға көмектесу үшін өте аз және мінсіз құралдар жиынтығын пайдаланады [2]. Педагогикалық көмектің барлық түрлерін іс жүзінде екіге дейін қысқартуға болады: дәстүрлі (сабақтағы сияқты) оқыту әдістері қолданылатын қосымша сабақтарды ұйымдастыру және оқушыға әртүрлі қысым көрсету шараларын қолдану. Бұл дәрі-дәрмектердің барлығы тиімсіз ғана емес, көбінесе зиянды болып шығады, өйткені олар себепке әсер етпейді және академиялық сәтсіздіктің «ауруының» басталуына мүмкіндік береді.

Академиялық сәтсіздіктің негізінде жатқан психологиялық себептер, И.В. Дубровин және басқа психологтар оларды екі топқа біріктірді, олардың біріншісі сөздің кең мағынасында танымдық әрекеттегі кемшіліктерді, екіншісі - балалардың мотивациялық сферасының дамуындағы кемшіліктерді қамтиды. И.В. Дубровина оқу әрекетінің дұрыс әдістерін дамытпауымен ерекшеленетін үлгерімі төмен мектеп оқушыларының ерекшеліктерін зерттейді. Бұл оқушылар, бұл психологтың пікірінше, шын мәнінде оқуға қабілетсіз деп айтуға болады. Оқу қызметі, кез келген басқа сияқты, белгілі бір дағдылар мен әдістерді меңгеруді талап етеді. Санақпен санау, әріптерді үлгі бойынша көшіру, жатқа өлең жаттау – ересек адамның көзқарасы бойынша мұндай қарапайым әрекеттердің өзі бір емес, бірнеше түрлі тәсілдермен орындалуы мүмкін [3]. Олардың барлығы дұрыс немесе бірдей тиімді болмайды. Мектеп

табалдырығын аттаған және жаңа оқу әрекетін орындау қажеттілігіне тап болған бала көбінесе өз бетінше жұмыс істеудің адекватты жолдарын таба алмайды. Егер оған қажетті дағдылар мен әдістерді арнайы үйретпесе, ол оларды интуитивті түрде өзі табады және бұл әрқашан дұрыс және тиімді дағдылар мен әдістер бола бермейді. Көптеген оқу қиындықтары «тұйық шеңбердің» түрін құрайды, онда әрбір жағымсыз фактор бастапқыда сыртқы жағдайлармен туындайды, содан кейін бірін-бірі дәйекті түрде күшейтетін басқа жағымсыз факторларды тудырады. Сондықтан, көбінесе мектеп психологы әрбір жеке оқушының сәтсіздігінің бір емес, бірнеше себебін іздеп, олардың әрқайсысын жоюға ұмтылуы керек. Біз қалыпты, дені сау балаға әрқашан көмектесуге болатынын есте ұстауымыз керек, оны оқуға үйретуге болады және керек. Баланың мектептен қалып қоюына көбінесе ересектер (мектеп пен ата-ана) кінәлі.

И.В. Дубровинаның көзқарасы бойынша, оқу іс-әрекетінің адекватты емес әдістері де жеке сипатта болуы мүмкін. Осылайша, психолог К.В. Бардин үлгі бойынша әріпті көшіргенде мұғалім жасаған үлгіні емес, алдыңғы хатты басшылыққа алған кішкентай бірінші сынып оқушысын сипаттайды. Оқушы оқытудың әдіс-тәсілдерін формальды түрде меңгеріп, оларды жүзеге асырудың сыртқы жағын ғана мұғалімнен алатын жағдайлар да кездеседі. Көбінесе үлгерімі нашар оқушылар оқу дағдыларын меңгеру барысында оларды жеңілдетеді және дөрекі етеді. Жұмыстың тұрақты тәсілдері мүлдем жоқ, тапсырмалардың сипатына сәйкес келмейтін кездейсоқ әдіс-тәсілдерді қолданатын оқушылар бар [4]. Тәрбие жұмысының жеткіліксіз әдістерімен байланысты үлгермеушілік айқын таңдамалы сипатта болуы мүмкін және тек жекелеген оқу пәндеріне немесе мектеп бағдарламасының бөлімдеріне қатысты ғана пайда болуы мүмкін. Бірақ ол жалпылама сипатта болуы мүмкін және көптеген немесе барлық оқу пәндерін меңгерудегі олқылықтар мен кемшіліктерден көрінуі мүмкін. Егер сіз дұрыс емес дағдылар мен оқу жұмысының әдістеріне ерекше назар аудармасаңыз, олар орнығып, оқушының оқуында тұрақты артта қалуға әкелуі мүмкін. Олардың оқу іс-әрекетінде бірте-бірте топтастырылуына, біріншіден, оқытудың басындағы оқу жұмысының салыстырмалы жеңілдігі, біріншіден оқуда айтарлықтай артта қалмай, тиімсіз әдістерді қолдануға мүмкіндік беретін, екіншіден, нақты оқытудың болмауы сияқты ерекшеліктер ықпал етеді. оқушының тәрбие жұмысының әдістемесін мұғалім тарапынан бақылау.

Мектептегі баланың солақайлығы оқудағы үлгермеушіліктердің бір себебі. Адамдардың шамамен 10% -ы солақайлар, ал шетелдік және отандық сарапшылардың бағалауы бойынша, солақайлардың үлесі өсу үрдісі бар. Бастауыш сыныптің әрбір сыныбында жазу, сурет салу және басқа әрекеттерді орындау кезінде белсенді түрде сол қолын оңға қарай жақсы көретін 1-2 (кейде одан да көп) балаларды кездестіруге болады. Солақайлық патология немесе даму ақауы емес.

Кейбір ата-аналар мен «тәжірибелі» мұғалімдер кейде сенетіндей, «басқалар сияқты» оң қолымен жұмыс істегісі келмейтін баланың қыңырлығы

немесе қыңырлығы емес. Солақайлық – баланың өте маңызды жеке қасиеті, оны оқыту мен тәрбиелеу процесінде ескеру қажет. Солақайлардың ми функцияларын литерализациялау ерекшелігі олардың танымдық қызметінің сипаттамаларына әсер етеді, олар мыналарды қамтиды: ақпаратты өңдеудің аналитикалық әдісі, материалмен элемент бойынша жұмыс; вербальды емес ынталандыруларға қарағанда вербальды ынталандыруды жақсы тану; көрнекі-кеңістіктік тапсырмаларды орындау қабілетінің төмендеуі. Соңғы уақытқа дейін солақайлық күрделі педагогикалық проблема болып келді. Жазу үшін қолды таңдауда баламасы жоқ солақай балаларды жүйелі түрде қайта оқыту қажет деп саналды - әркім оң қолымен жазуға мәжбүр болды. Қайта даярлау кезінде олар кейде баланың жеке ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне қарамастан және оның денсаулығын құрбан ете отырып, ең қатал әдістерді қолданды [5].

Қайта даярлау күшті стресс факторы ретінде қызмет ететін литерализацияның табиғи дамыған жеке профилінің бұзылуына әкеледі. Соңғы жылдары мектепте солақай балаларды өздеріне ыңғайлы қолмен жазуға қайта үйрету тәжірибесінен бас тартты. Мектепке дейінгі жаста да зорлық-зомбылықсыз қайта даярлауға болады. Жаңа әрекеттерді меңгеру кезінде балалар үлкеннің айтқанын орындауға тырысады: оң қолына қасықты алу, оң қолымен қарындашты ұстау және т.б. Ал солақай бала үлкендердің талабын орындап, бұл әрекет өзіне толықтай қолайлы болмаса да, айтқанын орындайды. Осындай зорлық-зомбылықсыз қайта оқытудың нәтижесінде көптеген ата-аналар баласының солақай екеніне күдіктенбеуі де мүмкін. Оқуды бастамас бұрын баланың «қолдылығының» бағытын анықтау маңызды: балабақшада немесе мектепке барғанда. Бұған жету үшін әртүрлі сынақтарды жүргізуге болады.

Психологтар А.Ф. Ануфриев пен С.Н. Костромин бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы бірқатар қиындықтарды және бұл қиындықтардың мүмкін болатын психологиялық себептерін анықтады: Бүкіл сыныптағы балалардың шамамен 20% жазбаша жұмыста әріптерді жіберіп алуы мүмкін. Бұл құбылыстың бірнеше себептері бар - фонематикалық есту дамуының төмен деңгейі, зейіннің нашар шоғырлануы, өзін-өзі бақылау әдістерінің дамымауы және тұлғаның жеке типологиялық ерекшеліктері. Балалардың 19% үнемі емле қателерін жібереді, бірақ олар кез келген ережеге жатқа жауап бере алады - бұл «дамылмаған емле қырағы» деп аталатын жағдай. Ықтимал себептері: еріктіліктің дамуының төмен деңгейі, оқу іс-әрекетінің әдістерінің қалыптаспауы, зейіннің көлемі мен бөліну деңгейінің төмендігі, қысқа мерзімді есте сақтаудың төмен дамуы, фонематикалық есту қабілетінің нашар дамуы. Сыныптың шамамен 17% -ы назар аударудан және алаңдаушылықтан зардап шегеді.

Себептер төмендегідей анықталды: еріктіліктің дамуының төмен деңгейі, зейіннің төмен деңгейі, зейіннің төмен деңгейі және зейіннің тұрақтылығы. Балалардың 14,8%-ы математикалық есептерді шешуде қиындықтарды бастан кешіреді – логикалық ойлауы нашар дамыған, грамматикалық құрылымдарды

нашар түсінеді, белгілер жүйесіне назар аудара алмайды, қиялды ойлаудың даму деңгейі төмен. Балалардың шамамен 13,5%-ы мәтінді қайталап айтуда қиналады. Себептері: өз іс-әрекетін жоспарлай алмау, логикалық есте сақтаудың нашар дамуы, сөйлеу және қиялды ойлаудың төмен деңгейі, өзін-өзі бағалаудың төмендігі. Балалардың 13,1%-ы мазасыз.

Көбінесе бұл еріктің дамуының төмен деңгейімен, тұлғаның жеке типологиялық ерекшеліктерімен және ерік сферасының дамуының төмен деңгейімен байланысты. Балалардың 12,7%-ы мұғалімнің түсіндірмесін бірінші рет түсінуге қиналады. Бастауыш сынып оқушыларының жалпы оқудағы артта қалуының психологиялық-педагогикалық типологиясы.

Ол мінез-құлықтың үш түрін қамтиды:

Ж: оқу әрекетінің қарқындылығы төмен балалар.

Б: оқу әрекетінде тиімділігі төмен балалар.

В: оқу іс-әрекетінің төмен қарқындылығы мен тиімділігінің төмен белгілерінің тіркесімі бар балалар.

Ж: Бұл топтағы балалардың мінез-құлқының басым мотиві - белсенді, іс жүзінде көрінетін іс-әрекетте өзін-өзі бекіту және беделді құрбыларының мойындау проблемасы. Әдетте, бұл қажеттіліктер оқу іс-әрекетінде қанағаттанбайды, сондықтан бала сабақтан тыс жұмыстардың әртүрлі түрлерінде өзін көрсетуге ұмтылады.

Б: Танымдық қабілеттердің жеткіліксіз дамуының себептері әдетте не баланың сенсорлық және сөйлеу тәжірибесінің кедейлігі, ата-ананың мәдени деңгейінің төмендігі, мектепке дейінгі және мектеп кезінде ата-ананың сүйіспеншілігі мен қамқорлығының болмауы немесе микрозаңдар болып табылады. ми қыртысында немесе екеуі бірге.

С: әдетте бұл екі белгі (оқу әрекетінің төмен қарқындылығы мен тиімділігі төмен балалар) белгілі бір себеп-салдарлық байланыстармен біріктіріледі және олардың бір мезгілде көрінуі де мүмкін. Осы нұсқалар бойынша бұл типтегі оқушыларды үш топқа бөлуге болады.

Бірінші топтың айрықша ерекшелігі – оқу іс-әрекетінің төмен қарқындылығы оның алдындағы төмен тиімділікке байланысты. Басқа спецификалық белгілер: ата-ана тарапынан балаға жеткіліксіз көңіл бөлу нәтижесінде танымдық қабілеттердің (ең алдымен ойлау және сөйлеу) дамуының төмен деңгейі; бірінші сыныпта оқытудың басында еңбексүйгіштік байқалады, оқуда сәтсіздікке ұшырайды, бірақ кейінірек бұл көзқарас немқұрайлылықпен, күңгірт пассивтікпен ауыстырылады; Мұғалімдермен, ата-аналармен және құрдастарымен қарым-қатынас әдетте тыныш. Екінші топтағы балалардың ерекшелігі – оқу іс-әрекетінің тиімділігінің төмендігі оның білім берудің бастапқы кезеңінде қарқындылығының төмендігімен байланысты. Соңғысының қайнар көзі не оның бастапқы кезеңінде оқу мотивтерінің қалыптаспауы, не эмоционалды-еріктік сферасының шамалы дисфункциясы болып табылады. Үшінші топтағы оқушылардың ерекшеліктері мектептегі алғашқы күндерден бастап төмен қарқындылық пен төмен тиімділіктің бір мезгілде және тәуелсіз көріністері болып табылады.

Ерекше белгілері: мектептегі оқуға психологиялық толық дайын еместік, тұлғаның эмоционалды-ерікті ғана емес, басқа да салаларын қамтитын айқын психикалық инфантилизм.

Нәтижеге қол жеткізбеу мектепке барғысы келмеуге әкеледі. Балалардың сүйікті мұғалімі болуы мүмкін немесе достарымен бірге болуды ұнатады, бірақ жалпы олар мектепті түрме ретінде қарастыратын сияқты. Балалардың көп уақытын өткізетін мектеп қуаныш сыйлайтын, сөздің кең мағынасында тәжірибе жинақтап, білім алатын орын болуы керек сияқты. Мұғалімдер балаларды оқуға, жазуға және есептеуге үйретуді маңызды деп санайтын сияқты, бірақ егер олар балалардың психологиялық, эмоционалдық қажеттіліктерін ескермесе, онда олар балаларды оқуға, жазуға және есептеуге үйретуді маңызды деп санайды. адамдардың құндылығы жоқ қоғам. Мұғалімдер баланың мазасыздануын немесе бірденеден қиналып жатқанын немесе өзін көп нәрсеге лайық емес деп санайтынын, үйренуге тұрарлық емес екенін сезе білуі керек. Балалардың мектептен бас тартуы ең алдымен мұғалімдерге әсер етеді, кейде олардың жағымсыз эмоциялары балаларға әсер етеді. Шығудың ықтимал жолы бар – мұғалімдер мен балалар бір-бірін жақсырақ түсінуге үйренеді, бір-біріне не істей алатынын шынайы түрде көреді және бір-біріне күштірек және жақсы сезінуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Микляева, Н.В. Дошкольная педагогика: Теория воспитания: Учебное пособие / Н.В. Микляева. - М.: Academia, 2018. - 640 с.
2. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: Учебник / Под ред. Гогоберидзе А. Г., Солнцевой О.В. - СПб.: Питер, 2017. - 480 с.
3. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2012. - 510 с.
4. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2013. - 510 с.
5. Стребелева, Е.А. Специальная дошкольная педагогика / Е.А. Стребелева. - М.: Academia, 2017. - 576 с.

УДК:372.853

ТОП 5 ВИДЕОИГР ДЛЯ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИКИ

Адайбекова Сымбат Байғалиевна

Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдықорған, Казахстан

Түйін: Егер сіз физиканы және компьютерлік ойындарды жақсы көретін болсаңыз, онда бұл мақалада физиканың кейбір негіздерін үйренуге және уақытты пайдалы әрі көңілді өткізуге көмектесетін 3 физикаға негізделген бейне ойындар жинақталған.

Қазір заманауи технологияның дәуірі және физиканы үйрену үшін ойындарды қолдануға болады. Себебі, ойындағы барлық жаңа нәрсені үйрену және есте сақтау оңай. Ойын әрқашан пәнге жаңа қызығушылық тудырады және оны тезірек игеруге көмектеседі.

Summary: If you love physics and computer games, then this article has collected 3 physics-based video games that will help you learn some of the basics of physics and have fun at the same time.

Now is the age of modern technology and you can use games to study physics. After all, everything new in the game is easy to learn and remember. The game always creates a new interest in the subject and helps to master it faster.

С развитием технологий в поле внимания разработчиков игр попала сфера образования. Но есть вопрос, действительно ли они подходят для изучения? Если игры хорошо спроектированы, то они могут научить игроков почти безупречно, не утомляя игрока. Пока игры являются образовательными по своей сути, они могут служить мощным обучающим инструментом для всех.

Видеоигры не только невероятно увлекательны, но и могут научить вас некоторым полезным жизненным навыкам. К ним относятся:

- ❖ Личная ответственность;
- ❖ Было показано, что они повышают грамотность;
- ❖ Игры действительно помогают развивать многозадачность;
- ❖ На самом деле может увеличивать серое вещество в головном мозге;
- ❖ Игры могут улучшить зрение и зрительно-моторную координацию;
- ❖ Они могут улучшить навыки решения проблем.

Компьютерные игры могут отнимать слишком много вашего драгоценного времени, но эти 5 игр не могут быть пустой тратой времени.

1. Tami's Tower, разработанная Смитсоновским научно-образовательным центром, - отличная игра для детей всех возрастов. Идея игры состоит в том, чтобы помочь Тами (золотистый львиный тамарин, обезьяна) достать немного еды, построив башни (рис.1, рис.2) [1], [2].

Рисунок 1-2

Звучит достаточно просто, но вам нужно будет противостоять не только гравитации, но и другим озорным животным, пытающимся помешать усилиям Тами (рис.3). Эта игра научит игроков некоторым основным **принципам физики и инженерии** (рис.4), и откровенно говоря, она невероятно увлекательна.

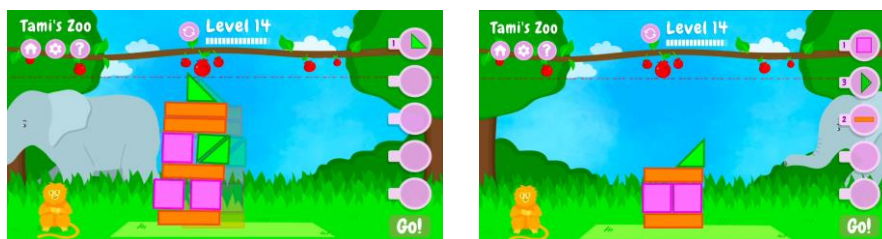
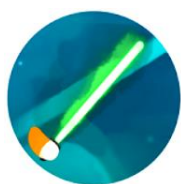

Рисунок 3-4

Как вы, возможно, догадались, эта образовательная игра была создана, чтобы помочь игроку научиться находить решение проблемы, используя **базовые принципы инженерного проектирования**. Tami's Tower: Let's Think About Engineering доступен как веб-сайт для настольных и портативных компьютеров.

2.Phys2 - еще одна игра, которая поможет научить игроков некоторым фундаментальным принципам физики. Он лишь незначительно привносит динамику и диаграммы свободного тела в соседнюю галактику в будущем. [3], [4]

Действие игры разворачивается в разных мирах, каждый из которых посвящен определенному аспекту физики. В игре есть четыре разных мира:

Froth - учит игроков трению или его отсутствию и равнодействующим силам на ледяной планете (рис.5); **Bespent** - учит игроков гравитации и силе, включая реактивные ранцы и сумасшедшие ветры, которые делают вертикальное движение захватывающим (рис.6);

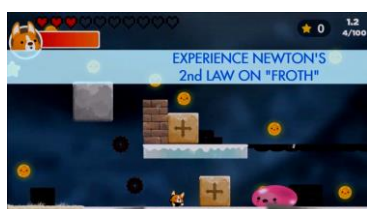

Рисунок 5-6

Mustaclose - другой мир, который учит игроков трению и контактными силам (рис.7);

Kamiyes - Эта планета учит игроков необычным углам и другим интересным принципам физики (рис.8).

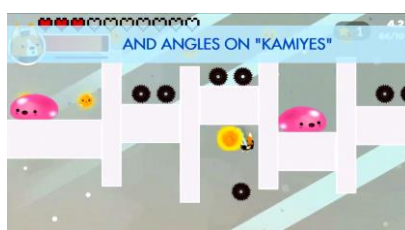
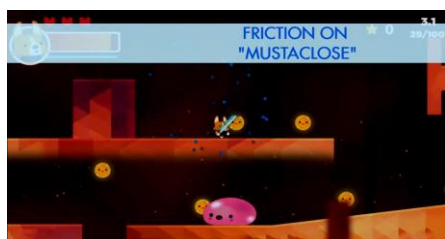

Рисунок 7-8

Игрокам нужно будет решать физические задачи, чтобы продвигаться по игре и открывать новые способности и оборудование (рис.9).

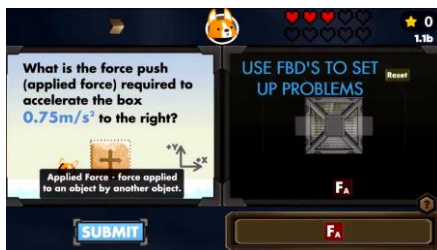

Рисунок 9

Испытайте сложные миры и решайте головоломки, чтобы разблокировать способности и космическое снаряжение.

Уровни с простыми десятичными числами (1.1, 1.2, 1.3 и т. д.) Позволяют игрокам решать проблемы физики через уровни приключений (применение силовых толчков, использование реактивных ранцев, выполнение скольжения по стене и т. д.).

Уровни с буквами (1.1a, 1.1b, 1.2a и т. д.) Позволяют игрокам решать головоломки динамики в 3 этапа (создание диаграммы свободного тела, формирование уравнения F_{net} и решение уравнений). Головоломки тщательно продуманы и дают игроку обратную связь по ходу игры.

3. Universe Sandbox - фантастическая гравитационная игра планетарного масштаба, которая действительно поможет вам визуализировать некоторые основные принципы астрономии. Эта интерактивная космическая игра сочетает в себе элементы климата, столкновения и гравитации в реальном времени, чтобы помочь игрокам понять хрупкость Земли и красоту Вселенной. [5], [6]

При помощи Universe Sandbox мы можем:

Имитировать гравитацию

Моделирование N-тела практически на любой скорости с использованием ньютоновской механики. Настоящая наука, настоящая физика, суперкомпьютер не требуется (рис.10).

Столкновение планет и звезд Эпические, головокружительные столкновения массивных планетных тел (рис.11) [7], [8].

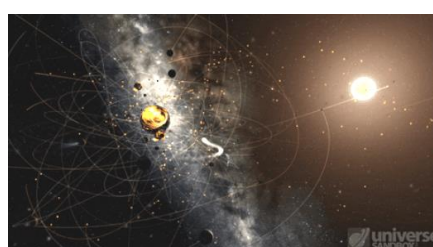

Рисунок 10-11

Заклучение. И как итог, тут выбрать есть из чего. Изучаете ли вы этот предмет, преподаёте ли физику, или просто сожалеете, что когда-то не усвоили основные положения науки, которая раскрывает фундаментальные законы природы, - сегодня можно весело и эффективно восполнить упущенное.

Список использованной литературы:

1. Tami's Tower: Let's Think About Engineering Gameplay Demo <https://www.youtube.com/watch?v=WhvPrudtw-A>
2. Tami's Tower <https://www.common sense media.org/app-reviews/tamis-tower>
3. Phys 2 Trailer <https://www.youtube.com/watch?v=wW19o0m47iw>
4. Phys2 The Return of the Force <https://osmosisgames.org/phys-2>
5. Universe Sandbox | Alpha 16 Teaser <https://www.youtube.com/watch?v=uTro90oUsZY>
6. Official Universe Sandbox Wiki https://universesandbox.fandom.com/wiki/Universe_Sandbox_Wiki
7. Review Monster Physics App <https://www.youtube.com/watch?v=oIzkiKopRVI>
8. App Review: Stephen Hawking's Snapshots of the Universe <https://www.youtube.com/watch?v=qNRU7TedhNE>

ОӘЖ 372.878

ҚАЗАҚ МУЗЫКАСЫН ҰЛТТЫҚ БАҒЫТТА ДАМУ

Азреткулова З. М., Нурмахан Ж. А., Анарбай Ә.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены главные аспекты развития и становления казахской музыкальной культуры и ее связь с древними истоками и традициями казахского народа.

Summary: This article examines the main aspects of the development and formation of Kazakh musical culture and its connection with the ancient origins and traditions of the Kazakh people.

Қазақстанның қазіргі музыкалық мәдениетінде тұтастық пен біртұтастық жоқ – ол бытыраңқы. Ол субмәдениеттер ретінде анықтауға болатын тәуелсіз қабаттарды немесе бағыттарды анықтайды. Кейбіреулері стихиялы түрде қалыптасады, ұлттық дәстүрмен үздіксіз байланысты, басқалары басқа мәдениеттерден алынған, бірақ белгілі бір тарихи-географиялық аймақ пен уақытқа толығымен бейімделген, жаңа шығармашылық типтер, жастардың қарсы мәдениеті және т.б. Барлық осы құбылыстардың арасында іс жүзінде ортақ негіз жоқ. Олар автономды және бір-біріне ешқандай тәуелді емес. Соған қарамастан, олардың әрқайсысы - ашық немесе жасырын түрде - мәдениетте үстем рөлге ие екенін, яғни оның (бағыттың) ең заманауи және ХХІ ғасырдың көрсеткіші екенін айтады.

Дәстүрлі музыкалық өнер өзінің әр алуан жергілікті нұсқаларында (халық-кәсіби ән, күй және музыкалық эпос) бүгінгі таңда ең осал жағдайда болуы мүмкін. Бір жағынан, оны өмірге әкелген орта да мойындап, сүйетіні сөзсіз және көбінесе қазақстандық этномузыкатану ғылымының назарында. Екінші жағынан, оның мәртебесі мен құндылықтары халықаралық деңгейде

ғана емес, республикалық деңгейде де әлі расталған жоқ, бұл шын мәнінде үлкен теориялық және практикалық мәселе.

Қазіргі заманғы концерттік тәжірибеде (мысалы, мемлекеттік концерттер) бұл мәдениет көбінесе бейімделген түрлермен ауыстырылады - оркестрлер немесе ансамбльдер үшін өңделген пьесалары бар аспаптық музыка, бастапқы дәстүрлерге іс жүзінде қатысы жоқ музыканттардың жеке орындауымен дәстүрлі ән айту.

Ұлттық музыканың және оның XX ғасырда пайда болған түрлерінің тағдыры күрделі және түсініксіз. Бұл тағдыр драмалық, өйткені ол нақты музыканттардың тағдырымен тікелей байланысты. Бұл ретте біз Қазақстан композиторының шығармашылығы туралы айтатын боламыз, өйткені қазіргі музыкалық мәдениеттегі қайшылықтардың түйіні, біздің ойымызша, осында орналасқан [1].

20 ғасыр композиторларының шығармашылығына деген көзқарастарды қайта қарау қажеттілігі, біздің ойымызша, екі түрлі себептермен байланысты: а) идеологиялық; ә) әдістемелік. Себептердің бірінші қатары әбден түсінікті, айқын және идеологияның өзгеруімен және кеңестік жүйенің және оның идеологиялық доктринасының күйреуімен байланысты. Ол композиторлық шығармашылықтың құндылық өлшемдерін өзгертуді ғана емес (кеңестік мәдениетте не болуы керек, оның нақты құнына қарамастан сынға жатпайтын нәрсе), сонымен қатар композиторлық өнердің әлеуметтік-экономикалық жағдайының өзгеруіне әкелді. қоғамда. Композиторлық қызмет XX ғасырда өмір сүрген нысандарда іс жүзінде әлеуметтік және қаржылық қолдауды жоғалтып, мәдени нарықтың субъектісіне айналғанын (немесе одан да апаттысы бола қоймағанын) мойындамау мүмкін емес [2].

Бұрын қолданылған ұлттық және интернационалдық, дәстүр мен инновация ұғымдары қазір бұлыңғыр және белгісіз нәрсе ретінде қабылдана бастады, олар енді музыкалық мәдениеттердің өзара әрекеттесу процестерінің нақты бейнесін көрсетпейді. Оларға неғұрлым нақты және нақты мазмұн қажет болды. Композитор шығармашылығының жекелеген үлгілерін мұндай ұғымдармен сипаттау олардың шекаралары (тарихи, мәдени, әлеуметтік) және мазмұны анықталмағандықтан қиынға соқты.

Біріншіден, еуропалық музыка мүмкін болатын жалғыз музыкалық тіл емес екені белгілі болды, екіншіден, ескі композитордың музыкасының қоғамдағы орны әр түрлі – қабылдаудан толық теріске шығаруға дейін әркімге аян. Музыкалық мәдениетке еуроцентристік көзқарас музыканың дамуы мен дамуы туралы басқа көзқарастарға жол бере бастады. Музыкадағы прогресті еуропалық мәдениет үлгісімен, еуропалық жанрлар мен формалардың дамуымен, еуропалық музыка тілімен байланыстыратын музыкалық-мәдени даму концепциясы іс жүзінде гуманитарлық ғылымдардан сығымдалып жатыр.

Өткен ғасырдың алпысыншы жылдарында музыкатануда және жалпы гуманитарлық салада еуропалық музыка мәдениеті мүмкін болатын жалғыз мәдени үлгі емес, жазба дәстүрдің еуропалық кәсібилігі емес екендігі туралы мәселе қызу талқылана бастады. музыкадағы бірден-бір кәсіби шеберлік, әрбір

халықтың өзінің жоғары рухани құндылықтарына ие болуы, оған қарай қозғалысы немесе түсіну әрбір жеке мәдениеттің дамуының мәні болып табылады.

Осы кезде ұлттық музыка тілін зерттеу мәселелері өзекті бола бастады. Бұл сұрақтар, бір жағынан, семантиканы зерттеу үшін ғана маңызды емес, яғни. мән-мағыналары, зерттелетін өнер мазмұны, сонымен бірге музыкалық ойлау заңдарына дейін баратын осындай іргелі мәселелермен де байланысты. Музыканың мазмұны немесе мағынасы, семантикасы мәселесі этномузикатану ғылымында қойылып, жаңа өзектілікке ие болды. Осы үдеріспен қатар академиялық музикатануда да ойлау, тіл, музыканың семантикасына қатысты мәселелер дами бастады [3].

Қазақстанның музыка өнері ғасырлар бойғы даму дәстүріне ие. Қазақ халқының мәдениетінің бастауы сонау көне замандардан басталады. Дамудың алғашқы кезеңінде музыка толығымен ежелгі көшпелі қоғамның утилитарлық қажеттіліктеріне қызмет етуге бағынды және ең маңызды діни және тұрмыстық рәсімдерді сүйемелдеді. Қазақ этносының қалыптасу кезеңінде пайда болған көлемді эпикалық жыр ертегілері жыраулар арқылы орындалып, бастапқыда әскери магия ғұрыптарымен, ата-бабалар культімен байланысты болды.

Халық жадында 100-ден астам аңыз сақталған. Халық шығармашылығының ең сүйікті жанрларының бірі бола отырып, «Алпамыс», «Қамбар», «Қобланды», «Қыз Жібек», «Баянсұлу мен Қозы-көрпеш» және басқа да батырлық және лирикалық-тұрмыстық эпикалық ертегілер ұрпаққа жеткізген. қазақ халқының тарихи оқиғалары [3].

Біраз уақыттан кейін аспаптық музыка – күй пайда болды, ол да өзінің пайда болу кезеңінде сиқырлы қызмет атқарды. Халық санасында эпостық және аспаптық екі дәстүрдің де шығуы аңызға айналған Қорқыт, тұңғыш жырау мен бақсы, «күй атасы» және музыкалық аспап – қыл қобызды жасаушы атымен байланысты.

Қобызмен бірге оның бөліктерінің құрылымы мен атауы Әлемнің 3 деңгейлі моделін (жоғарғы, орта және төменгі дүниелер) бейнелейді. Қорқыт өз ұрпағына үлкен мұра қалдырды – «Қорқыт», «Желмая», «Тарғыл тана», «Елім-ай» және т.б. қобыз күйлері.

Ұлттық композициялық шығармашылықты ойлау, тіл және семантика тұрғысынан зерттеу ХХ ғасыр мұрасын тереңірек түсінуге және бағалауға мүмкіндік береді және кәсіби музыкалық білім берудің - орындаушылық, музыкалық және музыкалық білім беру перспективаларын қарастыруға мүмкіндік береді [4]. Кәсіби білімнің (қазақстандық музыкалық білім беру жүйесі дәйекті түрде байланыстырылған Мәскеу және Санкт-Петербург консерваторияларын айтып отырмын) дүниеге келген сәтімен салыстырғанда музыкалық мәдениеттегі нақты жағдай өзгерді. Музикатану ғылымы осы өзгерістерді түсіну тұрғысынан көш бастауға шақырылады. Әйтпесе, мәдениетте өміршең (яғни, ауызша) қолданыс нәтижесінде пайда болған тілді ұзақ және ауыр және ұзақ жылдар бойы оқыту кәсіби білім алатын әрбір нақты

музыканттың жеке (субъективті) дағдарысына ғана емес, сонымен бірге бүкіл әлем үшін негіз бола алады. қазіргі музыкалық мәдениет саласы.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Елеманова, С.А. Традиционная музыка в современной казахской культуре. / С. А. Елеманова // Мысль. - № 3, 2010. - С. 80-84.
2. Абдрахман, Г.Б. Казахские музыкальные ценности и культурная политика / Г. Б. Абдрахман // Интеграция культуры Казахстана в мировое культурное пространство: динамика и векторы. Сб.материалов Международной научно-практической конференции 10-11 октября 2013 г. - Алматы: КазНИИК, 2013. - С. 201-205.
3. Джумалиева, Т.К. Гульжан Узенбаева / Т. К. Джумалиева // Очерки о композиторах Казахстана. - ред. А. С. Нусупова. - Алматы: Алматы-Болашак, 2013. - С. 442-469.
4. Елеманова С., Омаров Г., Райымбергенова С., Шегебаев П. Казахская музыкальная литература. Астана, 2016.

ӘОЖ 373.3.026.6:159.947

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ
МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШІЛІКТЕРІ**

Айдаркулова А.

Шымкент Университеті, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Кубеева М.А.

Резюме: В этой статье рассматриваются значение и особенности обучения английскому языку учащихся начальных классов

Summary: This article discusses the meaning and features of teaching english to primary school pupils

Ерте жастан ағылшын тілін оқытудың маңызы мен ерекшеліктері.«Біз балаларымыз қазақ тілімен қатар орыс және ағылшын тілдерін де белсенді меңгеру үшін жағдай жасауға шаралар қабылдап жатырмыз. Үштілдік мемлекеттік деңгейде ынталандырылуы керек.» деп айтылғандай, қазіргі қоғам мәселелерінің бірі тек қана экономикалық жағдайға бейімделген тұлғаны тәрбиелеу емес, сонымен бірге нақты заманға лайық белсенді жеке тұлғаны қалыптастыру.

Абай атамыз «Тіл жүректің айтқанына көнсе,жалған шықпайды» деген нақыл сөзіне сүйене отырып ,қазіргі заманға сай айтылған сияқты,тілді меңгергіміз келсе «тіл үйрену үшін тілек те, жүрек те керек» екенін ұғынамыз Көптілділіктің негізі ана тілден бастау алу керек. Ата-бабамыз «Баланы – жастан» десе, ана тілі ананың сүтімен сіңеді, өз ана тілін әбден толық меңгермеген балаға ағылшын тілін үйрету оңайға соқпайды. Бұл кезде мұғалімге үлкен жауапкершілік жүктеледі. Қазіргі заманғы жаңа ақпараттық технологияны қолдану арқылы оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейінде пәнаралық байланыстарды тереңдетуге мүмкіндік туады. Бұл оқушының ақпаратты, қоғам жағдайында ойлау қабілетін арттыра түседі. Осындай

бағыттағы білім оқушыларды Отанға деген сүйіспеншілікке, достық пен ынтымаққа баулиды.

Қазақстан Республикасы заңнамасына сәйкес елдегі беделді тілдің бірі – халықаралық қатынастағы ағылшын тілі болып саналады.

Ағылшын тілі – ХХІ ғасырдың тілі. Ағылшын тілі біздің мемлекетіміздің халықаралық байланыстарын дамытуға мүмкіндік беретін тұлғааралық және мәдениаралық қарым-қатынастардың аса маңызды құралы болып табылады. Қазақстан Республикасының тәуелсіз елге айналып, әлемдік өркениеттің даму жолына түсуі, ағылшын тілін жетік меңгеруді талап етеді. Ағылшын тілін оқытуды мектепке дейінгі мекемелерден басқа, отбасы ортасында да жүзеге асыруға болады. Бұл үшін педагогикалық білімнің болуы міндетті емес, жай ғана үй жағдайында балалармен дидактикалық ойындарды ұйымдастырып өткізу ғана жеткілікті, мысалы ас дайындау, немесе серуен кезінде белгілі бір заттарды ағылшын тілінде атауын қайталату. Мектепке дейінгі ұйымымызда ата-аналармен байланыста ашық ұйымдастырылған оқу іс-әрекеттеріне, ертеңгіліктерге, пікір алмасу мақсатында дөңгелек үстелге шақырылады, сауалнамалар жүргізіледі, ақыл-кеңестер және үйге жеке тапсырмалар беріледі.

Мектеп оқушыларына қарағанда мектепке дейінгі жастағы балалардың еліктегіш қасиеті жақсы дамыған, сондықтан олар ағылшын тілін үйренгенде азырақ қиналады. Сонымен қатар, олар ағылшын дыбыстарын, сөздерін, сөйлемдерін қайталағанды ұнатады. Бастауыш мектеп балалары да еліктеу арқылы үйренеді, бірақ бұл балаларға дыбыстарды дұрыс айтқызу үшін сөйлеу мүшелерінің жұмыстарын түсіндіруге болады, 5-6 жастағы балалардың негізгі іс-әрекеті ойнау іс-әрекеті болып табылады, сондықтан ағылшын тілін үйрету үшін мұғалім осы факторды ескере отырып әртүрлі ойындарды пайдалану керек. Ойындар арқылы мұғалім балаларға жаңа сөздерді, сөз тіркестерін үйрете алады. 7-9 жастағы балалар да ойнағанды ұнатады, бірақ оларды ағылшын тіліне оқыту үшін тек ойындарды ғана емес, әртүрлі тапсырмалар, жаттығуларды да орындатқызу керек. Ойын арқылы балалар шетел тілінде жеңіл қарым-қатынас жасай алады және ойын кезінде оқушылар шаршағандарын сезбей, әсерлене, қызыға отырып шет тілін тез үйренеді.

Бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін үйреткенде басты төрт дағдыны үйретеміз. Олар: тыңдау, оқу, сөйлеу және жазу. Бірінші сыныпта осы төрт дағдыны қалыптастыру сақталған, ал мектепке дейінгі сыныптарда жазу дағдысы болмайды, олар қайталап, жаттап, ойыншықтарды бейнелеп, әртүрлі ойындар меңгереді. Оқытуда жаңа технологияларды қолданып, мысалы әндерді бірге орындауға, тексттерді тыңдатуға т.б. қолданылса, көзбен көріп үйренген есте көп сақталады. Бастауышта оқитын жасөспірім балдар есіне сақтау, көру арқылы жаттау, кез-келген жаңа нәрсеге қызығушылығы тез артады, сол себепті олар ағылшын тілін бастауыш сыныптан бастап үйренгені тиімді әрі өздеріне де өте қызық, баланы кішкентайынан бастап ағылшын тілін үйрене бастаса білімі мен қызығушылығы арта түседі және өзге тілді үйренеді.

Халықаралық қатынастардың дамуына байланысты ағылшын тілін оқытудың маңызы өсті. Оқушылар мен бірге мұғалімге арналған әдістемелік кітап және үйден оқу кітабы шығарылды. Саны 25-тен асатын сыныптар екі топқа бөлінді. Балалар бақшасы мен бастауыш сыныпта ағылшын тілін оқыту бағдарламасы жасалды, және осы жағдайлардың бәрі оң әсерін тигізе бастады және көп қойлатын сұрақтардың бірі бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін оқыту қиын және оларға ауыр болмайма деген пікірлерде болды. Шәкірттер қазақ тілін толық әдеби нормада меңгеріп орыс тілі мен ағылшын тілін еркін білу қажет. Ал ғалымдар зерттеуінше, бала жас кезінде тілді қиналмай әрі еркін меңгереді екен. Сондықтанда орта білім беру жүйесінде басты бағыттардың бірі шет тіліне ерте жастан оқыту болып табылады. Соңғы жылда ағылшын тілін бастауыш сыныптардан бастап оқыту көптеген мектептерде эксперименттік деңгейде жүргізіліп келеді. Менің ойымша ағылшын тілін бастауыш кезден оқытудың мақсаты-оқушылардың өзге тілдерге деген қызығушылығын арттырумен қатар ағылшын тілінде қарым-қатынас жасай алуы негізі болып табылады. Сондай-ақ ерте жастан ағылшын тілін оқыту оқушылардың коммуникативті даму біліктілігін арттырады.

Тұңғыш Президентіміз Н.Ә.Назарбаев «Әрбір Қазақстандық үш тілдік жетік меңгеруі керек, 2020 жылға дейін ағылшын тілін білетін тұрғындар саны біршама көбеюі керек» деп айтқан еді. Тілді үйреніп, білудің пайдасы оразан зор. Ана тілімізді білу-әрбір адамның парызы. Шет тілін білу өмір қажеттілігі. Ағылшын тілін білу сонымен қатар еліміздің білім дәрежесін көтеруге ықпал етеді. Бастауышта ағылшын тілін үйрену жақсы нәтиже беріп жатқаны болмаса әлі зияны тигізе қоймады, керісінше тез тілдері жаттығып бір бірімен ағылшын тілінде диалог құрып сөйлеу мәдинеттілігімен, қызығушылығын арттырып жатыр. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ояту үшін, сабақ барысына жаңалық енгізу қажет, сол арқылы біз оқушылардың бойында ізденімпаз, шығармашыл, ойлау, ізденіс қабілеттерін қалыптастырамыз. Сонымен қатар сабақта электронды кітаптарды пайдаланудың да маңызы өте зор. Себебі ол оқушының танымдық көзқарасын қалыптастыруға, ізденісін ұлғайтуға, шығармашылық қабілетін арттыруға, өзіндік жұмыстарды тез орындауға көмектеседі. Оқу процесінде жаңа технологияларды қолдану аса маңызды. Шыныменен жаңа технологияларды оқыту үрдісінде қолдану үлкен рөлге ие болып, барлық сфераларда қолданылуда.

Интернет-технологиялар ақпаратты іздеуге, халықаралық ғылыми жобаларды әзірлеуге, ғылыми зерттеулер жүргізуге үлкен мүмкіндіктер туғызады. Ағылшын тілі сабағында оқушының оқу-танымдық көзқарастарын дамыту үшін, ең алдымен ағылшын тіліне деген қызығушылығын артырудың жолдарын іздестіруіміз керек. Сондықтан, тіл үйренушілердің тілге қызығушылығын арттыру ең біріншіден ұстаздарға байланысты. Қорыта айтқанда, шетел тілін меңгеру өте маңызды. Ол оқушылардың ой-өрістерін кеңейтеді, халықаралық достыққа, мәдениетке тәрбиелейді.

Оқушының жеке тұлға ретінде дамуына жағдай жасауға бағыт алып отырған бүгінгі білім беру жүйесінде әлемдік стандарттар талабының негізгі

компоненттерінің бірі деп танылған көптілдік оқытуға көңіл бөлу бүгінгі заман тапсырысы болып табылады. Бастауыш сыныпта ол үшін ойын технологиясын қолданған жөн. Ойын технологиясын сабақта дұрыс қолдана білу керек, себебі санына емес сапасына назар аударған жөн.

Ойын ойнау арқылы балалар өздерін көрсете алады, өзара қарым – қатынасқа түседі, жеңіске деген ұмтылыс пайда болады. Мектепке дейінгі кезеңде ойын – балалардың ең негізгі әрекеті болды. Күнде дәстүрлі сабақ өткізу арқылы, қалаған нәтижеге жете алады дәл сол сияқты ағылшын тілін бастауыш сыныптарға тез әрі көңілді етіп үйрету үшін көптеген технологияларды қолдануға болады. Мысалы неше түрлі ағылшынша өлеңдер айтқызып, неше түрлі ойындар арқылы ағылшын тілін жаттатқызуға болады мысалға бір екі технологияларды келтіретін болсақ ойын арқылы қимылдары дамуымен қатар ойын барысында өлең, тақпақ жаттайды, мысалы: “colours”, “friends”, “school”, “family”. Сонымен қатар оқушы құзыреттіліктерін дамытатындай рольдік, сюжеттік ойындардың да маңызы зор.

Ойын үстінде бала сұранысы мен мұғалім тапсырмасы өзара ұштасады. Мысалы: «Our house» ойыны. Топ өздері тұрғысы келетін үйдің сұлбасын сызады немесе суретін салады. Одан кейін осы үйді салу үшін материалдарды анықтап алады. Осылайша ойын өмірмен байланыста болып, оқушы құзыреттілігін дамытуға септігін тигізеді. Жалпы бұл әдістерді біз тиімді оқу әдістері деп ала аламыз. Тиімді оқу бұл пассивті үдеріс емес, интерактивті үдеріс. Себебі балалар мәтінге өз сезімімен, ойымен келеді. Алайда Уотерс пен Мартиннің айтуынша Әдетте мектепте болсын, университетте болсын, оқу процессінің тек бір жағы мәтінге көңіл бөлінетін, ал оқырман жауаптары назардан тыс қалатын... сол себепті де қазір көптеген білім алу әдістері арқылы мәтінмен жұмыс та. оқырман жауабына да көңіл бөлуге болады. Қазіргі кейбір ұстанымға сәйкес грамматика балаларға арналған ережелер түрінде ұсынылып, жаттығулар арқылы бекітіліп отыруы тиіс. Осындай жұмыс түрлері оқушының зерттеушілік мүмкіндіктерін ашуға көмектеседі және де сабақ үрдісінде әр түрлі әдістерді қолдану дидактикалық принциптерді дамытуға және әдістемелік тәжірибені жетілдіруге көмектеседі.

Қазақтың қахарманы Б. Момышұлы: «Қолына қалам ұстаған әр азамат ана тілінің қорын игерумен бірге, басқа тілдердің де асыл қазынасынан сусындауы, оны кәдеге жарата білуі абзал» дегендей қазіргі кезде ағылшын тілін ерте жастан меңгертудің маңызы зор. Ағылшын тілін білген адамға болашақта мүмкіндігі зор сондықтан оны көптеген елдерде үйретудің маңызы зор.

Дамыған елу елдің ішіне кіру үшін бәсекеге қабілетті жан-жақты дамыған маман дайындауға көп мән беруде. Қазіргі кезде бәсекеге қабілетті маман дайындау үшін үш тілді жетік меңгеру керек сондықтан елімізде ағылшын тілін үйретуде көптеген жұмыстар жүргізілуде.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1.Бастауыш мектеп мұғалімі шеберлікті шыңдау.Екінші басылым.Басылым қаласы Нұр-Сұлтан қаласы 2020,Авторы Рассел Григ.240 бет.

2.Жаңа педагогикалық және ақпараттық технологиялар жүйесіндегі білім Авторы Полат Е.С.М.Басылым шыққан жыл 1999ж.

3.Бастауыш сынып №11-12 басылым шыққан жылы Алматы қаласы 2022ж Қараша-Желтоқсан Авторы Қ.А.Тұрылханқызы.

ОӘЖ:372.853

ФИЗИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУДА ТУЫНДЫНЫ ҚОЛДАНУ

Айтказыева Маншук Кайратовна

I. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

Резюме. В современной школе изучение математики и других естественнонаучных дисциплин происходит параллельно. Однако наиболее тесно из них переплетены два предмета: физика и математика. Математика в основном используется физиками как вычислительный инструмент. Поэтому я вижу необходимость шире продемонстрировать его применение на богатом физическом материале.

Summary. In a modern school, the study of mathematics and other natural science disciplines occurs in parallel. However, the most closely intertwined of them are two subjects: physics and mathematics. Mathematics is mainly used by physicists as a computing tool. Therefore, I see the need to demonstrate its application more widely using rich physical material.

Математикада $y(x)$ функционалдық тәуелділіктер қарастырылып, x айнымалысына қатысты дифференциалдау жүргізіледі. Физикада әдетте уақыт бойынша кеңістікте болатын процестер қарастырылады.

Физикадағы туындылардың көмегімен күш, қуатты, жылдамдық пен үдеуді, жылу сыйымдылығын, жіңішке таяқшаның массасын, ток күшін табуға болады. Және 10-сыныпта – электродинамиканың кейбір мәселелерін қарастыру кезінде туындыларды қолдану арқылы шығаруға болады. Әсіресе 11-сыныпта тербелістерді зерттеуде туындылар кеңінен қолданылады.

Туындының механикалық мағынасы

Туындының механикалық түсіндірмесін алғаш рет И.Ньютон берген. Ол келесідей: уақыттың берілген сәтіндегі материалдық нүктенің қозғалыс жылдамдығы жолдың уақытқа қатысты туындысына тең, яғни

$$v = \frac{ds}{dt}.$$

Сонымен, материалдық нүктенің қозғалыс заңы $s=f(t)$ теңдеуімен берілсе, онда нүктенің кез келген нақты уақыт моментіндегі лездік жылдамдығын табу үшін $s'=f'$ туындысын тауып, оған сәйкес t мәнін қою керек.

Жылдамдық пен үдеу. Туынды ұғымы қозғалыс жылдамдығының математикалық сипаттамасы ретінде пайда болды. Сондықтан туындының ең маңызды қолданылуы жылдамдықты есептеу болып табылады.

Туындының физикалық мағынасы мынада: туынды $y = f(x)$ тәуелділігімен сипатталған процестің жылдамдығын білдіреді. [1]

Егер нүкте x осінің бойымен қозғалса және оның координаты $x(t)$ заңы бойынша өзгерсе, онда нүктенің лездік жылдамдығы:

$$v = x'(t)$$

Дәл осылай біз үдеуді де жаза аламыз:

$$a = v' = x''(t) \quad [2]$$

Бұл формулалар туындының физикалық мағынасына есептер шығару үшін қажет нәрсе. Бұл нақты есептерді шешуде қалай жұмыс істейтінін көрейік.

1-мысал. Белгілі бір дене үшін координатаның уақытқа тәуелділігі мына теңдеумен сипатталады: $x=8t-t^2$, мұндағы барлық шамалар ХБЖ-де өрнектеледі. Уақыттың қай нүктесінде дененің жылдамдығы нөлге тең болады?

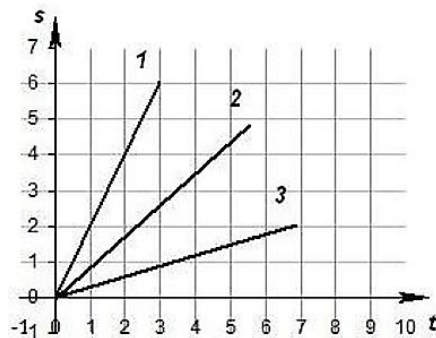
Шешуі: Жылдамдықтан туынды $v = x'(t)$ алып, оны 0-ге теңестіреміз.

Туындының геометриялық мағынасы

$y = f(x)$ функциясының x_0 нүктедегі туындысы, x_0 нүктеде жүргізілген жанاما бұрыштың тангенсіне немесе осы нүктедегі функция графигіне жанаманың көлбеулігіне тең.

Яғни, көлбеу бұрышының шамасы бойынша туындының шамасын және қозғалыс жылдамдығын бағалауға болады. Көлбеу бұрышы үлкен болған жерде қозғалыс жылдамдығы үлкен болады. [3]

2-мысал. Денелердің қайсысының жылдамдығы үлкен. Осы жылдамдықтың сандық мәнін анықтаңыз.

Бұл тапсырманы орындау кезінде сіз келесі тәсілдерді пайдалана аласыз:

1) Физикалық: уақыт моментін 2 с деп бекітіп және әр дененің осы уақыт моментімен жүріп өткен жолын салыстырайық. 1-ші дененің ең ұзақ жол жүргенін көреміз, яғни оның жылдамдығы жоғары. Ал жылдамдық мәнін $v = s/t$ формуласы арқылы табамыз:

$$v = 4:2=2 \text{ м/с}$$

2) Математикалық: туындының геометриялық және физикалық мағынасын қолданып, қозғалыс графигінің көлбеу бұрышы үлкен дененің жылдамдығы үлкен екенін анықтаймыз. Жылдамдық мәнін графигінің көлбеу бұрышының тангенсінің мәні ретінде табамыз:

$$v = \text{tga}=4:2=2 \text{ м/с} \quad [4]$$

Физикалық құбылыстарды сипаттайтын туынды функциялардың көмегімен басқа физикалық шамалар да нақтыланады. Солардың кейбіреулерін қарастырайық.

- Қуат – жұмыстың уақытқа қатысты туындысы

$$N = A'(t)$$

- Ұзындығы l және массасы $m(l)$ біркелкі емес таяқша берілсін, оның басы $l = 0$ нүктесінде болады. Сонда оның l ұзындығы бойынша өзек массасының функциясының туындысы стерженнің берілген нүктедегі сызықтық тығыздығы болады:

$$\rho(l) = m'(l)$$

- Жылу сыйымдылығы - температураға қатысты жылудың туындысы:

$$C(t) = Q'(t)$$

- Ток күші зарядтың уақытқа қатысты туындысы:

$$I = q'(t) \quad [5]$$

Есептерді шығару мысалдары

1. Ұзындығы 25 см болатын жұқа біркелкі емес шыбықта масса (грамммен) $m(l) = 4l^2 - 2l + 5$ заңға сәйкес бөлінеді, мұнда l - өзекшенің басынан оның кез келген нүктесіне дейінгі сантиметрдегі қашықтық. Өзекшенің басынан 4 см қашықтықта оның тығыздығын табыңыз. [6]

Шешуі:

$$\rho(l) = m'(l)$$

$$\rho(l) = 8l - 2, \quad \rho(4) = 32 - 2 = 30$$

$$\text{Жауабы: } 30 \text{ г/см}^3$$

2. Массасы 1 кг денені 0^0 С температурадан t^0 (Цельсий) температураға дейін қыздыру үшін қажет жылу мөлшері $Q(t)$ болсын, 95^0 -тан 0^0 -қа дейінгі аралықта формула $Q(t) = 0,396t + 2,081 \cdot 10^{-3}t^2 - 5,024 \cdot 10^{-7}t^3$ ақиқат шамаға жақсы жуықтау беретіні белгілі. Судың жылу сыйымдылығы t -ге тәуелділігін табыңыз. [6]

Шешуі:

$$C(t) = Q'(t) = 0,396 + 4,162 \cdot 10^{-3}t - 15,072 \cdot 10^{-7}t^2$$

3. Өткізгіш арқылы өтетін электр мөлшері $q(t) = t + 4/t$ формуласымен берілген. Уақыттың қай нүктесінде тізбектегі ток күші нөлге тең болады? [7]

Шешуі:

$$I(t) = q'(t)$$

$$I(t) = 1 - 4/t^2$$

$$1 - 4/t^2 = 0$$

$$t = 2$$

$$\text{Жауабы: } t = 2 \text{ с}$$

4. Жаңбыр тамшысы ауырлық күшінің әсерінен түседі, оның массасы $m(t) = 1 - 2t/3$ заңы бойынша өзгертіндей біркелкі буланады. Құлау басталғаннан кейін қанша уақыттан кейін тамшының кинетикалық энергиясы ең үлкен болады? [7]

Шешуі:

$$m(t) = 0; \quad 1 - 2t/3 = 0;$$

$$t = 3/2$$

$$v(t) = gt; \quad \omega(t) = m(t) \cdot v^2(t) / 2.$$

[0;3/2] бойынша критикалық нүктелерді табайық.

1) $\omega'(t) = g^2t - g^2t^2 = g^2t(1-t)$.

2) $\omega'(t)=0; \quad g^2t(1-t)=0$

$t=0$ немесе $t=1$

3) $\omega(0)=0; \quad \omega(1)=g^2/6; \quad \omega(3/2)=0;$

Жауабы: Құлағаннан кейін 1 секундтан кейін тамшының кинетикалық энергиясы ең үлкен болады.

Қорытынды: әртүрлі әдістерді қолдану бір нәтижеге әкеледі. Әдісті таңдау оқушының өз еркінде, ал мұғалімнің міндеті оқушыны мәселелерді шешудің әртүрлі тәсілдерімен таныстыру. Сонымен, физика мен математиканы оқыту физика курсына математика элементтерін және алгебра мен математикалық талдаудың бастауларын оқудағы физикалық түсініктер мен мысалдарды өзара пайдалану негізінде құрылуы керек. Жалпы білім беретін пәндерді оқудағы интеграция мектеп оқушыларына физикалық есептерді шешуде математиканы қолдануды көруге, сонымен қатар дүниенің тұтас бейнесін қалыптастыруға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мордкович А.Г. Алгебра и начала анализа. 10-11 кл.: в двух частях. Ч. 1: Учеб. для общеобразоват. учреждений. – 3-е изд., испр. – М.: Мнемозина, 2002. – 375 с .

2. Мякишев Г.Я., Буховцев Б.Б. Физика: Учебник для 11 класса ООУ. - М.: Просвещение, 2007. - 336 с.

3. Суханькова Е.П. Производная в физике, технике, природе: межпредметный открытый урок. 11 класс. - М. «Чистые пруды», 2006.- 32 с. (Библиотечка «Первого сентября», серия «Физика». Вып. 5(11)).

4. Библиотека электронных наглядных пособий «Физика», 7 – 11 кл. ООО «Кирилл и Мефодий», 2003 г.

5. Рымкевич А.П. Физика. Задачник 10-11 кл.-М.:Дрофа,2006

6. <https://infourok.ru/mini-sbornik-zadach-po-fizike-proizvodnaya-i-integral-pri-reshenii-zadach-255007.html>

7. https://dic.academic.ru/dic.nsf/econ_dict/22069

ОӘЖ 37.036.5

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Айтмырза Г.А.,Марат А.М.,Сауранова Г.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается актуальность проблемы развития творческих способностей младших школьников в процессе учебной деятельности. Раскрываются особенности развития творческих навыков в младшем школьном возрасте, а также роль учителя в формировании творчества младших школьников.

Summary: The article discusses the relevance of the problem of developing creative abilities of younger students in the process of educational activities. The author reveals the features of developing creative skills in primary school age, as well as the role of the teacher in shaping the creativity of younger students.

Бастауыш мектеп жасы баланың өміріндегі салыстырмалы түрде жақында ерекшеленетін тарихи кезең деп саналады. Бұл жас жалпы және міндетті толық емес, содан кейін толық орта білім беру жүйесінің енгізілуіне байланысты пайда болды. Бастауыш мектеп жасындағы психологиялық ерекшеліктерді мектептегі балалық шақтың бастауыш буыны ретінде түпкілікті және өзгермейтін деп санауға болмайды. Мұның себебі-орта білім мазмұнына және оның міндеттеріне қатысты мәселелер. В. В. Давыдовтың пікірінше, тек осы жастағы ең тән белгілер туралы айтуға болады.

Бастауыш мектеп жасы Д. Б. Эльконин, В. В. Давыдовтың еңбектерінде ең терең және мазмұнды ұсынылған, олардың негізгі идеялары зерттеудің осы бөлігінде ұсынылған [1]. Л.С. Выготский және Д.Б. Эльконин бастауыш мектеп жасын "бастауыш мектептің 1-4 сыныптарында оқитын 6-11 жастағы балалардың жасы, ал жас шекаралары мен оның психологиялық сипаттамалары белгілі бір уақыт аралығында қабылданған білім беру жүйесімен, психикалық даму теориясымен, психологиялық жас кезеңімен анықталады" деп анықтайды.

Қазіргі уақытта әртүрлі кезеңдердегі баланың психикалық дамуы туралы толық түсінік бере алатын бірыңғай теория жоқ. Сондықтан балалардың дамуы, мінез-құлқы мен тәрбиесінің толық бейнесін алу үшін бастауыш мектеп жасындағы периодизацияға әсер ететін бірнеше теориялар талданды. Л.С. Выготский баланың психикалық дамуын кезеңдеуге негіз болады жетекші қызмет ұғымын қойды.

Психикалық дамудың әр кезеңінде жетекші іс-әрекет өте маңызды. Сонымен қатар, басқа іс – шаралар жойылмайды-олар бар, бірақ қатар өмір сүреді және психикалық даму үшін маңызды емес. Когнитивті теориясына сәйкес Жан Пиаже, адам өзінің ақыл-ой дамуында 4 Үлкен кезеңнен өтеді [2]:

- 1) сенсорлық-моторлы (сенсомоторлы) – туғаннан 2 жасқа дейін;
- 2) операцияға дейінгі (2-7 жас);
- 3) нақты ойлау кезеңі (7-11 жыл);
- 4) формальды-логикалық, дерексіз ойлау кезеңі (11-18 жас және одан әрі).

7-11 жас аралығында Пиаже бойынша ақыл – ой дамуының үшінші кезеңі-нақты ойлау операциялары кезеңі болады. Баланың ойлауы нақты нақты объектілерге қатысты мәселелермен шектеледі. Мектептегі оқытудың басталуы негізгі психикалық неоплазмалар қалыптасатын бастауыш мектеп жасындағы жетекші іс-әрекет ретінде ойын әрекетінен оқу іс-әрекетіне ауысуды білдіреді.

Сондықтан мектепке түсу баланың өміріне маңызды өзгерістер енгізеді. Оның бүкіл өмір салты, ұжымдағы, отбасындағы әлеуметтік жағдайы күрт өзгереді. Негізгі, жетекші қызмет оқу, маңызды міндет – білім алу, білім алу міндеті. Бұл баланың ұйымшылдығын, тәртіпті, ерікті күш-жігерін қажет ететін ауыр жұмыс. Басқа психикалық процестер сияқты, оқу іс-әрекеті жағдайында балалардың эмоцияларының жалпы сипаты өзгереді. Оқу іс-әрекеті бірлескен іс-әрекетке, саналы тәртіпке және ерікті назар мен есте сақтауға қойылатын қатаң талаптар жүйесімен байланысты. Мұның бәрі баланың эмоционалды әлеміне әсер етеді. Бастауыш мектеп жасында эмоциялар

көріністерінде ұстамдылық пен зейіннің жоғарылауы және эмоционалды күйлердің тұрақтылығының жоғарылауы байқалады [3].

Бастауыш мектеп жасы-білімді жинақтау, сіңіру кезеңі, білімді артықшылықпен алу кезеңі. Бұл жаста көптеген мәлімдемелер мен әрекеттерге еліктеу интеллектуалды дамудың маңызды шарты болып табылады. Ерекше ұсыныс, әсер, бастауыш сынып оқушыларының ақыл-ой белсенділігінің қайталануға, ішкі қабылдауға бағытталуы, психиканы дамыту және байыту үшін қолайлы жағдайлар жасау. Негізгі іс-әрекет оқыту болып табылады, бірақ А ойын әрекеті, мектепке дейінгі кезеңнен бастауыш мектеп кезеңіне өтпелі кезең ретінде. Бастауыш сынып оқушылары, өте сирек жағдайларды қоспағанда, мектепте оқуды ұнатады. Олар жаңа микросоциумдағы жаңа рөлді ұнатады-оқушы, оқу процесінің өзін тарта алады, әсіресе оған ойын процесі біріктірілген болса. Оқушылар бұл белгіні орындалған жұмыстың сапасын емес, олардың күш-жігерін бағалау ретінде қабылдайды. Балалар егер олар "тырысса", олар жақсы оқиды деп сенеді.

Олар мұғалімнің мақұлдауына ұмтылады. Бастауыш сынып оқушыларында мектеп жасына дейінгі балаларға тән белсенді ойын әрекеттеріне, қозғалыстарға деген қажеттілік пайда бола береді. Олардың назары шашыраңқы және өте тез басым мақсатқа ауысады, олар ұзақ отыра алмайды және монотонияға шыдай алмайды. Бастауыш сынып оқушыларына тән және сыртқы әсерлерге деген қажеттілік: ол объектілердің немесе құбылыстардың сыртқы жағын, орындалатын әрекеттерді тартады, олар жарқын және бай бөлшектерге қызығушылық танытады, көбінесе олар фигураны көреді, бірақ фонға назар аудармайды. Жаңа қажеттіліктер пайда болады: жаңа білімді игеру, мұғалімнің талаптарын дәл орындау, мектепке уақытында келу, ересектердің мақұлдау қажеттілігі, белгілі бір әлеуметтік рөлді орындау қажеттілігі.

Әдетте бастауыш сынып оқушыларының қажеттіліктері бастапқыда жеке бағытқа ие. Олардың әрқайсысы басқаларға қарағанда көбірек назар аударуды қажет етеді. Бірте-бірте әлеуметтену және ұжымдастыру сезімі дамиды, олардың қажеттіліктері әлеуметтік бағытқа ие болады. Жарқын суреттер, көңілді музыка, мәселені шешуде белсенді бірлескен іс-шаралар, мұғалімнің әзілі бірден айқын реакция тудырады.

Мұнда аналитикалық іс-әрекет дағдылары мен ойлау қабілеті қалыптасады. Ақпаратты қабылдау сапасы тиімді-интуитивті тосқауылдың болуымен сипатталады (әлемді қабылдау эмоционалды салаларға негізделген). Егер бала ақпаратқа қызығушылық танытпаса немесе ол оны қорқытса, онда ол оны қабылдамайды [4].

Бұл кезеңде баланың эмоционалды саласы тез ауысуға және тәжірибеге ұшырайтынын есте ұстаған жөн. Мотивациялық деңгей де осыған байланысты. Егер бала үнемі ұрысса, ол 3 кезеңнен өтеді: ұят, қабылдау және қанықтыру. Соңғысынан кейін мотивациялық сала ыдырайды. Ұят кезеңінде қорқақтық пен алаяқтық пайда болуы мүмкін.

Бастауыш мектеп жасында патриотизм және ұлттық мақтаныш,

ұқыптылық, бедел, достастық, нәзіктік және қарым-қатынас икемділігі сияқты әлеуметтік сезімдердің негізі қаланады. Маңызды элемент емес-қиял. Ол кеңістіктік ойлаудың, табиғи логиканың және өмірлік мәселелерді шешудегі полисистеманың негізін қалайды, сонымен қатар эмоционалды-сенсорлық саланы арттырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. М.: Просвещение, 2013. 288 с.
2. Асмолов А. Г. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе. М.: Просвещение, 2010. 68 с.
3. Ахметова Д. З. Теория и методика воспитания. Казань: Познание, 2007. 184 с.
4. Болховитин С. М. Содержание и методика воспитательной работы в группах продленного дня / Под ред. С. М. Болховитина, А. А. Огородникова // Нач. шк., 2008. № 2. С. 50-52.

УДК 159.932

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ДЕТЕЙ К ШКОЛЕ

Акимова А.П.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Резюме: В данной статье рассматриваются исследование проблемы диагностики психологической готовности дошкольников.

Summary: This article discusses the study of the problem of diagnosing the psychological readiness of preschoolers.

Диагностика психологической готовности к поступлению стала применяться очень рано за рубежом. В зарубежных исследованиях это часто называют диагнозом школьной зрелости.

Как упоминалось ранее, школьная зрелость традиционно делится на три аспекта: интеллект, эмоции и социализация.

Был разработан тест для определения зрелости школы на основе выделенных параметров.

Люди в Соединенных Штатах, изучающие эту проблему, в основном интересуются интеллектом детей. Это проявляется в тестах, которые они используют, которые показывают развитие мышления, памяти, восприятия и других психических функций у детей.

Некоторые из самых популярных зарубежных тестов, используемых в нашей стране для определения зрелости школы, включают тест Я. Йирасек для "ориентации на школьную зрелость" и тест Витцлака для "способности к обучению". Тесты Витцлака "способность учиться в школе".

Я. Йирасек исследовал взаимосвязь между успешностью прохождения теста на школьную зрелость и успеваемостью в дальнейшем обучении. Как мы все знаем, дети с хорошими результатами тестов лучше учатся в школе, а дети с

плохими результатами тестов также могут лучше учиться. Я. Йирасек отметил, что результаты тестов можно использовать в качестве основы для вывода о зрелости школы, но их нельзя понимать как незрелость школы (например, в некоторых случаях дети с сильными способностями очень четко привлекают человека, что сильно влияет на общий балл, который они получают). Тест Я.Йирасек можно использовать как в группе, так и в одиночку.

Д.В. Эльконин считает, что для того, чтобы понять интеллектуальное развитие переходного периода, диагностический план должен включать определение опухолей завершенной возрастной группы и степени появления и развития симптомов в начале следующего периода. В переходный период от дошкольного к младшему школьному возрасту, с одной стороны, происходит формирование игровой деятельности - ее основных структурных компонентов (подмена значения одного объекта другим, соотношение ролей и правил, степень подчинения правилам игры), уровень развития образного мышления, когнитивной мотивации, общего внешнего вида и использования символических средств; с другой стороны, следует диагностировать потерю непосредственности в социальных отношениях, обобщение опыта, связанного с оценкой, и развитие способности к самоконтролю. Д.В. Эльконин отметил, что объектом этой диагностики являются не отдельные психологические процессы или функции (восприятие, внимание, память), а операционная единица деятельности. С его точки зрения, этот диагностический метод обладает высокой точностью, и на этой основе можно определить, что будут внесены необходимые коррективы, когда будут обнаружены отсталые определенные аспекты психического развития [1].

Существующая отечественная методика определения сформированности предпосылок к учебной деятельности фактически соответствует этому методологическому принципу. Среди них метод "экспрессии" Я. Йирасек, метод "графического диктанта" Д.В. Эльконин и метод "штриховки" А.Л.Венгера.

В дополнение к методам определения сформированности психологических предпосылок к обучению также используются тесты школьной зрелости, включающие различные шкалы для определения развития детей в различных областях.

Метод М.Н. Костиковой очень эффективен. Автор рекомендует сосредотачиваться не на результатах теста, а на процессе принятия решений, а также анализировать трудности детей и виды помощи, необходимые для успешного выполнения задания. Сложность относится к любой паузе в завершении задачи, любому неправильному выполнению (например, неэффективным методам работы) и превышению среднего показателя времени. Сложность означает, что дети не могут выполнить экспериментальные задания в соответствии со стандартами.

Когда дети были не в состоянии самостоятельно справиться с трудностями, экспериментаторы начали создавать условия для преодоления трудностей. Преодоление трудных условий означает оказание детям различных

видов помощи в процессе работы. В каждом конкретном случае оказываемая помощь необходима в количественном и качественном отношении для преодоления трудностей, с которыми сталкиваются дети.

М.Н. Костикова Помощь делится на пять видов: мотивационная, регулирующая эмоции, инструктивная, организационная и обучающая. За каждым типом стоит различная степень и качество вмешательства экспериментатора в работу детей. Результаты теста не только показывают уровень интеллектуального развития ребенка, но и дают ключ к индивидуальным методам обучения. Использование этого метода для определения готовности к школе требует от психологов высокой степени профессионализма при работе с детьми.

Хотя существует множество существующих методов определения готовности детей к школе, психологи продолжают искать лучшие варианты диагностики, отвечающие следующим требованиям [2]:

1) Время тестирования не должно быть слишком длительным, и оно должно соответствовать времени поступления ребенка (с апреля по май);

2) Метод тестирования должен содержать информацию о подготовке мотивации;

3) План скрининга должен содержать необходимое и достаточное содержание для того, чтобы сделать выводы о готовности ребенка к школе.

Вкратце, мы можем сказать, что результатом теоретического анализа исследовательских проблем детей 5-6 лет является то, что объем знаний детей активно расширяется. В связи с этим меняется и характер интеллектуальной деятельности, основанной на понимании, активном анализе и синтезе. С развитием мышления анализ становится все более и более детальным, а синтез - все более общим и точным. Дети могут понимать взаимосвязь между окружающими вещами и явлениями, а также понимать причины тех или иных событий. В дополнение к образному мышлению и фигуративному образному мышлению существуют также предварительное языковое и логическое мышление. Внимание старших дошкольников постепенно ослабевает и становится настойчивым. Память все чаще характеризуется опосредованной памятью.

Глубоко развит детский язык, который характеризуется богатым словарным запасом и сложной структурой, включающей все фонологические переходы и семантические структуры. Психологическая активность детей в возрасте 5-6 лет в основном обусловлена желанием приобретать новые знания и навыки. Поэтому, если они могут учиться в игровой форме, они часто готовы к чтению, письму и математике [3].

В возрасте 5-6 лет будут активно развиваться как крупная, так и мелкая моторика. Движения детей стали более точными. Дети этого возраста могут самостоятельно и аккуратно пользоваться ножницами и иголками, а детские руки могут научиться писать. По окончании дошкольного образования дети будут обладать достаточной способностью к произвольному поведению, то есть сознательно регулировать свое собственное поведение. То, чему учиться

ребенок, - это не его собственное поведение, а соблюдение особых правил, данных ему внешним миром.

Таким образом, навыки, которыми овладевают дошкольники, проявляются в интеллектуальной, социальной и эмоциональной зрелости, что можно назвать психологической подготовкой перед поступлением в школу.

Список использованной литературы:

1. От рождения до школы, примерная общеобразовательная программа дошкольного образования / Под ред. Н.Е. Вераксы, Т.С. Комаровой, М.А. Васильевой. - М.: Мозаика-Синтез, 2014. - 368 с.
2. Галигузова Л.Н., Мещерякова-Замогильная С.Ю. Дошкольная педагогика. - М.: Юрайт, 2016. - 286 с.
3. Кудяева В.И., Алафьева О.В., Толстых М.С. Организация коллективного труда в ДОУ // Дошкольное образование: опыт, проблемы, перспективы развития. - 2016. - № 3. - С. 106 - 108.

УДК 376

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ У РЕБЕНКА С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ИНКЛЮЗИВНОЙ ШКОЛЕ

Алжан Ш. С., Мыранова Э. Б., Абубакирова Ю. И.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: мақалада ерекше білімді беруді қажет ететін баланың инклюзивті мектепте кездесетін психологиялық қиындықтарының мәселелері айтылған.

Summary: the article discusses the problems of psychological difficulties faced by a child in an inclusive school, requiring the transfer of special knowledge.

Гуманизация образования на современном этапе развития общества привела к осознанию необходимости создания благоприятных условий и доступа к образованию для всех категорий детей, в том числе с ограниченными возможностями. Поэтому в системе образования происходят изменения, направленные на работу с детьми с особыми образовательными потребностями. В настоящее время образование человека с ограниченными возможностями отражает термин "инклюзия", который относится к необходимости адаптировать обучение к потребностям учащегося. Инклюзивное образование означает обеспечение доступа к образованию для всех учащихся с учетом различных потребностей в специальном образовании и индивидуальных возможностей. Таким образом, инклюзивное образование-это организация учебного процесса, при котором все дети, независимо от каких-либо особенностей, включаются в систему общего образования.

Каждая десятая семья в мире воспитывает ребенка с особыми образовательными потребностями, развитие которого усугубляется неблагоприятными факторами, усугубляющими проблему социальной

адаптации. Этому способствуют многие факторы, которые до конца не изучены. Наиболее значимыми из них являются экологические, социальные и экономические трудности, низкий уровень медицины и т.п. В нашей стране до начала 21 века проблемы инвалидов оставались на грани общественного сознания.

Наиболее распространенный ответ- "отсутствие опыта, теоретических знаний и методологии работы". Это связано с тем, что у них нет необходимых возможностей для обучения детей с особыми образовательными потребностями в рамках общеобразовательной программы.

Необходимо понимать цели обновленного содержания образования в организации образовательного процесса детей с особыми образовательными потребностями, принять роль интерпретаторов знаний не только как организаторов образования детей с особыми образовательными потребностями и принять необходимость внедрения инновационных социальных технологий в образовательный процесс [1].

Нынешняя система специальных образовательных учреждений для детей с особыми образовательными потребностями в настоящее время претерпевает большие изменения и находится на грани сокращения. Растущая тенденция к устранению различий между общеобразовательными и специальными школами может преобладать.

Независимо от социального статуса, физических и умственных способностей, инклюзивное образование позволяет каждому ребенку удовлетворять свои потребности в развитии и иметь равные права на образование в соответствии с его уровнем развития:

Особую работу вызывают не только вопросы воспитания, воспитания и развития детей, но и создание благоприятных условий для получения адекватного образования и реализации прав и гарантий равных возможностей для обеспечения достойной жизни в обществе.:

С тенденцией развития инклюзивного образования в средних школах наблюдается увеличение неоднородности состава учащихся с точки зрения их психического, речевого и умственного развития в целом.

Это существенно усложняет адаптацию как условно здоровых детей, так и детей с ограниченными возможностями, возникают дополнительные, зачастую непреодолимые трудности в реализации индивидуального подхода педагогов к учащимся в процессе их обучения, воспитания, развития, которые не позволяют в полной мере реализовать принцип дифференцированного, по-настоящему индивидуального подхода к каждому учащемуся [2].

Чтобы преодолеть эти проблемы, общеобразовательная школа теперь должна решать следующие задачи:

-обеспечение нормативно-правовой базы для процесса инклюзивного образования детей особыми образовательными потребностями в системе общего образования;

-обеспечение образовательного процесса учителями общего образования и вспомогательными специалистами, способными реализовать инклюзивный подход;

-разработка комплексной модели деятельности специалистов различного профиля, обеспечивающей процесс сопровождения ребенка с особыми образовательными потребностями в инклюзивном образовании;

-разработка программно-методического обеспечения инклюзивного образования (учебные планы, практикумы (их варианты), при необходимости-специальные учебники и рабочие тетради, учебники для самого учащегося);

-активное использование возможностей дистанционного образования как эффективного инструмента реализации компетентностного подхода в образовании;

-обеспечение организации взаимодействия учреждения с семьей, воспитывающей ребенка с особыми образовательными потребностями.

В настоящее время внимание к поддержке детей-инвалидов, детей с ограниченными возможностями здоровья и оказанию им всесторонней помощи в процессе обучения в школе требует значительного усиления.

Актуальной проблемой инклюзивного образования, стоящей перед организацией комплексной помощи детям, является создание "безбарьерной" образовательной среды. Одним из общих правил такой образовательной среды является критерий ее доступности для ребенка с особыми образовательными потребностями [3].

Общие педагогические требования к оборудованию в учреждениях поддержки таких детей должны учитывать проблемы и трудности социализации данной категории детей. Социальная среда в образовательных учреждениях должна учитывать современный уровень жизни общества и быть близкой к его требованиям. Особенно это касается технического оснащения всех сфер жизни ребенка: реализации бытовых потребностей, формирования социальной компетентности, социальной активности и жизнеспособности ребенка.

Сегодня проблема развития инклюзивного образования в Казахстане находится в центре внимания не только родителей и педагогических сообществ, но и всего общества.

Психолого-педагогические трудности и проблемы инклюзивного образования:

-проблема неприятия детей с особыми образовательными потребностями;

-проблема отказа от идеологии инклюзивного образования;

-трудности в понимании и внедрении подходов к обучению;

-нежелание многих родителей обучать своих нормально развивающихся детей вместе с детьми с особыми образовательными потребностями;

-недостаточное восприятие нормально развивающимися детьми сверстников с особыми образовательными потребностями;

-трудности социально-психологической адаптации детей с особыми образовательными потребностями.

Для решения этих вопросов создается группа психолого-педагогического сопровождения, в которую входят: представитель администрации, отвечающий за обеспечение инклюзивных процессов в общеобразовательном учреждении; педагогический (учитель-дефектолог, педагог-психолог, воспитатели, тьюторы, работающие с учащимися-инвалидами) и другие работники.

Основными направлениями коррекционно-развивающей работы дефектолога, педагога-психолога с детьми особыми образовательными потребностями в условиях образовательной инклюзии являются: развитие эмоционально-личностной сферы и коррекция ее недостатков; формирование волевой регуляции деятельности и поведения; развитие социальных навыков и социализация и др.

Коррекционно-развивающие занятия проводятся с детьми с особыми образовательными потребностями в целях повышения мотивации, развития познавательной активности и знания их индивидуальных особенностей. Во время занятий даются упражнения, направленные на тренировки памяти, внимания.

Специалисты разрабатывают рекомендации в соответствии с возрастными и индивидуально-типичными особенностями детей, проводят мероприятия, способствующие повышению профессиональной компетентности педагогов, в том числе родителей, в решении коррекционно-воспитательных задач [4].

Основной целью данной работы является помощь родителям в приобретении практических знаний и умений, которые могут понадобиться в процессе воспитания детей с потребностями в особых условиях образования в семье

Организация взаимодействия с семьей, воспитывающей ребенка с особыми образовательными потребностями, должна быть обеспечена на совершенно новом уровне и предусматривает:

- создание программно-методического обеспечения и координация решений по оказанию социально-психологической и социально-педагогической помощи семьям, воспитывающим детей с особыми образовательными потребностями;

- создание программного и методического обеспечения для выявления и коррекции проблем, возникающих между членами семьи, в которых воспитывается ребенок с особыми образовательными потребностями;

- создание условий для реализации права родителей (или лиц, их замещающих) на предоставление информации о доступных в стране услугах в области комплексной диагностики, комплексной реабилитации и образования;

- активное вовлечение семьи в работу учреждения поддержки детей с особыми образовательными потребностями;

- консультирование родителей по вопросам развития их детей;

- обучение родителей доступным методам и приемам оказания помощи детям в семейной ситуации;

- организация обратной связи родителей с учреждением и др.

Специалисты консультируют педагогов по вопросам адаптации учебных программ к особенностям ребенка с особыми образовательными потребностями, проведения воспитательных мероприятий, направленных на повышение его профессионального мастерства.

Таким образом, говоря об инклюзивном образовании, следует отметить, что это не только создание технических условий для беспрепятственного доступа детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательные учреждения, но и особенности образовательного процесса, которые должны строиться с учетом психофизических возможностей ребенка с особыми потребностями.

Психолого-педагогическое сопровождение инклюзивного образования является важной составляющей модели инклюзивного образования.

Список использованной литературы:

1. Ануфриев, А.Ф., Костромина, С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения / А.Ф. Ануфриев, С.Н. Костромина – М.: Издательство «Ось – 89», 2017. – 224 с.
2. Баринаева, Е. Б. Тьюторское сопровождение обучающихся в системе инклюзивного образования: учебное пособие для вузов / Е. Б. Баринаева. — Москва: Издательство Юрайт, 2023.
3. Козырева, О. А. Проблемы инклюзивного образования: учебное пособие для вузов / О. А. Козырева. — 2-е изд. — Москва : Издательство Юрайт, 2023. — 179 с
4. Виноградова, Н. И. Психолого-педагогическая адаптация студентов с ограниченными возможностями здоровья в образовательном пространстве вуза: Учебное пособие / Н. И. Виноградова, С. Т. Кохан, М. В. Семина, Т. А. Ходюкова — Чита: ЗабГУ, 2020.

ОӘЖ 37.015-8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ

Алиакбар Д.Ғ., Назарбоева М.А., Рыскулова С.Ф.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены пути эстетического воспитания учащихся начальных классов.

Summary: This article discusses the ways of aesthetic education of primary school students.

Қазақстан Республикасының Бастауыш білім берудің мемлекеттік стандартында бастауыш білім берудің мақсаты «оқушыларға жалпы адамзаттық құндылықтарды және жеке-тұлғалық қарым-қатынастарды (этика, эстетика, адамгершілік тұрғысынан) сіңіру» деп көрсетілген. Осы мақсатқа жету үшін бүкіл халықтық тәрбие жүйесін қайта құру жағдайында эстетикалық тәрбиенің маңызды бағыттарының бірі – ана тақырыбы арқылы оқушының сұлулық сезімін қалыптастыруға басты назар аударылады. тіл, яғни көркем шығармалар арқылы [1].

Дегенмен, теориялық негізделген ғылыми-әдістемелік ұсыныстар мен бастауыш сынып оқушыларына эстетикалық тәрбие беруде көркем шығармаларды пайдалану бойынша дидактикалық кешендердің жоқтығы арасында әлі де айқын қайшылық бар [2].

Халқымыздың кемеңгер ойшылдары (Қорқыт ата, Әл-Фараби, Ахмет Ясауи, Ж. Баласағұни, т.б.), қазақ ағартушылары, қоғам қайраткерлері (М. Жұмабаев, М. Дулатов, Ю. Алтынсарин, А. Құнанбаев, т.б.), шетелдік психолог-педагогтар (Н. Крупская, А. Луначарский, П. Блонский, Д. Лихачев, С. Шацкий, Л. Выготский, С. Рубинштейн, А. Бакушинский, т.б.) табиғат, қоршаған орта туралы еңбектерінде, Өмірдегі, өнердегі әсемдікті түсініп, оны қабылдау болашақ ұрпақты жан-жақты дамытудың басты құралы деп есептейді.

Бүгінгі таңда қазақ қолданбалы өнерінің жай-күйі, сондай-ақ зерттеліп отырған кезеңдегі ғалымдар мен педагогтардың эстетикалық тәрбиесінің теориясы мен тәжірибесі, оның өзіндік ерекшеліктерін ғалымдар: Ә.Жүнісбаева, О.Қамақов, Б.Әлмұхамбетов, Ж. Балкенов, Е.Асылханов, Қ.Ералин, Қ.Ижанов, Ө.Ибрагимов, З.Ахметова, Қ.Болатбаев, С.Ұзақбаева еңбектерінде арнайы зерттелген.

Мағжан Жұмабаев баланы жастайынан эстетикалық тәрбиелеуге ерекше мән берген. Қазақ мектептерінің мұғалімдеріне арналған «Педагогика» оқулығын жазды. Онда ғалым-ұстаз эстетикалық тәрбиені «әсемдікке тәрбиелеу» деп атап, тәрбиенің міндеті «баланы дұрыс, пайдалы, биік нәрселерден ләззат алуға және төмен, пайдасыз нәрселерден жиренуге үйрету» екенін ескертеді. М.Жұмабаев «Табиғат пен өнердің әсем нысандары адамның сұлулық сезімін оятады». Жайнаған гүл, әсем ай, жұлдызды таң – бұл тамаша табиғат нысандары, олардың көрінісі адам жанындағы ләззат пен сұлулық толқынын оятпайды.

Дәл осы ойды Ы.Алтынсариннің еңбектерінен байқауға болады. Ы.Алтынсарин эстетикалық тәрбие проблемаларын қозғайтын арнайы еңбектер жазып қалдырмаса да оның эстетикалық көзқарастарын педагогикалық қызметінен көруге болады.

Орыс халқының педагогтары К.Д.Ушинский, В.А.Сухамлинский, А.С.Макаренко да эстетикалық тәрбие мәселелеріне ерекше көңіл бөлді. “Мәдени дағдыларды қалыптастыру” атты мақаласында А.С.Макаренко бұл жөнінде “Жақсы айтылған ертегі - мәдени тәрбиенің басы, егер әрбір отбасының кітап сөресінде ертегілер жинағы тұрса, қандай жақсы болар еді”, - деген [3].

Философиялық тұрғыдан алып қарайтын болсақ “эстетика” деген сөздің өзіне былайша түсініктер берген. “Эстетика”- көркемдік таным теориясы, әсемдік туралы, көркем шығарманың жалпы заңдары туралы, адамның болмысқа эстетикалық қатынасы туралы ғылым, өнерге деген көзқарас, өнерді қабылдау, сезіну, түйсіну, түсіну.

Ал, “эстетикалық” дегеніміз не, бұл сөз нені білдіреді? Бұл гректің сөзі, оның тікелей аудармасы “сезінушілік” (чувственное) дегенді білдіреді: Мұнда көру, есту, түйсіну, талғам арқылы – адамдардың сезінуі.

Эстетикалық тәрбие адамның рухани бейнесін қалыптастырудың соншама ауқымды саласын қамтиды. Кейде эстетикалық тәрбие деген ұғымды “көркемдікке тәрбиелеу” деген ұғыммен қатар алады.

“Көркемдікке тәрбиелеу” дегеніміз - өнер құралдарымен тәрбиелеу деген сөз. Ал эстетикалық тәрбие дегеніміз – Ильишаның айтуы бойынша өнердегі, табиғаттағы және бүкіл қоршаған өмірдегі әсемдік құралдары арқылы тәрбиелеу деген сөз. Сондықтан көркемдікке тәрбиелеу эстетикалық тәрбиемен пара пар емес оның өте маңызды, бірақ құрамдас бөлігі болып табылады.

Батыстың белгілі философы И.Кант “этикалық тәрбие адамның эстетикалық тыныс – тіршілігімен байланысты ” деген еді. Этика мен эстетика бір-бірінсіз өмір сүре алмайтыны шындық. Ал бұл екеуінен де жұрдай, не бұлары бір-бірімен қиыспайтын адам бұрын да болған, қазір де бар. Эстетикалық талғамды тәрбиелеу – адамның көңіл-күйіне, мінезіне қатысты мәселе. Айталық, көркем сөз бен картиналарды адам іштей бағалап, жан дүниесімен сезініп, терең ойға шомылып, ұнағанына қуанып, ұнамағанына реніш білдіріп отырады. Егер адам осындай көңіл күйіне түспесе, эстетикалық тәрбиеміздің пәрменсіз болатындығы түсінікті. Эстетикалық талғамнан эстетикалық ұғымды ажырата білу ләзім. Эстетикалық талғам – адамның түрлі өнер салаларынан алған түсініктерінің жиынтығы. Эстетикалық ұғым оның іргетасы, ол шәкірттердің жас өзгешеліктеріне байланысты өзгеріп отырады [4].

Эстетикалық (сұлулық) тәрбие беру балалардың өскен ортасына, жасына және ұлттық ерекшелігімен байланысып жатады. Мысалы, бізге төменгі сынып оқушыларының шығарма кейіпкерлерінің іс-әрекетіне таң-тамаша болып қайран қалатыны, олардың кейіпкерлерге баға беріп, өздеріне үлгі ететін кісінің жан-жүйесінің нәзік жақтарына көңіл қоя білмейтіні, шығарманың көркемдік мәнін түсіне бермейтіні, ал олар адамның сыртқы тұрпатына ғана көңіл аударып, бұлардың ішкі астарына зейін қоймайтындығы, шығармаларда құйқылжытып жылдам орындалатын әуездерді ұнататыны байқалса, жоғары сыныптардағы ересек шәкірттердің музыкалық шығармалардың орындалу шеберлігімен дауыс ырғақтары гармониясына көңіл бөле бастайтыны белгілі.

Дала ойшылдары жас өскіннің эстетикалық тәрбиесіне ерекше көңіл бөлген, олардың жыр-толғауларынан жақсы байқалады.

Аса мәнді эстетикалық түйіндерді кейіннен ұлы Абай мен Сұлтанмахмұт аз айтпаған. Олар әннің, жырдың көркемдігін көкірегі ояу, жаны сезгіш, ойы қырағы адам шарықтаған шығармашылық қиялдың негізінде ұғынады деп түсіндірген. Бұл жерде біз табиғатпен үнемі етене араласып жүрген қазақ халқының ойлау және қиялдау жүйесінің сыр-сипатын жақсы аңғарамыз. Ойшыл-ақын Сұлтанмахмұт Торайғыров: “Халықтың әні кетсе, әдебиеті жесір қалады, сәні кетеді. Сәні кетсе, жаны кетеді”, - деп тегіннен-тегін айтпаған [5].

Осы ойды Абай қырық үшінші қара сөзінде ары қарай толықтырады. ”Ол хабарлардың ұнамдысы – ұнамды қалыппен, ұнамсызы – ұнамсыз қалыппен, әркешік өз суретімен көңілге түседі... Жан қуатыменен адам хасия қылған өнерлері де күнде тексерсең күнде асады. Көп заманнан тексермесең, тауып алған өнеріңнің жоғалғандығын және өзіңнің ол мезгілдерден бір басқа адам

боп кеткендігіңді білмей қаласың”- деп Абай мұнда адамның көркем шығармашылығының негізінде эстетикалық сезімді жатқызады. Абай өзінің шығармаларында эстетикалық түсініктерге, әсемдік, сұлулық, талғам және т.б. эстетикалық категорияларға арнайы талдау жасамағанымен оның өлеңдерінде осы түсініктерді қамтитын мазмұнда шумақтар аз емес.

Халықтың ауызекі шығармашылығын Абай өзінің педагогикалық идеяларын таратуда, әсіресе, адамгершілік-эстетикалық тәрбиесін жүзеге асыруда қажетті құрал ретінде пайдаланады.

Жастарға адам баласының сыртқы сұлулығы мен ішкі жан-дүниесінің үйлесімділікті болғаны дұрыс екенін ескерте отырып, Абай өзінің “Он сегізінші қара сөзінде” “адам баласына жыртықсыз, кірсіз, сыпайы киініп...таза кимек дұрыс іс”, ал “өз дәулетінен артық киінбегі, не киімі артық болмаса да, көңіліне қуат тұтып, тым айналдырмақ –кербездердің ісі” деп түсіндіреді. “Кербездің екі түрлі қылығы болады: бірі бет-пішінін, сақал-мұртын, мүшесін, қас-қабағын қолдан түзетіп, шынтағын көтеріп, қолын тарақтап әуре болмақ. Біреуі атын, киімін “айран ішерім”, деп солардың арқасында сыпайы, жұғымды жігіт атанбаққа, өзінен кейінгілерге “әттең дүние-ай, осылардың атындай ат мініп, киіміндей киім кигеннің не арманы бар екен?” деген болмаққа ойланбақ. Мұның барлығы – масқаралық, ақымақтық. Мұны адам бір ойламасын, егер бір ойласа, қайта адам болмағы – қиын іс. Кербез дегенді осындай кер, кердең немеден безіңдер деген – сөзге ұқсатамын. Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, ғылым, ар, мінез деген нәрселермен озады. Онан басқа нәрсемен оздым ғой демектің бәрі де – ақымақшылдық”- деп кісінің кісілігін киімінен емес, адамгершілігінен, білімі мен мәдениеттілігінен көрінетінін ұғындырады.

Сонымен қатар ол жоғары адамгершілік қасиеттердің мінез-құлық мәдениеттілігіне байланысты екенін ескеруді де ұмытпайды, “...ғылымды, ақылды сақтайтұғын мінез...бұзылмасын!...мінезде азғырылмайтын ақылды, арды сақтарлық беріктігі, қайраты бар болсын! Бұл беріктік бір ақыл, ар үшін болсын!”,- деп балалар мен жастардың көрсеқызарлыққа, жеңілтектікке, біреудің орынсыз сөзіне ермеуге шақырады, адамды сұлу, көрікті көрсететін мінез деген ұғымға жетелейді.

Балалар мен жастардың әсемдікке, сұлулыққа деген көзқарасын қалыптастыруда Абай өлеңдерінің рөлі ерекше. “Қуатты ойдан бас құрып, еркеленіп шығар сөз” деп ұлы ақынның өзі айтқанындай, оның өлеңдеріндегі туған жердің сұлу табиғаты, қазақ ауылының көріністері, адамдардың көңіл-күйі сан алуан сезімдерімен ұласып музыка үніндей естіледі.

Қорыта келгенде, балаларға эстетикалық тәрбие беру арқылы олардың көркемдік таным теориясын, әсемдік туралы, көркем шығарманың жалпы заңдары туралы, адамның болмысқа эстетикалық қатынасы туралы, өнерге деген көзқарасы туралы жалпы түсініктер қалыптастырып қана қоймай, олардың сезінуін, талғамын және түйсік, қабылдау, қиял, зейін сияқты психологиялық процестерін қалыптастырамыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Эстетикалық тәрбие берудің маңыздылығы [Мәтін] / Г. Абдуллина // Қазақстан жоғары мектебі = Высшая школа Казахстана. – 2009.- № 3. - 5-7 б.
2. Эстетикалық тәрбие беруде ұлттық қолөнердің алатын орны зор [Мәтін] / Г. Абдурахманова // Қазақстан мектебі. – 2012. - № 2. - 41-43 б.
3. Эстетикалық тәрбие берудің жолдары [Мәтін] / А.Қ. Алипбекова // Педагогика және оқушы психологиясы. – 2012. - № 2. - 6-8 б.
4. Эстетикалық тәрбие арқылы оқушыларға ұлттық шығармашылық бағыт беру [Мәтін] / А. Ахметов // Бейнелеу өнері және сызу мектепте және ЖОО-да оқыту = Изобразит. искусство и черчение преподавание в школе и ВУЗ-ах. – 2007. - N 5. - 2-3 б.
5. Эстетикалық тәрбиенің мән-маңызы туралы [Мәтін] / Л.М. Әділбекова // 550-летие образования Казахского ханства: проблемы и перспективы государственности Казахстана : сборник материалов междунар. науч.-практ. конф. – Алматы, 2015. – 222-226 б.

УДК 372.853

ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ ФИЗИКИ ПРИ ПОМОЩИ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ

Алидаров Р.К.

ППУ имени Ә. Маргулана, г. Павлодар, Казахстан

Түйін: Электрондық білім беру ресурстарын пайдалану физика пәні бойынша пәндік құзіреттілікті қалыптастыруға, өз бетінше оқу-танымдық іс-әрекет мүмкіндіктерін кеңейтуге, оқу үдерісін білім алушылар үшін қызықты және тартымды етуге ықпал етеді.

Summary: The use of electronic educational resources contributes to the formation of subject competence in physics, expanding opportunities for independent educational and cognitive activities, making the educational process interesting and attractive for students.

В современном мире образование играет ключевую роль в формировании успешной и активной личности. Одним из основных требований к образованию является формирование предметной компетенции, то есть развитие у учащихся знаний, умений и навыков, необходимых для эффективного освоения конкретной дисциплины. Физика, как одна из базовых наук, занимает особое место в системе образования, поскольку ее изучение способствует формированию научного мировоззрения, развитию критического мышления и освоению современных технологий.

В последние годы активно развивается использование электронных образовательных ресурсов (ЭОР) в учебном процессе, что позволяет повысить эффективность обучения и сделать его более интересным и привлекательным для учащихся. В данной статье мы рассмотрим формирование предметной компетенции на уроках физики с использованием ЭОР и возможности их применения для достижения образовательных целей.

Электронные образовательные ресурсы, являются средствами обучения, которые обеспечивают появление благоприятной среды для всех участников учебного процесса в режиме реального времени. Практическое применение при

изучении физики в школе электронных образовательных ресурсов показало наличие больших дидактических возможностей. А именно в образовательных учреждениях широко применяются электронные ресурсы в виде дополнительных образовательных платформ, такие как: bilimland.kz, 100ballov.kz, youtube.com, itest.kz, onlinemekter.org где наиболее востребованными являются bilimland.kz, onlinemekter.org. Так как они более адаптированы для использования в школе.

Использование же упомянутых ресурсов, в результате дает активизацию работы учащихся, формированию у них предметных компетенций по физике в связи с укрупнением количества возможных способов представления материала для изучения. Улучшение восприятия учебных материалов достигается путем использования на уроках физики анимированных и статичных изображений, обучающих видеороликов, презентаций, виртуальных лабораторных работ [1].

В преподавании физики большое внимание уделяется решению задач. Это является одним из методов конкретизации знаний, помогает запоминанию и усвоению законов, развивает логику, способствует введению новых понятий, изучению закономерностей [2].

При решении задач по физике в школе реализуется предметная компетенция. Предметная компетенция – совокупность знаний, навыков, умений, формируемых в процессе обучения той или иной дисциплине [3].

Формирование предметной компетенции у школьника требует постоянной включенности в самостоятельную учебно-познавательную деятельность. Эта деятельность постепенно преобразуется в поисковую деятельность при решении задач по физике. Соответственно, решение школьных физических задач является одним из факторов формирования предметной компетенции. На рисунке 1 показан пример задачи по физике для учащихся 7 класса: «Решение задач на скорость»

Физика. Решение задач на скорость 27:04

2 2 из 5

Трактор первые 10 минут проехал 1,2 км. Какой путь он пройдёт за 0,5 часов, двигаясь с той же скоростью?
Переведите в км. (ответ запишите включая км, например 103 км). Для разделения десятичной части используйте точку.

Далее Завершить

Рисунок 1 – Решение задач на скорость

Как видно из рисунка 1 задание содержит несколько тематических задач, отображен циферблат с оставшимся временем на выполнение всего задания [4].

Вместе с тем во время выполнения этого задания учащийся для решения поставленных задач, прежде чем произвести математические расчеты, знает и применяет закон равномерного движения, формулу, переводит единицы измерения в систему СИ, находит решение в соответствии с условием. При наличии времени до окончания всего теста, ученик может вернуться к задаче, которая, по его мнению, требует дополнительного внимания или в правильности решения которой он сомневается.

После окончания всего задания вниманию пользователя предоставляется информация о правильности выполнения задания в процентах, количество верно решенных задач, а так же рекомендуемая оценка по пятибалльной шкале. При этом у учащегося есть возможность вернуться к задачам и выполнить работу над ошибками (рисунок 2).

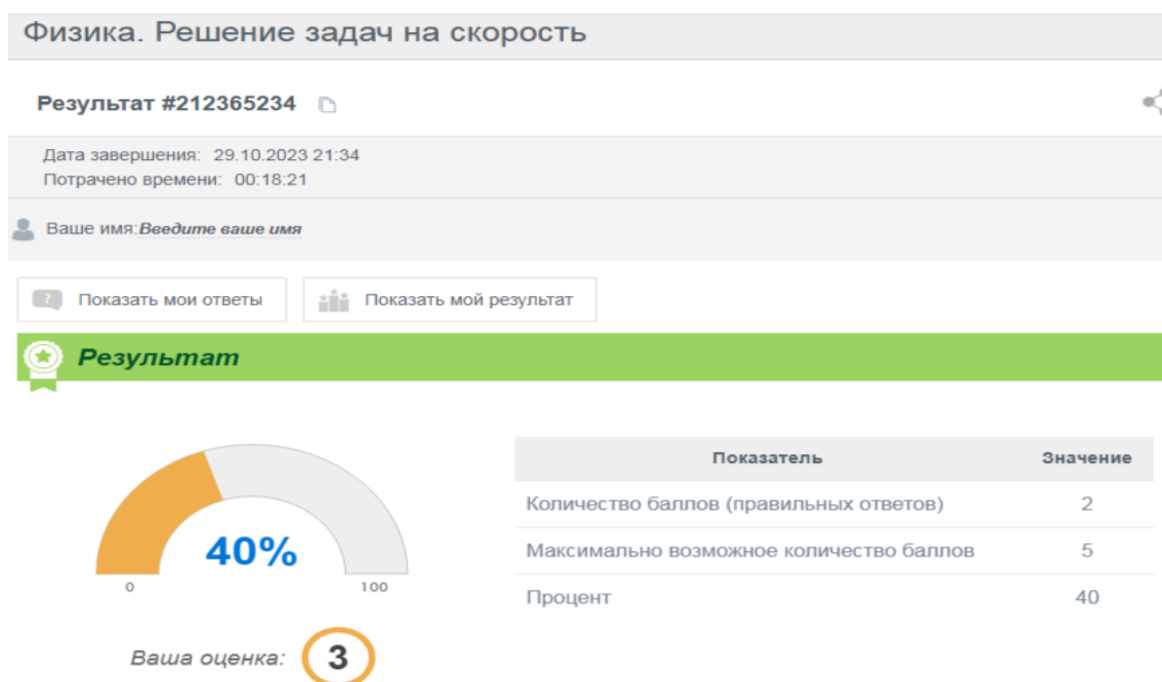

Рисунок 2 – Результат онлайн теста

На уроках физики немаловажную роль играют вспомогательные инструменты, такие как наглядности при объяснении нового или закрепление пройденного материала. В таких случаях для учителя удобно прибегнуть к помощи виртуальных лабораторных работ. На рисунке 3 продемонстрировано использование анимированного изображения интернет ресурса VirtuLab при объяснении изменения величины и направления результирующей силы при их сложении [5]. При объяснении темы учитель может менять значение действующей силы в том или ином направлении.

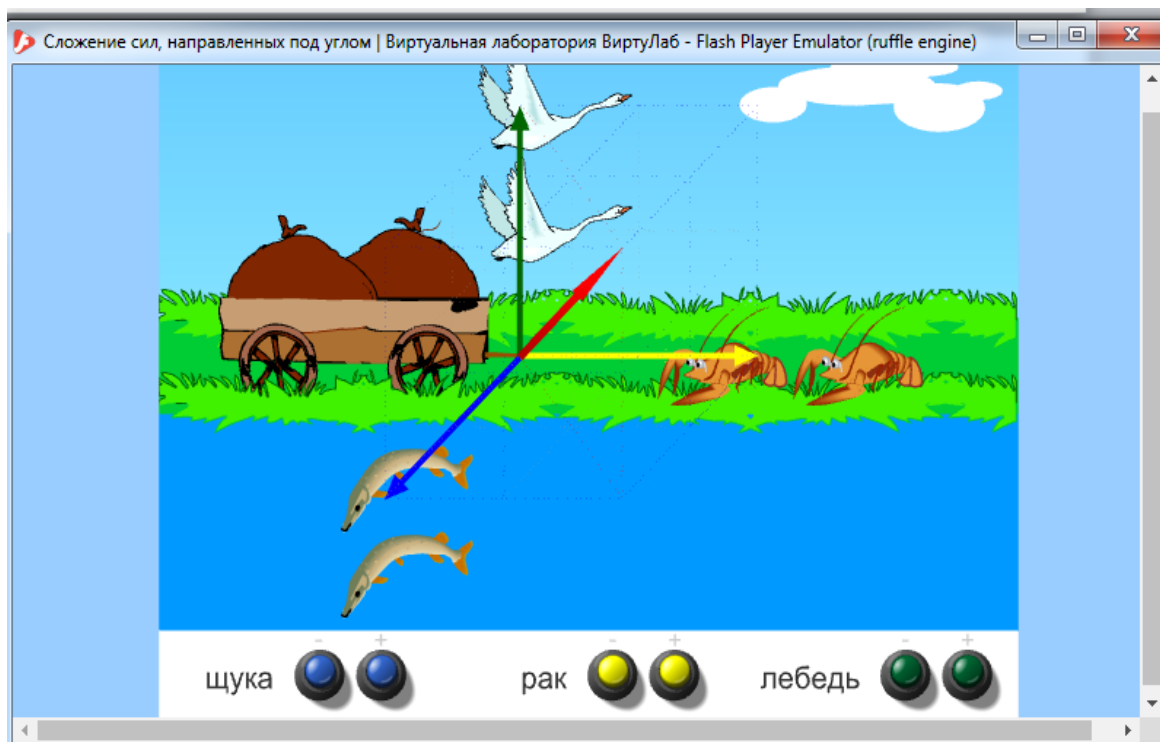

Рисунок 3 – Использование анимированной наглядности

Применение электронных образовательных ресурсов помогают обучающемуся и преподавателю в поиске необходимой информации, обменом ею между собой. Расширяет возможности познавательного процесса, что впоследствии способствует формированию предметной компетенции.

Список использованной литературы:

1. Девяткин Е.М., Технология организации электронного обучения физике, Современные наукоемкие технологии, ООО "Издательский дом "Академия естествознания", 2018 г.
2. Сулейманян Е. А., Иродова И. А., Формирование учебных компетенций у учащихся при обучении физике в средней школе, Ярославский педагогический вестник, №1, 2013 г.
3. Азимов Э. Г., Щукин А. Н., Новый словарь методических терминов и понятий, Издательство ИКАР, 2009 г.
4. Физика. Решение задач на скорость. Интернет ресурс: <https://onlinetestpad.com/ru/test/133360-fizika-reshenie-zadach-na-skorost>
5. Виртуальная образовательная лаборатория. Физика. Интернет ресурс: http://www.virtulab.net/index.php?option=com_content&view=article&catid=35%3A12-&id=65%3A2009-08-22-11-19-14&Itemid=95

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УСЛОВИЙ И ТЕОРИЙ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА

Алимжанова М.К., Байменова С.С.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл ғылыми мақалада бала дамуының, тұлғаның дамуының оқу-тәрбие процесіндегі маңызы мен әдістері талданады. Педагогикалық дағдылардың тұлғалық дамуының тиімді дамуына әсер ететін факторлар атап өтіліп, осы процесті жетілдіру бойынша ұсыныстар ұсынылады.

Summary: This scientific article analyzes the significance and techniques of the development of pedagogical competencies of students in the process of education. The factors influencing the effective mastering of pedagogical skills by students are noted, and recommendations for improving this process are proposed.

В современной сфере образования приоритет переходит от простой передачи информации к развитию навыков и компетенций. Особую значимость приобретают педагогические навыки, поскольку они позволяют эффективно обучать и воспитывать других. Следовательно, формирование этих навыков является основной задачей образовательных учреждений, а именно будущих педагогов. В данной статье мы рассмотрим методы и факторы, которые оказывают существенное влияние на успешное развитие.

Педагогическое искусство – это мастерство, основанное на непрерывном развитии и усовершенствовании преподавательской работы, внутренне присущее каждому педагогу. Это искусство характеризуется систематическим регулированием процессов познания, контролем и поднятием собственного уровня труда. Оно включает в себя эффективное применение педагогических и психологических теорий. Наука о педагогическом искусстве является одним из стержней исследования и совершенствования профессиональной подготовки в области педагогики. Ведь педагогическое искусство – это наука, которая учит искусному управлению педагогической деятельностью.

1. Факторы, влияющие на формирование навыков педагогической техники: Для начала мы начнём с педагогической подготовки.

Личностное развитие могут закрепить фундаментальные знания о педагогике и обучении через структурированные программы обучения и тренинги. Учебная или образовательная программа представляет собой набор мер, официально утверждённый Министерством Науки и образования РК, которые помогают определить уровень знаний, навыков и умений для различных учебных курсов в университете. Эта программа содержит четкие указания о том, какие предметы должен изучить студент на каждой ступени обучения. Согласно этому документу, преподаватели составляют индивидуальные учебные планы, которые содержат информацию о том, какую информацию и в какой форме следует предоставить студентам, какие навыки развить, какие знания передать и насколько глубоко изучить соответствующие

науки. Также каждый преподаватель может проводить тренинги. Тренинги представляют собой особую форму занятий, где участники активно взаимодействуют друг с другом. Здесь создаются условия для открытого высказывания собственного мнения и прослушивания точек зрения остальных. Также тренинги позволяют испытать себя в различных ситуациях и овладеть новыми знаниями о самом себе. Этот метод востребован, когда нужно не просто освоить определенные знания и навыки, но и научиться успешно применять их на практике.

Применение тренингов в педагогическом общении имеет место в следующих случаях: если требуется формирование и укрепление определенного поведения во время педагогического взаимодействия; если необходимо развить и улучшить умения и навыки в педагогическом общении; если целью является активная передача знаний и развитие конкретных умений и навыков в педагогическом общении; если требуется сформировать навыки самоконтроля, самообучения и саморазвития. Интернет предлагает широкий выбор захватывающих тренингов, каждый из которых заслуживает особого внимания. Для иллюстрации приведу пример одного такого тренинга, который позволит вам лучше понять их сущность. В дальнейшем мы рассмотрим, какие результаты могут быть достигнуты благодаря подобным тренингам и какой практический опыт студенты могут получить из них.

Упражнение «Педагоги и студенты» 15-20 мин.

Цель: диагностика представлений о профессии, ожиданий и притязаний. Участники делятся на группы: педагоги и студенты (можно добавить третью группу – родители). Задача каждой группы на листе ватмана написать следующее:

- почему хорошо быть студентом/педагогом/родителем;
- почему плохо быть студентом/педагогом/родителем;
- чтобы участники в своей роли хотели бы получать от других групп.

Далее команды пытаются отгадать ответы друг друга. За каждый правильный ответ – приз. В результате таких тренингов для студентов раскрываются новые подходы к организации практики для будущих преподавателей профессионального обучения. Показано, что использование тренингов в учебном процессе обеспечивает постоянную обратную связь учащихся с преподавателем, давая возможность оперативной коррекции практической деятельности, и значительно повышает эффективность прохождения студентами бакалавриата практик в различных образовательных учреждениях. В дальнейшем студент сможет применять свой опыт на практике.

Но только одних тренингов для успешного формирования навыка недостаточен студенту. Также нужен и практический опыт. А успешное формирование навыков зависит от наличия практического опыта. Педагогическая практика и стажировки являются важными факторами в этом процессе. Практический опыт позволяет нам применять теоретические знания на практике, что является его основной ценностью. Если мы не получаем возможность практиковаться, наши знания и умения остаются только в теории

и не могут быть применимыми в реальной жизни. Практический опыт помогает учиться на собственных ошибках, развивать интуицию и находить оптимальные решения в различных ситуациях.

После усвоения материала на лекциях и также на практике стремясь к постоянному улучшению своих навыков, студенты неизменно должны получать ценную и строительную обратную связь от своих преподавателей и опытных педагогов. Ключевая роль обратной связи в образовании заключается в ее способности обеспечить успех учеников. Однако, чтобы добиться этого, необходимо создать атмосферу взаимоуважения и доброжелательности, в которой студентам будет предоставлено достаточно времени для подготовки правильного ответа и исправления ошибок. С использованием обратной связи, ученик получает информацию, которая помогает ему осознать свои пробелы в обучении и получить конкретные рекомендации для дальнейшего развития, в то время как учитель получает информацию, которая помогает ему распознать пробелы в своем преподавании и внести изменения в свою практику (использование новых методов и техник обучения, пересмотр распределения времени на уроке и т.д.). Предоставление частой и значимой обратной связи делает процесс обучения более эффективным для учащихся.

2. Методики формирования навыков педагогической техники:

- Моделирование: Студенты могут изучать лучшие практики, наблюдая за опытными педагогами и анализируя их методики.

- Ролевые игры: Практические занятия с участием студентов в роли педагогов и учеников позволяют применить теоретические знания на практике.

- Самостоятельная работа: Задания, требующие планирования и проведения уроков или тренингов, способствуют развитию педагогических навыков.

3. Рекомендации для улучшения формирования навыков:

Интеграция технологий: Использование современных образовательных технологий и онлайн-ресурсов для обучения педагогическим навыкам. Если в наше время будут внедряться именно технологии для обучения студентом будет более интересные уроки. Потому что каждый из нас знает что все наши дети подростки сидят в интернете смотрят разные Tik Tok , Instagram. Им больше интересно находится в соцсетях чем в настоящем мире поэтому Учителя должны заинтересовать обучающего своим уроком. Подготовить красочную презентацию донести до обучающего так чтобы его это заинтересовало
Менторство: Назначение опытных педагогов в качестве наставников и менторов для студентов. Чтобы педагог смог научить будущего специалиста, тому что выйдя из университета завтра он смог решить педагогическую проблему. Допустим: ваш студент закончил университет нашёл работу и у него происходит такая ситуация: Семиклассники решили сорвать урок нового учителя по математике.

Преыдыущий учитель был слишком лояльным и щедро давал хорошие отметки, даже когда ученики не ставили должного труда. Но этот новый учитель, допустим его звали А.Ф., был совсем другим - требовательным и

строгим. Его требования казались слишком высокими и несгибаемыми. Ученики не полюбили его и решили противостоять. Инициатором борьбы стал один ученик из класса - сильный парень, но не слишком умный и ленивый лидер. Он предложил своим товарищам: «Ребята, смотрите, А.Ф. заходит в класс, а мы будем делать вид, что его не видим. Будем шуметь, разговаривать, писать, читать - создадим небольшой хаос. Пусть он даже возмущается, мы не будем реагировать. Это будет проверка его на прочность». А.Ф. входит в класс, а там уже настоящий шум. Ученики не обращают на него внимания, совершенно игнорируя его присутствие. По их глазам педагог понимает, что начался бойкот, их искусственной активности и других деталей. Что делать? И как поступать в такой ситуации? Поэтому чтобы не возникали такие ситуации будущий специалист должен быть подготовлен к такому заранее.

- Оценка и адаптация: Постоянная оценка успехов студентов и адаптация методик обучения на основе результатов. Обучение вносит значительный вклад в наше развитие, позволяя нам расширять горизонты, обретать знания и новые навыки, а также усовершенствовать свои профессиональные умения. Оно также помогает нам верить в свои силы, увеличивая нашу уверенность, и открывает новые перспективы в карьере. Обучение возможно также существенно повысить эффективность нашей работы и предоставить нам более широкие возможности для профессионального роста.

Заключение: Формирование навыков педагогической техники у студентов является сложной и важной задачей в образовании. Оно требует сбалансированного сочетания теоретических знаний и практического опыта, а также внимания к индивидуальным потребностям студентов. Развитие педагогических навыков студентов способствует качественному образованию и воспитанию будущих поколений. Формирование навыков педагогической техники у студентов - это процесс, требующий постоянного обновления и адаптации к изменяющимся образовательным средам. Важно помнить, что успешный педагог - это тот, кто способен адаптироваться к разнообразным потребностям учеников и постоянно развиваться.

Список использованной литературы:

1. Амандосова Р.С. Теория и практика формирования экономической культуры личности школьников в современных условиях Алматы -2018- 45 стр.
2. Загашев И. О., Заир-Бек С. И., Муштавинская И. В. Учим детей мыслить критически / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. СПб.: Издательство «Альянс «Дельта», 2003. 192 с.
3. Иванова Л. А. Медиаобразование в обучении иностранным языкам – веление времени // Научно-педагогический журнал Восточной Сибири Magister Dixit. 2013. № 2. С. 104-114.
4. Грудзинская Е. Ю. Педагогическая технология «развитие критического мышления через чтение и письмо» в подготовке специалистов. Вестник ННГУ. Серия Инновации в образовании. Выпуск 1(6). 2005. – С. 181-188.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКЕМЕЛЕРДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Байұзақ Т.А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается важность инклюзивного обучения в общеобразовательных учреждениях.

Summary: This article discusses the importance of inclusive education in general education institutions.

Инклюзивті білім беру мекемелерінде оқыту ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар үшін де, қарапайым балалар, отбасы мүшелері және жалпы қоғам үшін де пайдалы. Зерттеулер көрсеткендей, инклюзивті сыныптарда ең алдымен балалардың проблемаларына емес, күшті қасиеттері мен таланттарын дамытуға баса назар аударылады. Басқа балалармен қарым-қатынас ерекше қажеттіліктері бар балалардың танымдық, физикалық, сөйлеу,

Әлеуметтік және эмоционалды дамуына ықпал етеді. Бұл ретте дамудың типтік деңгейі бар балалар ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға тиісті мінез-құлық үлгілерін көрсетеді және оларды жаңа білім мен дағдыларды дамытуға және мақсатты пайдалануға ынталандырады. "Дені сау" балалар мен инклюзивті сыныптардағы ерекше қажеттіліктері бар балалар арасындағы өзара әрекеттесу олардың арасындағы достық қарым-қатынасты қалыптастыруға ықпал етеді. Осы өзара әрекеттесу арқылы балалар адам айырмашылықтарын табиғи түрде қабылдауға және төзімділікке үйренеді, олар эмпатикалық, өзара көмекке дайын болады. Инклюзивті тәсілдер отбасы үшін де пайдалы. Бұл жағдайда ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың отбасылары балаларының дамуы типтік және типтік емес екенін жақсы түсінетін, сондай-ақ оқыту мен тәрбиелеу процесіне белсенді қатысатын басқа ата-аналардың қолдауына ие бола алады [1].

Инклюзивті сынып мұғалімдері балалардың жеке айырмашылықтары мен ерекшеліктерін тереңірек түсінеді, сонымен қатар ата-аналармен және басқа мамандармен (физиотерапия мамандары, реабилитологтар, логопедтер, әлеуметтік қызметкерлер және т.б.) тиімдірек жұмыс істейді. Инклюзивті білім беру жүйесі қоғамдық тұрғыдан да пайдалы, өйткені бірлескен білім беру арқылы балалар бала кезінен адамның айырмашылықтарын түсінуге және оларға төзімділікпен қарауға үйренеді.

Коммуникативтік, әлеуметтік және академиялық құзыреттерді дамытады; және оқуға тең қол жеткізуді қамтамасыз етеді; және өзін-өзі бағалау мен тиесілілік сезімін арттыру.

Жаңа достық орнату мүмкіндіктерін кеңейту.

Инклюзивті білім берудің негізгі міндеті-білім алушыларға білім алуға, өмірлік мақсаттарды қоюда және оған қол жеткізуде өз мүмкіндіктерін барынша іске асыруға мүмкіндік беретін достық және қолжетімді орта құру.

әртүрлілік адам өмірінің барлық аспектілерін күшейтеді. Инклюзия-бұл оқытуға, мәдени және қоғамдық өмірге қатысуды кеңейту және білім беру үдерісінен шығарылғандардың немесе білім беру үдерісімен қамтылғандардың санын азайту арқылы білім алушылардың әртүрлі қажеттіліктерін есепке алуға және қанағаттандыруға бағытталған процесс. Инклюзия белгілі бір қатысушылар үшін әртүрлі білім беру маршруттары бар гетерогенді топ үшін бірыңғай білім беру кеңістігінің идеяларына негізделген.

Инклюзивті білім беру балаларға бағытталған әдістемені әзірлеуге тырысады және барлық балалар әртүрлі оқу қажеттіліктері бар адамдар екенін мойындайды. Инклюзивті білім беру әртүрлі оқу қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін икемді болатын оқыту мен оқыту тәсілін әзірлеуге бағытталған. Егер инклюзивті білім беру енгізген өзгерістердің нәтижесінде оқыту мен оқыту тиімдірек болса, онда барлық балалар (тек ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар ғана емес) пайда көреді. Жаңа мектептер-бұл барлығына арналған мектептер. Кез-келген мектепте мүмкіндігі шектеулі балалар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар және өмірлік қиын жағдайға тап болған балалар сәтті әлеуметтенеді. Бұл ретте оқушылардың жас ерекшеліктері ескеріледі және бастауыш, негізгі және жоғары деңгейлерде әртүрлі оқыту қамтамасыз етіледі. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға инклюзивті білім берудің міндеттерін Н. Н. Малофеев тұжырымдады.

- Бұзылған процестер мен функцияларды, эмоционалды және жеке даму ақауларын түзету;

- Білім беру процесіне барлық қатысушылардың мүгедектер проблемаларына барабар қатынасты қалыптастыру;

- баланың физикалық және жүйке-психикалық денсаулығын қорғау және нығайту;

- ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды тәрбиелеп отырған отбасыларды консультациялық қолдау және олардың оқу процесіне қатысуы;

- оқушылар мен балалардың табысты әлеуметтенуі [2].

Инклюзивті сыныптарда мүмкіндігі шектеулі балалардың білім мазмұнын игерудің күтілетін нәтижелерін бірқатар критерийлерге дейін төмендетуге болады:

- Білім берудің осы деңгейінде бала нені білуі және білуі керек?

- Алынған білім мен дағдылардың қайсысын тәжірибеде қолдануға болады және қолдану керек; және

- оларды белсенді, еркін және шығармашылықпен қалай қолдануға болады; және

- білім беру бағдарламасының бөлімдерін меңгеру;

- Балалардың күнделікті өмірдегі мінез-құлқын және олардың даму динамикасын талдау;

- Өмірлік дағдыларды дамытудың жеке профильдері.

Х. Х. Малофеевтің зерттеулеріне сәйкес, білім беру мекемелерінде инклюзивті білім беру ортасының табысты қалыптасуына ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды, жалпы және арнайы педагогика саласындағы

мамандарды, педагог-психологтарды, мұғалімдерді, логопедтерді, әлеуметтік педагогтарды, медициналық персоналды мамандандырылған психологиялық-педагогикалық сүйемелдеу ықпал етеді. Жақсы ұйымдастырылған және қалыптасқан инфрақұрылымның қолдауымен, соның ішінде осы процеске қатысу.

Инклюзивті білім беру ортасын құрудағы жүйе құрушы буынның рөлі психология, медицина және педагогика консилиумына беріледі. Инклюзивті білім беру ортасын құру консилиумға кіретін мамандардан кәсіби құзыреттіліктің жоғары деңгейін, кәсіби еркін сөйлеуді, қызметтің тиісті салаларында бағдарлануды, тұрақты кәсіби өсуге дайындықты, әлеуметтік және кәсіби ұтқырлықты, құндылық бағдарларының болуын талап етеді, яғни. адамның жеке басы мен өзін-өзі бағалауын құрметтеу, баланы ноументті өзін-өзі дамытудың объектісі ретінде елестету және оның көшбасшы және ұйымдастырушы ретіндегі рөлін түсіну. Инклюзивті мектептерге осындай мұғалімдер қажет. Бұл мұғалім заманауи талаптарға жауап беруі, білімді, кәсіби және шығармашылық адам болуы, білім беруде жаңа технологияларды енгізуі және енгізуі, баланың ұсталған психикалық функцияларын дамыту, өтеу және түзету үшін қажетті жағдайлар жасауы, жалпы оқу іс-әрекетінің және әрбір мектеп дағдыларының қалыптасуының психологиялық негіздерін қалыптастыруға ықпал етуі, сондай-ақ жоғары нәтижелерге қол жеткізуі тиіс олардың кәсіби қызметінде [3].

Осылайша, инклюзивті білім беру ортасы ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың білім беру, тәрбиелеу және тұлғалық даму құндылықтары жүйесімен, олардың бұқаралық жалпы білім беру мекемелеріндегі өмірі үшін ресурстар (құралдар, ішкі және сыртқы жағдайлар) жиынтығымен, оқушылардың өздерінің жеке білім беру стратегияларына бағдарлануымен сипатталады. оның қажеттіліктері мен әлеуетіне сәйкес әр баланың білім алу құқығын іске асыру көзделеді, психофизикалық дамудағы шектеулер дәрежесіне қарамастан, білім берудің стандартты деңгейін және білім беру мекемесінің түрін игеру қабілеті.

Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балалар үшін міндетті білім болып табылмайды. Инклюзивті білім беру-мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың бір түрі. Инклюзивті білім беруден басқа, мүмкіндігі шектеулі балаларға білім берудің басқа нұсқалары бар:

Арнайы мектептер мен мектеп-интернаттар-бұл баланы тәрбиелеуде отбасын қолдау, тәуелсіз өмір сүру дағдыларын қалыптастыру, әлеуметтік қорғау және баланың шығармашылық қабілеттерін толыққанды дамыту үшін құрылған, тәулік бойы оқитын оқу орындары. Мұндай мекемелерде мұндай балаларға арнайы жағдайлар жасалады, дәрігерлер мен арнайы педагогтар жұмыс істейді. Алайда, қоғамда дені сау балалар мен мүгедек балаларға бөліну ерте жастан басталады, бұл көбінесе мүгедек балаларды оқшаулауға байланысты.

Оқытудың ерекше жағдайларының нәтижесінде мүгедек балалар білім беру нарығында бәсекеге қабілеттілігі төмен және жалпы білім беретін мектеп

түлектеріне қарағанда жоғары оқу орындарына түсуге дайын емес. Кәдімгі сыныптардағы түзету сабақтары мүмкіндігі шектеулі балаларды уақтылы оң қолдау мәселесін шешуге мүмкіндік беретін оқытуды саралаудың бір түрі болып табылады. Бұл жағдайда мүгедек балалардың басқа сыныптардағы құрдастарымен қатар көптеген мектеп іс-шараларына қатысу мүмкіндігі, сондай-ақ балалардың үйге жақын жерде оқып, тәрбиеленуі оң факторлар болып табылады [4].

Үйде білім беру-бұл мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытудың бір түрі, онда білім беру мекемелерінің оқытушылары баланың тұрғылықты жеріне ұйымдасқан түрде қатысады және сабақ өткізеді. Бұл жағдайда, әдетте, сабақтарды жақын маңдағы білім беру мекемесінің оқытушылары жүргізеді, бірақ мүгедек балаларды үйде оқытуға арналған мамандандырылған мектептер бар. Үйде оқыту оқушының қабілетіне бейімделген бағдарлама бойынша құрылады. Оқу аяқталғаннан кейін бала оқу бағдарламасын көрсете отырып, жалпы білім беретін мектепті бітіргені туралы аттестат алады.

Қашықтықтан оқыту-қашықтықтан оқыту ақпаратымен алмасу құралдарына (спутниктік теледидар, радио, компьютерлік байланыс және т.б.) негізделген мамандандырылған ақпараттық-білім беру ортасының көмегімен мүгедек балаларға көрсетілетін білім беру қызметтерінің кешені. Қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру үшін мультимедиялық жабдық қажет, оның көмегімен баланың қашықтықтан оқыту орталығымен байланысы сақталады. Оқыту процесінде мұғалімнің баламен онлайн режимінде қарым-қатынасы да, оқушылардың электронды түрде жіберілген тапсырмаларды орындауы, содан кейін нәтижелерді қашықтықтан оқыту орталығына беруі де орын алады.

Инклюзивті білім беруді енгізуде мүмкіндігі шектеулі балалар мен дені сау балаларға қолжетімді білім мен оқу қарқынын ұштастыруда күрделі проблема бар. Сонымен қатар, инклюзивті білім беруді енгізу білім беру мекемелерінің қосымша техникалық жабдықтарын, мұғалімдер мен мұғалімдерге, сондай-ақ ЕБҰ бар адамдармен өзара әрекеттесуін қалыптастыруға бағытталған басқа студенттерге арналған арнайы оқу курстарын әзірлеуді қамтиды. Сондай-ақ, жалпы білім беру мекемесінде мүмкіндігі шектеулі оқушылардың дағдылану процесін жеңілдетуге бағытталған арнайы бағдарламалар маңызды [5].

Қазақстан жалпы білім беру жүйесін дамытуда үлкен секіріс жасағаны сөзсіз. Келесі кезең инклюзивті білім беруді толыққанды дамыту болуы тиіс. Арнайы және инклюзивті білім беруді дамытудың Ұлттық ғылыми-практикалық орталығының жоспарында 2025 жылға қарай мектепке дейінгі ұйымдарда инклюзивті біліммен 70 пайызға, жоғары оқу орындары мен колледждерде 100 пайызға қамтылуға қол жеткізу көзделген.

Сапалы инклюзивті білім беруге тиімді көшу үшін қазіргі уақытта келесі мәселелер шешілуде:

- педагогтерді толыққанды әдістемелік қолдаумен қамтамасыз ету;
- мектеп деңгейінде де, мектептен тыс уақытта да ерекше қажеттіліктері бар балаларда толеранттылықты қалыптастыру және тәрбиелеу;

- жаңа кадрларды толыққанды даярлауды және қолданыстағы кадрларды қайта даярлауды қамтамасыз ету;

- инклюзивті білім беруді жүзеге асыратын мамандарға қойылатын талаптар мен нұсқаулықтарды әзірлеу.

Осылайша, инклюзивті білім беруді дамыту ерекше қажеттіліктері бар балаларға сапалы, қызықты және мазмұнды оқу бағдарламасына құқық бере алады. Инклюзивті білім беру мұндай балалардың өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал етеді және кейінгі өмірге берік негіз болады.

Қазақстан Республикасы, өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде көрсететін кез келген басқа ел сияқты, адами құндылықтарды, сапалы өмір сүру мүмкіндігін, адам құқықтарын сақтауды және жеке тұлға ретінде өзін-өзі жүзеге асыру үшін толық еркіндік беруді басымдыққа қояды. Осыған байланысты мақалада азаматтардың барлық санаттары үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуге ұмтылатын басым бағыттардың бірі қарастырылады. Тең мүмкіндіктерге ұмтылу инклюзия бағытының және оның Қазақстан Республикасының білім беруінде біртіндеп қалыптасуының арқасында орын алады. Білім беру ортасындағы инклюзия әртүрлі даму ерекшеліктері бар адамдар үшін кедергілермен күресудің негізгі кезеңі болып табылады. Сондықтан Қазақстанда инклюзияның қалыптасуын, оның өзекті жай-күйі мен даму перспективаларын зерделеу маңызды болып табылады. Мақалада тәуелсіздік жылдарындағы даму ерекшеліктері бар балаларға инклюзия саласында не істелгені туралы шолу берілген. Мемлекет алдында тұрған инклюзияның өзекті мәселелері сипатталған.

Қорытындылай келе, елдегі ағымдағы инклюзия жағдайы туралы қорытынды жасалады және болашақта инклюзия позицияларын жақсарту бойынша ұсыныстар енгізіледі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ахметова, Д.З., Нигматов, З.Г., Челнокова, Т.А., Юсупова, Г. В. Педагогика и психология инклюзивного образования: учебное пособие / Д. З. Ахметова, З. Г. Нигматов, Т. А. Челнокова, Г. В. Юсупова и др. — Казань: Изд-во, 2013. 255 с.

2. Михальчи, Е. В. Инклюзивное образование: учебник и практикум для вузов / Е. В. Михальчи Москва: Издательство Юрайт, 2022. 177 с

3. Наумов, А.А., Соколова В. Р. Седегова А. Н.. Интегрированное и инклюзивное обучение в образовательном учреждении. Инновационный опыт / А. А. Наумов, В. Р. Соколова, А. Н. Седегова Волгоград: Учитель, 2014.

4. Алёхина С. В. Инклюзивное образование: история и современность. М.:, 2013. 33 с

5. Сигал Н. Г. Инклюзия сегодня: за и против. Казань: Отечество, 2017. — 200 с

БАЛАЛАРДЫҢ ГИПЕРБЕЛСЕНДІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Батыркүл А.Қ., Сыдық Ж.С., Абдикасим М.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье раскрывается одна из актуальных проблем общества, в частности, гиперактивность детей и их психологические особенности. Также предусмотрены пути обучения и воспитания таких детей.

Summary: This article reveals one of the urgent problems of society, in particular, hyperactivity of children and their psychological characteristics. Also, there are ways of training and education of such children.

«Гипербелсенді» деген ұғымды қалай түсінеміз? «Гипер..» - (грек. Нурер-жоғарыдан) - норманың артуын көрсететін күрделі сөздердің құрамдас бөлігі. «Белсенді» сөзі орыс тіліне латын тілінен «activus» келіп, «пәрменді, белсенді» дегенді білдіреді.

Әдебиеттерде «гиперактивтілік» ұғымының қазірге дейін бір жақты талдауы жоқ. Сонда да болса, көптеген мамандар гиперактивтіліктің сырттай пайдаболуын, импульсивтілік, ұқыпсыздық, қозғалыс белсенділігінің жоғарлығымен түсіндіреді. Әрі қарай мамандар гиперактивті баланың пайдаболу себептерін түсіндіребастайды. Олардың ішінде генетиналық факторлар мен бала туып жатқандағы алған жарақаттар баланың жұқпалы аурулармен ауруы және т.б. болуы мүмкін деген болжамдар да бар.

Гиперактивтілік түсінігін ересектер (ұстаздар, ата-аналар) қозғалыс белсенділігінің жоғарлығы деп қанаайтады, ал теория жағынан толығымен айтатын болсақ баланың мінез-құлқындағы гиперактивтіліктің пайдаболуының басқа дәкөріністерін беруге болады: ұқыпсыздық пен импульсивтілік. Атап айтқанда импульсивтілік көбінесе диагностикалық қиындықтар туғызады [1].

Гипербелсенді бала – өтекөп қимылдайтын (қозғалатын), шаршауды білмейтін, айтқанға көп көне бермейтін, басқа балалардан мінез-құлқы мен қимылы ерекше бала. Бұндай балалар балабақшада тәрбиешілерді ғана емес, отбасында ата-аналарын да шаршатары сөзсіз. Белсенді балалармен жұмыс жасау, денекүшін және жан күшін көп қажет етеді, бірақ қандай жұмыс болмасын баланың белсенділігі болу керек емес, керсінше тәртіп, білім ережелерін меңгеруге көмек көрсету керек. Біз барлық гипербелсенді балалармен жұмыс жасауда мынадай жағдайларды есте ұстауымыз қажет. Біріншіден - олардың «дегенімен» жүруге болмайды, еркін жіберетін болсақ - аласапыранның күшеюіне апарайды. Екіншіден – баланың қолынан келмейтін күші жетпейтін нәрселерді талап етуге болмайды, ол қарсылыққа апарайды. Ал ең ұнамсыз - ол өз өзіне жаман тәртіпсіз деген қарым қатынас. Егер де балабарлық ашуымен балаларға жүгірсе, біз оны құшақтап «қане екеуіміз дұрыс тыныс алып демімізді шығарайық» немесе 1 - ден 10 – ға дейін бірге санайық десеңіз, балаашу - ызасын ұмытып тынышталады. Сонымен қатар

гипербелсенді балалар бимен, ән шырқаумен айналысқан жөн. Ата – аналарға ондай балаларын жүзуге жіберуге кеңес береміз. Егерде серуендеп жүргенде бала қозып кететін болса біз оны жеңіл жүгіріспен алдаймыз, «қане біз алаң ішінде жүгірейік» деп жүгіріс кезінде жүгіру түрлерін ауыстыруға болады. Жүгірістен кейін баланың шиеленіскен жүйкесі басылып тынышталады. Гипербелсенді балалар дизритммен қиналады, оларда тәулік биоритм әрең дегенде анықталады. Олар нашар ұйықтап әрең оянады, оларды жанында отырып қолдарын ұстап иығынан сипап ұйықтату тиімді [2].

Гипербелсенді баланың ерекше сипаттамалары: өте көп сөйлейді, ұжымдық ойындарға қатысқысы келмейді, шамалан тыс қозғалыста, өзіне деген талабы жоғары, басқа адамдардың сезімі мен қайғысын түсінбейді, өзін жат сезінеді, ересектермен жиі жанжалдасады, дау-дамай жағдайын тудырады, сөйлеу жағынан дамымаған, шамадан тыс күдікшіл, бір орында айнала береді, қандай да бір оқиғалар бойынша шамадан тыс мазасызданады, кінәні басқаға арта салады, айналасындағыларға бей берекет, оқшауланатын сияқты, өтінішті орындаудан бас тартады. Көп сұрақтар қояды, бірақта жауапты күтуге шыдамы жоқ, өзі жөнінде екінші және үшінші адамның атынан сөйлейді т.б.

Гиперактивті балаларды оқыту және тәрбиелеу жолдары:

* Баламен қарым-қатынаста оң «модельді» ұстаныңыз. Бұл баланың өз күшіне деген сенімділігін нығайтады, оның өзін-өзі бағалауын арттырады.

* «Жоқ» және «болмайды» деген сөздерді қайталаудан аулақ болыңыз.

* Баламен үнемі ақылды түрде, тыныш, жұмсақ сөйлесіңіз.

* Балаға белгілі бір уақыт аралығында бір тапсырма беріп, ол оны аяқтай алатынына сенім білдіріңіз.

* Ауызша нұсқауларды нығайту үшін көрнекі ынталандыруды пайдаланыңыз.

* Баланы назар аударуды талап ететін (мысалы, текшелермен жұмыс, бояу, оқу) қызметтің барлық түрлері үшін көтермелеңіз.

* Үйде нақты күн тәртібін сақтаңыз. Тамақтану, үй тапсырмаларын орындау және ұйқы уақыты күнделікті белгіленген режимге сәйкес келуі керек.

Мүмкіндігінше адамдар көп жиналатын жерлерден аулақ болыңыз. Ірі дүкендерде, базарларда, мейрамханаларда және т.б. болу мұндай балаға шамадан тыс ынталандырушы, қозғаушы әсер етеді.

* Ойын кезінде баланы бір серіктеспен шектеңіз. Мазасыз, шулы достардан аулақ болыңыз.

* Баланы шаршаудан сақтаңыз, себебі ол өзін-өзі бақылау мен гиперактивтіліктің өсуіне әкеледі.

Балаға артық энергияны жұмсау мүмкіндігін беріңіз. Таза ауада күнделікті дене белсенділігі, ұзақ серуендеу, жүгіру, спорт сабақтары, ойындар пайдалы.

Гиперактивтілік жоғарыда аталған шаралардың көмегімен шектелуі мүмкін.

Бұл балаларды тәрбиелеуде жағымсыз әдістердің ол балаларға әсеретпейтінін есте ұстаңыз. Олардың нерв жүйесінің ерекшелігі сол – теріс

құбылыстарды қабылдау сезімталдығы өте төмен, сондықтан олар ескертпелер мен жазаға селтетпейді, алайда сәл мақтау естісе бірден жауап береді [3].

Гиперактивті балалармен педагогикалық - психологиялық жұмыстардың негізгі сұрақтарын қарастырсақ.

Гиперактивті балаға қалай көмектесуге болады? Гиперактивті балалардың жекеленген ерекшелігін еске ала отырып, олармен кешкілік емес, күннің бірінші жартысында жұмыс жасау керек, жұмыс жүктемесін азайтып, арасында үзіліс жасап отырған жөн. Мұндай балалармен жұмыс жасар кезде, тапсырманы жақсы орындағаны үшін мадақтаған жөн. Гиперактивті баланы әрбір 15 – 20 минут сайын мадақтап жетондар, жұлдызшалар беруіңізге болады. Гиперактивті балаға нұсқау берерде ересектердің есінде болатын нәрсе оларға берілетін нұсқау қысқа да нұсқа (10 сөзден аспауы) болуы керек. Гиперактивті балаларата – аналары мен тәрбиешілеріне манипуляция жасауға бейім. Мұндай жағдай болмауы үшін, ересектердің есінде болатын жағдай: кез келген жағдайда ол сабырлылық сақтаған жөн.

Гиперактивті баланың ата – аналарымен қалай жұмыс жасау керек? Гиперактивті баланың ата – аналары қоғамдық орындарда өз балаларының іс – әрекеттерінен қысылады, өздерін кінәлі сезінеді, кейбір жағдайларда не істерлерін білмей қысылады. Мұндай жағдайда баланың еш кінәсі жоқ екендігін әдептілікпен айтып түсіндіріңіз. Сондықтан да, ересектердің көптеген ескертулері, жиі тиым салулары (әсіресе қозғалыс белсенділігінде) мінез – қылығының жақсаруына әкеліп соқтырмайды, бара – бара өзара әсерді күрделендіре түсіреді. Гиперактивті балабасқалардай емес өте эмоционалды және тез ренжігіш болғандықтан ересектердің өзіне үнемі көңіл аударып отыруларын талап етеді. Осы эмоционалды ішкі қысымды азайту мақсатында, тактильді сезінулер, мысалы: сыйпау, массаж. Тәрбиеші баланың ата – анасымен бірігіп, тиімді жұмыс жасау мақсатында олармен тығыз байланыста және сенімді қарым – қатынас жасауға тырысу керек. Әркеш сайын, тәрбиеші ата – анаға, баланың тіпті кішкентай болса да жетістіктерін карточканы беріп, ал, ата – ана болса, қалауынша баланың осы жетістіктері үшін марапаттауы керек [4, 5].

Гиперактивті балалар ұшқалақ, олардың қолдары үнемі, кейде мақсатсыз қимылда жүреді, сондықтан да, балаларымен арнайы ойындар ойнауға болады. Құм және сумен ойын. Жалпы мамандар гиперактивті балаларға құм және сумен ойнау оларды тыныштандырады дейді. Бұл ойынмен көлдің жағасында ғана ойнау шарт емес. Оны үйде де ұйымдастыруға болады. Мұндай ойындар баланы тыныштандырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Арцишевская И.Л. Работа психолога с гиперактивными детьми в детском саду. – М.: Книголюб, 2010.
2. Байярд Р. Т., Байярд Д. Ваш беспокойный подросток. – М.: Просвещение, 2012.
3. Досани С. 52 способа преодоления дефицита внимания и гиперактивности у детей (Calm Your Hyperactive Child: 52 Brilliant Ideas). – М.: Центрполиграф, 2010.

4. Брызгунов И.П., Касатикова Е.В. Дефицит внимания с гиперактивностью у детей. – М.: Медпрактика, 2002.
5. Войтинас З. Кто они, дети индиго? Вызовы нового времени. Кто они, откуда приходят, чего от нас требуют? / пер. с нем. – Калуга: Духовноепознание, 2003.

ОӘЖ 371.1

МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЕС ПРОЦЕСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Бейсенбаай С.А., Айғазы Ж.А., Нұрмахамбет А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются эффективности особенностей развития памяти младших школьников.

Summary: The article discusses the effectiveness of the features of the development of memory of younger schoolchildren.

Адамның есте сақтау қабілетін зерттеуге деген қызығушылық пен қызығушылық адамдардың алған ақпаратты есте сақтауға және сақтауға бейімділігін түсіну кезінде пайда болды. Сол кезде есте сақтау процесі көбінесе оқу процесімен байланысты болды, өйткені көптеген ғалымдар ойлағандай, есте сақтау ақпараттың жинақталуымен байланысты, нәтижесінде адам оны түсіндіруге тырысады.

Дәл сол кезде жадты зерттеуге байланысты алғашқы сұрақтар пайда бола бастады, ақпаратты қалай сақтау керек немесе бұрыннан таныс ақпарат оны сақтаудың әдеттегі әдістерімен сәйкес келмейді және басқалар. Мысалы, ежелгі Грецияда ғалымдар адамға материяның қандай да бір бөлшегі түрінде келетін барлық ақпарат оның миына ақпаратты сақтау әдістері болып табылатын бастапқы импульстар түрінде келеді деп сенді. Бұл тұжырымға алғаш рет грек ғалымдары сазда қалдырған адамның ізін зерттеген кезде келді.

Психология мен педагогикадағы есте сақтауды зерттеуге әрқашан ерекше орын берілді, өйткені адам және кез-келген басқа тірі организм жадсыз толыққанды өмір сүре алмайды. Қазіргі заманғы жағдайлар, өмір условияғы мен қарқыны адамды көбірек ақпаратты есте сақтауға және сақтауға мәжбүр етеді, бұл ақпарат тек ересектерге ғана емес, балаларға да қатысты [1].

Жадтың даму тарихында екі негізгі кезеңді бөліп көрсету керек. Осылайша, дамудың бірінші кезеңінде есте сақтаудың эксперименттік зерттеулері жадқа тән барлық эмпирикалық құбылыстарды, атап айтқанда есте сақтаудың шектеулі көлемін, есте сақтау кезінде сөздерді бөлу мен қайталаудың рөлін, уақыт динамикасын зерттеуден басталды. сақтау, сондықтан барлық эксперименттік зерттеулердің негізгі тақырыбы негізінен мағынасыз материалдарды, кейде мағынасыз сөздерді есте сақтау, сақтау және оқу процесі болды.

Есте сақтау ілімінің дамуы алыс өткеннен басталды, содан кейін алғаш рет ғалымдар мен ежелгі ойшылдар адам ағзасы тек ақпарат алып қана қоймай, оны сақтай алады деп болжай бастады. Адамдар өздерінің сана-сезімдерін

түсінген кезде, олар жадты қолдана отырып, оны сақтау үшін ақпаратты дұрыс кұруды үйренді.

Есте сақтау қабілетінің арқасында адамдар ұрпақтан-ұрпаққа бір-біріне практикалық тәжірибе, тұрғын үй салу, тамақ алу, емдеу, аң аулау, жылыну және басқалар туралы әртүрлі білім мен дағдыларды берді, сондықтан бұл адамның өмір сүруіне және дамуына көмектескен жады деп айтуға болады. Сонымен қатар, жад көбінесе адамның эволюциясымен ғана емес, сонымен бірге қажетті ақпаратты жинақтау процесімен де байланысты.

Жадты түсіндірудің алғашқы әрекеттерінің кейбірі оның ақпаратты жинақтау процесімен, осы ақпаратты белгілі бір уақыт аралығында сақтаудың әртүрлі әдістерімен және тәсілдерімен байланысты болды. Содан кейін бұл адамның жадты қолданудың практикалық маңыздылығын көрсетеді деп есептелді [2].

Жадты зерттеу кезінде ұрпақтар бір-бірін алмастырды, ал ежелгі адамның орнына ортағасырлық адам келді. Мысал ретінде Ежелгі Грецияның өркениетін қарастыруға болады. Сонымен, ежелгі гректер қандай да бір жолмен олардың басына түсетін барлық ақпарат мидың жұмсақ бөлігінде өзіндік белгілер қалдыратын, олардың ақыл-ойын өзгертетін, санада өзіндік бейнелерді қалыптастыратын және жасайтын арнайы материалдық бөлшектер түрінде болады деп сенген. Сонымен, егер сіз бұл процеске заманауи көзқараспен қарасаңыз, онда олармен болған барлық оқиғалар олардың ішінде болады деп болжауға болады күнделікті өмірде оларға жағымды да, жағымсыз да әсер қалдырды және бұл олардың санасын өзгертті [3].

Бүгінгі таңда психологиялық - педагогикалық ғылымда есте сақтау ұғымын анықтау үшін бірыңғай және нақты пікір жоқ.

Жадқа ақпаратты сақтау процесін жатқызуға болады тітіркендіргіштер, оның әрекеті тоқтағаннан кейін. Бірақ, әдебиетте көрсетілген жадтың қолданыстағы анықтамаларының ешқайсысы оны толығымен аша алмайды. Сондықтан жад ұғымына неғұрлым дұрыс анықтама беру үшін әр түрлі көзқарастар мен көзқарастарды, осы мәселеге қатысты авторлардың пікірін және олардың негізінде есте сақтау ұғымының өзіндік анықтамасын тұжырымдау қажет.

Сонымен, егер біз е. и. Рогов берген анықтамаға жүгінетін болсақ, онда жад "негізгі мақсаты есте сақтау және сақтау болып табылатын мнемикалық процестер жүйесі, сонымен қатар ақпаратты ауызша түрде, субъект бұрын бұрынғы тәжірибеде алған әрекеттер мен білімдерді кейіннен жаңғырту".

Бірте-бірте жаңа материал жадыны зерттеудің эксперименттік зерттеулеріне енгізіле бастады, содан кейін жадтың да өзіндік түрлері бар, ол бейнелі, ауызша, логикалық, сондай-ақ визуалды, моторлы немесе есту қабілеті бар спецификалық болуы мүмкін деген түсінік пайда бола бастады. П. П. Блонский бұл туралы айтады

"уақыт өте келе, практикалық эксперименттердің әсерінен есте сақтау "таза қиял" деп аталды және басқа психологиялық процестермен, зейінмен, ойлау мен қабылдаумен байланысты болды" XX ғасырдың жиырмамыншы

жылдарының ортасынан бастап Есте сақтау процесінде есте сақтаудың бейнелі іздері, сақтау сияқты бірнеше құбылыстар пайда болды, яғни есте сақтау репродуктивті процестің бір түрі ретінде түсіндіріле бастады. Дәл сол кезде педагогикада жад есептеле бастады материалды қайталау жүзеге асырылатын оқыту құралы. Есте сақтауды дамытудың екінші кезеңі негізгі болды, ол есте сақтауды зерттеуге негізгі және шешуші мәселені енгізді. Бұл кезең психологиядағы және басқа ғылымдардағы есте сақтау, ең алдымен, психологиялық процестің салдары ретінде түсіндіріліп қана қоймай, оны қызмет ретінде қабылдай бастағанымен байланысты болды.

Автор А. В. Петровский берген жадтың анықтамасы келесідей: "жад, бұл есте сақтау, сақтау процесі, содан кейін субъект өзінің тәжірибесін қайталайды". Пиаже Дж. жадты "ми алатын барлық ақпараттың жиынтығы ретінде анықтайды және сол арқылы адам өзінің мінез-құлқын басқарады".

Кузьмин И.Ю. жадты "адам жасаған немесе бастан өткерген барлық нәрсені сақтау және көбейту туралы ақпаратты түсірудің ерекше процесі" деп анықтайды. Бүгінгі күні есте сақтау, басқа психологиялық құбылыс сияқты, ғалымдар мен зерттеушілерді онша қызықтырмайды. Сонымен, жадтың әр түрлі түсіндірмелерімен, оның түрлерімен, практикалық тәжірибені зерттеуімен есте сақтаудың әртүрлі теориялары бар. Олардың негізгілерін қарастырыңыз.

Біріншісі-ассоциативті жад теориясы. Ассоциативті жад теориясы оны Ассоциация өнімі ретінде механикалық түрде жиналатын заттар мен бейнелермен байланысты адамның ең негізгі процестерінің бірі ретінде қарастыруға мүмкіндік беретіндігіне негізделген. Ассоциативті теорияның негізгі орны Ассоциацияға жатады, яғни барлық психикалық процестер мен түзілімдердің байланыстырушы буынынан туындайтын байланыс.

Автор Г. Эббингауз ассоциативті теорияның дамуына үлкен үлес қосты. Г. Эббингауз есте сақтаудың сандық процестерінің әдістерін алғаш рет зерттеуге тырысқанымен танымал. Есте сақтаудың екінші белгілі теориясы – семантикалық. Есте сақтаудың семантикалық теориясының негізін қалаушы-автор А. Бинет. Бұл теорияның негізгі мәні-автор материалдың семантикалық мазмұнын бірінші орынға қояды, содан кейін механикалық жаттау процесі жүреді [4].

Есте сақтаудың белсенділік теориясының негізін қалаушы А.Н.Леонтьев ол алдымен жүйеге мнемоникалық тапсырманың нәтижесіне бейім теориялық және практикалық әрекеттерді қосуға шақырды, яғни адам сыртқы көздерден алатын барлық ақпаратты есте сақтау, сақтау және көбейту процесі, мұнда ерікті және еріксіз есте сақтаудың өнімділігіне назар аудару керек.

Сонымен, сәйкесінше, есте сақтаудың белсенді теориясы, әр түрлі өкілдер арасындағы белгілі бір байланыстардың пайда болуы, сондай-ақ есте қалған материалды есте сақтау, сақтау және көбейту процесі адамның осы материалмен оны өңдегеннен кейін не істейтінімен түсіндірілуі мүмкін.

Осылайша, есте сақтау адам ағзасының орталық функцияларының бірі болып табылады, есте сақтау барлық психикалық қызметтің негізі болып табылады. Жадсыз адамға өзінің мінез-құлқын басқару және сезімдерін,

ойлауын білдіру, бейнені жасау немесе елестету қиын болады. санада немесе подсознаниеде көбейту. Есте сақтау, адамның Оқу, білім, Дағдылар мен дағдыларды игеру процесінде дамиды қабілеттерінің бірі бар.

Есте сақтау қабілетінің дамуын талқылау кезінде әр түрлі пікірталастар әрдайым жүргізіліп, жүргізіліп отырады, сондықтан осы пікірталастар кезінде әртүрлі пікірлер мен көзқарастар соқтығысады.

Есте сақтау проблемалары әртүрлі ғылымдарда, философияда, педагогикада, әлеуметтануда, медицинада және басқа теориялық және практикалық зерттеулерде кездеседі. Клиникалық психологияда есте сақтау тән ізденістермен және кескіндер жиынтығымен байланысты және тек ойлауды, қорытынды жасауды, тыңдауды, сезінуді және басқа да ұқсас дағдыларды меңгерген адамда болуы мүмкін.

Петровский А. В. танымдық процестің бөлігі ретінде есте сақтаудың дәстүрлі түсінігін ұсынады. Алайда, есте сақтау тек таным құрылымының құрамдас бөлігі екенін ұмытпаңыз. Әсіресе, бұл есте сақтаудың негізгі түрлерінің жалпы классификациясында айқын көрінеді, мұнда жады түрлерге бөлінеді: ауызша, логикалық, моторлы, эмоционалды. Егер біз клиникалық психологияда жүргізілген зерттеулерге жүгінетін болсақ, онда есте сақтау проблемалары сәл өзгеше тұрғыдан қарастырылады.

Оқушылар олар есте сақтау тек конвективті процестердің шекарасынан, сондай-ақ бүкіл психологиялық Триада процесінің артында жүре алатындығын көрсететіндіктен, тұтастай алғанда, жад тасымалдаушы субъектінің, яғни адамның ұйымдастырылуының барлық заңдылықтарына әсер етеді. Сондықтан есте сақтау жеке тұлғаға психикалық интерпретацияның ең жоғары деңгейі ретінде тікелей әсер етеді.

Психикалық иерархияда "қабаттар" бар, оларда жады да бар, бірақ ол жан-жақты немесе әмбебап. Басқаша айтқанда, есте сақтау көптеген психикалық процестердің маңызды сипаттамасы болып табылады, өйткені ол барлық жерде бар, бұл адамның бүкіл психикасының бірлігі мен тұтастығын жадтың көмегімен орнатады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Букреева А. А. Коррекция памяти младших школьников // Научно- методический электронный журнал «Концепт». 2019. С. 121–125.
2. Веракса Н. Е. Детская психология: учебник для академического бакалавриата. Люберцы: Юрайт, 2016. 446 с.
3. Денисова О.П. Психология и педагогика: учебное пособие. М. : Флинта, 2019. 422 с.
4. Долгова В. И., Ключева Г. М., Тавобилова И. Д. Исследование видов памяти первоклассников // Научно-методический электронный журнал «Концепт». 2015. Т. 31. С. 131–135.

ОТБАСЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Бекбаева С.А., Бекен А.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются психологические основы проблемы семьи, структура семьи, проблемы воспитания детей в семье.

Summary: The article discusses the psychological foundations of the family problem, the structure of the family, the problems of raising children in the family.

Бұл тақырып өзекті болып табылады, өйткені қазіргі заманғы отбасы көптеген психологиялық проблемаларға тап болады және жанжалды жағдайлардан шығуда айтарлықтай қиындықтарды бастан кешіреді. Біз өз жұмысымызда гендерлік факторлар мен рөлдік жүйелердің ықпалында болатын заманауи отбасындағы қарым-қатынастардың ерекшеліктеріне ерекше назар аудардық. Әрбір отбасы жеке және әртүрлі ғылымдардан, әсіресе психология мен педагогикадан мұқият зерттеуге жатады. Алдымен отбасы ұғымы мен табиғатын анықтап алайық. «Отбасы тәрбиесі» сөздігінде отбасы ерлі-зайыптылардың бірін-бірі қолдауы, бала тууы мен тәрбиесі болып табылатын неке одағының нәтижесі деп түсіндіріледі [1].

Отбасы психологы В.В.Столиннің идеялары бойынша отбасы – «сыртқы әсерлерге ұшырайтын ашық жүйе», ол «өз құрылымында әртүрлі ықпалдардың барлық жиынтығын ескеріп, қандай да бір ішкі тепе-теңдікке қол жеткізуі керек» [2].

Әрбір отбасы – өз мүшелеріне даму ортасын қамтамасыз ететін, қолдау көрсетуге және жеке әлеуетін жүзеге асыруға жағдай жасайтын бірегей жүйе. Ғасырлар бойы отбасы үлкен құндылық ретінде қабылданды, ол ұзақ уақыт бойы адам үшін бір қарапайым функцияны - негізгі өмір сүруді орындады. С.Минухин отбасы тұлға дамуының ерекше деңгейін, қаһармандық дерлік өмірлік ұстанымын талап етеді деп болжайды. Отбасы - үйлесімділікке қол жеткізуге мүмкіндік беретін өмір беретін хаостың бір түрі; отбасы - миниатюрадағы әлемді құру [3].

Отбасы мүшелерінің психоэмоционалдық жағдайы, олардың қарым-қатынасы және отбасылық рөлдердің түрлері отбасында өсіп келе жатқан адамның мінез-құлық стиліне, мінез-құлқына, сенімдері мен бейімділігіне әсер етеді. Адам отбасындағы өзара әрекеттесу тәжірибесін кеңірек әлеуметтік қауымдастыққа ынтымақтастық, өзара көмек, өзара көмек және қолдау түрінде немесе, өкінішке орай, бұл дағдылар болмаған жағдайда, оларға қарама-қарсы түрде береді.

Отбасылық проблемалар - бұл ерлі-зайыптылардың өмір жолында туындайтын қиындықтар, олар кейде ұзақ және ауыр келіспеушіліктерді тудыруы мүмкін. Олар отбасындағы қарым-қатынастарды үйлестірмейді және өмірге терең қанағаттанбау сезімін тудырады. Мәселелер таралу дәрежесімен және олардың отбасына әсер ету күшімен сипатталады. Мысалы, белгілі бір

мәселе көптеген отбасыларға тән болуы мүмкін, бірақ өмір бойы қиындықтар туғыза отырып, мұндай мәселе отбасын түбегейлі бұзбайды. Кейбір отбасыларда ғана кездесетін мәселенің тағы бір түрі отбасы жүйесінің болуы үшін өте жойқын болып шығады [3].

Әрбір отбасы – өз мүшелеріне әр адам дамып, қолдау тауып, өз мүмкіндіктерін жүзеге асыратын ортаны қамтамасыз ететін бірегей жүйе. Ғасырлар бойы отбасы үлкен құндылық ретінде қабылданды, өйткені ол ұзақ уақыт бойы қарапайым өмір сүру үшін қажет болды. Шын мәнінде, отбасы адамзаттың эволюциялық иемденуі болып табылады: дәл осында адамдар өзінің алғашқы әлеуметтік тәжірибесін және әртүрлі дағдылар мен стандарттарды (коммуникативтік, мінез-құлық, эмоционалдық, моральдық-этикалық және т.б.) алады.

Авторлардың пікірінше, отбасы тақырыбы және оның проблемалары әрқашан өзекті болып қала береді, көптеген зерттеушілер үшін бұл тұлғаның даму кезеңдерін түсіну және әлеуметтік өзара әрекеттесуді түсіну үшін іргелі болып табылады, сондықтан отбасы негізсіз емес, зерттеу объектісі болып табылады. Ғылымдардың кең ауқымы. Бұл мақаланың мақсаты қазіргі жағдайда отбасының болуын оның өзекті мәселелері тұрғысынан қазіргі некенің ерекшеліктері призмасы арқылы қарастыру болып табылады. Гендерлік факторлар мен рөлдік жүйелер әсер ететін заманауи отбасындағы қарым-қатынастардың ерекшеліктеріне ерекше назар аударылады. Әлеуметтік психология тұрғысынан отбасы мүшелері неке немесе туыстық байланыстар, сонымен қатар күнделікті өмір және моральдық жауапкершілік арқылы байланысқан шағын топтың ерекше формасы болып табылады.

Отбасының алғашқы әлеуметтік мәні қоғамның халықтың физикалық және рухани ұдайы өндірісіне деген табиғи қажеттілігімен негізделеді. Отбасылық проблемалар - бұл ерлі-зайыптылардың өмір жолында туындайтын кейбір қиындықтар, олар ұзақ мерзімді және азапты келіспеушіліктердің себебі болып табылады. Олар отбасындағы қарым-қатынастарды үйлестірмейді және өмірге қанағаттанбау сезімін тудырады. Отбасылық проблемалар таралу дәрежесімен және әсер ету күшімен сипатталуы мүмкін. Мысалы, белгілі бір мәселе көптеген отбасыларға тән болуы мүмкін, бірақ өмір бойы қиындықтар туғыза отырып, мұндай мәселе отбасын түбегейлі бұзбайды. Кейбір отбасыларда ғана кездесетін мәселенің тағы бір түрі отбасылық жүйенің бар болуына өте жойқын болып шығады.

Ажырасу деңгейінің артуы, жалған некелер мен некесіз туудың кең таралуы, ерлі-зайыптылардың саналы және мәжбүрлі баласыз қалуы, отбасындағы зорлық-зомбылықтың көбеюі қазіргі заманның ең өзекті мәселелері болып табылады. Неке әлеуметтік институт ретінде өз функцияларын атқармайды және көптеген ғалымдар атап өткендей, терең дағдарыс сатысында тұр. Адамдардың жақын қарым-қатынасқа түскеннен кейінгі дәстүрлі өмірлік жоспары - некеге тұру, туу және кейінгі ұрпақтардың тәрбиесі, ерлі-зайыптылардың «өлгенше» өмір сүруі - екі жыныстың өкілдері арасында әлдеқайда аз таралған.

Жүргізілген зерттеулер келесі қорытындылар жасауға мүмкіндік береді. Біріншіден, отбасылық өмірде қиындықтардың алдын алу үшін отбасын құруға және отбасын құруға физикалық, психологиялық дайындықтан басқа, қажет. Әсіресе, біздің ойымызша, бұл дайындық жас жігіттер арасында болуы керек. Жалғызбасты ана бала тәрбиелеп отырған жағдай бүгінде, оның ішінде студенттер арасында жиі кездеседі. Баланың дамуы мен тәрбиесінің мұндай жағдайларын қалыпты жағдай деп анықтауға болмайды.

Екіншіден, студенттер үшін жетекші қызмет түрі оқу және кәсіптік қызмет болып табылады, бұл студенттер арасында отбасын құру қажеттілігі мен мақсатының жоқтығын түсіндіре алады.

Үшіншіден, осы жаста болашақ отбасылық өмір туралы ойланудың болмауы студенттің әлеуметтік жетілуінің және «ересектіктің» қалыптасуына алаңдаушылық тудырады. Осыған байланысты психологиялық-педагогикалық цикл пәндері бойынша оқыту бағдарламаларында неке мен отбасының психологиялық мәдениетіне қатысты бөлімдерді қамтуды ұсынамыз. Отбасылық өмірдегі психологиялық мәселелердің алдын алу мақсатында студенттерге отбасылық өмірге дайындық бойынша арнайы лекциялар мен семинарлар, тренингтер өткізу. Бұл саладағы білімнің жетіспеушілігі бейсаналық некеге, отбасындағы жанжалдар мен келіспеушіліктерді шеше алмауға және махаббат сезімін сақтай білуге әкелетініне сенімдіміз. Сондай-ақ, жалғызбасты адамдар көбінесе өз отбасының жоқтығын «адам өмірінде отбасын құру қажеттілігі туралы оларға ешкім айтқан жоқ» деп түсіндіретінін байқаймыз.

Осылайша, неке мен отбасы өте маңызды, бірақ сонымен бірге адам өміріндегі жалғыз сала емес, сондықтан олар оң өмірлік энергияның, бизнес саласындағы оптимистік көңіл-күйдің және кең ауқымдағы өнімді өзара әрекеттесудің көзіне айналуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Андреева Г.М. Социальная психология: Учеб. для высш. шк. -М.: Аспект Пресс, 2000. – 376 с.
2. Дмитриев А. В. Конфликтология: Учеб. пособие для вузов. - М.:Гардарика, 2000.
3. Пайнс Э., Маслач К. Практикум по социальной психологии. -4-е изд.- СПб.: Питер, 2000. – 528 с.

ОӘЖ 371.3

ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Бекбай М. А.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

*Резюме: В статье рассматриваются воспитательное значение казахских сказок.
Summary: The article discusses the educational significance of Kazakh fairy tales.*

Кез келген халықтың ауыз әдебиетінде ең танымал жанр ертегі жанры елеулі орын алады.

Ертегі – көркем әдебиет туындысы. Бұл жас ұрпаққа тәрбие құралы. Балалар мен ертегілер бір-бірінен ажырағысыз, олар бір-біріне арнап жасалған, сондықтан да өз халқының ертегілерімен танысу әр баланың білімі мен тәрбиесіне кіреді.

Осылайша балалардың халық өнеріне деген қызығушылығын ояту. Таныс ертегілерді айтуды, алған әсерлерін сипаттауды, ертегілерден жұмбақтарды табуды үйрену, ертегіге өз бетінше аяқталуын шығару.

Көркемдік, сөйлеу және орындаушылық қабілеттерін қалыптастыру; ертегіні сахналауда ертегі кейіпкерлерінің диалогтарын мәнерлеп жеткізуге үйрету. Оқу процесінде балалардың сөздік қорын байыту. Қарым-қатынас дағдыларын дамыту. Туған жеріне, халқына деген мақтаныш пен сүйіспеншілік сезімін тәрбиелеу. Балаларды қазақ халқының салт-дәстүрімен, қазақ ауыз әдебиетімен күнделікті өмірмен, тұрмыспен таныстыру. Қазақ халық ертегілері арқылы мейірімділікке, адамгершілікке тәрбиелеу [1].

Әр халықтың өз ертегілері бар, олардың барлығы да ұрпақтан-ұрпаққа негізгі адамгершілік қасиеттерді: мейірімділікті, достықты, өзара көмекті, еңбекқорлықты жеткізеді.

«Бұл халық педагогикасының алғашқы және тамаша талпыныстары» деп жазды К.Д. Ушинский: «Мен бұл жағдайда халықтың педагогикалық данышпанымен ешкім бәсекелесе алмайды деп ойлаймын». К.Д.Ушинский «...білім күшсіз болғысы келмесе, халықтық болуы керек» деп бекер айтпаған.

Олай болса, ауызша халық шығармашылығы шығармалары өз халқының салт-дәстүріне деген сүйіспеншілікті қалыптастырып қана қоймай, тұлғаның патриоттық рухта қалыптасуына ықпал етеді.

Мектепке дейінгі жас – әрбір адам өміріндегі ең маңызды кезеңдердің бірі. Дәл осы жылдарда баланың денсаулығының, үйлесімді психикалық, моральдық және физикалық дамуының негіздері қаланып, адамның жеке тұлғасы қалыптасады. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде жоғары технологиялар кезеңінде мұғалімдер балалардың ізгілікке, бақытқа, сүйіспеншілікке, ғажайыптарға деген сенімін сақтауға тырысуда, т.б. ертегіге айналдырады. Бала әлемі нәзік және осал, кейде ересектер оны ирониямен, келемежмен, енжарлықпен, салқын рационализммен бұзады. Сондықтан біз балаларға ертегі құрастыруға тырысамыз. Бұған тек пәндік орта ғана емес, сонымен қатар балалар кештеріне сүйікті кейіпкерлердің қатысуы да ықпал етеді.

Қазақ халық ертегілерінің кейіпкерлерімен танысу, ең алдымен, баланың сөздік қорын байытып, қазақ халқының салт-дәстүрімен, әдет-ғұрыптарымен таныстырады.

Күнделікті өмірде қазақ халқының сан алуан белгілері бар, соның бірі – халықтың жақсылыққа деген сенімі; бұл тағы бір ұлттық қасиет.

Қазақ халқының наным-сенімінде қарлығаш жайлылықты, үйді білдіреді, ал қазақтарда «Қарлығаш үй төбесінде ұя салса, бақыт сол үйге қоныстанған»

деген белгі бар. Қазақ халқының «Қарлығаштың құйрығы неге айыр» ертегісі татулық, жанашырлық, мейірімділік, нәзіктік, ашықтық, ақкөңілділік, шапшаңдық, мейірімділік сияқты ең жақсы рухани адами құндылықтарды ашуға бағытталған.

Қазақ халқының ертегілерімен бір емес, көп ұрпақ тәрбиеленді.

Көптеген қазақ ертегілерінің басты кейіпкері – Алдар Көсе: Өте ақкөңіл, дана, көршісіне қол ұшын беруге әрқашан дайын. Алдар Көсе кездесетін барлық ертегілер; «Алдар көсе мен сараң бай», «Алдар көсе мен аңдар», «Таңғажайып тон», т.б., сараңдық, ақымақтық, жалқаулық, қорқақтықты келемеждейді. Ертегілер бейнелілігімен, жарқындығымен, терең мағыналылығымен ерекшеленеді. Еңбексүйгіштік, мейірімділік, мейірімділік, қамқорлық, батылдық, батылдық сияқты жағымды қасиеттерді тәрбиелейді.

Ертегіні игеру мен таныстырудың белсенді түрлерінің бірі - драматизациялық ойындар. Драмалық ойындар балалардың әдеби шығарманы сезінуіне және түсінуіне, оның бейнелерін түсінуге және болашақта оны жақсырақ жаңғыртуға көмектеседі. Дидактикалық, сюжетті және үстел ойындары балаларды ойлауға және өз ойын жеткізуге үйретеді және сол арқылы мәтінді дұрыс қабылдауға және жаңғыртуға көмектеседі.

Балалардан ертегіні оқығаннан кейін бірден қайталап айтып беруді талап етпеу керек. Мектеп жасына дейінгі балаларды іс-әрекеттің бұл түріне дайындау керек. Қайта айту процесінің өзін дұрыс ұйымдастыру өте маңызды. Балаға естігенін өзі қайталау әлі де қиын, сондықтан мұғалім оған өз әңгімесін мүмкіндігінше дәйекті, логикалық және дәл жасауға көмектесуі керек. Ол үшін дұрыс және уақытылы сұрақтарды пайдалану керек. Сұрау сөйлеудің грамматикалық құрылымын, сөздерді өзгертудегі немесе сөйлемдерді құрудағы қателерді түзету үшін де қолданылады [2].

Егер ертегіні қайталау ортаңғы топта бұрыннан жүргізілсе, үлкен топта екінші жартыжылдықта мұғалім шығарманы екінші рет оқығаннан кейін балалар ұзақты дұрыс, дәйекті және жеткілікті түрде толық жаңғырта алады. Мұғалімнің қосымша сұрақтарынсыз ертегі.

Қайта әңгімелеуді қысқа ертегілерден бастау керек. Тәжірибе көрсеткендей, күрделілігі мен динамизмі бірдей шығармаларды балалар ұзағырақ шығармаларға қарағанда қысқарақ, дәйектірек, дәлірек және толық қайталайды. Әрине, кейбір балалар ұзақ мәтінді қайталап айта алады, бірақ, әдетте, нәтиже баланы да, мұғалімді де қанағаттандырмайды.

Сонымен, көркем мәтінге мынадай талаптар қойылады:

- Жан-жақты және қолжетімді мазмұн
- Ашық композиция
- Қарапайым, бірақ бай тіл
- Шағын өлшем.

Кейде қайталап айтып бергенде мұғалім кеңестерді қолдануы керек. Бала шығарманың мазмұнын түсініп, оқиғалардың себеп-салдарлық байланыстарын орнатып, кейіпкерлердің қарым-қатынасын анықтап, оларға деген қарым-қатынасын ойластырып, мәтінді дәйекті және егжей-тегжейлі қайталай бастады,

бірақ қайталау кезінде ол кенеттен тоқтап қалады. және үнсіз қалды. Мұндай жағдайларда бала ештеңе сұрамаса да, оны дереу сөйлеуге итермелеу маңызды.

Әрбір әңгімеден кейін бірлескен талқылау ұсынылады. Ол мектеп жасына дейінгі ересек жастағы балаларға ертегінің мазмұнына тереңірек еруге және өзінің қайталауына сыни көзқараспен қарауға көмектеседі, ұжымдық тәжірибені тудырады және балалардың бірігуіне ықпал етеді. Ертегіні қайталау сабағында балалар құрбыларының айтқанын тындап, талдай білуге жаттығады. Мектеп жасына дейінгі балаларда ертегі мәтіндерінің мазмұнын жақсы жаңғырту дағдыларын дамыту бойынша жүйелі жұмыстың арқасында олар оқиғаны терең сезіне бастайды, оның мағынасына еруге, кейіпкерлердің қарым-қатынасын түсінуге, олардың қарым-қатынасын бағалауға мұқтаж болады. мінез-құлық, оқиғалардың себепті байланыстарын анықтау. Тәжірибе көрсеткендей, балалардың ізденімпаздығы, ойлау дербестігі, талдау және қорытынды жасай білу қабілеттері дамиды.

Балалардың зейіні бірте-бірте шоғырланып, тұрақты болады, ерікті зейіні дамиды. Көркем әдебиет шығармаларын қайталау жұмыстары да балалардың адамгершілік дамуына әсер етеді. Мектеп жасына дейінгі балалар шығармашылық қиял элементтері арқылы қалыптасады [3].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, балалардың ауызша халық шығармашылығына деген сүйіспеншілігін ерте жастан дамыту керек деген қорытынды жасауға болады, өйткені Қазақ халқының ертегілерімен танысу барысында балалардың қазақ халқының тұрмысы мен тұрмыс-тіршілігі, салт-дәстүрі туралы білімдері кеңейеді. Қазақ халқының ертегілері арқылы мейірімділікке, адамгершілікке тәрбиеленіп, көркем сөйлеу дағдысы қалыптасады, сөздік қорлары байытады. Бұл туған жерге, өз халқына деген мақтаныш пен сүйіспеншілік сезімін оятады.

Көбінесе біз заманның, алдыңғы буынның сынаған қазақ халық ертегілерін аламыз. Ертегі қойылымдары балалардың халық өнерімен етене араласуына, қызығушылығын оятып, баурап алуына ықпал етеді [4].

Ертегілер баланың рухани дүниесін байытады. Дүние жүзі халықтарының барлық ертегілері сияқты қазақ халқының ертегілері де оның жан дүниесін бейнелеген, сондықтан олардың мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеудегі маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2013. - 510 с.
2. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2012. - 510 с.
3. Микляева, Н.В. Дошкольная педагогика: Теория воспитания: Учебное пособие / Н.В. Микляева. - М.: Academia, 2018. - 640 с.
4. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: Учебник / Под ред. Гогоберидзе А. Г., Солнцевой О.В.. - СПб.: Питер, 2017. - 480 с.

КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУЫ

Бекболат Ә.Е., Арғынбек Н.А., Айдархан М.Е.
«Мирас» университеті., Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается проблема развития творческой активности одаренных детей с помощью компьютерных технологий.

Summary: The article deals with the problem of developing creative activity of gifted children using computer technologies.

Рухани бай, жан-жақты дамыған, дарынды, бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеу – әрбір ұстаздың басты міндеті. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында алғаш рет мемлекеттік саясаттың негізіне оның қабілетіне сәйкес «Әр баланың интеллектуалдық дамуы, жеке дарындылығын дамыту» сияқты өзекті мәселелер енгізілгені белгілі. Дарынды балаларды әр ғылымның заманауи деңгейіне сай оқыту, бір жағынан, қоғамға дарынды мамандарды дайындауда тиімді болса, екінші жағынан, қоғамға ерекше дарынды балалардың өзіндік интеллектуалдық дамуын ғана қамтамасыз етеді.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші рөл атқарады, сонымен бірге оны болашақта да айқындайды. Ал білімнің қалыптасуы мен дамуының жалпы шарттарын философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттейтін таным теориясы деп атайды. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбегейлі айырмашылығы – ол білімді қалыптастыруда жалпы принциптер мен объективті қатынастарды қалыптастырады.

Дарындылық – адамның өзіндік бейімділігі мен шығармашылық әрекетінен қалыптасатын қасиет. Дарындылық пен қабілеттің не екенін, оқушының дарындылығын анықтайтын психодиагностикалық әдістердің тиімділігі мен тиімділігін білетін мұғалім ғана дарынды оқушымен тиімді жұмыс істей алады. «Дарынды оқушы – жақсы оқитын оқушы» деген пікір жиі кездеседі. Атақты ағылшын психологы П.Торранстың зерттеуі бұл пікірдің мұғалімдер арасында кең тарағанын көрсетті. Оларға тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымды, өз ойын анық жеткізе алатын оқушылар ұнайды. Маған қисынсыз сұрақтар қоятын, тек жұмысымен ғана айналысатын, өз бетімен жүретін, жиі түсініспеушілік тудыратын, өнертапқыш, әр нәрсеге әртүрлі көзқараспен қарайтын студенттер ұнамайды. П.Торранстың зерттеулері бұл қасиеттер оқушының шығармашылық дарындылығын көрсететінін және үлгерімі нашар оқушылар арасында да сирек кездесетінін көрсетті. Сондықтан мұғалімдер бұл зерттеу нәтижелерін есте ұстауы керек.

Дарынды оқушылармен жұмыстың негізгі мақсаты – олардың шығармашылық әрекетте өз қабілеттерін жүзеге асыруға дайындығын дамыту. Мақсатқа жету оқу бағдарламасын тереңдетіп оқыту және оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту арқылы жүзеге асады. Баланың дарындылығын қалай анықтауға және олармен жұмыс істеуге болады? Осыған:

- Дарынды оқушыны таңдау кезінде студенттің жеке құжаттарын, мінездемелерін және сынып журналын зерделеу;
- Студенттердің сабақтағы және сабақтан тыс әрекеттерін бақылау және талдау;
- Өртүрлі әдістер арқылы оқушылардың білімін тексеретін, баланың білім деңгейін анықтайтын жұмысты ұйымдастыру қажет.

Кез келген мұғалім осындай жұмыстарды жүйелі жүргізіп, жан-жақты талдау жүргізе білгенде ғана оқушылардың дарындылығы мен қабілетін анықтай алады. Оқушының дарындылығы мен шығармашылық белсенділігін анықтау процесі көп қырлы. Дарындылық табиғи немесе тәрбиеленген болуы мүмкін, сондықтан ол қалай көрінсе де, оны диагностикалау керек. Бұл тұрғыда мектеп психологтарының рөлі артып келеді, олар мұғалімдерге көмектесуі керек.

Дарынды оқушылармен тиімді жұмыс жасау үшін мектепте балалардың ата-аналарымен бірге бірқатар іс-шаралар өткізу керек. Олар:

- ата-аналар күндерін ұйымдастыру;
- мектеп психологының ата-аналардың кеңесі; Мектепте жекелеген пәндерді оқуда ерекше оқу жетістіктерін көрсеткен оқушылардың деректер банкі құрылып, оқушылардың портфолиосы мен оқу жетістіктері жинақталуы қажет [1].

Дарындылықты анықтаудың психологиялық әдістері Ежелгі Қытайда дарынды балаларды «Шэнь Тун», яғни киелі балалар деп атаған. Расында, дарынды балаларды киелі перзенттер деуге болады. Бірақ бұл дарынды балаларды дер кезінде байқап, дұрыс жолға салу керек. Қазіргі уақытта жалпы педагогика мен психологияда «дарындылық» мәселесіне көп көңіл бөлінуде. Дарынды баланың жаңа болжамдар мен идеяларды, теорияларды, схемаларды және зерттеулерді құру қабілеті болуы керек. Басқаша айтқанда, дарындылық – потенциалы жоғары шығармашылық тұлға; ғылыми-техникалық міндеттерді қойып, оларды өз бетінше шеше алатын адам.

И.С.Лейтес дарынды балалардың үш категориясын анықтады. Олар:

1. Интеллектінің жоғары деңгейі жастайынан байқалатын балалар.
2. Белгілі бір мектеп пәндері мен әр түрлі іс-әрекет түрлеріне қабілетті балалар;
3. Қабілеттері анықталмаған әлеуетті балалар.

Дарынды баланың дарынды ересек адамнан айырмашылығы оның әлі толық қалыптаспағандығында, болашағының анықталмағанында. Оның қабілеттерін дамыту қажет. Платон, А.Кастлер, Ф.Гамильтон сияқты ғалымдар дарындылықты туа біткен қасиет дейді.

Декорт, Губс, Локк сынды ғалымдар дарындылықтың адам дамуы барысындағы білімге байланысты екенін айтады. Сонымен, өнерлі бала кім?

Психологиялық-педагогикалық зерттеу нәтижелеріне сүйене отырып, дарынды бала бейнесіне ерекше мән беріледі.

1. Интеллектуалды және ақыл-ой белсенділігі бар бала жоғары сөйлеу белсенділігімен, ұшқыр ойлауымен, байқағыштығымен, мәселені кешенді түрде шеше білуімен, дербестігімен, құрбылары арасында көшбасшылығымен, есте сақтау қабілетімен т.б.

2. Бейнелеу өнері бар бала сурет салуға көп уақыт бөлуімен, көргенін есте сақтауымен, сурет сабағын жақсы көретіндігімен ерекшеленеді.

3. Өнге қабілеті бар балалар – Өн сабағына қатты қызығады, ырғақты бөліктерді оңай қайталайды, таныс әуендерді бірінші дыбыстан таниды.

4. Қимыл-қозғалысы бар бала жаттығуларды орындау кезінде тепе-теңдікті сақтайды, қозғалысты жақсы көреді, жасына қарай күшті дене күші бар [2].

Дарынды балалар дегеніміз не? Олар бір-біріне ұқсамайды, әртүрлі. Талантты баланы байқамау мүмкін емес, ол өзінің іс-әрекетімен, бейімділігімен, қабілетімен көпшіліктің арасынан бірден көзге түседі. Дарынды балаларды қалай тануға болады? Атақты зерттеуші Н.С.Лейтес дарынды балалардың 3 категориясын анықтады.

Бірінші санат – интеллектуалдық қабілеттері ерте байқалған оқушылар.

Екінші категория – белгілі бір мектептегі ғылымның белгілі бір түрі бойынша жеке іс-әрекеті арқылы қабілеттерімен көзге түсетін оқушылар.

Үшінші категория – дарындылығымен, еңбексүйгіштігімен ерекшеленетін оқушылар.

Бұл тек теориялық тұрғыдан. Бұл мұғалімнің күнделікті өмірде балалармен жұмыс түрлерін жандандыру қабілетіне байланысты. Оқу жылының басталуымен дарынды балалардың, жалпы оқушылардың білім-білік дағдыларын, ойлау және шығармашылық қабілеттерін дамыту мақсатында таңдау пәндері бойынша топтық сабақтар жоспарлануы керек [3].

Барлық жаңа технологиялардың негізгі мақсаты – оқушы тұлғасының жеке және дербес ерекшеліктеріне назар аудару, оның зерттеудегі дербестігін арттыру, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыру.

Қазіргі білім беру саласында оқытудың жаңа педагогикалық технологияларын меңгермей, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа педагогикалық технологияны меңгеру мұғалімнің зейінді-интеллектінің, кәсіби-адамгершілік, рухани-азаматтық қасиеттерінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие процесін жүйелі ұйымдастыруға көмектеседі.

«...Ұстаздардың қарапайымдылығынан көптеген табиғи таланттар жоғалып кетті. Олар таланттың табиғи құбылысын түсіне алмай, жылқыны есекке айналдырады. Плутарх

Бұл жерде мұғалім мұндай апатқа жол бермеуі керек. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Әр баланың жеке қабілетіне қарай интеллектуалдық дамуы, дарындылығын дамыту» сияқты өзекті мәселелер алғаш рет мемлекеттік саясаттың негізіне енгізілгені белгілі [4]. Олай болса, баланы заман ағымына қарай бейімдеп, өз заманының озық өнегесін оның санасына сіңіріп, шығармашылық жолында дамыта білу – бүгінгі күннің басты талабы екенін әрбір ұстаз естен шығармағаны абзал.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Макаренко А.С. Психология труда учителя. – М.: Просвещение, 1993.
2. Андреева В.И. Педагогика творческого саморазвития. – Казань, 1996.
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. – Алматы, 2010. – 6 б.

4. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2004. – Б. 3-4.

ОӘЖ 377.5:378:37.03

МОТИВАЦИЯ ЖӘНЕ БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ – ОҚЫТУДАҒЫ БАҒАЛАУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Бухарбаева А.Н., Усманова К.М., Орман Д.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается мотивация и методы активного обучения-как основа оценки в обучении через познавательную деятельность.

Summary: This article discusses the motivation and methods of active learning as the basis for evaluation in learning through cognitive activity.

Мектеп оқушылары үшін мотив жәй ғана оқу болса, ал бірінші, екінші сынып оқушылары үшін оқудағы бағаның рөлі жоғарылайды. Алтыншы, жетініші, сыныптарда оқушылар үшін басты мотив - болашаққа дайындық болады.

Оқыту мотивациясы ағарту ісінде: ұйымдастырушы, дамытушы, ынталандырушы, бағыттаушы қызмет атқарады.

Бағалаудың оқу процесінде орындайтын 3 қызметі талданады, оның негізгісі – дамытушылық қызметі, функциясы.

Дамытушылық бағалау – оқытудағы қажетті психологиялық жағдайлардың бірі. Біз оны басқа 2 қызметтен айрықша бөліп қараймыз: диагностикалық бағалау-процестің немесе әрекеттің бастапқы, соңғы деңгейін анықтайды. Ал, соңғы түрі-әрекеттің соңғы деңгейін анықтайды. Дамытушылық бағалаудың қызметі оқу процесі кезіндегі өзгермелі жағдайларды басқарудан, мақсатты, қол жеткізу әрекетін қамтамасыз етуден, осы қызметті бақылаудан және қажет болған жағдайда оқу процесін өзгертуден тұрады.

Сондықтан, осы нақты проблемаларға сүйене отырып, біз келесі қорытындыға келеміз: біз оқу іс-әрекеті процесінде, негізінен оның жеке құрылымдарының бірін бағалау арқылы оқу-танымдық мотивтерді дамытамыз.

Білім берудің жалпы міндеті-бағалаудың түрлері арқылы оқу-танымдық мотивтерді дамыту мүмкіндігінің ерекше ғылымилыққа ие болуы. Ол үшін келесі жеке мәселелерді шешуге болады:

1. Мектептегі бағалау тәжірибесін бақылау және талдау, оның деректерін әдебиеттердегі теориялық және бағалау әдістерінің түрлерімен салыстырылуы керек;

2. Бағдарламада қалыптастырушы эксперимент ұйымдастыру, ол үшін оқу мотивациясының деңгейін анықтайтын қолайлы, қажетті оқу бағдарламаларын, әдістер мен әдістерді қолдану;

3. Тәжірибелік жағдайларды немесе кезеңдерді ойластырып, онда мотивтердің жемістілігін, қажеттілігін анықтайтын түрлі бағалау түрлері көрініс табатындай болуы тиіс.

4. Соңғы мәселе: осы зерттеу негізінде жоғары, орта оқу орындарының мұғалімдері үшін оқу-танымдық әлеуетті қалыптастыру бойынша практикалық ұсыныстар, әдістемелік нұсқаулар дайындалуы керек.

А.Н. Леонтьев, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов зерттеген оқу-танымдық мотивтер студенттердің оқу іс-әрекетінде нәтижеге бағдарлануын ғана емес, сонымен қатар осы нәтижеге жетудің әдістері мен тәсілдерін игеруді де қамтиды. Оқытудың мотивтерін осындай түсінумен ғана бұл мотивтер іс-әрекетпен тығыз байланысты және іс-әрекеттің пәндік-операциялық сипатымен байланысты екенін түсінуге мүмкіндік береді. Біздің мотивацияны зерттеу ісіміз - мотивацияның логикада эксперименттік ауысуын тек іс-әрекетті ұйымдастыруарқылы ғана жүзеге асады. Біз оқу іс-әрекетінің мотивациясын дамытатын бағалау түрлерін өзгерту арқылы ғана оның шығу тегін зерттейміз.

Жалпы бағалау арқылы біз бағалаудың барлық түрлерін, яғни оқу процесінде жүзеге асырылатын практикалық бағалауды түсінеміз. Бұл: сөз арқылы бейнеленген мұғалімнің бағасы, мұғалімнің бағасының балл арқылы бейнеленуі, оқушының өз жұмысын өзін-өзі бақылау, өзін-өзі бағалау және т.б. Қазіргі кездегі қалыптасқан бағалау жүйесін дамыту проблемасын шешудегі негізгі идеяның мазмұны келесідей: білімді игерудің бірінші кезеңінде мұғалімнің баллмен сипатталатын бағалауын қолданған жөн, сонымен бірге белгілі бір дәрежеде мұғалімнің басшылығымен өзін-өзі бақылауды, оқушылардың өзін-өзі бағалауын қосқан жөн.

Бағалаудың өзектілігі бүгінгі таңда педагогтарды да ойландыратын, терең зерттеуді қажет ететін мәселе келесідей ғылым салаларында қарастырылады:

1. Психология, яғни бұл ғылым бағалауды оқытудың негізі және оқытудың негізгі шарты ретінде қарастырады.

2. Педагогика-яғни мектепті бағалау тәрбиелік, ынталандырушы рөл, сипатқа ие болады деп болжайды.

3. Кибернетика, яғни әр жүйеде кері байланыс механизмінің мақсатты әрекетінің болуын растайтын ғылым. Мақсатты әрекетке жағдай болып ауыспалы қалыптың тіркелуі және соның негізінде алынған мәліметтер арқылы процесті басқару болып табылады.

Оқытудың мақсаты-ұпай жинау емес, баға алу. Баға қою-бұл сыртқы мотивация, сонымен қатар «өзін-өзі бақылау», «өзін-өзі бағалау» негізінде ұпай саны, оның ішінде Қызыл балл – бұл оқу шарасын, тексеру техникасын, жұмыс мазмұнын мақтауды немесе сыйлықты білдірместен сипаттайтын ішкі мотивация.

Оқу мотивациясының негізгі құрылымдарының бірі-мәселені шешуге бағытталған оқу-танымдық мотив. Бастауыш сынып оқушыларының оқу-танымдық мотивтерінің қалыптасуы олардың оқу іс-әрекетінің сипатымен анықталады және, ең алдымен, балалардың теориялық білімді игеруге

бағытталуымен байланысты. (бұл білімнің мазмұны зерттелетін материалдық-маңызды қатынастарды және олармен байланысты мәселелерді шешудің жалпыланған тәсілдерін қамтиды).

Ал дәстүрлі оқыту жағдайында бастауыш сынып оқушыларының оқу-танымдық мотивтерін қалыптастыру ешқандай жолмен жүзеге асырылмайды: балалар мәселені шешудің жалпыланған тәсілдеріне өте мұқият назар аударады. Олардың негізгі бағыты, ең алдымен, бағалаумен бағаланатын білімді игеру нәтижесіне бағытталған. Енді осы балаларда оқу-танымдық мотивтерді қалыптастыру үшін балаларды жалпыланған іс-әрекет тәсілдерін қалыптастыруға бейімдеу қажет. Ол үшін бастауыш сынып оқушыларының оқу іс-әрекетінің сипатын, оқытудың мазмұны мен әдістерін мағыналы түрде өзгерту қажет.

Мектепке келгеннен кейін бала біртіндеп әлеуметтік қатынастар әлеміндегі орнын саналы түрде түсіне бастайды. Бұл оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде сезінумен тікелей байланысты.

Жаңа әлеуметтік ортаға ене отырып, бала өзінің ерекше орнын алуға тырысады, өзіне жаңа әлеуметтік рөл алуға бейімделеді, басқалармен қарым-қатынас жасау туралы ойлайды. Мұнда маңызды: бала оқушының рөлін ғана емес, сонымен қатар оқушының рөлін, оның бағытын ұстануы керек.

И.Слободчиков және Г.А.Цукерман былай деп есептейді: «Бастауыш мектеп кезеңінің аяғындағы психикалық дамудың нормасы болып оқушының позициясының құрылуы» есептеледі бұл позиция авторлар пікірінше оқушының «өзінің білмейтіндігін мойындауы» және ересектерден көмек алуға дайын тұруы сияқты әрекеттермен сипатталады [1].

Баланың өзін-өзі тануының өзгеруімен қатар оның құндылықтары, мүдделері, мотивтері өзгереді. Енді бала қатты сезінеді және эмоцияларын, қайғыларын жақсы еске алады. Бұл эмоциялар, қайғы-қасірет баланың өзін-өзі бағалауының дамуына тікелей әсер етеді. Баланың ішкі және сыртқы өмірін саралау жүзеге асырылады, бұл тікелей мінез-құлыққа, тәртіпке ықпал етеді.

Сонымен, бастауыш бастауыш мектеп кезеңінде оқу іс-әрекеті жетекші болады. Бұл баланың көптеген жылдар бойы көп уақыт пен күш жұмсайтын өте қиын әрекеті. Оқу іс-әрекеті күрделі құрылымға ие және қалыптасудың ұзақ жолына ие. Оның негізі оқудың алғашқы жылдарынан бастап қаланды. Мектепте оқыту баланың ересектермен қарым-қатынасының жаңа жағымен, ережелерді-принциптерді бақылаумен, ұғымдарды ғылыми түсінумен сипатталады.

Жас мектеп оқушылары назарын қызықтырмайтын әрекеттерге шоғырландыру қабілетіне ие, бірақ олардың еріксіз назары басым. Назар аудару көлемі соншалықты үлкен емес, тұрақсыз-олар бір мәселеге назар аудара алады, аз уақытқа назар аудара алады, назар аудару қиындай түседі, бір оқу міндетінен екіншісіне ауысу ауыр болады. Баланың ерікті назары біртіндеп қалыптасады.

Мотив, жоғары, жақсы баға алуға деген ұмтылыс барлық әлеуметтік мотивтерде маңызды, маңызды орын алады. Жоғары, жоғары бағалар сыныпта белгілі бір мәртебе береді, ата-аналардың мақтауына кепілдік береді, ал

мұғалімнің жақсы көзқарасы, көптеген авторлардың пікірінше, осы жас кезеңінде "маңызды" нәрсе болып табылады.

Ал тәрбиенің басқа да әлеуметтік мотивтері – жауапкершілік, борыш, білімге деген қажеттілік – А.Н. Леонтьевтің пікірінше, «білім мотивтері бар және тәртіп пен мінез-құлықты шын мәнінде жақсартуға қабілетті емес» [2].

Мұғалімнің көзқарасы өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына әсер етеді. Өзін-өзі бағалауды қалыптастыру оқу үлгеріміне ғана емес, сонымен қатар сыныппен қарым-қатынас ерекшеліктеріне де байланысты. Мұнда отбасы тәрбиесінің ықпалы зор.

«Оқыту процесінің өзі ғылыми ұғым, ол білімді «қайта-қайта» көшіріп, есте сақтау ғана емес, бұл процесс ғылыми ақпаратты өз бетінше іздеуден, табудан және қайталаудан тұратын белсенді танымдық ойлаудың нәтижесі. Білім беру қызметі түрленуде, қайта ойлануда және заманауи пән тәжірибесін құруда», - дей келе, бүгінгі таңда білім берудің тиімділігін арттыру үшін интерактивті әдістерді қолдану қажеттігін атап өтті.

Осы үш топтың көрсеткіштерінің қосындысы (қосындысы) негізінде оқушылардың біліміне сипаттама беріледі.

Атақты психологтар Ш.А.Амонашвили, Б.Г.Ананьев, Ю.К.Бабанскийдің білімнің құндылығы туралы пікірлері талқыланады [3].

Психолог С.М.Жақыповтың зерттеулері бойынша жүйелі бағалау контекстіндегі психологиялық талдау мұғалім мен оқушының бірлескен танымдық әрекетінде ғана жүзеге асады. Ал бұл тарауда мотивация мен оқытудың белсенді әдістері танымдық әрекет арқылы оқытуда бағалаудың негізі ретінде қарастырылады. Мотивация туралы С.Л.Дусавицкий, Н.Ф. Талызина мен А.К.Маркованың еңбектері туралы мәліметтер де берілген [4].

И.В.Ривиннің оқу іс-әрекетінің реттілігін анықтауға бағытталған құнды теориялары қарастырылады. СМ. Жақыповтың оқу-тәрбие үрдісінде ынтымақтастық-диалогтік танымдық іс-әрекет теориясын толық басшылыққа ала отырып, бастауыш сынып оқушыларымен танымдық іс-әрекеттері тығыз және белсенді оқыту әдістерін тиімді пайдаланған жағдайда ғана бағалауды дұрыс және тиімді пайдалана аламыз, сонымен қатар олардың білім алуына ықпалын тигізе аламыз. мотивация. бұған сенімді [5]. Сонда ғана оқу-тәрбие үрдісінде жоғары тиімділік пен ілгерілеуге қол жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Слободчиков В.И. Вопросы психического развития // Вопросы. – 2000. – С.19-29.
2. Леонтьев А.Н. Действия, деятельность // соч.: В 2-х т. – М.: Педагогика, 2013. – Т.1. – С. 126-241.
3. Ананьев Б.Г. Психология педагогической оценки // Избранные психологические труды: В 2 -х т. – М.: Педагогика, 2000. – Т.1 – С. 128-267.
4. Талызина Н.Ф. Теоретические основы контроля в учебном процессе. – М.: Знание, 2003. – 96 с.
5. Джакупов С.М. Психологическая структура процесса обучения // Автореф. дис. д-ра психол. наук. – М., 2008. – 35 с.

НАШАР КӨРЕТІН ЖӘНЕ КӨРУ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАҢҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ЗЕЙІН, ОЙЛАУ, ЕСТЕ САҚТАУ, ІС-ӘРЕКЕТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Джанисбаева М.Б., Тұрсын А. А., Ахметов Ж. О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: в статье рассматриваются индивидуальные особенности психических и познавательных процессов детей.

Summary: the article discusses the individual characteristics of mental and cognitive processes of children.

Қазіргі уақытта білім беру саласы бірқатар маңызды өзгерістерге ұшырауда, жаңа заң жобалары пайда болуда және нормативтік актілер енгізілуде, онда біз инклюзивті білім беруді енгізу әрекеттерін көреміз, бұл сонымен қатар балалардың белгілі бір санаттарының өмірі мен қызметі үшін жаңа жағдайлар жасау қажеттілігін көрсетеді.

Бұл тұрғыда мұғалімдердің көру қабілеті бұзылған 6-7 жастағы балалардың психикалық даму ерекшеліктері туралы білімінің маңыздылығы артады жалпы білім беру мекемелері ерекше өзектілікке ие.

Көру қабілеті бұзылған балаларды қоғам көбінесе "шартты норма" ретінде қабылдайды, мүмкін мүлдем соқыр балаларды қоспағанда. Шын мәнінде, визуалды анализатордың дамуының бұзылуына, қабылдау ерекшеліктеріне байланысты мұндай адамдарда белгілі бір психологиялық, мінез-құлық ерекшеліктері қалыптасады. Көру қабілеті бұзылған балалар көру қабілеті қалыпты дамитын мектеп жасына дейінгі балалардан көп жағынан ерекшеленеді.

Визуалды анализатордың дамуы бұзылған балалардың сенсорлық тәжірибесі нашар, визуалды қабылдау бұрмаланған. Мысалы, монокулярлы көру қабілеті бар балалар әлемді жалпақ, көру өрістері тарылған және көру қабілеті бұзылған көптеген балалар заттарды бұрмаланған түрде қабылдайды.

Көрнекі қабылдаудың кемшіліктері айқын бейнелердің-идеялардың қалыптасуына әсер етеді. Олар сондай-ақ толық емес, дәл емес, көлемі аз және көбінесе ауызша. Бұлыңғыр, сараланбаған көріністер ойлау операцияларының дамуына әсер етеді (талдау, синтез, салыстыру, жалпылау) [1].

Себеп-салдарлық байланыстарды қалыптастыру қиынға соғады, сөйлеудің дамуы кешіктіріледі - оның жетекші компоненттері (фонетика, сөздік, грамматика, үйлесімді сөйлеу). Бұл олардың оқу және танымдық қызметін едәуір қиындатады.

Қозғалтқыш саласында бұзушылықтар бар (қол мен көздің қозғалысы, қол-көзді үйлестіру); ұсақ моториканың дамымауы; моториканың бұзылуы тірек-қимыл аппараты, қалыптың бұзылуы, қозғалыстарды үйлестіру және т. б.; эмоционалды-ерікті саладағы бұзушылықтар; ерікті күш-жігердің әлсіздігі, мазасыздық; шаршау; алаңдаушылық; тұрақсыз назар және т. б.

Тифло мамандары визуалды қабылдауды, пәндік көріністерді, сенсорлық стандарттарды зерттеумен және түзетумен айналысады. Біз психологиялық аспектке егжей-тегжейлі тоқталамыз.

Көру қабілеті бұзылған балалар көбінесе баяу жүреді, материалды "оқуға" және графикалық кескіндермен жұмыс істеуге, жазбаша тапсырмалармен жұмыс істеуге көп уақыт кетеді.

Әдетте, көру қабілеті бұзылған балалар эмоционалды осалдықтың жоғарылауымен, сезімталдықпен, жанжалмен, шиеленіспен, қарым-қатынас серіктесінің эмоционалды жағдайын түсіне алмауымен және барабар көрінісімен сипатталады.

Көбінесе мұндай балалар қарым-қатынаста қиындықтарға тап болады. Олар әңгімелесушінің эмоцияларын мимикалық және пантомимикалық көріністермен әрең ажыратады, негізінен әңгімелесушінің бетінің төменгі бөлігіне назар аударады, көздер мен қастарды ескермейді.

Көру, есту қабілеті бұзылған балалар көбінесе мазасыздықпен сипатталады. Бұлыңғырлық, қоршаған әлемнің бұлыңғырлығы оларға тұрақсыздық, сенімсіздік, психологиялық ыңғайсыздық, жасырын эмоционалды мазасыздық сезімін тудырады.

Көру, есту қабілеті бұзылған мектеп жасына дейінгі балаларда икемділік пен стихия жетіспейді, қарым-қатынастың вербалды емес формалары жоқ немесе нашар дамыған.

Осылайша, мүмкіндігі шектеулі 6-7 жастағы балалардың негізгі психикалық процестерінің даму ерекшеліктерін қарастыру ерекше қызығушылық тудырады, өйткені бұл санаттағы балалар үшін оның дамуында өзіндік ерекшеліктері бар, оны мектеп жасына дейінгі баланың жеке басын қалыптастыру процесінде ескеру қажет. Ғылыми дереккөздерді талдау шектеулердің бар екенін көрсетеді [2].

Денсаулық мүмкіндіктерінің болмауы көру қабілеті бұзылған балалар мәртебесі бар балалардың өмірі мен әл-ауқатына елеулі із қалдырады. Балаларда көру қабілетінің бұзылуының бірнеше түрі бар, олар мүмкін жаппай типтегі оқу орындарына түсіңіз.

Оларға көру қабілеті бұзылған балалар жатады:

- амблиопия және страбизм кезінде,
- сыну аномалиясымен (миопия, алыстан көру, астигматизм) ,
- көздің моторикасы бұзылған жағдайда
- аралас диагноздармен.

Физиологиялық сипаттағы алғашқы бұзылулар баланың психикалық саласын қалыптастырудағы бірқатар қайталама бұзылуларға әкеледі, оларды мұғалімдер өз қызметінде ескеруі керек.

Осылайша, байланысты емес білім беру мекемелерінде жұмыс істейтін мұғалімдерге психологиялық-педагогикалық бағыттағы ұсыныстар әзірлеу өтемдік типтегі мекемелердің санаттары.

Адамның дамуында есту өте маңызды рөл атқарады. Есту қабілеті жоқ адам қоршаған әлемді толық білу үшін, шындық объектілері мен құбылыстары

туралы толық және жан-жақты идеяларды құру үшін маңызды дыбыстық сигналдарды қабылдау қабілетіне ие емес. Елеулі бұзушылықтар кезінде адам еститін адамға арналған көптеген ақпарат көздерін (радиохабарлар, дәрістер және т. б.) пайдалана алмайды, телешоулардың, фильмдердің, театр қойылымдарының мазмұнын толық қабылдайды. Адамның сөйлеуді меңгеруіндегі есту рөлі әсіресе маңызды. Осыған байланысты адамдармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі, демек, таным күрт шектеулі, өйткені ақпаратты берудің маңызды тәсілдерінің бірі-ауызша сөйлеу. Сөйлеудің болмауы немесе дамымауы, өз кезегінде, басқа танымдық процестердің (зейін, есте сақтау, ойлау, қабылдау, сенсорлық) дамуындағы бұзылуларға әкеледі. Тұрақты есту қабілетінің бұзылуы бастапқы ақау ретінде психикалық процестерге де, жалпы баланың жеке басына да әсер ететін бірқатар қайталама даму ауытқуларына әкеледі.

Психикалық даму-бұл психикалық процестердің табиғи өзгеруі, уақыт өте келе күрделі ұйымға ие. Барлық балалардың дамуы біркелкі емес, бұл балалардың өмірінің әртүрлі кезеңдерінде мидың белгілі бір бөліктерінің белсенді жетілуіне, сондай-ақ кейбір психикалық функциялардың бұрын қалыптасқан басқалардың негізінде қалыптасуына байланысты. Әр жас кезеңінде функционалды байланыстар қайта құрылады және әрбір психикалық функцияның дамуы оның қандай байланыс жүйесіне қосылғанына байланысты. Демек, оқытудың әсері баланың психикалық даму барысына ең үлкен әсер етеді, бұл сезімтал кезеңдерді ескеру қажеттілігін көрсетеді.

Бұзушылықтардың барлық түрлерінде ақпаратты алу, өңдеу, сақтау және пайдалану қабілетінің төмендеуі байқалады. Есту қабілеті бұзылған балалардағы бірқатар аспектілерде бұл төмендеу тек онтогенездің белгілі бір кезеңіне тән. Анмальды балалардың барлық санаттарында байқалатын келесі үлгі-ауызша медиацияның қиындығы. Есту қабілеті бұзылған балаларда бұл үлгі өтпелі болуы мүмкін, барабар оқу жағдайында тікелей және жанама есте сақтау қатынасы соңғысының пайдасына өзгереді. Балалар визуалды және ауызша материалға қатысты мағыналы есте сақтаудың тиісті әдістерін қолдануды үйренеді.

Аномальды дамудың барлық түрлері тұжырымдамалардың қалыптасу процесінің баяулауымен сипатталады. Есту қабілеті бұзылған балаларда бұл заңдылықтың көріністің уақытша және құрылымдық ерекшеліктері бар. Саңырау бала сөйлеуді меңгергендіктен, ол сөздердің дәлірек және жалпыланған мағыналарын игереді, абстрактілі ұғымдармен жұмыс істеу қабілетіне ие болады [3].

Есту қабілеті бұзылған балалардың психикалық дамуында психикалық дамудың бұзылуының осы түріне тән заңдылықтар байқалады. Н. И. Виноградова осындай екі заңдылықты анықтайды.

Бірінші заңдылық кез-келген баланың сәтті психикалық дамуының қажетті шарты сыртқы әсерлердің санының, әртүрлілігінің және күрделілігінің едәуір артуымен байланысты. Есту қабілетінің бұзылуына байланысты саңырау балаға сыртқы әсерлердің көлемі өте тарылған, қоршаған ортамен өзара

әрекеттесу кедейленген, басқа адамдармен қарым-қатынас қиын. Нәтижесінде мұндай баланың психикалық белсенділігі жеңілдетіледі, сыртқы әсерлерге реакциялар аз күрделі және әр түрлі болады. Дамып келе жатқан функционалды өзара әрекеттесу жүйесі өзгертілді. Сондықтан есту қабілеті бұзылған баланың психикасының компоненттері еститін балалармен салыстырғанда әр түрлі пропорцияда дамиды.

Екінші үлгі-есту қабілеті бұзылған балалардың қалыпты еститін балалармен салыстырғанда психикалық даму қарқынындағы айырмашылықтар: туылғаннан кейін психикалық дамудың баяулауы және кейінгі кезеңдерде жеделдету. Психикалық даму қарқынындағы өзгерістер психика құрылымындағы айырмашылықтармен ішкі байланысты. Н. И. Виноградова есту қабілеті бұзылған баланың психикалық даму жолын келесі түрде ұсынды: еститін және саңырау баланың арасындағы психикалық іс-әрекеттегі айырмашылықтар, онтогенездің бастапқы кезеңдерінде шамалы, кейінгі уақытта артады. Бұл жест тілінің жүйелі әсеріне байланысты айырмашылықтар көбейіп, тіпті азаятын белгілі бір кезеңге дейін болады. Жағдайлар неғұрлым қолайлы болса, соғұрлым тезірек еститін баланың жолына бұрылады; есту қабілеті бұзылған баланың дамуы неғұрлым тез және маңызды болса, қалыпты еститін баланың дамуына жақындайды. Осылайша, жестау тілін үйрету іс-әрекетінің негізгі мәні-психикалық дамудың жаңа жағдайларын жасау, ең алдымен балаға жететін сыртқы әсерлердің кеңеюі мен сапалы өзгеруі, акустиканы алмастыратын және мәні бойынша тең әсер ету арқылы олардың құрамын өзгерту [4].

Заттардың ауызша белгіленуі есте сақтау үшін екі мағынаға ие: бір жағынан, олар белгілі бір объектінің пайда болған бейнесі оның таныс көрінісіне ұқсайтындығына әкеледі, екінші жағынан, олар фигураның әртүрлі бөліктерін есте сақтау және біріктіру құралы ретінде қызмет етеді, осылайша кескіндердің тұрақтылығын арттырады, ойнатуды жеңілдетеді. Есте сақтау кезінде саңырау балалар ауызша белгілерді сирек қолданады, олар объектіні дәл сипаттамайды, бұл схемалық сызбалардың көбеюіне теріс әсер етеді. Орта мектепте саңырау балалар ауызша белгілерді жиі қолданады.

Көрнекі материалды еріксіз және ерікті түрде есте сақтаудың аталған ерекшеліктері есте сақтау күшіне, материалды жадта сақтау ұзақтығына әсер етеді. Саңырау балаларда суреттердің өзгеруі бір уақытта екі бағытта жүреді: есте сақталатын заттың өзіндік ерекшелігі жоғалады немесе керісінше — күшейеді. Ойнату кідірісі кезінде саңырау балаларда ұқсас заттарды салыстыру үрдісі байқалады.

Осылайша, кез – келген баланың толыққанды дамуы – қазіргі даму кезеңіндегі қоғамның маңызды міндеттерінің бірі-осы мақсатқа жетудің тиімді жолдарын үнемі іздеуді қажет етеді.

Список использованной литературы:

1. Ануфриев, А.Ф., Костромина, С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения / А.Ф. Ануфриев, С.Н. Костромина – М.: Издательство «Ось – 89», 2017. – 224 с.

2. Баринаова, Е. Б. Тьюторское сопровождение обучающихся в системе инклюзивного образования: учебное пособие для вузов / Е. Б. Баринаова. — Москва: Издательство Юрайт, 2023.

3. Козырева, О. А. Проблемы инклюзивного образования: учебное пособие для вузов / О. А. Козырева. — 2-е изд. — Москва: Издательство Юрайт, 2023. — 179 с

4. Виноградова, Н. И. Психолого-педагогическая адаптация студентов с ограниченными возможностями здоровья в образовательном пространстве вуза: Учебное пособие / Н. И. Виноградова, С. Т. Кохан, М. В. Семина, Т. А. Ходюкова — Чита : ЗабГУ, 2020.

УДК 378

ФОРМИРОВАНИЕ У СТУДЕНТОВ НАВЫКОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Дудникова А.Ф., Афанасьев Д., Канибекова С.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл ғылыми мақалада білім беру процесінде студенттердің педагогикалық құзыреттіліктерін дамытудың маңыздылығы мен әдістері талданады. Студенттердің педагогикалық дағдыларды тиімді игеруіне әсер ететін факторлар атап өтіледі және осы процесті жетілдіру бойынша ұсыныстар ұсынылады.

Summary: This scientific article analyzes the significance and techniques of the development of pedagogical competencies of students in the process of education. The factors influencing the effective mastering of pedagogical skills by students are noted, and recommendations for improving this process are proposed.

В современной сфере образования приоритет переходит от простой передачи информации к развитию навыков и компетенций. Особую значимость приобретают педагогические навыки, поскольку они позволяют эффективно обучать и воспитывать других. Следовательно, формирование этих навыков является основной задачей образовательных учреждений, а именно будущих педагогов. В данной статье мы рассмотрим методы и факторы, которые оказывают существенное влияние на успешное развитие педагогических навыков у студентов.

Педагогическое искусство – это мастерство, основанное на непрерывном развитии и усовершенствовании преподавательской работы, внутренне присущее каждому педагогу [1]. Это искусство характеризуется систематическим регулированием процессов познания, контролем и поднятием собственного уровня труда. Оно включает в себя эффективное применение педагогических и психологических теорий. Наука о педагогическом искусстве является одним из стержней исследования и совершенствования профессиональной подготовки в области педагогики. Ведь педагогическое искусство – это наука, которая учит искусному управлению педагогической деятельностью.

1. Факторы, влияющие на формирование навыков педагогической техники: Для начала мы начнём с педагогической подготовки. Студенты могут

закрепить фундаментальные знания о педагогике и обучении через структурированные программы обучения и тренинги. Учебная или образовательная программа представляет собой набор мер, официально утвержденный Министерством Науки и образования РК, которые помогают определить уровень знаний, навыков и умений для различных учебных курсов в университете. Эта программа содержит четкие указания о том, какие предметы должен изучить студент на каждой ступени обучения. Согласно этому документу, преподаватели составляют индивидуальные учебные планы, которые содержат информацию о том, какую информацию и в какой форме следует предоставить студентам, какие навыки развивать, какие знания передать и насколько глубоко изучить соответствующие науки. Также каждый преподаватель может проводить тренинги. Тренинги представляют собой особую форму занятий, где участники активно взаимодействуют друг с другом. Здесь создаются условия для открытого высказывания собственного мнения и прослушивания точек зрения остальных.

Также тренинги позволяют испытать себя в различных ситуациях и овладеть новыми знаниями о самом себе. Этот метод востребован, когда нужно не просто освоить определенные знания и навыки, но и научиться успешно применять их на практике [2]. Применение тренингов в педагогическом общении имеет место в следующих случаях: если требуется формирование и укрепление определенного поведения во время педагогического взаимодействия; если необходимо развить и улучшить умения и навыки в педагогическом общении; если целью является активное передача знаний и развитие конкретных умений и навыков в педагогическом общении; если требуется сформировать навыки самоконтроля, самообучения и саморазвития. Интернет предлагает широкий выбор захватывающих тренингов, каждый из которых заслуживает особого внимания. Для иллюстрации приведу пример одного такого тренинга, который позволит вам лучше понять их сущность. В дальнейшем мы рассмотрим, какие результаты могут быть достигнуты благодаря подобным тренингам и какой практический опыт студенты могут получить из них.

Упражнение «Педагоги и студенты» 15-20 мин

Цель: диагностика представлений о профессии, ожиданий и притязаний.

Участники делятся на группы: педагоги и студенты (можно добавить третью группу – родители). Задача каждой группы на листе ватмана написать следующее:

- почему хорошо быть студентом/педагогом/родителем;
- почему плохо быть студентом/педагогом/родителем;
- чтобы участники в своей роли хотели бы получать от других групп.

Далее команды пытаются отгадать ответы друг друга. За каждый правильный ответ – приз. В результате таких тренингов для студентов раскрываются новые подходы к организации практики для будущих преподавателей профессионального обучения. Показано, что использование тренингов в учебном процессе обеспечивает постоянную обратную связь

учащихся с преподавателем, давая возможность оперативной коррекции практической деятельности, и значительно повышает эффективность прохождения студентами бакалавриата практик в различных образовательных учреждениях. В дальнейшем студент сможет применять свой опыт на практике.

Но только одних тренингов для успешного формирования навыка недостаточен студенту. Также нужен и практический опыт. А успешное формирование навыков зависит от наличия практического опыта. Педагогическая практика и стажировки являются важными факторами в этом процессе. Практический опыт позволяет нам применять теоретические знания на практике, что является его основной ценностью. Если мы не получаем возможность практиковаться, наши знания и умения остаются только в теории и не могут быть применимыми в реальной жизни. Практический опыт помогает учиться на собственных ошибках, развивать интуицию и находить оптимальные решения в различных ситуациях.

После усвоения материала на лекциях и также на практике стремясь к постоянному улучшению своих навыков, студенты неизменно должны получать ценную и конструктивную обратную связь от своих преподавателей и опытных педагогов. Ключевая роль обратной связи в образовании заключается в ее способности обеспечить успех учеников. Однако, чтобы добиться этого, необходимо создать атмосферу взаимоуважения и доброжелательности, в которой студентам будет предоставлено достаточно времени для подготовки правильного ответа и исправления ошибок. С использованием обратной связи, ученик получает информацию, которая помогает ему осознать свои пробелы в обучении и получить конкретные рекомендации для дальнейшего развития, в то время как учитель получает информацию, которая помогает ему распознать пробелы в своем преподавании и внести изменения в свою практику (использование новых методов и техник обучения, пересмотр распределения времени на уроке и т.д.). Предоставление частой и значимой обратной связи делает процесс обучения более эффективным для учащихся.

2. Методики формирования навыков педагогической техники [3]:

- Моделирование: Студенты могут изучать лучшие практики, наблюдая за опытными педагогами и анализируя их методики.

- Ролевые игры: Практические занятия с участием студентов в роли педагогов и учеников позволяют применить теоретические знания на практике.

- Самостоятельная работа: Задания, требующие планирования и проведения уроков или тренингов, способствуют развитию педагогических навыков.

3. Рекомендации для улучшения формирования навыков:

Интеграция технологий: Использование современных образовательных технологий и онлайн-ресурсов для обучения педагогическим навыкам. Если в наше время будут внедряться именно технологии для обучения студентом будет более интересные уроки. Потому что каждый из нас знает что все наши дети подростки сидят в интернете смотрят разные Tik Tok , Instagram. Им больше интересно находится в соцсетях чем в настоящем мире по этому. Учителя

должны заинтересовать обучающего своим уроком. Подготовить красочную презентацию донести до обучающего так чтобы его это заинтересовало

Менторство. Назначение опытных педагогов в качестве наставников и менторов для студентов. Чтобы педагог смог научить будущего специалиста, тому что выйдя из университета завтра он смог решить педагогическую проблему. Допустим: ваш студент закончил университет нашёл работу и у него происходит такая ситуация. Семиклассники решили сорвать урок нового учителя по математике. Предыдущий учитель был слишком лояльным и щедро давал хорошие отметки, даже когда ученики не ставили должного труда. Но этот новый учитель, допустим его звали А.Ф., был совсем другим - требовательным и строгим. Его требования казались слишком высокими и негибкими. Ученики не полюбили его и решили противостоять. Инициатором борьбы стал один ученик из класса - сильный парень, но не слишком умный и ленивый лидер. Он предложил своим товарищам: «Ребята, смотрите, А.Ф. заходит в класс, а мы будем делать вид, что его не видим. Будем шуметь, разговаривать, писать, читать - создадим небольшой хаос. Пусть он даже возмущается, мы не будем реагировать. Это будет проверка его на прочность». А.Ф. входит в класс, а там уже настоящий шум. Ученики не обращают на него внимания, совершенно игнорируя его присутствие. По их глазам педагог понимает, что начался бойкот, их искусственной активности и других деталей. Что делать? И как поступать в такой ситуации? По этому чтобы не возникали такие ситуации будущий специалист должен быть подготовлен к такому заранее.

- Оценка и адаптация: Постоянная оценка успехов студентов и адаптация методик обучения на основе результатов. Обучение вносит значительный вклад в наше развитие, позволяя нам расширять горизонты, обретать знания и новые навыки, а также усовершенствовать свои профессиональные умения. Оно также помогает нам верить в свои силы, увеличивая нашу уверенность, и открывает новые перспективы в карьере. Обучение возможно также существенно повысить эффективность нашей работы и предоставить нам более широкие возможности для профессионального роста [4].

Формирование навыков педагогической техники у студентов является сложной и важной задачей в образовании. Оно требует сбалансированного сочетания теоретических знаний и практического опыта, а также внимания к индивидуальным потребностям студентов. Развитие педагогических навыков студентов способствует качественному образованию и воспитанию будущих поколений. Формирование навыков педагогической техники у студентов - это процесс, требующий постоянного обновления и адаптации к изменяющимся образовательным средам. Важно помнить, что успешный педагог - это тот, кто способен адаптироваться к разнообразным потребностям учеников и постоянно развиваться.

Список использованной литературы:

1. Азизходжаева Н.Н. Педагогические технологии и педагогическое мастерство. Т.,

2006. 44-б.

2. Муслимов Н.А., Рахимов З.Т. Педагогические технологии как важный фактор повышения эффективности образования European research: сборник статей XX Международной научно-практической конференции. Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение», 2019. 265 с.

3. Рахимов З.Т. Необходимость развития креативности в личности педагога / Приоритеты педагогики и современного образования: сборник статей V Международной научно-практической конференции. –Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение», 2019. 46 с.

4. Рахимов З.Т. Педагогическое мастерство и его важные компоненты в повышении эффективности образовательного процесса. Научно-методический журнал “Academy”. Издательство «Проблемы науки». № 3 (42), 2019. С. 57.

ОӘЖ 378

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗ БЕТІМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Дүйсебек А.Қ., Құттыбай Г.Б., Әлішер С.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются пути формирование умений самостоятельной работы учащихся.

Summary: This article discusses ways to develop the skills of independent work of students

Мектептің педагогикалық үрдісіндегі басты мәселе – білім беру, өзін-өзі тәрбиелеуді жетілдіру, еңбекті өздігінен ұйымдастыру әдістеріне үйрету. Бастауыш сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын дамытудың жолдарын іздестіру, өз бетінше жұмыс істеуге үйрету – біздің міндетіміз. Тұтастай алғанда, біз бастапқы кезеңнен бастап студенттердің ғылыми білімін, логикалық ойлауын және кездесетін кедергілерді шешу қабілетін дамытуға бағыт беруіміз керек. Оқушылардың санасында білім жеткіліксіз болса, олар өз бетінше жұмыс істей алмайды, өз бетінше жұмыс істеу дағдысын қалыптастырады.

Президент Н.Ә. Назарбаевтың 2030 жылға дейінгі жоспары балалардың сауаттылығын арттыруға бағытталған. Бүгінгі жас ұрпақ болашақта еліміздің мәртебесін көтеріп, экономикасын, ішкі және сыртқы саясатын дамытады. Жан-жақты дамыған тұлғаны дамыту үшін теориялық білімдерін практикада тиімді пайдалану мен үйлестіруге мол мүмкіндіктер қарастырылған. Бұл тұрғыда бастауыш мектептің басты міндеті – баланың іскерлігін, оқуға деген құштарлығын қалыптастыра отырып, қабілетін ашу және дамыту. Мектеп оқушыларының тәрбие концепциясында: Тұлғаның қалыптасуы үздіксіз күрделі процесс: Әрбір оқушы жеке қарастырылады, оның өзіндік ой-өрісі бар, өз бетінше әрекет ету қабілеті бар, ал оқушының дамуы мектеп міндеттерінің бірі ретінде қарастырылады [1].

Педагогикалық тәсілдер 20-ғасырдың басынан бастап оқушы шығармашылығын өз бетінше жұмыс істеуге үйрету мәселелеріне назар аударғанын өмір дәлелдеп отыр.

Енді осы мәселені дамыту үшін мектептің алдында оқушылар өз бетінше жұмыс жасау біліктерін қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Бұл мәселенің маңыздылығы мен қасиеттілігіне П.Я.Гальперин, И.Я.Лернер, В.П.Палакмерчук, М.Жұмабаев, Т.Сабыров, Ж.Б.Қоянбаевтар т.б. ерекше мән береді.

Қ.Жарықбаев психология ғылымдарының докторы қазіргі таңдағы оқу процесіндегі білім алу мен өз бетінше жұмыс жасау білік, дағды, икемдеріне баса қатты назар аударған.

Оқыту теориясының негіздерін дамытуда дидактиканың негізін салушы Т.Сабыровтың еңбегін бағалап кетуге болады.

Соңғы жылдары мектептерде жаңа технологиялар кеңінен қолданылуда. Қазіргі оқу үрдісінің мақсаты – оқушыны жан-жақты дамыған, бәсекеге қабілетті жеке тұлға етіп тәрбиелеу.

Мектеп оқушыларының өзіндік жұмысын ұйымдастырудың негізгі түрі – жұмысты аяқтау, ептілік, ептілік, іскерлік қасиеттерді дамыту. Ол үшін келесі тиісті талаптар орындалуы керек:

1. Өз бетінше орындалатын кез келген жұмыс белгілі бір мақсатқа ие болуы керек. Әр оқушы жұмыс тәртібін білуі керек.

2. Өзіндік жұмыс оқушылардың танымдық қабілеттерін, шығармашылық ойлау жүйесін дамытуға мүмкіндік береді.

3. Шығарманың мазмұны оқушының қызығушылығын, күш-жігерін оята алатындай болуы керек. Яғни, оның қызығушылығы жұмыстың соңына дейін төмендемеуі керек.

4. Өздік жұмысы студенттердің жұмыс дағдылары мен әдістерін толық меңгеретіндей етіп ұйымдастырылуы керек.

А.Байтұрсынұлы «Бала білімді өз бетінше, тәжірибе арқылы меңгеруі керек. Мұғалімнің міндеті – балалар бұл жолды қиналмай жүріп өтуі, қажетті білімді кідіріссіз беруі, балаға аз жұмыс беріп, оны түзетуі үшін оның білімі мен дағдысының ұзақ жолын қысқарту. қойылған мақсатқа сәйкес» [2].

Алдымен оқулықтағы кейбір жаттығулар оқушының өз бетімен жұмыс істеу қабілетін дамытуға негіз бола алады. Мысалы, оқулықта берілген сөздерді пайдаланып сөйлем немесе мәтін құрастыру, есептер мен жұмбақ шешуге кері есептер шығару, кестені толтыру. Сонымен қатар, өзіндік жұмыстың әдістерін оқшауламай, студенттің қызығушылығын арттыру үшін біріктірілген және әртүрлі форматта болуы керек. Бұл жұмыстың бір түрі баланы тез шаршатқандықтан болады.

Оқушылардың өздігінен орындайтын тапсырма түрлері:

- теріп жазу;
- үлгіге қарап орындау;
- бақылап белгілеу;
- сәйкестендіру;
- үйлестіру;

- құрастыру;
- түрлендіру;
- кестегетүсіру;
- диаграмма түрінде бейнелеу, т.б.

Осы әдістерді ауыстырсаңыз, баланың пәнге, оқуға деген қызығушылығын оятсаңыз, оның қабілетін шыңдасаңыз, өз бетінше ізденуге деген құштарлық пайда болады. Осындай игі жұмыстың арқасында баланың өз бетінше ізденуге, еңбектенуіне талпынысы күшейіп, өз білімін іс жүзінде сынау, өз ойын жүйелеу, айтыс-тартыс, талқылау, айтыс-тарту сияқты қасиеттерді дамытады.

Балаға өз бетінше ізденуге мүмкіндік беру – танымдық іс-әрекетті ұйымдастыру және оны жетілдіру жолдарының бірі [3].

Әрбір оқыту әдісі студенттердің өзіндік жұмысын қамтиды, оқыту әдісінің міндеті – оқушылардың дербестігін арттыру және өз бетімен жұмыс істеуге үйрету. Білім беруде оқушылардың шығармашылық қабілетін, санасын, оқу дағдыларын дамытуды талап ету. Адамның кез келген әрекеті белгілі бір қажеттіліктерден туады. Осы қасиеттерді өтеу немесе қанағаттандыру үшін ғана адам белсенді әрекет етеді. Оқушылардың танымдық іс-әрекеті оқу қажеттілігімен ұштасады. Оқушылардың өз бетінше әрекет етуі олардың шығармашылық қабілеттерін арттырады. Оқушының оқу іс-әрекеті оқуға қажетті білім мен дағдыларды меңгеру ғана емес, сонымен бірге оларды меңгеру, меңгеру және өмірде қолдану жөніндегі саналы әрекеті. Мысалы, мұғалім ұсынған материалды түсіну үшін ойыншы мұқият тыңдауы керек, ал білімін кеңейтіп, толықтыру үшін өз бетінше кітап оқып, бақылау, жазу, тәжірибе жасау керек. Өйткені өтілген материалды саналы түрде қайталау, білім алу, дағдыны меңгеру белсенділікті қажет етеді. Яғни, оқушының белсенділігі ауызша және жазбаша жұмыс, бақылау, сұрақ қою, сурет салу кезінде қалыптасады. Оқу үрдісіндегі оқушының іс-әрекеті екі түрлі болады.

1. Сыртқы белсенділік;
2. Ішкі белсенділік;

Сыртқы көріністер. Олар: белсенді қозғалыстар, практикалық әрекеттер, мұғалімге назар аудару, мимика. Оқушының ішкі әрекеті оның белсенді ойлауын қамтиды. Белсенділік тұлғаның қасиеті ретінде қарастырылады. Студенттердің белсенділігі біркелкі емес. Оқушының жас ерекшеліктеріне және психикалық даму дәрежесіне байланысты іс-әрекеттің бірнеше түрлері қалыптасады және дамиды.

Бұдан шығатыны, оқушылардың өзіндік жұмысы оқыту әдісі де, оқыту принципі де емес, ол оқушының күрделі әрекетінің бір түрі немесе тәрбие жұмысының ерекше түрі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 2010.
2. Рақымова Б. Оқушылардың танымдық әрекетін дамыту. – Алматы, 2000.
3. Сабыров Т. Оқушылардың оқу белсенділігін арттыру жолдары. – Алматы, 2000.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАЗАСЫЗДАНУЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Ералы Н. Қ., Смадияр М.Ш., Аман Г.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности тревожности у учащихся начальных классов.

Summary: The article examines the psychological and pedagogical features of anxiety in primary school students.

Мазасыздық - бұл әртүрлі өмірлік жағдайларда, соның ішінде бұған бейім емес жағдайларда мазасыздықты сезінуге бейімділіктің жоғарылауында көрінетін баланың жеке психологиялық сипаттамасы.

Мазасыздықты қобалжудан ажырата білу керек. Мазасыздық - мазасыздық пен алаңдаушылықтың эпизодтық көрінісі. Мысалы, кейде бала мектеп фестивалінде сөйлер алдында немесе тақтада жауап бергенде мазасызданады, бірақ басқа уақытта мұндай жағдайларда тыныштықты сақтайды - бұл алаңдаушылықтың көрінісі. Егер ол үнемі және әртүрлі жағдайларда (тақтада жауап бергенде, бейтаныс адамдармен сөйлескенде және т.б.) пайда болса, онда бұл тұрақты психикалық күй - мазасыздық.

Балалық мазасыздық қандай да бір нақты жағдаймен байланысты емес және әрқашан дерлік өзін көрсетеді және баланы кез келген қызмет түрінде, мейлі ол оқу немесе шығармашылық болсын, сүйемелдейді. Балалар белгілі бір нәрседен қорқатын болса, бұл қорқыныш. Мысалы, қараңғылық, биіктік, жабық кеңістіктерден қорқу [1].

Қорқыныш адам өмірінің бірінші жылынан бастап кез келген жаста пайда болуы мүмкін. Түнгі қорқыныш 1 жастан 3 жасқа дейінгі балаларда жиі кездеседі. Өмірінің екінші жылында А.И. Захаров, күтпеген дыбыстардан қорқу, жалғыздықтан қорқу, ауырсынудан қорқу (және онымен байланысты медицина қызметкерлерінің қорқынышы). 3-5 жаста балалар жалғыздықтан, қараңғылықтан және шектеулі кеңістіктен қорқумен сипатталады. Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасында ерекше, эмоционалды, әдетте фантастикалық немесе асыра сипаттағы бейне қауіп төндіретін болса, қорқыныш сезімі басым болады. 3-сынып оқушысының айтқан сөзіне мысал келтірейік: «Мұғалім саған қарап, сұрағысы келгенімен, сұрамай-ақ, тартып-тартқысы келгенде, сен әлі де: «Алға, сұра» деп ойлайтыны қорқынышты. Мен адаммын, мен батылмын». Әрбір баланың белгілі бір қорқыныштары болады. Алайда, егер олардың саны тым көп болса, бұл баланың мінезіндегі алаңдаушылықтың көрінісін көрсетеді.

Бүгінгі күнге дейін алаңдаушылықтың себептері туралы нақты көзқарас әлі жасалмаған. Қазіргі зерттеушілер бір пікірде келіседі: балалық шақта бұл себептер бала мен ата-ана арасындағы қарым-қатынастың бұзылуында жатыр. Баланың мазасыздануы көбінесе оның айналасындағы үлкендердің – ата-

ананың, мұғалімдердің алаңдау деңгейіне байланысты. Достық қарым-қатынаста болатын отбасыларда балалар ұрыс-керіс пен келіспеушілік жиі туындайтын отбасыларға қарағанда аз алаңдайды [2].

Көп жағдайда мектеп психологына мазасыздану деңгейі жоғары оқушыларды анықтау үшін арнайы диагностика жүргізу қажет емес, ол үшін сабақ кезінде немесе үзіліс кезінде қарапайым бақылау (бақылау) әдісі жеткілікті.

Балалармен жұмыс істеу тәжірибесі бар маманға алаңдаулы баланың портретін салу қиын емес: ол сыныпқа кіреді, оны қоршап тұрғанның бәріне мұқият қарап, қорқақ, үнсіз дерлік амандасады және жақын жердің шетінде ыңғайсыз отырады. орындық. Ол қиындықты күтіп тұрған сияқты. Мектепте мазасыз балалар көп, олармен жұмыс істеу «проблемалық» балалардың басқа санаттарымен салыстырғанда оңай емес, тіпті қиынырақ емес, өйткені гиперактивті де, агрессивті де балалар әрқашан көзге түседі, ал мазасыз балалар тұйық болады. және үнсіз, өз проблемаларыңызды өзіңізге сақтауға тырысыңыз. Мұндай баланың сенімінің «кілтін» табу үшін мектеп психологының тек эмпатия қабілеті ғана емес, сонымен қатар жоғары кәсіби құзыреттілігі де болуы керек.

Мазасыз балаларға шамадан тыс алаңдаушылық тән, кейде олар оқиғаның өзінен емес, оның алдын ала болжауына қорқады. Ең нашар жиі күтіледі. Олар өздерін дәрменсіз сезінеді, жаңа ойындар ойнаудан қорқады немесе бейтаныс әрекеттерді бастайды. Олардың өзіне деген талаптары жоғары, өзін-өзі бағалау деңгейі төмен. Мұндай балалар өзін-өзі сынай алады, олар шынымен де барлық жағынан басқалардан нашар, ең ұсқынсыз, ақымақ, ебедейсіз деп ойлайды. Олар барлық мәселелерде үлкендерден қолдау мен мақұлдауды іздейді.

Мазасыз балаларға соматикалық проблемалар да тән: іштің ауыруы, бас айналуы, бас ауруы, тамақтың спазмы, таяз тыныс алудың қиындауы және т.б. Мазасыздық өзін көрсеткенде, олар жиі ауыздың құрғауы, тамақтың түйілуі, аяқтардағы әлсіздік, және жылдам жүрек соғысы.

Тәжірибелі мұғалім балалармен кездескен алғашқы күндерден бастап олардың қайсысында алаңдаушылық күшейгенін түсінеді. Дегенмен, түпкілікті қорытынды жасамас бұрын, аптаның әртүрлі күндерінде, мектептегі және бос жұмыс кезінде (үзіліс кезінде, көшеде), басқа балалармен қарым-қатынаста алаңдаушылық тудыратын баланы бақылау қажет [3].

Балаңызды түсіну және оның неден қорқатынын білу үшін ата-аналарға немесе пән мұғалімдеріне арнайы сауалнама толтыруды сұрауға болады. Ересектердің жауаптары жағдайды түсіндіреді және отбасы тарихын анықтауға көмектеседі. Ал оқушының мінез-құлқын бақылау бұл болжамды растайды немесе жоққа шығарады.

П.Бейкер мен М.Альворд балада келесі белгілердің бар-жоғын мұқият қарауға кеңес береді: үнемі алаңдаушылық, қиындық, кейде ештеңеге зейінін шоғырландыра алмау, бұлшықет кернеуі (мысалы, бет, мойын), ашушандық. Жоғарыда аталған критерийлердің кем дегенде біреуі үнемі көрінсе, бала алаңдатады деп болжауға болады.

Мазасыз баламен жұмыс істеу әдетте көп уақытты алады. Оны үш бағытта жүргізу ұсынылады. Олардың әрқайсысын қарастырайық.

Мазасыз баламен жұмыс істеудің үш бағыты:

- өзін-өзі бағалауды арттыру;
- мінез-құлқын басқаруды үйрену;
- бұлшықет кернеуін жеңілдету.

Өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы. Әрине, баланың өзін-өзі бағалауын тез көтеру мүмкін емес. Күнделікті мақсатты жұмысты жүргізіп, атын атап, болмашы жетістіктерін болса да мақтап, құрбы-құрдастарының алдында атап өту керек. Сонымен қатар, ересек адам шынайы болуы керек, өйткені балалар өтірікке өткір жауап береді. Сонымен қатар, бала оны неге мақтағанын білуі керек.

Мазасыз балалардың «Мақтау», «Мен саған...» сияқты шеңбердегі ойындарға жиі қатысқаны жөн, бұл оларға басқа балалардан өздері туралы көптеген жағымды нәрселерді білуге және өздеріне қарауға көмектеседі. олардың көздері.

Өз мінез-құлқыңызды басқаруды үйрену. Әдетте, мазасыз балалар өз проблемаларын ашық айтпайды, кейде тіпті жасырады. Сондықтан, егер бала үлкендерге ештеңеден қорықпайтынын айтса, бұл оның сөздері рас дегенді білдірмейді. Сірә, бұл ол мойындай алмайтын немесе мойындағысы келмейтін мазасыздықтың көрінісі.

Бұл жағдайда баланы проблемаларды бірлесіп талқылауға қатыстырған жөн. Ержүрек адам ешнәрседен қорықпайтын (әлемде мұндай адамдар жоқ) емес, өз қорқынышын жеңе білетін адам екенін көрсету үшін әдеби шығармалардан мысалдар келтірген жөн. Бала неден қорқатынын дауыстап айтса жақсы. Ол үшін әртүрлі проекциялық әдістер қолданылады. Мысалы, балаларды өз қорқыныштарын қағазға салуға шақыруға болады, содан кейін суретті көрсете отырып, ол туралы сөйлесуге болады. Мұндай әңгімелер мазасыз балаларға өздерінің құрдастарының көпшілігінде оларда ғана болған проблемаларға ұқсас проблемалар бар екенін түсінуге мүмкіндік береді. Әрине, барлық ересектер балаларды бір-бірімен салыстыру ұсынылмайтынын біледі. Мазасыз балаларға қатысты бұл әдіс мүлдем қолайсыз. Сонымен қатар, балалардың жетістіктерін салыстыруға мәжбүр ететін жарыстардан және әрекеттерден аулақ болған жөн. Кейде спорттық эстафета сияқты қарапайым оқиға да травматикалық факторға айналуы мүмкін.

Баланың нәтижелерін өз көрсеткіштерімен салыстырған дұрыс, мысалы, бір апта бұрын. Ол тапсырманы мүлде орындамаса да, ата-анаңызға: «Қызыңыз аппликацияны бәрінен де нашар орындады» немесе «Сіздің ұлыңыз суретті соңғы орындады» деп айтпаңыз.

Егер бала оқу тапсырмаларын орындау кезінде алаңдаушылық танытса, жылдамдықты ескеретін кез келген жұмыс түрін орындау ұсынылмайды. Мұндай балаларды сабақтың басында немесе соңында емес, ортасында сұрау керек. Сіз оларды итермелей алмайсыз немесе асықтыра алмайсыз.

Бұлшықет кернеуін жеңілдету. Мазасыз балалармен жұмыс істеу кезінде дене байланысын қамтитын ойындарды қолданған тиімді, сонымен қатар релаксация жаттығулары, терең тыныс алу әдістері, массаж пайдалы. Релаксация жаттығуларын орындау кезінде музыкалық терапия элементтерін қолдану ұсынылады: «орман әуенін», «табиғат дыбыстарын» тыңдау пайдалы әсер етеді және балаларға ыңғайлы позицияны алып, көздерін жұмған жөн. . Кернеуді, тыныштықты, бұлшықет релаксациясын және релаксацияны жеңілдету үшін К.Фаупельдің «Балаларды ынтымақтастыққа қалай үйрету керек» кітабында ұсынылған жаттығулар пайдалы [4].

Мазасыздықты азайтудың тағы бір жолы - сыныпта бірлескен «Ересектер + балалар» мерекесін ұйымдастыру. Жаңа жылды осылайша экспромт маскарад ұйымдастыру арқылы қарсы алуға болады. Мұны істеу үшін сізге маскалар, костюмдер немесе ата-анаңыздың ескі киімдерін дайындау керек. Қазіргі балалар бет бояуды, бір-бірінің бетін бояуды ұнатады. Осылайша, қойылымға қатысу мазасыз балалардың демалуына көмектеседі. Ал маскалар мен костюмдерді өз қолдарымен жасаса, әрине, үлкендердің қатысуымен ойын одан да үлкен рахат пен қуаныш әкеледі [5].

Мазасыз бала өзімен сөйлесіп жатқан немесе сабақ жүргізіп жатқан ересек адамға бірден сене бастайды, сондықтан ұзақ уақыт жұмыс істегеннен кейін, бала үлкендерден қорықпайтын немесе қорықпайтын болса, көздерін жұмып ойындар қолданылады. немесе басқа балалар. Мұндай ойындардың мақсаты басқаларға (құрбыларына, ересектерге) сенімділік пен сенімділік сезімін дамыту.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Маклаков, А.Г. Общая психология: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. - СПб.: Питер, 2017. - 583 с.
2. Кравченко, А. Психология и педагогика: Учебник / А. Кравченко. - М.: Проспект, 2019. - 400 с.
3. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.
4. Бороздина, Г.В. Психология и педагогика: Учебник для бакалавров / Г.В. Бороздина. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 477 с.
5. Самыгин, С.И. Психология развития, возрастная психология для студентов вузов / С.И. Самыгин; Под общ. ред. Л.И. Щербакова. - Рн/Д: Феникс, 2017. - 220 с.

ОӘЖ 159.9

ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ТЕМПЕРАМЕНТ ТИПТЕРІНІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНДА МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ербулат Ә.Б., Өсер З.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье даны определения типов темперамента и рассмотрено значение типов темперамента в психическом развитии подростков.

Summary The article explains the types of temperament and discusses the significance of the types of temperament in the mental development of adolescents.

Адамдардың мінез-құлқында бір-бірінен ерекшеленетіні бұрыннан байқалған: олар өз сезімдерін басқаша білдіреді, қоршаған ортаның ынталандыруларына әртүрлі әрекет етеді, сыртқы әлеммен әртүрлі қарым-қатынаста болады (мысалы, олар жабық немесе керісінше ашық болуы мүмкін). Сыртқы орта әсерлерінің айырмашылығымен ғана түсіндіру қиын болған бұл айырмашылықтардың себептері неде деген сұрақ философтар мен дәрігерлерді бұрыннан қызықтырған. Ежелгі грек дәрігері Гиппократ (б.з.д. 5 ғ.) темперамент туралы ілімнің жасаушысы болып саналады [1].

Гиппократ пен Галеннің ілімдері әлі де барлық дерлік психология оқулығында түсіндіріледі, көптеген зерттеушілер бөлісті. Олардың көпшілігі төрт санына сикырлы бейімділікпен сипатталады, оған көптеген темпераменттер төмендейді, бұл ежелгі концепцияларда Эмпедоклдың төрт элемент туралы ілімімен негізделген.

В.Вундт темпераменттің екі биполярлық қасиетін, яғни эмоцияның күші мен өзгеру жылдамдығын анықтап, жеке адамның энергетикалық сипаттамаларының маңыздылығын атап көрсетті.

Темпераменттердің жіктелуі (Вундт бойынша) Сезім күші Сезімдердің өзгеру қарқыны күшті әлсіз тез - холерик сангвиник, баяу меланхолик флегматик.

Біз В.Вундттан өте маңызды, біздің ойымызша, әрбір темпераменттің он және теріс жақтары бар деген идеяны табамыз және бұл, атап айтқанда, дұрыс білім беру берілген темпераменттің артықшылықтарын пайдалануды және бір мезгілде оның жеке адамның мінез-құлқына тигізетін теріс әсерін теңестіруді білдіреді [2].

Голландиялық психологтар Г.Хейманс пен Э.Виерсма темпераменттің үш негізгі, биполярлық сипатын анықтады, олар келесідей атады:

1. Эмоционалдылық – эмоционалдылықтың болмауы. Бұл қасиет осы реакцияларды тудырған жағдайларға қатысты эмоционалдық реакциялардың жиілігі мен күшін өлшеу арқылы анықталады.

2. Белсенділік – пассивтілік. Бұл сипатты бағалаудың негізі жұмыстағы, мектептегі немесе үйдегі белсенділік, бос уақытты өткізу тәсілі (белсенді - пассивті), жауапкершілікке көзқарас (тапсырмаларды дереу орындайды - кейінге қалдырады).

3. Бастапқы функция – қосалқы функция. Дамыған негізгі функциясы бар адамдар қоршаған ортаның тітіркендіргіштеріне қатты және дереу әрекет етеді және бұл реакциялардың әсері тез жоғалады. Керісінше, екіншілік функциясымен сипатталатын особьтарда тітіркендіргішке бастапқы реакция әлсіз, кейін ол бірте-бірте күшейіп, ұзақ уақыт сақталады; сондықтан мұндай типтегі тұлғаларды көбінесе персеративтік деп атайды [3].

Сонымен, негізгі қызметі басым адамдар (экстраверттер, Г.Айзенк терминологиясы бойынша) импульсивті, оңай татулайтын, үнемі қозғалыста,

әзілқой, үстірт, қоршаған ортамен оңай байланыс орнататын адамдар ретінде бағаланады. Екіншілік функциясы басым адамдар (интроверттер) салмақты, байсалды, өзін-өзі ұстай алатын, тұйық, саналы, депрессияға бейім адамдар.

Ең алдымен қабілеттерді зерттеуші ретінде белгілі Дж.Гильфорд темперамент құрылымын мүлде басқаша анықтайтын 13 факторлық теория деп аталатын теорияны ұсынды. Бұл теория 20 жылдан астам уақыт бойы жасалуда.

Жеке тұлғаның салыстырмалы тұрақты сипаттамасын қалыптастыра отырып, бұл факторлар интеллектуалдық қабілеттермен байланысты емес және, әдетте, әлеуметтік тәжірибенің әсерінен айтарлықтай өзгерістерге ұшырамайды. Сондықтан автор өзі анықтаған факторларды тұлғаға емес, темпераментке жатқызады, ол кеңірек ұғым болғандықтан темпераменттен басқа басқа да параметрлерді қамтиды. Темперамент құрылымын құрайтын 13 фактордың әрқайсысына бір ғана полюсті сипаттай отырып, қысқаша сипаттамасын берейік. Екінші полюстің аты мен сипаттамасы қарама-қарсы болады.

Темпераменттің факторлық құрылымын одан әрі зерттеу Дж.Гильфорд анықтаған факторлардың бір-бірінен тәуелсіз емес, белгілі бір байланыстарды (жүйелерді) құрайтынын көрсетті.

И.П. Павлов оларды тек тәжірибелік жағдайлардың әртүрлілігімен түсіндіруге болмайды және олар жүйке процестерінің кейбір іргелі қасиеттеріне – қозу мен тежелуге негізделген деген гипотезаны алға тартты. Бұл қасиеттерге мыналар жатады: қозу мен тежелу күші, олардың тепе-теңдігі мен қозғалғыштығы.

И.П. Павлов Гиппократ пен Галеннің дәстүрлі типологиясына жақын жүйке жүйесінің төрт негізгі түрін анықтады. Ол өзінің типологиясында ең алдымен күшті және әлсіз типтерді ажырата отырып, жүйке процестерінің күшіне негізделген. Бөлінудің келесі негізі жүйке процестерінің тепе-теңдігі болып табылады, бірақ тек күшті типтер үшін теңдестірілген және теңгерілмеген болып бөлінеді, ал теңгерімсіз түрі тежелуден қозудың басым болуымен сипатталады. Ақырында, күшті, теңдестірілген түрлер мобильді және инертті болып бөлінеді, бұл кезде бөлудің негізі жүйке процестерінің маңыздылығы болып табылады [4].

Өзінің жүйке жүйесінің типтерін Гиппократ пен Галеннің типологиясымен салыстыра отырып, ұлы орыс физиологы оларды былайша сипаттайды:

1. Күшті, салмақты, епті тип – сангвиник.

Оның жүйке жүйесі жүйке процестерінің үлкен күшімен, олардың тепе-теңдігімен және айтарлықтай қозғалғыштығымен ерекшеленеді. Сондықтан сангвиник - өзгермелі өмір сүру жағдайларына оңай бейімделетін жылдам адам. Ол өмірдің қиындықтарына жоғары қарсылықпен ерекшеленеді.

2. Күшті, салмақты, инертті тип – флегматик.

Оның жүйке жүйесі сондай-ақ төмен қозғалғыштығымен қатар жүйке процестерінің айтарлықтай күші мен тепе-теңдігімен сипатталады. Ұтқырлық жағынан сангвиникке қарама-қарсы адам болғандықтан, флегматикалық адам

сабырлы және баяу әрекет етеді, қоршаған ортаны өзгертуге бейім емес; сангвиник сияқты күшті және ұзаққа созылған тітіркендіргіштерге жақсы қарсы тұрады.

3. Қозу басым күшті, теңгерімсіз тип – холерик.

Оның жүйке жүйесі үлкен күштен басқа, қозудың тежелуден басым болуымен сипатталады. Ол үлкен өмірлік энергиямен ерекшеленеді, бірақ өзін-өзі ұстай алмайды; ол қызба және ұстамды емес.

4. Әлсіз түрі – меланхолик.

Бұл типке жататын адамдар қозу процесінің де, тежелу процесінің де әлсіздігімен сипатталады және күшті оң және тежегіш тітіркендіргіштердің әсеріне нашар қарсы тұрады. Сондықтан меланхоликтер көбінесе пассивті және тежеледі. Олар үшін күшті тітіркендіргіштердің әсері әртүрлі мінез-құлық бұзылыстарының көзіне айналуы мүмкін.

Біздің ғасырдың 30-жылдарында балалардың жүйке жүйесінің түрлерін зерттеуді Красногорский Н.И. Ол өзінің концепциясын бірнеше еңбектерінде атап көрсетті, оны барған сайын өзгертіп, 1958 жылы соңғы нұсқасына келді. Ол анықтаған жүйке жүйесінің түрлері келесі сипаттамаларға ие:

1. Күшті, оңтайлы қозғыш, теңдестірілген, жылдам тип. Мидың барлық бөліктері үйлесімді, үйлесімді өзара әрекеттестікте жұмыс істейді - сангвиник адам.

2. Күшті, оңтайлы қозғыш, тепе-тең, баяу түрі—флегматик.

3. Күшті, гиперқозғыш, ұстамды емес, теңгерімсіз (бұл қыртыс асты аймақтарында қозудың басым болуымен байланысты) типі – холерик.

4. Әлсіз, қозғыштығы төмен, теңгерімсіз түрі, қыртыстың және астындағы бөлімдердің жалпы қозғыштығының төмендеуімен сипатталады – меланхолик.

Олардың таза түрінде темперамент қасиеттері белгілі бір топ немесе популяция үшін бұл факторлар шамамен бірдей болғанда ғана пайда болады.

Темперамент қасиеттеріне тән екінші қасиет – олардың салыстырмалы тұрақтылығы. Бұл туралы айта отырып, С.Герстман мен оның әріптестерінің жағдаяттық темперамент тұжырымдамасынан туындайтындай, темперамент қасиеттері минут сайын немесе күннен күнге өзгермейтінін атап өткіміз келеді. Олардың пікірінше, балалар әртүрлі жағдайда және әр уақытта темпераменттің әр түріне сәйкес әрекет етеді. Олар кейде холерик адамға, кейде сангвиникке тән қасиеттерді көрсетеді, ал бір минуттан кейін олар өзін типтік меланхолик сияқты ұстай алады және т.б. Темперамент қасиеттерінің өзгеруі ең алдымен жеке тұлғаның дамуымен байланысты; басқаша айтқанда, сангвиник балалық шағында өзін ересек немесе егде жастағы сангвиниктен басқаша ұстайды; сонымен бірге сангвиниктің флегматик немесе меланхоликке айналу ықтималдығы салыстырмалы түрде аз екенін атап өткен жөн. Дегенмен, ұзақ мерзімді және дәйекті қоршаған орта әсерлерінің әсерінен мұндай трансформация әлі де мүмкін болуы мүмкін. Дегенмен, темпераменттің қасиеттері басқа психикалық сипаттамалармен салыстырғанда ең тұрақты және өзгермейтін қасиеттер қатарына жататынын атап өту керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Аронсон Э. «Көпке ұмтылған жалғыз» = The Social Animal: Әлеуметтік психологияға кіріспе: / Э. Аронсон ; ауд. Д. Д. Дүйсенбеков. - 11-бас. - Астана: "Ұлттық аударма бюросы" қоғамдық қоры, 2018. – 407 с. - (Рухани жаңғыру).
2. Майерс Д. «Психология» / пер. с англ. И.А. Карпиков, В.А. Старовойтова. – 4-е изд. - Минск: «Попурри», 2009
3. Шульц Д. «Қазіргі психология тарихы» / Д. Шульц, С. Э. Шульц ; ауд. Б. Қ. Ақын. - 11-бас. - Астана : "Ұлттық аударма бюросы" ҚҚ, 2018., сур. - (Рухани жаңғыру).
4. Джакупов С.М. «Введение в общую психологию». – А.: Қазақ университеті, 2014

ОӘЖ 159.9

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРМЕУШІЛІК СЕБЕПТЕРІ

Еркін Ә.Е., Ташим Б.Қ., Сағынтай А. Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются причины неуспеваемости учащихся начальных классов.

Summary: The article discusses the reasons for the failure of primary school students.

Жаппай жалпы білім беретін мектептегі оқушылардың оқу іс-әрекетіндегі қиындықтардың себептерін көптеген педагогтар мен психологтар (М.А.Данилов, В.И.Зыкова, Н.А.Менчинская, Т.А. Власова, М.С. Певзнер, А.Н. Леонтьев, А.Р. Лурия, А.А., С.Смирновтар, А.А., С.Смирновтар) қарастырған. Ю.К.Бабанский). Олар мыналар деп аталды: мектептегі оқуға дайын еместік, оның экстремалды түрінде әлеуметтік-педагогикалық немқұрайлылық; мектепке дейінгі кезеңдегі ұзақ мерзімді аурулардың нәтижесінде баланың соматикалық әлсіздігі; мектепке дейінгі жаста түзетілмеген сөйлеу кемістігі, көру және есту қабілетінің бұзылуы; ақыл-ой дамуының тежелуі (өйткені ақыл-ойы кем балалардың едәуір бөлігі мемлекеттік мектептің бірінші сыныбына барады және тек бір жыл сәтсіз оқығаннан кейін ғана медициналық-педагогикалық комиссиялар арқылы арнайы көмекші мектептерге жіберіледі); сыныптастарымен және мұғаліммен жағымсыз қарым-қатынастары [1]. Дегенмен, оқудағы қиындықтардың аталған себептерінің әрқайсысы оқуда қиындықтарды бастан кешіретін барлық ашық немесе жасырын мектеп оқушыларының салыстырмалы түрде аз санының артта қалуымен байланысты, олардың айтарлықтай бөлігі (жартысына жуығы) ақыл-ой дамуы тежелген балалар.

Белгілі бір балаға қандай қиындықтар бар екенін түсінбей, оған көмектесу мүмкін емес. Ал бұл мұғалімнен нашар жұмыстан туындаған типтік қиындықтарды танып, нақты көмек көрсете білуді талап етеді.

Қазір балалармен жұмыс істеу 10-15 жыл бұрынғыға қарағанда қиынырақ екені дәлелдемені қажет етпейді. Ал түрлі аномалияға шалдыққан балалардың саны жылдан жылға артып келе жатқаны жасырын емес. Сондықтан ақыл-ой кемістіктерін зерттеуге қатысты мәселелер қазіргі кезде кез келген бастауыш

сынып мұғалімі үшін ең өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Олигофрениялық балалардың мәселесіне назар аудару, яғни. орталық жүйке жүйесінің әртүрлі зақымдануы бар балалар бұл аномалия түрімен ауыратындар санының азаймай, барған сайын өсіп келе жатқандығына байланысты (бұл әлемнің барлық елдерінің деректері дәлелдейді). Сондай-ақ, соңғы кездері мемлекеттік мектептерде оқудан артта қалатын оқушылар санының айтарлықтай артуы байқалады. Жалпы педагогикалық қызықтарда өзгермеліліктің аялдама станциялары кенет жарқ етті, инновациялық мектептер аты аңызға айналған педагогикалық табыстардың аралдары сияқты, әзірлеуге болатын барлық нәрсені дамыту бағдарламалары - бұл жақсы болды, бірақ «тұманның артында» кенеттен қорқынышты шындық пайда болды. толық ашылды: нақты пән оқушының үлгермеушілігі. Оқушылардың үлгермеушілігі – мектептердің дерті. Сәтсіз оқушылары бар мектеп - неке тудыратын мектеп. Үлгерімі төмен студенттер бір жыл қайталауға үміткер болып табылады. Мектеп үлгермегендер мен қайталаушылардың алдында жауапты, өйткені ол оларға қажетті тәрбие мен білім бере алмағандықтан, оларды сәтсіздікке ұшыратты және осылайша олардың болашақ тағдырын аяқсыз қалдырды. Мектеп үлгерімі төмен оқушылардың ата-аналары алдында жауапты, өйткені ата-аналар балаларын адамгершілікті, мәдениетті, шығармашылық белсенді, әлеуметтік жағынан жетілген тұлға етіп өсіремін деген үмітпен мектепке берді. Белгілі бір пән бойынша оқушылардың үлгермеушілігі мұғалімге ауыр жүк түсіреді. Өйткені, ол оларға қосымша сабақтар мен кеңестер өткізіп, ұйымдастырып, оларға қосымша назар мен уақыт бөлуі керек. Мұғалім олар үшін арнайы тапсырмалар дайындап, өтілген материалды бірнеше рет қайталауы керек. Мұғалім, сөзсіз, үлгерімі төмен оқушылардың өздері де, олардың ата-аналары да алдында өзін кінәлі сезінеді, өйткені ол студенттердің оқу пәнін меңгеруде артта қалмауы үшін олармен жұмыс істеудің мұндай құралдары мен әдістерін таба алмаған. Студенттердің үлгермеушілігі барлық жағынан алғанда үлкен зұлымдық. Бірақ, өкінішке орай, мұғалімдер арасында бұл сөзсіз зұлымдық, студенттердің сәтсіздігі әрқашан болған және әрқашан болады деген пікір кең таралған. Олар үлгермеу себептерін өздерінен (оқушылардан) нашар дайындығынан, психикалық дамуының нашарлығынан, отбасы жағдайының нашарлығынан, оқуға құлықсыздығынан және т.б.

Білім беру мен оқыту жүйесінде мектеп үлкен рөл атқарады. Әрбір балаға ерекше тұлғалық қасиеттер тән – ерекше мотивация, өзіндік сана, мінез ерекшеліктері, қайталанбас мінез-құлық. Тұлға дамуының әрбір түрімен балалар мектептегі сәтсіздіктің пайда болуына және одан әрі дамуына ықпал ететін мектеп проблемаларына тап болуы мүмкін.

Студенттік үлгермеушілік – оқушылардың білім беру мазмұнын меңгеру деңгейінде белгіленген оқу жоспарымен және білім беру стандарттарымен салыстырғанда жүйелі артта қалуы, нәтижесінде одан әрі толыққанды білім алу мүмкін болмайды. Үлгерімі төмен оқушылар мектеп материалын жақсы меңгермейді, сынып пен үй тапсырмаларын орындай алмайды, сабаққа деген қызығушылықтары төмендейді. Уақытылы көмектің болмауы баланың жеке

басының өзгеруіне әкеледі. Мектеп оқушыларының оқуға, мұғалімге деген теріс көзқарасы қалыптасады. Сайып келгенде, олар өздерін нашар ұстай бастайды, сыныпты тәртіпсіз етеді, жиі оқуды тастап, қиын жасөспірімдердің қатарына қосылады.

Оқушылардың үлгермеушіліктері ішкі және сыртқы себептерден, қолайсыз әлеуметтік-экономикалық тұрмыс жағдайларынан, мұғалімдердің біліктілігінің жеткіліксіздігінен, оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудағы қате есептермен, балаларға жеке көзқарастың жоқтығымен, оқушылардың шамадан тыс жүктелуінен және басқа да факторлардан туындайды. Мектеп оқушыларының оқу үлгеріміне әлеуметтік себептермен қатар анализаторлар қызметінің әртүрлі бұзылыстары (есту, көру, сөйлеу қабілетінің төмендеуі), тұқым қуалайтын, туа біткен және жүре пайда болған аурулар, физикалық және психикалық дамудың артта қалуы да әсер етеді.

Табысты тәрбие мен оқытудың практикалық мәселелерін шешудің теориялық негізін іздей бастаған алғашқы ойшылдардың бірі Ян Амос Каменский болды. Ол алдына үлкен міндет қойды - табысқа кепілдік беретін педагогиканы - сәтсіздікке жол бермей, мектептерде бос уақытты, қуаныш пен тыңғылықты табысты болуын қамтамасыз етуге тырысты. Ю.А.Каменский барлық балалар оқуға қабілетті, оны баланың туа біткен қабілеттеріне қарай бейімдеу керек, бұл қабілеттерді оңай және жағымды қолдануға болады деп есептеді. Тіпті баяу және летаргиялық балалармен бірге ол табысты оқу мүмкіндігін көрді. «Олардың көңілі қалмауы үшін біз оларға сәттілік қуанышын сезінуіміз керек», - деп жазды ұлы ұстаз. Осылайша, Каменский оқу процесінде балалардың жеке тәжірибесіне үлкен мән берді және «Құдай мағынасы мен ақыл-ойын алып тастағандарды» қоспағанда, олардың барлығы оқуда табысты бола алады деп есептеді [2].

Ғалымдар мен педагогтардың (Ю.К.Бабанский, Б.П. Есипов, Л.В.Занков, С.Т. Шацкий және т.б.) зерттеулерінде оқудағы үлгермеушілік себептері әдетте мұғалімге тәуелді және оларға тәуелді емес деп екіге бөлінеді. Біріншілердің қатарында Б.П.Есіпов [3] мыналарды атайды: мұғалімнің пәнді және оны оқыту әдістемесін нашар меңгеруі, оқушыларға талап қоя алмауы, оқушылардың жеке ерекшеліктерін білмеуі, олардың жұмысын нашар ұйымдастыру, оқу-тәрбие жұмысының дұрыс ұйымдастырылмауы. оқушыға қойылатын талаптарды оның жеке басына құрметпен үйлестіре алмау, отбасымен және басқалармен байланыс орнату жолдарын дұрыс таңдамау.

С.Т.Шацкий [4] академиялық үлгермеушілік мәселелерінің шешімін мектеп оқушыларына жеке көзқарасты ұйымдастырудан көрді. Оның ізімен А.А.Бударный оқу материалын қабылдау және түсіну дәрежесі бойынша сыныпта оқушылардың ең сипатты үш тобын анықтау арқылы мектеп оқушыларының тәрбиесін саралау қажеттілігі туралы қорытындыға келді.

П.П.Блонский баланың биологиялық кемшілігін оқудағы үлгермеушіліктің негізгі себебі деп есептеді. Академиялық сәтсіздікке әкелетін себептерді атап көрсете отырып, П.П. Блонский [4] мынаны көрсетті:

- тиімділігінің төмендігі, яғни оқу жұмысын дұрыс ұйымдастыра алмауы;

- оқуға деген қызығушылықтың және оқуға құштарлықтың болмауы;
- жалпы дамудың нашарлығы.

Е.А.Аркин академиялық сәтсіздікке әлеуметтік факторларды жатқызды:

- отбасындағы қолайсыз атмосфера;
- тұрмыс жағдайы нашар;
- кітаптар мен оқу құралдарының жетіспеушілігі;
- сыныптардың шамадан тыс көптігі;
- кәсіби әлсіз кадрлар.

Оқудағы сәтсіздіктің негізгі себебі ата-ананың қателігі болып табылады. Балаға өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бақылау қабілетін тез сіңіргісі келетін ата-аналар оған жиі дәріс оқиды, сол арқылы өзін төмен санау сезімін оятады, нұсқаулар береді, өзіне деген сенімділікті өлтіреді, сондай-ақ оны жаппай тыйымдардан қорғайды, оларды орындауға мәжбүр етеді. қоқан-лоққылар мен жазалардың қысымында. Кейбір балалар үй тапсырмасын дайындау кезінде қателесуден қорқады. Бұл ата-аналар оларды педанттық түрде тексеретін және қателіктер туралы өте драмалық болған жағдайларда болады. Ата-анасы баланы жазаламаса да, психологиялық жаза бар.

Мектептегі үлгермеушілікке әкелетін оқудағы қиындықтар да баланы мектепке дайындаудағы кемшіліктерден туындайды. Мектепке дейін ересектермен және құрбыларымен қарым-қатынас жасаудың қажетті тәжірибесін алмаған балалар өзіне сенімді емес, үлкендердің үмітін ақтамаудан қорқады, мектеп ұжымында қарым-қатынаста қиындықтарды бастан кешіреді және мұғалімнен қорқады, бұл невроздар мен қорқынышқа әкеледі. мектептің. Оқудағы қиындықтарға баланың жалпы жағдайы да әсер етеді: белгілі бір психикалық функциялар мен танымдық процестердің қалыптасуының бұзылуы, мектеп дағдыларының қалыптасуының бұзылуы, қозғалыс бұзылыстары, эмоционалды бұзылулар.

Осы факторлардың барлығы мектептегі үлгермеушіліктің дамуына себепші болады, онда балада білімді меңгерудегі бұзушылықтардан басқа, мінез-құлық, тұлғааралық қарым-қатынаста бұзылулар, невроздарда, әртүрлі эмоционалды және мінез-құлық реакцияларында көрінетін психикалық салауаттылықтағы ауытқулар дамиды. бала үнемі өзінің кемшілігін сезініп, өз мінез-құлқының дұрыстығына, өз шешімдеріне сенімсіздікке ұшырайды. Бұл жағдайда бала тұрақты, эмоционалды күйзелісті бастан кешіреді: мектепте үнемі сәтсіздікке ұшырауды күту, мұғалімдер мен сыныптастарынан өзіне деген жаман көзқарас, мектептен қорқу, оған барғысы келмеуі. Жауапсыз, анық емес мазасыздық күйі мазасыздықты тудырады - келе жатқан қауіп туралы эмоционалды өткір сезім, белгілі бір заттардан немесе ойлардан қорқу, қорқыныш сезімі. Ол баланың сұраған кезде адасып қалуынан, сұраққа жауап беруге тиісті сөз таппауынан, дірілдеп сөйлеуінен, жиі мүлде үнсіз қалуынан көрінеді. Ол қажетсіз қимылдарды көп жасайды немесе керісінше қозғалыссыз, ұстамды болып қалады. Бұл қорқыныш қателесуден, ақымақтық жасаудан және келемежде қалудан қорқудан тұрады. Ең бастысы, балалар тақтада жауап беруге қорқады, олардың қорғансыздығы тақтада толығымен ашылады.

Демек, мектептегі үлгермеушіліктің көптеген себептері бар. Мысалы:

- баланың биологиялық кемшілігі;
- баланың мектепте жеткіліксіз дайындығы;
- танымдық әрекеттегі кемшіліктер;
- баланың мотивациялық сферасының дамуындағы кемшіліктер;
- жеке – баланың типологиялық ерекшеліктері;
- әлеуметтік факторлар;

- мұғалімге байланысты үлгермеу себептері (мұғалімнің пәні мен оқыту әдістемесін нашар меңгеруі, оқушыларға талап қоя алмау, оқушылардың жеке ерекшеліктерін білмеу, олардың жұмысын нашар ұйымдастыру, оқушының талапшылдығын құрметтеумен үйлестіре алмауы); оның тұлғасы және т.б.).

Менің ойымша, мектептегі үлгермеушілікке әкелетін мәселелер мектептегі білім берудің кез келген кезеңінде туындауы мүмкін, сондықтан мектептегі үлгермеушілік мәселесінің алдын алу, алдын алу және жеңу мақсатында жүйелі жұмыстарды жүргізу және жүргізу маңызды. Педагогтардың, психологтардың, ата-аналардың, баланың өзі психологтардың, қажет болған жағдайда медицина мамандарының көмегіне сүйене отырып, бірлескен іс-әрекеттерінің тұтас жүйесінің көмегімен ғана табысқа жетуге болады.

Оқу үлгермеушілігінің психологиялық себептерін зерттеу бойынша жұмысты жалғастыру перспективасы кіші мектеп оқушыларының оқу үлгерімінің жалпы білім беретін мектептегі барлық кейінгі білім беру процесіне әсер ететін ең маңызды фактор болып табылатындығына байланысты. Кіші мектеп жасында «үлгерімсіз» оқушының мөрін алу көп жағдайда адамның болашақ тағдырын, оның орта, орта арнаулы немесе жоғары оқу орындарында оқуға деген көзқарасын анықтайды. Сонымен қатар, бастауыш сыныпта үлгермеушілік көбінесе субъективті себептерге байланысты болады, бірақ баланың жалпы дамуының немесе қабілетінің жоқтығынан емес. Үлгермеудің психологиялық себептерін зерттей отырып, мұғалім өз жұмысын оқыту мен тәрбиелеу үдерісі тиімді болатындай етіп ұйымдастыра алады және бастауыш мектеп жасының соңына қарай баланың оқуға құштарлығы, оқуға қабілеттілігі және оған сенуі қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бұзаубақова К.Ж. Педагогикалық шеберлік. – Тараз: ИП «Бейсенбекова А.Ж.», 2018. - 325 б.
2. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН. 2018, - 340 б.
3. Ануфриев, А.Ф., Костромина, С.Н. Как преодолеть трудности в обучении детей. Психодиагностические таблицы. Психодиагностические методики. Коррекционные упражнения / А.Ф. Ануфриев, С.Н. Костромина – М.: Издательство «Ось – 89», 2017. – 224 с.
4. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФИЗИКАНЫ ОҚУҒА ДЕГЕН ЫНТАСЫН АРТТЫРУ ҮШІН ЖОБА ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Әбен А.Ш.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается значение метода проектов в обучении физике. Показаны этапы метода проектирования, показано значение метода проектирования в формировании увлечённости учащихся предметом. Примеры эффективности использования метода проектов, по которым даны темы по предмету

Summary: The article discusses the importance of the project method in teaching physics. The stages of the design method are shown, and the importance of the design method in developing students' passion for the subject is shown. Examples of the effectiveness of using the project method, for which topics on the subject are given

Физика - теориялық және практикалық аспектілерде материя мен өрістердің барлық аспектілерін қамтитын табиғат әлемін зерттейтін ғылым. Пән ретінде ол бақылау дағдыларын арттыру, физикалық құбылыстар арасындағы байланыстарды тануды жеңілдету, шығармашылық ойлауды дамыту және күнделікті құбылыстарды реттейтін негізгі принциптерді түсінуге көмектесу сияқты көптеген артықшылықтарды ұсынады.

Жетінші сыныптағы физика курсының басында оқушылар бұл пәнді түсінбейтін қиын пән деп қате түсінікпен қарайды. Көптеген оқушылар физиканы үйрену күрделі және күрделі мәселелерді шешумен қатар анықтамаларды, заңдарды және формулаларды есте сақтауды қажет етеді деп санайды. Физиканы оқытудың бастапқы кезеңінде мұғалімнің міндеті – оқушылардың пәнге деген қызығушылығын ояту, олардың бойында ынта сезімін ояту, жаңа, қызықты, зерттелмеген білімге құштарлықты тәрбиелеу[1].

Мен өзімнің педагогикалық тәжірибемде жоба әдісін оқушылардың физика пәніне деген белсенділігін арттырудың тиімді құралы ретінде қолданамын. Жобалық әдіс деп аталатын бұл педагогикалық тәсілді алғаш рет 20 ғасырдың басында американдық философ және педагог Джон Дьюи тұжырымдаған.

Жоба әдісін «оқушылар күрделілігі жоғарылайтын практикалық жобаларды жоспарлау және біртіндеп орындау арқылы білім мен дағдыларды алатын оқыту стратегиясы» ретінде анықтауға болады. Оны жеке түрде де, басқа оқыту әдістемелерімен бірге де қолдануға болады. Оны оқытудың басқа әдістерімен біріктіру жан-жақты көзқарасқа мүмкіндік береді, сайып келгенде, оқушылардың физиканы оқуға деген қызығушылығын арттырады, олардың өз бетінше іздену қабілеттерін дамытады және білім беру тәжірибесін мүмкіндігінше оқушыға бағдарланған етіп бейімдейді.

Жоба әдісі арқылы оқушыларға өз іс-әрекеттерін жобалау, ұйымдастыру және бақылауда автономияны көрсету мүмкіндігі беріледі. Олар өздерінің білім

беру міндеттеріне шығармашылық көзқараспен қарауға шақырылады, осылайша жекелендірілген және тартымды оқу процесіне ықпал етеді.

Жоба әдісі соңғы уақытта айтарлықтай танымал болды, бірақ мұғалімдер оны жүзеге асыруға байланысты қиындықтарға тап болды, әсіресе жобаны сәтті жұмыс істеу үшін қажетті дағдыларға қатысты. Баркова Е.Ю. Педагогика ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін диссертациясында атап көрсетілгендей, барлық оқушыларда негізгі мақсатты тұжырымдау және оған жету қадамдарын жоспарлау үшін қажетті дағдылар жоқ[2].

Біздің педагогикалық тәжірибемізден байқағанымыздай 9-11 сынып оқушыларының басым көпшілігі жобалық іс-шараларға қатысуға қызығушылық танытып ниет білдіреді. Дегенмен, бұл оқушыларды жобаларды тиімді жүзеге асыру үшін қажетті маңызды дағдылармен жабдықтаудың маңыздылығы зор.

Осы қажеттілікке жауап ретінде педагогтар оқушыларды жобалық жұмысқа дайындаудың әдістері мен стратегияларын қолдануы керек, олардың мақсат қоюға және жобаның сәтті болуы үшін қажетті қадамдарды жоспарлауға жеткілікті түрде жабдықталуын қамтамасыз ету керек. Бұл дайындық білім беруде жобалық әдісті неғұрлым инклюзивті және өнімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Соңғы кездері педагогтардың кәсіби тәжірибесіне жобалық оқыту әдістерін енгізіп жатқандар саны артып келеді. Білім берудегі жобалар әртүрлі нысандарда болуы мүмкін, соның ішінде ғылыми жобалар, шығармашылық жобалар, ақпараттық жобалар және т.б. Жобаға негізделген оқыту процесі әдетте бірнеше негізгі кезеңдерді қамтиды:

- мәселені анықтау
- мақсатты белгілеу
- жоспарлау
- жоспарды орындау
- рефлексия және нәтижелерді ұсыну.

Кеңейтілген жобалармен қатар физика саласындағы шағын жобалар да бар, оларды бір сабақта аяқтауға болады. Оқыту тәжірибесінде оқушыларға шағын жобаларды орындауды талап ететін тапсырмаларды жиі тапсырамын. Мұндай іс-шаралар бүкіл сыныпты бірлесіп жұмыс істеуді қамтуы мүмкін немесе жеке тапсырмалар ретінде берілуі мүмкін. Жобалық әрекеттің бұл түрі әсіресе оқушыларды физика пәнімен таныстырудың бастапқы кезеңдерінде ерекше құнды. Бұл оқушылардың осы жаңа оқу саласына қызығушылығын оятуда және пәнді олар үшін тартымды және қолжетімді етуде шешуші рөл атқарады[3].

Жоба әдісінің тағы бір маңызды артықшылығы оның пәнаралық сипаты болып табылады, өйткені ол химия, биология, қазақ тілі, шет тілдері, технология және шығармашылық пәндерді қоса алғанда, ғылымның әртүрлі салаларынан білім мен дағдыларды біріктіруге мүмкіндік береді. Бұл тәсіл тақырыпты біртұтас түсінуге ықпал етеді және әлемге неғұрлым жан-жақты және өзара байланысты көзқарасты қалыптастырады.

Мен өзімнің педагогикалық тәжірибемде оқушыларды қызықтыру және олардың оқу тәжірибесін арттыру үшін әртүрлі жобалық тапсырмаларды қолданамын. Оларға шағын жобалар түріндегі үй тапсырмасын беру, сыныпта топтық жоба жұмысын ынталандыру, жеке немесе жұптық ұзақ мерзімді ғылыми жобаларды тағайындау және оқушылардың қызығушылығын ояту және олардың зерттеуге деген ұмтылысын ынталандыру үшін физикалық құбылыстарды сыныпта көрсету кіреді, тақырыпқа тереңірек үңіледі.

Тапсырмалар тізбегі әдетте мына үлгіге сәйкес келеді: оқушылар үйде шағын жобаларды орындайды, бұл олардың тақырыпқа деген қызығушылығын оятады. Қызығушылықтың бұл бастапқы ұшқыны көбінесе оқушылар өздері зерттеп жатқан құбылыстың теориясы мен тәжірибесіне енгендіктен, кеңірек зерттеу жұмыстарына әкеледі. Олар неғұрлым күрделі мақсаттарды қойып, оларға жету жолдарын іздестіргендіктен, бұл процесс, сайып келгенде, жоғары сапалы ғылыми жобаларды әзірлеумен аяқталады. Оқытудың бұл біртұтас тәсілі оқушылардың физика туралы түсінігін тереңдетіп қана қоймайды, сонымен қатар сыни ойлау мен есептерді шешу дағдыларын дамытады.

Жобаға негізделген іс-әрекеттерге қатысу 7-сыныпта ғана емес, сонымен қатар бүкіл орта мектепте де оқушыларға қатты әсер етеді. Бұл олардың физика пәніне деген қызығушылығының айтарлықтай артуына әкеліп, қарастырылып отырған мәселелердің мәнін зерттеуге құштарлығын тәрбиелейді. Жобалық жұмыс арқылы оқушылар сыни тұрғыдан ойлау қабілеттерін дамыта отырып, өз білімдерінің негіздеріне күмән келтіретін сұрақтар қоюды үйренеді. Бұл процесс физикаға деген танымдық қызығушылықты арттырады және олардың оқу іс-әрекетіне ынтасын арттырады.

Жобалау және зерттеу жұмыстары арқылы алынған дағдылар физика саласының шегінен шығып, негізгі құзыреттерді дамытуда маңызды рөл атқарады. Бұл құзыреттер оқушыларды проблемаларды шешу қабілеттері мен шығармашылық қабілеті жоғары бағаланатын үнемі өзгеріп отыратын әлемге сәтті бейімделуге дайындайды.

7-8 сыныптардағы «Заттың агрегаттық күйлері», «Кристалды және аморфты денелер», «Бақу және кристалдану» тақырыптарында жоба әдісін қолдану өзекті ғана емес, сонымен қатар оқушылардың осы іргелі ұғымдар туралы түсінігін арттыруда өте тиімді. Жоба әдісін осы тақырыптардың әрқайсысына қалай қолдануға болады:

1. Заттың агрегаттық күйлері: Оқушыларға қатты, сұйық және газды қоса, заттардың әртүрлі агрегаттық күйлерін зерттеу үшін эксперименттер жүргізу тапсырылуы мүмкін. Олар осы күйлер арасындағы фазалық ауысуларды бақылау үшін эксперименттер құрастыра алады. Мысалы: олар бір күйден екінші күйге өткенде заттардың физикалық қасиеттерінің қалай өзгеретінін зерттей алады. Бұл жобалық жұмыс оқушыларға практикалық тәжірибені дамытуға және тұжырымдаманы тереңірек түсінуге мүмкіндік береді.

2. Кристалдық және аморфты денелер: Бұл тақырыпта оқушылар кристалдық және аморфты құрылымдар арасындағы айырмашылықтарды

зерттеу үшін ғылыми жобалармен айналыса алады. Олар металдар (кристалдық) және шыны (аморфты) сияқты әртүрлі құрылымдық орналасуы бар материалдардың қасиеттері мен мінез-құлқын зерттей алады. Бұл жоба эксперименттер жүргізуді, көрнекі презентацияларды жасауды және тіпті осы материалдардың нақты өмірдегі қолданбаларын зерттеуді қамтуы мүмкін.

3. Балқу және кристалдану: Бұл тақырып шағын жобалар мен эксперименттерге жақсы сәйкес келеді. Оқушылар әртүрлі заттардың балқу және кристалдану процестерін бақылау үшін тәжірибелер құрастырып, жүргізе алады. Олар температура мен қысым сияқты осы процестерге әсер ететін факторларды зерттей алады. Бұл тәжірибелік әдіс оқушыларға заттың қатты күйден сұйық күйге және қатты күйге ауысу кезіндегі өзгерістерін көруге және түсінуге мүмкіндік береді.

Қорыта келе «Айналамыздың бәрі физика» жай ғана термин емес; бұл бізді күнделікті қоршап алатын нақты және әсерлі тәжірибе. Жобалау жұмысында оқушының ой өрісінің дамуы, критикалық ойлау, креативтілік, сонымен қатар мәселелерді шешу қабілеті пайда болады. Мұғалім оқушыны өз бетімен білім алып, алған білімін арнайы рәсімдеумен жобалау әдісі арқылы дәлелдей білуге үйретеді. Осы жұмыстың арқасында мұғалім мен оқушының арасында шығармашылық байланыс, жаңа көзқарас пайда болады. Мектеп қабырғасында оқушыда зерттеу, іздеу, анықтау, дәлелдеу, синтез, анализ жасау дағдылары қалыптасады және жобалау әдісі белгілі мерзімге берілуіне байланысты оқушы уақытты ықшамдап үйренеді.

Ең бастысы - оқушыларға күнделікті қоршаған ортада ғылыми ғажайыпты көруге мүмкіндік беру. Бұл әдіс оқушыларды сұрақтар қоюға, жауап іздеуге және біздің ғаламды қалыптастыратын құбылыстар туралы өмір бойы қызығушылықты дамытуға шақырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Семененко, Н.М. Физикадан жобалық оқыту арқылы оқушылардың мотивациясын арттыру / Н.М.Семененко. — Дереккөз: Тікелей // Жас ғалым. - 2016. - No 26 (130). — 694-696 беттер. — URL: <https://moluch.ru/archive/130/35888/> (қолданылған күні: 11/01/2022).

2. Баркова Е.Ю. «Жоғары сынып оқушыларын физикадан жобалық оқытуға дайындау». Докторлық диссертация. Астрахань, 2006. Волгоград мемлекеттік педагогикалық университеті.

3. Морозова М.М. «Жобалық әдіс» қазіргі мектептегі білім берудегі педагогикалық құбылыс ретінде». Докторлық диссертация. Ульяновск, 2005. «И.Н. Ульянов атындағы Ульянов мемлекеттік педагогикалық университеті» жоғары кәсіптік білім беру мемлекеттік оқу орны.

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әлімхан Ж.Д., Рахматулла Г.А., Сапарғалиева М.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается работа, проводимая в процессе обучения одаренных детей в начальной школе

Summary: This article discusses the work carried out in the process of teaching gifted children in primary school.

Дарындылық көптеген балалар, ата-аналар және мұғалімдер үшін әлі де құпия болып қала береді. Көпшілік үшін маңызды мәселе, ең алдымен, оны нақты бақылау, анықтау, дамыту және әлеуметтік іске асыру жолдары. Дарынды балаларға деген бүгінгі қамқорлық-бұл ғылымның, мәдениеттің және әлеуметтік өмірдің ертеңгі дамуына деген қамқорлық. Қазіргі уақытта осындай ерекше балалар, анықтау әдістері, олардың қабілеттерін жүзеге асыруда көмек бағдарламалары бар. Дегенмен, дарынды және талантты балаларды анықтау және дамыту мәселесі бүгінде бар, балалардың дарындылығын түсіну және оны шығармашылық іске асыру үшін жеке жауапкершілік мәселесі әлі де бар. Шетелдік және отандық психологтар балалардың дарындылық проблемасымен айналысты. Шығармашылық дарындылық психологиясы саласында ауқымды зерттеулер жүргізілгені белгілі. Ол американдық психолог болды: Дж. Гилфорд, П. Торренс, Ф. Баррон, К. Тейлор. Ал психологтар Дж. Кэрл мен Б. Блумның идеялары негізінде дарынды балаларды оқыту әдістемесі әзірленді. Әсіресе дарынды балалар мәселесін ж. Бруно шешті («дарынды балалар: психологиялық-педагогикалық зерттеулер және практика») [1].

Дарындылық мәселесін отандық психологтар да зерттеді. Олар: А.М. Матюшкин «шығармашылық дарындылық тұжырымдамасы» еңбегінде, Шумакова Н.Б. бірқатар еңбектерінде Г. Д. Чистякова «танымдық құрылымды дамытудағы шығармашылық дарындылық» мақаласында С. Юркевич «практикалық психологтың жұмысындағы дарындылықты диагностикалау және болжау мәселелері» еңбегінде баяндалған. «Дарындылық» - «дарын» сөзінен шыққан және дамудың ең қолайлы, сыртқы алғышарттарын білдіреді. Педагогикалық энциклопедияда бұған келесі түсінік берілген: "дарындылық" - бұл адамға белгілі бір қызмет саласында ерекше жетістіктерге жетуге көмектесетін қабілеттердің дамуының жоғары деңгейі. «Дарындылық» ұғымы «қабілет» ұғымына өте жақын. «Қабілет» сөзі орыс тілінде кем дегенде екі мағынаны қамтиды. Д. Н. Ушаковтың пікірталас сөздігі бойынша:

- табиғи талант;
- бір нәрсе жасай білу.

Біз сын есімді «қабілетті» бірінші сөздік мағынада қолданамыз (мысалы, «қабілетті оқушы», «қабілетті жас ғалым»). Бұл жағдайда бұл терминдер, яғни «дарындылық» және «қабілет» өте тығыз байланысты, сондықтан оларды

ажырата алмайсыз. Бірақ жоғарыдағы «қабілет» сөзінің басқа мағынасы бар. Бұл жинақталған тәжірибенің нәтижесі және оған толықтай бағытталған (Н.С.Лейтес). «Қабілет» философиялық энциклопедиялық сөздігінде келесі түсінік берілген: «қабілет - бұл субъективті жағдайда белгілі бір әрекетті сәтті орындаудағы жеке тұлғаның ерекшелігі». Қабілеттер жеке адамда бар білім, дағды, білімге бағытталмайды. Бұл ішкі психологиялық реттеуші, ол кейбір әрекеттерді орындау кезінде басқалардың әдістері мен әдістеріне қол жеткізуге және тереңдетуге мүмкіндік береді.

Дарындылық – бұл қатарлармен салыстырғанда өмірдің бірдей жағдайларына қарағанда, оқыту мен оқытуда шығармашылық пен жоғары қабылдаудың ерекше көрінісі. Дарындылық-бұл ақыл-ой дамуының жоғары деңгейі ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаны дамытуға бағытталған кейбір ішкі талаптар-мақсаттар. Сонымен қатар, дарындылық - бұл әлеуметтік құбылыс. Өйткені, бұл әлеуметтік саладағы адам қызметінің жетістіктері туралы [2].

Дарындылықпен (әлеуметтік-экономикалық қатынастар, қаржылық қамтамасыз ету, әлеуметтік - тұрмыстық жағдайлар және т.б.) байланысты әлеуметтік ортаны әртүрлі зерттеу нәтижелері әртүрлі. Осыған байланысты келесі қорытынды жасауға болады: әлеуметтік-экономикалық жағдайлар дарындылықтың дамуына әсер етеді, өйткені олар адамның өмір сүру деңгейін анықтайды. Қоғамның экономикалық дамуымен ол адамның дамуы үшін барған сайын қолайлы бола бастайды.

Ата-аналардың балалардың дарындылығына қатынасы маңызды. Бұл фактор баланың мүмкіндіктерін жүзеге асыруға әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бұл жағдайда қарым-қатынас түрлері [3]:

- теріс;
- тітіркендіргіш (елемеу);
- дұрыс-дұрыс емес;
- гиперсоциализация (ата-аналардың дарындылық жасауы, өзін-өзі көрсету мүмкіндігі, баланың қабілеті немесе олардың мүмкін емес мүмкіндіктерін іске асыру).

Дарынды балалардың әділеттілік сезімі бар. Моральдың ерте дамуы қабылдау мен таным процестерінің дамуымен байланысты. Олар қоршаған ортадағы әділетсіздікке өте сезімтал болады, өздеріне және басқаларға үлкен талаптар қояды. Дарынды балалар ойын элементтерін проблемаларды шешуге әкеледі, қиялдары дамыған, шығармашылық, қиял терең дамыған (ойдан шығарылған достар, бауырлар, әпкелер). Дарынды балаларда әзіл сезімі өте дамыған, олар күлкілі ойындарды, сәйкессіздіктерді, сөздерді және т. б. жасыруды жақсы көреді.

Дарынды балаларға эмоционалды тепе-теңдік жетіспейді, олар балалық шақта төзбейтін болады. Дарынды балалар көп қуат пен ұйқының аздығымен ерекшеленеді. Олардың моторикасын үйлестіру және қолды басқару танымдық қабілеттерінен артта қалады. Оларға тәжірибе керек. Мұндай балалардың интеллектуалды және физикалық-физикалық дамуы арасындағы айырмашылық

оларды алаңдатып, Тәуелсіздіктің дамуына әсер етуі мүмкін. Дарынды балалардың көру процесі 8 жасқа дейін тұрақсыз, оларға жақын қашықтықтан фокусты қашықтан ауыстыруға қиын. Дарынды бала қарым-қатынас жүйесінде де ерекшеленеді. Мектепке дейінгі жаста олардың жетекші қызметі-рөлдік ойындар. Балаларда құрдастарымен қарым-қатынас жасау қажеттілігі туындайды, бұл өте айқын және тән. (М.И.Лисина, Л.Н. Галигузова), дарынды балалардың мінез-құлқы мен жеке басының кейбір ерекшеліктері, бұл олардың құрдастарының түсінбеуіне, қарым-қатынастарындағы қақтығыстарға және тіпті олардан басқа балаларды алып тастауға әкелуі мүмкін. Мұның себебі: серіктесті тыңдай алмау, үстемдікке ұмтылу, бірлескен ойындарда ұйымдастырушылық рөл атқаруға деген ұмтылыс, өз білімін көрсетуге деген ұмтылыс, ересектердің назарын аударуға тырысу, табысы төмен балаларға шыдамсыздық, ыңғайсыздық, басқаларды түзету әдеті Л.Хоменгуерт дарынды балаларды шеттетудің тағы бір мүмкін себебін көрсетеді: «жоғары интеллектке байланысты, құрдастарының ойындары дарынды балаларға қызықтырмауы мүмкін». Құрдастарымен қарым-қатынастағы қиындықтарға немесе олардың себептерін түсінбеуіне байланысты балалар ересектер мен үлкен балалармен достасуға тырысады. Бірақ қарым-қатынастағы аға балалармен оларда туындауы мүмкін қиял. Бұл үлкен балалардың физикалық дамуының алдын-ала болуына байланысты, сондықтан дарынды балаларға мұндай қоғамда көшбасшы болу қиынға соғады.

Моториканы дамыту дарынды баланың бір нәрсе жасай алмауына әкелуі мүмкін, өйткені алға басқан үлкен балалар аз және өзін-өзі аз сезінеді. Өйткені, олар өз жетістіктеріне өте сыни. Адамдармен қарым-қатынаста олардың мүмкіндіктері туралы пікірлер айтылады. Сондықтан «мен» ұғымы дарынды баланың өз іс-әрекетін жүзеге асыруда маңызды. Дарынды баланың зияткерлік қажеттілігі эмоционалды жағдайдың, невроздың және тіпті психоздың күрделілігіне әкелуі мүмкін. Бір уақытта невроздар депрессияға әкелуі мүмкін. Бұл уақытта бала неге өзін айнада білуге тырысатынын түсінбейді. Ол шындық пен көркем әдебиеттің арасындағы масштабты бұзатын қиял әлеміне ене алады. Бала қаншалықты дарынды болса да, оны тәрбиелеу керек екенін есте ұстаған жөн. Оларға тұрақтылықты үйрету, еңбек ету, өз бетінше шешім қабылдау қажет. Дарынды бала қысымға, шеттетуге, айқайға төтеп бермейді. Мектепке дейінгі жастағы баланы шығармашылық жұмысқа тарту, шығармашылық үшін қолайлы жағдай жасау қажет.

Дарындылықты дамыту үшін дарынды балалар уақыттарын еркін өткізіп, кеңейтілген оқу жоспарын үйренуі керек. Бала өз баласының назарын және жеке қолдауын сезінуі керек. Бұл жерде маңызды нәрсе емес, сіз қалай үйренесіз. Дарынды баланың айтылған ойлар мен болжамдарды талдау мүмкіндіктері табиғи аналитикалық және сыни ойлаудың дамуымен сәйкес келеді. Қазіргі жағдайда дарынды балалармен жұмыс жасаудың бір түрі-балалар шығармашылығы үйлерін құру.

Дарындылықта сандық және сапалық аспектілерді ажыратуға болады. Дарындылықтың сапалық сипаттамаларын талдау бойынша адамның

психикалық мүмкіндіктерінің ерекшелігіне және оның белгілі бір іс-әрекеттегі көрінісіне байланысты түрлерді бөліп көрсету ұсынылады. Дарындылықтың сандық сипаттамасын талдау адамның психикалық мүмкіндіктерінің мәнін сипаттауға мүмкіндік береді. Дарындылық мәселесін зерттей отырып, ғалымдар оның жалпы және қасақана немесе ерекше түрін ажыратады. Дарындылықтың 2 түрі сонымен қатар әртүрлілік пен қызмет формасында жалпы сатылардың болуына байланысты. Осылайша, жалпы ақыл-ой дарындылығы барлық әрекеттермен қамтамасыз етілген кезде ғана жүзеге асырылады. Оларды сәтті орындау үшін белгілі бір ақыл-ой сапасы, «ақыл-ой кемістігі» қажет. Ерекше дарындылық белгілі бір қызмет түрлерімен байланысты (математикалық, техникалық, музыкалық, бейнелеу өнері, поэтикалық дарындылық және т.б.).

Кәсіби қабілеттерін зерттеумен танымал ғалым Ч. Спирман психикалық энергияның жалпы факторы бар екенін көрсетті. Бұл фактор әр түрлі іс-шаралардың сәтті шешімін анықтайды. Жалпы ақыл-ой дарындылығы ақыл-ой жетістігі қажет болған кезде барлық жағдайларда кездеседі (жалпы сұрақ-адамның әртүрлі жаттығулардағы ақыл-ой қабілеттерінің біркелкі болмауы).

Дарынды балаларды ақпаратты және тәжірибеені әрі жалпылай білу қабілеттілігі ерекшелендіреді. Және бұл балалар жинақталған білімді кең қолдана біледі. Кішкентай «вундеркиндылар» үлкен сөздік қорға бай болады, сұрақ қоя біледі. Олар үлкен ниетпен сөздіктер мен энциклопедияларды оқиды, сөдер ойлап табады, ақыл-ой қабілетін белсенді ететін ойындарды ұнатады. Дарынды балалар зейіні бір нәрсеге аса шоғырланғыш болады әрі қызыққан іс-әрекетінің нәтижесіне жетуде өте табанды болады [4]. Дарынды балаларда әділеттілік сезімі өте ерте байқалып, әділеттілік сезімі өте күшті дамыған. Олар өздеріне және айналадағыларға жоғары талаптар қояды, әрі шындыққа өте тез, жылдам үн қосады, әділдік, үйлесімді, табиғатты ұнатады. Кішкентай таланттардың айқын, ашық қиялы әлемде жоқ жануарларды тауып, оларды жолдас етеді, және фантастикалық өмірді ойдан ойластырады. Дарынды балалар үшін аса жоғары қорқыныш тән, себебі олар түрлі қауіпті оқиғаларды қиялдап ойдан шығаруға қабілетті. Бұл балалар аса сезімтал, эмоционалды тәуелді, шыдамсыз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бабаева Ю.Д. Динамическая теория одаренности // Основные современные концепции творчества и одаренности. - 2012.
2. Власова Е.А. История становления проблемы процесса саморазвития. – М.: Фолио, 2007.
3. Яковлев Е. Развитие творческой одаренности детей школьного возраста // Школьный психолог. – 2014. - №39. – С. 6-7.
4. Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. – Киев, 2013. –С. 11-23.

АРТ-ТЕРАПИЯ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Әріп Ү.Т., Хабитова Ж.Б., Ералиева (Мадалиева) Н.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности развития у учащихся навыков саморегуляции с помощью методов АРТ-терапии.

Summary: The article discusses the features of the development of students' self-regulation skills using ART therapy methods.

Мектеп оқушыларының білім беру ортасына бейімделуін зерттеуде эмоционалды көріністерге көп көңіл бөлінеді. Білім берудің әрбір жаңа кезеңінде мектептің балаға қоятын жаңа талаптары мен жаңа міндеттері кейде оның мүмкіндіктерінен асып кетеді, эмоционалды сфераның күйін өзгертеді және организмнің стресстік реакциясын тудырады. Осыған байланысты мектеп оқушыларының білім беру ортасына бейімделуінің бұзылуының алғашқы маңызды белгісі - мектептегі баланың эмоционалды күйзелісі.

Оқушылар арасында эмоционалды күйзелістің ең көп тараған түрі - мектептегі мазасыздық (А.К. Дусавицкий, Т.А. Нежнова, Е.В. Новикова, А.М. Прихожан, Е.В. Филиппова, Б.Н. Филлипс және басқалар). Мектептегі мазасыздық – толқудан, білім беру жағдайындағы, сыныптағы мазасыздықтың жоғарылауынан, өзіне деген жаман көзқарасты күтуден, әсіресе, мұғалімдер мен құрбыларының жағымсыз бағалауы. Бала үнемі өзінің жетіспеушілігін, төмендігін сезінеді, оның мінез-құлқының, шешімдерінің дұрыстығына сенімсіз болады. Жалпы, мектептегі мазасыздық - бұл белгілі бір жағдай класына тән мазасыздықтың ерекше түрі - оқушылардың мектептің білім беру ортасының әр түрлі компоненттерімен өзара әрекеттесу жағдайларынан туындайды.

Сонымен бірге отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерінде қобалжудың қалыпты (оңтайлы) деңгейі шындыққа тиімді бейімделу үшін қажет екендігі атап өтілген. Мазасыздықты бастан өткеру жиілігімен анықталатын шектен тыс жоғары мазасыздық мінез-құлық пен белсенділіктің жалпы дезорганизациясында көрінетін бейімделмеген реакцияны көрсетеді. Мазасыздықтың қарқынды, ұйымдастырылмаған оқу іс-әрекетінің тәжірибесі мектептегі адаптацияның қалыптастырушы белгісі ретінде, бейімделу процесінің конструктивті емес ағымының сипаты ретінде қарастырылады [1].

Мектептегі мазасыздық – мектеп психологы кездесетін типтік мәселелердің бірі. Бұл баланың өміріндегі барлық салаларға кері әсерін тигізеді: тек оқуда ғана емес, сонымен қатар қарым-қатынасқа, оның ішінде мектептен тыс жерде, денсаулық пен жалпы психологиялық әл-ауқат деңгейінде көрініс табады. Бұл мәселе мектеп өмірінің тәжірибесінде жиі қатты мазасыздықты сезінетін балалар мұғалімдер мен ата-аналар үшін ең «ыңғайлы» болып саналатындығымен қиындайды: олар әрдайым сабақ дайындайды, мұғалімдердің барлық талаптарын орындауға тырысады және мектептегі мінез-құлық ережелерін бұзбайды. Екінші жағынан, бұл орта мектептегі мазасыздық

көрінісінің жалғыз түрі емес; бұл көбінесе ата-аналар мен мұғалімдер «бақыланбайтын», «мұқият емес», «тәрбиесіз», «тәкаппар» деп бағалайтын ең «қиын» балалардың проблемасы [2].

Менің мектеп психологы рөлінде жұмыс тәжірибем бойынша бұл сұраныспен эффективті жұмыс істеуге болатындығын және реттеуге болатындығын көрсетеді.

Қазіргі кезде өмір дәстүрлі сұрақтардан басқа қазіргі заманғы жағдайда нені және қалай үйрету керек деген басымдығы бар мәселе: білім беру мен тәрбиелеудің теориясы мен практикасы алға қоятын бірінші кезектегі мәселесі: «Тарихи дамудың қазіргі кезеңінде қоғамның талаптарына жауап беретін адамды қалай қалыптастыру керек?». Сондықтан мен бүгін оқушының жеке басына, оның қалыптасуына әсер ететін процестерді талдауға жүгінемін және маған ол жұмысты орындауға жәрдем беретін әдістер мен тәсілдер – арт-терапия бағыты болып табылады.

Арт-терапия шығармашылықты қолдану арқылы психологиялық әсер ету бығытына жатады және әлеуметтік, педагогикалық, психологиялық жұмыс үдерісінде, адамның психикасын үйлестіру және дамыту құралы ретінде қолданылады. Арт-терапия баланың ішкі «Мен» күйі оның шығармашылығында көрінеді, шамадан тыс шиеленісті және ішкі жанжалды жояды. Арт-терапия әдісін қолданғанда бала шамадан тыс толқуды, мазасыздықты, агрессивтілікті, қоршаған әлемге деген сенімсіздікті төмендетіп қана қоймай, өзіне деген сенімділікке ие болып, табысқа жетуге, онымен байланысты жағымды тәжірибелер мен мінез-құлық үлгілерін сезінуге мүмкіндік алады.

Бұл баланың өзі туралы айтпайтын мәселелерін түсінуге көмектесетін ерекше әдіс. Бұл бала үшін өз қауіпсіздігін қамтамасыз ететін кеңістік, ол өзінің жеке әлемін құра алады, ондағы сценарийлерін қайталайды, өз тәжірибесімен және қақтығыстарымен кездесіп, реттеуге мүмкіндік алады.

Арт-терапия баланың ақыл-ой еркіндігін сезінуіне көмектеседі. Қолданбалы өнердің көмегімен бала өзінің барлық тәжірибесін жеткізе алады, және мұқият арт-терапевт оларды дұрыс түсіндіреді және оларды түзетуге көмектеседі.

Арт-терапия бағыты бойынша жұмыс жүргізу келесідей негізгі тәсілдерді қолдануыма мүмкіндік берді:

МАК – балалармен жұмыс істеудің экологиялық таза және тиімді құралы. Балалар көбінесе образдарды ойланатыны белгілі. Сондықтан суретпен - метафоралық картамен жұмыс жасау олардың табиғатында бар. Балалар ойынға, сиқырға, ертегіге сенеді, уақыттың қалай өтіп жатқанын байқамайды.

Мандалотерапия – гиперактивтілігі бар балаларға жағымды әсер етеді, мазасыздық деңгейін төмендетеді, ерекше зейінді емес балалардың зейінін шоғырландыруға көмектеседі, шығармашылық қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, балалардың қиялын, ұсақ моторикасын дамытады.

Құм терапиясы – баланың шығармашылық өзін-өзі көрсетуіне басты назар аударады, соның арқасында бейсаналық-символикалық деңгейде ішкі шиеленіске жауап және даму жолдарын іздеу жүзеге асырылады.

Ертегілер – баланы әлемді тұтас қабылдау күйіне қайтарады. Олар армандауға, шығармашылықты жандандыруға, әлем туралы, адамдар арасындағы қатынастар туралы білімді жеткізуге мүмкіндік береді.

Би терапиясы – баланың әлеуметтік, танымдық, эмоционалды және физикалық өмірін дамыту үшін қозғалысты қолданады. Ол биді қажетсіз шиеленісті босату тәсілі ретінде пайдаланады - бұл физикалық энергияның шығысы. Өз дененіздің қимыл-қозғалысы музыканың ырғағымен баланың ішкі күйін босатады, тыныштандырады және жағымды шаршау, таза себеп береді.

Денеге бағытталған терапия – балаларға фобиялардан (мысалы, биіктіктен қорқу немесе шектеулі кеңістіктен қорқу), кінәлі сезімдерден және «мәңгілік борышкер» синдромынан арылуға, агрессияны жеңуге, стрессті жағдайда қалай дұрыс «дем алуды» үйренуге және эмоцияларын басқаруға көмектеседі [3].

Бұл бағдарлама балаларға эмоцияларды вербалды емес деңгейде және көрнекі құралдарды қолдану арқылы еркін және саналы түрде білдіруге мүмкіндік береді.

Бағдарлама құрылымы

Бағдарлама ұзақтығы 40 минут болатын 10 сессиядан тұрады.

Бағдарлама келесі бөлімдерден құралған:

I. Танысу/сергіту бөлімі;

II. Негізгі бөлім – арт-терапия техникалары;

III. Рефлексия.

Бұл бағдарламаның жас мөлшері 12-15 жасты құрайды. Топты құру кезінде әр баланың даму ерекшелігі ескеріледі.

Бағдарламада диагностикалық және терапиялық бағыттар қолданылады. Олар изотерапия, құм терапиясы, денеге бағытталған арт-терапия, музыкалық терапия, МАК, ертегі терапиясы, мандалотерапия, би терапиясы.

Бағдарламаның бітіруші оқушының моделі:

Осы бағдарламаны қолдана отырып, педагог-психолог маманы келесі нәтижелерге жететініне сенімді бола алады:

- ❖ балалардың психологиялық ахуалындағы жағымды өзгерістер;
- ❖ әлемнің позитивті бейнесі және өзін-өзі бейнелеу, ішкі ресурстарды білу;
- ❖ эмоционалдық мазасыздықтың төмендеуі;
- ❖ өзін-өзі бағалаудың жоғарылауы;
- ❖ баланың өзіне, басқа адамдарға, қоршаған әлемге деген жағымды қатынасының дамуы;
- ❖ баланың бойында жағымды өзіндік сезімінің қалыптасуы;
- ❖ баланың өзінің қабілеттеріне, оның жақсы екеніне, оны жақсы көретіндігіне сенімділік;
- ❖ баланың айналасындағы адамдарға деген оң көзқарасын;
- ❖ балалар мен ересектерге деген құрмет пен төзімділік;
- ❖ балаларды басқа адамдармен ынтымақтастық, құндылықтарымен танысуы;
- ❖ бірлескен жұмысты жоспарлау;

❖ айналасындағы адамдардың қалауына құлақ асу, бақылау.

Арнайы ұсыныстар:

Арт-терапия әдісін қолдану педагог-психолог жұмысының негізгі мақсаттары мен міндеттеріне сәйкес келеді:

❖ балалардың психологиялық денсаулығын қалыптастыру;

❖ мектеп оқушыларының эмоционалды күйінің бұзылуын психокоррекциялау;

❖ мектеп жасындағы балаларды психологиялық қолдау және сүйемелдеу;

❖ баланың жеке шығармашылық әлеуетін дамыту үшін оңтайлы психологиялық жағдай жасау негізінде баланың жеке және эмоционалды дамуындағы ауытқуларды түзету;

❖ барлық психикалық процестердің қалыптасуына ықпал ете отырып, балаларды белсенді әрекетке баулу.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Н.В.Литвиненко, Школьная тревожность как показатель нарушения адаптации школьников к образовательной среде // Современные проблемы науки и образования. – 2014. – № 5.

2. Е.В.Тарарина, Глубинная Арт-Терапия: Практики трансформации: науч.-метод. пособ. / -2 изд., без изм.,-К.: АСТАМИР-В, 2019.-240 с.-ил.

3. Е.В.Тарарина, Практикум по арт-терапии в работе с детьми : науч.-метод.пособ./ – 2-е изд.,дополн.-К.: АСТАМИР-В, 2019.-256 с.-ил.

ОӘЖ 159.9

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДА ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Әсен С.Т., Сейдазым Л.Ү., Пазылбекова К.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются особенности и методы формирования логического мышления в начальной школе.

Summary: This article discusses the features and methods of forming logical thinking in primary school age.

Логикалық ойлау қабілетін әр түрлі әдістермен мектепте, үйде дамытуға болады, бірақ қандай әдістер тиімді екені, әрбір мұғалім мен ата–анаға белгісіз. Баланың жас ерекшеліктеріне, өсу деңгейіне байланысты логикалық тапсырмалар өзгеріп отырады. Сондықтан баланың жасына тән емес тапсырмаларды беріп, баланың ынтасын қашырып алуға, өзіне деген сенімсіздік оянып, негативті әсер беру мүмкіншілігі де бар. Сондай себептердің салдарынан, кейде жоғары сынып оқушылары логикалық тапсырмаларды орындауға қиналып жатады.

Бастауыш сынып оқушыларын оқытудың маңызды бағытының бірі - логикалық ойлау қабілетін дамыту. Осы процесс қазіргі таңда педагогика

саласының өзекті мәселі болып табылады, оған көптеген оқу бағдарламалары мен әдістемелік әдебиеттеріндегі зерттеулер дәлел.

Бала мектепке бару кезеңінде, оның психикалық дамуы жоғары деңгейде болады. «Баланың әр жас кезеңінде әрбір психикалық процестің дамуымен сипатталады. Бала кішкентай кезінде қабылдау процесі қалыптасады, балабақшаға бару кезеңінде есте сақтау қабілеті қалыптасады, ал мектепке бару кезеңінде ойлану қабілетінің дамуы жүзеге асады» [1].

Бастауыш сынып оқушыларының ойлануының өз ерекшеліктері бар. Дәл осы кезеңде алдыңғы көрнекі – бейнелі ойлану, сөйлеу-логикалық, түсініктеме түріне ауысады. Сондықтан бастауыш сыныптарда оқушылардың логикалық ойлау қабілетін қалыптастыру өте маңызды. Бастауыш сынып оқушылары үнемі логикалық тапсырмаларды орындау арқылы, өздерінің логикалық ойлау қабілетін дамыта алады. Сонымен мұғалімнің оларға көмегі төмендегідей:

- Қоршаған ортамен байланыс жасау;
- Дұрыс түсінік қалыптастыру;
- Теория жүзінде үйренгенін тәжірибиеде қолдану;
- Ойлау операциялар көмегімен талдау (қорытындылау, салыстыру, классификациялау, синтездеу, және т.б.).

Осының барлығы оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дамытуға ықпал етеді.

Оқушылардың логикалық ойлау қабілетін дұрыс жасалынған педагогикалық жағдайлар ғана дамыта алады. Мұғалімнің міндеті әр баланың жеке даралығын ескере отырып, потенциалды қабілетін дамыту және ашуға жағдай жасау.

А.Н. Леонтьев «Логикалық ойлау» ұғымына нақты анықтама берген. «Логикалық ойлау» дегеніміз – логика заңдылықтарын пайдалана отырып, ой-пікірлерді тұжырымдарды қолдануға негізделген ойлаудың бір түрі. Баланың логикасын дамыту ұғымдарын өсіру, оқу-тәрбие үрдісіндегі ұдайы жүргізілетін жұмыс [2].

Білім беру мазмұны кейбір пәндерде теориялық материалдарды ірілендіріп ұсыну арқылы да оқушы логикалық ойлауға бағыттайды. Оқушы психикасы, таным, ерік-жігері, сезім күштері дамуымен тығыз байланыста. Оқушының логикалық ойлауы мынадай жолдармен дамиды [3]:

- Ақыл-ой әрекеті үстінде;
- Білімді меңгеру;
- Тіл үйрену;
- Жылдам есептеу;
- Затты әрекеттік;
- Көрнекі-бейнелі;
- Сөздік логикалы.

Логикалық ойлаудың ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығында, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға түскен құбылыс түсіндіріледі, себептері мен салдары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық ойлау жолымен ашылады. Өз сабағымда мына

есептерді мәтіннің мағынасына мән бере отырып шығаруды тапсырдым. Нәтижесінде оқушылар есепті мұқият тыңдап отырғанда ғана шынайы нәтижеге қол жеткізуге болатындығын ұғынды.

Дұрыс ойлаудың формалары мен заңдары туралы ғылым логика деп, ал ой қорытындыларының объектив пікірлерге негізделетін процесі логикалық ойлау деп аталады.

Логикалық ойлауды дамыту дегеніміз:

- барлық логикалық ойлау операцияларын (талдау, жинақтау, салыстыру, жалпылау, саралау) арнайы жүйелі түрде қалыптастыру;
- ойлау белсенділігін, өзбеттілігін дамыту;
- трансформация әрекетін, яғни объектіні өзгерте білу қабілеттерін жетілдіру.

Бастауыш сынып оқушыларының ойлауын дамытуда екі негізгі саты байқалады. Бірінші сатыда (ол шамамен I-II сыныптағы оқушыларға тура келеді) олардың ойлау әрекеті көбіне мектеп жасына дейінгі баланың ойлауын еске түсіреді. Оқу материалдарын талдау бұл жерде көрнекі әсер ету жоспарында басым болады. Мұнда балалар нақты заттарға немесе оның дәл баламаларын бейнелеуге сүйенеді (мұндай талдауды кейде тәжірибелік немесе сезімдік деп атайды).

Ойлауды дамытудың екінші кезеңі осы өзгерістермен байланысты I-II сыныпта-ақ мұғалім балаларға игерілетін мәліметтердің жекелеген элементтері арасындағы болатын байланысты көрсету үшін ерекше қам жасайды. Жыл өткен сайын осындай байланыстар немесе ұғымдар арасындағы қатынасты көрсету талап ететін тапсырмалар көлемі ұлғая береді.

Оқу материалдарын балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Сондықтан да мұғалім балаларды үнемі ойланып оқуға бағыттауға тиіс, бұған оқу үрдісін жүйелі ұйымдастыру, сабақта бала логикасын дұрыс дамыта алатын мүмкіндіктерді мол пайдалану арқылы үйретуге болады.

Оқушыларға өз бетінше жасаған ой операцияларының дұрыс-бұрыстығын тексертікізу, оларды бір мәселенің өзін түрлі жолдармен шешуге үнемі бағыттап отыру (тапқырлық пен зеректік), логикалық ойлауды қажет ететін мысалдар құрастырту, есептер шығарту, шығармалар жаздырту баланың логикалық ойлауын тәрбиелеудің тиімді жолы. Баланың ой операциясын дамытып талдау, жинақтау, топтау және классификациялауға арналған мынадай жаттығулар жүргізуге болады. Балаға бірнеше заттың зейнесі көрсетіледі. Бала сол суреттерге қарап талдап, топтап, жүйелеп, логикалық ой қорытындысын шығара білуі керек. Мысалы: 4-5 түрлі бас иімнің ішінде 1 етіктің суретін көрсетіп, мына суретте не артық деп сұрасақ, п артық заттың атын айтады. Мына жерде етік артық, өйткені басқалары ас киімдер немесе мынаның бәрі аңдар, ал сауысқан артық, себебі, ол құс деген сияқты.

Балаға бірнеше геометриялық фигураларды көрсетіп, осы фигуралардан бір зат құрастыр (құс, жануар, балық, т.б.). Құрастырған фигураларды боя

десең, әр бала өзінше ойланып, тек сол фигуралардан құралған бейнені бояйды. Мысалы, балапан құралған денені боя десең, әр бала өзінің ойлау деңгейіне қарай бояп береді [4].

Қорытындылай келе, оқушылардың логикалық ойлауының дамуы өздігінен ізденіп жұмыс жасауына мүмкіндік береді. Логикалық тапсырмалар оқушының интеллектуалдық деңгейін көтеретін болғандықтан әр сабақта тапсырмаларды түрлендіріп, қызықтырып қолдану қажет.

Бастауыш сыныптарда математика сабағынан балалардың ойлау қабілеті жетерліктей жас ерекшеліктерін ескере ұйымдастырса ғана, оның ойлау қабілетінің дамуына мүмкіндік туады. Сондықтан да мұғалім балаларды үнемі ойланып оқуға бағыттауы тиіс, бұған оқу үрдісін жүйелі ұйымдастыру, сабақта бала логикасын дұрыс дамыта алатын мүмкіндіктерді мол пайдалану арқылы жетуге болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Запорожец А.В. «Оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін дамыту». М.: Литерс, 2010 г.
2. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. М.: Полит.издат., 2005.
3. Д. Рахымбек. Оқушылардың логика-методологиялық білімдерін жетілдіру. Алматы. РКБ, 2008 ж.
4. Б. Байжұманов. Оқушылардың психикалық даму ерекшеліктері. Бастауыш мектеп, №12, 2008 ж.

ОӘЖ 372.8

ОҚУШЫЛАРДА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ОЯТУ ЖОЛДАРЫ

Әскер Ж. Н., Қожахметова А. Р., Махамбет С. С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются формирование интереса к учению у учащихся начальных классов.

Summary: The article discusses the formation of interest in learning among primary school students.

Оқуға деген қызығушылықты қалыптастыру әрқашан педагогиканың ең маңызды міндеті болған және болып қала береді. Қуана оқу керек, жақсы оқу үшін ынтымақтау керек.

Әрбір ұстаз шәкіртінің мектепте жақсы оқып, қызығушылықпен, ықыласпен оқығанын қалайды. Бұған оқушылардың ата-аналары да қызығушылық танытуда. Бірақ кейде мұғалімдер де, ата-аналар да өкінішпен айтады: «Ол оқығысы келмейді», «ол жақсы оқи алады, бірақ оның қалауы жоқ». Мұндай жағдайларда оқушыда білімге деген қажеттілік қалыптаспаған, оқуға деген қызығушылықтары жоқ фактілерге тап боламыз.

Мотивация мәселелерімен педагогика классиктері – Эльконин, Гальперин, Коломинский де айналысты.

Әрбір жас кезеңі баланың белгілі бір қоғамда қабылданған қарым-қатынастар жүйесіндегі ерекше орнымен сипатталады. Осыған сәйкес әртүрлі жастағы балалардың өмірі нақты мазмұнға толы: айналасындағы адамдармен ерекше қарым-қатынас және дамудың белгілі бір кезеңіне әкелетін ерекше әрекеттер [1].

Бастауыш мектеп оқушыларының ерікті есте сақтау ерекшеліктері.

Осы немесе басқа материалды еске түсіру ниеті субъект шешуі керек мнемоникалық тапсырманың мазмұнын әлі анықтамайды. Ол үшін ол арнайы тапсырманы білдіретін объектідегі (мәтіндегі) белгілі бір есте сақтау пәнін бөліп көрсетуі керек. Оқушы мнемоникалық тапсырманың мазмұнын өз бетінше анықтай алатын, материалды түрлендірудің адекватты құралдарын таба алатын және олардың қолданылуын саналы түрде бақылай алатын жағдайда ғана оның барлық буындарында ерікті болып табылатын мнемоникалық әрекет туралы айтуға болады. Өзін-өзі реттеудің нақты қалыптасуынсыз (ең алдымен мақсат қою) есте сақтаудың дамуын әртүрлі тәсілдермен қамтамасыз ету әрекеттері тұрақсыз нәтиже береді. Бастауыш сынып жасындағы есте сақтау мәселесін шешу оқу іс-әрекетінің барлық компоненттерін жүйелі түрде қалыптастырумен ғана мүмкін болады [2].

Бастауыш сыныпта қарым-қатынас жасау кезінде балалардың саналы сыни ойлауы дамиды. Бұл сабақта есептерді шешу жолдары талқыланатындықтан, шешудің әртүрлі нұсқалары қарастырылады, мұғалім үнемі оқушылардан өз пайымдауларының дұрыстығын негіздеуді, айтып беруді, дәлелдеуді талап етеді, т.б. Балалардан есептерді өз бетінше шешуді талап етеді.

Өз іс-әрекетін жоспарлау қабілеті мектептегі оқу процесінде бастауыш сынып жастағы оқушыларда да белсенді түрде дамиды, зерттеулер балаларды алдымен проблеманы шешудің жоспарын қадағалап, содан кейін ғана оның практикалық шешіміне көшуге шақырады.

Бастауыш сынып оқушысы пайымдау, әртүрлі пайымдауларды салыстыру және қорытынды жасау қажет болғанда жүйеге үнемі және міндетті түрде қосылады.

Сондықтан бастауыш мектеп жасында ойлаудың үшінші түрі қарқынды дами бастайды: мектеп жасына дейінгі балалардың көрнекі-эффектілі және көрнекі-қиялды ойлауынан айырмашылығы, сөздік-логикалық абстрактілі ойлау.

Бастауыш мектеп сабақтарында оқу міндеттерін шешу кезінде балаларда пәннің маңызды емес белгілерінен абстракциялаумен байланысты объектідегі әртүрлі қасиеттер мен жалпылау белгілерін іріктеу және ауызша белгілеумен байланысты салыстыру сияқты логикалық ойлау әдістері қалыптасады. маңызды белгілердің ортақтығына негізделген оларды біріктіру.

Қызығушылық – жеке тұлғаның іс-әрекеттің мақсаттарын түсінуге бағдарлануын қамтамасыз ететін және сол арқылы бағдарлануға, жаңа фактілермен танысуға, шындықты неғұрлым толық және терең бейнелеуге ықпал ететін танымдық қажеттілік көрінісінің нысаны. Нысанның

тартымдылығынан туындайтын тікелей қызығушылық пен қызметтің мақсаттарына жету құралы ретінде объектіге жанама қызығушылықтың аражігі ажыратылады. Қызығушылықтың тұрақтылығы оның сақталу ұзақтығымен және қарқындылығымен көрінеді. Қызығушылықтың тұрақтылығы өз бетінше қызығушылық тудырмайтын, бірақ жүзеге асырылуы адамды қызықтыратын әрекетті орындаудың шарты болып табылатын әрекеттерді жүзеге асырудағы қиындықтарды жеңу арқылы дәлелденеді.

Көптеген психологтар мотивацияны зерттеді, сондықтан қазіргі психология ғылымы оның әртүрлі түсіндірмелерін ұсынады. Сонымен, А.Қ. Маркова оқу мотивтерін оқушының оқу әрекетінің әртүрлі аспектілеріне назар аударуы деп түсінеді. Осыған сәйкес мотивтер оқытудың мазмұнымен байланысты болса танымдық, ал оқушылардың бір-бірімен және мұғалімдермен қарым-қатынасына байланысты болса әлеуметтік болуы мүмкін. Психологтар оң және теріс мотивация, ситуациялық және тұрақты мотивтер туралы айтады.

Танымдық мотивтер оқушының мектеп өмірінде өзгереді, ал бірінші сынып оқушысы мен мектеп бітірушінің оқу әрекеті де табиғи түрде әр түрлі болады. Психологтар мектеп оқушыларының танымдық мотивациясының дамуының үш деңгейін ажыратады: кең танымдық мотив, яғни жаңа білімді меңгеруге бағытталған; білімді меңгеру әдістерін меңгеруге ынталандыратын оқу-танымдық мотив; өзін-өзі тәрбиелеу мотиві [3].

Ең дұрысы, суретті осылай ұсынуға болады. Бастауыш мектеп оқушыларына кең танымдық мотивтер тән. Орта мектепте балалар білімді меңгеру жолына көбірек көңіл бөледі. Орта мектепте жетілген танымдық мотивтер — өзін-өзі тәрбиелеу мотивтері көрінуі керек.

Бастауыш сыныптарда баланың одан әрі білім алуына ол үшін маңызды мән беретін мотивтерді қалыптастыру, оның аясында оның оқу қызметі басқа мақсаттарға жету құралы ғана емес, оның өзі үшін өмірлік мақсатқа айналады. (мысалы, беделді немесе ата-анасының талаптарын орындау т.б.) өте қажет, онсыз оқушының одан әрі білім алуы мүмкін емес. Мұндай уәждер өздігінен пайда болады деген үміт жоқ. Әрбір оқушының мектепте болған барлық жылдарында нәтижелі және жемісті оқу-тәрбие жұмысын қолдайтын және оның болашақта өздігінен білім алуына және өзін-өзі жетілдіруіне негіз болатын мотивацияны қалыптастыруды қамтамасыз ету маңызды.

Оқыту мазмұны оқушытерге ең алдымен мұғалімнен және оқу әдебиетінен алатын ақпарат түрінде көрінеді. Алайда, ақпараттың өзі баланың қажеттілігінен тыс, ол үшін ешқандай мағынаға ие емес және оған ешқандай әсер етпейді, демек, ешқандай белсенділік тудырмайды. Оның қажеттіліктеріне қандай да бір түрде сәйкес келетін ақпарат қана эмоционалды (бағалаушы) және ақыл-ой (рационалды) өңдеуге жатады. Нәтижесінде бала келесі әрекеттерге серпін алады. Сондықтан мұғалімнің өз оқушыларының қажеттіліктерін, олардың қазіргі кездегі формасын және балалардың болашақ қажеттіліктерін білуі өте маңызды.

Қолайлы жағдайларда бастауыш мектеп оқушысы өзінің бүкіл болашақ өміріне маңызды қажеттіліктерді сезінеді және дамытады: ақыл-ой әрекетіне

қажеттілік, бақыланатын құбылыстарды теориялық түсіну қажеттілігі (олар неге және қалай пайда болады), рефлексия және өзін-өзі бағалау қажеттілігі. , және т.б. Бұдан шығатыны, тақырыптық жоспарларды, жеке сабақтардың жоспарларын жасағанда, оқу және иллюстрациялық материалды таңдаған кезде әрқашан өз оқушыларының қажеттіліктерінің сипатын ескеріп, олардың қазіргі деңгейін және мүмкін дамуын білу керек, осылайша оқу материалының мазмұны, жеке сабақтардың мазмұны мектеп оқушыларының бар қажеттіліктерін қанағаттандырады және одан әрі оқу іс-әрекетіне қажетті жаңа қажеттіліктердің пайда болуына және дамуына барынша ықпал етті.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, оқушытердің оқу жұмысы үшін қандай да бір мотивация маңызды емес, ол негізінен оқушытердің танымдық қажеттіліктері мен қызығушылығына, олар мойындаған осы әрекеттің тиімді-процедуралық құндылығына негізделген. Сонымен қатар, бала мектепке келген сәттен бастап мұғалімдер бағаны ынталандыру құралы ретінде, оқушыларды белсенді жұмыс істеуге ынталандыру құралы ретінде жиі пайдаланады. Алайда олар осылайша оның әрекетінің мотивациялық сферасының орталығын әрекеттің өзінен, оның нәтижесі мен процесінен әрекетті бағалауға, яғни осы әрекетке қатысты сыртқы нәрсеге ауыстырады. Бұл жағдайда баға оқушының көз алдында өзін-өзі қамтамасыз ететін құндылыққа ие болып, оның қызметінің шынайы бағасын жасырады [4].

Бастауыш сыныптарда баланың одан әрі білім алуына ол үшін маңызды мән беретін мотивтерді қалыптастыру, оның аясында оның оқу қызметі басқа мақсаттарға жету құралы ғана емес, оның өзі үшін өмірлік мақсатқа айналады. (мысалы, беделді немесе ата-анасының талаптарын орындау т.б.) өте қажет, онсыз оқушытың одан әрі білім алуы мүмкін емес. Мұндай уәждер өздігінен пайда болады деген үміт жоқ.

Қызығушылық – жеке тұлғаның іс-әрекеттің мақсаттарын түсінуге бағдарлануын қамтамасыз ететін және сол арқылы бағдарлануға, жаңа фактілермен танысуға, шындықты неғұрлым толық және терең бейнелеуге ықпал ететін танымдық қажеттілік көрінісінің нысаны.

Әрбір сабақтың, әрбір тақырыптың мазмұны терең уәжді болуы керек, бірақ бір сәттік қызығушылықтарды тудыру арқылы емес (мысалы, терең танымдық қызығушылықтарды ояту мен тәрбиелеудің алғышарты бола алатын кейде ғана сыртқы ойын-сауық көмегімен) немесе сілтемелер арқылы емес. болашақ өмірдегі практикалық маңыздылыққа (бірақ және кейде оны жіберіп алмау керек), бірақ негізінен бұл мазмұн қоршаған дүниенің құбылыстары мен объектілерін ғылыми-теориялық тану мәселелерін шешуге, әдістерді меңгеруге бағытталған болуы керек. мұндай білімнен.

Оқыту мотивтерін қалыптастыруда проблемалық дамыта оқыту әдістерінің рөліне ерекше назар аудару қажет.

Оқу мотивациясын дамытуда оқушылардың сабақтағы ұжымдық іс-әрекетінің әртүрлі формаларының маңызы зор.

Оның қажеттіліктеріне қандай да бір түрде сәйкес келетін ақпарат қана эмоционалды (бағалаушы) және ақыл-ой (рационалды) өңдеуге жатады.

Нәтижесінде бала келесі әрекеттерге серпін алады. Сондықтан мұғалімнің өз оқушыларының қажеттіліктерін, олардың қазіргі кездегі формасын және балалардың болашақ қажеттіліктерін білуі өте маңызды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Битянова М. «Мотивация и профанация» «Школьный психолог № 2, 2013.
2. Столяренко, Л.Д. Психология и педагогика: Учебное пособие для бакалавров / Л.Д. Столяренко, В.Е. Столяренко. - М.: Юрайт, 2017. - 671 с.
3. Зак А.З. “Развитие умственных способностей младших школьников” - М: Просвещение 2014 г.
4. Шаповаленко, И.В. Психология развития и возрастная психология: Учебник для бакалавров / И.В. Шаповаленко. - М.: Юрайт, 2017. - 567 с.

ОӘЖ 159.9

ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ БАЛАЛАР ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ

Жанбирова Н.А., Сапақ А.А., Ниязтаев У.Р.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается влияние сказкотерапии на детскую психологию.

Summary: This article examines the influence of fairy tale therapy on child psychology.

Ертегі терапиясы - психологияның бағыты. Ертегілер арқылы мамандар пациенттерге эмоционалды интеллектті дамытуға, әлеуметтік дағдыларды жетілдіруге және қорқынышты жеңуге көмектеседі. Әр ертегінің өзіндік жасырын мағынасы мен адамгершілігі болғандықтан, терапиядағы ертегілер кодекстің бір түрі ретінде танылады. Ертегі терапиясы әдетте топтық сабақтар немесе вебинарлар түрінде жүзеге асырылады, бірақ ертегі терапиясымен айналысатын мамандармен жеке консультациялар да мүмкін. Мұндай мамандар әдетте кәсіби психологтар болып табылады. Сюжеттік терапия көбінесе балалардағы қиын эмоциялармен (қайғы, сағыныш, қорқыныш, реніш, кінә, ұят) жұмыс істеу үшін қолданылады. Сюжеттік терапия әлеуметтік дағдыларды дамыту немесе жетілдіру және қорқынышпен татуласу үшін де қолданылады.

Кейде ата-аналар ертегі терапиясына тәрбиелік сұраныстармен келеді алайда, мұндай жағдайлар манипулятивті. Мысалы, ата-аналар балада оған бейорганикалық нәрсе тәрбиелеуге тырысады. Анам мен әкем ұлдың көшбасшы болуы керек деп санайды және оны осылай тәрбиелеуге тырысады, бірақ баланың өзі оны қызықтырмайды. Көптеген ертегі терапиясының мамандары алдын-ала олар тек баланың мүдделерімен жұмыс істейтінін және оған ештеңе жүктелмейтінін айтады. Балалар ертегі әлемінде өмір сүреді. Олар керемет туралы оңай қиялдайды. Егер ересектерге сөйлейтін аюды немесе ханшайымға айналатын дақты елестету үшін ерекше күш қажет болса, онда балалар үшін бұл олардың әлемі [1].

Ересектер балалардың тілінде сөйлей бастағанда, бір кеңістік жасалады ертегілер нақты проблемалардан аздап алшақтап, өздері туралы емес, ойдан шығарылған кейіпкерлер туралы сөйлесуге көмектеседі. Бұл метафора тілі тіпті ең жағымсыз эмоцияларды ыңғайлы түрде айтуға мүмкіндік беретіндіктен болады. Ата-аналар балалары туралы көп ақпарат ала алады: олардың не ойлайтынын, оларды кім ренжіткенін біліңіз. Ойдан шығарылған әңгімелер сенімділік бере алады. Оқиға ұқсас мәселелерге тап болған баланың терең реакциясын тудырса да, ол "барлық қорқынышты нәрселер менімен емес, шантерелламен болады"деп абстракциялауы мүмкін.

Ертегілерді екі санатқа бөлуге болады: емдік және тәрбиелік. Білім беру қауіпсіз деңгейде жұмыс істейді және онша маңызды емес мәселелерді шешеді. Мысалы, олар балаларға жаңа қоғамға бейімделуге немесе фобияларды жеңуге көмектеседі. Терапевтік ертегілер, керісінше, терең эмоциялармен күресуге көмектеседі. Ертегілерді жоғалту немесе ауыр жарақат сезімін жеңу үшін де қолдануға болады. Бала үшін жаман немесе жақсы болатын әмбебап оқиға жоқ, өйткені адамдар әртүрлі. Кейбір балалар өте сезімтал. Олар бақытты аяқталмайтын ертегілерді, біреу өлетін немесе құбыжыққа айналатын және қайтып келмейтін ертегілерді ұнатпайды. Кішкентай су перісі қайғылы оқиға болса да, бұл біреуге қиындықтарды жеңуге көмектесетін оқиға. Ата-аналар балалардың әртүрлі оқиғаларға қалай жауап беретініне мұқият болуы керек және сәйкесінше оларға не айту керектігін таңдауы керек. Белгілі сюжеттер кейбір мәселелерді шешуге өте қолайлы болуы мүмкін, бірақ барлық жағдайлар жеке болғандықтан, әңгімелерді әр баланың проблемалары мен сезімдеріне бейімдеу пайдалы. Сондықтан көбінесе ертегі терапевттері ата-аналарға өз балаларына әңгімелер құруды үйретеді. Терапевтік ертегі үшін балаға мүмкіндігінше ұқсас немесе ұқсас жағдайға тап болған кейіпкер қажет. Егер бала қорқынышпен күрескісі келсе, сізге сәйкес кейіпкерді таңдау керек. Сіз Қоянды таңдай аласыз, өйткені олар ұялшақтықпен байланысты немесе сіз басты кейіпкерді аюға айналдыра аласыз және оқиғаның басында аюлар әдетте қорықпайтынын және біздікі бәрінен қорқатынын түсіндіре аласыз. Сюжетті кейіпкер финалда проблеманы жеңе алатындай етіп құру керек. Ертегі терапиясының көмегімен ата-аналар балаларға сюжет құруды үйреніп қана қоймай, бүкіл отбасымен терапевтік ертегіні қалай құруға болатындығын түсінеді. Бұл баланы процеске тартуға және оған бар қақтығыстарға назар аударуға көмектеседі. Ата-аналар ертегі терапиясын өз бетінше жүргізе алады, егер олар осы жұмыс әдісін үйренсе. Егер сізге ауыр сезімдермен жұмыс істеу қажет болса, маманға хабарласқан жөн. Мысалы, жарақат, өлім тәжірибесі [2].

Ересектер де, балалар да ертегі терапиясында жұмыс істей алады дегенмен, олардың сұраныстары әртүрлі. Балалар, негізінен, ертегілер әлемінде өмір сүреді, терапевтік немесе тәрбиелік әңгімелер жазуды үйренудің қажеті жоқ. Сұрау әдетте балаларына ертегі жазуды үйренгісі келетін ата-аналардан келеді. Көбінесе ересектер ертегі терапиясына жүгінеді. Мысалы, кейбіреулер серіктеспен қарым-қатынасты жақсарту үшін ертегілер жасайды. Ертегілер балаларды тәрбиелеу мен дамытуда ерекше, маңызды рөл атқарады. Ертегілер

жай ғана ойын-сауық оқиғалары емес. Әр ертегінің өзіндік мәні мен мағынасы бар. Ертегілерді тыңдап, оқи отырып, балалар ересек өмірге дайындалады, қиын жағдайлардан шығуды үйренеді, мінез-құлықтың жаңа тәсілдерін дамытады.

Ертегілер біздің өміріміздің барлық салаларына әсер етеді. Олар бізге қарапайым отбасылық мәселелерді шешуге, қажетті рухани қасиеттерді табуға, күрделі қарым-қатынастарды түсінуге көмектеседі. Балалар көбінесе белгілі бір жағдайларда қалай дұрыс әрекет ету керектігін білмейді. Ертегілер сәтті мінез-құлықтың мысалдарын береді, сенімділік береді, жаман мінез-құлықты жақсы мінез-құлықтан ажыратуға көмектеседі.

Өкінішке орай, кейбір заманауи әдеби шығармалар мен балалар фильмдері ертегілер емес. Сондықтан, ойлы ата-аналарға балаға кітаптар немесе мультфильмдер бермес бұрын, олармен жақынырақ танысу ұсынылады. Сонда олар балаға қажет пе, жоқ па, соны шеше алады.

Ертегілер бізге көптеген ғасырлар бойы ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келеді сәндер, уақыттар, әдет-ғұрыптар өзгереді, бірақ адамдар арасындағы қарым-қатынасты, олардың қоршаған әлеммен қарым-қатынасын бейнелейтін, адам өмірінің негізгі құндылықтары мен мақсаттарын растайтын ертегілердің сюжеті өзгеріссіз қалады. Ертегінің мәңгілік мәні-адамның әдемі арманының орындалуы [3].

Ертегі кейіпкерлері-тамаша үлгі. Олар жағымды және қалаулы қасиеттер мен мінез-құлық үлгілерінің мысалы болып табылады. Ерлер мен әйелдердің рөлдері нақты бөлінген. Ертегілердің кейіпкерлері қорқынышпен оңай күреседі, қиын жағдайларда адаспайды, кез-келген жағдайдан шығудың жолын табады, достасуды және жаңа достарды тартуды біледі. Егер олар сүйсе, онда олар адал, адал және махаббат үшін бәрін жасайды. Олар сөздің жақсы мағынасында тәуелсіз және табанды. Батырлар жауларын жеңгенше күресуді жалғастырады.

Кейіпкерлер өз жолында барлық сынақтардан өтеді, бірақ мақсатына жеткенше тоқтамайды. Балалар үшін сиқырлы ертегі кейіпкері таңданудың тақырыбы болып табылады және олар оған ұқсағысы келіп, оған еліктей бастайды. Ертегі кейіпкерлері кейде сиқырланады, қарғысқа ұшырайды, сиқырланады немесе өзін-өзі ұстамайды. Олар дұшпандық және агрессивті болуы мүмкін, басқаларды қорқытады және азаптайды. Батырдың миссиясы келесідей. Кәдімгі өмірде бұл жағдай сіздің балаңыздың өзін-өзі ұстамайтын сәттерімен байланысты: дөрекі, төбелес, мойынсұнбау, жағымсыз істер жасау.

Ол сиқырлы сияқты. Мәселе қандай да бір жолмен шешілгеннен кейін, бала қалыпты, қалыпты жағдайға оралады. Яғни, ертегі бәрін түзетуге болатындығын, адамға оның жақсы қасиеттерін қайтаруға, келіспеуге болатындығын көрсетеді. Ата-ананың сүйіспеншілігі, баламен бірге жаман мінез-құлықтың себептерін түсіну, оны кешіру және жағдайды бірге түзету мүмкіндігі ертегідегі кейіпкердің зұлымдық сиқырын жоюмен тең.

Ертегі кейіпкердің әрқашан дұрыс әрекет етуінен тұратын кейбір аңғал сенімділікпен сипатталады. Егер ол қателесіп, қиындыққа тап болса, онда ол одан шығудың және жоғалған әл-ауқатын қалпына келтірудің жолын табады.

Әрине, әртүрлі ертегілерді салыстыру олардың осылайша өте алуан түрлі екенін көрсетеді. Қазіргі адамзат қоғамында өмір сүру, қарым-қатынас жасау, достар табу, сүйу және жетістікке жету үшін балалар өздерінің эмоциялары мен тілектерін басқаруды үйренуі керек. Тілектерді қоғам мойындамаған кезде қорқыныш, кінә, ұят және ашу сезімдері пайда болады. Бұл сезімдермен қалай күресуге болады? Жауап ертегілерде жатыр. Ертегілер балалардың сау дамуы үшін қажет. Шындығында, ертегілерге деген құштарлық әр адамның жан дүниесінде, мейлі ол кішкентай бала болсын, ересек болсын. Бұл тілек бізді өмір бойы мазалайды. Ертегілер бақытты болуға, өз шегінен шығуға, шындықтың, күнделікті өмірдің бұғауларынан арылуға деген ұмтылысты қанағаттандырады. Ертегілермен таныспай, жасау және ойлап табу мүмкін емес. Ертегілерді жақсы көретін және оқитын отбасыларда таңқаларлық талантты және шығармашылық адамдар өсетіні бекер емес. Ең алдымен, әрине, балалар өздері тиесілі елдің ертегілерін білуі керек. Халық ертегілерінің, мифтері мен аңыздарының құндылығы олардың ерекше мазмұнымен түсіндіріледі. Ертегілер арқылы мәдени дәстүрлер беріледі. Ертегілер, мифтер, аңыздар, әндер мен музыка баланың жанын сикырға толтырады. Олар ежелгі дәуірдің өзін жарқын, терең тәжірибелермен және күшті алғашқы эмоциялармен баяндайды. Бұл бала түсінетін, сондықтан жақсы көретін күшті ежелгі "тіл".

Ертегілер пайдалы рөл атқарып, эмоционалды мәселелерді шешуге көмектесу үшін белгілі бір шарттар сақталуы керек. Қорқыныш деңгейі қолайлы болуы керек. Ертегідегі барлық нәрсе жақсы аяқталуы керек (сақтық пен дайындық туралы ертегілерді қоспағанда, егер сіз абай болмасаңыз не болатынын көрсетеді). Басты кейіпкер-оқырман әрқашан қиын жағдайдан шығудың жолын таба алатын адам. Әлсіздер мен кішкентайлар жеңеді. Дұрыс таңдалған ертегілер балалардың көптеген мәселелерін шешуге көмектеседі.

Көптеген балалардың өмірінің әртүрлі кезеңдерінде олар оқитын немесе қайта-қайта көретін бір сүйікті ертегісі бар. Бұл өте маңызды ертегі. Балалар әдетте ертегіні жатқа біледі және мәтін бұрмаланған кезде қатты наразылық білдіреді. Бұл баланың ертегіге байланысты эмоционалды қақтығыстарды шешумен айналысатынын білдіреді. Ересектер баланың өтінішін орындап, ертегіні "шаршап" қалса да, қажет болғанша қайталауы керек. Жанжал шешілгеннен кейін обсессивті қайталау қажеттілігі жойылады. Ертегілердің емдік әсері бар. Қазіргі уақытта балалар психотерапиясында ертегі терапиясы деп аталатын терапевтік бағыт бар. Психотерапевтің басшылығымен бала әйгілі ертегінің сюжетін ойнайды, кейде оны өзі ойлап табады [4].

Тәрбиенің басты міндеті-балаға әлемде өз орнын табуға көмектесу. Ол басқаларды түсінуге және түсінуге, өзін тануға, өзінің қабілеттері мен мүмкіндіктерін пайдалануға үйренуі керек. Ертегілерді оқу бұл процеске айтарлықтай көмектеседі. Олар өз мәселелерін түсінуге және шешуге қабілетті болған кезде ересек болады. Ертегілердің емдік әсері-олар бізге мұны қалай жасау керектігін үйретеді. Біздің елімізде соңғы 20-30 жылда, өкінішке орай, тәрбие біліммен алмастырылуда. Және бұл бірдей емес. Сондықтан ертегілер

адами қасиеттерді тәрбиелеудің әдеттегі тәсілі болып қала береді. Біз ойнаймыз, ертегілерді тыңдаймыз, суреттер саламыз, әңгімелер ойлап табамыз.

Ертегілердің сиқырлы әлемі балалар психикасына үлкен әсер етеді, баланың өзін жақсы жаққа өзгертуге көмектеседі, қорқынышты жеңуге үйретеді және жақсылықтың зұлымдықты жеңуіне деген сенімді нығайтады біздің ата-бабаларымыз бала тәрбиесімен айналысып, оларға қызықты әңгімелер айтып берді. Кінәлі баланы жазалауға асықпай, олар іс-әрекеттің мәні айқын болған оқиғаны жүргізді және көптеген әдет-ғұрыптар балаларды "бақытсыздықтан" қорғады, олардың өміріне сабақ берді.

Бүгінгі таңда ғасырлар бойғы педагогикалық тәжірибеге сүйене отырып, біз мұндай әңгімелер ертегі терапиясының негізінен басқа ештеңе емес деп айтамыз. "Ертегі", - деді Е. Фромм - өмір сияқты көп қырлы. Бұл ертегіні тиімді психотерапиялық және дамытушы құралға айналдырады". Балалар психологтары, әрине, өте маңызды. Оларсыз жасай алмайтын жағдайлар бар және ата-аналар оларға көмек сұрауы керек. Дегенмен, менің қасиетті сенімім - бала үшін ең жақсы психотерапевт әрқашан ата-ана болып табылады.

Ата-аналарға көмектесудің осындай таныс және өте тиімді әдістерінің бірі-ертегілер. Ертегілер-белгілі авторлар жазған, белгілі бір мінез-құлықты түзету үшін психологтар ойлап тапқан немесе нақты нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған көркем, халықтық, арнайы. Сондай-ақ, ата-аналар балалары үшін арнайы жасаған ертегілер бар. Айтыңызшы, сіз ойландыңыз ба, құрметті ата-аналар, сіздің үш жасар балаңыз неге жүз бірінші рет сол ертегіні оқуды сұрайды? Өйткені, ол оны жатқа білетін сияқты, бірақ одан да көп қайталауды талап етеді. Сірә, ертегі оқиғалары сіздің балаңызды соншалықты терең баурап алады, ол өзінің ішкі тәжірибесін қайта-қайта сезінгісі келеді. Балаға ертегі оқығанда назар аударыңыз, және сіз белгілі бір жерлерде оның көздері жарқырай бастағанын, тынысы өзгеріп, щектері қызғылт түске боялғанын байқайсыз. Балалар философиялық мағыналарды, қарым-қатынас стильдерін және кейіпкерлердің мінез-құлық үлгілерін сіңіре отырып, ертегі әлеміне толығымен ену қабілетіне ие. Ертегі терапиясы-бұл таным мен жанды емдеудің бір түрі. Ертегі терапиясында терапевтік ертегілер қолданылады – адамның алдында тұрған проблемалар мен тәжірибелер туралы әңгімелер[5].

Ертегі терапиясының арқасында адам өмірге шығармашылық көзқарасты қалыптастырады, мақсатқа жетудің көптеген жолдарын көруге көмектеседі, өмірлік міндеттерді шешудің жасырын қабілеттерін дамытады, өз қабілеттеріне деген сенімділік пайда болады, сонымен қатар адам жағымсыз эмоциялардан босатылады, қоршаған ортаға бағдарланады, өзінің күшті және әлсіз жақтарын біледі, өзін-өзі бағалау және өзін-өзі бақылау дамиды.

Ертегі терапиясын әр түрлі жастағы, жыныстағы және проблемалардағы клиенттермен жұмыс кезінде қолдануға болады.

Ертегі терапиясын әлеуметтік жұмыста қолдану "мұнда және қазір" көмек көрсету және клиенттің проблемаларды өз бетінше шешу қабілетін күшейту принциптеріне негізделген. Ертегі терапиясы адамзат өркениетіндегі ең көне практикалық психология әдісі және қазіргі ғылыми тәжірибедегі ең жас

әдістердің бірі біздің ата-бабаларымыз бала тәрбиесімен айналысып, оларға қызықты әңгімелер айтты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бобченко Т. Г. Психологические тренинги. Основы тренинговой работы. Учебное пособие. — М.: Юрайт. 2020. 132 с.
2. Немов Р. С. Психология. В 3 книгах. Книга 3. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — М.: Владос. 2016. 640 с.
3. Рогов, Е.И. Настольная книга практического психолога в 2 ч. Часть 1. Система работы психолога с детьми разного возраста практическое пособие /
4. Е.И. Рогов. 4-е изд., перераб. и доп. Москва Издательство Юрайт, 2021. 412 с.
5. Рогов, Е. И. Практикум школьного психолога практическое пособие / Е. И. Рогов. Москва : Издательство Юрайт, 2021. 435 с.

ОӘЖ 316.7

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН
ДАМЫТУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Жантай Ж.М., Бижигитова А.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются дидактические особенности развития логического мышления учащихся младших классов.

Summary: The article examines the didactic features of the development of logical thinking of primary school students.

Логикалық ойлау – бұл дұрыс пайымдауларға негізделген ой қорыту процесі. Балалық шақтағы ойлаудың дамуы бір-бірімен тығыз байланысты, сондықтан қатаң саралау мүмкін емес бірқатар бірізді кезеңдерден өтеді.

Мектепте оқудың басталуымен балалардың концептуалды ойлауы мектепке дейінгіге қарағанда тезірек дами бастайды, оның барысында бала ұғымдармен әрекет етеді. Алғашында ол нақты заттармен және құбылыстармен тығыз байланысты (конкреттік ойлау басым болады), бірақ бірте-бірте кіші мектеп оқушыларында нақтыдан абстракциялау (зейінді аудару), жалпылау және азды-көпті дерексіз қорытындылар беру (дерексіз концептуалды ойлау) қабілеттері қалыптасады.

Мектепте жүйелі оқытудың басталуымен білім алу баланың ерекше әрекетіне айналады. Кіші мектеп оқушыларының ойлау процестері әдетте іс-әрекетпен тығыз байланысты. Олар үшін тікелей әсерлер одан да үлкен орын алады, бұл кейде дерексізді түсіну үшін нақтыдан абстракциялауды қиындатады.

Балалар абстрактылы, дерексіз ұғымдарды түсінуде қиналады. Олар көбінесе аллегорияны, сөздер мен сөз тіркестерінің астарлы мағынасын түсінбейді. Жыл сайын балалардың жалпылау, заттар мен құбылыстардың маңызды белгілерін анықтау қабілеті дамиды. Кіші мектеп оқушылары

арасындағы пайымдаулар мен тұжырымдар барған сайын қисынды болып келеді [1].

Балаларға жаңа білім беру, мектеп оқушыларының ой-өрісін кеңейту, сөйлеу тілін жетілдіру арқылы мұғалім олардың ой-өрісін дамытады. Бірақ бұл әлі де жеткіліксіз. Бастауыш сыныптарда балаларды оқу материалын түсініп, игеріп қана қоймай, өздерін қызықтыратын сұрақтарға жауап табуға үйрету керек. Біріншіден, балалар мұны мұғалімнің тікелей басшылығымен, содан кейін өз бетінше жасайды. Баланың білім алған алғашқы күндерінен бастап мұғалім оны ойлауға дағдыландыруы өте маңызды: түсіндіруге асықпай, оқушыны өз бетімен ойлауға шақырады. Бірақ студенттің өзі анықтай алмаған бірде-бір сұрақ жауапсыз қалмауы керек. Қиындықтардың біртіндеп артуы өте маңызды.

Шығармашылық жұмыстың ойлауды дамыту үшін үлкен маңызы бар, оны оқудың алғашқы жылдарынан бастап жаттықтыру керек: берілген және еркін тақырыпқа эссе жазу, есептер құрастыру, оларды ең ұтымды әдістерді қолдана отырып шешу және т.б.

Білімді кеңейту адамның психикалық дамуына жол ашатынын есте ұстауымыз керек. Ойлау тек ақыл-ой әрекеті процесінде дамитынын және балаларды логикалық және сыни тұрғыдан ойлауға үйрету керектігін ұмытпауымыз керек. Оларды өз бетімен орындаған жұмысын бағалауға және бақылауға үйрету қажет [2].

Бастауыш сыныптарда мектеп оқушылары мұғалімге ғана емес, өзіне де сұрақ қоюды үйреніп, оларға өз бетінше жауап алуға тырысуы, содан кейін тәжірибеде немесе әңгімеде өз ойларының дұрыстығын тексеру маңызды. мұғаліммен.

Психологиялық эксперименттер кезіндегі арнайы бақылаулар көрсеткендей, кейбір мектеп оқушылары, тіпті ересектер өз ойларын дауыстап тұжырымдағанға дейін мәселені шешуде жиі қиындықтарға тап болады. Шешуші негізгі пайымдауды бірінен соң бірін нақты және анық тұжырымдап, айта бастағанда (тіпті алғашында анық қате болса да), онда мұндай дауыстап ойлау әдетте мәселені шешуді жеңілдетеді. Өз ойларын басқалар үшін дауыстап тұжырымдау арқылы адам оны өзі үшін тұжырымдайды. Ойды осылай тұжырымдау, бекіту, сөзбен жазу ойды бөлуді білдіреді, назарды осы ойдың әртүрлі сәттері мен бөліктеріне аударуға көмектеседі және тереңірек түсінуге ықпал етеді. Осының арқасында егжей-тегжейлі, дәйекті, жүйелі пайымдау мүмкін болады, яғни. ойлау процесінде туындайтын барлық негізгі ойларды бір-бірімен нақты және дұрыс салыстыру.

Сөз, ой тұжырымы, осылайша, дискурсивті, яғни пайымдау, логикалық тұрғыдан бөлінген және саналы ойлау үшін ең маңызды қажетті алғышарттарды қамтиды. Сөзде тұжырымдау мен бекітудің арқасында ой өшпейді, өшпейді, әрең дегенде туып үлгереді. Ол ауызша немесе тіпті жазбаша сөйлеу тұжырымында берік бекітілген. Сондықтан, қажет болса, бұл ойға қайта оралуға, оны тереңірек ойластыруға, оны тексеруге және пайымдау барысында оны басқа ойлармен байланыстыруға әрқашан мүмкіндік бар. Сөйлеу

процесінде ойдың тұжырымдалуы олардың қалыптасуының ең маңызды шарты болып табылады. Бұл процесте ішкі сөйлеу деп аталатын нәрсе де үлкен рөл атқара алады: мәселені шешкен кезде адам дауыстап емес, тек өзімен сөйлескендей ойлайды.

Проблемалық жағдайлар ойлауды белсендіруге қызмет етеді. Өзінің мәні бойынша ойлау осы жаңа мақсаттар туындайтын жағдайларда ғана қажет, ал бұрынғы, бұрынғы құралдар мен қызмет әдістері оларға жету үшін жеткіліксіз (қажет болса да). Мұндай жағдайлар проблемалық деп аталады. Проблемалық жағдайда туындайтын ақыл-ой әрекетінің көмегімен мақсатқа жетудің және қажеттіліктерді қанағаттандырудың жаңа жолдары мен тәсілдерін жасауға, ашуға, табуға және ойлап табуға болады.

Ақыл-ой әрекеті қойылған, тұжырымдалған мәселелерді (мысалы, мектеп типіндегі) шешу үшін ғана емес, сонымен қатар міндеттерді өздері қою, жаңа мәселелерді анықтау және түсіну үшін қажет. Көбінесе мәселені табу және қою оны кейінгі шешуден гөрі көбірек ақыл-ойды қажет етеді. Ойлау білімді меңгеру, оқу кезінде мәтінді түсіну және басқа да көптеген жағдайларда қажет.

Ойлау тек есептерді (есептерді) шешумен ғана шектелмесе де, оны есептерді шығару барысында, оқушы өзіне мүмкін болатын есептер мен сұрақтарға кездесіп, оны тұжырымдаған кезде қалыптастырған дұрыс. Соңғы кезде проблемалық жағдаяттарды психологиялық зерттеулер мен есептерді шешу негізінде мектеп оқушыларын проблемалық оқытудың әдістемесі жасалуда [2].

Тәжірибелі мұғалім ешқашан шешімнің барлық барысын бірден ұсынбайды, ол студентке бірте-бірте және қажет болған жағдайда жұмыстың негізгі бөлігін студенттің өзі атқаратындай шағын кеңестер береді. Бұл оқушылардың өзіндік ой-өрісін қалыптастыру мен дамытудың бірден-бір жолы. Егер сіз бірден шешімнің негізгі жолын ұсынсаңыз, ойлаудың болашақ нәтижесін хабарлаңыз және осылайша студентке «көмектессеңіз», онда бұл оның психикалық белсенділігінің дамуын тек тежейді. Студент бірінші кезеңнен соңғы кезеңге дейінгі шешімнің барлық барысын алдын ала білгенде, оның ойлауы не мүлдем жұмыс істемейді, не аз мөлшерде, өте пассивті түрде жұмыс істейді. Студенттер әрқашан мұғалімнің білікті көмегіне мұқтаж, бірақ бұл көмек оқушының ойлау процесін алдын ала берілген, дайын нәтижемен алмастырмауы керек.

Логикалық ойлауды меңгеру оқыту әдістемесіне байланысты. Алдын ала анықталған және тұжырымдалған белгілерге, қасиеттерге, ұғымдарға сүйену, қажетті қорытындыға әкелетін белгілі бір әрекеттер тізбегін қатаң сақтау логикалық ойлаудың психикалық дағдыларын қалыптастырады. Бұл жағдайда көп ойлау емес, пайымдау стереотиптері дамиды [3].

Бұл үдерісте оқушылардың тәжірибесін жалпылайтын әртүрлі типтегі тапсырмаларды қолдану логикалық ойлаудың дамуын ынталандырады. Логикалық ойлауға үйретудің және оның шығармашылық мәнін ашудың ең ұтымды жолы ұжымдық ақыл-ой әрекетін ұйымдастырумен байланысты. Ұжымдық рефлексия үшін нақты практикалық мәселелерді шешуге ғана емес,

сонымен қатар топтық ойлау мәдениетін дамытуға мүмкіндік беретін пікірталастар мен ұйымдастырушылық және іскерлік ойындар қолданылады.

Әрбір мұғалім оқушылардың логикалық ойлауын дамытуы керек дегенге ешкім дау айтпайды. Бұл туралы оқу бағдарламаларының түсіндірме жазбаларында айтылады және мұғалімдерге арналған әдістемелік әдебиеттерде жазылған. Бұл көбінесе логикалық ойлаудың дамуы негізінен өздігінен жүретініне әкеледі, сондықтан тіпті жоғары сынып оқушыларының көпшілігі кіші мектеп оқушыларына қажетті бастапқы әдістерді меңгермейді.

Ең алдымен, сабақтан сабаққа баланың талдау және синтездеу қабілетін дамыту керек. Аналитикалық ойдың өткірлігі күрделі мәселелерді түсінуге мүмкіндік береді. Синтездеу қабілеті бір мезгілде күрделі жағдайларды назарда ұстауға, құбылыстар арасындағы себепті байланыстарды табуға, тұжырымдардың ұзақ тізбегін меңгеруге, жеке факторлар мен жалпы заңдылықтар арасындағы байланыстарды ашуға көмектеседі [3].

Мектепте білім арудың бүкіл кезеңінде кіші мектеп оқушысының алдына бүкіл алдыңғы тарихта адам ашқан және дамытқан дайын, қалыптасқан, белгілі білім жүйесі, түсініктер және т.б. Бірақ адамзатқа белгілі және ол үшін жаңа емес нәрсе, сөзсіз, әр бала үшін бастапқыда белгісіз және жаңа болып шығады. Демек, бүкіл тарихи жинақталған білім байлығын меңгеру баладан дайын ұғымдар жүйесін меңгеріп, үлкендердің нұсқауымен меңгергенімен, үлкен ойлауды, байыпты шығармашылық жұмысты талап етеді. Демек, балалардың адамзатқа бұрыннан белгілі білімді игеріп, оны ересектердің көмегімен жасау фактісі жоққа шығармайды, керісінше, балалардың өздерінде тәуелсіз ойлау қажеттілігін болжайды. Әйтпесе, білімді игеру таза формалды, үстірт, ойсыз, механикалық сипатқа ие болады. Сонымен, ақыл-ой әрекеті балалардың білім алуына қажетті негіз болып табылады.

Психикалық әрекеттерді оқытуда П.Я. Гальперин жасаған интеллектуалдық операциялардың қалыптасуы мен дамуының теориясы ең кең таралған практикалық қолдануды алды. Бұл теория ішкі интеллектуалдық операциялар мен сыртқы практикалық әрекеттер арасындағы генетикалық тәуелділік идеясына негізделген. Бұрын бұл ұстаным француз психологиялық мектебінде (А.Вальлон) және Ж.Пиаже еңбектерінде дамыды. Оған Л.С.Выготский, В.В.Давыдов, А.В.Запорожец, А.Н.Леонтьев және тағы басқалар теориялық және тәжірибелік еңбектерін негіздеді [4].

Әрине, кіші мектеп оқушыларында ақыл-ой әрекеттерін біртіндеп қалыптастыру қажет. Ойлаудың дамуын геометриялық ұғымдар мен геометрия элементтерін оқу процесінде көрсету әсіресе әсерлі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Кравченко, А. Психология и педагогика: Учебник / А. Кравченко. - М.: Проспект, 2019. - 400 с.
2. Гуревич П. С. Психология и педагогика. Учебник и практикум для академического бакалавриата. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 430 с.
3. Маклаков, А.Г. Общая психология: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. - СПб.: Питер, 2017. - 583 с.

4. Бордовская, Н.В. Психология и педагогика: Учебник для вузов. Стандарт третьего поколения / Н.В. Бордовская, С.И. Розум. - СПб.: Питер, 2017. - 624 с.

ОӘЖ 37.75

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПАТРИОТТЫҚ СЕЗІМДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Жарылқап А. С., Таубай С. Д., Мырзақулова Қ. Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается формирование патриотических чувств у учащихся начальных класса.

Summary: The article discusses the formation of patriotic feelings among primary school students.

Барлық жұмыс жылдарында, әсіресе соңғы жылдары мен мынадай тенденцияны байқадым: мектепті бітіргеннен кейін әлеуметтенуден сәтті өткен және өзін-өзі тәрбиелеу дағдылары бар оқушылардың саны азайып келеді, бірақ сонымен бірге өз қажеттіліктері мен қажеттіліктерін жалпы адамзаттық құндылықтар мен моральдық нормалардан жоғары қоятын және патриотизм мен азаматтықтың төмен деңгейі бар мектеп оқушыларының саны [1].

Қай ғасырда болмасын тәрбие мәселесі назардан тыс қалып көрген емес. Әрбір ұлттың, қай кезеңде болмасын алдында тұратын, ұлы мұрат міндеттерінің ең бастысы, өзінің ісін, өмірін жалғастыратын саламатты, саналы және елін, жерін, Отанын сүйетін ұрпақты тәрбиелеу. Біздің міндетіміз – болашақ қоғам иелерін жан-жақты жетілген, ақыл-парасаты мол, мәдени ғылыми өресі биік азамат етіп тәрбиелеу. Қазіргі кезеңде тәрбиенің басты міндеті – рухани адамгершілік қасиеттері қалыптасқан, креативті ойлайтын, жалпы адамзаттық құндылықты меңгеруге дайын, шығармашылық, іскерлік, бәсекелестікке дайын, түрлі мамандықтарды меңгере алатын, өмірлік мәселелерді ұтымды шеше алатын, бойында азаматтық пен патриоттық сезімі қалыптасқан жеке тұлғаны тәрбиелеу.

Қазіргі уақытта мектеп баяу, бірақ сенімді түрде дәстүрлі мектептен дамыту мектебіне көшуде. Жаңа мектептегі мұғалімнің негізгі қызметі – оқыту, тәрбиелеу, дамыту, қалыптастыру процестерін басқару. Мұғалім оқытуға емес, оқытуға бағыт беруге, тәрбиелеуге емес, оқу-тәрбие үрдісіне жетекшілік етуге шақырылған.

Бүгінгі таңда «менеджмент» ұғымы (ағылшынша «менеджмент» - көшбасшылық, басқару) педагогикалық лексиконға берік еніп, әртүрлі жүйелерде болатын процестерді басқарудың жалпы өнерін білдіреді. Мұғалімнің айналысатын ісі шетелде және мұнда «педагогикалық менеджмент», ал мұғалімнің өзі «менеджер» (білім беру, оқыту, әлеуетті өсуді дамыту және т.б.) деп аталуда.

Шынында да, мұғалім сабақты, сынып сағатын немесе мектеп демалысын ұйымдастыруды басқаруы керек, басқару неғұрлым сауатты болса, қателер аз болса, соғұрлым нәтиже жоғары болады. Сонымен, педагогикалық менеджмент, профессор В.П. Симонов, бұл оның тиімділігін арттыруға бағытталған оқу-тәрбие процесін басқарудың принциптері, әдістері, ұйымдастыру формалары мен технологиялық әдістерінің жиынтығы.

Жақсы менеджер болу үшін мұғалім ең алдымен жақсы психолог болуы керек. Ол белсенді, өнертапқыш болуы керек, өзін-өзі бақылауды, педагогикалық әдепті және өзін-өзі бақылауды қамтуы керек. Басқарудың тиімді болуы үшін мұғалім әр түрлі әдіс-тәсілдерді меңгеруі және командамен жұмыс істеу және білімді команда арқылы беруді үйретуі керек. Бұл әдістемелер жеке тұлғаға туындайтын мәселелерді шешуге, өзгеретін әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайларға бейімделуге, өз мүдделері мен басқа адамдардың құқықтарын білдіруге және қорғауға мүмкіндік беретін заманауи білім мен дағдылар негізінде осындай адами қасиеттерді қалыптастыруға арналған [2].

Қазақстанда білім мен тәрбие ісінің даму мәселелері, патриоттық тәрбиенің тарихи-педагогикалық қырлары Б.А.Әлмұхамбетов, Қ.Б.Бержанов, Ш.К.Беркімбаева, С.Қ.Қалиев, К.Қ.Құнантаева, Л.Сейдахметова, Ә.І.Сембаев, Ә.Сытдықов, Т.Тәжібаев, Н.Н.Нұрахметов, Г.М.Храпченков, С.Иманбаева және т.б. еңбектерінде баяндалған [3].

Азаматтық сана мен қазақстандық патриотизмді қалыптастыру бағытында қазірдің өзінде атқарылған жұмыстар аз емес (оқулықтар көптеп шығарылды, түрлі көзқарастағы бағдарламалар әзірленді, семинарлар мен конференциялар өткізілуде, арнайы мерзімді басылымдар, қоғамдық ұйымдар және азаматтық-патриоттық тәрбие мен тәрбие орталықтары құрылды). Дегенмен, бұл салада белгілі бір мәселелер бар. Осы мәселе бойынша әдебиеттерді талдау мыналарды бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

1. репродуктивті деңгейде жұмыс (сұрақ-жауап жүйесінің басым болуы, талдауды жеткіліксіз пайдалану, ақпаратты іздеу және таңдау, мәселелерді тұжырымдау және шешу);

2. пәнаралық байланыстың әлсіздігі;

3. оқу-тәрбие процесіне қатысушылардың (оқушылар – ата-аналар – мұғалімдер – әкімшілік) өзара әрекеттестігі жеткіліксіз жолға қойылған;

4. материалдық базаның әлсіздігі;

5. азаматтық-патриоттық тәрбие мен білім беру саласындағы кадрларды даярлау және қайта даярлау жүйесінің әлсіз деңгейі [4].

Азаматтық-патриоттық тәрбие мәселелерімен айналыса отырып, әртүрлі авторлар осы тақырыпқа қатысты терминологиялар мен ұғымдарды әртүрлі тәсілдермен қолданады. Осыған байланысты ұғымдар мен терминдердің жалпы қабылданған анықтамаларын қарастырып, оларға тоқталған жөн.

Патриотизм – Отанға деген сүйіспеншілік, өз Отанына, халқына адалдық, олар үшін құрбан болуға дайын болу, өз Отанының мүддесі жолында ерлік жасау. Оның басты құндылықтары – ана тілі, ұлттық рух, діни наным

сенімдермен тығыз байланысты. Қазақ халқы – рухани зор байлықтың мұрагері. Қазақстандық патриотизмнің идеялық негізі осы мемлекет құраушы, жалпыұлттық құндылықтар да жатыр. Отаншылдық-елжандылық туған отбасына, туып-өскен ортаға, туған топырағы мен табиғатына деген құрметтен басталады. Сондықтан Отаншылдықтың қайнар көзі адамгершілік құндылықтар болмақ. Отаншылдықтың іргетасы – ұлтжандылық. Өз ұлтын сүйіп, оның мұнын мұндап, жоғын жоқтайтын азамат қана отаншыл болады. Отаншылдықты рухани құбылыс ретінде зорлықпен, нұсқаумен, биліктің басқаруымен енгізу мүмкін емес.

Азаматтық – адамның бойында Отан тағдырына араласу сезімін, оның өткені, бүгіні және болашағы үшін моральдық жауапкершілікті қабылдауға дайындығын, өмірге белсене қатысуға деген көзқарасты қалыптастыратын әлеуметтік маңызы бар моральдық құндылықтар жүйесінің болуы. өз елінің дамуы, қоғамдық өмірде моральдық-құқықтық нормаларға сай нысандарда.

Азаматтық тәрбие – жеке тұлғаның оң азаматтық қасиеттерінің жиынтығын қалыптастыру үшін педагогикалық жағдайлардың жиынтығын жасауға бағытталған тәрбие мен оқыту.

Азаматтық тәрбие – адамның құқықтық, әлеуметтік, моральдық және саяси қабілеттілігін сезінуге мүмкіндік беретін интегративті тұлға сапасы ретінде азаматтықты қалыптастыру.

Азаматтық сана – адамның өз елінің азаматы және азаматтық қоғам мүшесі ретіндегі өзін өз құқықтары мен міндеттерін дұрыс түсінетіні туралы санасы.

Азаматтық-патриоттық тәрбие мен тәрбие мәселелеріне қатысты әдебиеттерді талдау және зерделеу қазіргі уақытта осы саладағы негізгі идеяларды жүзеге асыруда даму теориясына табиғаты жағынан жақын проблемалық-бағдарлы көзқарасқа басымдық беріледі деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Тәрбиенің сапалық деңгейі тәрбие жұмысын мақсатты, жүйелі, кәсіби шеберлікпен жүргізуімен анықталады. Қазіргі кезеңде жеке тұлғаның бойында толеранттылықты қалыптастырудың төмендегідей принциптерін басшылыққа алған жөн: - тұлғаның қателікке бой алдырмауы және мектеп Жарғысының аясында жеке бастың құқығын мойындау; - тұлғаның жеке көзқарасы, принциптері, адамдар мен айналадағы дүниеге қарым-қатынасы болу құқығын мойындау, толерантты болу. Толеранттылық (лат. *tolerantia* – төзім) – қайсыбір жағымсыз факторға жауап әрекеттің болмауы не бәсеңсуі; оның әсеріне сезгіштіктің төмендеуінің нәтижесі. Мысалы, алаңдауға толеранттық қатерлі жағдаятқа эмоцияның үн қату табалдырығының көтерілуінен көрінеді, ал сырттай – ұстамдылықтан, сабыр сақтаудан, бейімдеушілік мүмкіндіктерді төмендетпестен, жағымсыз ісәрекеттерге ұзақ уақыт төзуге қабілеттіліктен байқалады.

Қазақстан азаматын тәрбиелеудің ерекшелігі оның көп ұлттылығы болып табылады. Азаматтық тәрбие беруде ұлттық ерекшеліктерді ескеру ерекше маңызға ие. Бұл есеп студенттерді ұлттық мәдениеттермен және халықтардың тарихи дәстүрлерімен таныстыруды қамтиды.

Азаматтық тәрбие беруде ұлтшылдық ұстанымы, толеранттылықты қалыптастыру, ұлттық ерекшеліктерді ескеру мектеп оқушыларының белсенді қатысуы арқылы жүзеге асады. Белсенділік пен белсенділік арқылы тәрбиелеу – тәрбие процесінің негізі [4].

Азаматты тәрбиелеуде жеке көзқарас ерекше маңызға ие.

Бастауыш сынып оқушыларын азаматтық-патриоттық тәрбиелеудің нысандары мен әдістері:

1. Сабақтағы тарихи экскурсиялар (бұл сабақты безендіріп қана қоймайды, сонымен қатар студенттердің осы азаматтық тақырыбына қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді);

2. Ақпараттық және проблемалық сипаттағы баяндамалар мен рефераттар жазу;

3. Республикалық және мектепшілік конкурстарында жобаларды енгізу және қорғау;

4. Жеке әңгімелер;

5. Түрлі викториналар, байқаулар, рөлдік мерекелер әзірлеу және өткізу;

6. Өз қолдарымен қолөнер бұйымдарын жасау.

Бастауыш сынып жасы – азаматтық сананы қалыптастыруға, жалпы адамзаттық құндылықтар мен тұлғалық қасиеттерді тәрбиелеуге ең қолайлы кезең.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Крысько В. Г. Основы общей педагогики и психологии. Учебник для СПО. М.: Юрайт, 2019. 472 с.

2. Педагогическая поддержка ребенка и процесса его развития (Степанов Е.Н., Лузина Л.М. Педагогу о современных подходах и концепциях воспитания. – М.: ТЦ Сфера, 2013. – С. 61 - 68).

3. Дүйсенбаев А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқулық. // А. Дүйсенбаев. – Астана: Фолиант, 2015. – 320 бет.

4. Бұзаубақова К.Ж., Елубаева М.С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова, М.С.Елубаева. –Тараз: ИП " Бейсенбекова А.Ж.", 2019. – 379 б.

ОӘЖ 37.036.5

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТӘРБИЕ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Жумадуллаева А.О.,Тулеева А.Ж.,Жура А.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается актуальность проблемы развития творческих способностей младших школьников в процессе учебной деятельности. Раскрываются особенности развития творческих навыков в младшем школьном возрасте, а также роль учителя в формировании творчества младших школьников.

Summary: The article discusses the relevance of the problem of developing creative abilities of younger students in the process of educational activities. The author reveals the features of developing creative skills in primary school age, as well as the role of the teacher in shaping the creativity of younger students.

Бастауыш сыныптарда балалардың жүйелі танымдық іс-әрекетінің нәтижесінде маңызды неоплазмалар қалыптасады. Балаларда ауызша-логикалық ойлау, ақыл-ойдағы әрекеттерді орындау қабілеті, олардың жағдайын басқару қабілеті, рефлексия, қабілет қалыптасады мақсатты қабылдау, мағыналы еріктіесте сақтау [1].

А.Г.Асмолов оқу қабілеті, жаңа әлеуметтік тәжірибені игеру арқылы адамның өзін-өзі жетілдіру қабілеті ретінде анықтайды. Әмбебап оқу іс-әрекеттері-бұл "оқушылардың әртүрлі пәндік салаларда да, оқу іс-әрекетінің құрылымында да кең бағдарлану мүмкіндігін ашатын жалпыланған іс-әрекеттер, соның ішінде оқушылардың оның мақсатты бағытын, құндылық-семантикалық және операциялық сипаттамаларын түсінуі".

Б.Г.Ананьев бастауыш сынып оқушыларының барлық түрлерін қалыптастыру қажеттілігіне назар аударады, бұл реттеуші, танымдық, жеке, коммуникативті. УУД қалыптастыру бойынша педагогикалық қызмет Бастауыш мектеп жасындағы балалардың танымдық процестерінің ерекшеліктерін ескере отырып, жүйелі, мұқият жоспарланған болуы керек. Бірте-бірте балаларда объектілер мен құбылыстарды қабылдау өзгереді. Егер қабылдау сараланбаған болса, бала ұқсас нәрсені шатастырды (мысалы, әріптер мен сандарды жазуға жақын), содан кейін біртіндеп ол жарқын, ерекше белгілерді (түс, пішін, шама және т.б.) ажыратуды үйренеді. Оқушы объектілердің қасиеттерін талдай алуы үшін мұғалім бақылауды әдіс ретінде үйретуі керек адамның ішкі және сыртқы әлемі туралы білім.

Бастауыш мектеп жасында есте сақтау қабілетін дамыту еріктілік пен мағыналық бағыттарда жүзеге асырылады. Егер мектеп жасына дейінгі балалар қызығушылық тудыратын қызықты, жарқын оқу материалын еріксіз есте сақтаса, онда бастауыш мектеп жасында олар өздері үшін қызықты немесе қызықсыз оқу материалын мақсатты түрде, ерікті түрде есте сақтай алады. Айта кету керек, оқытудың келесі кезеңдерінде барған сайын оқыту ерікті жадқа сүйене отырып құрылады [2].

Бастауыш сынып оқушыларының танымдық іс-әрекетінің сәттілігі көбінесе оның есте сақтау қабілетінің қаншалықты дамығанына байланысты. Есте сақтау өткен тәжірибені ұйымдастыру және сақтау процесі ретінде тәжірибені іс-әрекетте қайта пайдалануға мүмкіндік береді. Өткенді, бүгінді және болашақты байланыстыратын есте сақтау-балалардың оқуы мен дамуының негізінде жатқан маңызды танымдық функция. Даму барысында есте сақтау тәсілдері өзгереді, материалда мағыналы, семантикалық байланыстарды оқшаулау процестерінің рөлі артады. Есте сақтаудың әртүрлі түрлері – механикалық, логикалық-осындай дамудың кезеңдері.

Бастауыш мектеп жасындағы балаларда механикалық жады логикалық байланыстарды анықтамай, қалыптастырмай ақпаратты есте сақтау қабілеті ретінде жақсы дамыған, сондықтан нақты ақпарат жазылады: атаулар, атаулар, сандар және т. б. Механикалық жатталған оқу материалы есте сақтау кезінде орын алған сөздер тізбегінде есте сақталады. Егер жаттау кезінде сөздерді

орналастыруда қандай да бір қателіктер болса, олар балалар оларды жауап беру кезінде де қайталайды. Бастауыш мектеп жасындағы балаларға сәтті оқу, ойнау, қарым-қатынас жасау үшін механикалық жады жеткілікті. Осы жастағы семантикалық есте сақтауды жетілдіру оқу материалын түсіну арқылы жүреді, өйткені бала оқу материалын түсінгенде, оны түсінгенде, оны бір уақытта есте сақтайды. Осылайша, интеллектуалды жұмыс бұл сонымен бірге мнемоникалық әрекет, ойлау және семантикалық жады бір-бірімен тығыз байланысты.

Логикалық жад зерттелетін материалдың мағынасын есте сақтауға бағытталған. Логикалық жад ойлаудың алдын-ала жұмысын қамтиды: логикалық есте сақтауға жататын Оқу материалы талданады, құрылымдалады, маңызды және маңызды болып бөлінеді, яғни есте сақталатын материалдың мәні танылады. Осылайша, бастауыш мектеп жасы – бастауыш мектептің 1-4 сыныптарында оқитын 6-11 жастағы балалардың жасы. Д. Б. Элькониннің жас кезеңіне сәйкес, осы жастағы дамудың әлеуметтік жағдайы баланың әлеуметтік жағдайдағы нақты орны, оларға деген көзқарасы және ондағы іс-әрекеттің сипаты ретінде сипатталады. Жетекші қызмет-оқу. Бастауыш мектеп жасындағы ісіктер-ауызша-логикалық ойлау, ақыл-ойдағы әрекеттерді орындау қабілеті, өз жағдайын басқару қабілеті, рефлексия, мақсатты қабылдау қабілеті, мағыналы ерікті есте сақтау қабілеті қалыптасады. Бастауыш мектеп жасы-бала ересектердің әсеріне "ашық" болатын Балалық шақтың соңғы кезеңі. Білім берудің тәрбиелік функциясының мазмұны "тәрбие" ұғымының мәні арқылы ашылады[3].

"Білім туралы" заңда тәрбие "негізгі тәрбиелік құндылықтарға барабар оқытудың мазмұнын, нысандарын, әдістерін айқындайтын, жаңғыртылатын білім берудің органикалық құндылық-нысаналы блогы және басымдығы; білім беру қызметінің сапалық көрсеткіші; жеке тұлғаны дамытуға, өзін-өзі анықтау және әлеуметтендіру үшін жағдай жасауға бағытталған қызмет" ретінде ұсынылған білім алушының әлеуметтік-мәдени, рухани-адамгершілік құндылықтары және қоғамда қабылданған адам, отбасы, қоғам және мемлекет мүддесіндегі мінез-құлық ережелері мен нормалары негізінде". Қазіргі теория тәрбие тікелей әсер етуден емес, мұғалім мен оқушының әлеуметтік өзара әрекеттесуінен тұрады деп санайды. Процесс балалардың іс-әрекетін ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады, мұғалімнің іс-әрекетінің нәтижесі оқушының санасы мен мінез-құлқындағы сапалы өзгерістермен көрінеді.

Шын мәнінде, тәрбие дегеніміз – бұл ересектермен бірге балалардың мазмұнды өмірі мен дамуын ұйымдастыру, мұнда олардың және басқалардың өз рөлдері, мақсаттары, өзара қарым-қатынастары болады. Ұйым-ресурстардың мақсатты бірлестігі; басқарудың ажырамас бөлігі, оның мәні іс-әрекеттерді үйлестіруде жүйенің жекелеген элементтері, оның бөліктерінің жұмысының өзара сәйкестігіне қол жеткізу. Тәрбие жұмысын ұйымдастырудың міндеттері- бұл мұғалім жоспарланған уақытта қоршаған педагогикалық қызметте қол жеткізуді көздейтін өзгерістер. Тәрбие жұмысын ұйымдастырудың нәтижесі - жеке тұлғаның немесе ұжымның тәрбиенің жоғары деңгейіне жетуі.

Бастауыш сынып оқушыларымен тәрбие жұмысын ұйымдастыру үшін келесі іс-шаралар ең оңтайлы болып табылатындығын ескеру қажет: танымдық, еңбек, ойын, көркемдік-эстетикалық, спорттық [4]. Бастауыш сынып оқушыларының өміріндегі ойын әрекетінің маңыздылығы басымдық болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының ойын әрекеті ұжымдық іс-әрекеттің ерекше түрі және барлық басқа іс-әрекеттердің маңызды құрамдас бөлігі ретінде әрекет етеді."2025 жылға дейінгі білім беруді дамыту стратегиясы" осындай бағыттарды қарастырады: Азаматтық және патриоттық тәрбие (балаларда тұтас дүниетанымды, ресейлік бірегейлікті, өз отбасына, қоғамға, отбасында және қоғамда қабылданған мемлекетке рухани - адамгершілік әлеуметтік-мәдени құндылықтарды, ұлттық мәдени және тарихи мұраны құрметтеуді және оны сақтау мен дамытуға ұмтылуды қалыптастыру); Рухани-адамгершілік даму (балаларда қадір-қасиет, Ар-намыс және адалдық, ар-ождан, әкеге, анаға, мұғалімдерге, аға ұрпаққа, құрдастарына, басқа адамдарға құрмет сезімін тәрбиелеу); Балаларды мәдени мұрамен таныстыру(барлық балалар үшін мәдени құндылықтарға қол жеткізудің тең мүмкіндіктерін құру); Пішін-бұл бір нәрсенің болу тәсілі, кез-келген процестің сыртқы көрінісі.Пішін мазмұнмен тығыз байланысты, біреуінің өзгеруі екіншісінің өзгеруіне әкеледі. Жаңа мазмұндағы ескі формаларды сақтауға деген ұмтылыс оқу процесін тежейді. Бүгінгі таңда тәрбие жұмысының көптеген түрлері бар.Олар:

- 1) Қарапайым және күрделі;
- 2) қысқа мерзімді және ұзақ;
- 3) топтық, ұжымдық, жалпы мектептік, мектепаралық, шағын аудандар, өңіраралық, республикалық, мемлекеттік;
- 4) дәстүрлі және шығармашылық болуы мүмкін;
- 5) тәрбие процесі барысында өздігінен пайда болатын және арнайы ұйымдастырылған.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания. М.: Просвещение, 2013. 288 с.
2. Асмолов А. Г. Как проектировать универсальные учебные действия в начальной школе. М.: Просвещение, 2010. 68 с.
3. Ахметова Д. З. Теория и методика воспитания. Казань: Познание, 2007. 184 с.
4. Болховитин С. М. Содержание и методика воспитательной работы в группах продленного дня / Под ред. С. М. Болховитина, А. А. Огородникова // Нач. шк., 2008.

ӘОЖ 377.5:378:37.03

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Жүніс Ф.А., Давранова Д.Н., Акилбекова А.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассказывается о задачах, содержании, сущности формирования личностных качеств учащихся.

Summary: This article describes the tasks, content, and essence of the formation of personal qualities of students.

Баланың жеке тұлғасын дамыту ісінде тәрбие институттары ішінде мектепке ең күрделі міндеттер артылады. Алайда, ол мектепте жеке тұлғаның дамуын оқу қызметіндегі бірінші кезектегі міндет деп танығанда ғана іске асады. Баланың жеке тұлғасы мектепте болған кезең бойы оқу қызметіне кіріскен сотпен аяқталған дейін зерттелді. Бұл дамудың психологиялық механизмдерін, бір жастан келесіге ауысу кезіндегі өзгерістерді айқындап баяндауға мүмкіндік берді.

Жеке тұлғаның оқудың екі амалындағы даму нұсқаларын салыстырып талдау көзделді: біріншісі, білім берудің бұқаралық жүйесінде қалыптасқан және қарапайым дағдылар мен ептіліктерді қалыптастыруға (бағытталады; екіншісі, оқу пәндерінің мазмұны теориялық ұғымдар жүйесіне негізделеді. Мектеп оқушылары ұғымдардың пайда болуын оқу үрдісінің орталық буынын құрайтын ортақ ұжымдық жұмыс барысында оқып үйренеді [1].

Жүргізілген зерттеулер нәтижесінде бастауыш мектепте бала тұлғасының мотивациялық құрылымында түбегейлі өзгерістер болатыны анықталды. Олар балалардың танымдық мүдделерінің жедел қалыптасуы негізінде оқу қызметі мотивтерінің қайта құрылуынан басталады. Олар бастауыш мектеп жасының аяғына таман жинақталып қалыптасады да, баланың әр түрлі оқу материалына көзқарасы, арқылы айқындалып қызығуын қанағаттандыратын көздерді өз бетімен іздеуге жетелейді. Яғни, оқу-танымдық мотивтер оқуда ғана емес, оқушы тіршілігінің бүкіл жүйесінде жетекші орын адады. Өйткені, осы мүдделер ортақ ұжымдық қызмет барысында пайда болады, оларды бала толық қоғамдық формасы - топтық құндылық бағдары ретінде ұғынады.

Дамыта оқыту теориясы шеңберінде де әр түрлі мәселелер бойынша қатар зерттеулер жүргізілді. Олар - бастауыш сыныптарда дамыта оқытуды теориялық және әдістемелік қамтамасыз ету (В.Ренакин), оқу барысында жеке тұлғаның дамуы (А.Дусавицкий), оқу барысындағы қатынас түрлері (Г.Цукерман), оқу қызметінің қалыптасу деңгейіне баға беру (В.Репкина) және т.б.

Алынған нәтижелерге теориялық талдау, А. Дусавицкийдің «Жеке тұлғаны оқу барысында дамыту» еңбегінде жасалған. Талдау бастауыш мектепте оқуды ұйымдастыру әдісі және бала тұлғасын дамыту арасындағы байланыстың психологиялық механизмдерін айқындауға мүмкіндік берді. Қазіргі жағдайда бастауыш мектеп кезеңі - қоршаған ортаға деген субъективтік эгоцентристік көзқарастың объективтік (танымдық, өнегелік) көзқарасқа ауысуына ең қолайлы мезгіл екендігі көрсетілді. Алайда, бұл оқу мазмұны мен оқыту әдістерін түбегейлі өзгерту жағдайында мүмкін болады [2].

Балалар қарым-қатынасында алуан түрлі тұлғааралық байланыстар құрудың өзгермелі үрдісі бала тұлғасы сана-сезімінің дамуына ықпал етеді: алдымен, оқудағы жетістіктерін дәл бағалауға қатысты, екіншіден жеке тұлғаның моральдық қасиеттеріне байланысты. Қарым-қатынас барысында

белгілі жұмысты атқаруға орай қасиеттер емес, баланың тұлғасы, оның адамгершілігі үлкен маңызға ие болады.

Сөйтіп, бастауыш мектеп жасында келесі кезеңдерге өтуді қамтамасыз ететін тұлғалық әлеует қалыптасады. Орта және жоғары сыныптарда жекетұлғаның тұрақты құрылымы қалыптасатынын зерттеулер байқатты. Оның негізін тіршіліктің саналы мотиві ретінде айқындалатын идеял құрайды. Оқушылардың өмірі туралы анық түсінігі қалыптасады, бұл имандығын саналы түрде таңдауды қамтамасыз етеді. Оқу мерзімі бойы сынып ұжымы құрбылар үшін негізгі референттік тән нағыз тәрбие ортасы болып қалады.

В.Давыдов оқу қызметінің, құрылымында оқу қажеттілігі, мотивтер, міндеттер, әрекеттер мен операциялар секілді бөліктерді атап көрсетеді. «Мектептің бірінші сыныбына келген балаларда оқу қызметінің біртұтас құрылымы болмайды. Қолайлы жағдайда ол мектеп қабырғасында бірнеше жыл ішінде, әсіресе, бастауыш сыныптарда қалыптасады» - дейді ғалым. Бастауыш мектепте оқу қызметінің негізгі және жекеше түрі болып табылады. Оны атқару барысында оқушылардың бойында жаңа психикалық құбылыстардың дамуына негіз қалайтын және ең алдымен, заттардың пайда болу және даму заңдылықтарын ашуға бағытталған теориялық ойлау негізінде дамиды. «Педагогика ғылымы теориялық жағынан іргелілік сипатта болса, тәрбие мен оқытудың теориясын іске асыру жағынан қолданбалы сипат алады.

Тұлғаның құрылымдық компоненттері үш бөліктен тұрады. Біріншіден, оның ақыл-ойын дамыту арқылы санасын жетілдіру, екіншіден азаматтық өркениетті тұлғаның біртіндеп сіңіру, үшіншіден, жеке тұлғаны іс-әрекетке ендіру арқылы өзін-өзі тәрбиелеуге белсене қатыстыру. Тұлғаны тәрбиелеп жетілдіруде осы үш компонент тығыз бірлікте қызмет етеді.

Әлеуметтік көзқарас тұрғысынан қарағанда, тәрбиеге қоғамдық бақылау және түзету енгізетін, жастарды мемлекеттік және қоғамдық құрылымдар арқылы басқарып бақылайтын, қоғамның қазіргі және болашақ өміріне мақсаттылықпен даярлау ісі деп қараймыз. Тәрбие ісі адамның қабілетін қоршаған ортада және оның санасында қалыптастыруды мақсат ететін болғандықтан, ол психологиялық процесс. Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру-дың мазмұны мен міндеттері тәрбие бағыттарымен өзара тығыз байланысты дамиды.

Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қасиеттерінің бірі – оның интеллектуалдық мәдениетін қалыптастыру болып табылады. Балалардың интеллектуалдық мәдениетін қалыптастыруда мынадай міндеттерді шешу арқылы жүзеге асады:

- оқушылардың пәндерге қызығуға, алған білімдерін өмірде қолдана білуге тәрбиелеу;
- табиғат құбылыстарын және өмірді дұрыс қабылдай білуге тәрбиелеу.

Балаларды бірінші сыныптан бастап, мектепте алған білімінің өмірлік қажеттілігін түсіндіре білуге үйрету қажет, олардың оқуға ынтасын арттыру, сабақ үстіндегі белсенділігін қалыптастыру орынды; әр оқушыны сыныптың

жалпы шараларына қатысуға, сыныпта және үйде тапсырмаларды үнемі орындауға бағыттап отыру керек.

Бастауыш сынып оқушыларында бақылау, салыстыру, зерттеліп отырған құбылыстардың ішінен жалпысын және ерекше көзге түскенін бөліп ала білу сияқты ойландыратын істерді дамыту қажет, сондай-ақ оқу еңбегін ұйымдастыру, алған білімдерін өмірде қолдана білу, балалардың мезгілді баспасөздерді, жазбаша және ауызша мазмұндамаларды өздігінен оқу, өзіне-өзі қызмет ету дағдыларын қалыптастыру керек.

Бастауыш сынып оқушыларын жақсылықты жаманшылықтан айыра білуге үйрету, достыққа, жолдастыққа, ұйымшылдыққа, еңбек сүйгіштікке тәрбиелеу қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының жеке тұлғасын қалыптастыруда мынадай басты ерекшеліктерді есепке алу қажет:

- өз Отанына, еліне деген сүйіспеншілікті ету, сондай-ақ көрші елдерге деген достық қатынасты сіңіру, мейірімділікке, қарапайымдылыққа, адалдыққа, әділдікке, шындыққа, міндеттілікке тәрбиелеу;

- үлкендерге құрмет көрсетуге, туыстық қарым-қатынасты бағалауға үйрету;

- зұлымдыққа қарсы тұра білуге, немқұрайдылықты жоюға тәрбиелеу;

- үсті-басын ұқыпты ұстауға, ұқыптылыққа, мәдениетті сөйлеуге, қоғамдық орындарда ұстамды болуға, мәдениеттілікке, қонақжайлылық көрсете білуге тәрбиелеу;

- ой және дене еңбегін ажырата білуге, қоғамдық-пайдалы еңбектің мәнін түсіне білуге, мектепте алған біліктерін өмірде қолдана білуге, әрбір істе жауаптылықты сезінуге үйрету;

- еңбек үрдісінде бастысы - жұмыс орнын таза ұстауға, жұмыс аспаптарына ұқыптылықпен қарауға, ұжымда ынтымақты болуға, кәсіптің ұлттық түрін, соның ішінде зергерлік өнерді игеру мүмкіндігін жасауды үйрету;

- еңбек сүйгіштікке тәрбиелеу және қоғамдық меншікті жеке меншіктіктен ажырата білуге баулу;

- буды, ауаны және еліміздің кеңістігіндегі космостық тазалықты сақтауға қабілетті ұрпақ тәрбиелеу.

Бастауыш сынып оқушыларының экологиялық және экономикалық мәдениетін қалыптастыруда табиғатты қорғауға, жерді, суды және т.б. өз заттарын ұқыпты пайдалануға, ұжымдық, еңбексүйгіштік, ұқыптылық, тәртіптілік, мүдделік сезімдері мен қасиеттерін дамытуға мүмкіндік береді.

Әр оқушының өз әлсіздігі болады және әрқайсысынан өзіне тән жақсы сапаларды да табуға болады, мысалы жинақтылық немесе басқалармен қарым-қатынас жасай білу. Оқушының мінез-құлқының жақсы жақтарына сүйене отырып, оның өз күшімен мүмкіндігіне сенімін арттыру керек.

Бастауыш сынып оқушыларының бойында табиғатты қорғаудың алғашқы ұғымдарын қалыптастыру орынды және оларға адамның еңбекке қабілеті табиғатқа байланысты болуының мәнін, адамның табиғатты өз қызметінде пайдалануы туралы түсіндіру қажет.

Адамгершілік тәрбиесі үрдісінде ерте кезден бері қалыптасып келе жатқан құрмет көрсетушілік, адалдық және ұждандық, кішіпейілділік пен мейірімділік, қарапайымдылық және басқа да маңызды адамдық сапалар ұстанымын оқушылардың игеруін қамтамасыз ету қажет. Ата-аналар мен үлкендер отбасындағы балалар тәрбиесіне, өзара достық қарым-қатынасқа, сондай-ақ аса маңызды іске қоғамдық орындардың қатысуына көңіл бөлу керек.

Оқушыларға экологиялық тәрбие беруде табиғат әсемділігін түсіну арқылы адамдықтың жақсы сапаларын қалыптастыруда үлкендерге көмек көрсету жүзеге асырылады. Рухани-адамгершілік тәрбиесі еңбекке дұрыс көзқарас қалыптастыруды да қарастырады. Сондықтан мұғалімнің басты міндеттерінің бірі оқушылардың бойына адам еңбегін құрметтей білуді, адам өміріндегі еңбектің рөлін түсіне білуді дарыту болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларын кез келген жұмысты тиянақты дер кезінде орындай білуге, басталған істі ақырына дейін жеткізе білуге, еңбек мәдениетінің қарапайым элементтеріне, ұжымда еңбек ете білуге, жұмыс орнын таза ұстауға, еңбек құралдарын дұрыс пайдалана білуге үйрету керек [3].

Жеке басты қалыптастыруда ұзақ мерзімді педагогикалық әсер туғызатын әдістер тиімді деп саналады. Оған ұзақ мерзімді жаттықтыру ісі, оқытудың әдістерінің жүйесі, тәрбиешінің жеке басының үлгісі енеді. Бұл мәселе жөнінде (мәселе жеке бастың үлгісі туралы болып отыр) қазіргі кезде жиі айтылып жүрген педагогикалық авантюризмнің ғылыми негізсіздігін, оның тіпті педагогиканы жетік білмейтін тәрбие ісінде мамандығы шамалы адамдардың өзінше ойлап тапқан «жаңалығы» деп қарауымыз керек, себебі идеялсыз жеке бастың қалыптасуы мүмкін емес. Оқушы үшін шынайы ұстаз-педагог идеял болуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бүркіталиева С.А. Оқушы тұлғасының эстетикалық тәрбие ерекшеліктері // Вестник Северо-Казахстанского государственного университета имени Манаша Козыбаева. – 2013. – Т. 1. – №. 20. – С. 234-237.
2. Аплашова А.Ж., Денисламова Г.С. Бастауыш сынып оқушыларының тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру жолдары // Үздіксіз білім берудің өзекті мәселелері. – 2019.
3. Сабуров Х.М. Влияние основных тенденций развития современного образования на формирование личности учащихся // Фундаментальные исследования. – 2014.

УДК 376.1

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ НАРУШЕНИЯ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

Иваненко Н.С., Талабаева А.Е., Рузакулов Ш.М.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Резюме: В данной статье написано об организации учебного процесса в начальной школе, повышении интереса учащихся посредством национальных игр в обучении. В статье

рассматриваются особенности эмоциональной сферы детей младшего школьного возраста с ограниченными возможностями.

Summary: This article is written about the organization of the educational process in primary school, increasing the interest of students through national games in learning. The article discusses the features of the emotional sphere of primary school children with disabilities.

Эмоциональная сфера человека – сложное личностное образование. Базовый эмоциональный фундамент закладывается при рождении, но его последующее развитие зависит от многих факторов. Эмоции и чувства сопровождают нас на протяжении всей жизни. Они могут влиять на наше поведение и действия по-разному: активизирующим, диссонирующим или негативным. Любое нарушение развития эмоциональной сферы является предпосылкой нарушения психологической безопасности личности. Этот вывод основан на современных исследованиях, проводимых в рамках психологии личной безопасности. Будучи относительно молодой областью исследований, психология личной безопасности в настоящее время переживает период бурного развития. Уже разъяснены основные понятия психологии безопасности, выявлены уровни, механизмы и стратегии личностной безопасности, выявлен ряд ее закономерностей. Рассмотрены разные виды безопасности: информационно-психологическая, корпоративная, языковая.

Исследуются временные аспекты безопасности и раскрываются ее психологические ресурсы. Для объяснения подходов к обеспечению безопасности были разработаны концепции и принципы. Разрабатывается технологический аспект психологической безопасности. Кроме того, здесь еще много «белых пятен». Одна из них – проблема психологической безопасности людей с ограниченными возможностями. Рассмотрим особенности эмоциональной сферы детей с задержкой психического развития с точки зрения их психологической безопасности. Л.С. Выготский, природа умственной отсталости представляет собой взаимосвязь двух сторон развития: эмоциональной и интеллектуальной. Эмоциональная сфера детей с данным диагнозом характеризуется особенностями, которые являются предпосылкой нарушения их психологической безопасности. Эти особенности очевидны при диагностике детского церебрального паралича (ДЦП). У детей младших классов с ДЦП эмоциональная сфера имеет ряд особенностей, отличающих ее от нормально развивающейся эмоциональной сферы детей того же возраста. Для детей младшего школьного возраста со спастической диплегией характерен астено-невротический тип психогенных реакций. Для него характерна дифференциация эмоций и повышенная чувствительность. Для детей с этим видом ДЦП характерны: страх, эмоциональная неустойчивость и различные виды страха. В период школьного развития возрастает ранимость и впечатлительность. При спастической диплегии у детей наблюдается органический инфантилизм заторможенного типа. При этом по эмоциональной структуре выделяют астенический радикал – дети с высокой заторможенностью, застенчивостью, страхом, неустойчивым настроением,

характеризующиеся возникновением трудностей в процессе адаптации к условиям образовательного учреждения.

Избирательная привязанность наблюдается у младших школьников с гиперкинетическим синдромом, адекватная реакция на окружающее в раннем возрасте требует постоянного внимания. У детей с этим типом ДЦП могут наблюдаться невротические расстройства. Кроме того, существует риск развития аутистического и тревожно-подозрительного типа патологического развития личности. Также, когда дети в целом интересуются, наблюдают за сверстниками и отстраняются от них, я протестую: могут развиваться гиперкинезы и выраженность вегетативных реакций по формирующемуся инфантильному типу. У детей младшего школьного возраста с гиперкинетическим синдромом более выражена низкая критичность, она выражается в неправильной оценке ситуации, они не очень беспокоятся о наличии у них инвалидности. К недостаточной критике прибавляются эйфория, двигательная расторможенность и эмоциональная возбудимость. Страх при этом типе ДЦП может стать опасным для жизни расстройством. Такие дети безвольны, неспособны преодолевать препятствия и не имеют мотивации к их преодолению. Поражение зон, ответственных за появление агрессии: таламуса, коры головного мозга является причиной агрессивного эмоционального фона при гиперкинетической форме ДЦП учащихся младших классов. Повышение агрессивности у детей с ДЦП можно объяснить, исходя из теории Дж. Долларда о том, что агрессия провоцируется факторами: удовлетворением субъекта после достижения цели; количеством разочарований. К таким факторам можно отнести симптомы заболевания, влияющие на появление агрессии – повышение мышечного тонуса, возбудимость нервной системы.

У детей младшего школьного возраста с ДЦП наблюдается повышенная тревожность, высокий уровень тревожности и напряженности в связи с наличием двигательных нарушений. Тревога является патологической из-за контраста между возможностями и ожиданиями ученика начальной школы. Вызывает проявление агрессии, страха, застенчивости, иногда может вызывать апатию и равнодушное отношение к происходящему. Страх тесно связан со страхом. Помимо возрастных страхов, у младших школьников с ДЦП могут возникать невротические страхи, вызванные неразрешенными переживаниями. Также развитию страха способствует двигательный дефект, являющийся травматическим опытом, и тревожное отношение родителей к ребенку. Для детей с ДЦП характерно появление медицинского страха, общения с врачами и необоснованных ожиданий положительного результата после операции. Повышенная аффективная чувствительность может стать причиной появления необычных страхов. Социально-опосредованный страх свойственен детям, которые сильно обеспокоены наличием двигательных нарушений.

Особенно явные нарушения наблюдаются у детей, воспитывающихся в школах-интернатах. Для них характерны перепады настроения, неадекватные реакции на обратную связь или одобрение, высокий уровень тревожности,

отсутствие эмпатии, отсутствие устойчивых эмоциональных связей, гневливость, ревность, упрямство, обидчивость.

Если ребенок воспитывается в семье, то на его эмоциональную сферу влияет сформировавшийся в нем стиль воспитания. Например, при демократическом стиле обучения небольшое количество учащихся начальной школы проявляет открытые формы агрессии. Дети с гипопротекцией постоянно агрессивны, что становится нормой. Мать играет особую и важную роль в жизни ребенка, ведь она для него первый воспитатель и учитель. Воспитательный процесс особых детей имеет ряд особенностей, в воспитании важно активно участвовать всех членов семьи, особенно ребенка, на ход этого процесса влияют отношение к степени заболевания, межличностные отношения в семье, надежду и веру в положительный результат лечения. Детям, оставшимся без родительской опеки, пережившим депривацию, необходима коррекция отклонений в развитии, компенсирующая недостаток внимания в условиях быстрого развития. Также неблагоприятными для детей с ДЦП являются частичная изоляция, ограничение движений, взаимодействия со сверстниками и игры с ними. Все это может вызвать развитие у ребенка умственной отсталости, в том числе задержку и склонность к аутизму: младший школьник становится замкнутым, агрессивным, склонным к страху. Среди членов семьи влияние матери на ребенка особенное. Матери с высоким уровнем тревожности могут непреднамеренно способствовать развитию психических расстройств у детей, особенно за счет «заразительного» воздействия эмоций. Это явление особенно распространено в семьях, где есть дети с ДЦП, и реакция ребенка аналогична реакции матери.

Неблагоприятные условия для развития эмоциональной сферы способствуют появлению у ребенка хронической фрустрации, которая может перейти в дезадаптацию, что в свою очередь может стать причиной патологического развития личности. Основными факторами, которые могут вызвать эмоциональные нарушения у детей с ДЦП, могут быть: переживание неполноценности (двигательные дефекты), неуверенность в себе; натянутые отношения в семье, отсутствие родительского внимания и заботы; страх; трудности в определении ценностей и смысла жизни. Каждый из этих факторов негативно влияет на ребенка, снижает уровень его безопасности и уничтожает потенциал развития личности. Все это по отдельности и в совокупности является признаками нарушения психологической безопасности личности и требует профессионального вмешательства психолога. Работа в эмоциональной сфере детей с ДЦП включает индивидуальную и групповую работу. Оно может включать в себя использование следующих методов и приемов: тренинги, праздники, проведение дебатов, чтение и обсуждение произведений искусства, музыкотерапию и элементы арт-терапии, релаксацию, коррекционные игры и упражнения. В интересах обеспечения психологической безопасности детей с ДЦП речь идет также о создании вокруг них комфортной психологической среды, помогающей детям научиться понимать, уважать и сопереживать другим людям.

Список использованной литературы:

1. Краснянская Т.М. Безопасность как предмет психологического анализа // Вестник интегративной психологии. – 2004. – № 2. – С. 149-151.
2. Краснянская Т.М., Тылец В.Г. Понятийные ориентиры развития психологической безопасности личности в предметном поле современных исследований // Education Sciences and Psychology. – 2013. – № 1 (23). – С. 59-64.
3. Краснянская Т.М., Тылец В.Г. Психологический анализ уровней безопасности человека // Известия Гомельского государственного университета имени Ф. Скорины. – 2016. – № 2. – С. 31-36.
4. Краснянская Т.М. Психология самообеспечения безопасности: автореф. дис. ... д-ра психол. наук. – Сочи, 2006. – 38 с.
5. Тылец В.Г., Краснянская Т.М. Психологическая безопасность личности в современной стрессогенной среде // Современное общество: к социальному единству, культуре и миру: Материалы Международного форума (21-22 апреля 2016 года). – Ставрополь, 2016. – С. 277-279.
6. Краснянская Т.М., Тылец В.Г. Классификация угроз информационно-психологической безопасности личности и основные подходы к их преодолению // Вестник Дагестанского государственного университета. – 2015. – № 4. – С.210-216.

ОӘЖ 378

БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕГІ ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Ирискулова Д.З., Атаниязова О.Д., Абдураимова А.А.
«Мирас» университеті, Шымкет қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрены особенности применения новых информационных технологий в образовательном процессе, их характеристика.

Summary: The article discusses the features of the use of new information technologies in the educational process, their characteristics.

Оқытудың жаңа технологияларының бірі – ақпараттық технология. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңіндеосы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді.

Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі [1].

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан» атты Қазақстан халқына Жолдауында «Осы заманғы білім беру мен кәсіптік қайта даярлау, «парасатты экономиканың» негіздерін қалыптастыру, жаңа технологияларды, идеялар мен көзқарастарды пайдалану, инновациялық экономиканы дамыту қажет. Білім беру реформасы табысының басты өлшемі – тиісті білім мен білік алған еліміздің кез келген азаматы әлемнің кез келген елінде қажетке жарайтын маман болатындай деңгейге

көтерілу болып табылады» делінген. Сонымен қатар бүкіл еліміз бойынша әлемдік стандарттар деңгейінде сапалы білім беру қызметін көрсетуге қол жеткізу, On-line тәсілінде оқыту тәжірибесін дамытып, елімізде оқу теледидарын құру, оқу жоспарларына жаратылыстану ғылымдары бойынша, бірінші кезекте, математика мен ақпараттандырудан қосымша сағаттар немесе пәндер енгізу қажеттігін баса айтты [2].

Ал өткен жылғы Жолдауында Үкіметке, мемлекеттік холдингтерге облыстардың, Астана және Алматы қалаларының әкімдерімен бірлесіп отырып кәсіптік-техникалық білім берудің әрі дамыту бағдарламасын әзірлеп, іске асыруды тапсырды. Бұл бағдарлама ел экономикасы үшін барынша қызығушылық тудырып отырған тиісті білім салаларына шетел ғалымдары мен оқытушыларын тартуды көздеуді, жұмыс берушілер мен олардың қауымдастықтары, яғни бірінші кезекте осындай кадрларға зәрулік танытқан бизнес өкілдері белсенді түрде тартылуды қажет деген болатын [3].

Бүгінгі күннің басты талабы еңбек нарығы мен қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруда кәсіптік білім берудің беделі артып отыр. Осы мақсатта 2008 жылы Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008 – 2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы әзірленді. Оның мақсаты — техникалық және кәсіптік білім беру жүйесін қайта ұйымдастыру, бәсекеге қабілетті дағдылары бар және білім алуды жалғастыру үшін жеткілікті әлеуеті бар экономика салалары мен жұмыс берушілерді техникалық және қызмет көрсету еңбегінің білікті мамандарымен қамтамасыз ету [4].

Дамыған елдердегі білім беру жүйесінде ерекше маңызды мәселелердің бірі – оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды пайдалану. Қазіргі таңда елімізде білім беру жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікті құру енгізілді. Ақпараттандыру жағдайында оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге артып, мазмұны өзгеріп отыр. Білім беру саласында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдері іздестірілуде.

Ақпараттық технологияларды пайдалану мен оқушылардың ақпараттық күзіреттілігін қалыптастыру атты баяндамада қазіргі заман талабына сай ақпараттық технологияларды, электрондық оқулықтарды және Интернет ресурстарды пайдалану оқушының білім беру үрдісінде шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік беретіндігі туралы баяндалады.

Үшінші мыңжылдық кезінде қоғамның даму көрсеткіші ретінде ақпараттық қоғамға өту ісі алынады да, ал оның ең анықтаушы ролін ақпарат түсінігі атқарады. Ақпаратта жинау, сақтау, өңдеу және тарату тәсілдері мен құралдары динамикалық түрде өзгеріске ұшырап, солар арқылы қоғамның инфрақұрылымы қалыптаса бастады.

Жаңа ақпараттық технологиялар:

Мектеп мұғалімдері үшін ақпараттық технологияларды пайдаланудың тиімділігі:

- оқушының өз бетімен жұмысына;
- уақытын үнемдеуге;
- білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеруде;
- шығармашылық есептер шығару кезінде физикалық құбылыстарды түсіндіру арқылы жүзеге асыру;
- қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
- экономикалық тиімділігі;
- іс-әрекет, қимылды қажет ететін пәндер мен тапсырмаларды оқып үйренуде (би өнері, қол еңбегі, дене шынықтыру сабақтары т.с.с.);
- қарапайым көзбен көріп, қолмен ұстап сезіну немесе құлақ пен есту мүмкіндіктері болмайтын табиғаттың таңғажайып процестерімен әр түрлі тәжірибе нәтижелерін көріп, сезінуге мүмкіндік береді;
- оқушының ой-өрісін дүниетанымын кеңейтуге де ықпалы зор.

Оқытушы сабағында ақпараттық технологияның тиімділігін жүйелі түрде көрсете біледі. Ақпараттық технологияны пайдалану іс-тәжірибесі тиімді әдіс деп ойлаймын.

Мектебімізде жаңа заманға сай жабдықталған 2 информатика кабинеті бар. Информатика кабинеттеріне локальді желі орнатылған. Онда мектеп оқушылары мен мұғалімдері ақпараттық оқу құралдарын пайдалануға және әлемдік ақпарат жүйесіне еркін еніп, өз білімдерін тұрақты жетілдіруге жағдай жасалған. Қазіргі таңда мектепте оқу шеберлері сапалы білім мен саналы тәрбие беріп келеді. Мектепте әдістемелік қызметінің негізгі мақсаты – “Оқу жүйесіне жаңа технологияларды енгізу — әдістемелік қызметтің өзегі”. Осы мақсатта жаңа технологияларды оқу үдерісіне енгізуде ауқымды жұмыстар атқарылуда. Мектеп мұғалімдері жаңа заманға сай оқыту технологияларын пайдаланумен қатар, пәндеріне сәйкес келетін электрондық оқулықтарды алып, оларды сабақ барысында кеңінен қолдануда. Оқытушылар мен өндірістік оқу шеберлерінің көпшілігі дербес компьютерді меңгерген, арнайы білім курстарының сертификаттарына ие болған.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы, 2007.
2. Назарбаев Н.Ә. Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан // Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2007.
3. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқының әл-ауқатын арттыру – мемлекеттік саясаттың басты мақсаты // Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана, 2008.
4. Қазақстан Республикасында техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2008 – 2012 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ АРҚЫЛЫ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Ізтай Л.О., Шади Ж.А., Сапарбек Ұ. К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается формирование мировоззрения путем экологического воспитания учащихся начальных классов.

Summary: The article discusses the formation of a worldview through environmental education of primary school students.

Қазіргі уақытта адам әрекетінің қоршаған ортаға әсері айтарлықтай өсті. Технология мен өнеркәсіптік өндіріс планетамызды мекендейтін барлық тірі организмдерге нақты қауіп төндірді. Осыған байланысты адамның табиғатқа әсерінің салдарын дұрыс болжау және мектептегі білім беру кезеңінде адамдардың экологиялық санасын дамытудың өзекті қажеттілігі туындады. Қазіргі қоғамның экологиялық проблемалары мектепті бірқатар педагогикалық ұстанымдарды қайта қарауға, білім берудің ғылыми-теориялық және практикалық жүйесінің кейбір аспектілерін қайта қарауға әкелді. Қазіргі кезде қазіргі жалпы экологиялық білім оқушыларда экологиялық білім негіздерін, экологиялық ойлау және қоршаған ортаны қорғау, адам денсаулығын сақтау, оны ұтымды тұтыну саласындағы құқықтық және адамгершілік міндеттерін орындауға бағытталған гуманитарлық және жаратылыстану-ғылыми білім ретінде қарастырылады. табиғи ресурстар.

Осылайша, 21 ғасырдың басында экологиялық білім берудің жаңа моделін құрудың алғы шарттары пайда болды деп айтуға болады.

Экологиялық білім берудің жаңа моделінің тағы бір құрамдас бөлігі білім, дағды, құндылықтарды қолдануда жеке, жеке және топтық практикалық тәжірибені жинақтау болып табылады. Бұл тәжірибелердің кейбірі экологиялық таза мінез-құлық стереотиптерінің сипатында.

Экологиялық білім беру мақсатына келесі міндеттер бірлікте шешілгенде қол жеткізіледі:

- тәрбиелік – қазіргі заманның экологиялық проблемалары және оларды шешу жолдары туралы білім жүйесін қалыптастыру;

- тәрбиелік – қоршаған ортаға сәйкес мінез-құлық пен іс-әрекеттің, салауатты өмір салтын ұстанудың мотивтерін, қажеттіліктері мен әдеттерін қалыптастыру;

- дамытушы – өз аймағының қоршаған ортасын зерттеу, бағалау және жақсарту үшін интеллектуалдық және практикалық дағдылар жүйесін дамыту; белсенді қоршаған ортаны қорғауға деген ұмтылысты дамыту: интеллектуалдық (экологиялық жағдайларды талдай білу), эмоционалдық (жалпы адамзаттық құндылық ретіндегі табиғатқа қатынас), адамгершілік (ерік пен табандылық, жауапкершілік) [1].

Экологиялық білім мазмұнына басымдылықтан түбегейлі ерекшеленетін құндылық бағдарлардан туындайтын нормалар (тыйымдар мен ережелер) жүйесі кіреді.

Экологиялық білім мазмұнының пәнаралық құрамы ашылды, оны төрт құрамдас бөлікке топтастыруға болады – ғылыми, құндылық, нормативтік және белсенділік.

Ғылыми – адам денсаулығы мен оның табиғи ортасын сипаттайтын жетекші идеялар, теориялар мен тұжырымдамалар; пайдалану және қорғау объектілері ретінде табиғи жүйелердің пайда болуы, эволюциясы және ұйымдастырылуы.

Құндылық – қоғам тарихының әртүрлі кезеңдеріндегі адамның экологиялық бағдарлары; адам мен табиғатты жалпыадамзаттық құндылықтар ретінде сипаттайтын мақсаттар, идеалдар, идеялар; қоршаған ортаны экономикалық бағалау тұжырымдамасы, оған келтірілген залал, оны қалпына келтіру және зақымдануды болдырмау үшін қажетті шығындар [1].

Экологиялық білім беру мен оқытудың тиімділігінің критерийі ретінде әлемдік, аймақтық, жергілікті деңгейдегі білім жүйесі де, мектеп оқушыларының күш-жігерімен қол жеткізілген өз аймағының қоршаған ортасын нақты жақсарту да болуы мүмкін.

Оқу процесіне экологиялық білім мен тәрбие берудің жаңа үлгісін енгізу арқылы мектеп оқушыларының экологиялық сауаттылығы қалыптасады, ол жануарлар дүниесін сақтау мен қалпына келтіруді, әртүрлі табиғи ресурстарды тиімді пайдалануды, қоршаған орта мен адамның өмір салтын жақсартуды көздейді.

Адамның экологиялық мәдениетіне оның қоршаған ортаны қорғау санасы мен қоршаған ортадағы мінез-құлқы жатады.

Экологиялық сана деп табиғатқа қатысты экологиялық және экологиялық идеялардың, идеологиялық ұстанымдардың, табиғи объектілерге бағытталған практикалық іс-әрекеттердің стратегияларының жиынтығы түсініледі.

Қоршаған ортадағы мінез-құлық деп адамдардың қоршаған ортаға әсер етумен тікелей немесе жанама байланысты нақты әрекеттері мен мінез-құлқының жиынтығы түсініледі. Экологиялық мәдениетті қалыптастыру дүниетанымды қайта құруды, құндылықтардың жаңа жүйесін құруды, табиғатқа тұтынушылық көзқарастан бас тартуды және адамда табиғат мүмкіндіктерімен өз қажеттіліктерін теңестіру қабілетін қалыптастыруды қамтиды.

Экологиялық мәдениетті қалыптастыру – экологиялық тәрбиенің қалаулы, стратегиялық нәтижесі, адамға әлеуметтік-мәдени ортаның, білім мен өзін-өзі дамытудың бірлескен ықпалының салдары [2].

Тұлғалық нәтижелер экологиялық білім мен тәрбиенің жалпы мәдени бағытын көрсетеді. Мектептегі экологиялық білім берудің жеке нәтижелері оқушылардың бойында адамгершілік және азаматтық экологиялық ұстанымды, қоршаған ортаға, адам денсаулығына және өмірінің қауіпсіздігіне құндылық көзқарасын қалыптастыра отырып, өзін-өзі анықтау қабілетін болжайды. Жеке

нәтижелерге адамның қоршаған ортамен қарым-қатынасын реттейтін құқықтық және этикалық нормалар жатады. Негізгі білім беру бағдарламасын меңгерудің жеке нәтижелері экологиялық ойлаудың қазіргі деңгейіне сәйкес келетін экологиялық мәдениет негіздерін қалыптастыруды, өмірлік жағдайларда қоршаған ортаға бағытталған рефлексиялық-бағалау және практикалық іс-әрекеттегі тәжірибені игеруді көрсетуі керек.

Экологиялық сана мен мінез-құлық бірлігін қалыптастыру бастауыш мектеп жасынан басталуы керек.

Экологиялық мәдениетті қалыптастыру процесі үш мәселенің бірлігі ретінде қарастырылады: қоршаған ортаның ластануының апатты зардаптарын кеңінен түсіндіру, экономиканы және қоғам өмірі мен қызметінің басқа да салаларын ұйымдастыруға экологиялық көзқарасты меңгеру. экологиялық сананы қалыптастыру.

Қазіргі уақытта жалпы планетамызда да, әрбір елде, облыста, қалада және кез келген елді мекенде жеке-жеке адамзатқа экологиялық білім беру мен ағарту мәселесі бұрынғыдан да пісіп-жетілді.

Экологиялық тәрбие мен ағарту – адам бойында қоршаған ортаны саналы түрде қабылдауды, табиғатты аялау, оның байлығын ұтымды пайдалану қажеттілігіне сенімділік пен табиғи ресурстарды молайтудың маңыздылығын түсінуді қалыптастыру. Қазіргі жағдайда экологиялық білім мен ағарту қоғамның табиғатпен өзара әрекеттесуін үйлестіру процесінің ең маңызды негіздері болып табылады.

Экологиялық білім мен оқыту кешенді тәсілді талап етеді; Бұл көп өлшемді процесс, ол мыналарды қамтиды: біріншіден, қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесу саласындағы білімнің ғылыми жүйесін қалыптастыру, т.б. тұлғалық сананың рационалды-логикалық қыры; екіншіден, жеке тұлғаның гуманистік дүниетанымын тәрбиелеу (адамның эмоционалды-сенсорлық әлемі); үшіншіден, білім мен сезімді практикалық іс-әрекетте жүзеге асыру мүмкін емес ерікті факторды қалыптастыру. Ал түптеп келгенде – қоршаған ортаны қорғау, табиғи ресурстарды ұтымды пайдалану және молықтыру саласындағы оның белсенді өмірлік ұстанымын анықтайтын адамның экологиялық сенімін қалыптастыру. Біз экологиялық білім мен экологиялық тәрбие процесін біртұтас тұтас деп қарастырамыз, өйткені әлеуметтік ақпарат пен білім беру күш-жігерінің әсері бір уақытта екі арна арқылы, екі деңгейде – ұтымды және эмоционалды түрде жүреді [2].

Дегенмен, бұл процестердің әрқайсысының өзіндік ерекшеліктері бар. Экологиялық тәрбие негізінен оқу-тәрбие процесімен және жеке тұлғаның дүниетанымын, ұстанымдарын, ұстанымдарын қалыптастыруға негіз болатын ұтымды ойлау саласына әсер етумен байланысты болса, экологиялық тәрбие негізінен әр түрлі сыныптан тыс жұмыс түрлерінде жүзеге асырылады. , ең алдымен жеке тұлғаның эмоционалды және сезімдік әлеміне бағытталған және гуманистік дүниетанымның қалыптасуына ықпал етеді. Жеке тұлғаның санасының осы екі негізгі қырының жиынтығы, органикалық бірлігі белсенді практикалық қызметте жүзеге асатын, бірақ қоғам мен табиғат арасындағы

қарым-қатынастарды үйлестіру арқылы жүзеге асатын экологиялық сенімдердің қалыптасуын қамтамасыз етеді.

Экологиялық білім мен тәрбие адамның жеке қасиеттерін қалыптастырудың идеялық, саяси, адамгершілік, құқықтық, эстетикалық және басқа да аспектілерін қамтиды. Алғашқы кезеңдерде мектеп оқушыларының бойында қалыптасқан экологиялық құндылық бағдарларды, қызығушылықтар мен қажеттіліктерді талдап, түзететін әдістер ең қолайлы болып табылады. Бақылау және қоршаған ортаны қорғау іс-әрекеті тәжірибесін пайдалана отырып, мұғалім әңгімелесу барысында фактілер, цифрлар, пайымдаулар арқылы оқушылардың эмоционалдық реакцияларын тудырады және олардың проблемаға жеке көзқарасын қалыптастыруға ұмтылады.

Оқушының қоғам мен табиғаттың әсерлерімен теориялық танысу кезеңінде мұғалім ғаламдық, аймақтық және табиғи факторларды ескере отырып, табиғатты қорғаудың ғылыми негіздерін кең және жан-жақты байланыста көрсетуге мүмкіндік беретін әңгімеге көшеді. жергілікті деңгейлер. Танымдық іс-әрекет мектеп оқушыларының құндылық бағдарларын қалыптастырып, қызығушылықтары мен қажеттіліктерін дамытуы керек. Эстетикалық сезімдер мен тәжірибені шығармашылық тәсілдер арқылы (сурет салу, әңгіме, өлең т.б.) көрсетуге құштарлық артады.

Бастауыш сынып оқушыларына экологиялық тәрбие беруде жеке сабақтар емес, табиғи ортаны зерттеу, сақтау және жақсарту іс-әрекетінің жан-жақты ойластырылған үздіксіз процесі маңызды.

Экологиялық білім беру мазмұны күрделі құрамға ие, оны мектеп оқушыларының меңгеруі тек сыныптан ғана емес, сонымен қатар сабақтан тыс жұмыстарды да қажет етеді.

Сыныптан тыс жұмыстарды мұғалімдер сабақтан тыс уақытта орындалатын және оқушылардың қызығушылығы мен бастамасына негізделген іс-әрекеттер деп анықтайды. Сыныптан тыс жұмыстардың мазмұнын анықтауда өмірмен, еліміздің, облыстың, ауданның шешіп жатқан мәселелерімен байланыстыру сияқты ұстанымдардан шығу керек; сыныптан тыс жұмыс мазмұнының оқушылардың жас ерекшеліктеріне, олардың психикалық даму ерекшеліктеріне және қызығушылықтарына сәйкестігі.

Бастауыш сынып оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыру сыныптан тыс жұмыстардың әртүрлі түрлері мен түрлерінің өзара байланысы болған жағдайда ғана мүмкін болады. Әртүрлі жұмыстар мектеп оқушыларына адам мен табиғат арасындағы байланыстар туралы терең білім алуға, экологиялық проблемаларды өмірде көруге, табиғатты қорғаудың қарапайым дағдыларын меңгеруге мүмкіндік береді.

Оқушылардың жан-жақты жұмысы сыныптан тыс жұмыстардың барлық түрлерінде жүзеге асырылады: жеке, топтық, бұқаралық.

Жеке жұмыс бастауыш сынып жастағы оқушыларды табиғатты қорғау туралы журналдардағы кітаптар мен мақалаларды оқуға және талқылауға баулумен тығыз байланысты. Тапсырма әрбір жеке тұлға үшін бөлек таңдалады, тек осы себепті ғана оқушылар көбірек ақпарат алады. Барлығын

үлкен жұмыс істеуге мәжбүрлемей, біз бәрібір сыныптастарын тыңдай отырып, барлық оқушыларды қажетті материалмен таныстырдық [3].

Топтық сыныптан тыс жұмыс үйірмелерде сәтті өтеді. Оларға адам мен тірі табиғат арасындағы қарым-қатынастарды зерттеуге үлкен қызығушылық танытатын мектеп оқушылары қатысады. Оқушылар оқу топтарына өз еркімен келеді, сондықтан біз мұнда оқылатын тақырыптарды ұнатпайтын оқушыны кездестірмейміз.

Жаппай сыныптан тыс іс-шараларға: мерекелер, ертеңгіліктер, табиғатты қорғау тақырыптарында рөлдік ойындар жатады. Мұндай іс-шаралар барлық оқушыларды қызықтырады, өйткені іс-шаралар әртүрлі және қызықты.

Сонымен, бастауыш сынып оқушыларының экологиялық мәдениетін қалыптастыруда сыныптан тыс жұмыстар, мұғалімнің қиялы мен оқушылардың қызығушылығы үлкен рөл атқарады.

Экологиялық тәрбиенің мақсаты – экологиялық сана негізінде құрылған қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауды қалыптастыру. Бұл қоршаған ортаны басқарудың моральдық-құқықтық принциптерін сақтауды және оны оңтайландыру идеяларын ілгерілетуді, өз аймағының табиғатын зерттеу мен қорғаудағы белсенді жұмысты болжайды.

Табиғатқа жауапкершілікпен қарау - күрделі тұлғалық қасиет. Бұл табиғатты пайдаланудың моральдық-құқықтық принциптерін сақтауда, қоршаған ортаны зерттеу мен қорғаудағы белсенді шығармашылық қызметте, табиғатты дұрыс пайдалану идеяларын насихаттауда, барлық нәрсеге қарсы күресте көрінетін адам өмірін анықтайтын табиғат заңдылықтарын түсінуді білдіреді. бұл қоршаған ортаға зиянды әсер етеді [4].

Мұндай оқыту мен тәрбиелеудің шарты табиғат пен адам арасындағы қарым-қатынасты зерттеуге және жетілдіруге бағытталған оқушылардың өзара байланысты ғылыми, адамгершілік, құқықтық, эстетикалық және практикалық іс-әрекетін ұйымдастыру болып табылады.

Сонымен, экологиялық білім бастауыш сынып жастағы оқушыларының санасында сенсорлық тәжірибе негізінде қоршаған әлем туралы шынайы білімдерді тәрбиелеу құралы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Т 24 Педагогика./Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т.,Берикханова А.Е. Оқулық.– Алматы: ОНОН. 2018, - 357 бет.
2. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.
3. Бороздина, Г.В. Психология и педагогика: Учебник для бакалавров / Г.В. Бороздина. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 477 с.
4. Құрманалина Ш. Педагогика: Оқу-әдістемелік құрал. -3басылым.-Астана: Фолиант, 2016.-368б.

ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖАҒЫМСЫЗ ӘДЕТТЕРДЕН АРЫЛУДЫҢ ТЕРАПИЯСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ

Каленбекқызы Н., Рысбайқызы Ж., Бегәділ Ж.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: У каждого есть вредные привычки. Иногда невозможно избавиться от такого поведения, которое ставит нас в неловкую ситуацию на публике. В статье рассматриваются возможности использования сказкотерапии для избавления от подобных вредных привычек.

Summary Everyone has bad habits. Sometimes it is impossible to get rid of these behaviors that make us feel awkward in public. The article discusses the possibilities of using fairy tale therapy to get rid of such bad habits.

Ертегі терапиясы көп қырлы. Сондықтан ол бірнеше салаға бөлінеді, олар өз кезегінде көптеген формаларға, әдістерге және функцияларға бөлінеді, соның аясында психодиагностикалық, түзету және дамыту терапиялық міндеттері шешіледі. Ертегінің негізгі үш түрі бар: диагностикалық, емдік, түзетушілік.

Диагностикалық ертегі баланың бар өмірлік сценарийлері мен мінез-құлық стратегияларын анықтауды қамтиды. Диагностикалық ертегі баланың дауыстап айтқысы келмейтін немесе айта алмайтын көзқарасын немесе жағдайын анықтауға көмектеседі. Емдік ертегі - бұл баланың жағдайы мен мінез-құлқында жағымды өзгерістер болатын ертегі. Түзету ертегілері балаға оның психикасын бұзатын өзінің ескілерін көруге және жүзеге асыруға көмектеседі.

Ертегі терапиясының негізгі бағыты – аналитикалық бағыт, оның мәні-ертегідегі ситуациялардың, образдардың, сюжеттік құрылымдардың мәнін түсіну. Бұл бағыт әрбір ертегілік ситуацияның күрделі өмірлік мәселелерді шешуде үлкен жасырын мағынасы мен тәжірибесі бар деген идеяға негізделген. Аналитикалық бағыт екі нысанда ұсынылады: ғылыми-зерттеу және терапиялық. Зерттеу нысаны адам өмірінің ең күрделі мотивтері мен заңдылықтарын түсінуге мүмкіндік береді. Терапиялық форма өз шеңберінде іс-әрекеттер мен құбылыстардың себеп-салдарлық байланыстарын орнату, шығармашылық ойлау мен қиялды дамыту қабілеттерін дамыту мәселелерін шешеді [1].

Терапиялық форма екі түрде қолданылады: библиотерапия және ертегі мәселерін шешу. Библиотерапия тұлғаның құндылық құрылымын қалыптастыруды, өмір құбылыстарының мәнін тереңірек түсінуді және аналитикалық және синтетикалық қабілеттерді дамытуды қамтиды. Ертегі мәселерін шешу материалды жинақтау, шығармашылық ойлауын, қиялын дамыту мақсатында қызмет етеді. Ертегі тапсырмасы адам өзінің өмірлік тәжірибесін жобалап, оған жеткізе алатындай етіп тұжырымдалған. Ертегі терапиясының әдістері адамның көптеген қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

Солардың арқасында оның шығармашылық қабілеті артады, қиялы артады, санасы кеңейеді, қоршаған әлеммен қарым-қатынас жасау оңайырақ болады. Ертегіні айту және құрастыру әдісі - бұл ертегінің жалғасын өз бетінше ойлап табу және оны әңгімелеу әдісі, бұл оның әдетте баланың мінез-құлқында байқалмайтын, бірақ бір мезгілде стихиялық эмоционалдық көріністерін анықтауға мүмкіндік береді. уақыт оған әрекет етеді [2].

Ертегі суреті әдісі - бұл түрлі-түсті картон немесе пластилинмен сурет салу арқылы клиент оны алаңдататын барлық нәрсені, сезім мен ойды бейнелейтін әдіс. Осылайша, сізді алаңдатқан алаңдаушылықтан немесе басқа сезімдерден арылыңыз. Құммен емдеу әдісі Ең қызықты әдістердің бірі құм терапиясы. Ертегілік құм терапиясы әдісі ертегі терапиясының нұсқаларының бірі ретінде жеке тұлғаның психологиялық дамуының да, жеке мінез-құлық реакцияларын түзетудің де мәселелерін тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Құммен және миниатюралармен байланыс жасау арқылы ол өзінің ең терең саналы және бейсаналық ойлары мен сезімдерін физикалық пішінге келтіреді. Ертегі терапиясының бірнеше негізгі функциялары бар: Ертегі клиенттің жеке тарихындағы оқиқылықтарды толтырады және оны әмбебап ақпаратпен толықтырады; ертегі сіздің жеке тарихыңыздың клиент тарапынан қуғын-сүргінге ұшыраған аспектілерін өзекті етуге мүмкіндік береді; ертегі конструктивті көзқарас пен мінез-құлықты үлгі ете отырып, жағдайға жаңа көзқарас қалыптастыруға және хабардарлықтың жаңа деңгейіне өтуге мүмкіндік береді; ертегі клиенттің ішкі жанжалын бейнелейді және ол туралы ойлауға мүмкіндік береді; ертегі екі жақты өмірлік жағдайларды қабылдаудың баламалы тұжырымдамасы ретінде қызмет етеді [3].

Бастауыш сынып жасында бала жаңа әлеуметтік қарым-қатынастарға ауысады, осыған байланысты әр түрлі жағымсыз әдеттері әлеуметтік бағдардың ішкі және сыртқы өзгерістерінен туындайтын реакция ретінде пайда болады. Соның бірі агрессивті мінез-құлық. Бастауыш сынып оқушыларының агрессивті мінез-құлқын түзетуде педагог-психолог агрессивті мінез-құлықтың әртүрлі компоненттеріне бағытталған әртүрлі әдістерді, жаттығулар мен құралдарды қолдана алады. Бастауыш сынып оқушыларының мінез-құлық бұзылыстарын түзету құралдарын таңдауға ұтымды және сауатты көзқарас қажет.

Шетелде практикалық психологтардың түзету іс-әрекетінде ертегі терапиясын қолдануға қызығушылық артуда. Білім беру жүйесіндегі мамандардың көпшілігі, мейлі педагог болсын, мейлі педагогикалық психолог болсын, өз жұмыстарында ертегілердің метафоралық тілін қолдануға тырысады [4].

Бастауыш сынып оқушыларының агрессивті мінез-құлқы саласындағы зерттеулердің жеткілікті санына қарамастан, оны ертегі терапиясы әдісін қолдану арқылы түзету мәселесі жеткіліксіз зерттелген.

Педагог психологтардың ертегі терапиясын қолдануы оқушының проблемаларымен күресуге, эмоционалдық тепе-теңдікті қалпына келтіруге,

мінез-құлық бұзылыстарын жоюға, бейімделуді жеңуге және интеллектуалды дамуына ықпал етуге мүмкіндік береді.

Педагог психологы үшін түзету жұмысындағы ертегі терапиясының тартымдылығы бұл түзету құралы құндылықтар деңгейіндегі әртүрлі психологиялық мәселелер үшін әмбебап болып табылады.

Ертегі терапиясы – психотерапевтік және түзету жұмысының икемді түрі. Бұл әдіс кез келген проблемалық жағдаятты оқушыға ыңғайлы түрде бастан кешіруге, жоғалтуға, түсінуге, тәжірибе мен жағымсыз эмоцияларды дұрыс көрсетуге мүмкіндік береді. Ертегі терапиясы оқушыға қиял әлеміне оңай еруге, оған белсенді түрде әрекет етуге және оны шығармашылықпен түрлендіруге мүмкіндік береді, бұл жүйелі және ақыл-ойға қолайлы түзету әсеріне әсер етеді.

Жағымсыз әдеттерден арылуда ертегілерді қабылдаудың маңызы зор, өйткені бұл процесс арқылы баланың психикалық дамуы, оқушы тұлғасының қалыптасуы, оның шығармашылық мүмкіндіктері ашылады.

Түзету іс-әрекетіндегі ертегі терапиясының тиімділігі бірқатар ережелермен анықталады [5]:

- ертегімен жұмыс жасау арқылы оқушы мен педагог-психолог арасында байланыс орнату процесі жүреді, оқушының қарсылығы жойылады және оны рефлексияға баулиды, топпен қолайлы қарым-қатынас қалыптасады, қарым-қатынас байланысы орнатылады;

- ертегі терапиясы екіұшты, қиын өмірлік жағдайларды оңай қабылдауға және олардың шешімін табуға үйренуге мүмкіндік береді;

- ертегі терапиясы әртүрлі әдістер мен жұмыс формаларын қолдану арқылы түзету үдерісіне және мәселені шешуге оң көзқарас қалыптастырады;

- ертегілерге сіңген халық даналығының арқасында кез келген қиындықтың шешімін көруге болады.

Ертегі терапиясының кез келген әдістемесін қолданғанда (талдау, тыңдау, айту, қайта жазу, ойнау, құрастыру) агрессивті мінез-құлқы бар кіші оқушының оны бақылауы маңызды. Ертегілік терапия процесінің өзі оқушының өзін, өзінің мінез-құлқын, іс-әрекетін, сезімдері мен эмоцияларын бағалауына байланысты эмоционалдық реттеуді және өз эмоцияларын басқару қабілетін дамыту құралы ретінде әрекет ете алады.

Осылайша, ертегі терапиясы оқушылардың жағымсыз әдеттерін, мінез-құлқын түзетуге мүмкіндік береді, өйткені:

- әлеуметтік нормаларды сіңіру, ертегі кейіпкерімен оқушы тұлғасын сәйкестендіру арқылы әлеуметтік мінез-құлық дағдыларын қалыптастырады;

- ертегідегі метафоралық мағынаға байланысты жағымды тұлғааралық қарым-қатынастың қалыптасуына ықпал етеді;

- педагог-психологтың бағалаусыз қатынасы арқылы оқушының өзін-өзі бағалауын дамытуды ынталандырады, бұл түзету үдерісін жүзеге асыруға және мінез-құлқын өзгертуге, эмоционалдық реттеуді қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Вачков, И.В. Введение в сказкотерапию [Текст] / И.В. Вачков. -М.: Генезис, 2015. - 228 с.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Основы сказкотерапии. – СПб.: Речь, 2016. – 176 с.
3. Кузьмин, Д.А. Сказкотерапия как метод культурно-психологического воздействия на личность: история и эволюция [Текст] / Д.А. Кузьмин // Вестник Московского государственного университета культуры и искусств. № 2015. №5 С. 161-164
4. Мамайчук, И. И. Психокоррекционные технологии для детей с проблемами в развитии [Текст] / И.И. Мамайчук. -СПб.: Речь, 2013. №400 с.
5. Зинкевич-Евстигнеева, Т.Д. Практикум по сказкотерапии [Текст] / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева. - М.:Речь, 2018. №320 с.

ӘОЖ 373.3.026.6:159.947.5

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ-ІС ӘРЕКЕТ МОТИВТЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

Каміл А.

Шымкент Университеті, Қазақстан

Ғылыми жетекшісі: магистр, аға оқытушы Кубеева М.А.

Резюме: В этой статье рассматриваются формирование у учащихся мотивов образовательной деятельности начальной школы

Summary: Formation of motives for educational activities of primary school in pupils

Баланың оқуына күшті әсер ететін себептердің бірі – мотивтер. Олар дидактикалық процестің басты қозғаушы күштері болады. Мотивтер (латынша қозғалтамын) – оқушыларды білім мазмұнын белсенді меңгертетін, өнімді танымдық іс-әрекетке ұмтылдыратын процестердің, әдістердің және құралдардың жалпы аты. Егер де оқушылардың іс-әрекетінде мотив болмаса, онда ол бейтарап процеске айналуы мүмкін. Мотив – адамның объективті мұқтаждығы мен ынтасын бейнелейтін әрекетіне ішкі талаптануы.

Мотив – бұл әрекетке, іс-әрекетке немесе белсенділікке түрткі болған психикалық құбылыс.

Мектеп оқушыларына сабақ берудегі мотивация

Адам өзінің іс-әрекеті арқылы жүзеге асырылатын қоршаған ортамен өзара әрекеттесуінің арқасында адам болып қалыптасады, дамиды және тұлға ретінде қалыптасады. Белсенді емес тұлғаны елестету мүмкін емес, өйткені оның әлі де қанағаттандырылуы қажет қажеттіліктері бар.

Қажеттілік дегеніміз – организмнің немесе тұлғаның қажеттіліктерін олардың өмірі мен дамуын қамтамасыз ететін қажетті жағдайлардағы психикалық көрінісі.

- А) физиологиялық (органикалық) қажеттіліктер;
- ә) қауіпсіздіктің қажеттілігі,
- б) құрметке (құрметке) мұқтаждық;
- г) танымдық қажеттілік;

- д) эстетикалық қажеттіліктер;
- е) өзін-өзі актуализациялау қажеттілігі.

Қажеттіліктің болуы дене мен қоршаған орта арасындағы тепе-теңдіктен (биологиялық қажеттіліктер) немесе жеке адам мен қоғам арасындағы (әлеуметтік қажеттіліктер) құрылады. Қажеттілік психиканың белгілі бір күйінде көрінеді (адамда – тәжірибе деп аталатын санада). Психика көрсеткен кемшіліктердің орнын толтыру үшін белсенділіктің көрінісі арқылы тиісті күштердің шығыны қажет.

Маслоудың түсіндіруі бойынша, әрбір саты келесі сатыға көтерілу үшін, алдыңғы саты толық орындалуы, алдыңғы қажетсіну толық қанағаттануы керек.

Белсенділік дегеніміз – адамның белгілі бір қажеттілікті қанағаттандыру мақсатында іс-әрекетке ұмтылуында және көрінісінде көрінетін нақты реакцияда қолданылатын энергия.

Демек, белсенділік дегеніміз – адамның бойында белгілі бір қажеттіліктің пайда болуы нәтижесінде пайда болған саналы түрде қойылған мақсатқа жететін қоршаған ортамен болатын белсенді әсер. Адам өзінің іс-әрекетінде алға қойған мақсаттары алыс және жақын, кең және тар болуы мүмкін.

Мінез-құлық мотивтері қажеттіліктерге негізделген. Мотив объективтендірілген қажеттілік ретінде түсіндіріледі, яғни мотив оны қанағаттандыру жолын көрсетеді.

Күнделікті өмірде «мотив» және «ынталандыру» ұғымдары жиі бөлінбейді.

Ынталандыру дегеніміз не?

Ынталандыру дегеніміз – адамға немесе жануарға әсер етіп, реакцияны тудыратын объективті құбылыс. Яғни, мотив жеке тұлға өңдеген ынталандырудың көрінісі ретінде әрекет етеді. Әр түрлі жеке тұлғадағы сол ынталандыруды әр түрлі мотивтер ретінде көрсетуге болады.

Мектеп оқушыларының оқу мотивациясының сипаттамалары (Н.В. Немовтың айтуы бойынша)

Жасы	Мотивацияның сипаттамалары
Бастауыш мектеп	<ul style="list-style-type: none"> • Міндет сезімі (танымдық мотивацияны екі еселендіреді және айтарлықтай асып түседі). • Абыройлы мотивация – жоғары баға алуға ұмтылыс 3-4 сыныпқа дейін артады. • Санкциялардан, яғни жазадан аулақ болу мотиві. • Негізгі мотивация – сыртқы, беделді және мәжбүрлі болып табылады. • Пәнге деген қызығушылық (5 есе төмендейді – оқушылардың 5% дейін). • Мотивация тұрақсыз, белгілі бір пәндерге қызығушылық жоқ, қалыптасқан ниеттің энергиясын ұзақ уақыт ұстау мүмкіндігі жоқ.

Мотивтерді қалыптастыру педагог-ғалымдарды, мұғалімдерді ойландырып, оны зерттеуге талпындырады. Бұл мәселені А. К. Маркова, Г. И. Шукина, В. И. Ильин, Т.А.Матис т.б. психологиялық-педагогикалық зерттеулер

жүргізген. Шет елдерде де мотивті қалыптастыруға көп мән беріледі. Қазақстанда Т. Сабыров, А. Бейсенбаева т. б. осы мәселемен айналысуда.

«Бастауыш сынып оқушыларын оқу іс-әрекетінің мотивтерін қалыптастырудың білімді игеруде алатын орны» деп тұжырымдауға негіз болды.[6].

Сапалы білім алуда оқу мотивінің алатын орны, мәні мен құрылымын педагогикалық - психологиялық тұрғыдан ашып көрсету; бастауыш сынып оқушыларында оқу іс-әрекетінің мотивінің қалыптастыруының жолдарын қарастырылған.

Біріншіден: мектеп өміріне кірігу.

Екіншіден: мектеп сынып ұжымдары арқылы қатынастарды реттеу, ерсектермен ұстаздармен қарым – қатынасты орнату.

Бастауыш сынып оқушыларының тағы бір мәселесі – ол балалардың сыныптағы өзара қарым-қатынастары. Бұл жағдайдағы негізгі мұғалімнің орны ерекше. А.Н.Леонтьев тұжырымдамасы бойынша адамның мотивациялық сферасы оның басқа да психологиялық ерекшеліктері сияқты практикалық іс-әрекетте өзінің көздері, бастаулары болады. Іс-әрекеттің өзінде мотивациялық сфера элементтеріне сәйкес, олармен функционалды және генетикалық байланысты құрамаларды байқауға болады [3].

Кез келген іс-әрекет оған деген қажеттіліктен бастау алатынын жоғарыда айтылған теориялардан анық байқауға болады. Сол сияқты кіші оқушылардың да оқу іс-әрекетіне мотивациясын арттыру үшін оқуға қажеттілікті қалыптастыру керек. Бұл жөнінде Т. А. Ильина былай деп өз пікірін білдіреді: «Оқу үрдісін ұйымдастырудағы мұғалімнің күші мен жігерінің елеулі бөлігі оқушылардың оқуға деген ынтасы мен ұмтылысын оятуға, олардың танымдық белсенділігін туғызуға бағытталуы тиіс» [7].

Балалардың көпшілігі ойынды тастап, осы жұмысқа кірісті, және артынан олардың жұмыстарын балалар бақшасында қалай бағалағандығын сұраған. И.П.Подласый мотивтерді жалпы екі танымдық және әлеуметтік тобына бөліп қарастыруды жөн көреді. Оның айтуы бойынша танымдық мотивке мыналар қатысты: *1. Мазмұнымен қызықтыру 2. Үрдіспен қызықтыру 3. Қызығушылық.* Әлеуметтік мотивке: *1. Кең көлемді әлеуметтік түрткі себептер. 2. Мәртебелік қызығушылық. 3. Тар әлеуметтік түрткі мотивтер (мұғалімдер мен ата-аналар түрткісі).* Танымдық мотивтер де, әлеуметтік мотивтер де әр түрлі деңгейде болуы мүмкін С.А.Мусатовтың мәліметтері бойынша оқу тапсырмаларын орындауға итермелейтін «санкциядан қашу» мотивтерінің мәні 3-сынып соңына қарай күшейеді. Сонымен бірге бұл кезде оқу пәндерінің мазмұнына деген қызығушылық төмендейді [4].

Жоғарғы деңгей мотивтердің тұрақтылығы, олардың иерархиясы, перспективалық мақсаттар қою біліктілігі, өзінің оқу іс-әрекетінің және мінез – құлқының нәтижелерін көре білу, мақсатқа жету жолында қиындықтарды жеңе білуден көрінеді. Оқу іс-әрекетінде оқу міндеттерін шешудің стандартты емес тәсілдерін іздестіру, әрекет тәсілдерінің мобильдігі, шығармашылық іс-әрекетке ауысу, өз бетімен білім алудың артуы байқалады.

Бастауыш мектеп оқушыларының оқуға мотивациясын зерттеуде Т.А.Матис мынадай қызықты эксперимент жүргізеді. Дәстүрлі оқыту жүйесі «мұғалім-оқушы» және «оқушы-оқушы» жүйесі бойынша кіші оқушылардың белсенділігі мен оқу танымдық мотивациясы салыстырылады. Мұнда өзара көмек пен өзара әрекет оқу жұмысының барлық кезеңдерінде жүргізіледі: оқу тапсырмасын орындау тәсілін таңдау мен орындауда, жұмыс нәтижелерін қадағалау мен бағалауда. Екінші жағдайда оқушылардың оқу-танымдық мотивациясының артқандығы байқалды. Бұл мәліметтер оқушылардың бір-біріне көмектесуінде мұғалімге қатаң позициядан бас тартқандығы дұрыс болар деген ой туындатады.

Мектепке дейінгі кезеңнің соңына қарай оның бойында төмендегідей жаңа психикалық сапалар қалыптаса бастайды: - қоғамдық маңызды іс-әрекетке араласуға деген ұмтылыс; - өз мінез-құлқын басқару қабілеті; - қарапайым қорытындылар жасау біліктілігі; - белгілі дәрежеде сөйлеуді меңгеру; - басқа адамдармен өзара қарым-қатынас пен іс-әрекетті ұйымдастыру біліктілігі [2].

Н.Н.Толстой мен С.А.Куликовтың зерттеулері ерте бастаған адикативтік мінез-құлық балалардың мотивациялық сферасының бұзылуына әкеліп соқтыратынын көрсетеді.

Бастауыш мектеп оқушыларының оқу іс-әрекетіне еркін, жан-тәнімен араласуында олардың өзіндік психологиялық ерекшеліктерінің алатын орны ерекше. Мысалы, өзіне беретін бағасы адекватты, өзіне сенімді оқушылар өздерін еркін ұстап, оқуға шын ниетімен араласа алады. Бұл жөнінде В.А.Сухомлинский «Тәрбиеленушіні өзіне адам ретінде қарауға үйрету-бұл оның бойында өзін-өзі тәрбиелеуге ұмтылыс туғызады, ерік күшін арттырады», -деп жазады [5].

«Оқу мәні-деп жазады Ю.Н.Кулюткин, -күрделі тұлғаның құрылымы, оған төмендегідей мәселелер кіреді: оқушының әлеуметтік ортасы мен жанұясында қабылданған адамгершілік құндылықтарға сүйенетін оқудың объективті мәнін баланың саналы сезінуі»[1]. Бұл жөнінде «оқушының оқу мәнін, оның тұлғалық маңызын түсіну білімді игеру үрдісінде «автоматты» қалыптаспайды»-деп жазады А.Н.Леонтьев. Яғни, оқыту барысында оқушылардың білімге, оны алу тәсілдеріне белсенді қатынасты тәрбиелеу керек. Бұл жағдайда жаңа білімді және жұмыс тәсілдерін меңгеру оқушылардың тұлғалық дамуына алып келеді. Көптеген адамдардың тағдырын анықтаған бірінші педагог, содан кейін оның пәні. Мұндай гуманды қарым-қатынас В.Ф. Шаталовтың практикасында кеңінен қолданылады. А, Маслоу оқушылардың оқу іс-әрекетіне мотивациясын арттыру бағытында өзінің кеңестерін ұсынады. Әлеуметтік қажеттіліктеріне орай:

1. Оқушыларға өз мүмкіндіктеріне қарай жұмыс тапсыру.

2. Жұмыс немесе оқу орнында татулық, бірлік орнату.

3. Оқушылармен мәжіліс өткізіп тұру.

4. Егер пайда болған бейресми топтар ұжымға ешқандай зиян келтірмейтін болса, онда оны ыдыратуға тырыспау.

5. Ұжым мүшелерінің әлеуметтік белсенділігін арттыруға жағдай жасау.

Құрметтеу қажеттілігіне орай:

1. Оқушыларға неғұрлым мазмұнды жұмыс тапсыру.

2. Оларға қол жеткен нәтижесі бойынша қолайлы кері байланыс орнатуды қамтамасыз ету.

3. Оқушылардың қол жеткен нәтижесін жоғары бағалау, көтермелеу.

4. Қол астындағыларды мақсатты тұжырымдауға және шешім қабылдауға қатыстыру.

5. Оқушыларға қосымша құқықтар мен өкілдіктер беру.

6. Оқушылардың біліктілігін арттыруда оларға қосымша сабақтар жүргізу.

Біз болашақ ұстаз ретінде жаңа заманға сай оқыту әдістерін меңгеріп келеміз. Оқушылардың көбі ұстаз, мектеп, ана тілі, спорт, әншілер, табиғат тақырыптарына әңгіме қозғағанды қалайды. Балалармен өз тілінде қарым-қатынас жасау арқылы, өз ортасына бейімдей отырып негізгі оқыту жұмыстарымен қамтамасыз ету біздің қазіргі мақсатымыз екенін айта кетсем. Педагог бұл баламен достар құрдаста ұстазда ана болуы қажеттілігінің сөзсіз көрінісі екені анық. Жалпы оқушы яғни білім алушының мотивациясын ашуы бұл ұстаздың кеменгерлігімен, біліктілігінің жарқын көрінісі екені анық. Қорытындылай келе бұл менің ізденісімнің тағы да ұстаз атауына деген қызығушылығымның жоғарылауы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ананьев Б.Г. Психология педагогической оценки. «Избранные психологические труды» кітабынан. М., 1980. т. II. 358б.

2. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети!. М., 1983. 209б.

3. Бабанский Ю. К. Как оптимизировать учебный процесс. М., 1978. 256б.

4. Бап-Баба С.Б. Жалпы психология. А., 2003. 273б.

5. Войтонис Н.Ю. Проблемы мотивов поведения и ее изучение. М., 1929.

6. Жұмабаев М. Педагогика. А., 1992, 160б.

7. Зверев И.Д. Взаимная связь учебных предметов. М., 1977.

ОӘЖ 373.2:17.018.21

БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІНДЕ КЕЗДЕСЕТІН ҚИЫНШЫЛЫҚТАР

Канатбаева К.С., Сайлауова А.С., Убайдуллаева М.Х.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются трудности, возникающие у учеников первого класса при адаптации к школе.

Summary: This article discusses the difficulties that first-grade students have when adapting to school.

Баланың мектепке оқуға психологиялық даярлығы балалар психологиясы ғылымы мен білім беру жүйесі саласындағы өзекті мәселелердің бірі.

Бұл бағытта ұлы педагогтар К.Д. Ушинский, Н.К. Крупская т.б, ал ресей ғалымдарынан Л.С. Выготский, А.П. Усова, А.Н. Леонтьев Д.Б. Эльконин, Л.И. Божович, В.В. Давыдов, Ю.А. Левин, Е.Е. Кравцова т.б., еңбектерін атап өтуге болады. Сонымен қатар бұл мәселе төңірегінде отандық ғалымдарымыз кеңестік дәуірде Н. Құлжанова, бертін келе Қ. Қойбағаров, Қ. Сейсембаев, Б. Баймұратова, А.К. Меңжанова, Қ. Аймағамбетова, Х.Т. Шерьязданова, Г.М. Қасымова, Ж. Рысбекова, М. Сәтімбекова, Ж.К. Дүйсенова, М. Асылхановалардың зерттеу еңбектерін атап өтуге болады.

Жалпы білім беретін мектептердің 1 – сыныбына қабылданған балалар, мектептік оқу жүйесінде айтарлықтай қиындықтарға ұшырайды. Олардың сәтсіздіктерінің басты себебі – мектептік оқуға даяр еместігінде.

Әдетте бұл процестегі қиыншылықтар балабақшаға бармаған, әсіресе отбасындағы жалғыз өскен балаларда кездеседі. Егер бұл балаларда құрбылармен қарым-қатынаста жетерліктей тәжірибе болмаса, онда олар сыныптастарынан және мұғалімдерден үйде қалыптасқан қарым-қатынасты күтуі мүмкін. Өз тәжірибемде кездескен жағдайды мысалға келтірейін. Бірдеәжесі дайындық сыныбына немересін алып келді. Әлгі бала жаңа ортаға үйренісе алмай әжесінің етегіне жармасып жібермей жылады. Осылай әжесі сабақты немересімен бір айдан аса бірге оқуына тура келді.

Кіші мектеп жасындағы баланың ең негізгі іс-әрекеті оқу болғадықтан, баланың өмір тіршілігі өзгереді, жаңа міндеттер пайда болады, баланың қоршаған ортамен қарым-қатынасы жаңаша қалыптасады [1].

Баланың мектепке бейімделуі бірден болмайды. Мектепте толығымен меңгеруіне бір күн немесе бір апта жеткіліксіз. Бейімделу ұзақ мерзімді қажет ететін процесс. Бала өміріндегі бұл мерзімнің бала өміріндегі өзгерістерінің психологиясы мен мінездемесін Р.С.Немов дамудың элеуметтік жағдайы мен ішкі позициясының түсініктерімен байланыстыру қажеттігін ұсынды.

Мектепке оқуға қабылданар баланы мектептік болмысқа ендіру, толыққанды оқу әрекетін қалыптастыру - өтпелі кезеңге тән психикалық дамудың барлық жиынтықтарымен тығыз байланысты. Олар оқу – тәрбие процесін осы жастың психологиялық ерекшеліктерімен қатаң сәйкестікте жүргізуді қажет етеді. Сондай – ақ мектепке дейінгі шақтан оқушылық өмірге өту кезеңін зерттеу мәселесі мектептегі оқу – тәрбие міндеттерін нақтылауға мүмкіндік береді. Бұл істің түпкі мақсаты баланың мектептегі оқуына берік тұрғыда қамтамасыз ету. Ол мұғалім талаптары мен мектеп ережесін орындауға баланың ерік күшін бағындыра алу іскерлігінен көрінеді.

Мектепке психологиялық даярлық мәселесі туралы ресей ғылымдары үшін де өзекті мәселеге айналды. Бұл туралы И.В.Дубровина былай дейді:

«Мектептің 1-сыныбына барынша жақсы даярлықпен келетіндер - мектепке дейінгі кезеңде отбасында, бала бақшада жүйелі түрде үйрету жұмыстары жүргізілген балалар». В.Дубровина өзін көпжылдық эксперименттерінің нәтижесіне сүйене отырып, оқушының 1-сыныптың

басындағы оқу үлгеріміне мұғалім де, бағдарлама да емес, баланың мектепке даярлығы әсер етеді, сондықтан баланы дер кезінде мектепке даярлай білу керек, бірақ даярлық» сыртқы сипатқа: баланың оқи, санай білу іскерлік сұрақтарға жауап бере алуы, т.б. емес, белгілі бір психологиялық ерекшеліктерге: мектептік оқуға қатынасы, танымдық белсенділігі, көңіл-күйінің тұрақтылығы т.б. негізделе жүргізілуі қажет деп қорытындылайды. Бірақ, бұл мектепке психологиялық даярлық мәселесінің жалпы көрінісі.

Бірінші класс оқушыларының мектепке бейімделуінде ең басты рөлді мұғалім атқарады.

Түрлі дамыту және психокоррекциялық ойын дәрістерін қолдану баланы мектепке тез бейімдендіреді. Ойын – баланың оқу әрекетіне қосылуына, сезімдік қатынастарды орнатуда негізгі тәсіл болып табылады. Оқу жүйесінде ойын элементтерін дұрыс қолдану, сабаққа белсенді көрсету зейінді болу оқушы статусын меңгеруге көмектеседі.

Сондықтан, балалардың мектепке психологиялық даярлығын диагностикалау мәселесі осы мақсаттағы психодиагностика мазмұнын жүйелеп жасау, тексеру немесе өлшеу құралдарын дайындау сынды кемелді істерді күтуде.

А.С. Макаренко әр баланың үйіндесабақ оқитын арнайы орны болу керек деген. Сол орынды ата-анасы балаға таныстырып, оны ұғыпты, таза және жинақы устауы қажет екендігін түсіндіру керек. Психологиялық жағынан алғанда сол орын баланы магнит секілді өзіне тартып турады. Ол орынды көргенде балада сабақ оқу керек деген сигнал автоматты түрде беріледі [2].

Тәжірибелі мұғалім барлық балаға бірдей талап қояды, бірақ әр баланың бұл талаптарды орындауының өзіндік жеке-дара ерекшеліктерін мұқият бақылайды. Бұл олардың мінез-құлықтарының «жақтарына» көз жүгіртіп, олардың шын мәніндегі психологиялық қасиеттерін түсінуге көмектеседі. Балаларды тек осындай арнайы зерттеудің негізінде ғана оларға әсер етудің белгілі бір нақтылы әдісін таңдап алуға болады, бұл әдістің мақсаты барлық бірінші сынып оқушыларын сабақ үстінде тыныш, ұстамды болу мінез-құлық әдетіне, сабақтардың жалпы қарқынын сақтауға, мұғалімнің ескертулеріне іскерлікпен жауап беруге тәрбиелеу болып табылады. Түптеп келгенде осының бәрі мұғалімге және оның іс-әрекетіне сенуді тәрбиелеуге келіп саяды.

Мұғалім барлық балаларға бірдей қарап, бәріне бірдей талап қойғыш болғанда, нашар оқитындарды еңбек сүйгіштігі үшін мадақтап, жақсы оқитындарға өзіне тым көп сеніп кеткені үшін басу айтып отырғанда ғана сыныптағы оқушылардың өзара қарым-қатынасы ойдағыдай болады. Бұл сыныптың коллективтік жұмысына психологиялық жағынан жақсы жағдай жасайды.

М.М. Безруких, С.П. Ефимова баланың мектепке бейімделуін ұзақ мерзімді процесс ретінде қарастырып, оны әлеуметтік-психологиялық және физиологиялық жақтарын сипаттаған. Олардың көзқарасынша, баланың өмірінің өзгеруі: барлығы мектепке бағынады, мектеп жұмысына, сабаққа көп

уақыты кетеді. Бұл өте қысымды кезеңдер. Себебеі мектеп алғашқы күннен бастап өзінің талаптарын қояды [3].

Баланың мектепке беімделуіне негізгі үш жақты қиындық әсер етеді:

Біріншісі, мектептің жаңа күн тәртібі – ерте ұйқыдан тұру, тыныш отыру, сабақтан қалуға болмайды, дер кезінде сабақты орындау және т.б. Мұндай дағдылар балада бұрын қалыптаспағандықтан олар шамадан тыс шаршайды, сабақтан қалғысы келіп тұрады, мазасызданады және т.б. Көбіне алты-жеті жастағы балаларда өзіндік әдеттердің қалыптасуының алғышарттары қалыптаса бастағандықтан кейбір жаңа құбылыстарға бейімделу қиынға соғады. Ең бастысы мұғалім мен ата-ана осы жағдайларды дұрыс ескергендері маңызды.

Екіншісі, баланың мектеп мұғалімімен, құрбыларымен және отбасымен өзара қатынасына байланысты туындаған мінез-құлықтар. Жай ғана мейірімділіктен мұғалім өзінің авторитарлық стилі талап етушілік, қаталдық, мінез құлықта қажетті әрекеттердің орындалуын талап етуші болып көрінеді. Ол үнемі баланың жұмысын бағалап отырады. Кей жағдайда бала өзін құл ретінде сезуге дейін барады. Нәтижесінде кейбір балалар жасқаншақ, ал біреулері үйде басқа ал мектепте мүлдем басқаша қылық көрсетеді. Ейбір оқушылар жаңа ортада өздерін дұрыс меңгере алмай, басқа балалармен танысуы бірден болмағандықтан, өзін жалғыз сезінеді. Тәжірибелі мұғалім барлық балаларға бірдей талап қояды, бірақ әр баланы жеке-жеке қадағалайды. Бала мектепке келгеннен соң оның үйдегі орны да өзгереді. Оның міндеттері де және құқықтары да жаңаша құрылады. Мысалы оның сабақ орындауына ерекше, бөлек уақыт қажет болғандықтан үлкендер оның күн тәртібімен санасады.

Үшінші түріне бірінші сынып оқушылары оқу жылының ортасына қарай сезінеді. Олар басында мектепке бірден жүгіріп, уақытынан ерте баратын болса, кейіннен ересектердің ықпалымен ғана барады. Өздерінің әрбір алған бағасына қуанып, сабақты қызығушылықпен орындаса осы кезеңде ол төмендейді және бәрібірлікке ауысады. Мұғалімдер бұл кезеңде оқушымен сыртқы жағдайларына да әсер ететін тапсырмалар береді.

Сонымен балада мектеп қабырғасына аттаған күннен бастап психологиялық қайта өрлеу басталады. Баланың қарапайым міндеттер өрісі пайда болады. Баланың үлкендермен байланысы жаңа формаға ие болады, бірлескен іс-әрекет ересек адамның нұсқауларын дербес орындаумен алмасады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дүйсенова Ж.К. Балалар психологиясы. – Алматы, 2012.
2. Мектепке бейімделудің психологиялық ерекшеліктері [Мәтін] / Қ. Акимова // Мектептегі психология = Психология в школе. – 2017.- № 1.- 11-13 б.
3. Адаптация первоклассников [Текст] / Н.Н. Борисова// Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы = Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2016. - № 11 (119). - С. 78-80

ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА ШКОЛЬНИКОВ К ИЗУЧЕНИЮ ФИЗИКИ

Карабеков М.С.

НАО ППУ имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар, Казахстан

Түйін: Бұл зерттеу мақаласы оқушылардың физиканы оқуға деген танымдық қызығушылығын ынталандырудағы цифрлық білім беру ресурстарының рөліне арналған. Автор әртүрлі цифрлық білім беру ресурстарына талдау жасайды және олардың оқу материалын ынталандыру мен игеруге әсерін зерттейді. Зерттеу нәтижесінде оқушылардың физикаға деген қызығушылығын арттыруға ықпал ететін оқу процесінде цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану бойынша практикалық ұсыныстар ұсынылады.

Summary: This research article is devoted to the role of digital educational resources in stimulating the cognitive interest of schoolchildren in the study of physics. The author analyzes various digital educational resources and explores their impact on motivation and assimilation of educational material. As a result of the research, practical recommendations are offered on the use of digital educational resources in the educational process, which contribute to the activation of students' interest in physics.

Цифровые образовательные ресурсы (ЦОР) являются современным инструментом, который может эффективно стимулировать познавательный интерес школьников к изучению физики. В современном мире, где технологии все более проникают во все сферы нашей жизни, использование ЦОР в учебном процессе становится неотъемлемой частью образования. Они предлагают широкие возможности для интерактивного и интуитивного изучения физики. Могут представлять информацию в виде анимации, видео, интерактивных моделей и симуляций, которые помогают школьникам лучше понять сложные концепции и законы физики. Такой подход к обучению может значительно увеличить познавательный интерес учащихся и способствовать более глубокому усвоению материала.

Существует значительное количество литературы и исследований, посвященных использованию ЦОР в обучении физике и их влиянию на познавательный интерес учащихся. Многие из них подтверждают положительное влияние ЦОР на стимуляцию интереса учащихся к изучению физики.

Некоторые из предыдущих исследований показывают, что использование ЦОР может улучшить понимание физических явлений и увлеченность учащихся изучением физики. Они также указывают на то, что интерактивные и визуализированные материалы могут помочь учащимся лучше усвоить сложные концепции и законы физики.

Однако, несмотря на то что предыдущие исследования показывают положительные результаты, все еще существуют некоторые проблемы и вызовы, связанные с использованием ЦОР в обучении физике. Некоторые из них включают доступность и качество материалов, обучение учителей

использованию ЦОР и соответствующую подготовку школьников к использованию таких ресурсов.

Познавательный интерес играет важную роль в образовательном процессе. Он является мощным мотивационным фактором, который стимулирует учащихся к активному участию в учебной деятельности. Когда ученик проявляет интерес к изучаемому материалу, он более внимателен, усваивает информацию лучше и глубже, а также проявляет большую инициативу в самостоятельном изучении предмета.

Формирование интереса к изучению физики является важной задачей образования, которая помогает развить научные навыки, логическое мышление и познавательную активность учащихся.

Использование ЦОР также имеет и недостатки. Для использования ЦОР требуется наличие компьютера или других устройств, а также доступа к интернету. Это может быть проблематично для учащихся из малообеспеченных семей или регионов с ограниченным доступом к технологиям. В сети Интернет есть много информации, и не всегда легко определить, какая из нее является достоверной и качественной. Использование ЦОР может привести к излишней зависимости от технологий и уменьшению роли прямого взаимодействия ученика с учителем и сверстниками.

Анализ результатов существующих исследований показывает, что различные типы ЦОР могут быть эффективными в стимулировании познавательного интереса учащихся к изучению физики.

Использование интерактивных симуляций и моделей позволяет учащимся визуализировать и экспериментировать с различными физическими явлениями. Например, с помощью виртуальных лабораторий учащиеся могут проводить эксперименты и наблюдать результаты без необходимости физического оборудования.

Важно отметить, что эффективность ЦОР зависит от их качества, соответствия учебным целям и потребностям учащихся, а также от компетентности и поддержки учителей. Интеграция ЦОР в учебный процесс должна быть осмысленной и хорошо организованной, чтобы достичь максимальной пользы для учащихся.

В данном исследовании используется смешанный подход, включающий качественные и количественные методы сбора данных. Он состоит из следующих этапов:

- Анкетирование. Разработана анкета, которая содержит вопросы о восприятии и опыте использования ЦОР школьниками в изучении физики. Анкетирование проведено среди выборки школьников различных возрастных групп и уровней образования.

- Интервью. Проведены полуструктурированные интервью с учителями физики, чтобы выяснить их мнение и опыт использования ЦОР в учебном процессе. Интервью также выявили проблемы и препятствия, с которыми они сталкиваются при использовании таких ресурсов.

- Анализ данных. Собранные данные проанализированы с использованием соответствующих статистических методов и качественного содержательного анализа. Это выявляет основные тенденции и закономерности в использовании ЦОР и их влиянии на познавательный интерес школьников к изучению физики.

Выбор анкетирования и интервью обусловлен необходимостью получения разносторонней информации от школьников и учителей. Анкетирование позволяет собрать большой объем данных от большого количества респондентов, что позволит выявить общие тенденции и практики использования ЦОР. Интервью, в свою очередь, позволят получить более глубокое понимание мнений и опыта учителей, а также выявить индивидуальные проблемы и препятствия.

Исследования проводились в КГУ «Шакатская СОШ», в исследовании принимали школьники 7-11 классов в количестве 75 человек, а также учителя предметники в количестве 3 человек.

Представление и анализ данных, полученных в ходе исследования, а также оценка влияния ЦОР на познавательный интерес школьников к изучению физики, основываются на результате анализа данных, полученных с помощью анкетирования и интервью.

В ходе анкетирования были опрошены школьники различных возрастных групп и уровней образования. Анкета содержала вопросы о восприятии и опыте использования ЦОР в изучении физики, как например: «Как часто вы используете ЦОР при изучении физики? Какова ваша общая оценка эффективности использования ЦОР в изучении физики? Какие сложности или проблемы вы столкнулись при использовании ЦОР?».

Результаты анкетирования показали, что большинство школьников положительно относятся к использованию ЦОР и считают их полезными для углубленного изучения физики. А именно 64% школьников отметили положительное отношение к использованию ЦОР, которые помогают им лучше понять сложные концепции и применить полученные знания на практике. Кроме того, школьники выразили интерес к интерактивным симуляциям и видеоурокам, которые делают процесс обучения более интересным и понятным.

Интервью с учителями физики позволили получить более углубленное понимание их мнения и опыта использования ЦОР. В ходе интервью нами было выявлено что 66% учителей подтверждают положительное влияние таких ресурсов на познавательный интерес школьников. Они отметили, что ЦОР помогают им привлечь внимание учащихся, сделать учебный материал более доступным и интересным. Учителя также отметили, что использование ЦОР позволяет индивидуализировать обучение и адаптировать материалы под потребности каждого ученика.

Таким образом, анализ данных показал, что ЦОР имеют положительное влияние на познавательный интерес школьников к изучению физики. Они стимулируют учащихся к активному участию в учебном процессе, помогают им

лучше понять сложные концепции и развивают навыки применения полученных знаний. Однако, необходимо учитывать, что доступ к ЦОР может быть ограничен техническими проблемами и неравномерностью доступа к технологиям.

Полученные результаты исследования подтверждают значимость ЦОР в стимулировании познавательного интереса школьников к изучению физики. Школьники и учителя высоко оценили полезность и эффективность таких ресурсов в образовательном процессе. ЦОР помогают учащимся лучше понять сложные концепции, применять полученные знания на практике и развивать навыки работы с информацией.

На основе результатов исследования можно сделать следующие выводы и практические рекомендации.

1. Рекомендуется интегрировать ЦОР в учебный процесс по физике. Это может включать использование интерактивных симуляций, видеоуроков, электронных заданий и других интерактивных материалов. Такой подход позволит сделать обучение более интересным и эффективным.

2. Рекомендуется проводить обучение учителей по использованию ЦОР. Это поможет им освоить новые методы и инструменты, а также эффективно интегрировать их в учебный процесс. Обучение должно включать как технические аспекты, так и методы эффективного использования ресурсов для стимулирования познавательного интереса учащихся.

3. Важно обеспечить доступность ЦОР для всех школьников. Необходимо учитывать технические и финансовые ограничения, а также различия в доступе к технологиям. Рекомендуется разработка и реализация программ, направленных на снижение неравенства в доступе к ЦОР.

4. Важно обеспечить контроль качества ЦОР. Учителя и школьники должны иметь доступ к проверенным и достоверным материалам. Рекомендуется сотрудничество с профессиональными организациями и экспертами для оценки и выбора качественных ресурсов.

5. Рекомендуется проведение дальнейших исследований для более глубокого понимания влияния ЦОР на познавательный интерес школьников к изучению физики. Это может включать более широкую выборку, длительное наблюдение за эффектами использования ресурсов и сравнение результатов с другими предметами.

В целом, результаты исследования подтверждают, что ЦОР являются эффективным инструментом для стимулирования познавательного интереса школьников к изучению физики. Их интеграция в учебный процесс и обеспечение доступности и качества являются ключевыми факторами для достижения положительных результатов.

Список использованной литературы:

1. Андреев, В.М. (2019). Роль цифровых образовательных ресурсов в современной школьной физической подготовке. "Физика и образование", 15(2), 32-41.
2. Гринберг, Д. (2018). Использование виртуальных лабораторий в обучении физике. "Инновации в образовании", 7(3), 45-52.

3. Карпов, С.А. (2020). Эффективность использования интерактивных онлайн-курсов в обучении физике в средней школе. "Наука и образование", 9(4), 23-34.
4. Михайлова, Е.Н. (2017). Влияние цифровых симуляций на познавательный интерес школьников к физике. "Педагогика и психология", 21(1), 56-67.
5. Харисов, Р.И. (2019). Интерактивные видеолекции как средство мотивации и обучения физике. "Научно-педагогический вестник", 18(2), 89-98.

ОӘЖ 373.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚАЗАҚТЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ИМАНДЫЛЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ БЕРУ

Карибаева Н. А., Есенгелді А.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается роль религиозного воспитания учащихся начальных классов через казахские традиции.

Summary: The article examines the role of religious education of primary school students through Kazakh traditions.

Заманауи жағдайда руханиятты қалыптастыру жұмысының нәтижелі болуы көбінесе халық шығармашылығын, оның дәстүрлерін және қазіргі даму тенденцияларын зерттеуге байланысты. Қазақстанның ұлттық өнері өзінің табиғаты, мазмұны мен мақсаты бойынша терең демократиялық, нағыз халықтық, сондықтан үлкен қоғамдық құндылықты білдіреді. Демек, қазақ халқының шығармашылығын, Қазақстанның ұлттық өнерін оның оқу-тәрбиелік, тәрбиелік мүмкіндіктерін іс жүзінде пайдалану үшін терең зерттеу қажет. Осы жерден қазіргі педагогика ұлттық ерекшеліктердің құрылымдық қабаттарын және салт-дәстүрдің, мәдениет пен өнердің ұлттық ерекшелігін ескере отырып, жастарды тәрбиелеу мен оқытуда озық және құнды нәрселердің барлығын қолдауға және сақтауға, сол арқылы халықаралық түсінікті байытуға тиіс екені анық. білім беруді демократияландыру және ізгілендіру жағдайындағы әлем. Діни идеялар мен балалардың рухани өмірі балалар субмәдениетінің тағы бір маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Балалардың рухани өмірі бала өмірінің ең терең, ең жақын жағын білдіреді, ол көбінесе сырттан бақылаушыдан жасырылады.

Зерттеушілер балалардың санасы мен табиғаттан тыс нәрселерге сенуінің ерекше мифологиясын атап өтеді. Осыған байланысты әрбір бала табиғи түрде діндар. Бала діни дәстүрден шеттетілсе де, оның жан дүниесі сыртпен эмоционалды байланыс іздеумен сипатталады. Бастауыш мектеп оқушыларының дәстүрлі балалар сенімдерінде сиқырлық, зұлым рухтар және зиянкестер туралы «пұтқа табынушылық» әңгімелер жиі кездеседі. Егде жастағы балалар арасында діни идеялар басым болады: әулиелер туралы әңгімелер, ғажайып құтқару туралы, «басқа» әлемге бару туралы және т.б.

Халықтың рухани байлығы халықтық педагогикамен, адамгершілік уағыздарымен, діннің рухани өсиеттерімен өте тығыз байланысты. Сондықтан

халық педагогикасы халықтың педагогикалық даналығы мен педагогикалық іс-әрекетінің бірлігінде әрекет ететін эмпирикалық білімнің, ақпараттың, мұраттың, көзқарастың, көзқарастың, тәрбиелік іс-әрекеттің қайнар көзі ретінде, бұқара санасына тән рухани құбылыс ретінде қарастырылады [1].

Ислам – Қазақстанда VIII ғасырдың басында пайда болған әлемдік діндердің бірі, исламның таралу процесі ұзақ кезең болды. Ислам Қазақстанның діні бола отырып, халыққа дүниетаным, ғылым, әдеп, тәрбие, бағыт-бағдар берді. Ислам дінінің кең таралуы Қараханидтер дәуірінде орын алады. Ислам діні тараған кезде қазақтар намаз оқып, намаз оқиды, балаларын медресеге, мектептерге береді, неке шартынсыз үйленеді, молданың намаз оқуы жеткілікті. Барлық діндердің негізгі мақсаттарының бірі – адамдардың мінез-құлқын заңдар мен ережелер арқылы реттеу. Ислам діні иман мен амалды біріктіреді, Құран қиссасының балаға әсері зор.

Дін – адамның рухани болмысын қалыптастырудың негізгі факторы. Адамның рухани болмысын, әрине, тек дін ғана емес. Рухани өмірдің барлық жақтарының үйлесімді өзара әрекеттестігі маңызды [1].

Адамға ішіп-жеу, діні қашанда керек, тіпті діні жоқтар да соны ойлап табады, соның мысалы отқа, аспанға, т.б. Адам иманды болып туған жоқ, оның дүниетанымына алған тәрбиесі әсер етеді. Бұған отбасы көбірек әсер етеді, бала әрқашан үлкендерге еліктеуге тырысады, балалық шағында ол өте жақсы қабылдайды және барлық жаңалыққа ерекше қызығушылық танытады, отбасында болып жатқан барлық нәрсені бойына сіңіреді. Ислам діні бойынша әрбір ата-ана баласына дұрыс тәрбие беруі керек.

Балалық шақта бала физикалық, эмоционалдық және психикалық өсудің негізін қалады. «Әкесінің кішкентай кезінде бойына сіңіргенін ұл ұстанады». Тәрбие – баланың барлық қабілетін біркелкі және орынды түрде жетілдіру, баланы кемел өмірге деген көзқарасқа дайындау. Эстетикалық тәрбие - бұл балаларды адами мінез-құлыққа, сезімге, мінез-құлыққа және тағы басқаларға тәрбиелейтін практикалық және теориялық тәрбие әдістері. Баланың жалғыз ақылмен, тәлім-тәрбиемен өсуі мүмкін емес. Ата-ана баласын берік негізде тәрбиелегісі келсе, тәрбие философиясы Құран Кәрімді білуі керек. Ислам балалар мен жетімдерді қорғайды, мұнда жетімге қамқорлық туыстарының міндеті. Ислам діні бойынша білім мынадай болуы керек: кедей болсаң балаңа қолөнер үйрет, бай болсаң білім бер.

Исламда балалық шақ – қуанышқа, бақытқа, махаббат пен сұлулыққа толы дүние. Ислам отбасындағы барлық балаға бірдей қарау керектігін айтады, Исламда қыз бен ұлдың арасында ешқандай айырмашылық жоқ. Бұл балаларды ренжітпеу және олардың сезімін ренжітпеу үшін қажет, балаларда өшпенділік пайда болмауы үшін қажет, нәтижесінде өшпенділік махаббатты алмастыра алады. Бұл психологиялық проблемаларға әкелуі және баланы жарақаттауы мүмкін. Ислам қоғамының барлық мүшелері сүйіспеншілік тазалығы, қарапайымдылық, ізгі ниет жағдайында жақсы әдеппен тәрбиеленеді.

Туған-туыс сыйлау қазақ отбасындағы тәрбиенің маңызды саласының бірі болған. Қазақ «Ата-анаға, туған-туысқа, жетімге, кедейге жақсылық» деген

қасиетті Құран сөзін қатаң ұстанған. Иманды қазақтар ата-анаға, бала-шағаға жақсылық жасаумен шектелмей, туған-туысқа да солай қараған, байланысты үзу үлкен күнә саналған» [2].

Ислам діні ата-анаға, тәрбиешілерге нұсқау беру арқылы баланың еркін басып тастауды көздемейді, Исламның мақсаты жай ғана осы үлкен әлемде бақылау орнату. Ислам діні бала дүниеге келмес бұрын өзінің болашағын ойлап, еркектерге мұсылман әйелге үйленуге кеңес береді. Олар үшін әйелдің сұлулығы мен байлығы маңызды емес, олар үшін ең бастысы - балаға дұрыс тәрбие беру, өйткені балалар адамгершілік қасиеттерді қабылдайды және анасы оларды қалай тәрбиелесе, солай ұстайды.

Балалар дұрыс тәрбие бермегендіктен сыпайы болмайды. Ибн әл-Қойши әл Ждаузия балаға моральдық ережелер керек деп есептеді. Балалар отбасы арқылы дінді, адамгершілік қағидаларды меңгереді. Ислам отбасын балалар ұстануға тиісті бірқатар этикалық нормаларды, мінез-құлық ережелерін сақтауға міндеттейді.

Ислам діні балаларға:

- Күпияларды сақта

- Адалдық

- Шындық.

- Ата-ананы баласын тыныштандыру немесе жұбату үшін ешқашан өтірік айтпауға үйретеді. Осылайша, олар балаға өтірік айту әдетіне үйренеді, сонымен бірге мұғалімдерге деген сенімін жоғалтады және олардың кеңестері мен нұсқауларын бағаламайды.

- Тақуалық. Ислам діні тәрбиешілерге балаларға жүректі тазартуды үйретуге кеңес береді. Жаман ниеттен. Пайғамбарымыз: «Кімде-кім жүрегін өтіріктен, жаман сөзден, жамандықтан және арсыздықтан тазартса, оған сауап бар», - деп жазған. Нағыз мұсылман әр таң сайын жамандықтан тазарып, ренжіткен адамды кешіруі керек. Балаларымызға әдептілік керек.

- Тазалық пен жинақылық. Ислам діні баланы кішкентайынан тазалыққа үйретеді. Мұсылман отбасылар балаларды 7 жастан бастап намаз оқуға үйрететіндіктен, сонымен бірге баланың бойына дене тазалығы да сіңеді. «Тазаланбай намаз қабыл болмайды», «Намаздың кілті – тазалық», «Тазалық – иманның жартысы» – бұл аяттардың барлығы Исламда тазалыққа үлкен мән берілгенін көрсетеді. Исламда намаз оқуға барлық жағдай жасалған, мұсылманның денесі, киімі, намаз оқитын орны таза болмайынша дұғасы қабыл болмайды.

- Ата-анасынан балалардың рұқсатын сұрау. Бала кезінен бастап бөлмеге кіруге рұқсат сұрауға үйрету керек. Өйткені әрбір отбасында жақын қарым-қатынас болады.

- Сәлем. Отбасы мен ата-ана баланы қоғамдағы әдет-ғұрып бойынша басқа адамдармен амандасып, қоштасуды үйретуі керек. Балалар «Әссәләму алейкум» (Алланың сәлемі болсын) исламдық әдет-ғұрып және эстетикалық норма екенін білуі керек. Мұхаммед пайғамбардың өзі балалардың алдынан сәлем бермей өтпегені жазылған. Балалармен амандасу арқылы балалар

өздерінің әлеуметтік маңыздылығын сезінеді. Бұл олардың болашақ тұлғасының қасиеттерін қалыптастырады.

- Жақсы көршілік. Алла елшісі ата-анаға көршілермен қарым-қатынас жасаудың белгілі бір ережелерін үйретеді, бұл қазақтарда анық байқалады. Мысалы: көрші балаларды ренжітпеу үшін балаларды қолдарына тамақ немесе жеміс-жидек алып үйден шығаруға болмайды. Осыған байланысты бала үйде тамақтануды үйренеді.

Исламның бұл нормалары бір-біріне жақсылық тіледі: көршіге ізетті болу, әркімге жақсы сөз айту, басқаның ісіне сүйсіну, бір-біріне зиян тигізбеу, сырды ашпау, шындықты айту.

Ислам балаларға қатысты 3 діни-моральдық тірекке негізделген:

- Әрбір мұсылманға жақсылық тілеу. Ислам бір-бірімізге осы терең сезім арқылы қолдау көрсетуге үйретеді. Мұсылмандар балаларды тіпті күнәһарларға да мейірімділікке үйретеді. Өзгеге жақсылық тілемесең, шынайы иманды бола алмайсың.

- Нұсқаулар қателерді жояды және адамды дұрыс жолға салады, мүмкін олар адамның мінез-құлқына әсер етеді. Бала кезінен нұсқау беру арқылы біз оларды тәрбиелейміз, ненің жақсы, ненің жаман екенін бойына сіңіреміз.

- Әрбір мұсылманмен ынтымақтастық. Мұсылмандар Құран арқылы балаларды тура жолға салады.

Педагогикалық тұрғыдан исламның әлеуеті – оқу-тәрбие үрдісіндегі құнды, мазмұнды оқыту әдістерінің жиынтығы. Ислам христиандықпен салыстырғанда дүниелік, зайырлы білімге ерекше қызығушылық танытады. Исламда мұсылмандар тәрбиесінің мазмұнын құрайтын исламның моральдық-этикалық нұсқаулары жан-жақты әзірленген [3]. Ислам педагогикасында өзін-өзі тәрбиелеуге көп көңіл бөлінеді, мұнда негізгі әдістемелік құрал Құран болып табылады. Қай заманда да Ислам халықтары білімге, яғни ислам дәстүріне үлкен орын берген. Бала ислам дәстүрімен тәрбиеленген болса, ол құрметті болады. Мұхаммед пайғамбар туылған күннен бастап білімге ұмтылуға, талпынуға кеңес береді. Тарихи үдерістерге байланысты ислам дәстүріндегі тәрбие мәселесі көптен бері қарастырылмаған. Әрбір діннің жас ұрпақты тәрбиелеудің өзіндік ерекшеліктері бар. Әр ұлтта, әр дінде балалар бірдей еркелік ойнап, қателесіп, мұғалімдер мен ата-аналар тарапынан жазаланады. Бірақ Шығыстағы білім әрқашан Батыстан ерекшеленді. Исламдық тәрбиенің басты мақсаты – Алла Тағаланың адал құлы болатын, Алладан қорқуды (тақуа) тәрбиелейтін лайықты тұлға тәрбиелеу. Исламдық тәрбиенің негізгі мақсаттары: адамгершілік, рухани, әлеуметтік, интеллектуалдық және физикалық мақсаттар.

Исламдық білім философиясы – жоғары білімді, мемлекетке пайдалы азаматтарды қалыптастыру. Исламда көптеген аяттар балаға арналған. Сондықтан бала тәрбиесіне көп көңіл бөлінеді. Қазіргі уақытта балалар өздерін кәмілеттік жасқа толмаған деп санап қылмысқа жиі барады, Ислам бұл мәселеге әділ қарайды. Әрбір бала балиғат жасынан бастап Алланың алдында және ата-анасы мен қоғам алдында өз ісіне жауапты.

Қазақтың халық өнерін қазіргі жағдайда зерделеу ұлттық сананың бастауларын талдауға кең де бай өріс ашады [4].

Халық өзінің әлеуметтік тәжірибесін, рухани байлығын аға ұрпақтан кішіге құрмет ретінде ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп, сол арқылы қоғамның материалдық және рухани мәдениетінің тарихын жасауда. Сабақтастық жаңа ұрпаққа адамзаттың бұрынғы тарихы жасаған барлық жақсылықты сіңіріп, дамытуға, жаңа жағдайларда қоғамның рухани құндылықтарының сан алуандығын байытуға мүмкіндік береді. Халық – материалдық байлықтың алғашқы жасаушысы, сонымен бірге заманы, өзіндік ерекшелігі, таланты жағынан бірінші ұстаз, тәрбиеші.

Қазақ халқының этногенезіне қатысқан көне түркі тайпаларының көркемдік қызметін бойына сіңірген қазақ өнері дүние жүзінің көркемдік дамуының бірегей парағы, біртұтас тұтас тарихы болып табылады. Олардың шығармашылығы халықтың тәжірибесін, ұлттық болмысының байлығын ашады.

Көне заманның өзінде-ақ қазақ көшпелілері басқа халықтар сияқты белгілі бір еңбек дағдыларымен қатар, дәстүрлі тұрмыс-тіршілікті реттеуді: ұлттық салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарды, мінез-құлық ережелері мен нормаларын жастарға да берген.

Халық ауыз әдебиеті – ғылыми ізденістерге, тарихты зерделеуге, халықтың дүниетанымын зерттеуге құнды дерек көзі ғана емес, сонымен бірге адам бойындағы ең жақсы мінез-құлық қасиеттерді: еңбекқорлықты, батылдықты, адалдықты, адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеуге көмектесетін педагогикалық энциклопедияның бір түрі. мейірімділік, отансүйгіштік, т.б.

Мерекелік ойын-сауықтарда, басқа да дәстүрлі халық жиындарында күйлер мен билер, ауыз әдебиеті мен музыка арқылы жастарға өнегелі тәлімдер мен даналық кеңестер, үлгі-өнеге мен еліктеушілік айтылды. Бұған баланың туған күнін тойлау, қалыңдықпен қоштасу, күйеу жігіттің үйіндегі үйлену тойы және т.б. кіреді. Осындай қалың жиында жастарды Отанға, еңбекке сүйюге, отбасылық өмірдегі адалдыққа тәрбиелеу, жинақталған тәжірибе мен халық даналығын бойына сіңіріп, өнері мен өнерін көрсетуге мүмкіндік туды [5].

Қазақ халқы қашанда сөз өнеріне басымдық берген. Мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, афоризмдер қамтылған екі-төрт жол өлеңге жинақталған терең ой бала тәрбиесінде, әсіресе, отбасында жетекші орын алады: «Әкеге қарап, ұл өсер; анасына қарап, қызы өседі», «Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны алып кетеді». Мұндай мақал-мәтелдер отбасы мүшелерінің тәрбиедегі рөлін көрсетеді.

Қазақ халқы «Адам болып туылған соң, адам болып өлу керек», «Адам болу оңай, адам болу қиын», «Өлімнен ар-ұждан күшті» деген жақсы қасиеттерді жоғары бағалайды. Мұндай тұжырымдар жастар арасындағы гуманистік идеяларды қуаттайды [6].

Адамдар бақыт пен байлық пен берекенің сенімді көзін еңбектен ғана көреді, сондықтан да адал еңбекті жастарға үлгі етіп, «Атшының аты еңбекпен атақ», «Еңбек – адамның екінші анасы», «Ғылым – инемен құдық қазады»,

«Атшының білімі аз, жетпіс өнер аз» деп халық даналығы жастарға білім мен өнердің адам өміріндегі биік мақсатын да түсінеді. «Шебердің қолы алтын, әншінің сөзі алтын».

Тұлға руханилығы – ең үлкен жалпыадамзаттық құндылық. Ол адамзат қоғамының бүкіл өмірінде шешуші рөл атқара алады және атқаруға тиіс. Адамгершілік сияқты руханилық та тұрақты емес. Олар оның үздіксіз қозғалысы мен дамуының мәні болып табылады. Олардың мазмұны мен қызметтері, сайып келгенде, жеке адамның өмірі өтетін қоғамның сол алуан түрлі, үнемі өзгеріп отыратын элементтерімен анықталады. Рухани білім адамға өз өмірінің мәнін табуға көмектеседі, оның мақсаты жеке тұлғаның өзін-өзі жетілдіруі және өзін-өзі жүзеге асыруы болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Жарықбаева Қ., Қалиев С. Қазақ тәлім-тәрбиесі. 3 басылым. Алматы, 2013.
2. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.
3. Бұзаубақова К.Ж., Елубаева М.С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова, М.С.Елубаева. –Тараз: ИП " Бейсенбекова А.Ж." , 2019.
4. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН. 2018, - 340 б.
5. Меңжанова А. Тәлім-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру. – Алматы: «Ғарыш» баспасы, 2013. -150 б.

ОӘЖ 159.9

ЖЕТКІНШЕКТІК КЕЗІНДЕГІ ЖАТ ҚЫЛЫҚТАРДАН АЛДЫН-АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Касимова Ф.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье проведен анализ особенностей проведения психологической коррекционной работы подростков на предмет отсутствия зависимости от чужого поведения. В статье также рассматриваются виды психопрофилактической работы для избавления подростков от чуждого поведения.

Summary: The article analyzes the features of the psychological correctional work of adolescents for the absence of dependence on someone else's behavior. The article also discusses the types of psychoprophylactic work to rid adolescents of alien behavior.

Жеткіншектік жас - бұл «барлық ақыл-ойдан» өтуге тырысатын кезең. Сонымен қатар, жеткіншек көбінесе өз көзқарасын ересек өмірдің тыйым салынған немесе бұрын мүмкін емес жақтарынан бастайды. Көптеген жеткіншектер темекіні, алкогольді және есірткіні «қызығушылықпен» сынап көреді. Егер бұл сынақ үшін емес, батылдық үшін жасалса, физикалық тәуелділік пайда болады. Бірақ еркелету психологиялық тәуелділікке әкелуі мүмкін, бұл шиеленістің, мазасыздықтың, тітіркенудің пайда болуында көрінеді.

Қазіргі әлемде жас ұрпақта психоактивті заттарды қолдану және тарату мәселесі жаһандық сипатқа ие болуда. Күн сайын темекі, алкоголь және басқа да психоактивті заттарды қолдану тәжірибесі бар балалар мен жеткіншектердің саны артып келеді. Сонымен қатар, кәмелетке толмаған жеткіншектерді жат қылықтармен таныстыру жасы азаяды. Өкінішке орай, денсаулыққа қауіпті жат қылықтар бүгінде тез дамып келеді және бұл проблема медицина саласынан әлеуметтік - педагогикалық салаға ауысады.

Тағы бір негізгі ұғым-алдын алу. Алдын алу-жат қылықтардың алдын алу әдісі. Алдын алу деп тәуекел тобындағы жекелеген адамдарда мүмкін болатын физикалық, психологиялық немесе Әлеуметтік-мәдени қақтығыстардың алдын алуға, адамдардың өмірі мен денсаулығының қалыпты деңгейін сақтауға, сақтауға және қорғауға, олардың алға қойған мақсаттарына қол жеткізуіне жәрдемдесуге және олардың ішкі әлеуеттерін ашуға бағытталған ғылыми негізделген қабылданған іс-әрекеттер түсініледі.

Өмір сапасын арттыру, әлеуметтік қауіп факторларын азайту, әлеуметтік әділеттілік қағидатын іске асыру үшін жағдай жасау шаралары жүйесі арқылы мемлекет деңгейінде жүзеге асырылатын профилактикалық қызмет әлеуметтік профилактика деп аталады.

Әлеуметтік профилактика профилактиканың барлық басқа түрлері сәтті жүзеге асырылатын қажетті фонды жасайды: психологиялық, педагогикалық, медициналық және әлеуметтік-педагогикалық.

Әлеуметтік профилактиканың үш деңгейі бар:

* жалпы әлеуметтік (жалпы профилактика) - экономика, әлеуметтік өмір, адамгершілік-рухани саладағы және т. б. қайшылықтарды шешуге бағытталған мемлекеттің, қоғамның, институттардың қызметін көздейді.;

* арнайы (әлеуметтік-педагогикалық профилактика) - ауытқулардың немесе проблемалардың жекелеген түрлерімен байланысты жағымсыз факторларға мақсатты әсер ету;

* жеке (жеке профилактика) - мінез-құлқында ауытқу немесе проблемалық белгілері бар нақты адамдарға қатысты профилактикалық қызмет [1].

Психологиялық-педагогикалық профилактика-бұл балалардың дамуындағы белгілі бір кемшіліктерді тудыратын сыртқы себептерді, факторларды және жағдайларды жоюға байланысты алдын алу шараларының жүйесі. Баланың қарапайым құқықтары жиі бұзылады, бұл балалық шақты әлеуметтік қорғау шараларының жүйесін профилактикалық жұмысқа қосуды көздейді. Алдын алу әлі туындамаған мәселелерді шешуді қарастырады. Сондықтан бірқатар шаралар олар пайда болғанға дейін көп уақыт бұрын қабылданады. Мысалы, көптеген ата-аналар мен мұғалімдер баланың белсенділігін дамытуға тырысады, оған таңдау еркіндігін береді, бастама мен тәуелсіздікке шақырады, осылайша әлеуметтік инфантилизм мен пассивтіліктің алдын алады. Басқа алдын алу шаралары проблемалар туындағанға дейін қабылданады. Сонымен, егер оқушының белгілі бір пән бойынша білімі, дағдылары мен дағдыларында олқылықтар болса, мұғалім оған жеке

тапсырмалар береді, материалды қосымша түсіндіреді, үйдегі оқу еңбегін ұйымдастыруға кеңес береді, осылайша баланың педагогикалық немқұрайлылығына немесе үлгермеуіне жол бермейді. Алдын алу шараларының үшінші тобы туындаған проблемаға қатысты қабылданады, бірақ жаңаларының пайда болуына жол бермейді. Мысалы, мұғалім баланың жеке мінез-құлық кемшіліктерімен жұмыс істейді, жағымсыз жеке қасиеттердің дамуына жол бермейді. Алғашқы екі тәсілді жалпы профилактикаға, ал үшіншісін арнайы әдіске жатқызуға болады.

Әлеуметтік-педагогикалық профилактика - бұл балалар мен жеткіншектердің дамуының оңтайлы әлеуметтік жағдайын құруға бағытталған және оның әр түрлі белсенділігінің көрінуіне ықпал ететін әлеуметтік тәрбие шараларының жүйесі.

Дамудың әлеуметтік жағдайын, оның объективті (нақты қандай) және субъективті (ол қандай қабылданады және бастан кешіріледі) аспектілерін түсінуге сүйене отырып, әлеуметтік-педагогикалық профилактика әлеуметтік тәрбиенің әртүрлі сыртқы және ішкі факторлары мен жағдайларын өзгертуге немесе олардың өзара әрекеттесуін қайта құруға бағытталған. Профилактиканың осы түрімен айналыса отырып, әлеуметтік мұғалім өз қызметін баланың тәрбиелік микросоциумына (мұғалімдер, ата-аналар, құрдастар тобы) бағыттайды, олардың қарым-қатынасының сипатын, балаға әсерін өзгертеді. Ол сондай-ақ оның айналасындағылар туралы түсініктеріне және олармен қарым-қатынастарына және олармен бірге жүретін тәжірибелеріне әсер етіп, оларды өзгерте алады. Ақырында, бұл баланың қоғамға деген көзқарасының өзгеруіне ықпал етуі мүмкін (жәрдемдесу, қарсылық, әрекетсіздік) [2].

Нашақорлық мінез-құлықтың алдын-алу жеткіншек кезінде ерекше маңызға ие болады. Біріншіден, бұл даму процесінің субъективті құбылыстарын ғана емес, сонымен бірге қоғамның дағдарыстық құбылыстарын да көрсететін дамудың қиын кезеңі. Екіншіден, жеткіншек кезінде өте маңызды жеке қасиеттер қалыптаса бастайды, оларға жүгіну тәуелді мінез-құлықтың алдын-алудың маңызды компоненттерінің бірі бола алады. Бұл даму мен өзін-өзі тануға деген ұмтылыс, оның жеке басына және оның әлеуетіне қызығушылық, өзін-өзі бақылау қабілеті сияқты қасиеттер. Бұл кезеңнің маңызды ерекшеліктері-рефлексияның пайда болуы және моральдық сенімдердің қалыптасуы. Жеткіншектер өздерін қоғамның бір бөлігі ретінде тани бастайды және жаңа әлеуметтік маңызды позицияларға ие болады, өзін-өзі анықтауға тырысады [3].

Сондықтан тәуекел тобын құрайтын кәмелетке толмағандар арасында тәуелділік мінез-құлқына психологиялық дайындықты анықтау қажет, оған бірінші кезекте профилактикалық және түзету жұмыстары бағытталуы керек. Тек заттарды қолдануға психологиялық дайындықты жоюға және адамның психикалық жағдайын жасанды түрде өзгертуге деген ұмтылысты анықтайтын тұлғаның дамуындағы ауытқуларды түзетуге бағытталған әсер көмектесе алады. Ең үлкен әсер жеткіншектің психотроптық заттарды қолдану

қажеттілігінің психологиялық себептерін білуге негізделген психологиялық (психотерапиялық) әсер етуі мүмкін [4].

Дәрі-дәрмекпен емдеу тәуелділік мінез-құлқында тек интоксикацияны жеңілдету үшін қолданылады. Психотерапиялық әдістер мен әдістемелер психопрофилактиканың әдіснамалық негізін құрайды; олар тәуелділік мінез-құлқы тұлғаишілік мәселелердің мінез-құлық көрінісі болып табылатын балалармен және жеткіншектермен жұмыс жасауда жетекші рөл атқара алады. Тәуелділік мінез-құлқымен жұмыс істеудегі шешуші орын педагогика мен әлеуметтік педагогикаға жатады [5].

Профилактикалық қызметтің үш түрі бар, атап айтқанда бастапқы, қайталама және үшінші профилактика. Бұл түрлердің әрқайсысының өзіндік мақсаттары, міндеттері, объектісі, сондай-ақ нақты әдістермен психологиялық сүйемелдеу бағыттары (ағартушылық бағыт, диагностикалық, түзету) бар. Сонымен қатар, бастапқы, қайталама және үшінші профилактикалық іс-шаралар жеткіншектерде психоактивті заттарды қолданудың алдын алудың бірыңғай жаһандық мақсатымен біріктірілген кәсіпқойлардың (психологтар, әлеуметтік педагогтар, педагогтар, терапевттер, психотерапевттер, наркологтар және т.б.) және қарапайым адамдардың (қоғамдық ұйымдардың өкілдері, еріктілер топтары, белсенділер және т. б.) көмегімен жүзеге асырылады [5].

Бастапқы профилактика. Бастапқы профилактиканың негізгі бағыты ағартушылық бағыт болып табылады, ол негізінен салауатты мінез-құлыққа үйрету арқылы жүзеге асырылады, атап айтқанда: интроспекция дағдыларына үйрету және қоғамның талаптарымен күресу, олардың мінез-құлқын басқару, сондай-ақ жеткіншектерге психологиялық және әлеуметтік қолдау мен көмек көрсету арқылы белгілі бір дағдыларды үйрету. Осылайша, білім беру қызметі жеткіншектердің құзыреттілігін келесі маңызды салаларда кеңейтуге бағытталған:

- * тұлғааралық қатынастар мәдениеті,
- * байланыс технологиясы,
- * стресстік жағдайларды жеңу жолдары,
- * салауатты өмір салты,
- * гуманистік бағдарланған өмірлік құндылықтар,
- * конфликтология,
- * психосексуалдық даму,
- * тәуелділіктің негізгі механизмдерін, тәуелділік түрлерін, тәуелділік процесінің даму динамикасын және салдарын (тек медициналық емес, сонымен қатар, ең алдымен, заттарды қолданудың әлеуметтік салдарын) қарастыра отырып, тәуелділік мінез-құлық мәселелері [3].

Бастапқы профилактиканың мақсаты мен міндетін жүзеге асыру үшін қолданылатын әдістерге мыналар жатады:

- * ақпараттандыру (дәрістер, оқытудың интерактивті түрін қолданатын сабақтар және т. б.);
- * топтық талқылау әдісі;
- * әлеуметтік-психологиялық тренинг;

* мотивациялық-тұлғалық тренинг;

* психологиялық ойындар;

* есірткіге қарсы мотивациялық акцияларды ұйымдастыру және өткізу және т. б. [4].

Профилактикалық қызметтің бұл түрі ең тиімді болып табылады, өйткені ол патологиялық нәтижелердің санын азайтуға, қалыптан тыс процесс басталуы мүмкін адамдардың санын азайтуға мүмкіндік береді. Бастапқы профилактиканың күш-жігері кейбір дамып келе жатқан мінез-құлықтарды басқаларына өзгертеді және аурудың алдын алуға емес, салауатты мінез-құлықты қалыптастыруға бағытталған.

Қайталама профилактика. Қайталама профилактиканың бағыттары диагностикалық, ағартушылық және түзету болып табылады.

Диагностикалық жұмыс тәуелді мінез - құлыққа бейім жеткіншектердің психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік ерекшеліктерін зерттеуге бағытталған, оның нәтижесі жеткіншекті «тәуекел тобына» жеке қолдау бағдарламасын құру болып табылады. Диагностикалық жұмысқа мыналар кіреді:

* тәуелділік мінез-құлықның қалыптасуына әсер етуі мүмкін кәмелетке толмағандардың жеке ерекшеліктерін кешенді диагностикалау (ең алдымен, тәуелділік мінез-құлықна жеке бейімділікті анықтау);

* жеткіншектің әлеуметтік-тұрмыстық жағдайы туралы ақпарат жинау;

* жеткіншектің отбасы туралы ақпарат жинау және отбасылық қатынастарды диагностикалау;

* жеткіншектің қабілеттерін психодиагностикалау және оның хоббиі, оқу іс-әрекетінің ерекшеліктері туралы ақпарат жинау;

* жеткіншектің достары және басқа ықтимал анықтамалық топтары туралы ақпарат жинау.

Екіншілік профилактика, сондай-ақ бастапқы профилактика жаппай болып табылады, белгілі бір жеткіншекке қатысты жеке болып қалады. Қайталама профилактика шеңберінде жүргізілетін іс-шаралар оның дамуының ерте кезеңдерінде, яғни тәуелділік мінез-құлық кезеңдерінде араласу арқылы нашарлықпен ауыратын адамдар санының азаюына әкеледі. Қайталама профилактика бағдарламалары жоғары тиімділікке ие, бірақ бастапқы профилактика бағдарламаларымен салыстырғанда әмбебап және тиімді емес.

Үшінші профилактика. Үшінші профилактика кезеңінде психологиялық сүйемелдеу шеңберінде Түзету бағытының үлес салмағы едәуір артады. Диагностикалық бағыттың рөлі тәуелді жеткіншектерде ауру белгілерінің пайда болуына байланысты азаяды. Шындығында, психоактивті заттарды қабылдаудың әсерінен жеке ерекшеліктерде бірқатар өзгерістер болады, сондықтан осы кезеңдегі психодиагностиканың нәтижелері психотроптық заттардың адамға әсер ету заңдылықтарын көрсетеді. Диагностикалық зерттеулер психотерапиялық түзетудің әсерінен болатын тәуелді жеткіншектің жеке басындағы динамикалық өзгерістерді бақылау үшін пайдаланылуы мүмкін.

Қорыта келгенде, ғылыми әдебиеттерді теориялық жалпылау негізінде біз жеткіншектерде тәуелділік мінез-құлық проблемасы бар екендігі сөзсіз.

Жеткіншектердегі жат қылықтан бас тартудың ең тиімді түрі-алдын-алу. Сондықтан жеткіншектерде жат қылықтардың пайда болуын болдырмау үшін алғашқы профилактикалық жұмыстарды жүргізу маңызды, оны жүзеге асыру кезінде мінез-құлқы ауытқитын жеткіншектер санатына көбірек көңіл бөлу керек.

Жеткіншектердің тәуелділік мінез-құлқының алдын-алудың негізгі ерекшеліктеріне мыналар жатады: бастапқы профилактиканы қолдану; жеткіншектердің жас ерекшеліктерін ескеру, олармен жұмыс істеудің заманауи белсенді әдістерін қолдану.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Вайнер Э.Н. Профилактика вредных привычек у подростков. — Москва: Чистые пруды, 2016. — 30 с.
2. Коробкина, З. В, Попов В.А. Профилактика наркологической зависимости у детей и молодежи: Учебное пособие для студентов высших пед. учебных заведений. — М.: Изд. Центр " Академия", 2013. — 286с.
3. Богданович О.Н. Здоровый образ жизни: внеклассные мероприятия: практическое пособие для педагогов, классных руководителей, заместителей директоров общеобразовательных учреждений. — 2-е изд. — Мозырь: Белый Ветер, 2019. — 108, [3] с.
4. Макеева А.Г. Педагогическая профилактика наркомании в школе. — М.: Просвещение, 2005. — 315 с.
5. Фролова Е.В. Профилактика потребления психоактивных веществ: теоретические аспекты и активные формы работы со школьниками— Челябинск: ЧГПУ, 2014. — 115с.

ОӘЖ 159.9

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ ТУРАЛЫ

Келдібек Н. Ж., Аббасова Э. С.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан Республикасы

Резюме: В статье рассматриваются содержание воспитательной работы в начальных классах.

Summary: The article discusses the content of educational work in primary school.

Қазіргі таңда рухани-адамгершілік тәрбиені жаңғырту және жетілдіру тұтас оқу-тәрбие процесінің құрамдас бөлігі ретінде білім беру жүйесінің жетекші бағыттарының бірі болып табылады. Қарым-қатынастарды реттеушілердің бірі – адамгершілік, ол адамға сұрақ қояды: ол әділ әрекет ете ме және ол адамдарға жақсылық немесе жамандық әкеле ме? Адамның мінез-құлқы сеніміне, көзқарасына және әдеттеріне байланысты. Адамның мінез-құлқы мен іс-әрекеті әлеуметтік мәні бар және оның адамгершілік қасиетін анықтайды: олар оның қоғамға (міндет пен жауапкершілік, бастамашылық), еңбекке (тәртіпке, оқуға жауапкершілікпен қарауға, еңбекке), адамдарға

(адамгершілік, құрмет, сыпайылық) , ұжымға (ұжымшылдық пен жолдастық, мейірімділік пен жауаптылық, адалдық пен шыншылдық), отбасына (сүйіспеншілік, сыйластық, сезімталдық), өзіне (қарапайымдылық пен қарапайымдылық, шыншылдық, адалдық, шынайылық, мақтаныш, ұстамдылық, төзімділік) [1].

Балалар адамның негізгі жағымды және жағымсыз адамгершілік қасиеттерін меңгеруі керек: сыпайылық, адалдық, адамдарға сену, дөрекілік, жеке мүдде, шыншылдық, қарапайымдылық, ар-ождан, төзімділік, еңбексүйгіштік, сыйластық, адамгершілік, адалдық, сезімталдық; этиканың маңызды категориялары мен ұғымдары: жақсылық пен зұлымдық, ақиқат пен өтірік, алдау, жеке бас мүддесі, этика, әдептілік, мәдениетті адам, әдептілік, қарым-қатынас, мінез-құлық, сезім, махаббат, достық, қамқорлық, реніш; азаматтық құқықтық сананың жалпы ұғымдары: Отан, патриоттық, патриотизм, ерлік, батыр, борыш, жауапкершілік, заң, жарғы, режим. Тәрбие құралдары – бұл мектеп жарғысында белгіленген ережелерге, міндеттерге және құқықтарға бағынатын іс-әрекет, қарым-қатынас және қарым-қатынас.

Іс-әрекеттің жетекші түрлері: танымдық, интеллектуалдық, эстетикалық, физикалық, спорттық, рухани.

Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынаста келесі ережелерді орындау қажет [2]:

- оны соңына дейін тыңдай білу;
- ол үшін шешім қабылдамай, оны өзі жасауға ынталандыру;
- студенттердің ашықтығы мен қолжетімділігі.

Мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынас өзара сыйластыққа, сенімге, әділдік пен талапшылдыққа құрылған.

Қазіргі заманғы білім берудің ең маңызды мақсаты және қоғам мен мемлекеттің бірінші кезектегі міндеттерінің бірі - Ресейдің адамгершілікті, жауапты, белсенді және құзыретті азаматын тәрбиелеу. Жалпы білім берудің жаңа федералдық мемлекеттік білім беру стандартында оқу процесін білім мен дағдылар жүйесін меңгеру процесі ретінде ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаны дамыту, рухани, адамгершілік, әлеуметтік, отбасылық құндылықтарды қабылдау процесі ретінде түсіну керек. және басқа да құндылықтар.

- Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер өзекті болып көрінеді [3]:
- отбасы тәрбиесінің жағдайын жақсартуға нақты көңіл бөле отырып, біртұтас білім беру ортасын қалыптастыру;
- өз қызметін қоршаған адамдардың мүдделерімен өз бетінше бағалауға және құруға, аймақтық мәдени орта мен рухани-ұлттық құндылықтардың мүмкіндіктерін белсендіруге қабілетті мектеп оқушысының тұлғасының тұрақты адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру;
- адам өмірінің барлық салаларында: үйде, көшеде, көлікте, ашық ауада, дүкенде, театрда мінез-құлықтың әлеуметтік нормаларын енгізу; оқушылардың қарым-қатынасында толеранттылықты дамыту;
- кіші мектеп оқушыларының аға ұрпаққа деген құрметті көзқарасын қалыптастыру, Отан тарихына қызығушылықты дамыту, «кіші Отанның»

тарихы мен әлеуметтік-мәдени жетістіктеріне мақтаныш сезімін тәрбиелеу; бастауыш сынып оқушыларын оқушылардың өзін-өзі басқару қызметіне тарту;

- ең жоғары құндылық ретінде еңбекке деген оң көзқарасты тәрбиелеу; әрбиелеу;

- салауатты өмір салты туралы түсініктерін қалыптастыру; балаларды дене шынықтырумен және спортпен айналысуға тарту.

Сынып бойынша оқу тапсырмалары [4]:

1 сынып

- салауатты өмір салтының маңыздылығы туралы түсінік қалыптастыру; спорттық үйірмелер мен секцияларға баруға ынталандыру;

- қоршаған ортаға қамқорлық, еңбекке деген оң көзқарасты қалыптастыру;

- отбасының адамгершілік мәдениетін қалыптастыру;

- өткен мен бүгінге негізделген патриоттық сезімдерін қалыптастыру;

- білімге құштарлық пен қызығушылықты дамыту;

- балалардың әртүрлі іс-әрекеттерге қызығушылығын оятатын достық және шығармашылық атмосфераны құру;

- мәдени және адами құндылықтардың алуан түрлілігін көрсету;

- отбасы тәрбиесін балалардың жан-жақты дамуына бағыттау.

2 сынып

- салауатты өмір салтын сақтау үшін қажетті білім, білік және дағдыларды қалыптастыру;

- қоғамдық пайдалы қызметке тарту;

- оқушыларды жалпы адамзаттық құндылықтармен таныстыру; елдің қоғамдық-саяси өмірімен таныстыру;

- ой-өрісін кеңейту; ақыл-ой еңбегінің мәдениетін тәрбиелеу;

- шығармашылық даралықтың көрінуіне жағдай жасау;

- өзін-өзі құрметтеу мен өзін-өзі бағалауды дамыту;

- оқушылардың өзін-өзі шығармашылықпен іске асыруына жағдай жасау; мектеп ұжымының дәстүрлерімен таныстыру.

3-сынып

- өз денсаулығын басқару қабілетін дамыту;

- өзара көмек көрсету дағдыларын дамыту, дербестікті қалыптастыру;

- оқушыларда тарихи өткеннің маңызы туралы түсінік пен сананы қалыптастыру;

- әр түрлі шығармашылық іс-әрекетке баулу; өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігін тудыру;

- шығармашылық бастаманы көрсетуге құштарлықты тудыру;

- өмірдің барлық көріністерінде эстетикалық талғамды, сұлулыққа құштарлықты қалыптастыру;

- өзара қызығушылық атмосферасын құру.

4 сынып

- талдау және өз денсаулығына жауапкершілікпен қарау қабілетін дамыту;

- мектеп мекемесіндегі тәртіпті сақтауда бақылау және дербестік көрсету қабілетін дамыту;
- туған жерін, өз елін өз бетінше оқуға құштарлығын дамыту;
- адам болмысының мәнін түсінуге үйрету;
- балалардың қызығушылықтары мен олардың өзін-өзі дамытуға қажеттіліктерін жүзеге асыру үшін жағдай жасау;
- әр түрлі іс-шараларды өз бетінше ұйымдастыруға және өткізуге үйрету;
- өзін-өзі басқару органдарының жұмысын қолдау және бағыттау;
- шындықты белсенді түрлендіруге деген ұмтылысты қалыптастыру.

Бұл білім беру жүйесінің күтілетін нәтижесі балалардың дербестік дағдыларын дамыту болып табылады: өзін-өзі талдау, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі басқару. Бұл студенттерге орта білім беруге көшу кезінде қажет. Олар өз іс-әрекеттерін талдай білуі, өз бетінше шешім қабылдаудан қорықпауы, өз іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарауы, тәжірибесін құрбыларына жеткізе білуі керек.

«Жақсылық жолында» тәрбие жұмысы жүйесі төрт жыл бойы сыныптағы жұмысты ұйымдастырады. Психологиялық-педагогикалық көзқарас тұрғысынан бастауыш мектептің әрбір жылы кіші мектеп оқушысының тұлғасын дамытудың маңызды буыны болып табылады.

1-сынып «Өзіңді тану» - бірінші кезеңде, мектеп жасына дейінгі бала мектеп оқушысы болып табылады, мұнда жетекші іс-әрекет оқу болып табылады, өзін тану жүзеге асырылады, басқаларға өзіндік көзқарасы бағаланады.

2-сынып «Дос болуды үйрен» - екінші кезеңде - бастысы сен мен үшін емес, мен сен үшін. Бірлескен іс-әрекеттің нәтижесі – тек өзіне ғана емес, құрбылары мен жақындарына да қамқорлық.

3-сынып «Ұжымдық өмір» - үшінші кезеңде - өз мүддесін ұжымның мүддесіне бағындыра отырып, ұжымда өмір сүру және жұмыс істей білу.

4-сынып «Бірлікте күш бар» - соңғы кезеңде - авторитарлық басқарудан демократияға, өз бетінше шешім қабылдауға, өз қызметі мен іс-әрекетіне тәуелсіз талдау жасау.

7. Оқу-тәрбие үдерісіне қатысушылар – ата-аналармен жұмыс.

Оқушылармен табысты тәрбиелік іс-әрекеттің кілті сынып жетекшісінің ата-аналармен ынтымақтастығы болып табылады, өйткені отбасы баланың жеке басының даму процесіне айтарлықтай әсер еткен және әсер етуде. Сондықтан да ата-ананы оқу-тәрбие үрдісіне белсенді қатысушы ету – мұғалімнің маңызды да жауапты міндеті. Бұл мәселені мен өз тәжірибемде бастауыш сынып оқушыларының ата-аналарына педагогикалық қолдау көрсету технологиясын қолдана отырып шешемін, оған сынып жетекшісінің келесі қызмет бағыттары кіреді [5]:

- студенттердің отбасын зерттеу;
- ата-аналардың педагогикалық білімі;
- сыныпта ұжымдық шығармашылық іс-әрекеттерді дайындауға және өткізуге ата-аналардың қатысуын қамтамасыз ету;

- сынып ата-аналар комитетінің қызметіне педагогикалық басшылық жасау;

- ата-аналармен жеке жұмыс;

➤ тәрбие жұмысының мақсаты мен міндеттері;

➤ сынып жетекшісінің тұлғалық және кәсіби ерекшеліктері;

➤ мектеп және сынып дәстүрлері;

➤ студенттер мен олардың ата-аналарының бірегей құрамы;

➤ сыныптағы тәрбиелік қатынастардың даму тенденциялары;

➤ мұғалім мен ата-ананың өзара әрекеттесу принциптері.

Топтық жұмыс түрлерінің ішіндегі ең тиімдісі ата-аналар жиналысы.

Әрбір ата-аналар жиналысы мұқият дайындалады; ата-аналардың белсенді қатысуымен қызығушылық атмосферасында өтетіндей «сценарийдің» бір түрі жасалады.

Оқушылардың ата-аналарымен жұмысты ұйымдастыруда мектептің барлық мүмкіндіктерін пайдаланып, қала мамандарын ынтымақтастыққа тарту қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Микляева, Н.В. Дошкольная педагогика: Теория воспитания: Учебное пособие / Н.В. Микляева. - М.: Academia, 2018. - 640 с.

2. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: Учебник / Под ред. Гогоберидзе А. Г., Солнцевой О.В. - СПб.: Питер, 2017. - 480 с.

3. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2012. - 510 с.

4. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2013. - 510 с.

5. Стребелева, Е.А. Специальная дошкольная педагогика / Е.А. Стребелева. - М.: Academia, 2017. - 576 с.

ӘОЖ 159.942.5

ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Кенжебаева А.Р.

С.Аманжолов атындағы ШҚУ-нің тәрбие жұмысы және әлеуметтік мәселелер бөлімінің психологиялық қызмет психологы

С.Аманжолов атындағы ШҚУ, Өскемен қаласы

Резюме: Педагогические условия повышения эмоциональной устойчивости личности студентов, разработанные на трех уровнях образовательной среды университета: индивидуальном, межличностном и организационном, основаны на личностно-ориентированном подходе к деятельности студентов, способствуют самоактуализации и самоидентификации студентов, улучшают качество жизни и адекватно реагировать на основное противоречие современной системы образования – противоречие между быстрыми темпами роста знаний и ограниченной способностью индивида их усваивать.

Summary: Pedagogical conditions of improving of emotional stability of students' personality, developed on three levels of the university educational environment: individual,

interpersonal, and organizational, are based on the student-centered approach to students' activities, they promote students' self-actualization and self-identity, improve the quality of life and respond adequately to the basic contradiction of the modern educational system - the contradiction between the fast rate of knowledge increasing and the individual limited capacity to assimilate it.

Студент жастар - өмір салтында айырмашылықтары, өзіндік құндылық көзқарастары, мінез-құлық стандарттары, іс-әрекет мотивтері бар ерекше топ. Студенттер оқыту процесінің стресс-факторларының жинақталған және таңдалған кәсіптің жеке тұлғалық әсеріндегі жоғары әлеуметтік тобына жатады. Ресейлік ғалымдар Е. А. Ямбург, Э. Н. Вайнер, Н. К. Иванова, А. М. Куликов стресс-факторларына оқу сабақтарының шамадан тыс жүктелуін, оқытушылар мен студенттердің қарым-қатынасы, оқыту мен тәрбиелеудегі жеке ерекшеліктерді, гиподинамияны және авторитарлық стильді қамтиды деп есептейді. Жастардың физикалық жағдайы, дене шынықтыру деңгейі оларға сыртқы ортаның қолайсыз жағдайларына және қоғамның әлеуметтік-саяси және экономикалық құрылымының өзгеруіне байланысты қиындықтарға тиімді қарсы тұруға мүмкіндік бермейді.

Қазіргі қоғам білім беру ортасын ізгілендіру, әр адамның мүмкіндіктерінің әлеуетін дамыту бағытында қозғалады, ал өмірдің, өзін және өз қызметінің терең мағыналарына қызығушылық танытатын студенттердің жеке басының даму факторлары алдыңғы қатарға шығады. Е. А. Рождественскаяның пікірінше, кәсіби қызметтегі жетістік қалыптасқан кәсіби дағдыларға ғана емес, маманның жалпы психологиялық мәдениетін дамытуға да байланысты [2]. Осылайша, студенттің эмоционалды жеке саласының жетілуі болашақ маманды даярлаудың және оның өмір сүру сапасының негізгі факторларының біріне айналады. Алайда, университеттің білім беру кеңістігіндегі студенттердің эмоционалды-тұлғалық, мотивациялық салалары мен өмір сүру сапасы арасындағы өзара әрекеттесу деңгейлері әлі жеткілікті зерттелмеген, бұл зерттеудің негізгі проблемасын – университеттің білім беру кеңістігіндегі студенттердің эмоционалды-тұлғалық саласын зерттеуді анықтауға мүмкіндік берді.

Эмоционалды тұрақтылық деген не? Бүгінде бұл құбылыс күрделі қызметті жүзеге асыру кезінде күшті эмоционалды жағдайды еңсеру қабілетін білдіретін психиканың қасиеті деп аталады. Бұл жағдай стресс пен жүйке бұзылулардың алдын алады, сондай-ақ ең стресстік жағдайлардағы әрекеттерге ықпал етеді. Жалпы психологияда эмоционалды тұрақтылық жағдай мәселесі Б.Г.Ананьев, Л.С.Выготский, П.Я.Гальперин, А.Н.Леонтьев, А.С.Рубинштейн және басқалардың еңбектерінде эмоционалды жағдайлардың базалық теориялық негіздері қарастырылады. Жоғарыда аталған еңбектер тұлғаның эмоционалды тұрақтылығын дамыту мәселесінің біркелкі зерттелгенін айқындайды. Дей тұрғанымен, студенттердің эмоциялық тұрақтылығын дамытудың әлеуметтік-педагогикалық ерекшеліктері арнайы қарастырылмаған. Соның нәтижесінде бүгінгі күннің ең бір өзектілігі балаларды мектеп табалдырығынан бастап арнайы пәндер арқылы баланың бойына эмоционалды тұрақтылықты дамыту мәселесі тұр. Эмоционалды тұрақтылықты түсіндіруде

ғалымдар екі топқа бөлінеді. Бірінші топ авторлары (О.А.Черникова, С.М.Оя, О.В.Дашкевич және т.б.) эмоцианалды тұрақтылықты эмоцианалды құбылыс ретінде қарастырса, екінші топ авторлары (П.Б.Зильберман, А.Я.Чебыкин, Л.М.Аболин және т.б.) эмоцианалды тұрақтылықты психиканың кіріктілген қасиеті деп түсіндіріп, іс-әрекеттің ұйымдасуын бұзып, эмоцияналды қысым жағдайының туындауына кедергі болатын тұлғаның сенсорлық ерік сапаларын жатқызады. [4]

Эмоцианалды күйіп қалу - бұл «таңдалған травматикалық әсерлерге жауап ретінде эмоцияларды толық немесе ішінара алып тастау түрінде жеке тұлғаның психологиялық қорғаныс механизмі»[4]. Шаршау синдромының пайда болуына жас, өмірлік және практикалық тәжірибенің болмауы ықпал етеді. Студенттердің эмоцианалды күйіп қалу синдромының қалыптасу ерекшеліктері және оның студенттердің мотивациялық саласына әсерін біз өзін-өзі анықтау теориясы негізінде қарастырамыз (Е. Десі және R. Руан бойынша).

Өзін-өзі анықтау - бұл қабілет қана емес, сонымен қатар студенттердің қажеттілігі. Студенттердің эмоцианалды күйіп қалуы-бұл эмоцианалды мінез-құлықтың қалыптасқан стереотипі, эмоцианалды, танымдық және физикалық энергияны біртіндеп жоғалту процесі, эмоцианалды, психикалық сарқылу, физикалық шаршау, жеке басының бөлінуі және жұмыстың орындалуына қанағаттанудың төмендеуі белгілерінде көрінеді. Өзін-өзі анықтау қажеттілік ретінде ғана емес, сонымен қатар адамның мінез-құлқының сапалық сипаттамасы ретінде де әрекет етеді. Өзін-өзі анықтау деп адамның күшейту, ынталандыру немесе детерминант ретінде әрекет ете алатын басқа күштерден гөрі таңдау және таңдау, өзін сезіну қабілеті, оның мінез-құлқы түсіндіріледі. [5].

Студенттердің жеке басының эмоцианалды тұрақтылығын арттырудың педагогикалық шарттары үшін келесі міндеттерді шешуі керек:

- студенттердің эмоцианалды жеке саласын, психосоматикалық денсаулығын және әлеуметтік бейімделуін кешенді бақылау;
- студенттердің оңтайлы психоэмоцианалды мәртебесі мен денсаулығын сақтауға және нығайтуға ықпал ететін білім мен дағдыларды игеруге бағытталған білім беру-ағарту бағдарламаларының кешенін енгізу;
- студенттерді психологиялық қолдау және физикалық оңалтумен байланысты профилактикалық және бейімделу сипатындағы шаралар жүйесін енгізу.

Студенттердің эмоцианалды күйіп қалу синдромын жеңу үшін психологиялық сауаттылығын арттырудың педагогикалық технологиясына негізделген. Педагогикалық технология практикалық қызметке енгізілген кезде компоненттерден тұрады:

- өзін – өзі тану және интроспекция блогы- ЭКҚС дамуын тудыруы мүмкін студенттердің психологиялық ерекшеліктерін анықтау
- өзін-өзі түзету блогы-өзін-өзі қабылдау деңгейін арттыру, оның оң және теріс сипаттамаларын барабар қабылдау, жетістіктер мен сәтсіздіктерді қабылдау;

- өзін – өзі реттеу блогы-өзінің функционалдық жағдайын басқару, эмоциялармен және тәжірибелермен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру;
- психологиялық сауаттылық блогы-стресстік жағдайлар мен оларды жеңу жолдары туралы білімді игеру, психологиялық қорғаныс дағдыларын дамыту және нақты жағдайларға бейімделу.

Эмоционалды тұрақтылықты арттырудың педагогикалық шарттары студенттердің психоэмоционалды мәртебесіне, олардың мотивациялық саласына және өмір сапасының компоненттеріне айтарлықтай оң әсер етеді және мыналарды қамтиды:

- мұғалімнің кәсіби тақырыптары бойынша «кері байланыс» және диалогты қамтамасыз ету және студенттер;
- білім алушыларға адамгершілік қарым-қатынас жасау, олардың құндылығын, шығармашылығын тану;
- оқытуды даралау;
- өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі оқытуға, өзін-өзі тәрбиелеуге және шығармашылыққа ықпал ететін жағдайларды қамтамасыз ету;
- студенттің белсенділігін қамтамасыз ететін жағдайлар жасау;
- студенттердің коммуникативтік және әлеуметтік қызметін ұйымдастыру;
- ЭКҚС (эмоционалды күйіп қалу синдромы) пайда болуына кедергі келтіретін жағдайлар жасау.

Студенттің жеке басының әлеуметтік-психологиялық саласын, оның физикалық дайындығы мен денсаулық жағдайын сипаттайтын көрсеткіштер негізінде жеке бағдарламалар жасалады.

Ю.Н. Емельянов [8] Аргайлдың әлеуметтік-психологиялық оқыту тұжырымдамасына сүйене отырып, рефлексивті сананы қалыптастыру міндетін де көрсетеді: адамның өзін-өзі тәрбиелеуінің жеткіліктілігін арттыру, «Мен-образды» және «Мен-тұжырымдаманы» үйлестіру және «Мен-жағдаятта» мәселесін қарастыру үшін тұжырымдамалық құралдар жасау. Оқу бағдарламасына манипуляциялық ойындар, түсініктеме ойындары, білімді, дағдыларды қалыптастыруға, мағынаны түсінуге бағытталған рөлдік ойындар кіреді. Оқу бағдарламасын іске асыру барысында алынған жаңа мағына жеке бағдарламаларды орындау (арудың сипаты мен дене шынықтыруды ескере отырып жасалған), психикалық өзін-өзі реттеу әдістерін игеру және т. б. арқылы жүзеге асырылатын субъектінің одан әрі мәдени және белсенді өзін-өзі анықтауының шарты болуы мүмкін. Өзін-өзі бақылаудың жоғары деңгейі, бейімделудің жоғары деңгейі бар адамға тән іс-әрекет пен қарым-қатынастың шығармашылық стилі оған медиациясыз жаңа іс-шараларға оңтайлы қосылуға мүмкіндік береді, ал өзін-өзі реттеудің жоғары деңгейі кез-келген ауыр өзгерістердің дамуына жол бермейді. Бұл фактордың орталық элементтері-мотивтер, жеке тұлғаның ендік пен фокус деңгейінің белгілері, сондай-ақ белсенділік пен ұжымшылдық сияқты сипаттамалық ерекшеліктер. Кәсіби фокус факторы аз рөл атқарады. Оның құрамына жеке тұлғаның кәсіби қалыптасуына байланысты құндылықтар, кәсіби және шығармашылық

мотивтер, жеке тұлғаның жұмысқа деген көзқарасының көрсеткіштері, интеллектуалды қабілеттер кіреді.

Осылайша, ЖОО-ның білім беру кеңістігінде студенттердің эмоционалды-тұлғалық саласындағы бұзушылықтардың алдын-алудың педагогикалық жағдайларының құрылымындағы жетекші компоненттердің бірі-дене шынықтыру, ол тұлға құрылымының барлық компоненттерімен ұсынылған, бұл оның функционалдық және құндылық мазмұнын талдаумен расталады. Осыған байланысты дене шынықтыру жеке тұлғаның тұтастық ретінде көбеюінің ең үлкен әлеуетін қамтитын мәдениеттің интеграциялық буыны болып табылатын негізгі, іргелі қабат ретінде әрекет етеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Бабанов, С.А. Профессиональные факторы и стресс: синдром эмоционального выгорания [Электронный ресурс] / Режим доступа: http://www.t-patient.ru/archive/tp12-09/tp12-09_622.html (Дата обращения 01.01.2013).

2. Рождественская, Е.А. Особенности мотивации обучения в вузе / Е.А. Рождественская, Н.А. Рощина, Е.Н. Кубарев // Вестник ТГПУ. 2005. №1. С. 44-46.

3. Аболин, Л.М. Психологические механизмы эмоциональной устойчивости человека / Л.М. Аболин. – Казань, 1987. – 262 с.

4. Филиппова, Л.В. Концепция и технология организации гуманистически ориентированной физкультурно-спортивной деятельности детей и молодежи / Л.В. Филиппова, Ю.А. Лебедев // Спорт, духовные ценности, культура. 1997. Вып. 7. С. 295–308.

5. Емельянов, Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение / Ю. Н. Емельянов. – Л.: ЛГУ, 1985. – 167 с.

ОӘЖ 376

АУЫР ТІЛ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Коныбекова А.А., Сейдуалиева Г.С., Нышан А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье сформированы понятия формирования коммуникативных навыков у детей с тяжелыми языковыми нарушениями.

Summary: In this article, the concepts of the formation of communicative skills in children with severe language disorders are formed.

Коммуникативті құзыреттілік - тілдік және сөйлеу емес құралдардың көмегімен айналаңыздағы адамдармен қарым-қатынас орнату мүмкіндігі. Адам дайын сөйлеу дағдыларымен туылмайды. Барлық коммуникативті компоненттер өмір бойы қалыптасады, ал бұл үшін ең синзетикалық-мектепке дейінгі балалық шақ. Мектеп жасына дейінгі баланың коммуникативті құзыреттілігі көбінесе сөйлеудің дамуымен анықталады.

Сөйлеу-ең маңызды психикалық функциялардың бірі, ақыл-ой операцияларының "айнасы", эмоционалды күйлер, ол баланың мінез-құлқы мен іс-әрекетін реттеуде үлкен рөл атқарады. Сөйлеу қабілеті нашар балаларға

(ТНР) қатысты коммуникативті дағдыларды қалыптастыру мәселесі өте өткір, өйткені жұмыс тәжірибесі көрсеткендей, балалардың осы санатындағы қарым-қатынас техникасын игеру құрдастарымен салыстырғанда едәуір кешірек болады. Балаларда сөйлеудің дыбыстық жағы да, тұжырымдамалық жағы да бұзылған, оның ішінде сөздердің лексикалық қоры мен грамматикалық құрылымы бұзылған. Сөздік тұрмыстық және тұрмыстық тақырыптармен шектелген, сапалы толық емес. Сондықтан, балалар көбінесе бір-бірін түсінбейді, қақтығысады, ынтымақтастыққа ұмтылмайды, мектеп жасына дейінгі балалар ақпаратты беру кезінде вербалды емес әдістерді өздері қолдану деңгейінде ғана емес, сонымен бірге оны қабылдау және түсіну деңгейінде де ерекшеліктерге ие [1].

Олар ерте жастағы балаларға тән вербалды емес қарым-қатынастың қарапайым құралдарын (мимика, көзқарастар) пайдаланады және түсінеді, ал сөйлеуді дамыту нормасы бар құрдастар қарым-қатынас процесінде негізінен сөйлеуді пайдаланады. Балалар толыққанды дамумен бірлескен ойындарға қатысушылармен өз іс-әрекеттерін үйлестіре алады, әлеуметтік мінез-құлық нормаларын орындайды. Олар серіктестің ойын рөлін, ересектермен және құрдастарымен ынтымақтастықтың әлеуметтік дағдыларын ескере отырып, келісілген іс-қимыл дағдыларын қалыптастырады. Басқалармен қарым – қатынастың маңызы өте зор және олардың бұзылуы психикалық дамудың ауытқуларының нәзік көрсеткіші болып табылады. В. И. Терентьев, атап өткендей. сандық (әлеуметтік байланыстар саны бойынша) сөйлеу қабілеті бұзылған балалардың қарым-қатынасы сөйлеу нормасы бар балалардың қарым-қатынасынан ерекшеленбейді, бірақ сапалы (мазмұны бойынша) ол айтарлықтай жоғалады. Қарым-қатынас үшін сөйлеу қабілеті нашар балалар көбінесе физикалық күшімен, сыртқы тартымдылығымен ерекшеленетін балаларды таңдайды. Қарым-қатынас үшін үнсіз сөйлейтін балалар "ойнай алатын" балаларды таңдайды, яғни.ынтымақтастық, ойын (қарым-қатынас) бойынша Серіктестің пікірін түсіну және қабылдау, даулы жағдайда шешім табу.

Сөйлеу-бұл қарым-қатынас барысында тілдің символдық жүйесін қолдануға негізделген күрделі функционалды жүйе. Сөйлеудің психофизиологиялық негізі-бірлескен жұмыс істейтін анализаторлар кешені, негізінен сөйлеу және сөйлеу қозғалтқыштары. Л. П. Зернова, И. А. Зимина, Г. Р. Шашкина көзқарасы бойынша дыбыстың айтылуы бүкіл сөйлеу қозғалтқышының үйлесімді жұмысының нәтижесі болып табылады. Ғылыми жұмыстарды талдаудың нәтижесі дыбыстық айтылудың кезең-кезеңімен пайда болуы мен дамуы туралы қорытынды болуы мүмкін. А. Н. Гвоздевтің Р. Е. Левинаның А. Н. Леонтьевтің және т. б. Филичеваның көзқарасы бойынша балалардың сөйлеуін қалыптастырудың келесі кезеңдерін айтуға болады [2]:

- дайындық кезеңі-туғаннан 1 жылға дейін;
- мектепке дейінгі кезең – тілді бастапқы меңгеру-1 жылдан 3 жылға дейін;
- мектепке дейінгі кезең-3 жастан 7 жасқа дейін;

- мектеп кезеңі-6-7 жастан бастап.

Сөйлеудің жалпы дамымауы - күрделі сөйлеу бұзылысы. Мұндай бұзылыста бастапқыда сақталған интеллект пен қалыпты есту қабілеті бар бала сөйлеу дамуының кеш басталуымен сипатталады; фонемалардың қалыптасуында және дыбыстардың айтылуында ақаулардың болуы; сөйлеу аграмматизмі; нашар сөздік қоры. Ауыр тіл кемістігі бар балалар сөйлеу әрекетінің барлық элементтерінің бұзылуымен сипатталады. Сөйлеудің дамымауымен ерекшеленетін балаға лексикалық-грамматикалық категорияларды меңгеру әсіресе қиын. Ауыр тіл кемістігі бар балалардың сөйлеу дамуының процесін зерттеу олардың жас нормаларынан айтарлықтай ауытқуларды, сөйлеу қорының азаюын, оны қолдану ерекшеліктерін, сондай-ақ сөйлеу жақтарының дамуының жеткіліксіз деңгейімен (импрессивті-экспрессивті) анықталған тұрақты аграмматизмді анықтауға мүмкіндік береді. Р. Е. Левина бастаған ғалымдар ұжымы жалпы сөйлеу бұзылыстарының көріністерін кезеңге бөлді. Периодизация сөйлеу құралдарының толық болмауынан ("сөйлемейтін балалар") сөйлеудің дамымаған элементтерімен (фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық жүйелердің бұзылуы) үйлесімді сөйлеудің кеңейтілген формаларына дейінгі жағдайларды қамтиды [3].

Жеке алғанда, бұл деңгейлердің барлығы бастапқы ақаулардың олармен байланысты сөйлеу элементтерінің дамуын тежейтін қайталама көріністерге нақты қатынасымен ерекшеленеді. Деңгейлер арасындағы ауысу сөйлеу мазмұнының өзгеруіне және оның мотивациялық негізіне; компенсаторлық фонның күшеюіне; сөйлеу қарым-қатынасындағы белсенділіктің өсуіне; жаңа тілдік мүмкіндіктердің пайда болуына байланысты.

Бұл элементтердің бұзылу дәрежесі (дамымауы) әр түрлі болуы мүмкін болғандықтан, жалпы сөйлеу бұзылыстарының көріну деңгейлері туралы айту әдеттегідей, яғни бұл деңгейлер мектеп жасына дейінгі балалардағы сөйлеу бұзылыстарын зерттеу барысында анықталды, бірақ қазіргі кезеңде олар сөйлеу бұзылыстарын және бастауыш мектеп жасындағы балаларды анықтау үшін қолданылады.

Р. Е. Левинаның көзқарасы бойынша, ауыр тіл кемістігі кезінде сөйлеу дамуының үш деңгейі ерекшеленеді.

Кейіннен бұл жіктеуді төртінші деңгейді анықтаған Т.Б. Филичева толықтырды. Сөйлеуді дамытудың бірінші деңгейі. Бұл деңгейге "сөйлемейтін балалар" кіреді. "Сөйлемейтін" бала - бұл мүлдем сөйлемейтін бала. Баланың сөйлеу дамуын онтогенездің нормативті ағымымен ана тілін меңгерудің бастапқы кезеңімен салыстыруға болады. Олар бір сөзден тұратын сөйлемдерді немесе түбір сөздерден тұратын сөйлемдерді қолдануды қамтиды.

Қарым-қатынаста ауыр тіл кемістігі деңгейі бар балалар әдетте "сөйлейтін" сөздерге жүгінеді. Олар дыбыстарға еліктейді, тұрмыстық мазмұндағы жеке етістіктер мен зат есімдерді, сондай-ақ майланған, бұлыңғыр және тұрақсыз дыбыстық дизайны бар "сөйлем" сөйлемдерінің үзінділерін пайдаланады.

Баланың ауыр тіл кемістігі мен сөйлеуі көбінесе жест-ишара мен мимикамен күшейтіледі. Екінші деңгейдегі сөйлеуді дамыту-аграмматизм құбылыстарымен және сөздік қорының кедейлігімен сипатталатын сөйлеудің бастапқы элементтері. Логопедтер бұл ауыр тіл кемістігі деңгейін фразалық сөйлеудің бастауы ретінде сипаттайды.

2-деңгейдегі ауыр тіл кемістігі мен ауыратын балаларға" сөйлейтін " сөздер мен қимылдардың бұрмаланған жалпы сөздермен үйлесуі тән, бірақ олар жиі қолданылады. Балалар жеке грамматикалық формаларды ажырата бастайды. Алайда, ең басында бұл айырмашылық тек жеке грамматикалық категорияларға қатысты екпінді аяқталатын сөздерге қатысты. Бұл процесс тұрақсыздықпен сипатталады. Сонымен қатар, осы кезеңде сөйлеудің өрескел дамымауы айқын көрінеді. 2-деңгейдегі ауыр тіл кемістігі бар балалар әдетте өте нашар сөйлейді.

Балалар тек өздері қабылдайтын әрекеттер мен заттарды тікелей тізімдей алатындығымен шектеледі. Мұндай бала тек жетекші сұрақтардың көмегімен иллюстрациялар туралы әңгіме құрастыра алады. Бұл жағдайда баяндау қысқа қарабайыр сөз тіркестерінен тұрады. Сөйлеудің даму деңгейін қарастыруға көшейік. 3 деңгейдегі ауыр тіл кемістігі дамымаған фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық компоненттері бар кеңейтілген фразалық сөйлеумен сипатталады. Бұл балалардың тілдің морфологиялық аспектісін игеру кезеңінің өзіндік нұсқасы. Айта кету керек, 3 деңгейлі ауыр тіл кемістігі бар балалар осы кезеңге қарапайым грамматикалық формаларды дұрыс қолдана алады; күрделі және күрделі сөйлемдер құра алады, сонымен қатар сөйлеудің барлық бөліктерін қолдана алады. Әдетте, балалар енді өздеріне жақсы таныс әрекеттерді, заттарды, күйлерді, қасиеттерді және белгілерді атауда қиындықтарға тап болмайды. Бала өзі, отбасы және достары туралы әңгіме айта алады, өмірдегі кез келген оқиғалар туралы айта алады [3].

Алайда, сөйлеудің барлық жақтарының жағдайын мұқият зерттей отырып, тіл жүйесінің барлық компоненттерінің (лексика, грамматика және фонетика) дамымауының айқын көрінісі анықталады. Дұрыс сөйлемдермен қатар балалар грамматикалық сөйлемдерді де қолданады. Мұндай ұсыныстардың себебі басқару мен келісудегі қателіктер болып табылады. Бірақ мұндай қателіктер тұрақты емес. Әр түрлі жағдайларда бірдей грамматикалық категорияны немесе форманы дұрыс та, бұрыс та қолдануға болады. 3-деңгейдегі ауыр тіл кемістігі балалары одақтас сөздермен немесе одақтармен қиындатылған күрделі бағыныңқы сөйлемдерді құруда жиі қателіктер жібереді.

Иллюстрациялық сөйлем құрастыру кезінде бала көбінесе іс-әрекеттің немесе актердің атын атайды, бірақ сөйлемде актер қолданатын заттардың атын пайдаланбайды. Сөздік қорындағы сөздердің көбеюіне қарамастан, 3-деңгейдегі ауыр тіл кемістігінде осындай лексикалық қателіктер орын алады:

- балалар түр ұғымдарын жалпы және керісінше өзгертеді ("шыршалар" - "ағаштар"; " құс " - "көгершін");

- балалар кәсіп атауларын іс-әрекет атауларымен алмастырады (балерина - "тәте билейді");

- балалар белгілермен алмасады (кішкентай-қысқа; үлкен-ұзын, ұзын);
- балалар заттың бөліктерінің атауларын бүтін заттың атауымен ауыстырады (сағат теру) [4].

Ерікті сөздерде осы деңгейдегі ауыр тіл кемістігі бар балалар белгілерді, заттардың күйін және әрекет ету тәсілдерін білдіретін үстеулер мен сын есімдерді аз пайдаланады.

Бұл деңгейде сөйлеудің интонациялық дизайнының өзгергіштігі пайда болады, яғни эпизодтың эмоционалды жүктемесін әртүрлі негізгі эмоцияларды білдіретін интонация арқылы өзгерту мүмкіндігі.

Т.Б. Филичева сөйлеудің фонетикалық-фонематикалық және лексикалық-грамматикалық дамымауының анық емес, қалдық көріністерімен сипатталатын балалардың сөйлеу дамуының төртінші деңгейіне жатады.

4-деңгейдегі ауыр тіл кемістігі балалары сөйлеуінде элизияны пайдаланады. Олар әдетте буындарды өткізіп жіберуден және дыбыстарды қысқартудан тұрады. Сонымен қатар, парафазиялар, буындар мен дыбыстардың сдусуы байқалады. Бұлыңғыр дикция мен артикуляция бұлыңғыр сөйлеудің жалпы әсерін қалдырады. Фонемалық естудің де кемшіліктері бар.

Заттар мен іс – әрекеттердің белгілерін белгілеу кезінде кейбір балалар шамамен есімдерді (дөңгелек сопақша) қолдана алады. Лексикалық қателіктер әдетте жағдайға жақын сөздерді ауыстыруда (мысалы, мысық допты "доптың" орнына айналдырады), сондай – ақ белгілерді араластыруда (мысалы, ересек атасы, қоршау биік емес, биік) көрінеді. Белгілі бір сөздік қоры бар және әртүрлі кәсіптерге қатысты жеткілікті сөздерді біле отырып, 4-деңгейдегі ОНР балалары әйелдік және еркектік ерекшеліктерді жеткілікті түрде ажырата алмайды. Осы санаттағы балаларда үлкейткіш жұрнақтар арқылы сөзжасам белгілі бір қиындықтарды тудырады. Иелік сын есімдерді (түлкі – мысық; қасқыр – ит) және кішірейтетін зат есімдерді (белбеу-белдеу және т.б.) қолданудағы қателіктер тұрақты болып табылады [5].

Бұл кезеңде баланың сөйлеуінде қарапайым предлогтарды қолдануда қателер жоқ. Сондай-ақ, сын есімдер мен зат есімдердің тіркесіміндегі қиындықтар аз дәрежеде көрінеді. Кейбір қиындықтар күрделі предлогтарды қолданудан және сандарды зат есімдермен біріктіруден туындайды. Айта кету керек, 4 деңгейлі ауыр тіл кемістігі бар балалардың үйлесімді сөйлеуі белгілі бір ерекшелікпен сипатталады. Берілген сурет немесе тақырып бойынша әңгіме құрастырған кезде логикалық реттілік бұзылады, жеке эпизодтар қайталаынады немесе негізгі оқиғалар өткізілмейді. Оқиғалар туралы сөйлесетін бала аз ақпараттандырылған және қарабайыр сөйлемдерді қолданады. Мәлімдемелерді жоспарлау және тілдің тиісті құралдарын таңдау кезінде қиындықтар сақталады.

Сөйлеудің дыбыстық аспектісінің дұрыс дамуын қамтамасыз ету үшін балада дайындалған артикуляциялық аппарат болуы керек. Ол сондай-ақ өзінің және басқа біреудің сөйлеуінде дұрыс емес немесе дұрыс емес дыбыстарды жақсы естіп, ажырата білуі керек. 2, 3 және 4 ауыр тіл кемістігі деңгейлері бар балаларда сөйлеудің нашарлауы немесе артикуляцияның анықтығының

бұзылуы есту қабілетінің айқын қалыптасуына ықпал етпейді. Көбінесе балалар өздерінің айтылуын басқара алмайды. Ауыр тіл кемістігі бар балалар айтылымға жақын сөздерді саралау бойынша тапсырмалар мен жаттығуларды нашар орындайды; буындарды тану бойынша; берілген дыбыстарға арналған иллюстрацияларды таңдау.

2-ші, 3-ші және 4-ші деңгейдегі ауыр тіл кемістігі бар көптеген балаларда сынақ үлгісін беру және проактивті қатарды қабылдау және көбейту процесінде соққылардың санын анықтау кезінде қателіктер бар. Есту қабілетінің тұрақсыздығына байланысты кейбір сынақтар екінші немесе үшінші әрекетте қайталанды. Сонымен қатар, мотор ыңғайсыздығының болуы анық. Кейбір балалар үшін тапсырмалар мүмкін болмады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Миненкова, И. Н. Использование метода базальной стимуляции в коррекционно-педагогической работе с детьми с тяжёлыми и или множественными нарушениями психофизического развития И. Н. Миненкова Обучение и воспитание детей в условиях центра коррекционно-развивающего обучения и реабилитации: учеб.-метод. пособие С. Е. Гайдукевич и др.; науч. ред. С. Е. Гайдукевич. — Мн: УО БГПУ им. М. Танка, 2017.

2. Стивен фон Течнер, Харальд Мартинсен Введение в альтернативную и дополнительную коммуникацию Москва Теревинф 2017

3. Библиотека логопеда. С. Ю. Танцюра, С. И. Кононова «Тьюторское сопровождение детей с ОВЗ в условиях инклюзии». Методические рекомендации. Издательство «ТЦ СФЕРА».2019

4. Рогов, Е.И. Настольная книга практического психолога в 2 ч. Часть 1. Система работы психолога с детьми разного возраста практическое пособие /

5. Рогов, Е. И. Практикум школьного психолога практическое пособие / Е. И. Рогов. Москва: Издательство Юрайт, 2021. 435 с.

ОӘЖ 159.9

МЕКТЕПKE ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ ПСИХОЛОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІ

Куанышбай Ұ.Б., Итеш Ұ.А., Әбдірахым М.Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается роль психолога в формировании креативности у детей дошкольного возраста и даны рекомендации по развитию творчества дошкольников.

Summary: The article discusses the role of a psychologist in the formation of flexibility in preschool children and provides recommendations for the development of creativity of preschool children.

Бүгінгі таңда еліміздің әлемдік біртұтас білім кеңістігіне ену жағдайында тұлғаны қалыптастыру сапасын арттыру білім беру жүйесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Педагогикалық білім беру жүйесіндегі қоғамдағы прогрессивті өзгерістер болашақ мұғалімдерден мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында балалардың шығармашылық ойлауын дамытуды талап етеді. Қазіргі қоғам жоғары кәсіби, бәсекеге қабілетті, шығармашыл, өзгермелі

жаңа жағдайларға тез бейімделуге дайын, өз бетінше шешім қабылдауға қабілетті, өзін-өзі дамытатын азаматтарды тәрбиелеуге қабілетті мұғалімдерді қажет етеді. Осы қоғамдық сұранысқа сай, лайықты мамандарды дайындауда ең бастысы – олардың кәсіби дайындығы.

Осыған байланысты кәсіби қызметте және өмірдің басқа да салаларында табысқа жетуге бағытталған жеке тұлғаны дамыту, бәсекеге қабілетті жоғары сапалы адами капиталды құруды қамтамасыз ету еліміздің білім беру жүйесінің ең маңызды міндеттері болып табылады.

Қазақстанның жаһандану үдерісіне қосылуы және дамыған елдердің стандарттарына сай болуға ұмтылуы еліміздің жоғары деңгейге жылдам өту қажеттілігін тудырады. Сондықтан да бүгінгі таңда жүргізіліп жатқан жаңғыртулар даму институттарын қалыптастыруға немесе үздіксіз даму кезеңіне өтуге бағытталған. Мұндай өзгерістер болашақ мұғалімнің инновациялық технологияларды қолдану арқылы шыңдалатын шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырып, кәсіби шеберліктің шыңына шығаруға көмектеседі.

Қазіргі білім беру мен оқыту саласында мектепке дейінгі мекемелерден бастап балалардың шығармашылық қабілеттерін арттыру, олардың шығармашылық әлеуетін арттыру, жеке тұлғаны дамыта отырып, олардың болашақ іс-әрекетінде табысқа жету үшін жеке қабілеттерін анықтау және пайдалануды қамтамасыз ету маңызды [1].

Сондықтан бұл тұрғыда шығармашылық психология ғылымдары ерекше орын алады. «Шығармашылық» ұғымы өмірдегі табыспен, шығармашылық әлеуеттің дамуымен және адамның шығармашылық белсенділік жағдайында ұзақ болуымен түсіндіріледі. Балалардың шығармашылық дамуы мен оның шыңына жетуі бірден қалыптаса бермейді. Бұған адамның алған білімі мен жинақталған тәжірибесі көмектеседі.

Қазіргі уақытта болашақ мұғалімдердің шығармашылық ойлауын дамытуға педагогтар мен психологтар арасында үлкен қызығушылық бар. Бұл шығармашылық, бәсекеге қабілетті мамандардағы «әлеуметтік қажеттіліктердің жетілуімен» түсіндіріледі. Мұнда шығармашылықтың шығармашылық сипатына байланысты теориялық негіздері, жеке шығармашылық және ақыл-ой қабілеттерінің диагностикалық критерийлері талқыланады; шығармашылық әлеуетін дамытуға мүмкіндік туғызатын жағдайлармен шығармашылықтың қайнар көзі іздестіріледі.

Психология ғылымында шығармашылықты, шығармашылық ойлауды және шығармашылық қабілеттерді әртүрлі позициялардан қарастыратын бағыттар пайда болды. 20 ғасырдың 60-жылдары ғалым Я.А.Пономаревтің алғашқы еңбектерінің пайда болуымен есте қалды. Бұл ғалымның алғашқы еңбектерінде шығармашылық мәселелерін тек бір ғана көзқараспен зерттегені, кейінгі зерттеулерінде ол неғұрлым дәлелденгені анық. Бұл еңбектер шығармашылық мәселелеріне қатысты кең және толық ақпарат береді.

Шығармашылық ойлауды қалыптастыру және дамыту мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерге жалпы талдау жасау

теориялық қорытынды жасауға және шығармашылық ойлау тұжырымдамасын кезең-кезеңімен дамытудың кестесін жасауға мүмкіндік берді [2].

Шығармашылыққа келетін болсақ, бұл ұғымның анықтамасы бойынша әртүрлі көзқарастар бар - дарындылықтың бірден-бір анықтаушы құрамдас бөлігі болып табылатын жеке адам психикасының бұл сапасы. Қызметтің бір түрінен «жоғары нәтижелерге» қол жеткізу белсенділікті, дарындылықты (интеллект, мотивация және т.б.) құрайтын және «ерекше табысқа жетудің ішкі жағдайын» жасайтын басқа факторлардың жиынтығы бар басқа, жаңа, шығармашылық платформаны болжайды.

Шығармашылықты дамыту саласындағы зерттеулердің теориялық талдауы келесі тармақтарды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

1. Шығармашылық – бұл жаңа платформалар мен жаңа өнімдердің қажеттіліктеріне дұрыс бағыттау. Бұл қабілет өмірдегі жаңа нәрселерді сезінуге мүмкіндік береді, тіпті бұл процесс саналы және бейсаналық болса да;

2. Жаңа шығармашылық өнімді жасау көбінесе жасаушының тұлғасына және оның ішкі мотивациясының күшіне байланысты;

3. Шығармашылық процестің, еңбектің және тұлғаның айрықша белгісі – олардың міндеттерінің шынайылығы, қалыптылығы, негізділігі, адекваттылығы болса, тағы бір белгісі – берілген сәтке эстетикалық, экологиялық, дұрыс және шынайы тиімді формада жарамдылық;

4. Шығармашылық өнімдер табиғаты жағынан өте алуан түрлі: математикалық есептердің жаңа шешімдері, химиялық процестердің ашылуы, поэзия, картиналар немесе өлеңдер жасау, әлеуметтік мәселелерді шешу және т.б.

Шығармашылықтың бар екендігі немесе оның ғылыми құрал екендігі туралы ғалымдар тіпті келіспейтінін есте ұстауымыз керек. Шығармашылық процесс эгоцентристік ме, әлде шығармашылық басқа психикалық процестердің жалғасы ма? Шығармашылық ойлау процесіне қойылатын жалпы талаптарды атап өтейік:

1. Ұқсастықтарды жасау және концептуалды кедергілерді қосу арқылы сыртқы ақпарат пен ішкі түсініктердің құрылымын өзгерту.

2. Мәселені үнемі қайта құрылымдау.

3. Естеліктер мен бейнелерді, бұрыннан бар білімді пайдалану және жаңасын жасау үшін ескі білім мен дағдыларды жаңа негізде қолдану.

4. Вербалды емес ойлау моделін қолдану.

Қазіргі ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір баланың сапалы да терең білім мен іскерлік, шығармашылықпен жұмыс істеуін, ойлау қабілетін талап етеді. Бүгінгі таңда балаларды оқытумен қатар, олардың ақыл-ой әрекетін, белсенділігін дамыту мәселесі ерекше мәнге ие болған кезде бірінші орынға шығады. Мұнда баланың танымдық қажеттіліктерін тудыратын және оның іс-әрекетінің жоғары сипатын қамтамасыз ететін шығармашылық тапсырма беру өте маңызды [3].

Зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдау көптеген мамандардың шығармашылықпен айналысатынын,

ал шығармашылыққа кәсіби білім беру белгілі бір салаға қарамастан, мәселелерді тиімді шешуге және қызметтің әртүрлі салаларында нәтижелі жұмыс істеуге қабілетті адамдарды тәрбиелеуге мүмкіндік береді деп болжайды. мамандық. және қораптан тыс ойланыңыз [4].

Акмеология пәндерінің сапасын талдау жүзеге асырылатын оқыту моделі көп жағдайда студенттердің потенциалдық қабілеттерін толық ашуға мүмкіндік бермейтінін көрсетеді. Бұл оқытудың шығармашылық ойлауды дамытуға емес, білім мен дағдыны дамытуға бағытталғанын көрсетеді. Болашақ мұғалімдердің шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыру болашақ мұғалім қызметінің мақсатымен, міндеттерімен және сипатымен, сонымен қатар болашақ мұғалімнің алған білімдерін дұрыс қолдана отырып, жоғары кәсіби деңгейде шығармашылықпен әрекет етуге теориялық, практикалық және мотивациялық дайындығымен анықталады. білім. әртүрлі салаларда алынған және болашақта өзінің «апогейіне» жету қабілеттердің тұтастығының көрінісімен анықталады. Осы мақсатта акме-шығармашылықты дамытуға бағытталған пәндерді оқыту кезінде оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамытуға бағытталған инновациялық технологиялар ұсынылды.

Зерттеудің ғылыми негізделген қорытындылары келесі ұсыныстарды жасауға мүмкіндік береді:

- мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және болашақ психологтарды дайындау бағыттарын кеңейту бойынша іс-шараларды ұйымдастыру қажет;

- мектеп жасына дейінгі балалардың шығармашылық іс-әрекетін қалыптастыруға байланысты білім мазмұнын оқытудың тиімді формаларын, әдістері мен құралдарын қолдану арқылы үнемі толықтырып отыру қажет;

- арнайы бағдарламалар арқылы балабақшалардағы психологиялық көмектің сапасын арттыру бойынша тәлімгерлер мен психологтардың шығармашылық қызметін дамытудың ұсынылған әдістемесі басқа білім беру ұйымдарында қолданылуы мүмкін;

- студенттердің әртүрлі шығармашылық және зерттеу іс-әрекеттеріне қатысуын ынталандыру маңызды;

Жұмыс тобы жүргізген шығармашылық идеялар мен инновациялық технологиялардың өзара байланысын жақсарту, акме-шығармашылық іс-әрекетті қалыптастыру әлеуетін арттыру мәселесі алдағы уақытта да назар аударуды қажет етеді. толық. Болашақта болашақ мұғалімдердің үйлесімді және шығармашылық іс-әрекетін қалыптастырудың тиімді шешімін табу және т.б. Мәселені атап өтуге мүмкіндік бар.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңы. – Астана, 2007 жылғы шілденің 27-сі. № 319-III ҚРЗ
2. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 07 желтоқсандағы № 1118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

3. Қазақстан Республикасы жоғарғы педагогикалық білім тұжырымдамасы // Егеменді Қазақстан. – 1999. – 18 тамыз. – Б. 3.

4. Barron F., Harrington D. Creativity, Intelligence and personality//Ann. Rev. OfPsychol. – 2001. –Vol.32. –P. 439-476.

УДК 372.853

ФИЗИКАНЫ ОҚЫТУ ПРОЦЕСІНДЕ SCRATCH БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН ҚОЛДАНУ

Кульманова З.К., Алина А.Б.

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.,
Қазақстан Республикасы

Резюме. В данной статье по итогам проделанного преподавательского эксперимента было представлено и доказано, что применения визуального языка программирования Scratch положительно сказалось на оценках школьников экспериментальной группы. В заключение выполнен вывод: использование разнообразных нестандартных методов и способов преподавания приводит к повышению заинтересованности в предмете со стороны школьников, что подтверждено итоговым контролем. Рассмотрены возможности применения Scratch-технологии в процессе обучения физике в школе

Summary. In this article, based on the results of the pedagogical experiment, it was shown and proved that the use of the Scratch visual programming language had a positive effect on the assessments of the children in the experimental group. In conclusion, it was concluded that the use of various non-standard methods and ways of teaching leads to an increase in interest in the subject on the part of schoolchildren, which is confirmed by the final control. The possibilities of using Scratch technology in the process of teaching physics at school are considered.

Елімізде білім беру ортасында болып жатқан жыл сайынғы инновациялар мен әлеуметтік өзгерістер мектепке жаңа міндеттер қояды, олардың бастысы - пәнге деген қызығушылықты ояту және оқушылардың шығармашылық қызметін белсендіру. Жыл сайын ірі олимпиадалардың, гранттардың, конкурстардың тізімі толықтырылып жатқаны да сол себепті [1].

Бүгінгі күнге дейін қазіргі оқыту жүйесінің маңызды проблемасы - оқушыларды белгілі бір пәнге қызықтыру, олардың белсенділігін арттыру және сабақта жаңа білімді игеру деңгейі.

Тапсырманы сәтті орындауға оқушыларды жаңа білім мен дағдыларды игерудің саналы қажеттілігімен, жоғары мотивациямен сипатталатын әртүрлі білім беру жүйесіне қосу арқылы қол жеткізуге болады. Оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастырудың ең тиімді тәсілдерінің бірі- ойын ресурсын ұйымдастыру.

Қызығушылықты ынталандырудың тағы бір тәсілі – дидактикалық үлестірмелі материалды қолдану. Дидактикалық материал - бұл негізінен көрнекі оқу құралдарының ерекше түрі: карталар, кестелер, мәтін, суреттері бар карточкалар жиынтығы және т. б., соның ішінде ақпараттық технологиялар негізінде жасалған, оқушыларға аудиториялық сабақтарда және үйде өз бетінше

оқу үшін берілетін немесе мұғалім бүкіл сынып алдында көрсететін материалдар [2].

Жоғарыда айтылғандай, қазіргі заманғы оқыту әдістемесінің өзекті мәселелерінің бірі оқу пәндерін оқыту процесінде ойын технологияларын қолдану болып табылады. Бұған бірқатар факторлар себеп болады. Біріншіден, оқу процесінің қарқындылығы мұғалімнің алдына білім алушылардың зерттелетін материалға деген қызығушылығын және сабақ бойы олардың белсенді сабаққа қатысуын қолдау міндетін қояды. Екіншіден, олардың оқытудағы басты мәселелерінің бірі-оқушыны тілдің коммуникативті қызметін арттыру үшін ауызша жұмысқа көңіл бөлу, бұл оқу процесін пәнді оқытуға деген ынтаны арттыратын нақты оқу жүйесіне жақындатуға мүмкіндік береді [3].

Сабақта ойын ресурсын қолдану оқытудың басқа түрлерімен салыстырғанда бірқатар артықшылықтарға ие: әр оқушы үшін дараланған, ұжымда және ұжымның көмегімен оқытады, оқушының логикалық ойын, психикалық функциялар мен қабілеттерді дамытады.

Білім беру процесінің қазіргі жағдайлары оқытуды ұйымдастырудың жаңа тәсілдерін, соның ішінде прогрессивті ақпараттық технологияларға сүйенуді іздеуді қажет етеді. Ақпараттық технологиялардың құрамдас бөліктерінің бірі мультимедиялық технологиялар (МТ), оның ішінде SCRATCH бағдарламалау тілі. Интерактивтіліктің өзіндік қасиеттеріне және ақпараттың әртүрлі түрлерін интеграциялау мүмкіндігіне байланысты бұл технологиялар оқытудың дәстүрлі формалары мен әдістерін тиімдірек жүзеге асыруға мүмкіндік береді (зерттелетін процестер мен құбылыстардың модельдерімен жұмыс істеу, зерттелетін объектілердің бейнелерімен көрнекі бейнелеу және интерактивті өзара әрекеттесу, ақпарат іздеу және т.б.). Сонымен қатар, SCRATCH бағдарламалау тілі материалды бекіту және өзін-өзі бақылау жүйесі бар электронды оқу құралдарын құру, пайдалану, қашықтықтан білім беру негізінде виртуалды оқытуды енгізу және т. б. үшін қолданылады [4].

Қарапайым интерактивті ойынды дамыту үшін Scratch алгоритмдік ортасы жақсы сәйкес келеді. Бұл бағдарламалық жасақтама, бағдарламалау тілі, интерактивті орта және мультимедиялық жүйе. Scratch-MIT Media Lab құрамына кіретін Lifelong kindergarten Group әзірлеушілер тобы құрған және дамытатын жоба. Бағдарламалық жасақтама толығымен тегін және кез-келген адам сайттан жүктей алады <http://info.scratch.mit.edu/>. Оның Mac OSX, Debian, Ubuntu, Windows 2000, XP, Vista 7 сияқты операциялық жүйелерге арналған нұсқалары бар [5].

Мультимедиялық технологиялар кез - келген пәнді оқыту процесінің тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Олардың табиғаттағы әртүрлі физикалық құбылыстар мен процестердің көріністерін, оларды ғылымда, техникада, күнделікті өмірде және т. б. практикалық қолдануды қамтитын мектеп физикасы курсы зерттеуде де қолданылуы негізделген. Scratch физика сабақтарында жаңа материалды түсіндіруде, есептерді шешуде және білімді жүйелеу мен бақылауды жалпылауда қолданыла алады. Scratch бағдарламалау

тілінде физика курсының барлық бөлімдерінде әдістемелік нұсқаулар жасауға жеткілікті мүмкіндік береді [6].

Сонымен, scratch алгоритмдік ортасында біз «Динамика тараулары» тақырыбы бойынша видеоматериал дайындадық және бұл тақырыпты бекіту үшін викторина ойынын құрастырдық. Бұл тақырып қызықты, әрі түсінікті жеткізілуі үшін, алдымен теория бойынша түсіндіріліп, артынан мысал видео ретінде қойылды. Бұның бәрі алгоритм бойынша және спрайт, кодтар арқылы жүзеге асады.

Бұл проектте механиканың бөлімі динамика, динамиканы сипаттайтын негізгі ұғымдар мен шамалар және Ньютон заңдары жайлы айтылады. Бірінші фондармен жұмыс жасалынды, яғни теориялар фон бойынша ауысып отырады. Теория түсіндіріліп болғанда, мысалдар көрсетіледі.

Бірінші инерция жайлы айтылып кетеді, содан кейін мысал ретінде тыныш тұрған, яғни қозғалмай тұрған шайбаға бала тепкен кезде, шайба инерция әсерінен қозғалатындығы көрсетіледі. Инерция жайлы теория айтылып кеткеннен кейін, оқиғалар блогында келесі фонға көшу блогы қойылады. Содан келесі фон жүргенде біздің мысалымыз көрсетіледі. Бұған екі спрайт қолданылды. Бірінші бала спрайтында қозғалыс блогында белгілі $x; y$ орнында тұрған шайбаға сырғу скрипті жүреді, ал шайба спрайтына сенсор блогы бойынша бала спрайты тиген кезде, белгілі $x; y$ орнына қозғалады.

2 мысал: Тыныш тұрған жүк машинасының кенеттен қозғалысы, онда орналасқан жүктің артқа қарай қозғалысына себепкер болатындығы көрсетіледі. Бұл мысалда да екі спрайт қолданылады, қозғалыс блогында орын ауыстырды.

Келесі масса ұғымы түсіндіріліп кетеді. Бұған мысал ретінде екі арбаны алдық. Бірінші массалары бірдей болатын екі арбаны ажырататын болса, онда екі арбаның бірдей жылдамдықпен қозғалатынын байқауға болады. Келесі тәжірибеде екі арбаның біреуіне жүк қойып, ажырататын болса, масса ауыр арбаның аз жылдамдықпен қозғалатынын, ал массасы жеңіл арбаның жылдамырақ қозғалатынын көруге болады. Бұл мысалда қозғалыс кодын пайдаланып жасалынды.

Егер оқушыларды физиканы оқыту барысында дидактикалық материалдар, ойындар қолданылса, онда олардың пәнге деген қызығушылығы артады, бұл жалпы білім деңгейінің жоғарылауына және бағалау деңгейінің жоғарылауына әкеледі деп ойлаймыз.

Алайда, мектептердің тәжірибесі көрсеткендей, физика мұғалімдері өз қызметінде мультимедиялық ақпараттың барлық түрлерін толық қолдана бермейді.

Дидактикалық ойындар мен дидактикалық үлестірме материалдарды қолдану арқылы оқыту сапасын арттыру мүмкіндіктерін эксперименттік зерттеу Павлодар қаласының Қ. Бекқожин атындағы жалпы орта білім беру мектебінде базалық педагогикалық практикадан өту кезеңінде жүргізілді. Бұл эксперимент 23 оқушыдан тұратын 9 «А» сыныбымен өткізілді.

Анықтау кезеңінде біз орта мектептің 9 «А» сыныбында физика бойынша білімнің бастапқы деңгейін анықтау үшін диагностика жүргіздік. Білімнің бастапқы деңгейін анықтауға арнайы тест өткізілді. Ол үшін материалдың теориялық бөлігін білуге арналған тапсырма қолданылды.

Практика өту мерзімі – 6 апта. Бұл аптада «Динамика тараулары» тақырыбын өткіздім. Әр сабаққа Scratch бағдарламалау тілі арқылы видеоматериал, мультфильм және ойындар құрастырып, қызықты өткізуге тырыстым. Жоғарыда айтылып кеткендей, әр тақырып теория, мысалдар арқылы түсіндіріліп, сабақтың соңы бекіту сұрақтары, викторина, ойындармен аяқталып отырды. Практиканың соңғы сабағында қолданылған әдістер арқылы бұл тарау бойынша тест алдым.

Осылайша, дидактикалық ойындар мен дидактикалық үлестірме материалдарды қолдану арқылы жүргізілген эксперименттің төменде көрсетілген график 1 және 2 тест нәтижесі бойынша оқушылардың білім сапасы 10%-ға артты.

(1 график - 1 және 2 тест нәтижесі)

Жоғарыда келтірілген есептеулер негізінде біз физика пәніне оқушылардың қызығушылығын арттыру және білім мен бағалаудың жалпы деңгейін арттыру мақсатында дидактикалық ойындар мен дидактикалық үлестірме материалдарды қолданудың тиімділігі туралы гипотезамыз педагогикалық эксперимент барысында сенімді және дәлелденген деген қорытынды жасаймыз.

Қазіргі білім беру жүйесінде пән мұғалімдерінің баланы өз пәніне қызықтырудың көптеген жолдары бар, бірақ оны барлық мұғалімдер қолдана бермейді. Біздің зерттеуіміз әртүрлі стандартты емес әдістер мен оқыту әдістерін қолдану мектеп оқушыларының пәнге деген қызығушылығының артуына әкелетінін көрсетті.

Пайдаланылған ақпарат көздері:

1. Abai.kz

2. Жұматаева Е. Жоғары мектеп дидактикасы дамуының ғылыми-педагогика негіздері: пед.ғыл. до кт... автореф. - Алматы. 2003. -51 б.
3. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – Алматы: Білім, 2008. – 172 б.
4. Оқу – тәрбие үрдісінде ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану қажеттілігі. «Информатика негіздері» 2008 жыл, №4 Ж.Сатыбекова
5. Scratch для юных программистов. — СПб.: БХВ-Петербург, 2017. — 192 с.: ил
6. Таубаева Ш.Т., Барсай Б.Т. Оқытудың қазіргі технологиялары // Бастауыш мектеп. - №3, 4, -1999.

ОӘЖ 378:37.03

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК DAҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Курбанова А.Ғ., Надирова З.К., Жума А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассказывается о пути формирования навыков исследования младших школьников.

Summary: This article describes the ways to develop research skills of younger students.

Зерттеу дағдысы тек ғылыммен айналысатын адамдарға ғана тән емес, сонымен қатар әртүрлі салалардағы адам қызметі үшін қажет. Оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытуда бастауыш мектептен бастау керек. Себебі шәкірт-табиғат зерттеушісі, ал зерттеуші - табиғи қасиет. Зерттеу-бұл оқушының мінез-құлқының табиғи қасиеті. Оқушыға табиғаттан берілген қызмет оның ғылыми-зерттеу қызметінің негізін құрайды. Оқушыны зерттеу қызметіне баулу, оның зерттеу дағдылары мен қабілеттерін меңгеру-қазіргі білім берудің маңызды міндеті. Зерттеу тұжырымдамасы, зерттеу тәртібі, зерттеу қызметі туралы ғалымдар А.И. Совенков, Н.Б. Шуманова, Н.И. Дереклеева, У.Б. Жексенбаева еңбектерімен танысып білуге болады. Сондай-ақ оқушылардың ғылыми-зерттеу жұмыстарын ұйымдастыру туралы толық түсінік береді.

Зерттеумен айналысу оқушының жеке және шығармашылық қабілеттері мен зерттеу, ойлау дағдыларын дамытады және оқушы өзі үшін «жаңалық» ашады. Зерттеу әрекеті баланы дамытады және ол шығармашылық арқылы көрініс табады. Зерттеу дағдысын қалыптастыру психологтардың айтуы бойынша жеке тұлғаның өзін – өзі дамыту мен дамуы үшін өте маңызды. Оқушының зертеушілік дағдысының қалыптаспауы тұлғаның кез келген қиындықты жеңе алмауына, мәселені шешудегі дәрменсіздікке әкеледі. Оқушының қабілетін айтпаса, дамытпаса өз мүмкіндігінен төмен оқуына әкеп соғады. Зерттеу жұмысы күнделікті қолданыста көбінде жаңа білімді меңгеру үрдісі, яғни адамның танымдық әрекетінің бірі ретінде түсініледі. Білім берудің теориясы мен практикасы көз қарасынан қарағанда ғылыми зерттеу қызуғышылық туғызады.

Ғылыми зерттеуді оқыту-оқушының қоршаған ортаны өз бетінше білуге деген табиғи ұмтылысын оқытудың ерекше тәсілі. Зерттеуді оқытудың негізгі мақсаты-оқушының адам өмірінің кез-келген саласында жаңа тәсілді тәуелсіз шығармашылық дамытуға қабілеттілігі мен дайындығы. Зерттеу жұмысын ұйымдастырудың нәтижесі-оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту, оның білім мен дағдыларды зерттеу дағдыларын қалыптастыру. Зерттеу жұмысында екі нәтиже болады. Біріншісі-оқушы дайындаған жұмыс-есеп, есеп, екіншісі-педагогикалық нәтиже-бұл тәуелсіз, шығармашылық, зерттеу жұмысының тәжірибесін жинақтау. Оқушыларды зерттеуге үйретудің мақсаты: зерттеу қабілеттерін жетілдіру арқылы оқушылардың жеке шығармашылық қабілеттерін жеке тұлға ретінде дамыту [1].

Қазіргі жағдайда 6-10 жастағы оқушының жеке басының дамуы, оның әр түрлі іс – әрекеттерін қалыптастыру мәселесіне ерекше назар аударылады, өйткені бастауыш ғылыми білім мен бастауыш мектепте ойлау негіздері қаланады. Бастауыш сынып оқушыларында жаратылыстану-ғылыми білім берудің теориялық негіздерін мақсатты және қарқынды қалыптастырудың негіздерінің бірі нақты әдістерді қолдану болып табылады. Бұл оқушының оқу іс-әрекеті процесінде ғылыми ұғымдарды білуге деген қызығушылығын арттырады. Жас оқушыларда жаратылыстану туралы басқа да ұғымдарды қалыптастыру философиялық, психологиялық және педагогикалық ғылымдардың өзара әрекеттесуіне кешенді көзқарасты қажет етеді, бұл өз кезегінде мектеп тәжірибесінің эмпирикалық тәжірибесін тереңірек түсінуге және байытуға мүмкіндік береді [2].

Психологиялық-педагогикалық теорияларда бастауыш мектепте оқи бастайтын бастапқы ұғымдардың әртүрлі анықтамалары берілген. С.П.Баранов, И.Д. Лушников, А.Н. Алексееваның шығармаларында сезімталдық сенсорлық тәжірибеге негізделген абстракция ретінде қарастырылады. Ақыл-ой әрекеттерін кезең-кезеңмен қалыптастыруды жақтаушылар (П.Я.Халперин, Д.Б. Давыдов, Н.Ф. Талызина және т. б.) бастапқы ғылыми ұғымдарды ақыл-ой әрекеттерінің жүйесі ретінде анықтайды.

Тұжырымдамаларды игерудің құрылымы мен деңгейлерін басқа ғалымдар М.А.Данилов, В.В.Краевский, И.Я. Лернер, Н.А. Менчинская, М.Н. Скаткин, М.Н. Шардаков, Г.И. Шукина, А.В. Усова және т. б. зерттеді. Психолог Л.С.Выготский" ойлау ұғымдар пирамидасында үнемі қозғалыста болады"деп атап өтті. Оқушылар тарапынан қалыптасқан ұғымдар неғұрлым жақсы игерілсе, олардың ойлау мен ойлау қабілеттерін қалыптастыру оңайырақ болады, сонымен қатар шығармашылық ойлауға байланысты негіздер соғұрлым жетілген болады.

Бастауыш сынып оқушыларының алғашқы ғылыми тұжырымдамаларын қалыптастыру мәселелері психологиялық, физиологиялық және философиялық тұрғыдан жан-жақты қарастырылғанына қарамастан, мәселенің педагогикалық аспектісі білім беру саласындағы жаңа міндеттерді ескере отырып, одан әрі құруды қажет етеді. Жаңа білім беру стандарттары оқу іс-әрекетінде ғылыми ұғымдарды қалыптастырудың тиімді педагогикалық процестерінің шарттарын

анықтайды. Жас студенттің әрбір ассимиляциясы дамудың нақты белгілерімен сипатталуы керек және оны бастапқы қалыптасуда ғана емес, болашақта да қолдану керек.

Бастауыш мектептің жаңа буынының оқулықтарын талдай отырып, білім беру жүйесінің келесі негізгі элементтерін бөліп көрсетуге болады: ғылыми мәліметтер-ұғымдар-заңдылықтар-теориялар. Ұғымдардың пайда болу кезеңдері: сезім-қабылдау-қиял-ұғым. Аристотель айтқандай, "ештеңе сезбейтін адам ештеңені мойындамайды және ештеңені түсінбейді". Сезім мен қабылдаудың негізгі мақсаты – мидың табиғатпен сыртқы байланысын қамтамасыз ету, яғни. таным процесін бастау және миға әлемді білуге мүмкіндік беру. Сезім мен қабылдау негізінде кез-келген материя мен жаратылыстың бейнесі пайда болады. Қоршаған ортамен танысқан кезде студент әртүрлі ұғымдарды жинақтайды. Шындықты тану процесінде ғалымдар қиялды қажетті қадам ретінде біледі. Қиял неғұрлым терең және терең болса, оқушы ұғымдар туралы идеяны қалыптастырады, яғни ол әлемді өзінің ішкі байланыстары мен заңдылықтарымен бірге біледі. Ғылыми білімнің мұндай жүйелері жас оқушыны әлемнің қарапайым тұтас бейнесімен таныстыруға, оны өмірдің саналы қатысушысы етуге мүмкіндік береді.

Бастауыш сынып оқушыларында қабылдау және тану арқылы қоршаған орта шындығына шығармашылық қатынасты қалыптастыру педагогикалық мақсаттардың бірі болып табылады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық дамуының негізгі негізі жаңа білім мен жаңа әсерлерге деген қажеттілік болып табылады. Бұл қажеттілік бірқатар авторлармен (Л.И. Божович, М. И. Лисина және т. б.) қарастырылды және анықталды Л. И. Божович—"... жаңа тәжірибелерге деген қажеттілік кейіннен танымдық қажеттілікпен алмастырылады және нәтижесінде оқушының басқа әлеуметтік қажеттіліктерін дамытуға негіз болады". Студенттерде мұндай қажеттіліктердің тым ерте қалыптасуы оның өмір мен іс-әрекеттегі жинақталған тәжірибесінің екіге бөлінуіне әкеледі: өзі және таныс заттар мен құбылыстар туралы Білім және таныс емес заттар мен құбылыстармен танысу процесінде қалыптасқан жаңа білім, олардың қасиеттері мен байланыстары.

Оқушының жаңа бастамаларға қажеттілігі қоршаған ортаны білуге бағытталған зерттеу әрекеттерінің пайда болуы мен дамуына негіз болады. Іздеу қызметі неғұрлым әр түрлі және қарқынды болса, оның шығармашылық қабілеттері соғұрлым тез және толық дами бастайды [3].

Зерттеу мақсаты бойынша оның мақсаты әлі толық қалыптаспағандығымен және белгісіздікпен, тұрақсыздықпен сипатталатындығымен ерекшеленеді, дегенмен зерттеу барысында ол нақтылана түседі. Оны зерттеу процесіне кіретін барлық әрекеттерден көруге болады. Сыни іс-әрекеттің мәні-зерттеу жұмыстарын жүргізетін оқушы кездейсоқ нәтижелерге дайын болуы керек. Бұл оны кез-келген өзгертін жағдайларға сезімтал етеді, зерттеу іс-әрекетінің бұл ерекшеліктері оқушының қол жетімді заттар мен құбылыстарды білуіне негізделген.

Бастауыш сынып оқушыларының зерттеу қызметі мәселесіне арналған көптеген зерттеулер жүргізілді (А.В.Запорожец, П.Я. Гальперин, Н.Н. Поддьяков және т.б.). Бұл жұмыс балалардың көру, есту, қабылдау процесінде бейімделу және зерттеу іс – әрекетінің ерекшеліктерін сипаттайды. Зерттеу қызметінің қалыптасу заңдылықтары анықталды.

Бұл еңбектерде ғалымдар студенттерді әртүрлі жағдайларды талдауға оқытуды ұйымдастыруға баса назар аударды (олар кейіннен әртүрлі практикалық мәселелерді шешуде қолданылады). Осындай зерттеулер негізінде тапсырмаға бейімделу жолдары және олардың оқушының дамуындағы рөлі анықталады (П.Я. Гальперин, А. В. Запорожец және т. б.) [4].

Біз бастауыш сынып оқушыларының зерттеу дағдыларының екі түрін анықтадық. Біріншісі-әрекет барысында бала белсенді. Ол толыққанды, тең құқықты, өз қызметін ерікті түрде қалыптастыратын (өз мақсаттарын қояды, оған қол жеткізудің жолдары мен тәсілдерін іздейді және т.б.) субъект ретінде танылады, яғни бұл бағыт оқушының мүдделерін, қалауы мен еркін жүзеге асыратын ерік-жігерін қарастырады.

Зерттеу дағдыларының екінші түрін ересектер ұйымдастырады. Ол жағдайдың негізгі элементтерін жазып, оқушыны белгілі бір әрекет алгоритміне үйретеді. Оқушы ересектер алдын-ала жоспарлаған нәтижеге қол жеткізеді. Әрекеттің өзі алдын-ала анықталған параметрлер бойынша, ауыр іздеусіз және драмасыз қалыптасады.

Зерттеу дағдыларының екі түрі де оқушының зияткерлік дамуында маңызды функцияларды орындайды. Алайда, екінші жағдайда, оқушының жаңа шешімдер табу қабілеті өздігінен дамымайды, онсыз оқушының шығармашылық дамуы мүмкін емес.

Екі әрекеттің арасындағы айырмашылық бейімделу және қажеттілік аспектісінде. Бірінші жағдайда жаңа кездейсоқ, күтпеген жағдайларды немесе құбылыстарды тану қажеттілігі қанағаттандырылады, оқушының жеке басының қалыптасуы мен дамуы үшін ең қолайлы жағдайлар жасалады және қажеттілік сезімімен өте тығыз байланысты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Есенбаева Г.С. Бастауыш мектептің дүниетану пәнінің оқыту әдістемесін жетілдіру// «Бастауыш мектеп» - №6, 2015. 24 – 25 бет
2. Әбенбаев С.Ш. /Педагогика. Алматы:Дарын,2001. 68 бет
3. Әлімқұлова А.Б. бастауыш сынып оқушыларының жобалық-зерттеу әрекетін ұйымдастыру//«Бастауыш мектеп» №7,8 2014жыл. 6-7бет.
4. Егоров В.В. организация и технология научных исследований //Новосибирск «ОАО Новосибирское книжное издательство» 2006 (426стр)

ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫ ӘР ТҮРЛІ АДАМДАРҒА ЖАРНАМАНЫҢ ӘСЕРІ

Қалдыбек Ә.О., Жиенкүл А.М., Есенова Г.А., Жумабекова Г.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қаласы. Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы о рекламе, влиянии рекламы на психологию человека. Так же представлен краткий обзор воздействия рекламы на людей с разными самооценкой.

Summary: This article discusses the issues of advertising, the impact of advertising on human psychology. It also provides a brief overview of the impact of advertising on people with different self-esteem.

Өзін-өзі бағалау – бұл адамның өзіндік қасиеттерін, кәсіби білімі мен дағдыларын, яғни оның күшті және әлсіз жақтарын бағалау. «Өзін-өзі бағалау» термині - бұл өзін-өзі бағалау, өзіне деген көзқарасқа сипат беретін және кейбір жерлерде өзін басқалармен салыстыру элементі. Өзін-өзі бағалау адекватты, төмен немесе жоғары болуы мүмкін.

Адекватты өзін-өзі бағалау - адам өзін шынымен бағалайды, яғни ол өзінің кемшіліктері мен жетістіктерін біле алады. Қоршаған ортаға байланысты бейімделе алады.

Төмен өзін-өзі бағалау - бұл өз-өзіне сенімсіздік, ескертулерге байланысты үнемі кінәлі сезіну, алаңдаушылық және ұсақ-түйектерге үрейлену. Мұндай адамдар көбінесе өздеріне сенбейді және мұндай адамдарға шешім қабылдау өте қиын. Олар өте сезімтал және күмәнмен қарайды.

Жоғары өзін-өзі бағалау - мұндай адамдар өздеріне сенеді, өз жетістіктеріне сенеді және әрқашан жеңімпаз ретінде сезінеді.

Әрқайсымыз саналы немесе бейсаналық түрде өзімізді басқалармен салыстырып, ақыл-парасатымыз, сыртқы келбетіміз, денсаулығымыз, қоғамдағы орнымыз туралы пікір қалыптастырамыз және өзін-өзі бағалаудың жиынтығын қалыптастырамыз, мысалы, ұялшақ немесе менмен, талапшыл немесе сабырлы.

Көптеген адамдар өзін-өзі бағалаудан сәл жоғары. Бұл психологиялық тұрақтылық пен жақсы көңіл-күйдің қайнар көзі болып табылатын өзін-өзі құрметтеу дегенді білдіреді. Ал кейбір адамдардың өзін-өзі бағалауы төмен немесе жоғары, бұл адамдардың қоғамға деген теріс көзқарасын тудырады.

Өзін-өзі бағалау мен өзін-өзі бағалаудың қалыптасуына көптеген факторлар әсер етеді. Мысалы, бала мен ата-ана қарым-қатынасы, құрдастар арасындағы орны, т.б. б. Бақалардың өзі туралы пікірлерін салыстыра отырып, адам өзін бағалайды, бірақ алдымен басқаларды бағалауды үйренеді. Адамның қалыптасқан бағасы дұрыс, жоғары және төмен болып бөлінеді.

Енді жарнама деген не және оның өзін-өзі бағалауы төмен адамдарға психологиялық әсері туралы айтайық.

Қазіргі таңда өмірімізді жарнамасыз елестету қиын. Біз үйде теледидардың алдында отырғанда, радио тыңдағанда, жұмысқа немесе

мектепке барғанда кез келген жерде жарнаманы кездестіреміз. Біз қай жерде болсақ та, өнім немесе күтім туралы жарнамаларды көреміз немесе естиміз.

Жарнама психологияның қазіргі таңда зерттеліп жатқан ерекше саласы. Жарнама психологиясы туралы шетел ғалымдары жазды, соның ішінде Сандеж К., Фрайбургер В., Ротцолл К. «Жарнама теориясы мен тәжірибесі», сонымен қатар Р.И.Мокшанцев. «Жарнама психологиясы», М.А. Мануйлов. «Жарнама психологиясы», Фриденгер К.Т. Оның «Сатып алушыға жол» деп аталатын еңбегі жарнаманы психологиялық тұрғыдан қарастырады және жарнаманы қабылдаудың психикалық процестері туралы толық ақпаратты қамтиды. А.А. Ухтомскийдің үстемдік принципінің жарнамаға қолданылуы қарастырылады. Қазақ тілінде «Жарнама психологиясын» ешкім зерттеген жоқ, біз де алғашқы зерттеушілерміз. Еліміз жарнамаға көп көңіл бөле бастады. Бұл көп зерттеуді қажет етеді.

Қайда барсаңыз да, сіз бүкіл әлем бойынша жарнамаларды көресіз: үйде, қоғамдық орындарда, көшеде, жұмыста. Жарнама берушілер өз өнімдерін жылжыту үшін барлық әдістерді пайдаланады. Дегенмен, ең қымбат және тиімді жарнама – теледидарлық жарнама екені жасырын емес. Себебі түсінікті: географиялық жағынан үлкен аудитория және уақыт. Белгілі сарапшылар жарнама тек сауданың қозғаушы күші ғана емес, сонымен қатар тұтынушылардың психикасына кері әсер ететін құрал екенін алға тартады. 2-3 минуттық жарнама шынымен де қауіпті ме? Иә. Ғалымдардың пікірінше, жарнама есте сақтау қабілетіне кері әсер етеді [1]. Кейде жарнаманың ұзаққа созылатыны сонша, көрермен қандай фильм көріп жатқанын ұмытып қалады. Сонымен қатар, жарнама жастар арасында орынсыз бәсекелестік туғызады. Кейбір жасөспірімдер ата-анасының жағдайын ескермейді. Мысалы, асқардың ұялы телефонының жаңа маркасы болса, жарнаманың арқасында мұндай телефонды сатып алғысы келетін асқарлар көбейеді. Сәбилер, әсіресе 6 жасқа дейінгі балалар жарнамаларды және олардың музыкасын жақсы көреді. Қуыршақтар, сода, тәтті және қышқыл сағыз, фри және т.б. Расында, түрлі-түсті тәттілердің жарнамасы назар аудартады.

Жарнама – көрермендерге спектакльдер, концерттер, кездесулер, лекциялар немесе басқа да мәдени шаралар, спорттық жарыстар, ойындар мен іс-шаралар туралы хабарлаудың бір түрі. «Жарнама» терминінің көптеген анықтамалары бар. Жарнама сөзі француздың *reclame*, немістің *werbung*, латынның *reclamo* «жарнама» сөзінен шыққан, модельдеу «айқайлау» дегенді білдіреді. Ағылшын тілінде жарнамада қолданылатын екі термин «жарнама, жариялылық» және жариялылық. «Жарнама» термині орыс тіліндегі «реклама» және «Жарнамалық қызмет» сөздеріне ұқсас мағынаға ие, «жарнама» термині нақты жарнамалық қызметтің өнімін білдіреді. Соңғы кездері кейбір авторлар жарнаманы әлеуметтік-экономикалық құбылыс ретінде сипаттау үшін «жарнама» терминін жиі қолданады. Енді бұл терминнің орысша аудармасын «жарнама» деп көруге болады [2].

Жарнама дегеніміз – адамдарға тауар туралы ақпарат беру, оны сатып алуға көндіру мақсатында оны ұсыну процесі. Жарнама маңызды және нәзік

маркетинг құралы болып табылады. Жоғары бәсекелестік бар дамып келе жатқан нарықта әрбір сатушы мүмкіндігінше пайдаланушының қажеттіліктерін қанағаттандыруға тырысады, бұл жерде жарнама бәсекелестіктің шешуші факторына айналуы мүмкін. Тауарды сатып алушы циклінің әрбір кезеңінің өзіндік жарнамалық сипаттамалары бар. Жарнаманы тек коммерциялық тиімділікті арттыру құралы ретінде пайдалану теріс нәтижелерге әкелуі мүмкін. Жарнама адамдардың өміріне көбірек араласып, оны саналы және бейсаналық деңгейде басқарады. Жарнама, ең алдымен, коммуникация философиясы. Адамдар арасындағы байланысты нығайтады, оның рөлі осылай бағаланады.

Қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық және саяси өзгерістер психология ғылымында жаңа бағыттың дүниеге келуіне әкеледі. Саяси жарнама мен өзін-өзі жарнамалауды зерттеу маңызды мәселелердің бірі болып табылады. Тағы бір өзекті мәселе – шетелдік жарнаманы бейімдеу мәселесі. Зерттеулер көрсеткендей, шетелдік және отандық жарнамаға деген көзқарас біржақты емес. Ақпараттық БАҚ-тың төмен психологиялық мәдениеті осы жарнаманы тұтынушылар қажет ететін формада емес, үлкен пайда алу мақсатында жасалған.

Эмоциялық жарнама адамдар ұсынатын өнімдер арқылы армандарының қаншалықты орындалатынын бейнелейді. Мысалы, адам көліктің көмегімен қоршаған ортада жоғары беделге ие болғысы келетіні сияқты, бет кремі жастық пен сұлулық үшін сатып алынбайды. Көп жағдайда эмоционалды жарнама білімі мен табысы төмен, бірақ жоғары әлеуметтік деңгейге ұмтылатындарға үлкен әсер етеді [3].

Әр адам өз өмір жолын жасайды және өз таңдауын жасайды. Ол басқа адамдармен де қарым-қатынас орнатады. Сонымен қатар, ол өмірінде кейбір қателіктер жіберіп, оны өзі түзетеді. Өзін-өзі бағалау - бұл басқалардың пікірі арқылы және өзіңізге сырттан қарау арқылы өз деңгейіңізді анықтау қабілеті. Адамның өзін-өзі бағалауы, өзіне деген сенімділігі жоғары болса, ол кез келген қиындықтан оңай шыға алады. Өзін-өзі бағалау өмір сүру жағдайлары мен білім деңгейіне де байланысты болуы мүмкін. Адамның өзін-өзі бағалауы жоғары деңгейде болғанда ғана өзін-өзі бағалауы жоғары деңгейде болады. Ал егер «мен» көп болса, бұл менмендікке әкеледі.

Жарнамаға психологиялық бейімделе алмағандықтан, кейде жарнама бізді кемсітеді. Сондай-ақ, жарнама жоғары сапаны, жоғары кәсібилікті талап етеді. Жарнама өз мақсатына толық жету үшін жарнаманың мәтінін, суретін, түстерін таңдағанда адам психикасының ерекшеліктерін ескеру қажет [4].

Жарнама мен сендіру адамдарға өте күшті әсер етеді. Сенім көбінесе санадан тыс әсер етеді. Ол адамның сезім мүшелері арқылы, көру, есту, иіс сезу мүшелері арқылы жүзеге асады.

Психологтардың айтуынша, жарнама адамдарға әлі татып көрмеген тәттілер сияқты ерекше әсер етеді. Жоғарыдағы деректерді қорытындылай келе, жан-жақтан айтылып, сендіру әдісін көрсететін жарнаманың ықпалына өзін-өзі бағалауы төмен, үнемі шаршап-шалдығып, жолы болмайтын адамдар түсетініне көзіміз жетті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Психология в рекламе / под ред. П.К. Власова / 2-е издание. Дополненное, переработанное, исправленное. – Х.: Изд-во Гумагитарный Центр, 2017. –320с
2. Волкова А.И. Основы психологии рекламы / А.И. Волкова, В.В. Пижугийда. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2015. – 415 с.
3. Мокшанцев Р. Психология рекламы. М.; Новосибирск: ИНФРА-М Сибирское соглашение, 2013.
4. Лебедев – Любимов А. Психология рекламы. - СПб- Питер- 2013- 369с.

ОӘЖ 335.15

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ДҮНИЕТАНЫМЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰРАЛДАРЫ**

Қамбар Н.О., Ахмадқулова Д.Х., Ермен Ә.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассказывается о путях формирования научного мировоззрения младших школьников и его средствах.

Summary: This article describes the ways of forming the scientific worldview of primary school children and its means.

Дүниетаным, дүниеге көзқарас -күрделі мәселе. Дұрыс түсіну үшін оны бірлікте қарастырған жөн. Біз дүниені оған деген көзқарас арқылы білеміз. Дүниеге көзқарас-бұл қоршаған табиғи және әлеуметтік болмыс, адам, оның өмірдегі орны туралы ұғымдар, идеялар жиынтығы. Адамның дүниеге қатынасы әртүрлі. Осыған сәйкес көзқарастардың көптеген түрлері бар. Бірақ кез-келген көзқарастың негізі-философия. Ол жеке ғылымдардың қол жеткізген жетістіктерін жинақтайды және өмір, болмыс туралы тұтас көзқарасты қалыптастырады. Философияның негізгі мәселесі-дүниеге көзқарас. Оның шешіміне байланысты көзқарастың екі негізгі түрін анықтаймыз – материалистік және идеалистік. Көзқарас-адамдардың әлеуметтік болмысының бейнесі. Бұл белгілі бір тарихи кезеңде адамдардың білім алуымен және қоғамдық құрылыспен байланысты.

Кейінгі кезде ғылыми дүниетанымның төрт түрлі құрамын (компоненттерін) көрсетіп жүр. Олар:

- а) ғылыми білім жүйесі;
- б) әлемді тану;
- б) сенім;
- в) адам идеалы.

Сонымен, олардың әрқайсысына тоқталайық:

а) Білім-объективті әлемді бейнелейтін адамның үлкен тәжірибесі. Білім арқылы адам табиғат пен қоғам құбылыстарының объективті жақтарын зерттейді, түсінеді, түсінеді. Ғылыми білім-дүниетанымның қалыптасуы мен

дамуының үлкен ғылыми тірегі. Осының нәтижесінде ғылыми білім әр адамның көзқарасы мен сеніміне айналады.

б) дүниетаным-адамның табиғи және әлеуметтік құбылыстарын түсіндіру туралы ойлау, тұжырымдау. Адамзат баласының пайда болу тарихын түсіндіруге әртүрлі көзқарастар бар екені белгілі. Материалисттер мұндай мәселені ғылыми дүниетаным (матриалистік) тұрғысынан дәлелдесе де, идеалистер оны идеалистік тұрғыдан дәлелдейді, яғни идея бірінші кезекте мәселе ме, жоқ па деген сұрақтарға жауап іздейді.

б) сенім – терең, мұқият ойластырылған идеялардың жиынтығы. Сенім адамның өмірлік ұстанымының беріктігін анықтайды, оның мінез-құлқын сипаттайды. Әрбір идея адам сенімінің негізінде жатыр-шындықты терең білу, оны ұстану. эмоционалдық толқу, интеллектуалдық сезім, бірбеткейлік, қайсарлық, теоретикалық ой үлкен орын алады. Жалпы дүниетанымға сенім керек

в) адам идеалы – түсінудің ең жоғары мақсаты, адамның ең жоғары мақсаты-өмірге ұмтылу. Мұрат-бұл адамның рухани бейнесі, моделі, белгілі бір мақсатқа бағытталған, адамның мінез-құлқымен немесе әлеуметтік талаптарымен армандаудың сипаты мен көріністерін анықтайтын адам қызметінің жалпы формасы.

Дүниетанымның қалыптасуы ұзақ және күрделі процесс болып табылады, оның барысында адамның іс-әрекетіне басшылық ететін жеке көзқарастар мен сенімдер жүйесі дамиды, қалыптасады. Дүниетаным процесінде әртүрлі факторлар әсер етеді: әлеуметтік орта, оқыту, тәрбиелеу, бұқаралық ақпарат құралдары, саясат және т.б. олардың әрқайсысы іс-әрекетке әр түрлі әсер етеді [1].

Ғылыми дүниетаным-қоғамдық сананың ең жоғары формасы. Бұл философиялық, экономикалық және саяси-әлеуметтік көзқарастардың жиынтығы. Дүниетанымдық идеяның жиынтығы табиғаттың, қоғамның, ойдың дамуының байланысынан туындайды және оқушылардың санасында орын алады. Бірінші көзқарас сана-сезімге болжам ретінде енеді және біртіндеп шындыққа, сенімге ауысады және әлеуметтік, әлеуметтік, табиғи даму себептерінің ғылыми көзіне айналады. Бірінші көзқарас сана-сезімге болжам ретінде енеді және біртіндеп шындыққа, сенімге ауысады және әлеуметтік, әлеуметтік, табиғи даму себептерінің ғылыми көзіне айналады. Дүниетаным, дүниеге деген көзқарас психикалық тұрғыдан қарастырылады:

а) Дүниені қабылдау, дүниені сезіну, дүниені елестету-дүниетанымның алғашқы қадамы, яғни дүниеге сыртай қарау.

ә) Дүниені түсіну, дүниені бағалау, дүниемен қатынас – дүниеге көзқарасты бекітіп сенімге жетелейді.

Адамның өмірге, табиғатқа көзқарасын қалыптастыру процесі дүниетаным элементтерінің ассимиляциясынан басталады, яғни.білім, ғылым негіздерін және белгілі мінез-құлық нормаларын білу, оларды сақтау қабілеті.

Дүниетанымдық білімді оқушылар физикалық және ақыл-ой күшінің дамуына, білім деңгейіне сәйкес біртіндеп игереді. Бастауыш сыныптан бастап

жоғары сыныптарға дейіноқушылардың дүниетанымы кеңейеді, тереңдейді, толықтырылады.

Оқыту мен тәрбиелеудің әрбір кезеңіндегі дүниетанымдық білімнің мазмұны, тереңдігі және оларды оқушыларға түсіндіру мемлекеттік оқу және тәрбие бағдарламаларында көзделген. Сондай-ақ, оқулықтарда оқушылардың бағдарламаларға сәйкес жас ерекшеліктері және олардың күрделі дүниетанымдық ұғымды игеру қабілеті еске түседі [2].

1-4 сынып оқушылары әлем, табиғат құбылыстары, туған жеріндегі, шетелдегі қоғамдық және саяси өмір, адамның табиғатпен өзара іс-қимылы, оның қоғам өміріндегі қызметі туралы ғылыми білімнің бастапқы негіздерін меңгереді. Оқыту мен тәрбиелеу процесінде Қазақстан халқының бүгінгі өмірі, біздің кешегі ата-бабаларымыздың, бүкіл әлем халықтарының өмірі туралы түсінік қалыптасады.

Ғылыми дүниетаным тек оқу немесе тәрбие процесінде ғана дамымайды. Ол күнделікті өмірде, тартыс-таласта және отбасында қалыптасады. Бірақ ол ғылыми дүниетанымға сүйене отырып өлшенеді. Әрине, біз атап өткендей, өзіндік көзқарас, сенімнің атқаратын рөлі ерекше.

Оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруда біз бұл дүниетанымның өз функцияларын орындайтынын білуіміз керек. Себебі дүниетаным дүниені танумен ғана шектелмейді. Ол белгілі дәрежеде қоғамдық қызмет атқарады:

а) ағартушылық қызмет - сананы ағартады, бөтен әлеуметтік, саяси көзқарастардан тазартады.

б) тәрбие қызметі - дүниеге деген көзқарасты шыңдайды және сенімге айналдырады.

б) дамыту қызметі – адамның көкжиегін кеңейтеді.

в) ұйымдастырушылық қызмет – адамның практикалық қызметіне басшылық ету.

г) болжамды қызмет- өмірдегі қызметті ғылыми болжау оны жүзеге асыруға ықпал етеді.

Сонымен, оқу-тәрбие жұмысының әртүрлі құралдарын, әдістері мен тәсілдерін ықшам қолдану нәтижесінде оқушылардың ғылыми көзқарастары, сенімдері мен мұраттары қалыптасады.

Ғылыми дүниетанымның қарапайым формасы бастауыш мектепте пәндер арқылы беріледі. Баланың ойлары, санасы, көзқарастары қайшылықтар арқылы қалыптасады.

Адамның дүниеге көзқарасының ұтымдылығы мен тиімділігі сол қарым-қатынастың өмірлік қайшылықтарынан туындайды. Дүниетаным дүниетанымның қайшылықтарымен анықталады. Дүниеге көзқарас, дүниетаным қайшылықтары арқылы айқындалады. Дүниетанымдық сана баланың сезіміне, еркіне ықпал жасайды, ал сезім сананы бекітеді, ерікке дем береді. Ерік сана арқылы сезімді басқарады.

Сана-бұл адамға ғана тән объективті шындықты идеалды бейнелеудің ең жоғары формасы.

Сана-адамның мағынасын, мазмұнын, өзінің болмысы мен объективті дүние туралы түсінігін білуге белсенді қызмет ететін психикалық процестердің табиғи нәтижесі. Баланың сана-сезімі ғылымды игеру арқылы қалыптасады, оның көзқарастары мен сенімдері күшейтіледі.

Сезім-бұл адамның дүниеге, көңіл-күйге деген көзқарасын білдіретін болмыстың миындағы шағылысудың ерекше түрі. Сезім - күрделі құбылыстардың бірі. Сезім сұлулық, сұлулық, өнер арқылы білім беру процесінде қалыптасады. Оған ерік керек.

Ерік-бұл адамның мінез-құлқын игеру қабілеті. Ерік еңбек, спорт арқылы тұрақтылықты тәрбиелеу нәтижесінде пайда болады.

Мектепте дүниеге көзқарас, ғылыми дүниетаным оқу-тәрбие барысында қалыптасады. Түрлі пәндер жүйесі, бұқаралық ақпарат құралдары, әдебиет және т.б. дүниетанымды қалыптастырудың негізгі құралдары. Ғылыми дүниетанымды қалыптастыруға арналған оқулықтар мен оқу құралдарының мазмұнына табиғат пен қоғамның заңдарын ашатын және дәлелдейтін көп мүмкіншіліктердің негізі салынған [3].

Жоғарыда айтылғандай, ана тілі, дүниетану, жаратылыстану, математика ғылымдарымен танысу барысында оқушылар белгілі бір теориялық және практикалық білімді игереді.

Дүниетанымды қалыптастыруда гуманитарлық пәндердің рөлі де жеткілікті. Ол ана тілінен басталып, тарих, әдебиет сабақтарында жалғасады. Онда студенттердің қоғамның дамуы туралы диалектикалық-материалистік көзқарастары қалыптасады, олар адам мінез-құлқының мәні, идеалдары, бағыты туралы нақты түсінік береді. Қоғамдық пәндер қоғамның даму заңдылықтары туралы түсінік берсе, әдеби пән адамдар арасындағы қарым-қатынасқа, өмірге, жұмысқа ықпал етеді. Гуманитарлық пәндер арқылы оқушыларды Отанға деген сүйіспеншілікке, халықтар достығын нығайтуға, қазақстандық патриотизмді дамытуға тәрбиелеуге болады.

Оқушылардың дүниетанымын қалыптастыруда, адамгершілік, эстетикалық, өнегелілік сезімдерін тәрбиелеуде сурет, ән, әдебиет сабақтары ерекше орын алады. Сабақтан тыс уақытта оқушылар түрлі үйірмелерге, секцияларға қатысады, өз сезімдерін музыка, өнер, кино, театр, би, спорт, еңбек арқылы тәрбиелейді.

Мектептен, сыныптан тыс ұйымдастырылған түрлі тәрбие жұмыстары оқушылардың ғылыми-эстетикалық дүниетанымын дамытудың қажетті құралы болып табылады. Оқушылар қарым-қатынас арқылы білімді игереді, көзқарас қалыптасады, қоғамдық қатынастар тәжірибесі, сенімі мен сезімі дамиды, ерікті меңгереді.

Ғылыми дүниетанымның қалыптасқан белгілері:

- ғылыми білімнің тереңдігі;
- адамның диалектикалық ойлау қабілеті;
- әлеуметтік белсенділік таныту;
- мақсаттылық, бағыттылық, соны іске асыру үшін күш-жігерін жұмсау.

Оны бастауыш сыныптан бастап, дүниетаным, ана тілі, әдебиет, тіл, дүниетану т.б. пәндерге байланысты өткізуге мүмкіндік бар.

Сонымен оқушылардың дүниетанымын қалыптастырудың құралдары – пәндер, үйірмелер, еңбек, қарым-қатынас, ал дүниетанымды қалыптастыру жолдары – осыларды меңгеру, игеру.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

- 1.Мартемьянова Д. Ю. Активизация учебно-познавательной деятельности младших школьников средствами дидактических игр :дис. – 2017.
- 2.Логвинов И. Дидактика: история и современные проблемы. – Litres, 2017.
- 3.Таубаева Ш. Т. Научные школы и профессиональные портреты ученых в области дидактики //Вестник Академии Педагогических Наук. – 2015. – №. 5. – С. 4.

ОӘЖ 37.015-8

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРДЫ АДАМГЕРШЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ
ЖОЛДАРЫ**

Қожатай А.Ж., Мінкән І.Ж., Успанова М.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены аспекты нравственного воспитания учащихся.

Summary: This article discusses aspects of moral education of students.

Бүкіләлемдік өркениет тарихынан ерекше орын алатын ұлағатты ұстаз әл-Фараби: "Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие керек. Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы", - деген. Сондықтан да жеке тұлғаны өмірге бейімдеп, Отанын, елін, жерін, тілін қадірлейтін, рухани дүниесі бай, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген ұрпақ тәрбиелеуде халқымызды алдағы мақсат-мұраттарға жетелейтін, тарих қойнауынан бастау алатын дәстүр философиясына, ақыл мен парасатқа, мәдениетімізге жүгінген қазақ идеясының қажеті туралы айтылып жүр. Еліміздің көрнекті ғалымдары, зиялылары осы мәселе төңірегінде өз ойларын білдіруде.

Осы жерден тәрбиенің мазмұны, бағыт-бағдары қандай болуы қажеттігі шығады. Өнегелі тәрбие беру қанша жерден құнды болғанымен, ол өмірлік іс-әрекеттен өз орнын таппаса, оның нәтижесі жоқтың қасы деуге болады. Сондықтан да біз өнегелі тәрбие берудің ең негізгі принципі ретінде тарих қойнауында пісіп-жетілген салт-дәстүрлерімізді, құндылықтарымызды, озық ойшылдарымыздың дана пікірлерінен туындайтын қағидаларды негіз етіп алуымыз керек.

Әл-Фараби екі адамды мысалға ала отырып, философияның өмірмен тығыз байланысын келтіреді. Біріншісі – өмірлік тәжірибеден гөрі барынша ілімге жақын адам, ал екіншісі – ғылымды меңгерумен қатар өмірлік тәжірибеге көп сүйенеді. Осы екі адамның қайсысы философ болуға мүмкіндігі мол деген сұраққа екіншісі екенін айтады: "Егер де адам тек теориялық

ғылыммен айналысып, жалпы өмір тәжірибесімен алынған істерге мән бермесе, ол адамның сол бұрынғы дағдысы жақсы істермен айналысуға мүмкіндік бермейді" (Әлеуметтік-этикалық трактаттар, 270-бет). Фараби жақсылық істерге бейім адамдарды ғана ақылды деп санады. Ақыл деген ұғымды түсіндіруде халық түсінігіне сүйенді.

Фарабидің ерекше бағалайтын этикалық принциптері мен нормалары "Қайырымды қалаң деп аталатын еңбегінде баяндалады. Жеке адамның өз кемеліне жетуі тек осы қайырымды қалада ғана мүмкін. Ондай қала адамдары, яғни әр қоғам мүшесінің мақсаты, рухани іс-әрекеті сол өзі өмір сүріп отырған ортаның қайырымды болуына бағытталуға тиіс деп түсіндірді [1].

Оқушыларға адамгершілік тәрбие беру – әрбір мектептің маңызды міндеттерінің бірі. Адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды педагогикалық міндеттері оқушылардың қоғамдық, адамдық, отбасылық борышқа деген саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін, адамгершілік нормаларын ауытқушылыққа жол бермеуді қалыптастыру болып табылады.

Адамның адамгершілік жағынан қалыптасуы оның туған кезінен-ақ басталады. Мектепке дейінгі жаста балаларда бастапқы адамгершілік сезімдер мен ұғымдар қалыптасады. Мектепте бұл жұмыс он жыл бойына мұғалімдердің, мектепшілік ұйымдардың басшылығы жүйелі түрде, көзделген мақсатқа сай жүргізіледі. Баланың мектеп жасына дейінгі кезде қалыптасқан мінез-құлықтарының және ересек адамдармен, құрбы-құрдастарымен қатынастарының түрлері, адамгершілік білімдері мен сезімдері негізінде бастауыш сыныптарда адамгершілік көзқарастардың, мінез-құлықтың, сезім-сананың жаңа түрлері одан әрі дамытылады.

Психологтар бастауыш сынып оқушыларын зерттей келе мынаны анықтады: бастауыш мектеп жасындағы балалар сыртқы ықпалды өте қабылдағыш, үйреткеннің, айтқанның бәрін шындығына сенгіш келеді, бұл жастағылар өзгелерге қойылатын адамгершілік талаптар жөнінде ымырасыздығымен, мінез-құлқының еркіндігімен ерекшеленеді. Бұл ерекшеліктер бастауыш сыныптағы мектеп оқушыларының оқып, тәрбиеленетіндігінің кепілі болып табылады. Балаларды жүйелі және дәйекті түрде адамгершілікке тәрбиелеу үшін нақ осы жастарда зор мүмкіндіктер туады.

Балалар мейлі мектеп ауласында ойнап жүрсін, мейлі қалалық бақта еңбек етіп жатсын солардың бәрінде де олардың іс – әрекетінен адамгершілікке тән немесе оған қайшы қасиеттер көрінеді. Осыдан келіп, адамгершілікке тәрбиелеудің тәрбие жұмысының кез келген басқа тарауының бір жағы деп те қарау керек деген қорытынды туады. Мұғалім балалардың оқуын, еңбегін, ойынын ұйымдастырғанда олардың адамгершілік тұрғыдан жетілуіне ықпал етуге мүмкіндік алады.

Адамгершілік қасиеті қалыптасуы үшін баланың дербес қимыл-әрекеттерінің ерекше маңызы бар. Оқушы тек мұғалім мен ересектердің нұсқауымен және олардың қадағалауымен ғана қимыл-әрекет істесе, ол ең алдымен тіл алғыштыққа үйренеді. Тіпті, бастауыш сыныптардың өзінде балаларға даяр шешімдерді айтып беруден аулақ болған жөн. Сондықтан

тәрбие процесі бала өз еркімен қимыл істей алатын жағдай болуы көзделетіндей етіп құрылуға тиіс. Мұндай жағдайлар өмір барысында өзінен-өзі қалыптасып жатады, оларды ойын үстінде, оқуда, еңбекте және шығармашылық сабақтарда арнайы жасауға да болады. Қысқасы, бала өзіне бақылау жоқ, өзінен есеп беру талап етілмейтін жағдайда да дұрыс іс-әрекетке үйренуге тиіс [2].

Өзінің адамгершілік тәжірибесін молайту үстінде бала кейде қателеседі, дұрыс жасамайды. Тәрбиеші оның өз қателігінің адамгершілікке жатпайтынын түсініп, оны түзей білуіне көмектесуі тиіс, әлбетте оның теріс қылығын түзетіп қана қоймай сонымен қатар қате жіберуіне себеп болған жайттың бағытын ойластырып анықтауына да көмектесуі керек.

Сабақ үстінде мұғаліммен және құрбы-құрдастарымен ұдайы қарым-қатынаста болған баланың адамгершілігі қалыптасады, оның өмірлік тәжірибесі молаяды. Бастауыш сынып оқушыларының болсын, жоғары сынып оқушыларының болсын көңіл-күйі, олардың қуанышы мен күйініштері ең алдымен оқуға байланысты болады. Сабақта тәрбие процесінің негізгі барлық элементтері: мақсаты, мазмұны, құралдары, әдістері, ұйымдастырылуы өзара араласып жатады. Баланы тәрбиелейтін оның сәттері емес, сабақ үстіндегі бүкіл оқыту процесі.

Оқушылардың адамдық өзіндік қасиеттерін қалыптастырудағы міндеттердің бірі оның адамгершілік ұғымдары мен түсініктерін молайту болып табылады. Балалардың бұларды меңгеру дәрежесі түрлілігіне, яғни ол баланың жалпы жетілуіне өмірлік тәжірибесіне байланысты. Бұл тұста оқу сабақтарының маңызы зор. Біз: «Кітап – дүниеге ашылатын есік» деп жиі айтамыз. Шынында да, бала кітап оқи отырып, айналадағы өмірмен, табиғатпен, адамдардың еңбегімен, құрбы-құрдастарымен танысады, олармен қуаныштарына, кейде сәтсіздіктеріне ортақтасады. Көркем сөз баланың санасын ғана емес, сонымен бірге сезімі мен қимыл-әрекеттеріне де әсер етеді. Сөз баланы қанаттандырады, жақсы болуға, қандай да бір жақсылық жасауға құштарландырады. Адамдық өзара қарым-қатынастарды түсінуге, мінез-құлық нормаларымен танысуға көмектеседі.

Оқушылар оқу арқылы бәрінен де бұрын жақсылық, ізгілік, әділеттілік туралы түсініктерді ұғынып алуы, оларды бір-бірінен айыра білуге үйренуі тиіс. Бұл қасиеттер бір-бірімен өзара байланысты. Мәселен, жақсы адам әрқашан сергек, ықылас-ілтипат білдіргіш, әділетті болады, ал әділетті адам сөзсіз сергек, елгезек келеді. Баланы өмірде адамгершілік қасиеттердің көрінісін байқап, жақсыны жаманнан, сергектікті немқұрайлылықтан, әділеттілікті әділетсіздіктен, жолдасқа көрсетілген шын көмекті жалған көмектен айыра білуге үйрету маңызды. Балаларды жақсы қасиеттерге тәрбиелей отырып, сонымен бірге олардың санасына бұған қарама-қарсы қасиеттерге: дөрекілікке, қатыгездікке, сараңдыққа төзбейтін көзқарас, ондайларды айыптайтын, ызаланатын эмоциялар туғызу керек [3].

Адамгершіліктің қайнар бұлағы - халқында, отбасында, олардың өнерлерінде, әдет-ғұрпында. Әр адам адамгершілікті күнделікті тұрмыс-

тіршілігінен, өзін қоршаған табиғаттан бойына сіңіреді. Көрнекті педагог В.А. Сухомлинский «Егер балаға қуаныш пен бақыт бере білсек, ол бала солай бола алады», - дейді. Демек, шәкіртке жан-жақты терең білім беріп, оның жүрегіне адамгершіліктің асыл қасиеттерін үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Адамгершілік тәрбие беру құралы ретінде қазақ халық ертегілеріне педагогикалық-психологиялық шолу [Мәтін] / К.Ж. Бектаева, А.С. Жайғалиева // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. Арнайы педагогика сериясы = Вестник КазНПУ имени Абая. Серия Специальная педагогика. – 2018.- № 1.- 157-163 б.

2. Адамгершілік тәрбиесінің психологиялық мәселелері [Мәтін] / А.Е. Ерназаров, Ш.Д. Иманғалиева // Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің хабаршысы. – 2000.- N 2(6).- 48-50 б.

3. Адамгершілік тәрбиесі - ең жоғарғы құндылық [Мәтін] / М. Көпешбай // Қазақстан тарихы. Әдістемелік журнал. – 2013. - № 10. - 51-53 б.

ОӘЖ 37.015-8

**ДЕНГЕЙЛЕП ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ**

Құрал К.Ж., Лесбек А.Ә., Мухашова А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье представлены способы применения технологии уровневого обучения в учебно-воспитательном процессе начальной школы.

Summary: This article presents ways to apply the technology of level-based learning in the educational process of primary schools.

Біз болашақ ұрпақ алдында үлкен жауапкершілікте боламыз", - деді Мемлекет басшысы Н. Ә.Назарбаев. Біздің еліміздің болашағы-өркендеу, бүгінгі ұрпақ бейнесінде көрініс тапқан өркениетті елдер қатарына ену. Озық әлемдік тәжірибені негізге ала отырып, оқытудың жаңа түрін жан-жақты дамыту, яғни әрбір баланың табиғи қабілеттерін дамыту үшін қолайлы жағдайлар жасау қажет. Білім берудің заманауи мазмұны жаңартылды, жаңа тәсіл пайда болды, оқытудың жаңа технологиясы өмірге келді. Яғни педагогикалық технология ұғымы кеңінен енгізілуде және біздің қызметімізде қолданылады. Технологияның жаңа түрлерін қолдану оқушылардың шығармашылық, зияткерлік қабілеттерін дамытуға, өмірде білімді пайдалану дағдыларын қалыптастыруға әкеледі.

Жаңа технологияны қолдану келесі кезеңдер арқылы жүзеге асырылады:

I кезең: зерттеу;

II кезең: игеру;

III кезең: өмірге енгізу;

IV кезең: даму.

Жаңа педагогикалық технологияның мақсаты-оқытуды ізгілендіру, яғни оқу құралдары оқушылардың танымдық қызметін өз бетінше жүзеге асыра алатындай болуы тиіс. Жаңа педагогикалық технологиялардың түрлері өте көп. Олардың информатиканы оқытуда тиімді қолданылуы мұғалімнің біліміне байланысты.

Жаңа технологияларды қолдануда:

*"Мұғалім нені білуі керек?"»

*Жаңа технологияның көмегімен шешілетін мәселені анықтау.

*Жаңа технологияны қолдану арқылы алынған нәтижелер.

*Жаңа технологияның мәнінен алынған нәтижелердің теориялық негізі.

*Жаңа технологияда мұғалім қолданылатын әдістер мен әдістерді білуі керек.

*Оқушыларды жаңа технологияда жұмыс істеуге оқыту тәсілін таңдау.

**"Не істей білуі керек ?»

*Оқу бағдарламасының модификацияланған нұсқаларын әзірлеу.

*Күнтізбелік тақырыптық жоспар.

*Әр сабақты жоспарлау.

*Жаңа технология бойынша өткізілетін түрлі сабақ жоспарларын құру.

*Оқу модулін құру.Оқу жобасының мазмұнын анықтау.Оқу жобалары бойынша оқушыларға тапсырмалар құрастыру.

*"Қандай әрекеттерді дұрыс ұйымдастыру керек?"»

*Жаңа технологияда қолданылатын жеке әдістер мен әдістемелер.

Түрлі сабақтар өткізу.Өткізілген сабақтарды талдау, жіберілген кемшіліктердің жасырын себептерін анықтау.Оқушыларды жаңа технологияда қолданылатын оқу іс-әрекетінің әдістеріне оқыту.

Жаңа технология:

*Ойын технологиясы.

*Проблемалық оқыту технологиясы.

*Сыни ойлау технологиясы.

*Деңгейлік саралау технологиясы.

*Жеке оқыту технологиясы.

*Компьютерлік оқыту технологиясы.

*Презентация технологиясы.

*Кезең-кезеңмен оқыту технологиясы.

*Жеке пәндік педагогикалық технология.

*Балама технологиялар.

*Өзін-өзі дамыту технологиясы

*Дамыта оқыту технологиялары

*Авторлық мектептердің педагогикалық технологиялары.

Модульдік оқыту технологиясы.Педагогика ғылымдарының докторы, профессор Караев Ж.А. деңгейлеп оқытудың педагогикалық технологиясының мақсаты-жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру.

Оқыту процесінің белгілі бір бөлігін қамтитын сараланған оқыту технологиясы ұйымның шешімдері, оны оқыту құралдарының жиынтығы

түрінде көрінеді. Сыныптарды, топтарды оқыту үшін әртүрлі қолайлы жағдайлар жасауды талап етеді; әдістемелік психологиялық-педагогикалық және ұйымдастырушылық-басқарушылық қызмет интеграцияланады.

Деңгейлік оқыту технологиясының мақсаты: әр оқушының оқу материалын өзінің даму деңгейінде игеруін қамтамасыз ету.

1) деңгейлік оқыту әрбір оқушыға өз мүмкіндіктерін пайдалана отырып, білім алуға жағдай жасауға мүмкіндік береді;

2) деңгейлік оқыту әртүрлі санаттағы балаларға олармен сараланған түрде жұмыс істеуге мүмкіндік береді.

3) деңгейлік-сараланған оқыту құрылымында білімді меңгерудің бірнеше деңгейлері көзделеді: ең төменгі деңгей (базалық), бағдарламалық, күрделенген, сондықтан әрбір оқушы меңгеруі тиіс [1].

Міндеттері:

1. Оқытудың ақпараттық және деңгейлік технологияларының тиімді әдістерін пайдалану арқылы танымдық қабілеттерді дамыту және білімге қызығушылықты арттыру үшін жағдай жасау. Деңгейлік оқыту технологиясын қолдану нәтижесінде дарынды оқушыларды анықтау және олармен жұмыс жасау.

2. Сабақтың әр сәтін ұтымды өткізу, оқушының жүрегіне жол табу қызықты. Студенттерде бұл ақпаратты тыңдап қана қоймай, өз ойларын еркін дәлелдей алатын, өз пікірін дәлелдей алатын тұлғаны қалыптастыру. Оқушылардың қабілеттерін дамыту, шығармашылық қабілеттерін дамыту, олардың уәждерін бұзбай жеке қасиеттерін дамытуға мүмкіндік жасау...

3. Мұғалім мен оқушының жеке, жұпта, топта жаңа оқыту технологияларын қолдана отырып, ынтымақтастығын қалыптастыру, оқушылардың пікіріне құрметпен қарау. Оқушыларда өзін-өзі бақылауға, өз іс-әрекеттерін дәйекті орындауға және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті шығармашылық, ізденімпаз тұлғаны қалыптастыру. Деңгейлік саралап оқыту технологиясында Ж. Қараев 4 деңгей көрсетті: Бірінші деңгей - "оқу қабілеті". Репродуктивті оқушыларды жаңа тақырып бойынша алған білімдерін бекітуге, алған білімдерін есте сақтауға, қайталауға және практикада қолдануға үйретеді. Тапсырмалар мен тапсырмалар өмірмен, қоршаған ортамен байланысты болуы керек. Мұнда оқушының қызығушылығына, білім бірлігіне көңіл бөлінеді.

Екінші деңгей - "алгоритмдік". Мұнда функциялардың кері байланысын, жүйелеуге арналған тапсырмаларды, үлкейтілген материалды ретке келтіруді, өзгертілген мазмұны бар жағдайларды орындау үшін тексеру тапсырмалары берілген. Сондай-ақ, ұлттық негізде құрылған, көбінесе танымдық және танымдық мәні бар тапсырмалар беріледі, мысалы, сөзжасам, ребустар, ақыл-ой тапсырмалары.

Үшінші деңгей - "эвристикалық". Бұл деңгейде студенттер тақырып бойынша алған білімдерін жетілдіріп қана қоймайды, сонымен қатар жалпылау, әртүрлі тәсілдермен орындалатын дағдыларды қалыптастыру үшін тапсырмаларды орындайды. Студент өзін іздеп, материалды саналы түрде игеруі керек.

Төртінші деңгей" "шығармашылық", оқушы өзінің шығармашылық деңгейін көрсетеді. Шығармашылық тапсырмалар-бұл оқушылардың білімі мен дағдыларын қалыптастыру және бағалау деңгейі. Өзіндік талдау арқылы шығармашылық зерттеу жұмысына қатысу.

Осылайша, ол бір деңгейден екінші деңгейге өту үшін өзінің білімі мен дағдыларын толықтырады. Нәтижесінде жоғары деңгейдегі тапсырмаларды орындау Әр оқушының мақсатына айналады. Табысқа жету үшін, ең алдымен, оқушылардың білім деңгейін, уәждемесін, ақыл-ой, еңбек дағдыларын, олардың өз жұмысы үшін жауапкершілігін ескеру қажет. Олар деңгейлік тапсырмаларды қаншалықты дәрежеде орындай алады, бағалау білімге байланысты қойылады.

Сабақ барысында топтағы барлық оқушылардың білім деңгейі анықталады. Бұл әдістің тағы бір тиімді жағы-оқушы өзінің білім деңгейін анықтай алады, ол нені оқып, іздеуі керек. Өйткені, ол білім беру сапасын дамытуды қамтамасыз етеді. Білім сапасы адамның білімімен, шеберлігімен, дағдыларымен, қасиеттерімен және қабілеттерімен бағаланады.

Сабақта оқушылар өз ойларын талдауға, айтуға, жалпылауға көп көңіл бөлуі керек. Сабақ барысында үйренеді, өз бетінше еңбектену, шығармашылық іздеу, қорытынды жасау. Тапсырманы орындау кезінде жіберілген қателер мен кемшіліктерді уақтылы анықтау және түзету қажет. Мұғалім "информатика" пәнін оқуға деген белсенділігі мен қызығушылығын арттырады, білімі төмен адамдарға көмектеседі және қабілеттерімен жұмысты ұйымдастырады. Тақырыпты толық меңгере алмаған оқушылармен қосымша сабақтар, сыныптан тыс жұмыстар өткізу. Оқушылар үшін деңгейлік-сараланған оқыту технологиясының тиімділігі:

*Топтың барлық оқушыларының деңгейлік тапсырмаларды орындауы.

*Білім көрсеткіштерінің нақты және сапалы болуы.

*Оқушының өз білімін өз бетінше бағалай білуі және білім деңгейін дамыта білуі.

*Оқушылардың оқуға деген ынтасын және мамандыққа деген қызығушылығын арттыру. Оқушының іздеу, өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру.

*Оқушының белсенділігін ояту.

*Мақсаттарға жетуге үйрету, қиындықтарды жеңуге ұмтылу.

*Оқушының дербестігі мен жауапкершілігін арттыру.

Мұғалімдерге арналған деңгейлік-сараланған оқыту технологиясының тиімділігі. Деңгейлік-сараланған оқытуда білімді меңгерудің үш деңгейін қарастыру. Сабақ жұмысының бірнеше деңгейіндегі оқушылардың жұмысы.

*Білім деңгейі бірдей топтарды тексеруді жеңілдету.

**Оқушылардың жұмысына әділ баға беру.

*Оқушы мен оқытушының шығармашылық қызметін белсенді дамыту.

Дарынды оқушыларды анықтау және олармен тұрақты және жүйелі жұмыс істеу мүмкіндігі. Осындай талаптарға сәйкес құрылған дербес деңгейлік тапсырмалардың кезеңдеріне сәйкес информатика сабағында оқушы өзінің шығармашылық қабілеттерін дамытады. Осылайша, оқу процесінде оқушының

жеке басының дамуына ықпал ететін жаңа технология түрінде сабақтың барлық модельдеріне жүктелген міндеттер жүйесі келесідей [1]:

Жаңа технологияларды қолдану оқушылардың пәнге деген қызығушылығын арттырып қана қоймай, үлкен ізденіс пен шығармашылықты оятуға мүмкіндік береді. Нәтижесінде оқушы:

*Компьютерде еркін жұмыс істейді;

*Жаңа технологияларды пайдалана отырып, оқу процесінде білімді бекітеді;

*Оқытудың жаңа процесін қалыптастырады;

*Өздігінен іздеу мүмкіндігі артады;

*Ақпараттық сауаттылық пен ақпараттық мәдениет қалыптасады.

Осылайша, сараланған және деңгейлік оқыту технологиясының принциптері-оқытуды ізгілендіру және демократияландыру жағдайында өзін-өзі дамыту бағыттарын анықтауға, өзін-өзі жетілдіруге, өзін-өзі тәрбиелеуге және дұрыс шешім қабылдауға қабілетті тұлға қалыптастыруға болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1.Тұрғынбаева Б.А.Дамыта оқыту технологиялары.Алматы.2000 жыл.

ОӘЖ 37.015-8

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАЗАСЫЗДАНУ ДЕҢГЕЙІНЕ ПСИХО-ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ

Құрманәлі А.П., Манқара Ф.Қ., Айтуар С.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается проведение психодиагностического исследования уровня тревожности у младших школьников.

Summary: This article is a psychodiagnostic study of the level of anxiety in primary school children.

Бүгінгі күн талабына сай сапалы білім алу үшін әрбір оқушының танымдық процестері жақсы дамыған болуы керек. Оқушылардың танымдық белсенділігі бірдей емес. Бұл мұғалімнің оқу-тәрбие үрдісін осы ерекшеліктерді ескере отырып құрылымдау қабілетіне байланысты. Ол үшін мұғалім жас ерекшеліктеріне байланысты әдістерді қолданып, танымдық процестерді зерттегені жөн. Бұл жаста дамыған, өз бетінше ойлайтын жеке тұлғаны қалыптастыру үшін танымдық процестерді дамыту өте маңызды.

Егер компьютер белгілі бір тақырыптарды оқыту үшін пайдаланылса, онда бастауыш сынып оқушыларына бейнелеу өнерін оқыту процесі тиімді болуы мүмкін, себебі: оны пайдалану мұғалімнің іс-әрекетін оңтайландырады; бейне технологияның заманауи құралдарын, түсті, графиканы, дыбысты қолдану арқылы жағдай мен ортаның айырмашылығын имитациялауға болады, бұл процесте оқушылардың танымдық, шығармашылық қабілеттері дамып, оқушылардың танымдық қызығушылығы артады.

Оқу, санау, жазу дағдыларын меңгерген баланың да кейде оқуға деген құлшынысы жоғалып кететін кездер болады. Оның басты себебі – сабаққа зейінін жинақтай алмай, өзін ұқыпсыз, салғырт ұстайды, оқу материалын сол қалпында тыңдайды, үй тапсырмасын өз бетінше орындағанда логикалық ойлауы, есте сақтау, танымдық процестері жұмыс істемейді. жан-жақты дамыған және жетілген, яғни оқу процесін меңгермеген деп есептелінеді [1].

Материалдар мен зерттеу әдістері:

- Бастауыш сынып оқушыларының танымдық-танымдық процестеріне зерттеу жүргізу әдістемелерінің жинағы;

- Бастауыш сынып оқушыларының танымдық процестеріне зерттеу жүргізу;

- зерттеу нәтижелері бойынша алдын алу және дамыту жұмыстарын ұйымдастыру;

- баланың білімін дамыту, ақыл-ой әрекетінің әдістерін қалыптастыру, оқуға деген қызығушылығы мен ынтасын арттыру;

- танымдық және ойын әрекеті негізінде баланың ауызекі және ана тілін дамыту;

- баланы дұрыс айтуды, жүйелі сөйлеуді, қарым-қатынас мәдениетін, сауат ашу негіздерін меңгеруге дайындау;

- танымдық-ақпараттық құзыреттіліктерді қалыптастыру [2].

Нәтижелер мен пікірталас;

Балаға үш түрлі сұрақ қойылады:

Оқытылатын пәндерге қатысты тікелей сұрақтар, мысалы: «Сіз сурет салғанды ұнатасыз ба?»

Мазасыздық пен дүрбелең қаупін азайтатын жанама сұрақтар, мысалы: «Үстелде маркерлер болса, не істер едіңіз?»

Диагностикалық сұхбат ұзақ және қызықсыз болуы керек емес. Баланың жасына және диагностикалық тапсырмаларға байланысты әртүрлі әдістерді қолдану қажет. Ол үшін ойыншықтарды, қағазды, қарындаштарды, маркерлерді қолданған дұрыс, өйткені балалар өз сезімдерін сөзбен айтып жеткізе алмайтындықтан, оларды сурет арқылы көрсету оңайырақ. Баламен алғашқы танысқаннан кейін психодиагностикалық тексеруді бастауға болады [3].

Психодиагностикалық жұмыстардың негізгі принциптері:

Баланы диагностикалық тексеруде мүмкіндігінше қысқа әдістемелік тәсілдер - бала тұлғасының белгілі бір саласын жылдам зерттеуге ыңғайлы экспресс-әдіс түрінде болған дұрыс. Диагностикалық тексеруден бұрын баламен алғашқы байланыс орнату үшін кез келген тақырып бойынша диагностикалық сұхбат жүргізу ұсынылады. Әдетте мұндай сауалнамалар мынадай құрылымға ие:

Кіріспе: баланы ынтымақтастыққа баулу, «мадақтау»; баланың сөз бостандығы;

Біз жалпы сұрақтар қоямыз: «Өзіңіз туралы бірдеңе айта аласыз ба?», «Бір-бірімізді аздап білдік. Енді мен білгім келеді. Балалармен қалай ойнайсың? және т.б.

Күтілетін нәтиже:

- бастауыш сынып оқушыларының танымдық процестеріне зерттеу жүргізу әдістері жинақталады;

- Бастауыш сынып оқушыларының танымдық процестеріне зерттеулер жүргізілуде;

- Зерттеу нәтижелері бойынша алдын алу және дамыту жұмыстары ұйымдастырылып, жоспарланады;

– Оқу нәтижелерін ескере отырып, оқыту мен тәрбиелеу үдерісі, әр баламен жұмыс жүйелі жолға қойылған.

- Әр оқушыға диагностикалық оқу картасы жасалады.

- Әдістер балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып таңдалады.

Психодиагностикалық жұмыс нәтижелерін қолдану салалары.

Психодиагностиканың теориялық пән ретіндегі міндеті психодиагностиканың ғылыми негізделген әдістерін жасау және теориялық тұжырымдамалар мен болжамдарды тексеру болып табылады. Практикалық психодиагностикада психодиагностикалық бағдарламалардың нәтижелері олардың қалай және кіммен қолданылғанына байланысты. Осыған байланысты психодиагностикалық жұмыс нәтижелерін тәжірибеде қолданудың бірнеше бағыттарын көрсетуге болады:

Психодиагностика тәрбие мен оқыту процесін белсендіру үшін қолданылады. Психодиагностиканың көмегімен оқу орындарының қызметкерлері алдында тұрған мәселелер шешіледі. Бұл баланың мектепте оқуға дайындығы, үлгермеу себептерін анықтау және кәсіптік бағдар беру.

Диагностикалық жұмыс мамандарды кәсіби іріктеу, кәсіптік бағдар беру және кәсіби білім беру қызметінің негізгі құрамдас бөлігі болып табылады, ол арнайы кәсіптік кеңес беру және оқу орындарында жүзеге асырылады. Бұл жұмыс әрбір адамға лайықты мамандық таңдауға, кәсіби білім мен іскерлік дағдыларды тиімді меңгеру жолын табуға, кәсіби шеберлік деңгейін арттыруға бағытталған.

Психодиагностика осы мағынада өз саласында келесі мәселелерді қарастыратын ғылым болып табылады.

1. Психологиялық құбылыстардың табиғаты және оларды ғылыми тұрғыдан бағалаудың іргелі мүмкіндіктері туралы.

2. Қазіргі уақытта қолданылатын психодиагностикалық құралдар қабылданған жалпы ғылыми әдістемелік талаптарға қаншалықты сәйкес келеді?

3. Бүгінгі күнге дейін қалыптасқан психологиялық құбылыстарды іргелі тану мен сандық бағалаудың жалпы ғылыми негіздері туралы.

4. Әртүрлі психодиагностикалық құралдарға қойылатын негізгі әдістемелік талаптар қандай.

5. Психодиагностикалық әдістерді, соның ішінде тесттерді ғылыми дайындау және сынаудың негізгі тәртібі туралы.

Диагностикалық жұмыстардың нәтижелері клиникалық кеңес беруде және психотерапияда қолданылады. Бұл жағдайда психодиагностиканың негізгі

міндеті клиенттің нақты проблемасының себебін анықтау және оларды шешудің жолдары мен әдістерін таңдау болып табылады.

Психодиагностика сот тәжірибесінде сот-психологиялық сараптама жүргізу үшін қолданылады. Мәселеге байланысты психодиагностик зерттеу нәтижелері бойынша психологиялық қорытынды жасайды [4].

Ағымдағы «Таным» жобасының тақырыбы білім беру саласын жүзеге асыруға негіз бола алады. Балалардың танымдық процестерін зерттеп, баланы дамыту іс-әрекетін мақсатты түрде жүзеге асыра отырып, мектепалды даярлық сыныбында тәрбие мен оқыту процесін жүйелі түрде ұйымдастырып, осы мақсатқа жетуге болады. Сабақ барысында ол мұғалімнің пікірін бақылап, қадағалап, тиісті қорытынды жасай білуі керек. Мұның бәрі баланың жалпылама түрде құбылыстардың байланыстары мен байланыстарын анықтауға қабілетті психикалық белсенділігін дамытқан жағдайда қамтамасыз етіледі.

Қорыта айтқанда, мектепке психологиялық дайындық баланың сыныпқа енуіне, одан өз орнын табуға, жалпы іс-әрекетке араласуына көмектесетін жеке қасиеттерді қамтиды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мазасыздану туралы психолог-ғалымдардың теориялары мен ой-пікірлері [Мәтін] / Д.З. Абдуллина, Э.А. Құрманбек // Академик З. Алдамжар атындағы Қостанай әлеуметтік-техникалық ун-ті ғылыми хабаршысы. Серия Жаратылыстану-гуманитарлық ғылымдар = Вестник науки Костанайского социально-технического ун-та им. академика З. Алдамжар. Серия естественно-гуманитарных наук. – 2023. - № 2. - 57-59 б.

2. Мазасызданудың баланың өзін - өзі бағалауына тигізетін әсері және баланың топтағы мәртебелі жағдайы [Мәтін] / М. Бапаева, З. Елшібек // Жантану мәселелері. – 2011. - № 2. - 42-48 б.

3. Мазасызданудың пайда болу себептері, ерекшеліктері [Мәтін] / Н. Сейітова // Жантану мәселелері. – 2009.- № 4.- 51-53 б.

4. Мазасызданудың эмоционалдық қалпының теориялық мәселелері [Мәтін] / Н. Сейітова // Жантану мәселелері. – 2009. - № 2.- 21-26 б.

ОӘЖ 159.9

ОҚУ ҮЛГЕРІМІ ТӨМЕН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Мамыр А.С., Анаркулова А. Д., Ахметова Б. Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются организация работы с неуспеваемостью учащихся начальных классов.

Summary: The article discusses the organization of work with underachieving primary school students.

Сарапшылар елдегі экологиялық және әлеуметтік-экономикалық жағдайдағы келеңсіз өзгерістер мектеп оқушыларының соматикалық және жүйке-психикалық денсаулығын нашарлататынын, ал оқудың қарқындылығы

және мектеп бағдарламаларының шамадан тыс жүктелуі жағдайында үлгермеушілер санының айтарлықтай өсетінін атап өтті.

Алайда, академиялық сәтсіздіктің әлеуметтік-психологиялық факторын жоққа шығаруға болмайды. Өйткені, бала балаларды үнемі бір-бірімен салыстыратын, мұғалімнің бағалауы арқылы қолдау көрсететін топта оқиды. Сәтсіз студент құрдастарының «көзқарасына» ұшырайды және күн сайын дерлік сәтсіздік жағдайын бастан кешіреді. Мұның бәрі, әрине, оның тұлғалық қалыптасуы мен дамуына ықпал етпейді. Осыншама аз қамтылған студенттердің көптігіне кінәнің бір бөлігі біздің иығымызға, ұстаздардың мойнына түсетіні анық.

Тіпті ежелгі данышпандар: «Мәселені көру және түсіну - оның жартысы шешіледі, ал егер сіз мәселені көрмесеңіз, бұл сіздің бойыңызда бар дегенді білдіреді». Мектебіміздің қазіргі мәселесі – білім алу қабілеті төмен оқушыларды «жеңілтіп алмау», «жоқ жібермеу» [1].

«Артта қалу» сөзі талаптардың орындалмауының жинақталу процесін де, мұндай орындамаудың әрбір жеке жағдайын да, яғни осы процестің сәттерінің бірін білдіреді. Мұндай түсінік пен терминологияның сәйкес келмеуі зерттелетін құбылыстың мәніне байланысты: артта қалу процесі артта қалу актілерінен тұрады.

Үлгерімі төмен оқушыларды типтерге бөлу мектеп оқушыларының тұлғалық қасиеттерінің екі негізгі тобының өзара байланысының сипатына қарай жүзеге асырылуы мүмкін:

1. Оқу қабілетімен байланысты психикалық әрекеттің ерекшеліктері.
2. Оқушы тұлғасының оқуға деген көзқарасын анықтайтын бағыттылығы.
3. Осының негізінде үлгерімі төмен мектеп оқушыларының үш түрі анықталған:
4. Оқуға оң көзқараспен және оқушы позициясын сақтай отырып, ақыл-ой әрекетінің төмен сапасымен сипатталатын үлгерімі төмен оқушылар.
5. Психикалық белсенділік дамуының салыстырмалы түрде жоғары деңгейі оқуға теріс көзқарасы бар және оқушы позициясын ішінара немесе толық жоғалтқан студенттер.
6. Оқуға деген теріс көзқарасы бар психикалық әрекет сапасының төмендігімен және мектепті тастап кетуге ұмтылуынан көрінетін оқушы позициясын толық жоғалтумен сипатталатын үлгермейтіндер.

Үлгерімі төмен мектеп оқушыларының бірінші түрі. Осы типтегі барлық мектеп оқушылары психикалық операциялардың төмендеуімен байланысты оқу қабілетінің төмендігімен сипатталады [2]. Ойлау процесінің нашар дамуы (анализ, синтез, салыстыру, жалпылау және нақтылау) оқу материалын меңгеруде елеулі қиындықтар туғызады, бұл мектеп оқушыларында психикалық мәселелерді шешуде жеңілдетілген тәсілдің пайда болуына ықпал етеді. Бұл тәсіл арқылы студенттер оқу тапсырмаларын өздерінің мүмкіндіктеріне қарай бейімдеуге немесе ақыл-ой жұмысынан мүлдем аулақ болуға бейім, нәтижесінде психикалық дамудың кешігуіне және оқу дағдыларының дамымауына әкеледі.

Сабақта үлгермеу және сыныппен бірлесіп жұмыс істей алмау олар үшін моральдық қақтығыстың көзі болып табылмайды, өйткені олардың танымдық мүмкіндіктерінің шектелуіне байланысты олар белгілі бір пәндерді басқалармен тең дәрежеде меңгеру қабілетсіздігінде өздерінің артта қалуын дұрыс көреді. басқалардың бәрі. Моральдық қақтығыстың болмауы студенттің позициясын сақтауға және оң моральдық бағытты қалыптастыруға көмектеседі, өйткені оқуға оң көзқараспен сәтсіздіктің себептерін түсіну кемшіліктерді жеңуге жақсы ынталандыру болып табылады. Бұл үлгідегі студенттердің ұстаздары мен достарының көмегін ықыласпен қабылдайтындығы дәлел. Үлгерімі төмен мектеп оқушыларының екінші түрі. Бұл типтегі оқушылар мектепке жақсы интеллектуалдық дайындықпен, жақсы оқуға деген құштарлықпен келеді. Алайда, олардың оқу жұмысының сапасы, ең алдымен, оқу-тәрбие жұмысында неғұрлым кең және тұрақты мотивация болмаған жағдайда, олар тек ұнайтын нәрсені істеуге дағдылануынан көрінеді; бұл студенттер меңгеру пәндері бойынша белсенді ақыл-ой жұмысынан аулақ болады [3].

Мұндай жұмыстарды орындау барысында оларда оқу дағдысы қалыптаспайды, қиындықтарды жеңе алады. Осымен қатар оларда жұмысқа белгілі бір көзқарас қалыптасады: ұқыпсыз орындау, төмен қарқын. Екінші типтегі мектеп оқушылары үшін оқудағы сәтсіздік сөзсіз моральдық қақтығыстарға әкеледі. Ол олардың кеңірек интеллектуалдық мүмкіндіктері мен осы мүмкіндіктердің нашар жүзеге асуы арасындағы қайшылыққа байланысты туындайды, бұл өз бетінше оқу дағдыларының жоқтығымен түсіндіріледі.

Моральдық конфликт олардың бойында білім берудің бастапқы кезеңінде анықталады және оқуға деген теріс көзқарасты анықтап қана қоймайды, сонымен қатар жағымсыз моральдық бағыттың пайда болуына себеп болатын сынып ұжымынан бөлінуге әкеледі. Үлгерімі төмен мектеп оқушыларының үшінші түрі. Бұл түр, біріншісі сияқты, оқу қабілетінің төмендігімен сипатталады. Ойлау процестерінің нашар дамуы оқу материалын меңгеруде елеулі қиындықтар туғызады. Тәрбиелік тапсырмаларды орындау кезінде бұл оқушыларға сыншылдық жетіспейді; Сандарды манипуляциялау арқылы олар абсурдқа оңай келеді. Оның үстіне олар алған нәтижені басқа мектеп оқушыларының нәтижелерімен салыстыруға тырыспайды. Жұмысты осылай орындау оқудағы қиыншылықтар мен жұмыс істей алмаушылықты ғана емес, сонымен қатар оқуға деген немқұрайлы қатынасты көрсетеді. Ойлаудың тарлығы бұл мектеп оқушыларында өте анық байқалады. Танымдық іс-әрекеттің мотивациялық жағының әлсіз дамуы танымдық қызығушылықтардың жоқтығынан және жеке тұлғаның жалпы бағыттылығының сипатынан көрінеді. Осы қасиеттердің жиынтығы білімге, мектепке, мұғалімдерге деген теріс көзқарасты, сонымен қатар мектептен кетуге деген ұмтылысты анықтайды. Жалпы теріс көзқарас осы категорияның мүдделерін анықтайды. Мектепте оларды дене шынықтыру, еңбек сабақтары сияқты пәндер көбірек қызықтырады.

Қазіргі дидактика академиялық сәтсіздіктерді жеңудің негізгі әдістері ретінде мыналарды ұсынады:

1. Педагогикалық профилактика – оқытудың белсенді әдістері мен формаларын, жаңа педагогикалық технологияларды, проблемалық және бағдарламаланған оқытуды, педагогикалық іс-әрекетті ақпараттандыруды қамтитын оңтайлы педагогикалық жүйелерді іздеу. Осындай алдын алу үшін Ю.Бабанский оқу-тәрбие процесін оңтайландыру тұжырымдамасын ұсынды. АҚШ-та олар оқытуды автоматтандыру, даралау және психологияландыру жолымен жүріп жатыр.

2. Педагогикалық диагностика – оқу нәтижелерін жүйелі бақылау және бағалау, олқылықтарды дер кезінде анықтау. Ол үшін мұғалім мен оқушылар, ата-аналар арасындағы әңгімелесу, мұғалім күнделігіне мәліметтерді жазып алу арқылы қиын оқушыны бақылау, бақылау жұмыстарын жүргізу, нәтижелерін талдау, жіберілген қателік түрлеріне қарай кесте түрінде қорытындылау қолданылады. Ю.Бабанский артта қалған оқушылардың дидактикалық мәселелерін талдап, шешу үшін педагогикалық кеңес – мұғалімдер кеңесін құруды ұсынды.

3. Педагогикалық терапия – тәрбиелік кешігуді жою шаралары. Отандық мектепте бұл қосымша сабақтар. Батыста – теңестіру топтары. Соңғысының артықшылығы мынада: сабақтар топтық және жеке оқыту құралдарын таңдай отырып, күрделі диагностика нәтижелері бойынша жүргізіледі. Оларға арнайы мұғалімдер сабақ береді, сабаққа қатысу міндетті.

4. Тәрбиелік әсері. Оқудағы сәтсіздіктер көбінесе нашар тәрбиемен байланысты болғандықтан, үлгермеген студенттермен жеке жоспарлы тәрбие жұмысы жүргізілуі керек, оның ішінде студенттің отбасымен жұмысы да бар. Педагогика академиялық сәтсіздікті жеңуде айтарлықтай тәжірибе жинақтады. Әртүрлі практикалық шараларды талдау кейбір іргелі ережелерді анықтауға мүмкіндік берді. Үлгерімі төмен мектеп оқушыларымен жұмыс істегенде тәрбиелік және дамытушылық педагогикалық ықпалдар бірінші орынға шығады. Үлгерімі төмен оқушылармен жұмыстың мақсаты – олардың білім берудегі олқылықтарын толтыру ғана емес, сонымен бірге олардың танымдық дербестігін дамыту. Бұл маңызды, өйткені студент жолдастарын қуып жетіп, болашақта олардан қалып қоймауы керек. Үлгерімі төмен оқушыларға қойылатын талаптарды уақытша қысқартуға рұқсат етіледі, бұл олардың біртіндеп қуып жетуіне мүмкіндік береді. Жетістікке жете алмау себептері бейтараптандырылады (теріс жағдайларды жою және оң аспектілерді күшейту) [3].

Оқу-тәрбие процесін жетілдіру жолдарын әзірлеген кезде, әдетте, үлгерімі төмен мектеп оқушылары үшін ерекше қолайлы жағдайлар жасауды айтамыз. Сондай-ақ барлық студенттерге қатысты жеке шаралар әзірленуде; олар мектептегі оқушылардың оқу жағдайлары мен білімін жалпы жақсартуға қызмет етеді. Бұл есеп пен бақылауды жетілдіру бойынша ұсыныстарды, оқушылардың танымдық белсенділігін және олардың дербестігін белсендіру, ондағы шығармашылық элементтерді арттыру және қызығушылықтарды

дамытуды ынталандыру бойынша ұсыныстарды қамтиды. Кейбір педагогикалық-психологиялық еңбектерде ұсынылған қарым-қатынастарды қайта тәрбиелеу жолдары нәтижелі болып көрінеді: оқушының алдына оның табысқа жетуі үшін оған қолжетімді міндеттерді қою. Ең кішкентай табыстан оқуға деген оң көзқарасқа көпір салуға болады. Осы мақсатта олар ойын және практикалық әрекеттерді пайдаланып, үлгерімі төмен жоғары сынып оқушыларын артта қалған бастауыш сынып оқушыларымен сабаққа тартады. Бұл жағдайда педагогикалық іс-әрекет оқушыларды білім құндылықтарын түсінуге және мектептегі оқуы туралы сыни тұрғыдан ойлауға мәжбүр етті [4].

Сондай-ақ үлгерімі төмен оқушыларға арналған арнайы сауалнама шарттарына назар аударылды. Тақтада жауап туралы ойлануға көбірек уақыт беріп, жоспар, сызба, постер арқылы сабақтың мазмұнын көрсетуге көмектесу ұсынылады. Жауап берген оқушымен жеке әңгімелесу, оның қиындықтарын білу, жетекші сұрақтарға көмектесу үшін үлгерімі төмен студенттерге сауалнаманы басқа студенттердің өзіндік жұмыстарымен біріктіру ұсынылады. Сабақта өзіндік жұмыс кезінде үлгерімі төмен оқушыларға берілген тапсырмаларды кезеңдерге, мөлшерлерге бөліп, басқа оқушыларға қарағанда егжей-тегжейлі нұсқау беру тиімді екені атап өтіледі.

Әдебиеттерде мұғалімнің сабақта студенттердің уақытша топтарымен сараланған жұмысына көп көңіл бөлінеді. Оқушылардың үш тобын бөлу ұсынылады: әлсіз, орташа және күшті. Мұғалімнің міндеті – әлсіздерді қажетті деңгейге жеткізу ғана емес, сонымен қатар орташа және күшті оқушыларға мүмкін болатын жүктеме беру [4]. Сабақтың белгілі бір кезеңдерінде топта өзіндік жұмыс ұйымдастырылып, оқушылар әр түрлі қиындық дәрежесіндегі тапсырмаларды орындайды. Мұғалім алдымен әлсіз оқушыларға көмектеседі. Соңғы кезеңде студенттер өздік жұмыстары бойынша есеп береді. Сабақты құрудың бұл принципі көптеген мектептердің тәжірибесінде қолданылады. Топтардың уақытша екенін атап өткен жөн, бірінен екіншісіне өту студенттерге олардың қалауы бойынша рұқсат етіледі және әр оқушының жетістігін ескере отырып, оқытушы жүзеге асырады. Оқушылардың үй тапсырмасын да саралау қажет. Бұл мәселе салыстырмалы түрде аз әзірленді, бірақ мен атап өткім келетін қызықты ойлар бар: бағдарламаланған үй тапсырмаларының құралдарының артта қалғандар үшін пайдалылығы, проблемалық жағдайды құрудың тиімділігі және үй тапсырмасын даралау. Тәжірибеде мектептерде артта қалған оқушылар үшін қосымша сабақтардың әртүрлі түрлері кеңінен қолданылады. Бұл шараның кең тарауы, қисынсыз деп орынды сынға алынса да, біздің ойымызша, материалды оқуға кететін уақытты көбейтуімен түсіндіріледі. Бұл әдіс сыныптағы оқушылардың жұмысын саралауды және үй тапсырмасын жекелендіруді білмейтін мұғалімдер үшін жалғыз әдіс болып шықты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бұзаубақова К.Ж. Педагогикалық шеберлік. – Тараз: ИП «Бейсенбекова А.Ж.», 2018. - 325 б.

2. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН. 2018, - 340 б.
3. Материалы по предупреждению неуспеваемости учащихся. Агапова И.Ю. //Лучшие страницы педагогической прессы - №2, 2013, стр.41-49
4. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.

УДК 371

ОТ АПАТИИ К ЭКСЦИТАЦИИ: СЕКРЕТЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ ДЕТЕЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕССЕ

Марфель К.С.

Университет Мирас, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Балалық шақтағы апатия мен эксцитация балалар мен жасөспірімдердің дамуы мен әл-ауқатына айтарлықтай әсер етуі мүмкін маңызды психологиялық жағдайларды білдіреді. Бұл ғылыми мақалада біз балалық шақтағы апатия мен эксцитацияны басқарудың табиғатын, себептерін, салдары мен әдістерін зерттейміз.

Summary: Childhood apathy and excitability are important psychological conditions that can have a significant impact on the development and well-being of children and adolescents. In this scientific article, we investigate the nature, causes, consequences and methods of managing child apathy and excitatio.

Настоящая статья обсуждает важность мотивации детей на уроке и предлагает несколько ключевых стратегий, которые могут помочь педагогам и родителям сделать учебный процесс более привлекательным для детей [1]. Мотивированные учащиеся продемонстрировали более высокую активность и более качественное учебное выполнение, что делает эту тему актуальной и важной для всех, кто заботится о образовании детей.

Мотивация играет ключевую роль в учебном процессе. Заинтересованные учащиеся активно учатся и развиваются. Однако, зачастую возникает вопрос, как заинтересовать детей в уроке. В данной статье мы рассмотрим несколько стратегий, которые помогут педагогам и родителям сделать уроки более привлекательными [2]. Целью научной статьи является исследование и анализ методов и стратегий, которые могут быть использованы для вовлечения детей в учебный процесс и повышения их мотивации к обучению. Статья направлена на выявление эффективных педагогических подходов, которые способствуют созданию стимулирующей и интересной образовательной среды, способствующей активному участию и обучению учащихся.

Детская невнимательность на уроке является проблемой по нескольким причинам:

- **Снижение обучаемости:** Невнимательность может мешать детям усваивать учебный материал. Они могут упускать важные детали и информацию, что сказывается на их способности учиться и прогрессировать.

- Потеря времени: Постоянные отвлечения и невнимательность могут приводить к потере драгоценного времени на уроке. Это может замедлить темп обучения и сделать сложнее завершение учебных программ.

- Ухудшение успеваемости: Дети, страдающие от невнимательности, могут испытывать затруднения в выполнении домашних заданий и сдаче экзаменов, что может сказаться на их академической успеваемости.

- Влияние на самооценку: Дети, постоянно совершающие ошибки из-за невнимательности, могут начать сомневаться в собственных способностях и развивать негативное отношение к учебе.

- Социальные аспекты: Невнимательность на уроке может вызвать негативные реакции со стороны учителей и сверстников, что может повлиять на социальные отношения и самооценку ребенка.

- Психологические аспекты: Невнимательность может вызывать стресс и дисфункциональные реакции, такие как тревожность и депрессия, у детей.

- Потеря образовательных возможностей: Детская школа - это время, когда формируются основные навыки и знания. Невнимательность может лишить ребенка возможности развивать свои способности и учиться новым навыкам.

- Влияние на будущее: Проблемы с невнимательностью в детстве могут оказать влияние на будущую профессиональную жизнь, так как способность к концентрации и вниманию часто важна для успеха во многих областях.

Важно понимать, что детская невнимательность может иметь разные причины, включая биологические и психологические факторы. Решение этой проблемы может потребовать индивидуального подхода и поддержки со стороны родителей и педагогов [3].

Вовлечение ребенка в урок - важная задача для педагогов и родителей [4]. Это помогает усилить интерес ученика к учебе и сделать образовательный процесс более продуктивным. Вот некоторые способы, как можно вовлечь ребенка в урок:

- Создание интересных уроков: Развивайте уроки вокруг тем, которые интересуют ребенка. Попробуйте найти способы, как сделать учебный материал более увлекательным, включая визуальные и интерактивные элементы.

- Использование историй и рассказов: Расскажите увлекательные истории, связанные с учебным материалом. Истории могут помочь ученикам лучше понять и запомнить информацию.

- Игровые элементы: Используйте игровые методы в обучении. Это может включать в себя создание образовательных игр, викторин и головоломок, которые помогут ученикам активно участвовать в уроке.

- Сотрудничество и обсуждение: Поощряйте детей работать в группах, обсуждать материал и решать задачи вместе. Это позволяет им чувствовать себя важными и учиться от друг друга.

- **Связь с реальной жизнью:** Покажите, как учебный материал применяется в реальной жизни. Это поможет детям понимать, почему учиться важно.

- **Дополнительные материалы:** Предложите дополнительные материалы или ресурсы для самостоятельного исследования. Это может вдохновить ребенка на дополнительное обучение.

- **Поддержка и поощрение:** Поощряйте усилия ребенка и поддерживайте его, даже если учеба вызывает сложности. Позитивная обратная связь мотивирует.

- **Адаптация к стилю обучения:** Учитывайте индивидуальный стиль обучения ребенка. Некоторые предпочитают визуальные методы, другие - аудиальные или кинестетические. Приспосабливайтесь к стилю каждого ученика.

- **Связь с интересами:** Узнайте о хобби и интересах ребенка. Интегрируйте их в учебный процесс, чтобы сделать уроки более привлекательными.

- **Давайте выбор:** Предоставьте ребенку некоторую свободу выбора в учебном процессе. Позвольте ему решать, какой аспект учебы ему интереснее и какой он хотел бы изучить ближе [3].

Я бы хотела привести пример как я справлялась с этой задачей. На одном из уроков естествознания я применила игровую технику. В игровой технике я провела урок с использованием игры майнкрафт.

Проведение урока в стиле Minecraft может быть увлекательным и эффективным способом обучения детей в четвертом классе. Minecraft - популярная компьютерная игра, которая способствует развитию творческого мышления, логики и кооперации.

Сравнение ресурсов в Minecraft с ресурсами в реальной жизни может помочь детям лучше понять, как виртуальный мир игры отражает некоторые аспекты реального мира. Вот несколько примеров такого сравнения:

- **Дерево (Wood):**

- **Minecraft:** В игре древесину можно добывать из деревьев и использовать для создания инструментов и строительства.

- **Реальная жизнь:** Дерево в реальной жизни используется для получения древесины, которая служит для строительства, производства мебели и топлива.

- **Уголь (Coal):**

- **Minecraft:** Уголь можно добывать из угольных жил в шахтах и использовать для создания топлива и факелов.

- **Реальная жизнь:** Уголь в реальной жизни используется для производства электроэнергии, отопления и в промышленности.

- **Железо (Iron):**

- **Minecraft:** Железо добывается из руды и используется для создания более прочных инструментов и брони.

- **Реальная жизнь:** Железо в реальной жизни широко применяется в строительстве, производстве стали и других металлических изделиях.

- **Золото (Gold):**

- Minecraft: Золото может быть добыто из руды и использовано для создания украшений и инструментов с высокой прочностью.
  - Реальная жизнь: Золото в реальной жизни используется как драгоценный металл, для изготовления украшений и в медицине.
  - Алмазы (Diamonds):
  - Minecraft: Алмазы являются самыми ценными ресурсами в игре и используются для создания инструментов и брони с выдающейся прочностью.
  - Реальная жизнь: Алмазы в реальной жизни известны как драгоценные камни и используются в ювелирном деле и в качестве абразивов в индустрии.
- Сравнение этих ресурсов в Minecraft с их аналогами в реальной жизни может помочь детям понять ценность и разнообразие природных ресурсов, а также связь между виртуальным и реальным мирами.

Список использованной литературы:

1. Жданова Е.Н. Диагностика развития коммуникативных, организаторских и общеучебных умений младших школьников. Студенческая наука и XXI век. 2012; 9: 451 – 453.
2. Юлия Сущевская врач-невролог, 6 детское неврологическое отделение, ГБУ РО «ОКБ им. Н.А. Семашко» Available at: /naucно-popularnye/nevrologia/sindrom-deficitivnimanіa-i-giperaktivnosti-u-detej-posobie-dla-roditelej
3. Сиротюк А.Л. Психологическая основа формирования учебных навыков школьников: учебное пособие. Москва: Директ-Медиа, 2014.
4. Турлова Е.А., Фомина С.И. Формирование коммуникативных умений младших школьников средствами игровой деятельности. Начальная школа: Проблемы и перспективы, ценности и инновации. 2014; 7: 167 – 171

УДК 37.026

РОЛЬ ВИРТУАЛЬНОЙ ИГРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ: ОТКРЫТЫЕ ДВЕРИ В ОБРАЗОВАНИЕ БУДУЩЕГО

Марц А.

Томский Государственный Педагогический Университет, г. Томск, Россия

Түйін: Қолданыстағы теориялар мен тұжырымдамаларға сүйене отырып, виртуалды ойынды түсіну және оның анықтамасы қарастырылады. Мақалада виртуалды ойындардың оқу үдерісіне әсері және олардың болашақ оқу жүйесінде қолданылуы қарастырылған. Оқу тәжірибесінде виртуалды ойындарды қолданудың артықшылықтары мен мүмкіндіктері талданады. Мақалада виртуалды ойындардың студенттердің когнитивті және эмоционалдық процестеріне әсері туралы бар зерттеулерге шолу қарастырылған.

Summary: The comprehension of a virtual game and its definition are considered, based on existing theories and concepts. The article explores the influence of virtual games on the educational process and their usage in the future educational system. The advantages and possibilities of virtual games usage in educational practice are analyzed. The article examines a review of existing researches about the virtual games effects on students' cognitive and emotional processes.

В современном образовании все большее внимание уделяется применению новых технологий и инновационных методов обучения. Одним из наиболее заметных изменений в педагогической сфере стало внедрение виртуальных игр в учебный процесс. Виртуальная игра - это мощный инструмент, который может не только увлечь студентов, но и помочь им развить навыки, необходимые для успешной адаптации и развития в современном обществе. Данная статья исследует роль виртуальной игры в современной педагогике и ее возможности в образовании будущего.

Само понятие термина "виртуальная игра" в педагогической науке как таковое не имеет широкого распространения. По данным Национального Корпуса Русского Языка, фиксированно использовался термин в одном тексте научного характера [1]. Не имея широкого выбора определений, сформулируем его самостоятельно и поскольку понятие состоит из двух слов, будем брать значения по каждому. По определению "Толкового словаря" под авторством Ушакова Д.Н.: "Виртуальный - пребывающий в скрытом состоянии и могущий проявиться, случиться; возможный"; также "Игра - тот или иной вид игрового действия, как совокупность определенных приемов, правил." [2]. Таким образом, можем предложить определение: "Виртуальная игра - это форма развлечения, которая основана на интерактивности и взаимодействии игрока с виртуальной средой".

Исследуя проблему виртуальной игры в контексте педагогической деятельности, важно рассмотреть развитие когнитивных навыков обучающихся. Виртуальная игра позволяет студентам развивать свои когнитивные способности, такие как логическое мышление и пространственное воображение. Игры, основанные на научных, математических и кибернетических подходах, могут помочь студентам улучшить свои навыки анализа и решения сложных задач.

Процесс игры развивает навык коллективной работы и командный дух. Многие виртуальные игры позволяют студентам работать в командах и раскрывать собственный потенциал в сфере взаимодействия и коммуникации. Это помогает подготовить студентов к сотрудничеству на рабочем месте и развивает уверенность в своих коммуникативных способностях.

Игра позволяет персонализировать обучение, то есть виртуальные игры могут предоставить индивидуализированный подход к обучению, который адаптируется под уровень знаний и потребности отдельного студента. Это позволяет каждому студенту развивать свои навыки в своем собственном темпе, что способствует более эффективному восприятию необходимой информации в учебном процессе.

Виртуальные игры могут стать мощным инструментом мотивации для студентов. Заинтересованность в процессе игры, достижение целей и получение наград могут стимулировать учеников к активному и продуктивному обучению. Изучая эту сторону вопроса, можно рассмотреть результаты исследования влияния конкурентных отношений в рамках игры на повышение качества

учебного процесса и его результатов. Например, в своем исследовании Чеснокова О.Б. и Тарасова К.С., приходят к следующему выводу: "Дети, психологически готовые к соревнованию, мотивированы приобретать навыки и компетенции в соревновательных видах деятельности и максимально продемонстрировать свои способности" [3].

Применение методики внедрения виртуальной игры в повседневную практику изучения различных предметов влияет на то, как студенты справляются с вызовами и развивают навык решения проблем. Виртуальные игры часто предлагают сложные задания и вызовы, которые требуют от студентов применения своих умений и творческого мышления. Это помогает развивать у студентов способности с решением возникающих учебных проблем, упорство, гибкость мышления и саморегуляцию.

Подводя итог, обозначим, что виртуальные игры представляют огромный потенциал в современной педагогике. Они могут не только сделать учебный процесс увлекательным и интерактивным, но и развивать знания и умения студентов, необходимые для успешной адаптации и развития в современном обществе. Разработка и внедрение более эффективных виртуальных игр в образовательные программы является важной задачей для педагогов, помогающей открыть двери в будущее образование.

Список использованной литературы:

1. Основной корпус // Национальный Корпус Русского Языка URL: <https://ruscorpora.ru/results?search=Ck8qGAoICAAQChgyIAoQBSAAQAVqBDAuOTV4ADICCAE6AQFCLAoqCigKA3JlcRIhCh/QktC40YDRgtGD0LDQu9GM0L3QsNGPINC40LPRgNCwMAE=> (дата обращения: 31.10.2023).

2. Толковый словарь русского языка : в 4 т / под ред. Д. Н. Ушакова. – М. : Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1935-1940. – 1534 с.

3. Чеснокова Ольга Борисовна, Тарасова Кристина Сергеевна Все ли дети готовы к конкуренции? Типы конкурентного поведения старших дошкольников и младших школьников в условиях соревновательной игры // СДО. 2016. № 6 (68). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vse-li-deti-gotovy-k-konkurentsii-tipy-konkurentnogo-povedeniya-starshih-doshkolnikov-i-mladshih-shkolnikov-v-usloviyah-sorevnovatelnoy> (дата обращения: 31.10.2023).

ОӘЖ 378.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Медетбаева Г.Ж., Шиналиева А.У., Лашынбек Г.О.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются особенности работы учителя с учениками начальных классов.

Summary: The article examines the features of a teacher's work with primary school students.

Мектепке барудың басталуы - баланың өмір жолындағы табиғи кезең: әрбір мектеп жасына дейінгі бала белгілі бір жасқа жеткенде мектепке барады.

Мектепте оқу - әлеуметтік және педагогикалық, психологиялық және физикалық тұрғыдан алғанда балалар өміріндегі ең қиын және шешуші сәттердің бірі.

Мектепке бару – бала өміріндегі ең маңызды сәттердің бірі. Оның табысы мен тұлғаның болашақта өзін-өзі танытуы көп жағдайда оның қандай білім беру жүйесінде жүргеніне және алғашқы ұстазы қандай болатынына байланысты.

Бастауыш сынып мұғалімдерінің іс-әрекетінің өзіне тән ерекшеліктері бар:

- оқушы тұлғасын қалыптастыру;
- қоршаған әлем туралы ғылыми танымның бастапқы дағдыларын қалыптастыру;
- оқушының әртүрлі әлеуметтік қарым-қатынасқа түсуі.

Жаңа нәрсе жасау - инновация. Білім беруді инновациялық дамыту – мемлекеттің басым бағыттарының бірі.

Білім беру процесінің барлық қатысушыларының психологиялық салауаттылығы мен денсаулығы – бұл кез келген жаңашылдықты жақтаушылар да, қарсыластар да даулай алмайтын айқын міндет.

Бастауыш сынып жасындағы балалармен жұмыс жасауда мұғалімнің негізгі міндеті – әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, балалардың мүмкіндіктерін ашу және жүзеге асыру үшін оңтайлы жағдай жасау [1].

Бастауыш сыныпта балада оқушының ішкі позициясын қалыптастыру қажет, атап айтқанда: бастауыш мектептен бас тарту – өмір сүрудің ойын тәсілі, оқу-тәрбие процесіне ересек адам ретінде қарым-қатынастың жаңа түріне оң көзқарас. мұғалім.

Бастауыш мектепте жұмыс істейтін мұғалімдердің негізгі міндеттерінің бірі балалардың мектеп өміріне сәтті бейімделуіне жағдай жасау болып табылады.

Баланы мектеп өміріне бейімдеу кезінде мұғалімдер бастауыш сынып оқушының кейіннен жан-жақты дамуына жағдай жасауды есте ұстауы керек.

Бейімдеу жұмыстарының тиімділігін қамтамасыз етудің маңызды құрамдас бөлігі оқу үдерісі субъектілерінің өзара әрекеттесуі болып табылады. Ол жоғары түпкілікті нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған жұмыстың мақсаттары, міндеттері, мазмұны, нысандары мен әдістерінің бірлігінің болуын болжайды.

Бастауыш сынып мұғалімдері келесі ұсыныстарды орындауы керек:

- ойын, өнімді, білім беру және басқа да қызмет түрлерін біріктіру;
- алты жасар балаларды оқытудың тиімділігіне қол жеткізу үшін сабаққа деген оң, эмоционалды қатынасты қалыптастыру қажет;
- мектеп әдістерін ішінара және өлшенген пайдалана отырып, мектепке дейінгі тәрбие әдістерін кеңінен қолдана отырып (әсіресе бірінші жартыжылдықта) алты жасар балалардың іс-әрекетіне басшылық жасау;

- педагогикалық қарым-қатынас әдістерінде ғана емес, стильдерінде де сабақтастықты сақтау қажет;
- оқушылардың бірлескен (топтық) іс-әрекеті үшін оқытудың үлкен мүмкіндіктерін пайдалану;
- рөлдік және тұлғалық қарым-қатынас қабілеттерін дамыту – жетекші қызметтегі өзгерістерге дайындықтың маңызды шарты;
- мектепке бейімделу процесінде оқушылардың оқу қабілетінің деңгейінде, білімді меңгеру қарқынында, интеллектуалдық әрекетке қатынасында, эмоция ерекшеліктері мен мінез-құлқын ерікті түрде реттеуде көрінетін жеке психологиялық ерекшеліктерін ескеру.

Бастауыш жалпы білім берудің метапәндік нәтижелері құрылымында білім беру процесінің негізгі құзыреттілігі болып табылатын коммуникациялық дағдыларды қамтитын әмбебап оқу әрекеті жатады. Коммуникативті оқыту дағдыларына дамыған коммуникативті дағдылар, қарым-қатынас ережелерін білу, ауызша және жазбаша сөйлеуді дамыту, сөйлеуді реттеу дағдылары жатады. Бастауыш сынып оқушыларының коммуникативтік құзыреттілігін дамытуға ықпал ететін коммуникативтік оқу әрекеті [2].

Бастауыш мектеп жасы оқушының психикасы мен тұлғасын дамыту үшін өте маңызды. Мектеп жасында бала импульсивті, ситуациялық мінез-құлықтан қандай да бір идея арқылы делдалдық жеке мінез-құлыққа көшеді. Мінез бейнесі мен іс-әрекет нәтижесінің бейнесі оның реттеушісіне айналып, үлгі қызметін атқарады. Бұл сурет салуда және жобалауда айқын көрінеді: стихиялық әрекеттерден және дайын үлгілерге еліктеуден оқушылар өз идеяларын жүзеге асыруға көшеді.

Мұғалімдерден мектепте үлкендер мұғалімдер, оқушылар және ата-аналар арасындағы қалыптасқан жылы қарым-қатынасты сақтау үшін ерекше зейінділік пен психикалық төзімділік танытатын үйге жақын болатын атмосфераны құру талап етіледі.

Ересектер баламен қарым-қатынасты ол өзін сырттан көре алатындай етіп құруы керек, оның сезімдерін, эмоцияларын түсінеді және оларды басқарғысы келеді. Ересектер мен балалардың өзара қарым-қатынасы ересектерде де, балаларда да ар-ожданның ішкі дауысын арттыруға бағытталатын болады.

«Өзара әрекеттесу» ұғымы психология, әлеуметтану және әлеуметтік психология сияқты ғылымдарда орталық болып табылады [3].

Мұғалімнің, оқушының және ата-ананың жеке байланысы ретінде бірлескен үйлестірілген оқу-тәрбиелік, шығармашылық, әлеуметтік маңызы бар қызметте өзара әрекеттестіктің әрбір субъектісінің өзін-өзі жүзеге асыруына ықпал ететін және ересектер мен ересектерді жетілдіруге ықпал ететін маңызды деп санаймыз. Балалар. Бұл бақылаулар оқу-тәрбие процесінде белгілі бір тәсілдерді қолдану оқушылардың тұлғалық қасиеттерін дамытуға итермелейтінін көрсетті.

Бұл жұмыстың нәтижелі болуы, оқушылар мен ата-аналардың, сынып жетекшісінің өзара қарым-қатынасын қалыптастыру мұғалімге, оның біліміне,

шығармашылық және кәсіби қабілеттеріне, оқушылармен, ата-аналармен қарым-қатынас жасай білуіне байланысты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Лаврентьева И.В. Организаторские и коммуникативные способности педагога в системе профессионально значимых качеств / И.В. Лаврентьева, М.А. Лысенко // Молодой ученый. – 2016. – №29. – С. 585–588. [

2. Гуревич П. С. Психология и педагогика. Учебник и практикум для академического бакалавриата. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 430 с.

3. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. /Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т.,Берикханова А.Е. Оқулық.– Алматы: ОНОН. 2018, - 357 бет

ОӘЖ 378.1

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІ

Медеу Н.Т.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлен обзор основных характеристик дистанционного обучения.

Summary: The article provides an overview of the main characteristics of distance learning.

«Бейімделу» термині соңғы латын тілінен аударғанда «adaptatio» - реттеу, бейімдеу.

Мектепке бейімделу – бұл жүйелі ұйымдастырылған оқуға көшу кезінде баланың танымдық, мотивациялық және эмоционалдық-еріктік сферасының қайта құрылымдауы. Бірінші сынып оқушылары үшін мектепке бейімделу кезеңі өте қиын.

Сонымен қатар, мектепке бейімделу көп қырлы процесс. Оның құрамдас бөліктері физиологиялық бейімделу және әлеуметтік-психологиялық бейімделу (мұғалімдерге және олардың талабына, сыныптастарына) [1].

Физиологиялық бейімделу. Жаңа жағдайлар мен талаптарға үйренген баланың денесі бірнеше кезеңнен өтеді:

1. Жаттығудың алғашқы 2-3 аптасы «физиологиялық дауыл» деп аталады. Бұл кезеңде баланың денесі барлық дерлік жүйелерде айтарлықтай шиеленіспен барлық жаңа әсерлерге жауап береді, яғни балалар өз денесі ресурстарының едәуір бөлігін жұмсайды. Бұл қыркүйекте көптеген бірінші сынып оқушыларының ауырып қалуын түсіндіреді.

2. Бейімделудің келесі кезеңі – тұрақсыз бейімделу. Баланың денесі қолайлы, жаңа жағдайларға оңтайлы жауап береді.

3.Осыдан кейін салыстырмалы түрде тұрақты бейімделу кезеңі басталады. Дене стресске аз күйзеліспен жауап береді.

Сонымен қатар, физиологиялық тәуелділікті жеңілдетеді:

күнделікті режимді өзгерту, ойын, дұрыс отыру, дұрыс тамақтануды ұйымдастыру, дене белсенділігін дамыту, дербестік пен жауапкершілікке тәрбиелеу.

Бала мектепке қай уақытта барса да, ол өзінің дамуының ерекше кезеңін - 7 (6) жылдық дағдарысты бастан кешіреді.

Бұрынғы баланың әлеуметтік мәртебесі өзгереді - жаңа әлеуметтік рөл «студент» пайда болады. Бұл баланың әлеуметтік «Менінің» тууы деп санауға болады.

Сыртқы позицияның өзгеруі 1-сынып оқушысының өзіндік санасының өзгеруіне әкеледі және құндылықтарды қайта бағалау орын алады. Бұрын маңызды болған нәрсе екінші деңгейге айналады, ал оқуға қатысты нәрсе құндырақ болады.

6-7 жас аралығында баланың эмоционалдық саласында елеулі өзгерістер орын алады. 7 (6) жастағы дағдарыс кезеңінде баланың интеллектуалдық дамуы және оның дамыған жалпылау қабілеті тәжірибені жалпылауды талап етеді. Нәтижесінде мүмкін болатын сәтсіздіктер тізбегі (оқу кезінде, қарым-қатынаста) тұрақты кемшілік кешенінің қалыптасуына әкелуі мүмкін. 6-7 жаста мұндай «игерту» баланың өзін-өзі бағалауының дамуына және оның ұмтылыстарының деңгейіне ең жағымсыз әсер етеді.

Балалар психикасының бұл ерекшелігі мектептегі білім беруде ескеріледі – мектептің бірінші жылы бағаланбайды, яғни оқушылардың жұмысын бағалауда бағалар қолданылмайды, олардың іс-әрекетін сапалы талдауға көбірек көңіл бөлінеді. Ата-аналар балаларымен қарым-қатынас жасау кезінде тәжірибені жалпылауды да ескеруі керек [2].

Кесте 1. Баланың мектепке әлеуметтік-психологиялық бейімделуіне ықпал ететін жағдайлар

<ul style="list-style-type: none"> – ата-ана үшін баланың өзін-өзі бағалауы; – отбасындағы қолайлы психологиялық климат; – баланың өзін-өзі бағалауы; – мектепке деген қызығушылықтарын дамыту; – сыныптастарымен достық қарым-қатынас.	<ul style="list-style-type: none"> – физикалық әсерге жол бермеу; – тәуелсіздікті қамтамасыз ету; – баланың темпераментін ескере отырып; – оқуға бақылауды ұйымдастыру; – табыс пен жетістіктерге ынталандыру; – моральдық ынталандыру; – өзін-өзі бақылауды және өзін-өзі бағалауды дамыту.
--	---

Осылайша, осы кезеңде маңызды:

1. «Оқушының ішкі ұстанымын» қалыптастыруға ықпал ету.

2. Мектеп оқушысының күнделікті тәртібін құру.
3. Балаңызға сұрақ қоюға үйретіңіз.
4. Мінез-құлықтың ерікті формаларын дамыту.
5. Қарым-қатынас дағдыларын дамыту.

Балаға мектеп оқушысының позициясына үйренуге көмектесіңіз (сондықтан айырмашылықты көрсету маңызды: мектеп оқушысы мектеп оқушысы емес). Танымдық қажеттіліктер мен ересектермен жаңа деңгейде қарым-қатынас жасау қажеттілігін біріктіретін «оқушының ішкі ұстанымын» қалыптастыру. Өзінің мектеп оқушысы ретіндегі жағымды бейнесі оған өзгермелі өмір жағдайларына жақсы бейімделуге және мектеп оқушысының позициясын берік ұстауға мүмкіндік береді, сонымен қатар мектепке эмоционалды оң көзқарасты қалыптастырады.

- оқушының күнделікті тәртібін құру
- бағалау, өзін-өзі бағалау және оның әртүрлі критерийлерімен таныстыру: дұрыстық, ұқыптылық, әдемілік, еңбексүйгіштік, қызығушылық және осының барлығына қалай жетуге болатынын баламен бірге дамыту.

- баланы сұрақ қоюға үйрету (процедуралық мағынада емес, шешуші мағынада)

- балаларда өз эмоцияларын басқару қабілетін дамыту, яғни мінез-құлықтың озбырлығын дамыту. Студент өз іс-әрекетін саналы түрде ережеге бағындыра білуі керек, мұқият тыңдап, ұсынылған тапсырманы ауызша және көрнекі түрде қабылданатын үлгі бойынша дәл орындауы керек.

- оқудың когнитивтік және әлеуметтік мотивтерінен, сондай-ақ жетістікке жету мотивтерінен тұратын оқу мотивациясын дамыту.

- ұжымдық оқу әрекетінде адекватты әрекет етуге мүмкіндік беретін қарым-қатынас дағдыларын дамыту. Оқу іс-әрекетінің әдістерін меңгеру студенттерден өзіне және өз іс-әрекетіне сырттай қарай білуді, өзін және бірлескен ұжымдық іс-әрекетке басқа қатысушыларды объективті бағалай білуді талап етеді.

Егер жоғарыда аталған барлық шарттар орындалып қана қоймай, бала оны қабылдайтын болса, онда мектептегі білім беру жағдайына бейімделу процесі сәтті болады.

Мектепке бейімделу/бейімделу критерийлері:

1. Баланың оқу процесіне қанағаттануы.
2. Баланың оқу бағдарламасын меңгерудегі жетістігі.
3. Оқу тапсырмаларын орындау кезіндегі баланың дербестік дәрежесі.
4. Тұлғааралық қарым-қатынасқа қанағаттану.

Сонымен, баланың қолайлы психологиялық бейімделуінің негізгі көрсеткіштері: адекватты мінез-құлықты қалыптастыру, оқушылармен, мұғаліммен байланыс орнату, оқу іс-әрекетінің дағдыларын меңгеру деп қорытынды жасауға болады. Мұғалімдердің, тәрбиешілердің, ата-аналардың, дәрігерлердің және психологтардың бірлескен күш-жігері баланың мектепке бейімделмеу және оқудағы қиындықтарды бастан кешіру қаупін азайтады [3].

Кіші мектеп жасындағы балалардың мектепке сәтті бейімделуінің жоғарыда аталған көрсеткіштері осы процестің барысына назар аударатын мұғалімдер үшін бастапқы нүкте болып табылады. Ал бұл процесті бақылауға және бақылауға мүмкіндік беретін негізгі әдіс – бақылау әдісі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Котова, И.Б. Общая психология: Учебное пособие / И.Б. Котова, О.С. Канаркевич. - М.: Дашков и К, Академцентр, 2016. - 480 с
2. Гуревич П. С. Психология и педагогика. Учебник и практикум для академического бакалавриата. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 430 с.\
3. Маклаков, А.Г. Общая психология: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. - СПб.: Питер, 2017. - 583 с.

ОӘЖ 378.1

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ

Мәлік А.Б.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

*Резюме: В статье рассматриваются воспитательное значение казахских сказок.
Summary: The article discusses the educational significance of Kazakh fairy tales.*

Бастауыш мектепте тәрбие жұмысы маңызды рөл атқарады. Тәрбие үздіксіз жүреді: оқу процесінде серуендеу, ойындар және мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынаспен бірге жүретін басқа да әрекеттер.

Қазіргі педагогиканың маңызды бағыттарының бірі – өзімен және қоғаммен үйлесімді өмір сүре алатын шығармашыл, өзін-өзі қамтамасыз ететін және белсенді тұлғаны қалыптастыру. Мектеп баланың санасына негіз қалайды, соның арқасында ол кейіннен өзінің жеке қасиеттерін көрсете алады. Әрбір бала – бірегей қасиеттері мен мүмкіндіктері бар бірегей тұлға.

Ұзартылған күн тобының тәрбиешісі сияқты мұғалім үшін де оқушылардың бос уақытын ұйымдастырудың маңызы зор. Құрбыларымен қарым-қатынас олардың жан-жақты дамуы үшін маңызды рөл атқарады. Бұл балаларға жақындауға және олардың мінезінің әртүрлі қырларын білуге көмектеседі. Баланы жеңу, оның сеніміне кіруге тырысу, оның ойлары мен күмәндерімен бөлісуге көмектесу өте маңызды.

Менің ойымша, мектептегі тәрбие жұмысының басты мақсаты қай уақытта да тұлғаның қалыптасуына жағдай жасау болды және болып қала береді. Мұғалім үшін баланы дұрыс тәрбиелеу: оның моральдық-этикалық құндылықтарын, шығармашылық қабілетін дамыту, психикалық, эмоционалдық және физикалық денсаулығын нығайту өте маңызды. Бала қиын өмірлік жағдайда дұрыс шешім қабылдап, оның жолы қалай болатынына байланысты әртүрлі мамандықтарды игере алуы үшін өмірге қажетті дағдыларды алуы маңызды.

Тәрбие қызметінің негізгі бағыттары:

1. Салауатты өмір салтын насихаттау бойынша іс-шараларды ұйымдастыру, психоактивті заттарды қолданудың алдын алу бойынша іс-шараларды ұйымдастыру, туристік және спорттық жұмыстарды ұйымдастыру, үйлесімді дамыған жеке тұлғаны тәрбиелеу: дене, рух, ақыл-ой саулығы.

2. Отбасымен жұмысты ұйымдастыру, отбасы мен мектептің бірлескен іс-шараларын ұйымдастыру, оқушыларға жыныстық тәрбие беру, отбасында баланы қорғау жұмыстары.

3. Дүниенің тұтас және ғылыми негізделген бейнесін қалыптастыру, танымдық қабілеттерін дамыту.

4. Өзін-өзі тануды, белсенді өмірлік ұстанымды, өзін-өзі жетілдіру мен өзін-өзі дамыту қажеттілігін, қоршаған әлемге бейімделу қабілетін қалыптастыру.

5. Оқушыларды азаматтық-патриоттық тәрбиелеу, ұлттық салт-дәстүрлерді, балалар қоғамдық ұйымдарының қызметін зерделеу.

6. Табиғатты қорғау іс-шараларын ұйымдастыру, экологиялық тәрбие беру, табиғатқа сәйкес іс-әрекеттерді ұйымдастыру.

7. Оқушылардың еңбек әрекетін ұйымдастыру, еңбексүйгіштікке, еңбек мәдениетіне тәрбиелеу, жасөспірімдерге экономикалық тәрбие беру [1].

Әрбір таптың өзіндік ерекшелігі бар және жеке тұлғаға өзінше әсер етеді. Сыныпқа байланысты тәрбие жұмысының әртүрлі мақсаттары қойылады.

Бірінші сыныпта ең бастысы баланың мектеп тәртібіне дағдылануы, мектеп өмірінің жағдайына ауыртпалықсыз бейімделуі, баланың шығармашылық әлеуетін анықтауға және дамытуға көмектесу, саналы тәртіп пен жауапкершілікті қалыптастыру. үйрену, сонымен қатар құрбыларымен дұрыс қарым-қатынас орнатуға үйрету.

Екінші сыныпта сынып ұжымын біріктіруге бағытталған белсенді жұмыс жүргіземін. Мұнда мектеп оқушыларының шығармашылық қабілеттерін дамыту, мінез-құлық мәдениетін тәрбиелеу және коммуникативті дағдыларды дамыту да маңызды [2].

Үшінші сыныпта топпен жұмыс жалғасады. Жігіттер ұжымда өзін еркін сезініп, бірлесіп жұмыс істеуді білуі керек. Сынып ұжымын біріктіру, әр оқушының шығармашылық даралығын, қоғамдық қарым-қатынастағы көшбасшылық қасиеттерін ашу, балаларды бос уақытты ұйымдастырудың ұйымдастырылған түрлеріне тарту жұмыстары жалғасуда.

Төртінші сыныпта әр баланың шығармашылық тұлғасын ашу және көрсету, ұжымдық шығармашылық іс-әрекеттер арқылы өзін-өзі танытуға жағдай жасау, өзінің «Менін» ашу өте маңызды. Сондай-ақ ұжымдық шығармашылық іс-әрекеттер арқылы оқушылардың танымдық қызығушылықтарын, шығармашылық белсенділігін дамытуға ықпал ету, оқушыларды орта буынға көшуге дайындау қажет.

Олай болса, барлық тәрбие жұмысы оқу іс-әрекетімен тығыз байланысты, сондықтан да бастауыш сыныпты аяқтаған кезде күтілетін нәтижеде тек адамгершілігі мол, шығармашылдығы дамыған оқушы ғана емес, сонымен

қатар жақсы оқуға ұмтылатын, жақсы оқуға талпынған оқушыны көргіміз келеді. білімді өз бетінше меңгереді, топпен жұмыс жасауды біледі [3].

Әрине, мен өз жұмысымда басты рөлді ата-анаға беремін. Олар менің тірегім, тірегім және басты кеңесшілерім. Ата-аналар дәстүрлі түрде экскурсияларға, кештерге және мерекелерге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар біздің мәдени саяхаттарымызға, саяхаттарымызға және шығармашылық іс-шараларымызға белсенді қатысады.

Бірге тек қуанышты және қызықты жалпы іс-шаралар жүзеге асырылады. Егер балада қиындықтар, сәтсіздіктер болса, біреу орынсыз әрекет жасаса немесе оқуда қиындықтар туындаса, осы жағдайлардың кез келгенінде ата-аналармен жұмыс тек жеке болып табылады. Жақсылық туралы - барлығына, жаман туралы - тек ата-анаға және сонымен бірге мұқият және әдептілікпен.

Мектепте ерекше білім беру ортасын құру дегеніміз – оқушы оқтын-оқтын белгілі бір қоғамдық құбылыстармен, адамгершілік құндылықтармен кездесіп қана қоймай, жан-жақты білім беретін белгілі бір ортаға енген жағдайда ғана білім мен тәрбиенің оң әсері болады. өсіп келе жатқан тұлғаның адамгершілік дүниетанымы мен дүниетанымының барлық салаларына әсері [4].

Бұл ортада адамгершілік құндылықтар, оқушылардың сыныптағы және сабақтан тыс жұмыстары; мұғалімдер мен оқушылардың жеке қасиеттері; рухани-адамгершілік білім беру бағдарламалары; оқушылардың әлеуметтік тәжірибесі. Мұғалімдер де, оқушылар да бұл ортаны қабылдай алады, оны жасай алады.

Жалпы алғанда, білім беру жүйесі күрделі және ұзақ процесс, өйткені қоғам өмірінде, білім беру ұйымында, сыныпта, оқушыда болып жатқан өзгерістер бастапқы жасалған үлгіге үнемі түзетулер енгізуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Оқулық. – Алматы: ОНОН. 2018, - 340 б.
2. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.
3. Бұзаубақова К.Ж., Елубаева М.С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова, М.С.Елубаева. –Тараз: ИП "Бейсенбекова А.Ж.", 2019. – 379 б.
4. Құрманалина Ш. Педагогика: Оқу-әдістемелік құрал. -3 басылым.-Астана: Фолиант, 2016.-368 б.

ОӘЖ 159.9

ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕГІ ОЙЫННЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ

Мәулен Н. Р., Мұхтар А.Е., Аширбекова Э.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются педагогическая функция игры в образовательном процессе.

Summary: The article discusses the pedagogical function of games in the educational process.

Педагогика ғылымында тәрбиенің көптеген әдістері бар, оның ішінде ойын әдісі де аз емес. Оның үстіне соңғы бірнеше онжылдықта педагогика ғылымында тұтас бір бағыт – ойын педагогикасы пайда болды, ол ойынды мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балаларды тәрбиелеу мен оқытудың жетекші әдісі деп санайды. Оған себеп – ойынның баланың табиғатымен үндестігі. Балалар кішкентай кезінен ойынға үлкен көңіл бөледі; олар үшін ол барлық көріністерімен өмірдің өзі, белгісіз және зерттелмеген, бірақ шексіз қызықты және тартымды әлем. А.М.Горький: «Ойын – бұл балалардың өздері өмір сүріп жатқан және өзгертуге шақырылған әлемді түсіну тәсілі», - деген. Аникеева ойыннан тыс тәрбие жоқ деп жазды. Міне, сондықтан ойынды, оның табиғатын, функциялары мен ерекшеліктерін зерттеу - өзімізді жақсы оқып, түсіну үшін өте маңызды. Осыған байланысты біздің зерттеу жұмысымыздың мақсаты сабақ уақытында оқушыларды тәрбиелеу процесіндегі ойынның рөлін зерттеу болды [1].

Ойын әрекетінің теориялық негіздерін талдай отырып, балалар ойындарының алғашқы классификацияларының бірін П.Ф.Лесгафт ұсынғанын атап өту керек, ол неғұрлым белсенді ойындарды, ережелері бар ойындарды және еліктеу ойындарын ажыратады. К.Гросс барлық ойындарды екі үлкен топ түрінде қарастырды: жеке ойындар және әлеуметтік. Бірінші топ дене күшінің дамуымен байланысты ойынға деген ішкі импульс негізінде ажыратылады. Бұл топқа ойынның төрт топшасы кіреді: қозғалыс мүшелерін дамытатын ойындар; сезімдерін дамытатын ойындар; дедуктивті және конструктивті ойындар ерекшеленетін заттармен ойындар; жоғары ақыл-ой қабілеттерін дамытатын ойындар. Екінші топ – әлеуметтік ойындар, оны К.Гросс төрт топшаға бөледі: ұрыс ойындары, махаббат ойындары, еліктеу ойындары және әлеуметтік ойындардың өзі.

Е.И. Добринская мен Е.В.Соколов ойынды адамның қандай қабілеттерін ашып, жаттықтыруымен ажыратады. Р.Кайлуа ойындарды стратегиялық принцип бойынша ажыратады, атап айтқанда ойынның келесі түрлерін ажыратады: бәсекеге негізделген ойындар; рөлдік ойын және еліктеу негізіндегі ойындар; жеңіске күрес арқылы емес, сандық және басқа да белгісіздіктермен операциялар арқылы қол жеткізілетін кездейсоқ ойын; қозғалыс әсеріне негізделген ойындар, мысалы, жұппен айналдыру немесе аттракциондарға міну [2].

Ойын функциялары. Ойын тек жетекші әрекет ғана емес, сонымен қатар бала өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл оған әлеуметтенуге көмектеседі, коммуникативті, эмоционалды, емдік және ойын-сауық функцияларын орындайды.

Ойын түрлері. Ойындар бірнеше түрге бөлінеді: ойын – жаттығулар, символдық ойындар, ережелері бар ойындар, жеке, әлеуметтік, сенсорлық, қимыл-қозғалыс, тілдік ойындар және т.б.

Оқу-тәрбие үрдісіндегі ойын әрекеті. Ойын әрекеті баланың жеке басының қалыптасуына және оның жан-жақты дамуына ықпал етеді; Ойын барысында балалар айналадағы шындықты ой елегінен өткізеді және біледі, сонымен қатар қарым-қатынас жасауға, талдауға, әрекет етуге және қоғамда өмір сүруге үйренеді. Ойын сияқты демалыс әрекеттері де тұлғаның дамуына үлкен әсер етеді және ойын әрекеттері бос уақытты өткізу ретінде әрекет ете алады.

Ойын – баланың бірден-бір табиғи еңбегі, ол ешқандай мәжбүрлеусіз және сыртқы әсерсіз, бірақ жай ғана оның қажеттілігі, өмірінің ажырамас бөлігі, оның мәні болғандықтан жасайтын әрекет. Ойын барысында балалар айналадағы шындықты ой елегінен өткізіп, біліп қана қоймайды, сонымен бірге өмір сүруге де үйренеді. Балалар өздерінің ойын әрекетін үлкендердің еңбек және қоғамдық іс-әрекеттерінің үлгісіне сәйкес құрастырады, олардың жұмыстағы және үйдегі қарым-қатынастарын жаңғыртады. Ойын барысында балалар болашақ азаматқа тән қасиеттерді дамытады, оның қоғамдық және еңбек парызы, жауапкершілігі, адамгершілік және қоғамдық құндылықтары туралы алғашқы түсініктерін қалыптастырады [3].

Ойын балаға тәрбиелік және пайдалы нәрсені үйретуі мүмкін. Мысалы, мектеп жасына дейінгі балаларды бақылау барысында олардың «Үй», «Қыздар – Аналар», «Алыстағы» ойындарын ойнағанды ұнататындығы анықталды. Ата-аналар баласына ойын ұйымдастыруға көмектесе отырып, өз сюжетін балалардың белгілі бір ережелерді, мінез-құлық нормаларын, құндылықтарды, мысалы, отбасындағы мінез-құлық ережелерін, ата-аналар мен балалардың міндеттерін, басқалармен қарым-қатынастың белгілі бір нысандарын игеруіне бағыттай алады.

Кейде математика сабақтарында рөлдік ойындарды қолданған жөн. Олардың басқа ойындардан басты ерекшелігі – ойынның сюжеті мен ережелерін құрудың дербестігі және оларды жүзеге асыру. Кіші мектеп оқушылары үшін ең тартымды күш - оларға жеке тұлғаның жоғары адамгершілік қасиеттерін көрсетуге мүмкіндік беретін рөлдер: адалдық, батылдық, жолдастық, тапқырлық, тапқырлық, тапқырлық. Сондықтан мұндай ойындар жеке тұлғаның математикалық дағдыларын, ойдың өткірлігі мен логикасын дамытуға ғана емес, адамгершілік қасиеттерді дамытуға да ықпал етеді; атап айтқанда, ойын тәртіпті дамытуға ықпал етеді, өйткені кез келген ойын тиісті ережелер бойынша ойналады. Ойынға қосылу кезінде оқушы белгілі бір ережелерді сақтайды; сонымен бірге ол ережелердің өзіне қысыммен емес, өз еркімен бағынады, әйтпесе ойын болмайды [4].

Сонымен, ойынның сабақ барысында оқушыларды тәрбиелеудің тиімді құралы екенін атап өтуге болады. Педагогикалық іс-әрекетте тек оқу процесін жеңілдету үшін ғана емес, сонымен бірге үйлесімді дамыған және дербес, жоғары адамгершілік ұстанымдары мен моральдық сенімі бар жеке тұлғаны қалыптастыру және дамыту үшін қолданылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бекиш М.А. Приемы, используемые на уроках и во внеурочной деятельности // Начальная школа. – 2012. – № 11. – С. 43–45.
2. Бианки В.В. Лесная газета. – М.: Мир искателя, 2014. – 440 с.
3. Войтенко Т.П. Игра как метод обучения и личностного развития: Метод. пос. для педагогов начальной и средней школы. – Калуга: Адель, 2018. – 361 с.
4. Заенко С.Ф. Игра и учење. – М.: Владос, 2014. – 154 с.

ОӘЖ 378.1

ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, КАК ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Мирзалиева М.Б., Абдулла З.Е., Сихынбаева Ж.С.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақалада жоғары білім саласындағы инновациялық ақпараттық технологиялар мәселелерін зерттеуге натуралистік көзқарастың теориялық негіздері көрсетілген. Қазіргі заманғы білім берудің даму тенденциясы оны ақпараттандыру болып табылады, ол ақпараттық технологияларды адам қызметінің әртүрлі салаларына барған сайын кеңінен және қарқынды енгізумен бірге жүреді.

Summary: The article outlines the theoretical foundations of a naturalistic approach to the study of problems of innovative information technologies in the field of higher education. The trend in the development of modern education is its informatization, accompanied by an increasingly widespread and intensive introduction of information technologies into various spheres of human activity.

Новые информационные технологии - могут рассматриваться как одно из важнейших средств реализации новых образовательных приоритетов:

- фундаментальность образования как выявление сущностных оснований и связей между разнообразными процессами окружающего мира, т.е. интеграция предметных образовательных линий;
- целостность образования как внедрение единых циклов фундаментальных дисциплин с ориентацией на междисциплинарные связи;
- ориентация педагога на развитие интересов личности, индивидуализацию образовательного процесса;

Поскольку новые информационные технологии, являясь логическим продолжением идей программированного обучения и компьютерных технологий, находятся в процессе своего развития, то семантическое содержание этого понятия продолжает постоянно уточняться.

С развитием информационных технологий профессиональная деятельность преподавателя выходит за рамки преподавательской системы и активизируется в сети Интернет. Она представляет собой воспитывающее и обучающее воздействие преподавателя на студента средствами Интернет.

В области образовательных технологий потребовалось решение ряда серьезных задач, в том числе [1]:

- прочная и строгая увязка учебных дисциплин между собой;

- освоение принципов и методов информационных технологий обучения;
- создание и использование новых учебных пособий, в том числе электронных учебников, телекоммуникационных проектов, профессионально-тренинговых методик и др.

При этом можно утверждать, что если подготовка специалистов базируется только на предметной основе, а учебные дисциплины между собой слабо увязаны, процесс профессиональной подготовки специалистов будет происходить сложно.

Определяя особенности влияния информационных технологий на профессиональную подготовку специалистов, нам представляется, что главенствующим в функциональной сути информационной технологии представляется метод моделирования. Инновационное информационное моделирование мы рассматриваем как получение новых знаний, новой информации о моделируемом объекте исследования. Представляется, что сущность формирования научных основ взаимодействия информационных технологий и инновационных образовательных процессов в профессиональной подготовке специалистов состоит в необходимости создания базы для перехода от информационных процессов к информационным технологиям и иллюстрации, как информационный процесс становится технологией. Кроме того, внедрение новых информационных технологий как в сферу современной служебной деятельности профессиональных кадров, так и в развитие инновационных образовательных технологий по подготовке специалистов является жизненной целесообразностью и профессиональной необходимостью. Из обширного многообразия применяемых современных информационных технологий, нашедших свое применение в образовании, в образовательном процессе подготовки специалистов, как представляется, наиболее привлекательными выступают информационные образовательные технологии, используемые в дистанционном обучении, в том числе [2]:

- технология интернет-обучения, по условиям ее создания обеспечивается единый тип интерфейса (средства) всех категорий пользователей, универсальную структуру пользователей и их прав, единые форматы хранения информации, технологии работы и др. Это позволяет простыми средствами реализовать интеграцию образовательных учреждений на уровне методического и иных аспектов их деятельности;

- сетевая технология, базирующаяся исключительно на использовании глобальных компьютерных сетей как для обеспечения обучаемых учебно-методическими материалами, так и для интерактивного взаимодействия между обучаемыми и преподавателями;

- телевизионная технология, основанная на использовании существующих возможностей телевидения, — сравнительно недорогой вид услуг и имеет большое будущее;

- информационно-спутниковая технология подразумевает организацию двух информационных потоков. Сравнивая спутниковую и интернет-

технологии, можно констатировать, что по критерию индивидуализации обучения они не уступают друг другу.

Моделирование использования современных информационно-коммуникационных технологий в инновационном образовательном процессе удовлетворяет требованиям специфики профессионального образования специалистов, в том числе таким, как [3]:

- соответствие четко поставленной цели создания;
- наличие соответствующего уровня трудности;
- иллюстрация нескольких аспектов практической деятельности;
- наличие социально-профессиональной окраски;
- иллюстрация типичных ситуаций;
- развитие аналитического мышления у обучаемых;
- стимулирование дискуссии и деловых игр;
- наличие нескольких решений ситуационного аспекта;
- отсутствие тенденции к слишком быстрому устареванию.

Введение в образовательный процесс межкафедрального учебно-практического тренировочного комплекса позволяет слушателям в период прохождения учебы:

- снять (уменьшить) проблему вхождения молодых специалистов в профессию, ускорить их профессиональную социализацию;
- получить умения и навыки в работе с информационными ресурсами, в том числе Интернет, Гарант, Консультант Плюс и др.;
- получить навыки в инновационной профессиональной деятельности;
- раскрыть внутренние мотивационные ресурсы к самоопределению, самообразованию и самореализации;
- приобрести личностную уверенность в социальной и профессиональной мобильности.

Прикладной характер и ценность такой технологии обучения заключаются в возможности использования ее в конкретных ситуациях.

При этом посредством применяемых инновационных образовательных технологий разрешается также проблема решения следующих задач профессиональной подготовки специалистов:

- мотивация самостоятельности, познавательной активности и развитие личности слушателей;
- индивидуализация обучения — поддержка начинающих в учебе и, наоборот, предложение более сложных и комплексных заданий способным слушателям;
- повышение заинтересованности в активной учебно-познавательной деятельности.

При этом представляется важным, что быстрая смена современных технологий как в различных областях профессиональной деятельности человека, так и в процессе его непрерывной профессиональной подготовки требует не только постоянного получения и обновления знаний, но и

приобретения умений извлекать их из мощного потока информации и эффективно использовать в интересах служебной деятельности [4].

Практика показывает, что специфическая особенность влияния информационных технологий на развитие инновационных образовательных процессов и профессиональную подготовку личности обучаемых заключается в том, что в них информация является и предметом, и результатом труда, а информационные коммуникации как орудие труда также представляют собой информационный продукт. При этом представляется, что к закономерностям, составляющим научные основы информационных технологий, относятся:

- целенаправленный характер инновационного образования, обеспечивающий гарантированное формирование информационного продукта, соответствующего потребностям пользователя;
- закономерности инновационной организации внутренней структуры образовательного процесса, состав и взаимодействие элементов информационной технологии;
- методы моделирования формирования информационных технологий в инновационном образовательном процессе;
- состав и взаимодействие видов обеспечения автоматизированной информационной технологии (организационного, технического, информационного).

В ходе интеграции инновационных технологий в образовательный процесс определенное внимание привлекает то, что информационным технологиям, так же как и образовательному процессу, присущи свойства и закономерности: динамичность; целостность; целенаправленность; стабильность развития; коммуникативность; устойчивость. При этом свойства информационных технологий, с одной стороны, не сводятся к некоему количеству свойств отдельных элементов, а, с другой стороны, зависят от них; изменение свойств отдельных элементов вызывает изменение свойств информационной технологии в целом.

Функциональное предназначение информационной технологии определяет ее целостность. При этом, на наш взгляд, это очень важно, рациональное сочетание целенаправленности, динамичности, целостности и относительной консервативности построения информационных технологий обеспечивает возможность их стабильного развития. Интеграция и взаимодополнение свойств инновационных образовательных технологий и информационных технологий с учетом характеристик и специфики будущей служебной деятельности специалистов, а также потребности современного общества, оказывают значительное влияние на эффективность профессиональной подготовки специалистов в ходе ее образования. Наилучшее усвоение учебного материала происходит тогда, когда в организации учебного образовательного процесса с помощью информационных технологий каждый из структурных элементов курса обучения (тема, блок) изучается в рамках единого цикла, состоящего из лекционных, семинарских, практических занятий и тренингов.

Нам представляется, что основные аспекты влияния информационных технологий на инновационные образовательные процессы, основанные на общих закономерностях информационного управления, сводятся к взаимосвязанному рассмотрению целевых задач информационных технологий и образовательного процесса, в том числе:

- оптимизация, выбор наилучших целей и тактических задач поведения системы (движения образовательного процесса) с точки зрения определенных критериев, ограничений и выявленных закономерностей функционирования и информационного обмена;

- совершенствование организации информационных процессов в системе за счет применения наиболее рациональных методов и средств сбора, обработки и передачи информации в образовательный процесс;

- осуществление функционального (анализ — выделение определенных целей функционирования и основных функциональных закономерностей взаимодействия элементов системы между собой и с внешней средой), информационного (выделение и анализ информационных потоков в образовательном процессе, установление их характеристик) и системно-информационного (установление обратных связей, объединение структурных, функциональных и информационных аспектов функционирования) анализа инновационного образовательного процесса.

С учетом специфики будущей перспективы профессиональной деятельности специалистов, целесообразно спланировать и сформировать такие образовательные условия, в которых человек, свободно ориентируясь в окружающем информационном пространстве, сознательно ставит цель, выбирает средства и организует свою деятельность — это образовательное обеспечение профессиональной социализации личности. При этом, влияние информационных технологий на инновационные образовательные процессы и, как следствие, на профессиональную социализацию личности, представляется как нацеленность субъектов образовательного процесса на актуализацию и стимулирование социальных ресурсов и функций образовательного учреждения, на реализацию требований к образованию, задаваемых целью, выраженной в качествах успешно социализирующейся личности.

Изучение и анализ состояния и перспектив развития современного профессионального образования, условий обеспечения процесса профессиональной подготовки специалистов, форм взаимодействия образования, влияния информационных образовательных технологий на инновационные образовательные процессы, а также результаты нашей работы позволяют сделать следующие выводы: Требования по повышению эффективности процесса подготовки специалистов должны предъявляться не только к совершенствованию методов проведения слагаемых учебного процесса, но и их рациональной (с учетом средств) организации, то есть инновационного подхода к организации и ведению образовательного процесса, внедрения в образовательный процесс информационных технологий. Планирование внедрения и развития инновационных образовательных

технологий, направленных на повышение качества подготовки специалистов, требует особенного, специфического и профессионального подхода к решению проблемы.

Список использованной литературы:

1. Вазина К. Я. Авторская школа «Саморазвития человека»: инновационный опыт. — Н. Новгород, 1999.
2. Котлярова И. О. Систематизация управления инновациями в образовательном учреждении. — Челябинск, 1998.
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании. М.:Academa, 2005-189 с.
4. Селевко, Г.К. Педагогические технологии на основе информационно-коммуникационных средств/ Г.К.Селевко. - М.: Изд-во НИИ школьных технологий. - 2005. С.54-112.

ӘОЖ 373.3.026.6:159.947.5

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПӘНГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН ДАМУДЫҢ РӨЛІ (ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА)

Муратваева М.

Бастауышта оқыту педагогикасымен әдістемесі, 4-курс студенті

Ғылыми жетекшісі: аға Раимкулова А.

Шымкент Университеті, Қазақстан

Резюме: В данной статье исследуется важная тема развития интереса учащихся начальных классов к предмету, особенно на уроках казахского языка. Рассмотрены методы и подходы, способствующие формированию стремления детей к изучению родного языка. В данной статье представлены полезные методы и предложения для учителей, родителей и образовательных учреждений, направленные на создание приятного и привлекательного опыта изучения казахского языка у учащихся начальной школы.

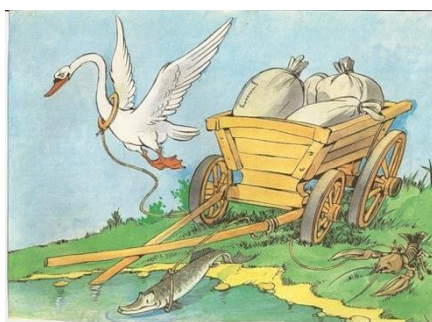
Summary: This article explores the important topic of developing primary school pupils' interest in the subject, especially in Kazakh language lessons. Methods and approaches that contribute to the formation of children's desire to learn their native language are considered. This article presents useful methods and suggestions for teachers, parents and educational institutions to create an enjoyable and engaging Kazakh language learning experience for primary school pupils.

Бастауыш сыныптарда оқу балалардың әртүрлі пәндерге деген қызығушылығын қалыптастыру үшін өте маңызды. Оқытудың алғашқы кезеңдерінде қазақ тілі сияқты ана тіліне деген қызығушылықты дамыту өте маңызды. Бұл мақалада біз бастауыш сынып оқушыларының қазақ тілі мысалында пәнге деген қызығушылығын дамытудың рөлін қарастырамыз.

Пәнге деген қызығушылықты дамытудың негізгі аспектілерінің бірі-мотивация. Балалардың қазақ тілін үйренудің мәні мен пайдасын көруі маңызды. Мұғалімдер өз мәдениетін түсіну және қарым-қатынас құралы ретінде ана тілін білудің маңыздылығын көрсете отырып, қызығушылық тудыруға көмектесе алады. Балаларға қазақ тілін білу олардың шығу тегін жақсы түсінуге және қоршаған әлеммен өзара әрекеттесуге көмектесетінін түсіндіру маңызды.

Бастауыш сынып оқушыларының қазақ тілін үйренуге деген қызығушылығын оқытудың интерактивті әдістері арқылы дамытуға болады. Сабақтар қызықты және қызықты болуы керек. Ойындар, әндер, әңгімелер және басқа да әрекеттер оқу процесін қызықты әрі есте қаларлық ете алады. Сонымен қатар, оқу материалдары мен оқулықтар қол жетімді және балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес болуы керек. Жаңа әдістерді жүзеге асыру үшін бірнеше құрылғылар мен көрнекіліктер қажет: Интерактивті тақталар, планшеттер, ноутбуктар, жаңа технологиялар және т.б. Ендігі кезекте, әдіс-тәсілдің түрлеріне тоқталсақ, мысал ретінде қарапайым дебатты алуымызға болады. Яғни, сынып екіге бөлініп, белгілі бір мәселе бойынша пікір алмасса – интерактивті оқудың мақсаты орындалды деген сөз. Себебі дебат барысында тек ұстаз ғана емес, оқушылар да белсенді қатысып, өз пікірлерін ашық жеткізуді үйренеді. Тағы бір интерактивті әдістердің бірі – Brainstorming. Яғни, қысқа уақыт ішінде оқушылар миларына шабуыл жасап, идея алмасып, шешім іздейді. [1]

Жоғарыда айтқанымдай, білікті ұстаз оқушының барлық қасиетіне көңіл аудару керек. Бүгінде туындап отырған өзекті мәселенің бірі – жастардың кітап оқымауы, баланың компьютерлік ойындарға тәуелділігінің артуы. Нағыз ұстаз оқушыны газет-журналмен, кітаппен достастыра білуі керек. Мысалы, балалар комиксті оқығанды, көргенді жақсы көреді. Ахмет Байтұрсыновтың “Аққу, Шортан һәм Шаян” шығармасын оқып(1-сурет), комикс жаса деген тапсырма ұсынса, бұл тапсырмаға бала міндетті түрде қызығады. Ұсынылған тапсырма мейлінше қарапайым әрі қызықты болған сайын оқушы кітап оқып жатқанын өзі де аңғармай қалады. Бала өз қатарласымен кітапты жарысып оқыса тіпті керемет. Балаға мотивация беру керек. Түрлі ойындар, сайыстар өткізіп тұрса, тіпті керемет. Оқушыға тапсырма берерде оның жас мөлшеріне, тапсырманың күрделілігіне де назар аудару керек. Бүгінгінің баласына тәрбие мен білім берудің өзі әсемдікпен әдеміліктен, ерекшеліктен тұрса, әрине, қызығушылық болатыны анық. [2]

1-сурет

Бастауыш сынып оқушылары үшін зерттелетін тілдің практикалық қолданылуын көру маңызды. Мұғалімдер балаларға өз дағдыларын күнделікті өмірде қолдануға көмектесе алады. Бұл қарым-қатынасқа, оқуға, тіпті қазақ тілінде қарапайым жобалар жасауға байланысты жазбаша және ауызша тапсырмаларды қамтуы мүмкін.

Отбасы бастауыш сынып оқушыларының қазақ тіліне деген қызығушылығын дамытуда да маңызды рөл атқарады. Ата-аналар балаларын ана тілін үйренуге, қазақ тілінде кітап оқуға және олардың маңыздылығын талқылауға шақыра алады.

Мұғалімдер қазақ тілінің сұлулығы мен байлығын көрсете отырып, оның оң бейнесін жасай алады. Қазақ әдебиетінің ұлы ақындары мен жазушылары туралы, сондай-ақ тілдің тарихи маңызы туралы әңгімелер балаларға қандай құнды пәнді оқып жатқанын көруге көмектеседі. Оған мысал ретінде бірнеше әдістер бар:

1-әдіс: интерактивті сабақтар

Оқытудың интерактивті әдістері Қазақ тілі сабақтарын балалар үшін қызықты әрі есте қаларлық етуге көмектеседі. Мысалы, балалар ағылшын тілін қолданбай сөздерді немесе сөз тіркестерін түсіндіретін "айт және көрсет" сияқты сабақ ойындары оқу процесін қызықты әрі тәрбиелік ете алады.

2-әдіс: заманауи технологияларды қолдану

Заманауи технологиялар бастауыш сынып оқушыларының назарын аудару үшін пайдалы болуы мүмкін. Интерактивті оқыту қосымшалары, онлайн-сабақтар және мультимедиялық материалдар қазақ тілі сабақтарын балаларға қызықты әрі қолжетімді етуге көмектеседі.

3-әдіс: шығармашылықты қолдану

Қазақ тілі сабақтарында қазақ тілінде өлең немесе әңгіме жазу сияқты шығармашылық тапсырмаларды орындауға болады. Бұл балаларға тілдік дағдыларын дамытуға және бір уақытта жеке басын көрсетуге көмектеседі.

4-әдіс: нақты өмірмен байланыс

Мұғалімдер күнделікті өмірге байланысты практикалық тапсырмаларды қолдана отырып, балаларға қазақ тілін үйрете алады. Мысалы, балалар қазақ тілінде сатып алу тізімін жасауды немесе нақты жағдайларда осы тілде қарапайым диалог жүргізуді үйрене алады. [3]

Қазақ балалары үшін Ыбырай Алтынсаринның орыны ерекше. Себебі ол балалардың қамын ойлап, соларға арнап оқу-ағарту істерін ұйымдастырып, сауатын ашу мен тілін дамыту мәселелерін алғаш рет қазақ даласында қозғаған болатын. Аталмыш ғалымның өзіміз қарастырып отырған тақырыпқа жазылған көптеген еңбектері бар. Соның ішінде ағартушымыздың Қазақ хрестоматиясы оқулығынан, достары мен таныстарына жазған хаттарында, жоғарғы орындарға бағытталған ескертпелерінен байқалады. Ағартушының орыс тілін қазақтарға үйретудің бастауыш құралының алғы сөзінің өзінде сөздік қоры ж.йеленбеген қазақ балалары үшін оқуды үйрену қиын болғандығын айтады.

Оқушылардың ойы мен тілін дамытуға бағытталған әдістемешінің бірі-Ахмет Байтұрсынұлы болды. Ғалым балаларға дыбысты үйрету үшін, ең алдымен, сөз дегеннің не екенін білгізіп алу қажеттігін қайта-қайта пысықтаған болатын. Соған сәйкес ғалымның сауат ашудың әдістерін 3-ке бөлінеді: «Шағын сөзді», «Дыбысты әдіс», «Жазу - оқу» болып табылады. Осы әдістер бойынша үйрету өте тиімді болып саналады. Үйрету барысында оқушылармен жұмыс осындай кезеңдерден тұрады: [4]

- ✓ Балалармен әңгімелесу.
- ✓ Оқу-үйретуге де даярлайтын жұмыстар.
- ✓ Сөзден дыбыстарды айырып шығару.
- ✓ Әріптермен таныстыру.
- ✓ Білген әріптерінен сөз құрау, соны оқу

Осы тақырып аясында зерттеген М.Жұмабаевтың «Ана тілі бастауыш мектепте» деген еңбегінде оқушылардың сөйлеу дағдысын дамытуға дағдыландыратын жаттығулар жүйесін ұсынған.

М. Жұмабаев ұсынған әдіс-тәсілдер:

- Сахналау
- Сурет бойынша әңгіме
- Әңгіменің бір бөлімін алып тастап айта білу
- Даяр әңгімені өз жанына толықтыра білу
- Хат жаза білу
- Бір белгілі бір әңгімеге ұқсас екінші әңгімені ойдан шығару

Сонымен қатар, Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда мынадай принциптер қолданылды:

- ✓ Теорияны практикамен байланыстыру принципі
- ✓ Оқушылардың жеке қабілеттерін ескеру принципі
- ✓ Ғылымилық принципі
- ✓ Көрнекілік принципі
- ✓ Жүйелілік және бірізділік принципі
- ✓ Саналылық пен белсенділік принципі

Бастауыш мектептегі көркем мәтінді лингвистикалық талдаудың негізгі міндеті-орта мектепке қарағанда жеңілдетілген түрде, оның мазмұнын, авторлық ниеті мен жеке мәнерін түсіну үшін көркем мәтін жүйесіндегі тілдік құралдарды зерттеу. Ең алдымен, семантикалық қиын тілдік бірліктер талданады.

Осы тұрғыда мұғалім оқу сабақтарында сөйлеу дағдылары жүйесін қалыптастыруға бағытталған әртүрлі жаттығуларды, әдістер мен әдістерді жүйелі түрде қолданса, онда бұл ықпал етеді:

- жалпы ойлауды және сөйлеу дағдыларын дамыту;
- көркем шығарманы толыққанды қабылдау және түсіну;
- көркем шығарманы тұтас талдау;
- бастауыш сынып оқушыларының көркемдік, эстетикалық дамуы;
- Балалардың әдеби дамуы және әдеби ойлауды қалыптастыру.

Қазақ тілін үйренуге деген қызығушылық сабақта жақсы нәтижелерге ықпал етіп қана қоймай, балалардың жеке дамуына оң әсер ететінін түсіну өте маңызды. Тілде халықтың құндылықтары, тарихы мен мәдениеті бар, ал қазақ тілін үйрену осы мәдени ортаны тереңірек қабылдауға және түсінуге ықпал етеді. Ерте жастан бастап қазақ тіліне деген қызығушылықты қалыптастыру оны

ұзақ мерзімді зерделеу және болашақта пайдалану үшін берік негіз жасайды. Ана тілін үйренуге құмар кіші оқушылар оқытудың неғұрлым озық кезеңдерінде қазақ тілін үйренуді жалғастыруға, сондай-ақ оны күнделікті өмірде қолдануға бейім болады. Қазақ тіліне деген қызығушылықты дамыту - бұл мұғалімдердің, ата-аналардың және қоғамның күш-жігерін талап ететін процесс. Қызықты оқыту әдістері, мотивация және қолдау балаларға ана тілін жақсы көруге және бағалауға көмектеседі. Бұл болашаққа, мәдени мұраны сақтауға және жас ұрпақты дамытуға инвестиция. [5]

Қорыта келе, бастауыш сынып оқушыларының қазақ тілін үйренуге деген қызығушылығын дамыту - мұғалімдердің, ата-аналардың және жалпы қоғамның бірлескен күш-жігерін талап ететін маңызды міндет. Мотивация, оқытудың интерактивті әдістері, практикалық қолдану, отбасылық қолдау және пәннің оң бейнесін жасау - балаларға қазақ тілін жақсы көруге және бағалауға көмектесетін негізгі факторлар. Ана тіліне деген қызығушылықты дамыта отырып, біз мәдени мұраны сақтауға және жас ұрпақтың жеке дамуына ықпал етеміз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ассанов, А.А. (2015). Бастауыш сынып оқушыларының қазақ тіліне деген қызығушылығын дамыту. Алматы: Ғылым.
2. Есболдина, Г. С. (2017). Қазақ тілін үйренуге қызығушылықты қалыптастыру әдістері мен тәсілдері. Оқу материалдары, 42 (3), 51-64.
3. Жұмаханова, А. Т. (2018). Балалардың қазақ тіліне деген қызығушылығын дамытудағы отбасының рөлі. Педагогикалық университеттің Хабаршысы, 2 (8), 112-124.
4. Қалдаров, Е. С. (2019). Қазақ тілін оқытудағы заманауи технологиялар. Мультимедиялық білім беру ресурстары, 15 (4), 89-102.
5. Сәрсенбаева, Ж. Ж. (2020). Қазақ тілі сабақтарында интерактивті әдістерді практикалық қолдану. Қазақстан мектебі, 27 (1), 76-89.

ОӘЖ 159.9

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫ БОЛДЫРМАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Мусабек Ж.С., Қалдыбек Д.Б., Сағынай А.Ш.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье будет рассмотрена психологическая важность предотвращения конфликтов между школьниками.

Summary: This article will consider the psychological importance of preventing conflicts between schoolchildren.

Адам адамдармен қалыпты өмір сүру, психикалық қасиеттерін дамыту, жеке қасиеттерін жетілдіру, сонымен қатар білімді игеру тәжірибесін алу үшін өзара әрекеттеседі. Баланың жас кезінен бастап басқалармен қарым-қатынасы оның кім екенін білудің, өзін басқалардан ажырата білудің, өзін басқалармен салыстыру, әлеуметтік мінез-құлық және балалардың жеке басын дамыту

арқылы басқа адамдардың қасиеттерін игерудің негізгі тірегі деп санасақ, олардың қарым-қатынасын жақсарту өте қажет.

Мектептерде оқушылар арасында қайшылықтар жиі кездеседі. Бұл кейбір балалардың мінез-құлқы мен жеке басының ерекшеліктеріне байланысты түсінбеушілік және топқа қосылғысы келмеу. Мұндай жағдайлар баланың өмірі мен психикасына үлкен жарақат қалдырады. Осыған байланысты баланың дамуындағы әртүрлі ауытқулар және сыныпта оған деген көзқарастың өзгеруі байқала бастайды. Сондай-ақ топтық-жеке және жеке-топтық әсерлерге негізделген оқушыларды даралау және оқшаулау жағдайлары туындайды [1].

Мектепке дейінгі кезең балалардағы әлеуметтік оқшаулану белгілері ересектер сияқты алаңдаушылық туғызбайды. Жалғыз ойнайтын балалар тәрбиешілер мен ата-аналарға қиындық туғызбайды. Алайда, мұндай балаларды мұқият бақылаған кезде, олардың алдында өздерінің қарым-қатынастары мен көзқарастарында кейбір ықтимал қиындықтар туындайтынын байқауға болады.

Осылайша, құрдастарымен қарым-қатынастағы қақтығыстардың негізгі себептерін келесідей түсіндіруге болады. Олардың негізгілері мыналар:

1. балаларда құрдастарымен қарым-қатынаста бастама мен белсенділіктің болмауы.

2. бастаманы басқа құрдастарынан іздеудің пайдасыздығы.

3. тұлғааралық қатынастардағы мәселелерді өз бетінше шеше алмау құрдастар арасындағы кішігірім қақтығыстарда да ересектер мен ересектердің көмегіне жүгінеді.

4. құрдастарының төмен бағасы.

5. ауызша қарым-қатынастың төмен деңгейі.

Жалпы, мұндай балалар әдетте мойынсұңғыш, сабырлы және мойынсұңғыш. Жеті жасында әлеуметтік және жеке қиындықтар күрт артады.

Ұялшақтық, ұялшақтық, жалғыздыққа деген ұмтылыс және ұялшақтық сезімдері дамиды. Жасөспірім кезінде әлеуметтік оқшаулану дәрежесі артады, өзін-өзі бағалау төмендейді, өзіне деген сенімсіздік дамиды. Бұл сипаттамалардың көріністері адамның биологиялық және әлеуметтік мәселелерін зерттеу кезінде психологияда ерекше орын алады. Мектеп ортасындағы ең көп таралған көрініс-бұл оқушылардың ақыл-ойы мен үлгеріміне байланысты балалар қарым-қатынасының бірегейлігі. Күнделікті мектеп өміріндегі ең танымал жағдайлардың бірі-оқушыларды тастап кету [2].

Педагогикалық тәжірибе мен психологиялық зерттеулер Жалпы білім беретін мекемеде оқу процесінде оқушылардың едәуір саны бар екенін көрсетеді. Денсаулық жағдайына, физиологиялық және психикалық функциялардың дамуына байланысты кейбір оқушылар норма мен патология арасында болады. Мұндай оқушылар академиялық тұрғыдан нашар, артта қалған және әлеуметтік тұрғыдан бейімделмеген. Мұндай оқушылардың ерекше тобын психикалық пассивті (интеллектуалды пассивті) оқушылар құрайды. Әдетте, бұл балалар ақыл-ойы бұзылған балаларға ұқсайды. Әр түрлі жағдайларда психикалық пассивтіліктің себебі дамудың ауытқуы емес, оқыту

мен тәрбиенің жеткіліксіздігі болуы мүмкін. Сондықтан психикалық пассивті оқушыларға арнайы дайындық қажет.

Л. В. Орлова осы мәселе бойынша зерттеу жүргізді. Енді осы зерттеуді қарастырыңыз.

Психикалық негативизмнің пайда болуы мектепке дейінгі жаста басталады, бірақ психикалық негативизм бастауыш сыныптарда көрінеді. Бастауыш мектеп жасындағы балалардың жас тенденцияларына сәйкес, бастауыш сынып оқушыларының танымдық саласына оң және теріс әсер етуі мүмкін. Бұл әсерлер психикалық негативизмнің пайда болуына жол бермейді немесе оны айқынырақ етеді. Зерттеуде психика адамның танымына, біліміне, өзінің психикалық қызметінің негізгі компоненттері мен мазмұнына әсер ететін пассивті мотивациялық қажеттіліктер аймағының теріс қалыптасу факторы ретінде ұсынылған. Зерттеу мақсаттарына жету үшін келесі міндеттер қойылды

1. психикалық негативтілік көрсеткіштерін анықтау;

2. психикалық негативтіліктің әртүрлі белгілері бойынша оқушыларды анықтау және сипаттау;

Оқушылар арасында оқшауланған балалардың пайда болу себебін түсіндіретін оқушылар арасындағы қақтығыстарды толығымен болдырмау мүмкін емес. Тәртіп қақтығыстардың алдын алуда маңызды рөл атқарады.

Тәртіп-бұл белгілі бір тәртіпке бағыну әрекеті арқылы балаға қажетті еркіндіктің толық дамуын қамтамасыз ететін әрекет. Ұжымдағы балаларды оқшаулау себептерін анықтау мәселелері. Психологтың көмегіне жүгінетін балалардың көпшілігі көпшілікпен жақсы араласпайды, өте тұйық немесе ашуланшақ. Қарым-қатынастың бұзылуы тек мектепке дейінгі және ерте мектеп жасында ғана байқалмайды, нәтижесінде бала өзінің жағдайына жете алмайды, басқалармен ұрысып, үйде, мектепте дұрыс қарым-қатынас орната алмайды [3].

Бұл кері қатынастар баланың танымдық және жеке даму саласына әсер етеді.

Қатынастардағы әртүрлі ауытқуларды талдау кезінде әртүрлі әдістер қолданылады.

Психологиялық жанжалды зерттеу әдістері.

1. топтың құрылысын бірден үзуге тырысу әдісі.

2. Хронометриялық бақылау әдістері.

3. Социометриялық әдіс (мектеп жасына дейінгі балалар мен мектеп оқушыларына арналған нұсқа)

4. бағалау әдістемесі.

5. тартымдылық деңгейін зерттеу әдістері.

6. сауалнама әдісі.

Мектеп психологының қызмет саласы-оқушылар, мұғалімдер, әкімшілер, яғни кез-келген адамдар арасындағы қарым-қатынас мәселелерін шешу. Бұл сыныптағы қарым-қатынас сипаты баланың білімі мен тәрбиесіне айтарлықтай әсер ететіндігіне байланысты. Егер мұғалім оқушыларды дұрыс тәрбиелеп, олардың білімін арттырамын десе, онда ең алдымен оқушылардың қарым-

қатынасын, сондай-ақ мұғалім мен оқушы арасындағы қарым-қатынасты реттеу қажет. Жанжалды шешуден гөрі алдын алу оңай екенін әрқашан ескеру керек!

Жанжал әрқашан үлкен психологиялық шиеленіспен бірге жүреді (неге олар қақтығыстарды ұнатпайды) және психологиядағы бұл шиеленісті жеке мағына деп атайды. "Тұлғаның мәні" - бұл біздің жанымызға маңызды және әсер ететін нәрсе. Бір пән бойынша бірдей сотқа ие екі адамды табу мүмкін емес. Біз бір нәрсе деп ойласақ та, сыртқы әлемді және басқа ішкі әлемді қабылдауымыздың ерекшеліктерін көрсететін кейбір нюанстар ашылады.

Себебі біз жай ғана қақтығыса алмаймыз. Қанша қаласақ та, біз ешқашан жанжалды өмірімізден тыс қалдыра алмаймыз. Біздің барлық әрекеттеріміз-дау, одан аулақ болу, одан аулақ болу, әдетте, сәтті болмайды. Бұл қақтығыстың екі жағына да сәйкес келетінін табуға тырысу керек жерде қақтығысты болдырмауға көмектеседі [4].

Мұғалім-мектеп өміріндегі басты тұлға. Мектеп мұғалімі балаларды оқытып қана қоймай, оларды тәрбиелейді. Мұғалім белгілі бір сыныптағы оқушылардың оқу-тәрбие жұмысының ұйымдастырушысы және мұғалімі, кеңесшісі болып саналады. Оқушылардың ұйымшыл іскерлік ұжымын ұйымдастыруда олардың жоғары адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру қажет. Ол үшін оларды ұстамдылыққа, кемшіліктерге төзбеушілікке, сенімділікке тәрбиелеу керек. Оқушының жеке басын, оның оқу-тәрбие және әлеуметтік қызметін тануда функция ерекше мәнге ие. Бұл оқушының оқу іс-әрекетінде мұғалімнің сабақ жүйесіне қатысуы арқылы оның оқуға деген ынтасы, психикалық процестері (жаңа материалды қабылдау, есте сақтау, ойлау, сөйлеу және т.б.) анықталатындығына байланысты. Мысалы, қарастырылған кезде:

1. Мұғалім-жетекші. Оның " билігі " - билік. Оқушылардан ол тілді меңгеруді, жеңілдікті талап етеді. Ол өзінің күшіне үнемі сенетін жендетке (қатыгез, қатыгез адам) ұқсайды. Ол үнемі оқушыларды кінәлайды және оларды ұстайды. Ол оқушылардың жасырын кемшіліктері мен жасырын қорқыныштарын білетін "тәжірибелі" мұғалім. Ол өзінің "білімін", қолдаудағы беделін шебер қолданады. Ол принципті ізбасар. Ол мұғалім кез-келген сұраққа жауап беруі керек және кез-келген жағдайда бір ғана дұрыс көзқарас болуы керек деп санайды. Нәтиже: мұғалімнің мінез-құлқының бұл түрінің нәтижесі, оқушылардың реніші, жанжал (жанжал) қарым-қатынаста адалдықтың болмауына әкеледі [5].

2. Мұғалім-компьютер. Оның " беделі " - белгілі бір салаға негізделген білім. Ол оқушылардан білім, жаңалық, дәлел талап етеді. Бұл суық, белгілі күй туралы айтатын роботқа ұқсайды. Ол: "бәріміз білеміз...", "Мұндай ой бар...", "Бәрі біледі...». Ол өте суық, қатал, тұйық адам. Нәтижесі: оқушының өзіне деген сенімділігінің төмендеуі, сабақта жағымсыз көңіл-күйдің болмауы (әсіресе пәнді меңгеруде қиындықтарға тап болған оқушыларда). Ақыр соңында, оқушылардың оқу мотивациясы төмендейді, тіпті тақырыпқа деген жеккөрушілік пайда болады.

3. Мұғалім-азаптаушы. Оның "беделі" - мызғымас. Ол студенттерден тіл үйренуді, тыңдауды талап етеді. Ол көбінесе елеусіз нәрсе үшін үлкен құрбандықтарға барады. Ол өзіне қатысты жұмысы болмаса да, жанжалға түспеу үшін үнемі басқаның жұмысын орындайды. Бәрінен бұрын ол жанжалдан қорқады. Ол үнемі өзін кінәлі сезінеді. Оқушының проблемасы оның көңіл-күйін бұзады. Егер оқушының бір проблемасы болса, мұғалім алдымен өзін кінәлайды. Нәтижесі: оның бағыты оқушыға зиянды. Ол кейбір оқушыларды мұғалімдерді бағындыруға итермелейді.

4. Мұғалім-таным (дос). Оның "беделі" - атақты. Ол оқушылармен жақсы қарым-қатынасты талап етеді. Ол мейірімді жолдас, әрқашан бәрін кешіре алады (Мүмкін болатын салдарға қарамастан). Мұндай мұғалім қиындықсыз жүреді. Оқушылардың мәселесіне немқұрайлы қарайды. Нәтижесі: оқушының жауапкершілік сезімінің болмауы.

Қарым-қатынас мәселесі әлеуметтік психологияның негізгі мәселелері болып табылады. Бірақ қарым-қатынас мәселесімен тек психологтар, мұғалімдер ғана емес, сонымен қатар философтар, әлеуметтанушылар, саясаттанушылар да айналысады. Мектеп оқушыларымен жұмыс істейтін мұғалімдер ауызша (сөз) және ауызша емес (жест немесе жест) қарым-қатынас формасын қолданады.

Біз қарым-қатынастың қандай түрі болмасын, ол мұғалімнің шеберлігіне, тәжірибесіне байланысты деп айтамыз. Психологтар педагогикалық қарым-қатынастың нәтижесі мұғалімнің баланы танып-білуіне және әр баламен диалогқа түсуіне байланысты деп санайды. Әрине, тәжірибелі мұғалім қандай болса да, балалармен қарым-қатынас жасау, әр баланы білу, оларды тану, әр баланы іс-әрекетке тарту, оларды орындау мұғалімдер үшін оңай шаруа емес.

Тәжірибеге сүйенсек, жалпы оқушылармен қарым-қатынасқа түсетін мектеп мұғалімдерін екі топқа бөлуге болады (балалармен қарым-қатынас жасау оңай және балалармен қарым-қатынас орнату қиын). Бірінші топтағы мұғалімдер кез-келген жастағы оқушылармен оңай қарым-қатынас жасайды [6].

Осы және басқа жолдармен қарым-қатынаста кездесетін қиындықтарды жеңе отырып, мұғалім қарым-қатынастың үш функциясын орындайды.

1. қарым-қатынаста Мұғалім оқушыны тұлға ретінде дамытады.

2. оқушыны қоғам мүшесі ретінде тәрбиелейді.

3. байланыс тек адамдар арасында ғана емес, ол қоршаған әлеммен, табиғатпен байланысты. Адамның адаммен өмірі, бір-біріне бір күн жоқ адамдар арасындағы қарым-қатынас жақсы болса, көру күндері қызықты болады. Жас кезінде бұзақы болған Б. Франклин уақыт өте келе адамдармен қарым-қатынаста үлкен жетістіктерге жетті, нәтижесінде Американың Франциядағы елшісі болып тағайындалды. Ол мұны былай түсіндірді: "Мен ешқашан адам туралы жаман әңгімелер айтпаймын, бірақ әрқашан жақсы әңгімелер айтамын". Шындығында, адамдар арасындағы қарым-қатынас өте нәзік әлем. Себебі сынуы мүмкін көпір болады. Әркімнің қабағына қарау оңай емес. Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, оқыту кезінде, яғни әр мұғалім психологиялық тұрғыдан білімді болған кезде, ол жетістікке жететіні анық.

Қалай болғанда да, қарым-қатынаста табысқа жетудің жолдары бар. Олай болса, біз баланы достасуға, бірігуге, түсінуге, әр сабақта балалармен бірлесіп жұмыс істеу процесінде басқаларды қолдауға үйрететін ойындар мен жаттығуларды қалай тиімді пайдалану керектігін білуіміз керек [7].

Қатысушылардың қарым-қатынасты жақсарту үшін тапсырмалар мен ойындардың болуы соғұрлым нәтижелі болады. Кейбір жаттығуларды ата-аналар балаларымен, ал көпшілігі құрдастарымен, достарымен жасай алады сондықтан, жоғарыда аталған ойындар мен жаттығуларды өткізбес бұрын, олар өткізілетін орындарды ұйымдастырған жөн. Балаларға арналған мерекелер мен ойын - сауықтарды жиі ұйымдастыру, оларға көбірек көңіл бөлу-педагогикалық қызметті жандандырады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Гордеева Т. О. Базовые типы мотивации деятельности: потребностная модель // Вестник Московского университета. Психология. 2014. №3. С. 63-78.
2. Подольский А.И. Психология развития. Психоэмоциональное благополучие детей и подростков учебное пособие для вузов/ А.И.Подольский, О.А.Идобаева. 2-е изд., испр. и доп. Москва Издательство Юрайт, 2021.124 с.
3. Рогов, Е.И.Настольная книга практического психолога в 2 ч. Часть 1. Система работы психолога с детьми разного возраста практическое пособие /
4. Е.И. Рогов. 4-е изд., перераб. и доп. Москва Издательство Юрайт, 2021.412 с.
5. Рогов, Е. И. Практикум школьного психолога практическое пособие / Е. И. Рогов. Москва : Издательство Юрайт, 2021. 435 с.
6. Руководство практического психолога. Психолог в школе : практическое пособие / И. В. Дубровина [и др.]; под редакцией И. В. Дубровиной. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва : Издательство Юрайт, 2021. 206 с.
7. Склярова, Т. В. Общая, возрастная и педагогическая психология : учебник и практикум для вузов / Т. В. Склярова, Н. В. Носкова ; под общей редакцией Т. В. Скляровой. Москва : Издательство Юрайт, 2021. 235 с.

ОӘЖ 335.15

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БАЗАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Мусаева К.Д., Кушербаева Б.У., Кошакбаева Л.Х.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются педагогическая суть формирования базовой культуры учащихся начальных классов.

Summary: This article discusses the pedagogical essence of the formation of the basic culture of primary school students.

«Базалық» түсінігі туралы айтқанда О. С. Газман барлығына міндетті және қажетті және міндетті минимум екендігін, деп атап өтеді. Базалық минимум - адамның және оның қоршаған ортасының салауатты антагонистік емес өмір сүруі үшін қажетті кейбір сыртқы және ішкі жалпы мәдени алғышарттар, олардың үйлесімді даму шарттары. Ол жалпы адамзаттық, ұлттық

мәдениетпен үйлесімде өмір сүруге, қоғамды және өз тұлғасының жеке ерекшелігін дамытуға мүмкіндік беретін сипаттамалар, білім, қасиеттер, әдеттер, ойға алған, құндылық бағдарларға қол жеткізу тәсілдері, шығармашылық табыстар кешенін қамтиды [1]. Жеке тұлға мәдениетінің негізгі компоненттері ретінде ғалымдарға демократиялық және құқықтық мәдениет, еңбек және тұтыну, отбасылық қатынастар, қарым-қатынас және өзін-өзі анықтау мәдениеті бөлінеді

Тұлғаның базалық мәдениетін дамыту мәселесі басқа зерттеушілердің жұмыстарында көрініс тапты. "Педагогика" оқу құралында В.А. Слостенин, И. Ф. Исаева, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянова тұлғаның базалық мәдениетін дамыту қазіргі тұтас педагогикалық үдерістің мақсаты ретінде ұсынылған. Авторлар мұндай мақсатты кез келген білім беру жүйесінде жүзеге асырудың маңыздылығы айқын екенін атап көрсетеді, өйткені кәсіби білімі, іскерлігі мен дағдысы бар ең ынталы және ерікті адамдар да қоғамның және оның әрбір мүшесінің төмен мәдени деңгейі жағдайында аз істей алады. Осыған байланысты базалық мәдениеттің қажетті құрылымдық компоненттері ретінде дүниетанымдық, құқықтық, адамгершілік, экологиялық, эстетикалық, дене шынықтыру, еңбек және азаматтық мәдениеті қарастырылады.

Базалық мәдениетті дамыту мәселесі Е. Н.Шиянов, С. В. Бобрышовтың редакциясымен ғалымдар тұжырымдамада одан әрі дамыды [2]. Жеке тұлға мәдениеті тұжырымдамаға сәйкес мәдениеттің мәндік сипаттамаларына сүйенеді, ол жалпы мағынада адамға қатысты алынған материалдық және рухани құндылықтар әлемі ретінде түсіндіріледі. Бірақ мәдениет адам қызметінің нәтижелерінің жиынтығы ретінде ғана емес, оны құру процесі ретінде, адамның «өмірлік әлемдерінің» әрқайсысында даму шарасы ретінде қарастырылатынын атап өту маңызды. «өмірлік әлемдер» арасында ғалымдар ішкі әлем мен сыртқы әлемді ажыратады.

Е.Н. Шиянов, С.В. Бобрышовқа сәйкес, өзіндік мәдениеті:

- зияткерлік мәдениет тұлғаның когнитивті саласын дамытудың негізі ретінде;

- тұлғаның эмоциялық-сезімдік саласының дамуымен, қоршаған шындықты сезімдік қабылдауға қабілеттілігімен, әлемге, өзіне эмоциялық боялған қарым-қатынасымен сипатталатын эмоциялық-сезімдік мәдениет; сезімдер мен эмоцияларды бақылауға және адекватты көрсете білу қабілеті, мінез-құлықтың тепе-теңдігі;

- өзінің физикалық әлеуетін ұстауға, сақтауға және дамытуға негізделген дене мәдениеті. Мәдениет адам, ағза туралы ғылыми білімді, өзін-өзі тану және өзін-өзі жетілдіру қажеттілігін қарастырады;

- жеке тұлға психикасының дамуымен, деструктивті әсерлерге төзімділігімен, ұтқырлығымен және конструктивтік бейімділігімен, өз ағзасын өмірдің нақты жағдайларына сәйкес оңтайлы жұмыс режиміне икемдеу қабілетімен сипатталатын психо-реттеуші мәдениет;

- ойлау объектісін өз бетінше таңдауды жүзеге асыру, тапсырмадан тыс шығу, оны өзгерту, қызметтің стандартты емес тәсілдерін пайдалану; жеке өзін-өзі көрсету қажеттілігі болып табылатын шығармашылық мәдениет.

Социумдылық мәдениеті қоғам мен адам өмірінің негізгі салалары негізінде оның қоғаммен өзара іс-қимылында авторлармен бөлінген. Мұндай салалар: саясат, құқық, адамгершілік, эстетика, экономика, экология және отбасы.

Мәселен, тұлғаның адамгершілік мәдениеті негізінде, мысалы, негізінде адамның адамгершілік сана-сезімі қарастырылады:

- тұлғаның жалпыадамзаттық құндылықтарға қатынасы, олардың жеке қызығушылықтарымен, ұмтылыстарымен және қажеттіліктерімен ұштасуы, сондай-ақ адамгершілік мінез-құлықтың жеке тәжірибесі;

- эстетикалық мәдениет негізінде-қоршаған шындыққа және өнер туындыларына эмоциялық-сезімтал сезімтал сезгіштік, қоғамның эстетикалық мәдениетін меңгеру және көркемдік-эстетикалық қызметте көрінетін шығармашылық белсенділікті көрсету қажеттілігі;

– өмірлік өзін-өзі анықтау мәдениетінің негізінде-субъектінің идеалдарын, мақсаттарын, жоспарларын, жеке және физикалық қасиеттерін, мүмкіндіктерін, бейімділігін, дарындарын және талаптарын сезінуі, сондай-ақ қоғамдық қатынастар жүйесінде автономды тіршілік етуге дайындығы.

Тұжырымдаманың авторлары тұлғаның өзіндік және әлеуметтік үйлесімі жеке тұлға мәдениетінің іргетасын қалауға мүмкіндік береді. Бұл іргетас тұлғаның негізгі мәдениеті – оның шынайы тасымалдаушысы мен мәдениеттің ретрансляторына айналуына мүмкіндік беретін қасиеттерінің, қасиеттерінің, басқа да маңызды сипаттамаларының минимумы. Бұл ретте үйлесім сыртқы табиғи және әлеуметтік әлеммен өзара байланыста дамып келе жатқан және жүзеге асырылатын, өзінің "мен" туралы түсініктерінің жан-жақтылығы мен тұтастығын көрсететін жеке тұлғаның сипаттамасы ретінде түсіндіріледі.

Е.Н. Шиянов «Педагогика: білім берудің жалпы теориясы» оқу құралында «тұлғаның негізгі мәдениеті өзінің мәні бойынша оның құндылық бағдарын білдіреді, ... Ол ең алдымен білім мәдениетінің, сезім мәдениетінің, қарым-қатынас пен шығармашылық іс-әрекетінің үйлесімі болып табылады. Адамның негізгі мәдениеті деп жалпыадамзаттық идеялардың, құндылық бағдарларының және жеке қасиеттерінің, таным мен практикалық қызметтің әмбебап тәсілдерінің оңтайлы жиынтығын түсіну керек».

Ғалымдарға тұлғаның базалық мәдениетінің құрылымында когнитивтік, практикалық, шығармашылық іс-әрекет тәжірибесі, қарым-қатынас тәжірибесі сияқты тәжірибе түрлері ерекшеленеді.

Е.Н. Шияновтың пікірінше, базалық мәдениеттің компоненті ретіндегі тұлғаның когнитивті тәжірибесі табиғат, қоғам, ойлау, техника, қызмет тәсілдері туралы білім жүйесін қамтиды, оларды меңгеру әлемнің ғылыми бейнесін қалыптастыруды қамтамасыз етеді, оларды танымдық және практикалық қызметке диалектикалық тұрғыдан қаруландырады .

Практикалық тәжірибе қызметті жүзеге асыру бойынша іскерліктер мен дағдыларды меңгеруге негізделеді. Практикалық компонент нақты қызмет түрлерінің негізі болып табылатын және мәдениетті сақтау қабілетін қамтамасыз ететін жалпы зияткерлік және практикалық біліктер мен дағдылар жүйесімен ұсынылған. Бұл қызмет түрлеріне танымдық, еңбек, көркем, құндылық-бағдар, коммуникативтік және т.б. жатады.

Шығармашылық қызмет тәжірибесі жаңа мәселелерді шешуге, шындықты шығармашылық өзгертуге дайындықты қамтамасыз етуге бағытталған. Тұлғаның қарым-қатынас тәжірибесі мотивациялық-құндылық және эмоциялық-ерік қарым-қатынас жүйесі ретінде қарастырылады. Оның ерекшелігі білімге емес, әлемге, қызметке, адамдарға бағалау қатынасында [3].

Осылайша Е.Н. Шиянов тұлғаның базалық мәдениетінің барлық компоненттерінің интегративтік өзара байланысы мен өзара шарттылығының болуын көрсетеді. Көріп отырғанымыздай, ғалымдар жеке тұлға мәдениетін (жалпы, гуманитарлық, базалық) интегративті білім ретінде қарауға тырысады, оның құрылымында жеке тұлға мәдениетінің және жалпыадамзаттық мәдениеттің өзіндік мәдениеті мен социумдылық мәдениетінің бірлігінде изоморфдылығын көрсететін компоненттер бар.

Жеке тұлғаның бірыңғай мәдениетін қалыптастыру қажеттілігі туралы ой революцияға дейінгі С.И. Гессен еңбектерінде орын алды, ол «адамды бөліктерге бөлуге болмайды, содан кейін тағы да бөліктерден жасауға болмайды. Өйткені суретшіге ақымақ болу құқығына патент берудің мағынасыздығы сияқты (көркем іс-әрекет бір ғана сезімнің аясы секілді), сондай-ақ ғалымды адамгершілікке жатпайтын және ақысыз машина ретінде ойлауға күлкілі» [4].

Ол өзінің жеке қабілетін, өзінің зияткерлік және адамгершілік мүмкіндіктерін қандай да бір жеке бөлікте жүзеге асыра алатын адам.

Ғылыми дереккөздерге жүргізілген талдау тұлғаның базалық мәдениетінің мәні мен құрылымының авторлық көрінісін негіздеуге мүмкіндік береді. Біздің түсінігімізде, тұлғаның негізгі мәдениеті-бұл мазмұны тұлғаның гуманитарлық тәжірибесі болып табылатын, танымдық-дүниетанымдық, рухани-адамгершілік, әлеуметтік-азаматтық, эмоциялық-ерік, жасампаз-түрлендіргіш компоненттер-мен құрылымдық жағынан ұсынылған интегративті білім беру, бұл жеке тұлғаның өз өміршеңдігін өзімен және әлеммен үйлесімде қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Тұлғаның базалық мәдениетінің компоненттері:

- әлемді (және өзін) тану, түсіну және түсіну (интеграциялау) тәжірибесі-танымдық-дүниетанымдық компонент;
- өмірдің мәнін іздеу, құнды өзін-өзі анықтау, рухани жоспарлау, адамгершілік іс-әрекет тәжірибесі-рухани-адамгершілік компонент;
- азаматтық ұстанымды көрсету тәжірибесі, адамдармен өзара іс-қимыл, қоғам игілігі үшін қызмет, өз құқықтарын қорғау және іске асыру, өзіне міндет пен жауапкершілікті алу-әлеуметтік-азаматтық компонент;

- әртүрлі өмірлік оқиғалардан туындаған тәжірибе, дағдарыстарды, өмірлік қиындықтарды жеңу-эмоциялық-ерік компоненті;
- білімді, табиғатты, басқаны, өзін-өзі жасампаз түрлендіре білу тәжірибесі-жасампаз-түрлендіруші компонент.

Жоғарыда баяндалған тұлғаның базалық мәдениетін түсіну талданған педагогикалық тұжырымдамаларға қайшы келмейді. Оның мазмұнын адамның гуманитарлық тәжірибесі ретінде қарастыру адамның сыртқы және ішкі мәдениетінің (өзін-өзі тану мәдениеті және социумдылық мәдениеті) интегративті байланысының болуын күшейтеді, бұл "гуманитарлық" ұғымына негізделген: адамзатқа, қоғамдық тұрмыс пен санаға қатысы бар, сондай-ақ "тұлғаның базалық мәдениеті" және "тұлғаның жалпы мәдениеті" ұғымдарын дамытуға мүмкіндік береді.

Тұлғаның базалық мәдениетінің мәні мен құрылымына жүргізілген талдау осы педагогикалық феномен айқын гуманитарлыққа байланысты жалпы, сондай-ақ кәсіби мәдениеттің негізі болып табылатыны туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Осыған байланысты тұлғаның базалық мәдениетін дамытуды барлық білім беру жүйелерінде қазіргі заманғы педагогикалық үдерістің мақсаты ретінде қарастыру заңды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Газман О. С. Новые ценности в образовании [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://setilab.ru/modules/artide/view.artide.php/П7>. – 2011.
2. Слостенин В.А., Исаев И.Ф., Шиянов Е.Н. Педагогика: учебник для студентов учреждений высш. проф. образования. – М.: ИЦ Академия, 2012. – Т. 608.
3. Батищев Т.С. и др. Индивидуальная среда развития школьника как условие и как фактор повышения качества образования.
4. Гессен С.И. Основы педагогики. Введение в прикладную философию: учеб. пособие для ВУЗов. –М.: Школа–пресс, 2015.

ӘОЖ 37.015, 159.9

МЕКТЕПТЕ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМЫТУ

Назарбек А.Қ., Абдыразак Г.М., Эминжанова З.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы развития творчества учащихся в преподавании предметов в школе.

Summary: This article discusses the problems of developing students creativity in teaching subjects at school.

Егеменді елдің жас ұрпақтарын тәрбиелеу, талапқа сай білім беру, бүгінгі күннің уақыт күттірмес мәселелерінің бірі болып табылады. Сондықтан да бастауыш мектеп алдында балаға жүйеленіп, дайындалып берген белгілі бір білімді ғана беріп қоймай, оны жалпы дамыту, яғни сөйлеу, оқу, қоршаған орта жөнінде дұрыс көзқарас қалыптастыру, жағдайларды объективті түрде бақылап,

талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс жеткізе білуге, дәлелдеуге, сөйлеу мәдениетіне, шығармашылық бағытта жұмыс істейтін, біртума ойлау қабілетімен ерекшеленетін жеке тұлға қалыптастыру міндеті тұр. Дамыта оқытудың да басты мақсаты – баланы оқыта отырып, оны шығармашылық бағытта жан-жақты дамыту [1].

Бір нәрсені жасауға, тудыруға деген қабілеттілік балаларда мектеп жасына дейін де көрінеді. Адам бойындағы қабілеттерді дамытып, олардың өшуіне жол бермеу адамның рухани күшін нығайтып, өзін-өзі табуына көмектеседі. Өйткені, адам туынды ғана емес, тудырушы, жаратушы да. Ол өзін-өзі шынайы болмысына бастайтын жол іздеуі керек. Адам өзін-өзі жетілдіруге де, сонымен қатар, сонымен қатар өзін-өзі жоюға да қабілетті болады. Адамның өз болмысын тануға ұмтылуға көмектесіп, тереңде жатқан, талап тілегін, қабілеттерін дамыту, сол арқылы оған толыққанды өмір сүру үшін жаңа рухани күш беру білімнің ең маңызды мақсаты болып табылады»- деп көрсетілген Қазақстан Республикасы Орта білімді дамыту тұжырымдамасының жобасында. Кез-келген дамыған өндіріс қазіргі таңда шығармашылықпен жұмыс жасауды талап ететін адамды қажет етеді. Оқушының шығармашылық іс-әрекеті және оның мәнін түсіну үшін жеке тұлғаның ғылыми-педагогикалық зерттеулердің объектісі ретінде анықталу сипатын білу қажеттілік болып табылады. Шығармашылық іс-әрекет тұлғаны құраушы және оны айқындаушы фактор ретінде де қарастырылады.

Жеке тұлғаның ерекшеліктеріне тән қасиеттер оның санасына, өзіне-өзінің сын көзімен қарауына, адам баласының есіне әсер ететін ішкі және сыртқы түйсік, түйсіктердің әсеріне және оның ерік-жігер күші мен әсерленушілік сезім дүниесіне байланысты құбылыс деген пікірді біздер қуаттаймыз. Оның себебі, ұлы ғұламаларымыз осы ой-пікірде болған деп білеміз.

Оқушылардың шығармашылық белсенділігін қалыптастыруда сабақтарды түрлендіріп өткізудің маңызы ерекше. Мұндай сабақтардың тиімділігін атап өтсек: сабақ құрылымының ұйымдастырылуы, сыныптағы оқушылардың іс-әрекетін бақылауға қолайлылық, оқу-танымдық тапсырмаларды орындаудағы ұжымдық бірлескен әрекеттің жүзеге асуы, оқыту уақытының үнемделуі [2].

Мектептегі оқу процесі оқушылардың іздемпаздығын, танымдылық белсенділігін арттырып, шығармашылық әлеуетін дамытуында жол ашуы қажет.

Оқыту процесі – екі жақты процесс болғандықтан, оқушының өзіндік жұмысы, дербес іс-әрекеті мұғалімнің басшылығымен қатар, олардың іздемпаздығын, белсенділігін, өз ықыласымен жасайтын әрекетін де керек етеді. Осыған байланысты кейбір педагогтармен психологтар оқушылардың өзіндік жұмыстарының негізгі ерекшеліктері олардың ықыласына және өз еркімен әрекет жасауына байланысты деп пікір айтады. Оқушылардың шығармашылығын, іздемпаздығын қалыптастыруда сыныптан тыс, жеке ұжымдық жұмыстар ұйымдастыруда шығармашылық, пәндік апталықтар мен ғылыми-шығармашылық апталық, жобалар, пәндік үйірмелер мен

факультативтік сабақтардың маңызы зор. Барлық жұмыстарда оқушылардың қалауы, таңдауы мен ұсыныстарын ескеру қажет. Оқушылардың танымдық іздемпаздығы мен белсенділігін, шығармашылық бағыттылығына негізделген жұмыс түрлерін пайдалану – олардың танымдық қажеттіліктерін қанағаттандыра алады.

Шығармашылыққа үйрету тұлғаның интеллектуалдық аспектісі ғана емес, оның психологиялық, мінез-құлық ерекшеліктерін де көздейді. Оған жігерлілік, жаңа жағдайларға бейімделуге икемділік, қаржылық пен табандылық, тәуелсіздік пен адамгершілік сезімі, ынтымақтастық, қажырлы еңбекке қабілеті, белгісіз жағдайдағы өзіне сенімділік, ақиқаты іздеудегі және қарым-қатынастағы адалдық жатады.

Оқыту сабақтарының шығармашылық сипаты оқушының танымдық белсенділігін оятып оның шығармашылық қабілеттерінің дамуына адамгершілік қасиеттеріне әсер етеді. Оқушылардың шығармашылық белсенділігін қалыптастыруда сабақтарды түрленіп өткізудің маңызы ерекше. Шығармашылық сипаттағы сабақтар түрлерін жүйелі ұйымдастыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі қалыптасып, ұстазы берген ақпаратты, іс-әрекет тәсілдері мен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағлымдарын игеріп қана қоймай, оқушы барлық іс-әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады, қабілет, білігін ұштай түседі.

Шығармашылық сабақтардың оқушылар үшін мынадай маңызды жақтары бар:

- оқушының танымдық іздемпаздығы қалыптасады;
- сұрақтарды, мәселелерді терең талдауға үйренеді;
- шығармашылық ой-өрісі артады;
- кітаппен жұмыс, көркем және ғылыми әдебиеттер, баспа материалдармен жұмыс істеу біліктерін қалыптастырады;
- ұжымдық ой-пікірлері жетіледі, топ мүшелерін пікірлерімен ортақ тұжырым жасауға үйренеді;
- мұғаліммен оқушылардың қарым-қатынасы ынтымақтастыққа болып, сенімділіктері артады;
- оқушы өз ойын еркін айтуға, сөз мәдениетіне үйренеді;
- білімін жүйелі түрде толықтыруға;
- өз әрекетіне сын тұрғысынан қарауға;
- тұжырым жасап қорытындылауға үйренеді;
- оқу міндеттерін тиімді шешу мүмкіндігін тудырады.

Шығармашылық сабақтардың өткізу оқушының танымдық іс-әрекетін арттырудың құралы, сапалы білім берудің шарты, оқу үрдісін ұйымдастыру факторы, оқытудың жекелік бағдары болып табылады. Оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуда сыныптан тыс жеке ұжымдық жұмыстар ұйымдастырудағы: шығармашылық ай, пәндік апталықтар мен ғылыми апталық, жобалар, пәндік үйірмелермен факультатив сабақтарының маңызы зор. Барлық жұмыстар оқушылардың қалауы бойынша жүргізіледі, оған әртүрлі

сынып оқушылары қатыстырылуы мүмкін. Осындай жүргізген жұмыстар арқылы оқушылар өздерінің әртүрлі танымдық және шығармашылық сұраныстарын қанағаттандырады. Сонымен қатар, мектеп ішіндегі оқушылардың арасынан дарынды балалардың шығуына ықпал етеді.

“Баланың шығармашылық қабілетін ашу, оны алға қарай дамыту үшін ең бастысы жағдайлар жасау қажет”. Оқушының дарындылығының дамуы, қабілетінің ашылуы көбінесе мұғалімнің кәсіби біліктілігіне, және оның тұлғалық қасиетіне байланысты екені айдан анық. Көбінесе “дарынды оқушы – бұл жақсы оқитын оқушы” деген пікір қалыптасқан. Белгілі ағылшын психологы П. Торренстың зерттеулері бұл пікірдің мұғалімдер арасында жиі кездесетінін анықтады. Оларға оқуда қиыншылық туғызбайтын, тәртіпті, ұйымшыл, білімді, тұрақты, ұғымтал, өз ойын нақты және түсінікті жеткізе алатын оқушылар көбірек ұнайды. Ал қисынсыз сұрақ қоятын, өз жұмысымен ғана айналысатын, тәуелсіз, көбіне түсініспеушілік туғызатын, қияли, әр нәрсеге көзқарасы бөлек оқушылар ұнамайды. Бастауыш мектепте шығармашылық қабілеттілікті оқу әрекетінде көрінеді. Әр бала бойындағы шығармашылық қабілеттері оқу әрекетінде көрінеді.

Сондықтан әр бала бойындағы шығармашылық қабілеттерін бағыттап, тәрбиелеу қазіргі таңдағы ата-ана мен мұғалімнің тарапынан қолдау тауып отыруы қажет. Оқу іс әрекетінде мұғалім мен оқушы тығыз байланыста болуы керек. Ол үшін мұғалім бар күш-жігерін, педагогикалық шеберлігін оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерді ашуға, үйлесімді дамытуға бағыттауы, шығармашылық жағдай жасауы қажет. Ал оқушы өз тарапынан белсенділік, дербестілік көрсетуі, өзіне деген сенімділігі арқылы шығармашылық әрекетті қалыптастыра алады. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа баулып, олардың белсенділіктерін, қызығушылығын арттыра түсу үшін шығармашылық қабілеттерін сабақта және сабақтан тыс уақытта дамытуда мен мынадай әртүрлі әдіс-тәсілдерді қолдануға болады.

Осындай жұмыстарды үнемі жүргізу оқушыларды шығармашылыққа баулуға, шәкірт бойындағы қабілет көзін ашып, тілін байытуға, қиялын ұштауға, өз бетінше ізденуге зор әсерін тигізеді [3].

Шығармашылық тапсырма түрлерін сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне, психологиялық таралым, шығармашылық қабілетінің даралығына қарап, әр сынып бойынша әрі қарай жалғастыра беруге болады.

Егемендігін алған елімізде жаңа ғасыр алдында оқытудың жаңа жүйесі қалыптасуда, ертеңгі күнге бағытталған рухани жаңарудың іргетасы қалануда. Ол: оқушылардың ақыл-ойын, шығармашылығын дамыту мәселелерін шешеді, білімнің сапасын көтереді, бастауыш сыныптың қай пәнінде болсын оқушылардың танымдық, шығармашылық қабілетін дамыта оқыту олардың сабаққа деген қызығушылығын оятып, өз ойын ашық, қысылмай жеткізе білуін, ынтасын дамыта түседі. Шығармашылық дарындылықтың белгілері әртүрлі болатындығы қиындық туғызады және де олар әлеуметтің ортамен тығыз байланысты. Баланың қандай болса да кез келген шығармашылық талпынысын құптауымыз керек. Себебі оның астарында баланың таза, ашылмаған

шығармашылық бастауы жатыр. О. Бальзактың “Ұдайы еңбек ету – өнердің де, өмірдің де заңы” дегеніндей, оқушылардың шығармашылық қабілеті мен белсенділігін арттыруда мұғалімге үнемізденуге, тұрақты еңбек етуді міндеттейді. Оқу әрекетінің мазмұны арқылы шығармашылық қабілетті ашу, жетілдіру. Оқушының білім мазмұнындағы ғылыми ұғымдардың үлесін арттыру арқылы оқушыны шығармашылық әрекет жағдайларына әкелетін ішкі байланыстарды ашуға мүмкіндік туғызып, жағдай жасау керек. Оқушы ойлауының барлық түрлерін диагностикалық бірлік арқылы дамыту керек.

Атап айтқанда, олар – білім сапасын арттыру, оқушылардың біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми-ізденіс қабілеттерін қалыптастыру, т. с. с. Өйткені, ХХІ ғасыр – білімділер ғасыры. Ендеше бізге ой өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естен шығармағанымыз жөн деп ойлаймын.

Оқушылардың бос уақытын, үйірмеге қатысуын жақсы жолға қойғанмын. Оқушылармен жүйелі де сапалы жүргізген жұмысым оң нәтиже беріп, оқушыларым мектепшілік, қалалық, республикалық, дүниежүзілік, ресейлік, әртүрлі іс-шараларға қатысып отырды.

Қорытынды: Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ екенін ескерсек, бізге ой-өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәт те естен шығармай болашақ білімді ұрпақты тәрбиелеу жолында ізденіп, ерінбей, жалықпай еңбек етуге әзірмін.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Шығармашылыққа баулу сабағы [Мәтін] / С. Әлкен // Оқыту - тәрбиелеу технологиясы. – 2011.- № 6. - 38-39 б.
2. Шығармашылық дербестік қалыптастыруда жазба жұмыстарының маңызы [Мәтін] / М. Әділханова // Қазақстан мектебі. – 2011. - № 8. - 38-42 б.
3. Шығармашылық тапсырмалар арқылы мектепалды даярлық тобы балаларында өз бетімен жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыру [Мәтін] / Г.Ә. Әлім // Тренер - Education. – 2018.- № 4.- 82-84 б.

ОӘЖ 37.035.6

МЕКТЕПТЕГІ МУЗЫКА САБАҒЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ

Назарова А.Ш., Кудиярова Т.К., Суюнова М.Е.

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бұл мақалада музыка сабағының мектептегі балаларды тәрбиелеудегі маңызы, ән-күй өнерінің рухты ұрпақты тәрбиелеу ерекшеліктері сараланып, ұлттық тәрбиенің өзегі ұлттық өнердің артықшылықтарын меңгерту қағидастары сарапталады.

Summary: In this article, the importance of music lessons in the education of school children, the features of the art of singing and the education of a spirited generation are distinguished, and the principles of mastering the advantages of national art, the core of national education, are distinguished.

Бала тәрбиесі тал бесіктен басталғанымен, мектептегі тәрбиенің балаға әсер ету ықтималдығы жоғары. Соның ішінде бастауыш мектепте балаларға музыка сабағы арқылы ұлттық тәрбие беруді ұштастырудың маңызы епекше. Неге десеңіз балалар әр түрлі рухты көтерер әндерді тыңдап, ұлттық аспаптарды көріп, танып, үйрену арқылы сан ғасырларды артқа та тап бүгінгі заманымызға жеткен ұлт жауһарларының ерекшелігі мен маңызын түсініп, ұлттық тәрбиенің балаға оң әсерін аңғарар еді.

Музыка сабағының тәрбиені берудің негізгі алғышарты ретінде қарастыра отырып, тәрбиеде алар орнын саралайық. Зерттеуші С.Әденбаев өзінің тәрбие туралы зерттеу еңбегінде өнер туралы орыс педагогі В.Сухомлинскийдің мына пікірін тұздық етеді: «Өнер - өнегелі, ақылды адамдарды тәрбиелейтін құрал» [1] - деп тәрбие үрдісінде өнерге аса көңіл аудару қажеттілігін атап көрсетті. Сырлы да сазды әуендерді бүгінгі күн әуендерімен, классикалық музыкамен ұштастыру, шығармашылықпен тақырыпты түсіндіру, оқушыларды музыка әлеміне қызықтыра білу музыка мұғалімінің өз ісінде біліктілігін талап етеді. Оқуға ынтасы, тәртіптілер мен тәртіпсіздерді де музыка әлеміне қызықтырып, оқушылардың тәрбиесіне әсер ету оқытушының да тікелей біліктілігіне байланысты болмақ. Алдына келген әр оқушығатәрбиені де, білімді да қабылдау ерекшелігіне қарай бермек керек. Музыка мұғалімі өзпәнін өте отырып, сол тақырыптың оқушы тәрбиесіне әсер ететіндей ұйымдастыруы қажет. Қазіргі білім беру үдерісінде оқушылардың сабаққа ден қойып, ұйып тындай қоюықиынырақ, десе де сол сабақты қызықты өтіп, музыка сабағында әр түрлі шығармашылық тапсырмалар бере отырып ұлттық тәрбие аргументтерін меңгерте алуы тиіс.

Негізгі бөлім. Музыка сабағының тәрбиеге әсерін ескере отырып, әр баланың бойына ұлттық рухты оятатын өлеңдер мен күйлерді үйретіп, оларды әр түрлі әдіс, ойвн технологиямы арқылымеңгеру ерекшелігін бағамдауы қажет. Музыка мұғалімі өз сабағын оқушыларға қызықты ұйымдастыра алса, онда ол балалар сол сабақты қызығып оқитын болады, тәрбиесіне әсер ете отырып, жақсы жаққа өзгеруіне бұл сабақ негіз бола алады.

Музыкалық тәрбие жүргізу мүмкіндіктеріне адам жанына кешенді әсер ету барысында оқушылардың музыкалық-эстетикалық қызығушылығын, қабілеттерін, эстетикалық қарым-қатынастарының қалыптасуына септігін тигізеді. Сондай-ақ музыка адам жанын эмоциональды толғандырып, ойлау, есте сақтау, қиялдау, зейін қою, ерік күші сияқты психологиялық қасиеттерінің дамуына, тіпті дене тәрбиесінің жетілуіне де музыкалық тәрбие мен музыкалық іс-әрекеттер жан-жақты әсерін тигізеді. Оқушылардың өнерге құштарлығы мен қабілетін дамытуда эстетикалық тәрбиенің жүйелі жолға қойылып, дұрыс ұйымдастырылуының маңызы айрықша.

Музыка сабағы жаңа идея бере алмағанымен, тәрбие беріп, өзбілімін оңынан қолдануға жол ашады. Музыка сабағында оқушы қабілетін танытып, эмоциясын шығарады, көңіл күйін аңғартуды тудырады [2].

Ғалым Ізтаева Ж. музыка тәрбиесі жастарға өнер құндылықтарын үйрете отырып, олардың бойына адамгершілік эстетикалық мәдениетті, көркемдік

талғамды, шығармашылық қабілетті дамытады. Өскелең ұрпаққа музыкалық тәрбие беруде, бала бойына рухани байлықты дамытудың аса маңызды саласы – музыкалық өнер. Соның ішіндегі бастауыш мектеп оқушыларының бастапқы музыкалық мәдениетін қалыптастыру, оны басқару музыкалық – педагогикалық ғылымның өзекті мәселесі. Жалпы музыкалық білім беру, музыка өнері арқылы мектеп оқушыларына музыкалық тәрбие берудің педагогикалық шарттарын ғылыми-педагогикалық тұрғыдан негіздеп, ғылыми әдістемелік жағынан қамтамасыз ету қажеттігі айтылады.

Ұлы ақын Абай Құнанбаев та: «Туғанда дүние есігін ашады өлең, өлеңмен жер қойнына кірер денең!» [3] - деп музыка құдіретін түсіндірді емес пе?!

Ғалым Р.Дүйсембінова музыкалық тәрбие берудің, яғни музыкалық педагогиканың пайда болуын ішінара 5 кезеңге бөліп қарастыра отырып, музыкалық тәрбие бастауын ежелгі дәуірден басталғанын жазады да, баланың тәрбиесіне музыканың оң әсерін көрсете отырып, музыканың тәрбиедегу үлесіне барлау жасайды: « музыка – эстетикалық тәрбие беру құралы. Музыка қоғамдық сананың формасы ретінде адамдардың эмоционалды сезіміне тікелей ықпал етуші эстетикалық тәрбие құралы. Музыкалық шығармаларды аспаптарда ойнап үйрену, орындау жеке тұлғаның эстетикалық, эмоционалды-сезімдік, құндылықты сана-сезімін дамытып, қалыптастырады, әсемдікті қабылдап, сезінуге талпындырады. Ол эстетикалық тәрбиенің басты мақсаты болып табылатын жеке тұлғаның эстетикалық талғамын, эстетикалық идеалын қалыптастырады, болмыстағы құбылыстар мен өнер туындыларындағы әсемдікті саналы түрде қабылдай білуге үйретеді және өздік шығарымпаздық қабілеттерін дамытады» [4]. Бұл пайымдау арқылы әр ғасырда музыканың тәрбиеге оң әсері бағамдалғаны, қала берді музыканың ерекше тәрбие негізі болғанын талдай аламыз.

Сонымен бірге музыкалық білім баланың бойындағы адамгеишілік, мінез-құлық тәрбиесімен бірге дене және еңбек тәрбиелеріне де әсер етеді. Музыкалық тәрбие өмірдегі, табиғат пен өнердің әсемдікті қабылдап, бағалауға және тү- сінуге қаблетті адамды пәрменді түрде қалыптастырудың нысаналы жүйесі.

Музыканы жат көретін адамдарда бола қоймас, ол әркімге де керек дүние. Музыка тіліне әрбір тындаушы қанығады. Мектеп оқушыларына музыкалы-эстетикалық тәрбие беруде, сонымен қатар олардың музыкалық қаблетін арттыруда ән айту мен оны ұйымдастыру жұмысын дұрыс жолға қоя білу аса маңызды. Мектепте музыкалық тәрбие берудің басты міндеті- оқушыларды музыканы дұрыс тындап, түсінуге және оны әсерлі орындай білуге баулу [4].

Қазақ мәдениетіндегі маңызды салаларының бірі – ән-күй өнері. Музыка ой мен сезім бірлігі арқылы әлемнің тұтастай көрінісін жасайтын адам әрекетінің бір түрі. Халық өз салты мен дәстүрін, мәдениетін қазірге дейін жеткізе білген. Осы ғасырлар бойы жиған-тергенін асыл рухани қазыныларын, жас ұрпақтың бойына сіңіріп, дүниетанымын қалыптастыруда музыкалық өнер

арқылы тәрбиелеу өзекті мәселелрдің бірі. Музыканы сүйген қауым адам баласына тән ізгі қасиетті, шынайы достық пен махабатты, әсем мінез-қылықты қастерлейді, осы халқымыздың дәстүріндегі әсем ән мен тәтті күйіміз, бізді адамгершілік пен парасаттылыққа жетелейтін жол. Осы бір аса бай рухани қазыналардың бүгінгі таңда жастарға тәрбие берудегі ролі де айырықша. Сол үшін де өнер сүйген қауым тәтті ізгі қасиетті қастерлейді.

Мақаланы қорытындылай келе, мектептегі музыка сабағы тек бір сабақпен шектелмей әр түрлі ұйымдастыруы керек. Сыныптан тысмузыкалық жұмыс бере отырып, оның тәрбиесіне сырттай әсеретіп, бала қабілетін дағдыландыруға мүмкіндік ашу керек. Сондай-ақ музыка үйірмелерін, хор ұйымдастыру керектігі айқын. Балалар музыка арқылы танымын дамытады. Музыкалық балалар театрын ұйымдастыра отырып, балаларды жұмысты тиянақты істеуге, жауапкершілік сезініпбауырмал болуға, ізденімпаздығы артық, бастаған ісін аяқсыз қалдырмауға тәрбиелеп, жастайынан бойындажақсы қасиеттердің, адаммен қарым қатынас жасау этикасын қалыптастыратынымызды түсінеміз. Баланың тәрбиесіне оң әсер етіп, тұлға ретінде қалыптасуының да алғышарты болады. Мұғалім музыка сабағына баланы қызықтыруда әр түрлі заманауи әдіс-тәсілдерді қолдана отырып, баланың ашылуына, адамгершілік тәрбиесі мен эстетикалық тәрбиесінің дамуына жол аша білуі керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Әденбаев С. Ш. Тәрбие теориясы мен әдістемесі.–Алматы: Дарын, 2014. – 178 б.
2. Изтаева Ж.М. Музыкалық тәрбие берудің маңызы мен міндеттері.//Отбасы және балабақша// 2017. №6.
3. Кунанбаев Абай. Стихи, поэмы, проза/сост. Г. Бельгер. - Алматы: Мектеп, 2013. - 192 с.
4. Дүйсембінова Р. Қ. Музыкалық білім беру педагогикасы: оқу құралы.–Талдықорған: «Жетісу университеті» баспасы, 2016.–216б.

ОӘЖ 8873

МЕКТЕП ПСИХОЛОГЫНЫҢ ПЕДАГОГТАР МЕН АТА- АНАЛАР АРАСЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ЖОЛДАРЫ

Нақыпбек А.Ғ., Сандыбаева С.Б., Ахтаева Д.Ә.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается проблемы психологической службы в школе, работа школьного психолога с родителями и педагогами.

Summary: In this articlt are considered the main problems of psyhological servict at scools, the work scool psyhological of famils and pedagog.

Бұрын Қазақстанда адам психологиясы саласындағы білімге ешқандай мән берілмейтін. Төменгі білім деңгейінен жоғары оқу орындарына дейін, тіпті ересектердің жұмыс орындарында да адамның психологиялық тәрбиесіне көңіл

бөлінбеген. Қазіргі жағдай біршама басқаша. Мектептерге психологтар қабылданып, балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты қызметтер көрсетіле бастады. Алайда психологиялық қызмет көрсету ережелері әлі қабылданған жоқ. Мектептердегі психологтардың мәртебесі әлі де түсініксіз. Тіпті типтік оқу орындарында психологиялық кабинеттер де, кабинеттер де жоқтың қасы. Әр мамандық иелерінің арасында өз ісіне жанашырлықпен қарайтын жандар бар. Жаңалары да бар. Осы жұмыстарға азды-көпті үлес ретінде мұғалімдерді ата-аналарға психологиялық көмек көрсету түрлерімен таныстыруды жөн көрдік.

Бала бойындағы күрделі психологиялық өзгерістердің және бірте-бірте дамып келе жатқан невроздардың негізгі себебі бала тәрбиесінен хабары шамалы, бала психологиясы туралы естімеген ата-аналардың пайымдауы мен аянышты қатыгездігі екенін ашып көрсеткіміз келеді. Олардың көпшілігі бала тәрбиесінің қиын да қызықты тұстарын меңгерудің орнына, тек жазалауды, қорқытуды білумен шектелетіні белгілі. Жаңа ғана өмірге келген сәбилер үшін бұл ауыр күйзеліске әкеледі. Үлкендер тарапынан дөрекі, дөрекі мінез-құлық көп делік.

Психологиялық көмектің бірінші бағыты – ұқсас жағдайға тап болған балалардың ауру психикасын сауықтыру. Сонымен қатар, жүзеге асырылып жатқан екінші бағыт – бала тәрбиесіне байланысты ата-аналар мен ересектер арасындағы психологиялық көмек. Бұл үшін көптеген бірегей әдістер бар. Ересектерге бала психикасының мәнін, оны назардан тыс қалдырмаудың маңыздылығын ұғындыру арқылы психологиялық тәрбиені оқытудың жолдарын – кітаптардан, фильмдерден, арнайы жасалған танымдық фильмдерден терең талдауды көрсету арқылы – ата-аналар мен ересектерге бала тәрбиесіндегі қатыгездік. Шағымдану [1].

Ендеше, кішкентай бүлдіршіннің психикасындағы күрделі өзгерістер мен үрейлермен күресетін, оның жан дүниесіндегі азаптың азабымен күресетін кез жеткен сияқты. Әрине, ата-аналардың көпшілігі білмегендіктен осылай жасайтынын ескеру керек.

Жалпы балалар психологиясына белгілі психологиялық әсер ету түрлерін атайық; біріншіден, баланы жігерлендіретін пікірді білдіріңіз (мысалы, «сен достасуды білмейсің», «қалыпты сөйлеуді білмейсің» жаман әсер етеді). Осыдан кейін бала мазасызданып, сөйлеуі қайта оралады, сөйлеуі қиынға соғады. Балаларды үнемі мадақтап, бағыттаудың психологиялық маңыздылығы.

Екінші тармақ – баланың жеке басына нұқсан келтіретін сөздерді айту, оның ішінде баланың іс-әрекетіне теріс немесе теріс баға беру. Мысалы, «досыңды танымайсың, мақтанасың, өтірік мақтанасың» деген сөздер баланың жан дүниесін терең жаралайды. Міне, сондықтан балалардың қалыпты тұтылудан тыс әрекеттерін жете бағаламау және оларды кемсіту олардың байсалдылығы мен интеллектіне әсер етеді. Мұндай әрекеттер баланың өмірлік талпыныстарын бірден тоқтатады, тіпті оның өмірін қиады. Ол өз армандары мен сенімдерін жоғалта бастайды. Үшінші жағымсыз сәт - басқа баламен салыстырудың әділетсіздігі. Мұндай әрекеттер арқылы бала қызғаныш пен өзімшілдіктің бойына қалай сіңгенін байқамайды. Мұндай күрделі мәселелер

тәрбиедегі психологиялық әдіс-тәсілдерді білмеудің салдары болып табылады екен. Бұл бала тәрбиесіндегі өзекті мәселе екенін айтқымыз келеді [2].

Адам баласының ғұмыры ұзақ болсын, қысқа болсын, оның бойында сәби кезінен жинақталуы тиіс биологиялық және психикалық энергияның орасан зор қоры бар. Мұндай энергия бала болмысында тек еркін емес, жігерлі өскенде ғана қалыптасады. Ата-ананың мейірімі мен шыдамды тәрбиесінің арқасында баланың көңіл-күйі, ішкі түйсігі ғана қанағаттанбайды, сонымен қатар бала өзінің интеллектінің еркін дамуына мүмкіндік алады. Түсінікті ортада өскен балалардың ғана психикасы төзімді және жігерлі болатыны белгілі.

Егер олар қатты қиналса, мұндай балалардың психикасын қалпына келтіру өте қиын болады. Тіпті сау балалардың көпшілігі неврологиялық диспансерде емделеді. Жалпы мұндай балаларға психологиялық коррекция жүргізу әдістемесі қанша қиын болса да, әртүрлі әдістерді қолдану арқылы көмектесуге болмайды [3].

Сонымен, ең алдымен, мұндай жағдайда не істеу керек?

Ең алдымен баланы жалғыз қалдырған дұрыс.

Әрине, мұндай ақыл-кеңес ата-ананы абдырап, не істерін түсінбей, тіпті өз наразылығын да білдіретіні анық. Дегенмен, басқа нұсқалар жоқ. Физикалық құрылым зақымдалған болса, оны қалай тыныштандыру және жаттықтыру керектігін ата-аналардың өздері біледі. Жан-дүниесі қатты күйзеліске түскен балаға да белгілі бір уақыт ішінде демалу ғана қажет екенін түсінуіміз керек. Осы кездегі ересектер тәрбие әдістерін меңгергенше, сондай-ақ қателіктерін бірден мойындамайынша, баланы жалғыз қалдырудан артық жол жоқ. Бұл қатені өзгерту психологиялық түзетудің күшті құралы болып табылады. Әрине, бұл өзгеріс ата-аналар мен білім саласына араласқан үлкендер үшін оңай емес. Алайда құрсағындағы бала үшін ешбір сылтаусыз ұстамдылыққа, мейірімділікке бірден көшу керек. Енді бала мен ата-ана арасындағы достық қарым-қатынасты ғана түсіну оңай болады. Мұның барлығының дамуын табиғи түрде ескеру қажет. Әйтпесе, тағы бір өскен басы басылғандай, ескертпесе маңдайға тағы бір соғуы ғажап емес. Сондықтан жастайынан бала тәрбиесімен айналысатын ата-ана жай ғана дайындықсыз болуы мүмкін емес. Өйткені, адам тәрбиесінің қыр-сырынан күрделі өнер болуы мүмкін емес. Ол өз қажеттіліктерін қабілетіне қарай емес, тыныс алуына қажетті ауаға қарай меңгеруі керек.

Мұндай өзгерістер мен дамудың жалпы жағдайы келесідей болуы мүмкін [4]:

1. Баланы тәрбиелеу керек. Ал жаңа көзқарасты дамыту үшін ересектер өздерін сынау керек. Болашақ балаға қажетті қазіргі тәрбие үлкен тазалықты қажет етеді.

2. Егер үлкендер баланың ыңғайына қарай өзгере алмаса, бала тәрбиесінен өз еркімен бас тартқан дұрыс.

3. Кез келген күш жаттығуларын жүргізуге тыйым салынады. Бұл баланың болашағын бұзу және жою деген сөз.

4. Үлкендердің қаталдығы мен қатыгездігі арқылы баланы түзеймін деу – кең тараған надандық.

5. Адам болмысына тек мейірімділік пен сүйіспеншіліктің екі жағын да әкелетінін бірден түсіну керек.

6. Психологиялық түзетудің барлық кезеңдерінде ең басынан бастап тек шыдамдылық қажет! Оқу іс-әрекетінде науқастың назары, байсалдылық және төзімділік қажет.

7. Қарым-қатынастың сәтті болуы үшін баланың саналы түсінігіне сенімділік таныта отырып, ақылға қонымды және мазмұнды болғаны дұрыс. Жетістіктер әділ бағаланса да, артық мақтау болмайтынын есте ұстаған жөн. Артық мақтау ешқашан жақсылыққа әкелмейді.

«Баланы бесіктен көтер» немесе «Баланы бесіктен көтер». Баланың білімі туралы негізгі ақпараттың жоқтығынан бастауыш сынып мұғалімдеріне бірінші күннен бастап балалармен мақсатты жеке тәрбие жұмысын жүргізу қиынға соғады.

Сондықтан мектеп жасына дейінгі баланың отбасындағы мінез-құлқы мен кейбір жеке ерекшеліктері туралы ақпарат болғаны дұрыс. Осы мақсатта арнайы сауалнамалар дайындалады. Бірінші күннен бастап жаман мінез-құлққа бейім баланы тәрбиелеудің жеке жоспары жасалады. Оқушылардың жағымсыз мінез-құлқы алғашқы белгіде байқалып, ауытқулардың алдын алуға болады.

«Өнер үйренсең, ақымақ болмайсың». Оқушылардың бос уақытын түрлі қоғамдық іс-шараларға толтыру арқылы алдын алу шараларын қолға алдық деу қисынсыз. Оқушыға ұнайтын және оның қызығушылығын оятатын іс-әрекеттер болса, бұл басқа мәселе. Бұл заттар әртүрлі топтық әрекеттерді қамтиды. Өйткені бала шеңберге мәжбүрлеусіз өз еркімен келеді. Ал балаларға көбіне сенім ұялататын әңгіме қажет. Ересек қылмыскерлер жеке назардың, қамқорлықтың және мейірімділіктің жоқтығын пайдаланып, балаларды өз тобына тартады.

Тәрбие жұмысындағы тағы бір маңызды мәселе – баламен тіл табыса білу. «Жылы сөйлесең, жылан ұясынан шығады» демекші, балаға қанағат табу мүмкіндігі оған сенім ұялатады. Жас ерекшеліктерін ескере отырып, жасөспірімдермен және жас балалармен ана тілінде сөйлесу керек.

«Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» оларға тек теріс отбасылармен жұмыс істегенде ғана ықпал ету жеткіліксіз. Бұл жұмыста әлеуметтік ықпалды, медициналық-құқықтық шараларды қолдану қажет.

Осылайша, психикалық ауруы бар баланы психологиялық тұрғыдан түзетудің көптеген жолдары бар. Біз атап өткен басқа да жолдар болуы әбден мүмкін. Осы жағдайды азды-көпті айтуды, кейінгі кездегі өскелең ұрпақ тәрбиесінде орын алып жатқан рухани азапты ескертуді парыз санадық.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Мектептегі психология – Психология в школе №3 (9). 2007
2. Мектептегі психология – Психология в школе №31 (19). 2009

3. Бектенгалиева С.Х., Ядгарова Н.. Балабақшада психологиялық қызмет жұмысын ұйымдастыру. Алматы 2003ж.

4. Черняевская А.П Психологическое консультирование М.,2004

ОӘЖ 316.7

МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Нұралы Ж.Б., Әмір М. Ә., Жанаберген Ж. К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются экологическое воспитание школьников начальных классов.

Summary: The article discusses the conditions of environmental education for primary school students.

Қазіргі уақытта мектептерде экологиялық білім мен тәрбие беру барған сайын басым бағытқа айналуға бастады.

Табиғатты «біздің байлығымыз» болғандықтан емес, оның өзі құнды болғандықтан қорғау керек. Экологиялық білім мен тәрбие де қазір заман талабы: тұтынушылардың қоршаған әлемге деген көзқарасының нәтижесінде адамзат экологиялық апатқа ұшырауда, бүгінгі күні аман қалу және болашақта адамзаттың тіршілігін қамтамасыз ету үшін қазіргі ұрпаққа қажет. Экологиялық құндылықтарды меңгеру және соған сәйкес қоршаған ортамен бейбіт қарым-қатынастарын құру.

Экологиялық тәрбиенің мақсаты – қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарау.

Міндеттері: - табиғатқа, қоршаған ортаға құндылықтық көзқарасты, оған қамқорлықпен қарауды қалыптастыру, - табиғатқа әсер ететін кез келген іс-әрекетке жауапкершілікпен қарауды қалыптастыру, - экологиялық мәдениетті, табиғи ортада қауіпсіз мінез-құлық дағдыларын қалыптастыру. – қоршаған ортаны сақтауға бағытталған әртүрлі процестерде студенттердің өзара әрекеттесу тәжірибесін дамыту үшін жағдай жасау [1].

Негізінде экологиялық дүниетанымды тәрбиелеудің екі жағы бар:

- экологиялық сана,
- экологиялық мінез-құлық.

Экологиялық сана сабақта қалыптасады, ал экологиялық мінез-құлық жылдар бойы практикалық іс-әрекетте қалыптасады. Балаларда табиғатқа жауапкершілікпен қарауды қалыптастыру күрделі және ұзақ процесс [2].

Бастауыш сыныпта мүмкіндігі шектеулі балаларға экологиялық тәрбие беру міндеттерін шешуде ең алдымен табиғат туралы білім жүйесін қалыптастыру, ондағы бар байланыстар мен тәуелділіктерді жас ерекшеліктеріне сәйкес түсінуге және орнатуға үйрету қажет. оқушылардың қабілеттері мен қабілеттерін, алған білімдерін практикада қолдана білуге үйрету; Балаларды дұрыс өмір сүруге, мейірімділікке, табиғаттың бір бөлшегі

ретінде сезінуге үйрету керек. Олардың мінез-құлқы қоғамның барлық нормаларына сәйкес болуы керек: моральдық, этикалық, әлеуметтік, құқықтық.

Табысты экологиялық білім берудің кілттерінің бірі балалардың эмоционалдық сезімталдығы мен сезімталдығын дамытуға ықпал ететін атмосфераны құру болып табылады. табиғи ортаны белсенді түрде қорғауға, жақсартуға, көркейтуге, сондай-ақ табиғатпен қарым-қатынас жасаудан ләззат алуға қабілеті мен ұмтылысы [3].

Дәл мектеп жасында бала жүйелі білім негіздерін алады; мұнда оның мінез-құлқының, ерік-жігерінің, адамгершілік қасиетінің ерекшеліктері қалыптасып, дамып отырады. Балалар өздерінің өміріне, жақын ортасына тікелей байланысты материалды үлкен қызығушылықпен оқиды, туған жердің табиғатын қызыға оқиды, ауа райын, табиғаттың маусымдық өзгерістерін бақылайды. Экологиялық ағарту жұмыстары неғұрлым тез басталса, соғұрлым оның тиімділігін көреміз.

Балалар әлемді ашық жан мен жүрекпен зерттейді. Ал олардың бұл әлеммен қарым-қатынасы, табиғатты сүйетін және түсінетін, өзін біртұтас экологиялық жүйенің бір бөлігі ретінде қабылдайтын шебер болуды үйрене ме, жоқ па, бұл олардың балалық шағындағы өмір салтына, демек, ұйымдастырушы мұғалімдерге тікелей байланысты. және оларды оқыту мен тәрбиелеуге қатысады.

Экологиялық білім мен тәрбие беру мәселесін шешу кезінде балалардың оқу және мектептен тыс жұмысының барлық нысандары мен түрлері өзара тығыз байланысты болуы керек. Мектебімізде оқушыларға экологиялық тәрбие беруде белгілі бір жүйе мен оң тәжірибе жинақталған.

Сабақ уақытында балаларда қоршаған әлем туралы білім жүйесі және оған құндылық көзқарасы біртіндеп қалыптасады, өйткені барлық пәндер бойынша оқу материалында осыған байланысты үлкен мүмкіндіктер бар.

Оқу, әңгімелесу, презентациялар мен бейнефильмдерді көру, әртүрлі тапсырмаларды орындау, экскурсиялар, бақылаулар балаларды қоршаған әлем мұқият және мұқият көзқарасты қажет ететініне сендіруі керек. Балалар табиғаттағы өзгерістерді үнемі бақылап отырудан және күнтізбемен жұмыс істеуден үлкен ләззат алады.

Біз экскурсияға немесе серуендеуге шыққанда табиғаттағы маусымдық өзгерістерді де байқаймыз.

Мектепте балалардың дүниетанымын дамытатын, экологиялық дүниетанымын, экологиялық мәдениетін тәрбиелейтін жалпы сабақтар, жалпы іс-шаралар, мерекелер көптеп өткізіледі [4].

Мектебімізде оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, танымдық белсенділігін дамытып қана қоймай, қарапайым сұлулықты көруге үйрететін суреттер мен қолөнер көрмелері үнемі ұйымдастырылып тұрады. Қолөнер көрмелеріне балалар табиғи материалдарды пайдаланады, табиғатпен араласады, оны қолдарымен ұстайды және оның алуан түрлілігі мен байлығын көреді.

Жыл сайын балалар «Құстарға көмектес. Фидер жасау» балаларды бейжай қарамауға үйретеді.

Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытатын, сонымен қатар табиғатпен қарым-қатынас жасауға үйрететін «Қардан фигураларды жасау» іс-шарасы өткізілуде.

Балалар үшін «Гүл өсіру» экологиялық үйірмесі ұйымдастырылды.

Гүлдерге күтім жасау әр балаға өзінің жеке үлесін қосуға мүмкіндік береді және табиғатты сүйуге, түсінуге үйретеді.

Экологиялық сананы тәрбиелеу жұмысы күнделікті, үздіксіз және күнделікті тәртіпке сәйкес жүргізіледі, өйткені күнделікті тәртіп, гигиена, салауатты өмір салты экологиялық тәрбиенің құрамдас бөлігі болып табылады. Әрбір режим сәтінде экологиялық білім беру элементтерін енгізуге болады.

Мысалы, серуен балалар оны барынша тиімді өткізетіндей етіп ұйымдастырылуы керек: ауа-райын бақылау, дене еңбегі, ашық ойындар.

Дене еңбегі экологиялық тәрбие мәселелерін шешуге, жалпы қабылданған мінез-құлық пен азаматтық нормаларды қалыптастыруға арналған. Бұған интернат үй-жайларындағы күнделікті кезекшілік және айналаны қағаз және басқа да қалдықтардан тазарту, маусымдық жұмыстар – аумақты жапырақтар мен қардан тазарту кіреді. Бұған аумақты көгалдандыру кіреді: сыныпқа бекітілген гүлзарға күтім жасау: арамшөптерді жою, өсімдіктерді күту. Бұл жұмыс түрі ақыл-ойы кем балаларда тазалықты сақтауға, еңбексүйгіштікке тәрбиелеуге арналған.

Сабақта және сабақтан тыс уақытта экологиялық мінез-құлық пен сананың қалыптасуы баланың жеке басының дамуына әсер етеді. Студенттер табиғатты қорғау қажеттілігі мен оған жеке қатысуы туралы сенімін қалыптастыруы керек [5].

Мен сөйлеуді дамыту және табиғаттану пәнінің мұғалімі ретінде экологиялық тәрбие мәселелерін шешумен де айналысамын: балалардың даму деңгейіне сәйкес оларды табиғатпен таныстыруға, табиғаттың сұлулығын көруге, бағалай білуге үйретуге тырысамын. және оны мұқият емдеңіз. Мен көрнекіліктерді көп қолданамын. Әрбір тақырып бойынша белгілермен суреттер жинағы берілген. Балалар үшін нәтиже әртүрлі, бірақ прогресс бар. Әр сабақта ауа райы күнтізбесімен жұмыс жасаймыз, ауа райын талқылаймыз. Табиғатты тамашалау үшін экскурсияға шығамыз.

Сабақтарда жабық өсімдіктерді зерттеуге болады, өсімдіктер, олардың тіршілігі мен дамуы туралы қысқаша фильмдер көреміз, өсімдіктердің тірі организм екеніне көз жеткіземіз, оларға күтім жасауды үйренеміз; Біз зейінді, үнемді болуға тырысамыз, табиғаттың сұлулығын көруге, оған ұқыпты қарауға үйренеміз. Біз «Өсімдік паспортын» беруге болады.

Сынып оқушылары мектептегі барлық іс-шараларға қатысады: (мерекелер, біріккен сыныптар, сурет, қолөнер көрмелері) акцияларға («Тамақтандыру», «Ақшақар жасау»), жұмыс процестеріне қатысады: сыныптағы кезекшілік, үй маңындағы мектеп, асхана, аула аумағын тазалау.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Гуревич П. С. Психология и педагогика. Учебник и практикум для академического бакалавриата. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 430 с.
2. Кравченко, А. Психология и педагогика: Учебник / А. Кравченко. - М.: Проспект, 2019. - 400 с.
3. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.
4. Дүйсенбаев А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқулық. // А. Дүйсенбаев. – Астана: Фолиант, 2015. – 320 бет.
5. Бұзаубақова К.Ж., Елубаева М.С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова, М.С.Елубаева. –Тараз: ИП " Бейсенбекова А.Ж.", 2019. – 379 б.

ОӘЖ 37.035.6

МУЗЫКАЛЫҚ САБАҚТА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Нышанбай Б.А., Миятбек Ж.Ө., Самархан А.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бұл мақалада музыка сабағының мектептегі балаларды тәрбиелеудегі маңызы, ән-күй өнерінің рухты ұрпақты тәрбиелеу ерекшеліктері сараланып, ұлттық тәрбиенің өзегі ұлттық өнердің артықшылықтарын меңгерту қағидаттары сарапталады.

Summary: In this article, the importance of music lessons in the education of school children, the features of the art of singing and the education of a spirited generation are distinguished, and the principles of mastering the advantages of national art, the core of national education, are distinguished.

Музыкалық өнер әрқашан жақсылықтың, сұлулықтың, адам сезімдері мен тәжірибелерінің үйлесімділігінің символы ретінде қызмет етті. Музыка адамның бүкіл өмірімен бірге жүреді, күнделікті өмірдің бір бөлігіне айналады және ойға, сезімге, көңіл-күйге үлкен әсер етеді. Музыканың өнер түрі ретіндегі ерекшеліктеріне байланысты баланың эстетикалық және адамгершілік дамуында алатын орны ерекше. Сондай-ақ, музыка өнерінің тәрбиелік мүмкіндіктері шексіз деп айта аламыз, өйткені бізді қоршаған шындықтың барлық дерлік құбылыстары музыкада көрініс табады.

Музыка сабағында музыкалық іс-әрекеттің әртүрлі түрлері қолданылады. Олардың баланың дамуына әсерін үш аспектіде қарастыруға болады [1]:

1) физиологиялық – В.М. Бехтерева зерттеулерімен байланысты, И.М. Догеля, И.М. Сеченова, И.Р. Тарханова және т.б. музыканың адамның әртүрлі жүйелеріне жағымды әсерін ашқан. Музыка мен ырғақтық қозғалыстардың байланысы жалпы өмірлік белсенділікті арттырады, жүрек-тамыр, тыныс алу, тірек-қозғалыс жүйелерінің қызметін реттейді, психикалық қызметтердің еріктілігін қалыптастырады;

2) психологиялық: музыка баланың эмоционалдық және тұлғалық саласына әсер етеді, тыныс алу, дауыс, артикуляциялық моториканы дамыту, сөйлеу жылдамдығын, динамикасын қалыпқа келтіру, қабылдау және дыбысты

айтудағы кемшіліктерді түзету арқылы танымдық, қарым-қатынас және сөйлеу бұзылыстарын түзетуге ықпал етеді.

3) педагогикалық: музыка арқылы баланың шындықты эстетикалық қабылдау және шығармашылық, сындарлы өмір сүру үшін әлеуметтік тәжірибені меңгеру қабілеті тәрбиеленеді.

Кез келген әрекет процесінде бала белгілі бір сыртқы нәтижеге әкелетін белгілі бір сыртқы әрекеттерді және психикалық даму мазмұнының негізін құрайтын ішкі, психикалық әрекеттерді (қабылдау, ойлау, елестету, есте сақтау) игереді. Музыкалық әрекет де көптеген әрекеттерден тұрады. Мысалы, әнді меңгеру кезінде бала әннің кіріспесін мұқият тыңдайды, оны дер кезінде бастауға тырысады, берілген қарқынды ұстайды, оны орындау кезінде қарапайым реңктерді көрсетеді және өз құрбыларымен бір уақытта орындауды аяқтайды. Іс-әрекеттер сыртқы, объективті болуы мүмкін: бала ән айтады, қозғалады, дирижерлейді, аспапта ойнайды және т.б., сонымен қатар ішкі: музыканы қабылдай отырып, оның эмоционалды көңіл-күйімен сусындайды, жеке және хор дыбыстарын салыстырады, өз әнін тыңдайды. Іс-әрекет бірнеше рет қайталанса, ол бірте-бірте үйреніп, дағдыға айналады. Осылайша, барлық жоғары психикалық функциялардың дамуы орын алады [2].

Баланың сөйлеу тілінің дамуына баланың музыкалық әрекеті үлкен әсер етеді. Балаларды музыкалық тәрбиелеуде музыкалық іс-әрекеттің келесі түрлері ажыратылады: қабылдау, орындаушылық, шығармашылық, музыкалық-оқу әрекеті. Олардың әрқайсысы сөйлеу қабілетінің қандай да бір түрін дамыту құралы ретінде қызмет етеді. Музыкалық шығармаларды тыңдау жалпы есту қабылдауды, атап айтқанда фонематикалық қабылдауды дамытады; ән айту – артикуляциялық моториканы, сөйлеу тынысын, дыбыстық естуді дамытады; ырғақтық сезім музыкалық-ырғақтық қозғалыстарда, қол соғуда, ән айтуда ырғақтық үлгіні жаңғыртуда қалыптасады. Музыкалық оқу іс-әрекеті музыка, музыкалық жанрлар, композиторлар, музыкалық аспаптар және т.б. туралы жалпы мәліметтерді қамтиды. – бұл баланың белсенді және енжар сөздік қорын, оның айналасындағы әлем туралы түсініктерін кеңейтеді.

Балалар үшін ең жақын және қол жетімді нәрсе - ән айту. Ән айту барысында артикуляциялық моторика дамиды. Ән айту дыбыстардың қалыптасуында қозғалыстың кинестетикалық және кинетикалық негізін, одан кейін барлық артикуляциялық позицияларды қалыптастыруға ықпал етеді. Өлеңдегі интонациялық мәнерлілікке, динамикаға, қарқынға, дикцияға, тыныс алуына байланысты жұмыс сөйлеу тілінің жалпы дыбысталуын жақсартады. Сонымен қатар, ән айту дауыс пен естуді үйлестіруді дамытады.

Сондай-ақ ән айтудың балалардың физикалық дамуына әсері айқын: өкпенің дамуына және күшеюіне ықпал етеді; баланың денесінің жалпы жағдайына әсер етеді; қан айналымы мен тыныс алудың өзгеруіне байланысты реакцияларды тудырады. Дәрігерлердің айтуынша, ән айту - тыныс алу жаттығуларының ең жақсы түрі.

Музыка сабағында жетекші әрекет – қабылдау. Қабылдау әрқашан белсенді процесс, белсенді әрекет. Ол ойлау процесінің бірінші кезеңі,

музыкалық іс-әрекеттің барлық түрлерінен бұрын және бірге жүреді. Музыкалық қабылдаудың дамуы жалпы қабылдаудың дамуының бір бөлігі болып табылады. Сонымен бірге бала сөздік қорын байытады, ақыл-ой әрекеті белсендіріледі, ой-өрісі кеңейеді, эмоционалды жауап беру қабілеті қалыптасады [3].

Осылайша, музыкалық білім беру арқылы келесі міндеттерді шешуге болады:

1) түзеу:

- есту және көру қабылдауын, мимикалық бұлшықеттерді, тыныс алу жүйесін, артикуляциялық аппаратты, дауыс қасиеттерін (тондылығы, қарқыны, динамикасы, ырғағы), қозғалыстарды үйлестіруді дамыту;

- экспрессивтік құралдарды қалыптастыру: интонация, мимика, ым, қимыл;

2) рекреациялық:

- жүрек-тамыр, қозғалыс жүйелерін, тірек-қимыл аппаратын нығайту;

- моторикасын дамыту: жалпы, ұсақ, артикуляциялық;

- «бұлшықет сезімін» дамыту (эмоционалды және физикалық стрессті жеңілдету қабілеті);

- қозғалыс реакциясының жылдамдығын дамыту;

3) тәрбиелік:

- сөйлеуге, ән айтуға, моторикаға жаттықтыру;

- музыкалық, шығармашылық, коммуникативті қабілеттерін дамыту;

- ойлау қабілеттері мен әрекеттерін қалыптастыру;

4) тәрбиелік:

- жалпы, музыкалық, сөйлеу, қозғалыс мәдениетін тәрбиелеу;

- қоршаған ортаға эстетикалық қатынасы;

- жоғары дәрежелі сезімдер мен эмоцияларды дамыту;

5) әзірлеуші:

- танымдық белсенділік;

- қызметке тұрақты қызығушылық;

- әрекетті өзін-өзі реттеу және өзін-өзі бақылау;

- зейін, есте сақтау, ойлау;

- кеңістікте бағдарлау.

Бірақ музыкалық-эстетикалық тәрбиенің үйлесіміне баланың жас ерекшелігіне сай музыкалық іс-әрекеттің барлық түрі қолданылғанда, өсіп келе жатқан адамның барлық шығармашылық мүмкіндіктері іске қосылғанда және тек сабақ уақытында ғана емес, сонымен қатар сабақта қолайлы жағдай жасалғанда ғана қол жеткізіледі. отбасылық шеңбер [4]. Музыка сабағында музыкалық-эстетикалық тәрбие енді ғана басталып келеді. Ата-ана баланың сабақта немен және қалай айналысқаны, қандай жаңа шығармалармен, композиторлармен, әндермен танысқанына қызығушылық танытып, үйренгенін қайталап, баламен бірге қосымша материал іздеуі қажет. Бұл баланың дамуын одан әрі жақсартады және ата-аналармен тығыз, достық қарым-қатынасты нығайтуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Әденбаев С. Ш. Тәрбие теориясы мен әдістемесі.–Алматы: Дарын, 2014. – 178 б.
2. Ізтаева Ж.М. Музыкалық тәрбие берудің маңызы мен міндеттері.//Отбасы және балабақша// 2017. №6.
3. Кунанбаев Абай. Стихи, поэмы, проза/сост. Г. Бельгер. - Алматы: Мектеп, 2013. - 192 с.
4. Дүйсембінова Р. Қ. Музыкалық білім беру педагогикасы: оқу құралы.–Талдықорған: «Жетісу университеті» баспасы, 2016.–216б.

УДК 37.032.2

САМООЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА

Ню Ю.Г., Минязова Д.И.

Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Қазіргі уақытта мектеп алдында белсенді жеке ұстанымы бар тәуелсіз, бастамашыл адамды қалыптастыру міндеті тұр. Бұл, өз кезегінде, оқушының оқу іс-арекетінің субъектісі ретінде қалыптасуын болжайды, бұл оның одан әрі өзін-өзі тану мен өзін-өзі тәрбиелеудің негізі болып табылатын объективті және мазмұнды өзін-өзі бағалауын дамытпай мүмкін емес. Қазіргі мектеп өзін-өзі бағалауды қалыптастырудың әлеуметтік және жеке маңыздылығы мен бастауыш мектеп жасында оның қалыптасуының төмен деңгейі арасындағы қайшылықты шешуге арналған.

Summary. Currently, the school faces the task of forming an independent, initiative person with an active personal position. This, in turn, presupposes the formation of a student in the role of a subject of educational activity, which is impossible without the development of an objective and meaningful self-esteem, which is part of the foundation for further self-knowledge and self-education. The modern school is designed to resolve the contradiction between the social and personal significance of the formation of self-esteem and the low level of its formation in primary school age.

Самооценка – это внутренняя оценка и восприятие себя самого. У каждого человека она разная, и каждая ступенька на пути взросления и саморазвития приносит свои особенности в процесс формирования самооценки. Так и современные младшие школьники, находящиеся на начальном этапе своего образования, не могут обойтись без оценки себя и своих достижений. Важно понимать, что самооценка младшего школьника может быть складываться из разных факторов. Один из них – успехи в учёбе. Результаты на уроках, оценки, награды – все эти аспекты влияют на оценку себя как ученика. Когда младший школьник успешно решает задачу или получает высокую оценку, это укрепляет его самооценку. Поэтому важно воздействовать на формирование этой оценки и мотивировать ребенка на достижение хороших результатов.

Еще одним фактором, влияющим на самооценку младшего школьника, являются его взаимоотношения с окружающими – с одноклассниками и учителями. Взаимодействие с другими людьми может как подтвердить, так и

подрывать чувство собственной ценности. Если младший школьник ощущается в коллективе, получает поддержку со стороны сверстников и учителей, это может положительно влиять на его самооценку [1].

Интересное наблюдение – самооценка младшего школьника часто зависит от его хобби и интересов. Если ребенок успешно занимается спортом, творчеством или каким-то другим видом деятельности, которая ему нравится, это помогает ему почувствовать себя успешным и талантливым. Младший школьник старается достичь успеха в том, что он любит, и затрагивает стремление к самосовершенствованию.

Но не всегда самооценка младшего школьника является стабильной и положительной. В данном возрасте нарушения считаются нормой развития, и важно помогать ребенку обрести веру в себя. Ролевая игра играет большую роль в формировании самооценки. Если родители и учителя могут подтвердить успехи и достижения ребенка, но не забывают указывать на ошибки и давать конструктивные рекомендации, это помогает младшему школьнику реалистично оценивать свои способности и двигаться дальше [2].

Все участники воспитательного процесса – родители, учителя и сам ребенок – должны быть осознанными и активными участниками в формировании положительной самооценки. Чем раньше начинается работа над данным аспектом, тем лучше, поскольку в начальных классах закладывается основа для дальнейшего развития личности ребенка. Уверенный и позитивно настроенный к себе ребенок не только справляется с жизненными трудностями лучше, но и имеет больше шансов на успех в будущем. Роль учителей также неоспорима в формировании самооценки учеников. Они должны подбадривать и поощрять достижения ребенка, а также помогать ему развивать уверенность в своих силах. При этом важно учитывать индивидуальные особенности каждого ребенка и позволять ему проявить свой потенциал. Для этого необходимо создать атмосферу доверия и поддержки, где ученик будет ощущать, что его мнение и достижения важны [3].

Успехи и достижения в различных областях также способствуют повышению самооценки. В начальных классах дети получают первые успехи в учебе, спорте, художественно-творческой деятельности и других сферах. Значимость этих достижений заключается не только в самой активности, но и в осознании своих способностей и возможностей. Поэтому важно поощрять и поддерживать учеников в их стремлении к успеху и развитию. Важно помнить, что самооценка может меняться со временем и различаться в разных сферах жизни. Школьники могут иметь хорошую самооценку в одной области (например, в спорте), но низкую самооценку в другой (например, в учебе). Важно поддерживать и развивать положительную самооценку у школьников, помогать им осознавать и использовать свои сильные стороны, а также помогать им разработать стратегии для преодоления своих слабостей или недостатков. [4].

По мнению М. И. Лисиной, общая самооценка есть некое центральное образование, которое постоянно функционирует. Можно представить себе

образ плотного и целостного ядра, у которого есть более динамичная и подвижная окраина, периферия, куда поступают самые новые сведения и знания о себе. Эти знания подвергаются влиянию устойчивого центрального образования (общей самооценки), возникают обусловленные этим влиянием аффективные реакции, что способно вызвать искажение объективных представлений — их завышение или занижение. Но всё же знания с периферии проникают в общую самооценку, поэтому она постоянно модифицируется, расширяется, увеличивается в объёме и несмотря на то, что функционирует постоянно, не является статичной. А. В. Захарова считает, что младший школьный возраст является ключевым в становлении самооценки. Но в первый класс школьник идёт уже с некоторым запасом знаний о себе. М. И. Лисина полагает, что важнейшим достижением дошкольников является отделение общей самооценки от конкретной. С этим достижением ученик поступает в школу, зачастую находясь в кризисе семи лет. В период кризиса ребёнок начинает осознавать свои переживания, он начинает понимать, что значит «я радуюсь», «я сердит», «я добрый». Благодаря этому у него возникают новые отношения к себе, возникает осмысленная самооценка своих действий и переживаний. Такие особенности кризисного возраста, как кривлянье, манерничанье, по большей части преходящие, а вот возникшие самолюбие, самооценка становятся качествами личности. Они-то и являются важнейшими завоеваниями ребёнка в характеризуемый кризисный период [5].

В конечном итоге, самооценка младшего школьника представляет собой сложный комплексный феномен, который складывается из множества факторов. Обучение, взаимоотношения, хобби – все эти аспекты влияют на оценку ребенка о себе. Помощь со стороны взрослых и развитие позитивного отношения к себе позволяют формировать у младших школьников здоровую и позитивную самооценку, что, в свою очередь, способствует успешному развитию и раскрытию потенциала каждого ребенка.

Список использованной литературы:

1. Константинова Н.И. Развитие самооценки в младшем школьном возрасте // Актуальные проблемы психологии личности: сб. ст. по матер. V междунар. науч.-практ. конф. № 5. – Новосибирск: СибАК, 2018.
2. Калашникова, В. Н. Формирование адекватной самооценки учебной деятельности младшего школьника при использовании деятельностного метода обучения [Текст] / В. Н. Калашникова // Молодой ученый. — 2018. — №6. — С. 173-175.
3. Виноградова, Н. Ф. Контроль и оценка в начальной школе. / Н. Ф. Виноградова // Начальная школа, №15. – 2016. - С. 25-30.
4. Авдеева, Л. И. Особенности самооценки младших школьников, воспитывающихся в учреждениях закрытого типа /Л. И.Авдеева: Автореферат канд. психол. наук. М., 2015.-315 с.
5. Кузнецова, М. И. Современная система контроля и оценки образовательных достижений младших школьников / М. И. Кузнецова: пособие для учителя. – 2017. – С. 160.

БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Онгарбек Д.Қ., Ахан А.Б., Турсунхан А.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассказывается об особенностях эмоционального развития детей младшего школьного возраста.

Summary: This article describes the peculiarities of emotional development of primary school children.

Сыртқы дүниенің заттары мен құбылыстарының адам қажеттіліктерін қанағаттандыру- қанағаттандыру- қанағаттандыруына байланысты туындайтын психикалық процестің түрін сезім деп атайды [1]. Қажеттіліктер мен жағдайға байланысты сезім көптеген жағымды және жағымсыз формаларды алады: қуаныш, шок, шатасу, тітіркену, мазасыздану, зерігу, психоэмоционалды зорлық-зомбылық.

Сезімдер мен эмоциялардың бірқатар сапалық белгілері бар. Олардың сапасын көрсететін белгілердің бірі – қарама-қарсы, полярлық сапалар (таңдану-ұнатпау, қуаныш-қайғы, қуаныш-уайым, т.б.) деп аталады. Олар екі полюске бөлініп, мағынасы қарама-қарсы.

Сезімдердің екінші ерекшелігі олардың белсенді және пассивті көрінісімен байланысты. Адамға ерекше күш, әрекетке ынта беретін көтеріңкі сезімдер стеникалық (стения – грекше күшті) эмоциялар, ал адамды күшінен айыратын және оның барлық әрекетін тежейтін сезімдер астениялық (астения – әлсіз) деп аталады.

Тым күшті ынталандыру жиі адамдарға жағымсыз эмпатияларды жасайды. Адам үнемі қиындықтармен бетпе-бет келгенде, оның денесі зақымдалады және әл-ауқат жоғалады. Адамның шамадан тыс күші психологияда стресс терминімен белгіленеді (ағылшынша стресс – шамадан тыс күш дегенді білдіреді). Стресс үш түрлі жағдайда пайда болады. Оның пайда болуы мазасыздық кезеңі деп аталады. Дене күшті тітіркендіргішпен күрескенде, оны күш немесе зорлық-зомбылық кезеңі деп атайды. Адам сырттан келгенге қарсы тұра алмайды, әрекет ете береді. Мұндай жағымсыз әсерлер жүйке жүйесінің жұмысына және дене белсенділігіне зиян келтіретіндіктен, адам өзінің сыртқы ортамен байланысын үнемі бақылап, реттеп отыруы керек.

Сезімдердің барлық осы ерекшеліктері нақты іс-әрекетте, қиындықтармен кездескенде айқын көрінеді. Сезім адамның бүкіл өмірімен, оның жеке ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Адамның әртүрлі эмоциялары мен сезімдері оның қажеттіліктері мен қызығушылықтарының ерекшеліктеріне, әлемге көзқарастары мен сенімдеріне, мінез-құлық пен білімнің ерекшеліктеріне, сана мен ерік қасиеттеріне байланысты қалыптасады.

Сезімдер мен эмоциялар адамның өмірлік тәжірибесінде үлкен орын алады. Әр адамға өмір бойы күшті сезімдерсіз мақсатқа жету жолында

жетістікке жету қиын. Олар сезімдердің дайындық паспорттарынсыз кірді, бұл іске асыруға кедергі келтіреді. Адам өзі үшін күресіп жатқан нәрсені жақсы көруі керек және ол үшін күресіп жатқан нәрсені жек көруі керек.

Барлық осы эмоцияларға ортақ басты ерекшелігі-оларда көптеген экспрессивті қозғалыстар бар. Дарвин атап өткендей, қазіргі уақытта адамда байқалған экспрессивті қозғалыстардың кейбірі біздің ата-бабаларымыздың өмірінде маңызды орын алған іс-әрекеттің қалдықтары болып табылады. Мысалы, қатты жүйке болған адам кейде жұдырықтарын тістейді, қабағын түйеді, дем алады, мұрындары делдал болады, жүрегі соғып тұрады. Осындай экспрессивті қозғалыстардың әрқайсысының өзіндік шығу тарихы бар. Осы мысалдан жабайы адамдардың олардың алдында тұрған жаулармен күресуге қабілеттілігін, дайындығын байқауға болады. Бұрын адамдар жабайы жануарлармен ұрысқа кіріспес бұрын, оған бейімделіп, содан кейін жаумен ұрысқа кірді.

Адамның эмоциялық жағдайы оның темпераментімен байланысты екенін, стресс жағдайының адам өмірінде маңызы өте үлкен екеніне қазіргі кезде көбірек көңіл бөлінуде. Оған тоқталардың алдында бұл ауыртпалық туралы түсінік қазақ халқының арасында ежелден болғанына назар аударалық. Өтейбойдақ Тлеуқабылұлының «Шипагерлік баян» атты еңбегінде стресс туралы, «Ұшынымдар» - деген тақырыппен, көптеген деректер келтірілген. «Алланың өзіне жазған тиесілі несептік ризыған тергегі адамзатының әрбірінің өмірлеуі біркелкі болмаулығы шарт. Кейде өтерден «Шопан үсті боз торғайға ұйалық» болмақ. Кейде бұл өтерден ойпыл-тойпыл, астан-кестен болып, ел басына лан туылып, қыз қатын, шаңырағы отын болмақ»-деп көрсеткен.

Эмоциялық шокты – «ұшықтық сілейме»-деп Тлеуқабылұлы былай сипаттайды: «... әуелі тұрса тұрған күйі, отырса отырған беті, жатса жатқан қалпы бежірейген күйі қатып қалған тақылетті болмағы шарт. Алыстан айғайлағанды қойып, жанына барғаныңды сезбейді. Тіпті түртсең қозғалым, қарау тақылетті пенделік тіл алысымдық ұштасымдылық көрсетуге шамасы келмек емес, жетпек емес» деп сипаттама берген.

«Сезім - тән мен жанның белгілі бір жағдайдағы күйі, яғни біздің сыртқы дүниені қабылдау және оған жауап беру, реакция жасау қабілетіміз. Сезім, тән (физикалық) немесе оны кейде төменгі сезім деп атайды, яғни оны организмнің (ауырсыну, шөліккеу, аштық, суықтық және т.б.) физикалық күйін анықтайды. Рухани немесе кейде жоғарғы деп те аталатын, яғни адмның көңілін аударып, жан дүниесін астан-кестен ететін сезім – оған махаббат, жек көрушілік, ашу-кек, ыза сезімі және мынадай: ақиқат, әділдік сезімі, шындық, өтірік және т.б. сияқты ұғымдар жатады» деп сезімнің барлық түрлерін жүйеге келтіріп көрсеткен [2].

Эмоционалды күйлердің тыныс алу, қан айналымы органдарына, бет әлпеті мен бүкіл дененің қозғалысына, сөздің интонациясы мен тембріне, дикция мен үзіліске өзгерістер енгізетінін дәлелдейтін мысалдар. Қорқыныш сезімі кезінде адамда байқалатын экспрессивті қимылдарды алыңыз. Қорыққан адамның қасы бұралып, түсі бозарып, қозғалысы баяулайды, ол толығымен

тоқтайды, денесі дірілдейді, шашы дірілдейді, көздері сулы болады, дауысы дірілдейді, тынысы өзгереді, беті дірілдейді, бүкіл денесі қалтырайды, суық тер. Кейде ол тіпті қозғала алмайтын және дауыс естуді тоқтататын жағдайлар болады.

Қ.Жарықбаев қазіргі уақытта психологияда қолданылатын эмоциялар мен сезімдерге Анықтама және олардың барлық түрлеріне жүйелі сипаттама берді. Теріс эмоциялардан ол қорқыныштың, әсердің, стресстік жағдайлардың сипаттамаларын жасады.

К.Жарықбаевтың сыныптамасы бойынша эмоцияны бірнеше топқа жіктеуге болады. Олардың топтарының бірі жағымды немесе жағымды эмоциялар деп аталады. Олар адамның жан-жақты өсуінің, оның ішкі өмірінің шарттарының бірі. Мысалы, қуаныш, махаббат, назар және т.б. осындай. Енді эмоциялар тобы теріс немесе жағымсыз эмоциялар деп аталады. Бұл аз-аздан белсенділікке нұқсан келтіретін қорқыныш. Мұндай эмоцияларға қорқыныш, қайғы, шатасу, дүрбелең, үмітсіздік және т.б. кіреді. Қарапайым эмоциялар адамның органикалық қажеттіліктері өтелетініне байланысты туады. Күрделі түрлерге көңіл-күй, әсер ету, құмарлық эмоциялар жатады.

Эмоционалды жағдайдың адамға әсері стресстің ең күшті түрлерінің бірі болып табылады. Стресс-бұл ағылшын тілінде жалпылама сөзбен айтылатын адамның ерекше жағдайы, ол қатты стресс, шатасу, шамадан тыс шиеленіс сияқты бірнеше мағынаны қамтиды.

Оқушыларда шамадан тыс эмоционалды стресстің пайда болу себептерін анықтай отырып, сіз оларды осы күйден шығарып, сынып оқушыларымен және олардың ата-аналарымен психологиялық диагностика мен түзету жұмыстарын, басқалармен барабар мінез-құлыққа, достық қасиеттерді қалыптастыруға бағытталған тренингтер өткізе аласыз. Сонымен қатар, шамадан тыс эмоционалдық стресс жағдайындағы балалармен іс-шаралар бағдарламасы келесідей:

1. Мектепке қабылдау кезінде балалардың оқуға дайындығын анықтау үшін психодиагностикалық минимум бағдарламасы бойынша зерттеу жүргізу.

2. Балаларды мектепке қабылдау кезінде оларды мектеп режиміне оқытуға бағытталған сауықтыру іс-шараларын өткізу.

3. Балалардың мектепшілік қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу үшін түзету ойындарын ұйымдастыру.

4. Ұзақ үзілістер кезінде сауықтыру ойындарын ұйымдастыру.

5. Балалардың денсаулығын сақтауға бағытталған отбасы мен мектептің бірлескен жұмысы туралы ата-аналарға кеңес беру.

6. Ата-аналарға психологиялық кеңес беру пунктiнiң жұмысын ұйымдастыру.

7. Жас оқушыларды психодиагностикалық зерттеудің нәтижелерімен таныстыру, оны талдау, ата-анасымен оның кейбір көрсеткіштерін талдау.

8. Психокоррекция қажет болған жағдайда балалармен арнайы түзету-дамыту және түзету жұмыстарын жүргізу.

9. Балалар мен олардың ата-аналарының психологиялық білімдерін жетілдіру үшін шағын дәрістер мен тактикалық сабақтарды ұйымдастыру.

10. Балалар мен олардың ата-аналарына түсінбеушілік туындаған кезде одан шығудың жолдарын іздеу туралы психологиялық кеңес беру.

11. Проблемалары бар отбасына психологиялық көмек көрсету.

12. Талапкерлерге психологиялық көмек көрсету мектебін ұйымдастыру.

13. Оқушылардың көмегімен мектепте психологиялық білімді насихаттау апталығын өткізу.

14. Сұрау бойынша мінез-құлқындағы ауытқулары бар балаларға арналған топтық психокоррекциялар мен тренингтер өткізу.

Психокоррекциялық жұмыс барысында келесі мәселерге ерекше көңіл аудару қажет:

- Баланы әр түрлі жағдайларда өзін-өзі ұстай білуге үйрету;

- Дау-дамай жағдайында, қатынастың мүмкін болатын жағымды дұрыс жолдарын қарастыру;

- Адамға деген сенімділік, эмпатия тәрбиесін дамыту;

- Баланы қоршаған ересектерге әрдайым психологиялық кеңес беу жұмыстарын жүйелі түрде жүргізіп отыру;

- Ата-аналар мен олардың балаларына арналған психологиялық ақпараттарды тарату жағдайларын қарастыру (ата-аналар жиналыстарында, педогогикалық кеңестерде баяндамалар жасау, әр түрлі психологиялық білімін жетілдіру іс-шараларын ұйымдастыру)[3].

Қорыта айтқанда, сезімдер – өте күрделі психикалық процестердің бірі. Сезімдер адамның тіршілік қажетіне, өзара қарым-қатынасына байланысты сан алуан формаларда көрінеді. Адам сезімдері тарихи-элеуметтік сипатта болады. Демек, адамның өмірі қоғамға байланысты, оның әрекеті де қоғамдық саналы әрекет, сондықтан оның сезімдері де қоғамдық сипатта болып, сезімнің мазмұнын қоғамдық болмыс белгілеп отырады. Сезімдерден эмоцияларды айыра білу қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Рыжов Д.М. Младший школьный возраст как сенситивный период развития эмоционального интеллекта //Среднее профессиональное образование. – 2013. – №. 2

2. Феттер И.В. Эмоциональное воспитание детей в современной школе. –М., 2014. – С. 105.

3. Крайникова Т.А. Блочно-модульная программа оказания психологической поддержки эмоционального развития первоклассников на этапе адаптации к школьному обучению //Социально-экономические явления и процессы. – 2014. – Т. 9. – №. 12.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУДА ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Ордабек М.Н., Зиябек А.Ф., Исламова Г.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается значимость самостоятельной работы, как важный фактор в развитии познавательной и творческой активности учащихся. Воспитание самостоятельности у учащихся развивает способность полноценно аргументировать, умение рассуждать, доказывать, находить рациональные пути выполнения заданий, делать соответствующие выводы, обобщать и применять их при решении конкретных вопросов.

Summary: This article examines the importance of independent work as an important factor in the development of cognitive and creative activity of students. The education of students' independence develops the ability to fully argue, the ability to reason, prove, find rational ways to complete tasks, draw appropriate conclusions, generalize and apply them when solving specific issues.

«Оқыту – бұл сансыз кішкентай
трюктерді қолданатын қолөнер»
Д. Пойа

Ұзақ уақыт бойы оқушылар өздерінің жеке күш-жігерінің арқасында өткенді ғана көргені белгілі. Оқушылардың оқудағы дербестігі мәселесі жаңа емес. Бұл мәселеде барлық уақыттағы оқу орындары ерекше рөл атқарды. Бұл мәселе бүгінгі күнге дейін өзекті. Бұл тәуелсіздік тек Орта білім алуда ғана емес, сонымен қатар орта білімнен кейінгі білім беруді жалғастыруда, сондай-ақ оқушылардың ұзақ мерзімді жұмысында маңызды рөл атқаратынын көрсетеді.

Бүгінгі таңда нарықтық экономиканың дамуы жағдайында, ақпарат көлемінің бұрын-соңды болмаған өсуі орын алған кезде, әр адамнан кәсібиліктің жоғары деңгейі және кәсіпкерлік, бағдарлау, шешім қабылдау сияқты кәсіпкерлік қасиеттер талап етіледі және бұл шығармашылық жұмыс мүмкіндігінсіз болмайды [1].

Математика – оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін ең қолайлы пән. Бұған пәннің логикалық құрылысы, алған білімдерін шоғырландыруға арналған жаттығулардың нақты жүйесі және математиканың дерексіз тілі ықпал етеді. Оқушылардың тәуелсіздігін оқыту бүкіл оқу барысында біртіндеп жүзеге асырылады және толыққанды дәлелдеуді, негізгі, маңызды нәрсені бөліп көрсетуді, ойлау, көрсету, тапсырмаларды орындаудың ұтымды тәсілдерін табу, тиісті қорытындылар жасау, жалпылау және оларды нақты мәселелерді шешуде қолдану мүмкіндігін қарастырады. Әр мұғалім оқушыларға өз жұмысын логикалық ұйымдастыруды өзін-өзі тәрбиелеу әдісімен үйретуі керек [2].

Мұғалімнің басты міндеті – оқушыларға белгілі бір білім беру ғана емес, сонымен бірге олардың педагогикалық шығармашылыққа деген қызығушылығын дамыту. Өйткені, қызығушылық – бұл оқушыларды пән туралы тереңірек білуге, олардың қабілеттерін дамытуға шақыратын құрал. Пәнге деген қызығушылық оқушылар мұғалімнің не туралы сөйлесетінін түсінген кезде, оқушыны шығармашылыққа итермелейтін жұмыс пен жаттығулардың мазмұнына қызығушылық танытқанда, оқу материалын игеруде Тәуелсіздіктің көрінуіне ықпал еткенде, қорытынды жасауға және жалпылауға, сабақта алған білімдерін қолдану перспективасын көруге, олардың жеке ерекшеліктерін дамытуға үйреткен кезде дамиды.

Егер де оқушы алған білім жад түрінде жатталып алынған болмаса, механикалық түрде жатталған болмаса, бұл жатталған білім оқушының өзіндік рефлексиясы мен сынақтарының өнімі болса және оқу материалындағы өзінің шығармашылық қызметі нәтижесінде бекітілсе оқушының білімі берік болады.

Тапсырмаларды әртүрлі тәсілдермен шеше білуді, оқушылардың өздері тапсырмалар мен мысалдар жазуды және т. б. қамтитын шығармашылық өзіндік жұмыс, бұл өзіндік жұмыстың барлық түрлерінің ішіндегі ең маңыздысы болып есептеледі.

Олар оқушылардан өз бастамаларын талап етеді, ойлауды оятады, шешімдерді өз бетінше талдауға және жүзеге асыруға мәжбүр етеді.

Мұнда оқытушының тиісті жобаларды дайындау және таңдау үшін өз жұмысын құруға мүмкіндігі бар. Бұл үшін резервтер бар, мысалы, графикалық жұмыстар, эсселер, эсселер, есептер сияқты өзіндік жұмыс.

Графикалық және есептеу дағдылары мен құзыреттіліктерін дамытуға және жаттықтыруға ықпал ететін математиканы оқытудың бір түрі-құжаттармен зертханалық жұмыс.

Зертханалық графикалық жұмыстардың сипаттамалары [3]:

- жоспарлау және іске асыру;
- жоспарлау, өлшеу және есептеу құралдарын қолдану;
- қажетті формулаларды қолдана отырып, өлшеу нәтижелерін есептеу және өлшеу мен есептеу нәтижелерін салыстыру;
- нұсқаулықтар мен нақты сипаттамаларды немесе нұсқаулықтарды қоса алғанда, кестелерді, анықтамалық әдебиеттерді пайдалану.

Математикалық шығармалар мектепте өте сирек қолданылады. Бірақ Үйдегі жазбалар оқушылардың тәуелсіздігіне ықпал етеді, өйткені олар қосымша әдебиеттерді, өздерінің шағын өмірлік тәжірибелерін пайдалана отырып жазады.

Математикадағы эсселер зерттелетін математикалық ұғымдардың сыртқы әлеммен байланысын ашуға, практикаға, тұжырымдаманы ашуға, белгілі бір идеялардың ролін атап өтуге арналуы мүмкін.

Математикалық рефераттар жазу – бұл білімалушылардың белгілі бір тақырып бойынша арнайы дайындалған хабарламалары. Олар тарихи ақпаратты қамтуы, белгілі бір тұжырымдамалардың мәнін ашуы, зерттелген тақырыптардың практикада қолданылуын ашуы мүмкін [4].

Өз бетінше жұмыс жасау кезінде қосымша, соның ішінде анықтамалық әдебиеттерді қолдана білу маңызды. Оқушыларға сыныпта оқығандардан басқа әртүрлі тақырыптар бойынша хабарламаларды өз бетінше дайындауға үйрету пайдалы. Қажетті әдебиеттерді таңдау мүмкіндігі де білім алушының өзіндік іс-әрекетінің элементі болып табылады. Алдын ала жоспарланған және мұғалім тексерген сабақта оқушылардың шағын хабарламаларын шашырату сабақты айтарлықтай жандандырады. Бұл математикалық материал (мысалы, теореманың тағы бір дәлелі) және тарихи ақпарат болуы мүмкін. Оқушылардың жаңа материалды зерттеудегі өзіндік жұмысының бір түрі-таңдау тапсырмаларын орындау (яғни, қалаушылар үшін). Бұл күрделілігі жоғары жұмыстар немесе егер бар болса, міндетті түрде оқуға арналмаған Оқу материалдары. Бұл сонымен қатар оқушылардан модельдер жасауды қамтуы мүмкін, бірақ сыныпты оқулықтармен жабдықтау емес, қандай да бір идея немесе қарым-қатынас үшін модель іздеу.

Оқушылардың өзіндік қызметін қамтамасыз ететін маңызды факторлардың бірі-өзін-өзі бақылау.

Тапсырманы орындау кезінде тәуелсіздік деңгейі мен өзін-өзі бақылау дәрежесі арасында тікелей байланыс бар екендігі анықталды. Өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру үздіксіз процесс болып табылады және оқу процесінің барлық кезеңдерінде жүзеге асырылады. Өзін-өзі бақылау әдістерін үйрету керек. Бұл үй тапсырмасын орындауда сәттіліктің кілті, ал штаттан тыс жұмыс Өзін-өзі тәрбиелеу дағдыларын дамытады. Жұмыстың шығармашылық сипатын күшейту, даралау қажет, бірақ сонымен бірге жұмысты шамадан тыс жүктемеу керек, өйткені шамадан тыс жүктеме жағдайында оқушылардың шығармашылығы мен белсенділігін күту қиын. Үй тапсырмасын орындау кезінде мұғалімнің бақылауы болмаған кезде өзін-өзі бақылау ерекше рөлге ие болады.

Оқу жұмысын дұрыс ұйымдастыру табысты өзін-өзі тәрбиелеу, оқушылардың тәуелсіздігін дамытудың маңызды факторы болып табылады. Оқыту әдістерін жетілдіру оқушылардың дербестігін дамытумен тығыз байланысты. Тәуелсіздікті дамытуда бүкіл педагогикалық процесті жетілдіруге және оның тиімділігін арттыруға үлкен мүмкіндіктер ашылады.

Оқушылардың тәуелсіздігін дамыту проблемасына назар аудару оның жалпы білім беруде ғана емес, сонымен қатар оқушыларды одан әрі жұмысқа дайындауда да маңызды рөл атқаратындығымен түсіндіріледі. Бұл университетті бітіргеннен кейін жұмыс істейтін саласына қарамастан әр адамға қажет. Осылайша, оқушылардың шығармашылық белсенділігін дамытудың және математиканы оқыту процесін жетілдірудің бір жолы - шебер ұйымдастырылған өзіндік жұмыс жүйесі.

Жеткілікті дамыған тәуелсіздік болмаса, толыққанды дағдылар болмайды, ал дамыған дағдыларсыз ешқандай Тәуелсіздік көп пайда әкелмейді. Оқушылардың Тәуелсіздік деңгейі неғұрлым жоғары болса, олардың оқу тәуелсіз қызметі соғұрлым тиімді болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бусев В.М. Математика в школе// Журнал.- 2016.-№2
2. Майданюк. Т.Я. Первое сентября// Журнал.- 2017.- №18
3. Харламов И.Ф. Педагогика.- Мн.: Университетское, 2002.-560с
4. Чтобы урок был не в тягость, а в радость. Методическое пособие/ В. А. Куликова.-

Из опыта работы. 2015. - 95с

ОӘЖ 159.9

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ

Орынбасар А.Н., Құрманбай Ж.Ғ., Мейрамбек Ә.Қ.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются способы развития интеллекта младших школьников.

Summary: The article discusses ways to develop the intelligence of younger students.

Қабілет әрбір өскелең жас жеткіншектің бойында болары анық, оны аша білудің өзін де бір қабілет деп білемін. Кіші мектеп жасындағы балалармен жұмыс жасау барысында беріліп жатқан тапсырмалардың оларға түсінікті екендігіне көз жеткізу маңызды. Оны дұрыс жеткізе білу ұстаздарға міндет. Баланың жүйкесін тоздырмай, сағын сындырмай, өзін танып, қабілет мүмкіндігін ашуына, талантын ұштауға, рухани жан дүниесін байыту үшін «Бұлақ көрсең көзін аш, сусыныңды қандырар» деген нақылын ескеріп, тәрбие жұмысының түрлерін, әдіс-тәсілдерін түрлендіріп жүргізуге тиісті [1].

Мұғалім баланың бойында қандай бейімділіктер мен қабілеттер бар екенін, олардың қалай дамидынын өте жақсы білуі керек. Сонымен бірге қорытынды жасауға асықпау керек. Жалқау немесе қандай да бір себептермен білімінде олқылықтары бар оқушы қабілетсіз болып саналады. Алайда, егер біз оның жұмысына кедергі келтіретін нәрсені жоятын болсақ, қызығушылық танытып, мадақтап, уақытында көмектесіп отырсақ, ол табысты оқуға жеткілікті қабілетті көрсетеді.

Көбінесе белгілі бір іске қабілетті болу дағдысы бастауыш сыныпта қалыптасады. Кейбір балалар оқу мен жазуға, басқалары математикаға, ал басқалары сурет салуға (немесе қолмен жұмыс істеуге) қабілетті болып келеді. Кейбіреулер тез есіне алады, бірақ тез ұмытады, басқалары баяу, бірақ ұзақ уақыт есіне алады. Мұғалім балалардағы осы жеке ерекшеліктермен жақсы таныс болуымен қатар, қабілеттіліктің жүйелі түрде дамуына атсалысуы керек.

Қабілеттерді дамытуда шығармашылық тапсырмаларды қолдану аса маңызды. Мысалы, әдеби қабілеттерді дамыту үшін әдеби кітаптарды, әңгімелер мен өлеңдер жинағын оқыту; математикалық қабілетін дамытуда логикалық есептер беріп, жылдам шешілу жолын үйрету. Басты талап оқушыларға көп жүктеме артпау, арасында сергіту сәтін, жаттығулар

жасатып тұру. Бұл берілген тапсырмаларды орындау барысында олардың тез жалығып кетпеуін қамтамасыз етеді.

Қазіргі кезде жас ұрпақты қоғамның барлық саласында шығармашылық қызметке дайындауға көп көңіл бөлінуде. Басты мақсат адамзаттың ғаламдық проблемаларын білетін, оларды шешуге қатысуға дайын, белсенді, шығармашыл тұлға тәрбиелеуге бағытталатын сияқты. Басқаша айтқанда, проблемалық жағдайдан шығудың жолын таба алатын, стереотипті ойламайтын, стандартты емес шешім қабылдай алатын, шығармашылықпен ойлай алатын адамдар қажет. Осыған орай, біздің еліміздің белсенді, бастамашыл, креативті ойлайтын азаматтарын тәрбиелеп шығаратын мектептердің рөлі артып келеді.

Кіші мектеп жасы - білімді жинақтау кезеңі. Дәл бастауыш мектепте ақыл-ой әрекетінің техникасы қаланады, ақыл-ой әрекеттері қалыптасады, сондықтан бастауыш мектеп жасында шығармашылық ойлауды дамыту өте маңызды. Бастауыш мектептегі оқу процесінің жаңаруы білім беруді дамыту теориясы мен практикасында жүргізілетін ізденістерге негізделген. Дамыта оқытудың тиімділігіне, ең алдымен, мектеп оқушыларының білім беру қызметін арттыру арқылы қол жеткізіледі. Студент оқытушының жаңа білімді дайын түрде түсіндіруін пассивті түрде қабылдамай, оны өз бетінше орындалатын жұмыста біліп, түсінуі керек. Осындай жолмен алынған білімдер механикалық жаттауға қарағанда бірнеше есе жақсы есте сақталады және сіңіріледі. Дәл бастауыш мектеп жасында белсенділіктің психологиялық негізі жатыр. Қиял мен қиял, шығармашылық ойлау дамиды, білуге деген қызығушылық тәрбиеленеді, құбылыстарды бақылау және талдау, салыстыру, фактілерді жалпылау, қорытынды жасау, іс-әрекетті, белсенділік пен бастаманы іс жүзінде бағалау қабілеттері қалыптасады. Қызығушылықтар, бейімділіктер қалыптаса бастайды, шығармашылық негізіндегі қажеттіліктер қалыптасады.

Кіші мектеп жасындағы балаларды жиі шығармашылыққа тарту, дарынын ұштап түрлі байқауларға қатыстыру арқылы біз оқушының жақсы бағытқа өзгергенін, биікке ұмтылуын, өзіндік идеялары бар екенін, сөздік қорының ұлғайғандығын, көзқарасы кеңейгенін байқаймыз.

Қабілеттер, талант, тәрбие, білім өздігінен адамды әлі жасампаз ете алмайды. Сіз оқу процесінде алған білімді өз қалауыңыз бойынша пайдалана аласыз, бірақ жаңа ештеңе жасай алмайсыз. Сіз өзіңізді өзгертуіңіз керек, әлемге таңдануды, оның құпиялары мен проблемаларын басқалардан өзгеше көруді үйреніңіз, осылайша өзіңіздің идеалыңызды өзіңізде дамытыңыз. Қызметтің мақсаты адам рухының тереңдігінен туындайтын жерде, ең алдымен ішкі шығармашылық, өзін-өзі құру, өзін шығармашылықтың кез-келген нақты түріне қабілетті тұлғаға айналдыру бар жерде ғана шығармашылықтың болуы туралы айтуға болады. Балалардың бастауыш сыныптан бастап материалды өз бетінше және шығармашылықпен игеру қабілетіне деген сенімін ояту қажет.

Бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы назар аудару кететін жағдай ол бақылаудың болуы. Яғни даму үстіндегі оқушы әрдайым ұстазының бақылауында болуы керек. Жасаған ісінің дұрыс не бұрыстығын

тексертіп, ары қарай қандай қадамдар жасау керектігін нақтылау керек. Мақсаттың қол жетімділігі кіші жастағы оқушылар үшін өте маңызды. Бұл сенімділікті талап етеді және күш-жігерді ынталандырады. Мәселенің шешілуі мақсаттың қол жетімділігімен тікелей байланысты. Оқу мәселелерін шешуге бағытталған іс-шаралар міндеттер шешілетін кезде мақсаттылыққа ие болады. Мақсаттың «ашықтығы» мақсатқа жетудің бүкіл жолын көруге мүмкіндік беретін жұмыс көлемінің осындай шектелуімен барынша қамтамасыз етіледі. Кіші жастағы оқушының мінез-құлқы мен іс-әрекетін ерікті түрде реттеу тұрғысынан алғанда, тапсырмалардың күрделене түсуі маңызды. Бұл басында сәттілік тәжірибесін ұсынады және сол арқылы мақсатқа қол жетімді етеді, бұл өз кезегінде оған жету үшін одан әрі күш-жігерді белсендіреді

Бақылаудың тағы бір тиімді жолы өзін-өзі бақылау. Бұл әдіс те оқушының ойлау қабілетінің барынша жетілуіне өз үлесін тигізеді. Өзін-өзі бақылаудың жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін оқушыларды оны іске асыруға дайындауды ұйымдастыру қажет. Ол үшін алдағы жұмыспен байланысты теориялық және практикалық материалдарды игеру, өзін-өзі бақылауға сигнал ретінде қызмет ететін сенсорлық белгілерді анықтау мақсатында осы жұмысты қарастыру; тікелей және делдалдық өзін-өзі бақылау әдістерін меңгеру; интеллектуалды мәселелерді шешу жолдарын меңгеру; көрсетілген белгілер мен тәсілдерді меңгеру үшін оқушылармен жаттығулар ұйымдастыру керек.

Біздің халық бала тәрбиесіне баса назар аударып келеді. Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев 2012 жылғы 27 қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында білім беру жүйесін жаңғырту жолының 5-ші және 6-ші бөлімінде оқу жастарға тек білім беріп қана қоймай, сонымен бірге оларды әлеуметтік бейімделу үдерісінде пайдалана білуге де үйретуі тиіс; оқыту үдерісінің тәрбиелік құрамдасын күшейту қажет. Олар – патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы, заңға мойынұсынушылық, - деп атап өткеу [2]. Сонымен қатар Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың «Қазақстанның әлеуметтік жаңғыртылуы: Жалпыға Ортақ Еңбек Қоғамына қарай 20 қадам» («Егемен Қазақстан») мақаласында да осы тақырып қарастырылған. Қазақстандағы білім беру жүйесін жаңғырту үш басты бағыт бойынша жүргізілгендігі жөн деп есептейді [3]:

1. Білім беру мекемелерін оңтайландыру;
2. Оқу-тәрбие үдерісін жаңғырту;
3. Білім беру қызметтерінің тиімділігі мен қолжетімділігін арттыру [3].

Осы аталған жолдау мен мақаладан түсінеріміз, ізденісте болған ұстаздар, тәлімгерлер ғана нағыз ойлы, ерекше дарынды, белсенді, бәсекеге қабілетті жастарды тәрбиелеп шығады.

Қорыта келе айтарым, жоғарыда айтылғандай, қабілеттер белсенділікте қалыптасады және дамиды. Сондықтан қабілеттерді дамыту үшін баланы жас кезінен бастап оның жасына қол жетімді іс-шараларға қосу қажет. Мектеп

жасына дейінгі балалар сурет салуды, модельдеуді, дұрыс ән айтуды және әуендерді тануды, олардың ырғағын сезінуді үйренеді. Сәл кейінірек, олар балалар «Конструктормен» бірге оқи отырып, әңгіме, қарапайым өлеңдер жазуға тырысып, дизайн жасай бастайды. Мектепке қабылданған кезде баланың сол немесе басқа қызметке қосылу мүмкіндігі едәуір кеңейеді. Мұнда әр түрлі шығармашылық үйірмелер ерекше орын алады - мектептердегі ғылыми-техникалық үйірмелер, пионерлер үйлері, балалар техникалық станциялары, әдеби, музыкалық, көркем және бейнелік - мектептердегі, тұрғылықты жеріндегі.

Өз ісіне қызығушылық танытатын ойлы, шығармашылықпен ойлайтын адамды тәрбиелеу - мектеп алдында тұрған басты міндеттердің бірі. Тәрбие жүйесінің міндеттерінің бірі - барлық балалардың қабілеттерін жан-жақты дамыту. Баланың кез-келген салада айқын қабілеттерін басқаларға терең немқұрайлылықпен көрсеткен кезде оны бір жақты, тар, бір жақты дамыту дұрыс емес. Әрине, қабілеттермен байланысты қызығушылық басым болуы керек, бірақ сонымен бірге мұғалім баланың жеке басының жан-жақты, үйлесімді дамуына, оның жалпы мәдениетін арттырып, ой-өрісін кеңейтуге ұмтылады. Дамудың өзі қабілеттердің шынайы гүлденуін қамтамасыз етеді [4].

«Тәрбие тал бесіктен» демекші, баланың кіші кезінен берілген тәлім-тәрбие бүкіл өміріне азық болады. Сол тәрбиені беретін ұстаздар қауымы білім беру дағдыларын қашан да дамытып, жаңа технологиялардан хабардар болып, шәкіртінің жан-жақты дамуы жолында жан аямай, барын салуы қажет деген пікірдемін. Бастауыш мектеп оқушыларына оқыту мен тәрбиелеу нәтижесі оқушылардың алған білімдерін өмірде, тұрмыс- тіршілікте қолдана алуына бағытталуы - білімнің білікке, біліктің қолдана білуге ұласуының бірден-бір кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі

1. Ойлау қабілеті мен танымдық белсенділігі төмен оқушылармен тренинг сабақ [Мәтін] / Ғ. Арықбаева // Қызықты психология. – 2010. - № 3. - 18-19 б.
2. Ойлау қабілетін қалыптастырудың дидактикалық аспектілері [Мәтін] / Е. Бекболғанов // Қазақстан мектебі. – 2005.- N 5-6.- 70-71 б.
3. Ойлау қабілетін арттырудағы заңдылықтарды қолдану [Мәтін] / Қ. Бүркітбаев // Бейнелеу өнері және сызу мектепте және ЖОО-да оқыту = Изобразит. искусство и черчение преподавание в школе и ВУЗ-ах. – 2005. - N 6. - 8-10 б.
4. Ойлау қабілетін дамыту [Мәтін] / С. Нұрбаева // Сынып жетекшісі = Классный руководитель. – 2009. - № 5. - 12-13 б.

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЖӘНЕ ОНЫ ЕНГІЗУДІҢ НЕГІЗГІ АРТЫҚШЫЛАРЫ МЕН ФУНКЦИЯЛАРЫ

Орынтай А. Е., Бертайқызы Ә., Тілес Ғ.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье представлен обзор основных характеристик дистанционного обучения.

Summary: The article provides an overview of the main characteristics of distance learning.

Қазіргі жағдайда оқыту процесіне ақпараттық технологиялар мен бұқаралық телекоммуникациялардың әртүрлі құралдары белсенді түрде енгізілуде. Осыған байланысты білім беру жүйесінің алдында ақпаратпен тиімді жұмыс істей алатын, оны алудың түрлі жолдарын білетін, сонымен қатар ақпараттық-білім берудің үздіксіз дамуына сәйкес өз біліктілігін арттыратын жеке тұлғаға бағдарлану міндеті тұр [1].

Білім беру жүйесінде ақпараттық технологияларды қолданудың ең маңызды шарты – студенттерге уақыт пен кеңістікке қарамастан қажетті ақпаратты алуға мүмкіндік беретін ақпараттық ресурстардың болуы.

Қашықтықтан оқыту технологияларын бірінші болып американдықтар қолданды. 1960 жылдардың ортасында олар кейбір корпорациялардың қызметкерлерін оқыту курстарын көрсету үшін жергілікті телеарналарды пайдалануды ұйғарды. Жобаның сәтті болғаны сонша, көп ұзамай білім беру бағдарламалары спутниктік байланыс арқылы Америка Құрама Штаттарына ғана емес, Еуропаға, Қытайға және Австралияға да таратыла бастады. Содан бері көп уақыт өтті, бірақ қашықтықтан білім беру өзінің танымалдылығын жоғалтқан жоқ.

Соңғы жылдары көптеген елдердің үкіметтері қашықтықтан білім беруді дамытуды басымдылық деп жариялап, оны дамытуға бюджеттің қомақты бөлігін жүйелі түрде бөлуде.

Қазақстан әлемдік қауымдастықтан қалыспайды, қазір біздің елімізде 70-тен астам қашықтықтан білім беру орталықтары бар, бұл тек жоғары білім ғана емес, сонымен қатар орта, жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру және әртүрлі курстар, семинарлар, тренингтер. Ресей президенті Дмитрий Медведев біздің елімізде қашықтықтан білім беруді дамытудың басымдылығын бірнеше рет атап өтті. Оның пікірінше, «қашықтықтан білім беру жүйесінің негізі мамандардың жаңа білімді үздіксіз және жылдам меңгеру қажеттілігі болып табылады, онсыз технологиялық дамыған қоғамда бизнестің табысы мен мансаптық өсуі мүмкін емес», сондықтан «енгізу мен таратудағы кідіріс». қашықтықтан оқыту жүйесіне жол берілмейді» [2].

Қосымша білім алу мүмкіндігі ретінде қашықтықтан курстар бұрын да болған, бірақ Интернет сияқты ақпараттық-коммуникациялық ортаның пайда болуы білім беру қызметінің бұл түрін екінші серпілтті. Онлайн оқыту білім алудың өте танымал тәсіліне айналууда.

Интернет арқылы қашықтықтан оқыту әсіресе шағын қалаларда немесе ауылдық жерлерде тұратын балалардың білім алу мүмкіндіктерін айтарлықтай кеңейтеді. Қашықтықтан оқытуды қолданатын орта мектеп жан-жақты, сапалы білім алудың тамаша мүмкіндігі болады.

Мектеп оқушылары үшін қашықтан оқыту – бұл білімдерін тереңдетіп қана қоймай, ақпараттық және коммуникациялық мәдениет дағдыларын меңгерудің тамаша мүмкіндігі.

Қашықтықтан оқытудың негізгі артықшылықтарына мыналар жатады:

1. Қол жетімділік. Әлемнің кез келген жерінде бола отырып, сапалы білім алу мүмкіндігі (әсіресе облыс тұрғындары, сондай-ақ әскери қызметкерлер үшін маңызды).

2. Икемділік. Студенттер өздеріне ыңғайлы жерде, ыңғайлы уақытта, ыңғайлы қарқынмен жұмыс істей алады. Пәнді меңгеру және таңдаған пәндері бойынша қажетті кредиттерді алу үшін әркім өзіне қаншалықты қажет болса, сонша оқу мүмкіндігіне байланысты, қашықтан оқыту денсаулығы нашар адамдар мен мүмкіндігі шектеулі адамдар үшін қолжетімді.

3. Салыстырмалы түрде арзан. Орташа алғанда, қашықтан білім беру дәстүрлі оқыту түріне қарағанда 50%-ға арзан.

4. Қашықтықтан оқытудың негізін құрайтын модульдік принцип. Оқу бағдарламасы әрбір студент үшін жеке құрастырылған және студенттің жеке қажеттіліктерін қанағаттандыратын модульдік курстардың бірізді жиынтығы болып табылады.

5. Ұтқырлық. Оқу материалдары, лекциялар мен тапсырмалары бар ноутбукты әрқашан жаныңда ұстау мүмкіндігі алынған теориялық білімдерді практикада – жұмыста бірден қолдануға мүмкіндік береді.

6. Кезеңдік төлем (барлық курсты бірден емес, оқу барысында кезең-кезеңімен төлеу мүмкіндігі).

7. Мамандықтардың кең таңдауы: ең танымал және перспективалы мамандықтар (қазіргі еңбек нарығын талдауды ескере отырып).

8. Жанды байланыс. Бейнелекциялар, бейнеконференциялар және форумдық коммуникациялар тікелей көрнекі байланыстың болмауының орнын толтырады.

9. Сыныптастармен кездесулер. Оқыту және деректер алмасу жүзеге асырылатын компьютерлік бағдарлама тек мұғалімдермен ғана емес, студенттермен де байланысуға мүмкіндік береді [3].

Тәжірибе көрсеткендей, қашықтан оқытудың табыстылығы көбінесе оның тиімді ұйымдастырылуына және қолданылатын білім беру құралдары мен әдістерінің сапасына байланысты.

Ақпараттық технологиялар оқу процесін айтарлықтай әртараптандыруға мүмкіндік береді, оған ойын элементтерін, бәсекелестік пен бояуды енгізеді. Оқытудың дұрыс стратегиясымен үстірт қызығушылық тудыру үшін ақпараттық технологияны тиімді пайдалануға болады, ал мұғалімнің міндеті – оятылған қызығушылықты оқытылатын пәнге тереңірек, академиялық көзқарасқа айналдыру. Ақпараттық тәсілдің артықшылықтары сонымен қатар,

біріншіден, кез келген ақпараттық ресурстарға қашықтан қол жеткізу болып табылады: ірі халықаралық кітапханалардан (соның ішінде әлемнің жетекші университеттерінің кітапханалары) жоғары деңгейдегі онлайн-мамандардан дәріс оқуға шақыруларға дейін, екіншіден, мүмкіндігі. әртүрлі аймақтар мен елдердің студенттерін оқу үдерісіне біріктіру.

Айта кету керек, қашықтықтан оқыту кезінде мұғалімнің рөлі өзгереді. Егер білім беру бағдарламасының орындалу деңгейін қарастыратын болсақ, онда дәстүрлі көзқараспен ол ақпараттық, ұйымдастырушылық, бағалау, бақылау және түзету функцияларын орындайды. Қашықтықтан оқыту кезінде орындалатын функциялар жиынтығы әртүрлі. Ұйымдастырушылық функция координацияға ауысады, бұл мұғалімнің оқу-тәрбие үрдісіне белсенді қатысушының орнына енжар, жанама болып кетуімен байланысты. Оның әсері оқу материалдарын және оларды көрсету формаларын таңдаумен шектеледі, ал оқу процесінің өзі студенттің жауапкершілік саласына айналады. Ақпараттық функция ұйымдастырушылық және ақпараттық сипатқа ие болады, өйткені мұғалім ақпарат көзі емес, керісінше оны оқушыға жеткізуді ұйымдастырушы болады (қол жетімді ақпараттық ресурстар әртүрлі оқыту формаларында қолданылады).

Интернет қашықтан оқыту мақсаттарына қол жеткізу үшін арнайы мүмкіндіктер береді, бұл қашықтан оқытудың негізгі кемшілігін – студент пен оқытушы арасында жедел жеке кері байланыстың болмауын жоюға мүмкіндік береді. Интернет арқылы қашықтан оқытуды жүзеге асыру студентті белсенді коммуникативті әрекетке қосып, ақпаратқа жылдам қол жеткізуге мүмкіндік береді. Яғни, ол мұғалімнен кеңес сұрап, оны интернет арқылы ала алады. Мұғалім дәстүрлі оқытудағы сияқты әдістемелік қолдауда және оқу үдерісін үнемі бақылауда қалады.

Қашықтықтан оқыту формасының кемшіліктеріне мыналар жатады:

1. Интернетке арзан және жылдам қол жеткізу қажеттілігі (бақытымызға орай, Интернеттің дамуы Ресейде секіріспен алға жылжуда, ал қазір біздің кең байтақ еліміздің ең шалғай жерлерінде де Интернет бар);

2. жоғары өзіндік тәртіп, ұйымшылдық және мотивация, онсыз қашықтықтан оқыту мүмкін емес. Дегенмен, қызығушылық пен өзін-өзі ынталандырудың болмауы кез-келген жаттығуды оның формасына қарамастан сәтсіздікке ұшыратады [4].

Қашықтықтан оқытудың дәстүрлі оқыту түрлерінен артықшылығы бар екені сөзсіз. Ол студенттердің психологиялық мәселелерін шешеді, уақыт пен кеңістік шектеулерін, білікті оқу орындарынан қашықтығы мәселелерін жояды, жеке ерекшеліктері мен әдеттен тыс ерекшеліктері бар дене кемістігі бар адамдарға оқуға көмектеседі, студенттер мен мұғалімдердің коммуникативті аясын кеңейтеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Гуревич П. С. Психология и педагогика. Учебник и практикум для академического бакалавриата. Учебник. М.: Юрайт, 2019. 430 с.

2. Шестопапов Е.В., Суворова Е.В. Преимущества и недостатки дистанционного обучения // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 6.
3. Гуслова, М.Н. Инновационные педагогические технологии: Учебник / М.Н. Гуслова. - М.: Academia, 2018. - 672 с.
4. Матяш, Н.В. Инновационные педагогические технологии: Проектное обучение / Н.В. Матяш. - М.: Academia, 2018. - 256 с.

ОӘЖ 37.016 : 53

ЖЫЛУ ФИЗИКАСЫ БОЙЫНША КОНТЕКСТІК ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Өмірзақ Б. Б.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье описывается важность решения физических задач и их классификация. Рассматриваются пути формирования у учащихся базовых компетенций через решение контекстных задач при изучении раздела тепловой физики.

Summary: This article describes the importance of solving physical problems and their classification. The ways of developing basic competencies in students through solving contextual problems when studying the section of thermal physics are considered.

Физика сабағында есептер шығару оқу үдерісінің ажырамас маңызды бір бөлігі. Физика сабағында есеп шығара отырып, оқушының бойында физикалық ұғымдарды қалыптастыруға, физикалық құбылыстарды оқып-үйренуіне, жаңа білімдерін бекітіп оны практикада қолдана білуге үйретуде, ойлау қабілеттерін дамытуға маңызы зор. Сонымен қатар, есептер шығару бір тақырып төңірегінде нақты және терең білім алуда, логикалық ойлау қабілетінің дамуына, физикалық заңдылықтарды оқып-үйренуге, пәнге деген қызығушылығын арттыруда, өз бетінше жұмыс жасай алуға, табандылыққа баулуда көмектеседі. Есептер шығаруды жаңа мәліметтер ұсынуда, проблемалық жағдаят туғызуда, оқушының білімін тексеруде, практикалық іскерлік пен дағдыларды қалыптастыруда қолданады.

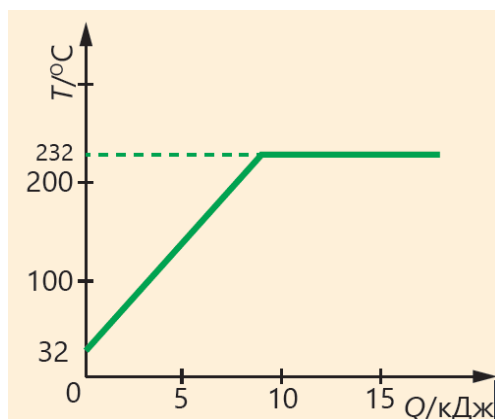
Физикалық есептер мазмұны мен дидактикалық мақсаттарына сай алуан түрлі. Оларды түрлі мазмұндағы типтік қасиеттеріне қарай есептерде қамтылған ақпараттың берілу тәсілі бойынша, есепте қойылған сұрақтың жауабын табу бойынша, мазмұны мен басқа белгілері бойынша классификациялауға болады. Физикалық есептерді айтылу тәсіліне қарай мәтіндік, эксперименттік, графиктік, суреттік деп төрт түрге жіктеуге болады. Олардың әрқайсысы сандық және сандық емес болып бөлінеді. Есептің қиындық дәрежесіне қарай оңай және қиын, жаттықтыру есептері және шығармашылық есептері деп бөлуге болады. Физиканы оқыту процесінде мәтіндік және мәнмәтіндік (контекстік) есептер жиі қолданылады.

Контекстік есептер мазмұны әлеуметтік-мәдени тәжірибемен байланысы бар нақты өмірлік жағдайға негізделген мотивациялық функциясы бар тапсырма. Контекстік тапсырманың мақсаты - нақты бір пәнге бағытталған

немесе пәнаралық байланыс бойынша шешемін табу. Оқушылар практикалық (стандартты немесе стандартты емес) жағдайда пәндік салаға сәйкес білімдерін пайдалана отырып, міндетті түрде тиісті шешемін табуы тиіс[1]. Халықаралық зерттеулерге сүйенсек контекстік тапсырмалар білім сапасына айтарлықтай үлес қосуда. Осыған орай әлемде білім сапасын бағалаудың күзiреттiлiк үлгiсi қабылданды. Оқытудың күзiреттiлiк тәсiлiн жүзеге асырушы құрал – контекстік оқыту болса, білім сапасын бағалаудың күзiреттiлiк тәсiлiн қолдану құралы контекстік тапсырма болып табылады.

Тапсырмалар әдетте көбірек деректерді қамтиды және оқушылардан үлгіні табу, жалпылау және қорытындыларын түсіндіру немесе негіздеу жиі талап етіледі. Осы орайда жылу физикасы бөлімі бойынша екі тапсырманы мысалға алынды. Бірінші тапсырмада оқушылардың графикті оқи отырып, берілген тұрақты шамаларды қалай қолдана алатындығын бағалауға, екіншісі тұрмыста сұйықты қалай тез салқындатуға болатындығы жөнінде ойлануға бағытталған[3]. Әдетте бұл тапсырмалар оқушыларға шешімді интерпретациялауға көбірек талаптар қояды; олар мәселеде сипатталған жағдайдың әртүрлі көріністері арасында байланыс орнатуды немесе тапсырма шарттарындағы деректер арасында байланыс орнатуды қамтиды.

1-тапсырма: Әртүрлі металдарды балқыту үшін, оларды арнайы қызуы жоғары пештерде қыздырады. Электр пешінде қатты зат қыздырылды. Нәтижесінде балқудың 1-суреттегідей график алынды.

1-сурет

Графикті және кестелік тұрақты мәндерді қолданып, келесі сұрақтарға жауап бер:

i. Графиктің остері қандай физикалық шамаларға сәйкес келеді?

..... [1]

ii. Балқу температурасына қарай отырып, қандай заттың балқытылғанын анықта.

..... [1]

iii. Заттың температурасының өзгеруін анықта.

..... [1]

iv. Затты балқыту температурасына дейін қыздыру үшін қандай жылу мөлшері қажет екенін анықта.

..... [2]

v. Осы заттың массасын есепте.

..... [3]

vi. Балқытуға жұмсалынған жылу мөлшерін анықта

..... [1]

i. Дененің толығымен ерігендегі дененің массасын анықта.

..... [1]

ii. Бұл зат қандай температурада қайнай бастайды?

..... [1]

[Барлығы:12]

2-тапсырма: 2-суретте ішінде сұйықтығы бар метал және пластиктен жасалған екі бөтелке еріп жатқан мұзы бар ыдыстың ішінде суытылуы үшін орнастырылғаны көрсетілген.

2-сурет

Әрбір бөтелкеде 15°C температурада, 330 г бірдей сұйықтық бар.
(а) сұйықтықтың меншікті жылу сыйымдылығы $4,2 \text{ Дж}/(\text{г}\times^{\circ}\text{C})$.

15°C температурадағы 330 г сұйықтық 2°C қа дейін салқындаған кезде бөліп шығаратын жылу энергиясын есепте.

Энергия = ... [2]

(b) Еріп жатқан мұзды емес, ал 0°C температурадағы суды қолданған кезде салқындату баяу жүреді. Неліктен еріп жатқан мұзды қолданған кезде салқындату 0°C суды қолданғанға қарағанда тезірек жүретінін түсіндір.

.....
..... [2]

(c) Неліктен метал банкадағы сұйықтық пластик бөтелкедегі сұйықтыққа қарағанда тезірек салқындайтынын түсіндір.

.....
..... [1]

[Барлығы: 5]

Cambridge IGCSE Physics 0625 Paper 2

Шын мәнінде, бірыңғай мемлекеттік емтихан мектеп оқушыларының құзыреттілігінің барлық үш деңгейін дәйекті түрде тексереді. Алайда құзыретті тек пәндік білім, білік және дағдының жиынтығы ретінде түсіндіруге болмайды. Бұл оқушының білімі мен дағдыларын оқыту сапасының интегралды сипаттамаларының жиынтығымен, соның ішінде күнделікті өмірде туындайтын мәселелерді шешу үшін алған білімдері мен дағдыларын қолдана білуімен байланыстыратын оқу және өмір тәжірибесі нәтижесінде алынған жаңа сапалы тәжірибе[2]. Контекстік (мәтінмәндік) тапсырмалардың сәтті орындалуы оқу үдерісі осындай мәселелерді шешуге бағытталған жағдайда ғана қамтамасыз етілуі мүмкін. Қазіргі еңбек нарығында және жылдам өзгеретін ақпараттық кеңістікте тәуелсіз өмірге қадам басқан жас тиімді, бәсекеге қабілетті жұмысшы болуы керек. Ол шығармашылық, тәуелсіз, жауапты, көпшіл, жеке және ұжымдық мәселелерді шеше алатын тұлға болуы керек. Оның бойында жаңа нәрселерді үйренуге деген қажеттілік, қажетті ақпаратты табу және таңдау қабілеті болуы керек[4]. Бұл қасиеттердің барлығын білім берудің тұлғалық және әлеуметтік мағыналарының бірі болып табылатын физиканы оқытудағы құзіреттілікке негізделген әдісті қолдану арқылы табысты дамытуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Тұрғанбекова Б.А. «Мұғалімнің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе» Алматы-2005.

2. Құдайбергенова К. «Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерийі» (ғылыми-практикалық конференция материалдары) Алматы-2008
Қазіргі әлемнің негізгі құзыреттері: жаңа сауаттылық. URL: <https://roskonkursy.ru/stati/klyuchevyie-kompetenczii-sovremennogo-mira-novaya-gramotnost.html>

3. Темняткина О.В. Формирование ключевых компетенций у школьников в образовательном процессе / О.В.Темняткина // Образование и наука. Известия Уральского

отделения Российской академии образования.- Екатеринбург, 2006. №4. Приложение.

4. Хуторский А.В. Ключевые компетенции и образовательные стандарты // Интернет-журнал «Эйдос».2002 .<http://www.eidos.ru/journal/2002/>

ОӘЖ 373.3

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ЖАЗБАША ЖҰМЫСТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН САУАТТЫЛЫҚТЫ ОҚЫТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Өмірхан А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются пути обучения грамоте как средства овладения детьми начальными навыками правильного чтения и письма, так и средства формирования их мышления и развития речи. Также в статье проведен теоретический анализ методов обучения грамоте.

Summary: The article discusses ways of teaching literacy as a means of mastering children's initial skills of correct reading and writing, as well as means of forming their thinking and speech development. The article also provides a theoretical analysis of literacy teaching methods.

Сауаттылыққа үйрету - оқушылардың мектеп оқуының ерекше кезеңі. Бұл кезең бастаушы оқушыны қарапайым оқуға және жазуға үйрету үшін ғана емес, сонымен қатар оны өмірдің жаңа саласына енгізу және мектептің толыққанды өмірін қамтамасыз ету, бастауыш және кейінгі сыныптардағы барлық оқу пәндерін сәтті игерудің берік негізін қалау үшін арналған.

Осылайша, сауаттылыққа үйрету бірінші сынып оқушысының бүкіл мектеп даналығын игерудегі бастапқы кезеңге айналды. «Оқу – білім бұлағы» – қазақ мақал-мәтелінде сауаттылыққа үйретудің маңыздылығына деген танымал көзқарас осылай жазылған.

«Сауат ашу, білім ретінде, – деп жазды К. Д. Ушинский, - кез-келген дұрыс білім берудің қажетті бастамасы бар». Бұл дегеніміз, бұл сауаттылыққа үйрету процесінде, ең алдымен, бастауыш жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандартының негізінде жатқан жүйелік-белсенділік тәсілінің ережелерін жүзеге асыру жатыр [1]:

1) білім алушылардың жеке, жас және психологиялық ерекшеліктерін, білім беру мен тәрбиелеудің белгілі бір мақсаттары үшін қызмет түрлері мен қарым-қатынас нысандарының рөлі мен білімін және оларға қол жеткізу жолдарын есепке алу,

2) мектепке дейінгі және бастауыш жалпы білім берудің сабақтастығын қамтамасыз ету.

Дайындық кезеңінде сауаттылыққа үйрету сабақтарында оқушылардың жалпы сөйлеу дағдыларын қалыптастыру, есту және визуалды қабылдауды дамыту, айтылу мен кеңістіктік бағдарлауды жетілдіру, сондай-ақ қолдың кішкентай бұлшықеттерін дамыту бойынша жұмыс басталады. Оқыту қоршаған шындықтың пәндерімен және құбылыстарымен танысу, Дидактикалық ойындарды ұйымдастыру процесінде жүзеге асырылады.

Сауаттылық-бұл мәтіндерді оқу және жазу, өз ойларын жазбаша түрде жеткізу, оқу кезінде жеке сөздер мен сөйлемдердің мағынасын ғана емес, мәтіннің мағынасын да түсіну, яғни жазбаша сөйлеуді меңгеру.

Балаларды сауаттылыққа үйрету балалардың сөйлеуін дамытуда ерекше орын алады.

Оның оқу мен жазудағы ғана емес, жалпы қазақ тілін меңгерудегі жетістіктері баланың грамотаға қалай енгізілетініне байланысты.

Сауаттылықты игерудің күрделі процесі бірнеше кезеңге бөлінеді, олардың көпшілігі мектепке тиесілі. Бірақ мектепте сауаттылықты табысты ету үшін балабақшада қалыптастыру дағдыларының бір бөлігі қажет.

Қазіргі балалардың оқуға деген ерекше қызығушылығы және ата-аналардың әлеуметтік тапсырысы балаларды балабақшада сауаттылыққа үйретуға арналған сабақтардың мазмұнын өзгертуге әкелді. Бұрын балалар мен мектепке дейінгі тәрбиешілердің алдына қойылмаған міндеттер пайда болды. Бірінші кезектегі міндеттердің қатарына мектеп жасына дейінгі балаларды оқуға үйрету жатады.

Ересектер оқу мен жазудың баланың дамуының белгілі бір деңгейін (психологиялық, физиологиялық және лингвистикалық) қажет ететін күрделі дағдылар екенін түсінуі керек. Әр баланың сөйлеу және тілдік дамуы оның жас ерекшеліктері мен жеке ерекшеліктері аясында біркелкі жүруі керек.

Сауаттылыққа үйрету-бұл ең алдымен балалардың дұрыс оқу мен жазудың бастапқы дағдыларын игеру құралы, сонымен бірге бұл олардың ойлауын қалыптастыру және сөйлеуді дамыту құралы [2, 3].

Балаларды сауаттылыққа үйрету балалардың сөйлеуін дамытуда ерекше орын алады.

Білім алушылар оқу мен жазудың баланың белгілі бір даму деңгейін (психологиялық, физиологиялық және лингвистикалық) қажет ететін күрделі дағдылар екенін түсінуі керек. Әр баланың сөйлеу және тілдік дамуы оның жас және жеке ерекшеліктері аясында біркелкі жүруі керек.

Төрт-бес жастағы бала өздігінен оқи бастайды. Бірақ, әдетте, мұндай бала өз шеберлігін қолдануға бейім емес. Ол ересектердің дауыстап оқығанын жақсы көреді, кітаптарды қуана қарайды – бірақ ол жерде не жазылғанын білу үшін өзі үшін кітап оқуға мүлдем ұмтылмайды.

Сонымен қатар, бала оқи бастағанда, ересектер оны дауыстап оқуды тоқтатады, өйткені ол мұны өзі жасай алады. Баланың оқуы оның ақыл-ойы мен жеке дамуы жағынан салыстырмалы түрде үлкен және күрделі балалар кітаптарын мағыналы, эмоционалды қабылдауға қабілетті болған кезде негізсіз азаяды.

Балаларды сауаттылыққа үйрету бойынша жұмыстың дәстүрлі мазмұны үш бағытты қамтиды [4]:

Бірінші бағыт байланысты сөйлеудің дамуымен байланысты. Когерентті сөйлеу-бұл қарым-қатынас пен өзара түсіністікті қамтамасыз ететін логикалық байланысты сөйлемдер қатарынан тұратын кеңейтілген, толық, семантикалық және эмоционалды мәлімдеме.

Сөйлеудің үйлесімділігін қалыптастыру мыналарды қамтиды: сипаттау, баяндау және пайымдау.

Келесі бағыт-оқуды үйренуге дайындық. Негізгі міндет-балаларда тілдің дыбыстық жүйесінде жалпы бағдарлауды қалыптастыру, оларды сөздің дыбыстық талдауына үйрету. Сөздің дыбыстық талдауы сөздегі дыбыстардың ретін анықтау, дыбыстың ерекше рөлін, дыбыстың негізгі сапалық сипаттамаларын белгілеу деп түсініледі.

Үшінші бағыт – жазуға дайындық. Мұндай дайындық арнайы ойындар, жаттығулар мен тапсырмалар жүйесінде құрылған ерекше педагогикалық әсерді қажет етеді. Бұл механикалық жаттығу емес, ересек адамның басшылығымен және көмегімен баланың саналы шығармашылық әрекеті болуы керек.

Сауаттылыққа үйрету кезеңінде талдау үшін 2-4 сөзден тұратын сөйлемдер қолданылады. Бірінші сынып оқушылары сөйлеудің құрамын талдауды үйренеді, бұл барлық жұмыс үшін үлкен маңызға ие. Сабақтарда біз сөйлемдегі сөздерді санап қана қоймай, сонымен қатар жеке сөздерді талдаудан тұтас сөйлемдер мен бүкіл оқиғаны талдауға ауыса отырып, олардың әрқайсысының мағынасы, мазмұны туралы сөйлесеміз.

Сауаттылыққа үйрету барысында оқушылар сөздің көрнекі-бейнелі моделімен, сөздердің мағынасымен (заттың, іс-әрекеттің және қасиеттің бейнесі ретінде) және сөздердің дыбысымен (сөйлеу дыбыстарының реттілігімен) танысады. Кіші мектеп оқушылары суреттегі затты атайтын сөздерді таңдайды, бір затты әртүрлі сөздермен атайды-мысық, қасық (мысалы, Л. Е. Журова мен А. О. Евдокимованың пайымы) [5].

Оқуды бастапқы оқыту буындармен (әріптермен емес) оқу қабілетін қалыптастыруды, яғни оқушылардың түсінуі үшін қол жетімді сөздерді тегіс буындық, позициялық оқуды меңгеруді қамтиды. Осыған байланысты сөздердің силлабикалық құрылымымен танысу бірінші сынып оқушыларын сауаттылыққа үйретуде маңызды орын алады.

Бастауыш сынып оқушысын екпінді буынды бөліп көрсете отырып, буындарды оқуға үйрету өте маңызды. Оқудың осы әдісінің сәтті қалыптасуына дайындық жұмыстары ықпал етеді, ол оқушылар оқуды бастамас бұрын басталады, яғни сөздің графикалық (әріптік) түрін дыбыстық формаға аудару.

Бұл дайындық жұмысының бағыттарының бірі-сөздерді буындарға бөлу, сөздерді буындар бойынша айту, оларды бөлек аталған буындардан құрастыру. Оқушы хатта сөздің дыбыстық жағын дұрыс жеткізуі үшін оны сөзді буындарға бөлуге, ондағы дыбыстардың орны мен реттілігін орнатуға үйрету керек.

Бұл кезеңде мұғалім оқушыларды екпінмен таныстырып, кез-келген сөзде екпінді дыбысты ажырата білуге үйретуі керек. Сөзді тану екпіннен басталады. Екпін-сөздің лексикалық бірлік ретіндегі басты белгілерінің бірі. Ол дыбыстарды біртұтас фонетикалық сөзге біріктіреді, оның тұтастығы екпінді сөздің біріктіруші күшіне және екпінсіз бөліктердің қасиеттеріне байланысты. Буындардың санымен және сөздегі екпін орнымен анықталатын сөздің жалпы ритмді құрылымы, сондай-ақ екпінді буынның дыбысы сөйлеуді қабылдау

процестерінде маңызды рөл атқарады: олар сөзді анықтау басталатын алғашқы белгілердің бірі болып табылады.

Қазақ тіліндегі екпін үш фонетикалық құралдың көмегімен ерекшеленеді [6]:

1) екпінді сөздің ұзақтығы (негізінен екпінді буынға кіретін дауысты дыбыс);

2) дауыстық күштер (екпінді буын екпінсіз буынға қарағанда қатты айтылады);

3) екпінді дауысты дыбыстың қасиеттері (екпінді буында дауысты дыбыс өзінің негізгі тембрімен айтылады, өйткені ол оқшауланған түрде айтылады).

Оқушылар сөздегі бір немесе басқа дыбысты интонациялық түрде ажыратуды үйренгеннен кейін, сөздегі дыбыстардың санын және олардың реттілігін анықтауды үйрену керек.

Осылайша, дайындық кезеңінде тілді символдық жүйе ретінде таныстыру алдында қарапайым символдық жүйелермен танысу болады, бұл оқушыларға сөздің алмастыру функциясын жақсы түсінуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сауаттылықты дамыту [Мәтін] / Ұ.Қ. Ташенова. – , 2019// Асанәлі. – 2019.- № 4.- 36-38 б.

2. "Сауат ашу" мен "әдебиеттік оқу" пәндерін оқытудың ерекшеліктері [Мәтін] / Ә. Әмірова// Бастауыш мектеп. – 2017. - №10/11.- 3-6 б.

3. Сауат ашу пәні.Әдістемелік құрал: Жалпы білім беретін 12жыл.мектептің 1-сынып мұғалімдеріне арналған. Байқау нұсқасы / Ш. Әуелбаев, Ә. Наурызбаева. – Алматы : Атамұра, 2013. – 64 бет

4. Сауат ашуды технологиялық тұрғыда жетілдіру жолдары [Мәтін] / О. Байкуатова// Бастауыш мектеп. – 2019. - № 4. - 8-12 б.

5. Сауат ашу және жазу негіздері [Мәтін]: әдістемелік құрал : мектепалды даярлық сынып мұғалім. арн. 5-6(7) жас / Г.К. Бектұрғанова, Ғ.Н. Оспанова, С.С. Джамбулатова. – Алматы : Арман-ПВ, 2016. – 112 бет

6. Сауат ашу кезіндегі негізгі мәселелер [Мәтін] / К. Биманбетова// Бастауыш сыныпта оқыту әдістемесі. – 2015.- № 2.- 2-3 б.

ОӘЖ 159.946.3

НЕЙРОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ЖҮЙЕСІНДЕ АЛАТЫН ОРНЫ

Өтелбай С.Б., Жалилхан Ж.Е., Оңалбек М.М.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается нейролингвистическое программирование и его место в системе психологической службы.

Summary: This article discusses neuro-linguistic programming and its place in the system of psychological service.

Нейролингвистикалық бағдарлама, психотерапияның ең ықпалды салаларының бірі ретінде 1975-1977 жылдары пайда болды. Оның мақсаты-пациенттерге психологиялық мәселелерді шешуге көмек көрсету. Көріп отырғанымыздай, психотерапияның ең жас саласы бола отырып, нейролингвистикалық бағдарлама өз-өзін жан-жақты көрсете білді. НЛБ-ның " әкелері " американдық психолог Д.Бендлер мен Д. Гриндер. Джон Гринердің мамандығы-лингвист, ал Ричард Бендлер сонымен бірге математик және бағдарламашы болды. Екеуі де психофизиология мен ойлау мүмкіндіктерін зерттеумен айналысты. Өз мамандығына сәйкес, үш маңызды элементті қосып, зерттеу нәтижелері нейролингвистикалық бағдарлама (NLB) деп аталды. Сол кезде нейролингвистикалық бағдарлама психологияның әртүрлі бағыттарында белгілі болды, бірақ Джон және Ричард Бендлер оларды біріктіріп, жаңа әдісті шығарды. Олар өз ұсыныстары бойынша сөздік қордағы стереотиптерді және бағдарламаларды жетілдіру үшін ойлау логикасын пайдаланды. Олар жаңа танымал аймақты ашып, жоспарды жетілдіру кезінде өз зерттеулерін жүзеге асырды [1].

«Нейролингвистикалық бағдарлама» атауын талдайықшы: «нейро» - жүйке жүйесіне байланысты күрделі сөздердің бір бөлігі. Бұл жағдайда ол НЛБ негізгі идеясын білдіреді: біздің мінез-құлық көру, есту, сезімтал және ойлау процесінің ерекшеліктеріне байланысты жүйке процестерінен басталады. «Нейро» - адамның неврологиялық жүйелерінің байланысын анықтайды, яғни сезім органдарын: көру, есту, сезім, дәм, иіс қолдануды анықтайды. Осылайша, адамның эмоционалдық өмірі (күйзелісі) ойлау процесіне айналады: саналы процесс, сондай-ақ ашылмаған үрдіс. Адам физиологиясы мен ойлау тек бір жүйемен жұмыс істейді. НЛБ-адамның неврологиялық жүйелерінің мүмкіндіктерін кеңейтеді және оны басқаруға үйретеді. Ұғымның «лингвистикалық» мазмұнының атауы коммуникация тілінің рөлін және оның адресатқа әсерін білдіреді. Лингвистикалық-бұл адамның өмірлік тәжірибесін нақты түсіну, оларды қолдану жолдарын анықтау, басқа адамдармен өзара қарым-қатынасты анықтау, ішкі тәжірибе формалары. Сөздік қор, адам модельдері ойлау бейнелерінің сипаттамасы болып табылады. «Бағдарламалау» - әсер етудің орындылығын және орындалатын нақты бағдарламаның болуын көрсетеді. НЛБ техникасының күші психиканың терең компоненттерін пайдалануда жатыр; бағдарлау немесе мекенжайға әсер ету, яғни біреулерге саналы түрде де, қолтық асты деңгейінде де болады. Бағдарламалау - тәжірибе және тәжірибе өңдеу мүмкіндігі [2]. Бұдан басқа, бағдарлама – белгілі бір нәтижелерге қол жеткізуге арналған іс-қимылдар кешені. Өзінің жеке бағдарламасының нәтижесі адам өз нәтижелерін және басқа тұлғаға және өзіне әсерін қолданғаны болып табылады. Адамның күйзелістерімен анықталатын ойлау, мінез-құлықтың бір ғана жүйелі жолы бар. Егер сіз осы жүйелік жолдарды меңгерсеңіз, сіз алаңдаушылығыңызды жоюға және басқа адамдарға көмектесе аласыз.

НЛБ техникасы туралы бірқатар маңызды ережелерді танымал психотерапевт М. Эриксон жасады [3]. Милтон Эриксон- Эриксон гипнозының

негізін қалаушы, атақты НЛБ көсемі. Ол қоршаған адамдардан қозғалыстар мен қимылдарды сезінуді талап етті. Оның ізбасардары, әрине, оны бірден түсінуге тырысты. Әлеуметтік ортада адамдардың өзара түсінуі қоғамда психологиялық климаттың жақсарғанын сезінді, соның нәтижесінде еңбек өнімділігі артады, адамдардың жоғары түзіліміне, табиғатпен үйлесімділігіне ұмтылады, бір адамның оң өзгерісі арқылы бүкіл қоғамның оң өзгеруіне қол жеткізуге болады. НЛБ-ны іс жүзінде маман ретінде қолдануды ол өзінен және айналасынан бастады.

Нейролингвистикалық бағдарламалаудың келесі тобы *раппорт* деп аталады. Раппортты орнату келесі адамға бейімделуді білдіреді, яғни оның мінез-құлқын абайлап және құрметпен ұстану. Бейімделу еліктемейді-бөтен әрекеттерді талдаусыз, дөрекі түрде қайталау, кейде секіріп, адамды ренжітуі мүмкін, себебі бұл мазалайды. Өз қолының әлсіз қозғалысы арқылы қолдың қозғалысына, бастың тиісті қозғалысы арқылы дененің қозғалысына бейімделу. Сіз сұхбаттасушыңыздың негізгі пішініне теңшеуге болады. Бейімделу және раппорт "бейнелеу" ұғымын дамыту үшін негіз болып табылады. Раппортты орнатудың берік құралы-тыныс алу жиілігі және кірпіктерді бітеуге арналған құрылғы. Адамдар терең раппорт жағдайында болғанда, сол тыныс алады және бірдей кірпіктерді ұмытып кетеді [3].

Раппортты қоюдың тағы бір тәсілі-дауыс беруге қою: қарқынға, ырғаққа, реңктерге және жоғары деңгейге қоюға болады. Бұл әнге ұқсайды: ән ырғағын сүйемелдейді және үйлесімді қосылады. Телефонмен сөйлесу кезінде дауыс беру-раппортты шығарудың жалғыз жолы. Осыдан кейін сіз динамика мен дауыс реңктерін өзгерте аласыз және өз позицияңызға, яғни бастапқы позицияға орала аласыз. Бұл жасырын, бірақ өте ықпалды және сөйлесудің аяқталуын білдіретін сыйлық сигналы. Бейімделу және раппорт бейсанға тілдік емес деңгейде еліктеу тәртібі түрінде тікелей әсер ету арнасын береді. Оның нәтижесі бейсана деңгейінде жасырын басқаруға ұқсайды. Сұхбаттасушыларға раппортқа барлық жалпы заттар әсер етеді: мәдениет, құндылықтар, мүдделер, жұмыс, достар, көзайымы мен антипатия, саяси және басқа да құмарлық және т.б. Раппорттағы адамдар бір-бірін бейнелейді; мінез-құлық, қозғалыс, көзқарас жағынан бір-бірімен сәйкес келеді. Бұл әрбір биші серіктестің қозғалысына кіреді және өз биін толықтырады. Раппортты бимен салыстыру тегін емес. Өйткені би-бұл көңіл-күй мен бекітудің құралы. Бұл әсіресе бұрынғы биге қатысты: вальс, танго. Сондықтан жігіттер «қыз» біреуді биге шақыруды сұрады.

Раппорт басқа адамдармен аралық көпірді жалғауға мүмкіндік береді. Көпірді орнатқаннан кейін сіз сөз сипатын өзгертесіз. Әдетте сіздің әріптесіңіз сізге жіберіледі. НЛБ-да бұл бірігу және еріту деп аталады. Егер жақын адам апатқа ұшыраса, онда оның сөз тәсілі: "қайғырмаңыз!" сіз жоғары көңіл-күймен айқайламайсыз, өйткені мұндай айқайлардан ештеңе пайда болмайды; әрине, сіз дауысты сезінесіз. Бірінші кезекте, егер сіз оның қайғылы формасына түсіп, содан кейін жұмсақ дауыспен жанашырлық танытсаңыз, ол сіздің ойыңызша оптимистік болады. Байланыс орнатқан адаммен сөйлескенде, оның

ашықтығына бейімделіңіз, бірақ деңгейден сәл төмен ұстаңыз. Содан кейін серіктестің жағдайын біртіндеп қалыпқа келтіріңіз.

Раппорт-бұл сенімділіктің бірегей жағдайы, көмекке келуге, өзара түсіністікке дайындық. Раппорттағы адамдар белгісіз өзара іс-қимыл механизмін пайдаланады: тіпті алыс жерлерде де олар бір-бірін сезінеді. Бұл тіпті қиялға ұқсайды-керемет. Мұндай жағдай қанға жақын адамдар арасында ғана болуы мүмкін.

Раппорттың соңында: адамның сізді қабылдауға дайындығы-сізге сену. Раппорт-психотерапияның бірінші және міндетті бөлігі. Раппортсыз психотерапия қозғала алмайды. Әр адамда раппорттың қалыптасу уақыты әртүрлі. Кейбір клиенттер бірден раппортты қалыптастыруға және Сіздің бұйрығыңыз бойынша бәрін жасауға дайын. Басқалардың жеке ерекшеліктері мен жеке мәселелері байланысты. Осы уақыт ішінде аз кідіріспен шектелу керек. Раппортқа кірмеген және сенімділік сезбейтін клиент ақылға қонымды немесе саналы түрде көмек көрсетуден бас тартуы мүмкін.

Раппорттың үрдістері: байланыстыру және жалғастыру. Өзара әрекеттестікке жедел жету үшін клиент біздің белсенді қатысуымызды қалайды. Клиент өз туралы, өзінің жағдайы туралы айтады. Өмірде байланыстырулар жиі кездеседі (бас изеу, жымию және т.б.). Байланыстар түрі мыналар:

I. Репрезентативті жүйелер бойынша. Психотерапевттің жақсы қасиеттері-клиентпен оның репрезентативті жүйесінің тілімен қарым-қатынас жасай білуі. Ең алдымен, бұл репрезентативті жүйені анықтау. Предикаттарды қолдану (көз, қимыл, дене және т. б.)

II. Дауыстардың сипаты бойынша. Бұл клиенттің дауысына еліктеу (сөйлеу жылдамдығы, жоғары және төмен дауыстар, үзіліс, соққы жасай білу және т. б.). Психотерапевт бұл сапаны түсіну өте маңызды, әсіресе аудитория алдында. Бұл үшін дауыс-бұл өзін танытудың негізгі бастамасы және бұл әлем туралы ақпарат алудың негізгі тәсілі. Және естілген дауыстық сипаттамалар сенімге кіргенде негізгі болып табылады.

III. Қимыл және дене бейнесі. Бұл көбінесе дене байланыстарында көрінеді. Және бұл адамның принциптері олар тұрақты болған жағдайда жарамды. Сөйлеу ырғағымен жиі сәйкес келетін қимыл және қимыл ырғағын білу қажет. Адам сізге тікелей болғанда да, қимылдар мен физикалық қозғалыстар маңызды. Есте сақтау керек: егер клиенттің бейнесі тәбетті болса, онда дене қимылы мен сипаты бойынша байланыс маңызды емес. Байлау-бұл раппорттың мақсатына жету үшін көрінетін сипат [4].

Раппорт, әңгімелесуші туралы айтпағанда, тежелу - гипноидті транс жағдайын тудырады. Мысалы, кірпіктеріңізді жұмып әріптесіңіздің қарқындылығымен бастаңыз, содан кейін мұқият, бірақ көзді баяу ашыңыз. Содан кейін серіктесіңізді ұйқыны қыса бастайтынын байқайсыз. Келесі тәсіл: сөйлеу қарқынын басқа адамның тыныс алуына бейімдеңіз және оны біртіндеп баяулатыңыз. Сіз серіктесіңіз де баяулағанын байқайсыз. Ал бұл, өз кезегінде, оның төтеп беру қабілетін төмендетеді. Осылайша, сөз арқылы басқа адамға

бейімделуден бастап немесе сөздік жолмен емес, сіз жай ғана назардан тыс оны ұстануға мәжбүр боласыз. «Еру» процедурасы кезінде сіздің серіктесіңізді үнемі бақылап отырыңыз және оның гипноидті күйге енуін куәландыратын белгілерді байқаңыз. Мұндай белгілерге көптеген ұсақ қозғалыстар жатады: қолдың еріксіз қозғалысы, бұлшықеттердің еріксіз тартылуы және т. б. көру және тыныс алу түрінің өзгеруі; қан айналымының күшеюіне байланысты қол саусақтарының қызаруы және қызуы басталады. Бұл жағдайда жүргізушінің міндеті байқалатын белгілерді күшейтуді жалғастыру және трансқа енуді терең қалпына келтіруге қол жеткізу болып табылады.

Транс-бұл оңай деп аталатын әрбір адамға тән табиғи жағдай. НЛБ егер әсер ету объектісі қиындықтарға тап болса немесе гипнотизацияның күш қолдану процесіне ұшыраса, онда әдістеме мен оны іске асыру нашар болды деп санайды. НЛБ бағытының негізгі жетістіктері сыртқы жеңілдік және қолданылатын тәсілдердің икемділігі болып табылады. Көптеген ғалымдар мен дәрігерлер гипноздың тарихын зерттеп, оның емдік қасиеттерін пайдаланды. Сондықтан олар гипнозды адам денсаулығын сақтау жолына қойды [5].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Корзенко Н.И., Нұжаева М.Н. Мотивация и нейролингвистическое программирование //Вестник Челябинского государственного университета. – 2014. – №. 2 (331).
2. Маршалова Е.С. Методы НЛП как средство повышения коммуникативной компетентности студентов направления «реклама и связи с общественностью» //Современные проблемы науки и образования. – 2013. – №. 3. – С. 465-465.
3. Оксюта А.А. Роль невербальных средств в межличностном общении //Педагогика и психология образования. – 2012. – №. 2.
4. Болдырев Н.И. Навыки и умения в психологии и методике обучения языкам //Учебн. пособие/НИ Болдырев.-М.: Просвещение. – 2011.
5. Беломестнова Н.В. Атрибуты психики как естественной системы: методологические принципы //Вестник Южно-Уральского государственного университета. Серия: Психология. – 2011. – №. 18 (235).

ОӘЖ 37.036.5

БАЛАЛАРДАҒЫ ТҰТЫҚПА СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Өтеміс А.Б., Адилхан Д.М., Құрманжан Ә.Д.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье будут рассмотрены основные симптомы, причины, возникновение, классификация, виды, особенности, пути профилактики заикания у детей.

Summary: This article will consider the main symptoms, causes, occurrences, classification, types, features, ways to prevent stuttering in children's speech.

Тұтықпа-сөйлеу мүшелерінің бұлшық еттерінің жиырылуына байланысты сөйлеудің бұзылуы. Сөйлеу жылдамдығы, ырғағы бұзылады.

Мидың үлкен жарты шарының қызметіндегі жүйенің әлсіреуі, бір жағынан, теріс экзогендік факторлардан туындауы мүмкін. Жүйке қозуы жоғарғы жүйке жүйесінің бұзылуына әкеледі. Бастапқы ми қызметінің бұзылуы ми мен мидың субкортикалық құрылымдарының қызметін реттейтін шартты рефлекторлық механизмдер арасындағы индукциялық қатынастардың бұзылуына әкеледі. Ауру көбінесе баланың сөйлеу функциясының қалыптасу кезеңінде пайда болады (2 жастан 6 жасқа дейін). Арнайы әдебиеттерде мектеп жасына дейінгі балаларда басталған ауру еркін сөйлеудің ақауы ретінде қарастырылады. Жалпы ауызша тұтықпамен ауыратын адамдарға асықпай тыныш сөйлеуге кеңес беріледі. Мазасызданудан үнемі қорқу керек. Тұтықпаның себебі әлі белгісіз [1].

Тұтықпаның негізгі белгісі - ауызша сөйлеу процесінде сөйлеу аппараттарының бұлшық еттерінің тежелуі. Әрекет тек сөйлесу кезінде немесе сөйлей бастағанда байқалады. Тұтықпа қыздарға қарағанда ұлдарда үш есе жиі кездеседі. Мұның себебі әлі анықталмаған. Қыздардың моторлық функциялары: жүру, сөйлеу, ұсақ моторика ұлдарға қарағанда тезірек қалыптасады [2].

Көптеген балаларда тұтықпа пайда болғанға дейін, сөйлеудің қарқынды дамуы кезінде физиологиялық итерация, сөйлеудегі тыныс алу және күрделі сөз тіркестерін айтудың ақыл-ой қабілеттері арасында сәйкессіздік бар.

Сөйлеудің қарқынды даму жылдамдығының тұтастық пен қауіпсіздікке әсері де зор. 1,6-1,8 айдағы толық ауызша сөйлеу жаңа қалыптасып жатқан сөйлеудің функционалды жүйесіне қауіп төндіреді.

Баланың мінез-құлқында тұтықпа байқалмай тұрып, әртүрлі ерекшеліктер байқалады (шамадан тыс белсенділік, жылау, шыдамсыздық, ұялшақтық және т.б.). Кейбір балаларда 2-5 жаста қараңғылықтан қорқу, невротикалық энурез және т.б. кейде мутизм балада әлсіздік пайда болғанға дейін кенеттен психикалық зақымданудан кейін байқалады. Бала кенеттен сөйлеуді тоқтатады, оның салдары ретінде қорқыныш пайда болады [3].

Көптеген балаларда зәр шығаруды ұстамаудың бұл түрі ыңғайлы бақылауға қарамастан жеті жасында кездеседі. Байланыс ерекшеліктеріне тән:

- Тұтығу 2-6 жасқа дейін байқалады.
- тұтығуға дейін жалаң сөйлемдерді қолданады.
- Ақаулық кенеттен немесе созылмалы психикалық зақымданудан басталады.

- Тырысу деңгейі тұтықпаның эмоционалды жағдайына және қарым-қатынас ортасына байланысты.

- Белгілі бір жағдайда жатық сөйлеу мүмкін (өзімен бірге, эмоционалды ыңғайлы жағдайда, сөйлеу процесін басқа жаққа бұрған кезде).

Тұтықпа *органикалық* немесе *функционалды* болып бөлінеді. Сөздің басында немесе кейбір жағдайларда сөздің ортасында. Себебі, артикуляциялық қозғалыстар мен басқа сөйлеу мүшелерінің әрекеттері белгілі бір дыбыспен қабылдануы мүмкін [4].

Тұтықпа 2 түрлі себепке байланысты болуы мүмкін:

1. тұқым қуалаушылық.

- энцефалопатиялық аурудың салдарынан,
- Жатырішілік немесе босану жарақаттарынан,
- жұқпалы ауруға байланысты жүйке жүйесінің зақымдануы.

Тұтықпаның пайда болуына әкелетін себептер:

- моториканың бұзылуы және чувстввақ сезімі;
- қоршаған ортамен өзара әрекеттесе алмау;
- жабылу нәтижесінде пайда болатын жасырын психологиялық аурулар.

Біреуі пайда болғанымен, ол жүйке жүйесіне әсер етеді және иммунитетте пайда болады.

2. Кенеттен психикалық жарақат (қорқыныш, шошыну).

- Отбасында екі немесе одан да көп тілде сөйлесу;
- Шет тілдерін оқыту;
- Еліктеу;
- Тахилалия (өте жылдам сөйлеу).

Тұтықпа:

- жеңіл;
- орташа;
- ауыр деңгейде болады.

Тұтықпаны түзету үшін артикуляциялық жаттығулар қажет болады.

Тұтықпаны түзетуде мұғалімнің орны ерекше. Мұғалім тұтқындардың отбасымен тығыз байланыста болады, сыныптағы балалардың тұтығуға деген мұқият қарым-қатынасын бақылайды, қоғамды сыныпта, мектепте жұмысқа тартады, баланың сөйлеуді түзетуге деген қызығушылығын арттыруға жағдай жасайды [5].

Түзету жұмысының негізгі міндеттеріне мыналар жатады: жалпы, ұсақ, артикуляциялық моторика, фонациялық тыныс алу, сөздік қорын ұлғайту және т.б. түзету-педагогикалық жұмыс тұтастықтың клиникалық формасына байланысты жүзеге асырылады. Баланың сөйлеу кемістігі мен тұтастығын түзету тәртібі мен әдістерін меңгеруі оған логопедиялық түзету процесіне белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Жұмыс барысында әртүрлі дәстүрлі және арнайы оқу құралдары қолданылады. Оларға көптеген оқулықтар, нұсқаулықтар, ойындар, диафильмдер, бейнематериалдар кіреді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Абдуллина Г. К. и др. Проявления и причины возникновения неврозов и невротических болезней //Вестник Alikhan Bokeikhan University. – 2018. – Т. 38. – №. 2. – С. 83-83..

2. Колодяжная Т.П., Косачева А.А.Речевое развитие детей, страдающих заиканием // Форум молодых ученых. 2018. №12-2 (28).

3. Кувшинова И.А., Мазитова Э.Р. Основные направления комплексной коррекционной работы по преодолению заикания у детей // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. 2016. №1.

4. Баранова М. В., Барышникова И. Н., Кайма С. Н., Кузнецова С.В., Куликова А.А. Особенности комплексного подхода в лечении заикания у детей младшего дошкольного возраста // Специальное образование. 2015. №XI.

5. Намазбаева Ж. И., Жакесова А. А. Проблемы социальной реабилитации детей с нарушениями речи //Вестник КазНПУ имени Абая серия «Специальная педагогика». – 2022. – Т. 70. – №. 3. – С. 109-115.

ОӘЖ 37.015-8

КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ АУЫТҚУЛАРЫН КОРРЕКЦИЯЛАУДЫ ЖҮРГІЗУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Пәрібай Т.Е., Қуанышбек А.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены требования к коррекции отклонений в поведении младших школьников.

Summary: This article discusses the requirements for correcting deviations in the behavior of younger students.

Психологиялық қызмет көрсету қажеттілігі әлеуметтік ортада өмірде қиындықтарға тап болған адамдарға сенім арту жолдарын іздеуден басталды. Биыл 75 жылдығын атап өтетін Жеңіс-бұл біздің елімізде көптеген балаларды жетім қалдырған соғыстан шығу мерекесі. Ұлы Отан соғысынан кейін балалар үйінде тәрбиеленіп жатқан балалардың саны өте көп болды. Қазіргі уақытта жетімдер мен тастап кеткен балалар көп. Білім беру жүйесіндегі психологиялық қызмет алғаш рет балалар үйлері мен мектеп-интернаттарда тәрбиеленетін балаларға психологиялық көмек көрсетуден басталды [1]. Өйткені, бұл мекемелерде тәрбиеленушілерді ата-ана қамқорлығында емес, жетімдік жағдайынан шығаруға көмектесетін адам өте қажет екені анық. Осы білім беру орындарындағы психологиялық қызметтің мақсаты мен мазмұнын анықтаушылар – А.Г. Асмолов, А. А. Бодалев, Ф.Е. Василюк, Б.А. Вяткин, В.В. Давыдов, И.В. Дубровина, Ю. М. Забродин, В. А. Иванников, Ю.С. Сизрд. У.В. Ульяновка және басқа жетімдерге арналған балалар үйлері мен интернаттардың өзіндік ерекшеліктері бар. Осы мекемелерде оқитын балаларға психологиялық қызмет көрсетудің негізі ретінде зерттеушілер осы оқу орындарының келесі ерекшеліктерін атап өтті:

Психологтың кеңес беру және психокоррекциялық жұмысының технологиясы мен мазмұны әлі толық анықталған жоқ. Олардың модельдері Бодалев А.А., Забрамная А.В. психологиялық қасиеттердің бұзылуымен байланысты түзетулердің негіздерін анықтады, қолданылатын әдістер мен әдістердің модельдерін жинақтады. Сонымен қатар, И.В. Дубровинана мен Л. И. Приходжанның "Мектептегі психологиялық қызмет туралы ереже" еңбектерінде жалпы білім беретін мектепте психикалық және әлеуметтік жағдай нормасы бойынша балалармен психологиялық консультациялар мен психокоррекцияларды ұйымдастыру жолдары көрсетілген [2].

Психокоррекция - бұл жағдайдан шығудың бірлескен ізденісі, адамның мінез-құлқы мен психологиялық қасиеттерін өзгерту үшін арнайы әрекет ету, төтенше жағдайларда оның мінез-құлқының ыңғайсыздығын көрсету. Психологиялық түзетуді және психотерапияны ұйымдастыруда қолданылатын

көптеген әдістер мен әдістер бар. Қазіргі уақытта жеке қасиеттерді түзету тренинг топтарында жүргізіледі. Тренингке қатысушылардың алдында тұрған, шешуді қажет ететін психологиялық проблемаларға байланысты психокоррекциялық топтар әр түрлі болады. Оларды таңдау және пайдалану клиенттің алдында тұрған мәселелерге және психологтың қандай ғылыми ағымды қолдайтынына байланысты. Сау клиенттермен түзету жұмыстары кезінде оны жаттығу тобы деп атайды [3]. Осы топты ұйымдастырудың түрлері оның қатысушыларының негізгі проблемаларына байланысты анықталады. Оларды кейде түзету әдістері деп атайды. Бұл тәсілдердің 4 негізгі түрі бар. Тренингтің түрлері шешілетін мәселеге байланысты анықталады.

Тәуелсіз топ өз өмірін ұйымдастыруға қатысты барлық шешімдерді қабылдауы керек. Бұл тәсіл топта ашықтық пен белсенділікті қалыптастырады, қабілеттерді ашуға және жетілдіруге ықпал етеді. Баланың жас ерекшеліктеріне және ол кездесетін проблемаға байланысты психологиялық кеңес беру және психокоррекция тәртібі және қолданылатын әдістер мен әдістер анықталады. Психокоррекциялық жұмысты жүргізу өте күрделі жүйе. Олардың өздері бірнеше блоктан тұрады.

I-психодиагностикалық блок. Бұл кезеңде қолайсыз жағдайларға әкелетін факторлар талданады, олардың орны анықталады. Приключение аймағы отбасы, құрдастар ортасы, жұмыс орны, Оқу мектебі және т.б. болуы мүмкін (бұл адамның тіршілік ету ортасы).

II Блок бағыттаушы депа талады. Бұл кезеңде клиент түзету жұмыстарын жүргізу қажеттілігіне сенеді, осы жұмыстың ерекшеліктерін түсіндіреді. Психокоррекция – бұл көптеген өзгермелі жағдайларға байланысты пайда болатын әдіс. Оның ішінде түзетудің тиімділігіне мынадай құбылыстар үлкен әсер етеді:

а) психолог пен түзетуге қатысушылар арасындағы байланысты қалыптастыру (ұштасуды, біріктіруді, тұтас іс-әрекетті талап етеді). Бұл байланыс өзгермелі. Себебі қатысушылардың психологқа деген сеніміне байланысты;

б) психолог пен бір-біріне деген сенімділік және осы сенімді нығайту, оны білдіру. Осы құбылысқа байланысты әркім өз құпиясын аша алады немесе сезінеді; в

г) сенімді арттыру. Бұл пациенттің оң нәтижеге қол жеткізетінін түсінудің белгісі. Егер баланың проблемасы отбасылық қатынастардың бұзылуымен байланысты болса, түзету жұмыстары балалармен және олардың ата-аналарымен немесе оларды тәрбиелеп отырған ересектермен қатар жүргізіледі. Психокоррекциялық жұмыстың міндеттері түзетуді қажет ететін адамның немесе топтың ерекшеліктерімен анықталады. Олар келесі мәндерде болуы мүмкін [4]:

1 – баланың дамуындағы психологиялық ауытқуларды қалыптасқан талаптарға сәйкес келтіру;

2 – қалыптасқан теріс құрылыстарды оларда оң көріністер басым болатындай етіп қайта құру;

3 – мінез-құлық стереотиптерінің өзгеруі және оның эмоционалды көрінісі;

4 – жалпы даму барысын ұсыну (құрылымды өңдеу);

5 – достық қарым-қатынас тәжірибесін қалыптастыру.

Көбінесе түзету адам өмірінде үлкен рөл атқаратын әрекеттер түрінде ұйымдастырылады. Барлық уақытта адам өмірінде өзінің маңыздылығын сақтаған, өте жоғары тиімділігі бар ойын іс-әрекетінің орны өте үлкен. Балалар үшін ойын – бұл өмір сүрудің, әлеуметтік тәжірибені игерудің негізгі түрі, ал ересектер үшін басқалардың, әсіресе балалардың мінез-құлқын тереңірек түсіну мүмкіндігі. Сондықтан ойын түзету психологиялық қызмет көрсету тәжірибесінде кеңінен қолданылады.

Түзету ойыны барысында келесі міндеттер шешіледі [5].

1. балалар өз сезімдерін көрсетудің жаңа формаларын игереді.

2. қарым-қатынасы, басқа адамдарға, аға, кіші және құрдастарына, өзіне жақындай түседі ақиқатқа, оқып, бағалай білуге, құрметтеуге, өзіне және басқа да.

3. өзіне деген сенімділік нығайды.

4. құрдастарымен қарым-қатынас тәжірибесін қалыптастыру.

5. ойын және іскерлік, қарым-қатынастың жаңа түрлерін үйретеді.

6. балаларды құрметтей отырып, олар өздерінің сана-сезімін қажетті мәселелерді өз бетінше шеше алатындығына сендіреді.

Түзету ойындарының көптеген жалпы көрсеткіштері бар, сонымен бірге әр түзету ойынының өзіндік ерекшеліктері бар. Ойын түзетулерінің жалпы көрсеткіштері мен өзіндік ерекшеліктері бар.

1. оны жүзеге асыру үшін түзетуді ұйымдастыратын ортада түзетуге әсер ететін ерекшеліктер болуы керек.

Кішкентай балалармен түзету ойын бөлмелерінде жүргізіледі. Сіз осындай бөлмеде және ақсақалдармен ұйымдастыра аласыз. Ең үлкен ерекшелігі – балаға өз қызметін ұйымдастыру процесінде ешқандай тыйым салмау, стандарттармен таныстырмау, әркімге өзінің шығармашылық қабілеттерін көрсетуге мүмкіндік беру.

2. Екінші талап – қарым-қатынастың ерекшелігі баланың немесе егде жастағы науқастың өміріндегі депрессиялық жағдайлардан шығуына ықпал етуі керек. Өйткені, қақтығыс аймағындағы байланыстар жағымсыз мінез-құлқтың басты себебі болуы мүмкін. Сондықтан, мейірімділікке негізделген қарым-қатынас басқа адамдарға қатысты бұрынғы қыңыр табиғаттың бой күндігін, ыңғайсыздығын көрсетеді және басқалармен мәдени қарым-қатынастың жаңа түрін іздеуді талап етеді. Бұл іздеудің сәтті болуы үшін жаңа жағдайдағы қарым-қатынас түрінің дұрыс үлгісін көрсету қажет.

а) үлкендер мен кішілердің қарым-қатынасы жайбарақат, ізгі ниет негізінде жүреді;

б) ешкім ешкімді сынамайды, айыптамайды;

в) шектеу шектеулі, жіберілген қателіктер үшін ант жоқ;

г) өзін еркін сезінгісі келеді.

Ойын түзетуді ұйымдастыру барысында психологиялық кеңес берудің күрделі мәселелерін талдауға арналған сұрақтар шектеулі болады, ал ұсыныстар өте аз ғылыми терминдерді қолдана отырып, құрылымда өте қарапайым болады. Мысалы "Сіз неге басқаша ойлайсыз? Онда не тұр?." Мәселені шеше алмайтын адамға кейде аздап итермелеу қажет.

3. төртіншісі – қарсыластың проблемасын диагностикалау және түзету кезінде өз ойларын тұжырымдау.

Психокоррекция жүргізу мақсаты мен зерттелінген адамдардың жеке-даралық психологиялық ерекшеліктері туралы жинақталған мәліметтерге байланысты бұл жұмыс екібағытта жүзеге асырылады [5]:

1. Нормативтерді құру коррекциясы.

2. Адамның даралық мүмкіндіктерін дамыту коррекциясы.

Нормативтерді құру коррекциясы. Адамның ішкі жан дүниесінің жеке даралық сипаттамасын әлеуметтік ортада қабылданған нормативтерге сай келтіру коррекциясы топпен жүргізіледі. Олар көбінесе қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру, мазасыздану және агрессия көріністерін төмендету, жеткіншектердің жас ерекшеліктеріне байланысты орын алатын акцентуация мәселелерін шешуге бағытталған. Коррекциялық әдістердің нәтижелі болуы ауытқудың синдромына және бұзылудың көрініс беру симптомдарының түрлеріне тәуелді. Мектеп оқушыларымен және олардың ата-аналарымен жүргізілетін коррекцияда қарым-қатынас тренингінің барлық түрлері қолданылады, олар мінез-құлықтың нақты формаларын меңгеруге көмектеседі және клиентке өзінің жан дүниесіндегі неше түрлі құбылыстардың орын алғанына жауапкершілікті өз мойнына алуды үйретеді.

Сонымен қатар әр жас кезеңінің және әлеуметтік ортадағы әр адамның атқаратын ролдер репертуарына, клиенттің алдында тұрған психологиялық проблемаларына байланысты психокоррекцияны жүргізудің өзіне тән көптеген ерекшеліктері бар. Мектепке дейінгі жас кезеңдегілердің негізгі проблемасы мектепте оқытуға даярлығымен байланысты екендігі жоғарыда айтылған. Сондықтан бұл жас кезеңдегілермен коррекциялық жұмыстар олардың таным процестерін жетілдіру және мектеп режиміне үйрету, сыныптағы балалармен, оқытушылармен қарым-қатынас жасауға икемділігін қалыптастыру, қысқаша айтқанда оның барлық көрсеткіштері бойынша мектеп өміріне даярлау болып табылады. Бастауыш сыныптарда бұл бағыттағы психологиялық қызмет көрсету жалғастырылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. ҚР Білім туралы Заңы. – Астана, 2004.
2. Бабаева Ю.Д. Динамическая теория одаренности. Основные современные концепции творчества и одаренности. – 1997.
3. Власова Е.А. История становления проблемы процесса саморазвития. – М.: Фолио, 2007.
4. Айсмонтас Б.Б. Общая психология. Схемы. – М.: Владос, 2003.
5. Игумнов С.А. Психотерапия и психокоррекция детей и подростков. – М., 2000.

ФИЗИКАНЫ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚЫТУ

Пірімжар Е.М.

«Қорқыт Ата» университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Резюме: Внедрение проблемного метода при изучении физики в школе. Предусматривается развитие компетентности детей в повышении интереса к знаниям путем создания проблемных ситуаций.

Summary: Introduction of the problem method in the study of physics at school. It provides for the development of children's competence in increasing interest in knowledge by creating problematic situations.

Қазақстан білім беруінің дамуының заманауи кезеңінде оқу процессіне әртүрлі жаңа оқыту мен тәрбиелеу әдістері және технологиялары енгізілген. Олар өзара көпшілікке белгілі дәстүрлі оқытудың кемшіліктерін жоюға бағытталған: білімді жүйелендіру мен зейін қалыптастыру, ойлау мен өзіндік әрекетке бағытталған дағдыларды дамыту. Осындай технологиялардың ішіне проблемалық оқыту технологиясы жатады. Ең біріншіден, проблемалық оқыту оқушылардың ойлау әрекетіне бағытталады және олардың танымдық әрекетін қалыптастыра, шығармашылық дағдыларын жетілдіреді.

Проблемалық оқыту дегеніміз, әдетте, мұғалімнің басшылығымен проблемалық жағдайларды туғызу мен оқушылардың оқу проблемасын дербес шешулері бойынша іс-әрекеттерін ұйымдастыру деп түсініледі[1].

Проблемалық оқыту 1894 жылы Чикагода, оқыту жоспарын ойын және еңбек әрекетімен алмастырған, тәжірибелік мектептің негізін қалаған, америкалық философ, педагог және психолог Джон Дьюидің теориялық қағидаларына негізделген. Дьюи оқытуда маңызды рөлді атқаратын төрт түйсікті атап көрсетті: әлеуметтік, құрастыру, көркем сөйлеу, зерттеушілік. Осы түйсіктерді қанағаттандыру үшін оқушыға таным көздері ретінде сөз, өнер туындысы, техникалық қондырғы берілген. Оқушылар ойынға және практикалық әрекет-еңбекке еліктірілді. Егер оқушының қызығушылығы төмен болған жағдайда проблемалық оқыту ойлау процесін жандандыруға және оқу пәніне деген қызығушылықты арттыруға қызмет етеді.

Проблемалық оқытудың негізгі құралы проблемалық жағдай болып табылады. Проблемалық жағдай- бұл белгілі бір оқу жағдайында оқушылардың бұрын алған білімдері мен ақыл- ой және тәжірибелік іс-әрекет әдістерінің объективті жетіспеушілігінен туындаған қиындық жағдайы.

Луи де Бройль айтқандай: “Білім - ол таң қалу мен қызығушылықтың баласы”. Онда проблема бұл сфинкс: егер де сен оны қызығушылықпен тудырсаң , ол сеннен қалмайды да, сенің алдынан шешуді талап етіп шыға береді.

Егер де сабақта жаңа материалды қарастыру кезінде проблема туса (оны мұғалім не оқушы қояды немесе ол өздігінен қойылады), онда оны шешу енді проблема мәні салдарынан әрбір оқушы үшін жеке мәнді болады.

Проблема шешімін іздеу нәтижесінде алынған білімдер саналы, демек берік болады. Бастысы проблемалық оқыту технологиясында мұғалім оқушыларды өз бетімен проблеманы тұжырымдауға алып келеді, бұл олардың шығармашылық қабілеттерін дамытады, себебі, проблеманы тұжырымдау кез келген шығармашылық әрекеттің негізі болып табылады.

Қазіргі уақытта көбі проблемалық оқыту оқу проблемасын қоюдан басталады деп санайды, бұл проблемалық оқыту мен дәстүрлі оқыту арасындағы айырмашылықтарды айқындауға кедергі келтіретін кең тараған қателік болып табылады, өйткені, дәстүрлі оқытуда, алда оқу үшін проблема ретінде қарастыруға болатын сабақтың танымдық міндеттері қойылады[2].

Алайда проблемалық оқытудың теориялық негізі болып шығармашылық танымдық әрекеттің заңдылықтары табылады, соған сәйкес проблемалық оқыту оқу проблемаларын тұжырымдаудан емес, проблемалық жағдайларды ұйымдастырудан басталу керек.

Бүгінде проблемалық оқыту ретінде оқушыларды өз бетімен танымдық проблемаларды тұжырымдауға және өз бетімен оны белсенді шешуге сөзсіз алып келетін, нәтижесінде оқушылардың ойлау қабілеттері дамуы мен білімдерді шығармашылық меңгеру орын алатын, мұғалімнің басқаруымен проблемалық жағдайларды жасауды жорамалдайтын оқу сабақтарын ұйымдастырып, өткізу.

Проблемалық-бағдарланған оқытуды қолданған кезде: оқушылар оқытуға жауапты; мұғалім жетекші рөлін атқарады; топтар бірлесіп жұмыс жасайды; бағалау тапсырманы орындауға сүйенеді; оқушы алдына нақты өмірден алынған проблема қойылады.

Проблемалық жағдай белгісіздің мазмұны бойынша, проблемалық деңгейі бойынша, ақпараттың келісілмеуі бойынша, басқа да әдістемелік ерекшеліктері бойынша әр түрлі болуы мүмкін. Проблемалық жағдайдың бес түрін атап көрсетуге болады:

1. Тапсырманы орындау мүмкінсіздігімен байланысты проблемалық жағдай
2. Оқушылардың өмірлік тәжірибесі мен ғылыми білімдер арасындағы қарама-қайшылықпен байланысты проблемалық жағдай
3. Таным процесімен байланысты проблемалық жағдай, яғни бұрынғы және жаңа білімдер арасындағы қарама-қайшылықпен байланысты
4. Қарама-қайшы фактілерді ұсынумен байланысты проблемалық жағдай
5. Объективті ақиқатпен қарама-қайшы проблемалық жағдай[3].

Мысал ретінде мектептің 10 – сыныбында проблемалық тәсіл әдістемелерін келтіруге «Сұйықтықтардағы электр тогы» тақырыбын алайық.

Тақырыпты зерттеу жартылай өткізгіштер мен металдардың электр өткізгіштігінің бұрын зерттелген түрлері туралы білімді жаңартудан басталады. Әрі қарай оқытушы оқушыларға «Кез - келген сұйықтық электр тогын өткізеді ме?» - деп сұрақ қояды. Қойылған сұраққа жауап беру кезінде оқушылар әртүрлі ұсыныстар жасайды, осылайша қарама - қайшылықтар пайда болады және проблемалық жағдай туындайды. Туындаған проблемалық жағдайды

талдай отырып, оқушылар оны шешу үшін тәжірибеге жүгіну керек деп санайды[4].

Тапсырма-1. Біз дистилденген сумен толтырылған ваннаға екі электродты орналастырып, оны қыздыру лампасына кезекпен қосамыз және реттелетін ток көзін пайдаланып, электродтарға 24 В ток береміз. Оқушылар «Қыздыру лампасы жанады ма, жанбайды ма?» деген сұраққа жауап береді (Жауабы: лампа жанбайды).

Әрі қарай оқытушы дистилденген судың диэлектрик екенін түсіндіреді. Бұл оқушыларға барлық сұйықтықтардың электр энергиясы жоқ деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Тапсырма-2. Қантты 1-тәжірибедегі дистилденген ваннадағы суға аз мөлшерде қосамыз. Кернеу қолданылған кезде қыздыру лампасы, бірінші жағдайдағыдай, жанбайды. Әр оқушы «Не себепті қыздыру лампасы жанбады?» деген сұраққа өз жауаптарын береді. (Жауабы: қант ерітіндісі ток өткізбейді, өйткені кристалды тор молекулаларға, яғни зарядталмаған бөлшектерге бөлінеді).

Тапсырма-3. Бұл тәжірибеде оқушылар эксперимент нәтижелерін химия пәніндегі білімдеріне сүйене отырып түсіндіреді.

1. Кішкене көлемді дистилденген сумен концентрленген сірке қышқылын сұйылтамыз және электр өткізгіштігін қайта тексереміз. Нәтижесінде қыздыру шамы жанбайды. (Жауабы: ерітіндіде аз мөлшерде су қосылған кезде электр зарядының тасымалдаушылары пайда болады, бірақ лампаның жануы үшін олардың саны жеткіліксіз).

2. Алынған ерітіндіге үлкен мөлшерде дистилденген су қосамыз және электр өткізгіштігін қайтадан тексереміз. Нәтижесінде электр лампасы жанып, электр тогының болуын көрсетеді. Оқушылар «Бұл тәжірибе негізінде қандай қорытынды шығаруға болады?» деген сұраққа жауап береді. (Жауабы: сірке қышқылының әлсіз ерітіндісі - электролит болып табылады).

Тапсырма-4. Ас тұзын (NaCl) 1-тәжірибедегі тазартылған сумен толтырылған ваннаға аз мөлшерде қосамыз. Алынған ерітіндіні электр өткізгіштік құбылысына тексереміз. Нәтижесінде лампа жарқырап жанады. Оқушылар «Бұл тәжірибеден қандай қорытынды шығаруға болады?» деген сұраққа жауап береді. (Жауабы: электр тогы тұздардың сулы ерітінділерінен өтуі мүмкін)[5].

Қорытындылай келсек, физика пәнінде проблемалық оқытуды қолдану өз бетінше оқу және физика бойынша теориялық білімді өмірде қолдану қабілетін дамытуға, пәнге деген қызығушылықты арттыруға және ойлау процесін жандандыруға қызмет ететінін айта аламыз.

Осылайша берілген мысалдардан проблемалық оқыту мұғалімнен проблемалық жағдайлар тізбегі ретінде көрсетуге болатын, дидактикалық материалдың құрастырылуын талап ететіні түсінікті. Әрине, мұғалім сабақ тақырыбын ешқашан хабарламайды: оны оқушылар, проблемалық оқыту технологиясы бойынша ұйымдастырылған сабақтың өзі болып табылатын,

шығармашылық танымдық процессінің барлық кезеңдерін өткен соң өздері тұжырымдайды.

Қазіргі кездегі білім беру жағдайында проблемалық оқыту өзекті және сәтті бола түсуде, өйткені құзыреттілік тәсіл оқушының алдына қойылған мәселелерді өз бетінше шешуді қамтиды.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Махмутов М.И. Организация проблемного обучения в школе. - М.: Просвещение, 2007 - 240 с.
2. Манабаева А.Ш., Абылайхан С.М., Байжұманова Н.С. Оқытудың жаңа технологиялары. - Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2010 – 204 б.
3. А.В. Лепехов, О.В. Кузнецова «Проблемное обучение физике в школе», «Актуальные проблемы преподавания физики в школе и вузе», Рязань, 2018
4. Кузнецова, О.В. Организация образовательного процесса в средней школе при изучении темы «Электрический ток в жидкостях» // Физическое образование в вузах. – 2013
5. Козыбаева г.К., Шұғырова г. Е., Жиенбекова г. С. Физика: 10 сынып. - Астана: Мектеп, 2016.

УДК 378.1

НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ В СЕМЬЕ СРЕДСТВАМИ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ

Пугач А.С., Атаханова Ш.М., Ергешова А.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада халықтық педагогикалық әдістерді қолдана отырып, отбасындағы балаларды адамгершілікке тәрбиелеудің маңызды тақырыбы қарастырылады. Адамгершілік тәрбиесі баланың жеке басын және оның қоғамдағы болашақ мінез-құлқын қалыптастыруда шешуші рөл атқарады. Халықтық педагогика осы мақсатқа жету үшін қолдануға болатын әдістердің бай мұрасын ұсынады.

Summary: This article discusses an important topic of moral education of children in the family using folk pedagogical methods. Moral education plays a key role in the formation of a child's personality and his future behavior in society. Folk pedagogy provides a rich heritage of methods that can be used to achieve this goal.

Нравственное воспитание – составная и неотъемлемая часть общей духовной культуры народа. Это система методов и методов обучения, принятых в этом регионе этим народом, которые передаются из поколения в поколение. Популярная педагогика-это семья, детский сад, дошкольные учреждения, школы, внеклассные организации. Народная педагогика - это не только традиционный опыт воспитания, познания, рожденных в нем идей, но и наука, изучающая все это как единое. Народная педагогика отражает культуру людей, их ценности и идеалы, представления о том, каким должен быть человек.

Основными средствами народной педагогики являются игры, танцы, песни, речь, традиции, праздники, сказки. Все эти виды народной педагогики относятся к фольклору [1].

Мыслители, а также преподаватели прошедшего, а также нынешнего поднимают проблема государственного обучения растущего поколения, передавая преимущество непосредственно высоконравственному нюансу, одному из основных компонентов нации, это- чистые помыслы, уверенность, сочувствие, доброе дело, влюбленность, терпеливость, гуманность, достоверность.

У каждого народа собственный уровень культуры воспитания. У казахского народа на протяжении тысячелетий существовали сформированные эффективные средства, способы обучения растущего поколения, обеспечивающие развитие данной личности

Трудность нравственного воспитания в обстоятельствах современного казахстанского окружения получила особенную значимость. Это связано, первоначально с его глубокими изменениями, которые со временем привели к осознанию академической, преподавательской общественностью а также надлежащими государственными службами потребности главного пересмотра не столь содержания образования, сколь имеющихся средств а также способов нравственного воспитания растущего поколения во всем образовательном месте Казахстана.

Упадок нынешних цивилизационных процессов формирует определенный ценностный недостаток, общественную апатию, отрицание по отношению к обычаям, культуре народа вследствие которого замечается склонность уменьшения влияние веками сформированных идеалов, нравственно-этического определения, нравственных ценностей, стандартов поведения. В контексте данных упадков социум снова обращается к ценностям традиционно-педагогической культуры в целях конкретизации высоконравственных ориентиров воспитания подростков.

При решении данных трудностей важную значимость представляет введение в национальную систему создания в абсолютно всех ее уровнях традиционной культуры воспитания, обращение к опыту народной педагогики. Реалии нынешних направленностей уверяет о том образование в отсутствии этнопедагогической элементом никак не отвечает запросов наций, не решает одну из своих главных вопросов – воспроизводства, трансляции а также изучения в жизнедеятельности новейших поколений наиболее стойких конструкторов культуры – традиций а также опыта. С целью достижения данной цели следует развитие национального самосознания при обучающихся, обучающихся в младших классах [2].

Нравственное воспитание, в первую очередь, рассматривается как конкретные навыки поведения, привитые в семье, искренние а также духовные качества, какие нужны человеку с целью взаимодействия в социальном обществе, это уровень принятия информации конфигураций а также правил поведения самим человеком.

Основными задачами нравственного воспитания являются:

- формирование нравственного сознания;
- воспитание и развитие нравственных чувств;
- формирование умений и привычек нравственного поведения;
- накопление нравственного опыта о правилах общественного поведения.

Нравственное воспитание в концепции образования – это направленный процесс взаимодействия преподавателей а также обучающихся в базе развития сформированной личности, ее нравственных ценностей. Высоконравственное развитие считается важной многогранной стороной движения развития личности, усвоения индивидом нравственных ценностей, ориентации в собственных определенных действиях а также поведении нравственных качеств и возможностей, в согласовании вместе с общепризнанными мерками и правилами нравственности в существовании. Подобным способом, замечается, то что подходы к установлению определения «нравственное воспитание» обладают отличия.

Высоконравственное воспитание у казахов содержало нравственно-этические общепризнанных мерок, идеалы, эмоции а также точка зрения, нравственное поведение. В основу нравственного воспитания были положены:

- Культ почитания старших, уважение младших, послушание;
- Уважение матери, забота о девушках, сестрах;
- Любовь и преданность семье, роду, племени, народу;
- Патриотизм, мужество, смелость, сплоченность и единство, храбрость;
- Самопожертвование, взаимопомощь;
- Гражданственность солидарность;
- Гуманизм, человеколюбие, доброта, скромность;
- Справедливость, правдивость, критичность;
- Честь и достоинство, самоуважение;
- Постоянство, коллективизм.

Кроме положительных нравственных качеств, выделялись негативные качества, которые осуждались: ленность, чванство, зазнайство, интриганство, сплетничество, склочничество, праздность, легкомыслие, лживость, распутство и др. [3, 4].

Процесс увеличения степени высококонравственного воспитания содержит обучения, посвященные морально-этическим проблемам, психологическим дилеммам, вопросам межличностного общения, культуре поведения, воспитанию гражданственности а также патриотизма и др. Особенное значение в начальной школе обладают занятия, объединенные вместе с этическими трудностями а также проблемами культуры поведения. Обучения оказывать содействие развитию у ребенка подобных нравственных качеств, как добросердечность, обязанность, честность, справедливость, старательность.

Нравственность равно как исход высококонравственного воспитания считается интегративным качеством личности, что нацелено в ознакомление людей к одной из имеющихся концепций ценностей (гуманистической, национальной, идеологической), в формирование обстоятельств с целью поиска

и пребывания ими личностных смыслов данных ценностей, в развитие желания а также готовности поступать в собственной существовании в соответствии вместе с ними [5, 6].

Высоконравственное воспитание считается базой абсолютно всех разновидностей воспитания. «Наука о воспитании – особенная область познаний, что слит педагогику и социологию, педагогику а также эстетику, педагогику и самопознание, а кроме того основывается в основные принципы психологии, культурологии, искусства. Этим обуславливается и обосновывается особенность обстоятельств а также методов развития ребенка в обстоятельствах просветительной среде учебных заведений. В главную очередность, развитие реализовывает первоосновной важностью не только лишь отдельные объекты, однако и само виденье общественных ценностей, вводится новейшее представление находящегося вокруг общества, вытекающее в подобный подход к жизни, в коем наглядно выражается высоконравственное а также морально-правовое основание. Устанавливая воспитание в преподавательском формате равно как деятельный инструмент, следует отметить его общепсихологический подход.

В первую очередь, суть воспитания состоит в формировании эмоционально-ценностной области личности подрастающего человека, осознающего красоту находящегося вокруг мира, осваивающего представление блага а также злобы, устремляющегося к узнаванию данного мира и собственного места в нем». Еще с давних пор почти все философы предложили собственные методы воспитания. Они, методы, укладывались никак не спроста, а в согласовании вместе с укладом сосуществования различных народов. По этой причине имеется огромное количество методов воспитания. Непосредственно по этой причине в области создания первенствующим курсом считается воспитание высоконравственного человека.

Например: для основы нравственного воспитания у учащихся младших классов средствами казахских дидактических произведений учителю необходимо использовать методы, выраженные в разных формах. Запас разных способов дает возможность в полной мере охватить все без исключения аспекты высоконравственного формирования младших школьников, а кроме того регулярно стимулировать заинтересованность ребенка к нравственным вопросам. На сегодняшний день время в нашей самостоятельной стране применяется использования нравственных принципов ислама, веками укоренившихся в сердцах наших людей, в воспитании растущего поколения в базе хороших, гуманных, правдивых а также объективных взаимоотношений между народами.

В задачах высоконравственного воспитания растущего поколения, духовного улучшения личности, традиционная казахская культура выделялась значительной преемственностью. Непосредственно устное народное творчество считалось средством коммуникации поколений, оно несло в себя нагрузку специфического учреждения духовности а также нравственности, считалось средством общенародного воспитания. Устное народное творчество можно

назвать энциклопедией народной жизни, оно имело огромное влияние на духовно-нравственное формирование детей и молодежи.

В условиях почти полной неграмотности народное творчество играло весьма важную роль в формировании личности от самых малых лет до глубокой старости. С помощью передачи их с поколения в поколение фиксировались традиционные значения общества. Почтение к старшим а также почтение отца с матерью, согласно традиции, с раннего возраста культивируется в казахской семье. Почтение к старшим вводится в разум растущего поколения равно как наивысший принцип, придерживаясь которому позволено достигнуть удач в жизни и добиться авторитет народа.

Таким образом, стержень нравственного воспитания, определяющий нравственное развитие личности в казахской семье с средствами народной педагогики – это формирование гуманистических взаимоотношений с опорой на чувства и эмоциональную отзывчивость детей этого возраста. Педагогический смысл работы по нравственному воспитанию посредством народной педагогики, становление личности состоит в том, чтобы помочь ему продвинуться от простых навыков поведения к более высокому уровню, где требуется самостоятельность принятия решения и нравственный выбор.

Список использованной литературы:

1. «Народная педагогика как источник нравственного воспитания в семье и школе» С. Мауленова – 2018 г.
2. «Нравственное воспитание учащихся младших классов средствами казахских дидактических произведений» диссертация Калдыбаева А.Т. – 2023 г.
3. «Особенности содержания воспитания в казахской этнопедагогике» Кариев А.Д., Карипбаева Ш.Т – 2013 г.
4. «Казахские народные обычаи и традиции в духовно - нравственном воспитании» Шакирова А.Р. – 2014 г.
5. «Нравственное воспитание личности» Рувинский Л.И. – 1987 г.
6. М. Марченко, И.С. «Нравственное становление личности» / И.С. Марченко. – М.: АСТ, 2014. – 315 с.

УДК:372.853

ТРУДНОСТИ В ПОНИМАНИИ МЕХАНИЧЕСКИХ ВОЛН: ОБЪЯСНЕНИЕ С ПОМОЩЬЮ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ

Райханова Мөлдір Жанатқызы

Жетысуский университет имени Ильяса Жансугурова, г. Талдыкорган, Казахстан

Резюме. Оқыту – бұл психикалық процесс және оқушылардың ұғымды алдын ала білуі оқу процесінде маңызды рөл атқарады. Оқушылар жаңа оқу ортасымен кездескенде, олар бұрынғы білімдеріне негізделген мағынаны тудырады. Сондықтан, мұғалімдер жаңа білімді тиімді оқытқысы келсе, алдымен оқушылардың не білетінін және оның күтілетін ғылыми шындықты қолдайтынын немесе қайшы келетінін тексеруі керек. Демек, бұл зерттеуде «қиындық» термині әдетте «қате түсінікпен» синоним ретінде қолданылып, оқушыларда ұғым туралы барлық қате түсініктерге сілтеме жасалды.

Summary. Learning is a mental process, and students' prior knowledge of the concept plays an important role in the learning process. When students encounter a new learning environment, they generate meaning based on their previous knowledge. Therefore, if teachers are able to effectively teach new knowledge, they need to first investigate what students already know and whether it supports or contradicts the expected scientific realities. Consequently, the term "difficulty" was commonly used interchangeably with "misconception" in this study to refer to all the misconceptions that students have about the concept.

Студентам сложно иметь дело с различными понятиями физики, в том числе с механическими волнами. В ходе экспериментов показали отсутствие этого понимания, особенно среди студентов. В результате учащиеся могут бросить изучение естественных наук по мере перехода на более высокий уровень, что увеличивает нехватку квалифицированной рабочей силы в области науки, техники, инженерии и математики. Предыдущие исследователи связывали неспособность студентов правильно обращаться с этими понятиями с используемыми методами обучения, которые в первую очередь предусматривают преподавание учителями перед студентами материала в основном из учебников. Этот метод ограничивает возможности студентов для развития свободного обмена идеями и не способствует активному обучению. Исследование Хейка[1] показало, что вовлечение студентов в интерактивные стратегии взаимодействия улучшило их концептуальное понимание. Как указывает Виттманн[2], изучение понимания учащимися понятий, преподаваемых в классе, обеспечивает основу для создания учебных материалов, которые наиболее эффективны для повышения фактического понимания учащимися. Таким образом, чтобы превзойти нынешний пассивный режим обучения и активно вовлечь студентов в учебный процесс, обучение на основе проблемного обучения считалось необходимым условием для этого исследования.

Студенты обычно воспринимают изучение волн как сложный, абстрактный, неинтересный предмет, подходящий только для очень одаренных и одаренных учащихся. Учителя старших классов отмечали, что учащиеся ошибочно принимали радиоволны за продольные звуковые волны, а не за поперечные механические волны. Виттманн [3] обнаружил, что интерпретации студентов не сосредоточены исключительно на обусловленной событиями природе волновых явлений, а обеспечивают объектно-подобные описания. Ричардсон [4] обнаружил, что многие студенты склонны сосредотачиваться на стратегиях решения проблем, не зная лежащих в их основе понятий; вместо построения концептуального понимания волн в физике для решения текстовых задач учащиеся используют стратегию перевода, ориентированную на формулу. Если трудности учащихся не будут устранены достаточно рано, они могут сохраняться и усугубляться по мере повторного появления тем на более продвинутых курсах.

В настоящее время то, как учителя преподают в классе, считается важным фактором, влияющим на результаты обучения. Классные методы для учителей обычно основаны на типе преподавания и обучения, которые они испытывают в

студенческие годы, на методах, продвигаемых в педагогическом образовании, как это определено в учебной программе, других учителях и теории обучения. Адекватность этого метода зависит от целей, контекста и потребностей учащихся, доступных материалов и личностей, сильных сторон учителя и стиля. Однако недавние реформы учебных программ способствовали переходу от традиционных подходов к обучению к активным стратегиям обучения, которые поощряют участие учащихся в обучении. При таком подходе учащиеся активно участвуют в деятельности, которая включает анализ, синтез, оценку и развитие навыков, ценностей и отношений. Якобсен[16] утверждал, что активное обучение обсуждает учебную деятельность, в которой учащиеся получают значительную автономию и контроль над учебной деятельностью, включая рекомендации по экспериментированию и решению проблем. Философы образования, в том числе прагматики, выступают за то, чтобы люди учились, решая реальные жизненные проблемы. Для достижения этой цели возникло проблемно-ориентированное обучение, зародившееся в школе конструктивизма. Олличин[5] определяет проблемное обучение как метод обучения, при котором учащиеся решают задачи на основе ситуаций из реальной жизни. Учащиеся проблемного обучения участвуют в интригующих реальных и актуальных интеллектуальных исследованиях, основанных на реальных случаях. Процесс проблемного обучения начинается с формирования групп среди учащихся, в которых они работают совместно, определяя или создавая проблему на основе преобладающего контекста, а затем предлагают возможные решения проблемы, используя все доступные инструменты, что позволяет им разрабатывать новые и актуальные знания.

Учащиеся, обучающиеся в рамках ПОО, могут легко делиться своими взглядами с другими, применять различные подходы к анализу обстоятельств и изучать различные способы решения проблемы. Они также могут открыто размышлять о своем опыте и, таким образом, углублять свое понимание научной практики. Проблемное обучение поддерживает развитие критического и рефлексивного мышления о самом процессе и эмоциональных аспектах, таких как любопытство. В ПОО учитель только способствует процессу решения проблем путем наблюдения за групповыми обсуждениями и презентациями и может надлежащим образом задавать вопросы, которые исследуют точность, актуальность, глубину информации и анализ, поднимают новые проблемы, которые следует рассмотреть, и также способствовать участию студентов. Таким образом, исследование было направлено на включение элементов ПОО для развития интеллектуальной способности учащихся. Учебная деятельность, основанная на проблеме, позволяет учащимся конструировать значение на внутриличностном уровне и связывать это значение с межличностным физическим миром.

Педагоги связывают отсутствие у учащихся необходимых знаний о понятиях волн с тем, как их преподают. Такие исследователи, как Виттманн, определили отсутствие когнитивных аспектов знаний, даваемых таксономией Блума[6], как одну из трудностей учащихся в теме волн. Муджасам[7] и др.

добавили, что трудности существуют из-за того, что учителя не могут оптимально включить учащихся с точки зрения опыта обучения в качестве основы для создания новых знаний. Табор-Моррис [8] и др. указали, что осведомленность учителей о трудностях учащихся в изучении волн и их решении может иметь важное значение для оказания помощи учащимся в обучении.

ПОО эффективно устраняет неправильные представления о распространении, отражении и стоянии волн. Шенгёрен и др. подчеркнули, что правильное понимание волновых концепций, таких как интерференция, отражение, передача, преломление и разность фаз, требует от учащихся надлежащего понимания фундаментальных свойств волн, что облегчает изучение дополнительных связанных концепций.

Исследование Сундара подтвердило, что учащиеся сталкиваются с трудностями при наложении волн, и поэтому обучение должно быть тщательно спланировано. Например, автору нужно было ввести графическое изображение, чтобы повысить внимание и понимание учащихся. Он установил два громкоговорителя и позволил каждому студенту пройти между ними, меняя скорость и определяя точки, где громкость низкая и высокая. Таким образом, обучение такому понятию, вероятно, потребует более увлекательной деятельности, такой как эта практика, или компьютерного моделирования, такого как моделирование PhET, которое не было сделано в нашем вмешательстве в проблемно-ориентированное обучение.

Проблемное обучение влияет на развитие навыков мышления и понимание природы волн больше, чем традиционные методы, тем самым улучшая успеваемость. Когда учащиеся работают над задачами, они обычно упражняются и углубляют исследования, анализ, интерпретацию, навыки критического и творческого мышления. Кроме того, студенты могут осмыслить свой опыт и, таким образом, лучше понять научную практику. Вовлечение учащихся в решение проблем не только дает им более глубокий уровень размышлений о получении знаний, природе или качестве доказательств и рассуждениях, но также воспитывает привычку проявлять любопытство или подвергать сомнению предположения и способствует рефлексивному мышлению.

Проблемное обучение вовлекает студентов в практику или развитие навыков решения проблем на основе личного опыта. Согласно Ogozco и Yangco, большинство студентов, вовлеченных в ПОО, могут делиться своим мнением с другими, использовать различные подходы к анализу и исследовать способы решения проблем.

Было обнаружено, что учащиеся сталкиваются с концептуальными проблемами в теме волн на всех уровнях, и эти проблемы, согласно Aykutlu et al., возникла из-за возникновения ошибок, трудностей учащихся в понимании абстрактных понятий, отсутствия навыков математической работы и нехватки времени, отведенного на учебную программу. Меконнен отмечал, что, когда студенты упорно сталкиваются с трудностями, они теряют уверенность в своих

знаниях, что сказывается на уровне их активности в представлениях о волнах в физике. Таким образом, учителя должны тщательно разработать соответствующие инструкции, такие как ПОО, чтобы устранить возможные трудности и неправильные представления о концепциях физики.

Список использованной литературы:

1. Р.Р.Хейк, Интерактивное взаимодействие в сравнении с традиционными методами: опрос шести тысяч студентов по данным тестов по механике для вводных курсов физики, Am. J. Phys. 66, 64 (1998).
2. М. Виттманн, "Осмысление того, как студенты приходят к пониманию физики: пример механических волн" (Университет Мэна, Мэриленд, 1998).
3. М. С. Виттманн, Класс координации объектов применительно к волновым импульсам: Анализ рассуждений студентов в области физики волн, Int. J. Sci. Education. 24, 97 (2002).
4. Дж. Ричардсон, Концептуальные описи: инструменты для выявления заблуждений студентов STEM. Оценка и образовательные исследования (2004), стр. 19-26.
5. Д. Олчин, Проблемное и кейс-ориентированное обучение в науке: введение в различия, ценности и результаты, CBE Life Sci. Education. 12, 364 (2013).
6. Б.С. Блум, М. Д. Энгельхарт, Э. Дж. Ферст, У. Х. Хилл и Д. Р. Кратвол, Таксономия образовательных целей: классификация образовательных целей: Руководство I: когнитивная область (№ 373.19 C734t). Д. Маккей (1956).
7. М. Муджасам, А. Ю. Т. Алло и М. Ансаруддин, Эффективность основанных на экспериментах студенческих рабочих листов с концепцией map в понимании физических концепций статических текучих материалов, J. Phys. Конф. Сер. 1157, 032023 (2019).
8. А.Э.Табор-Моррис, Т. М. Брильз и Р.Шиле, Ошибки радиоволн: учащиеся ошибочно принимают поперечные электромагнитные световые волны радио за продольные звуковые волны, Int. J. Learn. Учить. Образование. Вып. 16, 37 (2017).

ОӘЖ 372.853

ФИЗИКА САБАҒЫНДА СЫНИ ТҮРҒЫДАН ОЙЛАУДЫ ДАМУҒУ

Рақметуллаева Н. І.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті,
Қызылорда қаласы, Қазақстан Республикасы

Резюме: В статье проанализированы и показаны умения, необходимые для развития критической мыслительной деятельности обучающихся. На уроках физики эффективно развивать критическое мышление. Потому что это вносит существенный вклад в умственное развитие человека. Кроме того, в статье рассматриваются методы развития критического мышления учащихся на уроках физики.

Summary: The article analyzes and shows the skills necessary for the development of students' critical thinking activity. It is effective to develop critical thinking in physics lessons. Because it contributes significantly to the mental development of a person. In addition, the article considers the methods of developing students' critical thinking in physics classes.

XXI ғасыр үздіксіз даму мен жаңа технологиялар әлемінде, адам бір орында тоқтап тұрмай алға жылжиды, өз білім деңгейін жетілдіруді тоқтатпай оларды жаңғыртып, біліктілікті арттыру арқылы еңбек нарығында бәсекеге

қабілетті болуға талпынады. Бұл болашақта жұмыспен қатар жеке тұлға ретінде дамуға өте маңызды. Қазіргі уақытта білім беру жүйесінің басты мақсаты - оқытудың әр түрлі әдістері мен инновациялық технологиялар арқылы жеке тұлғаның ақыл-ой, рухани, адамгершілік, эмоционалды және логикалық дамуына ықпал етуі болып табылады.

Бүгінгі күні мектепте оқу процесінде сыни ойлаудың тиімді дамуы мен қалыптасуы педагогикалық ғылым мен білім беру технологияларының қарқынды дамуына байланысты. Оқу процесі - бұл оқушының оқу материалын игеруіне, сондай-ақ оқушының дамуы мен өзін-өзі дамытуына ықпал ететін мұғалім мен оқушының үздіксіз өзара әрекеттесуі. Оқу процесінің жүйелі құрылуы білім алушылардың оң нәтижесін көрсетуде басты білім көзі болып табылады.

Жеке тұлғаның сыни қасиеттерін қалыптастыру және дамыту үшін физика сабағының әртүрлі кезеңдерінде қолдануға болатын көптеген әртүрлі әдістер мен тәсілдер бар. Сыни тұрғыдан ойлауды қалыптастыруға және дамытуға дәстүрлі де, инновациялық та білім беру қызметін ұйымдастырудың барлық дерлік белгілі түрлері қолайлы [1].

Сыни тұрғыдан ойлау дағдылары ақпараттың дұрыстығын бағалау қабілетін де қамтиды [2]. Дәстүрлі оқыту әдістері проблемаларды пайдалануды қамтымайды, олар оқытушыдан оқушыларға білім беруге негізделген, бұл олардың зерттеу мәдениетіне теріс әсер етуі мүмкін. Жағдайды әр түрлі жағынан қарастыру, іздеу және дәлелдерді тұжырымдау - бұл технологияның әдістері мен стратегияларын қолдана отырып құрылған оқытуды дамытуға көмектесетін дағдылар.

Осы талаптарды қанағаттандыратын технологияны сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы деп есептейміз. Технология оқушылардың жеке және қоғамдық белсенділігін, жауапкершілігін тәрбиелеуге бағытталған. Ол үшін бүкіл оқу-тәрбие процесі нақты өмірлік міндеттермен, ұжымдық және жеке жұмыс дағдыларымен, өмірде кездесетін мәселелерді анықтаумен және шешумен байланысты.

Бұл технологияда қолданылатын әдістер алдымен оқушыны қызықтыруға, содан кейін оған материалды түсінуге және талдауға жағдай жасауға, алған білімдерін жалпылауға және тексеруге көмектесуге бағытталған.

Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясын қолданудың үш негізгі кезеңі бар: шақыру, түсіну, рефлексия.

Бірінші кезең - шақыру. Әр сабақ осы кезеңнен басталады. Оның өз міндеттері бар:

- берілген тақырып немесе мәселе бойынша оқушылардың білімін жаңарту және жалпылау;

- оқытылатын тақырыпқа тұрақты қызығушылықты ояту, оқушылардың оқу іс-әрекетін ынталандыру;

- оқушыларды сабақта және үйде белсенді жұмыс істеуге ынталандыру.

Екінші кезең-түсіну. Бұл кезеңде оқушылар:

- жаңа ақпарат алады;

- бұрыннан бар біліммен байланыстырады.

Үшінші кезең-рефлексия. Ол мынаған бағытталған:

- алынған ақпаратты біртұтас түсіну, жалпылау;

- оқушыларға жаңа білім, жаңа ақпарат беру;

- әр оқушының оқытылатын материалға деген өзіндік көзқарасын қалыптастыру.

Оқу сабақтарын өткізу кезінде оқытудың әртүрлі әдістерін қолдану ұсынылады, олардың әрқайсысының өзіндік мәні, функциялары, қолдану аясы және оқыту әдістері бар. Оқытудың қажетті және тиімді әдісін таңдау үшін көптеген факторларды ескеру қажет: тыңдаушылардың құрамы, нақты жағдай, мұғалімнің өзінің мықты жақтары, оған жеткізілуі қажет ақпараттың мөлшері мен сипаты, уақыты.

«Миға шабуыл» әдісі – бұл оқушылардың белсенділігін арттыру және белгілі бір сұраққа жауап іздеу кезінде немесе мәселені шешу кезінде идеяларды тез қалыптастыру әдісі. «Миға шабуыл» әдісі оқушылар нақты шешімі жоқ мәселені немесе даулы жағдайды шешкенде, сондай-ақ сыныпта қандай да бір мәселе бойынша полярлық қарама-қарсы көзқарастар туындағанда өте тиімді. Миға шабуыл кезінде оқушылар шиеленісті жеңілдетуге, жанжал мәселелерін бейбіт жолмен шешуге және ымыраға келуді үйренуге көмектесетін командалық жұмыс дағдыларын меңгереді. «Ми шабуылы» стандартты емес ойлауды дамытуға ықпал етеді, қолайлы моральдық және психологиялық жайлылықты орнатуға көмектеседі және шиеленісті жеңілдетеді. Шығармашылық ойлау стилін дамыту басты мақсаты болып табылады [3].

«Миға шабуыл» әдістемесі бойынша жұмыс кезеңдері:

1. Балаларды екі топқа бөлу.

2. Балаларға ойын ережесін түсіндіру, екі топтың міндеттерін айту.

3. Екі топқа да тапсырма беру.

4. Бірінші топқа өз шешімдерін айтуды, ал екінші топқа мұқият тыңдайды, барлық идеяларды есте сақтауы немесе жазуы қажет. Оқушылар өз ойларымен бірге эмоцияларын білдіруі керек.

5. Бірінші топтан кейін, сөзді екінші топқа беруіміз керек. Олар әрбір шешімді жұмыла бірге бағалап, ең жақсысын таңдауға, сондай-ақ өз шешімдерін ұсынуға мүмкіндік алады [4].

Кластерлер. Ең жиі қолданылатын, танымал әдіс «Кластер» әдісі деп атауға болады. Тәсіл мәтіннің мағыналық бірліктерін ерекшелеуден және оларды белгілі бір ретпен «шоғыр» түрінде графикалық түрде орналастырудан тұрады. «Тақталар» (кластерлер) шақыру және рефлексия кезеңдеріндегі жетекші әдіске де, жалпы сабақтың стратегиясына да айналуы мүмкін. Есте сақтау үшін кейбір жазбаларды немесе эскиздерді жасағанда, біз оларды жиі санаттарға орналастырып, интуитивті түрде ерекше түрде таратамыз. «Тақталар» - бұл материалды жүйелеуге арналған графикалық әдіс. Біздің ойларымыз енді белгілі бір ретпен реттелген. Ережелері өте қарапайым. Мысалы:

Күн жүйесінің моделін саламыз: жұлдыз, планеталар және олардың серіктері. Ортадағы жұлдыз – біздің тақырыбымыз, оның айналасында планеталар үлкен мағыналық бірліктер, біз оларды жұлдызға түзу сызықпен қосамыз; Әрбір планетаның серіктері бар және олардың өз серіктері бар. Кластер жүйесі әдеттегі жазбаша жұмыстан алатын ақпараттан көбірек ақпаратты қамтиды.

«Жуан» және «жіңшке» сұрақтар кестесі. Сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясында сұрақтармен жұмыс жасай білу қабілетін қалыптастыратын әдістерге үлкен мән беріледі. Дәстүрлі оқыту оқушыларға ұсынылатын дайын жауаптарға негізделсе, сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясы ойлаудың негізгі қозғаушы күші ретінде сұрақтарға бағытталған. Оқушыларды өздерінің интеллектуалдық энергияларына назар аударуы керек. Жауаптар қосымша сұрақтарды қозғағанда ғана ой әрі қарай жалғасын табады. Сұрақтардың деңгейі біздің ойлау деңгейін анықтайды.

Физикада нақты тақырыптар бойынша сыни ойлауды дамытуға келетін болсақ:

«Күш және қозғалыс» тақырыптары арқылы сыни ойлауды дамыту. Физикада күш пен қозғалыс табиғаттың негізгі физикалық қасиеттерін түсіндіруге қолданылады. Оқушылар бақылау арқылы күштердің объектілерге әсерін және де жылдамдық пен қозғалыстың бағытының өзгеріс себептерін зерттейді. Осы тақырып аясында мұғалім оқушыларға сыни ойлауды дамыту үшін Ньютон заңдарын оқып қана қоймай, сонымен бірге осы заңдар қолданылатын нақты жағдайларды талдауды ұсына алады.

Мысалы: Ньютонның бақылау тұрғысынан жолдардағы төтенше жағдайды қарастыру. Оқушылар апат кезінде жылдамдықтың өзгеруіне қалай әсер ететінін және жолдағы қауіпсіздік ережелері осы заңдарға қалай негізделгендігін талдай алады.

«Оптика» тақырыбы арқылы ойлау дағдыларын дамыту. Оптика тақырыбы оқушыларға жарықтың қоршаған әлемді қабылдауға әсерін түсінуге мүмкіндік береді. Оқушылардың сыни ойлауын дамыту үшін мұғалім талдау тәсілдерін және әртүрлі оптикалық әдістерді және мысалдар келтіре алады. Мысалы оптикалық иллюзияларды зерттеу. Оқушылардың оптикалық иллюзиялардың біздің қабылдауымызды қалай алдай алатынын талдай алады және оларды түсіндіру үшін физикалық принциптерді қолдана алады.

Физика сабағында сыни тұрғыдан ойлауды дамыту өте қиын және көп уақытты қажет ететін процесс. Бұл мәселеде көп нәрсе мұғалімнің кәсібилігі мен шеберлігіне, сабақ материалын дұрыс таңдауға және ұсынуына байланысты.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Загашев, И. О. Критическое мышление: технология развития / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек. – СПб: Альянс «Дельта», 2003. – 284 с.
2. Бөрібекова Ф.Б, Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар. – Алматы, 2014 – 360 б.

3. Ташенова А. Сын тұрғысынан ойлауды оқу мен жазу арқылы дамыту //Білім-Образование .-2006. -№2.15- 18 б.

4. Муштавинская, И. В. Технология развития критического мышления на уроке и в системе подготовки учителя: учеб.-метод. пособие / И. В. Муштавинская. – СПб.: КАРО, 2009. – 144 с.

ОӘЖ 316.7

КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Расулова Д.А., Инженер Б.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье проанализированы этапы развития экологической культуры у детей младшего школьного возраста.

Summary: The article analyzes the stages of development of environmental culture in children of primary school age.

Көптеген ғасырлар бойы адам табиғатты жаулап алуға, оны өз еркіне бағындыруға ұмтылды. Соңғы уақытқа дейін адамзат Жер ресурстары сарқылмайтын, ал адамның табиғатқа әсері шамалы деп есептеді. Бүгінгі таңда біздің планетамыз соншалықты үлкен емес және соншалықты бай емес, оның қорын есептемеуге және оған қамқорлық жасауға болмайтыны анықталды. «Адам-қоғам-табиғат» проблемасы бүгінде дүниежүзілік ғылымда басты назарға алынды. Еліміздің бай табиғи ресурстарын ұтымды пайдаланғанда ғана ғылыми-техникалық прогреске жетуге болады. Бұл мәселенің бір қыры табиғатты зерттеу және ғылыми негізделген пайдалану болып табылады [1].

Бұл мәселені шешу «адам мен сыртқы әлем арасындағы теориялық және практикалық, моральдық-эстетикалық, іскерлік және риясыз байланыстар жүйесін» қамтитын табиғат саласына жауапты көзқарасты қалыптастырумен ажырамас байланысты. Алда келе жатқан апат жағдайында барлық жастағы және кәсіптегі адамдарды экологиялық тәрбиелеу үлкен маңызға ие.

Экологиялық білім беру жүйесінде мектеп өте маңызды рөл атқарады, онда ол мектеп жасына дейінгі және бастауыш мектеп жасынан бастап адамның бүкіл өмірінде үздіксіз, біріктірілген және жүзеге асырылуы керек. Экологиялық білім беру үшін балалардың бастауыш сыныпта білім алу кезеңі ерекше маңызды болып табылады, онда табиғатты зерттеуге және онымен қарым-қатынас жасауға алғашқы елеулі қадамдар жасалады. Адам – азамат, өз Жерінің иесі болып қалыптасуының алғашқы буындарының бірі болып табылатын, экологиялық мәдениеттің іргетасы қаланып, қоршаған табиғи ортаға ғылыми негізделген көзқарасы қалыптасатын бастауыш мектеп.

Педагогика ғылымында «Экологиялық тәрбие» термині салыстырмалы түрде жақында пайда болды, бірақ адам мен қоршаған ортаның, табиғаттың өзара әрекеттесу мәселесі педагогикалық ойдың бүкіл тарихында әртүрлі көзқарастардан қарастырылды. Экологиялық білім беру идеяларының

өзектіленуіне байланысты бірнеше ғасырлар бойы педагогикалық ілімдер арқылы өткен білім берудің табиғат- және мәдени-сәйкестік идеялары бүгінгі таңда ерекше маңызға ие болып, тәрбие процесін қарастыруға деген ұмтылысты білдіреді. және адам тұлғасының тұтастығы, Адам мен Табиғат, Қоғам мен Ғарыш бірлігі тұрғысынан тәрбие беру (Я. А. Коменский, Ж. Ж. Руссо, И. Г. Песталоцци, А. Дистервег, т.б.) [2].

Адамдағы табиғи, Я.А.Коменский, тәуелсіз және өздігінен жүретін күшке ие деп есептеді. Осыған сүйене отырып, ол білім беру үлгісі ретінде оқушының дүниені түсіну және белсенді меңгерудегі бастамасының принципін тұжырымдайды. Табиғи бейімділіктердің даралығын мойындай отырып, Я.А.Коменский оларды ашудан тәрбиенің мақсатын көрді. Бұл мақсатқа оқытудың белгілі бір тізбегін сақтау арқылы қол жеткізуге болады: біріншіден, сезімдерін дамыту арқылы балалар қоршаған заттар мен құбылыстармен таныс болуы керек, содан кейін қоршаған дүниенің суреттерін игеріп, ең соңында қолдың көмегімен әрекет етуді үйренуі керек. және алған білім, білік, дағдыға сүйене отырып сөйлеу.

Табиғатпен тікелей және органикалық байланыста Л.Н.Толстой табиғи тәрбие мәселелерін шешті. Толстойдың адамгершілігі жоғары тұлға тәрбиелеу, адам мен табиғат арасындағы терең, органикалық байланыс, балаларды жан-жақты іс-әрекетке тарту идеялары халық педагогикасынан бастау алады. Ол ұйымдастырған Ясная Поляна мектебінде Л.Н.Толстой экскурсиялар мен тәжірибелерді кеңінен жаттықтырды, балаларға шынайы құбылыстар мен заттарды табиғи, табиғи қалпында көрсетуді жөн көрді.

Сонымен, тәрбиедегі табиғатқа сәйкестік идеясы жан-жақты және мыналарды қамтиды [3]: а) жас және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, «баланың табиғатына бағыну»; б) табиғи ортаны білім беру мақсатында пайдалану идеясы, баланың қоршаған әлем объектілерімен әрекеттесуін ұйымдастыру; в) оқу-тәрбие процесінің қоршаған табиғи-әлеуметтік ортаның ерекшеліктеріне, оның мәдени дәстүрлеріне сәйкестігі.

Білім берудің табиғаты мен мәдени сәйкестігі идеялары ХХ ғасырдың басында шетелдік және отандық педагогикада жаңа серпін алды. Олар әлеуметтік тәрбиеге белгілі бір бейімділікке ие болды, бірақ соған қарамастан, осы кезеңдегі ғалымдар мен практиктердің еңбектерінде мектеп оқушыларына экологиялық тәрбие берудің заманауи мәселелері тұрғысынан ғылыми қызығушылық тудыратын көптеген ережелер бар.

Л.П.Симонованың пікірінше, қоршаған ортаға деген қатынасты анықтайтын экологиялық мәдениетті қалыптастыру көп жағдайда оқушылардың жас ерекшеліктері мен мүмкіндіктеріне байланысты күрделі кешенді процесс ретінде қарастырылуы керек.

Кіші мектеп жасындағы оқушыларға экологиялық білім берудің нақты мақсатын қоршаған орта мен денсаулыққа деген ғылыми-танымдық, эмоционалдық-адамгершілік, практикалық-белсенді қатынасты адамдардың табиғи және әлеуметтік ортасы туралы сенсорлық және рационалды білімдердің бірлігі негізінде қалыптастыру деп тұжырымдауға болады.

Балаларда экологиялық сана элементтерін қалыптастыру. Баланың экологиялық сана элементтерін меңгеруі табиғат туралы білімнің мазмұны мен сипатымен (күрделілігімен) анықталады. Бұл табиғат құбылыстарының жетекші байланыстарын көрсететін экологиялық мазмұнды білу болуы керек.

Табиғаттағы әр түрлі іс-әрекетте балаларда практикалық дағдылар мен дағдыларды қалыптастыру; Сонымен бірге балалардың іс-әрекеті экологиялық сипатта болуы керек. Табиғаттағы нақты іс-әрекеттер барысында (табиғат бұрышында және учаскесінде жануарлар мен өсімдіктерге қамқорлық жасау, табиғатты қорғау жұмыстарына қатысу) балалар табиғатқа жақын өсімдіктер мен жануарларға жағдайларды ескере отырып, жасай білуді игереді. тірі организмдердің қажеттіліктері. Балалардың келеңсіз әрекеттердің салдарын алдын ала білу, табиғатта өзін дұрыс ұстау, жеке тірі ағзалар мен жүйелердің тұтастығын сақтау және сақтау дағдылары маңызды. Балалардың табиғатқа деген көзқарасын ойшыл емес, саналы түрде белсенді ететін практикалық дағдылар мен дағдыларды дамыту болып табылады [4].

Табиғатқа деген адамгершілік қатынасқа тәрбиелеу. Табиғатқа деген көзқарас – адамгершілік, танымдық, эстетикалық – баланың алған білім мазмұнымен тығыз байланысты. Қоршаған ортаның мазмұнын білу балалардың табиғаттағы мінез-құлқы мен іс-әрекетін реттейді және бағыттайды. Табиғатқа деген көзқарасты қалыптастыруда балалардың түсінігіне қолжетімді табиғат заңдылықтары туралы білім ерекше орын алады.

Табиғатқа деген көзқарасты дамыту баланың әртүрлі өмірлік жағдаяттарда, серуендерде, экскурсияларда, сабақтарда және т.б. кезінде алған адамгершілік және жағымды тәжірибелеріне негізделген педагогикалық процесті арнайы ұйымдастырумен тығыз байланысты. Мұғалім: балалардың бойында тірі жанға деген жанашырлық, оған қамқорлық жасауға деген құштарлық, табиғатпен кездескеннен қуаныш пен таңдану, таңданыс, дұрыс іс істегені үшін мақтаныш, жақсы орындалған тапсырмадан ләззат алу.

Табиғатпен қарым-қатынас жасау барысында балаларды өз іс-әрекеттерін және құрдастар мен ересектердің іс-әрекеттерін бағалауға үйрету де бірдей маңызды.

Экологиялық білім берудің педагогикалық процесі аталған барлық мәселелерді бірлікте шешуді талап етеді.

Бұл білім беру саласы бастауыш мектеп оқушыларына экологиялық тәрбие беруде басты рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде бізді қоршаған дүние және адамның оған деген қарым-қатынасы туралы білімнің жинақталу кезеңі ретінде қарастырылатын кіші мектеп жасы. Білімнің практикалық бағыттылығы қоршаған ортаға, тіршілік ету ортасы ретінде Жер табиғатына және адамның іс-әрекетіне жауапкершілікпен қарауды қалыптастыруға негіз жасайды. Биоцентристік, антропогендік және элеуметтік-табиғи сипаттағы зерттеу объектілерінің жүйелік сипаттамалары әртүрлі түрлердің – организмдердің қоршаған ортамен, табиғи қауымдастықтармен, адамның және қоғамның қоршаған ортамен экологиялық өзара әрекеттесуін мағыналы түрде ашады. Өйткені, экология – организмдердің қоршаған ортамен

байланысын зерттейтін биологияның бір бөлігі немесе тірі жандардың (оның ішінде адамның) тіршілік ету ортасын зерттейтін күрделі ғылым. Осыған сәйкес бастауыш мектептегі экологиялық білім мазмұны әртүрлі деңгейдегі табиғи жүйелерден тұрады.

Бастауыш сынып оқушысы білуі керек: өз аймағының экожүйелеріндегі (табиғи қауымдастықтардағы) организмдердің алуан түрлілігін, олардың арасындағы байланыстарды (мысалдар); тірі организмдердің негізгі тіршілік ету ортасы; жылудың, жарықтың, ауаның, топырақтың тіршілік иелері үшін мағынасы, олардың арасындағы байланыстар (мысалдар); өз аймағының жасанды қауымдастықтары және олардың табиғи бірлестіктерден айырмашылығы; үй жануарлары мен мәдени өсімдіктердің адам өміріндегі маңызын, оларды өсіру жағдайларын және күту қажеттілігін; егістіктің, бақшаның, бақшаның негізгі өсімдіктері мен үй жануарларының түрлерін; адам шаруашылығына зиян келтіретін организмдер және олармен күресудің кейбір шаралары (мысалы: арамшөптерді жою).

Кіші мектеп оқушысы: табиғатта өзін-өзі ұстау ережелерін сақтауды; білімді тірі организмдермен байланысқанда қолдану; табиғи ортаны жақсарту бойынша теориялық білімді практикалық іс-әрекетте қолдану; үй жануарларына (мысық, ит) және мәдени өсімдіктерге күтім жасау (өз мүмкіндігіңізше қатысу).

Кіші мектеп оқушысы білуі керек: адамның биоәлеуметтік мәнін; адамның табиғи және әлеуметтік-мәдени ортамен байланысы; адам денсаулығы мен өмірін сақтауға әсер ететін жағдайлар; адамдар мен қоршаған орта арасындағы әртүрлі байланыстар; табиғаттағы адам қызметінің оң және теріс әсері; қолайлы ортаны сақтау қажеттігі туралы.

Кіші мектеп оқушысы: салауатты өмір салтын ұстануды; табиғи және әлеуметтік-мәдени ортаны жақсартуға, өмір сүру сапасын жақсартуға қамқорлық жасау; адамның табиғаттағы іс-әрекетінің салдарын болжау (нақты мысалдар); адамдардың табиғаттағы және қоғамдағы мінез-құлқын бағалау; қоршаған ортаны жақсарту (үй, аула, көше, жақын табиғи орта).

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Кравченко, А. Психология и педагогика: Учебник / А. Кравченко. - М.: Проспект, 2019. - 400 с.
2. Бұзаубақова К.Ж., Елубаева М.С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова, М.С.Елубаева. –Тараз: ИП " Бейсенбекова А.Ж.", 2019. – 379 б.
3. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика./Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т.,Берикханова А.Е. Оқулық.– Алматы: ОНОН. 2018, - 357 бет
4. Коджаспирова Г.М. Педагогика. Учебник. - М.: КНОРУС, 2013.- 744с

ОҚУШЫЛАРҒА ЕЛЖАНДЫЛЫҚ ПЕН ҰЛТЖАНДЫЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Раушанбек А.Ж., Балабеков Д.К., Убайдуллаева С.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы необходимости и пути использования материалов народной педагогики в воспитании патриотизма школьников.

Summary: This article discusses the ways and necessity of using the materials of folk pedagogy in the education of patriotism of students.

Этнопедагогика – белгілі бір халықтың өзіне тән ерекшелігі бар дүниетанымдық, тәрбиелік мәдени мұрасы. Қазақтың халық педагогикасы (ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлері) педагогика ғылымының бір қайнар көзі ретінде ғасырлар бойы дүниетанымдық және тәрбие құралы болып қалыптасты да, ұлттық мәдени мұраға айналды. Ұлттық мәдениет пен халықтың білімді дамытуда педагогикалық (тәлім-тәрбиелік) ойлардың жазбаша түрде нұсқа болып қалуы – ұлттық тәлім-тәрбие ісіндегі негізгі бір алтын өзекті арқау болып саналады.

Болашақ ұрпақты имандылық, қарапайымдылық, адамгершілік, әдептілік, кішіпейілділік сияқты ұлттық асыл қасиеттерге тәрбиелеудің сан ғасырлар бойы қалыптасқан халықтық дәстүрі бар. Сондай-ақ, халқымыздың дәстүрлі мәдениетінің қалыптасуы мен даму кезеңдеріне, бейнелеу өнері, музыка және сәулет өнеріне назар аударылады.

Этнопедагогика ғылымы әр халықтың оқу, білім, тәлім-тәрбие т.б. мәдени болмысындағы ұлттық ерекшеліктерді көрсетеді. Әрбір ұлттың мәдениеті тек ана тілінде, төл әдебиеті мен ұлттық білім негізінде дамитыны белгілі. Мемлекеттік мәртебеге ие болған ұлт тілімізде этнопедагогика ғылымын пән ретінде сол мемлекеттік тілде жүргізудің, сананы (халықтың санасын) ұлттандырудың мәні зор. Халықтың әлеуметтік-мәдени және рухани құндылықтары, дәстүрлері адамның азамат болып қалыптасуында, оның адамгершілік және еңбек қасиеттерін қалыптастыруда, тұтас алғанда жеке адамды әлеуметтендіруде әрдайым маңызды роль атқарған. Бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі – қазақ халқы. Қазақ халқы рухани зор байлықтың мұрагері. Халықтың ғасырлар бойы жасаған зор еңбектерінің тәлімдік тәрбиелік маңызын ұрпағымыздың санасына сіңіру – қазіргі қоғам міндеттерінің бірі болып саналады. Этнопедагогиканы зерттемей және пайдаланбай жеке адамды толыққанды тәрбиелеу мүмкін емес.

Қазіргі кезде қоғам алға қойып отырған тәрбие міндеттерін шешуде этнопедагогика дәстүрлері мен тәжірибесін педагогика ғылымының әдістемелік-теориялық қағидаларымен біріктіру көкейкесті мәселеге айналып отыр. Халық педагогикасында тәрбие ісін әр баланың жеке бас ерекшеліктерін (психологиясын) ескере отырып жүргізуді де ескертеді. «Баланы туады екенсің, мінезді тумайды екенсің», «Бір биеден ала да туады, құла да туады», «Балана

үміт арту – әкенің парызы, ақтау – баланың қарызы» деп ой түйіндеген. Халық педагогикасы баланың тәрбиесі туған, өскен ортасына, атаананың, отбасы үлкендерінің, ұстазының үлгісіне байланысты деп қараған. Өскен ортаның тәрбиесіндегі әсері жөнінде А.С.Макаренко, Н.К.Крупская, А.В.Сухомлинский, А.Құнанбаев, Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев сынды ұлағатты ұстаздардың ой-пікірлері де халық педагогикасының қағидаларымен үндесіп жатыр.

Халық педагогикасының тағы бір принципі балаға үлкен талап қоя білуге, оның жеке басын қадірлеуге негізделген. Баланың жіберген қателіктерін үлкендер дер кезінде бақылап, дұрыс жолға салуды мақұлдаған. «Ата балаға сыншы», «Баланың балалығына әкенің даналығы бар», «Ақырып айтқаннан ақылмен айтқан артық» деген мәтелдер осы ойды құптаудан туған.

Яғни, тәрбиешінің жылы жүректі болуын, тапқырлық тәсілмен тәрбиелеуін орынды санаған. Шәкіртті тәрбиелеу, оқыту барысында ақыл-ойын дамыту бүгінгі педагогиканың ең көкейкесті мәселелерінің бірі. Дамыта оқытып тәрбиелеу ісі асқақ арманмен байланысты. Осыны құптаған ата-бабамыз «Армансыз ұлан – қанатсыз қыран», «Арманы жоқтың пәрмені жоқ» деп, келешекті қиялдай білетін арманға, ой дербестігіне тәрбиелеуді мақсат еткен. Халық педагогикасының негізгі принциптерінің бірі – тәрбиенің біртұтастығы.

Халқымыз жас ұрпақты өмірге Дайындап, «сегіз қырлы, бір сырлы», жан-жақты жетілген азамат етіп тәрбиелеу үшін бар мүмкіндікті сарқа пайдаланған. Кез келген тәрбие құрамына талдау жасасақ, тәрбиенің түрлері (еңбек, ақыл-ой, адамгершілік, әсемдік т.б.) іштей сабақтасып жатады. Оны бесік жырынан, бата-тілектер мен терме толғаулардан байқауға болады. Тәрбие ісін кешенді жүргізуді ғылыми педагогикалық еңбектер де қуаттайды.

Тәрбие ісінің туғаннан өмір бойы үздіксіз жүргізілуін халық педагогикасы да, ғылыми педагогика да құптайды. Халық педагогикасы отбасы үлкендерінен бастап, ауыл ақсақалдары, өнер иелері түгел қатынасатын ұжымдық тәрбие ісіне негізделген.

Халықтық педагогикада «Көп талқысы – тез», «өп қорқытады, терең батырады», «Көпке қарсылық – құдайға қарсылық» деп ұжымдық тәрбиені құптаған. Ал ұжымдық тәрбиеге ғылыми педагогика да ерекше мән берген: халық педагогикасы мен ғылыми педагогиканың қағидалар үндестігі, баланың жас ерекшеліктерін ескере отырып тәрбиелеу, баланың жеке бас мінез-құлық ерекшеліктерін ескере отырып тәрбиелеу, тәрбиенің өскен ортаның (отбасы, ауыл-аймақ) үлгісіне негізделу, балаға жылы жүректі сезіммен қарау, ынтымақтастық идеяны сақтау, баланы дамыта үйретіп тәрбиелеу, қиялдай, армандай білуге баулу, тәрбиенің біртұтастығын сақтау, тәрбие ісін кешенді түрде жүргізу, тәрбие ісінің үздіксіз жүргізілуін сақтау, тәрбие ісін ұжымдық түрде жүргізуге негіздеу [1].

Қорыта айтсақ, халық педагогикасы ғылыми педагогиканың ережелері мен заңдылықтарының қалыптасуына бастау бұлақ болған. Халық педагогикасы бүгінде ғылыми зерттеулердің тек объектісі ғана емес, сонымен қатар ол педагогикалық теориялардың, әсіресе отбасындағы тәрбиенің дамуына үлкен әсер ететін ынтымақтастық педагогиканың іргетасы болып табылады.

Сондықтан да халық педагогикасының бүгінгі күнде практикалық та, ғылыми-теориялық та мәнділігі зор екені даусыз. Қай ғылымның болмасын, тұрақты ғылыми терминдері болатыны сияқты, қазақ этнопедагогикасының да белгілі терминдері бар. Оларға, жалпы алғанда, мыналар жатады: шәкірт, мұғалім, ұстаз, оқыту, тәрбие беру, өзін-өзі тәрбиелеу, қайта тәрбиелеу, үлгі-өнеге көрсету, ақыл-өсиет айту, оқыту, әдеттендіру, жаттықтыру, жадында сақтату.

Тәрбиенің түрлері: дене тәрбиесі, еңбек тәрбиесі, ақыл-ой тәрбиесі, адамгершілік тәрбиесі, әсемдік тәрбиесі, табиғатты аялауға тәрбиелеу, ерлікке, ұлтжандылыққа тәрбиелеу, ұл, қыз тәрбиесі т.б.

Жоғарыда аталған халық педагогикасының негізгі қағидалары мен ерекшеліктерін ескере отырып, қазақ этнопедагогикасын ғылыми жүйе ретінде қарастырсақ, мынадай схема болып шығады:

1. Халық педагогикасының мақсаты мен міндеттері – «сегіз қырлы, бір сырлы», жан-жақты жетілген азамат тәрбиелеу.

2. Мазмұны – ұлттық салт-дәстүрлер арқылы балаға ақыл-ой, адамгершілік, әсемдік, дене, денсаулық, еңбек тәрбиелерін беру, мінезқұлық дағдыларын қалыптастыру.

Әдістері – әңгімелесу, кеңесу, түсіндіру, сендіру, талап ету, кеңес беру, үйрету, көрсету, үлгі көрсету, өтіну, бұйыру, жаттықтыру, бата беру, мадақтау, алғыс айту, жалбарыну, қарғау, сөгу, кінәлау, айыптау, жазалау т.б.

Түрлері – ойындар, тойлар, еңбек мерекелері, ойын-сауықтар. Құралдары – санамақ, жаңылтпаш, өлең-жыр, тақпақ, ертегіаңыздар, жұмбақтар, айтыстар, мақал-мәтелдер, шешендік сөздер, салттар, ырымдар, жол-жоралар, ұлттық ойындар, әңгіме, кештер, айтыстар, сабақтар мен үйірмелер.

Нәтижесі – «сегіз қырлы, бір сырлы», жаны таза, тәні сау адам. Тәрбиеге себепші күштер – табиғат, еңбек, тұрмыс, салт-дәстүр, өнеркәсіптер, дін, ана тілі, ұлттық ойындар.

Тәрбие ортасы – отбасы, ауыл-аймақтар, ру, қауым, тайпа, ұлт, мектеп, медресе.

Тәрбие объектісі – бала. Халық тәрбиешілері – әке-шешесі, атасы мен әжесі, апа, ағалары, ауыл үлкендері, өнер иелері.

Біз бұдан қорытындылайтынымыз, ғасырлар бойы қалыптасқан ұлттық тәлім-тәрбиенің белгілі жүйесінде жас буын жадына біртіндеп сіңіріп отыратын арнаулы жолдар, тиісті тәсілдер де болған дейміз. Мәселен, мақал-мәтелдерде адамгершілік, имандылық тәрбиесіне байланысты әдет-ғұрыптар насихатталса, жұмбақтар мен айтыстардаақылой тәрбиесі, өлең, жыр-дастандарда әсемдік тәрбиесінің негізгі принциптері, ал ертегілер халықтық тәрбиенің сан алуан мәселелерін қозғайтын тәлімдік материал ретінде пайдаланылған.

Демек, халықтық педагогика – тәлім-тәрбиелік ой-пікірдің ілкі бастауы, халықтың рухани мұрасы. Бұл жердегі еске алатын негізгі жайт: осындай халықтық мұралардың бәрі бірдей кәдеге жарай бермейді, олардың озығымен қатар тозығы да бар. Ең негізгі мәселе – бұларды бүгінгі күннің талап-тілегімен байланыстыра пайдалана білу болмақ.

Халық педагогикасын зерттеу негізіне педагогикалық мазмұн мен бағыттағы халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар, халықтық тәрбие дәстүрлері, халықтық ойындар, семья тәрбиесінің тәжірибелері т.б. жатады. Халық педагогикасының негізгі түйіні еңбек тәрбиесі және өндірістік білім, дағды, шеберліктерді ұрпақтан ұрпаққа қалдыру». Осы анықтамаларды талдасақ, этнопедагогиканың өзіндік ерекшеліктері айқындалады.

Қазақстан Республикасының Президенті: «Біздің маңызды идеологиялық міндетіміз – Қазақстандық отансүйгіштікке тәрбиелеу, әрбір азаматтың өзін-өзі танып білуін қалыптастыру», - деп, қоғамымыздағы Отансүйгіштік тәрбие беру проблемасына ерекше тоқталған болатын [2]. Патриотизм – Отанға деген сүйіспеншілік, жеке адамның аман- саулығы қоғамдық, мемлекеттік қауіпсіздікке тікелей байланыстылығын сезіну, өзін мемлекетке тәуелді екенін, мемлекетті нығайту дегеніміз жеке адамды күшейту екенін мойындау, қысқасын айтқанда, «патриотизм дегеніміз мемлекет деген ұғымды, жеке адамның барлық жағымен, өткені мен бүгінгі күнімен және болашағымен байланыстыру қарым-қатынасын біріктіреді» деп, терең жан – жақты анықтама берген, қаһарман жазушы Б.Момышұлы. Жеткіншек шақ - адам дамуының күрделі кезеңі болып табылады. Бұл кезең аз уақытқа созылғанмен, негізінен индивидуумның алдағы өмірін анықтайды.

Этнопедагогика – белгілі бір халықтың, тайпаның өзіне тән ерекшелігі бар дүниетанымдық, тәрбиелік, мәдени мұрасы. Этнопедагогика – педагогика ғылымының негізі. Этнопедагогика ғылымы екі саладан тұрады:

- 1) халықтың ауыз әдебиеті мен салт-дәстүрлерінен құралады.
- 2) ұлттық тәлім-тәрбиенің жазу мәдениетіндегі көрінісі [3].

Яғни, ата-бабамыз жинақтаған тәжірибе, атадан балаға ауызша, әдебиет арқылы немесе үйелмендік мирас ретінде беріліп отырды. «Халықтық педагогика, - делінген Қазақ кеңес энциклопедиясында, - тәрбие жөніндегі халықтың педагогикалық білім тәжірибесі.

Қорыта айтқанда жеткіншек кезеңнің басты ерекшелігі өзі үлгі тұтатын ересектерге еліктеу, өмір позицияларын таңдау, өзін қызықтыратын бағытта ізденіспен әрекет ету болғандықтан жеткіншек тәрбиесінде жағымды үлгілер, елін, жерін сүйуге тәрбиелейтін, еліктіретін мазмұндағы жұмыстар ұсынудың маңызы зор деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Жарықбаев Қ., Қалиев С.Қ. Қазақ тәлім-тәрбие тарихынан. – Алматы: Санат, 1995. – 350 б.
2. Назарбаев Н.Ә. Тарих шеңберлері және ұлттық зерде. – Алматы, 2012. – 6 б.
3. Иманбетов А.Н. Қазақ этнопедагогикасының негізінде студенттерге патриоттық тәрбие беру // П.ғ.к. ... автореф. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2007. – 30 б.

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Рахманкулова М.Б., Низаметдинова (Юлдашева) М.К., Сапарбек У.К.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Авторлар бастауыш мектеп жасындағы балалардағы коммуникативті дағдылар мен дағдылардың даму ерекшеліктерін қарастырады. Бұл мәселе көптеген психологтар мен тәрбиешілердің назарында екендігі атап өтілді. Бұл қазіргі уақытта өзекті мәселелердің бірі.

Summary: The authors consider the peculiarities of the development of communicative skills and abilities in children of primary school age. It is emphasized that this problem is the focus of attention of many psychologists and educators. It is one of the most relevant at the moment.

Авторы рассматривают особенности развития коммуникативных навыков детей младшего школьного возраста. Подчеркивается, что данная проблема находится в центре внимания многих психологов и педагогов. Это один из самых актуальных на данный момент. Младший школьный возраст является наиболее ответственным периодом развития, поскольку именно здесь закладываются основы нравственности, формируется социальная установка, отношение к себе, другим людям, обществу, формируются коммуникативные навыки. В статье раскрываются взгляды ученых на определение понятия коммуникативные умения и их классификацию, представлены основные формы и средства развития коммуникативных умений детей младшего школьного возраста. Приведены возрастные особенности, способствующие коммуникативному развитию детей.

Младший школьный возраст – наиболее эффективный период социализации, активного обучения социальному поведению, искусству общения детей разного пола, обучения коммуникативным и речевым навыкам, способам различения социальных ситуаций. Давайте рассмотрим развитие коммуникативных навыков в младшем школьном возрасте. Для этих целей сначала уточним содержание таких понятий, как «коммуникация» и «коммуникативные навыки», «коммуникативные навыки». В своих исследованиях А.А. Бодалёв, А.Н. Леонтьев, Б.Ф. Ломов, А.К. Маркова, Д.Б. Эльконин рассматривает общение как средство соединения любых объектов материального и духовного мира; процесс коммуникации, т.е. передача информации от человека к человеку; предоставление и обмен информацией с целью влияния на общество [1].

Под коммуникативными навыками понимают более или менее зрелые способы выполнения какого-либо речевого акта в зависимости от готовности личности к общению [2]. Компонентами коммуникативных навыков являются следующие навыки: способность понимать других; эмпатия, способность сочувствовать; умение адекватно оценивать себя и других; умение принимать мнение других; умение разрешать конфликты; умение взаимодействовать с

членами команды. Эти коммуникативные навыки развиваются в процессе общения с другими людьми. Л.Р. Мунирова предлагает следующую классификацию коммуникативных умений [3]:

1. В группу информационно-коммуникативных умений входят: - умение войти в процесс общения (выраженная просьба, приветствие, поздравление, приглашение, вежливое общение, дружеская беседа); - умение ориентироваться в партнерах и ситуациях общения (начинать разговор со знакомым или незнакомцем, соблюдать правила культуры общения в общении со сверстниками и взрослыми); - умение соотносить вербальные и невербальные средства общения (употребление вежливых слов и знаков, передача мыслей эмоционально и осмысленно, посредством жестов и мимики).

2. В группу нормативно-коммуникативных навыков входят: - умение согласовывать свои действия, мнения, отношения с потребностями коллег; - умение доверять, помогать и поддерживать людей, с которыми общаешься; - умение использовать собственные умения при решении совместных задач (использование речи, музыки, движения, изобразительной коммуникации для выполнения задач, имеющих общую цель); - уметь оценивать результаты совместного общения (критически оценивать себя и других, учитывать индивидуальный вклад каждого в отношения, обсуждать, понимать результат общения, принимать правильное решение, соглашаться (не соглашаться), одобрять (не одобрить), вербальное поведение (оценить уместность невербального поведения, способствует ли оно привлечению других партнеров по общению).

3. Группа аффективно-коммуникативных умений: - делиться своими чувствами, интересами, настроениями с партнером по отношениям; - проявление чуткости, отзывчивости, сопереживания и заботы к партнерам по общению; - оценка эмоционального поведения друг друга.

В настоящее время с учетом развития компьютерных технологий в процессе деятельности органов предварительного расследования возникают новые виды преступлений, совершаемых с использованием современных информационно-коммуникационных технологий, при расследовании которых следователь сталкивается с определенными трудностями. Для эффективного расследования уголовных дел по данной категории преступлений необходимо совершенствовать подготовку следователей по использованию методов расследования данных видов преступлений.

Большая часть этих преступлений связана с недостаточной профессиональной подготовкой следователей органов внутренних дел, расследующих данные преступления. Для оптимального расследования уголовных дел следователю необходимо определить алгоритмы своих действий на начальной и последующих стадиях производства по рассматриваемому виду преступления [4].

Одной из проблем, с которой сталкиваются преподаватели вузов при подготовке следователей, специализирующихся на расследовании данной категории преступлений, является отсутствие практического опыта

расследования подобных преступлений. Ни для кого не секрет, что «старые» опытные преподаватели, много лет проработавшие в следственных отделах, имеют большой практический опыт в расследовании различных преступлений, но в то время, в период работы в следственных отделах, преступления такого рода совершались очень часто. часто. редко.

Поэтому «старым опытным сотрудникам» зачастую не хватает знаний о новых способах совершения данного вида преступлений, что обусловлено его динамичностью и технической сложностью их создания. При их расследовании следователь должен быть не только юридически грамотным, но и технически подготовленным: он должен разбираться в компьютерной технике, сетевом оборудовании, способах передачи информации с использованием различных информационно-коммуникационных технологий, знать о новейших средствах удаления информации со стационарных компьютеров, ноутбуки и мобильная связь, локальная сеть и Интернет.

Кроме того, молодые следователи, обладающие знаниями в указанных областях, не имеют достаточного практического опыта оперативно-розыскной работы и не имеют необходимой процессуальной подготовки. В связи с вышеизложенным преподавателям вуза необходимо иметь тесную связь с практическими сотрудниками, чтобы постоянно совершенствовать свою профессиональную деятельность путем приобретения дополнительных знаний о современных способах совершения данных видов преступлений.

ОН. Сомкова определяет коммуникативные навыки как владение конструктивными способами и средствами общения с окружающими людьми, «успешное решение игровых, познавательных, бытовых и творческих задач, возникающих в процессе общения и общения» [4].

К коммуникативным навыкам он относит следующие навыки:

1. Говорение: умение слушать собеседника и правильно понимать его мысли; формулируйте в ответ свое мнение, задавайте вопросы; правильно передавать мысли посредством языка, меняя тему речевого взаимодействия вслед за мыслями собеседника; поддержание эмоционального тона отношений; контроль правильности языковой формы выражения мысли; слушайте свою речь и следите за ее скоростью.

2. Невербальные навыки: правильное использование мимики, жестов, позы; способность понимать эмоции собеседника.

3. Правила речевого этикета: 1) умение завязать разговор (когда и как его начинать с друзьями и незнакомыми людьми); 2) умение поддерживать и осуществлять общение (слышать и слушать, проявлять инициативу, переспрашивать, доказывать свою точку зрения, выражать свою точку зрения по теме разговора, сравнивать, приводить примеры, противопоставлять, оценивать); 3) умение использовать разные формы обращения к собеседнику (встреча, приветствие, приглашение к беседе и т.п.).

К коммуникативным навыкам относятся: - стремление к общению с другими («хочу»); - способность организовывать общение («Как я знаю»), которая в свою очередь характеризуется умением слушать собеседника,

создавать эмоциональную эмпатию и разрешать конфликтные ситуации; - знать нормы и правила, которые необходимо соблюдать при взаимодействии с другими людьми («Я знаю») [5].

Таким образом, несмотря на различные трактовки понятия «коммуникативные навыки» в психолого-педагогической литературе, их объединяет практическая направленность и показатель компонентов общения. К ним относятся: умение вовремя вступить и завершить диалог, установить общение, использовать речевые обороты для поддержания и завершения диалога, отвечать на вопросы в ходе диалога, задавать вопросы, слушать собеседника. Давайте более подробно рассмотрим особенности развития коммуникативных навыков детей младшего школьного возраста. Период младшего школьного возраста – коммуникативные навыки ребенка быстро развиваются, определяется наличие у ребенка разных стилей общения; ребенок учится отстаивать свою позицию, независимость и мнение в реальном общении.

Список использованной литературы:

1. Жданова Е.Н. Диагностика развития коммуникативных, организаторских и общеучебных умений младших школьников. Студенческая наука и XXI век. 2012; 9: 451 – 453.
2. Серегина Д.А. Формирование речевой культуры младших школьников в условиях воздействия СМИ. Москва: Прометей, 2013.
3. Сиротюк А.Л. Психологическая основа формирования учебных навыков школьников: учебное пособие. Москва: Директ-Медиа, 2014.
4. Турлова Е.А., Фомина С.И. Формирование коммуникативных умений младших школьников средствами игровой деятельности. Начальная школа: Проблемы и перспективы, ценности и инновации. 2014; 7: 167 – 171.
5. Шарков Ф.И. Коммуникология: коммуникационный консалтинг: учебное пособие. Москва: Издательско-торговая корпорация «Дашков и К°», 2016.

ОӘЖ 159.9

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУ

Сабырхан Т. Қ., Авабакирова У. А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются изучение проблемы диагностики психологической готовности детей дошкольника.

Summary: The article discusses the study of the problem of diagnosing the psychological readiness of preschool children.

Мектепке бару бала өміріндегі жаңа жас кезеңінің басталуы - бастауыш мектеп жасының басталуы, оның жетекші қызметі оқу қызметі. Ғалымдар, мұғалімдер мен ата-аналар мектептегі оқуды тек тиімді ғана емес, сонымен қатар балаларға да, оларға қамқорлық жасайтын ересектерге де пайдалы,

қызықты және қалаулы болуы үшін бар күш-жігерін салуда. Студенттердің психикалық денсаулығы мен жеке тұлғасының үйлесімді дамуына ерекше көңіл бөлінеді. Бұл тенденциялар психология ғылымының жаңа бағыттарының қалыптасуында айқын көрінеді: практикалық балалар психологиясы, мектеп психологиясы, балалар мен жасөспірімдер медициналық психологиясының профилактикалық бағыттары.

Оқытудың көптеген жаңа технологиялары, білім беру мазмұнының тұжырымдамалары және жаңа мектептерге арналған идеялар бүгінгі күні қоғамның игілігі үшін баланың жеке басы барынша толық және еркін қалыптасатын ізгілікті даму ортасын құруға негізделген. Бірақ мектеп табалдырығын аттаған балалардың барлығы оқуға дайын емес, оған жаңа қоғам – мектеп ортасы ұсынатын жаңа рөл – оқушы рөлін қабылдауға дайын емес.

«Баланың мектепке оқуға психологиялық дайындығы» тұжырымдамасын алғаш рет А.Н. Леонтьев 1948 ж. Интеллектуалдық және тұлғалық дайындықтың құрамдас бөліктерінің ішінде ол балалардың мінез-құлқын басқару қабілетін дамыту сияқты осы дайындықтың маңызды құрамдас бөлігін анықтады.

Л.И. Божович баланың мектепке, мұғалімге, оқу іс-әрекеті ретіндегі қарым-қатынасынан көрінетін тұлғалық дайындық ұғымын кеңейтті.

Бүгінгі таңда мектептегі оқуға дайындық күрделі психологиялық зерттеулерді қажет ететін көпкомпонентті білім екені жалпы қабылданған.

Қазіргі уақытта авторлардың көпшілігі баланың мектепке дайындығын оның оқуға қажетті жеке қасиеттерінің, білімдерінің, дағдыларының және дағдыларының жиынтығы ретінде көрсетеді. Сонымен қатар, баланың мектепке дайындығының «әлеуметтік-психологиялық» немесе коммуникативті деп аталатын тағы бір аспектісінің маңыздылығы атап өтіледі, ол баланың құрдастарымен және ересектермен - ата-аналармен және мұғалімдермен қарым-қатынасының сәйкестігінде көрінеді [1].

Қазіргі психологтардың еңбектерінде балалардың мектептегі оқуға психологиялық дайындығы концепциясына әртүрлі көзқарастар

Мектепке психологиялық дайындық – бұл құрдастар тобы жағдайында баланың мектеп бағдарламасын меңгеру үшін психикалық дамуының қажетті және жеткілікті деңгейі [1].

Мектепте жүйелі оқуға психологиялық дайындық баланың мектепке дейінгі балалық шақтағы барлық бұрынғы дамуының нәтижесі болып табылады. Ол бірте-бірте қалыптасады және ағзаның даму жағдайларына байланысты. Мектепте оқуға дайындық психикалық дамудың белгілі бір деңгейін, сондай-ақ қажетті тұлғалық қасиеттердің қалыптасуын болжайды. Осыған байланысты ғалымдар баланың интеллектуалдық және тұлғалық мектепке дайындығын атап көрсетеді. Соңғысы жеке тұлғаның мінез-құлқының әлеуметтік мотивтері мен моральдық-еріктік қасиеттерінің белгілі бір деңгейде дамуын талап етеді.

Осылайша, мектепке психологиялық дайындық баланың негізгі психикалық сфераларының: мотивациялық, моральдық, ерікті, ақыл-ойдың

қалыптасуында көрінеді, олар жалпы алғанда оқу материалын сәтті меңгеруді қамтамасыз етеді.

Шетелдік зерттеулерде психологиялық жетілу мектептегі жетілу ұғымымен бірдей.

Зерттеулер (Г.Гетцер, А. Керн, Дж. Жирасек және т.б.) дәстүрлі түрде мектептегі жетілудің үш аспектісін ажыратады: интеллектуалдық, эмоционалдық және әлеуметтік.

Интеллектуалдық жетілу деп сараланған қабылдау түсініледі, оның ішінде: фоннан фигураларды анықтау; шоғырлану; құбылыстар арасындағы негізгі байланыстарды түсіну қабілетінде көрінетін аналитикалық ойлау; логикалық есте сақтау мүмкіндігі; үлгіні жаңғырту қабілеті, сондай-ақ қолдың ұсақ қимылдары мен сенсомоторлық үйлестіруді дамыту. Осылайша түсінілетін интеллектуалдық жетілу ми құрылымдарының функционалдық жетілуін көрсетеді.

Эмоционалды жетілу деп әдетте импульсивті реакциялардың төмендеуі және ұзақ уақыт бойы тартымсыз тапсырмаларды орындау мүмкіндігі түсініледі.

Әлеуметтік жетілу баланың құрдастарымен қарым-қатынас жасау қажеттілігін және өз мінез-құлқын балалар тобының заңдарына бағындыру қабілетін, сондай-ақ мектептегі оқу жағдайында оқушы рөлін ойнау қабілетін қамтиды.

Енді біз баланың мектепке психологиялық дайындығы тұжырымдамасының әртүрлі тәсілдерін дәйекті түрде қарастырамыз.

А.Анастаси мектептік жетілу ұғымын «мектеп оқу бағдарламасын меңгерудің оңтайлы деңгейіне қажетті дағдыларды, білімді, қабілеттерді, мотивацияны және басқа да мінез-құлық сипаттамаларын меңгеру» деп түсіндіреді [2].

И.Шванцара мектептегі жетілуді баланың мектептегі оқу ісіне қатыса алатындай даму дәрежесіне жетуі деп қысқаша анықтайды. И.Шванцара мектепте оқуға дайындықтың құрамдас бөліктері ретінде психикалық, әлеуметтік және эмоционалдық компоненттерді анықтайды.

Г.Г. Кравцов пен Е.Е. Кравцова мектепке дайындық туралы айта отырып, оның күрделі сипатын атап көрсетеді. Алайда, бұл дайындықты құрылымдау баланың жалпы психикалық дамуын интеллектуалдық, эмоционалдық және басқа да салаларға саралау жолымен емес, дайындық түрлерімен жүреді. Бұл авторлар бала мен сыртқы әлем арасындағы қарым-қатынастар жүйесін қарастырады және бала мен сыртқы әлем арасындағы қарым-қатынастың әртүрлі түрлерінің дамуымен байланысты мектепке психологиялық дайындық көрсеткіштерін көрсетеді. Бұл жағдайда балалардың мектепке психологиялық дайындығының негізгі аспектілері үш бағыт болып табылады: ересектерге деген көзқарас, құрдасына деген көзқарас, өзіне деген көзқарас [3].

Мектепке келген бала бейтаныс, жаңа әлемге тап болады, оған бейімделуге мәжбүр болады. Ал баланың мектепке қаншалықты дайын болуы оның бейімделуі мен оқудағы табыстылығына байланысты. Мектепке дейінгі

жастағы балалардың ерекшеліктерін білу мектептегі оқуға қажетті баланың тұлғалық қасиеттерін диагностикалауға, түзетуге және дамытуға көмектеседі.

Баланың 3 жастан 7 жасқа дейін өтетін білім жолы орасан зор. Осы уақыт ішінде ол айналасындағы әлем туралы көп нәрсені біледі. Оның санасы жеке бейнелер мен идеяларға толы ғана емес, айналасындағы шындықты қандай да бір тұтас қабылдаумен және түсінумен сипатталады [3].

Грек тілінен аударғанда «диагностика» сөзі ауруларды тану және диагноз қою әдістері мен принциптерін зерттеу, диагноз қою процесін білдіреді. «Психодиагностика» сөзі сөзбе-сөз аударғанда «психологиялық диагноз қою» немесе тұтастай алғанда адамның қазіргі психологиялық жағдайы немесе қандай да бір нақты психологиялық қасиет туралы білікті шешім қабылдау дегенді білдіреді.

Талқыланып отырған термин екі мағыналы, психологияда оның екі түсінігі бар. «Психодиагностика» түсінігінің анықтамаларының бірі оны әртүрлі психодиагностикалық құралдарды әзірлеу және тәжірибеде қолдануға қатысты психологиялық білімнің арнайы саласына жатқызады. Бұл түсініктегі психодиагностика ғылым болып табылады, оған сәйкес келесі жалпы сұрақтар қойылады:

1. Психологиялық құбылыстардың табиғаты және оларды ғылыми тұрғыдан бағалаудың түбегейлі мүмкіндігі қандай?

2. Психологиялық құбылыстарды іргелі таным мен сандық бағалаудың қазіргі жалпы ғылыми негіздері қандай?

3. Қазіргі уақытта қолданылатын психодиагностикалық құралдар қабылданған жалпы ғылыми-әдістемелік талаптарға қаншалықты сәйкес келеді?

4. Психодиагностиканың әртүрлі құралдарына қойылатын негізгі әдістемелік талаптар қандай?

5. Психодиагностиканы жүргізу шарттарына, алынған нәтижелерді өңдеу құралдарына және оларды түсіндіру әдістеріне қойылатын талаптарды қоса алғанда, практикалық психодиагностика нәтижелерінің сенімділігінің негіздері қандай?

6. Психодиагностикалық әдістердің, соның ішінде тесттердің ғылыми сипатын құру және тексерудің негізгі процедуралары қандай?

«Психодиагностика» терминінің екінші анықтамасы психологиялық диагнозды практикалық тұжырымдаумен байланысты психолог қызметінің белгілі бір саласын көрсетеді. Мұнда психодиагностиканы ұйымдастыру мен өткізуге қатысты теориялық емес, таза практикалық мәселелер шешіледі. Оған мыналар кіреді:

1. Психодиагностик ретінде психологқа қойылатын кәсіби талаптарды анықтау.

2. Өз жұмысымен сәтті күресу үшін оның ие болуы керек білім, білік және дағды тізімін құру.

3. Минималды практикалық шарттарды нақтылау, олардың сақталуы психологтың психодиагностиканың сол немесе басқа әдістерін шын мәнінде табысты және кәсіби меңгергендігінің кепілі болып табылады.

4. Психодиагностика саласында психологты практикалық оқыту бағдарламаларын, құралдарын және әдістерін әзірлеу, сонымен қатар оның осы саладағы құзыреттілігін бағалау.

Теориялық және практикалық мәселелердің екі жиынтығы да бір-бірімен тығыз байланысты. Практикада психодиагностика психолог қызметінің әртүрлі салаларында қолданылады: ол қолданбалы психологиялық-педагогикалық эксперименттердің авторы немесе қатысушысы ретінде әрекет еткенде де, психологиялық кеңес беру немесе психологиялық түзетумен айналысқанда да. Бірақ көбінесе, кем дегенде, практикалық психологтың жұмысында психодиагностика жеке, толығымен тәуелсіз қызмет саласы ретінде әрекет етеді. Оның мақсаты – психологиялық диагнозды қою, яғни. адамның қазіргі психологиялық жағдайын бағалау [4].

Ғылыми және практикалық психодиагностика бірқатар типтік мәселелерді шешеді. Оларға мыналар жатады:

1. Адамның сол немесе басқа психологиялық қасиетінің немесе мінез-құлық ерекшелігінің бар-жоғын анықтау.

2. Берілген мүліктің даму дәрежесін анықтау, оның белгілі бір сандық және сапалық көрсеткіштерде көрінісі.

3. Қажет болған жағдайда адамның диагностикалық психологиялық және мінез-құлық ерекшеліктерін сипаттау.

4. Зерттелетін қасиеттердің әртүрлі адамдардағы даму дәрежесін салыстыру.

Психодиагностика психология ғылымының пәндік салаларымен: жалпы психология, медициналық, даму, әлеуметтік және т.б. Психодиагностикалық өлшеулердің нәтижелері белгілі бір қасиеттің болуын, оның көрініс табу дәрежесін, даму деңгейін көрсетіп қана қоймайды, сонымен қатар олар әртүрлі психологиялық бағыттағы теориялық және психологиялық құрылымдардың ақиқаттығын тексеру тәсілі ретінде әрекет ете алады.

Психодиагностикада адамның жеке психологиялық ерекшеліктерін өлшеу мен танудың екі тәсілі бар (кесте 1): номотетикалық (нормамен корреляцияны қажет ететін жеке психологиялық сипаттамаларды өлшеу) және идеографиялық (жеке психологиялық ерекшеліктерді тану және оларды сипаттау).

Кесте 1. Психодиагностикалық әдістер

Негіз	Номотетикалық тәсіл	Идеографиялық тәсіл
Өлшенетін объектіні түсіну	Тұлғаны қасиеттер жиынтығы ретінде түсіну	Тұлғаны біртұтас жүйе ретінде түсіну
Өлшеу бағыты	Барлық адамдарға ортақ тұлғалық қасиеттерді анықтау және өлшеу	Жеке тұлғаның ерекшеліктерін тану
Өлшеу әдістері	Нормамен салыстыруды талап ететін стандартталған өлшеу әдістері	Проективті әдістер және идеографиялық әдістер

Сонымен, психодиагностика - бұл арнайы дайындықты қажет ететін психологтың кәсіби қызметінің өте күрделі саласы. Диагностикалық психолог иеленуі тиіс барлық білім, қабілет және дағдылардың жиынтығы соншалықты ауқымды, ал білім, қабілет және дағдылардың өзі күрделі болғандықтан, психодиагностика кәсіби психологтың жұмысында ерекше мамандық ретінде қарастырылады.

Бұл жағдайда баланың мектепте оқуға психологиялық дайындығын, бірінші сыныпқа баратын баланың тұлғалық, интеллектуалдық және әлеуметтік даму ерекшеліктерін зерттеуге мүмкіндік беретін психодиагностикалық әдістерді мұқият зерделеу қажет [5].

Баланы мектепке қабылдау кезінде психологиялық тексерудің негізгі мақсаты оның жеке ерекшеліктерін анықтау болып табылады. Егер бала арнайы дамыту жұмыстарын қажет ететін болса, онда психологиялық кестеде тексеру кезінде оның дамуын көрсететін барлық айдарлар толтырылады, баланың негізгі мәселелері жазылады және дамыту жұмыстарының жоспары белгіленеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Микляева, Н.В. Дошкольная педагогика: Теория воспитания: Учебное пособие / Н.В. Микляева. - М.: Academia, 2018. - 640 с.
2. Дошкольная педагогика с основами методик воспитания и обучения: Учебник / Под ред. Гогоберидзе А. Г., Солнцева О.В.. - СПб.: Питер, 2017. - 480 с.
3. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2012. - 510 с.
4. Виноградова, Н.А. Дошкольная педагогика: Учебник для бакалавров / Н.А. Виноградова, Н.В. Микляева, Ю.В. Микляева. - М.: Юрайт, 2013. - 510 с.
5. Стребелева, Е.А. Специальная дошкольная педагогика / Е.А. Стребелева. - М.: Academia, 2017. - 576 с.

ОӘЖ 37.75

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПАТРИОТТЫҚ СЕЗІМДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Саидов М.С., Жұбай Ә.Х., Әлназар М.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются пути формирования патриотических чувств у учащихся начальных классов.

Summary: The article discusses ways to form patriotic feelings among primary school students.

Біздің түсінігімізде патриотизм – патриоттық сана-сезімі қалыптасқан, Отан тағдырына араласу, өз елін мақтан ету, өз халқына адалдық пен оның алдындағы жауапкершілік, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтейтін, өз елінің мүдделері үшін жауапкершілік сезімі дамыған тұлғаның интегративті қасиеті [1].

Бастауыш мектеп жасы патриоттық сезімді қалыптастыруға сезімтал. Бұл жаста балалар өздерінің жеке қабілеттерін, эмоционалды және адамгершілік қасиеттерін жетілдіреді, бұл олардың тәжірибесі мен дүниені қабылдауының ауырлығына әсер етеді, оның ішінде патриоттық сезімдердің қалыптасуы; борыш, жауапкершілік және өз үйіне, туған жерге деген сүйіспеншілік сезімі, туған жерді сақтауға және қорғауға деген ұмтылыс қалыптасады.

Патриоттық тәрбие жеке тұлғаның қоғамның әлеуметтік маңызды мәселелерін шешуге жан-жақты қатысу идеясына негізделген. Ол әлеуметтік ғылымдардың негіздерін терең меңгере отырып, әлеуметтік тәжірибе дағдыларын қалыптастыруды үйлестіруді көздейді. Әлеуметтік тәжірибенің интенсивті әдістерінің бірі – сыныпта да, сабақтан тыс жұмыстарда да жүзеге асырылатын жобалау.

Патриоттық тәрбиенің ең тиімді әдістері сананы қалыптастыру әдістері (сендіру, ұсыныс, әңгімелесу, лекция, пікірталас, мысал әдісі), іс-әрекетті ұйымдастыру және азаматтық мінез-құлық тәжірибесін қалыптастыру әдістері (талап ету, тәрбиелік жағдай жасау, ұжымдық шығармашылық жұмыс, жоба. әдіс, патриоттық әрекеттер) және белсенділік пен мінез-құлықты ынталандыру әдістері (жарыс, мадақтау, жазалау, өзара көмек, табысқа жету жағдайын жасау) [2].

Балаларды адамгершілік-патриоттыққа тәрбиелеу бойынша оқушылармен жұмыстың формалары:

- Сынып сағаты, әлеуметтік сағат, әңгімелесу, іскерлік және рөлдік ойындар, сырттай саяхат.
- Балаларға арналған әр түрлі шығармашылық іс-әрекеттер, әңгімелер, дебаттар, викториналар.
- Зерттеу және жобалау қызметі
- Бірлескен мектепшілік мерекелер, жарыстар, жарыстар өткізу.
- Бейнелерді көру, аудиожазбаларды және мультимедиялық жабдықты пайдалану.
- Әскери даңқты жерлерге экскурсиялар, саяхаттар, жорықтар.
- Балаларға арналған қайырымдылық.
- Азаматтық-патриоттық бағыттағы тақырыптық-шығармашылық кештер, концерттік бағдарламалар.
- Көрмелер, жәрмеңкелер ұйымдастыру, шығармашылық жұмыстар туралы есеп беру;

Олар балалардың ақыл-ой белсенділігін арттырады. Бұған салыстыру әдістері, сұрақтар және жеке тапсырмалар көмектеседі. Балаларды көргендерін өз бетінше талдауға, жалпылау мен қорытынды жасауға үйретуге тырысамын. Жауабын иллюстрациялардан табуды, ата-анадан сұрауды және т.б.

Балаларды күнделікті өмірмен, дәстүрлермен, жеке тарихи сәттермен таныстырудағы қиындықтар кіші жастағы мектеп оқушыларының бейнелі-бейнелі ойлауымен сипатталатындығынан туындайтынын атап өткен жөн. Сондықтан мен тек көркем әдебиет пен иллюстрацияларды ғана емес, сонымен қатар «тірі» көрнекі заттар мен материалдарды (ұлттық киімдер, қолөнер,

кәдесыйлар, ыдыс-аяқтар, құралдар және т.б.) пайдаланамын. «Күнделікті тұрмыс» балаларды ертегілермен, халықтық қолөнермен, көне тұрмыстық бұйымдармен таныстыруда өте тиімді. Ол үшін біз Орел қаласындағы түрлі мұражайларды аралаймыз. Дәл осы жерде бала туған өлкенің өмір тарихы туралы алғашқы түсініктерін алуға мүмкіндік алады. Сонымен қатар, мұнда ойын арқылы (ертегі кейіпкерлері арқылы және т.б.) ақпаратты беру мүмкіндіктері кеңейтілген [3].

Әр халықтың өз ертегілері бар, олардың барлығы да ұрпақтан-ұрпаққа негізгі адамгершілік қасиеттерді: мейірімділікті, достықты, өзара көмекті, еңбекқорлықты жеткізеді.

Халық ауыз әдебиеті шығармалары өз халқының салт-дәстүріне деген сүйіспеншілікті қалыптастырып қана қоймай, баланың жеке басының патриоттық рухта қалыптасуына ықпал етеді деп ойлаймын.

Патриоттық сезімді оятатын бай материал – ауызша шығарма. Жұмыс барысында халық ауыз әдебиетінің әртүрлі түрлерін (ертегілер, әндер, мақал-мәтелдер, нақыл сөздер, т.б.) пайдалануға болады. Ауызша халық шығармашылығында қазақ мінезінің ерекшеліктері, оған тән адамгершілік құндылықтары, ізгілік, сұлулық, шындық, батылдық, еңбекқорлық, адалдық идеясы еш жерде сақталмаған. Балаларды мақал-мәтелдермен, жұмбақтармен, мақал-мәтелдермен, ертегілермен таныстыра отырып, оларды жалпыадамзаттық адамгершілік құндылықтармен таныстырамын.

Ертегілердің рухани-адамгершілік мазмұнын имандылық, ізгілік, мейірімділік, мойынсұну тақырыптары құрайды. Ертегілер балаларға қиялға орын қалдыра отырып, өз кейіпкерлерінің поэтикалық және көп қырлы бейнесін ұсынады. Орыс халық ертегілерінің жағымды кейіпкерлерін мысалға ала отырып, балалар рухани-адамгершілік категорияларды меңгереді: жақсылық - жамандық, мойынсұнушылық - бағынбау, үйлесімділік - жаулық, еңбекқорлық - жалқаулық, риясыздық - сарандық, т.б.

Табиғат пен экологиялық тәрбиеге рухани-адамгершілік тәрбие беруде, әсіресе отансүйгіштікке тәрбиелеуге ерекше орын беремін, өйткені туған табиғат баланы үнемі қоршап алады, оның өміріне өте ерте кіреді, оған қолжетімді және түсінікті [4].

Патриотизмді тәрбиелеу өте маңызды, оның ішінде: адамның туып-өскен жеріне деген сүйіспеншілік сезімі, туған жерге деген қамқорлық, оның әлеуметтік және мәдени жетістіктерімен мақтану, тарихи өткенге құрметпен қарау. шағын Отаны мен одан қалған дәстүр [5].

Олай болса, бастауыш сынып оқушыларын отансүйгіштікке тәрбиелеу, оның рухани жан-дүниесін қалыптастыру мәселесі ұзақ уақыт бойы зерттеу нысаны болып, қазіргі кезеңде де басты мәселе болып қала береді.

Дегенмен, бұл мәселе бойынша зерттеулердің жеткілікті санына қарамастан, теориялық түсінуді және практикалық іске асыруды талап ететін сұрақтар қалады. Патриотизмді қалыптастыру - Қазақстан азаматының жеке басын рухани-адамгершілік дамыту мен тәрбиелеудегі негізгі ұлттық құндылық

- жас ерекшеліктері мен нақты педагогикалық жағдайларды ескере отырып, оқушылар өмірінің барлық салаларында жүзеге асырылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Бұзаубақова К.Ж., Елубаева М.С. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық /К.Ж.Бұзаубақова, М.С.Елубаева. –Тараз: ИП " Бейсенбекова А.Ж.", 2019. – 379 б.
2. Құрманалина Ш. Педагогика: Оқу-әдістемелік құрал. -3 басылым.-Астана: Фолиант, 2016.-368б.
3. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық [Текст] / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.
4. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика./Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т.,Берикханова А.Е. Оқулық.– Алматы: ОНОН. 2018, - 357 бет.
5. Бороздина, Г.В. Психология и педагогика: Учебник для бакалавров / Г.В. Бороздина. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 477 с.

ОӘЖ 37.036

**МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТОЛЕРАНТТЫ МІНЕЗ - ҚҰЛҚЫН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ**

Сапаралы А.Н., Тастанбек Л.Ф., Абу С.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье дано определение понятия толерантность и рассмотрены основные направления формирования толерантного поведения школьников.

Summary: In this article, the definition of the concept of tolerance is given and the main directions of formation of tolerant behavior of schoolchildren are considered.

Бүгін біз теледидар экрандарынан және жетекші саясаткерлердің аузынан соңғы кезге дейін бізге бейтаныс «толеранттылық» сөзін жиі естиміз. ЮНЕСКО-ның ұсынысымен жаңа ғасырдың бірінші онжылдығы планета балалары үшін бейбітшілік және зорлық-зомбылықсыз онжылдық болып жарияланды. Неліктен бұл мәселе қазіргі кезде өзекті деп ойлайсыз?

Соңғы жылдары жиілеп кеткен зорлық-зомбылық, лаңкестік және төзімсіздік әрекеттері дінаралық, ұлтаралық және басқа да қақтығыстарды ушықтырды.

Адамдар ымырасыздық және келісімге келушілік жоғары құндылықтарға - өзара қолайлы шешімдерді таба білуге, пайда болуының алдын алуға және бар қақтығыстарды жеңуге мүмкіндік беруі керек екенін түсінеді.

Қазіргі мектеп оқушылары бір-біріне, өзге ұлт өкілдеріне қаншалықты төзімді? Жасөспірімдерден олардың этноәлеуметтік мінез-құлқы жағынан жақын болашақта не күтуге болады? Толерантты адамды кім тәрбиелеуі керек? деген сұрақтарға жауап іздеп көрейік. Осы және басқа да сұрақтар бүгінгі таңда ғалымдарды, мұғалімдерді, психологтарды, ата-аналарды қызықтырады.

Әр сала мамандары қарастырылып отырған мәселе бойынша өз пікірлерін білдіреді.

Тарихшылар: «Толеранттылық» ұғымының тарихына тоқталайық. Оның пайда болуы діни соғыстар дәуірімен байланысты. Өзінің бастапқы мазмұнында ол католиктер мен протестанттар келісуге мәжбүр болған ымырашылдықты білдіреді. Кейінірек толеранттылық келісім принципі ретінде ағартушылықтың либералдық санасына енеді. 17–18 ғасырлардың көрнекті ғалымдары – Гоббс, Локк, Вольтер, Руссо – зорлық-зомбылық діни қақтығыстар мен діни төзімсіздікке қарсы шықты. Ағартушылар қызметінің нәтижесі жалпыадамзаттық құндылық, діндер мен халықтар арасындағы келісім факторы ретінде толеранттылық идеясының қоғамдық санаға біртіндеп енуі болды [1].

Филологтар: «Толеранттылық» ұғымының этимологиясына жүгінуге тырысайық. Ол латынның *tolerate* (төзу, төтеп беру, шыдау) етістігінен шыққан. Сонымен бірге әртүрлі мәдениеттердегі «толеранттылық» сөзінің аудармасы мен түсіндірмесі екі жақты. Бұл ұғымды салыстырмалы талдау мынадай қорытынды жасауға мүмкіндік береді.

Ағылшын тілінде «толеранттылық» ұғымының үш мағынасы бар: тұрақтылық, төзімділік, рұқсат етілген ауытқу.

Француз тілінде «толеранттылық» – «басқаның бостандығына, оның ойлау, мінез-құлық, саяси және діни көзқарастарына құрмет».

Қытай тілінде «толерантты болу» «басқаларға рұқсат беру, рұқсат ету, жомарт болу» дегенді білдіреді.

Араб тілінде «толеранттылық» «шыдамдылық, жұмсақтық, жанашырлық, шыдамдылық, басқаларға мейірімділік» деп түсіндіріледі.

Орыс тілінен аударғанда «толеранттылық» «төзімділік, төзе білу, басқа адамдардың пікіріне төтеп беру, басқа адамдардың әрекеттеріне жұмсақ болу, олардың қателіктеріне жұмсақ болу» дегенді білдіреді. Даль толеранттылықтың мәні кішіпейілділік, момындық, жомарттық сияқты адами қасиеттермен байланысты екенін атап өтеді. Ал төзімсіздік ашуланшақтықтан, асығыстықтан, талапшылықтан және басқа да ойсыздық, екпінділік, жетілмегендік сияқты әрекеттерден көрінеді. Даль жеке нанымдарға төзімділік, басқа сенімге төзімділік мысалдарын қолдана отырып, толеранттылықтың не екенін түсіндіреді [2].

Көріп отырғанымыздай, толеранттылық - бұл бірқатар нюанстары бар өте күрделі термин.

Саясаттанушылар: Толеранттылықтың бір қыры – этникалық толеранттылық. Этносаралық проблемалар бүгінгі күндегі шындықтың тұрақты серігіне айналды. Бұл мыңдаған өлген адамдар, бұзылған отбасылар, көшедегі балалар – ұлтаралық төзімсіздік пен текетірестің бағасы.

Ғасырлар бойы халықаралық проблемаларды шешу дәстүрлі түрде өздерінің айырмашылығын қорғай алмайтын әлсіздерді бағындыру ниетімен болды. Өкінішке орай, бұл дәстүр бүгінде де жалпы адамзаттық мәселелерді шешуде де жалғасуда.

Педагогтар: Мектеп оқушыларының бойында толерантты мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруда мектепке ерекше жауапкершілік жүктеледі. Бірақ

бүгінде мектеп мұғалімдері бұған дайын ба? Олардың осы салада білімі мен практикалық дағдылары жеткілікті ме және олар өздері үлгі бола ма? Бұл мәселе де өзекті болып табылады, өйткені мектеп арқылы толеранттылыққа үйрету де ата-аналармен жұмыс болып табылады, бұл халықтың едәуір бөлігінің толеранттылық санасының өрісін айтарлықтай кеңейтуді білдіреді.

Психологтар: Толеранттылық принципін іс жүзінде жүзеге асыру мүмкін бе? Біз солай ойлаймыз. Бұл кейбір қарапайым шарттарды сақтауды талап етеді. Олар: басқаны бағындыруға ұмтылмаңыз, яғни толеранттылық позициялардың кейбір теңдігі негізінде ғана құрылады. Бұл ұғым міндетті түрде әркімнің қадір-қасиетін құрметтеуді, даралықты иелену және сақтау құқығын қамтиды.

Өзге ұлт өкілдерінің мәдениетін, салт-дәстүрін, өмір салтын тану көптеген адамдарға тән бағалау әрекетін танымдық әрекетке айналдыруға мүмкіндік береді. Басқаларды сол қалпында қабылдаңыз. Бұл шарт өзара әрекеттесу субъектілері бірін-бірі қайта жасауға емес, басқасын барлық жеке ерекшеліктері бар тұтас нәрсе ретінде қабылдауға ұмтылу керек дегенді білдіреді.

Толерантты өзара әрекеттестікке жету үшін серіктестерді біріктіретін және оларды ажыратпайтын нәрсені табу маңызды. Сондықтан, алдымен жалпыны ерекшелеп, содан кейін ғана керісінше назар аудару керек. Өзіл-оспақты түсіне білу. Өз-өзіне күле білу - толерантты адамның маңызды қасиеті. Өз-өзіне күле алатын адамның басқалардан артық сезіну қажеттілігі аз болады.

Толеранттылық – азаматтық қоғамның негізгі рухани-адамгершілік қағидасы. Оның қоғамға енуінің сәтті немесе сәтсіздігі адамның толеранттылық деңгейіне байланысты. Оның әлеуметтенуінің нәтижесінде қазіргі уақытта толеранттылық туралы түпкілікті қалыптасқан және біркелкі түсінікті термин ретінде айту мүмкін емес [3].

«Толеранттылық» ұғымы ұзақ уақыт бойы қалыптасып, қазіргі заманға толық сәйкес болу үшін бірте-бірте сан алуан мағынаға ие болып, жинақталды.

Толеранттылық кең ұғым, ол әртүрлі әлеуметтік топтардың өкілдері арасындағы сындарлы өзара әрекеттесуге ықпал ететін тұлғаның мақсаттылығы ретінде түсініледі.

Сонымен, біздің ойымызша, «толеранттылық» азаматтық қоғамның құндылық және әлеуметтік нормасы болып табылады, ол барлық азаматтардың әртүрлі болу құқығынан көрінеді; әртүрлі конфессиялар, саяси, этникалық және басқа да әлеуметтік топтар арасындағы тұрақты келісімді қамтамасыз ету; әртүрлі әлемдік мәдениеттердің, өркениеттер мен халықтардың алуан түрлілігін құрметтеу; сыртқы түрі, тілі, наным-сенімі, әдет-ғұрыптары мен наным-сенімдері бойынша ерекшеленетін адамдарды түсінуге және олармен ынтымақтастыққа дайын болу.

«Толеранттылық» түсінігі, көптеген дереккөздерде шыдамдылық ұғымымен анықталғанымен, неғұрлым айқын белсенді бағытқа ие. Толеранттылық – пассивті, мойынсұнғыш шыдамдылық емес, этникалық топтар, әлеуметтік топтар арасындағы өзара түсіністік жолындағы, басқа мәдени, ұлттық, діни немесе әлеуметтік ортадағы адамдармен жағымды қарым-

қатынас жасау жолындағы толеранттылыққа белсенді моральдық ұстаным және психологиялық дайындық.

Мектепте оқушылары арасында толеранттылықты тәрбиелеу - мақсатты, жүйелі ұйымдастырылған процесс. Толеранттылыққа тәрбиелеу эпизодтық болуы мүмкін емес және болмауы керек, ол толеранттылыққа тәрбиелеу мәселесі күн сайын шешілгенде ғана өз жемісін береді. Толеранттылыққа мыналар жатады: басқаларға қамқорлық, жұмсақтық немесе кешірімділік, шыдамдылық, сенім, өзін-өзі бақылау, жақсы ниет, басқаларды айыптамау, эмпатия, басқаларды тыңдай білу.

Мектеп оқушыларын толеранттылыққа үйретудің келесі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

1) мектеп жасындағы балаларды барлық адамдардың адамдық қадір-қасиетін құрметтеу қағидасымен таныстыру;

2) мектеп жасындағы балалардың әр адамның қайталанбас тұлға екендігін түсінуі (балаларды адамдар арасындағы айырмашылықтарды құрметтеуге тәрбиелеу қажеттілігі);

3) оқушылардың бір-бірін толықтыру принципін айырмашылықтардың негізгі белгісі ретінде түсіну (әркім олардың айырмашылықтары бірін-бірі толықтыратын элементтер, олардың әрқайсысының жалпы топқа сыйы ретінде әрекет ете алатынын түсінуі керек);

4) мектеп оқушыларының бірлескен іс-әрекеттің негізі ретінде өзара тәуелділік принципін түсінуі (ынтымақтастық арқылы мәселелерді шешуде барлығына қандай пайда әкелетінін нақты көрсету үшін тапсырмаларды орындау кезінде балаларды мәселелерді бірлесіп шешуге және еңбек бөлінісіне үйрету маңызды).

Оларға мыналар жатады: біреудің немесе бірдеңенің жақсы жақтарын біреулер көрсете алатындай, ал басқалары көре алатындай балалардың өмірлік әрекетін ұйымдастыру; балаларға мектептен тыс ортаны, жақын ортадан (отбасы, достар) әлеуметтік өмір құбылыстарына (әлеуметтік стратификация, материалдық қиындықтар, қоғамдық көңіл-күй) дейін өмірінің әлеуметтік фонының сәйкессіздігін түсінуге көмектесу. Әңгіме жеке тұлғаның сана-сезімін тәрбиелеу әдістері мен тәжірибеге бағытталған әрекеттер туралы болып отыр.

Т.С. Таюрская оқушыларда толерантты мінез-құлықты тәрбиелеудің әдістері мен формаларын жіктеуге көзқарасты ұсынды. Ол кіші мектеп оқушыларының толерантты санасын тәрбиелеу әдістерін үш топқа бөлді:

1) сана деңгейінде толерантты мінез-құлыққа тәрбиелеу әдістері (түсіндіру, этикалық тақырып бойынша әңгіме, ұсыныс, этикалық әңгіме, пікірталас, мысал);

2) әрекетті ұйымдастыру және толерантты мінез-құлық тәжірибесін дамыту әдістері (жаттығу, талап ету, оқыту, тапсырма беру);

3) толерантты мінез-құлықты ынталандыру әдістері (марапаттау, жазалау).

Бастауыш сынып оқушысының тұлғалық қасиеті ретінде толеранттылықты дамыту критерийлерін төмендегідей көрсетуге болады.

1) Толерантты сана: басқаның барын білу, әдеттен тыс; басқа діндердің, ұлыстардың, ұлттардың өмір сүруі, олардың бірегейлігі туралы білім.

2) Толеранттылық сезімдері, қасиеттері және тұлғалық қасиеттері: басқаларға деген бейімділік, төзімділік, шыдамдылық, сезімталдық, жауаптылық, альтруизм, айырмашылықтарға төзімділік, мейірімділік, гуманизм, эмпатия, бейбітшілік, өзін-өзі бағалау, ынтымақ пен бірлік сезімі, сыпайылық, өзін-өзі ұстау, нәзіктік, мейірімділік, қамқорлық, сүйіспеншілік, сыпайылық, ұстамдылық, жолдастық сезім.

3) Толерантты мінез-құлық зорлық-зомбылықсыз негіздегі мінез-құлық ретінде: жағымды тіл, тең қарым-қатынас, сене білу, өзін-өзі ұстай білу, басқаларды айыптамау, тыңдай білу. Бұл кіші мектеп жасындағы балаларда толеранттылықты дамыту тұжырымдамасы, оның мақсаты – толерантты тұлғаны дамыту және өзара байланысты міндеттер жүйесі; бастауыш сынып оқушысында осы сапаны дамыту тәсілдері (тұлғалық-бағдарлық, гуманистік, коммуникативті-диалогтік, мәдени, белсенділік, экологиялық, жүйелік); принциптер жиынтығы; қызмет бағыты; педагогикалық құралдар жүйесі; толеранттылықты қалыптастыру критерийлері мен көрсеткіштері, сонымен қатар толеранттылықтың қалыптасуының диагностикасы.

Бала мектеп табалдырығын аттаған кезде адами қарым-қатынас әлеміне енеді, оның жағымды әлеуметтенуі болашақта демократиялық, құқықтық қоғамның дамуы үшін қажетті негіз болып табылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Шаяхметова М. Толеранттылықты қалыптастырудың кейбір педагогикалық мәселелері // Ұлт тағлымы – 2008. - №2.23-26 бет.

2. Жусанбаева, Г. Толеранттылық - өзара сыйласымдықты қалыптастыру құралы // Воспитание школьника=Оқушы тәрбиесі. - 2012. - № 10. - С. 2-5

3. Нысанбаев Ә.Н. Егемендікке ие болу мен нығаюы жағдайындағы қоғамдық сананың эволюциясы және жаңа құндылықтар жүйесінің қалыптасуы // Тәуелсіз Қазақстан философиясы. Астана: Аударма, 2016. - 544б

ОӘЖ 37.036.5

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІНЕ ҚЫЗЫГУШЫЛЫҒЫН ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ АРТТЫРУ

Сапарбай А.Е., Саип Д.Е., Аманбек А.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается актуальность проблемы использования игр на уроке естествознания младших школьников. Раскрываются эффективность игровых методов в учебном процессе; развитие познавательной активности учащихся; развитие мотивации к обучению.

Summary: The article considers the relevance of the problem of using games in the natural science lesson of younger schoolchildren. The effectiveness of game methods in the educational process is revealed; the development of cognitive activity of students; the development of motivation to learn.

Қазіргі қоғамда жалпы білім беру жүйесінде бастауыш сынып оқушыларының мектептегі оқу процессінде белсенділік танытып сабақ үлгерін жоғарылату өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Бастауыш сынып оқушылары өмірге қалыптасуы үшін қажетті негізгі дағдылар мен құзыреттер ойын арқылы қалыптасады. Ойын оқытудың ең көне және соған қарамастан өзекті әдістерінің бірі болып келеді. Ойын бала тәрбиесінің маңызды құралдарының бірі ретінде кеңінен қолданылды. Пәндерді оқыту жүйелерінде ойын ерекше орын алады.

Ойын – бұл баланың қоршаған ортаға әлеуметтенуінің табиғи түрі болып табылады. Ойында балалар қоршаған өмірді бейнелейді және олардың қабылдауы мен түсінуіне қол жетімді фактілерді, құбылыстарды үйренеді. Ойынды қоршаған әлеммен танысу құралы ретінде қолдана отырып, мұғалім балалардың назарын жаңа білім шеңберін кеңейту үшін құнды құбылыстарға бағыттай алады. Сонымен бірге, ойын балалардың қызығушылығын оятады, ойынның мазмұнын байыту үшін білімді игеру қажеттілігінің қызығушылығын, қажеттілігі мен санасын дамытады, ал ойын арқылы ойын барысында білімді әртүрлі жағдайларда басқару қабілетін қалыптастырады. Ойынды басқара отырып, мұғалім бірдеңе жасауға, үйренуге, күш-жігер жұмсауға және балалардың рухани әлемін байытуға белсенді ұмтылысты тәрбиелейді. Ойын арқылы оқыту балаларға оқу материалын беру ыңғайлы емес, бірақ ойын арқылы балаларға жаңа материалды қабылдау табиғи түрде және өте ыңғайлы болады.

Өсіп келе жатқан баланың ойында қажеттілігі екенін бәрі біледі. Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалар үшін ойын өте маңызды: балаларда ойын арқылы оқу, еңбек және даму процесстері жүзеге асады. Қазіргі уақытта педагогика ғылымында бүкіл бағыт бар – ойын мектепке дейінгі және бастауыш білім беру балаларын тәрбиелеу мен оқытудың жетекші әдісі, балаларды білім беру қызметіне біріктірудің маңызды әдістерінің бірі ретінде қарастыратын ойыншық педагогикасы.

Ойын – оқу пәніне деген қызығушылықты дамытудың ең тиімді құралдарының бірі. К. Д. Ушинский сонымен қатар таным процесін нәтижелі ету үшін ойын-сауық элементтерін, ойын сәттерін оқушылардың оқу жұмысына енгізуге кеңес берді [1]. Виноградова Н. П. ол "... пьеса-балаларды қоршаған әлеммен таныстыру сабағының құрылыс материалы (бөлігі)" [2]. С. А. Амонашвили, А. К. Бондаренко, Е. Ф. Иваницкая, Е. И. Удадьцова, А. И. Сорокина ойынның оқу мүмкіндіктерін зерттеуге арналған

Ойын балалардың мектептегі алғашқы жылдарында маңызды орын алады. Оқытудың бастапқы кезеңінде оқушылар тек ойынның формасына, содан кейін мазмұнына қызығушылық танытады, онсыз ойынға қатысу мүмкін емес. Ойын барысында студенттер әр түрлі жаттығуларды тыныш орындайды, онда олар белгілі бір әрекеттерді орындап, тапсырмаларды шешуі керек. Ойын оқушыларды іздеу шарттарына қояды, жеңіске деген қызығушылықты оятады, сондықтан балалар тез, тапқыр болуға,

тапсырмаларды нақты орындауға, ережелерді сақтауға тырысады. Ойын барысында балалар достарына көмектесуді, басқа адамдардың пікірлері мен мүдделерін ескеруді, олардың тілектерін шектеуді үйренеді. Олар жауапкершілік сезімін, ұжымшылдықты, тәртіпті, ерік-жігерді, мінезді дамытады.

Ойындардың едәуір бөлігі осы немесе басқа жалпылауды жүзеге асыруға, жаңадан үйренген ережелерді орындауға, жүйеде алған білімдерін бекітуге, қайталауға, жаңа байланыстар орнатуға мүмкіндік береді, бұл өткеннің терең игерілуіне ықпал етеді.

Зерттелген материалды бекіту кезеңінде логикалық ойындарды қолдануға болады (Жаратылыстану, 2 класс, Тулегенов Е.А., Аушахманова Б.Т., Жомартова К.С., Караева С.И, 2022, Арман-ПВ, сабақ тақырыбы: "Жануарлардың алуан түрлілігі"). Үй тапсырмасы: балаларға жұмбақтар ұсынылады және олар сабақта "жауап тауып", суретті тақтаға жазып бекітуі керек. Барлық жануарларды топтарға бөлеміз.

Балалар жұмбақтарды тапқанда, қажетті суреттер тақтаға бекітілген, оларға келесі сұрақтар қойылады:

- Біз барлық жануарларды қандай топтарға бөлдіңіз?;

- Біз жәндіктер тобына нені жатқызамыз;

- Құмырсқа мен масаның жәндіктер екенін қандай белгілерден анықтай аламыз?;

- Жәндіктер дегеніміз не? ;

Ұқсас тапсырмалар жануарлардың әр тобы үшін орындалады. Ойынның кейбір түрлерін қарастырайық.

Баланы қоршаған әлеммен таныстырған кезде дидактикалық ойын кеңінен қолданылады. Дидактикалық ойын бастауыш сынып оқушыларын оқытудың өте маңызды әдісі болып табылады, өйткені ол балалардың білімін нақтылау және жүйелеу үшін, оқу іс - әрекетінің негізгі компоненттерін дамыту үшін-ережелерге сәйкес әрекет ету, өз әрекеттерін басқа қатысушылардың әрекеттеріне бағындыру үшін үлкен маңызға ие. ойын және т. б. Ойынды немесе оның құрамын таңдағанда, оның құрылымдық элементтерінің болуы мен анықтығына назар аудару керек: дидактикалық мақсат (тапсырмалар), ойын ережелері және ойын әрекеттері.

Мысал келтірейік. Ойынның ағартушылық мақсаты" бұл неден және кім үшін жасалған?" бұл балаларға көйлектері мен костюмдерінің мақта матадан тігілгенін түсіндіру. Ойын ережелері: мұғалімнің әңгімесін мұқият тыңдаңыз, жол бойында оқиғаны бейнелейтін суретті көрсетіңіз. Ойын әрекеттері: мақта өсетін жерге саяхат.мақта маталары мақтадан жасалған жерде - "каликко патшалығында". көйлектер мен костюмдер матадан тігілген тігін фабрикасына саяхат. мұғалімнің әңгімесінің мазмұнына сәйкес келетін суреттерді көрсету.

Рөлдік ойын-бұл қиялға, белсенділікке, шығармашылыққа, бастамаға негізделген және қиялдағы жағдайдың тәуелсіз дамуын талап ететін балалардың тәуелсіз, еркін әрекеті. Сондықтан рөлдік ойындар балалар үшін

маңызды іс-әрекетке айналады. "... Қандай да бір күрделі жұмыс үшін қажет күш-жігер азаяды, бірақ егер бұл жұмыс ойын түрінде болса, көбейіп, жақсы нәтижелерге әкеледі", - деді Э.Клапаренд [3].

Рөлдік ойын барысында балалардың бұрын алған білімдері нақтыланады және жүйеленеді, оларды оқу және күнделікті жағдайларда қолдану дағдылары бекітіледі.

Мысалы, табиғаттағы күзгі өзгерістермен таныстыратын сабақтардан кейін (З. А. Клепинина, 2-сынып) рөлдік ойын өткізу ұсынылады

"Орман кездесуі."Балаларға рөлдер бөлінеді (аю, қоян, кірпі, тиін, кесіртке, көбелек, тоқылдақ, қарақұйрық және т. б.), жиналыстың "Президентін" таңдаңыз, содан кейін әр қатысушы басқаларға қысты қалай өткізетінін айтады. Басқа "жануарлар" оған сұрақтар қояды, кеңес береді немесе қарсылық білдіреді.

Ойындарды қолданатын сабақтар көңілді болады, оқушыларды қызықтырады, оларды белсенділік іздеуге итермелейді, проблемалық жағдайды өз бетінше шешуге міндет қояды. Сабаққа ойын-сауық материалын жүйелі түрде енгізу білім беру процесін байытуға және әртараптандыруға ғана емес, сонымен қатар балаларды қоршаған әлемге басқаша қарауға көмектеседі. Бұл ізденімпаз, ізденімпаз, ізденімпаз адамның келбеті - әуесқой, табиғатты қорғаушы.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Батова, И.С. Дидактический обучающий комплект. Игры для детей "Во саду ли, в огороде": 2 корзины, 8 овощей, 8 фруктов. ФГОС ДО / И.С. Батова. - М.: Учитель, 2018. - 503 с.
2. Давидчук, Антонина Николаевна Дидактическая игра - средство развития дошкольников 3-7 лет. Методическое пособие / Давидчук Антонина Николаевна. - М.: Сфера, 2017. - 569 с.
3. Нищева, Н. В. Волшебное дерево. Календарь природы. Дидактическая игра / Н.В. Нищева. - М.: Детство-Пресс, 2015. - 60 с.

УДК 372.853

ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ФИЗИКИ

Саранжипова А.К.

Павлодарский педагогический университет имени Әлкей Марғұлан, г. Павлодар,
Казахстан

Түйін: Мақалада оқушыларды оқытуда құзыреттілік тәсілді енгізу бойынша ұсыныстар қарастырылады және физика сабақтарында ойын технологияларын сабақтың жаңа тақырыбына шығу және оқушыларды оқу процесіне тарту элементі ретінде шақыру кезеңінде қолдану мысалы келтірілген.

Summary: The article describes the recommendations for the introduction of a competence-based approach in teaching schoolchildren and provides an example of the use of game technologies in physics lessons at the challenge stage, as an element of entering a new lesson topic and involving students in the learning process.

В Республике Казахстан уделяется большое внимание развитию образования, и с 2022 года в силу вступил Государственный общеобязательный стандарт общего среднего образования (далее ГОСО) приказом Министра просвещения от 3 августа 2022 года №348, в котором определены требования к содержанию, максимальному объему учебной нагрузки, уровню подготовки обучающихся и сроку обучения [1].

На основе требований, предъявляемых ГОСО, были разработаны типовые учебные программы по каждому предмету и ежегодно для педагогов Национальная Академия образования им. И.Алтынсарина разрабатывает Инструктивно-методическое письмо, которое включает в себя рекомендации по организации учебного процесса в текущем году.

Метапредметные и предметные компетентности в естественнонаучной области – это способность использовать естественнонаучные знания для решения проблем в реальных ситуациях, которые могут быть исследованы и решены с помощью научных методов, для получения выводов, основанных на наблюдениях и экспериментах. Эти выводы необходимы для понимания окружающего мира и тех изменений, которые вносит в него деятельность человека, и для принятия соответствующих решений [2].

В рекомендациях по организации учебного процесса важным элементом является развитие предметных компетенций по естественно-научным предметам через использование различных методов и подходов:

1. Работа с текстом;
2. Работа в группах;
3. Внедрение знаний на практике;
4. Использование современных технологий;
5. Развитие умений самоорганизации [2].

В диссертации А.Н. Дахина он полагает, что «компетенции должны подкрепляться личностными качествами (работоспособность, прилежность, увлеченность, выносливость, преодоление трудностей, сдержанность, оптимизм, терпимость при разочарованиях и др.), наряду с большим комплексом умений содержать свойства личности, сформированные в процессе обучения» [3]. Важной особенностью компетенции, в понимании Е.С. Сергеева, является то, что в отличие от знаний, умений и навыков, которые всегда «хранятся в готовом» виде, компетенция «собирается» лишь в момент ее реализации, т. е. в ответ на ситуацию [4].

В учебном пособии О.И. Мезенцовой «Современные педагогические технологии» она классифицирует их на 2 больших вида: технологии личностно-ориентированного обучения и технологии деятельностного типа [5]. К технологиям деятельностного типа она относит:

- технологию оценивания учебных достижений;
- технологию проблемного обучения;
- технологию проектного обучения;
- технологию развития критического мышления;

- технологию модульного обучения;
- метод «case study»;
- технологию дидактической игры.

Технология дидактической игры как метод передачи знаний от старшего поколения к младшему использовали с древности. Игра – это удивительный процесс, в то же время достаточно сложный для организации обучения. Игра, являясь по сути развлечением и отдыхом, способна перерасти в обучение, творчество, терапию, модель человеческих отношений и труд. Игровая деятельность используется в качестве самостоятельных технологий для изучения новых понятий, темы и даже раздела учебного предмета. Может быть использована как элемент более общей технологии, урок или его части могут быть проведены в форме игры, а также внеклассные мероприятия. Педагогические игры отличаются от обычных игр тем, что имеют четкую цель обучения и направлены на получение учебно-познавательных результатов. Часто игра является средством стимуляции интереса к учебной деятельности.

Игра в педагогике несет в себе множество различных функций, таких как социокультурная, межнациональную коммуникацию, самореализацию, коммуникативную направленность, диагностическую, коррекционную, и, наконец, развлекательную. Игровые формы обучения создают благоприятную среду для повышения мотивации к обучению различными способами. Ситуация успеха благоприятно влияет на эмоциональный фон в классе, развивает познавательный интерес. Поражение воспринимается как личный вызов к улучшению и углублению знаний предмета, а ожидание реванша и следующей победы стимулирует повышение качества знаний. Урок, проводимый в игровой форме, требует соблюдения правил и четкой организации.

В качестве примера игры на развитие предметной компетенции приведем сценарий игры. Это – техника «Секрет Джованни», психологическая игра, предложенная Клаусом Фопелем. Оригинальное название и персонажей мы оставляем без изменений, но процесс перекладываем на предмет. Использование этой техники на уроках позволяет нам показать, что члены группы могут достичь успеха только в том случае, когда каждый из них вкладывает свои силы в общее дело и продемонстрировать перед учениками роль внутрикомандной дисциплины и важность умения слушать и слышать друг друга. Упражнение помогает также сформировать умение собирать и отбирать информацию для принятия решения.

Тема: «**Полное внутреннее отражение**»

Предмет: Физика

Класс: 8

Цель обучения:- объяснять явление полного внутреннего отражения, опираясь на эксперимент;

Принцип дифференциации: усложнение

Ключевые слова: мираж, иллюзия, голограмма, калейдоскоп

Учащиеся одновременно получают вводные данные. Им необходимо ответить на вопросы, которые в то же время являются выходом на тему урока.

Тем самым, учащиеся будут заинтересованы в получении знаний, и в дальнейшем смогут их применить при выполнении практических заданий.

Вводные данные: Джованни – известный воришка. Но у него есть и основная профессия. Джованни спрятал украденную вещь, выполняя очередное задание.

1) Джованни по профессии кто?

- летчик
- аквалангист
- астроном
- ювелир

2) Что украл Джованни?

- бриллиантовое кольцо
- деньги
- смартфон
- телескоп
- ноутбук

3) Где спрятал украденную вещь?

- в воде
- в сейфе
- в больнице
- в школе
- в ювелирном салоне

Каждому участнику игры выдаются утверждения, представленные в таблице 1. Эта игра рассчитана на 15 участников, но при необходимости количество утверждений можно изменить.

Таблица 1 – Утверждения для игры

1) Джованни не работает с мелкими телами.   2) Джованни не спит ночью   3) Джованни боится высоты   4) У Джованни есть друг Гарри Питтбул   5) Гарри Питбулл провел более 100 операций по коррекции зрения.   6) Джованни получил консультацию у Гарри Питтбула.   7) Джованни с детства любит плавать.   8) Тетя Роза оплатила курсы для Джованни «Аквалангист дайвинг».   9) Благодаря т Розе Джованни начал профессиональную деятельность.   10) Джованни не интересуется оптическими приборами   11) Лиза Лонгбайн – сестра Джованни   12) Сестра Джованни подарила ему смартфон и ноутбук.   13) Джованни заполнил сейф деньгами   14) Лиза работает в школе   15) Джованни не прячет украденные вещи рядом с друзьями и родственниками.

Для усложнения игры, можно не выдавать варианты ответов участникам игры. Практика показала, что дети находят правильные ответы самостоятельно, без подсказок, за 6-8 минут, а с подсказками за 2-3 минуты.

Исходя из утверждений, а также правильно выстроенной логической цепочке, ученики должны прийти к выводу, что Джованни по профессии аквалангист, украл бриллиантовое кольцо и спрятал его под водой. А уже сопоставив эту информацию, приходят к выводу новой темы урока, уже опираясь на знания об оптической плотности сред, о разных показателях преломлений с интересом изучают новый материал. С помощью такой игровой техники, одна из сложных тем раздела «Оптика» усваивается учащимися очень легко.

Список использованной литературы:

1. Государственный общеобязательный стандарт общего среднего образования РК, приложение 4 к приказу Министра просвещения РК от 3.08.2022 г. №348 Об утверждении государственных общеобязательных стандартов дошкольного воспитания и обучения, начального, основного среднего и общего среднего, технического и профессионального, послесреднего образования - ИПС "Әділет" (zan.kz)

2. Инструктивно-методическое письмо «Об особенностях учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2023-2024 учебном году», с.48

3. Дахин, А.Н. Моделирование компетентности участников открытого общего образования: дис. доктора.пед. наук/ А.Н. Дахин. – Новосибирск, 2012.-435 с.

4. Сергеев, И. С., Блинов, В.И. Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеурочной деятельности: практическое пособие / И. С. Сергеев, В. И. Блинов. – М.: АРКТИ, 2007. – 132с.

5. Мезенцева, О.И. Современные педагогические технологии: учебное пособие для студентов-бакалавров, обучающихся по педагогическим направлениям и специальностям / Автор-составитель: О.И. Мезенцева; под. ред. Е.В. Кузнецовой; Куйб. фил. Новосиб. гос. пед. ун-та. – Новосибирск: ООО «Немо Пресс», 2018. – 140 с.

ОӘЖ 376

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ТОЛЕРАНТТЫ КӨЗҚАРАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Сеитжанова Д.Н., Жолдибаева С.А., Исабекова С.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье приведены наиболее эффективные формы работы по формированию толерантности отношение учащихся, учителей и родителей в инклюзивном образовании.

Summary: The article presents the most effective forms of work on the formation of tolerance among students, teachers and parents in inclusive education.

Инклюзивті білім бүгінде ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде процесс ретінде қарастырылады ерекше білім беруді қажет ететін балаларды жалпы білім беретін мектептерде оқыту ретінде [1].

Инклюзивті білім-бұл көзқарастардың тұтас философиясы және оны бір сөз тіркесіне сыйғызу мүмкін емес. Бірақ біз, қазіргі мұғалімдер, бұл туралы білуіміз керек, бұл туралы түсінігіміз және өз пікіріміз болуы керек.

Қазіргі уақытта біздің еліміздегі ұлттық білім беру саясаты мыналарды құруға бағытталған ерекше білім беруді қажет ететін балаларды қосу үшін оңтайлы жағдайлар жалпы білім беру мекемелері, инклюзивті білім беруді дамыту.

Ерекше білім беруді қажет ететін баланың тұрғылықты жері бойынша білім алу құқығы олар үшін қалыпты дамып келе жатқан құрдастарымен инклюзивті білім беруді ұйымдастыру.

Алайда, біздің қоғамда ерекше білім беруді қажет ететін баланы қосумен байланысты тұрғылықты жері бойынша мектеп кеңістігінде бірқатар проблемалар бар:

-білім беру процесін жеңілдететін қол жетімді орта мен техникалық оңалту құралдарының болмауы;

ерекше білім беру қажеттіліктері бар бастауыш сынып оқушыларына арналған процесс;

- ерекше қажеттіліктері бар баламен жұмыс істеудің тиісті дайындығы мен әдістерін білмеуі;

-білім беру мекемесі жағдайындағы білім беру қажеттіліктері;

- көпшіліктің кіші құқықтарын мойындағысы келмеуі;

-ерекше білім беруді қажет ететін орта мектеп оқушысы қалыпты құрдастарының арасында білім алады;

- көптеген ата-аналардың қалыпты дамып келе жатқан балаларын ерекше білім беруді қажет ететін балалармен бірге оқытқысы келмеуі;

- қалыпты дамып келе жатқан балалардың ерекше білім беруді қажет ететін құрдастарын жеткіліксіз қабылдауы;

- ерекше білім беруді қажет ететін бастауыш мектеп жасындағы балалардың әлеуметтік-психологиялық бейімделуіндегі қиындықтар;

- білім беру процесіне қатысушылардың денсаулығы шектеулі бастауыш сынып оқушыларын қабылдамау мәселесі [2].

Осыған байланысты кез-келген білім беру мекемесін дамытудағы орталық міндеттердің бірі ерекше қажеттіліктері бар балаларға деген көзқарас, бұл мұғалімдер мен мамандардың педагогикалық төзімділігін қалыптастыру, ата-аналар, яғни баланы сол қалпында түсіну және қабылдау қабілеті, оны басқа құндылықтардың, ойлау логикасының, мінез-құлықтың басқа түрлерінің тасымалдаушысы ретінде көріп, құрдастарын тәрбиелеу керек, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға төзімділік пен құрметпен қарау.

Толеранттылық басқаларды сол күйінде қабылдауға және олармен өзара әрекеттесуге дайын болуымен көрінеді олармен келісім негізінде ең алдымен, бұл барлығының өзара қарым-қатынасы мен белсенді ұстанымын білдіреді.

Толеранттылық-жетілген адамның өмірлік ұстанымының маңызды құрамдас бөлігі өзінің құндылықтары мен мүдделері бар және сонымен бірге позицияларды құрметтейтін адам және басқа адамдардың құндылықтары

күнделікті өмірде толеранттылық мәдениеті мүмкін болған жағдайда ғана болады. ересектер мен балалар арасындағы қарым-қатынас кез-келген интолерантты қарым-қатынастан босатылады.

Толеранттылық-бұл мейірімділік, төзімділік қана емес, ең бастысы-адам құқықтарын құрметтеу. Бұл адамдардың табиғаты бойынша сыртқы түрі, позициясы, сөйлеуі, мінез-құлқы және т. б. бойынша ерекшеленетінін мойындау құндылықтар және бейбітшілікте өмір сүруге және олардың даралығын сақтауға құқылы [3].

Толеранттылықты қалыптастыру бойынша жұмыс барлық қатысушылармен жүргізілуі тиіс келесі мақсатты топтардағы білім беру процесі:

- оқытушылар мен мамандар (логопед-мұғалім, дефектолог-мұғалім, педагог-психолог, әлеуметтік балалармен жұмыс істейтін мұғалім);
- ата-аналар (заңды өкілдер);
- оқушылар, білім алушылар.

Бастауыш сынып оқушыларына төзімділікті қалыптастыру бойынша жұмыс қалыпсыз мәселелері барлық жерде және әртүрлі деңгейде ерекше назармен шешілуі керек. Жалпы жұртшылық, әртүрлі дәрежедегі әкімшіліктердің өкілдері, әлеуметтік қызмет көрсету саласының қызметкерлері, бұқаралық ақпарат құралдары. Бұл ретте білім беру қызметі (ғылыми) маңызды рөл атқара алады. Конференциялар мен семинарлар, дөңгелек үстелдер, мерзімді басылымдағы материалдарды жариялау), ұйымдастыру жұмыс істеу үшін әртүрлі бейіндегі мамандарды қайта даярлау және біліктілігін арттыру курстарын өткізу, аралас білім беру жүйесі, әлеуметтік және білім беру саласындағы шетелдік тәжірибені зерттеу, ерекше білім беруді қажет ететін балаларды біріктіру.

Мектеп жылдарында қалыптасқан толеранттылық табысты болудың маңызды шарттарының бірі болып табылады. Болашақта адамның әлеуетін іске асыру. Толерантты тұлғаны қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Мектепке келетін болсақ, онда бала көп уақытын өткізеді және өзара сыйластық тәжірибесін алады, айналамыздағы адамдарға мейірімді, толерантты көзқарас. Ерекше балалармен бірлесіп оқыту білім алушылардың қажетті дағдылары мен жеке қасиеттерін дамытуға ықпал етеді: әлеуметтік құзыреттілік, толеранттылық, тұлғааралық мәселелерді шешу дағдылары, өзіне деген сенімділік, өзін-өзі бағалау. Бірлескен іс-әрекет барысында балалар мәселені талқылауға, басқа пікірді тыңдауға және естуге, өз көзқарастарын қорғауға, қақтығыстарды келіссөздер арқылы шешуге, қарсыластың пікірін тыңдауға үйренеді.

Осы мақсатта дефектологтар, әлеуметтік педагогтар балалардың жасын ескере отырып ерекше білім беруді қажет ететін балаларға, дені сау балалардың толерантты қарым-қатынасын қалыптастыру үшін білім беру мекемелеріндегі балалармен сабақ өткізуі керек.

Мамандар рөлдік ойындарды ұйымдастыра алады, жағдайларды ойнай алады, кедергілерді қалай жеңуге болатынын талқылайды және бірлесіп оқуға

мүмкіндік береді. Негізгі түрдің ерекшелігіне байланысты толеранттылықты оқытудың логикасы мен технологиясы тағылымдамадан өтушілердің қызметі әртүрлі болады. Сонымен, мектеп жасына дейінгі балалар мен бастауыш сынып оқушыларының өз қызметінде эмоционалды компоненті бар екендігі белгілі болғандықтан, олармен осы фактіні ескере отырып жұмыс істеу қисынды

Сабақтарда балалар көру қабілеті бұзылған адамдардың өмірінің әртүрлі аспектілерімен таныса алады. Брайль алфавитінің шығу тарихын, оның мағынасын айтып, оқытудың ерекшеліктерімен таныстыру қазіргі әлемдегі нашар көретін балалар осыдан кейін ойындар кешенін өткізу керек, оның барысында балаларға тек тактильді сезімдерді қолдана отырып, көздерін байлап, әртүрлі тапсырмаларды орындауға шақырылады. Бұл ойындар кезінде мектеп оқушылары ерекше білім беруді қажет ететін балаларға қаншалықты қиын болатынын сезінуі мүмкін [4].

Оқушылардың, педагогтардың және ата-аналардың кішілерге толерантты көзқарасын қалыптастыру кезінде инклюзивті білім беруде ерекше білім беруді қажет ететін оқушыларға келесі бағыттарды бөлуге болады:

1. *Инклюзивті білім беру мәселелері бойынша қоғамдық пікір мониторингі.* Алынған мәліметтер негізінде сауалнама нәтижелерін, ата-аналардың, педагогтардың сауалнамаларын іске асыру шарттарын бағалау қажет, инклюзивті (интеграцияланған) оқыту, жағымсыз сәттер, тәуекелдер, қанағаттану дәрежесі.

Алынған ақпарат мыналарға негізделуі мүмкін нақты жалпы білім беру ұйымының қызметін жоспарлау. Мектептің жылдық жұмыс жоспары оқушылардың оң көзқарасын қалыптастыруға бағытталған іс-шараларды қосу қажет, педагогтардың, ата-аналардың инклюзивті білім беруі; жыл өткізілген іс-шаралардың нәтижелілігін көрсетуі тиіс.

2. *Ұйымдастыру қызметі:* сөз сөйлеу: назар аударуға мүмкіндік беретін мерекелер, конкурстар, әлеуметтік акциялар өткізу, ерекше білім беруді қажет ететін балаларға білім берудің қолжетімділігі, әлеуметтік мәселелерді іске асыру аса мұқтаждарға толерантты көзқарасты қалыптастыруға бағытталған жобалар. Басқа сондай-ақ олардың біліктілігін арттыру бойынша педагогтармен жұмысты ұйымдастыру, жоспарлау қажет мектептің әдістемелік бірлестігінің жұмысы аясындағы тиісті іс-шаралар. Маңызды орын балалардың және олардың мәдени-ағартушылық және танымдық қызметін ұйымдастыру үшін ата-аналар (мектеп мерекелері, ертеңгіліктер, балалар шығармашылығының көрмелері, фотоэкспозициялар, мәдени жорықтар, экскурсиялар).

3. *Ақпараттық қызмет* стендтерде, ақпараттық бұрыштарда, мектептің электрондық сайтында осы мәселе бойынша материалдарды толықтыруды, БАҚ-та және мектеп газетінде жарияланымдар дайындауды, мүмкіндігі шектеулі балаларға деген көзқарасқа ықпал етуге мүмкіндік беретін ата-аналар жиналыстарында сөз сөйлеуді көздейді.

4. *Ата-аналар комитетімен жұмыс жасау.* Ата-аналар комитеті мектеп әкімшілігі мен мұғалімдерінің көмегімен сыныптың немесе топтың ата-аналарын пікірлестердің біртұтас, тату командасына біріктіруге, ата-аналардың

өздері де, балалар арасында да барабар қатынастарды қалыптастыруға ықпал етеді. Ата-аналардың қатысуымен клубтар, балалар бірлестіктерін құру бойынша жұмысты ойластыру қажет.

Бұл бағыттағы жұмыстың маңызды формаларының бірі-ата-аналарға арналған кітапхана құру және оларды мамандар ұсынған әдебиеттерді оқуға тарту

Сонымен, инклюзивті білім беру жағдайында оқушылардың, мұғалімдердің және ата-аналардың ерекше білім беруді қажет ететін бастауыш сынып оқушыларына толерантты қарым-қатынасын қалыптастыру бойынша жұмыстың ең тиімді түрлері:

-арнайы семинарлар, кездесулер ұйымдастыру, әр түрлі визуализацияларды (бейнероликтер, презентациялар және т. б.) міндетті түрде көрсету.);

- ерекше білім беруді қажет ететін қатысушыларда адамның оң имиджін қалыптастыру мәселесі бойынша іскерлік ойындар мен тренингтер өткізу, теріс көзқарастарды алып тастау, оң қарым-қатынас нысандарын оқыту;

-біліктілікті арттыру курстарын жоспарлау және өткізу, онда оқытушылар инклюзия жағдайында жұмыс әдістерін үйренеді, жұмыс тәжірибесімен алмасады және т. б.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Айдарбекова А.А. Организационные основы формирования позитивной культуры инклюзивной школы. Алматы, 2013.
2. Мовкебаева, З. А. Инклюзивті білім беруді кіріктіруге педагогтарды дайындау бойынша әдістемелік ұсыныстар. оқу құралы / З. А. Мовкебаева, И. А. Оралканова, А. Дүзелбаева. - Алматы : ЖК "Сағатудинова", 2019. - 160 б.
3. А.Г.Муханбетчина Дефектология негіздері-Орал, 2021 ж.
4. Артпедагогика и арттерапия в специальном и инклюзивном образовании: учебник для среднего профессионального образования / Е. А. Медведева; под редакцией Е. А. Медведевой. Москва: Издательство Юрайт, 2023

УДК 314

СВЯЗЬ РОДИТЕЛЕЙ И ШКОЛЫ В ПОДГОТОВКЕ ДОМАШНЕГО ЗАДАНИЯ

Сейталиева Э.С., Касымалиева Г.О., Жапкеева А.Б.
КГУ им. И.Арабаева, г.Бишкек, Кыргызстан

Түйін: В статье рассматриваются вопросы сельской школы и подготовки домашнего задания. Домашние задания играют огромную роль в развитии самостоятельных учебных умений школьника. Системная работа ученика дома приводит к тому, что процесс учения его не отягощает, он получает навыки поиска информации, учится выполнять работу качественно и в срок. Даны разные определения домашнего задания и их функции. Также предложены результаты анкетирования учащихся на тему «Проблема выполнения домашнего задания глазами учеников». Рассмотрены три направления помощи детям при выполнении домашнего задания.

Summary: The article discusses the issues of rural school and homework preparation. Homework plays a huge role in the development of a student's independent learning skills. The student's systematic work at home means that the learning process does not burden him, he gains the skills of searching for information, and learns to do work efficiently and on time. Various definitions of homework and their functions are given. The results of a student survey on the topic "The problem of doing homework through the eyes of students" are also presented. Three areas of helping children with homework have been discussed.

Воспитание ребенка начинается с семьи. Семья является основным звеном системы духовно-нравственных ценностей, этико-нравственных норм, форм социализации человека. Семья – первый скульптор, который начинает лепить новорожденного человека физически и духовно. От семьи зависит, найдут ли положительные тенденции растущей личности возможность развиваться и затормозятся ли отрицательные наследственные черты. В семье воспитывается новое поколение, формируется гражданин и патриот. Сегодня задача взаимодействия с родителями особенно актуальна.

Содержание и формы работы по просвещению родителей. Необходимость и важность сотрудничества семьи и школы никогда не ставились под сомнение. Именно семья по праву считается главным фактором и условием развития и воспитания ребёнка. Здесь протекает большая часть его жизнедеятельности, закладываются основы его отношений с миром, т.е. начинается процесс воспитания. Семья вместе со школой создаёт тот важнейший комплекс факторов воспитывающей среды, который определяет успешность либо неуспешность всего учебно – воспитательного процесса [1].

Проблемой для учителя являются организационные вопросы, связанные с включением родителей в жизнь школьного учреждения. Родители должны быть убеждены, что их участие в школьной жизни важно для развития ребенка, а не находится на усмотрении учителя.

Задача педагога – помочь родителям осознать свою родительскую и воспитательную миссию как величайшую ответственность за будущее ребенка. Немаловажно и то, что школьное образование и семейное воспитание представляют собой единый, неразрывный процесс.

Взаимодействие педагога и родителей обеспечивается реализацией следующих основных направлений: социологическое исследование семьи и психолого-педагогическое образование родителей; ознакомить родителей с содержанием и методикой воспитательной деятельности; вовлекать родителей в совместную деятельность; организация работы с основными фондами [2].

Также одна из основных задач родителей – помощь в выполнении домашнего задания.

Одним из основных условий успешного обучения детей является овладение ими навыками самостоятельной работы, что проявляется в том числе и при выполнении домашних заданий.

Домашнее задание – очень важная часть процесса обучения (как постановка задания, так и его проверка). Следует отметить, насколько важна подача домашнего задания в композиции урока (в начале, в середине или в

конце). Домашнее задание, данное в начале урока, обычно является связующим звеном урока настоящего с прошедшим или будущим.

Домашнее задание, данное в середине урока, акцентирует внимание учащихся на важных, основополагающих фактах, понятиях изучаемого учебного материала, готовит их к его восприятию.

Домашнее задание в конце урока сделает следующий урок более продуктивным, интересным и содержательным.

Основными целями домашнего задания является мотивированность учащихся, мобилизация сил и возможностей школьников, их способностей, формирование упорства в достижении цели.

Обязательным условием домашнего задания является его правильная организация, четкие инструкции по выполнению, вариативность в соответствии с возможностями и способностями учащихся. Домашнее задание обязательно должно быть задано в рамках урока (ни в коем случае после звонка), при полном внимании всех учеников. Оно должно быть посильным и дозированным. Кроме того, домашнее задание может стать увлекательным занятием, доставляющим радость и удовольствие.

Самое элементарное в домашнем задании – это буквальное повторение пройденного учебного материала.

Домашнее задание выполняет различные функции. Одной из главных является функция выравнивания знаний и умений ребенка, его навыков в том случае, если он долго болел или много пропустил или не усвоил какую-то довольно сложную тему.

Вторая функция домашнего задания – это стимулирование познавательного интереса учащегося, желания знать как можно больше по предмету или по теме. В этом случае колоссальную, положительную роль играют дифференцированные домашние задания.

Третья функция домашнего задания – развитие самостоятельности ученика, его усидчивости и ответственности за выполняемое учебное задание.

Иногда родители, желая помочь своему ребенку в преодолении трудностей учения, пытаются помочь ему в выполнении домашних заданий. Они пишут сочинения, исправляют ошибки, решают задачи, тем самым они лишают ребенка получения удовольствия от собственных достижений. Помощь родителей не формирует самостоятельность мышления и ответственность за порученное дело. Как этого избежать – тема сегодняшнего, серьезного разговора [3].

Во время собрания с родителями были предложены результаты анкетирования учащихся на тему «Проблема выполнения домашнего задания глазами учеников» и попросили ответить на следующие вопросы:

1. Какой жизненный опыт получает ребенок, если родители помогают ему с домашними заданиями, а если нет?

Решение. Уместно предоставить ребенку самостоятельность, оставив руководство и помощь по мере необходимости.

2. Как сделать подготовку к домашним заданиям более интересной?

Решение. Наличие удобного для детей, красивого рабочего места и т. д. это важно. Родители должны быть рядом, когда они занимаются своими делами, всегда готовы помочь. Постарайтесь все объяснить ребенку, что и как он должен делать – чем выше его желание все делать, найдите, за что ребенка похвалить.

3. Мальчик просит маму позволить ему поиграть в новую игру дома у друга, а домашнее задание он сделает позже. Что делать в такой ситуации? Можно ли верить обещаниям?

Решение. Не верьте обещаниям. Дети могут отвлекаться на игру и не обращать внимания на время. Это обещание не будет выполнено. «Сначала бизнес, потом развлечения». И никакого прогресса. Если ребенок избалован, нельзя доверять его обещаниям.

4. Уговаривать ребенка сесть за домашнее задание приходится долго. А когда он сидит, то всегда отвлекается и пытается убежать. Что делать родителям?

Решение. Ситуация не улучшится до тех пор, пока ребенку не нужно будет учиться, потому что он хочет учиться для своих родителей. Родители должны формировать у ребенка определенную мотивацию к учебе. Необходимо развивать личный интерес к уроку.

Помощь детям должна быть эффективной, компетентной и по трем направлениям:

- организация выполнения домашних заданий школьниками;
- учить детей быть независимыми.
- контроль выполнения домашних заданий;

1. Организация повестки дня.

Организация режима дня позволяет ребенку:

- легче справляться с учебной нагрузкой;
- предохраняет нервную систему от чрезмерной работы, т.е. улучшает здоровье.

Четкий график занятий – основа любой работы.

Очень важно, чтобы ребенок посещал занятия в течение часа. Специальные исследования показали, что фиксированное учебное время создает состояние склонности к умственной работе и т. д. идет установка. При таком отношении ребенку не нужно преодолевать себя, т.е. болезненный период вмешательства в работу сведен к нулю. Если для урока нет фиксированного времени, то такое отношение может не сформироваться, а формируется представление о том, что подготовка урока ненужна и второстепенна.

После ужина следите, чтобы ребенок не перевозбуждался, не смотрел страшные фильмы, не играл в шумные игры. Все это влияет на сон ребенка, его самочувствие и продуктивность на следующий день. Лучше погулять 30-40 минут перед сном. Если ребенок спит, убедитесь, что телевизор не громкий. Выключите свет, говорите тише. Родители часто идут на поводу у своих детей

и терпят капризы ребенка: дети ходят на вечеринки и допоздна спят. Это неприемлемо. Здесь нужно быть твердым.

2. Организация рабочего места.

Место работы также имеет значение. Оно должно быть стабильным. Никто не должен беспокоить студента. Рабочее место должно быть достаточно освещено. Стол ставят ближе к окну, чтобы свет падал с левой стороны. Вечером включается лампа слева от стола, лучше лампу зеленого цвета, потому что этот цвет меньше утомляет глаза. Во время подготовки к уроку на столе не должно быть лишних вещей.

К домашним заданиям лучше приступать через час-полтора после возвращения из школы, чтобы ребенок успел отдохнуть от занятий, но еще не устал и не слишком интересовался домашними развлечениями и играми с друзьями. Начать урок лучше в 16:00.

Продолжительность выполнения домашнего задания ребенка должна быть следующей:

- в 1 классе – до 1 часа (3/4 часа);
- во 2 классе – 1,5 часа (1 час);
- в 3 классе – 2 часа (1,5 часа);
- в 6 классе – до 2,5 часов (2-2,5 часа);
- в 8 классе – 3 часа (2,5 часа);

3. Развитие умения выполнять домашнее задание в обязательном порядке.

Каждого школьника следует прививать навыку тщательной и систематической подготовки уроков. Для растущего человека привычка учиться и быть прилежным должна стать второй натурой.

Когда мы говорим об обычаях, мы имеем в виду вот это. Какая бы хорошая погода ни была за окном, какая бы интересная передача ни шла по телевизору, какой бы гость ни пришел, словом, какая бы ситуация ни была, урок всегда должен быть хорошим. Неподготовленные классы не могут и не могут быть оправданы.

Возможно, вы замечали семьи, где матери удобно пресечь деятельность сына или дочери. Вам срочно нужно сбежать в магазин или вынести мусор, пора есть – обед или ужин готов. Иногда папа предлагает отложить занятия, чтобы посмотреть интересную передачу или фильм по телевизору или сходить в гараж. К сожалению, взрослые не осознают, что своим поведением они создают у ученика отношение к учебе как к второстепенному, не важному вопросу. В таких случаях матери лучше самой сходить за покупками или разогреть еду до того, как у ребенка сформируется представление о том, что работа по дому занимает одно из последних мест в иерархии работы по дому и ответственности.

Родители, которые понимают, что с момента поступления ребенка в школу уроки по значимости приравниваются к важнейшим вопросам, которыми занимаются взрослые, поступают правильно.

4. Учебная атмосфера дома.

Прежде всего, уроки дома должны быть свободны от школьного напряжения, ребенок может стоять и двигаться по своему желанию. Родители не осуждают дома. Непредвзятость создает атмосферу свободы, мира, творчества, безопасности, где вы можете учиться в атмосфере поддержки и успеха, а не стресса. Еще один плюс: занятия дома можно организовать с учетом индивидуальных способностей ребенка. Для некоторых детей характерна эпизодическая работоспособность, при которой ребенок может удерживать внимание на учебных заданиях всего 7-10 минут, а затем делать перерыв для восстановления своей нервной системы. Пятиминутный перерыв для отдыха – и студент готов продолжать обучение. В школе не удастся предоставить такие перемены каждому ученику, но дома родители могут организовать для своего ребенка индивидуальный режим с учетом пиков и спадов его успеваемости. Индивидуальное внимание особенно полезно для гиперактивных или чрезмерно тревожных детей.

1. Обучение детей самостоятельности.

Независимость редко приходит естественно. Парадоксально, но детская самостоятельность является результатом последовательных действий взрослых, особенно родителей.

Если ребенок научится делать домашнее задание самостоятельно, обращаясь за помощью к взрослым только в случае серьезных затруднений, это значительный шаг к самостоятельному поведению, и можно сказать, что это важный опыт для ребенка, который он может перенести на себя. его взрослая жизнь.

«Если ребенок попал в беду и он готов принять вашу помощь, обязательно помогите ему. При этом берите только то, что он не может сделать сам, а остальное оставляйте ему.

6. Контроль выполнения домашнего задания.

Мониторинг должен быть систематическим и не ограничиваться следующими вопросами:

- какие знаки?
- Ты сделал свое домашнее задание?

После одобренного ответа родители занимаются своими делами, не присматривая за детьми.

Некоторые родители вообще не следят за детьми, объясняя это нехваткой времени или занятостью. В результате дети не усваивают материал, работа выполняется небрежно, начинают скапливаться грязные, пустые места, что может привести к интеллектуальной пассивности ребенка. Он не понимает ни вопросов учителя, ни ответов одноклассников. Уроки его не интересуют, он не пытается умственно работать, входит в привычку стараться не нагружать ум и т. д. развивается интеллектуальная пассивность. Чем вызвано нежелание ребенка учиться. Поэтому помощь детям должна быть оказана вовремя. В противном случае пробелы в знаниях накапливаются, и тогда устранить их становится невозможно. То есть мониторинг должен быть регулярным, ежедневным.

Еще один очень важный момент. Чтобы объективно наблюдать за своим ребенком и оказывать своевременную помощь, нужно часто встречаться с педагогами и посещать родительские собрания. Поверьте, от этого во многом зависит успех ваших детей.

И еще несколько советов. Предъявляйте как можно больше требований к детям и проявляйте как можно больше уважения. Контроль должен быть ненавязчивым и тактичным.

Будьте терпеливы и уважайте индивидуальность вашего ребенка при проверке домашнего задания:

- Не сравнивайте его умения с умениями других детей.
- Не кричите, лучше определите причину, по которой ребенок не может выполнить данное упражнение.
- Поощрение настойчивости и характера в достижении целей.
- Сформируйте привычку доводить начатое до конца, даже если чем-то придется пожертвовать.
- Хвалите ребенка за своевременное и качественное выполнение домашнего задания.
- Не отвечайте на вопросы вашего ребенка. Таким образом вы увеличите проблемы, связанные с подготовкой домашнего задания.
- Чтобы ребенку было легче выполнять домашнее задание, покупайте ему энциклопедии, словари и справочники по различным предметам, справочники на носителях информации.
- Купите логические игры, которые помогут ребенку развить усидчивость, терпение и ответственность.
- Чаще играйте с ребенком в развивающие игры, чтобы тренировать его память, внимание и мышление. Разгадывайте словесные головоломки, кроссворды, шарады.
- Помочь ему стремиться улучшить свои способности не только в учебе, но и в других делах.
- Наконец-то порадуйся тому, что ты существуешь, а не есть такое счастье – с кем-то делать уроки, кому-то помогать взрослеть.

Домашнее обучение ребёнка можно стимулировать, основательно продумав условия его работы. И тогда подготовка уроков будет доставлять школьнику удовольствие. Интерес родителей, всей семьи к школьной жизни ребёнка – предпосылка для его успешного обучения.

В Кыргызской Республике выпускники школ сдают общенациональное тестирование для поступления в высшие учебные заведения. По итогам теста те, кто наберет 110 и выше, имеют возможность подать заявление в высшие учебные заведения. Но к большому сожалению многие выпускники школ сдавшие тестирование не набирают положительные баллы. Как мы все знаем, основы школьного образования закладываются в начальной школе. Поэтому закладывание математических знаний необходимо начинать с начальной школы.

Одним из показателей глубины усвоения учебного материала и уровня математического развития учащихся является умение решать текстовые задачи. Поэтому 60% учебной программы по математике в начальной школе посвящено словесным задачам. Многие исследования словесных задач в начальной школе показали, что младшие школьники испытывают трудности с решением словесных задач.

Мы хотим сосредоточить внимание на втором из вышеперечисленных направлений, т.е. познакомить родителей с методами воспитательной деятельности. Среди них – помощь родителям в выполнении детям домашнего задания по математике (решении задач).

Чтобы школа жила и развивалась в нынешних социально-экономических условиях, ей необходима поддержка и союзники, в первую очередь в лице родителей.

Работа с родителями – одно из самых сложных направлений в профессиональной деятельности педагога.

Школа может помочь родителям при решении ими многих вопросов воспитания детей, но она не может конкурировать с семьей.

Именно семья является самым мощным средством в формировании личности ребенка. Жизнь доказала, что все беды детей, а потом и взрослых объясняются ошибками семейного воспитания, главная из которых - отсутствие любви и неумение хвалить и поддерживать своих детей.

Считаем, что функция школы не в том, чтоб научить ребенка делать непонятные домашние задания, а в том чтобы научить учиться, чтоб из школы вышел человек с большой буквы, умеющий сострадать и помогать окружающим.

Список использованной литературы:

1. Высоцкая, Н.Ф. Особенности организации учебного процесса в сельской малокомплектной и малочисленной школе. Сборник методических рекомендаций «Сельская малокомплектная и малочисленная школа: проблемы, поиски, перспективы развития». Тула. - 2010. - С. 3-28.
2. Дружинин, В.И. Проблемы модернизации сельской школы: состояние, опыт, перспективы развития. // Материалы Всероссийской научно-практической конференции. 24-25. сент. 2008 г., Курган. Ч. 1. - Курган: ИПК и ПРО Курганской обл. - 2008. - С. 136.
3. Пospelов Н.Н. Как готовить учащихся к выполнению домашних заданий.-М.:,2009.

ОӘЖ 378

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ

Серікбай А.Б., Алимхан Ж.Е., Жолдас Б.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ, Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается вопрос патриотического воспитания младших школьников в процессе обучения.

Summary: This article examines the issue of patriotic education of younger students in the learning process.

«Туған елің болмаса, тумай-ақ қойсын күн мен ай»-деп жас кезінен еліне деген сүйіспеншілік сезімін бойына сіңіруге тырысқан. Ер ар-намыс, азаматтық қасиетті үнемі жоғары ұстап, қажетті жерде қауып-қатерге өз басын тігіп батыл іс-әрекетке бара алатын адам [1].

«Бастауыш мектепте алынған тәрбиенің әсері күшті, сіңімді болуы, қай халықтың мектебінде болса да, оқу кітапшасы ана тіліде өз ұлтының тұрмысын һәм табиғатынан жазылып, баяндап оқытуда, осылай біліп баяндап оқытқанда, жас баланың ойына, қанына, сүйегіне, керекті мағлұматты алып шығады. Мұндай балалар бастауыш мектепті бітіргеннен кейін қай жұрттың арасында жүрсе де, сүйегіне сіңген рухы жасымайды. Қайда болса да, тіршілігінде қандай ауырлық көрсе де ұлт болып қалады».

Бастауыш сынып оқушыларының эмоциялық сезімін дамыту оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастыру барысын да отанға деген сүйіспеншілік, туған тіліне деген құрмет, ар-ождан т.б іске асыруға болады [2].

Қазіргі таңда өмір үнемі өзгеріп, қоғам үздіксіз дамып отырған шақта ақыл - ойы озық, білімі мен біліктілігі жоғары, ұлттық рухы күшті жастарды тәрбиелеу қажеттілігі күн озған сайын артып отыр. Туған халқымыздың өткен тарихына көз жіберсек, ерекше ізгі қасиеттермен қатар Отансүйгіштіктің де керемет үлгілерін көреміз. Бүгінгі күні егеменді ел болып, қазақ деген ұлт болып отыруымыздың өзі ата-бабаларымыздың теңдесі жоқ ерлігінің арқасы. Отансүйгіштік сезімді, білім мен біліктілікті, дағды мен шеберлікті, адамгершілік қадір - қасиеттерді қалыптастыру үлкен қажеттілік. Қай кезеңде, қай қоғамда болмасын жеке тұлғаның қалыптасуы ұстаздан басталады.

Сондықтан ұстаздың алдында жас ұрпақты адал, шыншыл, сергек, өмірге құштар, көзі ашық, көкірегі ояу, қуаныш пен ренішке ортақтаса алатын, өз Отанын сүйетін, өз жерінің, елінің иесі бола алатын, еркін ойлау қабілеті бар, мәдениетті, іскер, адамдық қасиетке ие, рухани жан дүниесі бай, жаны, ары таза азамат тәрбиелеу міндеті тұр.

Оқушыларға сабақ барысында Отан туралы, атамекен туралы мәлімет беріп, ұлы тұлғалармен таныстыру арқылы ата дәстүрді меңгереді. Сондай - ақ сабақ барысында әңгімелер, ертегілер, жұмбақтар, аңыздар, мақал - мәтелдерді оқи отырып, оқушыларға өмірдегі ерлік, батырлық, Отан үшін еңбек ету, қызмет жасау, елді қорғауға дайын болу туралы түсініктер беріп, Отаншылдыққа тәрбиелеп, патриоттық сезімдерін қалыптастырады.

- Мақал-мәтелдер Отанға деген сүйіспеншілікті қалыптастыру құралдарының бірі болады.

- Жұмбақтар - оқу тәрбие үрдісінде жер, Отан, табиғат туралы жұмбақтар оқушылардың еліне, жеріне деген сүйіспеншіліктерін арттырып, патриоттық сезімдерін арттырады.

- Ертегілер - халқымыздың тарихын, тұрмыс - салтын, әдет - ғұрпын білдіреді. Оқушы қиялын дамытып, жақсыдан үйреніп, жаманнан жиренуге шақырады.

• Аңыз - ертегілер - елінің мұңын мұндап, жоғын жоқтайтын қаһарман өскелең ұрпаққа тәрбие ықпалын тигізеді.

• Батырлар жыры - батырлық, ерлік, жауына мейлінше қатал, өз еліне мейірімді болуына тәрбиелейді.

«Қазақстандық патриотизм» ұғымы адам бойына өздігінен қалыптаса қоймайды. Ол ұғымды қалыптастыратын алғы шарттарға мыналар жатады:

Тарихымыз;

- Ана тіліміз бен дініміз және жеріміз;

- Атадан балаға, баладан немереге, немереден ұрпаққа жалғасатын салт - дәстүрлер мен әдет – ғұрпымыз;

- Ұлттық қадір - қасиетіміз;

- Ұлттық рухымыз;

Көш басын өркениет жолына біржола бұрған екенбіз, сол ұлы көшті адастырмай алға апарар ұрпағымыздың нұрлы болашағы мен бағыт бағдарын айқындап алғанымыз жөн. «Өткен уақыт үнсіз мүлгиді, келер уақыт баяу жылжиды, ал бүгінгі күн құйындай ұйтқиды», деген қанатты сөз бар. Бұл үшін де парық-парасат, білім-білік, ерік-жігер, керек емес пе? Ұрпағын сүйген баба ғана қасиетті, Отанның болашақ азаматына: «Тарихыңды зерделе, аға ұрпақтың саған деген аманаты - ерлік, тәрбие алар сәтінді бос жіберіп, қапы қалма», - деген. Тарихты зерделеу арқылы біз ұрпағымызға Отанымыз бен халқымызға шексіз берілгендік қаһармандық патриотизмнің шынайы сабақтарын аламыз [3].

Қорыта келгенде бастауышмектеп оқшыларының отан сүйгіштік құндылықтарын қалыптастыру тұлғаның табиғи жаратылысы мен арнайы ұйымсатырылған оқыту мен тәрбиелеу үдерісінің негізінде тұлғаның ұлттық санасын, сезімін, мінез-құлқын дамытуға бағытталған мақсатты нәтижесі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. "Отансүйгіштік - отбасынан басталады" [Мәтін] / әңг. Е. Сұлтанов // Бүркіт. – 2023. - № 1. - 31-34 б.

2. Отансүйгіштік - Отбасынан басталады [Мәтін] / әңг. О. Жолдыбай // Almaty aqshamy (Алматы ақшамы). – 2022. - 5 мамыр (№ 47). - 7 б.

3. Отансүйгіштік тәрбиенің кейбір мәселелері [Мәтін] / С. Аяғанов // Егемен Қазақстан. – 2014.- 6 қыркүйек (№ 174).- 6 б.

ОӘЖ 37.013.42

ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ТӘРБИЕ-МАҚСАТТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ

Ташмонова М.Ч., Дүйсехан Д.А., Болисова (Мамашарипова) Ш.С.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются пути реализации воспитательно-образовательных целей народной педагогики в условиях современного образования.

Summary: This article discusses ways to implement the educational goals of folk pedagogy in the modern state of education.

Қазіргі мектептегі оқу-тәрбие жүйесінің құрамды бөлігі-сыныптан тыс жүргізілетін тәрбие жұмыстары. Тәрбие жұмысында жеке тұлғаны қалыптастыру, оқушыны жан-жақты дамыту негізгі орын алады. Оқушыны дамытуға оқыту, білім беру, тәрбиелеу үрдістері өзара бірлікте жүргізілгенде ғана қол жеткізуге болады.

Тәрбие үрдісі жалпы адамзаттық мәдениеттің бір бөлігі болғандықтан, мәдениеттану тұрғыдан оқып үйренуге тура келеді. Олай болса, бұл үрдіс балаға ғасырлар бойы қалыптасқан мәдени мұраны меңгертіп, сол арқылы осы заманғы мәдениетке енуіне мүмкіндік береді. Тәрбие бір ұрпақтың озық тәжірибесін екінші ұрпаққа жалғастырушы үрдіс, осы арқылы адамның дамуына басшылық жасалады. Нәтижелі жүйелі тәрбие жеке тұлғаны дамытады, адамның қоғамдағы орнын анықтайды.

Баланың игеруі барынша қысқа мерзімде атқарылуы тиіс, сондықтан тәрбие ісі жалпы адамзаттық гуманистік бағытта жүргізіліп, жеке бастық рухани дамуына бағытталу керек.

Мектеп оқушыларының жеке тұлға ретінде дамуына халықтық педагогиканың мұралары, ұлттық тәлім-тәрбие зор үлес қосады. Тәрбие үрдісінде халық педагогикасының тәлімдерін енгізу арқылы қаны да, жаны да таза, елін, жерін, тілін қастерлей алатын азамат дайындауға жол ашылады. Бүгінгі мектептің оқу-тәрбие үрдісіне халықтық педагогиканың тәлімдерін және әлемдік мәдениет құндылықтарын енгізу мәселелері көптеген ғалымдардың еңбектерінен орын алады. Осы құндылықтар жаһандану жағдайында мәдени қарым-қатынас және ұлттық тәлім-тәрбие құралы болмақ.

Ж.Наурызбаев “Ұлттық мектептің ұлы мұраты” атты еңбегінде жас ұрпақ тәрбиесіне ұлттық мәдени құндылықтарды пайдалану мәселелерін жан-жақты қарастыра отырып, шынайы мәдени-этникалық мұраны жандандырумен болашаққа аманаттау, ұлттық тектестікті сақтау міндеті ең алдымен мектеппен байланысты”-дей келе ұлттық сана-сезімді қалыптастырудың, мәдениеттік мүдделердің құралы болып табылатын білім беру ісі алдына басты-басты үш міндетті береді: табыстаушылық (ұлттық мәдениетті өркендету, сақтау және дамыту); даралаушылық (адамның, этникалық топтың немесе этностың ұлттық-мәдени қажеттіліктерін, жеке тұлғаның ерекшеліктерін айқындау); ынтымақтастырушылық (мәдениеттердің өзара бірлігін, кірігуін, байытуын, жеке тұлғаның әлемдік және ұлттық мәдениет жүйесіне ұмтылысын қамтамасыз ету) [1].

Ал И.П.Подласый “Педагогика” атты еңбегінде “Ұжым және жеке тұлға” атты бөлімінде оқушы мен ұжым арасында қарым-қатынасқа тоқтала отырып, жеке тұлғаның дамуына тәрбиенің ұжымдық ықпалының зор екенін көрсетеді. Яғни, оқушылардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына орта мен ұжымның игі ықпалы бар екені көп жылғы іс-тәжірибеден көрініп отыр. Әсіресе, тәжірибелік-эксперименттік жұмыс барысында анкеталық сұрақтар мен тестік жұмыстар бойынша оқушылардың берген жауаптарынан айқын аңғарылады.

Оқушылардың жауаптарының көбінде оларға ең күшті және белсенді түрде ықпал ететін “орта және ұжым” деген жауаптар берілген. Оқушының жеке тұлға ретінде дамуына ықпал ететін негізгі күш-орта. Жеке тұлғаның қалыптасуына сыртқы жағдайлар: табиғаттың ықпалы, әлеуметтік орта, мектеп және жанұя үлкен ықпал етеді.

Жеке тұлғаны дамытуда әлеуметтендіру мәселесіне аса назар аударуымыз керек. «Әлеуметтендіру дегеніміз-дейді О. Нұсқабаев - жеке тұлғаны жан-жақты қалыптастыру, жеткіншек жас ұрпаққа оқыту мен тәрбиелеу үрдісін белгілі бір тәртіпке келтіріп, жинақталған қажетті ғылыми-білімдерді, дағды-іскерліктерді және біліктілікті, рухани байлықтарды, мүдделер мен құндылықтарды, дүниетанымдық тағылымдар мен салт-дәстүрлерді, әдет-ғұрыптар мен жөн-жоралғыларды, адамгершілік пен мінез-құлық нормаларын белсенді түрде меңгерту арқылы оларды біртіндеп өздері өмір сүріп отырған қоғамның әлеуметтік-экономикалық құрлысына сәйкес әлеуметтік рольдер жүйесіне қосу».

Жеке тұлғаның дамуы оның әрекетінен және басқа адамдармен ой алмасу, сондай-ақ сана-сезімінің пісіп жетілу үрдістерінде өтеді. Жеке тұлғаны әлеуметтендіру мектепте атқаратын іс-шараларда негізгі орын алады. Яғни, оқушының өмірге деген көзқарасын, адамзат мәдениетін меңгерту, қоғамдағы орнын еркін табуы, ұлтаралық мәдени қатынастарды меңгерту мектептің оқу-тәрбие жұмысының негізі болып табылады. Сондықтан біздің алдымыздағы негізгі міндет-білімді, тәрбиелі мәдениетті жеке тұлғаны қалыптастыру. Жаһандану жағдайында мәдени этникалық білім мен тәрбие берудің негізгі міндеттері ретінде мыналарды ұсынады және үнемі басшылыққа алынады: жан-жақты мәдениетті тұлғаны тәрбиелеу. Тұлғаның өзінің төл мәдениеттен сусындауы және өзге мәдениеттерді ұғынуы үшін жағдай жасау. Мәдениеттер алмастығына, бірін-бірі байытуына бағдар ұстау. көп тілді тұлғаны қалыптастыру. Өзінің ана тілінде және мемлекеттік тілінде еркін ұғынысуға қабілетті азаматтарды даярлау. Сол арқылы өзінің этникалық тобына қатысты “бірдей адалдық,” үлгісін көрсету. Өмірде үш, төрт, одан да көп тілдерді шебер меңгертуге мүмкіндік бар екеніне көз жеткізу.

Бүгінгі мектеп қабырғасында отырған жас буынды ұлттық менталитет дәстүрлерге негіздей отырып тәрбиелеу қажеттілігі, осыған дейінгі өмір тәжірибелерімізден айқын аңғарылады. Жалпы адам бойындағы мәдениеттілік адам мен адамның, қоғам мен адамның, адамның іс-әрекеттері негізінде көрініс табады. Адамның мәдениеттілігін айқындайтын негізгі күш-орта. Осы тұжырымдардың қай-қайсысы да мәдениеттің ұлттық формада өмір сүретінін аңғартады. Сондықтан да, мәдениет арқылы этностық, тарихи, мемлекеттік, экономикалық, әлеуметтік, этнографиялық болмыс бейнесі көрініс табады деуге әбден болады. Көптеген авторлар жеке адамның дамып қалыптасуына әсер ететін факторлар тұқым қуалаушылық, әлеуметтік орта т.б. дей келе, тәлім-тәрбие жұмыстарына жан-жақты тоқталады.

Жеке адамның дамуы дегеніміз-оның нерв жүйесіндегі функционалдық мүмкіншіліктерінің, психикалық процестерінің адамгершілік қасиеттерінің, білімінің, көзқарастарының оқу қабілетінің адам баласы жасаған материалдық

және рухани байлықты игерудің және сол байлықты келешекте жасаудың даму тарихы болып табылады. Баланың дамуында іс-әрекеттің рөлі өте зор. Ол дамудың негізі. Оқушы іс-әрекеті арқылы танымын жетілдіріп, адамгершілік құндылықтарға тәрбиелеуге жол ашылады. Мектеп оқушыларының мынандай бағыттағы іс-әрекеттерін ұйымдастыруға және рухани-адамгершілік ұстанымдарға бағыттауға болады: өмірлік бағытты көздей білу;тадамдық қадір-қасиетін сақтау; қоғамдағы өз орнын таба білу; ой-сезімін дамыту,өз іс-әрекетіне талдау жасау; өзін-өзі еңбекке, дербестікке бейімдеу т.б.

Балалардың жас ерекшеліктеріне байланысты іс-әрекеттерінің салаларының мазмұны, ұйымдастыру әдістері мен тәсілдері және мотивтері де өзгеріп отырады. Еңбек тәрбиесі барысында оқушылардың жас ерекшеліктеріне сай түрлііс-әрекеттерііске асырылады. Еңбек тәрбиесінде оқушылардың өзіне-өзі қызмет етуінің маңызы зор. Оқушының еңбек ету іс-әрекеті оның жас ерекшеліктерімен тығыз байланыста өтеді. Бастауыш сыныптардағы іс-әрекеттер көбіне ойын түрінде, үлкендердің еңбек әрекеттерін қайталау үлгісінде дамиды. Осы кезеңдегі берілетін тәлім-тәрбие түрлерінің сапалы болуы өте маңызды.

Тәрбие қоғамдық өмір талаптарына сай өзгеріп, жетіліп отыратыны белгілі жағдай. Мәселен, ұзақ мерзімдііске асырылатын және күн сұрасына қарай жедел шешімін күтетін мақсаттар болады. Тәрбие мақсаты әрдайым қоғамдағы мәдениет пен өркениеттің айнасы тәрізді (Мәселен, руханилық, адамгершілік, бостандық т.б.). Біздің қоғамыздағы жедел шешуді қажет ететін тәрбие мақсатына: өзіндік ой-әрекетін дамыту (инициатива), қоғамдағы жетістіктерге ілесу, нарықтық-экономикалық қатынастарды түсіну т.б. Тәрбие теориясында қамтылған мәселе адамды тұлға ретінде қалыптастырып, дамыту. Психология тұлғаның мінез-құлқын, түрткілерін, тұлғаның сипаты мен іс-әрекеттерінің негізін анықтайды. Жалпы адамзаттық адамгершілік құндылықтар тәрбие мақсатының өзегі. Олар-руханилық, бостандық жауапкершілік, ізгілік т.б. адамның өмір сүру мәнділігін айқындайтын мақсаттар мен мүдделер жиынтығы [2].

Жоғарғы ізгілік мұраттарының ең біріншісі-руханилық. Өзін-өзі жетілдіретін тұлға үнемі адамгершілігін дамытуға ұмтылады. Бостандық адамның ішкі және сыртқы еріктілігі, басқаның құқын сыйлау, әлеуметтік жағдайына, ұлтына, сеніміне, саясатына қарамастан еркін қарым-қатынаста болу. Бостандық бар жерде жауапкершілік басым. Расында, бала табиғат заңдылықтары арқылы жетісіп,оның бойындағы мүмкіншіліктер мен қасиеттер біртіндеп дамып отырады. Жас ұрпақтың рухани-адамгершілік тәрбиесін жаңа сатыға көтеретін орта мектеп және ондағы тәлім-тәрбиелік іс-шаралар. Мектеп оқушыларының ең керемет ерекшелігі-оның еліктеу, қызығу, қайталау, өзгеге ұқсау, бейімділік т.б. қасиеттері. Міне,осы кезеңдегі тәрбие негізі гуманистік таза адамгершілік бағытта берілуі шарт. Осы орайда оқушының даму негіздері етіп мына бағытты ұстануға болады: жеке адамды дамытуға байланысты қажетті жағдайларды жасау, іс-әрекеттік ортаны құра білу (мәдени әрекет, мәдени орта, мәдени игіліктер, мәдени қажеттіліктер, мәдени ұғымдар); қоғам дамуымен жас ұрпақ тәрбиесі арасындағы сабақтастықты сақтап, мектептегі

тәрбиені мәдени құндылықтар негізінде құру, оқушы өмірінің мәнін ашатындай сипатын анықтау; оқушының ішкі мүмкіншілігіне байланысты сыртқы әсердің біртұтастығын сақтау, жас және дара ерекшеліктеріне байланысты саралап оқыту мен тәрбиелеу жолдарын іздестіру; оқушының анатомиялық, физиологиялық, психикалық, рухани және қоғамдық дамуына қосымша жағдайлар мен іс-шаралар жасақтап, жүйелі жұмыстар жүргізіп отыру.

Мектеп оқушыларының адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіруі, оның өзін-өзі танып, өз айналасындағылармен, қоғамдық ортамен, отбасы мүшелерімен дұрыс қарым-қатынасқа түсуі-әлеуметтік және рухани дамуының алғы шарттары болып есептеледі. Сондықтан балаға жастайынан өзінің төл мәдениетімен қатар басқа да әлемдік мәдениетті меңгертуге жағдай жасау қажет. Дүнетанымдық көзқарасын қалыптастыруда этно-мәдени білім негіздерін меңгертудің маңызы ерекше. Кез-келген халықтың өмірінде жалпыадамзаттық құндылықтардың орнығуы тарихи дамудың заңды құбылысы.

Жас ұрпаққа жан-жақты тәрбие беруде, білім негіздерін меңгерту арқылы оның тәндік, жандық, рухани, қоғамдық, әлеуметтік үйлесімділігі сақталады. Өмір сүру құндылықтары мен мәнін түсініп, табиғатпен сабақтаса отырып, адамдық игі қасиеттер негізінде дамуға мүмкіндіктер алады. Осы қасиеттер оқушы бойынан көрініс табу үшін, жас ұрпақ тәрбиесінде халқымыздың рухани байлығы, әдет-ғұрып, салт-дәстүр, ұлттық сана, дін және рухани құндылықтарды жоғалтпай пайдаланып отыру өз нәтижесін береді. Сондықтан мектепте ұйымдастырылатын тәлім-тәрбиелік іс-шаралар мен тәрбиелік жұмыстар, оқушыларды жан-жақты дамытып, үнемі жетілдіріп отыратын бағытта болу керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Андреев В. И. Педагогика: учебный курс для творческого саморазвития. 2-е изд. – Казань, 2010. – 600 с.
2. Болдырев Н. И., Гончаров Н. К., Есипов Б. П. и др. Педагогика: учебное пособие для пед. ин-тов. – М., 2010.

ӘОЖ 355.233.2:82-343

ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІ МЕН Аңыздарының Тәрбиелік мәні

Шымкент университеті, Шымкент қ,
БО-121 тобының студенті Ташниязова Д.
Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к Мамаева А.

Түйін В данной статье говорится о воспитательном значении казахских сказок и легенд.

Summary This article tells about the educational significance of Kazakh fairy tales and legends

Балалардың ой –өрісін кеңейтіп, дүниені молырақ танытатын ертегілер бала ұғымын, түсінігін кеңейтеді. Тіл ұстартып, ұштай түседі, ойлау мен қиялын дамытады. Мысалы: «Қаңбақ шал» ертегісінде қауқарсыз шалдың ақылмен жеңуі, дәулердің күші көп, ақылы аздығы тыңдаушыны қызықтырып, тіпті ертегіні баяндаушыға қосылып айтып кеткісі келетіндей әсерге бөлейді. Халқымызда қай тақырыпта да табылатын, тілге жеңіл, жүрекке жылы ертегілері қаншама? Ол ертегілер арқылы бала өз халқының тілін, мәдениетін дәстүрін біледі және ой-өрісі қиялы дамиды және адамгершілікке тәрбиеленеді. Мысалы, «Жақсымен жолдас болсаң- жетерсің мұратқа, жаманмен жолдас болсаң- қаларсың ұятқа» деген мақалды, «Жаман дос жолдасын жолда қалдырар» деген мақалдарды «Екі дос», «Кедей мен бай» атты ертегі желісінен оқуға болады [1].

«Бес ешкі» ертегісі хайуанаттар жайлы ертегіге жатады. Өте қызық, тартымды. Мұнда кедейдің бес ешкісі қарлы боранда далада қалады да, қасқырға жолығады. Сол кезде бәрі бірігіп, берек-бірлік танытып, қасқырдан аман қалады. Бұл ертегі балаларды бір-біріне көмектесуге, берек бірлікке, бауырмалдыққа үйретеді. «Жыл басына таласқан хайуанаттар» ертегісі аңғалдықтың кесірін, шапшаңдықтың пайдасын айтады. Онда аңқау түйе жыл басынан құр қалады, Шапшаң тышқан жыл басы атанады. «Шық бермес Шығайбай» ертегісі сараң, қайырымсыз байларды қарапайым кедей Алдардың ақылмен алдап кетуін баяндайды. «Жақсымен жолдас болсаң-жетерсің мұратқа, жаманмен жолдас болсаң-қаларсың ұятқа», «Жаман дос, жолдасын қалдырар жауға» деген мақалды осы ертегі желісінен оқуға болады. «Зеректік» ертегісіндегі үш жолаушының жол бойында кездескен нәрселерге зер салғандарын баяндайды. Яғни, балаларды қағілездікке, зеректікке тәрбиелейді.

Алдаркөсе жайындағы қазақ айтатын аңыз ертегілер де көпке мәлім, алыс заманнан келе жатқан әңгімелер. Асан-қайғы жайындағы аңыздардан бұның тегі, түрі, мазмұн-мағынасы мүлде бөлек, өзінше көп тапқырлық ерекшелігі бар күлдіргі аңыздар. Аңыз ғана емес, Алдаркөсе туралы қызық әңгімелер – тұрмыс-салт ертегілерінің ішіндегі күлдіргі, халықтық сатиралы ертегілер. Алдаркөсе жайындағы аңызда жалғыз қазақта емес, сыбайлас, туыстас өзбек, қарақалпақ, түрікмен елдерінде бар. Онда да Алдар бір пішінде күлдіргі алдағыш, мазақшы болып көрінеді. Алдаркөсе сараң байды, қу шайтанды алдайды, алтын егіп берем деп, өзі Алдардың қарындасы боп Алаша ханды алдап, масқаралайды. Алдаркөсе әңгімелерінің негізгі тақырып мазмұнын алсақ, бұл көпшілік бұқара, қалың еңбекші ел санасы туған шығармалар [2]. Сол көпшіліктің бір уақыт сараң, жеміт, сасық байға арналған таптық, қоғамдық мысқылын білдіріп, Алдардың Шықбермес Шығайбайды алдап, мазақ еткенін көрсетеді. Алдар жайындағы өте өткір күлдіргі, шебер әңгіменің бірі осы. Мұнда көпшілік бұқара дүние қоныс, шірік, арам қорда байдың сұм құлқынын өлтіре мазақ етеді. Алдаркөсе арқылы діннің қараңғы нанымдарына шабуыл жасайды. Алдардың шайтанды алдауы да, өте мағыналы әңгіме. Дүниенің жаралуы тұрасында қараңғы молдалардың ертегілерінің бәріне елдің иланбай күлкі етіп, ажуа қылғаны көрініп тұрады.

Алдаркөсеге ұқсайтын аңыздардың бірі – Жиренше туралы әңгімелер. Мұның да дәлді қай заманда туғаны белгісіз. Мұнда да Алдар әңгімесі сияқты, алғашқы шыққан түрінен кейіннен қосылған қоспа, жамау көп. Ұлы педагог Ы. Алтынсарин шығармаларында да аңызға бергісіз ертегі сипатты әңгімелер көп. Мысалы: «Бай баласы мен жарлы баласы» атты қызықты ертегі арқылы еңбек адамның кез келген қиыншылықты жеңуге үйрететіні және өмірлік тәжірибесі арқылы жеңіске жететінін көреміз және «Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей» деген мақалды дәлелдей түседі. «Мақта қыз бен мысық» ертегісі өте тартымды, қызықты. Бұл ертегіде мақта қыздың досы мысық мақта қыздың тілін алмай қатығын төгеді де, оны қайтарып беру үшін көптеген адамдарға жолығып, көп қиыншылық көріп барып, қатықты төлей алады [3]. Бұл жерде адамды әрбір іс қимылына жауап беруге, үйренуге қателік тәрбиелейді.

Қазіргі кезде теледидардан көптеген шетел мультфильмдері жиі көрсетіледі. Мысалы, Қазақстан телеарнасында сенбі, жексенбі күндері «Дара» ағылшын ертегісі, «Еріншектер елі», «Диого» ағылшын ертегісі болады. Ал, Еуразия телеарнасында жексенбі күні «Робот» деген шетел мультфильмі болады. Осы шетел мультфильмдерінің орнына қазақ ертегілерінің желісі бойынша мультфильмдер көрсетілсе, тек қана «Қазақстан» телеарнасында ғана Алдаркөсе ертегісі желісі бойынша мультфильм көрсетіледі. Адамгершілік тәрбиенің нәтижесі адамдық тәрбие болып табылады. Адамгершілік тақырыбы мәңгілік. Ол ешқашан ескірмек емес. Жас ұрпақтың бойына адамгершілікті сіңіру ертегі арқылы беріледі. Адамгершіліктің қайнар бұлағы – қазақ ертегілерінде десем артық айтпаған едім. Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат – міндеттердің ең бастысы – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу.

Ұрпақ тәрбиесі – болашақ тәрбиесі. Ендеше, ақпараттық технологиялар дамыған кезеңдегі балалардың ой-қияларын өз ертегілері арқылы жеткізу мүмкіндігі бар. Руханилық жеке тұлғаның негізгі сапалық көрсеткіші. Руханилықтың негізінде адамның мінез-құлқы қалыптасады, ар-ұят, өзін-өзі бағалау және адамгершілік сапалары дамиды. Мұның өзін-өзі мейірімділікке, ізгілікке шақырады. Қазақ халқының салт-санасы мен ата-бабасымен келе жатқан дәстүрін өз бойындағы ерекше қасиеттерімен талантымен дарындылығымен өзгелерден ерекше табиғи қабілеті арқылы биіктерден көрсеткен [4]. Халқымыз ертегілер арқылы тәрбие берген және салт-дәстүрін сол қалпында сақтап қалған. Бұл шағын ғана мақаламызда, ертегілердің халық ауыз әдебиетінде тәрбиелік жағынан маңызды орын алатынын көрсеткіміз келді. Халқымызда «Ізденген жетер мұратқа» деген сөз бар. Яғни, әр нәрсені білуге талпынып, білімнің тереңіне бойлау кемелдікке жеткізеді, рухани байытады. Дүниеде балалар біле бергісі келетін олар «ол кім?», «Бұл не?», «Неліктен?», «Қайда?», «Қашан?» деген сұрақтарға жауап іздеп, бір тыным таппайды. Олардың осылайша ізденімпаздық танытуы табиғи заңдылық. Қорыта келгенде, қазақ ертегілері мен аңыздарының тәрбиелік мәні өте зор деп есептейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер

- 1.«Қазақ әдебиеті».Энциклопедиялық анықтамалық. — Алматы: «Аруна», 2010 жыл.
- 2.«Иман және инабат» К. Оразбекова.Алматы-2001 ж.
- 3.«Ауыз әдебиеті үлгілерін балалар бақшасында пайдалану» Р. Жұмағұлова.Алматы-2003ж.
- 4.«Қазақ әдебиеті»,9-сынып.Алматы, «Мектеп» баспасы-2000ж.

ОӘЖ 159.9

ӘРТҮРЛІ ТҮСТЕРДІҢ АДАМ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ

Тияева А.Ж., Жасыұзақ Д.Б., Ералы Н.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В этой статье рассматривается влияние различных цветов на психологию человека.

Summary: This article examines the influence of different colors on human psychology.

Түс психологиясы адамдарға түс беретін психикалық және эмоционалдық әсерлерді зерттейді. Ол жеке ерекшеліктерді, сондай-ақ барлық әсерлерге тән қасиеттерді сипаттайды. Тіркелген тәжірибелік психолог, практикалық психологияны насихаттау орталығының негізін қалаушы Вадим Куркин, мысалы, осындай әсерлер туралы айтады: жылы түстер (қызыл, сары, қызғылт сары) әртүрлі эмоциялармен байланысты. Бұл жайлылық пен қуаныш сезімі, дұшпандық немесе ашу болуы мүмкін. Суық түстер (жасыл, көк, күлгін) тыныштық немесе қайғы тудырады. Түс психологиясы туралы Білім Әртүрлі аспектілерде қолданылады. Түсті қабылдау бірқатар факторларға байланысты екені белгілі: физиологиялық, психологиялық және мәдени-әлеуметтік.

Бастапқыда түс қабылдауды зерттеу хромотология аясында жүргізілді, бірақ кейіннен бұл мәселе этнографтардың, әлеуметтанушылардың және психологтардың зерттеу тақырыбына айналды. Бүгінгі таңда әртүрлі түстер мен олардың туындылары адамдарда қуаныш, қайғы, мазасыздық және депрессия сияқты әртүрлі эмоционалды күйлерді тудыратыны ғылыми дәлелденген.

Сонымен қатар, бір түстің әртүрлі реңктері әртүрлі эмоционалды тондарды жасайды. Жылы тондар "өмірлік" және белсенділікті ынталандырады, ал салқын тондар босаңсытып, тыныштандырады. Табиғатта кездесетін спектрдің үш негізгі түсінің жұмсақ ашық реңктері ең қолайлы болып саналады: қызыл, сары және көк. Түстердің адамға әсері туралы маңызды ақпаратты Р.Хенннің "түс алфавиті" кітабынан табуға болады[1].

Осылайша, қызыл түс бір жағынан сүйіспеншілікті, от пен күшті, екінші жағынан дұшпандық пен қауіпті білдіреді. Сары-алтынның, жарықтың және өмірдің түсі. Апельсин жылумен, қуанышпен және күн сәулесімен байланысты.

Күлгін-ұлылық, күш пен салтанат туралы айтатын қараңғы, керемет және сәнді түс. Көк түс аспанды, мәңгілікті, мейірімділік пен адалдықты білдіреді.

Жасыл-шөптер мен жапырақтардың түсі, үміт, тыныштық пен тыныштықты білдіреді.

Ақ түс барлық түстерді біріктіреді және пәктікті, тазалық пен ізгілікті білдіреді. Қара түс бейтарап болып саналады және Елеулі салтанатты, көбінесе қайғы мен жоқтауды білдіреді. Отандық және шетелдік авторлардың көптеген зерттеулері әртүрлі түстер мен олардың туындыларының адамның психофизиологиялық жағдайларына әсер ету дәрежесін анықтауға мүмкіндік береді. Психологтардың пікірінше, қызыл түс ерекше назар аударуға тұрарлық.

Таза қызыл түстің адамға әсер етуінің негізгі әсерлері - "допинг" агенттері болып табылатын қозу және ынталандыру. Қызыл түсті ұзақ уақыт бақылау тыныс алу мен импульстің өзгеруіне әкеледі. Қызыл түске қысқа әсер ету адамның өнімділігін арттырады, бірақ қаныққан қызыл түсті ұзақ уақыт пайдалану шаршауды және өнімділіктің төмендеуін тудырады[2].

Қызғылт сары түс қуанышты әсер қалдырады, жағымды эмоциялар тудырады, қозғалысқа деген ұмтылыс, адамның белсенділігін арттырады тұрақты емес әсер ету жағдайында ол өнімділікке жағымды әсер етеді.

Ашық қызғылт сары түс балаларға жағымды әсер етеді, олардың көңіл-күйін көтереді.

Сары түс, оптимизмнің түсі, психологтар динамикалық энергиямен байланысты. Ол күн сәулесімен байланысты, жақсы көңіл-күйді қалыптастыруға ықпал етеді, босатуды, ашудың психологиялық қабілетін білдіреді. Айта кету керек, сары түстің нәзік реңктері басқа түстерге қарағанда жағымсыз эмоцияларды тез басады.

Қоңыр түс жылу сезімін тудыратын, бейбіт көңіл-күйді қалыптастыруға ықпал ететін тыныш және ұстамды түстерге жатады. Бұл сенімділік пен парасаттылықтың түсі. Дегенмен, қоңыр түсті таңдауда абай болу керек, өйткені оның кейбір реңктері жағымсыз эмоцияларды тудыруы мүмкін.

Мысалы, зерттеушілер жанжалды жағдайға тап болған адамдар күңгірт, тіпті күңгірт қоңыр түсті жақсы көретінін байқады. Бұл жағдайда қоңырға артықшылық өмірдің төмендеуін білдіреді. Психологтардың пікірінше, жасыл түс адам үшін ең қолайлы түс болып табылады, ол көптеген адамдарға тыныштандыратын және емдік әсер етеді. Бұл түс жеңіл, кездейсоқ қарым-қатынасқа ие, демалуға ықпал етеді, қан қысымына оң әсер етеді, үйлесімділік сезімін тудырады және осылайша релаксацияға ықпал етеді. Көк-тыныш, пассивті, оның әсерінен өнімділік төмендейді, ойлау және ойлау күйі пайда болады. Алайда, көлеңкелі, күңгірт көк түс қорқыныш сезімін, жоғалту сезімін тудырады [3].

Күлгін түс, әсіресе терең және шырынды, шығармашылықтың түсі болып саналады. Күлгін реңктерді суретшілер мен кескіндеме әуесқойлары жақсы көретіні белгілі. Күлгін-ең пассивті түстердің бірі, өйткені оның әсері өмірлік процестердің әлсіреуіне және баяулауына әкеледі. Тіпті күлгін түске қысқа әсер ету өнімділікке теріс әсер етеді.

Ғалымдар ақ түске артықшылық беру абсолютті еркіндікке ұмтылуды білдіретініне сенімді. Ақ түс энергияны сәулелендіру арқылы адамға күш

беретіні дәлелденді. Бұл түсті ұнататын адамдар қарым-қатынаста ұқыпты, әңгімелесушіні жақсы сезінеді, асыл.

Сұр түстің көптеген реңктері бар. Таза сұр босаңсытып, сенімді сезінуге көмектесетіні белгілі. Бұл түс тұрақтылық, парасаттылық әсерін береді, сонымен бірге оның кейбір реңктері көңілсіз және қайғылы эмоциялар тудыруы мүмкін, ал қою сұр реңктер тіпті басады.

Қара түс, психологтардың пікірінше, агрессивті қыңырлықты, психологиялық қорғанысты білдіреді. Психологияда қара түсті өз тағдырына саналы түрде қарсы шыққан адамдар таңдайды деген пікір бар. Қара түсті үнемі таңдау дағдарыс жағдайының болуын көрсетеді және әлемді немесе өзін агрессивті түрде қабылдамауды сипаттайды. Қара түстің көп мөлшерде депрессияға ұшырап, көңіл-күй мен өнімділікті күрт төмендететінін бәрі біледі.

Сонымен қатар, ол динамикалық болуы мүмкін, түсінуге ықпал етеді, қадір-қасиет береді. Айтпақшы, психологтар ақ және қара түстерге артықшылық көп жағдайда психологиялық дағдарысқа ұшыраған адамдарда, сондай-ақ жыныстық жетілу жасындағы балаларда байқалатынына сенімді.

Осыған байланысты балалардың бейнелеу іс-әрекетіндегі басым түс пен темперамент арасындағы байланысты ашқан С.З. Садықованың зерттеуі үлкен қызығушылық тудырады. Оның пікірінше, түс темпераменттің белгілі бір түрімен келесідей байланысты: қызыл-холерикамен; жасыл-флегматикалық; сары-сангвиникамен; көк-меланхоликпен. Алайда, С.З. Садықова жасына қарай түс пен темперамент арасындағы байланыс төмендейтінін және балалардағы түс таңдауы түстердің психологиялық сипаттамаларын білумен анықтала бастайтынын атап өтті [4].

Сонымен, түс таңдауларын таңдау жеке тұлғаның негізгі қасиеттерімен тікелей байланысты және белгілі бір дәрежеде оның ішкі әлемін көрсетеді. Бұл жағдайда түс адамның өзін-өзі көрсету тәсілі ғана емес, сонымен қатар ішкі үйлесімділікке қол жеткізу құралы болып табылады. Түс тартуы немесе итеруі, тыныштандыруы немесе тыныштандыруы, қозуы немесе мазалауы мүмкін. Түс адам логикасына емес, сезімге жүгінеді. Әрбір түс подсознаниеде Ассоциация тудыратыны сенімді түрде анықталды.

Психологтар түс теңдестірілген орта адамдарды тартады, шығармашылық атмосфера жасайды, тыныштандырады, адамдар арасындағы байланысты жақсартады. Арнайы зерттеулерге сәйкес, түс пен жарықтың 80% - ы жүйке жүйесіне "сіңеді", ал 20% - ы ғана көру қабілетіне ие.

Жарнамадағы түс схемалары мен адамның табиғи қабылдауы арасында белгілі бір байланыс бар. Әрбір түс түпсана ассоциация тудыратыны сенімді түрде анықталды. Түс тартуы немесе итеруі, тыныштандыруы немесе тыныштандыруы, қоздыруы немесе алаңдатуы мүмкін. Түстің тұтынушы таңдауына әсерін келесі эксперименттермен көрсетуге болады. Үй шаруасындағы әйелдерге қоңыр, көк, қызыл және сары қораптың жанына қойылған төрт кесе кофені сынап көру ұсынылды. Барлық шыныаяқ кофе бірдей болды, бірақ дәм татушылар оны байқамады. Нәтижелер келесідей болды: субъектілердің 75% - ы қоңыр қораптың жанына қойылған кофенің тым

күшті екенін атап өтті. Субъектілердің шамамен 85% - ы қызыл қораптың жанында тұрған кофеңі ең хош иісті және дәмді деп тапты. Барлығы дерлік көк қораптың жанында орналасқан кофе жұмсақ, ал сары қораптың жанында орналасқан кофе әлсіз екенін атап өтті. Түстің адамның қабылдауы мен психикалық жағдайына әсеріне көп көңіл бөлінеді. Қара немесе сұр түс талғампаздық, мәдениеттілік мағынасына ие. Ол дәрекі түстердің барлық спектріне қарсы тұрады. Бірақ сонымен бірге жарқын түс эмансипацияның, демалыстың, еркіндіктің белгісі ретінде белсенді бола бастады. Түс заттың сыртқы түрін және оның жарнамалық бейнесін шешудің маңызды элементіне айналады. Бояулар бір-бірімен және қоршаған ортамен байланысты және олардың "функционалдығы" туралы айтқан кезде дәл осылай айтылады.

Бірақатар Еуропа елдерінде темекі мен алкогольдік жарнамаларға, соның ішінде түс шешімдерін шектеу арқылы қарсылық күшейе түсуде. Темекі мен алкогольді жарнамалауға тек ақ-қара түсте ғана рұқсат етілген жағдайлар бар.

Барлық гүлдердің табиғатына тән немесе олар қолданылатын тәсілмен байланысты қосымша қасиеттері бар деп саналады. Арнайы зерттеулер пайдаланылған түстердің саны жарнамалық хабарламаның әсер ету тиімділігіне тікелей әсер ететіндігін анықтады. Егер ақ-қара кескінді қабылдау тиімділігі 100% - ға қабылданса, онда екі түсті тиімділік 20% — ға, ал көп түсті тиімділік 40% - ға артады. Жарнамаланған өнімді қабылдау кезінде қажетті атмосфераны құрудың маңызды факторы түс температурасы болып табылады, ол сатып алушыға психологиялық әсер етеді. Ғалымдар әр түстің Кельвиндермен (К) өлшенетін өзіндік "температурасы" бар екенін бұрыннан анықтаған. Бұл параметр шамдар пакеттерінде көрсетілген. Түс температурасының нөлі (0 Кельвин) мүлдем қара (қара дене).

Қою қызыл реңк 800 К температураға дейін қыздырылған кезде мүлдем қара денеге ие болады (бұл 527°C-қа сәйкес келеді).

Ашық қызыл түс 1300 К (немесе 1027°C) температураға сәйкес келеді нақты өмірде бұл құбылысты кейбір металдарды қыздыру арқылы байқауға болады.

Қызғылт сары — 2000 К (немесе 1727°C). Шам немесе ыстық көмір осындай жарық береді.

Сары түс-2500 К (немесе 2227°C). Оны күн шыққан кезде байқауға болады.

Ақ түс — 5500 К (немесе 5227°C). Ол түсте күннің түсіне сәйкес келеді.

Көк түс-9000 К (немесе 8727°C). Бұл термоядролық реакцияның түсі, оны өмірде көру мүмкін емес.

Сонымен, егер жылы ақ түс тыныш, дәлірек айтқанда, летаргиялық ортаны тудырса, салқын және бейтарап ақ түс белсенді көңіл-күйді көрсетеді және тікелей сатылатын орындар үшін қолайлы. Жарықтандыру құрылғыларын пайдалану кезінде түс реңктерін дәлірек беру арнайы түсті сүзгілерді қолдануға ықпал етеді. Әдетте жарнамалық мақсатта екі түрлі түстен аспайтын түстерді қолдану ұсынылады, бірақ оларды туыстық реңктер арқылы әртараптандыруға

болады, өйткені мұндай туыстық түс дәйектілігі сезімін тудырады және көруді тітіркендірмейді [5].

Барлық жағдайларда қолайлы түсті қолдануға арналған рецепт беру мүмкін емес. Бұл түс комбинацияларынан туындаған психологиялық әсердің мінез-құлқында мәдениет пен дәстүрлер маңызды рөл атқаратын әртүрлі адамдар үшін сараланғандығына байланысты. Түс психологиясы-бұл реңктің, түс палитрасының жарықтығының адамға қалай әсер ететінін түсіндіретін ұғым. Бұл теорияны тек суретшілер, фотографтар ғана емес, сонымен қатар маркетингтер сату тұрғысынан дұрыс түсті өнімдерді жасау үшін қолданады түстер адамның психикалық және интеллектуалдық жағдайына қатты әсер етуі мүмкін. Психология тұрғысынан түстер түс схемасы бар ортадан туындаған ассоциациялар шығармашылық атмосфераны қолдайды, адамдардың қарым-қатынасын жақсартады. Белгілі бір тон сезімге әсер етуі мүмкін, бірақ ақылға әсер етпейді. Жүргізілген зерттеулердің көпшілігі біздің жүйке жүйеміз 80% түстен тұратынын көрсетеді, ал қалғандары көру қабілетіне ие болды.

Түс реңктері мен қабылдау арасында нақты байланыс бар. Психология тұрғысынан әр түс адамның бойында сублиминалды ассоциацияларды тудырады. Түс реңі, пішін сияқты, кез келген адамға эмоционалды әсер етуі мүмкін. Түс тыныштық пен жайлылық сезімін тудыруы мүмкін. Ол мазасыздық сезімін ұнатуы немесе керісінше итермелеуі, қоздыруы немесе қоздыруы мүмкін. Маркетингте түс психологиясының қалай жұмыс істейтіні жарнамалық буклеттерді қарау немесе клиптерді қарау, ашық түстермен безендірілген супермаркет плакаттарын қарау кезінде айқын болады.

Түстер адамның психологиясы мен физиологиялық ерекшеліктері тұрғысынан нені білдіреді? Олар әртүрлі сезімдер мен эмоцияларды тудыруы мүмкін. Түс схемасының негізін қалаушы итальяндық суретші және өнертапқыш Леонардо да Винчи болды. Ол алты негізгі түс реңктерін анықтады. Түс психологиясы әртүрлі түстерге реакциямызды зерттейді. Оның міндеті-адамдардың көңіл-күйі мен мінез-құлқының сол немесе басқа реңкке қалай және неге өзгертетінін түсіну. Түс туралы ғылымды тек дизайнерлер мен суретшілер ғана емес, сонымен қатар бренд менеджерлері, маркетингтер, автомобиль өндірушілері және басқалары өз қызметіне қойды. Түс психологиясы жарнама мен маркетингте кеңінен қолданылады. Кейбір компаниялардың тақырыпты зерттеуге көп қаражат жұмсауы және көптеген басқа адамдар осы зерттеулердің нәтижелерін пайдалана бастауы олардың қызметтері мен тауарларын жарнамалауда қолдану үшін түс психологиясы тұжырымдамасына сенетінін көрсетеді.

Түстер адамдардың аштық сезімін ояту, көңіл-күйдің жағымды немесе жағымсыз реңктерін ынталандыру, сенімділік, тыныштық немесе белсенділік сезімдерін ояту және басқа да сансыз қолдану үшін үнемі қолданылады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Дереча В. А. Психология зависимостей. Учебное пособие для вузов. — М.: Юрайт. 2019. 160 с.

2. Немов Р. С. Психология. В 3 книгах. Книга 3. Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование с элементами математической статистики. — М.: Владос. 2016. 640 с.

3. Рогов, Е.И. Настольная книга практического психолога в 2 ч. Часть 1. Система работы психолога с детьми разного возраста практическое пособие /

4. Е.И. Рогов. 4-е изд., перераб. и доп. Москва Издательство Юрайт, 2021. 412 с.

5. Рогов, Е. И. Практикум школьного психолога практическое пособие / Е. И. Рогов. Москва : Издательство Юрайт, 2021. 435 с.

ОӘЖ 371.3

ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУҒА ӘСЕРІ

Толымбекова З.А., Нуридинова Г.А.

М.Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: Бұл мақалада біртұтас педагогикалық процесс субъектілерінің денсаулығы туралы сақтауға және нығайтуға ықпал ететін психикалық қызметті дамыту мен жетілдірудің инновациялық технологияларын енгізу тәсілдері тұрғысынан ерекше маңыздылық мәселесі қарастырылады.

Summary: This article discusses the issue of particular importance from the point of view of approaches to the introduction of innovative technologies for the development and improvement of mental activity, which contribute to the preservation and strengthening of the health of subjects of a single pedagogical process.

Білім беру процесінің үлкен көлемі мен қарқындылығымен, әртүрлі инновациялармен сипатталатын университеттік білім берудің қазіргі заманғы тәжірибесі аясында денсаулықты сақтау және нығайту, студенттерді салауатты өмір салтына баулу мәселесі өте өзекті болып отыр.

Қазіргі уақытта білім беру мазмұнына енетін көптеген инновацияларды әзірлеу білім беру процесіне қатысушылардан айтарлықтай энергия шығындарын талап етеді, сондықтан олардың білімі жоғары бағамен - денсаулық бағасымен "төленеді". Салауатты өмір салтын қалыптастырудың маңыздылығы мен қажеттілігін мойындай отырып, Қазақстан Республикасының Үкіметі бұл проблеманы бірқатар құжаттарда көрсетті: «Қазақстан Республикасының 2050 жылға дейінгі Даму стратегиясы», «Салауатты Қазақстан», «Халықтың денсаулығын сақтау туралы» Қазақстан Республикасының Заңы.

Салауатты өмір салтын тәрбиелеу мәселелері әрқашан мұғалімдердің назарында болды. Соңғы жылдары денсаулық сақтау технологиялары мен оңалту әдістерін, сондай-ақ студенттерді валеологиялық тәрбиелеу бағдарламаларын әзірлеуге және тәжірибеге енгізуге көптеген әрекеттер жасалды. Алайда, ғылыми талдау мен нақты тәжірибе көрсеткендей, қажетті нәтижелерді алу әлі мүмкін емес.

Жоғары білім адамның психикасына, оның жеке басының дамуына үлкен әсер етеді. Қолайлы жағдайлары бар университетте оқу кезінде студенттер

психиканың барлық деңгейлерін дамытады. Олар адамның ойлау бағытын анықтайды, яғни тұлғаның кәсіби бағытын сипаттайтын ойлау тәсілін қалыптастырады. Университетте табысты оқу үшін жалпы интеллектуалды дамудың жеткілікті жоғары деңгейі қажет, атап айтқанда қабылдау, есте сақтау, ойлау, зейін, эрудиция, танымдық қызығушылықтардың кеңдігі және логикалық операциялардың белгілі бір спектрін меңгеру деңгейі [1]. Бұл деңгейдің шамалы төмендеуімен оқу іс-әрекетіндегі мотивация мен өнімділікті, табандылықты, ұқыптылық пен дәлдікті арттыру арқылы өтемақы төленуі мүмкін.

Студенттің денсаулығын қамтамасыз етудің маңызды шарты оның білім беру іс-әрекетінің сәттілігі болып табылатындығын ескере отырып, біз бұл білім беру мекемесінде қолайлы психологиялық микроклимат пен оның әлауқатын қалыптастыруға ықпал ететін табысты білім беру қызметі деп санаймыз, бұл сайып келгенде олардың әрқайсысына мүмкіндік береді.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты жалпы парадигманы өзгерту өзекті болып табылады: тар бағдарлаудан тек денсаулықты сақтауға және нығайтуға, өз денсаулығын түсіну және бағалау, салауатты өмір салтын ынталандыру үшін қажетті дағдыларды, көзқарастарды және қарым-қатынастарды қалыптастыруды көздейтін инновациялық технологияларды кеңінен енгізуге көшу. Өмір салты, оның құндылықтарын қабылдау және салауатты мінез-құлықтың барабар дамуына ықпал ету. Осыдан психологиялық-педагогикалық әсерді іздеудің ерекше маңыздылығы және ақыл-ой қызметін дамыту мен жетілдіру үшін инновациялық технологияларды енгізу жолдары проблемасы туындайды.

Өздеріңіз білетіндей, студенттердің оқу қызметі олардың жетекші қызметі болып табылады. Оқу белсенділігінің деңгейін арттыру үшін студенттердің ақыл-ой белсенділігін қалыптастыру, оқу мотивациясын күшейту және дәстүрлі және жаңа технологияларды, заманауи ақпараттық технологияларды, соның ішінде денсаулық сақтау технологияларын пайдалану қажет. Бүгінгі таңда педагогика ғылымында зерттелетін мәселені шешу және шешу үшін қажетті білімнің жеткілікті көлемі жинақталған.

Денсаулық құндылығы және оны сақтау тәсілдері туралы философиялық, педагогикалық, медициналық түсініктерді дамыту мәселелері, сондай-ақ тұтас педагогикалық үдеріс субъектілерінің денсаулық сақтау жүйесін құру және салауатты өмір салтын сақтау проблемасының жекелеген аспектілері шетелдік жұмыстарда (Р.И. Айзман, Е. Н. Вайнер, О. Л. Трещева, В.В. Попов, Б.Н. Чумаков, Л.Г. Татарникова, И.В. Яковлев, Э.Р. Маргиев, П. Л. Дрибинский, Р.Н. Денисенко, П.П. Тиссен, Р. В. Рожнов, В. Н. Приз, В.Ф. Неретин, М.Е. Кошелева, Н.П. Абаскалов, Л.И. Пономарев, А.С. Вульфович) және отандық ғалымдар (А.С. Иманғалиев, Г.Д. Алимжанова, А.В. Ахаев, Л. З. Тель, А.У. Сағымбаев, А.Д. Соколов, З.С. Әбішева, Г.А. Жетпісбаев, С.Н. Сүлейменов, Р.А. Грачев, Д.Ф. Ақбердиев, Г.А. Мәуленбердиев, Ж.О. Жилбаев, Р. Д. Гаджиев, Х. А. Данияров және басқалар).

Бүгінгі таңда қазақстандық ғалымдардың ғылыми жұмыстарын зерттеу педагогикалық үдерісте денсаулық сақтау технологияларын пайдаланумен байланысты бірнеше ғылыми бағыттарды айқындайды [2]:

- бірінші бағыт ғалымдардың еңбектерінде ерекшеленетін тұтас педагогикалық үдеріс субъектілерінің денсаулығын сақтау мен салауатты өмір салтын құру проблемасының белгілі бір аспектілеріне қатысты;

- екінші бағыт орта және жоғары оқу орындарының білім беру процесінде денсаулық сақтау және денсаулық сақтау технологияларын қолданумен байланысты.

Зерттеу мәселесі бойынша ғылыми әдебиеттерді талдау студенттердің валеологиялық тәрбиесі бойынша педагогикалық зерттеулердің айтарлықтай санына қарамастан, жалпы студенттерді оқыту процесінде және олардың ақыл-ой қызметін жетілдіру процесінде прогрессивті денсаулық сақтау технологияларын қолдану ерекшеліктерін зерттеудің жолдары мен механизмдері шешілмейтінін көрсетті [3].

Ақыл-ой белсенділігі тек үйретілген миды ғана емес, сонымен қатар үйретілген денені де қажет етеді. Студенттердің психофизиологиялық жағдайына әсер ететін оқытудың объективті және субъективті факторлары бар. Объективті факторларға студенттердің өмір сүру жағдайлары мен оқу жұмыстары, жасы, жынысы, денсаулық жағдайы, жалпы оқу жүктемесі, демалысы, оның ішінде белсенділігі. Субъективті факторларға білім, кәсіби қабілет, оқуға деген мотивация, өнімділік, жүйке-психикалық тұрақтылық, оқу іс-әрекетінің қарқыны, шаршау, психофизикалық мүмкіндіктер, жеке қасиеттер (мінез-құлық белгілері, темперамент, қарым-қатынас), университеттегі оқытудың әлеуметтік жағдайларына бейімделу қабілеті жатады. Осы факторлардың барлығы студенттердің ақыл-ой жұмысының жалпы заңдылықтарын ғана бағалауға мүмкіндік береді. Алайда, студенттік жұмыстың әсерінен болатын ағзадағы өзгерістер физикалық жұмыс кезіндегі өзгерістермен салыстырғанда өте аз деп болжауға болады.

Студенттердің ақыл-ой белсенділігі оқу күні ішінде жүрек соғу жиілігінің жоғарылауына, максималды және минималды қан қысымының жоғарылауына (сәйкесінше 16 және 32%), дене салмағының төмендеуіне және емтихан кезінде лейкоциттер санының шамалы төмендеуіне әкеледі. Кейбір сабақтар жоғарылайды, ал басқалары визуалды анализатордың қозғыштығының төмендеуіне әкеледі [4]. Визуалды анализатордың қозғыштығының екі фазалы өзгерістері атап өтілді: жоғарылау - төмен қарқынды психикалық белсенділіктен кейін және төмендеу - жоғары қарқынды психикалық белсенділіктен кейін (С.Д. Хоружая). Кейбір жағдайларда қозғыштықтың жоғарылауы қоздырғыш және тежеу процестерінің динамикасының бұзылуымен біріктіріледі, ал басқа жағдайларда бұл процестердің динамикасының бұзылуы қозғыштықтың төмендеуімен бірге жүреді (Е.К. Редкина, Е. А. Широкова).

Сабақтан кейін студенттердің бірінші және екінші сигналдық жүйелеріндегі ауысулардағы сәйкессіздіктер байқалды: бірінші сигналдық жүйе

шеңберінде тек ішкі тежеу процестерінің әлсіреуі байқалады, ал екінші сигналдық байланыстар басылады (А. С. Дмитриев). Студент белгілі бір жастағы адам ретінде және жалпы тұлға ретінде үш жағынан сипатталуы мүмкін:

Біріншіден, әлеуметтік қатынастар, жас жігіттің студенттік ортаға қосылуы, университеттің оқу және тәрбие жұмысында белгіленген функциялар мен міндеттерді орындауы көрсетілген әлеуметтік қатынастармен.

Екіншіден, психологиялық, яғни психикалық процестердің, күйлердің және жеке қасиеттердің бірлігімен (темперамент, мінез, қабілет, фокус).

Үшіншіден, биологиялық тұрғыдан алғанда, бұл жоғары жүйке қызметінің түрін қамтиды. Бұл жағы генетикалық және жас ерекшеліктерімен анықталады, бірақ белгілі бір шектерде ол өмір сүру жағдайлары мен мақсатты тәрбие мен өзін-өзі тәрбиелеудің әсерінен өзгереді.

Жоғарыда айтылғандардың барлығы психикалық жұмыстың жалпы заңдылықтарын және студенттің ақыл-ой іс-әрекетінің дамуы мен жетілуіне әсер ететін психологиялық факторларды көрсетеді.

Қорытындылай келе, денсаулық сақтау технологияларын білім беру жүйесінің ажырамас бөлігі ретінде және білім берумен байланысты барлық нәрсе - оқыту мен тәрбие жұмысының әдістері мен әдістемелері, мұғалімдердің кәсіби мәдениетінің деңгейі, білім беру процесінің шарттары және т.б. - барлығы студенттердің денсаулығына тікелей байланысты. Бүгінгі таңда студент жастардың денсаулық жағдайы - еліміздің зияткерлік және еңбек әлеуетінің бүгінгі мен болашағы туралы мәселе өте өткір тұр.

Жоғары кәсіптік білім беру жүйесі денсаулықпен тығыз байланысты-жоғары оқу орындарында оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігі көбінесе студенттердің денсаулық деңгейімен анықталады, ал білім сапасын еңбек шығындары мен білім беру процесінің субъектілерінің денсаулығы тұрғысынан қарастыруға болмайды. Білім беруде шешілетін мақсаттар мен міндеттер оқу және еңбек қызметінің психологиялық, педагогикалық және физиологиялық заңдылықтарына, студенттердің психофизикалық мүмкіндіктеріне сәйкес келмеуі мүмкін; онсыз білім беру мақсаттары көбінесе әлеуметтік және жеке маңыздылығын жоғалтады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Антонова, Л.Н. Психологические основания реализации здоровьесберегающих технологий в образовательных учреждениях / Л.Н. Антонова, Т.И. Шульга, К.Г. Эрдынеева. - М.: Изд-во МГОУ, 2004. - 100 с.

2. Казаковцева Т.С. К вопросу здоровьесберегающей деятельности в образовательных учреждениях / Т.С. Казаковцева, Т.Л. Косолапова // «Начальная школа» -2006. -№ 4.-С.68- 72.

3. Науменко, Ю.В. Современная практика здоровьесберегающего образования /Ю.В. Науменко // Валеология. – 2006. - №3. – С. 44-51.

4. Ахутина, Т.В. Здоровьесберегающие технологии обучения: индивидуально-ориентированный подход / Т.В. Ахутина // Школа здоровья. - 2000. - №2. - С.21 – 28.

КЕРІ ИТЕРУШІ КҮШ.АРХИМЕД ЗАҢЫ ТАҚЫРЫБЫНА STEM ӘДІСІН ҚОЛДАНУ

Төлеген Г.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Резюме: в этой статье рассказывается о методе обучения STEM, который стал мировой образовательной тенденцией, и о том, как он используется в физике 7-го класса. Изложены способы применения к теме «сила отталкивания. закон Архимеда»

Summary: This article is about a global teaching STEM trend and usage of “ incoming thrust force. Archimedes' law” at physics lesson among 7th grade

STEM – дүниежүзілік білім беру саласындағы оқытудың біріктірілген озық тәсілі. Ол білім мен дағдылардың төрт негізгі саласын білдіретін аббревиатура: science (ғылым), technology (технология), engineering (инженерия) және mathematics (математика). STEM-білім беру және STEM-технологиялар осы салалардағы білім мен дағдыларды дамытуға, сондай-ақ оларды практикалық қолдануға ықпал етуге арналған.

STEM технологиясының негізгі идеялары мен мақсаттарына мыналар жатады:

- Ғылыми және технологиялық дамуға жәрдемдесу;
- Инновациялар мен технологиялық прогресті қолдау;
- Мәселелерді шешу және сыни ойлау дағдыларын дамыту;
- Ғылым, технология, инженерия және математика салаларында мамандар даярлау.

Мектепте STEM технологиясын қолданудың бірнеше әдісі:

Оқу бағдарламаларына интеграция: ғылым, технология, инженерия және математика элементтерін қамтитын арнайы оқу бағдарламаларын құру білім алушыларға осы салалар арасындағы байланысты және олардың практикалық қолданылуын жақсы түсінуге көмектеседі.

Зертханалық жұмыстар мен жобалар: нақты проблемалар мен міндеттерді қамтитын зертханалық жұмыстар мен жобаларды ұйымдастыру оқушылардың қызығушылығын оятуға және практикалық дағдыларды дамытуға көмектеседі.

STEM-ге бағытталған тапсырмаларды әзірлеу: оқушылардан STEM-дің әртүрлі салаларындағы білімді қолдануды талап ететін тапсырмаларды қосу оларға осы салалардың бір-бірімен қалай байланысты екенін жақсы түсінуге көмектеседі.

Технологиялық құралдар мен жабдықтарды пайдалану: заманауи технологиялық құралдарды енгізу.

Сыныптан тыс іс-шаралар мен клубтарды ұйымдастыру: STEM клубтарын құру немесе ғылыми көрмелер, инженерлік жарыстар немесе математикалық ойындар сияқты сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыру білім алушыларға STEM пәндерін көңілді және қызықты оқуға көмектеседі.

Мастер-класстар мен дәрістер өткізу: STEM-дің әртүрлі салаларындағы мамандарды мастер-класстар мен дәрістер өткізуге шақыру оқушыларға мектепте алған білімдерінің практикалық қолданылуын жақсы түсінуге көмектеседі. Мектепте STEM технологиясын қолдану оқу пәндеріне деген қызығушылықты арттырып қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларды болашақта табысты мансапқа дайындайды. Физикада STEM технологиясын қолдану оқуды едәуір жақсартып, оны қызықты әрі практикалық ете алады.

STEM технологиясын физикалық білім беруде қолданудың бірнеше жолы:

Виртуалды зертханалар мен модельдеу: физикалық құбылыстар мен эксперименттерді көрсету үшін виртуалды зертханалар мен компьютерлік модельдеулерді қолданыңыз. Бұл студенттерге әртүрлі сценарийлерді зерттеуге және нәтижелерді қауіпсіз және қымбат жабдықты қажет етпей-ақ бақылауға мүмкіндік береді.

Датчиктерді пайдалану және деректерді жинау: температура, қысым, жылдамдық және т.б. сияқты әртүрлі физикалық параметрлерді өлшеу үшін датчиктерді компьютерлерге немесе мобильді құрылғыларға қосыңыз.

Бағдарламалау және робототехника: оқушыларға микроконтроллерлік бағдарламалау мен робототехниканы үйрету. Сияқты әртүрлі физикалық мәселелерді шешу үшін роботтарды бағдарламалауға мүмкіндік беріңіз навигация, өлшеу, және қозғалысты модельдеу.

3D принтерлерді пайдалану: оқушыларға физикалық нысандардың үш өлшемді үлгілерін жасауға және оларды 3D принтерлерде іске қосуға мүмкіндік беріңіз. Бұл оларға объектілердің үш өлшемді геометриясы мен құрылымын жақсы түсінуге көмектеседі.

Жобалар мен зерттеулер: оқушыларға өздерінің физикалық зерттеулері мен жобаларын жүргізуге қолдау көрсетіңіз. Оларды қызықтыратын тақырыптарды тандап, осы тақырыптарды зерттеу үшін өз тәжірибелерін жасаңыз.

Деректерді талдау және модельдеу: оқушыларға деректерді талдау және физикалық процестерді модельдеу бағдарламаларын қолдануға үйрету. Бұл графиктермен жұмыс істеуді, деректерді өңдеуді және статистикалық талдауды қамтуы мүмкін.

STEM технологиясын қолданатын жарыстар мен жобалар: деректерді жинау және талдау немесе құрылғыларды жобалау сияқты STEM технологиясын қолдануды қажет ететін физикалық жарыстарға қатысыңыз. Физикада STEM технологиясын қолдану оқу процесін жақсартып қана қоймайды, сонымен қатар оқушыларға нақты жағдайларда физикалық ұғымдарды жақсырақ түсінуге және қолдануға көмектеседі. Бұл тәсіл оқуды қызықты әрі практикалық етеді, сонымен қатар студенттерді STEM саласындағы болашақ мансаптық мүмкіндіктерге дайындауға көмектеседі.

1-тапсырма: (S-science) Кері итеруші күштің пайда болу тарихы және Архимед заңына байланысты ақпараттарды игеру.
Мәлімет көздерін қолданып, келесі сұрақтарға жауап бер:

- vii. Кері итеруші күшті теориялық жолмен қалай анықтайды?
 .....[1]
- viii. Архимед күші қандай формуламен өрнектеледі?
 .....[1]
- ix. Дененің сұйықта жүзу шарттарын тұжырымда.
 .....[3]
- x. Архимед күші қандай шамаларға тәуелді және белгіленуін көрсетіңіз.
 ..... [3]
- xi. Сұйыққа толық батқан денеге әсер ететін Архимед күшін қалай есептейміз?
 ..... [2]
- [Барлығы:10]**

2-тапсырма: (T-technology) Phet Colorado виртуалды зертханасын қолданып, 5 түрлі заттан жасалған денелердің жүзу шарттарын сипаттаңыз.

Дескриптор:

- Пенопласт, ағаш, мұз, кірпіш, алюминийден жасалған денелермен тәжірбие жасады
 .....[2]
- Денелерге әсер етуші ауырлық және кері итеруші күштердің мәнін тауып, әртүрлілігін сипаттады
 .....[3]
- Кері итеруші күш қандай шамаларға тәуелді екенін анықтай отырып, денелердің жүзу шарттарын тұжырымдады
 .....[5]
- [Барлығы:10]**

3-тапсырма: (E-engineering) Tinkercad қосымшасы арқылы кеменің 3d үлгісін жасаңыздар.

Жұмысты ұқыпты жасады

- .....[5]
- Кері итеруші күштің әсерінен кеменің жүзуін, құрылысын сипаттады
 ..... [5]
- [Барлығы: 10]**

4-тапсырма: (M-mathematics)

1.Тастың ауадағы салмағы 0,09кН, судағы салмағы 10Н. Тасқа әрекет ететін кері итеруші күш неге тең?

2.Суға көлемі бл болатын дене жартылай батырылған. Осы денеге әрекет ететін ығыстырушы күшті табыңдар.

Есептің берілгенін жазады;

- ..... [1]

Өлшем бірліктерін ХБЖ-не түрлендіреді;

..... [1]
Формуланы жазады;

..... [1]
Есептеу жүргізеді;

..... [2]

[Барлығы: 10]

Сабақ барысында барлық төрт бөлім қамтылып, оқушыға жан-жақты жұмыс жасауға орта құрылды. Нәтижесінде оқушы бір сабақ көлемінде сабақтың негізгі теориялық бөлімін игеріп, оны виртуалды зертхана жасау барысында практика жүзінде қолданды. Оқушының шығармашылық қасиеттерін дамыту мақсатында инженерия бөлімінде кемеңнің үлгісін жасап қана қоймай, кеме құрылысының бөліктерін, зауыттарының жұмыс жасау принципінен хабардар болады. Бұл болашақта оқушыларды кәсіпке баулудың және жеке ізденістің алғышарты болып табылады.

STEM технологиялары заманауи білім беруде, сондай-ақ өнеркәсіпте және ғылыми зерттеулерде жаңа технологиялардың дамуын ынталандыру, білім беру бағдарламаларын жетілдіру және әртүрлі салалардағы күрделі мәселелерді шешу үшін, білікті мамандар даярлау үшін кеңінен қолданылады.

Сол себепті, мектепте STEM технологиясын қолдану оқушылардың ғылымға, технологияға, инженерияға және математикаға деген қызығушылығын ояту және тез өзгертін әлемге сәтті бейімделу үшін қажетті дағдыларды дамыту үшін пайдасы аса зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. STEM-технология негізінде орта білім беру мазмұнын қайта құрылымдау Нұрсұлтан: Ы.Алтынсарин атындағы ұлттық білім академиясы. Алтынсарин, 2022. – 120 б.
2. Г.Ахметова, А.Мурзалинова. «Преимущества и перспективы STEM-образования» \\
«Білімді ел — Образованная страна» №41 (102) 7 ноября 2017 г
3. Г.Ногайбаева, С.Жумажанова. «Развитие STEM-образования в мире и Казахстане» \\
«Білімді ел — Образованная страна» №20 (57), 25.10.2016ж.

ӘОЖ 372.8

ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДАҒЫ CLIL ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Төлегенова В. А.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассмотрены принципы использования метода CLIL и представлены задачи, используемые в процессе обучения физике с использованием метода CLIL. При этом описываются способы быстрого составления задания согласно цели обучения.

Summary: This article examines the principles of using the CLIL method and presents the tasks used in the process of teaching physics using the CLIL method. At the same time, the ways of quickly composing the task according to the learning goal are described.

CLIL – еуропалық білім беру жүйелерінде қарқын алып келе жатқан оқытудың құзыретті тәсілі. Идеясы пәнді шет тілі арқылы оқыту, яғни «тілді қолдану» пәнін оқыту [1]. Физиканы оқыту үшін маңызды деп санауға болатын CLIL әдісінің кейбір негізгі принциптері бар. Біріншіден, пән сабақтарында CLIL бойынша лексикалық тәсіл грамматикадан маңыздырақ. Екіншіден, мәтінмен жұмыс істеу кезінде оқылғанды көрнекілеу үшін иллюстрациялар болуы маңызды, мәтіндер схемалық түрде берілуі мүмкін, бұл оқушыларға мәтіннің идеясын және берілген ақпаратты анықтауға көмектеседі. Оқылғаннан кейін оқушылар мәтіндегі ойды өз сөздерімен жеткізе алады, сонымен бірге мұғалім оқушылардың назарын тақырыпқа сәйкес келетін белгілі бір лексикалық сөз тіркестеріне аударуы керек. Сондай-ақ мұғалім арнайы сөздік қорына, сондай-ақ кейбір әмбебап тілдік бірліктерге: фразалық етістіктерге, тұрлаулы сөз тіркестеріне, салыстыру дәрежесіне назар аударуы керек, бұл сабақтың немесе тақырыптың тақырыбына қарамастан пайдалы болады.

Ғылыми пәндер ғылыми құбылыстарды сипаттау, түсіндіру және талдау үшін тілді пайдаланады[3]. Жаратылыстану сабақтары көп мультимодальды енгізуді қамтамасыз етеді және осылайша түсінуді әртүрлі жолдармен қолдайды. Оқушыларға кіріспеге ілеспе көрнекі құралдарды қалай пайдалану керектігін көрсету арқылы мұғалімдер оларға ғылымды түсіну стратегияларын әзірлеуге көмектесе алады. Ғылымды меңгеру арқылы оқушылардың ой қорыту, сұрақ қою, шығармашылық есептерді шығару және бағалау сияқты ойлау қабілеттерінің тілін дамытады. Жылдар өткен сайын тіл мен пән қиындай түскен сайын, оқушылар күрделі ғылыми идеяларды сөйлеуде де, жазбаша да ресми және академиялық түрде жеткізуге дағдыланады. Ғылыми білім мен түсінікті дамыта отырып, CLIL үйренушілеріне ғалымдар сияқты ойлауды, сөйлеуді және жазуды үйретуге болады[2,4].

Физика пәнін ағылшын тілінде оқитын оқушылардың ағылшын деңгейлеріне ескере отырып, «Импульстің сақталу заңы» бойынша «**Word searche**» стратегиясы қолданылды. Бұл стратегияда оқушылар тақырыпқа қатысты кілт сөздермен жұмыс жасайды. Дұрыс жазылуын еске сақтайды және уақытпен жұмыс жасап дағдыланды. Бұл стратегияның тиімділігі цифрлық құралдардың көмегімен тегін орындауға болады немесе қағаз бетіне басып шығарып алуға болады (сур.1).

<p>Z V J G C I X B W W V R B L I O L N A U P K Z L D S W S A Q I A Q O F O R C E A Z M E I Z N F L F I B W K M B U L M T V Y U W E L T E S L U P M I N E L A N O I T A T I V A R G E L Y R Y E D X M M N M U S Z T O D G G N C J Q O R U A C J O C R S R H B I I E M O H S K P I I N E L A S T I C E F I S B T Y I N E I N T S B S N E W G Y A U E L E D K A A E L T D M P X R L C H X F N T L S T U I H H O V D Y I B I S V E A X M I C S O C S W C I H R O V H R W</p>	<h3>Linear Momentum and collisions</h3> <p>CENTER COLLISION DEFORMATION ELASTIC ENERGY FORCE GRAVITATIONAL IMPULSE INELASTIC KINETIC MASS MOMENTUM POTENTIAL VELOCITY</p>
--	--

Сурет 1- «Word searche» стратегиясы (Linear Momentum and collisions)

AWL (Academic Word List) Академиялық сөздер тізімі стратегиясы.

Бұл стратегия көмегімен оқушылардың есте сақтау, пайымдау, түсіну дағдылары дамиды. Бұл тапсырманы орындауға 10-20 минут уақыт қажет. Оқушылардың ағылшын деңгейі B1 және одан жоғары деңгей болуы тиіс. Бұл әрекетті орындау үшін сізге сандық мәтін және бос мәтіннің көшірмелері немесе оқушыларыңыз үшін жасалған мәтіндер қажет. <http://www.nottingham.ac.uk/alzsh3/acvocab/index.htm> және AWL garmaker түймесін басыңыз. Таңдалған мәтінді ұяшыққа қойыңыз, 1 (ең оңай) мен 10 (ең қиын) деңгейін таңдаңыз және мәтінді сайтқа жіберіңіз. Құрылған мәтінді бағалау; егер бұл тым қиын немесе тым оңай болса, өзіңізге ұнайтын бос мәтінді жасағанша басқа деңгейді қолданып көріңіз. Сондай-ақ, әртүрлі деңгейде бос мәтіндер шығару арқылы оқушыларды ажыратуға болады. Кесілген мәтінді және сөздерді құжатқа көшіріп, қойыңыз, анықтаманы жеңілдету үшін бос орындарды нөмірлеңіз және оқушыларыңызға жеткілікті көшірме жасаңыз.

Мысал ретінде өзім сабағымда қолданған мәтінді ұсынып отырмын. Жоғарыда көрсетілген сілтемеге өтіп, сайтқа енген соң мәтінді енгіздім (сур.2).

This **equation** represents one of two **primary principles** to be used in the **analysis** of collisions during this unit. To truly understand the **equation**, it is important to understand its meaning in words. In words, it could be said that the force times the time equals the mass times the change in velocity. In physics, the quantity Force • time is known as impulse. And since the quantity $m \cdot v$ is the momentum, the quantity $m \cdot \Delta v$ must be the change in momentum. The **equation** really says that the Impulse = Change in momentum One **focus** of this unit is to understand the physics of collisions. The physics of collisions are governed by the laws of momentum; and the first law that we discuss in this unit is expressed in the above **equation**. The **equation** is known as the impulse-momentum change **equation**. The law can be expressed this way: In a collision, an object experiences a force for a **specific** amount of time that results in a change in momentum. The result of the force acting for the given amount of time is that the object's mass either speeds up or slows down (or changes direction). The impulse experienced by the object equals the change in momentum of the object. In **equation** form, $F \cdot t = m \cdot \Delta v$.

Сурет 2- AWL (Academic Word List) сайтына енгізілген мәтін

Мәтін дайын болған соң саңылауларды толтырғыш «Gapfillmaker» бөліміне өтеміз. Қажетті деңгейді таңдаймыз. Жоғарыдағы мәтінге бос орын жасалынады. Төмендегі суреттердегідей тапсырманың күрделілік деңгейі бойынша өзгертуімізге болады(сур.3а-с). Бұл жұмыс парағы физикадағы кейбір маңызды тақырыптарды түсінуге көмектеседі. Сондай-ақ бұл оқушының ағылшын тіліндегі дағдыларын дамытуға көмектеседі. Жаттығулар оларға бір уақытта екі (оқылым, жазылым) дағдыны жаттықтыруға мүмкіндік береді. Жаттығулар ағылшын тілін білуге әр түрлі жолдармен көмектеседі. Олар:

- маңызды сөздердің мағынасын түсінуге көмектеседі;
- зат есім мен сын есім сияқты сөздердің белгілі бір түрлерін дұрыс қолдануға көмектеседі;
- сөйлемдерді дұрыс құрастыруға көмектеседі;
- мәтін үзінділерін толық құрастыруға көмектеседі;
- мәтінді оқуға және одан ақпарат алуға машықтандыру.

[Click here for a simple gapfill](#)

[Click here for a head word gapfill](#)

[Click here for a word family gapfill](#)

This _____ represents one of two _____ to be used in the _____ of collisions during this unit. To truly understand the _____, it is important to understand its meaning in words. In words, it could be said that the force times the time equals the mass times the change in velocity. In physics, the quantity Force • time is known as impulse. And since the quantity $m \cdot v$ is the momentum, the quantity $m \cdot \Delta v$ must be the change in momentum. The _____ really says that the Impulse = Change in momentum One _____ of this unit is to understand the physics of collisions. The physics of collisions are governed by the laws of momentum; and the first law that we discuss in this unit is expressed in the above _____. The _____ is known as the impulse-momentum change _____. The law can be expressed this way: In a collision, an object experiences a force for a _____ amount of time that results in a change in momentum. The result of the force acting for the given amount of time is that the object's mass either speeds up or slows down (or changes direction). The impulse experienced by the object equals the change in momentum of the object. In _____ form, $F \cdot t = m \cdot \Delta v$.

Сурет 3 а – ағылшын деңгейлері төмен оқушылар үшін Simple Gapfill

[Click here for a simple gapfill](#)

[Click here for a head word gapfill](#)

[Click here for a word family gapfill](#)

This _____ (equate) represents one of two _____ (primarily) _____ (principle) to be used in the _____ (analyse) of collisions during this unit. To truly understand the _____ (equate), it is important to understand its meaning in words. In words, it could be said that the force times the time equals the mass times the change in velocity. In physics, the quantity Force • time is known as impulse. And since the quantity $m \cdot v$ is the momentum, the quantity $m \cdot \Delta v$ must be the change in momentum. The _____ (equate) really says that the Impulse = Change in momentum One _____ (refocused) of this unit is to understand the physics of collisions. The physics of collisions are governed by the laws of momentum; and the first law that we discuss in this unit is expressed in the above _____ (equate). The _____ (equate) is known as the impulse-momentum change _____ (equate). The law can be expressed this way: In a collision, an object experiences a force for a _____ (specification) amount of time that results in a change in momentum. The result of the force acting for the given amount of time is that the object's mass either speeds up or slows down (or changes direction). The impulse experienced by the object equals the change in momentum of the object. In _____ (equate) form, $F \cdot t = m \cdot \Delta v$.

Сурет 3 б - ағылшын деңгейлері орташа оқушылар үшін Head word gapfill

Click here for a
simple gapfill

Click here for a
head word gapfill

Click here for a
word family gapfill

This _____ (equated) represents one of two _____ (primarily) _____ (unprincipled) to be used in the _____ (analytic) of collisions during this unit. To truly understand the _____ (equated), it is important to understand its meaning in words. In words, it could be said that the force times the time equals the mass times the change in velocity. In physics, the quantity Force • time is known as impulse. And since the quantity $m \cdot v$ is the momentum, the quantity $m \cdot \Delta v$ must be the change in momentum. The _____ (equated) really says that the Impulse = Change in momentum. One _____ (focuses) of this unit is to understand the physics of collisions. The physics of collisions are governed by the laws of momentum; and the first law that we discuss in this unit is expressed in the above _____ (equated). The _____ (equated) is known as the impulse-momentum change _____ (equated). The law can be expressed this way: In a collision, an object experiences a force for a _____ (specificity) amount of time that results in a change in momentum. The result of the force acting for the given amount of time is that the object's mass either speeds up or slows down (or changes direction). The impulse experienced by the object equals the change in momentum of the object. In _____ (equated) form, $F \cdot t = m \cdot \Delta v$.

Сурет 3 с - ағылшын деңгейлері жоғары оқушылар үшін Word family gapfill

Осы екі стратегияны сабақ үдерісінде қолданғанымда оқушылармының тілдік құзыреттілік пен өзіне деген сенімділіктері артты, сабаққа ынтасын артқандығын байқадым. Мұғалімге тәуелсіз өздігінен жұмыс жасауға дағдыланды. Зейіндері мен ойлау қабілеттерін дамыды, сөздік қоры молайды. Ағылшын тілін ғылымға лайықты түрде жақсы пайдалана алса, физика пәнін оқуда жақсы жетістіктерге жетуге көмектеседі[5]. Ағылшын тілін жақсы оқи алса, физика оқулығында не жазылғанын оңай түсіне алады. Ағылшын тілінде жақсы жаза және еркін сөйлей алса, физика туралы білімін басқалармен оңай бөлісе алады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. CLIL технологиясын қолдану бойынша нұсқаулар оқу процесі. Әдістемелік нұсқаулар. – Астана: ҰАОБІ. Алтынсарин атындағы, 2018. – 72 б.
2. Салехова Л.Л., Григорьева К.С., Лукоянова М.А. Педагогикалық екі тілді оқыту технологиясы CLIL: оқу құралы / Қазан:ҚФУ, 2020. – 101 б.
3. Мейер О. CLIL сапасына қарай: табысты жоспарлау және оқыту стратегиялары // 3 том. 11–29 б. Қолжетімді:<https://goo.su/0Muh>, қолжеткізген күні 5.02.2020.
4. Мұқажанова Г.Ж. —// Қазіргі замандағы филология және тіл білімі әлемі: Халықаралық ғылыми конференция материалдары.—Мәскеу: Буки-Веди, 2017. URL:<https://moluch.ru/conf/phil/archive/235/12596/>
5. Әшіров Р.Р., Закирова,– Физика: оқулық. 8 сыныпқа арналған. Жалпы білім беру мектеп / Астана: «Арман-ПВ» баспасы, 2018. – 304 б.

ҚИЫН МІНЕЗДІ БАЛАЛАРМЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Туймебай С.А., Садирбай Э.У., Байырбекова Ұ.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются пути психологического выявления проблем детей с трудным характером.

Summary: This article discusses the ways of psychological identification of problems of children with difficult character.

«Қиын» оқушыларды оқыту мен оқыту қазіргі таңда мәселе ретінде күн тәртібінен түспегені белгілі. Себебі, «қиын оқушылардың» саны жылдан жылға артып келеді. Қазіргі уақытта «қиын оқушылар» негізінен жас жеткіншектер болып саналады, бірақ бүгінгі күні бастауыш сынып оқушыларының көпшілігі осы санатқа жатады. Сондықтан «қиын оқушыларға» жастайынан қамқорлық жасап, олардың мазмұнды да сапалы білім алуына жағдай жасау керек. «Қиын оқушыларды» тәрбиелеу жүйесінде адамгершілік тәрбиесі өте маңызды орын алады. Қазіргі кезде оқушының жалпы және психологиялық дамуының жеткілікті деңгейіне жету үшін бастапқы кезеңде жеке тұлғаны белгілі бір кешенмен қаруландыру емес, оқу іс-әрекетін қалыптастыру негізінде тәрбиелеу мақсаты қойылғаны белгілі. пәндік білім мен дағды. Халқымыз ғасырлар бойы қастерлеп келе жатқан намыс, ар-ұждан, мейірімділік, ізгілік, кішіпейілділік, Отанға, елге деген сүйіспеншілік сияқты асыл қасиеттерді мектепте оқушы бойына сіңіру – заман талабы. Сондықтан оқушылардың ерекше категориясын құрайтын «қиын оқушыларды» адамгершілікке тәрбиелеудің формулалары мен әдістерін жетілдіру өте қажет. Бұл міндеттерді жүзеге асыру бастауыш буыннан басталатыны белгілі [1].

Табиғат пен қоғам құбылыстарына қиындық тұрғысынан қарау – адам өмірінің негізі. Күрделі қарым-қатынастар адам өміріндегі және қоғамдағы ортақ және мәңгілік фактор болып табылады. Ғылыми әдебиеттерде құндылық ұғымына әртүрлі анықтамалар берілген. Филологиялық тұрғыдан алғанда, құндылықтар адам үшін пайдалы, яғни адам қоғамының іргелі дамуына және адамның жеке басының жетілдірілуіне тиімді ықпал ететіндердің барлығы [2].

«Қиын бала», яғни оқуда қиындықтары бар бала - бұл әлеуметтік назардан тыс қалған бала. Ресейдің ұлы педагогтары мен ғалымдарының зерттеулері бойынша қиын балалардың пайда болуына үш фактор әсер етеді.

- Отбасы тәрбиесін дұрыс ұйымдастырмау, яғни отбасындағы жанжал, маскүнемдік, ата-ананың біреуінің болмауы, заңсыз талап қою, т.б.

- Мектептегі оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудағы кемшіліктер. Оқушылардың тұлғалық ерекшеліктерін, ынтасын, қызығушылығын, талаптарын, тілектерін елемей.

- Әлеуметтік орта, яғни достар қатысатын орта.

Бала әртүрлі өмірлік жағдайларда өзін қалай ұстау керектігін, отбасылық ортада үлкендермен және балалармен қарым-қатынас жасауды үйренеді. Атананың қамқорлығын, махаббатын сезінбегендіктен, мейірім мен жылулықты сырттан іздейді. Соның арқасында олар көшенің оғаш қылықтарын бойына сіңіреді. Көшеде кездейсоқ топтарға еліктеу арқылы баланың ішімдікке, темекі шегуге, дөрекі сөйлеуге, құмар ойындарға деген қызығушылығы артады. Мұның нәтижесі мұғалімге бағынбау, ата-анаға бағынбау, сабаққа келмеу. Қиын оқушыларды қайта тәрбиелеу үшін олардың жаман әдеттерден арылып, жағымды әдеттерін арттыру қажет. Сондықтан оларды мектепте жүйелі түрде өткізілетін сыныптан тыс жұмыстарға, спортқа, өнерге, технологияға, қоғамдық жұмыстарға тарту керек. Сондай-ақ баланың өмірге деген көзқарасы өзгеріп, белсенділігі мен талпынысына қолдау көрсетілсе, сыныптағы беделі көтеріліп, әрбір жұмысы бағаланып, көңіл бөлінді. Мұғалімдер өз тәрбиесінде қиын баланың жеке ерекшеліктерін ескеріп, педагогикалық әдепті сақтағаны абзал. Бұл мұғалімнің пікірі оқушыларға үлкен әсер ететіндігімен түсіндіріледі [3].

Ұстаздың басты мақсаты – қиын балаларды қоғамның белсенді және сапалы құрылысшысы етіп тәрбиелеуге барынша ықпал ету. Сыныптағы әрбір жеке тұлғаның ғылыми дүниетанымының қалыптасуына, еңбек сүйгіштікке, жан-жақты дамуына жағдай жасау. Сынып жетекшісінің қай салада жұмыс жасаса да, олардың барлығында да табысқа жетудің басты шарты – қиын балаларды жан-жақты білу. Мұғалім өз сыныбында қиын балалар ұжымын ұйымдастырып, осы сыныпта сабақ беретін пән мұғалімдерін, қиын балалардың ата-аналарын біріктіріп, қиын бала тәрбиесіне қоғамдық ықпал етіп, олардың қиын балаға қоятын талаптарымен бөліседі.

Іскерлік ұжымның ынтымақтастығында қиын балалардың жоғары адамгершілік қасиетін қалыптастыру қажет. Ол үшін оларды ұстамдылыққа, әлсіздікке, төзімділікке, сенімділікке тәрбиелеу керек. Қиын балалардың жеке басын тануда олардың оқу іс-әрекеті мен қоғамдық жұмыстарының алатын орны ерекше. Себебі, қиын балалардың оқу іс-әрекетінде олардың психикалық процестері (жаңа материалды қабылдау, есте сақтау, ойлау, сөйлеу, т.б.) сынып жетекшісінің сабақ жүйесіне қатысуы арқылы анықталады. Осы тұрғыдан қарайтын болсақ, тәртіпсіздікке бейім балаларды дұрыс тәрбиелеу жолдарын анықтаймыз. Баланың білімі туралы алғашқы ақпараттың болмауына байланысты бастауыш сынып мұғалімдеріне бірінші күннен бастап баламен мақсатты жеке тәрбие жұмысын жүргізу қиынға соғады.

Сондықтан отбасындағы қиын баланың мінез-құлқы туралы ақпараттың болуы маңызды. Осы мақсатта арнайы сауалнамалар дайындалады. Балада тәртіпсіздікке бейімділік белгілері байқала бастаған алғашқы күннен бастап оның бойына саналы тәртіп пен мінез-құлық мәдениетін сіңіру үшін жеке жоспар құрылады. Бұл оқушы мінез-құлқының жағымсыз белгілерін алғашқы көріністерінен байқауға және ауытқулардың алдын алуға мүмкіндік береді. Оқушылардың бос уақытын түрлі қоғамдық іс-шараларға толтыру арқылы алдын алу шараларын мүмкін етпедік деу – бос сөз. Тек қиын балаларды қызықтыратын қызықты іс-шаралар болса, бұл басқа мәселе. Осылардың ішінде

әртүрлі клубтық шараларды атап өтуге болады. Өйткені бала шеңберге мәжбүрлеусіз өз еркімен келеді. Ал олардың тобына «қиын» балалар кіреді. Бала тәрбиесіндегі тағы бір маңызды нәрсе – баламен тіл табыса білу. Олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, жасөспірімдер мен жас балалармен ана тілінде сөйлесу қажет [4].

Жалпы білім беретін мектептердегі оқу-тәрбие жұмысын одан әрі жетілдіру үшін оқушылардың тәртібін бұзудың алдын алудың нысандары мен әдістері белгіленді. Әрине, жеке оқушылардың қоғамға жат мінез-құлықтары мен құқық бұзушылықтары отбасы, мектеп, қоғамдық-тәрбие жұмыстарының кемшілігі деп айтамыз. Қиын балаларды қайта тәрбиелеу, қоғамдық орындарда тәртіпті сақтау, кәмелетке толмаған құқық бұзушылар педагогикалық әдебиеттерде «күрделі» көрінеді. Балалар сияқты терминологиялық ұғымдар бар. Бірінші санатқа кез келген жағымсыз жағдайларға байланысты құқық тәртібін бұзған кәмелетке толмағандар, сондай-ақ алкогольді ішімдік ішу кезінде жеке және қоғамдық мүлікке қол сұғушылар жатады. Олардың мінез-құлқында жалқаулық, қатыгездік, бастаған ісін аяғына дейін жеткізе алмау, түрлі ұрлық, т.б. мінез-құлық пайда болады.

Қиын балаларға арналған негізгі еңбек жағдайлары:

1) Әрбір қиын баланы мұқият зерттеп, оның мінез-құлқының бағытын анықтап, адамгершілік қасиеттерін көрсету.

2) Әрбір оқушының адамгершілік және сыни тәжірибелер жасай білуіне негізделген тәртіпті, қоршаған өмірге көзқарасын, ұжымдық қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруды ұйымдастыру.

3) Қабілет пен дарындылықты дамыту, әр адамның ерекшеліктері мен мүмкіндіктерін, шығармашылық сұраныстары мен тілектерін ескере отырып, қоғамдық жұмыстарға қатысу.

4) Кейбір қиын оқушылар оқу процесінде ұжымдық өмірлік қарым-қатынаста жағымсыз ауытқуларды сезінсе, оларды одан қорғап, оны тудыратын әрекеттерді жою керек. Өңгімелеу оқу-тәрбие үрдісіндегі ең қажетті құрал. Егер оқушының жеке жағдайы оны орталыққа қоюға болмайтындай болса, онда мұғалім, тәжірибелі мұғалім баламен жеке қарым-қатынас жасау арқылы өз көзқарасын жеткізеді.

Қиын балалармен оқу-тәрбие жұмыстарын жүргізгенде дарындылық таныту қажет. Педагогикалық тәжірибеге сүйене отырып, әр баланың бейімділігі мен мінез-құлқына сәйкес оның он шығармашылық қасиетін жүйелеу қажет. Қиын балалармен жұмыс істеудің тағы бір тәсілі - олардың құрдастарымен жағымсыз қарым-қатынастарын мәжбүрлеу. Бұл әдісті жүзеге асырудың бірнеше жолы бар. Соның бірі – тұрақты мектепті ауыстыру, мектепті ауыстыру, ата-ана мен мектеп инспекторларының күш-жігерін біріктіру арқылы көшедегі жолдастардың теріс ықпалынан ажырату қажет. Сонымен қатар қиын баланы тәрбиелеу моральдық тұрғыдан тиімді [5].

Сонымен қатар қиын баланы тәрбиелеудегі моральдық жағынан тиімді әрекеттер. Қиын баланың әрбір теріс қылығы, қылығы, теріс қылығы, т.б.

Тағы бір әдіс – қиын баланың бағытын, мақсаты мен міндетін қайта құру. Бұл әдістің құндылығы оқушының қатесін түсіну өзін-өзі тәрбиелеу бағдарламасына ықпал етеді. Мектепте жүйке жүйесі бұзылған қиын балалармен тәрбие жұмысын жүргізу көптеген қиындықтар туғызады. Өйткені, әр оқушының өз ауруларына байланысты ерекшеліктері мен ерекшеліктері болады. Қиын оқушыларды оқыту процесінде әдіс-тәсілдерді әдістемелік қолданудағы оқу жүйесінің кезеңдері назар аударатын мәселелердің бірі:

- дайындық кезеңі;

- қиын баланың мінез-құлқының төмендеуіне себеп болған жағдайларды нақтылау;

- екінші кезең – қиын және озық оқушылар арасындағы байланыстың дәрежесі мен тереңдігін анықтау.

Үшінші кезең – өзгеру кезеңі. Көптеген қиын оқушылар өздерінің ішкі жан дүниесіндегі өзгерістерді сезіне бастайды. Жас жігіттің жаман мінез-құлқы, әдеттері мен жаңа адамгершілік қасиеттері арасында күрес басталады.

Соңғы кезең – бекіту кезеңі, әрбір қиын оқушы өзінің мінез-құлқына елеулі өзгерістер енгізеді, өзін-өзі тәрбиелеуге талап қояды және жағымды қасиеттерді дамытады. Мектеп ұжымдары мен жұртшылық қиын балаларды қайта тәрбиелеудің қадамдарын алдын ала нақты белгілеп, оларды дұрыс түсіндіріп, соңына дейін күресу керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Немов Р.С. Психология. – Алматы, 2003. – Б. 198-201.
2. Қиын бала қайдан шығады? [Мәтін] / С. Сейітжанова // Қазақстан әйелдері. – 2014. - № 8.- 18-19 б.
3. Қиын баланың тәрбиесі [Мәтін] / Ү. Танакөзова // Мектеп дәрігері = Школьный врач. – 2006.- № 5.- 5-7 б.
4. Жұмабаев Ә. Мектептегі психологиялық қызметтің жүйесінің мазмұны // Тараз жлы. – 2002. -№ 8. –Б. 11.
5. Керимов Л.К. Трудный подросток и его перевоспитание. – СПб., 2000.

ОӘЖ:372.853

ЭЛЕКТРОДИНАМИКАДА ВЕКТОРЛЫҚ ТАЛДАУДЫҢ НЕГІЗГІ ЭЛЕМЕНТТЕРІ

Тулкибекова А.Н.

«Илияс Жансүгіров атындағы Жетісу Университеті», Талдықорған қ., Қазақстан

Резюме. Электродинамика – зарядтар мен электромагниттік өрістердің өзара әрекеттесуін зерттейтін физика саласы. Электродинамикадағы есептерді шешу векторларды пайдалана отырып физикалық шамаларды сипаттауға мүмкіндік беретін векторлық талдауды қолдануды талап етеді.

Векторлық талдаудың негізгі элементтерінің бірі векторлық өріс болып табылады. Векторлық өріс кеңістіктегі нүктеден нүктеге өзгертін векторлық шаманы сипаттайды. Электродинамикада векторлық өрістер электр және магнит өрістерін сипаттау үшін қолданылады.

Summary. Electrodynamics is a branch of physics that studies the interaction of charges and electromagnetic fields. Solving problems in electrodynamics requires the use of vector analysis, which allows describing physical quantities using vectors.

One of the main elements of vector analysis is a vector field. A vector field describes a vector quantity that varies from point to point in space. In electrodynamics, vector fields are used to describe electric and magnetic fields.

Екі зарядтың өзара әрекеттесу күшін сипаттайтын Кулон заңын векторлық теңдеу түрінде жазуға болады.

Электродинамикада қолданылатын векторлық талдаудың тағы бір элементі градиент болып табылады. Градиент қандай да бір мәндегі ең үлкен өзгерістің бағыты мен жылдамдығын анықтауға мүмкіндік береді. Электродинамикада градиент электр өрісінің күшін анықтау үшін қолданылады.

Сондай-ақ векторлық талдау дивергенция мен бұйралауды қамтиды. Дивергенция векторлық өрістің көздерін немесе раковиналарын сипаттауға мүмкіндік береді, ал ротор өрістің айналуын сипаттайды. Бұл операторлар электродинамикада кеңінен қолданылады, мысалы, Гаусс заңы мен Фарадей заңын тұжырымдау үшін [1].

Сонымен қатар, векторлық талдау скаляр ұғымын қамтиды.

Векторлық талдау – электродинамика есептерін шешуде жиі қолданылатын математикалық құрал. Ол векторлар сияқты математикалық объектілерді пайдалана отырып, электр және магнит өрістері, сондай-ақ токтар мен зарядтар сияқты физикалық шамаларды сипаттау жолын ұсынады. Әртүрлі сценарийлердегі осы физикалық шамалардың әрекетін анықтау үшін бұл векторларды векторлық есептеу арқылы өңдеуге болады [1].

Атап айтқанда, векторлық талдау электр және магнит өрістерінің әрекетін сипаттайтын төрт дербес дифференциалдық теңдеулердің жиынтығы болып табылатын Максвелл теңдеулеріне қатысты есептерді шешуде пайдалы. Осы теңдеулерді өңдеу үшін векторлық есептеуді пайдалану арқылы өткізгіштер, изоляторлар және электромагниттік толқындар сияқты әртүрлі конфигурациялардағы осы өрістердің әрекетін шешуге болады.

Векторлық талдау электродинамикадағы есептерді шешуде қуатты құрал болып табылады, өйткені ол күрделі векторлық теңдеулерді оңай және тиімді өңдеуге және шешуге мүмкіндік береді [1].

Электродинамикадағы векторлық талдауды қолданудың кейбір мысалдары:

Электр және магнит өрістерін есептеу. Электр және магнит өрістері векторлық өрістер болып табылады және оларды есептеу градиент, дивергенция, бұралу және Лаплас операторлары сияқты векторлық талдау әдістерін қолдануды қамтиды. Мысалы, ротор операторын пайдалана отырып, біз ток өткізетін сым тудыратын магнит өрісін есептей аламыз [2].

Электромагниттік толқындар: Электромагниттік толқындар кеңістікте таралатын көлденең толқындар және олардың сипаттамасы векторлық есептеуді қолдануды қамтиды. Электромагниттік толқындардың әрекетін

сипаттайтын Максвелл теңдеулері векторлық теңдеулердің жиынтығы болып табылады.

Электромагниттік индукция: Фарадейдің электромагниттік индукция заңы өзгермелі магнит өрісінің әсерінен өткізгіштегі индукциялық электр қозғаушы күшін (ЭМӨ) сипаттайды. Индукцияланған ЭҚК өткізгіш арқылы магнит ағынының өзгеру жылдамдығына пропорционал. Векторлық есептеуді магнит ағыны мен индукциялық ЭҚК есептеу үшін пайдалануға болады.

Осылайша, векторлық талдау электродинамикадағы қуатты құрал болып табылады және оны қолдану күрделі есептерді тиімдірек және қысқаша шешуге мүмкіндік береді [2].

Векторлық талдау әдістерін қолдана отырып электродинамика есептерін шешуді оқытудың әдістемелік жүйесін әзірлеу, әдетте, келесі қадамдарды қамтиды:

Теориялық анықтама: Бұл векторлық талдау және электродинамика бойынша тиісті әдебиеттерді шолуды, электродинамикалық есептерді шешуге қажетті негізгі ұғымдарды және математикалық құралдарды анықтауды қамтиды.

Оқыту әдістемесін әзірлеу: Теориялық негіздеу негізінде векторлық талдау әдістерін қолдана отырып, электродинамикадағы есептерді шешудің сатылы тәсілін қамтамасыз ететін оқыту әдістемесін жасауға болады. Бұл әдіс оқушыларға ұғымдар мен математикалық әдістерді түсінуге көмектесу үшін диаграммалар мен анимациялар сияқты көрнекі құралдарды пайдалануды қамтуы мүмкін [3].

Тәжірибелік тестілеу: Оқыту әдістемесі әзірленгеннен кейін оны студенттерге электродинамикадағы есептерді түсінуге және шешуге көмектесудегі тиімділігін анықтау үшін оны тәжірибеде, мысалы, аудиторияда немесе зертханада тексеруге болады. Бұл тестілеудің нәтижелері әдістемені нақтылау және жетілдіру үшін пайдаланылуы мүмкін [3].

Жалпы алғанда, бұл процестің мақсаты студенттерге қолжетімді және сонымен бірге векторлық талдау әдістерін қолдана отырып, электродинамикадағы есептерді шешуге кешенді және қатаң көзқарасты қамтамасыз ететін оқыту әдістемесін жасау болар еді. Бұл студенттерге практикалық оқу тәжірибесін беру үшін онлайн модельдеу немесе интерактивті оқулықтар сияқты интерактивті оқу материалдарын пайдалануды қамтуы мүмкін [3].

Кесте 1 Физикалық есептердегі дифференциалдық теңдеуді құрудың мысалдары

<p>Резервуарда a кг сулы тұз ерітіндісі болсын, оның құрамында b кг тұз бар. Белгілі бір сәтте резервуарға секундына c кг таза сумен үздіксіз жеткізетін және одан</p>	<p>Санаудың басында t моментін алайық. $y(t)$ уақыттың әр сәтінде t резервуардағы тұз мөлшерін білдіретін қажетті функция болсын. Тапсырма шарты мен уақыт конвенциясына байланысты, $y(0)=b$. қысқа уақыт ішінде $[t, t+\Delta t]$ ерітіндісі бар</p>
---	---

<p>бір мезгілде c кг ерітіндіден секунд сайын алып тастайтын құрылғы қосылады. Бұл жағдайда резервуардың өзінде сұйықтық үздіксіз араласады. Резервуардағы тұз мөлшері қалай өзгереді?</p>	<p>резервуардан $(y(t)-(y(t+\Delta t)))$ кг тұз құйылады. Қарастырылған уақыт аралығында концентрация төмендегендіктен</p> $\frac{y(t)}{a} \text{ ден } \frac{y(t + \Delta t)}{a} \text{ дейін, ондай болса}$ $\frac{y(t + \Delta t)}{a} C \Delta t \leq y(t) - y(t + \Delta t) \leq \frac{y(t)}{a} C \Delta t$ <p>сонымен қатар, теңсіздіктер қатаң болса, $c \neq 0, b \neq 0$, бұл теңсіздікті Δt бөлсек,</p> $\frac{y(t + \Delta t)}{a} C \leq - \left(\frac{y(t) - y(t + \Delta t)}{\Delta t} \right) \leq \frac{y(t)}{a} C.$ <p>аламыз.</p> <p>Қарастырылып отырған процестің сипатына сүйене отырып, $y(t)$ үздіксіз, яғни,</p> $\lim_{\Delta t \rightarrow 0} y(t + \Delta t) = y(t)$ <p>Нәтижесінде</p> $\lim_{\Delta t \rightarrow 0} \frac{y(t + \Delta t) - y(t)}{\Delta t} = - \frac{c}{a} y(t),$ <p>аламыз</p> <p>Яғни, $y(t)$ дифференциалдық теңдеуді қанағаттандырады</p> $\frac{dy}{dt} = - \frac{c}{a} y(t).$ <p>Бастапқы шартты ескере отырып $y(0) = b$ бұл теңдеудің шешімі келесідей болады</p> $y(t) = b e^{-\frac{c}{a} t}.$ <p>Алынған формула резервуардағы ерітіндіні тұзсыздандыру процесі экспоненциалды заңға сәйкес жүретіндігін көрсетеді. Осылайша, Дифференциалдық теңдеу, процесті модельдеу, процестің эволюциясын сипаттайды, материалдық жүйеде болып жатқан өзгерістердің сипатын көрсетеді. Бұл жағдайда уақыт аралығында өзгерістер міндетті түрде болмайды.</p>
---	---

Векторлық талдау элементтерін пайдалана отырып құрастырылған электродинамикадағы тапсырмаларды таңдау және құрастыру келесі қадамдарды қамтиды:

Негізгі ұғымдардың анықтамасы: Бірінші қадам векторлық талдау әдістерін қолдану арқылы оқыту үшін ең қолайлы электродинамиканың негізгі ұғымдарын анықтау болуы керек. Бұл тиісті әдебиеттерді шолуды және жиі қолданылатын әдістер мен тәсілдерді анықтауды қамтуы мүмкін [4].

Мәселені таңдау: Анықталған негізгі түсініктерге сүйене отырып, векторлық талдау әдістерін қолдану арқылы оқытуға өте қолайлы электродинамика есептерін таңдауға болады. Бұл есептер электр өрістері, магнит өрістері, электромагниттік толқындар және Максвелл теңдеулері сияқты бірқатар тақырыптарды қамтуы мүмкін.

Мәселені құрастыру: таңдалған есептерді оқулық, жұмыс парағы жинағы немесе интернет-ресурс сияқты жинаққа құрастыруға болады. Жинақта тәжірибеден алынған мысалдар, негізгі ұғымдар мен математикалық әдістердің түсіндірмесі, сондай-ақ күрделілік деңгейі әртүрлі бірқатар есептер болуы мүмкін [4].

Қарап шығу және нақтылау: Есептердің құрастырылған жинағын электродинамика және векторлық талдау мамандары қарастырып, есептердің оқытуға жақсы сәйкестігіне және түсіндірмелер мен шешімдердің анық және нақты болуына көз жеткізе алады. Осы шолудың негізінде студенттерге ең жақсы оқу тәжірибесін беру үшін жинақты одан әрі дамытуға және жақсартуға болады.

Бұл процестің мақсаты векторлық талдау әдістерін қолдана отырып оқытуға өте қолайлы және студенттерге жан-жақты және тартымды оқу тәжірибесін беретін электродинамика есептерінің жинағын құру болып табылады. Бұл студенттерге электродинамикадағы есептерді шешуге қатысты негізгі ұғымдар мен математикалық әдістерді терең түсінуге көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Ландау Л.Д. Механика.Электродинамика [Текст] / Л.Д Ландау, Е.М Лифшиц.- М.: Наука, 1969. ил.- (Кн. 1. Краткий курс. теорет. физики).
2. Мултановский В.В. Курс теоретической физики: Классическая электродинамика [Текст]: Учеб. пособие для студентов физ. мат. пед. ин-тов / В.В Мултановский, А.С Василевский.
3. Бредов, М.М. Классическая электродинамика [Текст]: учеб. пособие / М.М. Бредов, В.В. Румянцев, И.Н. Топтыгин; под ред. И.Н. Топтыгина. – СПб.: Лань, 2003.
4. Измайлов, С.В. Курс электродинамики [Текст]: учебник для физико-математических факультетов пед. ин-тов / С.В. Измайлов.

УДК 159.9.016.2

СТУДЕНТТЕРГЕ ПСИХОЛОГИЯ ДӘРІСІ НЕ ҮШІН ҚАЖЕТ

Тұрған Нұржалғас Дәулетбекқызы
Оқытушы Алькенова Жанны Хамзекызы
Қазақстан тарихы және әлеуметтік-саяси пәндер кафедрасы
КеАҚ Қарағанды медицина университеті, Қарағанды қ, Қазақстан

Түйін: Студент психологиясы өте өзекті құбылыс. Себебі ол енді өз өміріне жауапты тұлға. Оның әр жасаған әрекеті келешегінің жемісті болуына ықпал етеді. Сол себепті ол өз өзінің психологиялық жай күйіне ерекше назар аударуы шарт. Айналыдығы болып жатқан жағдайларды бақылауында ұстап, кез-келген ортамен сауатты қарым қатынаста болуы. Өз күнделікті іс әрекеттерін жоспарлап, тек бір арнада ғана емес жан жақты даму қажет. Өз эмоциясына назар аударып, өзі сүйетін жұмысымен айналысуы

керек. Студент өмірге жеңіл қарамауы шарт. Ал жеңіл қарамас үшін төмендегі жағдайларды үнемі назарға алу керек.

Студент. Бір жағынан өз келешегі үшін арман қуған, үлкен қалаға келіп, жаңа өмірге қадам басқан жас адам ретінде елестетеміз. Бәріміз студенттік өмір тұлғаның ең керемет сәттері деп елестетеміз. Иа, расында да бұл шындық. Бірақ студент жаңа ортаға үйренісуі, жаңа қадамдар жасауы, күнделікті өмір дұрыс әрі қызықты етіп жоспарлауы оның ішкі жан дүниесінің тыныштығына байланысты. Яғни оның психологиялық жай күйіне. Біз неге мектепте, университет қабырғасында психология дәрістерін өтеміз өйткені адамның мінез құлықты, қоршаған ортаға адаптациясы өзін өзі ұстау, өзін өзі тануы бәрі психологияның құрамына кіреді. Дәлірек айтсақ мінез құлық пен сыртқы ортаға саналы, жауапты әрекеттерін қалыптастыру.

С. Торайғыров «Жан мен тән үнемі байланыста болады». Яғни біздің жанымыз не қаласа, тәніміз оны сырқы ортада баяндайды. Сол себепті бұл құбылыс студенттер арасында олардың өмірлік көзқарастарын тілсіз баяндайды.

Дене азыққа тоядан жан ер жетер.....

Жан ер жетіп дүниенің сырын табар деп жан мен тәннің бір бірімен байланысына С. Торайғыров өз өлеңіне арқау етеді. Әлеуметтік психология және жас ерекшелік психологиясына алып қарағанда студенттердің белгілі бір қоғамда қалыптасқан орны бар. Ол қандай? Бірінші кезекте оқуға деген жауапкершілігі, өзінің қызығушылықтарын айқындауы, белгілі бір мақсаттарды өз алдына қойып, оған жету жолы, өз мамандығына адал болып, өз өмір жолын қалыптастыруы. Студент ол жасөспірім кезеңнен шығып, ересек өмірге қадам басып келе жатқан адам. Оған осы процестерді ғылыми дәрістер (микробиология не химиядан) түсіндірмейді. Осы кезде бізге психология көмекке келеді. Адамның өмірі түрлі психикалық процестерден (түсіну, ойлау, қабылдау), психологиялық қалыптардан (сезім, эмоция, депрессия), психологиялық қасиеттерден (мінез, қабілет, ерік, бағыттылық) тұрады. Міне осыдан біздің эгомыз қалыптасады. Студенттер мектептегі күнделікті көріп жүрген адамдар сияқты бір адаммен өзге тұлғамен үнемі кем дегенде 10-11 жыл қарым-қатынаста бола бермейді. Олардың өмірінде көбіне көп адамдармен араласады, пікір алмасады. Яғни көп таныс адамдары болады. Ал ол адамдармен фатикалық (мазмұнсыз қарым қатынас), перспективтік (адамды ішкі жан дүниесімен қоса түсіну), немесе қарым қатынастың жетекші түрі, императивтік қарым қатынас түрі (өктемшіл қарым қатынас) арқылы байланысатынымызды анықтаймыз. Біз психологияда тұлғааралық қатынас яғни пікір алмасу, дағдылар алмасу қабілетімізді шыңдаймыз. Сонымен қоймай қарым қатынас барысында өз стратегияларымызды қалыптастырамыз.

Ол қандай стратегия? Олар қарсыласу стратегиясы, қашу стратегиясы, жол беру стратегиясы, компромисс стратегиясы, ынтымақтастыру стратегиясы. Студенттің жанындағы тұлғалармен әрекеттесуі жәй мән бермей қоя салатын зат емес. Өйткені дұрыс қарым қатынас құра білу мәдениет, рухани біліктілікті талап етеді. Сол себепті психология дәрісі студенттер үшін маңызды. Елімізде психология түсінігі енді ғана дамып келе жатыр. Студенттердің кейбірі менің жүйкем сау, психологтың маған не қажеті бар деуі мүмкін. Ал мен студенттердің блогтарын жиі қараймын. Әрі оларға бәріміз қызығамын өйткені әлеуметтік желіде өз аудиториясын тауып, дамып әрі сабағын қатар алып жүр. Олардың блогтарында өздерінің психолог көмегіне жүгінетін жасасырмайды. Неге психолог көмегіне жүгінеді себебі өз өмірде хаос болып кетпеуі үшін.

Неге студенттер өз психологияға мән бермейді? Себебі халық арасында қалыптасқан қате тұжырымдар бар: Бірінші тұжырым психологияға әлсіз, өз проблемасын шеше алмайтын әлсіздер жүгінеді. Екінші тұжырым психология жүйкесінде ауытқуы бар адамдар үшін. Үшіншіден, психология өтірік деп ойлауы. Төртіншіден, психологқа бардым бірақ маған көмектеспейді деп ойлауы. Бесіншіден, психолог тек байлар үшін деп есептеуі. Міне осы себепті студенттер бұл дәріске көп мән бермейді. Бірақ соңғы кездері студенттер өте көп психологияға байланысты кітаптарды оқиды. Бір жағынан

бұл қуанышты себебі жастардың білімқұмарлығы мен жан жақтылығын дамытады. Негізі көп атақты кәсіпкерлер психологқа баруды дұрыс деп санайды. Ал сіздің психологияңызға нұқсан келетін жайттарға назар салсақ. Бірінші ол көп ойланушылық. Ойлар сіздің проблемаларыңызға айналады. Екінші тәуелді қарым қатынас яғни сізді үнемі бір жақын адамыңыздың қадағалап жүру. Оның сіздің киім киюіңізге дейін оның ойы маңызды болуы делік.

Яғни бір нәрсе жасағыңыз келеді. Бірақ әлгі адамның көзқарасын ойлап сізде тревога болуы мүмкін. Және ол адамнан алыс кетеге қорқу. Және өзіңді салыстыру, егер өзіңді жақын адосыңмен саластырсаң, ата анаң сені өзгелермен салыстыра бұл бір психологиялық бұзылысқа әкеледі. Өзіңізді ешкіммен салыстырмаңыз сіз жеке тұлғасыз. Өзге адамдардан, айналадағы адамдардан көп нәрсе күту, мысалы бір адамның сізге ерекше назар аударуын қалау деген секілді, бұл дұрыс емес. Ал ең басты студент үшін психология стрессін басқару үшін қажет. Неге стресс себебі студент өмірде көптеген өмірінде мәселелері болады. Мысалы сабағы, әлеуметтік жағдайды, сезімі. Осының барлығы оның стресске түсуіне азды көпті ықпал жасайды. Ал стресске түскен соң, одан шығу қажет. Ал ары қарай мұңды өмірге батып кетсе бұл бізде депрессияға әкелуі мүмкін. Яғни стрессті басқару қабілетін дамытуы қажет. Қортындылай келе студент психологиясы басты назарға алатын құбылыс.

Студент. Бір жағынан өз келешегі үшін арман қуған, үлкен қалаға келіп, жаңа өмірге қадам басқан жас адам ретінде елестетеміз. Бәріміз студенттік өмір тұлғаның ең керемет сәттері деп елестетеміз. Иа расында да бұл шындық. Бірақ студент жаңа ортаға үйренісуі, жаңа қадамдар жасауы, күнделікті өмір дұрыс әрі қызықты етіп жоспарлауы оның ішкі жан дүниесінің тыныштығына байланысты. Яғни оның психологиялық жай күйіне. Біз неге мектепте, университет қабырғасында психология дәрістерін өтеміз өйткені адамның мінез құлықы, қоршаған ортаға адаптациясы өзін өзі ұстау, өзін өзі тануы бәрі психологияның құрамына кіреді. Дәлірек айтсақ мінез құлық пен сыртқы ортаға саналы, жауапты әрекеттерін қалыптастыру. С. Торайғыров «Жан мен тән үнемі байланыста болады».

Яғни, біздің жанымыз не қаласа, тәніміз оны сырқы ортада баяндайды. Сол себепті бұл құбылыс студенттер арасында олардың өмірлік көзқарастарын тілсіз баяндайды.

Дене азыққа тоюдан жан ер жетер.....

Жан ер жетіп дүниенің сырын табар

деп жан мен тәннің бір бірімен байланысына С. Торайғыров өз өлеңіне арқау етеді. Әлеуметтік психология және жас ерекшелік психологиясынан алып қарағанда студенттердің белгілі бір қоғамда қалыптасқан орны бар. Ол қандай? Бірінші кезекте оқуға деген жауапкершілігі, өзінің қызығушылықтарын айқындауы, белгілі бір мақсаттарды өз алдына қойып, оған жету жолы, өз мамандығына адал болып, өз өмір жолын қалыптастыруы. Студент ол жасөспірім кезеңнен шығып, ересек өмірге қадам басып келе жатқан адам. Оған осы процестерді ғылыми дәрістер (микробиология не химиядан) түсіндірмейді. Осы кезде бізге психология көмекке келеді. Адамның өмірі түрлі психикалық процестерден (түсіну, ойлау, қабылдау), психологиялық қалыптардан (сезім, эмоция, депрессия), психологиялық қасиеттерден (мінез, қабілет, ерік, бағыттылық) тұрады. Міне осыдан біздің эгомыз қалыптасады.

Студенттер мектептегі күнделікті көріп жүрген адамдар сияқты бір адаммен өзге тұлғамен үнемі кем дегенде 10-11 жыл қарым-қатынаста бола бермейді. Олардың өмірінде көбіне көп адамдармен араласады, пікір алмасады. Яғни көп таныс адамдары болады. Ал ол адамдармен фатикалық (мазмұнсыз қарым қатынас), перспективтік (адамды ішкі жан дүниесімен қоса түсіну), немесе қарым қатынастың жетекші түрі, императивтік қарым қатынас түрі (өктемшіл қарым қатынас) арқылы байланысатынымызды анықтаймыз. Біз психологияда тұлғааралық қатынас яғни пікір алмасу, дағдылар алмасу қабілетімізді шындаймыз. Сонымен қоймай қарым қатынас барысында өз стратегияларымызды қалыптастырамыз. Ол қандай стратегия? Олар қарсыласу стратегиясы, қашу стратегиясы, жол беру стратегиясы, компромисс стратегиясы, ынтымақтастыру стратегиясы. Студенттің жанындағы тұлғалармен әрекеттесуі жәй мән бермей қоя салатын зат емес. Өйткені дұрыс қарым қатынас құра білу мәдениет, рухани біліктілікті талап етеді. Сол себепті психология дәрісі студенттер үшін маңызды.

Елімізде психология түсінігі енді ғана дамып келе жатыр. Студенттердің кейбірі менің жүйкем сау, психологтың маған не қажеті бар деуі мүмкін. Ал мен студенттердің блогтарын жиі қараймын. Әрі оларға бәріміз қызығамын өйткені әлеуметтік желіде өз аудиториясын тауып, дамып әрі сабағын қатар алып жүр. Олардың блогтарында өздерінің психолог көмегіне жүгінетін жасырмайды. Неге психолог көмегіне жүгінеді себебі өз өмірде хаос болып кетпеуі үшін. Неге студенттер өз психологияға мән бермейді? Себебі халық арасында қалыптасқан қате тұжырымдар бар.

- Бірінші тұжырым психологияға әлсіз, өз проблемасын шеше алмайтын әлсіздер жүгінеді.

- Екінші тұжырым психология жүйкелесінде ауытқуы бар адамдар үшін.
- Үшіншіден, психология өтірік деп ойлауы.
- Төртіншіден, психологқа бардым бірақ маған көмектеспейді деп ойлауы.
- Бесіншіден, психолог тек байлар үшін деп есептеуі.

Міне осы себепті студенттер бұл дәріске көп мән бермейді. Бірақ соңғы кездері студенттер өте көп психологияға байланысты кітаптарды оқиды. Бір жағынан бұл қуанышты себебі жастардың білім құмарлығы мен жан жақтылығын дамытады.

Негізі көп атақты кәсіпкерлер психологқа баруды дұрыс деп санайды. Ал сіздің психологияңызға нұқсан келетін жайттарға назар салсақ: Бірінші ол көп ойланушылық. Ойлар сіздің проблемаларыңызға айналады. Екінші тәуелді қарым қатынас яғни сізді үнемі бір жақын адамыңыздың қадағалап жүру. Оның сіздің киім киюіңізге дейін оның ойы маңызды болуы делік. Яғни бір нәрсе жасағыңыз келеді. Бірақ әлгі адамның көзқарасын ойлап сізде тревога болуы мүмкін. Және ол адамнан алыс кетеге қорқу. Және өзіңді салыстыру, егер өзіңді жақын досыңмен саластырсаң, ата анаң сені өзгелермен салыстыра бұл бір психологиялық бұзылысқа әкеледі.

Өзіңізді ешкіммен салыстырмаңыз сіз жеке тұлғасыз. Өзге адамдардан, айналадағы адамдардан көп нәрсе күту, мысалы бір адамның сізге ерекше назар

аударуын қалау деген секілді, бұл дұрыс емес. Ал ең басты студент үшін психология стрессін басқару үшін қажет. Неге стресс себебі студент өмірде көптеген өмірінде мәселелері болады. Мысалы сабағы, әлеуметтік жағдайды, сезімі. Осының барлығы оның стресске түсуіне азды көпті ықпал жасайды. Ал стресске түскен соң, одан шығу қажет. Ал ары қарай мұңды өмірге батып кетсе бұл бізде депрессияға әкелуі мүмкін. Яғни стрессті басқару қабілетін дамытуы қажет.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сұлтанмахмұт Торайғыров, Адамның өмірі поэмасы, (1918)

ОӘЖ 373.3

**ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУДАҒЫ
АУДИТОРИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУЛАРДЫҢ РӨЛІ**

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университетінің магистратура 1-курс студенті,
Тұрсынбай Бек Қайратұлы

Ғылыми жетекшісі: Л.Н.Гумилеев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Ф. - м.ғ.к.
Пірмантаева Бекзат

Резюме Совместный характер наблюдений в классе способствует профессиональному росту и развитию учителей физики. Участвуя в постконтрольных дискуссиях, обмениваясь передовым опытом и участвуя в ассоциациях профессионального образования, учителя могут учиться друг у друга и постоянно совершенствовать свои педагогические навыки.

Summary The joint nature of classroom observations contributes to the professional growth and development of physics teachers. By participating in post-control discussions, exchanging best practices, and participating in professional education communities, teachers can learn from each other and continuously improve their pedagogical skills.

Мақалада физика мұғалімдерінің педагогикалық дағдыларын дамытудағы аудиториялық бақылаулардың рөлін қарастырамыз. Сыныптағы бақылаулардың бірлескен сипаты физика мұғалімдерінің кәсіби өсуі мен дамуына ықпал етеді. Бақылаудан кейінгі пікірталастарға қатысу, озық тәжірибелермен алмасу және кәсіби білім беру қауымдастықтарына қатысу арқылы мұғалімдер бір-бірінен үйреніп, педагогикалық дағдыларын үнемі жетілдіре алады.

Сыныптағы бақылаулар физика мұғалімдерінің кәсіби өсуі мен дамуында маңызды рөл атқарады. Кері байланыс, рефлексия және ынтымақтастық мүмкіндіктерін ұсына отырып, сыныптағы бақылаулар педагогикалық дағдыларды арттыруға ықпал етеді. Бұл мақалада физика мұғалімдерінің педагогикалық дағдыларын дамытуда сыныптағы бақылаулардың маңызды рөлі, олардың артықшылықтары мен енгізудің ең жақсы тәжірибелері қарастырылады.

Рефлексиялық тәжірибеге ықпал ету барысында сыныптағы бақылаулар мұғалімдерге өздерінің оқыту тәжірибелері туралы ойлануға құнды мүмкіндік береді. Физика мұғалімдері өздерінің оқытуларын немесе құрдастарының немесе тәлімгерлердің бақылауын бақылай отырып, олардың күшті жақтары мен жетілдіруді қажет ететін салалары туралы түсінік ала алады. Рефлексиялық тәжірибе мұғалімдерге оқыту стратегияларын сыни тұрғыдан талдауға, түзетулер енгізуге және оқушылардың қажеттіліктерін жақсырақ қанағаттандыру үшін педагогикалық тәсілдерін жетілдіруге мүмкіндік береді[1].

Сындарлы кері байланыс және коучинг кезінде сыныптағы тиімді бақылаулар физика мұғалімдеріне сындарлы кері байланыс пен нұсқаулық беруді қамтиды. Жаттықтырушы-нұсқаушы немесе мұғалім-тәлімгер сияқты тәжірибелі бақылаушылардың кері байланысы мұғалімдерге оқыту тәжірибесіне сырттан қарауға көмектеседі. Бұл кері байланыс физика мұғалімдеріне оқыту әдістерін жетілдіруге және тиімді оқыту стратегияларының арсеналын кеңейтуге мүмкіндік беретін шеберлік салаларын бөліп көрсете алады және өсу ұсыныстарын ұсына алады.

Оқушылардың оқу қажеттіліктерін анықтау мақсатында сыныпта бақылаулар жүргізу арқылы физика мұғалімдері оқушылардың оқудағы қажеттіліктері мен қиындықтары туралы түсінік ала алады. Бақылаушылар оқу әдістерін оқушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімдеу үшін құнды ақпарат беру арқылы оқушылардың қатысуын, өзара әрекеттесуін және қате түсініктерін бақылай алады. Бұл хабардарлық физика мұғалімдеріне оқушылардың нақты талаптарына сәйкес келетін мақсатты және тиімді оқу іс-шараларын жасауға мүмкіндік береді.

Оқытудың үлгілі әдістерін модельдеу барысында үлгілі физика мұғалімдерінің бақылаулары тиімді педагогикалық стратегиялар мен әдістерді көрсете отырып, жаңадан бастаған мұғалімдерге үлгі болады. Тәжірибелі мұғалімдерді іс-әрекетте бақылай отырып, физика мұғалімдері олардың тәжірибесін, соның ішінде сыныпты басқаруды, сауалнама әдістерін, оқушыларды тарту стратегияларын және оқу ресурстарын тиімді пайдалануды қабылдай алады. Бұл үлгілі тәжірибелерді модельдеу физика мұғалімдерін шабыттандырады және оларды өз сыныптарында сәтті тәсілдерді енгізуге бағыттайды.

Ынтымақтастық және кәсіби дамыту мақсатында сыныптағы бақылаулар физика мұғалімдерінің ынтымақтастығы мен кәсіби дамуына ықпал етуі мүмкін. Әріптестердің сабақтарын бақылау, бақылаудан кейінгі пікірталастарға қатысу және бірлескен рефлексия сабақтары идеялармен бөлісуге, мәселелерді талқылауға және оқытудың инновациялық әдістерін үйренуге мүмкіндік береді. Бұл ынтымақтастық ортасы жеке оқытушыларға да, бүкіл оқытушылар қауымдастығына да пайда әкелетін физика мұғалімдері арасында үздіксіз білім беру және өсу мәдениетін қалыптастыруға ықпал етеді[2].

Оқыту стратегияларын тексеру және нақтылау кезінде сыныптағы бақылаулар физика мұғалімдеріне олардың оқу стратегияларының тиімділігін

дәлелдейді. Бақылаулар мұғалімдердің өз әдістеріне деген сенімін нығайта отырып, оқытудың сәтті тәжірибесін растай алады. Сонымен қатар, бақылаулар мұғалімдерді өз тәсілдерін жетілдіруге және жаңа әдістермен тәжірибе жасауға шақыру арқылы жақсарту бағыттарын анықтай алады. Бақылауларды бағалаудың қалыптастырушы құралы ретінде пайдалана отырып, физика мұғалімдері өздерінің педагогикалық дағдыларын үнемі жетілдіре алады және оқушылардың оқу нәтижелерін оңтайландырады.

Физика мұғалімдерінің педагогикалық дағдыларын дамытуда шешуші рөл атқарады. Рефлексиялық тәжірибе, сындарлы кері байланыс және ынтымақтастық арқылы бақылаулар мұғалімдерге өсу, өзін-өзі көрсету және оқыту әдістерін жетілдіру мүмкіндіктерін ұсынады. Сыныптағы бақылаулардың артықшылықтарын пайдалана отырып, физика мұғалімдері өздерінің педагогикалық дағдыларын үнемі жетілдіре алады, оқушылардың әртүрлі қажеттіліктеріне бейімделе алады және тиімді оқуға ықпал етеді. Білім беру мекемелері мен саясаткерлер үшін физика мұғалімдерінің кәсіби дамуы мен жалпы дене шынықтыруды жақсартудағы маңыздылығын мойындай отырып, сыныпта бақылаудың жоғары сапалы әдістерін енгізуге басымдық беру және қолдау маңызды.

Физика мұғалімдерінің педагогикалық дағдыларын дамытудағы аудиториялық бақылаулардың рөлін асыра бағалау қиын. Дәл осы бақылаулар арқылы мұғалімдер құнды ақпарат, кері байланыс және өсу мүмкіндіктерін алады. Рефлексиялық тәжірибені, сындарлы кері байланысты, ынтымақтастықты және оқытудың үлгілі әдістерін модельдеуді ынталандыру арқылы сыныптық бақылаулар физика мұғалімдерінің оқыту стратегияларын үнемі жетілдіруге ықпал етеді[3].

Сыныптағы бақылаулар мұғалімдерге оқушылардың оқу қажеттіліктерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді, бұл олардың оқуын сәйкесінше бейімдеуге мүмкіндік береді. Оқушылардың проблемалары мен қате түсініктерін анықтау арқылы мұғалімдер қызықты және тиімді оқу процесін құру үшін өз тәсілдерін реттей алады. Оқушыларға бағытталған бұл тәсіл физиканы оқыту сапасын арттырады және оқушылардың нәтижелерін жақсартуға ықпал етеді.

Ынтымақтастық пен кәсіби дамуға сыныптағы бақылаулар да ықпал етеді. Бақылаудан кейінгі пікірталастарға қатысу, Кәсіби білім беру қауымдастықтарына қатысу және озық тәжірибелермен алмасу арқылы мұғалімдер бір-бірінен үйреніп, педагогикалық репертуарларын кеңейте алады және физика бойынша ұжымдық білім беруді жақсартуға үлес қоса алады. Сыныптағы бақылаулар арқылы құрылған ынтымақтастық атмосферасы оқытушылар қауымдастығын нығайтады және үздіксіз білім беру мәдениетін қалыптастырады.

Біз физика мұғалімдерінің педагогикалық дағдыларын дамытуда үнемі аудиториялық бақылаулардың маңыздылығын атап өткіміз келеді. Бұл бақылаулар өзін-өзі көрсету, кері байланыс, ынтымақтастық және өсу үшін құнды мүмкіндіктер береді. Рефлексиялық тәжірибеге қатысу, сындарлы кері байланыс алу, оқушылардың қажеттіліктерін анықтау, үлгілі тәжірибелерді

модельдеу, ынтымақтастықты ынталандыру және оқыту стратегияларын бекіту арқылы физика мұғалімдері оқу тәсілдерін үнемі жетілдіріп, оқушылардың оқу нәтижелерін арттыра алады.

Сыныптағы бақылаулардан барынша пайда алу үшін білім беру мекемелері үшін қолайлы орта құру өте маңызды. Бұл мұғалімдерге бақылауларға, пікірталастарға және бірлескен оқытуға қатысу үшін жеткілікті уақыт, ресурстар және кәсіби даму мүмкіндіктерін беруді қамтиды. Сонымен қатар, нақты қарым-қатынас, сенім және үнемі жетілдіруге назар аудару сыныптағы бақылауларды тиімді жүргізудің маңызды элементтері болып табылады[4].

Физика мұғалімдерінің педагогикалық дағдыларын дамытудың күшті катализаторы ретінде қызмет ететінін атап өткен жөн. Өзін-өзі көрсетуге, ынтымақтастыққа және кәсіби өсуге ықпал ете отырып, бұл бақылаулар оқыту әдістерін үнемі жетілдіруге және физика бойынша білім берудің жалпы сапасына ықпал етеді. Сыныптағы бақылаулардың мұғалімдердің біліктілігін арттырудың негізгі құрамдас бөлігі, физика мұғалімдерін жетістікке жетуге шабыттандыратын және біздің әлемнің болашағын қалыптастыратын ғылыми сауатты адамдардың ұрпағын тәрбиелейтін рөлін мойындайық.

Физика мұғалімдерінің педагогикалық дағдыларын дамытуда шешуші рөл атқаратынын, рефлексия, кері байланыс, ынтымақтастық және өсу үшін құнды мүмкіндіктер ұсынатынын атап өткен жөн. Рефлексиялық практикамен айналысу, сындарлы кері байланыс алу және үлгілі оқыту әдістеріне бақылауларды қолдану арқылы физика мұғалімдері өздерінің оқу стратегияларын жетілдіре алады және оқушылары үшін тиімдірек оқу ортасын жасай алады[5].

Мұғалімдерге оқу процесі мен жеке көзқарасты түзету үшін құнды ақпарат беру арқылы оқушылардың қажеттіліктері туралы түсінік алуға мүмкіндік береді. Оқушылардың проблемалары мен қате түсініктерін түсіну арқылы мұғалімдер өздерінің оқуын жеке оқу қажеттіліктеріне жақсырақ сәйкес келетін және мағыналы оқу тәжірибесін алуға ықпал ететін етіп бейімдей алады.

Сыныптағы бақылаулардың бірлескен сипаты физика мұғалімдерінің кәсіби өсуі мен дамуына ықпал етеді. Бақылаудан кейінгі пікірталастарға қатысу, озық тәжірибелермен алмасу және кәсіби білім беру қауымдастықтарына қатысу арқылы мұғалімдер бір-бірінен үйреніп, педагогикалық дағдыларын үнемі жетілдіре алады. Бұл ынтымақтастық оқушылардың нәтижелерін жақсартуға және дене шынықтыру саласында ілгерілеуге бағытталған қолдау көрсететін және серпінді оқытушылар қауымдастығын қалыптастыруға ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Danielson, C. (2013). *Enhancing Professional Practice: A Framework for Teaching*. ASCD.
2. Darling-Hammond, L., & Bransford, J. (Eds.). (2005). *Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do*. Jossey-Bass.

3. Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The Power of Feedback. *Review of Educational Research*, 77(1), 81-112.
4. Kimball, E., & Svarovsky, G. (2008). *Investigating Classroom Practice: A Teacher's Guide to Formative Assessment Strategies*. National Science Teachers Association Press.
5. Lemov, D. (2010). *Teach Like a Champion: 49 Techniques that Put Students on the Path to College*. Jossey-Bass

ОӘЖ 373.3

ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚЫТУДА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПРАКТИКАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ СТРАТЕГИЯЛАРЫ

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда Университетінің магистратура 1- курс студенті, Тұрсынбай
Бек Қайратұлы

Ғылыми жетекшісі: Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Ф. - м.ғ.к.
Пірмантаева Бекзат

Резюме В процессе обучения учителей физики важно уделять приоритетное внимание формированию педагогических навыков. Используя эффективные стратегии, развивая культуру сотрудничества и профессионального роста, а также постоянно адаптируясь к меняющимся потребностям студентов, мы можем гарантировать, что преподавание физики останется интересным, продуктивным и актуальным при подготовке студентов к будущим научным задачам.

Summary In the process of teaching physics teachers, it is important to prioritize the formation of pedagogical skills. By applying effective strategies, developing a culture of cooperation and professional growth, and constantly adapting to the changing needs of students, we can guarantee that the teaching of physics will remain interesting, productive and relevant in preparing students for future scientific tasks.

Мақалада физика мұғалімдерін оқыту процесінде педагогикалық дағдыларды қалыптастыруға басымдық беру маңызды. Тиімді стратегияларды қолдану, ынтымақтастық және кәсіби өсу мәдениетін дамыту және студенттердің өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне үнемі бейімделу арқылы біз физиканы оқыту студенттерді болашақ ғылыми міндеттерге дайындауда қызықты, нәтижелі және өзекті болып қала беретініне кепілдік бере аламыз.

Физикалық білім беру саласы айтарлықтай дамыды, тиімді педагогикалық тәжірибелерге көбірек көңіл бөлінді. Жоғары білікті физика мұғалімдеріне сұраныс артып келе жатқандықтан, физика мұғалімдерін оқытуда педагогикалық тәжірибені кеңейтетін стратегияларды анықтау және енгізу өте маңызды болады. Бұл мақалада педагогикалық тәжірибені жақсарту және сайып келгенде физика бойынша білім беру сапасын жақсарту үшін қолдануға болатын бірқатар тиімді стратегиялар қарастырылады.

Белсенді оқытуға баса назар аудару мақсатында белсенді оқыту әдістері студенттерді тартуда және физикалық тұжырымдамаларды тереңірек түсінуге ықпал етуде жоғары тиімділігін дәлелдеді. Педагогикалық білім беру бағдарламаларына белсенді оқыту стратегияларын енгізу болашақ физика мұғалімдеріне осы әдістердің қалай жұмыс істейтініне көз жеткізуге көмектеседі.

Бұған практикалық эксперименттер, топтық талқылаулар, мәселелерді шешу әрекеттері және интерактивті оқу тәжірибесін жасау үшін технологияны пайдалану кіруі мүмкін [1].

Рефлексиялық тәжірибені біріктіру мақсатында рефлексиялық тәжірибені ынталандыру физика мұғалімдерінің үздіксіз кәсіби дамуы үшін өте маңызды. Рефлексиялық іс-шараларға қатысу арқылы мұғалімдер өздерінің оқыту әдістерін сыни тұрғыдан бағалай алады, Оқушылардың оқу нәтижелерін бағалай алады және қажетті түзетулер енгізе алады. Педагогикалық білім беру бағдарламаларына рефлексиялық тәжірибені енгізу болашақ физика мұғалімдеріне өзін-өзі көрсету әдетін қалыптастыруға мүмкіндік береді, бұл педагогикалық дағдылардың жақсаруына және сыныптағы тиімділіктің артуына әкеледі.

Тәлімгерлік және коучинг беру кезінде тәлімгерлік пен коучинг физика мұғалімдерінің өсуін қолдауда маңызды рөл атқарады. Тәжірибелі физика мұғалімдері бастаушы мұғалімдерді бағыттайтын және қолдайтын тәлімгерлік бағдарламаларын құру өте пайдалы болуы мүмкін. Тәлімгерлік арқылы жаңадан келген мұғалімдер сындарлы кері байланыс ала алады, үлгілі оқыту тәжірибесін бақылай алады және бірлескен пікірталастарға қатыса алады. Бұл педагогикалық білімді беруді жеңілдетеді және жаңа мұғалімдерге оқыту стратегияларын жетілдіруге көмектеседі.

Технологияны қамтиды технологияны физиканы оқытуға біріктіру интерактивті модельдеулердің, виртуалды эксперименттердің және білім беру ресурстарының кең ауқымына қол жеткізу арқылы педагогикалық тәжірибені жақсартып алады. Педагогикалық білім беру бағдарламалары болашақ физика мұғалімдерін оқытуда цифрлық құралдарды тиімді пайдалану үшін қажетті технологиялық дағдылармен жабдықтауы керек. Технологияны қолдана отырып, мұғалімдер оқушыларды тарта алады, күрделі ұғымдарды визуализациялауға ықпал етеді және сұранысқа негізделген оқытуды ынталандырады [2].

Бірлескен оқытуға жәрдемдесу кезінде бірлескен оқыту студенттерді ортақ жауапкершілік сезімін тәрбиелеу және белсенді қатысуға ықпал ету арқылы бірлесіп жұмыс істеуге шақырады. Бірлескен білім беру тәжірибесін білім беру бағдарламаларына қосу болашақ физика мұғалімдеріне топтық жұмыстың артықшылықтары мен қиындықтарын түсінуге көмектеседі. Содан кейін олар осы стратегияларды өз сыныптарында ынтымақтастықты ынталандыру үшін қолдана алады, осылайша оқушылардың белсенділігі мен өзара түсіністігін арттырады.

Кәсіби дамуды ынталандыру кезінде физика мұғалімдері жаңа зерттеулерден, оқыту әдістемелерінен және технологиялық жетістіктерден хабардар болу үшін үнемі кәсіби дамуды қажет етеді. Педагогикалық білім беру бағдарламалары үздіксіз кәсіби дамудың маңыздылығын атап өтіп, болашақ физика мұғалімдеріне семинарларға, конференцияларға және онлайн курстарға қатысуға мүмкіндік беруі керек. Физика мұғалімдері өздерінің білімдері мен дағдыларын үнемі кеңейте отырып, өздерінің педагогикалық тәжірибелерін жетілдіре алады және оқушыларына бай оқу тәжірибесін ұсына алады.

Физика мұғалімдерін оқытуда педагогикалық практиканы жетілдіру ғылыми сауатты адамдардың келесі буынын тиімді оқытуға және тәрбиелеуге жәрдемдесу үшін өте маңызды. Белсенді оқыту, рефлексиялық практика, тәлімгерлік, технологияларды интеграциялау, бірлескен оқыту және кәсіби даму сияқты стратегияларды жүзеге асыра отырып, педагогикалық білім беру бағдарламалары болашақ физика мұғалімдеріне өз кәсібінде жетістікке жету үшін қажетті дағдылар мен білім бере алады. Осы күш-жігердің арқасында біз физиканы оқыту студенттерді болашақтың қиындықтарына дайындауда қызықты, инклюзивті және тиімді болатынына кепілдік бере аламыз.

Физика мұғалімдерін оқытуда педагогикалық тәжірибені жетілдірудің осы тиімді стратегияларын қолдана отырып, біз физика бойынша білім сапасын арттырып, студенттерді осы пәнге деген құштарлықты дамытуға шабыттандыра аламыз. Тиімді оқыту жай ғана ақпарат беруден асып түсетінін түсіну маңызды; ол қызығушылыққа, сыни ойлауға және физикалық ұғымдарды терең түсінуге ықпал ететін ортаны құруды қамтиды [3].

Педагогикалық білім беру бағдарламалары болашақ физика мұғалімдерін қажетті дағдылармен, біліммен және педагогикалық тәсілдермен жабдықтауда шешуші рөл атқаруға арналған. Белсенді оқытуды, рефлексиялық тәжірибені, тәлімгерлікті, технологияны, бірлескен оқытуды және кәсіби даму мүмкіндіктерін біріктіру арқылы бұл бағдарламалар мұғалімдерге оқытудың тиімді фасилитаторы болуға көмектеседі.

Сонымен қатар, бұл стратегияларды зерттеу, оқытушылар мен студенттердің пікірлері және білім берудегі өзгермелі тенденциялар негізінде үнемі бағалау және жетілдіру өте маңызды. Дене тәрбиесі саласы серпінді және жаңа идеялар пайда болған сайын педагогикалық практиканы сәйкесінше бейімдеу және жетілдіру маңызды.

Сайып келгенде, мақсат-өз пәнін жақсы меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар мағыналы оқу тәжірибесін құру үшін педагогикалық дағдылары бар физика мұғалімдерін даярлау. Осы тиімді стратегияларды жүзеге асыра отырып, біз студенттерді шабыттандыратын, физикаға деген сүйіспеншілігін оята алатын және оларды болашақ ғылыми бастамаларға дайындай алатын физика мұғалімдерінің ұрпағын тәрбиелей аламыз [4].

Физика мұғалімдерін оқытуда педагогикалық практиканы жетілдіру белсенді оқытуды, рефлексиялық практиканы, тәлімгерлікті, технологияларды интеграциялауды, бірлескен оқытуды және тұрақты кәсіби дамуды қамтитын кешенді тәсілді талап етеді. Осы стратегияларды қолдана отырып, біз физиканы оқыту сапасын арттыра аламыз, мұғалімдердің мүмкіндіктерін арттыра аламыз және оқушылардың оқу процесіне оң әсер ете аламыз. Педагогикалық практиканы үнемі жетілдіріп, пәнді терең түсінуге және бағалауға ықпал ете отырып, физика бойынша білім беруде кемелдікке ұмтылайық.

Біз үнемі өзгеріп отыратын білім беру ландшафтына назар аударатындықтан, физика мұғалімдерін даярлауда педагогикалық дағдыларды дамытуға басымдық беру маңызды. Тиімді стратегияларды қолдана отырып, біз болашақ физика мұғалімдерінің өмір бойы физикаға деген сүйіспеншілігін ояту

арқылы оқушыларды тарту және шабыттандыру үшін қажетті құралдармен жабдықталуын қамтамасыз ете аламыз.

Дегенмен, бірде-бір стратегия немесе тәсіл барлығына бірдей шешім емес екенін есте ұстаған жөн. Осы стратегияларды жүзеге асыру кезінде контекст, оқушылардың әртүрлілігі және білім берудегі өзгертін тенденциялар ескерілуі керек. Икемділік пен бейімделу оқушылардың бірегей қажеттіліктерін қанағаттандырудың және инклюзивті оқу ортасын құрудың кілті болып табылады.

Сонымен қатар, оқытушылар, зерттеушілер және саясаткерлер арасындағы ынтымақтастық дене шынықтыру саласындағы тиімді педагогикалық тәжірибені ілгерілету үшін өте маңызды. Озық тәжірибелермен бөлісу, зерттеулер жүргізу және қолдау жүйелерін ұсыну арқылы біз физика бойынша білім беру сапасын ұжымдық түрде арттыра аламыз және студенттерді болашақ сынақтарына дайындай аламыз [5].

Қорытындылай келе, физика мұғалімдерінің білімі оқушылардың жоғары сапалы білім алуын және пән туралы терең түсініктерін дамытуын қамтамасыз ету үшін тиімді педагогикалық тәжірибелерге назар аударуды талап етеді. Осы мақалада сипатталған белсенді оқыту, рефлексиялық практика, тәлімгерлік, технологиялық интеграция, бірлескен оқыту және үздіксіз кәсіби даму сияқты стратегияларды жүзеге асыра отырып, педагогикалық білім беру бағдарламалары болашақ физика мұғалімдерін өз кәсібінде жетістікке жетуге дайындай алады.

Тиімді педагогикалық практика біржолғы жетістік емес, өсу мен жетілдірудің үздіксіз процесі екенін түсіну маңызды. Дене шынықтыру саласындағы жаңа зерттеулер мен жетістіктер пайда болған сайын, оқыту әдістерін үнемі жаңартып отыру және соған сәйкес бейімдеу өте маңызды. Сонымен қатар, оқытушылар арасындағы ынтымақтастық пен озық тәжірибе алмасу педагогикалық тәсілдерді ұжымдық жетілдіруге ықпал етуі мүмкін.

Сайып келгенде, мақсат-ынталы, білікті және жақсы жабдықталған физика мұғалімдерінің қауымдастығын құру, олар ғалымдардың келесі буынын шабыттандыруға және тәрбиелеуге қабілетті. Оларға қажетті құралдарды, қолдауды және кәсіби даму мүмкіндіктерін ұсына отырып, біз физика біліміне оң әсер ете аламыз және студенттерге осы салада өмір бойы білім алуға мүмкіндік бере аламыз.

Физика саласы дамып, кеңейіп келе жатқандықтан, физика мұғалімдерін оқыту процесінде педагогикалық дағдыларды қалыптастыруға басымдық беру маңызды. Тиімді стратегияларды қолдану, ынтымақтастық және кәсіби өсу мәдениетін дамыту және студенттердің өзгеріп отыратын қажеттіліктеріне үнемі бейімделу арқылы біз физиканы оқыту студенттерді болашақ ғылыми міндеттерге дайындауда қызықты, нәтижелі және өзекті болып қала беретініне кепілдік бере аламыз [6].

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Bybee, R.W. (2014). The BSCS 5E Instructional Model: Creating Teachable Moments. Arlington, VA: NSTA Press.

2. Hake, R.R. (1998). Interactive-engagement vs. traditional methods: A six-thousand-student survey of mechanics test data for introductory physics courses. *American Journal of Physics*, 66(1), 64-74.
3. National Research Council. (2012). *A Framework for K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts, and Core Ideas*. Washington, DC: National Academies Press.
4. Redish, E.F. (2003). *Teaching Physics with the Physics Suite*. New York, NY: John Wiley & Sons.
5. Sawada, D., Piburn, M.D., Judson, E., Turley, J., Falconer, K., Benford, R., & Bloom, I. (2002). Measuring reform practices in science and mathematics classrooms: The reformed teaching observation protocol. *School Science and Mathematics*, 102(6), 245-253
6. Thornton, R.K., & Sokoloff, D.R. (1998). Assessing Student Learning of Newton's Laws: The Force and Motion Conceptual Evaluation and the Evaluation of Active Learning Laboratory and Lecture Curricula. *American Journal of Physics*, 66(4), 338-352.

ОӘЖ 796.092.2. 54

БІЛІМ БЕРУДЕ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН САҚТАУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ

Узлова А.Д., Икрамова (Халметова) Н.Т., Мауленбердиева Г.Б., Колесник К.А.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье написано об организации учебного процесса в начальной школе, повышении интереса учащихся посредством национальных игр в обучении.

Summary: This article is written about the organization of the educational process in primary school, increasing the interest of students through national games in education.

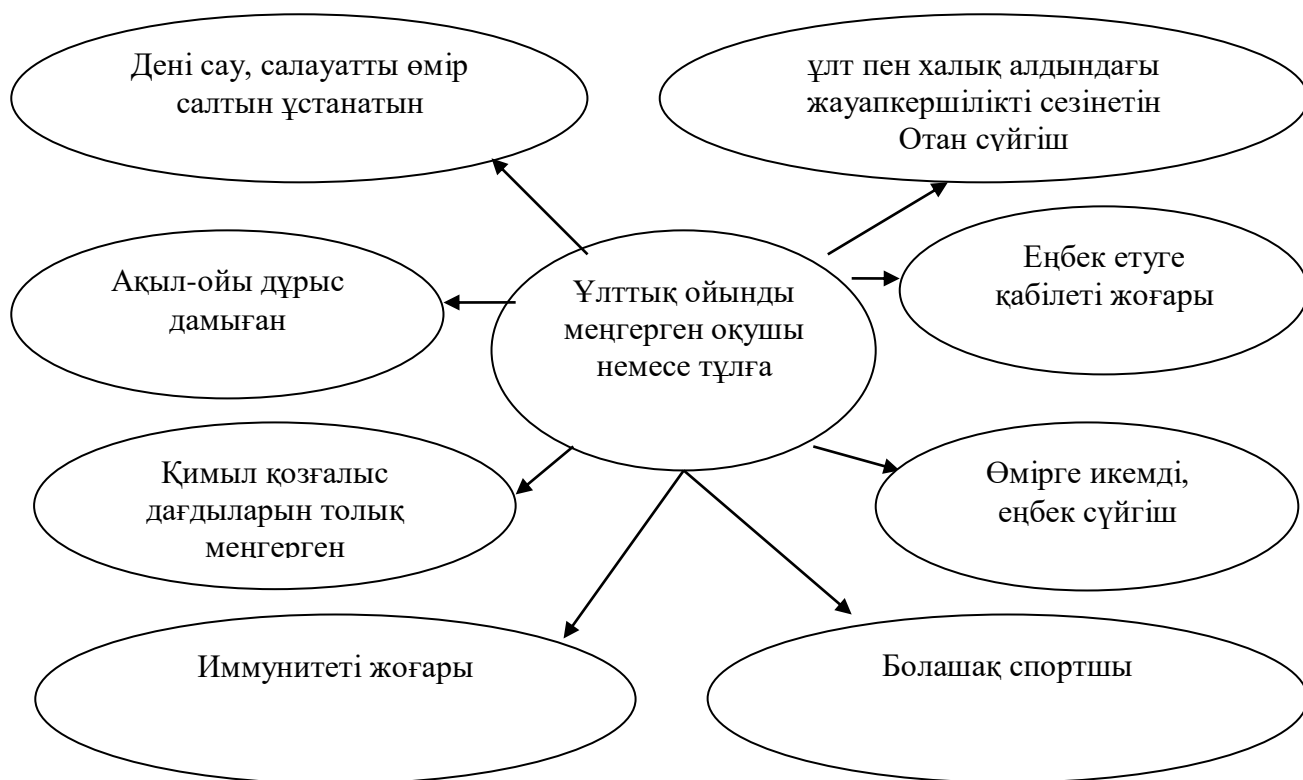
Ұлттық ойындар ата-бабамыздан келе жатқан, өткен мен бүгінді байланыстыратын баға жетпес байлығымыз, асыл қазынамыз. Сондықтан оны үйренудің, күнделікті тұрмыста пайдаланудың заманымызға сай ұрпақ тәрбиелеуге пайдасы орасан зор болмақ. Ойын баланың алдынан өмір есігін ашып, оның шығармашылық қабілетін оятып, бүкіл өміріне ұштаса бермек [1]. В.А.Сухомлинскидің сөзімен айтсақ «Ойынсыз ақыл-ойдың қалыпты дамуы-да жоқ және болуы да мүмкін емес. Ойын дүниеге қарай ашылған үлкен жарық терезе іспетті. Ол арқылы баланың рухани сезімі жасампсз өміріне ұштасып, өзін қоршаған дүние туралы түсінік алады. Ойын дегеніміз ұшқын, білімге құмарлық пен еліктеудің маздап жанар оты». Міне, ойын дегеніміз тынысы кең, алысқа меңзейтін, ойдан-ойға жетілдіретін, адамға қиял мен қанат бітіретін оындай ғажайып нәрсе, ақыл-ой жетекшісі, денсаулық кепілі, өмір тынысы демекпін [2].

Білім беруде халық ойындарын пайдалану оқушыларды сабақтың қызықты да түсінікті болуына, салты мен дәстүріне қызығушылықты тудыруға, салты мен дәстүрін, әдет-ғұрпын жақсы білуіне мұғалімнің шеберлігі мен ізденімпаздығына тікелей байланысты деп ойлаймыз. Ұлттық ойындарын сабақтың басында да (кіріспе бөлімінде), соңында да (қортынды бөлімінде) пайдалануға болады. Мектептің табалдырығын жаңа аттап отырған, балалар бақшасында болмаған топтасып әрекет жасап қалыптаспаған балалар үшін

Білім беруді бірден бастап кету мұғалім үшін де, оқушылар үшін де қиындық келтіреді. Мысалы: бағдарлама бойынша бірінші сыныптың оқушыларына гимнастика сабағы «Сапқа тұру және қайта өзгеріп тұру» сабағынан басталады. Осындағы сапқа тұру лекте бір-бірден жүру, т.б. толып жатқан ұғымдарды оқушыларға бірінші күннен бастап түсіндіре қою қиынға соғатыны белгілі, оның мұғалім үшін қиындығы емес, балалардың бірден күрделі ұғымдар мен қимылдарды меңгеріп алуының күрделілігінде. Сондықтан алғашқы 10-15 минут уақытты мұғалім халықтың ұлттық ойындарымен бастап, балалардың қимыл бірлігі қалыптасып бір-біріне жақындаса бастаған кезде, ойыннан сабаққа біртіндеп көшені жөн. Алғашқы бірнеше сабақ бойы мұғалім ойыннан негізгі материалға, одан қайта ойынға көшіп сабақтың аяғын ойынмен бітіреді. Бұл әрине мұғалімнің шеберлігіне, оқу материалдарын өткізуді күнделікті егжей-тегжейлі ойластыруына, сабаққа мұқият әзірлігіне байланысты. Зерттеулермен тәжірибелерге қарағанда халық ойындарын сабақтың ортасында (негізгі бөлімде) пайдалану оқушылардың дене шынықтыру сабағындағы арнайы материалдарды дұрыс түсініп ұғыну негізделінеді. Бастауыш сынып оқушыларының назары тұрақты болмайды. Көп жағдайларда дене жаттығуларын мұғалімнің көрсетуі бойынша қайталай береді. Ал мұғалім балаларға жаттығуды өз беттерінше жасауын талап еткенде олардың көпшілігі дұрыс орындамайды, сондай-ақ олардың қимыл бірлігі бұзылады. Балалардың назарын сабаққа аудару мұғалім үшін сабақтың ортасында 5-10 минут осы сабаққа ұқсас халықтың қимыл ойындарын ойнатып олардың көңілдерінде басқа жаққа аударады да, осының негізінде пайда болған ерік жігерін негізгі материалға аударады. Ал ойын сабақтың алдында көбіне оқушылар оқу материалдарын меңгерген кезде қолдануға болады. Сабақ бітуге 5-10 минут қалғанда яғни сабақтың қортынды бөлімінде біртіндеп ойынға көшкен жөн. Өйткені оқушылардың үзіліс кезінде байсалды дем алуына нұқсан келмеуін ескерген жөн [3].

Ойын дегеніміз жаттығу, ол арқылы бала өмірге әзірленеді[4], деген П.Ф.Мегафтың пікіріне көңіл бөле отырып, біз мектеп табалдырығын алғаш аттап отырған балалардың ұжымын ұйымдастыруға, олардың білімді сүйіп оқуы үшін ұлттық ойын тәрбие және салауатты өмір салтын сақтау құралы деп таптым.

Ұлттық ойындарды білім беруде қолданып меңгерту нәтижесінде ұлттық ойынды меңгерген оқушы немесе тұлғада мынадай қабілет пен жағымды қасиеттерді сіңіре білдім:

Қорыта келе, әр оқушы немесе тұлға өз халқына, еліне мүмкіндігінше көбірек пайдасын тигізу керек. Сол себепті ұлттық ойындарды білім беруде қолданғанда рухани бай, дені сау, күшті, епті, төзімді болуы тиіс. Ондай адам қандай жұмысты да шаршамай-шалдықпай істей алады, шаршаса да, оңай әл жинап, тез тыныға біледі. Бұған ұлттық ойындарды білім беруде қолданғанда және сабақтан тыс кезде жеке машықтану арқылы қол жеткізуге болады.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. М.Болғамбаев. “Қазақтың ұлттық спорт түрлері” Алматы. “Қайнар” баспасы. 1985 ж.5-6 бет.
2. Қоянбаев Ж.Б.,Қоянбаев Р.М Педагогика, Астана, 1998ж 378 бет.
3. Д.Шәкірбек “Мектептегі дене шынықтыру” №6, 2007 20-22 бет.
4. С.Қасымбекова С.Тайжанов “Дене тәрбиесі 9” Алматы “Мектеп” баспасы. 2005 ж.

ОӘЖ 159

ЖАСӨСПІРІМ КЕЗІНДЕГІ ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Фазил Г.Д., Әмірхан І.Т., Жүнісова Ж.Т.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматривается понятие «интернет-зависимости», классификация типов интернет-зависимых подростков в различных источниках литературы, а также вопрос о преимуществах интернета в жизни общества и его

негативного влияния на развитие личности подростка. Авторами определяются пути и способы профилактики интернет-зависимости подростков.

Summary: This article examines the concept of "internet addiction", the classification of types of internet-dependent adolescents in various literature sources, as well as the question of the benefits of the Internet to society and its negative impact on the development of a teenager's personality. Authors identify ways and means of preventing teenagers' internet addiction.

Бүгінгі таңда қоғамда білім беру процесін жетілдіру мәселесін шешіп жатқанда, Интернет жүйесі балаларды оқытуда маңызды рөл атқара бастады, тек мұғалімдер ғана емес, барлық ресурстарды алудың көптеген жолдарын ашты. Дүниежүзілік желіден келетін және баланың санасына әсер ететін мұндай ақпарат ағыны дәйекті емес, ол құрылымы бойынша хаос тудыра бастады. Бұл интернеттің көпшілікке беретін ақпарат көлемі ешкіммен және ештеңемен шектелмейтіндігіне байланысты. Бала Интернетке шексіз қол жеткізе салысымен, оның психикасы тез үйреніп, киберкеңістікке батырылған ақпаратты алуды қарқынын игере бастайды.

Интернеттің адамға әсер ету мәселесін белгілі ғалым Д. И. Фельдштейн жүргізген ғылыми зерттеулерінде дәлелделі. Ғалым екі-үш онжылдық бұрын жүргізілген зерттеулерінде баланың қоғамның белгілі бір ерекше жағдайларында дамығанын дәлелдегенін, қазір оның дамуына қоғамда, оның ішінде интернет кеңістігінде бұқаралық ақпарат құралдары ұсынатын ақпарат айтарлықтай әсер ететінін атап өтті. Сондықтан баланың ата-аналары мен мұғалімдерінен алатын ақпараты ол үшін онша маңызды болмайды. Балалар Интернетті пайдаланудың көптеген артықшылықтарын табады, олардың бірі – оның көмегімен олар осы қарым-қатынас кезінде әртүрлі адамдармен байланыстың әртүрлі формалары мен түрлерін орната алады.

Алайда, Интернетті пайдаланудың жағымды жақтарымен қатар, оның жағымсыз жақтары туралы да айту керек болады. Бұған Ю.Д. Бабаева, А. Е. Войскунский, А. Ю. Егоров, К. Янг сияқты осы саладағы танымал ғалымдардың, сондай-ақ басқа да жас жазушылардың еңбектері дәлел бола алады. Интернет желісінің әлеуметтік қауымдастықтарындағы жастар белсенділігі мәселесіне назар аударған осы зерттеу авторларының бұрынғы еңбектеріндегі бірнеше жұмыстар осы мәселеге арналды. О. В. Завалишин, А. М. Обжорин, Д. И. Фельдштейн сияқты ғалымдардың зерттеулері бізді осы кезеңде Интернетке тәуелділіктің алдын-алудың негізгі бағыттарын іздеудің нақты қажеттілігі бар деген ойға жетелейді. Интернетке тәуелділік деп ол адамның психикасының бұзылуын, Интернетке қосылуға деген үнемі обсессивті ұмтылысын және одан уақытында ажырата алмайтындығын түсінеді [1].

К. Янг, Ю.Д. Бабаева, А. Е. Войскунский және басқалары адамның мінез-құлқындағы интернетке тәуелді типтердің жіктелуін ұсынды. К. Янг Интернетке тәуелді адамдардың төрт түрін ажыратады, олардың арасында олар ерекшеленеді: компьютерде жұмыс істеуге бейімділігі бар адамдардың бірінші санатқа, іздеу сайттарында үнемі жұмыс істейтін және ақпарат іздейтін адамдардың екінші санатқа, құмар ойындарға, онлайн аукциондарға және

онлайн сатып алуларға патологиялық тәуелділігі бар адамдардың үшінші санатқа; төртінші санат әр түрлі әлеуметтік қауымдастықтарда үнемі сөйлесетін адамдарды жатқызады. Ю. Д. Бабаева мен А. Е. Войскунскийдің пікірінше, Интернетке тәуелділік адам өміріндегі көптеген психологиялық проблемалардың негізгі көзі болады. Жасөспірімдердегі Интернетке тәуелділік тақырыбы бойынша ғылыми зерттеушілердің әртүрлі анықтамалары мен жіктемелерін зерттей отырып, тәуелділіктің негізгі себептерін анықтау қажет. Дүниежүзілік Интернетке кірудің себептері әртүрлі болуы мүмкін және адамның белгілі бір жас ерекшеліктеріне байланысты болуы мүмкін. Өз еңбектерінде А. Е. Жичкина және Е. П. Белинская жасөспірімдерде Интернетке тәуелділіктің пайда болуына ықпал ететін бірқатар негізгі себептерді көрсетеді, атап айтқанда сәйкестендіру, жақындық және инклюзия, ата-анасынан және отбасынан бөліну, көңілсіздіктен құтылу [2].

Соңғы кездері әрбір жасөспірімде барлық білім беру ресурстарына қол жеткізе алатын жеке смартфон бар, әдеттегі "оқу, ойлану, үйрену" орнына ол "іздеуді" таңдайды. Ол Интернетті өркениеттің жетістіктерінің бірі ретінде жасөспірім өзінің білім беру қызметін жеңілдету тәсілі ретінде қабылдайтынын айтқан кезде, интернеттің маңызды артықшылығы адамның барлық жинақталған біліміне шексіз қол жетімділік болып табылады, бұл құбылыстың тағы бір жағымсыз жағы пайда болады. Дүниежүзілік желіге енген жасөспірім оның интернеттегі белсенділігі көптеген психологиялық және педагогикалық мәселелердің қалыптасуына әкелуі мүмкін екенін білмейді. Бұл санатқа терең созылмалы депрессияға түсетін стресстік жағдайлар да, қоғамға нашар бейімделу, өзін-өзі бағалаудың төмендігі, желіде өткізілетін уақытты басқара алмау және белгілі бір физикалық мәселелердің туындауы жатады.

Педагог-психологтың профилактикалық қызметі оның білім беру ортасына әсер ету формалары мен әдістерімен анықталады және интернетке тәуелді жасөспірімдермен жұмыс жасауда белгілі бір психологиялық білімді қажет етеді. Қазіргі уақытта интернет-технологиялардың қарқынды дамуы жағдайында А. М. Обжориннің Педагог-психолог алдында балалардың бос уақытын дұрыс ұйымдастырудан тұратын маңызды міндет тұр, бұл қазіргі жасөспірімдердің өміріне дамып келе жатқан Интернетке тәуелділіктің профилактикалық бағытын әкелуі мүмкін. Мұны істеу үшін, біріншіден, баламен бірге Интернетті пайдаланудың уақыт шеңберін белгілеу керек, екіншіден, баланың компьютерді толық пайдалануына тыйым салмау керек, үшіншіден, балаларға интернеттің пайдалы болуы мүмкін болған сайттарды, өзіңізге оң болған тәжірибеңізді көрсету керек, ең бастысы-дұрыс бағытты таңдау керек, төртіншіден, компьютердің орнына баланы басқа да өзіне қызықтыратын үйірмелерге қатыстыру керек, бесіншіден, әрқашан баламен қандай ойындар ойнайтынын талқылап, оны пайдалы ойындарды үгіттеу қажет [3].

Жоғарыда келтірілген барлық ережелерге сүйене отырып, қазіргі заманғы педагог-психолог баланың жеке әлеуетін дамыту, қолдау және сақтау үшін қауіпсіз психологиялық орта құру арқылы психологиялық-педагогикалық

қолдауға мұқтаж болған балалар мен жасөспірімдерді сүйемелдеу жүйесінің процесін хабардар етуі керек, мұнда педагог-психолог кеңесші, гид ретінде әрекет етуі керек. Осылайша, жасөспірімдердің интернетке тәуелділігінің алдын алу бойынша білім беру мекемесінің педагогикалық ұжымы үшін басты жалпы мақсат балаларды бос уақытты өткізудің басқа түрлерімен таныстыру болуы керек деген қорытынды жасауға болады. Жасөспірімге болып жатқан оқиғалардың барлық шындығын, яғни интернет-технологияларды қолданудың жағымды жақтарын ғана емес, сонымен бірге баланың психикалық және физикалық денсаулығына әсер ететін жағымсыз жақтарын көрсету қажет. Егер қоғам дені сау ұлт құруға ниетті болса, онда ол жас ұрпаққа көмек көрсету процестерін қайта құру үшін бүкіл білім беру жүйесі үшін толық жауапкершілікті өз мойнына алуы керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Митичева Т. И., Маслова В. С. Проблема активности молодежи в социальных сообществах интернет-сети//Альманах современной науки и образования, 2015. — № 5(95). — с. 126–128.
2. Обжорин А. М. Профилактика компьютерной и интернет-зависимости в современной школе / А. М. Обжорин // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. — 2013. — № 1 (6). — С. 79–84.
3. Юнг К. Диагноз — интернет-зависимость // Мир Интернет- 2000. № 2. — С.24–29.

ОӘЖ 159.9

**БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ӨРІСІН ДАМУДА
ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ**

Хажиметова Ш.Х., Сарыбас Г.С., Тұрлыбек А. Е.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается использование логических задач в развитии мышления у учащихся начальных классов.

Summary: The article discusses the use of logical problems in the development of thinking among primary school students.

Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде санаулы жылдан кейін қазіргінің орнын басатын жас ұрпақ тәрбиесіне көп көңіл бөлінуі қажет. Мектеп тұлғаның қалыптасуының бастапқы кезеңін, барлық танымдық процестердің дамуын қамтамасыз етіп, оқуға деген қабілет пен ұмтылысты қалыптастырады.

Ойлау адамның жалпы сипаттамасын қамтамасыз ететін құбылыс ретінде, адам психикасының құрылымында адамдарға бірінші реттік рефлексияны және қоршаған шындықтың әсерін сезінуді қамтамасыз ететін психикалық танымдық процестерге жатады. «Логикалық ойлаудың» не екенін түсіндіру үшін бұл ұғымды ойлау және логика деп екі бөлікке бөліп, олардың әрқайсысына анықтама берейік [1].

Ойлау - шындықты оның маңызды байланыстары мен қатынастарында жалпыланған және делдалдық бейнелеу процесі. Бұл субъект жалпылаудың әртүрлі түрлерімен, соның ішінде суреттермен, ұғымдармен және категориялармен әрекет ететін танымдық әрекет процесі. Ойлаудың мәні - дүниенің ішкі суретіндегі бейнелермен кейбір танымдық операцияларды орындау. Бұл операциялар әлемнің өзгермелі моделін құруға және аяқтауға мүмкіндік береді [2].

Грек тілінен аударылған логика бірнеше мағынаға ие (ежелгі грекше Λογική – «ойлау қабілеті»; ежелгі грекше Λόγος – «ойлау», «ой», «себеп») философияның бір бөлімі, интеллектуалдылықтың нысандары, әдістері мен заңдары туралы нормативтік ғылым. логикалық тіл арқылы формалданған танымдық іс-әрекет. Бұл білім ақыл-ой арқылы алынатындықтан, логика дұрыс ойлаудың формалары мен заңдары туралы ғылым ретінде де анықталады. [6] Ойлау тілде пайымдау түрінде формалданатындықтан, оның ерекше жағдайлары дәлелдеу мен теріске шығару болып табылатындықтан, логика кейде пайымдау әдістері туралы ғылым немесе дәлелдеу және теріске шығару әдістері туралы ғылым ретінде анықталады. Логика ғылым ретінде таным процесінде шындыққа сенсорлық тәжірибеден емес, бұрын алынған білімнен жанама жолмен жету әдістерін зерттейді, сондықтан оны қорытынды білімді алу әдістері туралы ғылым ретінде де анықтауға болады.

Логиканың негізгі міндеттерінің бірі - зерттелетін ойлау пәнінің қыр-сырын және оның қыр-сырын тереңірек түсіну үшін алғышарттардан (дұрыс пайымдау) қалай қорытындыға келу және рефлексия пәні туралы шынайы білім алуды анықтау. қарастырылатын құбылыстың басқа аспектілерімен байланысы.

Логикалық ойлау – ұғымдар мен логикалық конструкцияларды қолданумен сипатталатын ойлау түрлерінің бірі. Логикалық ойлау лингвистикалық құралдар негізінде әрекет етеді және ойлаудың тарихи және онтогенетикалық дамуының соңғы кезеңін білдіреді. Логикалық ойлау құрылымында жалпылаудың алуан түрлері қалыптасып, қызмет атқарады.

Ойлаудың негізгі логикалық формалары – ұғым, пайымдау, қорытынды. Ұғым дегеніміз - болмыстың заттары мен құбылыстарының жалпы және маңызды белгілері туралы бір сөзбен айтылған ой. Осылайша ол тек өз бейнелерін көрсететін өкілдіктерден ерекшеленеді. Ұғымдар адамзаттың тарихи даму процесінде қалыптасады. Сондықтан олардың мазмұны әмбебаптық сипатқа ие болады. Демек, бір ұғымды әр тілдегі сөздер әртүрлі белгілесе де, мәні сол күйінде қалады.

Ұғымдар адамның жеке өмірінде біліммен байыған кезде игеріледі. Ойлау қабілеті әрқашан ұғымдармен әрекет ету, біліммен әрекет ету қабілетімен байланысты.

Пікір - заттар, құбылыстар мен оқиғалар арасындағы белгілі бір байланыстар мен қатынастарды бекіту немесе теріске шығару көрініс беретін ойлау түрі. Үкімдер жалпы, жеке, жеке болуы мүмкін.

Қорытынды – ойлаудың бір түрі, онда бір немесе бірнеше пайымдаулардан жаңа пайымдаулар шығарылады, сол немесе басқа жолмен

ойлау процесін аяқтайды. Қорытындының екі негізгі түрі бар: индуктивті (индукция) және дедуктивті (дедукция).

Индуктивті қорытынды жеке жағдайлардан, нақты шешімдерден жалпыға қарай қорытынды шығару деп аталады [3].

Логиканың негізгі мақсаты (функциясы) әрқашан өзгеріссіз қалды: кейбір мәлімдемелерден басқаларды қалай шығаруға болатынын зерттеу. Қорытынды тек олардың құрылымы туралы мәлімдемелердің нақты мазмұнына емес, ондағы байланыс жолына байланысты болады деп болжанады. «Неден туындайтынын» зерттеу арқылы логика дұрыс ойлаудың ең жалпы немесе, олар айтқандай, формальды шарттарын ашады. Логиканың нақты мүдделерінің саласы өзінің бүкіл тарихында айтарлықтай өзгерді..

«Логикалық ойлау» деген тіркесті айтқанда, олар көбінесе сананың объективті мағына тудыратын және мағынаны түсіну әрекетіне қызығушылықты білдіреді, яғни көптеген жеке саналар азды-көпті бір мағыналы түсінетін ұғымдармен әрекет ету процесін, олар арқылы сезімге тікелей берілмейтін ішкі қасиеттер мен қасиеттер түсініледі. заттардың қарым-қатынастары. Логикалық ойлау әрекеті нақты жүзеге асуы үшін үш шарт қажет:

а) Жеке логикалық операциялар жүйесінің болуы – сәйкестендіру, абстракциялау, жалпылау, предикациялау, қорытынды жасау және т.б. Онтогенезде бірте-бірте қалыптасатын логикалық амалдар жүйесі кез келген мағынаны тудыруға және түсінуге инвариантты құрайды. Логикалық операцияларды зерттеу негізінен ойлау психологиясы шеңберінде жүзеге асырылады.

б) Формальды логика шеңберінде ойлау жеке логикалық операцияларды жүзеге асыру тұрғысынан емес, ойлау формасын беретін әмбебап логикалық формалар (пікірлер, түсініктер, қорытындылар және т.б.) тұрғысынан зерттеледі. әмбебаптық пен қажеттілік. Логикалық формалардың болуы ойлаудың дәлелді, дискурсивтік сипатқа ие болуына мүмкіндік береді.

в) Логикалық ойлау – тіл арқылы жүзеге асатын ойлау (мысалы, төменде талқыланатын гуманитарлық ойлауға қарсы). Тілсіз логикалық формалардың болуы да, субъектіаралық байланысы да, жүйелі логикалық ойлаудың өзіндік негізде бейнеленуі де мүмкін емес. Жүйелі логикалық ойлауды дамытуда жазбаша тілді меңгерудің алатын орны ерекше.

Логиканың негізгі міндеттерінің бірі - зерттелетін ой пәнінің қыр-сырын және оның қыр-сырын тереңірек түсіну үшін алғышарттардан (дұрыс пайымдау) қалай қорытынды жасауға болатынын анықтау және рефлексия пәні туралы шынайы білім алу. қарастырылатын құбылыстың басқа аспектілерімен байланысы.

Бастауыш сынып оқушысының танымдық әрекетін дамытуда ойлаудың алатын орны ерекше. Барлық танымдық процестер ойлаумен тығыз байланыста дамиды. Жетекші танымдық процестердің бірі - логикалық ойлау [4].

Балалардың логикалық ойлауы 6-10 жас аралығында дамиды және орасан зор когнитивті өзгерістер орын алады. Олар мектеп жасына дейінгі балалардан орта балалық шаққа ауысады, өмірде қиял үстемдік етеді, ол логика мен ақыл-

ойды реттей бастайды. Олар өздерін негізгі дербес міндеттерді шешуге қабілетті автономды тұлға ретінде көре бастайды. Олар тапсырмаларды күтілетін түрде орындауға көбірек уақыт пен күш жұмсай отырып, істерді орындаудың «дұрыс» әдісін ескере бастайды. Дегенмен, олар әлі де құрылымдық, ашық әрекеттерді жақсы көреді және олар әлі де ересектердің дәйекті бағытын қажет етеді.

Д.Б.Эльконин мен В.В.Давыдов оқытудың осы әдісі мен әдістемесіне байланысты логика мен өзгерістердің қажеттілігін жариялап қана қоймай, оның оқу пәндерінің құрылымында және олардың мазмұнында принциптерін белгіледі. Әрине, олар логикалық ойлауды мектеп оқушыларының психикалық даму тізбегінің негізгі буынына айналдырды [5].

Дәл бастауыш мектеп жасында бұрын негізгі мағынаға ие болған бейнелі-бейнелі ойлау вербалды-логикалық, концептуалды түрге ауысады. Сондықтан бастауыш мектепте логикалық ойлауды дамытуға ерекше мән беру керек.

Логикалық ойлаудың қалыптасуы сөйлеумен тығыз байланысты және ол келесі ерекшеліктермен сипатталады:

- жаңа білімді іздеу және ашу;
- алынған ақпараттың және қоршаған шындықтың жалпылама көрінісі;
- оқиғаларды немесе объектілерді талдау;
- объектілерді қабылдау.

Бала өсіп, әлеуметтенген сайын жүйке жүйесі мен ойлауы жақсарады. Олардың дамуы үшін олар нәрестені қоршап тұрған ересектердің көмегіне мұқтаж болады. Сондықтан, бір жастан бастап балалардың танымдық белсенділігін дамытуға бағытталған сабақтарды бастауға болады.

Оқытудың басталуымен ойлау баланың психикалық дамуының орталығына ауысады және оның әсерінен интеллектуалды болып, саналы және ерікті сипатқа ие болатын басқа психикалық функциялар жүйесінде шешуші болады.

Бұл жас тобындағы ойлау ерекшеліктері мыналармен анықталады:

- жалпылау – бала ұқсас объектілерді салыстырып, қорытынды жасай алады;
- көрнекілік – бала өз идеясын қалыптастыру үшін фактілерді көру, әртүрлі жағдайларды бақылау қажет;
- абстракция – белгілер мен қасиеттерді олар тиесілі объектілерден ажырату мүмкіндігі;
- концепция – белгілі бір терминге немесе сөзге қатысты пән туралы идея немесе білім.

Бастауыш мектеп жасындағы ойлаудың дамуы көбінесе психикалық операцияларды жетілдірумен байланысты: талдау және синтездеу, салыстыру, жалпылау, жүйелеу, жіктеу және әртүрлі психикалық әрекеттерді меңгеру [6].

Кіші мектеп оқушылары тапсырмаларды жүйелі орындап, қажет кезде ойлауға үйрету арқылы логикалық ойлауын дамытады.

Мұғалім сабақ береді:

- қоршаған өмірдегі байланыстарды табу;

- дұрыс түсініктерін дамыту;
- оқыған теориялық қағидаларды практикада қолдану;
- ой операцияларын (жалпылау, салыстыру, жіктеу, синтездеу және т.б.)

пайдалана отырып талдау.

Логикалық ойлауды дамыту оқу үрдісімен тікелей байланысты; бастапқы логикалық дағдыларды қалыптастыру белгілі бір жағдайларда бастауыш мектеп жасындағы балаларда сәтті жүзеге асырылуы мүмкін; жалпы білім берудің құрамдас бөлігі ретінде жалпы логикалық дағдыларды дамыту процесі, мақсатты, үздіксіз және оның барлық сатысында мектеп пәндерін оқыту үдерісімен байланысты болуы керек.

Логикалық ойлау баланың психикалық дамуының ең жоғарғы сатысы бола отырып, ұзақ даму жолынан өтеді. Дамудың алғашқы кезеңдерінде бала сенсорлық тәжірибе жинақтап, бірқатар нақты, көрнекі мәселелерді практикалық жолмен шешуге үйренеді. Сөйлеуді меңгеру арқылы проблеманы тұжырымдау, сұрақ қою, дәлелдер құрастыру, дәлелдеу, қорытынды жасау дағдыларын меңгереді. Бала ұғымдарды және бірқатар психикалық әрекеттерді меңгереді.

Мектеп оқушыларының логикалық ойлауын дамыта отырып, біз ерте жастағы балалардың барлығына дерлік тән танымдық қызығушылық пен қабілеттердің дамуына үлес қосамыз. Ақыл-ойды жаттықтыру арқылы адам байқампаз, ұшқыр, байқағыш, көреген, өнертапқыш, тапқыр, тапқыр болады, сонымен бірге ойлау мәдениетін немесе психикалық мәдениетті құрайтын басқа да көптеген маңызды және пайдалы қасиеттерге ие болады.

Бұл тармақтың мақсаты бастауыш сыныптарда логикалық есептерді оқу әдістемесін қарастыру болып табылады.

Логикалық тапсырмалар - бұл сөздік және логикалық ойлауды дамытуға арналған арнайы бөлім, ол бірнеше түрлі жаттығуларды қамтиды.

Логикалық тапсырмалар лингвистикалық құралдар негізінде өмір сүретін ұғымдар мен логикалық конструкцияларды пайдаланумен байланысты ойлау процесін жүзеге асыруды қамтиды.

Бастауыш сынып оқушыларының ойлауын дамыту үшін көптеген ойындар, тапсырмалар мен жаттығулар ойлап табылды. Оларды мектепте және ата-аналар тәжірибесінде шебер пайдалану жақсы нәтиже береді. Мұнда ең бастысы - тілек пен бастама.

Сонымен, біз мақалада логикалық ойлаудың түсінігін беріп, мәнін анықтадық. Логикалық ойлау – бұл логика заңдарына негізделген ұғымдардың, пайымдаулардың, қорытындылардың әрекеті, оларды іс-әрекеттермен салыстыру және корреляциялау немесе себептермен байланысты психикалық логикалық сенімді әрекеттер немесе ойлау операцияларының жиынтығы болып табылатын ойлау түрі. және-бар білімді мақсатпен үйлестіруге мүмкіндік беретін әсерлік үлгілер. Объективті шындықты сипаттау және түрлендіру.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Маклаков, А.Г. Общая психология: Учебник для вузов / А.Г. Маклаков. - СПб.: Питер, 2017. - 583 с.
2. Кравченко, А. Психология и педагогика: Учебник / А. Кравченко. - М.: Проспект, 2019. - 400 с.
3. Бороздина, Г.В. Психология и педагогика: Учебник для бакалавров / Г.В. Бороздина. - Люберцы: Юрайт, 2016. - 477 с.
4. Левитов Н.Д. Психологические особенности младших школьников. М.: Просвещение, 2012. 175 с.
5. Асмолов, А. Г. и др. Формирование универсальных учебных действий в основной школе: от действия к мысли. М.: Просвещение, 2013.
6. Шаповаленко, И.В. Психология развития и возрастная психология: Учебник для бакалавров / И.В. Шаповаленко. - М.: Юрайт, 2017. - 567 с.

ОӘЖ:372.853

БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҰҒЫМЫН ҚАЛАПТАСТЫРУ

Шаймуран Айнұр

І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті, Талдықорған қ., Қазақстан

Резюме. Цель этой статьи-подчеркнуть, что учитель должен использовать наблюдение, лабораторный эксперимент или практическую работу на уроках, которые начинают формировать представления учащихся о естественных науках в начальных классах. Для достижения нашей цели исследования мы проанализировали содержание программ и учебников, разработанных для "математики и экологических исследований "и" естественных наук", соответственно, с точки зрения предложения использования трех ранее упомянутых методов обучения на уроках, в соответствии с содержанием учебных программ, исследования показали, что учителю предлагается Контрольная и практическая работа в качестве методов обучения на уроках от подготовительного класса до четвертого класса. Лабораторный эксперимент впервые упоминается в содержании учебной программы для первого класса.

Summary. The purpose of this article is to emphasize that a teacher should use observation, laboratory experiment or practical work in lessons that begin to form students' ideas about natural sciences in elementary grades. To achieve our research goal, we analyzed the content of programs and textbooks developed for "mathematics and environmental studies" and " natural sciences", respectively, from the point of view of offering the use of the three previously mentioned teaching methods in the classroom, in accordance with the content of the curricula, studies have shown that the teacher is offered Control and practical work as methods of teaching in the classroom from the preparatory class to the fourth grade. The laboratory experiment is mentioned for the first time in the content of the curriculum for the first grade.

Кіріспе

"Математика және қоршаған ортаны зерттеу" пәндерінің ғылыми мазмұны және дайындық сыныбы мен 1-4 сынып оқушылары оқитын "жаратылыстану ғылымдары" көптеген жаратылыстану ғылымдарының тұжырымдамалары. Олар келесі критерийлерге сәйкес жіктелуі мүмкін:

1. Сезім мүшелерінің көмегімен қабылдау қабілетіне байланысты ұғымдар/түсініктер бар:

- нақты (нақты-сезім мүшелері қабылдауы мүмкін): ит, тауық, көбелек, жапырақ, алмұрт, жүрек, магнит, электр, орман және т. б.;
- абстрактілі (абстрактілі-сезім мүшелері үшін сезілмейтін нәрсе): агрегаттық күй, өмірлік цикл, қоршаған орта факторы, энергия, күн жүйесі, ғалам, және т. б.;

2. Тұжырымдаманың екі негізгі логикалық элементіне байланысты, тұжырымдамалар/тұжырымдамалық аппарат бар:

- мазмұны бай және қолдану аясы кең: шырша, қасқыр, бұғы, саз, темір, алюминий, өзен, көл, қар, бұлт, шық, аяз, кемпірқосақ және т. б.;
- бәсекелестік шектеулі және үлкен саласы бар: қылқан жапырақты, жыртқыш, шөпқоректі жануарлар, топырақ, металл, су, табиғи құбылыстар және т. б.;

3. Сфераға байланысты ұғымдар/тұжырымдамалық аппарат бар:

- жеке: жүзім, шие, қызанақ, сәбіз, мысық, дельфин, жылқы, алабұға және т. б.;
- ұжымдық: жеміс, көкөніс, сүтқоректілер, көбелек, балық және т. б.;

4. Жалпылау деңгейіне байланысты ұғымдар болуы мүмкін:

- өте жалпы сипатта: өсімдік, жануар, ғалам, дене және т. б.
- аз сипатта: үй жануарлары, Күн жүйесі, тірі дене, жансыз дене және т.б.

Мақаланың теориялық негіздері және ілеспе әдебиеттер

"Жаратылыстану ғылымдары" - бұл практикалық жұмыс. Бұл оқыту әдісі, практикалық жұмыс немесе зертханалық эксперимент арқылы оқушылар мұғалімнің басшылығымен орындайды, бұрыннан белгілі теориялық білімді іс жүзінде көру немесе жасау оқу мақсатына толықтай жетуге көмек береді. Осы әдісті қолданылу барысында практикалық жұмыс пен зертханалық эксперимент ұғымдары әр түрлі критерилерге байланысты орындалады. Бұл күрделі әдістерді қолдану мақсатында біршама критерийлерге тоқталғанымыз жөн.

Олар: а. дидактикалық мақсат бойынша мыналар ажыратылады: демонстрациялық эксперимент, қолданбалы эксперимент, және зерттеу дағдылары;

б. оқушыларды ұйымдастыру тәсілінен кейін: фронтальды эксперимент, эксперимент топтарда немесе жеке жүргізілді;

с. өткізілетін орнына байланысты: эксперимент сынып, мектеп эксперименттік өрісінде немесе қоршаған ортада жүргізілетін эксперимент;

д. ұзақтығы бойынша: қысқа мерзімді эксперимент және ұзақ мерзімді эксперимент;

е. орындау режиміне байланысты: нақты және виртуалды эксперимент

Зерттеу мәселесі мен мақсаттары

Математика және жаратылыстану пәндер бойынша жаңа білімі оқыту барысында салыстырмалы түрде өткен біліммен үнемі байланыстыра отырып практикалық немесе зертханалық жұмыс жасай алуымыз қажет. Практикалық жұмысты немесе зертханалық жұмысты қолдану мүмкіндігін атап өту оқушыларда жаратылыстану ғылымдарының идеяларын қалыптастыру басталатын сабақтарда тәжірибе жасау өте маңызды. Зерттеу жүргізу кезінде біз келесі мақсаттарды ескердік:

* экологиялық тұжырымдамаларды қалыптастыру үшін ұсынылған әдістер ретінде мектептегі бақылау, практикалық жұмыс және зертханалық эксперимент бағдарламаларына енгізу дайындық сыныбы және 1-4 сыныптар үшін;

* мұғалім дайындық сыныбында және 1-4 сыныптарда өткізілетін сабақтарда бұрын айтылған әдістерді қолдана алатын ұғымдарды анықтау, оқулықтардың мазмұнын талдау негізінде;

* оқыту әдісіне баса назар аудару, ол бірінші кезекте оқушылардың дайындық сыныбында жаратылыстану ғылымдары тұжырымдамаларының ғылыми мазмұнын игеруі үшін сабақтарда қолданылады және 1-4 сыныптар.

Нәтижелер және талқылау

Пән бойынша дайындық сыныбына арналған оқу бағдарламасының мазмұнын талдау "Математика және қоршаған ортаны зерттеу" бақылау ең тиімді әдіс болып көрінеді. Мысалы, " нақты уақытқа байланысты екі-екіден жыл мезгілдерінің дифференциациясы байқалған сипаттамалар", " адамдардың, жануарлардың және өсімдіктердің өмірінде болып жатқан кейбір өзгерістерді бақылау, жылдың уақытына байланысты"

1-сыныпта бақылау оқу бағдарламасында айтылған дидактикалық әдістердің бірі болып табылады, өйткені келесі оқу іс-шараларын ұсынды: "бақылау арқылы негізгі құрылымдарды құру судың өзгеруіне түсініктемелер (қатаю, мұздың еруі, булану, қайнау, конденсация). Әдіс атауы жиі көрсетілмесе де оқу жоспары, бақылау көптеген сабақтарда қолданылуы мүмкін, осылайша оқушылар әртүрлі құбылыстарды көру мүшесімен бақылау жүргізе алады. тани алады.

2-сыныпқа арналған оқу бағдарламасының мазмұнында бақылау туралы айтылмайды, бірақ болады және оқыту әдісі ретінде қолданылады. Оқу іс-шараларының арасында зерттеу қолданыла бастайды, яғни біз бақылаудан зерттеуге көше бастаймыз. Мысал ретінде біз мыналарды атап өтеміз: табиғи немесе жасанды тіршілікті зерттеу оны мекендейтін өсімдіктер мен жануарларды анықтауға арналған қоршаған орта (бассейн/аквариум, орман/саябақ және т. б.) тірі қоршаған ортаға бейімделу;

3-сыныпта бақылауды келесі оқу іс-шараларында қолдану ұсынылады: кейбір денелерді бақылау және олардың сипаттамаларын анықтау (мысалы, анықтау үшін тірі организмдер пішін, түс, мөлдірлік сияқты кейбір қасиеттерді анықтауға арналған құрамдас бөліктер, әртүрлі нысандар), құбылыстардың кезеңдерін анықтауға арналған кейбір қарапайым эскиздер, сызбалар бойынша жүргізілген / басқарылатын бақылау/ процестер.

4-сыныпта бақылау оқу бағдарламасында жиі айтылады. Оқу бағдарламасының мазмұнын талдау, бақылау модельдік құрылымдар әдісінің бөлігі ретінде дидактикалық әдіс ретінде қолданылады деп айта аламыз, практикалық жұмыс және эксперимент.

1-кестеде кейбір баламаларда бар сабақтардың мазмұнын талдау нәтижесі көрсетілген дайындық сыныбы мен 1-2 сыныптарға арналған "Математика және қоршаған ортаны зерттеу" оқулықтары және мүмкіндікке қатысты 3-4

сыныптарға арналған "Жаратылыстану ғылымдары" оқулықтары мұғалімнің бақылауларды, практикалық жұмыстарды және зертханалық эксперименттерді таңдауы және қолдануы оқушылардың жаратылыстану ғылымдары туралы идеяларын қалыптастыру мен дамытуға бастамашылық ету.

Жаратылыстану ғылымдарының тұжырымдамаларын қалыптастыру үшін қолдануға болатын оқыту әдістері:

1-кесте

Сынып	бақылаулар/ тұжырымдамалар	практикалық жұмыс/ тұжырымдамалар	Зертханалық эксперимент/ тұжырымдамалар
Дайындық сынып	өсімдік, ағаш өсімдігі, жеміс ағашы, шөптесін өсімдік, тамыр, сабақ, жапырақ, гүл, жеміс, тұқым, көкөніс,	өсу үшін қоршаған орта факторлары	
1 сынып	өсімдік, ағаш өсімдігі, жеміс ағашы, шөптесін өсімдік, тамыр, жапырақ, қаңқа, ми, жүрек, жұлдыз, энергия көзі.	гравитациялық күш, қайнау, конденсация, булану, мұздату, балқу, энергия көзі, жарық, жылу, дыбыс	қоршаған орта факторы, өну, дыбыс, Шу
2 сынып	Ғалам, күн жүйесі, жұлдыз, планета, өсімдік, жеміс, тұқым, көкөніс, жануар, үй жануарлары, жабайы жануар, сүтқоректілер, құс, тіршілік ету ортасы,	күн, түн, планета, спутник, бейімделу, ауа, магнит, электр, Электр тізбегі	дыбыс, Шу
3 сынып	табиғи материал, өңделген материал, сүтқоректілер, құс, балық, бауырымен жорғалаушылар, жәндіктер, қаңқа, адам денесі,	дене, тірі дене, жансыз дене, қатты денелер, сұйық денелер, газ тәрізді денелер, агрегаттық күй, тамыр, сабақ, гүл, жеміс	жапырақ, балық, ынталандыру, реакция, су айналымы, қоршаған орта жағдайы
4 сынып	тіршілік ету ортасы, жер үсті ортасы, су ортасы, өздігінен өсетін өсімдік, өсірілген өсімдік, көкөніс, жеміс ағашы, Күн жүйесі, жұлдыз, планета, спутник.	реакция, қорғаныс реакциясы, бейімделу реакциясы, көлем, масса, өлшеу құралы,	қоршаған орта факторы, өну

Қорытынды

Бастауыш білім беру жүйесінде "Математика және қоршаған әлемді зерттеу" және "жаратылыстану ғылымдары" пәндерін оқу арқылы оқушылар өз бойында әр түрлі ұғымдарды қалыптастырады және дамыта бастайды. Бұл ұғымдарға дүниетану, жаратылыстану сабақтарында қалыптасады. Осы пәндердің алғашқы ұғымдары олардың оқушылар үшін қалыптасуы 4-сыныпта

аяқталады. Бұл ұғымдар үнемі қайталанады, түзетіледі және байытылады. Олардың қалыптасуы орта мектепте, биология, химия, физика және география сабақтарында жалғасады. Жаратылыстану ғылымдарының идеяларын қалыптастыру үшін мұғалім әдістер жиынтығынан бақылау, практикалық жұмыс және зертханалық эксперимент әдісін таңдаңыз, бұл оқушылармен өткізілетін оқу іс-әрекетінде қолданылуы мүмкін. Мазмұнына сәйкес оқу жоспарларын қадағалауды оқу іс-әрекетінде қолдану ұсынылады дайындық сыныбы, және 1-4 -сыныпқа дейін.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бурцила, Д., Кириак, М., Думитру, С., Коцофана, В., Григораш, М. (2013). Математика және қоршаған ортаны зерттеу. Дайындық сыныбына арналған нұсқаулық. Бірінші және екінші бөлімдер. Геамана: "Типарг" Баспасы. Алынған <http://www.manuale.edu.ro/>

2. Думитреску и., Чобану Н., Бирта А. С. (2014b) Математика және қоршаған ортаны зерттеу. 1-сыныпқа арналған нұсқаулық. Екінші бөлім. Бухарест: CD Press. Алынған http://www.scih.ro/doc/manuale/man_2/A0172.pd

3. Думитреску и., Чобану Н., Бирта А. С. (2014c) математика және қоршаған ортаны зерттеу. 2-сыныпқа арналған нұсқаулық

ОӘЖ 37.015-8

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕЙІН ЖӘНЕ ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ

Эргешова Г.С., Бақтыбай А.Б., Авилбекова Д.К.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассмотрено развитие внимания и памяти учащихся младших классов.

Summary: The article considers the development of attention and memory of primary school students.

Әлемдік аренада дамыған озық мемлекеттер бүгінде бойымен емес ойлау қабілетімен, білім жүйесі арқылы бәсекелес болып отыр. Қарыштап дамыған өркениетімен күн сайын өзгеріп жатқан технологиясы осыған дәлел. Қазіргі таңның өзінде әлемді аузына қаратып жатқан шетелдік вундеркинттердің шедевіне қарап таңдай қағатынымыз таңсық дүние емес. Әлемдік өркениетке қадамды бізде толағай қарқынмен бастап жатырмыз. Бұның ықпалы тікелей өскелең ұрпақпен бірге мектеп қабырғасынан тәлім сіңдіртетін ұстаздар мен ғалымдарға зор еңбек артылып жатыр. Бар білімнің қайнар көзі – ұстаз. Ғалым да, данышпан да, шахтер де дәрігер де кез-келген мамандық иесі өз жолы мен қызыметін табуы үшін мектеп қабырғасынан, ұстаз ұлағатынан білім нәрімен сусындап өтеді. Болашағы жарқын, саналы және сапалы маман даярлауды қаласақ алғашқы оқу жылынан бастап адал қызмет ете білу де, аянбай еңбек төгуді де бүгінгі ұстаз санасына ұқтыруымыз керек.

Еліміздегі білім беру жүйесіне келетін болсақ, білім негіздерін демократиялық, интеграциялық принциптерге орайлас әр баланың жеке-дара ерекшеліктері мен қабілеттерін ескере отырып, оқытып, тәрбиелеу талап етілді. Осы жайттар ұлт мектептеріне жаңа бағдарламаларынан елеулі орын алды. Арнаулы білім салаларына икемі бар балаларға арналған лицей, гимназия, коледж, медреселер сияқты мектептің жаңа түрлері ұйымдастытырылды. Сондай ақ, халлыққа білім беру ісін дамытуда педагогикалық фактордың да әсері бар. Мысалы, мектеп дасына дейінгі балалар тәрбиесін ерте бастан қолға алып, оларды тиісті дайындық пен оқуға дайындау қажет. Ол үшін балалар бақшасында тәрбие жұмысының процесін нақты педагогикалық басшылық жасап, оның барынша сапасына және нәтижесін арттыру тәрбиешілерден, ата-аналардан, мектепке дейінгі мекеме меңгерушілерінен үлкен педагогикалық шеберлікті талап етеді. Жалпы білім беретін орта мектептердің мақсаты адамгершілігі, әр жақты дамыған өзінің және қоғамдық мүдделерді ұштастыра білетін, халық мәдениетін жетілдіру ісінде өз ұлты мен жалпы адамзат қасынасын тиімді пайдаланатын адамды тәрбиелейді. Қазақстан Республикасы азаматтарына мемлекеттік оқу орындарында тегін орта білім алуға кепілдік беріліп, орта білім алу міндеттелінеді [1].

Осыған орай, толықтай білім алу мүмкіндігі бар азаматтар үшін саналы тұлға болуы маңызды. Бастауыш білімді жетілдіруге келген тұстан бастап ақ, оқушы мен ұстаз арасында үлкен байланыс пайда болады. Оқушының сана – сезімі, білімді қағып алу қабілеті өзіне байланысты болса, оны жеткізіп түсіндіріп үйрету тікелей ұстаздың мойнында. Жалпы, психологтардың зерттеуі бойынша есте сақтау қабілеті бұған дейін жинақталған білім мен өмір тәжірибесін өзінің саналы әрекетінде қайда жаңғыртуға және пайдалануға мүмкіндік беретін үйлестіру және есте сақтау үдерісін айтамыз. Адам баласының есте сақтау қабілетінің мәні мен маңызы ерекше. Мектеп қабырғасында тиісті пән бағдарламаларын меңгеріп, үздік оқу үшін, одан әрі жоғары оқу орнына түсіп, білім мен білігін ілгерілету үшін оқушыға көп оқып талпынуға, ізденуге тура келеді. Жыл өткен сайын мектеп қабырғасында пәндер оқытылып, ішіндегі пәндердің жоспары да күрделене түседі. Оған қоса көптеген оқушылар жекелеген пәндер бойынша өз бетімен білім жетілдіріп, ғылыми-зерттеу жұмыстары мен де шұғылданады. Осында жұмыстармен шұғылданып жүрген оқушының есте сақтау қабілетіне түсетін жүкте арта береді. Есте сақтау қабілетінің жұмысын жеңілдету үшін, оның ішкі беймәлім қуат көзін арттыру мақсатында мәліметтерді есте сақтаудың тиімді әдістер мен тәсілдерін меңгеру қажет.

Есте сақтау қабілеті жайғалы теориялық тұрғыдан меңгері қана қоймай, оны оқушыларға білім беру тәжірибесінде мұғалімдердің өзге тілді оқыту іс-тәжірибелерінде пайдалана алулары қажет. Қазіргі психология ғылымы тұрғысынан адамның есте сақтау қабілетінің үш түрі және үш үш типі ажыратылады. Есте сақтау қабілетінің түрлері: сенсорлық, қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді. Типтері: көрнекі-бейнелілік, сөздік-логикалық және де эмоциялық. Көрнекі-бейнелілік бейнелілік есте сақтау қабілеті арқылы біз

айналамыздағы барлық дүниені (адамдар мен жан-жануарларды, олардың дауыстары мен әрекетін, түрін-түсін, т.б.) көрген білгеніміздің барлығын есте сақтай аламыз. көрген білгеніміздің барлығын есте сақтай аламыз. Есте сақтайдың сөздік-логикалық түрі күрделі формулалар, кестелер және ғылыми терминдері есте қалуға жәрдемдессе, ал эмоциялық түрішкі көңіл-күй сезімімізді санамызға сіңіруге көмектеседі [2].

Аталған типтер өзара байланысты болып келеді. Адамның өзіне бұрыннан белгілі таныс зат немесе құбылысты көргенде оны біз бірден көрнекі-бейнелік жалы арқылы еске түсіреміз. Ал сөздік-логикалық жадының көмегімен олардың атын атап, түсін түстейміз. Мәліметтерді есте сақтау мерзіміне байланысты есте сақтау қабілеті ұзақ мерзімді және қысқа мерзімді болып екіге бөлінеді. XIX ғасырдың соңында неміс психологы Г.Эббингауз тәжірибе өткізіп, бір-бірімен байланысы жоқ мағынасыз буындар тізбегін жаттау арқылы есте сақтау және оны қайта еске түсірудің сандық заңдылықтарын анықтады. Соңғы кездері жүргізілген нейроғылыми зерттеулер біздің қысқа мерзімде жұмыс жадысымен қатар, ұзақ мерзімді жады иесі екенімізді растады.

Адам баласының кез-келген іс-әрекеті оның жұмыс істеу әдәс-тәсілдеріне тікелей байланысты. Қоданылатын әдістің тиімділігі және оның нитижелігінің кепілі болып табылады. Егер есте сақтау қабілетін іс-әрекет деп танитын болсақ, онда сәйкесінше қандай да бір мәліметі есте сақтау септігін тигізетін әдіс тәсілдерді меңгеру қажет болады. Әрбір санала адам мақсаты түрде сақтау қабілетін дамытуға бағытталған әдістерді меңгерсе, өзінің есте сақтау жадын тиімді әрі рационалды түрде дамыта алатындығы ғылыми түрде дәлелденген. Зерттеуші ғалымдардың пікірінше, әрбір адам баласынан қайталанбас есте сақтау қабілеті тән. Әрбір адамның жадында өзіне беймағлұм мүмкіндіктер бар дейтін болсақ, оны дер кезінде дамытып отырмағандықтан, ол қабілет біртіндеп бәсеңдейді. Ал қабілеттің бәсеңдемеуі үшін қандай да бір мәліметті алдын ала жаттамай дәл керек сәтінде ойға бекітіп алған жөн [3].

Бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілетіне келер болсақ, есте сақтау қабілетін дағдылауға келетін болсақ, дағды дегеніміз – жаттығу мен қайталау арқылы автоматтандырылған іс-әрекеттің бөлігі. Дағдыға айналған адамның іс-әрекеті есінен бір жолата шығып кетпейді. Дағдының пайда болуы ең бірінші ойналып толғануды талап ететін саналы істерден шығады. Дағдының қалыптасуы жад үрдісінің негізінде жүзеге асады. Оқу үстінде дағдыға талпынуды жаттығу деп атайды. Жаттығу жұмыстарын жүргізуге бірнеше талаптар қойылады. Бұл талаптардың бірнеше негізгілері байқалады:

А) жаттығу жұмысы нәтжелі болып оқушы ойдағыдай табысқа жету үшін, ең алдымен нені жаттауды, оны қалай жаттауды және осы мәліметтердің қалай ұзақ есте сақтау керек екенін білуі керек. Егер оқушының алдында осындай мақсат болмаса ол өзін-өзі күштеп, жұмысқа беріле алмайды.

Ә) оқушының жаттығуы өріс алуы үшін, ол өз жұмысының қалай орындалғанын үнемі тексеріп отыруы қажет. Егер жұмысты орындауда оқушы қателік жіберсе, сол қатені қалай жөндеудің тәсілі көрсетіледі.

Б) жаттығу жұмысының мазмұны тек ауызша қайталау болмай, көбінесе әрекет жазу, сызу арқыла жүргізілуі тиіс. Себебі ауызша қайталағанға қарағанда машықтанып, әртүрлі әрекет жасау мазмұнының есте сақтауына себеп болады.

В) жатығу жүйесі белгілі жүйелікпен жүргізілуі тиіс. Мысалы, оқу мазмұны бірінен соң бірі бөлшектерге бөлініп, белгілі бір мерзім бойынша жүргізілсе нәтижелі келеді.

Г) жаттығу жұмысын жүргізу арасында уақыт аралықтары тым ұзақ болмауы тиіс. Егер жаттығу жұмыстарының арасындағы үзіліс ұзақ болса, бұрынғы өткендер ұмытылып, келесі мазмұндарды еске түсіру қиын соғады. Егер жаттығу жұмысы орынсыз көп қайталана берсе, оқушы тез шаршайды. Ал, қайталау аз болса, онда дағды терең қалыптаспайды. Сондықтан қайталап оқу мазмұнының ерекшелігіне қарай, белгілі мөлшермен жүргізілуі тиіс [4].

Мектепке жаңа түскен баланы оқуға үйрету, әуелі сөйлемдегі сөздерге, сөзді буындарға, буынды дыбыстарға бөліп талдау жұмысын жүргізеді. Бұл мезгіл талдау кезеңі болып есептеледі. Білімнің негізі бастауышта демекші, білім берудің алғашқы сатысы – бастауыш білім. Сондықтан баланы бастауыш сыныптан бастап шығармашылықпен ойлауға, өз бетімен шешім қабылдай алуға практикалық әрекеттерге дайын болуға үйрету қажет. Оларды шығармашылық бағытта дамыту бүгінгі күннің басты талабы. Бүгінгібілім алушылар, ертеңгі еліміздің жарқын болашығы. Сол себепті ұстаздар қауімі білім мен біліктілік талаптарын аямай санасына сіңдірер болса, еліміздің ертеңі жарқын болмақ.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Танымдық процестерді қалыптастыру мен дамытуға арналған когнитивті тренингтердің тиімділігі [Мәтін] / Г.С. Иммабекова, Г.М. Абдыбаева // Ғылым және жаңашылдық - 2012 = Наука и современность - 2012 : ғыл.- практикалық конф. материалдары (1-2 наурыз 2012 ж.). – Тараз, 2012. – 1-т. - 41-43 б.

2. Зейін теориясының мәселелері И.П.Павлов ілімінің аумағында [Мәтін] / О.С. Сангилбаев, Г.К. Жұмажанова // Абай атындағы ҚазҰПУ-дың Хабаршысы. Психология сериясы = Вестн. КазНПУ им. Абая. Сер. Психология. – 2005.- N 2(7).- 18-22 б.

3. Есте сақтау қабілеттерін арттыру жолдарын қолданып, білім алушының білім деңгейін бағалаудың үлгісі [Мәтін] / А.А. Куйкабаева, К.К. Шынжирлина // Компетентностно-ориентированная система оценки знаний = Білімді бағалаудың құзыретті-бағдарлы жүйесі : 44-ой науч.- метод. конф. (17-18 января 2014 г.). – Алматы: Қазақ университеті, 2014. – Кн.3.- 142-145 б.

4. Есте сақтау қабілетінің психологиялық ерекшеліктері [Мәтін] / Л.Н. Мескен, Р.Т. Диянова // Қазіргі заманғы маңызды мәселелер = Актуальные проблемы современности. – 2015.- № 5 (қосымша).- 29-32 б.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОТБАСЫНЫҢ РОЛІ

Юлдашева С.В., Иманәлі А.Л., Бейсен Ә.Ж.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассказывается о роли семьи в формировании духовно-нравственных качеств учащихся начальных классов.

Summary: This article describes the role of the family in the formation of spiritual and moral qualities of primary school students.

Қоғамда болып жатқан жедел өзгерістер мен өзгерістер балаларды тәрбиелеуде уақтылы түзетулер мен жаңа тәсілдерді талап етеді. Кейбір қауіп - қатерлерді туындататын пайда болған проблемаларды оқу-тәрбие процесін ұйымдастырудың тиімді және белсенді нысандары арқылы ғана шешуге болады.

Әрине, болып жатқан өзгерістер отбасылық тәрбиеге де әсер етеді. Сондықтан осы өзгерістерге сәйкес отбасында балаларды тәрбиелеудің әдістері мен құралдарын қайта қарау керек.

Өмір туралы алғашқы әсерлері мен алғашқы жинаған балалар отбасында уайымдайды. Баланың өмір жолы, оның тағдыры отбасында қалыптасады. Отбасының назарынан тыс бірде-бір бала өзін толық бақытты сезінбейді. Осының барлығы отбасының беріктігіне, салауатты микроклиматқа және отбасының жалпы мәдениетіне байланысты.

Отбасы-адам қоғамының іргетасы, дәстүрлер негізінде қалыптасқан құндылықтардың сақтаушысы. Отбасында сөйлеу, сана, адамның дүниетанымы, рухани құндылықтар мен адамгершілік ұстаным қалыптасады. Бұл ұғымдар өскелең ұрпақ тұлғасының оң адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеуде өте маңызды рөл атқарады. Сондықтан барлық халықтардың өркениеттері көбінесе отбасымен қоғам ұясы ретінде байланысты. Біз өз зерттеуімізде балаларды адамгершілік тәрбиелеудегі халық педагогикасының маңыздылығына, сондай-ақ И. В. Гребенников, А. Г. Харчев, Ю. П. Азаров, Р. М. Капралова, С. Э. Карклина, С. В. Ковалев және т. б. еңбектеріндегі өскелең ұрпақты отбасылық тәрбиелеу туралы идеялар мен ережелерге сүйендік.

Отбасы тәрбиесі мен мектеп оқушыларының тәрбиесіндегі отбасы мен мектептің өзара қарым-қатынасы мәселелері бойынша бірқатар зерттеулерге қарамастан, бұл салада әлі де шешілмеген мәселелер бар. Мысалы, көптеген мәселелер ашылмаған: тұрмысы нашар отбасылардың пайда болу себептері, отбасылық қарым-қатынастың балалардың адамгершілік тәрбиесіне әсері, балалардың бос уақытын ұйымдастыру, толық емес отбасында балаларды тәрбиелеу ерекшеліктері және отбасындағы балалардың адамгершілік қасиеттерін тәрбиелеу және т. б.

Әлбетте, әлеуметтік, экономикалық және саяси өзгерістер отбасының өміріне де терең әсер етті. Әрине, тәжік қоғамы бүкіл социумның, сондай-ақ әрбір жеке отбасының тағдырларында болған жаһандық үдерістерден тыс қалмауы

мүмкін. Сонымен қатар, тәжік қоғамының азаматтық соғысты бастан кешкенін ескеру өте маңызды, ал бұл отбасылық қатынастарға әсер етпеуі мүмкін емес.

Әрбір азамат үшін отбасы адамзаттың алғашқы мектебі болып табылады. Отбасында балалар бейбітшілік туралы білімнің байлығы мен мазмұндылығына ие болады және бұл көбінесе үй жағдайына, отбасының микроклиматына, ата-аналардың білім деңгейіне, қарым-қатынас мәдениетіне және қалыптасқан отбасылық дәстүрлерге байланысты.

Чех педагогы Ян Амос Коменскийдің «Ана мектебі» – педагогика тарихындағы алғашқы отбасылық тәрбие жөніндегі басшылық, онда баланы мектепке дейінгі жастан тәрбиелеу қажеттілігін көрсетіп, ата-аналар үшін пайдалы ұсыныстар әзірледі.

В.А. Сухомлинский атап өткендей: «адамзат, жүрек, сезімталдық, қайырымдылықты – бұл зұлымдыққа қарсы моральдық иммунитет – адам ерте балалық шақта мейірімділік мектебін, шынайы адами қарым – қатынас мектебін өткен кезде ғана алынады, ал бұл мектеп тек жақсы отбасы болуы мүмкін, тек екі сүйетін жүрек-әкесі мен шешесінің адами Одағының көрнекі үлгісі ғана» [1].

Индивидтің дамуы және оны тәрбиелеудің мазмұндылығы ата-аналардың балаларды тәрбиелеудегі өз міндеттерін қаншалықты түсінуіне байланысты. Мектеп пен мұғалімдер арнайы ғылыми-педагогикалық білім тұрғысынан балаларды тәрбиелеу мен оқытуда отбасына көмектесуі тиіс. Отбасы міндеттерін анықтау ата-аналардың санасында олардың балаға қатысты міндеттерін бекітетін моральдық-адамгершілік негіз бола алады: назар аудару мен қорғауды қамтамасыз ету, ал бұл баланың жеке дамуына және оның қоғамдағы жеке басы ретінде құрметтелуіне құқықтарының ең сенімді кепілі болады.

Бүгінгі күні отбасының өсіп келе жатқан ұрпақ тұлғасының адамгершілік дамуына қатысуы даусыз. Көптеген оқушылар мен отбасылық тәрбие мәселелерін зерттеушілер бір оқушылардың тұлғасына әсер етудің басты факторларының бірі отбасы болып табылады. Ата-аналардың балаларға және олардың сабақтарына қалай қарайтынын, мінез-құлықтың қандай нысандарын өз тәрбиелеу әдістерінде артық көреді, оқушылардың санасына, олардың қалыптасатын адамгершілік ұғымдарына, тәрбиесіне деген оң көзқарасына байланысты. Негізгі мәселе-өз әл-ауқаты үшін қажетті ақылға қонымды, негізделген тәсілді пайдаланатын отбасы өз балаларының адамгершілік тәрбиесінің жоғары деңгейіне қол жеткізе алады ма.

Балаларды рухани-адамгершілік тәрбиелеудегі отбасының міндеттері:

- баланың жеке басын қалыптастыру, оның қабілеттері мен мүдделерін дамыту, балаларға қоғам жинаған әлеуметтік тәжірибені беру;

- балаларға адамгершілік мінез-құлық әдетін, еңбекке оң көзқарасты, қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу, интеллектуалдық және эстетикалық дамуды қамтамасыз ету, балалардың денсаулығын нығайту және дене жетілуіне қамқорлық жасау;

- отбасы мүшелерінің белгілі бір жасқа дейінгі балаларға жүйелі тәрбиелік әсері;

- ата-аналардың балаларға өзін-өзі тәрбиелеумен белсенді айналысуы үшін оң әсері [2].

Отбасының балаларға тәрбиелік ықпалының ерекшелігі оның тұрақтылығы болып табылады. Отбасы мектеп пен мұғалімнің беделін нығайтуға, балаларды еңбекке деген құрмет пен сүйіспеншілік рухында тәрбиелеуге, оларды қоғамдық пайдалы іс-әрекетке дайындауға, тәртіпке үйретуге, өздерінің дене бітімінің дамуына қамқорлық жасауға және денсаулықты нығайтуға, балаларға отбасы мен қоғамда өзін-өзі ұстау ережелерін үйретуге бағытталған.

Балалардың адамгершілік тәрбиесінің жетістігі ата-аналардың баланың қабілетін, қабілетін және талантын қаншалықты ескеретініне байланысты. Бұл ата-аналар мен мұғалімдер үшін балаларды тәрбиелеудегі басты критерий болып табылады. Баланың қабілетін анықтамай, одан мүмкін еместігін талап етуге болмайды. Бұл жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін, бала өз күшіне деген сенімін жоғалтуы мүмкін.

Байқау және тәжірибе көрсеткендей, ата-аналардың бір бөлігі балалардың жасына сәйкес келетін қолдан келген жұмысты орындауға мүмкіндік бермейді және бұл отбасылық еңбек жұмыстарынан арылтып, мейірімді іс жасайды деп ойлайды. Мұндай отбасыларда балалар бірте-бірте дербестігін жоғалтады, олардың қателіктері неден болатынын және оларды мақтан тұтуға болатынын білмейді.

Балаларды тәрбиелеуде мектептің рөлі зор, бірақ отбасылық микроклиматтың өзіндік және тәрбиелік күшін ешнәрсе алмастыра алмайды. Отбасымен баланың өмір мен бейбітшілік туралы алғашқы әсерлері, оның өмірлік жолының басталуы, оның сезімдерінің, тілі мен ойлауының қалыптасуы байланысты. Отбасы қоғамнан оқшауланбаған. Қоршаған өмір отбасының ішкі қарым – қатынастарымен ғана емес, сонымен қатар отбасының достарымен, достарымен, көршілерімен, ересектерімен және балаларымен, балабақшамен және мектептермен байланысымен де анықталатын микроклиматына әсер етеді. Ата-аналар оқу-жаттығуды, еңбекті, демалысты, балалардың отбасындағы қарым-қатынасын, сондай-ақ балаға жақсы үлгі беру үшін өзінің мінез-құлқын дұрыс ұйымдастыруға міндетті. Кіші мектеп оқушылары алған мінез-құлқын және ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас формалары, адамгершілік пен сезім туралы білім кейіннен адамгершілік қатынастардың, сезім мен сананың жаңа нысандары дамитын іргетас болып табылады.

Балалардың адамгершілік дамуына бала кездесетін алғашқы адам қарым-қатынастары үлкен әсер етеді. Баланың адамдарға болашақ қарым-қатынасының негізін ерте балалық шағында баланың жанына әсер еткен әсер құрайды. Балада сөйлеу дамығандықтан, оның адамгершілік тәрбиесін жүзеге асыру үшін мүмкіндіктер де біртіндеп өседі. Бұл жаста баланың үлкенге деген құрметін, олардың еңбегіне деген құрметін тәрбиелеу, баланы өзгелерге қамқорлық жасауға үйрету өте маңызды. Егер балаларға, олардың мінез-құлқындағы кемшіліктерін бірнеше рет және жүйелі түрде түсіндірсе, олар бірте-бірте саналы түрде адамгершілік іс-әрекеттерді жасайды. Мектепке дейінгі кезеңнің соңына қарай баланың осындай түсініктемесін түсініп, ол саналы түрде түсінеді: бұл жаман. Бірте-бірте ол «жақсы» және «жаман» екенін түсінеді. Баланың қандай да бір іс-әрекетін мақұлдау немесе соттау арқылы ата-аналар оны өз әрекеттерінің дұрыстығын немесе дұрыс еместігін сезінуге үйретеді.

Адамгершілік ережелері мен нормаларын балалар мектепке дейінгі жаста белсенді түрде меңгереді. Олар басқа біреуге жағымды нәрсе жасауға тырысады. Балалар ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынаста, сондай-ақ ертегілердің кейіпкерлеріне қатысты белгілі бір сезімдер көрсетеді, бірден оң кейіпкерлерді анықтауға ұмтылады, оларға көзайымына еніп, теріс пиғылды айыптайды.

Жас ұрпақты тәрбиелеуде мектеп жетекші рөл атқаратыны сөзсіз. Бірақ дәл отбасы балаға алғашқы өмірлік тәжірибе береді, дәл отбасында мінез-құлықтың және моральдық бейненің негізі қаланады, дәл отбасы балалардың мүдделері мен бейімділігін қажетті арнаға бағыттайды.

Отбасы, әрине, балалардың жеке тұлғасының адамгершілік дамуына мүдделі, сондықтан отбасылық тәрбиенің басты міндеті баланың адамгершілік бейнесін қалыптастыру болып табылады.

Мектеппен тығыз байланыссыз отбасы балалардың адамгершілік дамуын өз бетінше қамтамасыз ете алмайды. Біріншіден, айтарлықтай бөлігі уақыт ата-аналар қарауында болады. Екіншіден, егер тіпті ата-аналар бар, ал олар әрдайым шұғылдануға мүмкіндіктері бар балаларды тәрбиелеумен, т. б. үй еңбегі алып өте көп уақыт. Ата-аналардың бос уақыты, оның бір бөлігі бала тәрбиесіне бөлінуі мүмкін.

Күн бойы бала тек 4-6 сағат мектепте, ал қалған уақытта оны тәрбиелеумен отбасы және қоғамдық орта айналысады. Осыдан, егер көптеген тәрбиелеу факторлары тәрбиеленушілер тұлғасының адамгершілік қалыптасуына үйлесімді әсер ететін болса, балаларды тәрбиелеуде оң нәтижелерге қол жеткізуге болады деген қорытынды жасауға болады [3].

Отбасы тарихи құбылыс ретінде қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістерді көрсетеді. Тұлғаның кез келген адамгершілік сапасын қалыптастыруға отбасы тікелей қатысады. Сондықтан отбасылық тәрбиені үнемі жетілдіріп, көтеру керек.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Сухомлинский В.А. Родительская педагогика. – СПб.: Питер, 2016.
2. Тоқатов Р. А. Қазақстан Республикасындағы балалардың құқықтық жағдайына қатысты кейбір мәселелер. – 2017.
3. Исламов Р. Р., Гуров В. Н., Гуров Д. В. Социально-педагогическое взаимодействие семьи и школы в формировании современной личности (теоретико-методологический аспект) //Мир науки, культуры, образования. – 2019. – №. 5 (78).

ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Юсубжанова Ш. Т., Сапарова К.Б., Молдабекова Т.Б.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается формирование нравственного воспитания учащихся младших классов посредством казахских народных сказок.

Summary: The article discusses the formation of moral education of primary school students through Kazakh folk tales.

Мектепке дейінгі және бастауыш мектеп жасындағы балалардың ақыл-ой, адамгершілік және эстетикалық тәрбие беру, сондай-ақ жалпы ой-өрісі мен танымдық қызығушылықтарын кеңейту мақсатында ауызша, негізінен халықтық және әдеби ертегі шығармашылығын пайдалану өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі дамытуға көп ықпал етеді. оқушылардың көркем шығармашылық белсенділігін дамыту.

«Ұлы өнер әрқашан мифтен, ғасырлар бойы жалғасып келе жатқан және адам рухының бастапқы көрінісі ретінде болашақта барлық шығармашылықтың тамыры болып қала беретін таңбалаудың бейсаналық процесінен шабыттанды» [1]. Көңілді мазмұн, кейіпкерлердің жарқындығы, қиял мен шындықтың үйлесуі, бейнелі тіл балаларға үлкен эмоционалды әсер етеді. Жануарлардың мінез-құлқын бейнелеп, олардың географиялық орнын айту арқылы ертегі балалардың танымдық қабілетін байытады. Ғылым мен техниканың жетістіктерін қиял-ғажайып күтеді, балалардың ойлауын белсендіреді, ізденімпаздықты оятады. Өз кейіпкерлеріңізді жақсылық күштері әдетте зұлымдық күштерін жеңетін белгілі бір қарым-қатынастарға орналастыру арқылы сіз балалардың шындыққа деген оң көзқарасын дамытасыз.

Халықтың тұрмыс-тіршілігін, өнерін, туған табиғатын, халық ертегілері мен эпостарының әдемі де әсем әлемін қозғау оқушыларға көркемдік-шығармашылық әрекетте өз тақырыбын табуға көмектеседі. Қазақ халық өнерінің әуезді сұлулығын өз шығармашылығында таныту – оқушы мен мұғалімнің алдына қойған міндеті. Ол халық ертегілерінің идеяларын зерттеуші әрі жалғастырушыға да айналады. Халық өнері – қазіргі мәдениеттің іргетасы, адамгершілік күш пен руханияттың қайнар көзі. «Фольклор» сөзі ағылшын тілінен сөзбе-сөз аударғанда халық даналығы дегенді білдіреді. Фольклор - халық жасаған және бұқараның арасында бар, олардың еңбегін көрсететін поэзия іс-әрекеттері, әлеуметтік және күнделікті өмір салты, табиғат, культтер мен нанымдар. Бұл адам сөйлеуінің қалыптасу процесінде пайда болған ауызша, сөздік көркем шығармашылық.

Балалардың шығармашылығы еліктеуге негізделген, ол баланың дамуының, атап айтқанда, оның көркемдік және шығармашылық қабілеттерінің маңызды факторы ретінде қызмет етеді. Мектепке дейінгі жаста баланың көркемдік-шығармашылық іс-әрекетінің негізі қаланады, ол оны ойлап табу

және жүзеге асыру қабілетін дамытуда және іске асыруда, өз білімі мен идеяларын үйлестіре білуде, сезімдерін шынайы жеткізуде көрінеді. Балаларды қазақ ауыз әдебиеті шығармаларымен таныстыруда ертегілер, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, айтыс (ақын-ақындардың экспровизациялық байқауы), қазақтың белсенді ойындары [2].

Сонымен, барлық фольклорлық жанрлардың ішінде ертегі балалардың ең сүйікті жанры болып табылады. Ертегі халық үшін өзіндік моральдық кодекс қызметін атқарады, олардың қаһармандығы – нағыз адамдық мінез-құлық үлгісі. Ертегілер бар болуды қуанышпен қабылдауды білдіреді - өзінің қадір-қасиетін қорғай білетін адал адамның тағдыры. Ертегі балаларды зұлымдыққа мойынсұнбауға, қиындық туындағанда берілмеуге, қиындықтармен батыл күресуге, оларды жеңуге үйретеді.

Жануарлар туралы ертегілердің антропоформизммен ерекшеленуі, яғни жануарларға адамдар сияқты ойлау, сөйлеу, әрекет ету қабілетін беру олардың эмоционалды әсерін күшейтеді.

Балаларды халықтың мәдениетімен таныстыратын, олардың ойын, сезімін, мұратын жеткізетін, өмір туралы ой-өрісін кеңейтіп, балалардың қуанышына бөлейтін ертегі. Ертегінің жарқын, нақты тілі тыңдаушылардың сөздік қорын байытады. Тәжірибеде ертегілер балаға мұғалімнің мәнерлеп оқуы немесе әңгімелеуі арқылы, сонымен қатар оқушылар қатысатын қойылымдар ұйымдастыру арқылы бейнеленген кейіпкерлерге эмоционалды түрленуіне кең мүмкіндік алады.

Ертегінің жарқын, нақты тілі тыңдаушылардың сөздік қорын байытады. Тәжірибеде ертегілер балаға мұғалімнің мәнерлеп оқуы немесе әңгімелеуі арқылы, сонымен қатар оқушылар қатысатын қойылымдар ұйымдастыру арқылы бейнеленген кейіпкерлерге эмоционалды түрде айналуға кең мүмкіндік алады.

«Ертегі» сөзіне түбірі бір сөздерді тандасаңыз: ертегі – айту, айту. Ертегі – тыңдаушыға қызық, әдеттен тыс нәрсе туралы ауызша әңгіме. Ертегілер өмірімізге өте ерте еніп, өмір бойы бірге жүреді. Ертегі ешқашан жалықтырмайды. Ертегінің күшті күші мен емдік әсері бар. Мен ертегілер мен балаларды тыңдаймын, ал ересектердің өздері ертегінің бір бөлігіне айналады, өйткені ертегі бізді өзіне тартады, сиқырлайды, өмірлік шығармашылық ғажайыптарына мәжбүрлейді. Сан ғасырлар бойы ауыздан-ауызға жалғасып келе жатқан халық ертегілерінің осындай ерекше дарыны бар.

Мұны К.Д.Ушинскийдің: «Халықтың педагогикалық данышпанымен ешкім салыстыра алмайды» деген тұжырымы дәлелдейді [3].

Халық ертегілері арқылы көркемдік-шығармашылық белсенділікті дамытудың мазмұнын таңдау критерийлері: қазақ халқының дәстүрлі мәдениетіне негізделген халық педагогикасының идеялары; моральдық аспект; балалар мен балалардың жас ерекшеліктерін; көптеген нұсқалары бар шығармашылық сипаттағы логикалық тізбектерді толықтыру және дамыту мүмкіндігі; шығармашылықта күтпеген және стереотиптік емес ұқсастықтар мен ассоциацияларды дамыту.

Оқушылардың көркемдік-шығармашылық қабілеттерін дамыту үшін халық ертегілерінің тартымдылығы мынада:

а) ертегілерде әрбір баланың басынан өткеретін жағдайлар мен проблемалар (кедергілерді жеңу, ата-анасынан айырылу, қажеттілік);

б) ертегінің басты кейіпкері – ұжымдық образ, ал бала онымен оңай танылып, ертегі оқиғасына еніп, өзін кейіпкер ретінде сезінеді;

в) ертегі, әдетте, баланың «өмір сүруге», эмоционалды өңдеуге, «қолайлы» және нақты өмірге көшіруге мүмкіндігі бар әртүрлі жағдайларда мінез-құлық үлгілерін ұсынады.

Тыңдау, ертегілерді оқу, кейіпкерлермен эмпатия жасау процесінде балалар мінез-құлық мотивтерін, сезімдерін түсінуге үйренеді, мінез-құлықтың басқа ықтимал тәсілдерін түсінуге мүмкіндік алады және жеке эмоцияларды көрсетуге ғана емес, сонымен қатар оларды басқа адамдардың эмоцияларымен салыстыру [4]. Эмоциялар мен тәжірибелердің толықтығы балалардан оларды әңгіме, өлең, ән айту, би билеу, сурет салу, сахнада ертегі кейіпкерлерін бейнелеу түрінде көрсетуді талап етеді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Әбенбаев С. Ш. Тәрбие жұмысының теориясы мен әдістемесі. Оқулық / С. Ш. Әбенбаев, Г. Ахметова. - нов. - Астана: Фолиант, 2017. - 312 с.

2. Дүйсенбаев А. Тәрбие теориясы мен әдістемесі: Оқулық. // А. Дүйсенбаев. – Астана: Фолиант, 2015. – 320 бет.

3. Дошкольная педагогика. Эстетическое воспитание и развитие. Учебник и практикум для академического бакалавриата / ред. Дубровская Е. А., Козлова С. А. М.: Юрайт, 2019. 180 с.

4. Коджаспирова Г. М. Педагогика. Учебник для СПО. М.: Юрайт, 2019. 720 с.

УДК 378.14

FORMING MOTIVATION AND SUPPORTING STUDENTS IN GRADES 5-6 IN THE PROCESS OF PREPARING FOR OLYMPIADS

Yerlan Y.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Түйін: Бұл мақалада 5-6 сынып оқушыларының математикалық олимпиадаға дайындық процесінде мотивацияны дамыту және қолдау көрсетудің маңызды аспектілері қарастырылған. Жұмыста мотивацияның оқу жетістіктеріне әсері, математикалық жарыстар контекстіндегі мотивациялық факторлардың сипаттамалары туралы сұрақтар көтеріледі, сонымен қатар әр оқушының мотивациясын қалыптастыруға жеке көзқарас әдістері ұсынылады. Авторлар мұғалімдер мен ата-аналардың тиімді қолдау стратегияларын, соның ішінде рөлдік қолдауды, стрессті басқаруды және өзін-өзі тиімділікті арттыруды қарастырады. Сонымен қатар, мақалада оқу ортасында мотивациялық ортаны құру бойынша практикалық кеңестер берілген және оқу процесінде жүзеге асырылуы мүмкін табысты тәжірибелердің мысалдары келтірілген.

Summary: This article explores important aspects of developing motivation and providing support to students in grades 5-6 in the process of preparing for mathematics Olympiads. The work raises questions about the influence of motivation on educational success, the characteristics of

motivational factors in the context of mathematical competitions, and also proposes methods of an individual approach to the formation of motivation for each student. The authors review effective support strategies from teachers and parents, including role support, stress management, and increasing self-efficacy. In addition, the article offers practical advice on creating a motivating environment in the learning environment and provides examples of successful practices that can be implemented in the educational process.

In light of modern educational challenges, mathematics Olympiads are becoming an important tool for developing the analytical and logical abilities of primary school students. Studying at the Olympiad level requires not only a deep understanding of the material, but also a high degree of motivation on the part of students. The introduction to the article is aimed at highlighting this current problem and emphasizing the need to study the mechanisms of forming motivation and providing support in the process of preparing for the Olympiads.

The objectives of the article are to examine in detail the influence of motivation on student success, identify the characteristics of motivation in the context of mathematical competitions, and propose practical methods for an individual approach to the formation of motivation. An important goal is also to provide clear and actionable recommendations for ensuring support from educators and parents. All this is aimed at increasing the effectiveness of preparing students for mathematics Olympiads, creating a favorable educational environment and developing their sustainable motivation for mathematics.

Motivation plays a key role in the learning of students in grades 5-6, influencing their academic success and learning of educational material. Analysis of the impact of motivation on learning reveals a close connection between the level of motivation and the degree of knowledge acquisition. Positive motivation promotes a deeper understanding of mathematical concepts and encourages active participation in lessons and problem solving.

In order for students to actively take part in competitions and olympiads, it is necessary to prepare them for this. The teacher needs to interest schoolchildren in solving non-standard problems, in applying logical thinking, and prove that this is interesting and useful. Active work on developing methods for organizing and conducting Olympiads and intellectual competitions was carried out by such scientists and teachers as P.S. Alexandrov, M.I. Bashmakov, G.I. Glaser, B.V. Gnedenko, B.N. Delaunay, G.V. Dorofeev, A.N. Kolmogorov, N.N. Konstantinov, A.I. Markushevich, I.S. Petrakov, D. Polya, V.N. Rusanov, G.M. Fichtengolts, D.O. Shklyarsky and others. Thus, teachers have a fairly extensive base of teaching aids for preparing students for Olympiads. Various authors have developed many different manuals and collections for preparing for mathematics Olympiads and mathematical competitions. Many of them are updated, edited and improved annually [1]. But for the most part, they are collections of tasks with answers or short solutions. The problem of developing a unified methodology for preparing middle school students for Olympiads has not yet been solved, and the interested teacher is in a constant search for the necessary information. Each teacher builds his own approach, creates his own methods and techniques for organizing classes with gifted children.

Features of the motivation of students in grades 5-6 cover not only internal incentives, such as interest in the subject, but also external ones, such as recognition from teachers and parents. At this age, not only the cognitive, but also the emotional side of motivation is formed, which makes it more complex and sensitive to external influences.

Analysis of the main factors influencing motivation in the context of mathematical olympiads is an important stage in the preparation of students. In this context, important factors of motivation may be competition, the desire for self-realization, the desire to achieve outstanding results and recognition.

Developing motivation and providing effective support to students is a crucial aspect of a successful learning environment. Let's explore an example of a system that demonstrates outstanding experience in fostering motivation and support, based on the practices of teachers and active engagement with parents.

The "Zerdei International School" in Astana serves as an example of a successful educational system where motivation plays a pivotal role. The school actively implements methods that provide psychological support and stimulate students' interest in mathematics.

Elements of a Successful System:

- Individual Approach:

Teachers actively engage with each student, identifying their unique interests and needs. This allows for the creation of personalized learning plans that contribute to the development of intrinsic motivation.

- Parental Involvement:

The school actively involves parents in the educational process through parent meetings and workshops. Parents receive guidance on supporting learning at home, including games and exercises that foster an interest in mathematics.

- Positive Reinforcement:

Implementation of a positive reinforcement system through rewards and acknowledgment of achievements. This creates a supportive atmosphere and emphasizes the importance of students' mathematical efforts.

- Project-Based Activities:

Introduction of project assignments that enable students to apply mathematical knowledge in practical scenarios. This not only motivates but also demonstrates the practical relevance of the subject.

This motivation and support system has led to a noticeable improvement in students' academic performance and interest in mathematics. Parents note positive changes in the educational process and actively participate in creating a motivating environment.

The example of the "Zerdei International School" underscores that an effective system for building motivation and support requires close collaboration between teachers, students, and parents. An individualized approach, positive reinforcement, and the practical application of mathematics create a conducive learning environment where students demonstrate enthusiasm, confidence, and achieve success

The benefits of motivated Olympiad participants are reflected in their ability to analyze and solve complex mathematical problems in greater depth in Table 1. Motivated students prepare more actively and purposefully, have high self-discipline and cope better with the demands of the competitive environment of the Olympiad. These advantages not only contribute to successful performance at olympiads, but also form students' sustainable interest in mathematics in the future.

Table 1. Features of Motivation in the Context of Mathematics Olympiads

Features of Motivation in the Context of Mathematical Olympiads	Description
1. Competition and Self-Realization	Participation in Olympiads as an opportunity to showcase oneself and mathematical skills in a competitive environment.
2. Aspiration to Achieve Outstanding Results	A desire to stand out, demonstrating one's level of knowledge and skills as a powerful motivator.
3. Intellectual Recognition	The chance to gain not only formal grades but also recognition from teachers, parents, and peers.
4. Interest in Mathematics	Olympiads as a means of in-depth study of mathematics for those who have a special interest in the subject.
5. Ambition and Recognizability	The opportunity to confirm ambitions and gain recognizability as a talented student.
6. Social Acknowledgment	Participation linked to social acknowledgment, respect from peers, and teachers.

Understanding these characteristics of motivation is important for educators and parents to create a supportive environment and effective preparation strategies that promote student success in mathematics competitions [2].

An individualized approach to student motivation creates conditions for more effective and targeted work with each student, contributing to their personal and academic development [3].

To stimulate interest in mathematics among primary school students, role-playing support from teachers and parents plays a key role see in Table 2.

Table 2. Effective Support Practices

Teacher Role Support Practices	Parental Support Methods	Support Methods for Young Students
- Game-Based and Interactive Tasks	- Game-Based and Educational Materials	- Use of Materials with Gamification Elements

- Utilization of Visual Aids	- Joint Mathematical Activities with Parents	- Mathematical Games and Puzzles
- Individualized Assignments	- Positive Conversations about Mathematics	- Positive Reinforcement

In the process of learning mathematics, one of the key success factors is the creation of a motivating environment that fosters interest and enthusiasm among students. This motivation not only encourages active participation in lessons but also contributes to more effective preparation for competitions and achieving outstanding results [4].

As a result, a harmonious combination of personalized approaches, role-based support, effective stress management techniques and the creation of a motivating environment ensure that students not only successfully prepare for mathematics Olympiads, but also develop a sustainable interest in this fascinating subject.

References:

1. Concept of development of mathematical education in the Russian Federation [Electronic resource]. – Access mode: http://www.firo.ru/wpcontent/uploads/2014/12/Concept_mathematika.pdf
2. On the Federal Target Program for the Development of Education for 2016–2020: Resolution No. 497 dated May 23, 2015 [Electronic resource]. – Access mode: http://Ministry of Education and Science.rf/documents/5930/file/4787/FCPRO_na_2016–2020_gody.pdf
3. Current issues of improving school mathematics education: Sat. scientific tr. / answer ed. G.L. Lukankin. M., 2018. - 146 p.
4. Alekseev A.V. Methodological system for organizing extracurricular activities in computer science: Krasnoyarsk, 1998.-180 p.

УДК 378.016.81

СЛОВАРНО-ОРФОГРАФИЧЕСКАЯ РАБОТА В ШКОЛЕ

Абдумавланова Д.А., Альчабаева Ж.Б., Чуприна В.С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Мақалада мектептегі сөздік және орфографиялық жұмысты ұйымдастыру мәселесі, оқушылардың әдеби тілдің лексикалық, грамматикалық, айтылу және емле нормаларын меңгеруіне бағытталған құралдар ұсынылған.

Summary. The article is devoted to the issue of organizing vocabulary and spelling work at school which aimed at mastering lexical, grammatical, pronunciation and spelling norms of the literary language by the students.

В общеобразовательной школе программа русского языка предусматривает обязательное изучение слов, написание которых не проверяется по правилам. Обучение учащихся таким словам называется словарной работой. Словарная работа предполагает изучение учащимися семантики и написания этих слов и включение этих слов в пассивные, а затем в активные словари учащихся.

«В русском языке много хороших слов и названий для всего в природе - воды, воздуха, неба, облаков, солнца, дождя, лесов, болот, рек и озер, лугов и полей, цветов и трав». Эти слова К. Г. Паустовского должны помочь детям понять одну важную истину: слова – это инструмент познания мира, одна из важнейших единиц языковой системы. Поэтому обогащение словарного запаса учащихся является одним из традиционных и общепризнанных направлений развития речи школьников.

Наше исследование посвящено проблеме организации словарно-орфографической работы в школе, которая в словаре-справочнике М.Р. Львов определяется как: «Словарно-орфографическая работа – изучение правописания непроверяемых правилами слов, написание которых затруднено или значение которых малоизвестно школьникам: запоминание их буквенного состава, звукобуквенный анализ, записывая их, составляя с ними предложения, включая их в словарики, проверяя их в печатных словарях, создавая настенные схемы из трудных слов и т. д. [1, 215].

В работе анализируется один из аспектов словарной работы, а именно обучение школьников написанию слов с непроверяемыми орфограммами. Часто на школьных уроках слова в программных списках называются словарными словами. Л.В. Савельева категорически против этого: «Это название нельзя считать удачным, потому что, во-первых, оно не носит терминологического характера (как известно, в словарях есть все слова русского языка). Во-вторых, оно не объясняет учащемуся сущности

орфографического явления, встречающегося в процессе овладения «лексическим словом». Поскольку само написание не упоминается, ребенок учится необходимости запоминать написание таких слов только из дополнительных пояснений учителя, а не из названия словаря» [2, 40].

С орфографической точки зрения состав слов с неясным написанием неоднороден. Орфографические различия дают основу для разделения всех слов на безударные согласные (ворона, малина), двойные согласные (класс, суббота), звонкие и глухие согласные (вокзал) и непроизносимые согласные (лестница).

О.Н. Левушкина, Н.Ю. Зотова пишут, что «непроверяемые написания составляют 30-35% по сравнению с проверяемыми» [3, 32]. Эти цифры показывают необходимость и важность работы с такими словами. К сожалению, такова нынешняя ситуация в школах, где учащиеся запоминают слова с непроверяемыми орфограммами без объяснений учителя.

В.В. Ераткина пишет о результатах контроля за организацией словарно-орфографической работы в школе: «Непроверяемые орфограммы в начальной и средней школе рассматриваются в «словарном порядке», то есть учащимся рекомендуется просто записывать соответствующие слова и запоминать их. Многолетняя практика показала, что работа над непроверяемыми вариантами, направленная только на механическое запоминание слов с таким написанием, неэффективна. Ошибки в самых популярных словах с непроверяемыми написаниями можно встретить и у школьников старших классов.

Ведущий опыт учителей и специальные эксперименты подтверждают, что можно рационалистически проводить работу по непроверяемым написаниям. Сущность рационализации состоит в том, что в процессе обучения этому виду правописания активизируется мыслительная деятельность и память учащихся, что дает гораздо более высокую эффективность, чем изучение непроверяемых написаний «в словарном порядке» [4,43]. Поэтому для «рационализации» словарной и орфографической работы в школе необходимо использовать на уроках русского языка такие методы запоминания слов с непроверяемыми орфограммами, которые усилили бы активизацию мыслительной деятельности и память учащихся.

Какой должна быть словарная и орфографическая работа, и как она проводится? Словарно-орфографическая работа представляет собой комплекс целенаправленных систематических упражнений, направленных на овладение учащимися лексическими, грамматическими, произносительными и орфографическими нормами литературного языка. Поэтому для достижения грамотного письма необходимо использовать различные методы, приемы, методы, которые более эффективны, чтобы прочно запомнить правильное написание словарных слов, чтобы учитель мог эффективно работать со словарными словами. Другими словами, на уроках русского языка необходим новый подход к лексике и правописанию. Некоторые виды диктантов позволяют развивать орфографическую зоркость [5, 4].

Диктант «Проверю себя». Учащиеся пишут предложения под диктовку, а слова сомнительного написания пропускают. После диктанта дети спрашивают учителя, как написать то или иное слово, т.е. слово сомнительного написания. Только после этого вводится необходимое написание. В этом случае важно поддержать ученика и не оскорбить его достоинство, потому что... ребенок замешкается и перестанет задавать вопросы. Тогда это не сработает. Учитель должен напомнить правило и задать наводящий вопрос или объяснить его. Но при таком виде диктанта контроль со стороны учителя затруднен.

Обоснованный диктант. Учитель, например, диктует с безударной гласной слова, которые проверяются ударением. Учащийся подбирает проверочное слово, за ним следует слово, произнесенное учителем, т.е. оправдать написание орфограммы.

Диктант «Найди слова». Учитель произносит несколько предложений и дает задание: подчеркнуть слова, которые можно проверить. По ним можно проверить безударные гласные и непронизносимые согласные.

Контрольный диктант. Делается в конце четверти или года после изучения темы. Благодаря этому преподаватель может видеть общие знания учеников. Этот диктант не может быть проверочным, если большинство напишет на отрицательные оценки, то эта работа не оценивается.

Творческий диктант. Они очень разнообразны: от использования ключевых слов для составления текста по заданной теме до создания фрагмента текста на основе картины. Благодаря этому оживится детский словарный запас и воображение.

«Картинный» словарь. Это могут быть отдельные предметные картинки к определённому словарному слову. Можно этот вид работы усложнить. Подобрать к этим словам признаки, действия. В итоге можно написать небольшое сочинение по данной картинке, используя отработанные заготовки.

Выборочный диктант. Выборочный диктант. Учитель читает предложение или текст. Остальные дети на слух определяют словарное слово и записывают его, произнося. Например, надо выписать только слова с парными согласными на конце и в середине слова.

Стоит чудесный зимний день. Падает легкий пушистый снег. Деревья одеты в белые шубки. Спит пруд под ледяной коркой. Выбежала группа ребят на улицу. Они стали лепить снеговика. Глазки сделали ему из светлых льдинок, рот и нос из морковки, а брови из угольков. Радостно и весело всем!

Толковый словарь. Учитель объясняет каждому лексическое значение слова, не называя слово из словаря. Дети угадывают и записывают, проговаривая. Этот вид деятельности способствует развитию внимания и расширению словарного запаса.

Лиственное дерево с белой корой и с сердцевидными листьями. (Береза)

Тот, кто управляет самодвижущейся машиной. (Водитель)

Бумажная (или другая мягкая) обертка книги, тетради. (Обложка)

Этимологический словарь. Учитель рассказывает происхождение загаданного слова. Дети составляют слово, затем пишут и проговаривают его.

Происхождение: древнерусское. Рогатое животное, пасется на подножном корме, жует. (Корова)

Заимствовано из англ. яз. англ. jam «варенье» является производным от jam «смешивать, давить». (Джем)

Эта система средств окупається и дает хорошие результаты: ошибок в написании слов становится у учащихся гораздо меньше, речь более грамотная. Работа над словом способствует развитию ряда мыслительных операций: наблюдение, сравнение, сопоставление, установление сходства и различия – учит делать выводы и обобщать, быть грамотным и знающим.

Список использованной литературы:

1. Львов М.Р. Словарь-справочник по методике преподавания русского языка. - М.: Высшая школа, Academia, 2014, 218 с.
2. Савельева Л.В. Системный подход к изучению непроверяемых и труднопроверяемых написаний в начальной школе. – ж. Начальная школа, № 7, 2012, 47 с.
3. Лёвушкина О.Н. Словарная работа в начальных классах. - М.: Гуманитарный изд. центр ВЛАДОС, 2013, 114 с.
4. Ераткина В.В. Активизация самостоятельной работы по орфографии в начальной школе. - Рязань: Изд-во РГПУ, 2013, 208 с.
5. Елтышева О.А. Словарно-орфографическая работа на уроках русского языка. – 16.07.2020. <https://urok.1sept.ru/articles/683135>

УДК 811.111

THE SPECIFICS OF COLLOQUIAL SPEECH IN INTERNET COMMUNICATION

Абдумаликов А.Б.

Джизакский государственный педагогический университет им А. Кодир
г. Джизак, Узбекистан

Түйін: Бұл мақала интернет-коммуникация тілін, интернет-коммуникациядағы сөйлеу ерекшеліктерін және оның лексикалық деңгейін зерттеуге арналған.

Резюме: Данная статья посвящена исследованию языка интернет-коммуникации, специфике разговорной речи в интернет-коммуникации и его лексическому уровню.

Visiting various websites, chats, forums, communicating by e-mail, you can notice that in the virtual space words are often used in any form, ignoring the rules of grammar. This phenomenon is especially common in various chats, dialogues on social networks and messengers, since in most cases the main factor is the speed of sending a message and transmitting information, and not grammatical accuracy and correct syntactic design of the sentence. It can be argued that with the advent of the Internet, a new sphere of communication, a certain intermediate type of communication has appeared, which is both written and oral.

It should be noted that scientists have different opinions about what type of speech to include Internet communication. Some scientists believe that the language of communication should be written speech, while the style and manner of communication should not differ from how people behave in everyday life. Other

linguists believe that electronic discourse is entirely spoken speech, but in written form. However, opponents of this theory consider it impossible to express the full range of feelings and emotions that arise during an oral conversation using a limited number of letters of the alphabet and some other symbols.

In the article "Internet language as a language register" L. Squires calls the question of the relationship of Internet communication to written and oral speech "hackneyed". Squires argues that it is wrong to consider the language of Internet communication solely as a result of the emergence of a new communicative environment [1].

The researcher emphasizes that, firstly, many of the features considered unique to the language of computer-mediated communication have been encountered before in such genres as private correspondence, notes and telegraphic messages. Secondly, in addition to the online environment itself, many other factors are involved in the formation of the language, at least the format or genre of the text, as well as the social characteristics and relationships of users of a particular resource.

According to David Crystal, the following factors distinguish Internet communication from oral speech:

1. Oral speech is spontaneous, that is, the speaker does not have enough time to think through the response and reaction to the words of the interlocutor.

2. Oral communication is personal communication carried out without any intermediaries; that is, there is a person-to-person type of communication, and not a person-computer-person [2].

3. Oral speech is poorly structured and not interactive, unlike written speech, where the objects of communication have enough time to logically build their statements.

4. Oral speech is emotional and lively, therefore, the interlocutor has the opportunity to trace the sincerity of the speaker's feelings, which cannot be done in written communication.

However, communicants in interpersonal communication, in order to create more trusting relationships and give ease to communication, try to bring it as close as possible to the living, that is, to the oral form of speech. If we approach the phenomenon of Internet communication from this point of view, we can conclude that it has features of oral speech. It can be characterized by brevity, conciseness and abruptness of messages, simplification of syntactic structures, non-compliance with the rules of grammar and syntactics, as well as the use of various non-alphabetic characters of writing to convey the emotional connotation of this message [3].

One of the ways to bring Internet communication closer to oral speech is agrammatism. Agrammatism in this area should be understood as deliberately incorrect spelling of words and text in general, disregard for the rules of grammar and punctuation in order to bring communication closer to the oral form.

David Crystal, who described the features of Internet communication based on the material of the English language, notes that specific vocabulary is one of the most obvious features of the language of Internet communication. Here the researcher includes many neologisms that are actively used in describing various Internet-related

actions and situations." D. Krystal argues that active word formation is characteristic of communication on the Internet as a whole. The characteristic features of vocabulary in computer-mediated communication often include:

1) acronyms ("brb" from "be right back" – I'll be back soon, "asap" from "as soon as possible" – as soon as possible, "idk" from "I don't know" I do not know), omission of vowels in a word ("thx" from "thanks" – thank you, "msg" from "message" – message);

2) abbreviations using numbers ("f2f" from "face to face" – face to face, "2day" from "today" – today),

3) abbreviations based on the homophonicity of a word or a single letter ("u" instead of you, "r" from "are").

In general, there is a tendency to use language variants on the Internet, "which were previously used only for oral communication."

It should be noted that many Internet users neglect spelling rules, some consciously, and some due to insufficient literacy, but since the primary goal is to transmit information and its understanding by the addressee, this does not interfere with Internet communication [4]. At the same time, there is a tendency on the Internet to judge the user by the literacy of his speech. As N.D. Golev correctly noted, "it is difficult to dispute the fact that possession of spelling and punctuation norms is a sign of a cultured person and that all manifestations of his culture, including speech, should be welcomed."

Список использованной литературы:

1. Ахапкина Я.Э. О грамматике устно-письменного высказывания: современный русский язык в интернете / Я.Э. Ахапкина; ред. Е.В. Рахилина. – М.: Языки славянской культуры, 2014. –181-194 с.

2. Холодковская Е. Особенности синтаксиса англоязычного интернет-комментария социальной сети Facebook / Холодковская Е. – Вестн. Волгогр. гос. ун-та. – сер. 2, Языкозн. – № 1 – 2014.

3. Barton D., Lee C. Language Online. Investigating Digital Texts and Practices / D. Barton, C. Lee – London and New York: Routledge, 2013. – 224 p.

4. Herring S.C. The encyclopedia of applied linguistics (Grammar and Electronic Communication) / S.C. Herring – Bloomington: Wiley Blackwell, 2011. – 11 p.

UDC 811.161.

PEDAGOGICAL TRAINING AS A FORM OF INTERACTION SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS

Айтбаев Ж.А., Қалдар Э. Қ., Бекболат Ж.Ж.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Білім беру процесінің негіздері мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттесуінің хабардарлығы мен фокусына негізделген. Субъектілердің қызметі бірлескен және жалпы нәтижелерге қол жеткізуге бағытталғаны маңызды. Оқу іс-әрекетіне құндылықтар жүйесі, яғни отбасы мен қоғамның әсері айтарлықтай әсер етеді.

Резюме: В основах образовательного процесса лежат осознанность и целенаправленность взаимодействия учителя и учеников. Важно, что деятельность субъектов совместна и направлена на достижение общих результатов. На учебную деятельность оказывают существенное влияние системы ценностей, т.е. влияние семьи и общества.

The idea of association as a possible mechanism for the formation of psychic phenomena was first expressed by J. Locke (1632-1704), although the very concept of association, its types, features was introduced by Aristotle. The merit of a clear statement of the basic principle of the future school, according to which everything is explained by primary sensations and the association of ideas or ideas caused by them, belongs to D. Hartley (1747). D. Garth Lee proceeded from the materialistic idea that an external influence causes a response of the nervous tissue, in which large and small vibrations occur. By D. Hartley, "once formed, small vibrations persist and accumulate, forming an "organ" that mediates subsequent reactions to new external influences. Thanks to this, the organization becomes a learning system with a corresponding history. The basis of learning ability is memory. It is for Hartley a common fundamental property of the nervous organization." Note the great role of memory, according to D. Hartley, in learning.

The reasons for the formation of associations of representations or ideas were further considered by J. S. Mill, who argued that "our ideas (representations) originate and exist in the order in which there were sensations from which they are a copy. The main law is the association of ideas, and there seem to be two reasons for association: the vividness of associated sensations and the frequent repetition of the association"[1]. An analysis of the basic laws of association formation (associations by similarity, associations by contiguity (coincidence by place or time), causal associations, etc.) and secondary laws of their formation, which include "the duration of initial impressions, their liveliness, frequency, delay in time", led researchers to the conclusion that these the laws are nothing more than a "list of conditions for better memorization" (M. S. Rogovin). Accordingly, memorization was determined by the action of the laws of association.

It should be noted that associative psychology also considered thinking as a kind of reproductive function of memory. According to the researchers of the problem of thinking, "the question of the reproduction of ideas was one of the central issues of the associative theory of thinking, since the movement of thought depended on which ideas and in what order would be reproduced from memory reserves" [1]. Just as when considering memory, one of the basic laws of reproductive thinking remained the law of strengthening the strength of associations depending on the frequency of their repetition (although the scope of its application changed somewhat). Undoubtedly, the statement by associative psychology of the importance of repetition frequency for the formation and consolidation of associations was a kind of theoretical justification for the requirement put forward by teachers at that time to memorize material by repeated, mechanical repetition.

A critical analysis of the theory of trial and error was given by one of the representatives of gestalt psychology K. Koffka, who worked in the field of education

and mental development of a child. Unlike associative psychology, for Gestalt psychology, the initial is the whole, the structure, the gestalt, and not the elements. Gestalt psychology, as the researchers of this theory note, was based on the postulate that "the emergence of a structure is an organization, and spontaneous," instantaneous organization, or, more precisely, self-organization of the material. It arises in the process of perception or recollection in accordance with the principles of proximity, similarity, "closeness", "good continuation", "good form" of the object of perception, recollection acting independently of the subject. Accordingly, the primary and primary task in teaching is to teach understanding, coverage of the whole, configuration, general correlation of all parts of the whole, their relationship. Gestalt psychologists emphasize that such an understanding comes as a result of the sudden emergence of a decision or insight.

Arguing with E. Thorndike about the validity of the theory of trial and error, K. Koffka correctly notes that repeated senseless repetition can only bring harm, that it is necessary to first understand the path of action, its structure, or gestalt, and then repeat this action. "The statement that an animal learns completely unreasonably should be rejected". With even greater reason, such a way of learning in the purposeful training of a person should be rejected. Analyzing the learning process, K. Koffka assigns a rather large role in it to imitation. He considers two possibilities of its application: either there is blind imitation without understanding, and then comprehension, or "understanding of the pattern precedes the imitative action. Based on the available factual material, it can be concluded that imitation learning is carried out mainly in the second form" [3].

K. Koffka believes that "learning by imitation in comparison with spontaneous learning turns out to be easier, not to mention that skills such as speech and writing can generally be learned only through imitation" [3]. Koffka pays great attention to the problem of a role model and emphasizes that the learning situation "improves with the existence of a model by the fact that the starting point of the solution is marked".

At the same time, K. Koffka himself makes a significant reservation that learning is not limited only to the work of memory, it needs an explanation of how the new is formed in this process. Correctly noting the relationship between understanding an action and its implementation, K. Koffka, however, places too much emphasis on imitation, especially when mastering speech in his native language. He does not note the speech-making so inherent in the child, the independent identification of the patterns of language by himself.

Behaviorism, which arose almost simultaneously with Gestalt psychology, to a certain extent inherited the philosophical position of American functionalism by W. James - J. Dewey, which manifests itself in a pragmatic approach to the consideration of the psyche. By U. According to James, consciousness, expressed in skills, knowledge, perception, is always correlated with the environment, it is defined as a functioning state of adaptation. Accordingly, within the framework of this approach, only those reactions of the body that help it adapt to the environment are useful.

The scientific and experimental basis of behaviorism was, on the one hand, the provisions of E. Thorndike on the nature of learning and the factual data of G. Ebbinghaus on verbal memorization. On the other hand, behaviorism, and especially the neo-behaviorism of E. Tolman, was based on the teachings of I.P. Pavlov about conditioned reflexes. However, due to the positivist approach to the psyche, the main, central link of the conditioned reflex was ignored by the founder of this psychological theory - J. Watson. He left only the extreme members of the reflex in the scheme, designating them "stimulus" (S) and "reaction" (R). The stimulus-response ratio (S->R) defined a skill as a developed, "learned" reaction to a certain stimulus.

The main premise of behaviorism, which allows its representatives to transfer the conclusions obtained by E. Thorndike in animal experiments to human behavior, is the statement of J. Thorndike. According to Watson, "man is an animal that differs from other animals only by the type of behavior that he exhibits. Speech is an action, i.e. behavior. Language - skills that, with closed lips, are thinking. What psychologists call a thought is nothing but thinking about yourself." In other words, according to early behaviorism, all mental activity of a person, as well as an animal, can be described in terms of "learning" and "skill". These two concepts - "learning" as the acquisition of individual experience and "skill" as a strengthened stimulus-reaction connection are identical for J. Watson. Ignoring the "consciousness", "thinking" of J. Watson justifies the impossibility of their objective direct study. Therefore, according to J. According to Watson, behaviorism as a genuine natural science can do without such speculative concepts as "brain", "mind", "consciousness". The main task of psychology is to study human behavior [4]. The study of human speech behavior and teaching it to this behavior are considered by behaviorism in the same context.

The neo-behaviorism of E. Tolman, K. Hull, E. Gazri, B. Skinner, introducing the concepts of intermediate variables, cognitive (cognitive) map, matrix of values, goals, motivation, anticipation, behavior management, significantly changed the general content of orthodox behaviorism of J. Watson. The neo-behaviorist theories of cognitive behaviorism by E. Tolman (with the central category of image), hypothetical-deductive behaviorism by K. Hull (with the central category of motivation, anticipation) and operant behaviorism by B. Skinner (with the central category of management) were formed. It was in neobehaviorism that the laws of exercise and the E. Thorndike effect were clarified. The first law was supplemented not only by the effect of repetition frequency, but also by the formation of an integral (gestalt) structure, a cognitive map that affects the effectiveness of learning. The law of effect (or reinforcement) correlates not only with the satisfaction of a need, but also with the confirmation (based on anticipation) of a cognitive map.

Since the beginning of the century, certain directions and theories of learning have been formed on the basis of these psychological theories. According to one of them, the main task of "formal" education is to develop the child's abilities necessary to acquire knowledge. According to another, the main purpose of training is only to master a certain amount of knowledge. Based on the postulate that "a child does not develop and is brought up, but develops by being brought up and learning", S.L.

Rubinstein emphasized the artificiality of such an opposition of the two directions of learning. He believed that in the real course of learning (through which the child goes, developing) and development (which takes place in the learning process), both occur: and the development of a certain system of knowledge, and at the same time the development of the child's abilities [2].

At the same time, according to N.A. Menchinskaya, who most fully expressed this idea, the basis of learning is the mechanism of associations (understood by the author as a synonym for "time connection" in I.P. Pavlov's conditioned reflex theory), which includes complex analytical and synthetic activity. Accordingly, all the above-mentioned features of the formation and consolidation of associations, and above all their repetition, should be taken into account by the teacher when organizing training. Taking into account the peculiarities of analytical and synthetic activity of students, strengthening associative ties are still significant learning requirements.

Since the middle of the century, the directions of education have been polarizing around two of its characteristics: controllability and the formation of students' ability to "extract" knowledge independently. At the same time, of course, none of the directions is currently presented in its pure form, one includes elements of the other. However, a necessary requirement for each of them is the educative, developing nature of learning and the activity of the subject of learning.

Thus, the ratio of manageability and a freer creative approach to learning is different for each teacher and depends not only on his manner of teaching, but also on the general trends taking place in a particular educational institution. In any case, the student has long ceased to be a passive object, absorbing the information coming from the teacher. The student is a full-fledged active subject of the pedagogical process.

References:

1. Vygotsky, L.S. Psychology of human development: L.S. Vygotsky — M.: Publishing House Sense; Eksmo, 2005, 1136s.
2. Gordeeva, T. O. Diagnostics of optimism as a style of explaining successes and failures. STONE questionnaire: T. O. Gordeeva, E. N. Osin, V. Yu. Shevyakhova, - M.: Sense, 2009.- 154s.
3. Galskova, N.D. Theory of teaching foreign languages: Linguodidactics and methodology: textbook. manual for students. lingv. univ and fac. in.yaz higher. pedagogical. educational institution /N.D. Galskova, N.I. Gez. - M.: Publishing Center "Academy", 2006 – 335с.
4. Gez N.I., Methods of teaching foreign languages in secondary school: studies. manual / N.I. Gez, M.V. Lyakhovitsky, A.A. Mirolyubov. – M.: Higher School, 1982.- 373s.

UDC 378.1

FUNCTIONS OF TOPONYMS

Айтбай Ә. А., Жақсылықова А.С., Қошан М. С., Махамбет Ә. Б.,
Университет«Мирас», г.Шымкент, Қазақстан

Түйін: мақаланың өзектілігі қойылған тақырыпқа деген қызығушылықтың артуымен ғана емес, сонымен қатар топонимдерді неғұрлым егжей-тегжейлі лексикалық-семантикалық және құрылымдық-грамматикалық нысықтау қажеттілігімен байланысты.

Резюме: актуальность статьи обусловлена не только все возрастающим интересом к поставленной теме, но и необходимостью более детальной лексико-семантической и структурно-грамматической проработки топонимов.

The so-called geographical names reflect the feature of the object, the name of the person or his activity. Over time, the argumentation of the name of the object is erased, forgotten, toponyms retains geographical significance - the record of objects on earth.

Thus, the main function of toponyms is to name objects in a certain area, that is, they are specific addresses of geographical objects. We're talking about a function.

The word has two main functions: nominative (the ability to name) and signal (the ability to express concepts) [1]. The scientist believes that "proper names are hypertrophic nominative cases: they are intended for naming, and this is their purpose" [1].

In the book "toponyms as part of the lexical system of the language" V.D. Belenkaya highlights the functions of a pointer, a pointer + characteristics, a pointer + ideological function, a pointer + emotional color [2].

A toponym is the name or "address" of a certain area, which helps in spatial orientation and performs the function of a special wildcard. The more clearly a physical object differs from the surrounding landscape, the higher the probability that it will find its name. That is, a lot depends on the nature of the specified object. A.V. Superanskaya, analysis of various types of toponyms in the work "what is toponyms?" toponyms are labels that highlight certain geographical objects, but lose touch with them, concluding that they mean nothing, while preserving memories of the language. Place names-descriptions describe an object, provide information about what a given geographical object is, rely on only one of many features, facilitating visual recognition. Consequently, toponyms-"labels" and toponyms-"descriptions" can carry information about what kind of reality it is: the icy ocean, Novgorod, Bolshoe lake. These geographical names differ from each other in the nature of the name of the object. A.V. Superskaya believes that the oldest names had a descriptive character. However, in some cases descriptive toponyms eventually lose the Keyword and become "generalized", if they are based on symbols that are not universal, but absolute, unique to these objects, then the descriptive element becomes a "label".

Thus, the natural function of any toponym is to separate the singular object from the set of individual types and point to the object, but, in addition, in many names there are additional meanings associated with the characteristics of the object, ideology and emotional color of the name [3]. Every name has its own significations. In the naming process, not only the designation (representation of the object) is performed, but also the connotation (bringing) together with a reference to a specific geographical object additional values). In other words, the word acquires new properties that are not common names. Thus, a toponymy is a name that has many different connotations. However, the question of the meaning of toponyms is complicated, since different plans regarding their meaning can be perceived differently.

In his work "introduction to toponymy" V. A. Nikonov distinguishes between a plan of three meanings and three functions of the meaning of toponyms:

- mandatory nominative (address) function (toponym, which allows you to select and specify an object to determine its location), for example: the village of Bolshoy;

- descriptive (descriptive) – additional function, for example: Lake Shchuchye, magnetic mountain;

- an ideological (in a broad sense) function based on a pre-toponymic or toponymic meaning. For example: Lake Victoria, Oktyabrskaya village, St. Lawrence River, Soviet city. These names represent initiations that have different and sometimes contradictory ideological content. The ideological function is based on the toponymic meaning of the toponym.

At the same time, scientists align the address and nominative functions [4].

However, A.V. Superstar believes that the proposed functions do not have the same value. Firstly, names can be given without specifying an address, without specifying coordinates on a map or a living object in society. In addition, finding the coordinates of an object is a method of identification along with description, selection, comparison. Secondly, the descriptive aspect is a type of name motivation that carries certain information, but is not created for it. Therefore, the meaning of the name cannot be a function, but rather can be related to the history of its creation. Finally, the ideological burden is not a function, since the ideological component of the name can be reinterpreted by a change in the political situation or can develop to create an additional "dystonic" meaning of the name [2]. Thus, the author believes that IM does not have specific functions highlighted by other authors, since the nomination is specific to IM and Yin.

Of course, descriptive and ideological connotations, constantly changing, irregular elements in toponyms play an important role in the content, but they cannot be a function. Therefore, in toponyms we can say that the descriptivist function is lower than the address function.

The main function of a toponyms is approximate, since toponyms tends to reflect the properties of objects or their real relationships with other objects and people in the name, strives for motivation and semantic completeness. Due to the open semantics, toponyms support indicative possibilities [1].

The name is a kind of social signal [3]. In fact, any toponyms can talk about the time, the environment in which he lives, because names are sensitive to changes in society and are a reflection of the past or present and have a historical explanation. Geographical names are permanent, survive epochs and connect generations, monuments and are a source of valuable information for linguists. Toponyms reflect the worldview of people, peoples living in this territory. By studying records from ancient sources, you can find the laws of language development, changes in vocabulary, the original form of words and their history, their connections with other languages, as well as words that have died out in the dictionary.

Thus, the toponyms also performs an important cumulative function. However, the geographical name does not disappear along with the phenomenon that caused it, but persists and persists for a long time.

The linguistic approach to the study of toponyms prevailed in Russian science. Supersky said: "hypotheses about the origin of a number of geographical names can only be verified by linguistic methods. Also, only linguists answer numerous questions from geographers regarding the expediency of writing geographical names in a given language and delivering them by means of other languages, choosing certain new names and replacing old ones" [2].

However, geographical names attract the attention of not only linguists, but also representatives of other sciences who study various characteristics of toponyms and, accordingly, come to conclusions of a completely different nature. Historians and sociologists, for example, consider the stages of the development of the state through geographical names, while geographers and geologists are interested in using toponyms to confirm the existence of minerals.

Toponymists look at geographical names, conducting more research from the point of view of linguistics.

Consequently, any toponym is characterized by nominative and, to some extent, signal functions. In addition, the geographical name is a typical and selective function of the address pointer.

References:

1. Гусарова, Н. В. «Человек и топонимическая картина мира». Язык как культурный код нации. – СПб., 2014. – с. 42-57.
2. Давлеткулова, Л. Н. Топонимы в лингвокультурологическом аспекте (на примере географических названий графства Оксфордшир и Челябинской области): дис. ... канд. филол. наук., – Челябинский гос. ун-т. – Челябинск, 2014. — 182 с
3. Валеев, Г. К. Этноним – символ народа [Текст] / Г. К. Валеев // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. № 11. – Челябинск, 2017. - С. 5 – 13.
4. Комарова, З. И. Методология, метод, методика и технология научных исследований в лингвистике: учебное пособие [Текст] / З. И. Комарова. – Екатеринбург: Издательство Уральского федерального университета имени первого Президента России Б. Н. Ельцина, 2014. – 818 с.

UDC: 373.1.

СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СЛОЖНЫХ СЛОВ И ИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ФОРМИРОВАНИИ ИНОСТРАННОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ

Айтыкулова С. М.

И. Арабаев атындагы КМУ, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйүн: Бұл мақалада қазіргі ағылшын тілінің сөзжасам жүйесі зерттеледі. Мақала авторлары сөзжасамның соңғы онжылдықтарда байқалып келе жатқан жаңа, заманауи тенденцияларын анықтауға тырысады.

Резюме: The article investigates the word formation system of modern English. The authors of the article are trying to identify new, modern trends of word formation that have been tracing for the last decades.

Словообразование связано и с морфологией, поскольку вновь образованное слово оформляется по грамматическим законам языка. Связь между словообразованием и синтаксисом проявляется в том, что синтаксические преобразования обусловлены словообразовательным потенциалом слова. Современные исследования напоминают нам, что словообразование делится на синхроническое и диахроническое. Синхронное словообразование изучает соответствующую современную систему, а диахроническое (или историческое) исследует словообразовательные связи слова в его историческом развитии. По уровневой организации языка слова состоят из единиц низшего уровня, прежде всего с морфемами, которые тем или иным образом связаны друг с другом, находятся в определенных отношениях и имеют определенную структуру. Одной из важнейших задач словообразования является изучение структуры слова, его компонентов и различных связей между ними. Основная задача словообразования – определить отличие производного слова от непроизводного. Другой важной задачей является определение способа образования слов, поскольку сам способ является важнейшей характеристикой морфемной системы языка в целом.

Одним из самых древних и универсальных способов словообразования является сложение слов. Словообразование — один из продуктивных способов словообразования, заключающийся в объединении двух и более основ в сложное слово. Сложное слово – словарная единица, состоящая более чем из одной основы [1].

В последние десятилетия в английском языке возросла роль словообразования. И если в 60-70-е годы словосочетание уступало аффиксации, то в 80-е годы оно превосходило аффиксацию. А наибольшее распространение этот способ словообразования получил в последние десятилетия. Сложные слова сейчас составляют более трети всех новообразований в современном английском языке. Неологизмы, образуемые путем объединения существующих слов, появляются с такой скоростью, что не всегда успевают дойти до словаря до своего распространения.

В английском языке много коротких слов, и когда в жизни появляется что-то новое, проще всего взять два односложных слова и получить из них новое для обозначения нового явления. Этот метод существует уже давно, но в последнее время число подобных явлений значительно возросло. Некоторые самостоятельные существительные английского словаря, например *map*, *berry*, *Land*, часто становятся вторым элементом слов.

По своей характеристике они как бы находятся между сложными и словообразовательными морфемами. Поскольку значение этих элементов колеблется между основой и аффиксом, для них было предложено название «полу аффиксы», то есть морфемы промежуточного типа, соотносящиеся с самостоятельными словами в языковой системе. Например, *map* – это,

безусловно, наиболее часто используемый полу аффикс. С помощью этого компонента можно составить очень длинный список: председатель, швейцар, пожарный, рыбак, джентльмен, наездник, почтальон, рабочий, полицейский, спортсмен, продавец и многие другие. Второй элемент - *man* семантически обобщен и подразумевает простое значение суффикса *-er*.

Аналогично, полу аффиксы включают в себя такие элементы, как *-like*, *-proof*, - достойный, например богоподобный, женственный, детский, деловой, похвальный, заслуживающий доверия, водонепроницаемый, поцелуй стойкий, огнеупорный [2].

Размещение фраз также ограничено смешением. В 1950-е годы смешение не рассматривалось как самостоятельный способ словообразования. Смешение является так или иначе одним из устоявшихся типов словообразования и обнаруживает тенденцию к полному слиянию с одним из них.

Сочетание словоформ создает также сочетание напряжений, что является признаком смысловой целостности, свойственной как сложным словам, так и сочетаниям.

Первый тип – аддитивный – словосочетание равнозначных полных основ, соединенных соединителем *и*: *smash* (*smack* + *mash*). Компоненты могут быть синонимами и принадлежать семантическому полю.

Позитрон (положительный + электрон) – ограничительный тип, в котором второй компонент подчиняется первому [3].

Определим теперь морфологические и морфологические особенности исходных компонентов композита. По определению, словообразование – это морфологическое соединение двух и более основ. А для смесей характерна морфологическая характеристика соединения компонентов: наложение, резка, вставка морфов. Пример: *камера* = *камера* + *карикатура*, оба выходных элемента доступны в структуре фонетически и графически.

Авторы данной статьи предлагают ввести понятие сложного слова, объединив классические критерии определения сложного слова и современные научные решения. Для изучающих язык совершенно очевидно, что сложное слово образуется группой из двух и более основ в процессе морфологического словообразования. Например, *зубная боль* — *зубная боль*, *снеговик* — *снеговик*.

Во-первых, приближение к сложному слову может даваться учащимся с разных позиций, например с морфологической, что вызывает следующую проблему: распознавание той или иной лексической единицы сложным словом с морфологической точки зрения. Проблема в том, что можно отказаться, если статус сложного слова применяется к словообразовательному анализу и наоборот [4].

Вторая проблема для понимания заключается в аналитическом языке, который дает право отличать основу слова от слова, отличающегося от него. Использование этих функций само по себе не имеет обоснованных критериев. Попытка применить ту или иную характеристику или несколько характеристик одновременно, при этом одна характеристика признается основной или

вспомогательной характеристикой, побуждает нас применять при анализе определенного материала определенные критерии - многочисленные лексические единицы. Студентам полезно определить и выбрать эти критерии.

В-третьих, лингвисты, часто изучающие сложные слова и сравнивающие их с соседними лексическими единицами, придают им дополнительные признаки, затрудняющие определение сложного слова.

В-четвертых, при выборе сложных слов существует множество противоположностей, в том числе: сложное слово – простое слово; сложное слово – производное слово; сложное слово – словосочетание [5].

Слово – это сложное слово, подобное лексической единице, определенное в словаре. Учитывая это, нам необходимо активизировать работу с разными видами лексики. Задачи по определению сложного слова часто дополняют знания об исследуемом объекте – сложном слове. Иногда попытки оказываются безуспешными, но можно смело сказать, что они позволяют нашим ученикам улучшить знания сложных слов и их компонентов.

Список использованной литературы:

1. Антрушина, Г.Б. Лексикология английского языка. М., Дрофа. 2014 ст.98
2. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка. Учебник для институтов и факультетов иностранных джаз. [Лексикология современного английского языка]. М., Высшая школа. 2015 ст.147
3. Дубенец Е. М. Лексикология современного английского язык: лекции и семинария. Пособие для студентов гуманитарных вузов. [Лексикология современного английского языка: Лекции и семинары] М., «Глосса-Пресс», 2018 с.119.
4. Мешков О.Д. Словообразование современного английского языка. [Слово образование современного английского языка]. М., Наука. 2013 ст.245
5. Смирницкий, А.И. Лексикология английского языка. [Лексикология английского языка] М., Издательство литературы на иностранных языках. 2016 с.368

УДК 811.111

ON SOME CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Анарбаева С. Ш., Демеу О.М., Сражатдинов А.Б., Жумабай В.О.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада шет тілін оқытудың мәдени тәсілі қарастырылады. Шетел тілін оқытудағы бұл тәсіл студенттің оқытылатын тіл елінің мәдени кеңістігіне еніп қана қоймай, сонымен қатар студенттің жалпы мәдени деңгейінің жоғарылауына жағдай жасайды.

Резюме: В статье рассматривается культурологический подход к обучению иностранному языку. Такой подход к обучению иностранному языку не только позволяет учащемуся войти в культурное пространство страны, где преподается язык, но и создает условия для повышения общего культурного уровня учащегося.

As internationalization grows, some cultural norms permeate many cultures; new meanings begin to appear in these cultures. At the same time, the expansion of cultural contacts is a complex and contradictory process, since it is associated with crises, catastrophic events, changes in worldviews and innovative research in each culture. For these reasons, issues related to good communication between cultures, tolerance, adequate cultural sensitivity, as well as the creation and development of knowledge, skills and abilities related to intercultural skills are crucial.

The issues of interaction and mutual understanding of cultures are very important for domestic science in connection with the problems taking place today, major changes in Kazakh culture and difficult relations between people. From the point of view of these methods, the problem of mutual understanding and cooperation between representatives of different cultures is very important. This is due to the fact that the effective integration of ethnic cultures in our country requires the development of such qualities in their representatives as the ability and desire to communicate with different ethnic groups. That is why in modern social theory they face the problems of social skills that determine all aspects of social cohesion.

As the practice of intercultural communication shows, in order to facilitate communication between culture and communication methods, people need not only knowledge of the relevant language, but also knowledge of the culture, laws, customs, traditions, etc. of another culture. Anyone who participates in cultural communication quickly realizes that knowledge of the relevant language alone is not enough to understand culture, that knowledge of the entire character, history, thinking and culture of the people communicating with them is necessary.

Thus, the use of modern socio-cultural practice creates certain conditions for intercultural communication, establishes new approaches to psychoanalysis, and also leads to a rethinking of traditional research methods and methods of the methodology used. In this context, the importance of accumulating knowledge in intercultural cooperation is clearly recognized in order to better understand cultural differences, unique cultural characteristics, ways of communicating with culture and factors contributing to an ideal understanding of someone else's culture.

The development of socio-cultural processes in the context of globalization has led scientists to understand the problem of intercultural communication from a variety of methodological positions. Research in this direction has been conducted and is being conducted both in foreign and domestic philology.

As the process of globalization and the development of communication between cultures increases, the importance of social skills for representatives of all cultures increases. Therefore, in almost all spheres there is a need for purposeful and systematic development of cultural knowledge among the founders. In particular, we are talking about the goal of teaching representatives of one culture to get along well with representatives of other cultures and peoples.

The introduction of cultural aspects in the study of foreign languages is one of the most significant in our time. Information about the culture and traditions of indigenous peoples is best learned from the value system of all people. Thus, learning

a foreign language is an adaptation to the unique cultural elements of the country and cannot speak otherwise about the culture of people who speak this language.

The study of a foreign language differs in that, unlike other subjects, the main purpose of teaching is to form students' communication skills, as well as to promote the expansion of language knowledge and a general understanding of foreign culture in the country. Foreign language teaching is divided into two types: artistic and written, which gives students the only opportunity to understand the skills of using objects, events, combinations and relationships.

Language influences how you understand the world, which is the nature of language and culture. For example, a common question in English: "How are you?" ("How are you?") in English-speaking countries means only a greeting, and does not mean that the questioner is ready to explain his problems in detail. Therefore, the traditional way of teaching a foreign language considers language as a reflection of culture and provides an opportunity to learn cultural values through language.

The application of cultural information in each situation affects the daily life of students. Each of the topics can be supported by appropriate texts and appropriate words. Leaders are not born, but create themselves in the process of learning and life. Knowledge of these communication styles should be included in the communicative goal of teaching "foreign language" skills [1].

Currently, the international goal of learning a foreign language is the knowledge of other cultures and participation in cultural dialogue. This goal is achieved by developing a culture of communication. This training, which is organized as a communicative work, teaching foreign communication using all the necessary tasks and techniques, is a special type of training in different countries.

Therefore, learning to communicate in a foreign language in the true sense of the word shows cultural knowledge and skills. Thus, this practice of teaching a foreign language ensures its use not only for academic and educational purposes, but also for practical purposes.

Today, culture is understood as the personality of civilization, i.e. as a product of human thought and activity. Consequently, culture includes experience and principles that explain and control people's lives, people's behavior is new and different. Therefore, in the process of teaching a foreign language, which is cultural, as well as authentic and regional, the nature of the value should expand.

In the educational space, not only the importance and use of knowledge and skills in teaching are important, but also the principles that influence leadership behavior – the decision-making process and the relationship between these types in practice (based on relative costs and benefits). ethics, work, work and labor relations, understanding of truth, leadership, integrity and other professional qualities in this area, i.e. all are included not only in production, but also in the socio-functional structure (professional culture) of producers.

The use of a culturological approach makes it possible to assess the specifics of teaching a foreign language in a new way.

The main problem in foreign language teaching strategies is the issues of setting goals and the content of the relevant training, where the most effective goal

seems to be teaching not only the language, but also foreign language culture, some have a broader meaning of this word [2].

The policy of teaching foreign languages in a culturological approach involves cooperation:

- 1) goals, content, methods, methodology, curriculum, implementation and communication between the teacher and students;
- 2) diverse independent activity of students (training);
- 3) supervised learning;
- 4) socio-cultural context, the learning environment determined by the social policy of the society for the training of specialists.

The following factors can be distinguished for teaching foreign languages when teaching students:

- 1) communication situations reflecting everyday needs;
- 2) conditions of personalized communication networks;
- 3) socio-political conditions;
- 4) conditions of professional communication

The cultural competence approach assumes that teaching students a foreign language should adhere to the principles of complementarity, complementarity of aspects of educational activities based on professional language teaching and individual needs and values of the student in the aggregate [3].

The application of a culturological approach to teaching a foreign language, according to theoretical research, creates an environment aimed primarily at broad cultural training in all countries through in-depth training in a specific field of knowledge, coordinated with professional activity. The cultural approach should consist of five tasks: development, education, educational, cognitive and entrepreneurship.

The educational work of teaching is based on the fact that the culture of a foreign language is a way of educating morality. To create a course of good communication skills for foreign language specialists, there are the following possibilities:

- serious (presence of various problems);
- organization (discussion of these problems and interpretation) [4].

Educational work. Knowledge of a foreign language culture aims to understand this culture, and we should not know everything about it, because it is impossible to absorb the entire culture of a speaking country, even by learning another language. We need to remember that every race has a way of thinking, and it is completely different from the way of thinking of another race. You can understand this concept only by knowing the culture. Acceptance of traditional norms of detachment will not lead to "penetration" into consciousness, since consciousness is fixed [5].

A person who joins a group of multicultural professionals should realize that mutual understanding when discussing different cultures is possible when students recognize, respect and recognize the importance of someone else's culture.

Professional work. Its principle is that the culture of a foreign language forms a person's special skills.

To fully immerse yourself in the culture of the language being studied, it is necessary to understand a culture that looks at language groups and makes it possible to connect parts of the language with its depth. When we talk about modern teaching methods, we can talk about research that uses the research method of teaching. The research method of teaching is understood as teaching in which a student is put in a position where he himself is aware of ideas and ways to solve problems in the process of cognition, partially created by the teacher. Thus, problems related to the real situation of students, their social needs and interests are important [6].

The school uses technologies such as interactive-gaming, active-language and methods of cooperation, which give the teacher the opportunity to involve students in real interactions, saturated with foreign languages, according to research activities on the participants. work and see the real results of your work.

Based on the above, it can be concluded that foreign language culture is a complex and multidimensional concept, it is unlikely that students will be able to study it effectively. Thus, we believe that for the language training of a competitive personality, the principles of selecting elements of the national culture of the language being studied are necessary and sufficient for entering a foreign language culture, for its consumption. decision.

Bibliography:

1. Ковылина, Е. В. Преподавание иностранного языка в рамках культурологического подхода / Е. В. Ковылина // Молодой ученый. – 2019. – № 8 (19). – Т. 2. – С. 160–164.
2. Маслова, В. А. Лингвокультурология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2021. – 208 с.
3. Сысоев, П. В. Язык и культура: в поисках нового направления в преподавании культуры страны изучаемого языка / П. В. Сысоев // Иностранные языки в школе . – 2021– № 4 – с. 12.
4. А.М.Савченко «Культурологическое образование средствами иностранного языка». Иркутск, 2019.- С.156
5. Л.А.Соколова Рефлексивный компонент деятельности как необходимое условие развития учителя и учащихся. ИЯШ, 2018, №1, с.19-26.
6. П.В.Сысоев. Культурное самоопределение как часть поликультурного образования в России // Иностр. яз. в школе. 2022. № 1. С. 14.

UDC: 373.1.

METHODOLOGY OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN THE AGE OF DIGITALIZATION

Арыслан А. Қ., Абдивалиева Г. Х., Абдихан А. З., Абыл Н. С.
Университет “Мирас”, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада ақпараттық, коммуникациялық және цифрлық технологияларды пайдалана отырып, шет тілін оқытудың ерекшеліктері қарастырылған.

Резюме: В статье рассматриваются особенности преподавания иностранного языка с помощью информационно-коммуникационных и цифровых технологий.

Digital technologies have become an integral part of our lives, including the fields of learning foreign languages. Information technologies and digital tools are becoming increasingly important in teaching foreign languages and are widely used in the field of education all over the world, including in Russia.

In addition, digitalization itself is not a methodological approach, but can only be used to implement existing methods and, if necessary, offer new types of services within these methods. Modern information, communication and digital technologies allow combining textual, graphic and video images, speech and music in digital form. In the context of digital technologies, powerful innovative tools for collecting, presenting and transferring knowledge, as well as educational tools, are emerging [1].

Digital technologies are considered as a means to help students and teachers develop their learning abilities, reform the organization of lessons and support any educational and methodological resources inside and outside the classroom. During the preparation of the lesson and during the lesson, the teacher can make extensive use of various Internet resources: e-mail, online board, video conference, interactive videos, assignments in Moodle, webinars, etc.

Online platforms play an important role in the process of teaching a foreign language, allowing to diversify lessons, make them lively, interesting and memorable, and at the same time greatly simplify the work of the teacher.

For example, online platforms like Quizzes, Kahoot! Quizlet, Learns, etc. Using this service, you can create tests and quizzes on various topics of the program, organize intellectual games and express surveys for students in the classroom, and submit tests as homework. You can monitor the work of each student, get a complete picture of the work of the group, and also export the obtained data to an Excel spreadsheet. In necessary cases, teachers can use not only their own tests, but also library tests [2].

Quizlet is the leading free program for learning foreign language vocabulary, and good vocabulary skills, which are an important part of foreign language learning content, are one of the conditions for successful communication in a foreign language. These sites offer a large amount of up-to-date educational materials that are always at hand for both the teacher and the student, all that is needed is access to the Internet.

The most important assistants of students and teachers in learning foreign languages are presentations (MS Power Point, Prezi, Google Slides, Flow board), which allow visual and easy collection and presentation of material on a certain topic.

Today, foreign and Russian publishing companies are actively developing electronic textbooks, their advantage is mobility, accessibility and speed of work, as well as the lack of choice due to the development of information and communication technologies around the world. not only the appropriate level of the language, but also information about a certain scientific aspect that attracts the reader.

One of the advantages of introducing electronic textbooks is updating their content. Through electronic textbooks, knowledge can be monitored in the form of computer-based tests. One of the most important aspects of learning a foreign language is the ability to use online electronic dictionaries to demonstrate and

strengthen language skills, as well as study phonetic skills of the student in order to find the necessary information in his practice [3].

Dictionaries have audio for pronunciation practice. You can successfully use virtual whiteboards in distance learning, such as Miro, Scribbler, Jam board, etc.

Using them can solve many problems: do exercises together and see each other's actions, mark the interesting place with an arrow, make notes, stick stickers, draw pictures. Many whiteboards allow you to add links, videos, images, a timer that can be saved as an image and reused, which is not possible with a normal school board.

Thus, the virtual board is basically the same as the real board that we are used to, but it opens up a number of additional features, each platform has its own characteristics.

There should also be such a tool as Learning Apps - a completely free online service that allows you to create interactive exercises to test your knowledge of grammatical and lexical topics of the program. To organize feedback, you can use Multimeter - a simple and easy-to-learn survey tool that provides quick feedback with the audience. Available on mobile devices, it's convenient to use to survey students in real time [4].

Online surveys can include a series of questions with different response types: multiple choice (multiple or multiple); open answer; assessment on a scale; Rating of answers within 100%; enter the answer as a point on the coordinate plane of the plane. There are currently a large number of different learning platforms for distance learning, such as Moodle, which focuses on collaboration. The system offers many tools for this: wiki, dictionary, blogs, forums, seminars. In the forum, you can hold discussions in groups, rate messages and attach files of any format to them.

Discuss specific issues with your teacher in private messages and comments. The chat discussion takes place in real time. Moodle creates and maintains a portfolio for each student: all the work they have submitted, teacher grades and comments, and forum posts. Allows you to monitor "Participation" - the activity of students, the time of their educational work on the Internet. As a result, the teacher spends his time effectively.

Thus, the use of information and communication technologies in teaching a foreign language can greatly improve the results of the educational process, reveal the resources of the educational process and the student's personality, expand the didactic possibilities of the lesson, and the work of the teacher [5].

References:

1. Alekseeva N. A., Fisunov P. A. Organization of the process of forming cognitive activity of students using modern information and mobile technologies // Questions of linguodidactics and intercultural communication in the context of modern research: collection. scientific Art. XI International scientific-practical conf. Cheboksary, 2019. pp. 85–89.

2. Baronenko E. A., Skorobrenko I. A. The role of modern information and communication technologies in teaching foreign languages // Informatization of education and methods of e-learning: materials of the II International. scientific conf. Krasnoyarsk, September 25–28, 2018: at 2 p.m. Part 2 / general. ed. M. V. Noskova. Krasnoyarsk: Sib. federal Univ., 2018, pp. 41.

3. Zakharova M.V. Rational and emotional in the digitalization of teaching English at universities // World of Science. Pedagogy and Psychology, 2020 No. 3, pp. 45

4. Pomerantseva N. G., Syrina T. A. Internet platforms as a way to intensify the teaching of foreign language monologue speech // Philological Sciences. Questions of theory and practice. 2016. - No. 12 (66). Part 3. — pp. 207–209.

5. Skorobrenko I. A., Baronenko E. A. The role of information and communication technologies in the process of language training of future teachers // Informatization of education and methods of e-learning: materials of the III International. scientific conf. Krasnoyarsk: Siberian Federal University, Institute of Space and Information Technologies, 2019, pp. 310–315.

ОӘЖ14:56

ШЕРХАН МҰРТАЗА ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Асет Інжу

«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается, как Шерхан Муртаза является важной фигурой в литературе и журналистике в мире казахской литературы.

Summary: The article examines how Sherkhan Murtaza is an important figure in literature and journalism in the world of Kazakh literature

Шерхан Мұртаза-Жамбыл облысының алғашқы және соңғы халық жазушысы, өйткені бұл атақ қазыргі уақытта жойылды. Ол өзі жайлы былайша жазады: «Мен өмірді екі Қанатпен ұштым. Бұл журналистика және жазушылық сабақтары. Мен бастан өткергеннің бәрін өз шығармаларымда көрсеттім. Ол бір кездері аудармалардан бастады. Шыңғыс Айтматовты қазақ тіліне аударғаныма өте мақтанамын. Мен өз романдарымды түнде жаздым, мен баспаханадан газеттің сигналдық нөмірін күттім, ол көбінесе таңертең ғана әкелінді».

Оның жазған, жасаған өнер туындылары шынайы, өмірлік. Мәселенки, жас жесірдің ауыр тағдыры туралы, жүздеген әйелдер тағдыры туралы, жас инженер туралы, өзінің туған тауларында кен өндірген кеншілер және тағы басқалар. Шерхан Мұртаза Ресей Федерациясы үкіметінің мүшесі болған тұңғыш қазақ мемлекет қайраткері Тұрар Рысқұловтың өмірі мен қызметі туралы «Қызыл жебені» бөліп көрсетеді. Шерхан Мұртаза мен Тұрар Рысқұлов екеуі де әкелерінсіз өсіп, Сібірге «халық жауы» ретінде жер аударылуға ұшыраған. Тұрар Рысқұловтың әкесі болыс билеушісі Саймасайды қатыгездігі үшін өлтірді және ол үшін Сахалинге, Сібірге жер аударылды. Алдын ала тергеу жүріп жатқанда, 10 жасар Тұрар әкесімен бірге Верный түрмесінде болған, әйтпесе оны марқұм болыстың туыстары өлтіруі мүмкін. Олармен бір камерада саяси сотталған Бронников отырды, ол оған орыс сауаттылығын үйретті.

Кейіннен Т.Рысқұлов буржуазиялық ұлтшылдық пен пантюркизм үшін атылды. Ол туралы роман жазған Ш.Муртазаның өзіне де неопантюркистің белгісін тіркеді. «Жұлдыз» журналында жариялауға дайын мәтін қамауға алынып, жойылды. Роман Қазақстан партиясы институтының оң шолуынан

кейін ғана жарық көрді. Сондай-ақ, Шерхан Мұртазаның ең танымал шығармаларының бірі-анасы туралы баяндайтын «Ай мен Айша» романы.

Романның кейіпкері болған батыр бала әкесіз ерте қалды, анасы үш кішкентай баланы өзі тәрбиелеуге мәжбүр болды. Отбасы екінші дүниежүзілік соғыс кезінде көптеген апаттар мен қиыншылықтарды бастан өткерді, бірақ ол мейірімді және кішіпейіл балаларды ана мен патриотизмге деген сүйіспеншілік рухында тәрбиелей алды.

Айша тұлғасында ғасырлар бойы отандық ошақ пен ұлттық дәстүрлердің сақтаушылары болған қазақ әйелдерінің ұжымдық бейнесі байқалады.

Оқырман осы күшті және асыл әйелге деген сүйіспеншілік пен таңданысқа толы. Жазушы анасы мен оның ұлылығын айға көтереді.

Мұртаза көптеген өмірлік сынақтардан өтті-жетімдік, аштық, ұжымдастыру, соғыс, соғыстан кейінгі қирау және халықты біртіндеп қалпына келтіру. Барлық қиындықтарға қарамастан, Шерхан Мұртаза жанашыр, адамгершілікті, еңбекқор және оптимистік болып қала береді. «Уақыт-бұл елек сияқты», - деді Шерхан. Ағымдағы жылдың 8 қазанында 86-шы жылы ұлы, дана және баршаның сүйікті қазақ жазушысы Шерхан Мұртаза Отандық журналистика мен әдебиетте өшпес із қалдырып, өмірден озды.

Белгілі жазушы және журналист Шерхан Мұртаза биыл 90 жасқа толар еді. Жуалы ауданының Талапты ауылының тумасы, түрлі салалардағы кең білімі, бай өмірлік тәжірибесі және өткір жаңашылдығының арқасында халық арасында данққа ие болған, біз өз ісінің шебері, ұзақ уақыт бойы бұқаралық ақпарат құралдарында басшылық лауазымдарда болған, депутат, қоғамдық және саяси қайраткер, «Қазақ әдебиеті» және «Социалистік Қазақстан» газеттерінің бас редакторы ретінде есімізде қазір қазақ тілді мерзімді басылымдардың элитасын құрайтын журналистердің тұтас бір тобын тәрбиелеген.

Шерхан Мұртазаның журналистік таланты туралы айтатын болсақ, бір нәрсе айтуға болады – бұл сөзді шебер меңгеру оған көптеген жылдар бойы БАҚ пен әдебиет саласында басшылық қызмет атқаруға, тіпті мемлекеттік телерадио хабарларын тарату комитетін басқаруға мүмкіндік берді.

«Ол бірінші кезекте жоғары ұйымдастырушылық қабілеттерімен ерекшеленді», – деп атап өтті Бекет Момынқұл – Ол адамның белгілі бір күшті жақтарын көре алды және оларды дамытты, бағыныштыларды олар үлкен пайда әкелетін дұрыс позицияларға қоя білді. Оның қанатының астынан көптеген танымал Сөз шеберлері шықты. Олардың қатарында Әбіш Кекілбаев, Рахымжан Отарбаев, Оралхан Бөкей, Фариза Оңғарсынова, Мұхтар Шаханов, Мұса Рахманбердиев және басқалар бар. Олардың барлығы Сол кезде «Лениншіл жас» республикалық жастар газетінің басқаруында тұрған Шерхан Мұртазаның журналистика мектебінен өтті. Олардың арасында тіпті қанатты сөз тіркесі бар.

Шерхан Мұртаза оқырмандардың назарын аудара алды. Ол қай басылымда жұмыс істесе де, оның келуімен таралымы өсті. Мысалы, екі-үш жыл ішінде ол «Қазақ әдебиеті» газетіне жазылушылар санын үш есеге арттыра

алды! Сонымен қатар, ол мұны мәжбүрлі әдіспен емес, қызықты мазмұнмен жасады. Ол оны мүлдем өзгертті және адамдар оны бағалады, газет іздей бастады.

Бір қызығы, Бекет Момынкұл көпшіліктің сүйікті жазушысының шығармашылығына оқырман ретінде қол тигізіп қана қоймай, тіпті бірнеше әңгімелер мен оның «Болмыстың бір кемшілігі» атты соңғы кітабын орыс тіліне аударған.

Бұл ерекше формада жазылған шағын басылым. Оның беттерінде автор өзінің даналығы мен философиялық ойларымен бөлісті, әзіл-оспақ пен жеке бақылаулармен толықтырылды, сонымен қатар талдау мен танымдық ақпаратпен толықтырылды. Оның толық аудармасы Бекет Момынкұлдан үш айға жуық уақытты алды. Жұмысты аяқтағаннан кейін ол Шерхан Мұртазаға қолжазба нұсқасын қалдырып, бағалау мен ықтимал сұрақтарды күте бастады.

Жамбыл жазушысы өз кітаптарында ұлттық саясатқа, қуғын-сүргінге, соғыс жылдарындағы және соғыстан кейінгі кезеңдегі қазақ қоғамындағы әйелдің рөліне, ауылдардың жай-күйіне, ауыл шаруашылығының дамуына қатысты мәселелерді көтерді. Ол соңғы тақырыптарды Халық таңдауы ретінде көтерді.

Ал Шерхан Мұртаза-Қазақ әдебиеті әлеміндегі құбылыс және журналистикадағы маңызды тұлға. Ол әлі күнге дейін бас редакторлардың бас редакторы деп аталады. Оның білімге деген құштарлығы мен бай өмірлік тәжірибесі рефлексияға тамақ беретін, оқырмандар арасында үлкен қызығушылық тудыратын және бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала беретін жарқын шығармаларға айналды.

Әр халықтың өз жүздері, қабырғалы жазушылары бар. Олардың туындылары сіздің санаңызда жарқырайды және сіздің жаныңызды жарықтандырады. Мұндай шығармаларды XX ғасырдағы классикалық қазақ әдебиетінің көрнекті өкілдерінен жиі кездестіруге болады. Жарқын жүздызы Б.Соқпақбаев, халық жазушылары С.Мұратбеков, Ш.Мұртаза, керемет, әсерлі рухани көпір бар. Кешегі зұлым соғыс кезінде қазақтардың қиын қысты, кедейлікті, ауыр өмірді қалай бастан өткергенін балалық шақтары мен саналарымен сақтаған балалар балалық шағында сол тағдырды бастан өткерген теңдесі жоқ әлемдерді өмірге әкелді. Олардың ішінде-Шерхан Мұртаза.

Қаламгердің шығармашылығын тұтастай қарастыру керек, оның жеке шығармаларға тән сипаты емес, оның ақиқаты, идеялық құндылығы, ең бастысы оның барлық шығармаларына ортақ айырмашылық. Сонымен бірге, ең алдымен, жазушының шығармашылығының үлкен танымдық, көркемдік, тәрбиелік құндылығы, тығыз байланысқа, қоғам өмірімен, халықтың, ұлттың ойлауымен және оның өмірлік құбылыстарын жоғары моральдық идеялар тұрғысынан шебер бейнелеуге негізделген. Сұңқылдақ суретші бүкіл тарихи дәуірдің тынысын анық байқап, аса маңызды әлеуметтік мәселелерді терең қозғады. Осы кең мағынада Ш.Мұртзаның бүкіл шығармасында біз уақыттың шындығын, өмірдің әртүрлі құбылыстарының суретін анық көре аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Алаш. Алашорда: Энциклопедия / Құраст.: Ғ.Әнес, С.Смағұлова.- Алматы: Арыс баспасы, 2009. -392 б
2. Қойгелдиев М. Ұлттық саяси элита қызметі мен тағдыры (18-20 ғғ.) / Қойгелдиев, Мәмбет. - Алматы : Жалын, 2014. - 400 б.
3. Уәлиұлы Н. «Мәдени мұра» бағдарламасы бойынша жарық көрген сөздіктердегі ақпараттарды білім беру жүйесінде қолдану туралы// Қазақ тілі: әдістеме. Республикалық ғылыми-әдістемелік журнал. – 2009. - №3 (23).

УДК 811.111

THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF MOBILE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH

Ахмедова М.З., Келесбаев И.А., Русак Е.А., Саломатова М.Г.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала ағылшын тілін оқытуда мобильді технологияларды қолданудың тиімділігін зерттеуге арналған. Мобильді технологиялардың арқасында ағылшын тілі сабақтарында лексикалық бірліктерді зерттеу процесін әртараптандыруға, фонетикалық дағдыларды, диалогтық, монологиялық және жазбаша сөйлеу дағдыларын дамытуға мүмкіндік туды.

Резюме: Данная статья посвящена исследованию эффективности использования мобильных технологий в обучении английскому языку. Благодаря мобильным технологиям на уроках английского языка появилась возможность разнообразить процесс изучения лексических единиц, отрабатывать фонетические навыки, навыки диалогической, монологической и письменной речи.

Information technologies, which permeate every aspect of human endeavor, guarantee the flow of information across society, and create a global information space, are what define the present era of social progress. The digitization of education is a crucial and essential aspect of the informatization of society.

Without the widespread application of new information technologies, new pedagogical technologies and any others that are being utilized or are just now beginning to occur in the thoughts of scientists and educators are unthinkable. Simultaneously, the use of mobile devices for a variety of subject teaching is one of the paths of the current stage of education's digitization [1].

Three times as many mobile phones as classical computers exist in the world today—roughly 1.5 billion of them. New technical capabilities are being added to mobile devices as a result of technology advancements, and data transmission through wireless communication channels is becoming faster and more reliable. Smartphones, tablets, and mobile phones are increasingly playing a big role in people's digital lives. The number of youngsters who are proficient with computers and mobile information technologies has increased by approximately ten times in the last five years, based on the data that is currently available. These days, practically everyone owns a mobile device. While it's a handy way to get information, pupils

don't always utilize their tablets, smartphones, and communicators for learning. As revealed in many studies, children are mostly familiar with gaming computer and mobile programs and applications, use their mobile phones and computer equipment for entertainment. At the same time, cognitive, in particular educational, motives for working with a computer are approximately in the twentieth place.

As a result, mobile technologies are underutilized and have not yet found their ideal usage in addressing cognitive and educational activities. Most of the time, computer science teachers use mobile devices to teach lessons, even at schools with a significant quantity of them. This makes it impossible for us to claim that mobile devices' capabilities are being fully utilized in the classroom.

There are numerous approaches to teaching foreign languages that make use of computer and interactive technologies. These technological tools offer a highly instructive content that stimulates students' cognitive activity and increases the lesson's visibility, intensity, individualization, and differentiation.

However, how may mobile devices be applied to the study of many topic areas? Let's attempt to address this query in relation to the use of mobile devices in English language instruction. Although it is not yet common among students, studying this subject with the aid of mobile devices is an engaging, accessible, and relatively new method of teaching a foreign language. It is becoming more and more popular among smartphone and tablet users. Since teaching English is predicated on the idea that the process will be ongoing, learning with mobile technologies—that is, studying with always-available gadgets—offers a great chance to enhance both the quality and intensity of learning [2].

An examination of English teaching traditions reveals that this kind of instruction has always been strongly linked to the application of technical methods. Thus, language laboratories have been utilized extensively to help learn a variety of foreign speech skills, including speech culture, language communication skills, listening, reading, speaking, grammar, and building a large vocabulary. In the classroom, native speakers' speech is replicated using technical methods. Electronic dictionaries, training programs, and other computer aids for language instruction have gained a lot of traction. Foreign language classes on audio and video are widely used.

Thus, there are many methods of teaching a foreign language, involving the use of information technologies and technical means. These methods provide a high informative capacity of the material, stimulating the cognitive activity of students, increasing the visibility of the lesson, the intensity of its implementation, individualization and differentiation.

We see the development of such methods in the emergence of new approaches to language teaching – based on specialized applications for mobile devices [3]. These are grammar simulators, dictionaries, applications integrated with the site, where you can not only learn words, but also read, listen to texts, solve crosswords.

Based on the information presented on the Internet, we will give the characteristics of some of them focused on learning English.

1. Learn English Elementary Apps – a series of podcasts for English language learners that can be downloaded to mobile phones and studied on the go. Each issue

lasts 20 minutes and is accompanied by questions for listeners. A "running line" is provided to facilitate understanding.

2. WORDSHAKE. An interactive game in which it is proposed to compose as many words as possible from the proposed letters within a limited time. The longer the word, the more points the learner scores.

3. JOHNNY GRAMMAR'S QUIZMASTER. Checking the level of English language proficiency through answers to questions from a virtual expert. There are 3 levels of grammar questions, hundreds of vocabulary questions, a control survey on the 1000 most common mistakes in spelling words in English.

4. Learning English With The New York Times. The application is for those who want to improve the perception of texts by ear, reading skills, to replenish vocabulary. Students are offered 12 lessons based on newspaper materials, famous or historically important articles.

5. LangBook = Dictionaries + Tests. The application contains dictionaries and tests in English. It can be used for traditional translation as well as for teaching.

6. LinguaLeo. A program for memorizing words that offers 4 types of training: word-translation, word-translation, word constructor, listening. The application is integrated with a website where you can learn words, read, listen to texts, solve crosswords. All the words that the student learns on the website become available in the mobile version.

As you can see, there are presently a lot of applications available on mobile devices that carry out the concepts of teaching English using technological methods. Simultaneously, the possibilities for extending opportunities for learning English lie not only in the extension of current concepts onto a mobile platform and in the creation of mobile English language learning applications, but also in the introduction of essentially new learning models made feasible by mobile devices. In essence, these models are related to the development of the environment for learning foreign languages. This is explained from the perspectives of increasing the opportunities for communicative interaction with native speakers as well as developing new strategies for vocabulary expansion and word acquisition.

Each of the mobile technologies has distinctive didactic properties, didactic and methodological functions. The analysis of studies devoted to the use of the above technologies in teaching a foreign language shows that on their basis it is possible to develop productive (speaking, writing) and receptive (listening and reading) types of speech activity, to form the language skills of the speech of students (grammatical and lexical), as well as socio-cultural and inter-cultural competence.

In conclusion, it should be noted that the regular use of mobile technologies in the process of teaching a foreign language will contribute to the better formation of aspects of foreign language communicative competence of students of technical schools.

Bibliography:

1. Вульфович, Ю. В. Роль мобильного обучения в оптимизации преподавания иностранных языков [Текст] / Ю. В. Вульфович // Известия ВГПУ. – 2014. – № 6 - С.91.

2. Капранчикова, К. В. Мобильные технологии в обучении иностранному языку студентов нелингвистических направлений подготовки [Текст] / К. В. Капранчикова // Язык и культура. – 2014. – № 1 – С.25.

3. Самохина, Н. В. Использование мобильных технологий при обучении английскому языку: развитие традиций и поиск новых методических моделей [Текст] / Н. В. Самохина // Фундаментальные исследования. – 2014. – № 6 – С.104.

UDC: 373.1.

FOREIGN LANGUAGE LEARNING STRATEGIES AND PEDAGOGICAL TREATMENT: AN OVERVIEW OF A RESEARCH METHODOLOGY

Байбатыр Ә. Ш., Нурбаева Г. З., Абдуламинава Ш. З., Наршихова С. Ә.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада шет тілін оқыту стратегиялары мен педагогикалық тәсіл қарастырылады: зерттеу әдістемесіне шолу. Мақалада шет тілін оқыту теориясы мен әдістемесінің, Мәдениетаралық коммуникацияның, оқытудың дәстүрлі және заманауи әдістерінің анықтамалары берілген. Мақаланың мақсаты-таңдау мәселесіне байланысты ең маңызды жағдайларды талдау және сипаттау білім беру процесінде шет тілін оқыту стратегиялары.

Резюме: В статье рассматриваются стратегии изучения иностранного языка и педагогический подход: обзор методологии исследования. В статье даются определения теории и методологии преподавания иностранного языка, межкультурной коммуникации, традиционных и современных методов обучения. Целью статьи является анализ и описание наиболее важных ситуаций, связанных с проблемой выбора стратегии преподавания иностранного языка в образовательном процессе.

Learning systems are learning imitate that define particular learning results and goal to reach them through notably designed teaching activities. The verdict of the term "strategy" denotes the fact of words. These are "certain effects that the professor and learner utilise to compose the formative treatment easier, faster, more curious, more fruitful, and more coherent with their self. Firstly, it is needed to set the notions of "approach" and "attack". Learning models are defined as types of perceptive processes if voucher new facts from students.

Actually, thanks to the experiments carried out by psychologists and methodologists, it was found that each person receives information and cope it differently. From a realistic point of view, different learning styles, while some facts and minds models are applied to the study of a definite subject in a given learning area [1]. These devices are named Learning policy. The single learning ways, how also as other physical qualities of the educatee, effect the election of formative tactics. To the onsocoming of the shrewd methods in the 70s. across the long time, share in learning outsider languages has accumulating and more regard has been paid to strategies for learning them.

Notably in the second half of the 70s. for many years, research has emerged on the "ripe speech learner", in which tongue acquisition is especially effective through

different learning strategies and a high level of autonomy in the guidance of the educational process. The ultimate goal of these studies was to pursue maximum freedom for the student, who could independently treat the learning process using different strategies and select the strategies that best benefit him. It is noted that some students returned to learning a foreign language, regardless of teaching methods. "Some people appear to have a chance of success others did not have such abilities.

From the point of view of teaching and learning, the study of the interaction of individual characteristics of students and pedagogical support means the study of the impact on the learning process of individual characteristics of the student using specific pedagogical tools. Since the 60s of the XX century, numerous numerical studies have been conducted in the field of cognitive psychology on the interaction of individual abilities of students, educational impact and training, while a small number of researchers have paid attention to the application of the results of these studies in the field of foreign language learning [2].

However, since the beginning of the 1970s, extensive research has been conducted aimed at identifying and classifying the individual characteristics of students when learning a foreign language, which provided a solid basis for work in this field at the present time. At the same time, the use of new technologies that have an impact on foreign language teaching has led to an excessive number of such studies. It should be recognized that the use of what is already available at the moment is useful a complex of empirical knowledge for studying the interaction of individual characteristics of students and pedagogical support.

The purpose of this study is description of the methodology of the search aimed at studying the connections that may exist between the individual characteristics of students and the media environment, used in the process of learning a foreign language. In this study, the application of learning strategies is considered from the point of view of the possibilities of their use with students who have individual characteristics. The described work is still at the stage of developing tools for evaluating the applied learning strategies when using various media carriers. It is necessary to specialize the subsequent application of these tools to an audience that goes beyond the targeted one and identify tasks that differ from the described ones. It seems appropriate to study the interaction of learning strategies and the tools used, since understanding the mechanism the educational activity of students makes it more effective to build learning tasks in foreign language classes.

First of all, an overview of the theoretical foundations is presented, the used the model of learning a foreign language, the place of individual characteristics of students and the use of educational technologies in teaching a foreign language [3]. Further, the method of work is described by presenting the research protocol and the results obtained. One of the most well-known among the various developed models of learning a foreign language is the Monitor Model H. Dulai, M. Bert and S. Krashen and Good Language Learner Model by N. Neumann et al. Monitor Model is a classic model, because it comes from assumptions and gives forecasts. At the same time, the term "model" when describing the Good Language Learner Model is misleading, because this model is a list of variables when learning a foreign language

and has no direct relation to learning theories language. When considering these models as a basis for studying the individual characteristics of students, P. Skehan notes that Good Language Learner.

It highlights various aspects of successful learning, as well as a quantitative assessment of various parameters, which allows us to demonstrate the degree of influence of one variable on another. This information promotes understanding of the effects of interaction – having a list of event parameters facilitates the identification of points intersections during interaction.

P.Skehan also points out that in the monitoring model there is room only for universal processes in the absence of consideration of individual characteristics. It is assumed that when comparing the initial data, all students should process the information provided in the same way and at the same speed. Good Language Learner Model with its division of relevant variables into categories lends itself to an empirical approach. This approach consists in defining a clearly defined area for research and collecting data in this area. The obtained data can be used to develop a theory. Within the framework of this approach, the study of the individual characteristics of students it can be built more efficiently, therefore, this model seems to be suitable as a basis for studying the interaction of individual characteristics and pedagogical support in the process of teaching foreign languages.

Figure 1 shows a diagram of the students involved in learning a foreign language based on Good Language N. Neumann's Learner Model, developed by P. Skehan. The model is divided into five groups of variables when learning a foreign language: three groups of independent variables ("category and material", "learner" and "con text") and two groups of dependent variables ("learning" and "result"); each group is divided into several parameters. You can change the selection and name of different elements in each group, but the basic principle of the scheme will remain unchanged. The arrows show the influence of different groups of variables on each other. At the initial stage of training, there is an initial state, the result is achieved after the completion of the training process.

It is also seen that the element "category and materials" affects the "context" and that the "social context" plays a special role in the practice of language. We have provided a conceptual framework of the individual characteristics of students based mainly on the cognitive model of learning. Studies of the individual characteristics of students are more concerned with the differences between them than similarities. [4] This contrast between the two types of research is typical for psychology, but not for the study of foreign languages.

Most of the research is devoted to the study of individual characteristics of students when teaching a foreign language, focused on analyzing their impact on the learning outcome, not on the learning process itself. Relying on Good Language Learner Model, it seems possible to include learning strategies in the educational process and study the influence of pedagogical action on their use by students. Individual characteristics of students can be divided into two categories. The category of variables describes cognitive, affective and socio-cultural aspects of a person at the

beginning of learning. They may change over time, but it is assumed that they are stable when performing one or another task.

On the other hand, strategies are the systematic and purposeful application of certain methods that can be used to facilitate and improve the quality of the learning process. Learning strategies can be defined as metacognitive knowledge that allows you to understand when and how to use the processes and data already available to the student. This term refers both to the actual mechanism of functioning of students, to their knowledge about the use of strategies, and to students' knowledge of language learning.

Three factors that play a role in when choosing a strategy: target setting, individual characteristics of the student and the nature of the educational material. Teaching Russian to Italian speakers is an even more difficult task, since this process is complicated by anamorphism two languages. In order for the training to be really effective, it is necessary to bring the student's involvement to a higher level by working at the metacognitive level. While at the earliest stages of learning it is important to rely on the native language and on well-known elements of a foreign language (foreign words, borrowings, etc.), subsequently, with the help of oral and written texts, the student begins to deduce grammatical rules himself.

It should be noted that the reliance on the translation from Russian into Italian of individual sentences or the explanation of grammatical rules distinguishes the Italian educational approach from the Russian, this is also expressed in the structure of textbooks. For example, in textbooks on the Russian language published in Italy; Russian textbooks, although written entirely in Russian, do not take into account linguistic specifics, almost always provide for the use of explicit grammar (explanation of grammatical rules accompanying examples); in turn, Russian textbooks, although written entirely in Russian, do not take into account linguistic specifics the addressee. Obviously, Italian manuals are designed to develop strategies for effective communication in Russian, so their immediate goal is to provide a correct understanding of morphosyncratic categories and their meanings, which is facilitated by the use of the student's native language.

Therefore, different learning strategies should be used at different stages of learning the Russian language or combined with each other to facilitate the assimilation of a foreign language and communicative structure. A certain strategy is chosen based on the needs of the student, age, level of knowledge of the language, the number of classroom hours. Summarizing the above, we can say that in the strategies of teaching and learning the Russian language in Italy, there is most often transition from implicit to explicit grammar. Russian grammar is replaced by an analytically formal approach (the study of individual rules and individual propositions of a foreign language) with a contextualized, situational approach, especially at an advanced level (teaching Russian syntax and difficult cases of Russian grammar).

Russian translation strategy (the distinction between Russian and Italian languages, where Italian is the original language system) should be gradually abandoned in order to leave room for learning in a foreign (Russian) language. At the

level of assimilation, this corresponds to gradual transition from systematic and conscious learning (awareness of morphological and syntactic features of Russian language) to intuitive, which contributes to the development of foreign language phonemic-speech hearing [5].

Learning styles and strategies in recent years, the cognitive aspects of learning have become the subject of increasing attention. It is important, however, to find out what the real significance of learning styles in the classroom space is, so that teachers and students can take full advantage of them. Studies have shown significant gender differences between men and women who study language: women use a wider range of strategies than men. In addition, learning styles play a crucial role in choosing language learning strategies.

Approved, that the styles and learning strategies of an individual student can work together with a certain teaching methodology. Research in this area has shown that the propensity for a certain learning style influences the choice of the type of learning strategy. From the teacher's point of view, learning styles have their counterpart in teaching styles or in the teacher's preferences in choosing and presenting educational material. The teaching style can be based on their own teaching style or on imitation of models observed in the past, but it is important that often in pedagogical practice there is a discrepancy between the teaching style and the language learning style of some students.

References:

1. Brown D.H. / Principles of language learning & teaching. / 5th Ed. Pearson: Longman - 2007
2. Cevese C. / Grammatica russa. / Morfologia. / Teoria ed esercizi. / Milano: Hoepli - 2000
3. Chavronina S.A. / Shirocenskaja A.I. / Il russo. Esercizi. Roma: il punto editoriale - 2007
4. Chernyshov S.I. / Poekhali! Russkij yazyk dlya vzroslyh . Nachal'nyj kurs. - 2013
5. Ferro M.C. / Sull'utilità della "grammatica esplicita" e della "traduzione didattica" nell'insegnamento del russo ad apprendenti italo-foni adulti // G. Moracci Incontri fra Russia e Italia. Lingua, letteratura, cultura. Milano: LED - 2017

UDC 372.8

THE SPECIFICS OF THE USE OF ENGLISH IN THE HOSPITALITY INDUSTRY

Бахтиярова М. Б., Сайлау А. Е., Тойлыбай А.Б.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Әлем бойынша саяхаттау және шет тілдерін білмеу мүмкін емес. Көптеген адамдар егер сіз саяхаттағыңыз келсе, онда сіз әртүрлі тілдердің массасын білуіңіз керек деп санайды, бірақ бұл ұстанымды бәрі бірдей бөлісе бермейді.

Резюме: Невозможно путешествовать вокруг света и не знать иностранных языков. Многие люди считают, что если Вы хотите путешествовать, то нужно знать массу разных языков, но далеко не все разделяют эту позицию.

English is one of the most important languages in the world. To date, it ranks second in the list of the most widely spoken languages on the planet. English is recognized as the official language in 53 countries of the world, and 300-400 million people consider it their native language, in addition, about 1 billion more study it as a second language. In total, one fifth of the world's population uses English today. Nowadays English is used as the main language for international communication. News, websites, user manuals and books are translated primarily into English. International scientific conferences, forums, presentations are also held in English. He is a worker in most computer programs, and 71% of the world's correspondence is also conducted in the language of Great Britain and America. Show business is also closely connected with the English language, almost every singer strives to sing at least a few songs in English, which increases the chances of his popularity in other countries. In the field of cinematography, most of the novelties are also released initially in English. Even in the field of advertising, more and more companies are choosing English-language names, slogans and logos [1].

Such popularization of the language suggests that knowledge of English in the modern world is practically mandatory. Removing the language barrier when traveling, watching movies and reading literature in the original, understanding English-language songs, the ability to make friends from other countries is only a small thing that allows knowledge of English. In the business world, its importance is even greater. Only fluency in English will allow you to apply for positions in leading Russian and foreign companies, develop or open your business abroad, as well as enroll abroad to study. In the hospitality industry, English also plays an important role. Since this language is currently international and generally accepted, knowledge of English is important for those who work in the framework of business tourism and hospitality, but not only for everyday tasks, but also for promotion.

The hospitality industry is one of the largest and fastest growing systems of the economy sector. Hospitality occupies an important place in any hotel enterprise. The hospitality industry is not only a human approach to service. These are also advanced technologies for fast order processing and submission, provision of well-coordinated technical aspects in customer service (Internet access, high-quality telephone communication, affordable long-distance and international tariffs), prevention of customer desires. Which guest will not like it when they not only take care of him, but also anticipate possible wishes? Modern man is ready to pay decent money to have a good rest. The organizers of hotels, hotels and other popular holiday destinations should take this important point into account and try for the pleasure of the client [2].

The term "hospitality" deserves special attention, as well as the accompanying business sector - the hospitality industry. The hospitality industry is a collective concept for numerous and diverse forms of entrepreneurship that specialize in the market of services related to the reception and service of guests. There is no list of all the main activities that it covers The hospitality industry is closely connected with foreign languages. Every year the number of travellers increases.

It is impossible to travel around the world and not know foreign languages. Many people believe that if you want to travel, you need to know a lot of different languages, but not everyone shares this position. Most travellers are people who speak only one language and have no intention of staying at home [3].

Tourism is a branch of the economy of the non-productive sphere, enterprises and organizations of which satisfy the needs of tourists in material and non-material services, the main function of which is to provide a person with a full and rational rest. Tourism is the fundamental basis of the economy of many developed and developing countries of the world. Currently, it has turned into an industry of international scale, occupying the third place in terms of income among the largest export sectors of the economy, second only to the oil industry and the automotive industry [4]. Tourism is understood as one of the forms of migration of the population that is not associated with a change of residence or work. The need for its definition arose in the first half of the XX century and was due to the widespread increase in tourist flows, the growing economic importance of tourism and, as a result, attempts to statistically record travelers. International tourism today is a sphere of the socio-economic complex, which in many countries has turned into a rapidly developing industry. Currently, every 7th workplace in the world is in the tourism business.

According to the forecasts of the WTO (World Tourism Organization), by 2020 the number of international tourist arrivals will amount to 1.6 billion, i.e. 3 times higher than in 2000. The daily expenses of tourists, excluding air transportation, will grow to \$ 5 billion per day.

Currently, international tourism has received significant development and has become a massive socio-economic phenomenon on an international scale. Its rapid development is facilitated by the expansion of political, economic, scientific and cultural ties between States and peoples of the world.

The hospitality industry is closely connected with foreign languages. Every year the number of travelers increases. But it is impossible to travel around the world and not know foreign languages. Many people believe that if you want to travel, you need to know a lot of different languages, but not everyone shares this position. Most travelers are people who speak only one language and have no intention of staying at home. Traveling, staying in a hotel, as in a temporary home (home away from home), the guest expects to get into a pleasant atmosphere, not to have difficulties in communication, if necessary, to receive help and information. Comfortable conditions are that he is understood, and he understands speech in another country.

International tourism today is a sphere of the socio-economic complex, which in many countries has turned into a rapidly developing industry. Currently, every 7th workplace in the world is in the tourism business. According to the forecasts of the WTO (World Tourism Organization), by 2020 the number of international tourist arrivals will amount to 1.6 billion, that is, 3 times higher than in 2000. The daily expenses of tourists, excluding air transportation, will grow to \$ 5 billion. in the day.

Currently, international tourism has received significant development and has become a massive socio-economic phenomenon on an international scale. Its rapid development is facilitated by the expansion of political, economic, scientific and

cultural ties between States and peoples of the world. Based on the above, the specialists of the hospitality industries who directly communicate with the guest are required to know English. Knowledge of English is a criterion necessary for a successful career. It is generally believed that in a few years, when applying for a prestigious job, the questionnaires of candidates without knowledge of English will not even be considered [5].

There is a process of globalization in the world - the emergence of a hybrid world culture, the mixing of national traditions, and the strengthening of cooperation between nations. It manifests itself in the unification and unity of the most diverse aspects of people's life - their worldview and worldview, politics and economics, social life and production, science and education, culture and art, religion and language, sports. The processes of global globalization and integration have led to a rapid growth of intercultural contacts in all spheres of our life. It has firmly included such situations of intercultural communication as studying at school and university on exchange, internships of scientists, international conferences, joint ventures, tourist trips, exhibitions, tours, sports competitions, etc.

Thus, one of the conditions for successful adaptation in the social space is the possession of foreign languages. English is an important component in the life of a modern person, and everyone will be able to find more than one reason for studying it and improving skills. Factors that determine the study of foreign languages. ·Work - knowledge of a foreign language will help you find a more promising job, get a promotion, go on a business trip to another country. ·Science - without the knowledge of foreign languages by scientists, it is impossible to get acquainted with foreign sources and interact with foreign colleagues. ·Study - to study in other countries and study their culture and art. · Emigration. ·Religion - preaching religion in different countries of the world. ·Personal motives - international marriages, communication with foreign friends, hobbies. ·Travel. Confident command of a foreign language - new opportunities in the international market!

References:

1. Volkov Yu.F. Introduction to the hotel and tourism business: A textbook. Rostov n/A, 2009., from 89
2. Gromov A.Z. Job description of the hotel manager (hotel) 2012.,c123
3. Zorin I.V., Kvartalnov V.A. Tourism as an activity. M.: Finance and Statistics, 2011., from 27
4. Kozlova V.A., Hotel classifications and features of providing hotel services 2010.,c345 .Kozlov K.R. Kolmovskaya N. Pitfalls of the hotel business 2012.,p69 .Laiko M.Yu., Rodionov A.S. Once again about the personnel. Who is right: hotels or universities? // Parade of hotels. 2009.,c34
5. Lyapina I.Y. Hotel business. Organization and technology of hotel services: Textbook. Ed. 2-E. M.: Publishing Center "Academy", 2013., p. 56

SEMANTIC TYPOLOGY OF CONDITIONAL CONSTRUCTIONS IN ENGLISH

Валиханова (Тайбасар) Г.А., Бегімкүл Ж. А., Бондарева Е.А.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: мақалада қазіргі ағылшын тіліндегі шартты құрылымдардың жұмысының жан-жақты (семантикалық және прагматикалық) сипаттамасы келтірілген.

Резюме: в статье дано комплексное (семантическое и прагматическое) описание функционирования условных конструкций в современном английском языке.

The specificity of simple sentences lies in the absence of a specially designated formal boundary between DP and MP: DP is a circumstance of a condition, which is expressed, as a rule, by a noun introduced by prepositions, DP is the whole sentence except for the circumstance of the condition, and the finite verb form is used in it (But for his heart problems Ashe might easily have become one of America's leading politicians by now).

In compound sentences (CS):

1) two independent parts of the conditional constructions are clearly distinguished, acting as separate proposals;

2) the formal indicator of communication - the compositional union - actually functions as a subordinate one, since it is an indicator of conditional communication;

3) in both sentences, the finite forms of the verb are used, and imperative forms are often used in the first sentence.

There are several types of CSs:

a) CS with a condition expressed by an imperative sentence + the conjunction or or and. The consequence in such cases can be expressed by a sentence with finite verb forms, and it can also be imperative. The second sentence expressing the consequence, as a rule, refers to the moment following the moment of speech "now", and in the case of joining with the union or is interpreted only as a threat or warning, and in the case of joining with the union and, it can be interpreted not only as a threat, but also as a promise [1]. This interpretation depends on whether the listener considers the situation as desirable or undesirable;

b) CS, where both parts (condition and consequence) affirmative sentences connected by the conjunction or and;

c) CS with a nominal group expressing the condition;

d) a syndetic CSs.

Sentence sequences have the following features:

1) both parts of the conditional constructions are formally clearly expressed in them;

2) there is no formal indicator of the relationship between the parts of the conditional constructions;

3) in each sentence, as a rule, the finite forms of the verb are used.

In such CC, the parts (condition and consequence) are syntactically independent of each other (Assume your wife cheated on you. How would you react?).

Since CC are bipredicative constructions (i.e., they represent two propositions or two states of affairs, one of which depends on the other in a certain way), then they are primarily characterized by the structure of CS - are constructions specifically designed to explicitly mark the dependence of one proposition on another. The formal syntactic status of the CC is important when deciding which CC in the language are prototypical, and which are peripheral, capable of transforming into the original ones. In English, complex sentences with the conjunction *if* are among the prototypical ones, and the order of the parts of the CC, in which the dependent part expressing the condition stands before the main one expressing the consequence, is dominant [2].

The following components are important for the semantic characteristics of the CC:

- 1) attitude to the world (real, possible, impossible);
- 2) tax dependence between condition and consequence;
- 3) the temporal relationship of the condition and consequence (i.e. their absolute localization on the time axis).

When analyzing the first component, it is usually noted that the state of affairs in both the condition and the consequence are considered by the speaker in relation to the real world not as valid (factual), but as possible or impossible, and non-activity, thus, is a distinctive feature of any conditional constructions. At the same time, the analysis carried out in the work shows that there are contexts in which this semantic feature of the conditional constructions is suppressed.

Firstly, there are conditional constructions, the semantic feature of which is their relative fictiveness. In this case, we are talking, first of all, about the so-called iterative CC (i.e. CC, in which repeated states of affairs are expressed) and generalized or generalized CC (i.e., those in which rules, norms, regulations, patterns are expressed, the characteristic feature of which is the absence of deistic elements).

Secondly, the speaker can pronounce the utterance, which contains a proposition, the reliability of which was indicated in the preface, while not expressing doubts about the truth of this proposition. This is typical, first of all, for a conditional construction with the meaning of logical inference, where the information in the RF can appear as an argument motivating the subsequent conclusion and represent a real fact, and the RF (investigative component) does not express a specific result of the action, but "a conclusion made as a result of certain logical operations based on the available information and "the fund of general knowledge of "communicants". For example: /# is trying to locate a friend)-A: 'I just went by her house, and the light was on.' - B: 'Oh, if the lights on, then she must be at home.' In this case, the speaker uses the "established" proposition (information) (which is part of the really existing world) "the light is on" as a starting premise in order to explicitly present the course of his thoughts, reasoning, thus on the basis of his existing knowledge reflected in the proposition- p (condition) the speaker outputs the proposition- q. I.e. it can be assumed that the main function of such statements is not the representation of

proposition- p as possible or impossible in the real world, not the construction of hypotheses about various alternative situations, but the ability to make some kind of inference based on information about the state of affairs in the real world that he has at his disposal.

In such contexts, the CC introduced by the if union function almost identically, and can be replaced by the reason sentences introduced by the since union. The specifics of the conditional situation, which distinguishes it primarily from the causal situation - the presence of alternative opposition or in other words, the sense of alternativeness has been repeatedly pointed out, but it has also been repeatedly pointed out that this sense, present in most conditional constructions, may be absent, suppressed by context. The presence of a fragment in the statement indicating the real reason "in itself with sufficient reliability indicates that the object of the argument is the real state of things in the world" [3]. As noted in. the unions if and since form an ordered pair on the so-called quantitative scale or Horn scale $\langle S, W \rangle$, where the two juxtaposed expressions are arranged as an ordered pair, with S being the "strong" member of the pair, a W(weak) - "weak".

If we consider these two unions in a minimal pair comparison without context support, then a sentence with a "weak" form of if implies uncertainty with respect to the propositional content of the subordinate clause, while a sentence with a "strong" form of since does not. At the same time, contexts are quite possible in which it is possible to talk about the absence of uncertainty in the speaker who utters the CSt.

When analyzing the second component of the characteristics of the conditional constructions (the tax dependence between the condition and the consequence), the relative location on the time axis of the states of affairs indicated in the condition and the consequence is indicated. This parameter is, in principle, relevant for all polypredicative constructions, which include CC, which are a bipredicative construction in which two propositions or two states of affairs depend on each other in a certain way, and the concept of taxis focuses on various types of conjunction of actions that make up a polypredicative complex [3].

This component can take three values:

- 1) p before q,
- 2) p later q,
- 3) p at the same time q.

However, if we take into account the standard interpretation of the conditional constructions: in the DP of the conditional constructions, such a state of affairs is denoted, which, if it is implemented, is accompanied by another state of affairs, denoted in the MP of the conditional constructions, then it can be noted that the concomitant is standardly deciphered either as following (i.e. p before q), or as simultaneity (i.e. p simultaneously q). Any polypredicative construction, including the CC, as a rule, represents a sequence of events or steps in reasoning iconically: the order of statements in narrative discourse corresponds to the order of events that they describe, and thus the temporal order of speech forms most often tends to mirror the order of the events described during time according to the dominance of the iconic character of the signification.

However, at first glance, there are examples of CC with the reverse time sequence of their parts, which contradicts the idea of cogitation - this is, for example, a CC with the value of logical inference: If the entry is blank, the mail message has not been inspected previously. Explanations of such examples may consist in the fact that, firstly, the status of a speech act of logical inference can be attributed to the MP of such CC, i.e. the conditional connection in this case is established not between the propositions of the DP and the DP, but between the state of affairs expressed in the RF and the speech act constituting the DP of CC, which accompanies the state of affairs expressed in the condition. Secondly, here we can talk about iconic motivation, reflecting the idea of following in a broader sense: "mentioning one phenomenon after another" (putting things one after another). In this case, by "phenomena" we mean the premise (expressed in RF) and the consequence (logical conclusion) (expressed in DP). A distinctive feature of any conclusion is that the premise precedes the conclusion that is made on its basis.

The second type of conditional sentences consists of sentences that express unlikely, unreal assumptions relating to the present or future tense. To denote an unreal, imaginary consequence that is predetermined by an unreal condition, correlations of non-perfect forms of the subjunctive mood are used. The value of the improbability of the DP arises due to the lack of complete information or confidence in the speaker.

However, it is obvious that the speaker assumes that the chances for the implementation of the situation-p are minimal. In addition to its main meaning (representing a situation as remote from the real world, unlikely, impracticable, although not completely impossible), conditional constructions of this kind can be used based on other reasons: the principle of politeness. "Switching" to past tense forms may signal the use of a speech strategy of negative politeness or politeness of maintaining distance, when the speaker wants to soften his utterance as much as possible, without imposing his opinion or the expressed proposal, request to the interlocutor.

References:

1. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью (референциальные аспекты семантики местоимений) / Е. В. Падучева. изд. 3-е, стереотипное. - М. : Едиториал УРСС, 2013. -288с.
2. Гаджиев Э. И. О. Особенности употребления союзов "while" и "when" в современном английском языке / Э. И. О. Гаджиев // Теория и практика общественного развития. – Краснодар: Издательский дом «ХОРС», 2014. – С. 309 – 311.
3. Саржина Е. М. Сложное английское предложение в разных грамматических традициях: проблемы терминологии / Е. М. Саржина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. - Тамбов: Грамота, 2015. -№ 3. – С. 84 – 87.

USING VISUAL MEANS IN THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH IN ENGLISH

Джорабек А. А., Махамбет Ү. М., Нематиллаева М.В., Арисбекова Г. Т.
Университет «Мирас», г. ШЫМКЕНТ, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тілінде ауызша сөйлеуді дамытуда визуалды құралдарды қолдану туралы зерттелді

Резюме: В данной статье изучено использование наглядных пособий в развитии устной речи на английском языке

The problem of using visualization in foreign language lessons has been and remains relevant. Nowadays, when mankind strives for a society without borders, seeks to familiarize with the cultural heritage and spiritual values of the peoples of the world, knowledge of a foreign language as a powerful tool of intercultural communication has become in demand and prestigious.

Therefore, today in teaching foreign languages, the scope of application of visualization in teaching foreign languages has significantly expanded and its inventory has become more complex: from movements and gestures, from pictures and objects to videos and complex computer programs, with the help of which the teacher at the lesson and in extracurricular work on the subject has the opportunity to demonstrate fragments of objective reality. Foreign language is one of the school subjects, which students master in the process of active speech activity, in its four types - speaking, listening, reading and writing. Therefore, such teaching aids as visual aids give an opportunity to provide motivational and inductive level of communication.

J.A. Comenius considered visualization to be the main rule of teaching. Proceeding from sensualistic views ("there is nothing in the mind that was not in the sensation before"), J.A. Comenius put sensual experience in the basis of cognition and learning and proclaimed the "golden rule of didactics": everything that is possible to present for perception by the senses, namely: visible - for perception by sight, audibility - by hearing, smells - by smell, subject to taste - by taste, accessible to touch - by touch [1].

The principle of visualization J.A. Comenius opposed to verbal, passive learning. To realize visualization he considered it necessary to use real objects and direct observation of them, and if it is impossible - models or copies of objects or phenomena. Thus, J.A. Comenius developed a very valuable idea about the wide application of various visual aids at school.

When students have the necessary figurative representations, it is necessary to use them for the formation of concepts, for the development of abstract thinking of students. This rule applies not only to middle and high school, but also to elementary grades.

Visibility in teaching contributes to the fact that students, thanks to the perception of objects and processes of the world around them, form ideas that

correctly reflect the objective reality, and at the same time the perceived phenomena are analyzed and generalized in connection with the learning objectives.

The principle of visualization in teaching is important because:

-helps a person to recreate the form, essence of the phenomenon, its structure, connections.

-forms visual and auditory culture of a person;

-provides the teacher with feedback, as far as the student has mastered the educational material, understood it and comprehended it.

The principle of visibility does not assert that an image in the learning process is created instantly and involuntarily.

Extensive use of one or another type of visuals in difficult to understand text fragments that require visual explanation, concepts and definitions, phenomena and processes, as well as optimal use of visuals to "enliven" the entire material (both printed and electronic) can improve perception, understanding and assimilation, optimize learning time, increase the effectiveness of learning and cognitive activity in general.

Manuals of this kind help the teacher to:

a) relate the concept to the subject in the shortest possible way and leave a more lasting trace in the learners' memory;

b) stimulate students' expressions at different levels;

c) create a situation of lively communication;

d) revitalize the pedagogical process.

The speed of perception of educational information, its understanding, assimilation and consolidation of knowledge depends on visualization, as well as on accessibility, semantic completeness and other useful properties of theoretical material.

Also, in order to attract special attention of students at the lesson, many teachers use visual teaching. What is visual teaching? Yes, it is such teaching, which is based not on abstract ideas and words, but on concrete images.....

A teacher who wants to imprint something firmly in the youth's memory should make sure that as many sense organs as possible - ear, eye, voice, sense of muscular movements and even, if possible, smell and taste, take part in the act of memorization. The principle of visualization of learning in modern didactics is the orientation to the use of a variety of means of visual presentation of relevant learning information in the learning process [1].

Also in modern didactics it is stated that the principle of visibility is a systematic reliance not only on specific visual objects (people, animals, objects, etc.) and their images, but also on their models.

In teaching practice, the use of visual aids is combined with the teacher's word. The ways of combining the word and visual aids with all their diversity make up several basic forms. One of them is characterized by the fact that through the word teacher directs the observation, which is conducted by students, and knowledge about the appearance of the object, about its structure, about the ongoing processes, students get from the observed objects.

To make teaching aids visual, it is necessary to identify the main properties of the studied phenomenon (i.e., to turn it into a model), to adequately reflect these properties (i.e., to make the model isomorphic to the studied phenomenon).

The problem of using visualization in teaching is closely related to the problem of modeling of educational material. Models allow mapping the phenomena and objects of the real world to a set of abstract symbols and concepts, and the links between them - to the links between the corresponding abstractions. But let's start with the very concept of "model", which is used in many areas of science.

Modern technologies are closely embedded in our life. In the educational process, they help the teacher to solve various pedagogical tasks, to facilitate the process of perception and its assimilation by students.

Thanks to modern computer technologies, it is possible not only to realize static models of illustration in all details, but to present these models in dynamics, i.e. in motion. The use of such forms of visualization, which not only supplement verbal information, but also act as carriers of information, contributes to increasing the degree of thinking activity of students.

The speed of perception of educational information, its understanding, assimilation and consolidation of knowledge depends on visualization, as well as on accessibility, semantic completeness and other useful properties of theoretical material [2].

The practice of teaching has developed a large number of rules that reveal the application of the principle of visibility. Here are some of them:

- Remembering a number of objects presented in nature (in a picture or in models) is better, easier and faster than memorizing the same series presented in verbal form, oral or written.

- The golden rule of learning is to present everything that can be presented for perception by the senses, namely, the visible by sight, the audible by hearing, odors by smell, the accessible by touch.

- Never limit oneself to visualization - visualization is not the goal but the means of learning.

- It should be remembered that concepts and abstract statements reach the mind more easily when they are supported by concrete facts, examples and images.

- Observations should be systematized and put in the relation of cause and effect independent of the order in which they were observed.

- When applying visual aids, they should be considered first as a whole, then as major and minor, and then again as a whole. . Using different types of visuals, one should not be carried away by an excessive number of visual aids: this scatters attention and prevents the perception of the main thing.

It is necessary to use modern means of visualization: educational television, video recording, codoslides, poly-screen projection [3].

The use of visual aids fosters attention, observation, develops the culture of thinking. The principle of systematicity and consistency. A person has scientific knowledge only when it clearly reflects the picture of the external world, is a system of interrelated concepts. The universal means and the main way of formation of

scientific knowledge is organized learning; the system of scientific knowledge is created in the sequence that is determined by the internal logic of the educational material and cognitive capabilities of students. Thus, the principle of systematicity and consistency of learning is the acquisition of knowledge in a system, their sequential assimilation. In practical activity, the principle of systematicity and consistency of learning is realized by following many rules of learning, the most important among which are the following:

- The use of schemes, plans. It is necessary to divide the content of the studied material into logically completed parts.

- Foundational disclosure and consideration of each question, paragraph of the plan.

- It is necessary to remember: what is elementary and simple from the point of view of history and logic, often turns out to be the most difficult for conscious assimilation.

- It is necessary to make "reference" notes, structural and logical schemes of the educational material, which facilitate the process of assimilation of knowledge.

- Repeat earlier learning more often to ensure systematicity and consistency in learning.

- Repeat what has been learned not only at the beginning of a lesson, class and not only at the end in order to consolidate the acquired information, but also at the end of each logically completed segment of learning.

- Care for the way and form of expressing thoughts.

- Comprehension of a system requires logic, and the formation of it requires feelings and emotions. Concepts explain, images entice, stimuli win to action.

- Generalizations and systematization are obligatory at the end of a section or course.

- It is important to teach and accustom to systematic analysis of their own mistakes [4].

The formed system of knowledge is the most important means of preventing their forgetting. Forgotten knowledge is quickly restored in the system, without it - with great difficulty. A.J. Comenius noted: everything should be conducted in an inseparable sequence so that everything today fixes yesterday and paves the way for tomorrow.

It should be noted that modern principles of didactics determine the requirements for all components of the educational process - the logic of learning, goals and objectives, the formation of content, the choice of forms and methods, stimulation and analysis of achieved results. Having studied the material, we can conclude that visualization in didactics is one of the most well-known and intuitively understood principles of teaching, used since ancient times. The rationale for this principle is relatively recent: human sensory organs have different sensitivity to external stimuli, the vast majority of people have the greatest sensitivity to visual organs.

Список использованной литературы:

1. Артемов В.А. Психология наглядности при обучении. М., 2014. 345с.
2. Калашникова О.А. Профессионализация обучения английскому языку с использованием средств визуальной наглядности в авиационном вузе // Научно-методический электронный журнал «Концепт». - 2016. - № S7. - 0,4 п. л.
3. Полат Е.С. Некоторые концептуальные положения организации дистанционного обучения иностранному языку на базе компьютерных телекоммуникаций // Иностранные языки в школе, 2015. - №4
4. Карпенко А.В. Соотношение наглядности и моделирования в обучении: Ист. аспект. // Начальная школа плюс до и после. 2014, № 4.

УДК 81'367.332:821.161.1-31"18"

РОЛЬ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ПОВЕСТИ Л.Н.ТОЛСТОГО «ЮНОСТЬ»

Джуманкулова Н.Д.
Шымкентский университет, г. Шымкент, Казахстан

Резюме: Данная работа посвящена вопросу об односоставных предложениях и их роли в повести Л.Н.Толстого «Юность». Предмет исследования — структурные и семантические особенности односоставных глагольных предложений во внутренней речи героев. Определённо - личные, безличные предложения помогают читателю понять, что происходит с душой молодого человека в самые важные периоды его жизни.

Изучение односоставных предложений показывает богатство средств русского языка, его способность выражать самые тонкие смысловые оттенки не только с помощью лексического и фразеологического состава языка, но и путем использования «арсенала» синтаксических конструкций. Краткость односоставных предложений, способность актуализировать что-либо одно, наиболее важное для сообщения (действие, состояние, признак, предмет или явление и т. д.) и создают их особые свойства. [1]

В глагольных односоставных предложениях различные глагольные формы употребляются как независимые. Общее свойство всех глагольных односоставных предложений — бессубъектность.[2]

По совокупности семантических и структурных свойств среди односоставных предложений выделяются следующие основные типы:

Определенно — личные (Повесть «Юность» глава 3 - Буду каждое воскресенье ходить непременно в церковь, и ещё после целый час читать Евангелие)

2. Неопределённо — личные (Глава 33 — В околке рассказывали про её образ жизни такие ужасы...)

Обобщённо — личные (На ошибках учатся)

Безличные (Глава 2- Мне хотелось измучиться, оказывая эту услугу Николаю)

Инфинитивные (Быть грозе великой)

Номинативные (Зима. Вот и зима)

Вокативные («предложения — обращения»)

Односоставные предложения отличаются друг от друга способом выражения главного члена, степенью синтаксической членимости и синтаксической квалификацией главного члена, характером второстепенных членов, количеством их и т. д. [1]

В современной науке нет единого мнения об односоставных предложениях.

Мне показалось интересным понаблюдать за ролью односоставных предложений в повести Л.Н. Толстого «Юность».

Л.Н. Толстой написал автобиографическую трилогию «Детство», «Отрочество», «Юность» в 1857 году. События в повести происходят в 1844-1845 годах в России, в Москве и в имении Иртеньевых. Николай Иртеньев — шестнадцатилетний юноша из дворянского сословия. Писатель описывает период взросления героя, который готовится вступить во «взрослую» жизнь. В повести «Юность» много безличных предложений, так как повествование ведётся от первого лица и автор старается передать мысли и переживания своего героя. Часто используются сложные предложения, в составе которых есть односоставные предложения.

Глава 13 «Я большой» [3]

Вследствие этого я велел заложить дрожки и решил, что мне лучше всего съездить на Кузнецкий мост сделать покупки. (СПП, главная часть — двусоставное предложение, придаточная часть — односоставное, безличное предложение).

Глава 33 «Соседи» - Меня очень удивило в первый день нашего приезда то, что папа назвал наших соседей Епифановых славными людьми, и ещё больше удивило то, что он ездил к ним. (СПП, главная часть — односоставное, придаточная — двусоставное предложение)

Определенно-личные предложения

В определенно-личных предложениях выражается действие (признак), соотнесенное с определенным деятелем (носителем признака), который, однако, словесно не обозначен. Указание на конкретного деятеля содержится в формах глаголов 1–2-го лица, а также повелительного наклонения, которые выступают в роли главного члена предложения . [2]

- Глава 3 «Мечты»— Буду каждое воскресенье ходить непременно в церковь, и ещё после целый час читать Евангелие. (1-е лицо) [3]

2.Стану отыскивать таких бедных, сироту или старушку...

3.Потом буду ходить каждый день в университет пешком и в точности буду исполнять всё. Буду составлять лекции и даже вперёд проходить предметы... (В этих предложениях есть намерения совершить действие).

Глава 6 «Исповедь» - Откройте все ваши прегрешения без стыда, утайки и оправдания...(2-е лицо, мн.ч.)

Глава 9 «Как я готовлюсь к экзамену» - Или тоже сидишь за книгой и кое-как сосредоточишь всё внимание на то, что читаешь...

Или вечером сидишь один с сальной свечой в своей комнате. (2-е лицо)

Глава 15 «Меня поздравляют» - Не советую ему и не желаю...(1-е лицо)(
Призыв или совет)

- Съездим туда, а потом вернёмся ко мне и будем продолжать пикет.

- Живи по-своему не пляши ни по чьей дудке, это лучше всего.

Глава 38 «Свет» - Постучите. (2-е лицо) Так приходите, по крайней мере, скорей в гостиную.

Глава 35 «Как мы приняли это известие» - Вот рассуждай с ними. (2-е лицо)

Глава 41 «Дружба с Нехлюдовым» - Гораздо лучше здесь посидим, поболтаем. (1-е лицо, мн.ч.)

ВЫВОД: Определённо — личные предложения представлены двумя группами: повествовательными и побудительными.

Неопределенно-личные предложения

Основным значением неопределенно-личных предложений является выражение независимого действия, деятель словесно не обозначен и грамматически представлен как неопределенный.

Главный член неопределенно-личных предложений выражает действие, его отнесенность к неопределенному деятелю и к моменту речи посредством глагольных форм 3-го лица ед. или мн. ч. прошедшего времени/ [2]

1.Глава 24 «Любовь»

В нашем отечестве не только всем рассказывают про свою любовь (3-е лицо), но рассказывают про неё непременно по- французски.(Действующее лицо неизвестно, но это не важно)

Глава 33 «Соседи» - В околке рассказывали про её образ такие ужасы, что Мессамена в сравнении с ней была невинное дитя.(СПП, первая часть — односоставное, неопределенно-личное предложение)

Глава 10 «Экзамен истории» - Наконец начали вызывать фамилии.(Значение обобщённости)

Глава 38 «Свет» - Меня завили. (3-е лицо, мн.ч.)

ВЫВОД: Безличные предложения составляют большую разновидность в использовании односоставных предложениях во внутренней речи героя. Это позволяет автору охарактеризовать внутреннее состояние души героя.

Обобщенно-личные предложения

В этом виде предложений действие приписывается обобщенному деятелю. Независимое действие утверждается как вневременное, т.е. конкретно не соотнесенное с моментом речи. Эти значения выражаются в личных глагольных формах 2-го лица ед. ч., 3-го лица мн. ч., 2-го лица повелительного наклонения:

Глава 37 «Дмитрий» - Нет в мире человека великодушнее его.(Подчёркивает неповторимость, уникальность человека) [2]

ВЫВОД: Обобщенно — личные предложения отражают действия, состояния , типичные для всех героев повести.

Безличные предложения

Общим значением безличных предложений является утверждение независимого действия, не соотнесенного с деятелем. Содержание главного члена безличных предложений составляют: а) обозначение независимого признака – действия, состояния, б) выражение несоотнесенности действия с деятелем, в) синтаксическое время. Показатель данных значений – форма безличности: 3-е лицо ед. числа, прош. времени, ср. Рода. [2]

1.Глава 2 «Весна» - Мне хотелось измучиться, оказывая эту услугу Николаю.

Случалось ли вам лечь спать днём в пасмурную дождливую погоду?

Глава 5 «Правила» - Надо было разлиновать бумагу.

Глава 10 «Экзамен истории» - Мне было досадно и оскорбительно.

Глава 12 «Латинский экзамен» - Сначала мучило меня разочарование не быть третьим, потом страх вовсе не выдержать экзамена...(Значение невозможности выражают значение отрицания возможности)

Глава 13 «Я большой» - Мне хотелось движения и деятельности.(Значение желательности)

Глава 22 «Задушевный разговор с моим другом» - В воздухе было совершенно тихо и пахло свежестью.

Глава 39 «Отношения между нами и девочками» - И надо было слышать и видеть его в это время, чтобы оценить то глубокое...

Глава 38 «Свет» - В комнате стало темно.(Состояние природы)

Глава 28 «Валахины» - Из этого тяжёлого положения вывел меня на время приход в комнату старой Валахиной. [3]

ВЫВОД: Употреблены безличные предложения со значением психического и физического состояния человека; состояния природы; состояния, вызванного отсутствием кого-либо или чего -либо. Это важно для изображения внутреннего мира персонажа.

Инфинитивные предложения

В инфинитивных предложениях выражается независимое действие, не соотнесенное с деятелем. В этом они сходны с безличными. Однако в безличных предложениях независимое действие представлено как процесс, протекающий во времени, а в инфинитивных – только как желательное, возможное, неизбежное. [2]

Глава 15 «Меня поздравляют» - Продолжало казаться очень весело. (Значение нерешительного предположения)

Глава 20 «Ивины» - Но прежде, чем к князю, по дороге надо было заехать к Ивиным. (Предполагаемое действие)

ВЫВОД: Инфинитивные предложения обозначают действие, которое должно (или не должно) быть совершено или желательно.

Номинативные предложения

В номинативных предложениях выражается бытие предмета в настоящем времени. Как бытийное значение, так и указание на совпадение бытия с

моментом речи проявляются в главном члене, независимо от наличия или отсутствия в предложении других членов. [2]

Глава 8 «Вторая исповедь» - Дело-то, дело-то господское...

ВЫВОД: Назывные (номинативные) предложения употребляются реже.

Заключение

Односоставные предложения играют важную роль в синтаксической организации внутренней речи героев в повести «Юность». Определённо — личные, безличные и инфинитивные предложения позволяют пронаблюдать, раскрыть внутренний монолог героев. Мы узнаём, что происходит с душой молодого человека в период взросления, который много думает, размышляет о своём будущем месте в жизни, о понятии благовоспитанности, которое требует огромного внутреннего труда над собой.

Прочитав повесть «Юность», я делаю вывод для себя, что каждый человек должен самосовершенствоваться, т. е. работать над собой, чтобы достичь поставленной цели в жизни. Я тоже составила «Правила жизни» для себя.

Список использованной литературы:

1. В.В. Бабайцева, Л.Ю. Максимов. Современный русский язык. Часть III. М., «Просвещение»1981, с.91-92
2. Под ред. Л.Л. Касаткина.Русский язык. М., «Академия», 2001
3. Л.Н.Толстой.«Юность» М., «Советская Россия». 1983
4. Интернет -источники:
  - russkiiyazyk.ru>sintaksis/typy-odnosostavnyh-...
  - obrazovaka.ru>russkiy-yazyk/odnosostavnye-
  - infourok.ru>vidy-odnosostavnyh-predlozhenij-

УДК 811.111

TONGUE TWISTERS AND THEIR ROLE IN IMPROVING THE PRONUNCIATION

Джусупова М.Д., Ермекова С.А., Рахматуллаева Ю. Ф., Розиваева С.Ф.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада айтылымды дамытудағы ағылшын тіліндегі бұралулардың рөлі қарастырылады. Тіл бұрмаларын қолдану дикция мен айтылымды қалыптастырудың, шет тілін меңгеру үдерісін жеделдетудің өте маңызды факторы болып табылады.

Резюме: В данной статье рассматривается роль скороговорок английского языка в развитии произношения. Использование скороговорок является очень важным фактором в формировании дикции и произношения, ускоряющие процесс овладения иностранным языком.

Tongue twisters - literally "tongue twister" - are the term used in English. However, when we pronounce the word of the language for the first time, our language becomes jumbled, regardless of the language (it is tough even in our mother tongue). But this is our mother tongue, which we have known from childhood. When

you start learning another language, things change. When your brain and speech organs become accustomed to foreign sounds, it becomes harder to pronounce them. We study words and sentences and comprehend how to pronounce them. However, this is insufficient. It is not enough to know how to pronounce the sounds; the brain must be taught to generate the proper signals, and the speech organs must practice saying them in order to do the necessary motions. This is where the most well-known tongue twisters can help.

Tongue twisters are activities that help to accelerate the process. They are born to speak effectively, and if you are an orator, your life is one enormous practice and one chance not to be missed. Simultaneously, English learners frequently hear the adage, "Don't worry about your pronunciation, worry about your silence." We can agree on some points. Yes, but only in part. He is not envious of individuals who know the rules but disregard the article for fear of saying the wrong thing.

Foreigners, on the other hand, understand where we came from. You can learn reading and pronunciation norms without linguistic noise by reading aloud, listening to native speakers, and repeating after them, but tongue twisters help you learn faster.

Because most English sounds are not the same as Russian sounds, you must practice to sound like a true English or American. You can learn to speak a foreign language elegantly, clearly, and fluently with consistent and accurate language practice [1].

Language Twisters is a game that can only be played while studying English as a foreign language. Radio and television hosts, journalists, and anyone who must speak in public frequently can benefit from their assistance in developing appropriate diction. They will assist you in speaking appropriately and elegantly in any place or language.

Language turns are many, according to analysis. Language can be brief or long, rhyming or not, continuous or incoherent, logical or senseless, repetitive or not. There are a lot of them. When I initially met this species, I had no idea how many there were. But not like us. By the way, if you search for English symbols on English-language websites, you'll find simple sounds like [b] that aren't worth practicing:

A large black bug bites a large black bear, but the black bear bites back!

There is good blood and bad blood. (Good blood, bad blood).

I believe they are directed at speakers of English [b], a language that we do not speak.

When the language's pronunciation is already perfect, everything is pronounced weirdly, and you want to know what it means. Many people advise against going there, considering it a thankless work. After all, the original translation provides nothing, and some of them have no sense at all; they are simply a collection of words. For example:

Rubber bumpers for children.

Some language twists retain some meaning. Monolingual monolingual translation is ineffective. Finding a precise Russian equivalent is really tough. Because each rhyme is essentially a "game" of foreign words.

Thousands of tongues are wagging in delight. (Thousands of noises exited the tongue).

Tongue twisters aid in the accurate pronunciation of consonants in both Russian and English. Tongue twisters are available to help you practice all of the sounds in the English language. Difficulty with a certain voice is a matter of personal preference. Naturally, certain sounds are more difficult to say than others. Let us examine them more closely.

Some language patterns are founded on true occurrences and have a history of their own. Let's have a look at some of them [2].

The most famous and at the same time very difficult tongue twisters for practicing the sounds "j" and "s":

He sells shells on the beach;

The shells he sells are sea shells I believe.

So if you sell shells on the beach,

I believe the shells are beach shells.

I'll tell you right away not to think about the meaning. You may try to interpret this collection of words as "he sells shells on the beach that are 100% sea shells" and then stop because the rest of the words are merely incredibly difficult combinations. It is difficult to replicate the initial stage when collected. This linguistics is based on the life of a real person, Mary Anning (1799-1847), an Englishwoman. Mariam and her father used to dig for seashells and small stones on the shore of their hometown when she was a child. Mariam discovers animal bones when she is 12 years old. He initially mistook it for a crocodile, but it turned out to be a dinosaur! He was the creator of modern paleontology and produced many spectacular discoveries during his career. Anning was named to the Royal Society's list of women who have made notable contributions to science in 2010 [3].

Most of the time, no language translators interpret; it makes no sense. More exactly, the set of words in the language's tone has little meaning. These words are organized so that you learn particular sets of sounds that are quite similar but still distinct. It turns out that the language's crown jewel is a vast universe. The twists and turns of English in this tongue provide a grain of traditional knowledge. They represent the people who built them's history, worldview, traditions, values, customs, intelligence, and humour.

The English language contains hundreds of idioms. They were developed and improved throughout ages by several generations of people. In English, a tongue twister is a tiny witty paragraph with little significance; tongue twisting is a real game with many beneficial outcomes. There are many different types of complex language. Any linguistic turn, in my opinion, is developed particularly for educational purposes. As a result, the child enjoys learning to pronounce words correctly. It was the same before, and it will be the same again. And linguistic noise is crucial when it comes to teaching a foreign language.

You may learn a group of sounds in an exciting fashion while also remembering the meaning of some words by selecting crucial language twists. Tongue twisters can be simple or complex, making them an excellent tool for

beginners. There are languages to suit every taste and hue! They play a vital role in helping students learn to correctly pronounce sounds and words, find the proper diction, and eliminate speech faults. And this is crucial in communication [4].

Working on languages is vital for prospective translators, businesspeople who attend international conferences, exhibits, and symposia as part of their job, and those who simply like to listen. Language Twisters is a great way to learn English while also practicing your spoken language. They are frequently employed as puns and as a kind of entertainment for children in the English-speaking world. These short yet strong lines are intended to help the speaker improve his or her English speaking and diction. The presence of a rhythm that enhances recall is a distinctive trait of language contortionists. There is a well-known method for dealing with tongue bumps: read syllables slowly, then words slowly, then quicker, faster, and very rapidly, but correctly.

References:

1. English tongue twisters / EnglishTongueTwisters./Compiled by Yulia Gadaeva-2016
2. Garifulina O. V. Rhymes and tongue twisters in English - 2020.
3. Starostina A. A., Nebalueva Ya. A. The influence of tongue twisters on English pronunciation // Young scientist. - 2015. - No. 3. - P. 40-41.
4. Shcherba, L.V. Language system and speech activity / L.V. Shcherba // - M.: 2013. - P. 189.

УДК 37.013

THE ROLE AND PLACE OF MNEMONICS IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY IN PRIMARY SCHOOL

Досаева А. С., Кыдырбаева А. Қ., Қайназар А. Қ., Медеуова Ж. М.
Университет «Мирас» г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада бастауыш мектепте шет тіліндегі лексиканы оқыту процесінде мнемотехниканың ролі мен орны қарастырылады. Мнемотехника педагогикалық технология ретінде бастауыш сынып оқушыларының есте сақтау қабілетін дамытуға және лексикалық бірліктерді есте сақтауға ықпал етеді.

Резюме: В данной статье рассматриваются роль и место мнемотехники в процессе обучения иноязычной лексике в начальной школе. Мнемотехника как педагогическая технология, способствующая развитию памяти младших школьников и запоминанию лексических единиц.

According to the basic (educational) according to the curriculum, the subject "Foreign language" is studied from the 2nd grade, since it is this age that is noted as the most favorable for starting learning foreign languages. During this period, it is especially important to instill in the student an interest in a foreign language, to develop memory, imagination, thinking. Given that children are currently over-saturated with information, it is necessary that the learning process for them be entertaining and developing.

Learning a foreign language is inextricably linked with the need to memorize a fairly large number of lexical units, because knowledge of vocabulary, according to many linguists, is fundamental in foreign language communication.

Indeed, it is difficult to imagine a full-fledged conversation in a foreign language when its participants do not possess the necessary lexical means and have difficulties in choosing them. In the process of learning, students are faced with the problem of memorizing a huge number of words necessary for the implementation of communicative activities.

Mastering a new vocabulary is the most time-consuming process in learning a foreign language. To make it entertaining and indefatigable, it is natural for every teacher to present knowledge to his students in an exciting way: drawings, pictures, games, interesting videos, figurative speech, etc. The more interesting the lesson is, the more exciting games it uses. However, this solves only part of the learning problem. In order to ensure the preservation of words in the memory of students, a foreign language teacher needs to know the techniques of memorization and master them.

In this regard, modern science has the necessary resources – quite serious attention is paid to mnemonics or mnemonics. Both of these words, meaning the same thing, come from the Greek "mnemonikon" – the art of memorization. Scientists believe that this term was coined by Pythagoras of Samos (6th century BC).

The Greeks developed the rules of memorization, and they called this art "mnemonics" after the goddess of memory – Mnemosyne. For all its apparent simplicity, mnemonic techniques and rules were based on fundamental principles, which at the same time were very effective when the task of improving memory was set. The Greeks discovered that in many ways our memory is based on associations, in other words, the work of memory largely depends on the ability to detect and fix various connections between objects. What is strongly associated is remembered, and what does not form strong associative links is forgotten. The first works on mnemonics that have survived to this day belong to the pen of Cicero and Quintilian, and date back to about 86-82 BC. The ancient Roman statesman and politician, dictator, commander and writer Gaius Julius Caesar (102 – 44 BC) is considered a supporter of mnemonics.

In the Middle Ages, mnemonics developed in such European countries as France, Italy, Germany, etc. Mnemonics gained its new scientifically grounded impetus in the development when the doctrine of the associativity of human memory became widespread in Europe in the XVIII-XIX centuries.

Thus, the famous scientist Eme Paris taught the art of memorization in various educational institutions in France from 1820 to 1830.

In Germany and throughout Europe, the spread of mnemonics was promoted by Herman Cote, as well as the de Casitilla brothers (Portugal), the Polish scientist Richard Yazvinsky, the Dane Reventlov (Karl Otto) and others.

Currently, the definition of mnemonics is relevant, which is cited by M.A. Ziganov in his work "Mnemonics. Memorization based on visual thinking":

"Mnemonics is a system of internal writing that allows you to consistently record information into the brain, transformed into combinations of visual images. Mnemonics uses the natural memory mechanisms of the brain and allows you to fully control the process of memorizing, storing and recalling information" [1].

How does mnemonics work? When a person connects several visual images in his imagination, the brain captures this relationship. And in the future, when recalling one of the images of this association, the brain reproduces all previously connected images.

Mnemonics is based on the principles of image association and verbal processing, which implies the operation of several types of memory simultaneously. Memory is considered one of the main cognitive processes. Philosophers, psychologists, physiologists, and educators have long been interested in memory.

To ensure the safety of information in memory, it is necessary to know and master the techniques of memorization.

In their works, many researchers (A.V. Blokhina, D.D.Buranova, E.A.Gazeeva, O.N.Golovko, M.Yu.Matyugin, etc.) express the opinion that the use of mnemonic techniques in foreign language lessons can become a real assistant, allowing to achieve the effectiveness of the formation of lexical skills. When learning using mnemonics, the natural memory mechanisms of students are activated, and the process of learning a language ceases to be so tedious, it becomes controlled in terms of preserving and remembering information. Mnemonics is an instrumental skill that helps to avoid difficulties associated with memorization.

According to modern researchers, modern pedagogy actively introduces psychological methods, techniques and technologies into the educational process.

The role and place of mnemonics are considered by them from three sides: as a psychological technology dealing with the development of memory, as a pedagogical technology and as a health-saving technology.

In our research, we focus on mnemonics as a pedagogical technology in teaching foreign language vocabulary in elementary school and as a valeological technology.

I.V.Andreeva notes in her works that as a technology of pedagogical mnemonics helps elementary school students in mastering the program using various methods of memory development that create a comfortable environment in the classroom [2].

Such scientists as A.V. Blokhina, N.A.Voznyuk, A.N.Leontiev, T.B.Nikitina, etc. it is argued that the use of mnemonics techniques in the process of teaching foreign language vocabulary is effective. Thus, the well-known psychologist A.N. Leontiev was an adherent of the use of auxiliary methods in the practice of teaching vocabulary of a foreign language and considered mnemonics "undoubtedly a powerful pedagogical tool."

In addition, A.N.Leontiev advised teachers to deliberately and carefully choose auxiliary methods of memorization, and first of all to ask themselves how and by what means the memorized material is retained in memory, which law of memory is the basis for the chosen technique. The problem of organizing memorization should

allow students to avoid the formation of such connections that close the retained material into artificial systems that deprive it of its real meaning.

Mnemonics as a pedagogical technology provides students with easier assimilation of program material and helps to create a comfortable environment in the classroom. The educational process, built with the inclusion of mnemonics techniques, prevents memory overload, takes into account the so-called "individual formula for the development of each child", provides the necessary knowledge for self-development, promotes the intellectualization of memory, a reasonable understanding of the surrounding world and their place in it.

Modern requirements of society and the rapid increase in the information flow lead to the intensification of the educational process and, as a result, constant overloads and disturbances in the state of mental and somatic health of students. This served as an incentive for the development of valeological support of the educational process. Health-saving issues play a special role in primary school. The transition from preschool to primary school age is accompanied by primary school students with psychological, emotional and physical difficulties, overcoming which requires the efforts of both children and teachers.

The problems of valeological (health-saving) support are dealt with by I.V.Andreeva, G.A.Chepurnoy, M.A.Lopatin, etc. They pay attention to the fact that it is necessary to bring pedagogical technologies in line with the natural laws of the development of the body and psyche of primary school students, that is, to make them nature-friendly, health-preserving.

In their research, they studied the issues of the positive impact of mnemonics on the health of students. So, in the study of I.V.Andreeva

"Mnemonics as a pedagogical technology in the valeological support of primary school students" focuses on the health-saving potential of mnemonics. The author emphasizes that the educational process, built on a mnemonic basis, is valeologically justified, since it allows for the metered and semantic orientation of the material intended for memorization. This prevents memory overload, reduces the possibility of failures of students when memorizing educational material and stressful situations, eliminates fear, stiffness, uncertainty of students in the classroom.

The possibilities of mnemonics, its potential allow it to be used as a health-saving technology in the process of teaching a foreign language in elementary school.

Having considered the main roles of mnemonics in teaching a foreign language in elementary school, we will address the issues of introducing this technology into the educational process. According to G.A.Chepurny, the introduction of mnemonics technology into the educational process is possible if there is a mnemonics training program or a circle program. Also, foreign language teachers are recommended, for example, the development of various simulators or techniques to improve the assimilation of new foreign language vocabulary by students. For more effective implementation of mnemonics, teachers are invited to test their methods and techniques during school and after school hours [3].

Thus, mnemonics in the modern educational process has a place of pedagogical, psychological and valeological technology, which is recommended for testing in classroom and extracurricular work.

Using several types of memory of primary school students at the same time and contributing to the competent organization of the processes of memorization and preservation of information, mnemonics technology in foreign language lessons allows solving the problem of learning foreign language vocabulary without overloading and overexerting students, without harming their health.

Mnemonics helps to activate the reserve capabilities of younger schoolchildren, reveals internal psychological laws that allow them to learn easily and joyfully.

References:

1. Bakken, J. P. and C. G. Simpson (2017). "Mnemonic strategies: Success for the young-adult learner." *The Journal of Human Resource and Adult Learning* 17(2): 79-85.
2. Kordjazi, Z. (2014). "The effect of visual mnemonic support practice on the reading comprehension of psychology texts." *European Online Journal of Natural and Social Sciences* 3(4): 840-848.
3. Safa, M. and R. Hamzavi (2013). "The Effect of Mnemonic Key Word Method on Vocabulary Learning and Long Term Retention." *Journal of English Language Teaching and Learning* 12.

UDC: 373.1.

INFLUENCE OF THE NEUROLINGUISTIC PROGRAM ON THE DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE THINKING

Дүйсек Г.Б., Батырбай А.Қ., Умирбек Ж.Ш., Исабекова З.Б.
Университет “Мирас”, г. ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тілі сабақтарында студенттердің практикалық сауаттылық деңгейін арттыруға және оқыту қызметінің жалпы тиімділігін арттыруға көмектесетін нейролингвистикалық бағдарламалау әдістерін қолдану қарастырылған.

Резюме: В статье рассматривается использование методов нейролингвистического программирования на занятиях по английскому языку, что способствует повышению уровня практической грамотности учащихся и повышает общую эффективность педагогической деятельности.

In the modern educational system, the problem of reducing the level of practical literacy of students is becoming increasingly urgent.

In my opinion, the use of neurolinguistic programming techniques contributes to successful learning and the formation of strong spelling and punctuation skills within the limits of program requirements. This technology can be used in a regular secondary school when implementing the state standard program in the system of class-lesson teaching of subjects.

Everyone is accustomed to the fact that you need to develop memory, attention, intelligence, and improve your body. But for some reason, few people pay attention

to the brain itself, on which the development of all this in most cases depends. Even the body will not develop and improve unless the brain is properly tuned in and thinks about how to approach work on the body.

Everyone knows that the brain consists of two parts: left and right. They do different things. And at the same time, for some, the left side functions better, for others, the right, and for the happiest, both. Naturally, the winners are those who make the most of their wealth [1].

The left hemisphere thinks logically. The right helps to create new things, generate ideas, as it is now fashionable to say. However, you can be a mathematician with a well-developed left hemisphere and still not invent anything new. Or you can be a creator and throw out ideas left and right and not implement any of them due to the inconsistency and illogicality of your actions.

Such people also exist. And they only lack one thing: working on improving their brain, bringing it into a harmonious state. Meanwhile, psychophysicists have long developed a system of exercises for this. It's good in this regard for musicians, for example, pianists. They were already made harmonious from early childhood. After all, the most important tool for brain development is your hands. Acting with two hands, a person develops both hemispheres.

Education is a very complex process that we, teachers, consider as a specially organized joint activity of us and our students to realize the goals of education in the conditions of the pedagogical process.

It is no secret that the success of education depends on many factors, where the relationship between the student and the teacher and the individual characteristics of the teacher himself play an important role. This is the erudition, originality of the teacher's personality, his culture, interests and hobbies... The attitude towards students, expressed in pedagogical tact and optimism, is also of great importance. No less significant in this matter is the professionalism of the teacher, which is manifested in deep knowledge of the laws of the educational process, child psychology, as well as mastery of diagnostic methods and educational technologies [2].

Technology is a model of joint activity thought out in every detail, containing a system of scientifically based techniques and techniques that contribute to the establishment of such relationships between the teacher and students, in which specific educational goals are optimally achieved.

One of these new technologies is neurolinguistic programming.

What are the sources of this complex name?

The "neuro" part refers to the neuronal processes of vision, hearing, touch, etc., that is, to the sense organs that we use in the process of perceiving external stimuli.

The "linguistic" part indicates the importance of linguistic elements as a reflection of one's own thoughts.

The word "programming" means a method by which we can control our own thoughts and behavior, much like a computer is controlled.

This educational technology, in essence, is designed to embody the eternal desire of teachers to find the “key” to each student, to open “channels” for the transfer of knowledge to him [3].

The theory of neurolinguistic programming (NLP) represents the process of education in the form of the movement of information through the human nervous system.

The NLP model distinguishes:

Information transmission system: information input, storage, processing and output - reproduction in one form or another;

Two types of information: sensory (neuro) and verbal (linguistic), hence the name “neurolinguistic”;

Three types of children, differing in the development of visual (vision), auditory (hearing) or kinesthetic (touch) channels of information;

Two types of children differ in the development of different hemispheres of the brain: left hemisphere (where the processes of logical, verbal thinking are localized) and right hemisphere (where emotional processes are mainly concentrated).

We all know that each child has his own individual combination of characteristics of the nervous system, which determine the success or failure of the technology used. The technology of neurolinguistic programming is one of the technologies of individual education, focused on taking into account and using the psychological typification of children and, in essence, is psychotherapeutic (J. Grinder, R. Bandler). This technology uses great opportunities for training and education (re-education) of a person on the positive that is contained in his subconscious.

In domestic pedagogy, this has always been called pedagogical optimism, faith in the child, and has been successfully implemented in practice [4].

The nature of the combination of indicators of receptivity to myth and information depends on the left hemisphere or right hemisphere. NLP (Neuro Linguistic Programming) is a combination of experience and thinking.

The left-hemisphere type is characterized by logic, systematicity, symbolism, verbliness, sensitive time boundaries, clear formulation of ideas and conclusions, and connection with practice.

The right-hemisphere type is characterized by intuition, abstraction, fantasy, non-verbal perception of the world, and an analogue approach to the perception and assessment of events. Feelings and emotions dominate in it, artistry and aesthetics are manifested [5].

NLP (neurolinguistic programming) is a popular area of practical psychology and psychotherapy that has become widespread in various areas of life. A person who knows NLP influences the subconscious of his listeners or his own subconscious with the help of specially selected phrases - linguistic constructions. NLP has become one of the most popular psychological practices with the help of which a person can change his psyche and influence other people in order to model their behavior.

The influence of NLP on the subconscious occurs through soft Ericksonian hypnosis. It is very different from the classical technique, which completely turns off

consciousness. A person proficient in NLP can put his interlocutor into a light trance by adjusting the breathing frequency, eye contact, metaphors and figurative phrases that correspond to the mental characteristics of a person. The trance state helps to shift attention to the inner “I” and facilitates the flow of information into the subconscious. The interlocutor’s consciousness does not turn off. But the speaker gets the opportunity to bypass his “filters,” which allows him to inspire sympathy and inspire trust [6].

References:

1. Brown D.H. Principles of language learning & teaching. 5th Ed. Pearson: Longman, 2007. 410 p.
2. Cevese C., Dobrovolskaja Ju. Grammatica russa. Morfologia. Teoria ed esercizi. Milano: Hoepli, 2000. 705 p.
3. Chavronina S.A., Shirocenskaja A.I. Il russo. Esercizi. Roma: il punto editoriale, 2007. 382 p.
4. Chernyshov S.I. Poekhali! Russkij yazyk dlya vzroslyh. Nachal'nyj kurs. M.: Zlatoust, 2013. 280 s. [In Rus].
5. Ehrman M.E., Oxford R.L. Effects of sex differences, career choice, and psychological type on adult language learning strategies // The Modern Language Journal. 1989. № 73. P. 1–3. doi: 10.1111/j.1540-4781.1989.tb05302.x.
6. Ferro M.C. Sull’utilità della “grammatica esplicita” e della “traduzione didattica” nell’insegnamento del russo ad apprendenti italo-foni adulti // G. Moracci (a cura di) Incontri fra Russia e Italia. Lingua, letteratura, cultura. Milano: LED, 2017. P. 57–78. doi: 10.7359/834-2017-ferr.

УДК 37.013

DRAMATIZATION AS A MEANS OF TEACHING SPEAKING IN A FOREIGN LANGUAGE TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS

Елтай Қ. М., Амантай А. Н., Балтабаева Р. Б., Досманбетова А. С.
Университет «Мирас» г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада драматизация бастауыш сынып оқушыларын шет тілінде сөйлеуге үйрету құралы ретінде қарастырылады драматизация сөйлеуді оқытудың тиімді әдістерінің бірі болып танылады. Біріншіден, бірқатар себептерге байланысты драматизация оқушыларды шет тілін үйренуге ынталандырады. Екіншіден, драматизацияны қолдану кезінде оқушылардың жас ерекшеліктері ескеріледі..

Резюме: В данной статье рассматривается драматизация как средство обучения говорению на иностранном языке учащихся начальной школы. Одним из эффективных приёмов обучения говорению признаётся драматизация. Во-первых, в силу ряда причин драматизация мотивирует учащихся к изучению иностранного языка. Во-вторых, при использовании приёма драматизации учитываются возрастные особенности учеников.

Since ancient times, theatrical performances have been considered the most visual and emotional forms of knowledge and experience transfer. Many years later, theatrical art became not just a way of teaching and transferring experience, but also a school of aesthetic and moral education of students. It is the theater, combining music, dance, painting, literature, poetry and many other types of art, that best affects

the emotional world of a child. Acting classes reveal the sphere of feelings in a child, the ability to put oneself in the place of another person, to sympathize, empathize and rejoice with others

The history of dramatization as a method of teaching speaking in a foreign language begins in the 60s of the XX century. "At that time, the dramatization approach was used by Peter Slade and Brian Wayne, who are considered the founders of this approach in teaching" [1]. Also, such scientists as S. Holden, A. Mali, A. Duff, J. Radford, I.B. Ibsen and others made a great contribution to the development of methods of using dramatization in teaching speaking in a foreign language.

A. Maley made a huge contribution to the development of the use of dramatization as a means of teaching speaking in foreign language lessons. In his work "Drama Techniques in Language Learning", devoted to dramatization, A. Maley argues that dramatization in the learning process should not be understood as passive memorization of replicas and acting out dialogues [2]. It means that it is important to use dramatization not as preparation for a concert or performance, it is necessary to use it throughout the learning process. The main value lies not in the result, but in the process. A. Maley is convinced that dramatization is a methodical technique that allows teaching English without restrictions within the framework of a school subject, and it is applicable at all levels of education and in all types of classrooms.

In addition, A. Maley emphasizes that for many students at the initial stage, a foreign language seems artificial and inanimate, since the main learning process is the analysis of grammatical constructions and memorization of new vocabulary. When using only such methods, only the cognitive aspect is activated, and language is not only knowledge, but also emotions. The human mind and body form a single whole, so it is important to take this connection into account in the learning process, creating situations of real communication in foreign language lessons. It is dramatization that helps to return the emotional component of the speaking process in foreign language lessons, which allows you to pay attention not only to physical activity, but also to the content and meaning of what you have learned. Thanks to the method of dramatization, attention is first paid to the content, i.e. the studied material, and then to the form, i.e. the language is applied in practice.

Exercises with elements of dramatization require certain conditions or situations in which the place, time and conditions of communication are discussed. However, the most important thing is not the external environment, but the feelings and emotions that the participants of the game must convey. The emotional side of speech is expressed using intonation, lexical units and grammatical constructions.

Another advantage of receiving dramatization in foreign language lessons is the involvement of all students in gaming activities. The role that the student adheres to throughout the entire process helps him to be active throughout the entire lesson. In addition, the teacher in this case plays the role of an assistant, an organizer of the educational process, and not a central figure to whom the attention of the entire class should be drawn.

S.N. Savina believes that "the specificity of the dramatization game lies in the fact that simultaneously with the development of the linguistic side of the material, work is being done on its stage embodiment." It follows from this that a foreign language teacher must have a high level of proficiency in intonation, a wide range of voice, expressive facial expressions and gestures. These requirements are necessary so that the teacher can show the children how to speak correctly from the stage, how to move correctly, how to properly hold the attention of the audience. During the staging of the dramatization game, a positive assessment of the teacher is important for students, this helps to overcome the shyness and stiffness of children.

Also, the teacher should take care of creating the necessary level of language proficiency in children, pick up materials, contribute to the inspiration of children. When assigning roles, it is important to take into account the opinions of students. It should also be noted that the attributes of dramatization play a significant role in the preparation. For example, costumes or decorations. It is the attributes that activate children's imagination, immerse them in a foreign language environment.

In order to intensify the educational process, improve the level of language proficiency, scientists, methodologists, teachers are actively searching for a means to increase the emotional background of the lesson, causing and supporting interest in learning, allowing students to express themselves, assert themselves, experience a sense of success. One of the ways to solve these problems is to use dramatization in English lessons [3].

Features of dramatization as a means of teaching:

- motivation;
- lack of coercion;
- individual, deeply personal activity;
- training and education in a team and through a team;
- development of mental functions and abilities.

Thus, dramatization can be both within the lesson, in generalizing classes, in home reading and speech development lessons, in repetition lessons, and in extracurricular work. Dramatizations help to consolidate and expand the studied vocabulary, unobtrusively and without monotony to work out grammatical material.

Dramatization and creative exercises develop a wide variety of abilities and functions:

- speech;
- intonation;
- imagination;
- memory;
- observation;
- attention;
- associations;
- technical and artistic abilities (work on the stage, costumes, scenery);
- rhythm.

All this contributes to the development of the creative personality of the child.

A.V. Konyshева identifies four main types of dramatization that are used in the process of teaching a foreign language: pantomime; improvisation; informal dramatization; formal dramatization.

Pantomime is mainly based on non-verbal communication. Spoken aloud replicas are only part of communication, not its basis. In general, nonverbal communication is of great importance for verbal communication. It allows you to express emotions using facial expressions and gestures. By changing the facial expressions or the position of the hands, you can convey various emotions: happiness, anger, joy, confusion, surprise, apathy, etc. For example, a shrug of the shoulders expresses uncertainty, open hands can express openness or greeting. The active use of facial expressions and gestures has always been important for the stage; therefore, it is worth starting the training of dramatization with pantomime. Later, other students can be asked to voice the actions performed by the main participants of the pantomime.

Improvisation implies unprepared dialogues. This type of dramatization is based on the following principles:

- lack of preparatory work (writing a script, memorizing roles). The goal of improvisation is complete spontaneity. Students do not have time to prepare, their roles and situations are presented to them immediately before staging. It is also quite easy to prepare for a teacher: all that is needed for a lesson is a list of situations for improvisation. The fewer details are presented in the task for improvisation, the better, as this contributes to the development of students' imagination.;

- improvisation is carried out directly at the lesson, usually at its final stage;
- the material for improvisation is only works known to all students, as well as works just read by students or chapters of the work;

- students are given complete freedom to choose the language means to implement the chosen role, only the plot of the work is preserved; when distributing roles, it is necessary to ensure that each student receives a new role every time.

Improvisation is effective both for working in pairs and in groups, depending on the communicative situation. Props and sound effects can be used in it, which encourages students to be creative.

Informal dramatization is considered one of the simplest, but at the same time the most unpredictable in terms of student behavior. This type of dramatization implies ingenuity and freedom in the interpretation of the material [3]. There is a great degree of spontaneity. It is difficult for a teacher, especially at the initial stages, to predict the verbal and nonverbal behavior of students, therefore, this type of dramatization causes difficulties. Informal dramatization does not involve reading and memorizing dialogues. Having no restrictions in the choice of language means determined by the text of the story, students are free to use lexical and grammatical structures and, thus, have the opportunity to develop skills of unprepared speech.

Formal dramatization, unlike informal dramatization, has a clear structure. Students either read a pre-written dialogue, or reproduce a dialogue memorized for dramatization. Some students like to memorize roles, but for others it takes a lot of time and is tedious for them. Instead of sounding natural, students find themselves

shackled and squeezed. To avoid this, you can let them read the lines, and the narrator – the words of the author.

In our opinion, formal dramatization is the most effective type of dramatization for teaching dialogical speech to elementary school students. It allows you to clearly define the lexical units and speech patterns that will be used to play out the plot. This is necessary because younger schoolchildren do not yet have a large vocabulary and a variety of speech structures. This type of dramatization will help to memorize the material.

As for improvisation, this type is, of course, quite difficult for elementary school students. In turn, pantomime will be present in every type of dramatization, helping to make speech livelier and emotionally filled.

Summing up all types of dramatization, the following stages of preparation can be distinguished:

- selection of material for dramatization;
- selection of lexical units and speech turns;
- study of the material with students;
- working out individual characters with students;
- memorizing the hero's lines;

It is necessary to dwell in detail on the point devoted to the choice of material for dramatization. The material for dramatization should correspond to the age of primary school students, the interests of children and be useful for real life.

Folk tales are considered to be the most suitable material for primary school students. Games of doctor, trading, etc. are suitable for improvisation. Songs, poems, folk games will also be a good choice.

From this material, one can gradually move on to dramatizations of fairy tales, folk songs, poems, individual poetry, and generally suitable narrative material, free reproduction of historical and geographical plots, acting out ready-made children's plays, and, finally, acting out plays composed by children themselves.

Also, an important point is the elaboration of the characters. The main moment of dramatization at school is the transformation of a child playing into his hero, the creation of an independent dramatic experience in his imagination [4]. It is important to allow the child to work out his character himself, to contribute his ideas, so that his hero would be a work of his creativity. Thus, the dramatization will be based on the method of amateur performance and creativity. The main process occupies a more important place than the result, the preparation of the script, the elaboration of the character, scenery and rehearsals will positively affect the child's thought processes.

It must be remembered that for a reproducing child, only his play, only his experience, his illusion of an actor, and not the experience of the auditorium, not the illusion of the audience, normally exists.

This method of work, however, gives immeasurably greater external results, in the sense of creating the most vivid artistic images, than the old method of memorization. Each rehearsal with this method of work adds new external discoveries of the child's inner experiences, deepens and improves the experience itself, helps to enter the role more and more.

Thus, the use of the method of dramatization in the classroom requires careful preliminary study of the work or its part. Both the content of the passage and the distinctive features of each character should be worked out in detail and understood, as this facilitates the production. As a result of the study, the student gradually gets used to the role, pushes his personal attitude to the hero or events into the background and creates a new image.

Dramatization is one of the most effective techniques that helps to create a situation of real communication and helps to build your speech behavior depending on the situation. Dramatization also develops students' memory, attention, intonation, perception and thinking.

It should be noted that it is impossible to build the entire learning process only on the reception of dramatization. One of the most important tasks of a teacher is to develop lessons that combine a variety of approaches to learning to speak a foreign language.

References:

1. Maley, A. and Duff, A. (2015). Drama techniques in language learning: a resource book for communication activities for language teachers. Cambridge: Cambridge University Press. p. 123
2. Case, D., and K. Willson. (2003). English sketches. Oxford: Macmillian Heinemann.
- Davies, P. (2014) The use of drama in English Language Teaching. TESL Canada Journal, 8 (1), p. 87-99.
3. Денисова Л.Г., Чалкова Е.Г. Приём драматизации как средство эстетического воспитания/Иностр. языки в школе. 2014, №1 – С. 45-49
4. Димент А.Л. Приём драматизации как средство неподготовленной речи учащихся/Иностр. языки в школе. 2017, №2 – С .84-89

UDC: 373.1.

THE DIDACTICS OF FOREIGN LANGUAGES AND THE TEACHING/ LEARNING PROCESSES

Ералы Д. Е., Рахматулла А. И., Қарсыбай Д. Н., Камбарова (Максүтова) Д. О.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақала шетелдік студенттерді оқудың әр түрін оқыту әдістемесіне арналған техникалық мамандықтар. Оқудың түрлері мен түрлерін, олардың ерекшеліктерін қарастырыңыз. Қарауға ерекше назар аударылады, таныстыру, іздеу және зерттеушіге оқу түрлері. Мәтіндерді іріктеу бойынша ұсыныстар беріледі.

Резюме: Статья посвящена методике преподавания различных видов обучения иностранных студентов технические специальности. Рассмотрим виды и виды обучения, их особенности. Особое внимание уделяется просмотру, ознакомление, поиск и исследование виды обучения. Даны рекомендации по подбору текстов.

Considering the process of learning to read in three aspects that are inextricably linked with each other (reading as a type of speech activity, as a means of learning, as a learning goal), we consider, what is the most important aspect is the target orientation of reading. It is the learning goals that determine the specifics of all other

components of the learning system. "Goals are understood as planned results of activities. The relationship between goals and learning outcomes is fundamentally important, since the degree of their compliance (or inconsistency) is an indicator of the effectiveness (or inefficiency) of training." Each student begins to read the text with a specific purpose, which is determined by his every day or professional needs. Following N.V. Shcherba in the scientific and methodological literature, it is customary to distinguish three learning goals RCT at the preparatory faculty: practical, general education, educational. The leading role is played by a practical goal, since foreign students of non-philological profile study Russian for communication, in particular for communication in the educational and professional sphere.

Foreign students the preparatory faculty should learn to read scientific-style texts, as well as prepare to read texts from textbooks on specialty. S.K. Folomkina, based on a study of the professional needs of foreign students, concludes that "reading in professional activity serves to satisfy not so much the communicative as the cognitive needs of specialists". And further adds that of the two ways reading – to yourself and out loud – a specialist needs to own the first one. In turn, we believe that at the preparatory stage of training it is not possible to limit ourselves to reading to ourselves, since the reading technique at this stage has not yet been perfected to the level of automatism and many sounds disappear or are lost, are mispronounced, the meaning of the word is not understood.

Therefore, we believe that it is advisable to use reading aloud in classroom and non-classroom time and reading to yourself, and the second one is for achieving a more complete and in-depth understanding of the meaning of the text. Reading aloud prevents the student from focusing on the content, as he pays attention to pronunciation. And here, methodists recommend using various techniques that contribute to understanding the content already at the stage of reading aloud. To do this, it is proposed to emphasize key words in the text, show pictures, ask questions while reading, that is, there should be a "mutual balancing" of reading aloud and reading about myself. Therefore, the main task remains to develop the skill of understanding, comprehension of what is being read already in the process of primary reading. In modern methodology, various types and types of educational reading are distinguished depending on the psychological attitude, the degree of participation of the native language in the understanding of what is being read, the degree of assistance to the student, the form of organization of educational work, the target orientation and the nature of the process. All types of reading are interconnected, and their definition is "somewhat conditional, so as the same type is relatively rarely stored throughout the entire source, the reading of even one source may represent the alternate use of two or more of its types by the reader"[1].

Depending on the psychological setting, reading is divided into analytical and synthetic. "In analytical reading, the student's attention is directed to the detailed perception of the text with the analysis of the linguistic form, which makes it possible to realize the structural components of the text, establish their structural, semantic and functional correspondences," which prepares students for intuitive perception of

the form and understanding of the content" Z.I. Klychnikova, considering the psychological features of analytical reading, highlighted the most significant provisions common to all, namely:

- analytical reading is used at different stages of learning (both at the initial, medium, and advanced), the content, analysis, volume of texts, the degree of independence of students "change and become more complicated" depending on the stage of learning;
- "analytical reading of coherent texts can be one of the ways to introduce new material";
- "analytical reading teaches students to actively use their knowledge of grammar and vocabulary, since the understanding of the text can be achieved through the analysis of the language form.";
- "analytical reading provides a good fixation of the material.

The text is the basis on which to build a large number of the most diverse exercises." Supporting the point of view of Z.I. Klychnikova, we also believe that analytical reading is an integral part of learning to read at the initial stage. In contrast to analytical reading, synthetic reading is given a setting for the previous reading. "Synthetic reading is based on a solid command of lexical and grammatical material, the ability to recognize the meaning of unknown words by context and formal features, by the semantics of word-like elements and by the function of words in the sentence, as well as by the ability to construct the whole according to separately perceived parts."

In addition, the development of synthetic reading skills requires constant and continuous independent reading, reading in the classroom and at home. So, at the preparatory department, the teacher can consider only individual questions concerning home reading, and leave the rest of the exercises for the students' independent work [2]. There is also a point of view in the methodology that the term "synthetic reading" coincides with the meaning of the term "educational reading" (E.G. Azimov, V.G. Kostomarov, O.D. Mitrofanova, A.N. Shchukin). According to the degree of participation of the native language in the understanding of the read, reading is divided into translated and untranslating. Translated reading contributes to the development of skills and abilities of independent work with the text and with the dictionary. Over time, the requirements for learning a foreign language limit the role of translation, since the main goal is the untranslated expression of thoughts in a foreign language and understanding by ear and when reading. Copious translated reading, according to many researchers, facilitates the formation of a direct, intuitive, holistic understanding of the content of the text. The translated type of reading is contrasted with the untranslated. "Untranslated reading is characterized by a significant predominance of intuitive perception of foreign language text and a direct understanding of the content. Mastering untranslated reading is associated with overcoming the natural urge to translate every unfamiliar word." Methodists emphasize that non-translational reading is used at all stages of training (Azimov E.G., Kostomarov V.G., Mitrofanova O.D., Shchukin A.N. et al.). Currently, it is not necessary in all cases to work with a dictionary knowledge of the alphabet, as there

are electronic dictionaries that allow you to easily and quickly determine the meaning of a word. Therefore, students who are attached to a translator dictionary are constantly trying to confirm their guess or the teacher's explanation [3].

Thus, the formation of a potential vocabulary of students remains one of the important problems faced by the RCT teacher. Among the factors that help to master a potential dictionary, methodologists distinguish the following: recognition of morphemes composing a word (in derivatives and complex layers); establishing the similarity of the root or the whole word with internationalism or with the word of the native language; linguistic guess about the meaning of the word by context. In addition, A.A. Akishina, V.G. Komarov, O.D. Mitrofanova, A.N. Shchukin, etc. it is believed that modern textbooks of the Russian language for foreigners should contain special exercises aimed at forming a potential vocabulary.

Agreeing with this statement, we suggest using the following tasks: "Match all the words of the same root to these words", "Determine from which verbs these participles are formed", "Determine pairs of antonyms", "Read complex words and determine from which simple words they are formed", etc. Untranslated and translated reading is inextricably linked with prepared and unprepared reading, with reading with and without a dictionary.

These types of reading are classified into a separate group according to the degree of assistance to the student. "Prepared reading presupposes the preliminary removal of difficulties through analysis and/or partial translation; it is carried out on unadapted or poorly adapted texts. Partly the prepared reading includes preliminary work on individual phrases of the text." In contrast to the prepared type of reading, the unprepared is carried out on simplified adapted texts without preliminary work to remove lexical and grammatical difficulties. Of course, at the initial stage of learning, most of the texts are read by students using a dictionary, preliminary work on language material is carried out. But gradually students should move on to reading texts with more use of elements of unprepared reading and with less by accessing the dictionary in the process of reading.

According to Z.I. Klychnikova, the "repeatability" of vocabulary is of great importance. The content of the texts should be new, and all new words and new grammatical phenomena should contain a high probability of understanding. According to the form of organization of educational work, the reading is divided into individual and frontal. With frontal reading, the whole group reads the same text, and with individual reading, students of the same group read different texts. Both types of reading are used on the initial stage of training. As a rule, in the first classes, of course, all students read one text, the understanding of which is then verified by the teacher, that is, the frontal type of reading is more preferable for students with weak language training (in particular, at elementary and basic levels).

In groups with different language training (especially in cases when some students arrive at the beginning of October, and others – in mid-October or even at the end of the month), the teacher uses individual reading in the classroom, which allows not to slow down the learning process for more

strong students. According to the place of the educational work, the reading is divided into home and classroom. In pre-school reading, the student reads the text selected by the teacher during extracurricular time, and control is carried out in class or during extracurricular time.

According to O.D. Mitrofanova and V.G. Kostomarov, it is more legitimate to speak about independent home reading only in relation to the advanced stage of education, when students have formed practical skills, have the necessary vocabulary. We, in turn, believe that home reading is necessary and even necessary to be introduced already on at the stage of pre-university preparation, providing for students, less complex texts on the topic discussed in the lesson. Many methodologists, speaking about home reading, pay great attention to the printing design of the book. Fully agreeing with their opinion, we believe that the text should be a "picture" that allows the student to reveal its content and understand it with the help of illustrations, symbols, tables, diagrams, etc.

Accordingly, cool reading, unlike from home, the teacher organizes in the classroom. At the stage of pre-university preparation, both classroom and home reading play an important role in teaching reading. Home reading reinforces and expands all those skills and abilities that are acquired while reading in the classroom. Home reading includes both old texts read in class and new ones. In this regard, we believe that when teaching reading to a teacher, it is advisable to use both classroom and home reading. By target orientation and nature, the course of the process is distinguished by viewing, familiarization, search, and study reading.

Many methodologists distinguish another type of reading – abstract, which is used at the intermediate and advanced stages of training and involves "extracting the main content of the text with the installation for its subsequent translation in the form of a summary, abstract or abstract." Since we are considering teaching foreigners to read primarily on in the preparatory department, we will focus on the first four types of reading. But these types of reading (viewing, familiarization, searching, studying), as S.K. Folomkina claims, based on the testimony of many studies, make it possible to ensure the solution of almost all the most frequent tasks of a person's appeal to printed sources, which arise in connection with his communicative, cognitive and aesthetic needs"[4].

References:

1. Azimov E.G., / Shchukin A.N. / Dictionary of methodological terms (theory and practice of language teaching). 2018, 472
2. Akishina A.A., / Kagan O.E. / Learning to teach. Russian Russian as a foreign language for a teacher – 2018, 256
3. Kapitonova T.I., Moskovkin L.V. Methods of teaching Russian as a foreign language at the stage of pre-university preparation. – St. Petersburg: Zla toust, 2017. – 272
4. Klychnikova Z.I. Psychological aspects of teaching reading in a foreign language. – M.: Enlightenment – 2016, 264

LITERARY TEXTS FOR IMPROVING READING AND WRITING SKILLS

Ермекова У. Н., Буранбаева С.А., Хайдов К.М., Садырбай А.М.
Университет«Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақала отандық және шетелдік әдіскерлердің көзқарасы бойынша шет тілін оқуды оқытуда шынайы көркем мәтінді қолданудың орындылығын қарастырады. Оқуды оқытуда көркем мәтінді қолданудың негізгі артықшылықтары да талданады және осы процесті ұйымдастырудың әртүрлі тәсілдері сипатталады.

Резюме: Статья рассматривает целесообразность использования аутентичного художественного текста при обучении иноязычному чтению с точки зрения отечественных и зарубежных методистов. Также анализируются основные преимущества использования художественного текста при обучении чтению и описываются различные подходы к организации данного процесса.

The ability to read foreign language literature is one of the key skills acquired in the process of learning a foreign language. To date, the choice of educational materials in front of a foreign language teacher is quite large - from ready-made methodological developments and textbooks to accessible authentic journalistic materials and fiction. However, when choosing a teaching strategy for specific students, the question arises about the appropriateness of using literary texts in the curriculum, as well as about the degree of their authenticity or adaptability [1].

Traditionally, the domestic teaching methodology is quite favorable to the inclusion of literary text in foreign language teaching programs. The subject of "Home reading", which allows paying additional attention to the aspect of reading fiction, is often included in the programs of schools with in-depth study of a foreign language and higher educational institutions. Domestic methodologists see the following advantages in it:

1. Reading fiction allows you to move away from standardized educational texts and introduce students to a modern "living" language.

2. Working on a literary text allows you to develop language skills - lexical and grammatical. It allows you to overcome the language barrier, giving the student the opportunity to express his opinion about what he has read, evaluating situations, heroes, events. Thus, reading a literary text stimulates speech activity.

3. Reading a work of fiction covers the linguistic and cultural aspect - it provides information about the social, cultural, structure of a foreign-language society, allows you to expand the general horizons of students and instill aesthetic taste.

4. Reading a literary text forms the skills of independent work - to process semantic information, systematize and analyze what you read, work with a dictionary.

5. Fiction is a means of forming a secondary linguistic personality, which "implies a person's ability to communicate in a foreign language, actively interact

with representatives of other cultures, represent their culture at the international level."

E. I. Tsvirko highlights the following advantages of a work of fiction over popular scientific and educational texts when teaching analytical reading:

- An artistic text is aimed at general human cognition, therefore, it corresponds to the aspirations and needs of young people.

- The literary text has a broad theme and does not require specialized background knowledge, unlike popular science and other non-fiction literature.

- The compositional construction of a literary text - the absence of fragmentation, plot - allows you to direct all the elements of the plot to resolve the conflict, which allows you to maintain interest throughout the reading process [2].

Despite such unanimous approval of the use of literary text for teaching various types of reading and its use in the educational process as a whole, there are still disputes in the foreign methodology of teaching a foreign language about the expediency of this type of activity. So, Alan Mailey, author of the chapter "Literature in Language Classes" in the Cambridge Handbook of English Language Teaching for Foreigners, explains this situation as follows. Historically, literature has long been the main source of language information when teaching a foreign language [3].

However, with the development of technical means, methods of teaching a foreign language and the availability of language material, the role of a work of art in teaching a foreign language began to weaken. The growing popularity of the English language required mass training of "functionally competent users". In this process, the use of literature and artistic words became inappropriate, and even partly harmful. The debate between the supporters of the "old" and "new" approaches continues to this day, however, "recently there has been a gradual rehabilitation of literature and its value in the learning process." Starting from the 1980s of the XX century, the literary text began to gradually return to the practice of teaching English as a foreign language.

Thus, foreign methodologists and practicing teachers who use literature in the process of teaching a foreign language face the following objections:

- Literary reading does not meet the criteria of academicity and, accordingly, does not fit into the framework of the educational process.

The literary text is complicated by its grammatical structure and incomprehensible from a cultural point of view, may contain unnecessary lexical units that make it difficult to understand. However, for some practicing teachers, the grammatical and cultural complexity of the text is a motivation for in-depth study of the text.

Thus, supporters of literature in teaching practice explain the use of literary text by the following reasons:

1. Linguistic: literature is authentic material that is a source of "unchanged" language, syntactic, lexical and grammatical samples that can be used for educational purposes.

2. Cognitive: literature helps to develop critical thinking skills, encouraging students to express their opinions and thoughts, to defend their point of view.

Literature also helps to establish interaction between students when the material read is used for further discussions and discussions.

3. Aesthetic: reading a literary text helps to see the beauty of the language being studied at its best. Literature provides samples of descriptions of events, places, characters, relationships, written by the best authors.

4. General education: reading increases horizons and establishes relationships with the outside world.

5. Motivating: A literary text is not only a set of grammatical rules and cultural facts, reading arouses interest in further study of socio-cultural factors beyond the framework of the educational process.

6. Psychological: the literary text meets the needs of students, makes the learning process more creative and attractive, increases students' self-esteem [4].

Lindsay Klenfield identifies three main approaches to the study of literary text, combining them into three models:

1. Cultural model, when a literary text is considered as a product, a source of information about the culture being studied. The main emphasis is on the social, political, historical context, the belonging of the text to literary trends and genres. This model is focused more on the teacher and is widely used in university teaching practice.

2. A language model, when a lot of attention is paid to lexical and grammatical structures or stylistic analysis, which makes it possible to consciously interpret the text. This model is more student-oriented, improves the general knowledge of a foreign language and makes the approach to literature more competent.

3. The personal growth model is focused on students and the process of studying the text itself. With this approach, students are invited to express their opinions, describe their own experience, and express their attitude to read. This model promotes interaction between the reader and the text, making language learning more memorable, personalized.

Regardless of the chosen model and type of reading, foreign practicing teachers observe a positive attitude of students to reading fiction in English lessons as a foreign language. Teachers note increased motivation, improved reading skills and increased general interest in this type of activity [5].

Summing up the above, we note that both domestic and foreign methodologists observe the positive impact of the use of literary text in English as a foreign language classes, noting the undoubted advantages of the artistic word for the linguistic and aesthetic development of students. Despite some disagreements on this issue, the change of vector in relation to literary text in foreign teaching practice cannot but rejoice. In addition to such obvious advantages of using literature as authentic and natural language, the development of language skills, enrichment and development of oral speech, as well as emotional and psychological advantages, there is another one directly related to the academic learning process. Reading a literary text provides general literacy and allows you to develop critical thinking skills, the ability to analyze, independence, which are necessary for the formation of a competent specialist in any field.

Список использованной литературы:

1. Перлова И. В. Мотивация самостоятельной работы в процессе иноязычного чтения. // Филологические науки. Вопросы теории и практики. №1 (31) 2014, часть 2. С. 153-156.
2. Пирогова О. Е. Чтение художественной литературы как средство формирования языковой личности. // Вестник ТвГУ. Серия «Филология». 2014. №1. С. 231-235.
3. Цвирко Е. И. Художественный текст как предмет аналитического чтения. // Материалы I Международной Интернет - конференции «Актуальные проблемы гуманитарного образования». 2016- С. 223-225.
4. Tatsuki, D. H. Repositioning Literary Texts in Language Teaching: The State of the Art. //Kobe City University of Foreign Studies Vol. 90 (2015). [Электронный ресурс] https://www.academia.edu/20078842/Repositioning_Literary_Texts_in_Language_Teaching_The_State_of_the_Art (дата обращения: 28.03.2016).
5. М.И. Современный урок: Вопросы теории. — М.: Педагогика, 1981. С.29
Мильруд Р.П., Максимова И.Р. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения иностранному языку / ИЯШ — 2016 №4. С.19

УДК 811.161.

SITUATIONAL CONDITIONING. SPEECH COMMUNICATION

Есенбек Б. Ө., Тұрғанбай Қ. Ж., Әлайдар А. Д.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Қарым-қатынас дағдыларын дамыту үшін коммуникативті – сөйлеу жағдайлардың әдістемелік маңыздылығын, олар проблема сөзімен мәтінін өнімді шарықтауын белсенді студенттерді тарта сөйлетіп, қатысымдық және танымдық міндеттерді туындаған кезде міндетті болып табылады.

Резюме: Методологическое значение коммуникативно-речевых ситуаций для развития навыков общения состоит в том, что они становятся обязательными при выполнении проблемных, обусловленных коммуникативно-познавательными задачами с участием активно говорящих студентов, кульминацией которых является создание текстовых высказываний.

The practical task that the University's foreign language teachers face is to train future engineers who are able to actively participate in intercultural communication, that is, who have a foreign language communicative competence. Aborted communicative competence of University graduates has a negative impact on the effectiveness of implementation of professional communication. It should be noted that teaching oral speech, through which communication is carried out together with listening, is one of the most difficult tasks in the methodology of teaching a foreign language.

The formation of communicative competence as the goal of professionally oriented foreign language teaching inevitably entails the need to specify the content of training. In Russian pedagogy, the idea of a consistent systematic approach to the student's future professional activity is described in detail in the works of A. A. Verbitsky and his followers. A. A. Verbitsky introduced the concept of "contextual" learning, which is characterized by modeling the subject and social content of future

professional activity using symbolic means in the language of academic disciplines [1].

A situation is a system of conditions external to a person, a fragment of reality that encourages him to perform actions. According to E. I. Passov, the communicative-speech situation exists "as an integrative dynamic system of social-status, role, activity and moral relationships of communication subjects", i.e. it is a universal form of functioning of the communication process. The methodological significance of communicative and speech situations for the development of communication skills is that they become mandatory when performing problem-related communicative and cognitive tasks that involve active speaking of students, ending with the generation of the text of the statement [2].

To select situations and include them in the content of teaching a professionally oriented foreign language, it is important to know what is its essence. The selection of constant characteristics typical for a communicative situation allows not only to describe, but also to select and develop situations typical for the professional sphere of communication. Based on the analysis of studies of communicative and speech situations, the following components were identified and accepted as mandatory:

- * interacting subjects;
- * social and communicative roles and statuses of subjects;
- * information on the problem of utterance as a subject of interaction;
- * relationships of subjects;
- * sphere of communication;
- * goals-objectives and goals-results as communicative intentions;
- * speech conditions:
- * types of speech activity and speech types;
- * subject-linguistic context;
- * functional-based language tools;
- * extralinguistic conditions;
- * objects and phenomena of the external world.

Changing the meaning of each of these components leads to a change in the communicative situation and, consequently, to a variation in the language means used by the participants in the situation, and their communicative behavior in General. Note that in reality, in real communication, situational components interact with each other, and each of them acquires certain meanings along with others: for example, if the sphere of communication changes, it often means simultaneously changing the goal-task of it, as well as the subject-linguistic context and functionally determined language means [3].

Subjects of communication, their communicative social roles and statuses as two main components of the situation assume in the conditions of professional engineering that they can be employees of an enterprise, firm, company and its divisions, namely, Directors, their deputies, managers - managers of divisions, engineers, professional workers, foremen, technicians, specialists of departments, laboratories, and others. This may also include partners, investors, partners from foreign companies, representatives of municipal authorities, buyers, and others. In all

these situations, the distribution of the role's "speaker" - "listener" - "listeners" becomes mandatory.

The relations of subjects and the nature of their interaction in the professional sphere of an engineer affect the entire communication process if they are characterized as friendly, partner-oriented, understanding and cooperation, respect and acceptance of partners both on the part of the speaker who generates the statement, and on the part of the listeners. In any case, in each situation, there should be a type of relationship of joint activity at all levels: Manager-subordinate, equal participants in the division, group.

The subject-linguistic context of the situation is closely related to the goal-task and goal-result. In situations of a business meeting, workshop, and other professionally conditioned situations, information about the problem as a subject of communication during a business meeting should be expanded and presented in a statement (goal-task) by linguistic means fully, accurately, logically, convincingly, accompanied by additional information that clarifies the main points of the presentation, so that listeners understand, understand, and accept it for use in solving their professional tasks (goal-result).

Professional communication situations reflect the goals, topics, and environment of communication, indicate the status of communicants, and define specific communication conditions. These parameters affect the utterance, its form and content.

Educational standards in the areas of training and models of professional activity of specialists in various fields can serve as a guideline for selecting communication parameters. The criteria for selecting situations are:

- * compliance with the realities of professional communication and their reflection of typical functions and tasks of professional activity;
- * informative value and potential problems within the topic.

Situations of foreign language communication are determined for each area based on the analysis of the types and tasks of professional activity, statistical data, research, questionnaires, surveys of specialists, etc.

For example, situations in the official business sphere of communication include: creating a company, searching for partners, getting acquainted, meeting, receiving, holding meetings and negotiations, participating in exhibitions, etc.

When defining a complex of professionally oriented situations, we first of all proceeded from the characteristics of the types of professional activity of an engineer and his real communication. Modern engineering systems and their management are characterized by high complexity, manufacturability, multi-factorism and increasing intensity of information processing. Analysis of specific professional situations is most effective for preparing a specialist to work in such conditions. The selection was based on the results of a survey of specialists of engineering profile, the teachers of National research Tomsk Polytechnic University (TPU), alumni, staff, students, past industrial practice. Communication situations in the production sphere are identified based on the analysis of tasks for certain types of activities of a specialist in a particular field, taking into account the probability of their occurrence. For example,

one of the tasks of an electrical technician in an activity such as maintenance and service is to select equipment to replace during operation.

The solution of this production task is accompanied by a number of communicative acts of communication that are implemented within the framework of such possible communicative and speech situations as •

- * discussion within the team of the upcoming equipment replacement;
- * search and analysis of necessary information (manufacturers, equipment characteristics, cost and delivery terms, etc.);
- * correspondence and communication by phone / email with the equipment manufacturer or its intermediaries;
- * a conversation between the customer and the manufacturer / intermediary in order to clarify the information and terms of delivery;
- * meeting to sign the contract;
- * installation of purchased equipment with the participation of foreign specialists, involving discussion of installation technology, clarification of details, etc.

Situation modeling is associated with the development of models whose objects are the processes of speech activity, its receptive and communicative types of speech activity in a communicative-speech situation close to real professional activity [4]. The peculiarity of the development of educational situations in professionally oriented foreign language teaching is that the teacher must create such communicative and speech situations that, on the one hand, have professional significance for students, satisfy their cognitive interest, and on the other - contribute to the development of communicative competence necessary for the implementation of interpersonal relations that ensure mutual understanding between specialists.

For the development of communicative competence, the situation of a workshop can be modeled as follows.

- You, as the head of the technical Department of the enterprise and a participant in the project to create a sample of a new device, must make a statement to the employees of the technology Department about the device, its technical characteristics, qualities, technological sequence of production (interacting subjects, their roles, communicative and social, statuses, information communication, speech conditions).

- * Try not only to provide information, but also to emphasize and argue the content of the manufacturing technology, technical characteristics, etc. (subject-linguistic context, goal-task and goal-result, method of interaction, types of speech activity).

- For your message, use a demonstration of prepared abstracts, tables, and diagrams during the message process (extralinguistic factors, social context, and speech conditions).

- Before and during the message, pay attention to the conditions and environment, your appearance and nonverbal behavior (objects of the external world, extralinguistic conditions, nonverbal behavior).

It is obvious that any pedagogical task can be successfully solved if the educational process is properly organized. There is no doubt that professional orientation motivates students, but at the same time it requires foreign language teachers to have a certain orientation in the subjects studied by students and close cooperation with teachers of graduate departments [5]. Training of professional foreign language must be done through certain activities similar to real in addition to imitation, mimetic activities, it is important to immerse trainees (within training) in the communicative speech situation as close to real life. At the same time, the subject matter of communication should be modeled by a limited but precise set of subjects for discussion.

It follows that in the educational process for the formation of foreign language communicative competence, it is necessary to create communicative-speech communication situations with all the inherent components that model and imitate real professional speech communication. Under this condition, the student gets the opportunity to understand the role of a foreign language in the context of their future professional activity.

References:

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход: метод. пособие. – М.: Высш.шк., 2011. – 207 с.
2. Пассов Е.И. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 2011. – 222 с.
3. Рубинштейн Г.А. Речевые ситуации как средство развития неподготовленной речи / Г.А. Рубинштейн, В.Л. Скалкин // Общая методика обучения иностранным языкам: хрестоматия / сост. А.А. Леонтьев. – М.: Русский язык, 2011. – 154 с.
4. Серова Т.С. Обучение гибкому иноязычному профессионально ориентированному чтению в условиях деловой межкультурной коммуникации: монография / Т.С. Серова, Л.П. Раскопина. – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2019. – 242 с.
5. Серова Т.С. Формирование умений коммуникативно-речевого взаимодействия при обучении иноязычному деловому общению / Т.С. Серова, Т.А. Горева. – Пермь: Изд-во Перм. гос. техн. ун-та, 2015. – 167 с.

UDC: 373.1.

POSTAGE STAMPS AND POSTAL HISTORY OF GREAT BRITAIN

Есенгелдиева Н. Н., Зиядуллаева А. А., Колдасова М. Д., Қалдар А. Қ.
Университет “Мирас”, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада британдық пошта бөлімшесі дүние жүзіндегі көптеген пошта бөлімшелерінің жұмысына үлгі болғандығы талқыланады. Дегенмен, Ұлыбританияның пошта маркалары көптеген ғасырлар бойы корольдік отбасыларға үлкен көңіл бөлді және бұл британдық мәдениеттің негізі болып қала беретіні жайлы айтылған.

Резюме: В статье рассматриваются что британская почта стала примером для работы многих почт мира. Но всё же почтовые марки Великобритании уделяют большое внимание королевским семьям на протяжении многих веков, и это продолжает быть основой культуры Великобритании.

In the 12th century, King Henry I established the service of couriers (postmen or messengers) to deliver state letters. Between 1100 and 1135, messengers delivered 4,500 letters. In those days, individuals had to decide for themselves how to send letters.

The English post office began in the late 13th century when Henry III introduced special clothing for messengers and Edward, I established post offices where messengers changed names.

The beginning of regular mail in England can be traced back to the middle of the 14th century, when the first postage stamps appeared during the reign of Edward II - the handwritten inscription "Hurry, mail, s. hurry" ("Hurry, mail, s. hurry"). and a hanging sign.

In 1516, Henry VIII established the Royal Mail and appointed Brian Tooke as postmaster. In 1567, Elizabeth I appointed Thomas Randolph as postmaster general. In the reign of Queen Elizabeth, messengers on horseback were used. James I established a special postal service for his foreign correspondence.

Charles I made the delivery of letters, both foreign and domestic, a state monopoly, and established postal expeditions in England and Scotland; He collected the content of this post for 7000 pounds. Under Thomas Withering's, Postmaster General under Charles I, the Royal Mail became available to individuals (1635), with a well-established postal system, buildings and staff. From that time until the postal reform of 1839-1840, it was customary for the recipient to pay the postage, although payment could be made in advance when the letter was sent [1].

In 1660 the Post Office was established and Charles II appointed Henry Bishop as the first Postmaster General. In response to customer complaints about the delay of letters, the bishop introduced a postage stamp - a small circle with the moon and the sun inside, which was used in London, the General Post Office and the Foreign Department, and soon appeared in Scotland (Edinburgh). and Ireland (Dublin), until the end of the 18th century. This letter only traveled between cities, and from there it was distributed by local merchants. In the following years, the post office was transformed from 6 trusts into a whole network that covers the entire territory of the country, and there are post offices in both large and small cities, each of which has a postage stamp.

In 1680, William Dock ray's post office was established in London. It was called the "Penny Post London" newspaper, because it charged 1 penny for sending letters in the city and 2 pence in the suburbs. However, due to violation of postal monopoly, the post office was closed in 1682.

According to the 1710 law of the Kingdom of Great Britain, the post office in England, Scotland and Ireland, as well as in the colonies, was entrusted to the General Post Office. In this law, the general tariff of letters was first established. A significant acceleration in the delivery of letters was achieved by the reform of 1784, initiated by John Palmer, replacing horse-drawn messengers with mail wagons [2].

Later, new parts were added to the existing postal tariffs, and during the Napoleonic Wars, they were increased several times. If the letter consists of several pages, then each page is paid as a separate letter

The development of postal relations in England was hindered by excessive taxes, as well as the slowness of postal machines. In 1840, a new era in the history of the postal business began in England with the introduction of a uniform and stable standard for letters, proposed by Rowland Hill. This reform brought postal communication in England to a high level of development due to the spread of railways and steamships.

In his famous pamphlet "Postal Reforms"; Its importance and feasibility Hill showed that in the period from 1815 to 1835, the postal revenue did not increase despite the increase in the population and national welfare. Simplification of postal communication, in his opinion, should lead to better financial results. On the basis that the cost of carrying letters depended very little on distance, Hill proposed that "a uniform measure should be introduced by which letters weighing up to ½ ounce should be sent to all points in Great Britain, regardless of distance. 1 penny is charged if the letter is sent in advance using stamps [3].

In the years 1839-1840, R. Hill continued to support the idea of reforming the British post office to reverse the process of constant increase in the financial losses of the post office. Despite the persistent opposition of the General Post Office, which declared Hill's project to be barbaric and fanciful, it was approved by the British Parliament and caused public uproar. Initially, Hill persuaded Parliament to introduce a universal fourpenny postal rate, which would have set a fixed, flat price regardless of distance. This tariff came into effect on December 5, 1839, but was only used for 36 days. The innovation was an immediate success, and on January 10, 1840, the General Penny Post Office was established with a single rate of postage.

Although Hill's hopes for an increase in correspondence did not materialize, postal revenue in England even decreased significantly and only reached the level of 1839 in 1874, but the beneficial effect of the reform is not in doubt. Hill's reform, which was not immediately appreciated, was gradually adopted in other countries - in 1843-1844 in Russia, in 1849 in France, in 1861 in Austria, in 1868 in the North German Confederation.

Further development of the post office.

During the Victorian era, the post office was managed together with the telegraph department by the General Post Office, whose head, the postmaster general, was part of the cabinet. The permanent management of the post office belonged to three secretaries who were not dependent on the changes of the ministries. Postal institutions were directly managed by the main management, there were no regional institutions, only for control, all local communication institutions were divided into 16 inspectors (surveyors). Postal institutions were divided into headquarters and branches. In addition, cities had municipal post offices to facilitate the circulation of letters. It had 12 head offices, 91 sub-offices and up to 900 receiving points in London, which alone sent and received about 80% of all letters sent by the English post office [4].

It was during this period in England that experiments on the introduction of postal money orders and the organization of postal savings banks increased significantly. The ineffectiveness of cutting postage stamps from stamp sheets with scissors inspired G. Archer to experiment with perforation, which has gone down in history under the name of Archer perforation, and to create a stamp-perforation machine. This led to the invention of perforation, which came into use in 1854. In 1857, a letter stamping machine was invented. The device transmitted 118 letters per minute.

On July 1, 1875, Great Britain became one of the founding states of the Universal Postal Union.

At this time, the British postal service was subject to various regulations and tariffs. For example, a high limit was set for parcels, which reached up to 5 pounds for printed works. Special high rates have been raised for correspondence in certain cases, including those sent after normal reception hours (after-hours) or letters sent on trains generally without post (railways). letters, starting from 1891).

The first postage stamps.

Flat rates meant that it became more practical to use a "sticky stamp" to send a letter instead of working with money. Accordingly, on May 6, 1840, the "Black Penny" was the world's first adhesive postage stamp. Almost simultaneously (May 8) the Blue Two pence was released.

Postage stamps were originally intended only for use in the United Kingdom of Great Britain and Ireland and were originally local stamps. This is why the name of the country is not shown in the design of the stamp. This practice was continued in agreement with the postal authorities of other countries, if the stamp featured the image of the monarch. Envelopes sold with prepaid money did not provide this and therefore did not show the name of the country. It was not until 1951 that the name "Britain" was given in a special commemorative edition of the Festival of Britain [5].

It soon became clear that black was not the most suitable color for a postage stamp, as the cancellation marks were difficult to distinguish, and after 1841 stamps were printed in brick red. "Red Dinar" has been in circulation for decades.

References:

1. Abramova, I. E. Phonetic variability outside the natural language environment. - M.: "Flinta", 2012. - 289 p.
2. Alpatov, V. M. History of Linguistic Studies: Teaching Manual / V. M. Alpatov. — M.: Yazyki russkoi kultury, 2019. - 368 p.
3. Amirova, T. A. History of language studies: учеб. study allowance. higher education study plant / T. A. Amirova, B. A. Olkhovikov, Yu. V. Rozhdestvensky. - 2nd research. - M.: Izdatelsky center "Akademiya", 2015. - 672 p.
4. Arutyunova, N. D. Anomalies and language (to the problem of the language picture of the world) // Voprosy yazykoznaniiya. - 2014. - No. 3 - p. 19
5. Arutyunova, N. D. Concept norm. Anomaly and language / N.D. Arutyunova // Language and the world of man. - M.: Yazyki russkoi kultury, 2016. - p. 65 — 90

DEVELOPMENT OF STUDENTS ' SPEECH SKILLS THROUGH THE USE OF VISUAL REPRESENTATION IN ENGLISH LESSONS

Есенкулова Ж. Б., Әбубәкір Ә.Н., Сафарова А. Н., Барат Д.Қ.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақалада ағылшын тілі сабақтарында көрнекі бейнелеуді қолдану арқылы оқушылардың сөйлеу дағдыларын дамытудың жолдары жайында жазылған.

Резюме: В статье рассказывается о способах развития речевых навыков учащихся с помощью наглядного представления на уроках английского языка

In accordance with the educational standard of the new generation, students of basic secondary school need to master such skills as comparison, systematization, analysis, generalization and interpretation of information, the ability to highlight the main thing, to provide information in a concise verbal and visual-symbolic form, to supplement schemes, tables and texts. The use of visualization tools contributes to the formation of these skills. Visualization implies cognitive activity based on analysis and synthesis. Figurative representation of educational material helps learners to recall the passed educational material, influences the formation of grammatical skills and their further use in oral and written speech.

The use of visualization is characteristic for all stages of learning, and the scope of its application is constantly expanding. In modern conditions, we are increasingly talking not just about visualization tools, but about visualization tools, which are based on various ways of processing and arranging information, allowing to present it in a compact and easy to perceive and use form.

But the problem is that, despite the significant spread of visualization tools, their use in the learning process is often haphazard and chaotic. In this regard, we propose to use a systematic approach to develop complexes of visual aids in teaching a foreign language, because it is the systemic thinking makes it possible to identify all the determining parameters and interrelationships of components, to optimize the processes of cognition, comprehension and practical application of knowledge, and thus to improve the quality of foreign language learning in general [1].

As A.N. Shchukin notes, a set of certain elements of the learning process is united into a system under the condition of achieving a single goal (in this case, the goal of language teaching): the elements are closely related to each other and manifested in each specific act of learning activity; formed under the influence of the environment, which dictates the requirements, what and how to teach in connection with the needs of society; united with each other through the goal of learning as a system-forming component of the system. Thus, it is necessary to define the main purpose of creating a system of means of visualization of educational information in teaching foreign languages as the basis for the functioning of the system of visualization means.

Determining the goals of the system of visualization tools in foreign language education, we rely on the concept of foreign language education developed by E.I.

Passov, according to which foreign language education has four aspects: cognitive, developmental, educational and training. That is why as a target component of the system we consider the realization of educational, educational, developmental and cognitive potentials of foreign language education by means of information visualization and knowledge visualization.

The effective functioning of the system is also ensured through the realization of a set of developed principles, because it is the principles that provide continuity in the system. If there is no continuity between the system structures, they become unstable, which makes it difficult to apply them in contact with the external environment.

The growing role of visualization is the result not only of global processes, but also of the need for quick understanding and interaction between people in the conditions of rapid increase in the volume of information flow. There is no doubt in anyone's mind that at present we are witnessing the transition from the "text civilization" to the "civilization of images". As practice and traditions of foreign language education in Kazakhstan show, the principle of visualization has always been one of the fundamental principles of teaching foreign languages. The use of visualization is applied at all stages of learning, and the scope of its application is steadily expanding. In modern conditions we talk more and more not only about means of visualization, but also about means of visualization, which are based on various ways of processing and arrangement of information, allowing to present it in a compact and convenient for perception and use [2].

A large number of teaching methods and tools that have appeared in recent decades, require careful analysis, reflection and scrupulous selection, depending on the needs of learners. However, one of the most effective and extensively used pedagogical means in teaching foreign languages is visualization. The principle of visibility consists in the fact that the teacher in his professional activity uses visual materials (tables, pictures, diagrams), which not only simplify the understanding and assimilation of any topic, but also are an additional source of information and even inspiration.

The concepts of "visibility" and "visualization" are closely related. A number of researchers use these two pedagogical categories as synonyms. However, since visualization from the point of view of the impact on the senses is divided into visual, sound or motor-motor, it is necessary to clarify that visualization means the representation of any process or phenomenon in a form convenient for visual perception. The presentation of educational material in the form of an image makes it easier to understand information and gives a visual image of any abstract object, subject or process. The process of visualization is the transfer of mental content through a visual image. After perception this image is processed and becomes the basis for independent thought and practical actions. Consequently, visualization is an intermediate link between the learning material and the result of learning, it is a mechanism that allows to optimize the process of cognition.

Working with presentations forces to structure the material, to formulate it extremely briefly and concisely, to systematize the perceived information, presenting

it in the form of a brief outline, in the form of basic concepts, rules, presented in the form of schemes. In connection with the increasingly active use of distance learning format, this means of visual presentation of material has become especially relevant.

Researchers distinguish between static, dynamic and interactive visualizations. Static visualizations in their turn are divided into pictorial (subject), logical and mixed visualizations. Pictorial visualizations include photographs, portraits, sketches, and sketches. At training sessions pictorial visualizations perform illustrative and explanatory function. Logical visualizations (schemes, graphs and diagrams) are used for visual presentation of abstract information. Mixed visualizations, have features of both pictorial and logical visualizations [3].

When teaching a foreign language, it is especially important to resort to visualization when studying grammatical material. Grammatical (linguistic) competence is a theoretical and practical knowledge of a limited number of grammatical rules, allowing to generate an unlimited number of correct sentences. Without the basics of grammar it is impossible to learn to speak a foreign language competently. The study of grammatical concepts and structures, undoubtedly, the process itself is not easy and often not very exciting. Taking notes on theoretical material or copying grammatical structures from a textbook into a notebook does not contribute to their sufficient assimilation. Using images, signs and symbols, the teacher turns the presentation of dry theory into a fascinating and creative process, developing students' attention, visual memory and imagination.

Applying visualization tools in teaching English grammar, the teacher creates conditions for sensual perception of theoretical information. It is visualization that helps the learner to increase the effectiveness of learning, contributes to better learning of language units, makes the learning process more exciting.

When presenting new grammatical material to the students of Petrozavodsk Presidential Cadet School at English lessons we use the following means of visualization: multimedia presentations, mental maps, diagrams, schemes (Venn diagram, pyramid), Fishbone method and sketches. All of the above means of visualization have their advantages for explaining the theoretical component of a particular grammatical topic.

A multimedia presentation is a presentation of information using a variety of multimedia technologies such as text, graphics (including three-dimensional graphics), animation, audio and video clips, drawing and photography. The main advantage of the presentation as a means of visualization is that the dynamic visual series contributes to the rapid and durable consolidation of language learning material in the memory of the learner [4].

The main advantage of presentation as a means of visualization is that knowledge is transmitted in the unity of image and text. In addition to visual perception, memory, thinking and imagination are involved. Students are especially interested in dynamic presentations, which are a kind of educational video based on a multimedia presentation with various animation effects. The use of multimedia presentation helps to increase students' interest and motivates students to learn

English. This presentation allows the teacher to focus the students' attention on the learning process itself.

Diagrams and schemes contribute to the development of critical thinking, increase the percentage of successful assimilation of material, and also contribute to the development of photographic memory. We have developed and tested a scheme based on the Venn diagram on the topic "Use of indefinite pronouns". The considered grammatical material causes difficulties for students, because in Russian we use the same words to determine the quantity with both countable and uncountable nouns. Moreover, the choice of such words in Russian does not depend on the type of sentence. Experience shows that it is not enough to simply explain the reasoning algorithm. First of all, it is necessary to depict the material compactly and schematically.

Summarizing, it should be noted that despite the fact that English grammar is very schematic, the use of tables, schemes and formulas exclusively makes its study boring and monotonous. Mastering English grammar is a complex and time-consuming process, and the use of visualization tools can not only facilitate the teacher's task, but also motivate students to cognitive activity, involving them in the learning process. Visualization of educational material at English lessons allows to increase the level of interest in learning the material, increase the amount of memorized information, provide systematization of acquired knowledge. The use of visualization tools in English lessons, on the one hand, stimulates the creative component of thinking activity and forms the skills to make logical conclusions, on the other hand. Working with visual images activates students' learning and cognitive activity, forms and develops critical thinking.

References:

1. Кондратенко О.А. Развитие визуального мышления студента средствами инфографики. // Альманах современной науки и образования. Тамбов: Грамота, 2013 №8 (75). С.93-96
2. Смирницкий А. И. Грамматика английского языка. М.: Либроком, 2015.- 296 с.
3. Изотова Н. В., Буглаева Е. Ю. Система средств визуализации в обучении иностранному языку // Вестник БГУ. 2015. № 2.
4. Кодзова Зуриет Нурбиевна Визуальные средства в обучении иностранным языкам // Вестник Майкопского государственного технологического университета. 2018. № 4.

УДК37.018.43

FEATURES DISTANCE OF A FOREIGN LANGUAGE

Әбдіәліева А.Б., Пердебекова Д.Ш., Сейлхан Е. С., Жансеит А.Қ.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақала қашықтықтан оқыту мәселелеріне арналған. Мақалада "Шет тілі" пәнінің ерекшелігін ескере отырып, қашықтықтан оқыту курсы үшін шет тілдерін оқыту мазмұнын іріктеу ерекшеліктерін, сондай-ақ қашықтықтан оқыту үдерісін ұйымдастыру ерекшеліктерін көрсететін мәселелер қарастырылады.

Резюме: Статья посвящена вопросам дистанционного обучения. В статье с учетом специфики предмета «Иностранный язык» рассмотрены вопросы, обозначающие особенности выбора содержания обучения иностранному языку для курса дистанционного обучения, а также особенности организации процесса дистанционного обучения, которые считаются.

Distance education technology is, in principle, an educational technology that uses information and communication networks for indirect (remote) interaction between students and teachers. Computer technologies, Internet devices, digital devices, Web 2.0 technologies and distance learning are increasingly used in the education system. It depends on the policy of the state government: whether distance education will be recognized as a form of education similar to other education, or whether the education system will use distance education technology as a teaching method.

E. Polat considers distance learning as an integral part of the general educational process. "Distance education is a form of education in which teachers, students and students interact with each other at a distance and covers all aspects of the educational system (goals, content, methods, institutions, training). Some form of technology or communication via the Internet and other creative tools". In the modern world, students should be able to study independently, receive critical information from various sources, form their own opinions and discuss. apply the acquired knowledge. in practice. Previously, the purpose of education was to gain knowledge, but now it is just another tool for improving the mind. Because of this, the needs and methods of learning the language of others are changing. Distance learning provides a unique opportunity to acquire new knowledge through independent design of space and time [1].

Distance learning is another option that can complement any distance learning: full-time, part-time or evening. Thanks to this program, students have the opportunity to study new material, discuss it with teachers, and also use their home computers to take tests and exams at a convenient time for them.

Unlike traditional education, with distance learning, all educational activities are carried out by a specialized system (programmers, program administrators, programmers, administrators of individual programs, etc.). The student is provided with various resources of an educational institution that controls his independent work with the help of teaching tools and computer programs, but is supervised by a teacher. Distance learning, as an analogue of distance learning, has steadily expanded the use of various technologies. Its main principle is direct communication between the student and the teacher. Distance learning technology is primarily focused on providing students with clear, personalized lessons in the form of online video conferences.

Video, audio, slides and images, as well as the voices of teachers and students simultaneously make face-to-face learning more effective and give the desired results. Distance learning is not the same as distance learning. Distance learning includes assignments sent by mail (not in pocket or electronic form), self-study books and magazines. In distance learning, the student is always with the teacher, and

sometimes even with other students. As a rule, e-books are used for distance learning. The most important thing is their mobility, good access, as well as the development of computers and frequent exchange of information. The information is also regularly monitored in the form of computer tests [2].

Learning a foreign language remotely solves many learning problems. Firstly, the role of the teacher has changed. Its main role is to develop the character of students. Support and guide his creative endeavors. Relations with students are based on the principle of constructive cooperation. Access to educational programs is also possible remotely. In this situation, the revision of modern professional and organizational literature is inevitable, there is an increase in individual independent work, research and scientific research are developing, and the number of creative abilities is increasing [3].

The completion of projects and the use of new information technologies allow students to use a virtual language through direct telephone interaction with native speakers. It also provides access to electronic media, textbooks and exhibitions.

It should be noted that distance learning does not replace, but rather complements the traditional education system, effectively providing students with the opportunity to learn what they want, when and where it is convenient for them? In other words, the purpose of distance learning is to form an active educational and independent intellectual activity of students.

The online system is very useful for learning a foreign language at a distance both through social networks and through chats. We can contact native speakers at any time of the day. So, we are talking not only about the act of speech, but also about language.

With the help of distance learning, an individual method is well implemented, which tests the skills, cognitive abilities of the student, helps to solve cognitive problems when learning educational material.

Such introduction of more reliable technologies (video animation, computer graphics, presentations, computer dictionaries, video conferences, etc.) is becoming an increasingly common way of learning today.

Distance learning has its advantages:

- 1) Freedom of use and choice - you can study anywhere and anytime with any teacher
- 2) Reduce the cost of training - the cost of storing materials, not manuals
- 3) Flexibility of training – freedom of choice of time and sequence of training materials, courses adapted to your skills and needs.
- 4) The ability to change over time - the speed of updating technical training materials [4].

Today, one of the best examples of distance learning is educational seminars that give people around the world the opportunity to study at the right time in the right place and improve their skills. There are many of them, the main academic representatives of the forum are:

Future learn
- EdX

- Coursera
- Skyeng
- Intel Education Galaxy.

The popularity of distance learning is due to the advantages it provides to students.

Work on the topic of reading texts and watching videos in other languages allows you to access Internet resources, expand literature (continued), as well as new world facts and interests (sports, culture, politics, etc.) and can also be expanded native speakers (political speeches at conferences, meetings, excerpts from major TV programs, color films, films, electronic libraries, etc.) Updated information increases interest in learning languages other than traditional education. But now the Internet can be used in education, since not all written materials are suitable for direct educational purposes.

It is possible to improve oral communication or complex communication in a foreign language, both oral and written, with the help of Web 2.0 Internet technologies (blog, forum, chat, Skype, etc.), multimedia as part of the integration of full-time and distance learning; in integrated information and educational environments of higher education and alternative courses, and also in specialized training (elective, interactive models of distance learning). Blogs are an affordable means of publishing content on the Internet, as well as a platform for distance learning. There are many servers for blogging, for example www.blogger.com: <http://www.ning.com>. With the help of blogs, you can solve didactic tasks, such as teaching reading, writing, speaking and other forms of writing [5].

The whole process of distance learning, as well as face-to-face training, is based on communication. Communication is an important component of communication skills, and it should not be missed in any training. So, first of all, you need to decide what you are training for. When students are not faced with the task of improving oral speech, they can develop an interactive learning strategy. This means teaching basic electives in all oral activities, whether reading, writing or listening, which, in turn, does not lead to the development of oral speech skills. The development of comprehensive training programs for foreign language teachers may depend entirely on communication systems. In the same situation, a third model can be used: network learning + case technology.

This is the case when the curriculum is based on traditional textbooks, CDs or other teaching aids that are mailed to students as planned by the curriculum. The curriculum itself, together with auxiliary information (additional materials, reference books, dictionaries, etc.) is presented on the course website.

Distance learning courses consisting of homework and freelance work on an individual schedule include:

- development and improvement of critical vocabulary, grammar skills, writing, listening, reading skills based on individual and independent group activities that students perform online;
- Flexible structure, where the teacher will ask students questions during the project, according to the list of various creative projects, discussion;

- Organization of special and optional distance learning courses (resource centers), if the school is not able to organize these courses on a full-time basis;
- Participation in international telecommunication projects [6].

To understand how to regulate student behavior in any distance learning model, you should at least first consider the structure and activity of students in the communication systems of the distance learning environment. Since the specifics of the course content require active interaction between students and teachers, such remote interaction is an important factor in the development and improvement of lecture activities. Special attention should be paid to intercultural communication. As you can see above, websites allow this. In distance learning, as in face-to-face training, small joint groups are used. The teacher groups 3-4 people into such small groups and tries to ensure that each group has a strong learning curve. The name of the entire group is published on the bulletin board along with the email address of each student. In addition, there is a list of small business cooperatives with email addresses.

In addition, the forum discusses personal issues that are included in the discussion. This feature is now available for all shells. It is important that the same playing field exists for each part of the activity. Each group can choose topics for discussion via email and in a group discussion. In fact, chat (online conferences) is very useful for such communication. Social media apps are the latest models, or you can use free online chat. Regardless of the type and capabilities of the shell used, you can place such a program on your school's website.

All useful tools on the Internet can be used to the fullest. Therefore, communication can take place at the level of small cooperative groups organized by the teacher, the whole group at public meetings or in discussions, as well as in the Internet communities discussed above in accordance with his needs. It is also useful to use online meetings that are hosted on a special website. It is easy to participate in events, discussions and debates. For network projects, special methods of web quests are offered. These websites offer career challenges and provide the entire career process [7].

References:

1. Дистанционное обучение. Учебное пособие / Под ред. Е.С. Полат. - М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2018 - 192 с.
2. Бахарев В. В. Возможности мультимедийных средств в организации самостоятельной работы студентов (на примере изучения английского языка) // Традиции и новаторство в гуманитарных исследованиях: Сб. науч. тр. / Редкол.: Ю. М. Трофимова (отв. ред.) и др. - Саранск: Изд-во Мордов. ун-та, 2019. - С. 52-54.
3. Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2017.-99с.
4. Информационные технологии в образовании-2007. Сборник научных трудов участников VII научно-практической конференции-выставки 30–31 октября 2018г. – Ростов н/Д: Ростиздат, 2018.-87с.
5. Кожевникова Т. В. Взаимодействие в дистанционном обучении иностранным языкам // Обучение иностранному языку как коммуникативному взаимодействию (неязыковые вузы). - М., 2019. - с.105–110 (Тр./МГЛУ: вып.443).

6. Курбонов А. М. Роль дистанционного обучения иностранным языкам // Молодой ученый. - 2018. - №8. - С. 969-971.

7. Некоторые концептуальные положения организации дистанционного обучения иностранному языку на базе компьютерных телекоммуникаций. Е.С. Полат. Ин. язык 5,6 2018г.-89с

УДК 37.013

THE SPECIFICS OF THE USE OF ENGLISH IN THE HOSPITALITY INDUSTRY

Әбдімомынова Ә. Қ., Заманханова Ә. Е., Муханова Ш. А., Пернебаева А. А.
Университет «Мирас» г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада туризм және қонақжайлылық индустриясындағы ағылшын тілінің рөлі қарастырылады. Ағылшын тілі туризмді дамытудың негізгі элементтерінің бірі болып саналады, сондықтан ағылшын тілі қонақ үй бизнесінің барлық қызметкерлері меңгеруі керек пән болып табылады.

Резюме: В данной статье рассматриваются роль английского языка в индустрии туризма и гостеприимства. Английский язык считается одним из ключевых элементов развития туризма, поэтому английский язык является предметом, который необходимо освоить всему персоналу гостиничного бизнеса.

Tourism has become a global phenomenon involving hundreds of millions of people representing both society, government, and the tourism industry. Tourism has undergone various changes in its development, including changes in patterns, forms and nature of activities, as well as motivation to travel. In developing countries, tourism is focused on central economic growth and business development. Tourism is one of the main sectors for obtaining foreign currency due to oil and gas revenues. In addition to foreign exchange earnings, tourism also plays a role in other strategic areas, for example, in creating and expanding employment opportunities, promoting environmental protection and the development of national culture, as well as in fostering a sense of love for the motherland. Thus, various companies involved in transport, accommodation, food companies and service companies participate in tourism activities.

The term "hospitality" deserves special attention, as well as the accompanying business sector - the hospitality industry. The hospitality industry is a collective concept for numerous and diverse forms of entrepreneurship that specialize in the market of services related to the reception and service of guests. There is no list of all the main activities that it covers. The hospitality industry is closely connected with foreign languages. Every year the number of travelers increases. But it is impossible to travel around the world and not know foreign languages. Many people believe that if you want to travel, you need to know a lot of different languages, but not everyone shares this position. Most travelers are people who speak only one language and have no intention of staying at home [1].

But, on the other hand, if tourism is a global phenomenon, then why not create a new artificial language that would be easy to learn, would include the features of

other languages and which could take the place of the main international language, although in the field of tourism. It could be the main language of international tourism, along with English. At the end of the 19th century, such a language was created. It was an Esperanto language. It got its name in honor of its inventor. The man who created the world's first artificial language is Ludwig Zamenhof, a Warsaw oculist, whose pseudonym is Esperanto. Esperanto is based on an international vocabulary, mainly Germanic and Slavic. Initially, it was just a small local language. But later it gained great popularity and was widely used in England, France, Poland and other countries. The Esperanto alphabet is based on the Latin alphabet plus 6 diacritics. The stress always falls on the second syllable from the end. Affixes play a crucial role in word formation, since they allow you to multiply the number of words. For example, the word "granda" means "big" and "malgranda" - respectively, "small"; "patro" is "father" and "patrino" is "mother". The grammar of Esperanto is much simpler than the grammar of any other natural language. In Esperanto, there are 11 endings that denote the corresponding part of speech. So, the ending "o" tells us that this is a noun, "a" is an adjective, or "i" is a verb. Therefore, the expression "malgrandabirdo" translates as "little bird" and "malgrandajbirdoj" "little birds", since the letter "j" means that it is plural [2].

At the beginning of the 20th century, Esperanto turned from a small Slavic into a major international language. It has found its application in various fields of activity. The number of words increased from 927 in 1887 to 16,000 in 1970. A large number of books have been published in Esperanto, mainly about antiquity and translated into Esperanto from more than 50 languages. The highest governing body of Esperanto is the Esperanto Academy, founded in 1908. The largest international association of Esperantists is the Universal Association of Esperantists. The Association of Esperantists has its branches in more than 60 countries around the world. In 1987, UNESCO called on the entire world community to celebrate the 100th anniversary of the language. There are Esperanto branches in our country: in Moscow, in St. Petersburg, in Vladimir, in Novgorod and other major cities. And in December 1991, the Russian Union of Esperantists was established.

But, despite all its achievements, Esperanto did not become the language of international communication in the second half of the twentieth century. English took the place of the global language. This is primarily due to the political situation in the world at that time. The Cold War, armed clashes and many military conflicts in various parts of the world - all this had a serious impact on the development of international relations. The whole world lived in a state of war between two superpowers: the USSR and the USA. Therefore, English has become the official language of communication. But now we live in a relatively quiet time and have all the opportunities for the development of international tourism and the study of foreign languages.

Tourism is a branch of the economy of the non-productive sphere, enterprises and organizations of which satisfy the needs of tourists in material and non-material services, the main function of which is to provide a person with a full and rational rest. Tourism is the fundamental basis of the economy of many developed and

developing countries of the world. Currently, it has turned into an industry of international scale, occupying the third place among the largest export sectors of the economy in terms of income, second only to the oil industry and the automotive industry [3].

Tourism is understood as one of the forms of migration of the population that is not associated with a change of residence or work. The need for its definition arose in the first half of the XX century and was due to the widespread increase in tourist flows, the growing economic importance of tourism and, as a result, attempts to statistically record travelers. International tourism today is a sphere of the socio-economic complex, which in many countries has turned into a rapidly developing industry. Currently, every 7th workplace in the world is in the tourism business. According to the forecasts of the WTO (World Tourism Organization), by 2020 the number of international tourist arrivals will amount to 1.6 billion, i.e. 3 times higher than in 2000. The daily expenses of tourists, excluding air transportation, will grow to \$ 5 billion per day.

Currently, international tourism has received significant development and has become a massive socio-economic phenomenon on an international scale. Its rapid development is facilitated by the expansion of political, economic, scientific and cultural ties between States and peoples of the world.

English is considered one of the key elements of tourism development, so English is a subject that all hotel business personnel need to master. Thus, practitioners in the hospitality industry require a high level of English proficiency, but many of them still have limited English language skills and a low level of confidence in English. In the case of the tourism business in the modern world, with professional globalization and an almost unlimited economy, effective communication is necessary for any company to work well. In the context of globalization, English has become the standard language of business communication. The preferences of the company vary: some requests, others written, oral knowledge of English and, in many cases, require language proficiency in both directions. This sounds logical if we assume that English has become the language of global communication. Finally, everyone involved in the tourism sector should have good instructions, as well as the use of English and managerial communication skills are necessary to meet all the requirements of the sector, because this can lead to excellent service, faster and better, so that it will improve the economy in the long run. Improving the English language for hotel business employees is always necessary to ensure effective communication. Therefore, their competence should be constantly evaluated. In addition, in an attempt to analyze achievements in English, conducting a proper language assessment for language learners is undoubtedly important. The assessment is carried out not only to find out the language achievements of students and progress in learning, but also to continuously improve their language competence. By conducting an assessment, it allows teachers to learn the strengths and weaknesses of their learning strategies. This is due to the fact that the evaluation results can be used as a guideline to determine which part of the lesson should be improved. Thus, the assessment is also used to determine the needs of language

learners in a particular competence. Therefore, in order to analyze the language needs of language learners, teachers should always conduct an assessment at each training session.

References:

1. Котлер Ф., Боуэн Д., Мейкенз Д. Маркетинг. Гостеприимство. Туризм. Все о туризме. Туристическая библиотека
2. Ur, P. (2015). *Grammar Practice Activities: A Practical Guide For Teachers*. Cambridge: Cambridge University Press – p. 560
3. F.L Billows., “The Techniques of Language Teaching.”; Longman, 2012 – p. 253

ӘОЖ 378(075.8):811.161.1.

ҚАЗАҚ ӨЛЕҢІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЗМНІҢ ТАРИХЫ МЕН СЫРЫ

Жайлыбеков Әділет Назарұлы., Сапар Жансая Аманкелдіқызы
«Мирас» университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В данной статье рассматриваются история и секреты психологии в казахской поэзии.

Summary: This article discusses the history and secrets of psychology in Kazakh poetry.

Әлем әдебиеті бойынша психологизмнің лирикадағы алғашқы бой көрсетулері ежелгі грек поэзиясында белең берді. Мелос, элегия, ямб сияқты ежелгі лирика түрлерінің тақырыптары, мазмұндары сан алуан болды. Алкей, Сапфо, Анакреон, Вакхилид, Коринна, Симонид Кеосский, Архилох, Феогнид және т.б. ақындар мен Аноним-ақындар (аты белгісіз ақындар) мұралары – әлемдік поэзия мен тарихи ғылымдар алтын қорының өшпес қазыналары. Ғасырлар қойнауында қалып қоймай, бүгінгі күнге дейін өз құнын жоймай, өз жолынан таймай жеткен элегия жанры – тұңғыш ой мен жабыққан мұңның айқын көрінісі. Ежелгі грек, Рим поэзиясында алғашқы нұсқалары егіз тармақты өлең күйінде қалыптасқан бұл түрдің негізін салушылар б.э.д. VII ғасырдың I жартысында өмір сүрген Малоазиялық ақын Каллина мен б.э.д. VII ғасырдың II жартысында өмір кешкен Тиртей фрагменттерінен адамның жан күйі заман ауыртпашылығымен, соғыс кезіндегі қиыншылықтармен байланыста көрсетілуге тырысқандық байқалады. Көне элегияларда ақынның өмір туралы, өзі туралы толғаныстары баяндалады. Көне грек лирикасын зерттеуші В.Ярхо: "Архилох, Сапфо, Алкей, Феогнид поэзиясы бір жағдайда ашық өмірбаяндық сипатымен, автордың құр өз басына қатысты жайлар мен ой, сезімдерді бейнелеумен шектелсе, екінші бір ретте жеке адамның (ақынның өзінің) анағұрлым жинақты образын бере отырып ақынның тек өз ортасы – аз ғана әлеуметтік топтың, шағын тыңдаушылар аудиториясының көзқарасы мен мінез-құлқын жырлаумен таныды", – деп ежелгі грек лирикасындағы психологизмнің бүгінгі проблематикаға көзқарастан алшақтау жатқанын жазады.

Қазақ халқының іргесін ғұн, үйсін, қаңлы тайпаларының құрайтыны Ә.Марғұлан зерттеулерінде жан-жақты айтылған. Сол дәуірлерден бізге жеткен халық әдебиетіне, әдеби-тарихи ескерткіштерге үңілсек, кейде дастан, қиссашы, жырау сезім, көңіл күйінің шығармада сақталған көңіл-хошының табын, кейде басқа қаһармандар мінез-құлық, сырларының әуендерін кездестіруге болады.

Ежелгі дәуір әдебиетін зерттеуші, ғалым Н.Келімбетов "Қазақ әдебиеті бастаулары" еңбегінде былай дейді: "біз қазақ ауыз әдебиетінің бастауларын өзіміздің арғы ата-тегіміз сақтар мен ғұндар дәуірінің батырлық дастандарынан бастағанымыз жөн деп білеміз, қазақтың өз атымен аталатын фольклоры мен жазба әдебиеті ежелгі түркі әдеби ескерткіштерінің табиғи жалғасы, солардың кейінгі кезеңдерде жетілген жаңа үлгілері, тарихи даму нәтижесінде келіп көтерілген асқар биігі". Осындай пікірлер жазба әдебиетіміздің бастауларының әріде екенін көрсетеді.

Біздің заманымыздан бұрынғы III-I ғасырларда, яғни ғұндар империясы кезінен айтыла бастаған ежелгі түркі тайпаларының батырлық жырлары бүгінгі күнге тұтас қалпында емес, үзінді күйінде жетті. Ежелгі түркі тайпаларының шежіресін тарихи деректер негізінде баяндайтын "Алып Ер Тоңа" дастаны. Дастан барысында негізінен Тұран елін сыртқы жаудан қорғаған Алып Ер Тоңаның ерлік істері баяндалса да, психологизмнің алғашқы дәндерін осы дастандардан табуға болады.

Қазақ халқының бүкіл өмірі поэзиядан тұрады десе болғандай. Бесік жырынан басталып, баланың тайға шабуы, келін түсіруі, қыз ұзатуы, өлімді жоқтауы, ас беруі, көрісуі, аталық өсиет-нақылдары, амандасуына дейін – бәрі- бәрі өлеңмен келеді. Тұрмыс-салтқа байланысты туған мұндай өлеңдер әдет- ғұрыпқа лайық эмоциялық бояу, психологиялық ұғым жасайды. Оларда адамның белгілі бір салт-қадеге қатысты сезімі, көңіл-күйі бейнеленген. Мысалы: сыңсу, көрісу, жар-жар және жоқтау өлеңдері адам көңіліне кірбің-көлеңке түсіріп, мұңға батырса; шілдехана, беташар өлеңдері көңілге қуаныш ұялатады.

Қара өлең халықтың аса жоғарғы талғамынан, өсемдікті бағалауынан туған. Онда адамның қызықты, әсем жастық шағы, қол созған бақыты, асыл арманы айтылып, нәзік сезімі құрметтеледі. Қара өлеңді халық аузынан жинап, зерттеп жүрген Оразақын Асқар тақырып мазмұнына қарай түрлерге бөледі: Той бастар, Наурыз өлең, Тәлім өлең, Жер-су өлең, Домбыра өлең, Қамшы өлең, Базар өлең, Қыз өлең, Жігіт өлең, Ғашықтық-сүйіспеншілік, ойын өлең, т.б. Ауыз әдебиетінің өзге жанрлары сияқты олар халықтың ерте заманғы тұрмыс тіршілігінің куәсі, өмір айнасы болумен қатар таза көркемдік қасиеті мен дүниетанымдық ерекшелігі тұрғысынан да ерекше бағалы екенін айтып кету керек. Бұл өлеңдердің қай-қайсысының да басты нысанасы – адам тағдыры, оның ішкі әлемі.

Қара өлең – өміршең жанр. Ол әлі де халықпен бірге жасап келеді. "Қара өлең қазіргі кезде де туып, халық арасына таралып, негізгі қорды сан жағынан да, сапа жағынан да еселеп арттыруда". Біз сөз етіп отырған қара өлең түрін

ауыз әдебиетіне қатысты зерттеулерінде Ахмет Байтұрсынов "толғау" деп атайды. "Толғау (яки мұңлы өлең) деп көңілдің неше түрлі күйін шертетін өлеңдер айтылады. Мәселен, ғашықтық сағыныш, қайғы, күйініш, кейістік, кіжініс, өкпе, наз сияқты көңіл күйлерін білдіретін өлеңдер".

Қазақ хандығы құрылып, дербес мемлекеттің нығая бастаған дәуірінде қазақ халқының мәдениеті де ілгерілей түсті. Бұл кезде жыраулық әдебиет өмірге араласты. Тұрмыс-салт жырларынан мүлде бөлек жеке адамды дәріптеген туындылар дүниеге келді. Осы тұста әдебиеттің мақсаттары да айқындала бастады. XV-XVIII ғасырларда өмір сүрген қазақ ақын-жыраулары өздері өмір сүрген қоғамның күрделі мәселелеріне толғау-жырлары арқылы қатысып, поэзияны бұқара халықтың дүниеге көзқарасын қалыптастыратын күшке айналдырды.

Жыраулар поэзиясының ішкі көркемдік сымбаты ұлттық дүниетанымның бір кезеңінің көрінісі іспетті.

Гибраттық, даналық сазы басым, философиялық толғамдары мол кестелі ойларға құрылған жыраулар поэзиясы – әдебиетіміздің даму деңгейін білдіретін өзіндік ерекшелігімен дараланатын біртұтас әлем.

Ақын-жыраулардың терең астарлы, ұшқыр да ұтымды, тағлымды нақылдары бүтінге өлмес мұра боп келді, әлі де жасай бермек. Жыраулар толғауларының өміршеңдігі өлеңнің поэтикалық қуатында, ой тереңдігінде, психологиялық мазмұнға толы сыршылдығында жатыр. Жыраулар поэзиясы сол дәуір талабы тұрғысынан қарап, баға беруді талап етеді.

Әлемдік әдебиетте ғасырлар бойы маңызын жоймайтын рухани қымбат қазына – ол Ұлы Абайдың еңбектері. Халық ауыз әдебиеті, шығыстың классикалық поэзиясы, орыс мәдениеті және сол арқылы Еуропа мәдениетімен терең сусындаған Абай бәрін де бойына сіңіре отырып, ғаламат ойлы ақындық тезінен, өзінің ақыл елегінен өткізе отырып, өз жүрегінің тамаша туындыларын жарыққа шығарды, жаңа сапалық биікке көтерді. Өзінің қолтума поэзиясымен Пушкин, Лермонтов поэзияларына табиғи туыс болды. Адамның әрекетін, зат әлемін, түрлі құбылыстарды жырға қосқанда барлығы да құдай мен алланың күдіреті деп жырламай, тіршіліктегі адамзаттың шындық болмысы етіп жазды, шынайы сезіммен тебіренді.

Лириканы толыққанды күйінде тың түрлерімен қазақ әдебиетінде ерекше дамытқан Абай екенін ескерсек, терең психологизмнің де Абайдан басталуы – заңды құбылыс. Бұл ойымызды Ж.Ысмағұловтың мына пікірі де дәлелдей түседі: "Абай өлеңдерінің қай-қайсысын алсақ та, ондағы негізгі тақырып шешімімен қосарлана жүретін ақынның белгілі бір құбылысқа, оқиғаға көзқарасын, қатынасын, тікелей содан туындайтын әсерін, сезімін, жан-дүниесінің басқа да иірімдерін анық көреміз. Әдебиеттану ғылымының өз тілімен айтсақ, поэзиядағы терең психологизм деген – осы".

Абай психологияның әдістері (методтары) туралы арнап ешнәрсе айтпады. Бірақ оның шығармаларынан өзінің творчестволық еңбегінде объективтік және субъективтік бақылау (байқау) әдістерін қалай кең қолданғандығы байқалады. Абай шындығында байқағыштығы өте күшті

дамыған және бақылаған объектісінің өте ұсақ ерекшеліктеріне шейін байқап қалатын адам болған.

Белгілі психолог-зерттеуші Қ.Жарықбаев та Абай шығармаларынан тек адамға ғана тән қуат көздерінің негізгілері ойлау, сөз бен қиял хақындағы тұжырымдарды жиі кездестіруге болатынын баса айтады.

Қазақ лирикасында терең психологизмнің негізін салған Абай болса, ұлы ақын бойлаған тереңдікке Мағжан да бойлады. Ұлы Абай тәжірибесін бойына сіңіріп, өз ерекшелігімен із қалдырған ХХ ғасыр басындағы әдебиетіміздің жарқын бейнесі – Мағжан Жұмабаев тек психолог-ақын ғана емес, ол психология саласынан мол хабардар, адам жанын зерттеуші, жантанушы. Оған "Психология, яки жан тілі" деген еңбегі де куә.

Қазақ өлеңіндегі психологизм дәндері әдебиеттің әр даму сатысында өзіндік белгілерімен қызмет атқара отырып қарапайым түрден күрделі көркемдікке қарай дамыды. Алғашқы кезде жалаң міндет атқарған бұл тенденция келе-келе сапалық жағынан биіктеді.

60-90 жылдардағы лирика ұлттық әдебиетімізде психологизм ағымын туғызғаны анық. Ақындарымыздың адамның ішкі дүниесіне жіті үңіліп, тереңнен барлау жасауы – заңдылық.

Лирика – адамның сезім сырларының айнасы болғандықтан психологизм – лириканың жан-жүрегі. Ақын бейнелеп отырған құбылысын өз басынан кешіріп немесе сол құбылыстың куәсі болса ғана шынайы дүние тудырады. Қуатты сезімді бастан кешпеген жаннан, жақсы білмеген үстірт әсерден шынайы шығарма тумайтыны ақиқат. Көркем өнердің көп қырлы тілі арқылы сезімді, психикадағы ағымды, шарпысуды бейнелеу лирик ақындарға мол мүмкіншіліктер береді. Адам жанының терең қатпарлы қойнауларына үңілу – терең психологизмге қол жеткізу, міне, шын шеберлік дегеніміз – осы.

Лирикадағы психологизм табиғатын ашу, ол – лирикалық бейнелер табиғатын танып, түрлерін талдау. Лирикалық өлең табиғатындағы лирикалық бейне ұғымының орны бөлек. Лирикалық "мен", ақындық "мен" хақындағы теориялық толғамдарды басшылыққа ала отырып, өзімізше ой қорыттық. Г.Салықбаева өлеңдерін сезім мен толғаныс бейнесіне құрса; елінің, халқының, барша адамзаттың жан дертін жүрегімен сезіне білетін Фариза ақын "рухы күшті Өлеңінің құдіретімен сезімдер, ішкі әлемдер энциклопедиясын" (М.Ақдәулетұлы) жасады.

Лирикаға тән көркем қасиеттердің бірі – ішкі монолог. Ішкі монолог әр ақында әр қилы көрініс табады. Монолог – автор толғанысы. Лириканың өзі сезімнен туындайтын психологиялық шығарма болғандықтан монологтың лирикадан ойып орын алуы заңды да. Ф.Оңғарсынова, К.Ахметова, Г.Салықбаева поэзиясында монолог басым болып келеді.

Ақын рухының өзгешелігі – оның символдық танымында. Символ – ақынның ой түйіні, әрі жан дүниесінің бейнесі. Г.Салықбаевада өте көп кездесетін түр-түс символикасы – нәзік ақын жанының терең қатпарларының бейнесі, әрі шығарманың да сыршыл сипаты. Ақын жан дүниесін жаулап алған

– көңілге мұң ұялатар қап-қара түн. Ақын қалың ойды осы образбен шебер көрсетеді. Жалпы Гүлнәр өлеңдерін ортақ бір композициялық желі тұтастырып тұрады.

Нағыз лирика жүйесінде психологизмнің қыры мен сыры түгел көрініс табады. Адам жанының сырын, ой-сезімін жоғары поэтикалық деңгейде ашып көрсету – қазіргі қазақ лирикасының басты жетістігі.

Қорыта айтқанда психологизм әдеби ағым ретінде өзінің бет-бағдарын белгілеп, арнасын кеңейте отырып, көркемөнердің биік мұраттарын, лириканың терең сыршылдығын қашанда толымды да нәзік күйде жүзеге асыра береді.

Пайдаланылған әдебиет тізімі:

1. Базарбаев М. Замана тудырған әдебиет. – Алматы: Ғылым, 1997.
2. Келімбетов Н. Қазақ әдебиеті бастаулары. – Алматы: Ана тілі, 1998.
3. Ежелгі дәуір әдебиеті. Хрестоматия. 2-кітап. – Алматы: Ана тілі, 1991.
4. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. – Алматы: Санат, 1996.
5. Қазақ хандығы дәуіріндегі әдебиет. Хрестоматия. – Алматы: Ана тілі, 1993.
6. Нұрқатов А. Абайдың ақындық дәстүрі. Монография. – Алматы: Жазушы, 1966.
7. Әуезов М. Әдебиет тарихы. – Алматы: Ана тілі, 1991

ӘОЖ 811.135.127

ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ӘДЕБИ- СЫН ЗЕРТТЕУЛЕРІ

Жаксыбаева Сандуғаш Шинкызханқызы
«Мирас» университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается художественное и исследовательское наследие А.Бөкейханова

Summary: This article deals with artistic and research legacy of A. Bokikhanov

XX ғасырдың басындағы қазақ әдебиетінде ұлт азаттығын көтеріп шыққан Ә.Бөкейхановтың, А.Байтұрсыновтың, М.Дулатовтың, С.Торайғыровтың, М.Жұмабаевтың, М.Әуезовтің, т.б. ой-пікірлері өміршеңдігінің, әдеби дамудың даңғыл жолын дұрыс көрсете білуінің арқасында жетекші бағытқа айнала бастады. Сынның жай-күйі, әдебиеттің дамуына және ұлттық әдебиетіміздің сын саласының қалыптасуына елеулі үлес қосқан Ә.Бөкейхановтың еңбегі тіптен ерекше. Әлиханнның әдеби сын, зерттеу саласында қалдырған еңбектері әдебиет пен сынның жалпы мәселелеріне арнап жазылған мақалалар негізінен жеке шығармаларды талдауға арналған рецензиялар, фольклорлық туындыларды зерттеу еңбектері мен естеліктер, жинақтарға жазған алғысөздер, хабарландырулар түрінде келеді.

Сыни еңбектері Т.Кәкішевтің классификациясындағы үш кезеңнің екі кезеңін қамтиды. Бірінші кезеңі Абай (Ибраһим) Құнанбаев (1908); Түрік, қырғыз, қазақ һәм хандар шежіресі (1913); Қалқаман-Мамыр (Шәкәрім) сын (1915); Қара қыпшақ Қобыланды (сын) (1915); Роман бәйгесі (1915); Роман не нәрсе? (1914); Жаңа кітаптар (1914); «Женщина по киргизской былине

«Кобыланды» сын – критика (1915); Батыр Бекет (1915); Мырза Едіге (1915); Ән, өлең һәм оның құралы (1914); Аңқау елге-арамза молла (1900) мақалалары қамтылса; екінші кезеңіне кітап сыны (Қартқожа); Психология (1926); И. Ағұл «Адам мен мақұлықтың тегі» (1927) атты аннотациялары және С.Н. Незлин «Құрт ауруы», 1927 жылы жазылған кітаптарға берген рецензияларын жатқызамыз. Қарастырылып отырған сыни еңбектердің көбісі «Қазақ» газетінде жарияланып отырды. «Қазақ» газетінің бетінде жарияланған материалдардың елу үш пайызға жуығын жазғандар – А.Байтұрсынұлы, Ә.Бөкейханұлы және М.Дулатұлы. О

Осы газетте Ә.Бөкейхановтың 250-ден аса мақалалар, ғылыми зерттеулері, аудармалары жарық көрген. [1, 251] Міне, осындай өнегенің өрнегі Әлиханнның «Қазақ, түрік, һәм хандар шежіресі» сынында көрініс тапқан. Қазақ тарихында кездеспеген мұндай үлкен істің жүзеге асып, Шәкәрім шежіресінің жарық көруін автор қуана қарсы алады. Шәкәрімнің бұл ісін аса жоғары бағалап, «Шәкәрімнің бұл кітабы қазақ шежіресінің тұңғышы... Енді мұнан былай қазақ шежіресін жазбақ болған кісі Шәкәрім кітабын әбден білмей қадам баспасын», – деп, оны үлгі тұтады. Әлихан Шәкәрім шежіресінен екі түрлі мін тапқан. Бірі – қазақ руларының таңбалары хақында, оның ішінде Керей таңбасы туралы. Екіншісі – «Алаш» деген сөздің шығу жайы. Керей руларында «креш» таңбасының сақталуын Әлихан олардың бағзы замандарда хрестиян дінінде болғандығынан деп есептей-ді. Бұны Аристов, Пантусов еңбектеріне сүйене отырып дәлелдеуге тырысады. Тіпті қазақ тұрмысынан осыған белгілер іздеп, өз ойын орнықтыра түседі. «Қазақтың кейбіреуі сәурік пішінде санына кіреш басады, осы рәсім хрестиян күнінде кіреш-орнындағы уақыттан қалды-ау деймін. Осы күнде жақсы көрген малға қазақ тұмар тағады. Хрестиян күнінде кіреш басқан-ау деймін» – дейді сыншы Ә.Бөкейхан.

Бұл мақалаға Шәкәрім «Қазақ» газетіне жауап береді. «Ақсақ қой түстен кейін маңырайды» деп аталатын мақаласында Шәкәрім «бағасынан артық мақтағаныңызға қуанбасам да, қазақты шежіре оқуға қызықтыр-ғаныңызға тәңірі жарылқасын» – деп ризашылығын білдіре отырып, кейбір пікірлеріне келіспейтінін сездіреді. Мәселен, осы Керей таңбасына байланысты шежіреші: «ол крест емес – ашамай. Неге десеңіз шежіренің бетіндегі Аристов сөзінде Керей таңбасы ашамайша салынған. Орта жүздегі керейлер керейт нәсілінен, Ашамайлы деген кісінің нәсілі деп жазылған ғой... Қазақтың пішпегешек салатұғыны ашамай». Әлихан тағы да Шәкәрімнің «Алаш» деген сөздің шығу тарихына барып, өзінше топшылауын құпта-мауы. «Бұл қалай? Алаш деген – біздің қазақ сөзі. Алаш қалмақ қойған ат болса, қалмақ өз тілімен қоятын жөні бар емес пе?» – деп, қарсылық білдіреді. Яғни, шежіре-тарих кітапта нақтылық, тарихи шындық басым жатуы басты шарт деп түсінеді. Сондықтан мұның кейінгі басылымдарда ескерілуі үшін, өз білген-дерін «Қазаққа» жазып жіберуін өтінеді. Әлихан тілегі жүзеге асып, «Алаш» сөзінің шығу жайын Х.Досмұхаммедұлы жазады: «Алаш» деген не нәрсе?» мақаласында Шәкәрім сөзінің дұрыстығын растай-ды. «Алаш» деген сөз қалмақ тілінде бар. Қазақша мағынасы – өлтіргіш, аямаушы, жаугер» – дегенді білдіреді дейді [2, 100].

Ә.Бөкейхан қаламынан шыққан «Абай», «Қара қыпшақ Қобыланды», «Қалқаман-Мамыр» турасында жазған мақалалары тарихи деректі терең қамтумен, ой тереңдігімен, ғылыми нақтылығымен ерекшеленеді. Ә.Бөкейханов енді қазақтың атақты эпосы «Қобыланды батыр» жайлы жырдың тарихи шығу негіздеріне үніледі. «Қара қыпшақ Қобыланды» Әлихан қалмынан шыққан ең көлемді әдеби, ғылыми, фольклор-лық еңбек. Бірінші бөлімінде «Қара қыпшақ Қобыланды» жырының мазмұны қысқаша баяндалады. Аналықтың бір ұл, бір қыз тапқаны, олардың аттары Қобыланды, Қарлығаш қойылғандығы баяндалады. Зерттеуде ерекше мән берілген мәселе-жырдағы Қобыландының өмірде болған, болмағандығы, мұндағы айтылған жәйттердің, баян етілген оқиғалардың тарихи деректермен сәйкестігі және сәйкес еместігі. Екінші – мұндай жырдың асыл арналарының кейінгі айтушылардың кемшілігінен бұрмаланбауы, яғни атадан балаға мұра жауһар жырдың әу бастағы тұнықтығын сақтау мәселесі. Үшіншісі – кітап шығару мәселесіне зер салу. Төртінші – «Қобыланды» жыры сынды кітаптардың сипаттамамен, түсіндірме, сілте-мелермен басылу қажеттілігін қадағалау. Әлихан Қобыландыны тарихи кейіпкер, ал жырдың өзін тарихи жәдігер деп санайды. Сондықтан да Шәкәрім шежіресіне, Шоқан кітабына сүйене отырып, «Қобыландының ісі XVI ғасыр ортасы болуға лайық» деп түйіндейді. Жырдағы кейінгі айтушылар қосқан «тарихқа тура келмейтін көп қосымшаны» анықтайды. «Солдат, сухар, түйме, медаль, бал, шай – Қобыланды заманынан көп бері пайда болған нәрселер. Мұның бәрін жыршы өзінен қосып, жырдың көркем түрін бұзған», – дейді. Мақала авторы «тасқа басылған» жырды негізсіз даттаудан аулақ. Ол «Қобыландының» көркем тұстарын жырдың қазақ өмірі мен тұрмыс-салтының айнасы іспетті көркем суретті жолдарын көрсете білген. Ондай өлеңдер «Қобыландыда» бар. Осы сөздер жырды алғаш шығарған ақынның сөздері болар... қазақ-тар: «Қобыландыны» шығарған кісі тегінде жақсы екен» деген сөз осы өлеңдерге қарап айтылған болар» – дейді.

Әлиханның осы мақалада кітап бастыру ісін арнайы бөліп қарастыруы өркениетке қадам басқандық белгісін танытады. Ол кітап сыртындағы берілген ат үстіндегі қобыланды суретінің кітаптың ішкі мазмұнымен қабыспай жатуын үлкен кемшілік көреді. «Өзі – Тайбурыл, өзі – қазан ат сымдай созылатын, кітап-тың басындағы суретте көрінбейді. Кітаптағы ат-орыстың «тяжеловоз» дейтін жүк аты» – десе, Қобыланды батырдың суретін де сынайды. Қазақта мақал бар: «ат ерінді, ер мұрынды» деген. Суреттегі Қобыланды батыр мұрнынан айрылып пұштиып тұр»-дейді автор. Кітап шығаруды жүйелі арна ретінде қалыптастыруды көздеген Әлихан: «Қайта басқанда мұндағы жер, су һәм кісі аттарын әліпби тәртібімен кітаптың қайсы бетінде сөз бар екені көрсетілсе, біріншісі – кітап тәрбиелі болар еді. Екінші – бұл жырдан тарихына жем іздеген адамдарға оңай болар еді», – дейді. [3, 176]

Ә.Бөкейханның фольклоршы ретіндегі ой тұжырымдары «қазақ жыры «Қобыландыдағы» әйел бейнесі» деген орысша жазылған еңбегінде де жалғаса түседі. Мұнда қазақ фольклоры үлгілерінің мазмұны бай, формасы сан алуан екенін көрсетіп, өлеңші, жыршы дегендер кім екенін анықтап, ас-тойда

домбыра арқылы айтылатын жырлардың ерекшеліктерін танытады. Ескі наным-сенімдер мен мұсылмандық мұраттардың «Қобыланды батыр» жырындағы Аналық, Құртқа, Қарлығаш тағдырларындағы, мінез –қалпындағы, іс-әрекеттеріндегі көріністерін зерттеуші білгірлікпен талдап, халық санасынан бір сенім жүйесінің өшіп, екінші басқа діннің орнығуын пайымдайды. Ислам тарихынан, грек эпосынан мысалдар келтіру, Мұхамедтің қызы фатима мен күйеу баласы Әли, баба түкті шашты Әзіз туралы аңызды пайдалануда жыр мазмұнын қысқа қайыра отырып, тұлғаларға мінездеме беруде Әлихан Бөкейхан үлкен әдебиетші, сыншы, текстің терең білгірі екендігін танытады. [4, 319]

Әбубәкір Диваев жинап бастырған «Батыр Бекет» жырына арналған шағын рецензияда шығармадағы негізгі оқиғаның кіші жүздегі Алтын Жаппас ішінде өтетіні, Бекеттің тарихи болған адам екендігі, ол ұсталып Сібірге айдалғанда артынан әйелінің баруын декабристердің ханымдары Княгина Волконская, Трубецкая әрекеттерімен теңдес іс деп қарайды. «Мырза Едіге» жырына арналған қысқа мақалада Ақсақ Темір, Тоқтамыс, Едіге заманы сөз етіледі, шығарманың көркемдігі, мектеп балалары оқуға лайықтылығы айтылады. [5, 405]

1915 жылы «Қазақ» газетінде 109 санында Ә.Бөкейханның «Роман бәйгесі» атты мақаласы жарияланады. Бұл мақалада автор пайдасы тұрмыс тіршілікке зор болған динамитті ойлап тапқан швед инженері Альфред Нобель туралы мәлімет беріп, оның дүниедегі барлық ғылым саласына, әдебиетте роман жазғанға сыйлық тағайындағанын айтады. Өнерге, ғылымға, әдебиетке жанашырлық, жақсы істерге себепкер болғандар ретінде Швед Альфред Нобель, орыс граф Уваров, Пушкиндерді атап өтеді. Және жарысты өткізудің ұйымдық жағы туралы ұсыныстар жасайды. Қысқаша жазылған, жазылмақ романдарға төрелік айтып, бәйге беру үшін Шәкәрім, Ахмет, Міржақыптарды басты мүшелері етуді ұйғарады. Мұның алдында ғана Есенқұл Маманов «сыншылыққа мына мырзаларды айтамын-деп, Ә.Бөкейханов, Ә.Байтұрсынов, А.Байтұрсынов, М.Сералин, Н.Құлжанов сияқты азаматтардың есімдерін атап, бұларды бәйгенің қорытындысын шығару үшін семейге шақырған болатын. Осыған байланысты Бөкейханов алдымен келіп түскен кітаптарды оқып, жазбаша пікірлер жинап, содан кейін барып бас қосуды ұсынады. Автор сыншы болмақ оңай жұмыс емес, бірақ бұл күнде қажы атаған соң, мұнан қашу маған жол емес-деп, іске дайын екендігін білдіреді. Тағы осындай жанрға қатысты еңбегі – «Роман деген не?». Бұл мақаланың авторын Әр ғалымдар өзінше топшылайды. Кейбірі Ахметтікі десе, оған қарсы дау айтып, Әлихан деушілер де кездеседі. Мұндай даудың болуы мақала авторының толық есімі берілмей «Арысұлы» деп берілуінде еді. Біз бұл мақаланың Ә.Бөкейханұлыныңкі дегенге қосыламыз. Өйткені, ғалым алдымен роман сөзінің шығу тарихына тоқталады. Романның жанрлық «ішкі мағынасына» оның алдына қойған мақсатына тартымды да, толық сипаттама беріп, жауап берген. «Романның ішкі мағынасы: тіршіліктің жарық һәм күңгірт жақта-рын бейне өзіндей етіп суреттеп, адамның

өзіне көрсету. Роман-адамзаттың өмірін бұлжытпай көрсетуші баға жетпес айна.

Романның мақсаты: адамзаттың мінезін, құлқын, кемшілікті, қараңғылықты қумақ. Мұнан мұрады, ол адам баласына үйрететін үлгі тәрбие бермек,-деп түсіндіреді. Сонымен бірге романның дамыған кезеңде-рін, атақты романшылар қатарында Англияда Вольтер Скот, Чарлс Диккенс, Уильям Теккери, Ресейде Пушкин, Гоголь, Лермонтов, Толстой екендігін айтып кетеді. Толстойдың «Соғыс Іәм татулық» романына өте дәл, қысқаша сипаттама береді. Мұнда Толстой алуан-алуан адамның мінез-құлқын бірін қалдыр-май тізіп, адам өмірінің жіңішке қылдай жерін суреттеп көрсетеді, – дейді. Міржақыптың «Бақытсыз Жамалын» атап, шығарманың мазмұнын шолып өтеді. Автор роман жанрын Әлеуметтік мәселелермен, адамдар мінезімен, тәрбиелік, эстетикалық мұраттармен сабақтастыра қарайды.

Роман өмір айнасы деп білетін автор «Бақытсыз Жамал» қазақтың жайынан хабар береді. Мұнда қазақтың қай жерде болса да, малға, партияға, қызығып, қыздарын жастай күйеуге беру жайы бар, ысырапқа ақша шашып, жақынмен араздасу, сүймегенге қызын жылатып беру, бұған шыдай алмай теңін көксеп қайғыға бату бар. Оқып, білу арқылы жетістікке жететінімізді мынандай сөздермен білдіреді: «Өнер-білім керек, онан да керегірегі тәрбие. Қанша оқысақта, тәрбиеміз кем болса, қасиетіміз аз» [4, 45] – деген ойлармен мақала аяқталады. Мұнда да ғылымның ең алғаш роман жанрының өрістеуіне берген толымды бағасы көрінеді,

Міржақып еңбегіндегі кемшіліктерді ескертпесе де, роман ретінде баға береді. 1900 жылы Ә.Бөкейхановтың «Аңқау елге-арамза молла» атты мақаласы жарық көрді. Онда «Дала уалаяты» газетінің екінші нөмірінде Түркістан ведомостаға бұл Нұржан баласы жазады: «Қазақ халқы соқыр надандықпен көрмей отыр, не себепті күннен- күнге кедей болып бара жатқанын. Қазақ ойлайды қазынаға алым-шығын тартып кедей болдық деп, ол олай емес, қазақ кедей болады ас беремін деп, қазақ асты қойған күні байып кетеді» – деген пікіріне Ә.Бөкейхан «мен ғұмырымда талай түсініксіз адамдарды көрдім, бірақ оның бәрінен Нұржан баласы өтті. Һәр халықтың өз рәсімі бар, һәр түрлі мұсылман қазақ халқы қол қусырып я құшақтасып амандасады. Россия халқы бөркін алып қол ұстасады... Бұл екі түрлі рәсімнің тұқымы бір. Осы секілді қазақ халқының осы дүниедегі халықтардың бәрінде бар. Осылар сияқты рәсім бір түгіл, мың бақсы ойнаса да қойыла ма? Бұрынғы кезде аталы аталы жұрты немесе халық құрметтеген кісіге ас берілуші еді. Бұл уақытта орыс алғаннан бері қазақ ата деп намысқа шаппайды, пайдасына шабады. Туысқан деп бір қостас болмайды, шаруа деп болады. Халық ас беруін қоя бастағаннан соң, жел айдаған қамыс мінезді моллалар ас берген күні құран шықса жарайды деп халыққа үйрете бастады. Асты қойғызса дүние амалын ойлаған моллалар қойғызар, Нұржанов мырза сияқты бақсылар иттің қу боғын жиып жүргенде» – дейді.

Әдебиетшілер ішінен Әлихан Бөкейхан мұрағатын жинақтап, еңбектерін жарыққа шығарып, беймәлім мәліметтерден елге ақпараттар берген,

алғашқылардың бірі болып үлес қосқан Сұлтанхан Аққұлұлы Жүсіпов болды. Ол Ә.Бөкейханның ормантанушы, экономист, тарихшы, астролог, мал шаруашылығын зерттеуші, әдебиетші, саясаткер, заңгер, фольклорист, абайтанушы, публицист, аудармашы, этнограф-ғалым болғандығына жеке-жеке тоқталып, ашып көрсетеді. Оған қоса қазақтың тұңғыш шежіресін жасаушы, тоғыз тілді меңгергенін де қалдырмаған. [6, 179]

Әлихан жайында Р.Нұрғали еңбектерінен жиі кездестіруге болады. Әдебиеттанушы ғалым сыншы еңбектерін теңдесіз дүниеге балап, қысқаша былай сипаттайды: «Ә.Бөкейханның артына қалдырған шығармашылық мұрасының үлкен саласы – орыс тілінде жазылған монографиялық, энциклопедиялық сипаттағы ғылыми еңбектері. Бұлардың өз кезінде елеулі басылымдарда жариялануы авторға деген сол тұстағы, зор ілтипат қана емес, туындылардың сапасын мойындауды көрсетпесе керек. Ғалымның негізгі басты еңбектері қазақ халқының тарихына, экономикасына, мәдениетіне, шаруашылық жүргізу тәсіліне, тұрмыс-салтына, қазақ жерінің отарлану тағдырына арналған. Бұл еңбектерде мың сан деректер, цифрлар, кестелер, сілтемелер, жер-су, адам есімдері қысқасы ұшан теңіз материал бар».

Р.Нұрғали сол тұстағы ұлт зиялыларынан Ә.Бөкейхановтың ерекшелігін былай танытады: «XX ғасыр басындағы басқа қазақ қалам-герлеріне қарағанда Әлихан Бөкейханның бір ерекшелігі-оның арнаулы еуропалық жан-жақты білімі бар, танымы мол, мәселені ерекше кең қоя алады, дүниежүзілік тарихтан мысал алуға жүйрік, ұлттық мәселені ресей империясы көлеміндегі жағдайлармен сабақтастыра қарайды, кез келген озбыр патша Әкіммен, шовенист депутатпен, дін иелерімен, кеудемсоқ кейбір қазақ оқығандармен терезесі теңсөйлесе алады» [7, 48] – деген пікірін білдіре келе Әлихан мұралары толық зерттеліп болмағандығын талай ізденістердің күтіп тұрғанын атап өтеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Атабаев Қ. Қазақ баспасөзі – қазақстан тарихының дерек көзі. – Алматы, 2000.
2. Қазақ Әдебиетінің қысқаша тарихы. – Алматы: «Қазақ университеті», 2002.
3. КӘкішев Т. Қазақ Әдебиеті сынының тарихы. – Алматы: «Рауан», 1993.
4. Бөкейхан Ә. Таңдамалы (Избранное). – Алматы: «Қазақстан энциклопедиясы», 1995.
5. Ысқақұлы Д. Әдеби сын жанрлары. – Алматы, 2000.
6. Аққұлұлы С. Ә.Н. Бөкейханның өмірі мен Әдеби публицистикалық мұрасы. – Алматы, 1994.
7. Нұрғали Р. Қазақ Әдебиетінің алтын ғасыры. – Астана: «Күлтегін», 2002.

УДК 97:0103

IMPROVING STUDENTS' CONVERSATIONAL SKILLS IN ENGLISH THROUGH INTERACTIVE LEARNING

Жандарбек А.С., Тұрсынбай А.Т., Амирхан Ж.У., Тлепбек Н.И.
Университет«Мирас», г.Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақала интерактивті технологияларды белсенді қолдана отырып, сөйлеу дағдыларын оқытудың бастапқы кезеңіндегі студенттердің дамуы мәселелеріне арналған.

Студенттердің ауызша сөйлеу практикасы сабақтарында "Поп-формула" интерактивті қабылдауын қолданудың нақты мысалдары келтірілген, бұл оны шет тілдік қарым-қатынасты оқытуда қолданудың тиімділігін дәлелдейді.

Резюме: Статья посвящена вопросам развития у студентов начального этапа обучения навыков говорения с активным использованием интерактивных технологий. Приведены конкретные примеры использования студентами интерактивного приема «ПОПС-формула» на занятиях по практике устной речи, доказывающие эффективность его использования при обучении иноязычному общению.

The introduction of interactive forms of education already at the very initial stage is one of the most important areas for improving the training of students in a modern university. We must bear in mind the fact that we are facing a mixed group of first-year students with different levels of training, abilities, expectations, motivation, knowledge and, importantly, different learning styles. Thus, our primary task is to find and offer such technologies that will enable each student to develop and improve [1]. Currently, the main methodological innovations are associated to a greater extent with the use of interactive teaching methods in foreign language classes. The widespread use of active and interactive forms of classes in the educational process is one of the requirements for the implementation of the basic educational programs of the bachelor's degree.

Interactive methods are focused on broader interaction of students not only with the teacher, but also with each other and on the dominance of student activity in the learning process. Therefore, it is necessary to limit the TTT (Teacher Talking Time) in the classroom and increase the STT (Student Talking Time). The educational process is organized in such a way that all students of the group are maximally involved in the process of cognition. The essence of interactive learning is that everyone makes their own special individual contribution, there is an exchange of knowledge, ideas, joint activities of students in the process of cognition, the development of educational material [2].

Everything happens in an atmosphere of mutual support and goodwill, which allows not only to gain new knowledge, but also develops cognitive activity and interaction skills, translates it to higher forms of cooperation and cooperation. The improvement and development of a personality capable of achieving the necessary level of communicative competence is the main goal of teaching foreign languages. By itself, the presentation of one's own thoughts is a rather complicated process, especially if it takes place in a foreign language. It is not so easy to structure your speech, formulate ideas, choose suitable language tools, while certain difficulties arise from a psychological point of view, stiffness, a sense of insecurity, excitement, embarrassment, which will certainly negatively affect the quality of the utterance. It should be noted that one of the main reasons for the fear of students at the initial stage to speak in a foreign language, especially in front of an unfamiliar audience, is not only the lack of formation of communicative competence, but also the lack of experience of speaking in their native language in front of strangers. Interactive activity in the classroom involves the organization and development of dialogue, which implies mutual understanding, interaction, willingness to jointly solve

common, but significant for everyone problems and tasks [3]. The dominance of one speaker, as well as one opinion over another in interactive learning is excluded.

During such training, students learn to think critically, solve complex problems based on the analysis of circumstances and relevant information, weigh alternative opinions, make thoughtful decisions, participate in discussions, communicate with other people. Speaking about dialogic speech in a foreign language, one cannot but agree that it is more complicated than monologue, since it involves the skills not only of speaking, but also of listening. At the initial stage, when students master the technique of conducting a dialogue, learn to use various cliches for the correct design of speech, the simplest exercise is to compose their own dialogues based on a ready-made dialogic text (Top-down processing) approach to teaching speaking "Super-low" [4].

The formation of speaking skills and abilities is a way of mastering integral samples of dialogues, through repeated reproduction, which are considered as a standard for building similar ones. Then there is a variation of the lexical content of the sample, the development of elements and the independent generation of similar statements. Interactive methods come to the rescue at a more advanced stage, when students can already react to partner's remarks and argue their opinion spontaneously. Interactive teaching methods should begin with working in pairs of various types (static, dynamic, variational) or small groups, where students have equal opportunities to participate in work, practice cooperation skills, learn to actively listen, find a compromise, develop and formulate a common opinion, eliminate emerging differences.

Joint activity means that everyone makes their own special individual contribution, knowledge and ideas are exchanged during the work. Organizing such classes, you should pay attention to the method of projects: "Take a position", "Decision Tree", "Pop formula", role-playing games, working with various sources of information. Interactive methods are based on the principles of interaction, student activity, reliance on group experience, mandatory feedback. An environment of educational communication is created, which is characterized by openness, interaction of participants, equality of their arguments, accumulation of joint knowledge, the possibility of mutual evaluation and control [5].

The most suitable for such types of work are such discussion topics, when looking at which two opposing points of view clearly manifest themselves, each of which has a significant number of supporters and can be convincingly argued. But it is no secret that students, especially at the initial stage, often have problems related to the inability to conduct a discussion and hear each other, they do not know the elementary principles of its construction. Reasonableness is an important characteristic of the discussion. When it is necessary to teach children to express their opinions in a reasoned manner, you can use the interactive technique of the POP formula. This is a fairly simple form of work in the classroom. This technique will help to direct the accumulated knowledge of students in the right direction and clearly formulate their position. The creator of the reception is law professor David Mccoid-Mason from South Africa. In English, PRES-formula (Position-Reason-Explanation

or Example-Summary). The main value of this technological technique is that with its help students can activate their thinking potential, as well as formulate a personal opinion in a clear and concise form, give a concise and succinct answer, express their own point of view on a particular issue, situation, problem within the framework of the studied topics.

To do this, they need to cover four elements:

N - position (what is the point of view) - I believe that ...;

O - justification (argument in support of the position) ... because ...;

P – example (facts illustrating the argument) ... for example ...;

C – consequence (conclusion) ... therefore ...

Thus, we get a unique opportunity in a matter of minutes to get concise information about the degree of the student's knowledge of the material, the degree of understanding of the processes taking place, about his moral assessment of a phenomenon, event, fact or problem [6].

The value of this technique lies in the fact that it allows students to express their own position on the studied topic accurately and accurately, it is highly technological, has logical completeness. This formula encourages reflection, develops the ability to analyze the material, reason, independently find confirmation of their assumptions, argue their own point of view. The teacher gets a unique opportunity in the classroom for a short period of time to get concise information about the level of students' knowledge of the studied material, about the degree of understanding of the processes taking place, the level of conscious perception, about his moral assessment of an event, phenomenon, fact.

The use of the "POPS formula" in foreign language lessons allows you to individualize the learning process, the student has the opportunity to show independence in planning, organize his speech activity, expand language knowledge, skills in logic and rhetoric. The statement of a certain position with the necessary evidence is one of the main features of the described methodology and focuses on achieving a specific practical goal. In this context, the task of the teacher is to activate the activity of each student, create situations for their creative activity in the process of work, increase motivation to study. The ability to master a word is an integral part of a person's general culture, his education, and for a student linguist an indicator of his competence and professionalism.

Список использованной литературы:

1. Вартанова К. Ю. Обучение основам фонологической компетенции студентов-лингвистов в адаптивном вводном курсе (на материале английского языка): автореф. дисс. ... к. пед. н. Пятигорск, 2015. 17 с.
2. Веденская Л. А., Павлова Л. Г. Риторика и культура речи: учеб. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. Ростов н/Д: Феникс, 2016. 538 с.
3. Восканян Г. Р. Человек и мир, в котором мы живем: учеб. пособ. Изд-е 3-е, стереотип. Пятигорск: Изд-во ПГЛУ, 2019. 216 с.
4. Колесникова И. Л., Долгова О. А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков: справочное пособ. М.: Дрофа, 2018. 431 с.
5. Орлов А. А. Введение в педагогическую деятельность: учеб.-метод. пособ. для студ. высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2014. 281 с.

УДК 37.01

A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AS AN ORGANIZER OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

Жаркинбек А.Т., Кадирова О.Н., Аширматов Д.Ш., Узакова Ш.О.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада оқытылатын тіл мәдениетінің тілдік білім берудегі маңыздылығы туралы айтылады. Шет тілі мұғалімі оқытылатын тілдің мәдениеті туралы нақты түсініктерге ие болуы керек және тек оқушыларды таныстырып қана қоймай, оны қызықтыра білуі керек.

Резюме: Данная статья освещает значимость культуры изучаемого языка в языковом образовании. Учитель ИЯ должен иметь ясные представления о культуре преподаваемого языка и суметь не только ознакомить, но и заинтересовать ей своих учеников.

The specificity of a foreign language is that its communicative function provides intercultural communication. An important condition for success in this case is to ensure mutual understanding by creating a common communicative space. This is possible when students develop socio-cultural competence that takes into account the cultural and psychological characteristics of the communicative behavior of a native speaker [1]. It is cultural behavior that makes it possible to realize the fact that language, consciousness, culture and mentality are all links in the same chain. Intercultural communication is an adequate mutual understanding between two participants of a communicative act belonging to different national cultures, therefore, the purpose of teaching foreign languages is primarily to ensure intercultural communication and mutual understanding between partners.

The inextricable link between language and culture has always been obvious and indisputable. On the one hand, language is a system that allows you to collect, store and transmit information accumulated by consciousness from generation to generation. But on the other hand, culture performs the same function of transferring collective knowledge. So "Culture and language coexist in a dialogue with each other." And the higher the level of mutual understanding, the more effective the communication. The task of a foreign language teacher is mainly to develop a greater number of students' speech skills that allow them to realize their communicative intentions [2].

The main goal of any foreign language course is to enable students to communicate in a new language. It is communication that is especially important for us, linguists, since we prepare our children first of all to communicate with native speakers of a foreign language at the speech level. It is also connected with the ultimate goal of language teaching.

The role of a foreign language teacher is very important for creating motivation for your subject. Every foreign language lesson, wherever it takes place, is a practical

contact with a different culture. Every foreign word reflects a foreign culture, behind every word there is an impression of the surrounding world. An important place is now occupied not by grammatical rules, not by the history and theory of the language, but above all by its functionality. They want to know the language to communicate with speakers of other cultures, in other words, for conversation.

The primary tasks of the teacher is to teach the student:

- understand oral and written messages on topics covered by the program;
- correctly and independently express their thoughts orally and in writing;
- work independently and in a team.

Teaching English for the sake of intercultural communication in the field of knowledge and skills requires a teacher who can bring a different culture to the study of the subject. This does not mean that the teacher needs to have an encyclopedic knowledge of the entire culture of the English language and his own [3]. But this implies that an English teacher should be inquisitive and ready to learn about English-speaking countries, as well as give students the opportunity to share this experience. If teaching English for the sake of intercultural communication makes sense for a teacher both on a professional and personal level, then it will become meaningful for students as well. Cross-cultural aspects and their didactic application deserve to be used in language learning if we want the next generations to learn English in a broader cross-cultural aspect.

It is widely known that the more languages a participant in the communication process speaks, the more successfully he integrates into an international society, understands the peculiarities of the culture and mentality of a particular people. The development of the student's ability to intercultural communication belonging to different national cultures forms qualities such as openness, tolerance, readiness to communicate. Students are able to compare the phenomena of the source culture and the culture of the country of the studied language [4].

The main motive of interest in the problems of intercultural communication is the education of "tolerance" to foreign cultures, respect for them and awareness of oneself as a carrier of national culture through the prism of other cultures. Since language is a mirror of culture, a piggy bank of culture, the solution to the urgent task of teaching foreign languages as a means of communication between representatives of different peoples is that languages should be studied in unity with the world and culture of the peoples speaking this language.

The function of studying national culture in the process of foreign language communication is reduced not only to the correct choice of utterance, depending on the role of the interlocutor. Knowledge of culture gives confidence to all those who speak a foreign language, gives students the opportunity to make a choice [5].

The principle of language learning is closely related to the study of the culture of the people who speak this language. This study combines elements of linguistics (the study of linguistic units) with elements of country studies (the study of the realities of the country's culture through the words denoting them). Cross-cultural knowledge is touched upon, i.e. knowledge about the culture, customs, traditions of

the countries of the studied language in comparison with the native country and the education of respect for one's Homeland through this.

Thus, one of the most important tasks of a teacher is the need to develop a technology for teaching a socio-cultural component in the content of teaching a foreign language. At the same time, one should not forget about the native culture of students, attracting its elements for comparison, because only in this case the student realizes the peculiarities of the perception of the world by representatives of another culture. Based on this, students should gain knowledge about the socio-cultural characteristics of the native-speaking peoples. This serves as the basis for communication with people of different cultures.

The quality of training largely depends on the ability of the teacher to choose a regional and linguistic regional. The content of texts in them (linguistic and cultural content) should be significant for students, have a certain novelty when describing the realities of the countries of the language being studied. If the realities are chosen methodically correctly, then they are able to develop a discussion. They are the material with which students will be interested in further acquaintance with the culture of the language being studied. This means that their socio-cultural competence will be formed in one way or another [6].

In conclusion, I would like to note that as a result of intercultural contacts in any of their manifestations, a personality should be formed from a student who will be in a constant process of further assimilation of cultural facts; these facts are reflected in linguistic phenomena: language forms a nationally specific picture of the world, knowledge of which helps to overcome differences in the perception of cultural moments of representatives different cultures, mutual understanding and mutual respect in the process of intercultural communication.

Список использованной литературы:

1. Благов, Ю.В., Исакова, Т.Б. Поликультурная компетенция в структуре компетентного подхода // Вестник Волжского университета имени В.Н. Татищева. - 2015. - № 4. - С. 65 - 72.
2. Бессарабова, И.С. Поликультурное образование в России: современное состояние проблемы // Известия ВГПУ. Философия и методология образования. - 2015. - С. 12-15.
3. Гетманская, Е.В. Компаративный анализ кросс-культурной компетенции как категории поликультурного образования // Историческая и социально-образовательная мысль. -2017. - Т. 9 № 4/2. - С. 155-161.
4. Джурицкий, А.Н. Межнациональное воспитание в странах запада: сравнительный анализ // Наука и Школа. - 2015. - № 4. - С. 77-86.
5. Джурицкий, А.Н. Теория и методология истории педагогики и сравнительной педагогики. Актуальные проблемы. - М.: Прометей, 2014. - 130 с.
6. Казаева, Е.А. Образование в контексте поликультурного подхода // Педагогическое образование в России. - 2015. - № 6. - С. 55-58.

INTERCULTURAL COMMUNICATION THROUGH SOCIAL NETWORKS

Жүсіпәлі Ж. Б., Шуренбайқызы Д., Абдипаттахова И. А., Бахтияров А. У.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақалада адам өмірі мен қызметінің сан алуан салаларына әсер ететін ғаламдық Интернет желісінің дамуының артықшылықтары ашылған. Интернетті мәдениетаралық коммуникацияның (коммуникацияның) интерактивті құралы ретінде зерттеу, мәдениетаралық байланыстардың сапасын арттыру және жақсарту мүмкіндіктерін зерттеу қажеттілігі туындады.

Резюме: В статье раскрываются преимущества развития глобальной компьютерной сети Интернет, которые воздействует на самые разнообразные области жизни и деятельности человека. Возникает потребность в изучении Интернета как интерактивного средства межкультурного общения (коммуникации), в изучении возможности увеличения и повышения качества межкультурных контактов.

The process of globalization, which is currently developing, leads to an expansion of interconnections between different countries, peoples and their cultures. Influence is exercised through cultural exchanges and direct contacts between government institutions, social groups, social movements, through scientific cooperation, trade, tourism, etc. The Worldwide Computer Network has opened up new opportunities for communication between representatives of different ethnocultural communities.

The development of the global computer network Internet affects a wide variety of areas of human life and activity. There is a need to study the Internet as an interactive means of intercultural communication (communication), to study the possibility of increasing and improving the quality of intercultural contacts. In this regard, the study of the influence of the Internet on intercultural communication among youth, as well as the characteristics of the influence of the Internet on youth culture, is important.

The Internet, as a means of intercultural communication, on the one hand, has a positive impact on the global community, since it allows you to transmit information anywhere in the world; helps strengthen ties between people and countries, changes the style of relationships in modern society; on the other hand, it should be noted that the attitude towards the Internet should be objective, since the information contained on it can also have a negative impact on the individual, especially on young people.

The development of the Internet allows us to raise the question of the possibility of intensive dissemination of culture, unity and integration of various audiences, and introducing them to the achievements of world culture. In this regard, cultural information is distributed and functions in a new way. There is an opportunity for equivalent and widespread dissemination and distribution of cultural and artistic values [1].

It is young people who are characterized by ease in establishing intercultural contacts; therefore attention is focused on revealing the main features of the Internet in intercultural communication among young people. On the Internet, as in real life,

intercultural communication is an attribute of the sociocultural life of society, in the social space of which there is interaction and interrelation between different cultures in spatial and temporal dimensions.

The Internet provides virtually unlimited opportunities for intercultural communication at the individual level. People in all corners of the planet can communicate directly with each other, and they can not only correspond, but also talk. One of the main and main features of the Internet is its interactivity. Due to the development of interactivity, the Internet has unique capabilities compared to other communication environments that allow it to include many areas of human activity.

From the point of view of intercultural communication, this allows us to achieve maximum penetration of information on the Internet, i.e. Every Internet user can not only publish their information, but also receive “return” (feedback) from readers, argue, listen to their opinions, and discuss on forums. Timeliness and efficiency of information transfer, “real time” smoothes out time differences and thereby creates new conditions for communication. This property makes the Internet a convenient and widespread means of intercultural communication [2].

The language barrier is one of the most important obstacles in intercultural communication. But thanks to the technical capabilities of the Internet, conditions are gradually emerging to overcome the language barrier. It is important that versions in several languages appear on many sites. This feature allows users to receive information about other countries in their own language.

In recent years, the Internet has become an important channel for communication and obtaining information for most young people, and has provided the opportunity for two-way active communication with almost the whole world. The youth subculture is a special sociocultural phenomenon and is characterized by the fact that it has its own values, sources of information and communication channels. Often, communication channels in such subcultural groups go beyond interpersonal communication, and intercultural contacts are formed both with representatives of similar subcultures in our country and abroad.

Through the Internet, young people enter into a new type of communication - informational intercultural communication taking place in “virtual reality”. This allows an individual, during intercultural contacts, to rely not only on his own experience, but also on everything that constitutes the phenomenon of virtual reality. As a result, there is a mixture of iconic and symbolic levels of reflection of reality, which affects the nature of intercultural communication among young people.

All of the listed features of the Internet provide hitherto unprecedented opportunities for both individual and group communication. Currently, social networks are becoming increasingly widespread on the Internet; in sociology, social structures consisting of a group of nodes, which are social objects.

Social networks are aimed at building online communities of people with similar interests or activities. Communication is carried out via internal mail service or instant messaging. The largest social network in terms of the number of registered users is Facebook (www.facebook.com). As of October 2022, this network has more than a billion users.

This social network, founded in 2004, has long remained a closed social network for students. To become a member of the community, it was necessary not only to study at an American college or university, but also to have an email address issued by the educational institution. Later, the creators of the service allowed the use of any E-mail, and then made registration publicly available, which led to active international communication. In Kazakhstan, social networks are also very popular, but about 6.5 million people are registered on Facebook [3].

Communication on social networks allows you to instantly exchange information, photos, news, videos in any language of the world and from anywhere in the world. The creation of blogs, chats, live journals and new Twitter accounts and online conversations via Skype actively integrates young people into intercultural communication.

From all of the above it follows that all means of communication via the Internet are an important means of intercultural communication, significantly expanding its capabilities.

Bibliography:

1. Аксак В.А. Общение в сети Интернет. М., 2006.
2. Экслер А. Общение в Интернете: мессенджеры (Интернет-пейджеры):1С
3. Алексеева М.А. Социальные сети как фактор развития межкультурной коммуникации // Научный электронный архив. URL: <http://econf.rae.ru/article/7049> (дата обращения: 01.11.2023).

UDC 378.1

FEATURES OF ENGLISH HUMOR

Жұмаділова Ұ. Қ., Ағаділ Ж.Б., Ағаділ Ә.Б., Әмзе А. А.
Университет«Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: мақаланың маңыздылығы орта білім беру мектебінде білім алушылардың әлеуметтік-мәдени құзыреттілігін қалыптастыру құралы ретінде ағылшын тілі сабақтарында Британдық әзілді қолдану туралы ақпаратты жүйелеу мен тереңдетуде көрінеді.

Резюме: значимость статьи усматривается в систематизации и углублении сведений об использовании британского юмора на уроках английского языка как средство формирования социокультурной компетенции у обучающихся в средней образовательной школе.

Humor is an integral part of the mentality of the inhabitants of England. For English society, there are practically no taboo topics for jokes, and it is not customary to take offense at them.

The reason for such a deep penetration of humor into life, according to the English playwright of the classical era W. Congreve, is "the fact that the common people of England enjoy freedom, independence and human rights to a high degree."
[1]

This statement is confirmed in history, since England was one of the first countries where ideas about human rights and freedoms began to appear and actively develop during the Enlightenment. The people got the right to freely express their ideas, views on the surrounding reality, including in a humorous way.

Researcher of the English society, anthropologist K. Fox writes in the book "Watching the British. Hidden rules of behavior" that the peculiarity of English humor is the value that the inhabitants of this country attach to humor, approval of its use in English culture and in social interaction.

Also, the author of the above-mentioned book reveals some rules of English humor, namely the rule of understatement and the rule of belittling one's own merits (here it should be noted that by "English humor" the author understands humor only of residents of England, not Great Britain).

To begin with, let's take a closer look at the rule of understatement.

In England, understatement is directly related to irony. The reason for the emergence of such a rule is the strict prohibition of English society on expressing excessive seriousness, bragging, their feelings and experiences. In order to avoid accusations of excessive sentimentality or fervor, the British demonstrate dryness and a certain amount of indifference, calling, for example, a breathtaking, deliciously beautiful thing "pretty cute." It should be noted that this rule is not entirely clear to foreigners, although for the British it is humor, not one that needs to be reacted to with loud laughter, but one that will cause a smile. This is the essence of the rule of understatement – it's funny and, at the same time, contains some omissions, which makes the humor elegant and subtle.

In addition, according to K. Fox, the rule of understatement works for the possibility of parody of their own restraint and dryness of the British. They adhere to the rule of restraint while laughing at him at the same time.

The next rule of English humor is the rule of belittling one's own merits.

As well as understatement, belittling one's own merits is a form of irony; it also correlates with strict rules prescribing the English to show modesty. This rule confirms the fact that the English are not naturally characterized by modesty, they need to learn to demonstrate it, which in practice leads to the appearance of false, ironic modesty. That's the point of humor.

As with the rule of understatement, humor in this case is subtle, difficult to grasp for those who are not familiar with the English rules of modesty, whereas the British have no difficulty understanding each other, and highly appreciate a person who belittles their dignity [2].

There are several varieties of English humor:

1. "The Elephant Jokes": Particularly stupid jokes belong to this type.

Example: How can you tell that an elephant has been in your refrigerator? – By the footprints in the butter (How can you say that an elephant has been in your refrigerator?)

2. "Dry sense of humor" is a classic version of English humor bordering on irony and sarcasm, demonstrated with an unflappable face.

Example: They say an Englishman laughs three times at a joke. The first time when everybody gets it, the second a week later when he thinks he gets it, the third time a month later when somebody explains it to him. (They say that an Englishman laughs three times at a joke. The first time when everyone understands it, the second - in a week when he thinks he understands, the third-in a month when someone explains it to him).

3. "Banana skin sense of humor" – primitive humor, when, for example, someone slips on a banana peel, and everyone laughs.

4. "Shaggy-dog stories": the humor in these jokes is based on the illogicality of the statement.

Example: Professor: "Before we begin the examination are there any questions?" Student: "What's the name of this course?"

(Professor: "Before we start the exam, are there any questions? Student: "What is the name of this course?").

5. "Black humor" is a rather cynical humor based on ridicule of death, diseases, physical disabilities and other topics of this kind.

The proof that humor is a kind of national trait of the English is the fact that all English literature, from the moment of its origin to the present, somehow deals with the comic. J. Chaucer, who is considered one of the founders of English literature, in the "Canterbury Tales" demonstrates a typical English trait – talk about comic situations with a serious expression on your face. In the time of Queen Elizabeth, a notable contribution to comic literature was made by B. Johnson. He created the genre of household comedy. Paid attention to the topic of humor and U. Shakespeare. Contemporaries wrote about a certain competition in wit between him and B. Johnson.

In the XVII century, a new humorous genre called "comedy of wit" appeared, the masters of which were considered D. Etheridge and W. Congreve. W. Congreve also dealt with the problem of the theory of humor.

A little later, the genre of political satire appears, which is primarily reflected in the work of J. Dryden and J. Swift. Swift creates a vivid parody of his contemporary political system, describing it vividly and entertainingly.

J. Gay also addresses the field of humor. He creates an "Opera of Beggars" in which the underworld and high society are shown to be closely connected. The production of the opera in London was a great success with the democratic public.

It should be noted that English humor gradually began to appear on the pages of newspapers and magazines, such as, for example, "The Chatterbox" and "The Spectator", where J. Addison and R. Steele demonstrate to the reading public examples of high literary taste and wit.

In the XVIII century, humor is associated with the work of two major English writers – G. Fielding and L. Stern. Fielding's humor is optimistic and cheerful, the writer is convinced of the possibility of moral correction of society by exposing deception, pretense and hypocrisy. Stern also has a sense of humor. His work outlined a new path for the development of sentimentalism. Without breaking with the cult of feelings, he nevertheless treats it with irony and skepticism.

The "golden Age" of English humor in literature is considered to be the XIX century, when it became almost ubiquitous. To this period belong the subtle and elegant humor of J. Austen, who in her novels ridiculed stupidity and snobbery. The novels of T. Smollett and W. Thackeray are also imbued with humor. However, the creativity of Ch. stands out especially in this era. Dickens, which reveals a combination of fantasy, humor and wit. He managed to present in his works different sides of the national English humor. A striking example of his work is the "Notes of the Pickwick Club"[3].

The literature of the late XIX – early XX century continues the humorous tradition. This period is associated with the work of the outstanding artist and poet E. Lear, who wrote his world-famous "Book of Nonsense" (A Book of Nonsense), which brought to life the genre of limericks, five-line poems, with a special rhyme, describing some ridiculous or unreal event.

For example:

There was an Old Man of Dumbree,
Who taught little Owls to drink Tea;
For he said, «To eat mice
Is not proper or nice»

In addition, humor at the turn of the XIX – XX centuries permeated the work of L. Carroll and G. K. Chesterton. In the works of these authors, humor acquires complex and diverse forms, becomes a special intellectual game.

In the XX century, the humorous literary tradition is associated primarily with soft, harmless, sentimental humor, the masters of which are J. K. Jerome, the author of the popular story "Three in a boat, not counting the dog", as well as P. G. Wodehouse, the author of popular stories and novels about the English aristocrat Bertie Wooster and his valet Jeeves.

In the samples of modern English literature, humor is also present in all its diversity. The popular humorous magazine Punch continues to be published, on the pages of which you can find satirical articles and cartoons for them. Traditional English riddles with unusual, witty or funny answers are popular.

Humor is also used in the media. The British Broadcasting Corporation (BBC) has repeatedly released comic news about macaroni trees, flying penguins, digital Big Ben and so on, which later became famous all over the world.

English cinema, which often aims to reflect the realities of English society, also did not stay away from the problem of humor, and revealed to the world a number of popular comedies, such as "Four Weddings and one Funeral", "Notting Hill", "Bridget Jones's Diary" and others.

Thus, the main feature of English humor is that it is closely connected with the culture and history of England, highly appreciated by the English people themselves. Humor has a pervasive character, dominates not only in an ordinary English pub, but also in the Royal Court, and also has original forms of expression.

References:

1. Туяков, В.Н. Некоторые особенности просодического оформления иронии в звучащей речи (на материале британского кино- и теледискурса) / В.Н. Туяков //

Языкознание. – 2016. – №2. – С. 88-101.

2. Attardo, S. Humour in language. Linguistics / S.Attardo – 2017 Retrieved from <http://linguistics.oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780199384655.001.0001/acrefore-9780199384655-e-342>

3. Жуланова, Е.В., Федорова И.К. Возможности передачи и восприятия культурной специфики комического дискурса в условиях киноперевода / Е.В. Жуланова, И.К. Федорова – Пермский национальный исследовательский политехнический университет, 2014. – С.54-60.

UDC 37

METHODS OF TEACHING WRITING IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Зафарзода Ш.З. Амонкулова Х.

Таджикский педагогический институт, г. Пенджикент, Таджикистан

Түйін: Бұл мақалада шет тілін жазуға үйретудің әртүрлі әдістері мен тәсілдері қарастырылады. Шығармашылық жұмыстарды жазуды үйрену білім беру, кәсіптік, әлеуметтік-мәдени және басқа да қарым-қатынас салаларында қарым-қатынасты қамтамасыз етуді және сонымен бірге студенттердің жазуды оқуға деген ынтасын арттыру қарастырылған.

Резюме: В статье рассматриваются различные методы, приемы и подходы к обучению иноязычной письменной речи на старшем этапе. Обучение написанию творческих произведений обеспечивает коммуникативность в учебной, профессиональной, социально-культурной и других сферах общения и, одновременно, повышает мотивацию учащихся к изучению письменной речи.

The writer is deprived of the opportunity to expressively intone his speech, so he must construct the phrase more carefully syntactically and select more adequate means.

The speaker is most often under conditions of acute time pressure; the writer is practically unlimited in time. Therefore, his attention is directed not only to the content, but also to the form of speech. When re-reading what has been written, we always check how adequately the form used conveys the given content and meaning. The writer often uses, so to speak, long-term planning of his speech, which makes it more logical. He can choose the exact word and diversify the lexical composition of his speech.

The writer cannot use gestures, facial expressions, or leave out phrases, so his speech is always more strictly grammatically formatted.

All conditions for the functioning of written communication and the quality of written speech determine not only a certain difficulty or ease, but also the specifics of the work of teaching writing [1].

Written speech activity is the purposeful and creative execution of thought in the written word, and written speech is a way of forming and formulating thoughts in written linguistic signs (L.S. Vygotsky, I.A. Zimnyaya, Tricia Hedge). It is the productive side of writing that is still little taught in foreign language lessons.

Students' written skills often lag significantly behind their level of training in other types of speech activities.

Writing, like speaking, is characterized by a three-part structure: incentive-motivational, analytical-synthetic and executive. In the incentive-motivational part, a motive appears, which appears in the form of a need, a desire to enter into communication, convey something in writing, convey some information. The writer has an idea for the statement. In the analytical-synthetic part, the statement itself is formed and implemented: the words needed to compose the text are selected, the subject features are distributed in a group of sentences, the predicate or core part is identified in the semantic organization of connections between sentences. The executive part of written speech as an activity is realized in fixing the product with the help of graphic signs - written text [2].

The goal of teaching writing is to develop students' written communicative competence, which includes mastery of written signs, content and form of written speech.

The tasks solved when teaching writing are related to creating conditions for mastering the content of teaching writing. These tasks include the formation in students of the necessary graphic automatisms, speech-thinking skills and the ability to formulate thoughts in accordance with the written style, expansion of knowledge and horizons, mastery of culture and intellectual readiness to create the content of a written work, the formation of authentic ideas about the subject content, speech style and graphic form of written work. text.

The final requirements for teaching writing include the formation in students of the ability to practically use foreign language writing as a way of communication, cognition and creativity in accordance with the achieved program level of mastering a foreign language.

To specify the objectives of teaching writing, it is necessary to take into account the characteristics of those skills in the field of written speech that are provided for by the program: the ability to write a friendly letter to a foreign correspondent, compose an annotation, an abstract, a note in a wall newspaper, write a resume, a presentation of the text heard and read, an essay and etc.

The objectives of teaching writing are, therefore, to develop students' skills and abilities:

- 1) use sentences in written statements that correspond to the models of the language being studied;

- 2) build language models in accordance with lexical, spelling and grammatical norms;

- 3) use a set of speech cliches and formulas typical for one or another form of written communication;

- 4) give detailedness, accuracy and certainty to the statement;

- 5) use techniques of linguistic and semantic text compression;

- 6) present a written statement logically and consistently.

Skill in the field of written speech presupposes a certain level of formation of all the skills included in its structure. Understanding by skill following I.A. Winter

“the optimal level of perfection of the action being performed”, it is necessary to determine those actions that, in the structure of written speech activity, constitute the mechanism for constructing and implementing a speech utterance [3].

For the correct linguistic design of a written statement, it is necessary to form actions that would serve not only as a means of formalizing speech, but also as an apparatus for mental and mnemonic processes. Such actions, which in the process of training turn into internal mental operations, include choice (selection), comparison (contrast), opposition, differentiation, set (composing a whole from parts), combination, replacement, construction by analogy.

In order for students to be able to use speech clichés and formulas typical for one or another form of written communication, it is necessary to formulate and bring to a certain level of perfection actions by analogy, selection, combination, and comparison. The formation of a mechanism for unfolding a statement involves actions by analogy, expansion (expansion) of the text, transformation, replacement, unification (composing a whole from parts), and combination.

To use text compression techniques when composing a summary, annotation, abstract, it is necessary to master the actions of dismemberment (compositional division of the source text), differentiation (distinguishing between whole sentences and individual parts of sentences containing new information and not introducing anything new), transformation (cutting off redundant elements of structures, lexical collapsing, replacing complex syntactic structures with simpler ones), combining (composing text with the greatest information load), comparison (comparing with the source text). For a logically consistent written statement, mainly the actions of compositional division of the text and transformation at the text level are necessary.

The choice of methods for forming and bringing to a certain level of perfection the actions that make up the mechanism for constructing and implementing a written speech utterance also depends on the difficulties that students encounter in the process of mastering written foreign language speech.

Difficulties in teaching written speech in English arise in connection with the formation of skills that ensure both mastery of the graphic-spelling system of the language being studied and the construction of a written statement.

When creating a coherent written statement, when students' attention shifts from the graphic-spelling form of words to the semantic side of the statement, difficulties increase. In this case, students must draw up a plan-program for the statement (in internal or external speech), identify the logic of the statement, select from long-term memory linguistic means characteristic of written speech, make the necessary substitutions, combinations, compose a whole from parts and then expand the statement into the structure of the whole text in external speech, if necessary, make transformations, both at the level of individual structures and at the level of the whole text, compare with the plan-program of the utterance. Carrying out all these operations causes great difficulties for students. Overcoming these difficulties, as practice shows, requires training specially oriented for these purposes.

To develop methods for teaching written foreign language speech, it is necessary to take into account, on the one hand, the complex nature of this skill, and

on the other hand, the fact that the skills that ensure written expression are based on the skills of mastering the graphic-orthographic system of the language [4].

Teaching a foreign language includes students mastering such types of speech activities as listening, speaking, reading and writing. In secondary school curricula, writing is not considered a primary learning goal. It is considered a means of education that promotes the development of skills and abilities in oral speech and reading, as well as the assimilation of language material. Writing in schools with in-depth study of the English language is one of the goals of education, therefore the program provides for both the formation of calligraphy and spelling, and the formation of the ability to express oneself in writing. thoughts. In addition, writing also acts as an important means of learning, which contributes to the development of oral speech and reading.

The requirements for practical knowledge of a foreign language at the initial stage of training state the following: students must acquire skills in calligraphic writing of letters, words, phrases and master the spelling of words learned in oral speech and used in written exercises. Teaching English calligraphy is of great importance for the correct organization of teaching English, especially at the initial stage of education. While learning English calligraphy, the student pays attention to the spelling features of English writing, which is very valuable.

At the first stage of mastering calligraphy, this is a skill that is formed by consistent work on mastering and consolidating one or another form of letters in writing. The necessary points in the formation of calligraphy are skill - awareness and interest. At the next stage, calligraphy becomes a skill that is constantly reinforced by writing practice. Our task is to maintain the path from calligraphy skill to calligraphy skill and make this skill sustainable. Writing can only become an effective means of learning if students reach a certain level of spelling skills. In the textbooks of the new generation of schools with in-depth study of the English language, there are special exercises for teaching spelling, mainly such as exercises with the following tasks: rewrite; rewrite by grouping...; rewrite, underline certain elements; read and rewrite; Fill in the missing letters and words.

The teacher's book recommends writing dictations. Thus, the arsenal of methods for teaching spelling is reduced to copying, dictations, and spelling names. When teaching spelling, it is necessary to take into account the rules of reading and spelling. They are really useful when writing words whose spelling is based on the phonetic principle, i.e. such as pen, desk, bag, pig, but also the word plate the student can write the word plait by analogy with rain, grain.

Neither copying, nor dictations, nor spelling, nor taking into account reading rules can ensure sufficiently effective mastery of the spelling of difficult words by students. Particular difficulties in learning to write words are caused by words whose spelling is based on historical principles. Orthographic pronunciation is quite simple in Russian. As for English, it is much more complicated. Each letter has its own sound, consonants have their usual reading f [f], h [h], s [s], etc. Students should remember that when pronouncing orthographically, each letter is pronounced, for example teacher, Wednesday. This work must be carried out at the initial stage of

training. Having mastered spelling reading, students become proficient in writing and reading skills, which cannot but lead to improved oral communication skills. Also, when learning the skills of writing individual words and expressions, as well as sentences, visual dictations help me a lot. They contribute to the development of visual memory in students [5]. First, students see what is written on the board. Then what is written is erased and the children write from memory. To check for correct spelling, the written text appears again and students check the text themselves. In this way, they develop the ability to self-control. All this work is carried out gradually.

Similarly, work continues on the last part of the text, as well as subsequent texts. The first 4-5 texts are copied by students in full, and in the future they should limit themselves to copying only part of the text, with the condition, however, that students must write in coherent written language all the graphically unfamiliar words of each text.

As students acquire the skill of copying printed text in a written font, class writing gives way to home writing, with mandatory checking of each written work by the teacher. We consider it necessary to emphasize that on the initial level (1-2 months after the start of writing) home written creative works should be excluded, and short descriptions, written answers to questions, written questions about the picture, etc. should be carried out only in the classroom and certainly under the mandatory supervision of the teacher after preparatory work, excluding any possibility of graphic errors on the part of students.

Written tests should not be carried out in 5th grade. As for dictations, they should be conducted no more than 2 times a month and on the material of sentences repeatedly written down by students, which necessarily constitute a short but coherent story.

In conclusion, it should be noted that by the time 5th grade students acquire English writing skills, the ratio between speaking, reading and writing in the lesson should be approximately as follows: speaking - 60%, reading - 30% and writing - 10%.

At the middle stage of training, you can use this type of work as reasoning, the most complex type of verbal communication, which requires students to have knowledge, a vocabulary and expressions of oral statements that would help express their thoughts in writing.

Writing in teaching a foreign language is a means of teaching a foreign language (graphics, spelling, written exercises that help to better assimilate language material and master oral speech and reading).

Thus, successful learning to write at the initial stage contributes to the improvement of writing skills, the end result of which is the completion of the written part of the Unified State Examination in English, consisting of writing an essay and a personal letter.

References:

1. Zimnyaya I.A. Psychology of teaching foreign languages at school. - M.: Education 2001. 166 p.

2. The concept of education in foreign languages in 12-year school // Foreign languages at school. - 2000. - No. 6. 112 p.
  3. Minyar-Beloruhev R.K. Methods of teaching a foreign language. - M.: Education, 1990. 243 p.
  4. Sinitsa Yu.A. Intercultural communicative competence: requirements for the level of proficiency and some ways of its formation// Foreign languages at school. - 2002. - No. 6. 189 p.
  5. The “foreign languages at school” program for schools with in-depth study of the English language. 42 p
- УДК811.111

WAYS TO TEACH DIALOGIC SPEECH IN ENGLISH HIGH SCHOOL

Зәуірбек З. С., Базарбаева Д. К., Балтабаева Р.Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада шет тілін оқыту тәжірибесінде студент бірнеше балама, өзара байланысқан сөз тіркестерінен тұратын өз бетінше хабарлама жасай алмаған кездегі мұндай құбылыспен күресуге тура келетіні қарастырылады.

Резюме: В данной рассматриваются то, что в практике обучения иностранному языку приходится сталкиваться с таким явлением, когда учащийся не в состоянии сделать самостоятельное оповещение, состоящее из нескольких поочередных, связанных меж собой фраз.

Ways to overcome difficulties in teaching dialogue, practical advice and exercises for developing the skill of dialogical speech at all stages of the lesson.

The main goal of teaching students a foreign language is to learn how to communicate, that is, learn to hear another participant in communication, respond correctly to his statement and be able to provide his information. Therefore, dialogic communication should be present at every lesson, giving students more time to practice oral speech, involving students in the subject of the lesson and, thus, making them active participants in the learning process, which solves the problem of motivation to learn a foreign language.

Dialogic speech can be an assistant at all stages of the lesson. At the stage of introduction to the topic, short dialogues can be aimed at generating student interest in this topic. We will consider examples of such tasks below.

Dialogue-exchange of opinions perfectly copes with the task of introducing into the subject of the text for reading or listening, writing assignments, especially in preparation for writing an essay.

Dialogue-discussions after the read text, listened to the audio file also solve several educational and educational tasks at once, such as replenishment of vocabulary, teaching dialogic speech, broadening one's horizons, cultivate tolerance for the opinions of other participants in the conversation. All these skills, as well as the ability to work in a group, are taught by dialogues of joint choice.

Dialogic speech is an effective type of learning activity for consolidating and practicing grammatical structures, vocabulary, cultural realities.

Dialogue can help at the stage of checking any task for the development of speech skills. Joint discussion by students of the answers they have chosen or created

for tasks in reading, vocabulary, grammar, listening not only solves the problem of verification, motivation, shyness, fear of making a mistake, but also gives time in the lesson to develop speaking skills [1]. When organizing educational activities aimed at developing speaking skills, including dialogic communication, the teacher should be guided by modern approaches to learning. Some traditional approaches to teaching speaking place too much emphasis on grammatical correctness of speech, resulting in problems, difficulties in learning English, reluctance to speak due to fear of making a mistake.

The main reasons for the difficulties that arise when performing tasks in speaking are: too close attention of the teacher to mistakes, lack of motivation, lack of necessary support (linguistic and psychological). Let's see how these difficulties can be overcome.

The modern approach to teaching speaking provides the following key points that help overcome difficulties in teaching dialogic speech:

- personalization, that is, students are more willing and more successful in completing tasks that involve describing their life experience, imagining themselves in the place of a character;

- building dialogues in which variability is possible, creating your own storyline, showing your individuality;

- work more in pairs, groups, as this removes the problems of shyness and makes it possible to increase the time for practicing speaking in the lesson;

- to maintain a balance between the correctness of speech and fluency in the language, the teacher must be aware that during spontaneous speech and at the stage of training, one cannot focus on the grammatical correctness of speech;

- the task of the teacher is to provide the student with tools for successful conversation, to give time for preparation, if the task involves the use of new lexical-grammatical or speech units, which will certainly affect the lexical-grammatical content and speed of speech when acting out the dialogue;

- the teacher should give students the opportunity to talk more in class by minimizing the time the teacher talks, especially at the senior level. The lesson should be designed for student learning, not for teacher practice [2].

For fluency in the language and the ability to conduct a conversation in English, students, first of all, must learn to master the “vocabulary of the interlocutor”, be able to correctly agree, disagree, use various phrases to express their opinion, offer and request ideas.

In order to teach students this vocabulary, it is desirable to use visual material. It can be presented on a stand in the classroom, or as a handout that students use every time, they complete tasks for building a dialogic statement until they can use this vocabulary in speech freely.

Examples of visual material on the use of "vocabulary-interlocutor":

Expressing your personal attitude

Personally I ...

As far as I'm concerned...

As far as I know/I can see ...

It comes to me that...
I'm quite/absolutely sure...
From my point of view ...
I'm convinced that ...
Giving and asking for ideas
We could start by talking about ...
Shall we first...?
What's your opinion?
How do you see that?
Would you share my point of view...?
Deciding what to do

Dialogue is a two-way action and it is important to explain to students that they need to listen to the interlocutor, respond to his remarks, ideas, and show their interest in the conversation. To show interest, you can use the technique of questioning the heard remark or repeating it with increased stress, that is, using exclamatory sentences.

Even in high school, for a warm-up, you can give the following exercise to develop the ability to respond to the words of the interlocutor [3].

Observations of the school practice of teaching dialogical speech show that there are shortcomings in it, generated by a number of reasons and, above all, by the insufficient development of this issue in the methodology of teaching a foreign language. One of the reasons is the confusion between the concepts of dialogue and monologue, which underlie the creation of a system for teaching foreign speech. This is explained by their close relationship in speech activity.

Dialogic speech is characterized by certain communicative, psychological and linguistic features.

The content and nature of dialogical communication is influenced by psychological processes:

- perception of the speech of the interlocutor and orientation in the situation;
- formation of the content side of the statement;
- linguistic design of thought and perception (decoding) of the replicas of a communication partner.

Dialogic speech is always motivated. The appearance in students of a desire to say something, to express their thoughts, feelings, and not just reproduce other people's words or a text memorized by heart, is created by certain conditions. This is, first of all, the use of such incentives that cause the student to "express himself", which is possible when creating a favorable psychological climate conducive to statements, a friendly attitude of the class team and the teacher, interest in completing the proposed tasks, striving to do them well. Favorable conditions for communication encourage children to listen, speak, read in the target language and do it with pleasure, instill in students the confidence that they can understand and speak a foreign language. A significant positive role in this process is played by the teacher's emphasis on the success of students. The teacher constantly shows students their progress and achievements in mastering dialogic speech.

In order for the teaching of dialogic speech not to be formal and to be of a communicative nature, the teacher uses a variety of games and dramatizations. For children, the game is, first of all, an exciting activity. Everyone is equal in the game; it is feasible even for students who are weak in language training. Moreover, a weak student in the game can become the first, resourcefulness and ingenuity here are sometimes more important than knowledge of the subject. A sense of equality, an atmosphere of enthusiasm, a sense of the feasibility of a task - all this enables the children to overcome shyness that prevents them from freely using foreign words in speech, and has a beneficial effect on learning outcomes. Language material is involuntarily assimilated, and along with this, a feeling of satisfaction arises [4].

The work considered the process of speaking from the point of view of its main aspects, mechanisms and components, the requirements for teaching a monologue statement.

The purpose of this work was to study the methodology of teaching monologue speech on the basis of super-phrasal unity at the senior level of teaching English, taking into account the relevant features of monologue expression, and to determine its theoretical and practical foundations.

During the writing of the attestation work, the following work was done:

-the structure of teaching speaking in the light of a personality-oriented approach to teaching a foreign language is considered and the essence of the concept of “monologic speech” is highlighted;

-studied the psychological and pedagogical features of teaching monologue speech of students at the senior level of education; Students of this stage of education are able to reason independently, manage their mental operations, and realize the essential connections in the statement [5].

-the model of teaching monologue speech on the basis of superphrasal unity in foreign language lessons at the senior level of education is considered;

Teaching a monologue on the basis of superphrasal unity is a difficulty at the stage of development of speech skills.

The results of the methodological experiment showed that the data on the characteristics of the study of monologue speech of the final test-cut of the EG in terms of compared with the parameters of the study of monologue speech of the pre-experimental test-cut, they improved by 10% in all respects.

Thus, for the effective development of the skills of monologue speech, a strict sequence of methodological actions should be observed that are necessary and sufficient for the successful mastery of this type of speech activity. Knowledge of the psychological and pedagogical characteristics of students allows you to organize training sessions in such a way that the learning process contributes to an increase in the motivation and cognitive activity of students.

References:

1. Ариян М. А. Использование воспитательного потенциала речевого этикета на иностранном языке// Иностранные языки в школе. - 2012. - № 2. -С.7-8.
2. Брагина О системе упражнений в процессе обучения диалогической речи// Иностранные языки в школе. - 2010. - № 3. - С. 22-27.

3. Борзова Е. В. Диалогическая речь как цель и средство обучения английскому языку в 5-6 классах// Иностранные языки в школе. - 2012. - № 2. - С. 43-40.
4. Будниченко Е. П. Обучение диалогической речи на уроках английского языка// Иностранные языки в школе. - 2010. - № 3. - С. 58-60.
5. Букичева О. А. Коммуникативно-ориентированный подход при обучении диалогической речи на начальном этапе// Иностранные языки в школе. - 2014 - № 5. - С. 50-53.

УДК 811.111

ELICITATION AND CONCEPT-CHECKING TECHNIQUES

Илхамова Н.Х., Юлдашев Ф. Р., Копылов Д. Е., Байрамова С. С.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала студенттің жаңа сөздің немесе грамматика элементінің мағынасын түсінуін тексеруге немесе бағыттауға арналған сұрақтарды қарастырады.

Оқушылардан қажетті сөздерді, құрылымдарды және ақпаратты мұғалімнен алудың орнына өздері беруді талап ететін әдістеме талданады.

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы, предназначенные для проверки или направления понимания учеником значения нового слова или элемента грамматики.

Анализируется техника, которая требует от учеников самим предоставлять нужные слова, конструкции и информацию, вместо того, чтобы получать ее от преподавателя.

One of the best ways to immediately determine the success of an assignment or lesson is to check that your students have mastered the essential elements of the specific lesson objectives. A proof of concept allows you to do just that.

What is proof of concept?

Comprehension test questions are simply targeted questions used at the end of a lesson or lesson to assess students' understanding of a concept or language item. For example, at the end of the lesson, instead of "Planning for the future", ask "Do you know how to use the word 'go' for future plans?" instead of asking. does not provide useful information. If so, you can go around the classroom and ask students what their plans are for the weekend.

For example:

Teacher: What are you doing this weekend, Rodrigo?

Rodrigo: I'm going to my grandparents.

Teacher: Aluna, what are you doing this weekend?

Aluna: I'm going to the mall.

Here we clearly see that Rodrigo has a better understanding of future plans than Aluna.

There are several reasons for using comprehension test questions in teaching. First, they are effective and efficient. "Do you understand?" by asking questions like Often, the teacher makes the students understand what they don't understand. This may require a shutdown and restart. Students often answer "yes" because they may

truly believe they understand a concept if they don't. Students are reluctant to answer the question honestly because they are afraid of losing face. Therefore, the proof of concept should be strategic [1].

Another advantage of concept test questions is that they can be used in almost any lesson and are very versatile. They can be repeated to test the same concept or learning point and can be adapted to test concepts in other languages.

Concept test questions not only help teachers assess their students' understanding, but also encourage students to actively participate in the lesson, which is an important part of discovering and understanding a new language. Comprehension test questions encourage students to transfer their language knowledge to the classroom, allowing the teacher to refine and expand that knowledge. Comprehension test questions are also a good way to inform the content of later lessons.

Another advantage of using comprehension test questions is that when you prepare them, you will quickly find out whether you understand what you are trying to understand. Before giving the test questions, you should prepare them as an integral part of the lesson planning process. This requires a thorough understanding of the concept being studied, which means taking the time to look closely at the language aspect. This may seem a bit overwhelming, but this process can actually be a useful catalyst for creating proof-of-concept questions, as you'll see later in this article.

Preparing effective concept test questions may seem daunting, but there are simple ways to approach it. Here are some tips for creating successful concept questions:

Questions should be clear and not contain new or complicated language. Vocabulary is an important factor in developing comprehension test questions. If the questions contain difficult or unfamiliar words, the basic language can be very confusing. Therefore, try to stick to vocabulary that students have mastered in the course or that is as close as possible to the current CEFR level. Furthermore, the questions should not contain the target language. One last thing about language: the questions should not require answers with complicated phrases. So simple "either/or" questions, "what?" or yes/no usually works very well [2].

The questions should prompt students to think about basic language concepts related to things like tense and time. Questions should also clarify the form, function, or meaning of language.

Validation is a term that describes methods that allow teachers to teach students information they already know by activating prior experience and knowledge through reading and discussing courses rather than telling students about it. When students connect new knowledge with what they already know, they will remember it longer. Identification is the foundation of learner-centered learning.

The use of assessment methods can be an effective diagnostic tool for teachers because it helps determine what students know or don't know and helps teachers make decisions about which content needs more or less attention. Students are more empowered in their own learning and can self-identify gaps between what they know

and what they need to know. There are several identification techniques that teachers can use in their classrooms to effectively engage students.

Role plays, videos, and demonstrations help students connect with the course content.

List three exercises you would use in the demonstration below to improve your understanding of the course content [3].

Ask better questions

Learn guiding questions and use them to guide students. After asking the questions, don't be impatient to answer quickly - allow for "wait time" and let students say the first thing that comes to mind.

Ask me questions

The key to effective questioning is to ask as open-ended questions as possible—questions that don't allow students to answer yes or no. The following questions provide examples that you can use in the context of your lessons.

References:

1. Vaisburd M. L. Theoretical foundations of methods of teaching foreign languages in secondary school. M.: Education, 2017. 278 p.
2. Geykhman L.K. Interactive teaching of communication: General pedagogical approach / abstract. 13.00.01 dissertation. Doctor of Pedagogical Sciences. Ekaterinburg, 2013. 23 p.
3. Zimnyaya I. A. Psychology of teaching foreign languages at school. M.: Education, 2018. 74 p.

УДК 37.018.

ASSOCIATION METHOD IN TEACHING MONOLOGUE SPEECH IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Ирисдаулет Н. М., Ломаева Н. М., Кахарқызы А., Юлдашбекова Н.З.
Университет «Мирас», г. ШЫМКЕНТ, Казахстан

Түйін: Мақалада жоғары оқу орнында шет тілін оқытудың ассоциативті әдісін қолдану мәселелері қарастырылған. Ассоциативті әдісті қолданудың артықшылықтары мақалада келтірілген. Автор ассоциативті тәсілдің тиімділігін көрсететін эксперименттік нәтижелерді ұсынды.

Резюме: В статье рассматриваются проблемы использования ассоциативного метода обучения иностранному языку в высшем учебном заведении. В статье представлены преимущества использования ассоциативного метода. Автор представил экспериментальные результаты, показывающие эффективность ассоциативного подхода.

Today, mastering a foreign language is a prerequisite for an interesting and highly paid job in our country and abroad, communication with foreign partners, further education abroad and professional growth in their field. Today, the most urgent problem requiring new solutions is the problem of improving knowledge of the English language, which takes a minimum of time to study.

Therefore, language skills are the acquisition of a certain education and correct knowledge of various aspects of communication: speech, language and grammar.

Many teachers are actively looking for new forms, means and methods of teaching. Modern education is aimed at the active development and adaptation of students to social changes

When teaching a foreign language, special attention is paid to such forms of classes that involve the active involvement of each student in the educational process, stimulate communication in a foreign language, contribute to the development of interest in language learning and increase motivation.

In foreign language classes, special attention is paid to such methods that allow each student to actively participate in the learning process, develop communication in a foreign language, and develop interest in learning a foreign language and increase interest.

In the teaching of foreign languages, a special place is occupied by forms of education that contribute to the active participation of each student in classes, the activation of verbal communication, the formation of interest and desire to learn foreign languages.

The course of learning a foreign language itself consists of several parts. One of them is teaching vocabulary skills. The acquisition of vocabulary is the most consistent step in learning a foreign language at each stage, because it is impossible to speak without knowing the language, its means, and words.

To better memorize the necessary information, you need to come up with bright, memorable associations. Using them at the right time will help you get exactly the right information. Imagining associations is a creative process, but there is nothing complicated about it, although it is acceptable. You only need to learn a few rules:

- The association should be bright.
- The association should be special [1].
- The association should be as detailed as possible decomposed

How an association can promote the memorization of information.

Why do I want to build associations? It is true that many teaching methods are based on the principle of association, in other words, it is easy for us to remember not the story itself, but that the association is used as memories. A group of associative concepts is based on the experience of human life. This is the basic association of thinking. This type of thinking is involved in information processing, while rational analysis is not used

You can associate a word not only with another word (the reference word of the object), but also with the characteristics of the object (smell, color, image, emotion, memory, symbol, etc.).

It is desirable to develop an associative mindset, because for many reasons human associations are not indivisible, which do not allow you to use all the potential of associative thinking. Associations also help to develop memory

Our perception of new objects, phenomena, events and facts is based on our current experience. We introduce our imagination, and a new word appears to us that

connects us with something familiar. After all, the association arises not only with the object, but also with its features.

In everyday life, many of us create our own associative picture in order to remember large numbers. You may draw incorrect conclusions that the signal is not completely clear. For example: porcupine-needier [2].

They usually find a place for themselves in ordinary school classes. And there's a good reason for that! These educational classes in the classroom stimulate children's thinking, help them write texts, analyze certain information, become more active and memorize information.

This practice is recognized by the advertising industry.

An association is a relationship between individual facts, events, objects or situations that arise in a person's mind and are fixed in his memory. The associative perception and thinking of a person leads to the fact that the appearance of one element in certain situations causes another image associated with it.

There is even such a direction: associative psychology, which tries to show a person's mental processes by studying his interaction with certain objects (stimulus – reaction), the process of memorizing information can also be viewed with a similar process

We can say that the accompanying processes taking place in our head depend on the degree of involvement of various sensory organs. It is distinguished by visual, vocal, kinesthetic, gestational and olfactory associations.

Depending on a person's inclinations, unique elements of his system of emotional self-expression, it will be beneficial for him to create appropriate relationships.

One has an automatic memory, the other, thanks to a developed auditory memory, prefers to call information out loud. The main memory of people is focused on visual perspective (and in many cases), for example, purposeful selection of keywords in a memorable text (drawing, colors, creating drawings and diagrams).

Part of the non-traditional teaching method is the association method or the oral method used. In part, this is not fully reflected in the techniques and techniques traditionally used in the English-speaking profession, and are not described in too much detail in the methodological literature. However, at present, interest in this method has increased significantly. Currently, when teaching foreign languages, traditional and non-traditional methods of teaching words are used, each method has its own properties, advantages and disadvantages [3].

The founder of the method is unknown, but the corresponding method of retelling foreign words has already been described in the literature of the late XIX century. One of the first scientific studies devoted to this method was Atkinson's study. He and a group of co-authors describe this technique in their article (there is a method called the word method using this). As a result of this experiment, a high degree of efficiency of this method was shown in comparison with ordinary memory.

It is important to understand that the relationship between an association and an associative association is different. This association is similar to the union of one entity with another, in which the appearance of one of them in the spirit refers to the

appearance of the other. Our consciousness includes many different types of associations. To learn how to manage the process of your memory and master the technique of effective assimilation of information - that is, to be able to actively respond to information, you need to learn how to establish a connection (or association) between two facts [4].

When working with associations, it is very important to present the studied material systematically. Most of the most important criteria when using this technique are facial expressions, kinetics, expressions. Most of the associations are part of these new methods of pragmatism, since arbitrary memory develops better in the lower grades than by itself, and association is just an arbitrary mental activity. Association is the union of an element with another, in which the appearance of one of them in consciousness refers to the appearance of another. The coherence of association is the basis of thinking, memory, creativity, imagination. Children will easily remember the words correctly if we proceed from personal feelings and interests.

You cannot impose your association on a student. The value of this concept lies in the presence of each image of its associations in accordance with specific requirements: communication and a common set of topics. What is important in the association? The smoother the image should be, the easier it is to create connections between them, the more words you will be able to remember. The association should be unusual, non-standard, funny, imaginative, unexpected, and new.

The modern approach to teaching foreign languages is explicitly or completely based on the fact that the language being studied is a specific system of conceptual types of meanings, and thus its development is directly related to the nature of interaction with the native language system. It is clear that in order to solve the problem of penetration and coexistence of native and non-native languages; it is worth studying the problem of information representation. Based on the assumption that the information we have in general has different degrees of value, we can analyze the role of the level associated with the mental function of speech. Psychological science indicates that the hierarchical pyramid under consideration has an organizational basis. In this context, organization is defined as undesirable mental activity. The fact that the organization is a fundamental approach gives grounds to talk about its nature, the psychological functioning of people of different ages, national identity, professional unity, social status [5].

Each child has different associations. The following experiments were conducted in English lessons in a group of junior classes. Students were asked to memorize 10 words on a new topic. Then a session of memorizing words using the association method was conducted. The result of the experiment was that children memorized new words more efficiently and quickly. Despite the increased interest in the accompanying method, most children prefer a mechanical way of learning a foreign language. This is understandable, because many young children have not developed imaginative thinking, the use of which is necessary with an associative

approach. And it is easier for them to remember a word for themselves than to create an association.

Using an integrated approach helps to increase motivation to learn English and develop a desire to understand it. Acceptable sections of the communicative approach are that, using its skills, students develop general skills and abilities, for example, the characteristics of a future professional [6]. "In order for educational and training programs to work, for example, on the development of individual characteristics that meet the needs of the information society, modern economic and social construction activities, it is necessary to properly conduct group classes of students". You can use a communicative approach only in "serious" situations when you need to learn words in a short time. It needs to be integrated into the oral learning process, which becomes more effective by combining with other methods.

References:

1. Павленко В.Г. Ассоциативный метод обучения иностранного языка в неязыковом вузе // Современные научные исследования и инновации. 2018- с.58

2. Г. Б. Хлыбова – Принцип активности в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе. – 2018. – № 5. – С.37-42.

3. Павленко В. Г. Современные методы обучения иностранным языкам в неязыковом вузе. Современные тенденции в научной деятельности VII Международная научно-практическая конференция. Научный центр "Олимп". Москва, 2019. С. 1056-1058.

4. Дюмина С.В. Условия формирования ценностных ориентаций учащейся молодежи как компонента личностных универсальных учебных действий. Гражданственность личности в условиях изменяющегося мира: от протестной к созидательной активности Сборник научных статей международной научно-практической конференции. С. И. Беленцов (ответственный редактор). 2019. С. 286-290.

5. Рабинович Ф. М., Сахарова Т. В. Интенсивные методы обучения и средняя школа // Иностранные языки в школе. – 2018. – № 1. – С. 9.

6. Халилова Л. А. К вопросу о новом поколении учебников по иностранному языку (в системе школа-ВУЗ). Иностранные языки в школе. – 2018. – № 1. – С. 9

УДК811.111

THE FEATURES OF EVALUATION BY CRITERIA ACCORDING TO UPDATED ENGLISH LANGUAGE TEACHING PROGRAMM

Исабекова З.Б., Кенжабекова А.Н., Барат Д. К.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада заманауи қоғамда шет тілдерін үйрену әртүрлі профильдегі мамандарды кәсіби даярлаудың ажырамас құрамдас бөлігіне айналуға, ал кәсіби өсу мәселелерін сәтті шешу және шетелдік серіктестермен байланыстарды кеңейту көбінесе сапаға байланысты. олардың тілдік дайындықтары туралы.

Резюме: В данной рассматривается изучение иностранных языков в современном обществе становится неотделимой составляющей профессиональной подготовки специалистов самого разного профиля и от качества их языковой подготовки во многом зависит успешное решение вопросов профессионального роста и расширение контактов с зарубежными партнерами.

Assessment is a necessary component of the educational process, which is the collection and analysis of information about the progress of students at the current and final stages of education. The purpose, objectives, subject, object, principles, methods, forms and tools of assessment should be clear to all subjects of the educational process - school administration, teachers, parents and students themselves.

The assessment system is the main means of measuring achievements and diagnosing learning problems, which allows you to determine the quality of education, its compliance with the world standard, make cardinal decisions on the strategy and tactics of training in case of its inconsistency with modern tasks in the field of education, improve both the content of education and forms evaluation of the expected results of education. Evaluation is the process of comparing the results obtained and the planned goals.

The variety of forms and methods of teaching should be accompanied by objective information about the quality of the educational service provided. It is necessary to create conditions for ensuring the civil rights of students and their parents to receive a full-fledged education that satisfies the personal needs of each individual.

There is a need for a centralized organization for the development of tools for pedagogical control of the level of educational preparation of students graduating from primary, basic secondary and complete secondary schools.

The relevance of revising the assessment process is determined by the modern strategic objectives of education, the need to improve the level of education, taking into account international standards and modern requirements for the quality of education, the need to develop uniform requirements for marking and evaluating students' educational achievements in order to ensure the objectivity of learning outcomes and the competitiveness of Kazakhstani school graduates outside the country [1]. The method of assessment on a five-point scale, widely used in pedagogical practice, is simple and familiar. But it has a number of significant drawbacks: subjectivity and dependence on the appraiser; weak differentiation. In a modern school, the five-point grading system does not allow to trace the objectivity of marks, the student is not able to explain to himself, let alone to his parents, for what exactly he received this or that mark. In addition, the highest mark also does not have clear criteria and is therefore subjective (compare the mark "5" in the lyceum, gymnasium of the city and in most rural schools): students in rural schools with excellent marks are significantly inferior in knowledge to students in urban schools with the same marks. This current situation is explained by the lack of unambiguous, specific and clear assessment criteria, when the grade has become an instrument of the teacher's absolute power.

The assessment system needs to be improved, made multifunctional. It should: make it possible to determine how successfully the student has mastered the educational material or formed a practical skill; show the dynamics of students' success in various areas of cognitive activity; be based on a mechanism that

encourages, develops, promotes self-assessment of students; provide for the relationship "teacher - student", "parent - class teacher", "administration - teaching staff". This will provide a systematic approach to the formation of the educational process, and, hence, its integrity [2].

The formation of an updated educational paradigm, the emergence of new educational standards based on a competency-based approach, contribute to the search for a unified technology for criteria-based assessment of students' educational achievements, which has a systemic, interdisciplinary nature that affects the formation of educational and cognitive competence of students, identifying the organizational and pedagogical foundations of criteria-based assessment technology, development models of practical implementation of this technology. The emergence of various approaches to assessment, of course, contributed to the establishment of a reasonable general pedagogical concept of a competence-based approach, student-centered, developmental learning. All this predetermined modern trend in the development of the assessment system and necessitated the emergence of criteria-based assessment technology, which consists in comparing the individual achievements of students with certain criteria for assessing the level of formation of the necessary competencies [3].

Psychological and pedagogical foundations of the organization of criteria-based assessment

The problem of assessment as a component of educational activity is multifaceted.

In the psychological and pedagogical literature, a special place is occupied by the understanding of the assessment of both the individual-personal qualities of the student and the results of his educational activity.

Evaluation of the success of students' educational activities can be expressed in the following forms:

- small forms (manifested in facial expressions, gestures, voice modulation, brief remarks about academic performance, etc.);
- general characteristics of the student;
- marks;
- evaluative statements (in individual conversations with a student, at parent meetings);
- in other forms provided for by the internal regulations of a particular school.

In psychological and pedagogical research, various aspects of assessment are highlighted: the essence, role, functions of assessment, the structure of the teacher's assessment activity, and others. But such aspects of this problem as: the development of a unified system of evaluation criteria for students' educational achievements, the subjectivity of marks, the influence of the personal characteristics of teachers and students on the placement and receipt of a mark have not found a final solution. Without their solution, we believe, it is difficult to successfully implement the task of personality development.

Functions of pedagogical assessment.

First, let's define the functions that perform the assessment system today:

-The normative function includes, on the one hand, fixing the achievements of a particular student in relation to the approved standard so that the student has all the legal consequences corresponding to the success of his education and graduation from an educational institution, and on the other hand, administrative tracking of the progress of individual students, school classes, the level of their training and the quality of the teacher's work (in accordance with the practice established several decades ago).

The impact of assessment on the development of the student is multifaceted, it can have many functions. The score can be:

a) orienting - affects the mental work of the student, which contributes to the understanding of the process of a particular work and understanding of his own knowledge;

b) stimulating - affects the affective-volitional sphere of the student, through the experience of success or failure, the formation of claims and intentions, actions and relationships;

c) educational, where there is an "acceleration or slowdown" of the pace of mental work, qualitative changes, a change in the structure of the influence on the perception of objects of the world around the previous experience and attitudes of the individual, i.e. transformation of intellectual mechanisms. Assessment affects the personality of the student as a whole. Pedagogical assessment affects the changing attitudes and opinions that exist in the school between the class and the student [4].

The general trend in the problem of assessing the success of students' educational activities is that one of the leading functions of assessment is called control as a condition for the formation of knowledge and skills in students. Control, according to the theory of the stage-by-stage formation of mental actions, is a part of evaluative actions as one of its functional parts. At the same time, control acts as the basis for the formation of the student's ability to pay attention and develop mental cognitive processes. When organizing the process of criteria-based assessment of students' educational achievements, a number of psychological and pedagogical features of the student's educational and cognitive activity should be taken into account: independence, manifested in one's own desire to be ready and able to expand one's knowledge and skills, find ways to solve personally significant educational problems, adequately assess one's educational achievements. Also, the student's desire to choose an individual educational trajectory and find ways to build it; development of educational and cognitive activity in the process of educational activities and self-study; the desire to communicate with classmates, his interest in peer assessment, i.e. implementation of mutual evaluation; formation of theoretical and critical thinking; selectivity, the formation of sustainable attention - increasing the concentration of attention, purposefulness of perception [4].

Criteria-based assessment is carried out in accordance with the content of curricula, forms of control measures, individual psychological and pedagogical characteristics of students; on the basis of the unity of formative and ascertaining assessment, which consists in the holistic use of intermediate and final control of students' educational achievements; awareness, which serves as an effective

characteristic of the process of monitoring the educational achievements of students; diagnostic basis, carried out in the conduct of pedagogical diagnostics of the effectiveness of the use of this technology.

Criteria-based assessment determines the goal of creating conditions and opportunities for the formation and development of educational and cognitive activity of students, their creative and research spheres, educational independence and orientation in the flow of scientific information by introducing students to systematic reflection, to the search for the meaning of this activity [5].

Emotionality is the ability of phraseological units to express various emotions and feelings.

As for the expressiveness of the emotional element, most scientists believe that the expression of emotions is always expressive and therefore emotionality is considered as a narrower concept in relation to the concept of expressiveness.

PU has not only expressiveness and emotionality, but also evaluative, if it expresses a positive or negative attitude towards what they mean.

In political texts, emotionally colored units almost always have an evaluative orientation [6]. The methodological significance of the proposed system of criteria-based assessment: achieving awareness by the subjects of the educational process of the value of the points received, creating the possibility of monitoring and self-control over achievements in the development of a certain fragment of training (knowledge, skills, competencies in a certain block), planning activities to improve competence in a certain content of the subject. In addition, the new grading system has been developed in line with the world experience of literal designation of achievements, containing a ranked number of points.

References:

1. National report of the National Center for Education and Science of the Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan “Results of the international study PISA-2009” //Electronic resource. – Access mode: rgento.edu-kost.kz>ru/component.
2. International research PISA: National report on the results of the international study PISA-2009 in Kazakhstan/ 2010 //Electronic resource. – Access mode: naric.kz>index-49.php.htm.
3. State program for the development of education of the Republic of Kazakhstan for 2011-2020. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated December 7, 2010 No. 1118.
4. Psychology of pedagogical assessment //Electronic resource. – Access mode: knowledge.allbest.ru.
5. On the implementation of the National Action Plan for the development of functional literacy of schoolchildren for 2012-2016. //Meeting of the Government of the Republic of Kazakhstan on September 11, 2012 //Electronic resource. – Access mode: ru.government.kz
6. Hapiro M.J. Language and Political Understanding. - New Haven, C: Yale University Press, 1981.

LINGUO-CULTURAL APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Исраилова Г. О., Абылхан А. А., Алайдар С. Р., Алимова М. И.
Университет «Мирас» г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада шет тілін оқытудағы лингвомәдени тәсіл қарастырылады. Бұл тәсіл тілді мәдениетпен өзара байланыста үйренуге мүмкіндік береді, білім алушыларда туған және шетелдік мәдениет саласындағы білімді игеруге және кеңейтуге бағытталған зерттеу стратегияларын, сондай-ақ дағдыларды дамытуды қамтамасыз ететін стратегияларды қалыптастыруға ықпал етеді

Резюме: В данной статье рассматривается лингвокультурологический подход в обучении иностранному языку. Данный подход позволяет изучать язык во взаимосвязи с культурой, способствует формированию у обучающихся исследовательских стратегий, направленных на усвоение и расширение знаний в области родной и иностранной культуры, а также стратегий, обеспечивающих развитие навыков.

This approach is based on the science of linguoculturology, which emerged in the 90s of the XX century as a special field of science from the works of V. Humboldt, A. A. Potebni, E. Sepir, etc., and then grew into an independent field of research. The original idea, from which several new areas of scientific knowledge about the relationship between language and culture developed at once, was the judgments of V. Humboldt: "language is the "people's spirit", it is the "very being" of the people. Culture manifests itself primarily in language. He is the true reality of culture; he is able to introduce a person into culture. Language is a fixed view of culture on the universe and itself," from which the Sepir–Whorf hypothesis was subsequently formed. "The following main provisions stand out in the Sepir – Whorf hypothesis: 1. Language determines the way of thinking of the people who speak it. 2. The way of cognition of the real world depends on the languages in which cognizing subjects think" [1].

Consideration of theoretical sources and scientific works revealed the following situation in the formulation of the scientific foundations of linguoculturology.

Maslova V.A.: "Linguoculturology is a science that arose at the junction of linguistic and cultural studies and explores the manifestations of the culture of the people, which are reflected and entrenched in the language. "...this is not a temporary union of linguistic and cultural studies, but an interdisciplinary branch of science, independent in its goals, objectives, methods and object of research."

V. V. Vorobyov adheres to the point of view that linguoculturology is "a complex scientific discipline of a synthesizing type that studies the relationship and interaction of culture and language in its functioning and reflects this process as an integral structure of units in the unity of their linguistic and extra-linguistic (cultural) content using systematic methods and focusing on modern priorities and cultural institutions (the system of norms and universal values)" [2].

According to the scientist, the object of linguoculturology is "the interrelation and interaction of culture and language in the process of its functioning and the study of the interpretation of this interaction in a single system integrity", and the subject is "national forms of society being reproduced in the system of language communication and based on its cultural values" – all that makes up the "linguistic picture peace."

Linguoculturology is distinguished by a number of specific features.

Linguoculturology is a scientific discipline of a synthesizing type, bordering between the sciences studying culture and philology (linguistics), and not an aspect of language teaching, like linguistics. The issues of language teaching turn out to be derivative here.

The main object of linguoculturology is the relationship and interaction of culture and language in the process of its functioning and the study of the interpretation of this interaction as a single system integrity. The main problems here are methodological (philosophical) and philological (linguistic, etc.).

The subject of linguoculturology research is the material and spiritual culture created by mankind, the systems of artifacts expressed in language – everything that makes up the "linguistic picture of the world".

Linguoculturology focuses on a new system of cultural values put forward by new thinking, the modern life of society, an objective interpretation of facts and information about the cultural life of the country [2].

V. V. Krasnykh defines linguoculturology as "a discipline that studies the manifestation, reflection and fixation of culture in language and discourse, directly related to the study of the national picture of the world, linguistic consciousness, and features of the mental-linguistic complex.

However, the author does not give a clear distinction between ethnopsycholinguistics and linguoculturology: the similarity of their problems is revealed, research methods are generalized and the Sepir-Whorf hypothesis is considered the source of both.

E. I. Zinovieva and E. E. Yurkov adhere to the point of view that it is possible to consider linguoculturology as a philological science. They compile scientific works that consider linguoculturology as a science, and formulate its object, subject, goals and objectives [3].

In the work of E. I. Sheigal and V. A. Buryakovskaya, linguoculturology is defined as a discipline that studies "individual objects of the conceptual picture of the world and their comprehension by public consciousness and language from the point of view of the object of reflection, one of which is the ethnos" [3].

A.T. Khrolenko in the textbook "Linguoculturology" conducts a detailed analysis of the prerequisites for separating this branch from ethnolinguistics and substantiating linguoculturology as an independent science.

"Linguoculturology is the philosophy of language and culture. The object of the research is language and culture; the subject is fundamental issues related to the transformative side of the connection between language and culture: changes in language and its units caused by the dynamics of culture, as well as transformations

in the structure and changes in the functioning of culture predetermined by the linguistic realization of cultural meanings" [4].

The scientist says that, unlike ethnolinguistics, which tends to diachrony, linguoculturology considers the phenomena of interaction between language and culture in synchrony. "Linguoculturology is characterized by synchronous orientation, i.e., "the study and description of the interaction of language and culture in the range of modern cultural and national identity and its iconic presentation." The subject of linguoculturology should be the study and description of synchronously acting means and methods of interaction between language and culture. The purpose of linguoculturology V.N. Telia considers the identification of the "everyday" cultural and linguistic competence of the subjects of the linguistic and cultural community. Three tasks of this scientific discipline are formulated: 1) identification of ways of manifestation of culturally marked signals; 2) clarification of the concept of cultural connotation; 3) development of a typology of cultural connotations."

The basic concepts for linguoculturology are: linguocultural paradigm, cultural connotation, linguistic picture of the world, concept and others. Now it is possible to consider directly the linguoculturological approach in teaching. "The linguoculturological approach to teaching reflects the recent shift in emphasis in the field of foreign language teaching theory, which consists in switching attention from the formation of knowledge, skills and abilities to mastering a foreign language as an introduction to a different culture, mastering a new socio-cultural content. Thus, the modern interpretation of practical knowledge of a foreign language is connected, first of all, with the presence of a real access to a different culture and its representatives."

"The linguoculturological approach makes it possible to get away from a simplified factual, fragmentary approach to familiarizing students with certain aspects of culture and allows students to form a fairly complete picture of foreign-language reality through the study of both linguistic and extra-linguistic content of the cultural spheres chosen for study."

"Linguoculturology is the direction of the linguodidactic description of the relationship between language and culture, where culture, not language, is put at the forefront. <...> Thus, it is clear that this approach is aimed at the transition <...> from linguistic to cognitive consciousness."

As A.A. Brudny wrote, "culture includes an imperfectly formulated, not even fully realized idea of meaning. The communicative aspect of its existence includes an understanding of meaning." That is, the study of culture is necessary to understand the deep meaning of what is said in the fragment of foreign language speech provided to students for analysis, whether it is a dialogue, text or listening. In this case, the language no longer acts simply as a means of communication, but as a way of different, different thinking, the mastery of which becomes the task of the linguoculturological approach in teaching English.

"Understanding of texts (educational and scientific, political and literary). Understanding other people (first of all, understanding representatives of another culture), understanding oneself – that's what should be taught" [4].

In general, proficiency in a foreign language is, first of all, possession of communicative competence. From the point of view of the linguoculturological approach, successful communication consists not only in understanding what has been said or the correct use of linguistic means, but also in the successful assimilation of the culturological component of the speech segment. Such communication cannot take place if at least one of the speakers does not possess the following additional set of competencies.

Language.

"Knowledge of the system of information about the studied language by its levels: phonemic, morphemic, lexical, syntactic" [Asimov, Shchukin, 2009]. This is the ability to correctly use word forms and build syntactic constructions, as well as to understand speech segments arranged in accordance with the norms of the language used.

Sociolinguistic.

"Knowledge and skills necessary for the effective use of language in a social context. It is expressed in norms of politeness, registers of communication, linguistic markers of social relations, expressions of folk wisdom."

Socio-cultural.

"The totality of knowledge about the country of the language being studied, the national and cultural characteristics of the social and speech behavior of native speakers and the ability to use such knowledge in the process of communication, following customs, rules of conduct, etiquette norms, social conditions and stereotypes of native speakers."

The totality of all these competencies, led by the communicative one, provides the basis for substantiating linguistic and cultural competence "as knowledge of the ideal speaker-listener of the entire system of cultural values expressed in language." That is, the formulated competence is a system of cumulative knowledge about the culture of the country, which is reflected in the national language, as well as the ability to use knowledge both in the perception of a speech segment and in its organization.

Thus, the formation of linguoculturological competence, which is a combination of several narrower competencies, is the main goal and advantage of the implementation of the linguoculturological approach in teaching.

References:

1. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2015. – 208 с.
2. Воробьев В.В. Лингвокультурология (теория и методы). – М.: Изд-во РУДН, 2017. – 331 с.
3. King C.P. A Linguistic and Cultural Competence - Can They Live Happily Together// Foreign Language Annals. – 2014. – Vol.23, №1. – P.65-70.
4. Shanahan D. Culture, culture and "culture" in Foreign Language Teaching // Foreign Language Annals. – 2015. – Vol.31, №3. – P.451-457.

CONDITIONAL CONSTRUCTIONS THAT CONVEY A COUNTERFACTUAL CONDITION

Касымова Ж.М., Абдуназаров Қ. Ш., Азимбоева М.Н.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: ағылшын тіліндегі шартты мәлімдемелердің жұмысын талдау олардың мағыналық (семантикалық) белгілерін қарастыруға және мәлімдеменің осы түрінің бай семантикалық әлеуетін оны импликация ұғымына дейін төмендетпей ұсынуға, сондай-ақ олардың прагматикалық, коммуникативті қасиеттері мен функцияларын ұсынуға мүмкіндік береді, олардың есебі коммуникация, дәлелдеу және рефлексия процесінде маңызды

Резюме: анализ функционирования условных высказываний в английском языке дает возможность рассмотреть их содержательные (смысловые) признаки и представить богатый семантический потенциал данного типа высказываний, не сводя его к понятию импликации, а также представить их прагматические, коммуникативные свойства и функции, учет которых важен в процессе коммуникации, аргументации и размышлений.

In the Conditional constructions, transmitting a counterfactual condition, what could have been under the circumstances, but which actually did not exist, is presented. Prototypical CC transmitting an unrealistic (counterfactual) condition are sentences like *If she had come, I would/ should have spoken to her*. In the unmarked interpretation of this type of Conditional constructions, both parts refer to the temporal plan of the past (for example, in the absence of indicators of temporal localization, such conditional constructions are unambiguously read as a conditional construction with a temporary attribution of both conditions and consequences to the past). Localization of a condition in the past contributes to the expression of a counterfactual possibility, since the past is the most factual time plan (Khrakovsky 1998, James 1982), i.e. the speaker is aware of both those states of affairs that were realized before the moment of speech, and those that could have been realized in the past, but for a number of reasons were not realized. However, under certain circumstances, this type of conditional constructions can relate not only to the plan of the present (which is in principle factual to the same extent as the past), but also to the future (which is the most potential temporary plan and by its nature does not exclude the implementation of any state of affairs) [1]. In those contexts, in which counterfactual statements are used, sentences with an imaginary situation-p (often formally indistinguishable from counterfactual) are also possible: True, they had not suited each other, but supposing the chemistry had been right, should such a relationship have been ruined by the wretched man-made social system? In such cases, the statement is a thought experiment.

Speech-activated CC is a special type of CC. In them, the connection, firstly, can be established between the meaning of one sentence and the speech act (RA) corresponding to another sentence, or in other words, its illocutionary function. Thus, in the English language there are various verbal CC: directive, interrogative, obligations (promises and threats), and illocutionary justifications.

Directive HC is used to express the condition for the very fact of pronouncing a non-approving HC, or to express what prompts the speaker to pronounce the HC, which is an incentive (directive): If you sell the house and have spare cash, give half to your wife, as this will form part of her estate on her death, together with her half of the new house. In the HC, the DP of which is an incentive (directive), can be expressed: an order, prohibition, permission, instruction, advice, suggestion, request, warning. The dominant of the plan of expression of directives are statements with the imperative form of the verb (in DP), and the forms of the imperative mood can express all shades of the meaning of the motive from the order to the invitation.

At the same time, to reduce the categoricity of the utterance, narrative utterances (including those with various modal verbs) can be used in the CS, for example, the modal verb should (If you do not pay income tax, but your spouse does, you should not enter into a Deed of Covenant on your own), another way to reduce the categoricity of the implementation of the SA council can serve as a value judgment, expressing the speaker's opinion regarding possible actions in this situation (If there are two lines then it is a good idea to have the chairs facing inwards so that the teams face each other).

Counterfactual statements like If I were you, I would do it can also perform the communicative function of advice ("I'd take Mother Benedicta if I were you," advised Amsterdam, trying to dispel the sting of the marquis's response), while the situation-Q should have an agentive interpretation and relate to the future. CS, in which the form of the future tense appears, can represent an incentive in a milder form: the addressee is free to make his own decision about performing an action, and the verb form would (in a volitional sense) with an infinitive in the DP of CS can be used to express the most polite motivation [2].

Promises (as well as threats) are always narrative sentences, but the specificity of their communicative-intentional content determines their inherent substantive and formal limitation: promises relate to the future, and therefore the verb tense in them is only the future (If You refer for our service you will be visited by one of the team who will discuss your needs with you). The threat may be contained in the CS with a dividing union (Lock the door or I will kick you). The disjunction here is interpreted as an unambiguous consequence when the condition is denied, i.e. $p \text{ or } q = \text{if not } p, \text{ then } q$.

If the DP is an interrogative sentence, then its illocutive function is reduced to the fact that the speaker encourages the listener to inform him of certain information about a certain state of affairs, information about which is unknown to him, establishing a conditional connection between the meaning of the DP expressing the condition and the SA of the question corresponding to the DP of CSt expressing the consequence. However, there are interrogative phrases to which the status of a statement can be attributed - rhetorical, although they are not "normal" statements, because their illocutionary function "is more complicated than just the communication of information - it is connected with the expression of emotions" (Jordanian 1988 24) There are also interrogative SA, in which the DP functions more as a means of expressing politeness and is related to the appropriateness of

pronouncing the RF, rather than establishing a conditional connection with the SA of the question corresponding to the DP: When did you come home lastnight, if I may ask?

In the proposals of the illocutionary justification, a condition is formulated for the relevance of the information contained in the CS to the addressee. The function of the DP in such CC is to explain the legitimacy or relevance of the very fact of pronouncing the DP or, in a narrower sense, to present the conditions under which it is pragmatically appropriate for the speaker to pronounce the proposition-Q: I am not a coward, if that is what you think. Among the conditional constructions of illocutionary justification, informative SA can be distinguished, which are a special type of information transmission. In the RF of such statements, the speaker motivates his words uttered in the DP, and himself establishes a connection between the message in the DP and the conditional part: And if you're keen to keep calories down, there's Golden Crown Light too - just as tasty, but lower in fat content. Statements of this type can also be understood in such a way that the imperative form of the verb is elliptic in the SP, for example, "know", "keep in mind", where the speaker establishes a conditional connection between the meaning of the SP and the corresponding CS specific SA "causation of knowledge" (Khrakovsky 1996) regarding the actual state of affairs.

One of the components of informative SA may have an additional indirect illocutionary function (Paducheva 2000). So, for example, in the case of uttering the statement There are biscuits on the sideboard if you want them (Austin 1986), the speaker stipulates not the presence of cookies, but his own advice, i.e. to comprehend this sentence, it is necessary to restore the hidden motive in his 2nd sentence. One of the distinguishing features of this category of conditional constructions is that they do not have an implicative in which a sufficient condition is "strengthened" to the necessary, i.e. they are not read as bi-conditional [3]. For example, when uttering the statement *If* the weather is fine, we'll visit the zoo, the speaker implies that the visit to the zoo will not take place if the weather is bad. But such a pragmatic mechanism does not turn on when uttering, for example, the statement If you're thirsty, there's beer in the cellar, which is not read as "if not P, then not Q" or, in other words, "if and only if P, then Q": If you're not thirsty, there isn't tiny beer in the cellar.

In speech-acting CC, the relationship between the RF and the RF can affect not only the illocutionary function of the DP, but also the fact of its utterance, content, form, i.e. different aspects of the utterance can be essential, and the subordinate and main sentences themselves can perform various functions in discourse: for example, the DP can be a comment, correction?, an explanation for the MP (which, in turn, can be functionally independent) - The murder, if that was a murder, must have been committed on Tuesday; to be a comment on the very fact of pronouncing the MP - If she were brutally honest, she didn't really like her husband much, or to be a metalinguistic (Horn 1984, Dancygier 1998) comment on the form of the MP, certain words, expressions used in it, or their pronunciation - ... establishments dating from Victorian times that were usually the home - if that the right word - for mentally handicapped adult; to be the starting point for pronouncing the MP (which can be

functionally equal or independent) -If he's not rich, he's hardly short of money; be used as an introductory part if the speaker wants to express a lesser guarantee for the truth of the judgment in the MP or to soften the categoricity, sharpness, surprise and statements in the MP - And those, if I'm not mistaken, are the requirements for life as a Great British institution, etc.

References:

1. Храковский В.С. Типология таксисных конструкций – М.: Знак, 2019. – 912 с.
2. Царикаева Ф. А. Структурные типы сложноподчиненного предложения / Ф. А. Царикаева // Вестник Северо-Осетинского Государственного Университета имени К. Л. Хетагурова. - Владикавказ: Изд-во Северо-Осетинского гос. ун-та им. К. Л. Хетагурова, 2012.
3. Евстафиади О.В. Продолженная синтаксическая форма с семантикой условия в английском научном тексте Вестник ОГУ № 11, 2012 – С. 15-18

УДК 378.016.81

ОПИСАНИЕ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОГО И КОНТРОЛЬНОГО СРЕЗОВ ЗНАНИЙ ПО ТЕМЕ «ОБОСОБЛЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ»

Кипшакбаева Асем Сайлаубаевна., Тоғыс Айгерім Жақыпбекқызы
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін. Жұмыста «Оқшау мүшелер» тақырыбы бойынша білімнің барлау және бақылау кесінділерінің нәтижелері сипатталған, оны болашақта осы тақырып бойынша оқытудың әдістері мен қолданылуын түзету үшін енгізуге болады.

Summary. The paper describes the results of the reconnaissance and control slices of knowledge on the topic "Separate members of the proposal", which can be used in the future to adjust the methods and techniques of teaching on this topic.

В последние десятилетия в обучении для оценивания знаний обучающихся часто используется разведывательный эксперимент, направленный на апробацию эффективности комплекса упражнений для формирования определенных навыков, и контрольный срез знаний. Данные, полученные в результате проведения разведывательного и контрольного эксперимента, могут использоваться в дальнейшем для корректировки методов и приемов обучения по определенной теме.

Разведывательный срез знаний по теме «Обособленные члены предложения» проводился в III четверти в 8 «Л» классе средней школы № 1 (г.Шымкент). Срез знаний мы провели у 23 человек. 23 школьника получили экземпляры с заданиями, и было ограничено время - 15 минут. В рамках норм контроля: 0-3 ошибки – оценка 5, остальные – не оценивались [1; 2]. Учащимся были предложены задания, которые основывались на правилах в учебнике. Целью первого блока предложений является определение качества остаточных знаний учеников по пунктуации при причастном обороте (7 кл.). Второй блок разбит на пять групп предложений, каждая из которых отводится под правило. Задача второго блока заключалась в проверке интуитивной

способности школьников для определения того, какие положения школьники чувствуют, а какие вообще не замечают.

По результатам первого блока видно, что учащиеся знают правило обособления причастного оборота. В итогах по этому пункту наименьшее количество ошибок у детей - 18,8% от общего количества предложений, в том числе 2,2 % — в предложениях с одиночным причастием, 7,2 % — в предложении, где причастный оборот был в постпозиции после определяемого слова, 9,4 % — в предложении с оборотом перед определяемым словом. Исходя из этого, мы сделали следующий вывод: большая часть учащихся видят и знают причастный оборот, но они неясно представляют себе, когда, в какой позиции к главному слову обособляется причастный оборот.

Итога заданий второго блока не утешительны, мы в данной ситуации имеем дело с недоразвитостью языковой интуиции школьников. Больше всего правильных ответов ученики дали на первую группу предложений (первый пункт правила). Видимо, это связано с тем, что ученики не наблюдательны по отношению к подобным предложениям, что подтверждают цифры: 47,8% ошибок. Причины допущения частых ошибок связано с тем, что школьники не различают, знаки препинания (запятая или тире), что при обособлении можно ставить эти знаки (запятую или тире); ученики в основном ставят только одну запятую, обычно вторую, которая закрывает оборот.

Исходя из того, что во второй группе предложений больше всего ошибок - 82,6%, можно сделать вывод, что дети не видят определения, выраженные прилагательными с зависимыми словами, как конструкции, которые нужно обособлять. Видимо, ранее пройденная тема «Обособление причастия с зависимыми словами» запутывает их, и школьники не были уверены в постановке знаков препинания в этих ситуациях.

Результаты третьей и четвертой групп предложений соответственно равны — 66,6% и 68,1%. Подводя итоги, можно отметить, что большинство учащихся не задумывались, ставили запятые произвольно. Итоги пятой группы предложений равны 60,8% ошибок. Учащиеся, знающие правило со сравнительным оборотом с союзом *как*, обычно ставят запятую перед *как*, хотя в некоторых случаях запятая не ставится (если обозначают качество); школьники не помнят, что надо ставить 2 запятые, поэтому выделяют одной запятой перед союзом *как*.

Обобщая результаты разведывательного среза знаний, можно сделать следующие выводы при изучении правила «Обособленные члены предложения»:

- функция знаков препинания при обособлении – выделительная;
- обособленные компоненты являются важными смысловыми членами предложения;
- выделительные знаки препинания при обособлении компонентов имеют двойной характер;
- надо четко разграничивать понятия определяемых и зависимых слов;
- месторасположение главного слова и зависимых от него слов;

- отношение интонации к пунктуации; нужно обособлять не только причастные обороты, но и существительные или прилагательные с зависимыми словами.

Данные разведывательного среза показывают уровень овладения темой «Обособление причастного оборота», уровень развития языковой интуиции школьников, каким пунктам правила следует уделять особое внимание и почему следует потратить больше времени при его отработке.

Контрольный срез знаний по теме «Обособленные определения и приложения» был проведен в III четверти в 8 «Л» классе сш № 1. В контрольном срезе знаний участвовало 25 учащихся. Ученикам были выданы экземпляры с заданиями (30 предложений), было отведено время - 40 минут. Итоги тестирования как контрольной работы вошли в учебный классный журнал. Все правила по постановке пунктуационных знаков препинания по заявленной теме были отражены в 30 предложениях тестов. Цель данного среза знаний заключалась в определении уровня усвоения школьниками правила «Обособленные определения и приложения».

Однако итоги тестирования оказались ниже, чем мы ожидали. Возможно, это последствия того, что:

- в программе очень мало времени дается на закрепление сложного правила - всего 5 часов, из которых 2 часа пришлось потратить на написание и анализ теоретического материала, в результате 2,5 часа ушло на практическую часть работы и еще 0,5 часа на контрольный срез знаний;

- данная тема приходится на IV четверть после весенних каникул, а «Обособление второстепенных членов предложения» была последней рассматриваемой темой, следовательно, нужно учитывать и психологический момент во время знакомства с этой темой и его последствий;

- недостаточная компетентность и опыт преподавателя-стажера;

- высокий уровень сложности пунктуационных правил;

- неучтенная ситуация в период контрольного среза знаний учащихся: мы сделали акцент на возможность использования школьниками своих записей и учебников, но не переговорили об этом с учителем, который запретил пользоваться тетрадями и книгами;

- многими учениками были получены знания бессистемно из-за частых пропусков уроков по состоянию здоровья.

Однако итоги тестирования оказались ниже, чем мы ожидали, также необходимо отметить, что есть некоторые недочеты, которые требуют детального рассмотрения и доработок.

Список использованной литературы:

1. Сабитова З.К., Складенко К.С. Русский язык. Учебник для 8 кл. общеобразовательной школы. – Алматы: Мектеп, 2018. – 264 с., илл.

2. <https://referatbank.ru/referat/preview/8923/diplom-punktuaciya-obosoblennyh-chlenah-predlozheniya.html>

3. Русский язык: Учеб. для 8 кл. общеобразоват. учреждений / М.М. Разумовская, С.И. Львова, В.И. Капинос, В.В. Львов; под ред. М.М. Разумовской, П.А. Леканта. – М.: Дрофа, 2002. – С. 142–162.

4. Русский язык: Практика: Сб. задач и упражнений: Учеб. пособие для 8-9 кл. общеобразоват. Учреждений / Ю. С. Пичугов, А. П. Еремеева, А. Ю. Купалова и др.; Сост. Ю. С. Пичугов; Науч. ред. В. В. Бабайцева. – М.: Просвещение, 1995. – С. 65–75.

УДК 811.111

5 WRITTEN TECHNIQUES FOR EFFECTIVE MEMORIZATION OF ENGLISH WORDS

Кочкарова З.К., Суркова А.В., Кыдырылиева Н., Ташполатова С.Г.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жазбаша дағдыларды қолдана отырып, ағылшын тіліндегі ақпаратты есте сақтаудың тиімді әдістері сипатталған. Бұл әдістерді шет тілдерін оқыту стратегиясы ретінде пайдалану ұсынылады.

Резюме: В статье описываются эффективные техники запоминания информации на английском языке с использованием письменных навыков. Данные техники рекомендуются использовать в качестве стратегий обучения иностранным языкам.

Currently, more and more attention are being paid to the study of foreign languages, in particular English. Mastering the basic part of the English language today begins in early childhood: in kindergarten, at language courses for children, in elementary school. Consequently, the language skill and the skill of memorizing information about a foreign language and in a foreign language begin to form from the very first stages of education.

Every year humanity progresses in the study of many sciences and languages. Recently, numerous applications have appeared with which you can learn foreign languages, language schools, courses are being opened, author's methods are being offered, etc.

Choosing the way to memorize information, it is necessary to take into account the following: firstly, these methods are needed not only for memorizing language, but also for the qualitative assimilation of other information related to text and numbers; secondly, they develop memory, thinking, logic and improve the functioning of the brain itself, keep it in good shape; in thirdly, the methods of memorization help even in everyday life to remember something that needs to be done in the near future or in the long term. In addition, certain restrictions are imposed by the age of the student. It is more difficult for students over the age of 35 to memorize large amounts of information for a long time, to learn something new, because physical abilities decrease (first of all, attention, memory). Therefore, it is best to start systematic work on the development of a non-native language system from school age [1].

Often, students are not familiar with learning strategies, and when preparing for exams, they simply reread notes or review educational videos. As a result, they receive unsatisfactory grades and sincerely ask: "*But why, I taught (a)*"?

These simple tools will help teachers cope with the illusion of knowledge – a situation where students do not approach learning consciously, are not able to assess what they know and what they do not.

An important point is that the proposed techniques work best in formative assessment, when teachers give feedback and do not give grades. Low risk encourages students to use techniques as a learning strategy rather than an assessment tool, which reduces stress and fear of exams [2].

Post-synopsis

Regular note-taking helps students organize information and fix topics of interest to them. But not all students take good notes, some write down the lecture verbatim, and it is difficult for someone to choose the basic information. Post-taking notes allows students to write down only what **THEY** have memorized, not what **YOU** know.

The procedure is simple:

1. The teacher conducts the lesson as usual, the students listen, participate in the discussion, but do not write anything down.
2. The teacher pauses the lesson. Listeners write down important topics and concepts that they can return to at home.
3. You can organize a short discussion, students can exchange notes in pairs, or get feedback from the teacher.
4. The teacher continues the lesson.

Knowledge Cards

You hand out cards to students, and they independently come up with questions on the topics covered. Then you divide the students into mini groups, they take turns choosing cards, reading out questions, and the rest of the team members write down the answer on stickers or in a notebook.

This is an excellent model for self-preparation. While working with ordinary cards, and even online flash cards, students are in a hurry to turn the card over, they think they know the answer, but they don't really check themselves. When they write down the answer, they see the real situation and can check themselves more accurately.

This technique can be adapted, for example, to conduct frontal surveys of the entire class using cards, or to organize quick mini-tests at the beginning of the lesson.

The pool of memory

An effective and simple technique that activates the processes of memorization and increases students' confidence in knowledge. The teacher sets a timer, hands out sheets or stickers and asks students to write down everything they remember about the topic they have passed. Thus, students receive a share of responsibility for progress and check themselves. A good idea is to encourage giving feedback to each other, students can walk around the classroom, look at the work of other students, discuss what exactly most of the students wrote down, whether there are inaccuracies

in their records. You can discuss which strategies helped them remember the material. Students can come up with the names of the techniques themselves, for example, not "pool of memory", but "unpacking knowledge" or "stream of consciousness".

Gamification of exams

- Students answer the test questions and write down the answers in the "Bank" column.
- Then the teacher gives 5-7 minutes to "rob the bank" and find answers to the questions that turned out to be difficult.
- Students look into the work of classmates and write down these answers in the "Mafia" column.

At the same time, the teacher does not give marks for this test format, the main goal is to increase students' awareness of what they know and what they do not know. You can gamify the technique by adding students 10 virtual rubles for each term in the "Bank" column and 5 rubles for each term in the "Mafia" column. The teacher then shows the correct answers on the projector so that the students can test themselves.

Sketchnoting, or creating visual notes

Creating creative notes when students use doodles, funny icons, different fonts and design types activates the brain and promotes effective memorization. There is a detailed guide to creating visual notes on YouTube, and you can also read Mike Rody's book "Visual Notes".

As a formative assessment, a creative summary of a section or several topics at the end of the quarter will allow the teacher to see the big picture, and the student will once again return to the topics covered and repeat them, which will put the information in long-term memory [3].

You can use online applications to create visual notes:

- Keep is a convenient and practical tool for working with visual notes.
- Pocket – this application allows you to save any content on the web directly from the browser or other applications to a special storage, so that later you can study and view it in detail.
- Padlet is a great board for taking notes together.
- Simple note is a desktop application for taking visual notes, writing in an electronic notebook.

Bibliography:

1. Чистякова Г. В., Бондарева Е. П. Методы обучения иностранным языкам: что предпочесть? // Теория и практика развития современного образования в России: коллективная монография. – Ульяновск: Зебра, 2017. – С. 353.
2. Ахмедова М.М., Буранова Д.Д. Психологические аспекты запоминания новых слов английского языка // Theoretical & Applied Science, 2015. № 10. – 10 с.
3. Пермякова С.П. Мнемоника — как техника запоминания английских слов //Иновационный технологии в современном образовании (Королев, 18 декабря 2015). М.: ООО «Научный консультант», 2016. С. 545-549

TEACHING PHRASEOLOGICAL UNITS IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Қыдырбаева А. Қ., Шахниязова Н. Н.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Бұл мақалада фразеологиялық бірлік ұғымы, фразеологиялық бірліктерді оқытудың ерекшеліктері, ағылшын тілі сабағында фразеологиялық бірліктерді қолданудың тиімді жақтары ашылып, фразеологиялық бірліктерді тиімді меңгеру үшін студенттерге әртүрлі тиімді жаттығулар берілген. Ағылшын тілі сабағында студенттерге фразеологиялық бірліктерді үйрету қажет. Дегенмен, фразеологиялық бірліктерді жергілікті емес студенттерге жаттықтыру өте маңызды.

Резюме: В данной статье раскрывается понятие фразеологическая единица, особенности обучения фразеологическим единицам, польза использования фразеологических единиц на уроках английского языка, представлены различные эффективные упражнения для студентов по эффективному изучению фразеологических единиц. Обучать студентов фразеологическим единицам на уроках английского языка необходимо. Тем не менее, самое главное, чтобы студенты, не являющиеся носителями языка, практиковались в использовании фразеологических единиц.

The work with phraseological units can be conditionally divided into three stages: preparatory, presentation and activation stages. At each stage of working with set expressions, the teacher may encounter difficulties. The preparatory stage includes the ability to correctly select vocabulary and idioms. The most important selection criteria are the authenticity of a particular unit, its frequency and common use in natural English speech.

The following criteria are the correspondence between the content of idioms and the topic being studied, their number and taking into account the age characteristics of schoolchildren. It should be noted that in the textbooks of the English language of the general education school, the study of phraseological units is not given due attention. The textbooks present a small number of exercises with idioms, therefore, the teacher needs to independently saturate the lessons with additional materials, choose the necessary methods of semantization for teaching idioms.

For a meaningful understanding of idioms, it is best to use visual materials (pictures). Scientists in the field of psychology believe that the work of different types of memory obeys some general laws. The first of them is the law of comprehension: the deeper the comprehension of what is remembered, the better it is stored in memory. The best way to remember is to learn how to properly organize information at the time of memorization, and for this you should use pictures, diagrams, tables more widely.

It should be noted that forecasting and guessing techniques are very effective [1]. Visual and auditory information is good for memorization. they activate associative memory. In addition, new words are best learned in context. Idioms without context do not learn at all, since students need to understand and feel when it is appropriate to use one or another construction.

It should also be noted that the number of new idioms should not exceed 10, as their memorization will be inefficient. The optimal number should be 5-10 idioms. Examples must be provided for each phraseological unit. It is also advisable for the teacher to first get acquainted with the etymology of English idioms, as this facilitates the understanding and memorization of phraseological units by students, and also broadens their horizons, since most idioms contain a historical component.

Presentation is the main stage, which includes the difficulties of translation. In English lessons, when doing homework and USE assignments, students encounter phraseological units, the literal translation of which can cause difficulty for students. The difficulty is that the semantics of an idiom always differs from the meaning of its individual words, so phraseological units cannot be translated using a dictionary, and the translation of each word will not help to understand the meaning of the expression [2].

Difficulties arising from the introduction of new phraseological units can be divided into two groups: interlingual and intralingual. Interlingual difficulties include the discrepancy between the scope of the meanings of the word in English and Russian, as well as the difference in connotative meanings. Intralinguistic difficulties include the ambiguity of words, sometimes it is necessary to know the context, as well as the use of the phrase in a particular situation.

English phraseological units just need to be memorized. Another difficulty in understanding phraseological units is the lack of cultural information. As a rule, in order to correctly and fully understand phraseological units, it is not enough to correctly translate. Therefore, it is necessary to use additional sources of information (for example, English-Russian phraseological dictionaries and special reference books) to interpret the meaning of such phrases.

It is necessary to have a sufficient number of idioms, set expressions, since ignorance of English phraseology can significantly complicate the understanding of the participants in the natural communication process.

Domestic linguist S.G. Ter-Minasova, in her work "Language and Intercultural Communication", interprets that each foreign language lesson is a crossroads of cultures, as well as the practice of intercultural communication, due to the fact that any foreign unit of speech reflects a foreign culture and the world: every word contains a conditioned national thinking, worldview.

The fact is that the roots of many idioms go deep into English history and culture. Phraseological units reflect not only the features of the language, but also morality, folk art, national traits, norms, experience acquired over the centuries. Idioms cannot be considered in isolation from the culture in which they appeared, so it can be difficult for Russian-speaking students to understand the true meaning of the expression and its use. The solution to this problem is to get acquainted with the heritage of the country of the language being studied. Learning something new about the traditions and culture of England, we become closer to this country and help ourselves to understand the peculiarities of English phraseological units.

Infrequently used idioms are harder to remember because they are not commonly heard. Therefore, the study of English phraseology should be systematic.

It should be noted that many English idioms have an equivalent in Russian, such stable expressions are remembered immediately: as poor as a church mouse - “poor as a church mouse”. This is due to the fact that human perception is arranged in such a way that, having met a new design, the brain will automatically try to find an equivalent in the native language. If there is no equivalent in Russian, then the students remember the idiom with difficulty. Many phraseological units do not have an equivalent in their native language due to non-existent realities. You can follow the following translation rules:

1. Use a literal translation only in cases where the component of foreign reality is well known to the reader. So, “to carry coals to Newcastle” is usually translated literally, since Newcastle is the center of the coal industry in England and this is known to a wide range of people.

2. When translating figurative phraseological units, it is undesirable to use Russian phraseological units with a specific national component or realia.

3. Strive to convey English phraseological units with a bright national coloring as regionally neutral phraseological units, i.e. do not translate phraseological units with phraseologisms.

4. If there is no analogue of phraseological units in the target language, you can use the translation-explanation, i.e. transition from a stable phrase to a free one. With this translation, the figurative and associative properties of phraseological units are lost [3].

Behind many idioms are real historical facts and literary texts. Without knowing the etymology of the expression, it is difficult to understand and remember. Consequently, some idioms are not stored in memory because they seem too abstract to understand.

Students must understand that:

- word order in idioms remains unchanged;
- they are difficult to translate verbatim into their native language;
- idioms are used only in a figurative sense;
- they can only be learned;
- the use of idioms in speech indicates a high command of the language.

The activation stage includes the use of set expressions by students in their speech. It is important not only to understand the idiom, it is also necessary to be able to use it correctly in speech. Even knowing the meaning of an expression, you can use it grammatically incorrectly or out of place. This stage is the most difficult for students. The constituent elements of set expressions tend to be forgotten and “fall out” of phrases just when we want to use them. Therefore, it is necessary to regularly use idioms in your speech. Exercises for compiling a dialogue using phraseological units are very effective.

It should be noted that a good knowledge of any language is impossible without knowledge of the basics of the phraseological fund of the language. Understanding and comprehension of phraseology greatly facilitates the reading of foreign literature, contributes to the understanding of culture, and also makes the process of communication with native speakers more understandable and easier. If

you find the right and effective ways to study English phraseological units, then you can significantly expand the active lexical dictionary, and, consequently, increase the level of communicative competence of students of a foreign language in a secondary school and successfully prepare students for a subject Olympiad or passing the exam in English [4].

So, the work of an English teacher with phraseological units consists of three stages: preparatory, presentation stage and activation stage. At each stage of working with set expressions, the teacher may encounter difficulties. The preparatory stage includes the correct selection of vocabulary and idioms, the correspondence between the content of idioms and the topic being studied, their number and taking into account the age characteristics of schoolchildren. Presentation is the main stage, which includes the difficulties of translation. The difficulty in understanding English phraseological units lies in the fact that the semantics of an idiom always differs from the meaning of its individual words, and the translation of each word will not help to compose the meaning of the expression. Another difficulty in understanding phraseological units lies in the lack of cultural information and non-existent realities in Russian culture.

Idioms cannot be considered in isolation from the culture in which they originated. The activation stage includes the use of set expressions by students in their speech. With the help of special lexical exercises, English set expressions are transferred to the active vocabulary of schoolchildren.

References:

1. Арсентьева Е. Ф., Коноплева Н.В. Вопросы перевода фразеологических единиц, и типология межъязыковых соответствий ФЕ, семантически ориентированных на лиц мужского пола, в английском и русском языках. Уч. записки Казанского государственного университета: Гуманитарные науки. – Казань: 2009. – №3. – С. 168-178.
2. Артемова А.Ф. Английская фразеология: Спецкурс. М.: Высшая школа, 2009.
3. Бурак А. Г. К вопросу о способах семантизации фразеологизмов на занятиях по РКИ. Карповские научные чтения: сб. науч. ст. №5. в 2 ч. Ч. 1 – Минск: Белорусский Дом печати, 2011. – С.79-83.
4. Боженко Н.Г., Колосова Ю.С., Приходько А.С. Фразеологизмы в английском языке. Дидактические материалы для учителей английского языка. Троицкое, 2013. – 60 с.

UDC: 373.1.

METHODS OF STUDYING THE FEAR OF PERSONALITY TO LEARN FOREIGN LANGUAGES

Қаратай Т.Ү., Абдыл Е.Р., Кошкарова Д.Б., Исабек А.А.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақалада тілдік кедергінің түсінігі мен факторлары қарастырылады. Зерттеудің өзектілігі шет тілдерін үйренуге деген қызығушылықтың жоғарылауымен, сондай-ақ тілдік кедергілердің ауқымымен және оны шешу тәсілдерін әзірлеуді қиындататын оның пайда болу факторларын анықтаудағы фрагментациямен анықталады.

Резюме: В статье рассматриваются понятие и факторы возникновения языковой тревожности. Актуальность исследования обусловлена повышенным интересом к изучению иностранных языков, а также масштабностью проблемы языковой тревожности и разрозненностью в определении факторов ее возникновения, что осложняет разработку подходов к ее решению.

When learning a language, many people face fears: Some people think that they have no ability for languages. Someone thinks that he will not understand anything. Some people are afraid to immediately forget the material they have covered. Where do these fears come from? Almost all of us started learning English at school and university. We spent a lot of time learning the language, but got no results. Therefore, we begin to doubt that English can be learned at all.

Because of this, our fears and doubts appear. However, they must be fought. After all, it is because of them that we put off our education and from the very beginning we think that nothing will work out. What to do? In this article I will talk about 3 main fears, explain why they are unreasonable, and give tips on how to cope with them.

Fear 1: I don't have the ability to learn a language

When learning a language, many people face fears: Some people think that they have no ability for languages. Someone thinks that he will not understand anything. Some people are afraid to immediately forget the material they have covered. Where do these fears come from? Almost all of us started learning English at school and university. We spent a lot of time learning the language, but got no results. Therefore, we begin to doubt that English can be learned at all. Because of this, our fears and doubts appear. However, they must be fought. After all, it is because of them that we put off our education and from the very beginning we think that nothing will work out. What to do? In this article I will talk about 3 main fears, explain why they are unreasonable, and give tips on how to cope with them [1].

Why do many people believe that they do not have the ability to learn a language? For the first time we encounter English at school. There is no language practice in such classes. But the rules are not explained to us in detail, but simply given information from books. Therefore, in order to understand something, you have to figure it out yourself. But not all students do this. For some, tutors or parents help them figure out the rules. Therefore, in class it seems that English comes easier to them. Others begin to lag behind, not understanding anything. Gradually they begin to think, "English is not my language." Then, as a rule, we continue to study the language at university, with a tutor or in courses. However, the situation does not change for the better. Learning is difficult: we don't understand the rules, we can't remember English words. Because of all this, we begin to feel increasingly incapable of languages. And, having heard a story from a friend/relative/acquaintance about how he spoke English in 2 months, we say with regret: "You just have a penchant for learning the language."

How to deal with this fear?

Anyone can learn English. You don't need any special abilities to do this. The result of learning does not depend on some hidden abilities. In fact, it depends on

how well the training is organized. If the learning process (that is, the methodology) is correct, then you will see the result of learning every day. Remember: the final learning result (your goal) is the sum of the results you get in each lesson [2].

What I mean? At each lesson you should receive: New knowledge Skills to use this knowledge (conversational skill) That is, if you learn words, then at the end of the lesson you should understand the meaning of these words and be able to use them in your speech. For example, let's say you went through the "living room" theme. After the lesson, you should be able to easily describe to anyone what your living room is like at home. If you learn a rule, you must understand when to use it and be able to form sentences according to it. For example, having learned the verb to be, you should understand when to use it and be able to construct spoken sentences with this verb. And you will succeed if you practiced doing this 80% of the lesson time. After leaving such a lesson, you will immediately be able to use the knowledge gained in life, because you will be able to do it.

Fear 2: I don't understand anything.

Remember the school table of times. In just a couple of lessons we had to figure it out. At the same time, as I said above, in most cases the rule was not explained to us in such a way that we understood it. We were only given information from the textbook. So we just learned the rule. As a result, we knew the rule (we could retell it), but did not understand its essence. And without understanding the rules, you cannot use it correctly. Therefore, either we did not use this rule at all, or we made mistakes.

How to deal with fear? Don't memorize the rule, try to understand it. If you are studying with a teacher and feel that you do not understand a rule, ask them to explain it again in simple language and give a couple of examples. If you are studying on your own, find a clear explanation on the Internet or ask someone who knows English to explain it to you [3].

Don't leave a rule unclear, because later you won't be able to use it and will make mistakes. Another important point when studying English grammar is to study the material from simple to complex. After all, if you don't know something simple, it will be impossible to understand more complex material. If you learn everything randomly, you will end up with a mess in your head. Therefore, disassemble the material gradually. If you feel confused, then return to easier material. Surely, there are still some things you don't understand, so it's difficult for you to comprehend more complex material.

Fear 3: I'll forget everything anyway

You learn a rule, but a week later you can't remember it. So you have to go through this material again. And the more material you go through, the more you: The faster you forget everything you went through The more "mess" of learned rules forms in your head As a result, the desire to learn English disappears, since you have no progress, and you have to spend a lot of time going through the material again .

How to deal with fear? If you don't use English, you will forget it. However, if during training you: Understand the use of the rules You work well in using all the material you have covered You reinforce the material and repeat it You study

regularly Then, having reached the intermediate level, you will reach the “point of no return”. What does it mean? Even if you don’t use English, your level will not drop to zero. You'll have a base you won't forget. Why is this happening? Having learned English to this stage, you will: Understand the structure of the language (how tenses are formed) Repeat the material so many times that you will definitely not forget the basic rules. Therefore, you will remember English even if you don't use it for a long time.

In conclusion I want to say that, all fears when learning a language are based on our negative learning experiences. So remember:

1. Everyone has the ability to learn a language! The main thing is to choose the right methodology, where the practical component takes up most of the classes.

2. Study grammar correctly, fully understand the rules and then you will not get confused in it.

3. If you structure your training correctly and repeat the material, you will stop forgetting everything you have gone through. By following these tips, you can make your training effective and achieve results in a short time.

Список использованной литературы:

1. Andryushkina, Yu. S. Experimental study of the influence of personal and foreign language anxiety in conditions of educational bilingualism / Yu. S. Andryushkina. – Text: electronic // Bulletin of the Nizhe City State Linguistic University named after. N. A. Dobrolyubova. – 2020. – No. 49. –pp. 9-23.

2. Antineskul, O. L. Perfectionism in teaching and learning foreign languages / O. L. Antineskul, M. S. Sheveleva. – Text: electronic // Bulletin of the Leningrad State University named after. A. S. Pushkin. – 2017. – No. 2. – P. 65-78.

3. Iksanova, M. G. Features of language anxiety and psychological barriers of students of non-linguistic areas in the process of learning English and ways to overcome them /M. G. Iksanova, E. V. Krasilnikova, N. V. Vorobyova. – Text: electronic // Society: sociology, psychology, pedagogy. – 2021. – No. 1 (81). – pp. 83-88.

УДК 811.111

METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO BILINGUALS

Қаржаубай Н.Ж., Мелдебек А.Б., Олжабаев Ш.Р., Оралбек М.Н.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақалада бастауыш сынып оқушыларын қазақ тілі мен шет (ағылшын) тілі сабақтарында тіл грамматикасы мен қостілділікті дамыту құралы ретінде оқыту үдерісінде ойын технологияларын қолдану мүмкіндіктері ашылған.

Аннотация: В статье раскрываются возможности применения игровых технологий в процессе обучения младших школьников на уроках казахского языка и иностранного (английского) языка как инструмента изучения грамматики языков и развития билингвизма.

Languages are the result of progressive specialization and a subtle tool for adapting to the rapidly changing modern world. The problem of teaching grammar when learning a language is one of the priorities: with the help of words and

sentences, surrounding objects are named, concepts are specified, and thoughts are conveyed. Grammar is the main building material of speech, its content side. It allows you to correctly construct various speech utterances in accordance with certain communication situations. Issues related to the methodology of teaching language grammar are among the leading ones in the process of teaching both the Kazakh language and a foreign language.

Thus, with the help of words and sentences, surrounding objects are characterized, concepts are concretized, and thoughts are conveyed. The grammar of a language is not only the main building material of speech, but also its content side: it allows you to correctly construct various speech utterances in accordance with certain communication situations. A primary school teacher faces a huge task - to teach in such a way that the language being studied is interesting and understandable to the child. Today, a primary school teacher teaching a foreign language tries to present educational material in an unobtrusive and interesting form in order to increase the motivation of students, however, when studying a foreign language school, the importance and significance of the use of linguistic games for the development of bilingualism in children has been determined, the essence and objectives of bilingualism have been determined, and patterns have been identified and principles of development of bilingualism in younger schoolchildren [1].

For a primary school teacher, it is important to develop lessons using various innovative technologies, to use game techniques in Kazakh and foreign language lessons, which have a strong emotional and motivational impact on younger students. For successful mastery of the grammar of a foreign (English) language, understanding and application of the grammatical forms of the native Kazakh language is important and decisive.

The game is an activity that requires tension of emotional and effective forces; in the game everyone is equal, even students who are lagging behind for some reason are gladly involved in gaming activities. Playing as a means of teaching a lesson helps student's overcome tightness and shyness, which prevent them from freely using both their native words and words of a foreign language. It is educational games that create an atmosphere of interest and enthusiasm, relieve fatigue in children, and help the lesson take on a creative form. Mastering grammatical skills in Kazakh and foreign (English) language lessons in elementary school will be effective, and students will develop an interest in learning Kazakh and foreign languages when using various methods in the learning process, including gaming technologies [2].

Primary school teachers in everyday pedagogy develop various gaming technologies in order to teach grammar and reinforce students' interest in learning Kazakh and foreign (English) languages. To do this, the teacher needs to take a creative approach to organizing the educational process, use all kinds of resources when preparing a particular linguistic game, so that students' motivation to learn languages constantly increases.

K. D. Ushinsky, E. N. Vodovozova, F. P. Filin, E. I. Tikheeva dealt with issues of methods of effective teaching of both the native Kazakh language and foreign

languages. In their writings, they stated that before teaching a child a foreign language, it is necessary for him to master his native language well.

Over the past few years, foreign language teaching has been carried out in various early preschool development centers for children, so for children of primary school age it has become widespread, accessible and entrenched in the educational system. Linguistic diversity is a unique factor, the significance of which must be taken into account and used in both theoretical and practical development of socio-communicative reality.

In the modern world, during the development of innovative technologies, relations with other countries in the geopolitical reality of the diversity of cultures and peoples, there is a growing interest in the study of bilingualism or “bilingualism” (this word comes from two Latin words: bi - double, lingua - language, simultaneous fluency two languages). “Bilingualism” is the knowledge, along with one’s native language, of another language within the limits that ensure communication with representatives of another ethnic group in one or more areas of communication, as well as the practice of using two languages in one linguistic community. A “bilingual child” is a person of preschool or primary school age who can speak two languages and constantly practices this possibility in life.

The development of bilingualism is carried out in the process of learning languages; To make this process more entertaining, in Kazakh and foreign (English) language lessons you need to use various teaching methods, including gaming technologies, in this case when studying grammar [3].

The native language is called the first language; the non-native language is called the second language. The first language is usually learned in natural situations, without targeted exposure, when learning is carried out by communicating with native speakers, in a relaxed way. A second language is studied purposefully, sometimes this type of study is called artificial language acquisition (at school, in courses, in additional classes with a limited number of hours). At the same time, it is believed that mastering a non-native (second) language occurs more effectively with verbal communication and abundant speech practice.

The level of this access varies in a certain number of parameters of psychological, conceptual, psycholinguistic, sociological, sociolinguistic, sociocultural and linguistic order. Bilingualism includes the concept of bilingualism, which refers to an individual's proficiency in two languages.

The importance of bilingualism is increasing due to changes in the educational system, an increase in the number of children who find themselves in a bilingual family from early childhood - these are children of internally displaced persons, as well as from mixed families, where children are forced to use two languages in different situations, this problem is especially relevant in big cities, megalopolises. It is believed that a person who grows up in a multilingual society becomes multilingual, and a person who learns languages as school subjects becomes polingual. Sometimes situations arise when a child adds parts of a word from another language to a word in one language, and then a confusion of languages occurs. One of the main tasks of bilingualism is to form a child’s speech in such a way that he can

distinguish between languages and use the desired language in his speech without mixing them. The UNESCO-MAPRYAL meeting of scientists and experts gave great importance to the development of bilingualism [4].

The main point in organizing training is a person-oriented approach to students. Before children can be taught a second language, it is important that their native language is sufficiently well developed. When teaching English and Kazakh grammar to children in primary school, it is important to use gaming technologies in lessons. The use of games in the learning process is completely justified by creating the necessary communication situation. With the help of game forms of learning, you can achieve high results in learning both your native and foreign languages, since games not only help reduce the load, but also allow you to implement many learning tasks in situations that are as close as possible to real communication situations.

A lesson based on the use of gaming technologies requires enormous efforts from the teacher in preparation: each game must be carefully planned - determine the stage, select materials that are suitable for the topic and level of knowledge and the age of the students, prepare cards or visual aids, develop a scenario, assign roles (for role-playing games), ensure attention and interest in the game, motivate the child. There are many diagnostic methods, the purpose of which is to determine the level of motivation of primary schoolchildren to learn languages. A distinctive feature of the methods we have chosen is the fact that they are exciting for children of primary school age. The methods are based on studying the determination of the level of interest in learning a foreign (English) and Kazakh language and the effectiveness of using gaming technologies in Kazakh and English lessons [5]. In terms of complexity, they take into account the age characteristics of students and are developmental in nature.

Bibliography:

1. Мерцалова Г. Н. Проблема билингвизма в современной лингводидактике // Университет XXI века: научное измерение: материалы науч. конф. научно-педагогических работников, аспирантов, магистрантов ТГПУ им. Л. Н. Толстого. Тула, 2019. С. 448–451.
2. Мурзакова О. Г., Третьяков А. Л. Методическая служба в современной образовательной организации в условиях реализации ФГОС // Изв. Балтийской гос. академии рыбопромыслового флота: психолого-педагогические науки. 2018. № 2 (44). С. 81–88.
3. Auer J. C. P. Bilingual conversation. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, 1984.
4. Wright A., Betteridge D., Buckby M. Games for language learning (new ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 1994. 212 p.
5. Thornbury S. How to teach grammar. Longman, 2006.

ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ЕРТЕГІЛЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

Қасымбекова Бағила Бауыржанқызы
«Мирас» университеті», Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматривается влияние сказок на развитие и воспитание воображения и высказывания.

Summary: In the article influence of fairy-tales is examined on development and education of imagination and expression.

Ертегі – мектеп оқушыларын, әсіресе бастауыш мектеп оқушыларын тәрбиелеудің ең тиімді әрі жеңіл түрі. Себебі ертегілер қиялға құрылып, баланың қиялдау, елестету, ойдан шығару секілді сезімдерін қалыптастыруға бағытталған.

Ертегілер М.Әуезов тарапынан үш топқа, С.Қасқабасов тарапынан төрт топқа жіктелген. Осы аталған ертегілердің барлығы оқушыны кішіпейілдікке, мейірімділікке, достыққа тәрбиелейтінін кез келген ғалым-зерттеуші ерекше атап өтеді. Ертегілердің бас қаһармандары (аңшы, мерген, тазша бала, жауынгерлер, батырлар т.б.) өмірдегі тылсым күштермен, әсіресе дүлей күштермен соғысып, нәтижесінде өздерінің алып күштері, сиқырлы атрибуттарының көмегімен жеңіске жеткен. Ертегілерде жеңілген ешқандай кейіпкер кездеспейтіні де оқушыларды алға жетелеп, кез келген қиындықты жеңуге болатынын меңзейді. Әрине, егер бас кейіпкер бойындағы барлық қадір-қасиетін пайдаланып, күреспесе, батыр ретінде есімі кейінші ұрпаққа сақталып қалмасы анық. Оның үстіне, бойындағы қадір-қасиеті мен күш-жігерін көрсетуі үшін батырдың асқан ақылы мен айла-парасаты да қатар қолданылуы тиіс.

Ертегілердегі жағымсыз кейіпкерлер – жалмауыз кемпірлер, жезтырнақтар, дию-дәулер, айдаһар-аждаһалар, мифологиялық түсініксіз бейнелер, перілер, тіпті сайтандар мен әртүрлі тотемдер.

Ең қызығы – барлық ертегілік кейіпкерлер барлық елдердің мәдениетінде өте ұқсас келеді. Мәселен, пері мен айдаһарлар – парсы елдерінің ертегілеріндегі, диюлар – грек аңыз-ертегілеріндегі, жезтырнақ – неміс ертегілеріндегі кейіпкерлермен үндес. Бұл – бүкіл әлем халықтарының өз даму тарихында аңшылық, бақташылық тұрмыс-тіршілігі мен космогония, тотемизм, дуализм, монотеизм секілді наным-сенімдерді басынан кешіргендігін білдірсе керек. Оқушыларға ертегіні оқыту барысында осындай мәліметтерді де орынды пайдаланған жөн.

Ертегілердің ішінде «шыншыл ертегілер» деп аталатын бір тобы бар. Онда әрине, шынайы адам бейнелері кездеседі. Бұларда тарихтағы болған адамдар, патшалар мен уәзір-хандар суреттеледі. Осы типтегі ертегілерден патша-билеушілердің әрі әділеттілері, әрі әділетсіздері болатынын байқаймыз.

Шындығында, тарихта белгілі бір тарихи тұлғаның ел билеудегі әділеттілігі мен әділетсіздігін тек аңыз-әңгімелер негізінде анықтаймыз.

Десек те, кез келген сарындағы ертегілердің бас кейіпкерлері – халықтар арасынан шыққан қарапайым адамдар болып келген. Яғни, ертегіге сюжет болған – халықтың шынайы өмірі мен қиялынан туған бірқатар мәселелер.

Кейде ертегілердегі кейіпкерлерді, әсіресе ой-қиялдан туған түсініксіз бейнелерді өмірде болмаған деп айтып жатқанмен, ертегілердегі жекелеген бейнелердің тіпті қазіргі таңда да кездесіп (бір көзді, сегіз-тоғыз аяқты жаратылыстар т.б.) жатқаны назар аудартады.

Ертегі – еріккеннің ермегі емес, оқушыларды жақсылыққа тәрбиелеудің бірден-бір жолы. Ерте замандарда қазақ халқы үйіне келген қонақтарынан «қонақ кәде» ретінде ертегі айтып беруді сұранатын ғұрып қалыптасқан-ды. Осыған қарап, қазақ халқы баланы тәрбиелеудің бірден бір жолы – құлақпен естіп, қиялмен ойлап, санаға қалыптастыру деп білсе керек. Ертегіні айтушының да дикциясы, интонациясының тыңдаушыға тигізетін ықпалын ерекше айтпасақ болмайды. Себебі болмағанды болғандай етіп жеткізу үшін сөйлеуші – сөзге шешен, тілі жатық әрі дауысы жағымды болуы тиіс. Ертегіні айтушы тыңдаушының мінез-құлқы мен қабылдау ерекшеліктеріне қарай сөздерді дұрыс әрі орынды таңдауға талпынады. Ертегішінің жеке тұлғалық көзқарастары да ертегінің сюжетіне қарай өзгеріп, еніп отырады. Бұл – үлкен мектеп.

Қазақ халқының сонау есте жоқ ескі замандардан бері қалыптасқан осындай қасиетті тәрбиелеу ісі – бүгінгі ұрпаққа, әсіресе өздерінің басты міндеті – баланы оқыту мен тәрбиелеу деп таңдаған мамандарға, яғни болашақ мұғалімдерге үлгі-өнеге. Болашақ мұғалім ертегіні айту барысында дауысы мен интонациясын, таңдаған ертегісінің идеялық және тәрбиелік мақсат-мүддесін оқушының жас ерекшелігі мен психологиялық ерекшеліктеріне сәйкестендіре білуі керек. Ертегінің оқушының жадында сақталуы үшін оны оған қайта-қайта айтқызып, өз бетімен мазмұндауына қатаң назар аударуы керек. Сонымен қатар, оқушыны ертегінің идеялық мазмұнын қорытындылай білуге үйрету керек. Себебі, ертегінің идеясын қорытындылау барысында оқушының сол сюжетке деген жеке көзқарасы бірдей беріліп, оның ойлау, сөйлеу, ойын жеткізу секілді қабілеттері дамиды.

Жалпы, баланың қиялдау қасиетінің ертеде қалыптасқанын психологтардың барлығы бірауыздан мақұлдайды. Бұл мәселеде, баланы тәрбиелеу ісінде өзіндік үлес қосып, көлемді еңбек жазып-қалдырған педагог, ақын-жазушы М.Жұмабаевтың мына пікіріне назар аударыңыз: «Балада қиял ерте оянады. Бірақ оның жанында суреттеулер аз болғандықтан, қиялы да бай емес. Баланың түсінуінше, дүниеде мүмкін емес нәрсе жоқ, бәрі мүмкін болатындай. Бала ертегінің бәрі шын деп ұғады, бала құрғақ ақылды ұқпайды, жандандырып, суреттеп алып келсең ұғады. Қысқасы, балаға ертегі тым қымбат нәрсе».

Бала тілінің дамуына, сөйлеу қабілетінің қалыптасуына ертегінің тигізетін ықпалы зор. Ертегіні, сонымен қатар халқымыздың ауызекі шығармашылығының кез келген түрін (мақал-мәтел, жаңылтпаш, санамақ,

өлеңдер т.б.) оқыту балалардың дыбыстық қателіктерін жоюға, шығармашылық қиялдау-ойлау қабілеттерін дамытуда құнды дереккөз бола алады. Баланың эстетикалық талғамы, адамгершілік қабілеттері, психикалық тұрақтылығын тәрбиелеуде ертегінің тигізетін әсерінің тереңдігін түсінген әрбір болашақ мұғалім өз сабағында ертегіге ерекше назар аударғаны жөн. Бұл турасында М.Жұмабаев: «Бала еш уақытта іссіз отыра алмайтын болғандықтан, балаға ылғи пайдалы іс беріп отыру керек... Сыныпта отырғанда баланың тез шаршауы оның ақылының жұмыс қылуынан, әсіресе, тек отырудан, ауаның бұзылуынан. Сондықтан, сабақ уақытында балалар қолайлы болмай бара жатса, мұғалім дереу балаларды босатып, жүгіртіп, ойнатып, сыныптың ауасын жаңартуы керек. Бір сабақтың ішінде де балаларды тұрғызып, отырғызып, гимнастика жасатып, ән салдырып алуға болады. Мұндайда бала серігіп қалады» – деп, баланы тәрбиелеудің тиімді жолын көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұмабаев М. Педагогика. – Алматы: Ана тілі, 1992
2. Короткова Л.Д. Сказкотерапия в школе. Методические рекомендации. – М.: ЦГЛ, 2006
3. Қазақтың тәрбиелін ой-пікір антологиясы. I-том. – Алматы: Рауан 1994

UDC: 373.1.

ANGLICANISM AND ITS SPREAD AROUND THE WORLD

Қуаныш А. М., Мирганиева Д. Ф., Сайдахметова С. Ю., Салибаев О. Г.
Университет “Мирас”, г.Шымкент, Қазақстан

Түйін: Бұл мақалада Англиядағы Англикан шіркеуі ұлттық болып табылатыны, оны мемлекет қорғайды және қолдайтыны, дегенмен англикандық епископтар мен діни қызметкерлер мемлекет тарапынан қолдау көрсетпейтіні жайында айтылған. Барлық басқа елдерде мемлекетпен мұндай байланыс мүлдем жойылды, енді оларда бірде-бір англикан шіркеуі Британдық тәжмен ешқандай байланысы жоғы жайында баяндалған.

Резюме: В этой статье говорится, что Англиканская церковь в Англии является национальной, защищается и поддерживается государством, хотя англиканские епископы и священники не поддерживаются государством. Во всех остальных странах такая связь с государством полностью отменена, и теперь констатируется, что ни одна англиканская церковь не имеет никакой связи с британской короной.

Anglicanism, which originated in England, spread to other countries and regions of the world as a result of migration and missionary work.

Anglican churches have been established in a number of countries, which, although connected, are completely independent; Since 1867, conferences called "Lambeth" have been held in London (in Lambeth Palace, the London residence of the Primate of England), in which all the Anglican churches of the world participate. There are 32 of them in total: The Church of England, the Church of Wales, the Episcopal Church in Scotland, the Church of Ireland (working both in the Republic of

Ireland and Northern Ireland), the Anglican Church of Canada and the Protestant Church. Episcopal.

The Church of the USA (extends its services in the territory of Puerto Rico) - Rico, other American possessions, the British Virgin Islands, Cuba, all countries of Central America, except Belize), the Anglican Church in Australia, the province of New Zealand (except Anglicans) Zealand New, their Fiji, Tonga and Western Samoa co-religionists, the Cook Islands), the Provincial Church of South Africa (in addition to the Anglicans of England, the Church cares for South Africa, as well as the Anglicans of Namibia [1].

In total, there are more than 450 Anglican dioceses in more than 160 countries.

According to the interpretation of some rules on religious dogma and practice, five movements are significantly different: Anglo-Catholics, High Church, Broad (Central) Church, Low Church, Evangelicals (movements are listed according to the decrease of Catholics and the increase of religions. Protestants, differences in their doctrinal and liturgical views).

English Catholics differ slightly in doctrine and practice from the Roman Catholic Church. They attach more importance to the sacramental tradition than many Anglicans, and they believe that priests can be of little help in salvation. There is also the idea of some kind of purgatory (the intermediate link between hell and heaven). Believers must repent of their sins before the priests. The latter require celibacy. Great importance is attached to the ceremony: incense and holy water are used during the service, and the priests wear the sacred vestments.

The High Church is also close to Catholicism in many ways. Among its supporters, there is an opinion that the Anglican Church is one of the three branches of Catholicism (the other two are Roman Catholics and Orthodox). The latter differ from the Anglo-Catholics, who are really a branch of the High Church, by somewhat simplifying the ceremonies. Furthermore, if the Anglo-Catholics do not recognize the monarchy as divine, the High Church does [2].

The Low Church is closer to classical Protestantism in its doctrinal guidelines and approaches to ritual practice. His followers do not pay attention to the holy tradition, they believe that only personal faith is necessary for salvation, they completely reject purification. Ritualism is much simpler than high church.

The wider Church tried to reconcile the extreme tendencies within Anglicanism. There is also a desire to unite all Christian denominations. But later, the liberalism of this church led him to criticize the Bible: the inspiration of the Holy Scriptures was questioned and its historical interpretation was proposed.

The evangelical movement (coming from the depths of the lower church) insisted on simplifying the rituals as much as possible. His supporters are particularly opposed to placing crosses and candles on the altar, as well as kneeling during prayers.

The proportion of followers of these five streams varies considerably in different Anglican churches.

The total number of Anglicans in the world is 69 million. More than a third of this number (25 million) is in Great Britain, which makes up 43.5% of its population.

In Uganda (4.5 million or 24 of the total population), Nigeria (4.5 million), South Africa (2.1 million), Kenya (1 million 450 thousand), Sudan (1 million), Tanzania (950 thousand people) there is a large population of English people. groups.), Rwanda (600 thousand), Zimbabwe (238 thousand), Malawi (165 thousand), Ghana (160 thousand), Madagascar (160 thousand), Burundi (143 thousand), Lesotho (100 thousand), Namibia (80 thousand), Mozambique (75 thousand), Zambia (45 thousand), Sierra Leone (25 thousand), Liberia (20 thousand), Swaziland (12 thousand), Australia (3670 thousand, or 22% of the population), New Zealand (732 thousand, or 22% of the population) [3, 146], Papua New Guinea (200 thousand), Solomon Islands (112 thousand or 34% of the population), in Vanuatu (25 thousand or 15% of the population), in the USA (2445 thousand), Canada (848 thousand), Trinidad and Tobago (153 thousand or 12% of the population), Jamaica (103 thousand), Haiti (93 thousand), Guyana (78 thousand or 10% of the population), Barbados (78 thousand or 30 % of the population), Antigua and Barbuda (36 thousand or 42% of the population), Bahamas (28 thousand or 11% of the population), Saint Vincent (20 thousand or 17% population), Panama (20 thousand), Mexico (18 thousand), Bermuda (18 thousand, or 30% of the population), Grenada (14 thousand, or 14% of the population), the US Virgin Islands (14) thousand, or 12%, St. Kitts and Nevis (13 thousand or 29% of the population), Paraguay (12 thousand), Chile (12 thousand), Belize (11 thousand), Malaysia (150 thousand), Philippines (100 thousand), Japan (58 thousand), Sri-Lanka (50 thousand), Myanmar (44 thousand), Singapore (24 thousand), Hong Kong (23 thousand), Bangladesh (13 thousand), Ireland (95 thousand) [3In terms of ethnicity, the majority of Anglicans are English or British (Australians, New Zealanders, Americans, Anglo-Canadians, Anglo-South Africans), but there is a varying proportion of Africans among Anglicans. population increases [4].

Список использованной литературы:

1. Fedotov S.P. The Anglican Church and state power in England: history and modernity // Bulletin of State and Municipal Administration - 2018. - Т.7. No. 3. P.22-27.
2. Bulgakov A.Ya. On the question of the Anglican hierarchy //TKDA. - 2016. - No. 8 - p.554-574.
3. Makarov E.P. The Anglican Church in the internal political development of England in the second half of the 18th century. // Voyager: world and man. - 2018. - No. 11. - P.146-156.
4. Veish Ya.Ya. Religion and the Church in England. M., 2014. P.51.

UDC 37

TECHNOLOGY OF USING CORPUS-BASED LINGUISTICS IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE

Мажит Ш. Т., Конарбай Р. К., Қонысбай А. Ж., Юлдашбекова Ф. Р.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада шет тілін оқыту үдерісінде корпустық лингвистиканы қолдану технологиясы жайында зерттелді

Резюме: В статье исследована технология применения корпусной лингвистики в процессе обучения иностранному языку.

Today, large diversified and representative annotated corpora have been created for languages such as English. However, no single corpus can serve all purposes at once. Therefore, the creation of specialized methodology-oriented language corpora at universities is becoming an everyday practice. A methodologically-oriented corpus of a subject area can help in solving the tasks of selecting teaching content, including professional lexical minima. Besides, the development of teaching materials based on the corpus will allow to introduce the world best practices of foreign language teaching with the help of corpus technologies. Examples of methodologically oriented corpora are the LINGVATORIUM resource created by the team of the A.A. Khudyakov Center for Linguistic Research. A.A. Khudyakov at St. Petersburg State University of Economics, a corpus of engineering texts at Tomsk Polytechnic University, a multimedia corpus of oral texts and ELISA (English Language Interview Corpus as a Second-Language Application) exercises created at the University of Tübingen, Germany; a corpus of learner errors collected at the Herzen State Pedagogical University (Kamshilova, Kolina, Nikolaeva 2008), and others. It can be assumed that corpus projects are still gaining their critical mass, so they often remain on university websites and are not always available to the general public [1].

However, one cannot but agree with the opinion of E.N. Solovova's opinion that the introduction of new information technologies and more effective use of old techniques is unreasonably slow, despite the sufficiently broad coverage at the level of theory. The author sees the reason in the lack of professional mobility and flexibility of teachers, the lack of readiness to move away from template actions. In domestic practice, insufficient attention is paid to the development of teachers' skills of independent work with the corpus, evaluation of corpus data, as well as the possibilities of using corpus resources. On the one hand, it is obvious that the corpus-oriented approach has great potential in foreign language teaching; however, the difficulties associated with mastering new computer technologies seem insurmountable. Thus, teachers need to share already existing experiences and some training in order to benefit from the linguodidactic potential of corpus.

With the development of society, there are constantly changing needs regarding the training of professionals, which inevitably come into conflict with the already established educational system. This requires constant adjustment of the already existing teaching methods, improvement of the processes of selection of teaching content, and development of new teaching materials. In particular, the currently existing mass-produced foreign language teaching aids, which are used to train future specialists in the field of regional studies and other socio-political areas, have shortcomings no less serious than their merits, because they do not reflect a highly specialized focus.

Nowadays, there are a sufficient number of corpus-based online resources for both teachers and students that can be used in foreign language teaching. We will

look first at resources for teachers and then list some corpus sites for learners. A. Corpus-based online resources for teachers There are two types of resources relying on corpus-based information and tools for teachers on the Internet. The first type refers to informative resources, i.e., those that report information that can be used to create instructional materials: for example, when a linguistic issue has arisen in the classroom and the instructor needs more information in order to develop instructional practice materials focused on that particular phenomenon. The second type of resource provides corpus-based lesson planning.

Corpus technology is gaining popularity in the 21st century among domestic and foreign scientists due to the development of information technology and its active use in scientific research. Many scientists emphasize the great potential and efficiency of corpus technologies aimed at solving various topical linguistic problems and tasks.

A variety of databases, concordance programs and corpus-based platforms (e.g., DANTE, TextStat, AntConc, SKELL, Sketch Engine) are particularly recognized among corpus technologies.

Corpus-based technologies have many advantages over previously used manual methods of analyzing information. In addition, corpuses can be quickly replenished with new information when needed. Thanks to competent data processing in a corpus, it is possible to obtain: contexts of words and expressions usage, stable word combinations, the most frequent words, as well as subtle differences in semantics known only to native speakers [2].

The author rightly notes that "corpus linguistics provides an objective representation of language, since the analysis of corpus data makes it possible to study practically any language patterns and structures (lexical, grammatical, lexicogrammatical structures, discourse patterns, phonological and morphological turns)". Indeed, corpora help to systematize information in language learning, all the more important when it comes to a foreign language.

The choice of Sketch Engine to create a corpus of our own is due to the fact that this platform provides registered users with the opportunity to create a corpus absolutely free of charge, as well as to use the available options for processing information. The program has a variety of functions, namely data search, sorting and analysis (concordance, word list, word sketch, thesaurus, sketch-diff).

It should be noted that many scholars are actively conducting various linguistic and lexicographic studies on the basis of this platform. It is also one of the few resources that additionally provides an opportunity to obtain statistical data. It seems possible to further describe the advantages and features of the corpus [3].

Let us consider the purpose of each feature separately and give illustrative examples from the electronic corpus:

1) Concordance (concordance) allows to see the environment of the word or phrase of interest (context). Note that if necessary, we can see a wider context and information about the source.

Thanks to this function, we can see how colloquial expressions are used in context. "Concordance" allows you to get collocations to words.

2) Word list provides an opportunity to group words according to certain criteria. It is necessary to emphasize the variety of existing abbreviations.

3) Word sketch allows you to see collocations, i.e. the most frequently used word combinations. For convenience they are highlighted by the program in gray color. Some grammatical categories are presented, including, for example, "object", "subject", "modifier", "prepositional object" and a number of others. It should be noted that knowledge of these connections is very important in language learning. Based on this information, one can better understand the structure of a foreign language and, consequently, master the language at a higher level.

4) Thesaurus (thesaurus) allows you to get synonyms and their frequency of use. Thanks to the function provided by the platform, it is possible to diversify speech by using words of the same synonymic range without losing their meaning. The frequency of use is expressed in numerical equivalent, which allows you to analyze words more objectively. And the use of these words allows you to make your speech more expressive.

5) Word Difference (sketch-diff) visually shows the existing difference or similarity between words. Thanks to this function, you can see the similarity and difference of meanings of two words, as well as the frequency of their use

Thus, having analyzed the obtained material and examined in detail the functions offered by the Sketch Engine platform, we can conclude that any created electronic corpus is an effective tool for analyzing and identifying discourse features. Creating narrow corpora and analyzing, thanks to them, different types of discourse, is a promising direction in linguistics.

An important feature of a set of linguistic data organized into a corpus is the idea according to which these data are collected. Thus, in the title "British National Corpus" the word "national" means primarily "characterizing the British national variant of English", i.e. the idea of compiling the corpus was to represent this language variant as fully as possible.

It should again be pointed out that the compilation of a corpus is, first, subject to a certain concept. Thus, when compiling a corpus, we should answer the question: what will our corpus reflect or represent? Second, for a mere collection of texts to become a corpus, a philologically competent corpus manager is needed to answer the question of how the counting and automatic output of the results will take place. For these two reasons, texts and a data retrieval system such as the Internet cannot be recognized as a professionally oriented corpus. Internet texts are oriented to the interests of Internet users, not to the professional interests of the learners. The data retrieval and output system was not created to solve linguistic and methodological problems either. Thus, we have come to the definition of a methodologically oriented corpus of the subject area: it is such a corpus, the texts of which should adequately reflect the subject area, and the automatic counting (linguostatistics), search and output of information should allow solving the tasks of studying professional discourse for the purposes of teaching a foreign language. Let us turn to the principles of selecting texts in a methodologically-oriented corpus of the subject area [4].

References:

1. Герд А.С. Академическая лексикография как система корпусов // Труды международной конференции «Корпусная лингвистика-2013». СПб 2013,
2. Гвишиани Н.Б. Практикум по корпусной лингвистике: Учеб. пособие по английскому языку. — М.: Высшая школа, 2008. —
3. Аكوпова М. А. Компьютерные технологии в иноязычном высшем образовании // Науч.-техн. ведомости СПбГПУ. 2008. — Вып. 5(66).
4. Алмазова Н.И. Когнитивные аспекты формирования межкультурной компетентности при обучении иностранному языку в неязыковом вузе : Автореф. дис. д-ра пед. наук /РГПУ им. А.И.Герцена. — СПб., 2003.

UDC 372.8

THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF MOBILE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH

Маулимов Ж. М., Мусритдинов Т. Д., Мырзатаев С. Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: "Білім беруді ақпараттандыру" ұғымы "білім беру саласын қолайлы және денсаулық сақтау жағдайында қолданылатын ақпараттық және коммуникациялық технологиялар құралдарының мүмкіндіктерін іске асыруға бағытталған ғылыми-педагогикалық, оқу - әдістемелік әзірлемелерді құру және оңтайлы пайдалану әдіснамасы мен практикасымен қамтамасыз етудің мақсатты ұйымдастырылған процесі" ретінде қарастырылады.

Резюме: Понятие «информатизация образования» рассматривается как «целенаправленно организованный процесс обеспечения сферы образования методологией и практикой создания и оптимального использования научно-педагогических, учебно-методических разработок, ориентированных на реализацию возможностей средств информационных и коммуникационных технологий, применяемых в комфортных и здоровьесберегающих условиях».

According to I.V. Robert, the concept of "informatization of education" can be defined as "a purposefully organized process of providing the field of education with methodology, technology and practice of creating and optimal use of scientific, pedagogical, educational and methodological developments focused on the realization of the possibilities of information and communication technologies (ICT) used in comfortable and health-saving conditions" [1]. Mobile technologies are one of such technologies that meet methodological requirements.

Mobile technologies appeared for the first time about thirteen years ago in the English-language pedagogical literature. According to scientists and practical teachers, the future of education depends on the level of prevalence of mobile phones, smartphones and iPhones among students, as well as on the degree of development and testing of new educational applications, programs, technologies such as gestural interface, which could contribute to the expansion of opportunities and increase the educational and cognitive motivation of schoolchildren, and the quality of education in general.

The study by C.V. Titova may indicate that mobile technologies, including mobile communications and mobile Internet, are becoming widespread and available in almost all countries of the world [2].

The following mobile devices can be used as mobile technologies:

- *phones: cell phones, smartphones, communicators (iPnope);
- *portable mobile devices: TR3/4 players, netbooks,
- *devices for electronic games: Nintendo DS;
- *devices for listening to podcasts: iPods, GPS navigators, etc.;
- *portable computers — portable pocket computer (PCP), tablet computer (iPad).

Foreign teachers believe that the most promising mobile device that meets the methodological requirements of teaching foreign languages is a tablet computer (iPad) [2]. The advantages of tablet computers include: high technical characteristics (weight, duration of work, the ability to increase text), educational potential (Internet search, educational games, sizes, a large number of supported applications). These advantages can help to increase the interest of y students in the educational process.

The implementation of educational mobile applications by the teacher in the process of teaching English, which are an integral part of mobile technologies, allows students to switch from free search and web browsing to personalized web search. It contributes to the creation of a personalized learning space.

Smartphones contain the following useful applications: training instructions, dictionaries, reference books, course planners, specialized search engines, lecture podcasts, news feeds, educational-oriented websites, blogs [2].

Mobile devices provide various types of virtual communication: voice communication, SMS, email, video, social networks (Vkontakte, Twitter, Facebook, etc.), which are accompanied by additional features (write, show and tell).

According to K.V. Kapranchikova, the use of mobile technologies in English lessons presupposes the choice of certain forms of organization of the educational process, which include: scheduled/extracurricular, individual /group and distance learning. An alternative form of education can be specially organized elective courses [3].

The forms of work with mobile technologies in English language lessons include: the study of lexical units; the development of phonetic skills; training in polylogical, dialogical, monological and written speech skills; automation of the skills of using grammatical phenomena in speech and writing.

Within the framework of teaching English with the use of mobile technologies, it is advisable to apply general didactic methods that are conditioned by the interaction of the teacher and students and are aimed at effective assimilation of the content of the educational material.

Depending on the source of knowledge, general didactic methods can be divided into:

- *verbal (discussions, monologues, dialogues, polylogues, conversations, discussions, mini-lectures, etc.);
- *visual (slides, illustrations, audio and video materials, etc.);

* practical (tests, independent and control work, etc.). According to the type of cognitive activity, there are such methods as:

*informational receptive (familiarization of students with educational Internet resources);

*productive (creation of author's educational Internet resources by students);

*problematic (independent search by students for ways to solve a problem situation);

*heuristic (performing partial search tasks according to the proposed algorithm of actions, according to the type of web quests);

* research (performing tasks of a problematic search character of increased complexity without a ready-made algorithm of actions, involving students' independent determination of goals and objectives, hypotheses, using methods of classification, analysis, synthesis, generalization).

In teaching English using mobile technologies, the project method is effective. To implement this method, it is considered appropriate to use web 2.0 technologies, web forums, social networks, and e-mail. A series of projects can be implemented either in the form of cooperation between students, or in the form of individual work of each student. The role of the teacher in the project development process is to coordinate the activities of students. During extracurricular hours, students can be involved in the implementation of a specific project carried out on a specific platform (blog, wiki, forum) or through one of the technologies (for example, the use of blog technology in social networks). In the educational process, students can perform only some steps of the procedural stage (search and selection of material for an online discussion), which can serve as a start for the successful and full-fledged implementation of the project [4].

The interactive method involves the possibility of discussing issues related to the use of mobile technologies in the educational and cognitive process in various forms of interaction: student- student, student-teacher. To control the acquired knowledge of students, the teacher can organize monitoring in various mobile applications, such as LearningApps, Kanoot, Plickers, etc.

The method of control within the framework of the use of mobile technologies in English lessons can be considered as a reflexive activity on the part of the teacher and students. To implement the control method, a mobile learning system (ToLeSYS) can be used, thanks to which it is possible to organize a "knowledge slice" of students on the basis of ready-made and author's test tasks, open-type tasks of various levels of complexity (with a set time, the number of attempts to complete them). The advantage of mobile technologies in this case is the ability to configure the system to automatically check and evaluate the results of students' activities.

The obvious advantages of using mobile devices include:

*instant access to authentic educational, reference resources and programs anytime, anywhere;

*regular feedback from the teacher and the learning community;

- * taking into account the individual characteristics of schoolchildren (identifying problems in learning and finding effective solutions to eliminate them, individual pace of learning, etc.);
- * increasing the educational and cognitive motivation and interest of students through the use of familiar technical means and virtual environment;
- *organization of autonomous training;
- *creation of a personalized educational space for a student;
- *development of readiness for lifelong learning;
- *improving the level of information and communication competence of teachers without interrupting pedagogical activity [2].

Despite the positive trends of mobile technologies in the educational process, there are some negative aspects. Negative aspects include:

- *insufficient level of teachers' knowledge of ICT competencies, which would allow them to introduce tasks based on mobile technologies into the traditional form of teaching schoolchildren, as well as use existing educational applications for mobile devices, providing interactive support for the educational process and developing the ICT competence of students;
- *insufficiently developed database of ready-made mobile learning resources and programs for students of various levels. Nevertheless, English language teachers are in a more advantageous position: there is a large variety of different applications and educational games in English, on the basis of which you can create tests, search and game tasks, etc.;
- * the lack of a competently developed methodological base, which slows down the process of using mobile devices.

However, it is necessary to take into account the fact that there is a good theoretical basis for creating distance and mixed (integration) types of training, the main provisions of which can be implemented already now.

According to K.V. Kapranchikova, the most acceptable is the use of the concept of "mobile learning" [3]. It defines mobile learning of a foreign language as a specific form of organization of the learning and control process, the main condition of which is the active use of mobile devices (smartphones, tablet computers, etc.), thanks to which students are able to develop and improve language skills, speech skills (based on synchronous and asynchronous communication) anywhere and in at any time, as well as to form socio-cultural and intercultural competencies in order to use a foreign language as a means of communication in a socially- household and future professional spheres.

References:

1. Pronicheva Yu.V. Integration of mobile applications into the process of teaching a foreign (English) language: advantages, disadvantages, prospects for development // Social network of education workers nsporral.ru . – 2014.
2. Titova S.V. Tobilny training today: strategies and prospects. // Information and communication systems in education. – 2013. – C. 1-9.

3. Kapranchikova K.V. Tetodics of teaching a foreign language to students based on mobile technologies (English, the direction of training "Jurisprudence"): dis ... candidate of pedagogical sciences. – Tambov. – 2014. – 192 p.

4. Kapranchikova K.V. Algorithms for the development of speech skills of students of non-linguistic areas of training based on mobile technologies. // Bulletin of the Tambov University. Series: Humanities. – 2014. – №3 (131). – С. 1-9.

UDC 37

THE ROLE OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM

Мирзоолимова Н. Р., Худжамова Ф. Г.

Таджикский педагогический институт, г. Пенджикент, Таджикистан

Түйін: Бұл мақалада білім беру жүйесіндегі көшбасшылық пен менеджменттің рөлі қарастырылады. Басқару процестері мен әдістерінің сипатын анықтайтын заманауи құралдарды интеграциялау және бейімдеу мәселелеріне баса назар аударылады. Авторлардың пікірінше, студентті оқыту мен тәрбиелеудің жаңа тәсілдері ондағы бәсекеге қабілетті көшбасшының қасиеттерін қалыптастыруға бағытталуы керек.

Резюме: В данной статье рассматривается роль лидерства и менеджмента в системе образования. Основное внимание уделено вопросам интегрирования и адаптивирования современного инструментария, определяющего характер процессов и методов управления. Новые подходы к обучению и воспитанию студента, считают авторы, должны быть ориентированы на формирование в нем качеств конкурентоспособного лидера.

Everything we have: knowledge, family, payments, material and spiritual values, cultural wealth - everything is essentially informational, and we need this information because it has a great influence on everything that people do. This is the main form of characterization of others, the subject of conversations and discussions, actions and profit making. All these are necessary for good management and leadership. As international experience shows, an important part of these changes today is the understanding of the science and art of management.

With the advent of globalization, the education system in most countries is in a state of constant modernization and reform, and therefore there is a need to turn to the study of the possibilities of management (the science of effective management) and leadership (influencing the team, encouraging the achievement of a common goal), which have become today the subject of close attention of scientists and researchers. Meanwhile, relatively recently, management and leadership were the topic of politicians, businessmen, and economists.

Educational leadership is based on certain key principles. First, educational leadership creates a vision for students to achieve academic success. This is important because there has always been a historical gap between students at different socioeconomic levels and high- and low-achieving students. Second, educational leaders are committed to maintaining a safe and supportive learning environment. That is, a healthy school environment is defined by the creation of comfortable, orderly and structured classrooms. Third, educational leadership delegates

responsibility to others. This means that teachers, parents and even students are empowered to take responsibility. Fourth, teaching methods and curriculum content must be continually improved. Fifth, the field of education must integrate and adapt modern management tools, processes and methods [1].

The organization of work in the classroom has the greatest impact on student achievement. This makes intuitive sense—schoolchildren cannot learn in a chaotic, poorly managed classroom. It is important that there is a balance between the teacher's actions providing a clear understanding of the consequences of unacceptable behavior and the teacher's actions recognizing and encouraging acceptable behavior.

Research has shown that the quality of teacher-student relationships influences other aspects of classroom management. Additionally, teachers who had good relationships with their students had fewer discipline and rule-breaking problems than those who did not have good relationships. Several strategies can promote the development of an appropriate level of cooperation:

- providing a flexible learning goal (providing students with the opportunity to formulate the goals of their cognitive activity at the beginning of studying a section or asking what material is interesting to them, organizing subject-subject relationships, evoking a sense of cooperation);

- manifestation of personal interest in students (all students value personal attention from the teacher, it is no coincidence that one of the teaching technologies is called student-oriented);

- use equitable and positive behavior in the classroom (make eye contact, stand close to each student during class, ensuring appropriate waiting time for all students to answer questions) [2].

Class teachers and teachers meet with a wide variety of students every day. Overall, 12-22% of all school students have a mental, emotional or behavioral disorder, and relatively few receive mental health services. Several studies indicate that 18% percent of students have special needs and require extraordinary interventions and treatment beyond the normal resources available in the classroom.

Passive learners fall into two subcategories: those who are afraid of relationships and those who are afraid of failure. Teachers can build didactically competent relationships with these students by refraining from criticism, rewarding small achievements, and creating a classroom environment in which students feel safe from aggressive people.

The effectiveness of classroom teachers lies in the ability to find approaches to students: such teachers, as a rule, use different strategies with different types of students.

Teachers, as class leaders, must instill in the younger generation the desire for independence, contribute to the formation of a common culture and understanding of true values. For a long time, society has experienced an urgent practical need for the study of leadership. And today, in connection with the progressive economic development of society, and as a consequence, a change in the rhythm of life, the problem of studying leadership qualities and their development is becoming increasingly relevant. In this regard, a deep and comprehensive study and critical

understanding of international experience shows prospects and possible barriers to the development of educational systems in the light of new approaches to teaching and educating students as competitive leaders. The modern level of economic and social development requires specialists in any field of activity of a high professional level. And special attention is paid to the development of the leadership qualities of teachers, because they are the basis of any society.

Every good school has teachers whose vision goes beyond their own classrooms. Such teachers recognize that students' school experiences depend not only on interactions with individual teachers, but also on complex systems operating in and outside of school. This kind of awareness makes teachers want to affect change. They experience professional anxiety—what some call the “leadership itch.” Sometimes on their own initiative, and sometimes within a more formal structure, these professionals find different ways to demonstrate leadership [3].

The same qualities that make any leader effective are found in teacher leaders. They are knowledgeable in their field, be it literacy, special education, specific content, or a specific scientific field. They have high expectations for their colleagues and students, they are kind and reliable, they are benevolent and sympathetic. They know and apply the latest and most relevant research and generously share information and resources with others. They are humble experts at what they do and willing to mentor, coach, and co-teach with peers. At the same time, they are open to change and constantly strive to become better in their field.

To summarize, we can say that leadership and management play a major role in the education system. Since leadership and management in education are not developed at the proper level, further study of their capabilities is necessary. It is believed that best practice is experience that has already been used. Leadership and management are directly related to development, as they bring positive changes, are focused on moving forward, on finding ways for a person's internal development. Since we are talking about the development of the education system, it must be planned, organized, controlled, and it requires the development of strategic and tactical approaches. To grow, we need to use both the experience we have accumulated and the knowledge gained from printed sources.

What trans positional changes are possible in an educational field where management is competently organized?

1. The level of consciousness grows, goals are clearly formulated, the concept of their importance and ways to achieve it becomes objective.

2. Each student has the opportunity to correlate their personal interests with a common goal.

3. There comes an awareness of the need for self-development.

References:

- 1 Bicheva I.B., Tsareva O.S. Reflection as a condition for the development of personal and professional qualities of students // The role of science in the development of society: a collection of articles of the International Scientific and Practical Conference / resp. editor A.A. Sukiasyan. – Ufa, – 2015. P. 112-114.

- 2 Bush T. Theories of Educational Management, 2nd ed., London: Paul Chapman, 2010. – pp. 5-6.
- 3 Danielson S. Teachers as leaders. 2007. – pp. 14-19.

УДК 811.111

THE PECULIARITIES OF THE ENGLISH SPELLING

Мирсалимова Ч.Д., Розмбаева Н.М., Маккамбаева Н.Х., Бахтиярова Д. Х.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тілінің емле ерекшеліктері қарастырылады. Ағылшын тілінің емлесі үнді-еуропалық тілдердің ішінде үйренуге ең қиынның бірі болып саналады. Жазбаша сөздердің көп санының құрамында оқылғанда айтылмайтын әріптер болады, ал, керісінше, көптеген ауызекі дыбыстардың графикалық эквиваленттері болмайды.

Аннотация: В данной статье рассматриваются особенности английской орфографии. Орфография английского языка считается одной из самых трудных для изучения среди индоевропейских. Большое количество слов в письменном виде включает буквы, не произносимые при чтении, и, наоборот, многие произносимые звуки не имеют графических эквивалентов.

The concept of orthography (English: "spelling") includes a set of requirements that ensure the correct spelling of words. In other words, all the rules you have to follow while writing are spelling. The main task of orthography is to determine the only correct way of writing words and morphemes. The degree of complexity of English spelling. In the beginning, the spelling of any language is based on its sound structure, but in the process of development, sound changes are inevitable, resulting in direct communication in some cases. The phrase "I listen - I write" is often lost. If the rule of "write as you hear" is followed in the language, writing is very simple. The same is true for Spanish and Italian. But experts consider English spelling to be one of the most difficult. This is because the spelling and pronunciation of words in English do not match [1].

Writing follows a large number of rules, and words are formed not phonetically, but morphemically, that is, by adding suffixes and prefixes. Accordingly, morphological laws come into force. The complexity of spelling distinguishes English from all European languages. At the same time, while it accurately reflects the pronunciation of words in the Renaissance, the spoken language of all native speakers, whether British, American, Australian, or otherwise, is very different from the way it is repeated today.

The difference between the number of letters and sounds An interesting example is unpronounceable letters, which are often found in writing words, and a number of sounds are not reflected on paper and are repeated when reading. The spelling and pronunciation of each word should be memorized. Transcription of this task, ie. facilitated by the pronunciation method that is necessarily present in any dictionary. Each letter of a word can make one or more sounds. This is clear from the following simple examples [2].

The number of sounds and letters in the word cat (cat) match. There are three of them. The letters c, a, t correspond to the sounds [k], [æ] and [t]. A completely different picture with the word fish. 4 letters are used to write the word: f, i, s and h, and the shorthand has only three sounds: [f], [ɪ] and [ʃ]. This is because the combination of the letters s and h is pronounced with the sound [ʃ]. This is a clear confirmation of the graphical representation of a sound in the form of a group of letters (a combination of letters or digraphs). Often the opposite situation also occurs: one letter gives several sounds. For example, in the word isofa (extra), one letter x is pronounced as three sounds [eks].

Reading a combination of letters in a different way aggravates the situation. It depends on where the word is. For example, the word ghost (ghost) has a transcription [ghoust], from which the combination of the letter gh is read as [ɹ]. But it sounds like lough (smex) [la:f] when it ends in a monosyllabic word [f]. Homonyms In English, homonyms are words that sound exactly the same but have different meanings. Moreover, this is a very common phenomenon.

The difference in spelling makes it possible to distinguish them and avoid making mistakes not only in terms of sound, but also in terms of style. For example, we can use the words saat (hour) and mo (mo), which are distinguished by one letter h, which is not pronounced. As a result, both words are pronounced with the transcription [‘auə]. Although the words straight (clean) and plane (plane, airplane) are pronounced the same, they are spelled differently: [pleɪn]. The difference in writing allows to avoid the possibility of distorting the author's thoughts [3].

Marker Letters The term "marker" accurately describes the function that individual letters perform. Their presence determines the tone of the entire speech. In this case, the letter itself is not repeated. Often the letter e acts as a symbol. Its presence on the word surface [peɪdʒ] determines the pronunciation of the letter g as [dʒ]. At the same time, the letter g at the end of the word represents the sound [g] in the absence of e: flag [flæg]. In conclusion, it is worth noting the complexity of English orthography, which regulates the spelling of words. Historically established norms are reinforced by numerous and very complex orthographic rules, which make English spelling more complex than that of other European languages.

English spelling, which has developed due to its unique historical development, is considered one of the most difficult among the Indo-European languages. After all, the way words are pronounced in English does not necessarily mean that they are spelled that way. In this case, the classic example is the word girl, which has four sounds to pronounce and 8 letters to write (girl). That is, in the written form of the word there are many letters that are simply not pronounced. And some talking sounds have no graphic design. These features are sometimes a problem for many English language learners.

Also read the rules with a large number of exceptions, which, in general, question the relevance of their existence. I studied English morphology from a diachronic perspective.

Bibliography:

1. Ivanova, I.P.; Chakhoyan, L.P.; Belyaeva, T.M. History of the English Language Series: University Classics Publisher: St. Petersburg: Avalon; 3rd edition, 2016, 560 pp.,
2. Rastorgueva T. A. - 2nd ed., - M.: Astrel Publishing House LLC: ACT Publishing House LLC, 2013 - 348 pp.
3. Matveeva T.V. Complete dictionary of linguistic terms. - Rostov-on-Don.: Phoenix, 2017. - 562 pp.

УДК 811.111

SERVICES THAT WILL HELP TO CREATE AN INTERACTIVE AND ENGAGING ONLINE COURSE

Мирякипова С.А., Базарбаева Д.Т., Гребещенко Е.Ю., Турсунбаева А.Т.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада интерактивті және қызықты онлайн оқытудың ең танымал платформалары қарастырылған. Олардың барлығы негізгі педагогикалық міндеттердің бірін шешуге бағытталған-студенттерді өз қалауы бойынша оқуға ынтыландыру.

Резюме: В данной статье рассмотрены наиболее популярные платформы для интерактивного и увлекательного онлайн обучения. Все они направлены на решение одной из главных педагогических задач - мотивировать студентов учиться по собственному желанию.

It is difficult to imagine a modern educational product without gamification elements. In the online course, they solve several important tasks. The main one is to motivate the student to study on their own, and not because "I bought an online course, and I need to take it." Also, with the help of interactive tasks and mini-games, you can conduct control tests, infographics and videos will allow you to visually present the training material, and online whiteboards will be useful for group work [1].

1. LearningApps

This is a constructor of interactive tasks that will help consolidate knowledge in a playful way. The service allows you to create different types of exercises: "Chronological ruler", "Classification", "Crossword puzzle", "Fill in the gaps", "Quiz with the choice of the correct answer" and others. You can create an exercise yourself using a template or choose a suitable one from the catalog and add it to your course. All tasks are divided by disciplines.

What is useful: you can create and add interactive exercises to the lesson. It is possible to integrate the educational platform with Learning Apps so that tasks are inserted automatically.

2. Wordwall

Up to 33 interactive templates and up to 21 templates for printing are available to the user — their number depends on the selected tariff plan. To make your own game, you need to choose a format, fill out a template with educational content and add it to an online lesson. Or print out the materials if the lesson is offline. The

service offers to create not only simple interactive tasks like "Find a couple", but also quizzes with multiple choice and limited time, several "lives" and a bonus round.

What is useful: allows you to create mini-games and exercises. If the educational platform is connected to the service, the game will load automatically via the link.

3. ThingLink

Infographics, presentations, virtual tours, videos and images — there are more than 70 content formats available in ThingLink that can be used when designing an online course. The service supports 360-degree videos and VR/AR. The simple interface makes it possible to create interactive content in a few steps and share the link with students.

What is useful: it allows you to create and combine interactive media content.

4. Padlet

This is a convenient content storage. Select materials on the topic of the course (text, gifs, illustrations, videos), create whiteboards or web pages with shared access so that students can add useful information themselves. In addition, you can embed such a board in a blog or share it in social networks and by QR code. It is possible to configure access to the created board for a certain group of students.

What is useful: you can collect additional materials for classes, it is convenient to conduct a collective brainstorming session [2].

5. Simpleshow

To explain a complex topic, just a lecture or presentation is sometimes not enough. Visual elements will help to illustrate and present the educational material more clearly. The video is created in a few steps. First you need to choose the template that best suits your story. Then — fill out a questionnaire and, answering the questions-tips, create a script for the video. After that, you will be able to choose the visual elements suitable for the design and see the result. In addition, you can add music and select the voice that will speak the voiceover text.

What is useful: creates interactive videos according to a given scenario.

6. Explain Everything

The service allows you to add not only recordings to the boards, but also various media files, as well as discuss emerging ideas using voice chat. It is possible to use ready-made templates from the library of materials, for example, to create diagrams or conduct brainstorming. You can save your own templates to return to them when working on new projects.

6. Explain Everything

The service allows you to add not only recordings to the boards, but also various media files, as well as discuss emerging ideas using voice chat. It is possible to use ready-made templates from the library of materials, for example, to create diagrams or conduct brainstorming. You can save your own templates to return to them when working on new projects.

What is useful: Offers an interactive online whiteboard for real-time sharing.

7. Hippo Video

Hippo Video allows you to record webcam videos, screencasts and audio tracks. The resulting video can be edited immediately: insert text, emojis and tags, crop, add introductory and final cards. The service also offers analytics tools that will help you understand how many people have watched the video and shared the video. What is useful: it is useful to record instructional videos with interactive elements and screencasts with homework analysis.

8. BotHelp

Chatbots in popular messengers are increasingly used for sales and collecting applications. The creators of the BotHelp service promise message openability of up to 80% and conversion of cold traffic from social networks to subscribers of up to 70%, which sounds impressive. You can create various scenarios and launch chatbots without programming skills, using a visual designer. The chatbot is embedded in all popular platforms: WhatsApp, VKontakte, Telegram, Facebook, Viber. You will be able to segment the chatbot audience to make unique offers to different target groups, as well as track data on traffic sources and conversions [3].

What is useful: it helps to create your own chatbot to highlight segments and introduce students to courses and experts.

Bibliography:

1. Steve Foreman The LMS Guidebook: Learning Management Systems Demystified. — Association for Talent Development, 2017. — 248 p.
2. Jason Cole, Helen Foster Using Moodle: Teaching with the Popular Open Source Course Management System. — O'Reilly Media, 2007. — 284 p.
3. Ruth C. Clark, Richard E. Mayer e-Learning and the Science of Instruction: Proven Guidelines for Consumers and Designers of Multimedia Learning. — Wile, 2016. — 528 p.

УДК 811.111

MULTILINGUALISM IS A KEEPER OF CULTURAL HERITAGE

Мухитдинова П.Б., Ондасынова А.
ШЫМКЕНСКИЙ университет, г. ШЫМКЕНТ, Казахстан

Түйін: Мақалада көптілді білім беру жағдайында көпмәдениетті тұлғаны қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Қазақстанда көптілді білім беруді дамытуды айқындайтын негізгі үрдістер мен қағидаттар жүйесі қарастырылды

Резюме: В статье рассматривается вопрос формирования поликультурной личности в условиях полиязычного образования. Рассмотрены основные тенденции и система принципов, определяющие развитие полиязычного образования в Казахстане

A person of modern culture is a free person who can be self-determined in the world of culture. The aspect of education is the development of such interrelated qualities as self-confidence, self-esteem, self-discipline and independence, combined with respect for the opinions and abilities of others, finding oneself in the world of spiritual values, coping with the surrounding life situation, receiving information, making decisions, taking responsibility for one's

actions, freely choosing the development of one's life and behavior. Compliance with these requirements requires practical skills, professional skills, computer literacy, knowledge of several languages, communication skills and knowledge of folk customs.

Current research shows that the spread of multilingualism is a process caused by changes in the use of multilingualism in economics, politics, culture and education. The goal is that systematic understanding of the phenomenon of multilingualism in education has begun recently. Indeed, to date, the efforts of researchers are focused primarily on the problems of bilingual education (foreign and native languages), the most common type of multilingual education. Programs for the development of a third language and, moreover, other languages are relatively little studied and have become the subject of research only recently - in connection with the plans of the European Commission to legalize trilingual education.

Language teaching is aimed at understanding the culture, history and social values of each language and should serve as a way of mutual understanding between people. The development of language skills is important for strengthening the culture as a whole.

The importance of expanding the scope of the English language can hardly be overestimated. Currently, the English language is developing at the national level. The area of active use of the English language is expanding.

The years of Kazakhstan's development have shown that the bilingual and multilingual status in society not only violates the rights and status of the Kazakh language, but also creates all favorable conditions for its development and improvement [1].

It should be noted that the creation of multilingual education has created many difficulties. In modern society, multilingual knowledge and its task is to define the culture of society and the purpose of education. Language development takes place in the context of linguistic and cultural interaction. For example, knowledge of the language brings the cultural heritage of people, an understanding of their characteristics based on universal values.

The introduction of such an educational model and upbringing in the Kazakh school allows you to create a comprehensively developed personality, able to freely be in an international environment, fluent in English and Russian at the appropriate level. The main purpose of teaching foreign languages is to form a multilingual identity and needs for knowledge, communication and psychology, skills and abilities that will allow him to successfully perform cultural communication and professional language work, such as learning a foreign language, foreign language communication and foreign language proficiency

In the era of the global process, multilingualism is the guardian of traditional and regional cultures, an intermediary between different peoples and tribes. At the beginning of the 21st century, bilingualism is considered a promising direction. Many scientists recommend the introduction of bilingual education in another language and believe that the success of the work will be confirmed if the number of schools and classes increases. Multilingual education provides students with access to information

in various fields, receives new information in accordance with individual needs and provides an opportunity to continue their education, which in turn leads to more competitive opportunities in the professional market of European countries and the world. At the same time, learning on the basis of a second language contributes to the development of general language skills and special foreign language skills, deepening technical education and expanding the field of intercultural learning, as well as improving the effectiveness of foreign language learning.

Important pedagogical guidelines for the upbringing of a creative personality are focused on such characteristics as developed abilities, the need for transformative activity, sufficient knowledge, skills, abilities, and the desire for creative activity. Teachers provide enough materials to familiarize students with the culture, traditions and realities of the country of the language being studied in the context of topics, directions and communication situations that correspond to the experience, interests, psychological characteristics and abilities of students, acquaintance with the country and its culture in the framework of intercultural communication in a foreign language. Education in a bilingual environment is currently the focus of research, as many scientists recognize it as an effective option for the development of teaching foreign languages in schools.

The purpose of the training includes practical preparation for life in a specific cultural environment. The demand for specialists in relations with foreign partners is increasing in very specific areas of the economy, industry and science, changes are taking place in almost all spheres of life, so today we can talk about the emergence of something quite justified. Global problems are human problems in a rapidly changing information space, migration flows are increasing. The number of multinational corporations on the Kazakh market is increasing, tourism, exchange (academic mobility), student internships are developing [2].

These real historical changes raised the status of a person and brought great progress in all aspects of culture and values: work, social and political life, interpersonal relations with the environment, family, tools and satisfaction of spiritual needs. The issue of Kazakhstan's inclusion in the world economy as a partner in the field of international

Today, the strategy of educational work meets the needs of society, the education system is formed in such a way that people are morally and intellectually rich, and people's strength is needed only to adapt to the modern world. Multicultural education should play an important role in schools and universities. Here it is necessary to apply the theory of understanding the origins of the culture of the nation to the culture of the peoples of the world, that is, to the achievements of world culture throughout the country. For us, this means that we are culturally educated people who accept one.

At the moment, there is a clear understanding that any school, whether secondary or higher, not only provides a special education, but also forms a personality, educates human qualities, teaches modern methods of communication, the ability to live in a rapidly changing world, develops character, the ability to

absorb new information and make appropriate decisions. The personality and personal qualities of the student should be at the heart of any pedagogical activity.

When you succeed in a multicultural society it is impossible to separate education and upbringing from the culture of the country. The instability of national identity, the disintegration of international relations and culture often creates fertile ground for the renewal of relations between countries and the expression of nationalism. The purpose of education should be to create and develop culture regardless of economic differences between countries and countries. There is and cannot be any education that is not rooted in national and ethnic culture [3].

In the future, we need to strengthen our economic, political, scientific and cultural relations with other countries. A person lives in a multicultural environment, and his existence depends on mastering the languages of cultures. Our goal is to give each student enough opportunities to make this choice, to teach him to move freely, to develop his ideas, to help him see the world more broadly, to develop him into a positive thinker.

The development policy of our country states that only if there are a large number of people in the country with knowledge, science and creative development, we will be able to achieve the long-term development goals of Kazakhstan. In the context of social reforms, the result and success of education is that it conveys cultural values and life events that should be integrated into the restoration, social reform and preparation of social events and independent events in order to identify and solve problems that have no analogues in previous generations. No university course is without elements of humanistic education.

Many agree that a foreign language has great moral potential for students. When studying morals and values in language lessons, the environment of students' thoughts and feelings is very important. Therefore, a foreign language has the greatest chance to improve the culture of students, as an object of study and as an opportunity to get acquainted with the spirituality and culture of other peoples.

Bibliography:

1. Жетписбаева Б.А. Теоретико-методологические основы полиязычного образования: Автореф. дис. .... д-ра пед. наук. — Караганда, 2009. — 46 с.

2. Жетписбаева Б.А., Аязбаева С.С. Лингводидактический аспект учебнометодических комплексов в полиязычном образовании // Вестн. Караганд. ун-та. Сер. Педагогика. — 2011. — № 2 (62). — С. 4-8

3. Таубаева Г.З., Картабаева А.А. Проблемы полиязычного образования в Казахстане/Доклад 2018-с.6

WHY IT IS VERY IMPORTANT TO LEARN FOREIGN LANGUAGES

Мырзаханова М. Б., Онбаева С. Б., Шоман М. М., Мажит Л. Б.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада шет тілдерін үйрену қажеттілігінің себептері қарастырылған. Көптеген ресейліктер шетелге әртүрлі мақсаттармен барады: саяхат, оқу немесе жұмыс. Шет тілдерін білу өзіңізді жайлы және сенімді сезінуге көмектеседі. Сонымен қатар, бірнеше тілді білетін адам жұмысқа орналасу кезінде үлкен перспективаларға ие, қарым-қатынаста, хоббиде, оқуда көкжиектер ашады.

Резюме: В статье рассматриваются причины необходимости изучения иностранных языков. Многие россияне выезжают за границу с разными целями: путешествия, учеба или работа. Знание иностранных языков поможет вам чувствовать себя комфортно и уверенно. Кроме того, человек, владеющий несколькими языками, имеет большие перспективы при трудоустройстве, открывает горизонты в общении, хобби, учебе.

Do people need to learn foreign languages at all? If you go outside with this question and ask it to passers-by, then most of them will answer "Of course you need to!" Then ask another question-"Why do you need to learn a foreign language?" Respondents will be divided into two groups: some will find it difficult to answer, others will answer with general phrases "International language. Everyone is studying" We will try to find the answer to this, as it turned out, a difficult question. Language is a gift that allows a person to think, perceive the surrounding reality, imagine and understand the interlocutor. But if you use the language clumsily, it can turn into our enemy, leading to quarrels, conflicts and even hostility from misunderstanding. Therefore, it is necessary to treat the language very carefully, especially a foreign one. Now let's move on to the reasons why it is worth studying foreign languages. In our opinion, there are several of them.

The first reason. A language is a code, a kind of cipher. Not knowing the language code, the culture of another people will remain an unsolved mystery for us and will not let us into the world of dialogue with other people, into their lives.

The second reason. Job, profession. Knowledge of foreign languages opens doors in the professional sphere. In modern society, knowledge of languages in many organizations and firms is mandatory, and not one, but two or three languages, since most companies are entering the international level. Therefore, if you speak foreign languages, your chances of getting a job in such a company increases significantly, as well as the level of wages and prospects [1]. In addition, the one who can freely switch to the language of a foreign business partner deserves respect.

The third reason. Journeys. Knowledge of a foreign language will allow you to feel more comfortable. If you can explain what you want to buy, where you need to get to, what dishes you ordered at the restaurant, then this is a huge success. Traveling to other countries with knowledge of the language of these countries is an opportunity to gain new experience, see world sights, discover unexplored corners of the planet. Language is a way of learning the culture of another people, which leads

to tolerance and acceptance of others. And on a business trip abroad, language proficiency is a prerequisite.

The fourth reason. Personal motivation. Many people study the language because of love or interest in the culture of a certain country, or maybe they have been there once or read about it and knowledge of the language of this state is of particular interest and pleasure. Also, knowledge of one foreign language gives an incentive and facilitates the study of other languages. After all, every next language becomes easier and faster to learn. It is then that a great similarity between the languages is revealed.

The fifth reason. Brain training. Learning a language is a useful thing. Here is how Fyodor Mikhailovich Dostoevsky wrote: "A foreign language is gymnastics for the mind". Science has also proved that memorizing vocabulary and grammar helps to keep brain cells in good shape, thereby training the brain, improving the quality of memorization and the ability to work with the material. Thanks to this, indicators are also improving in other academic disciplines, exams are being passed more successfully [2]. Medical statistics show that people who speak several languages are less likely to suffer from Alzheimer's disease. This means that health can be maintained not only by sports, but also training the mind by learning foreign languages.

The sixth reason. Friends. The 21st century is a century of huge opportunities. If earlier the circle of communication was limited only to relatives and a couple of friends, colleagues, now no one will forbid having foreign friends, communicating with them in person or on social networks. And, of course, you will have to communicate with them in the language that is native to them or that they understand, and this will most likely be English.

The seventh reason. Self-respect. When you study a foreign language, you notice how the sense of self-confidence increases, how self-esteem grows. After all, native speakers will be delighted that you know their language, they will be glad to hear from you a few phrases in their native language. Many great people knew several foreign languages. For example, Leo Tolstoy knew more than 15 languages, and Mikhail Vasilyevich Lomonosov. According to Internet users, people who speak foreign languages are very educated, intellectually developed, cultured people.

The eighth reason. New horizons. When learning foreign languages, the horizon of your possibilities expands. You can read the works of great writers and poets in the original, enjoy the works of great masters of the word, listen and understand the meaning of songs in another language without problems, or watch movies without boring and inaccurate translation. In your professional activity, you will be able to work with foreign literature without involving third parties, which will also have a positive impact on your career.

The ninth reason. Discoveries. A foreign language will help you understand people and look at the world with different eyes, because language is a whole way of thinking. This is an opportunity to compare traditions and cultures of different peoples in everyday life, to learn a living language. In addition, most of the content available on the Internet is written in English. Many sites were originally created in a

different language. And, if you know English, you can easily use the necessary information, otherwise it will remain inaccessible to you.

The tenth reason. Many universities introduce a foreign language as an entrance exam. In addition, foreign language courses are included in the curriculum [3]. This means that knowledge of foreign languages increases the chances of enrolling in a more prestigious university, and in the future, to undergo an internship abroad. And studying at foreign colleges and universities will be the key to a future successful career. It is also very important for the student to be aware of his own style and strategy of studying the subject. The process of achieving independence is an important step in realizing one's own weaknesses and strengths, in choosing the most appropriate strategy for one's cognitive style. The trainee should develop a so-called "monitoring function" that will allow him to realize his own style and learning strategy, learn how to adjust them or apply other strategies if necessary.

Knowledge of their abilities and skills also have important consequences for reducing the affective filter, which is a prerequisite for effective learning. For example, a student who has developed his own learning strategy is less desperate in case of failure, not interpreting it as an inability to learn a language, but relativizing it in the light of knowledge about his achievements. As a result, the student will participate in the learning process with less anxiety and more motivation. Summarizing the above, we can say that in the strategies of teaching and learning the Russian language in Italy, the transition from implicit to explicit grammar is most often observed.

Russian grammar is replaced by an analytically formal approach (the study of individual rules and individual propositions of a foreign language) with a contextualized, situational approach, especially at an advanced level (teaching Russian syntax and difficult cases of Russian grammar). At the same time, it depends on the strategy of interlanguage translation (distinguishing between Russian and Italian, where Italian is the original language system) it is necessary to gradually give up in order to leave a place for studying in a foreign (Russian) language. At the level of assimilation, this corresponds to a gradual transition from systematic and conscious learning (awareness of morphological and syntactic features of Russian language) to intuitive, which contributes to the development of foreign language phonemic-speech hearing [4]. So, language is a wizard that turns a person into Personality.

By studying and improving languages, we develop our intellectual abilities, communicative culture, outlook, analyze our own language and compare it with other languages. After all, until we encounter a foreign language, we will not begin to analyze and delve deeply into our language. By studying other languages, we learn to express our thoughts anew, to open our inner sight and hearing, to see the shades of meanings and the variety of words. Language this is a wizard who discovers new riches, opportunities and colors of the world. The more languages we learn, the richer our understanding of the world around us becomes. This is a luxury that everyone can afford. Motivation for many may be the following phrase: "Learn foreign languages, and the whole world will be in your hands!"

References:

- 1.Milano: Hoepli - 2016 , 337
- 2.Oxford R.L. / Language learning strategies: what every teacher should know. Rowley: Newbury House - 2017, 342
- 3.Oxford R.L. / Language learning styles and strategies: An overview. Learning Styles & Strategies // GALA. 2003. P - 2015, 25
- 4.Zachava-Nekrasova E. / Russkij yazyk. Prakticheskaya grammatika - 2016, 596

УДК 811.111

USING COMICS TO TELL STORIES IN ENGLISH CLASSROOM

Назарметова Л.Т., Якубжанова К.А., Хожакулова Г.С., Анарметова С.У.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада жастардың дәстүрлі білім беруге және дәстүрлі оқыту әдістері арқылы ағылшын тілін үйренуге деген қызығушылықтың жоқтығы мәселесі қарастырылған. Автор комикстерді тілді оқытуда оқушылардың назарын аударып, олардың ынтасын арттыратын инновациялық әдіс ретінде пайдалануды ұсынады.

Аннотация: В статье рассмотрена проблема отсутствия интереса у молодых людей к традиционному образованию и изучению английского языка через обычные методы обучения. Автор предлагает использовать комиксы как инновационный подход к обучению языку, который может привлечь внимание учащихся и повысить их мотивацию.

In our modern world, full of opportunities, it is hard to surprise and attract the attention of children and students. Reading books, memorizing dates, events, rules doesn't cause any interest. As for learning English most students don't show a desire to learn from standard books, performing various tasks in the form of tests, as well as reading some articles. What if we teach them through comics? Comics are a series of drawings with text that are interconnected by a certain meaning and a corresponding genre. Modern children are accustomed to colorful pictures, exciting plots, humor, etc. Why not go hand in hand with the younger generation?

Comics can be very effective. They provide fast and engaging storylines with less text. Comics can be as challenging as prose novels in terms of reading ability and level, but they are more accessible to reluctant readers. Comics can be used to teach punctuation or grammatical aspects. They also help students organize their thinking and writing, since comics are usually collected in chronological order. Comics will help expand your vocabulary, learn idioms and a variety of expressions. If you're tired of just reading comics based on roles, then you can play puzzles. The teacher will cut the comics into pieces and the students will need to put them in the correct order. Thus, students will remember the order and construction of sentences. Or you can remove some of the words from the comics and let students fill in the blanks, which is also very interesting [1].

Comics not only allow you to get acquainted with any topic or question, but also can arouse interest in further, deeper study

Comics have two main advantages:

1) Development of associative and logical thinking.

Reading books and watching movies can also be useful for learning, but in comics associations are most accessible. This is especially true of adjectives. Sometimes you can skip them altogether if the context allows you to catch the whole thing without translation, but it's better to check the words in the dictionary. Do not try to understand everything and everything, because it is impossible to remember the rules, and vocabulary, and phraseology, and jargon, and slang. Gradually, the "sense of language" will develop.

2) Expanding horizons and vocabulary.

Comics provide an opportunity to learn new words of gratitude for the variety of different genres and authors, different levels and quality of language. Books, of course, also give a similar result, but it is not easy for anyone to read original literature at the school level, but adapted literature is much easier.

Comics can inspire students to write their own stories. In addition, reading by role will help students overcome fear, pronounce words correctly, and also give them the opportunity to feel like an actor in a movie [2].

You can also use a comic book as the main text. First, students listen to an audio recording of comics, following the text. The next stage is reading by roles. Depending on the level of the group, the work on the text may be different: answers to questions or a brief restyling of the main content.

- Comics for the development of conversational skills

You will learn more colloquial vocabulary. If you pay more attention to this skill, you can discuss what you are reading with friends or a teacher. You can read a story in comics, read by roles, and then turn it into a smaller, more detailed story. With strong students, the story can be continued.

- Comics for the development of writing skills

The spelling of many can be easily remembered due to their frequent repetition. You can try to write dialogues of the characters, try to retell the story of the comic in English. For example, students are offered a comic book with ready-made illustrations, but without signatures - the student's task is to fill in the replicas of comic book characters.

There are many definitions of comics, usually a comic is a series of images and a story is told through them.

Comics, in the modern sense, appeared in the 90s in US newspapers. 19th century. They were especially popular in the 30s. 20th century. In the same years, famous film director and animator V. Disney's comics became famous among readers. In the middle of the 20th century, humor became one of the so-called "popular culture" genres.

There are comics called "Peace" that have no text. At the same time, the absence of text in such comics does not cause difficulty in understanding the topic, because the plot is clarified with the help of a series of images. There are very few silent comics. An example of this type of comics is "Arzak" by Jean Giraud.

A classic comic consists of a series of pictures, in which the direct speech of the characters is expressed through a phylactery - "speech bubble".

Comics come in many different literary genres with different art styles. According to statistics, the most popular genres of comics at the moment are adventure stories and cartoons [3].

Comics are closely related to animation. In the English language, the word "caricature" can mean both a comic and a cartoon.

The size can also be different: both graphic novels, short and long series.

Classic comic strips, printed on paper, consist of four to six images linked by the unity of time and the action of recurring characters. In the limited space of comics, each story has a beginning and a climax, but nevertheless remains "open-ended".

Bibliography:

1. Gerbova V.V. Speech development in classes using story pictures. - M.: Zh-1 "Preschool Education", 1998, No. 6.
2. Kozlov E.V. Communicativeness of comics (textual and semiotic aspects) // Author's abstract. dis. Ph.D. Philol. Sciences. - Volgograd, 1999.
3. Kozlov E.V. Comics as a phenomenon of linguistic culture: a sign is. Volgograd: VF MUPC, 2002

UDC 378.1

METHODOLOGICAL POTENTIAL AND COMPONENTS OF FOLKLORE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Нақыпбек Д. Н., Баянқұл Ә. С., Сейдулла Д.М., Әмірқұл А. Ж.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Қазақстан

Түйін: қазіргі мектепте ағылшын фольклорын сабақта қолдану орынды ғана емес, сонымен қатар міндетті болып табылады. Сабақта осындай материалдармен жұмыс жасау шет тілін оқыту процесінде оқушылардың іс-әрекетін әртараптандыру.

Резюме: в современной школе использование английского фольклора на уроке является не только уместным, но и обязательным. Работа с такими материалами на уроке разнообразит виды деятельности учеников в процессе обучения иностранному языку.

Recently, the study of the problems of the relationship between folk folklore and language, as well as the comparative study of folk folklore of different countries, has been especially relevant. This is due to the fact that folklore reflects the oldest ideas about the world that influence the formation of the national mentality. Being a special form of social consciousness, folklore expresses the worldview of the people of the country of the language being studied, its basic moral and ethical values.

One of the objectives of our research is to reveal the methodological potential of folklore in the course of foreign language education, in particular in the process of forming lexical skills

In the domestic and foreign methods of teaching foreign languages, the problem of using folk folklore in the learning process has long been of great interest,

which has noticeably increased recently. Traditionally, folklore is considered as a means of teaching children of primary school or preschool age. Thus, the object of research was folklore as a means of teaching reading at the initial stage at school, fairy tale as a means of developing oral speech of six-year-olds in a Russian school with a multinational composition of students and folklore as a component of the teaching content and a means of developing oral speech in English among preschoolers. At the same time, it is noted that folk folklore most corresponds to the age characteristics of children and their interests [1].

The analysis of scientific research has allowed us to establish that the goals and objectives of familiarization with folklore are:

- foster interest in fiction, folk song, develop the ability to perceive works of different genres in a holistic way, ensure the assimilation of the content of works and emotional responsiveness to it;

- to form initial ideas about the features of fiction: about genres (prose, poetry), about their specific features; about composition; about the simplest elements of imagery in language;

- to cultivate literary and artistic taste, the ability to understand and feel the mood of the work, to catch the musicality, sonority, rhythm, beauty and poetry of stories, fairy tales, poems; to develop poetic hearing.

At the same time, the analysis of the characteristics of folk folklore as a cultural phenomenon on the one hand, and the text on the other, indicates that there are large reserve opportunities hidden in it for solving various communicative and cognitive tasks [1].

Table 1 presents the varieties of folklore as folk art by genre content, which are provided for by the educational program.

Table 1. Genre nomenclature of folklore used in foreign language lessons.

Poetry	Prose	Folklore of speech situations	
songs	fairy	is an untold	proverbs
poems	tale fairy tale	legend	sayings
	a fairy tale about animals		riddles
	a household fairy tale		tongue twisters
	a cumulative fairy tale		

The analysis of scientific papers and practical experience of teaching a foreign language allowed us to highlight the didactic potential of English folklore in the process of forming lexical competence:

- 1) Developing students' skills of correct pronunciation. Monotonous repetition of isolated sounds and words is not interesting to students and ineffective. With great enthusiasm, students repeat the sounds contained in tongue twisters or rhymes, the learning of which, as a rule, does not present difficulties. This practice diversifies the activities of students, helps to accumulate samples for the development of oral speech skills.

2) Mastering intonation constructions of the foreign language being studied. Songs and poems help to develop the skills of perception and adequate reproduction of intonation patterns by students in the process of speaking and reading.

3) The use of proverbs, sayings and fairy tales allows you to master the idioms of a foreign language.

4) Familiarity with the culture of the language being studied. Folklore expands the horizons of students, introducing them to the traditions, customs, customs and humor of the people of the country of the language being studied.

5) Creating positive motivation for learning – singing or reading poetry in a choir helps to unite a group of students. Rhyming poems and songs, as well as many sayings contribute to involuntary memorization of vocabulary. Learning proverbs and sayings will affect both auditory and emotional memory.

The use of different elements of folklore occurs at different stages of the lesson:

- for phonetic charging at the initial stage of the lesson (for example, tongue-twisters – tongue twisters);

- for a stronger consolidation of lexical and grammatical material in the middle of the lesson;

- as an incentive for the development of speech skills and abilities (at any stage of the lesson);

- as a kind of relaxation in the middle or at the end of the lesson (for example, humorous quatrains, rhymes, songs).

Consequently, the study of folklore in foreign language lessons helps to implement the following educational and educational tasks, leading, in aggregate, to the formation of lexical competence in younger schoolchildren:

- stimulate interest in fiction, folk song, develop the ability to perceive works of different genres in a holistic way, ensure the assimilation of the content of works and emotional responsiveness to it;

- to form initial ideas about the features of fiction: about genres (prose, poetry), about their specific features; about composition; about the simplest elements of imagery in language;

- to cultivate literary and artistic taste, the ability to understand and feel the mood of the work, to catch the musicality, sonority, rhythm, beauty and poetry of stories, fairy tales, poems; to develop poetic hearing.

The task of the school is to prepare for a long-term literary education. Primary school can provide a fairly extensive literary baggage, literary reading, as the child gets acquainted with a variety of folklore genres (fairy tale, riddle, proverb, fiction, song, etc.) [2].

The genre nomenclature of folklore implies the classification of the artistic system of works based on ideological, artistic and historically established principles.

Children's folklore is a unique phenomenon in its diversity: a huge variety of genres coexist in it, each of which is associated with one or another side of a child's life, with almost all of its manifestations. Each genre has its own history and purpose. Psychologists and teachers (N.M. Aksarina, V.V. Gerbova, A.N. Leontiev, S.L.

Novoselova, L.N. Pavlova, A.M. Fonarev) note that knowledge of the laws of the development of the emotional and mental life of a child allows you to competently build your interaction with the student, and, consequently, provide him with the joy of being and knowledge of the world.

Children's folklore is a block of folklore genres, including:

1) creativity of adults for children, including maternal folklore; lullabies, pestushki, nursery rhymes, jokes, fairy tales, proverbs, sayings;

2) works of traditional adult culture, learned by children: nicknames, counting, sentences and sayings, accompanying games, tongue twisters, fables-shifters, riddles, teasers, poddevki;

3) independent children's creativity. Small genres of children's folklore are a vivid example of how folklore changes following reality itself; old genres are being modified, new forms appear, filled with content reflecting the signs of modern reality. This testifies to the viability and self-worth of children's folklore [3].

In folklore studies, a lot of research is devoted to the fairy tale. However, neither in domestic nor in foreign literature there is a comprehensive definition of a fairy tale that could satisfactorily describe the genre of a fairy tale in all the variety of its fiction, plots and language design. This can probably be explained by the exceptionally diverse nature of the folk tale as an artistic phenomenon. In general, a fairy tale is defined as one of the main genres of oral folk poetry. an epic, mostly prose work of a magical, adventurous or everyday nature with a focus on fiction.

In foreign folklore studies (American and English), the question of the term "fairy tale" is also relevant. In his work "The Study of American Folklore", a major researcher of American folklore, Jan Brunvand, writes that finding a suitable general term for an ordinary Indo-European folk tale ("ordinary flake") is a big problem, although the characteristic style and form of such tales are easily recognizable [3].

As the analysis of the specialized literature on this issue shows, the most common is probably the term "folk tale", which has a very broad definition. Folk tales are traditional, fictional stories that are told for entertainment, although they carry a certain moral. They vary greatly both in length and in themes. This term has always been used to denote all kinds of traditional oral stories, since it combines both long stories of European origin about miraculous and magical events, the so-called fairy tales, and short American typical jokes.

Thus, on the basis of a refined definition of lexical competence, taking into account the principles of formation of foreign language lexical competence of younger schoolchildren and on the basis of the identified potential of folklore as a material for mastering and consolidating foreign language vocabulary, it is possible to determine the formation of lexical competence of a student through folklore as a multi-level process of creating the ability to determine the contextual meaning of a word, combine it with other lexical units, compare the vocabulary bearing the national flavor in the native and foreign languages, this makes it possible to ensure successful mastery of the basics of speech activity and solve a number of educational tasks: to broaden the horizons of students, to activate the lexical component of communicative competence, to form humanistic values.

References:

1. Меретукова М.М. Сказка как часть английского национального фольклора //Сборник научных трудов Sworld. - 2013. - Т. 24. - №. 3. - С. 84-85.
2. Наталин В.П. Критерий содержательности аутентичности учебного текста / В.П. Наталин // Иностранные языки в школе. - 2013. - № 2. - С. 50-52.
- 3.Бачинская Н.Я. Методические рекомендации по формированию социокультурной компетенции студентов языковых специальностей средствами английского фольклора //Вестник Челябинского государственного педагогического университета. - 2013. - №. 2. - С.62-69.

UDC: 373.1.

THE USE OF GAMES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING: FROM TRADITIONAL TO DIGITAL

Налыбек Б. А., Зукирова С. Ж., Турехан А. Т., Қабылбек Д. Н.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада шет тілін оқыту процесінде ойын технологиясын қолданудың артықшылықтары қарастырылады. Тиімділік тұрғысынан оқытудың әртүрлі кезеңдерінде технологияны қолдану алгоритміне талдау жасалады, ойын қызметінің құрылымы ерекшеленеді.

Резюме: В статье рассматриваются преимущества использования игровых технологий в процессе обучения иностранному языку. С точки зрения эффективности проводится анализ алгоритма применения технологии на разных этапах обучения, выделяется структура игровой деятельности.

Modern trends in education indicate a transition from the traditional approach in teaching, focused on the activities of the teacher and the educational content, to a personality-oriented approach, where the focus is on the cognitive activity of students. In the traditional system of education, students' activities are reduced only to the assimilation of educational material, which contributes to a significant weakening of motivation due to the lack of understanding of the connection between theory and practice. The distinctive features of active teaching methods are to stimulate the cognitive activity of students, developing interest in the material being studied and finding the necessary information that can be immediately tested in practice. Interactive learning is a dialog learning, during which the teacher and the student actively interact.

With this form of education, each of the students is a full-fledged participant in the educational process, where he is involved in mental and behavioral activity. Interactive learning methods include business play, dramatization and theatricalization, synectics, inversion, brainstorming (attack), the method of focal objects, the method of group discussion, the method of heuristic questions, the method of morphological analysis, game design, simulation training, psychotechnical games and trainings, ODI (organizational and business games), OMI (organizational-

mental games), etc. So, it is worth noting that the basis of active learning is game technologies.

A pedagogical game is a type of activity characterized by a clearly defined learning goal and the corresponding pedagogical result, educational and cognitive orientation. Such fields of knowledge as philosophy, cultural studies, psychology, and pedagogy actively studied the game as a special phenomenon and stage of human life, as well as the method of teaching (S. V. Harutyunyan, P. P. Blonsky, L. S. Vygotsky, S. L. Rubinstein, D. B. Elkonin, O. S. Gazman, V. M. Grigoriev, N. A. Korotkova, F. I. Fradkina, N. Ya. Mikhailenko, A. I. Sorokina, N. R. Eiges, G. P. Shchedrovitsky, etc.). In Russian pedagogy, the beginning of a special interest in the educational game is noted in the 90s of the twentieth century (V. V. Petrusinsky, P. I. Pidkasisty, Zh. S. Haidarov, S. A. Shmakov, M. V. Clarin, A. S. Prutchenkov, etc.). This phenomenon is observed at the present stage of the development of science [1].

In a modern school, in the course of learning a foreign language, game technologies are used: – as an independent technology in mastering material, information; – as a component of another pedagogical technology (for example, project technology); – as a form of a lesson or part of it; – as a technology of extracurricular work. Positive learning outcomes with the use of gaming technologies are possible due to the high activity of students caused by the steady need for mental and behavioral operations aimed at solving gaming problems, as well as the presence of prompt and effective feedback aimed at correcting ineffective or incorrect decisions [2].

The quality of mastering new material is also due to the emotional involvement of students in the game, the opportunity to test the acquired experience in practice and analyze the results of their own efforts. The study of this issue also allowed the researchers to conclude that the situations of game interaction are stored in the memory of its participants for a longer period. In a modern school, one of the main tasks of using game technologies in learning a foreign language should be a conceptual explanation of the proposed content. Using the game in the educational process, a foreign language teacher forms and develops students' skills and abilities to find the necessary information, change it and process it, plan further actions and solutions based on it, both in template and non-standard communicative situations.

Game technologies in teaching a foreign language perform the following functions: – cognitive — to arouse sustained interest in new information, new culture and language); – educational — development of cognitive processes, formation and development of basic skills and abilities); – educational — education of tolerance, development of empathy; – motivational — creation of a favorable atmosphere in the classroom, relieving emotional stress caused by intensive learning of a foreign language; – communicative — mastering communication skills in a foreign language; – diagnostic — determination of compliance or non-compliance with the normative level of knowledge, competencies; — correctional – timely correction of deviations from the normative level of knowledge, competencies; – the function of assimilation of common intercultural social values; — the function of socialization - involvement

in the system of public relations, immersion in the foreign language environment and culture of the country of the studied language.

By the nature of the pedagogical process, the following groups of games are distinguished: – educational, training, controlling and generalizing; – cognitive, educational, developing; – reproductive, productive, creative; – communicative, diagnostic, career guidance, psychotechnical [3]. The typology of pedagogical games by the nature of the game methodology is quite extensive. We will note only the most common in pedagogical practice: subject, plot, role-playing, business, imitation and game dramatizations. Based on the subject area, games in all academic disciplines are distinguished. Let's consider the stages of implementing a role—playing game in the process of learning a foreign language: stage 1 — preparatory - determining the goals and objectives of the game activity relevant to students, a scenario implementation plan, preparation of the necessary additional material (audio, video support, handouts, computer support, etc.).

Depending on the level of students' proficiency in a foreign language, this stage can be implemented both by the teacher and with the participation of students. At the same time, the level of students' proficiency in oral and written speech skills and knowledge about the cultural characteristics of the country of the language being studied should be sufficient to solve this communicative task.

The main requirement for the tasks set is that they should encourage students to apply existing knowledge and search for new ones. Stage 2 — explanation — the teacher introduces the students to the game situation, the main goal of the game and its relation to the topic of the lesson are indicated, the rules of the game, taking into account the psychological characteristics of the students and their language training, the roles are distributed [4]. If necessary, students can contact the teacher with additional questions for clarification.

It is important that each of the participants of the game seriously and responsibly approach the performance of their role, since in many respects the thoughtfulness and naturalness of their speech in a foreign language will depend on this. Stage 3 — implementation of the game — playing the game situation. The teacher's participation in the game depends on the level of language training of the group: in groups with a low level, the teacher provides full or partial guidance of the game; in groups with a high level of foreign language proficiency, the teacher only directs students in case of difficulties.

During the game, the teacher observes that the psychological climate in the group is friendly, creative, conducive to activity and initiative in the communication of each participant. Stage 4 — reflection — based on the results of the game, the results are analyzed, achievements and failures are noted, the level of students' proficiency in language skills is formulated, a conclusion is formulated. It should be noted that the use of gaming technologies in teaching a foreign language contributes to the development of students' motivation. The game creates an educational and cognitive situation in which students, as participants in the game, feel the need to acquire knowledge, in a certain theoretical preparation, since in the game this knowledge is directly applied, thereby revealing their value [5].

Through game technologies, students learn the skills of lexical and phraseological combinations of words in direct speech communication, repeatedly practice grammatical constructions. Gaming technologies arouse a deep interest of students in the norms and values of a different culture and language. The criteria for evaluating the implementation of game technology in the process of teaching a foreign language are an understanding of the culture of the country of the language being studied, an understanding of the similarities and differences between the native culture and the cultures of the peoples of other countries, and the level of foreign language proficiency itself. It is worth noting that, despite all the advantages of these technologies, they cannot be the only source of systematic knowledge and should be used in the educational process in a system with other methods, technologies and forms of training organization.

References:

1. Oxford R.L. / Language learning strategies: what every teacher should know. Rowley: Newbury House — 2016, 342
2. Pul'kina I., Zachava-Nekrasova E. / Русский язык. Практическая грамматика с упражнениями. 2017, 596 p.
3. Salini D. / La didattica per situazioni problema. - 2012, 596
4. Stern H.H. / Issues and Options in Language Teaching. Oxford – 2013, 404 p.
5. Tancon E. / Grammatica russa, Bologna: Zanichelli – 2008, 304

УДК 378 (075 8):811.161.1

ЛАНДШАФТНЫЕ ТОПОНИМЫ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА

Ниязбекова Насипа

«Кыргызский государственный университет им. И.Арабаева»

Түйүн: Мақалада ландшафттың пайда болу топонимдерінің қалыптасу ерекшеліктері қарастырылады.

Summary: The article discusses the features of the formation of toponyms of landscape origin.

Топонимика (по-гречески *топос*-место, и *онима*-имя) – наука о географических названиях, изучающая географические названия, их происхождение, смысловое значение, развитие, современное состояние, написание и произношение.

Ландшафт – конкретный индивидуальный природно-территориальный комплекс, как неповторимый географический комплекс, имеющий географическое название и точное положение на карте.

Топонимия Казахстана разновременна и разноязычна, она уходит вглубь веков к древнетюркским, монгольским, финно-угорским, самодийским, тохарским и индоевропейским корням, то есть в ее формировании принимали участие многие народы и их языки. «Сколько народов принесли (в топонимах) свои лучшие созвучия и мечты». Н.Рерих. «Памятниками духовной культуры

особого рода являются исторические географические названия - коллективное произведение народного гения». Д.С.Лихачев.

О важности исследования географических терминов указывают многие исследователи-ономасты. Особенно ярко географическая среда отражается в топонимах, где так называемые топонимические термины передают особенности ландшафта. Влияние географической среды на ономастикон – постоянно действующий фактор [1].

Термины в казахских топонимах Г.К. Конкашпаев называет народными географическими терминами. Народные географические термины - одна из основ топонимической номинации. Казахи, в прошлом скотоводы, больше всего обращали внимание именно на те природные особенности своей территории, которые имели решающее значение для скотоводства [2].

Детальному знанию элементов природы у казахов способствовала форма ведения хозяйства: в течение многих веков казахи круглый год находились в непрерывном передвижении, переходя с одного сезонного пастбища на другое.

Казахская топонимическая система сформировалась, исходя из потребностей кочевого образа жизни, животноводческого направления хозяйства в прошлом, она тесно связана с культурой, бытом, верованиями, обычаями народа.

В формировании семантических рядов топонимии, да и в целом топонимии, географическим терминам принадлежит важнейшая роль. Большинство названий имеет обязательные топоосновы, представляющие собой термины.

Состав казахских топонимических терминов во многом обусловлен географической средой, весьма различной в местах проживания казахов. Это пустыни, горы, холмистая и равнинная местность. Отсюда значительное разнообразие терминов в лексико-семантическом отношении.

Следует, однако, учесть, что многие народные географические термины не употребляются в научной лексике, а некоторые термины нечасто употребляются в литературе: они являются диалектными (например, *апай, атанақ, атау, ашық* и т.д.); некоторые народные термины устарели, вышли из употребления, стали архаизмами (например, *итыз, жарықбас, краш, сарлық, түлей, ыра* и т.д.).

Остановимся на наиболее распространенных: *коль(озеро), виды поселений, пастбище, возвышенности, водные источники*. Так, по мнению В.Н. Поповой,

«индикатор-термин позволяет установить типологию объекта, детализирует характер озера: если одни озера широкие, большие, необозримая водная гладь (*коль-куль, тениз, шалкар, жалтыр, жалпак*): *Еменколь*. Другие – с топким дном (*сор, батпак, балкаш, мий*): *Камыстысор*. Третьи - имеют обильный выход грунтовых вод, заболочены, опасны зыбунами, трясинной (*томар, копа, былкылдак*): *Шиликтомар*. Расположен-ные в низинах с тучной луговой растительностью (*бидаик, ой, шункур, шаганақ*): *Шиликшункыр* и т.д [3].

В казахской топонимии в названиях населенных пунктов довольно частотны термины *кыстау/кыстак, кент, кала, там, уй, корган, рабат, балык, орда, арба, и др.*

Г. К. Конкашпаев отмечает, что для обозначения типов пастбищ имеется более 20 терминов (жайлау, кузеу, кыстау, өлке, бидайық, өртен, өріс, аңыз, шалғын): *Сарыжайлау, Камыстыкыстау.*

Количество названий горных склонов насчитывает 13. Для наименования горных вершин в казахской народной терминологии используются слова: *шың, сораң, тау басы, шоқы, ұшар, шажа, шаңырақтас.*

Для обозначения водных источников также имеется множество терминов: *шыңрау, апан, бастау, булақ, бутақ* (Тастыбутақ), *тыма, жылға и т.д.*

Таким образом, в казахском языке зафиксированы общеизвестные географические термины, обозначающие более или менее распространенные черты рельефа, особенности ландшафта, гидрографии, почвенно-растительного покрова и т.п., бытуют слова с ограниченной известностью, а также встречаются слова, содержание которых зависит от природных условий данной местности, ибо «каждая географическая зона имеет свои, только ей присущие природные условия, для отражения которых служат особые специфические географические слова».

Список использованной литературы:

1. Суперанская А. В. Типы и структур географических названий//Лингвистическая терминология и прикладная топонимика. - М., 1964.
2. Конкашпаев Г.К. Казахские народные географические термины Известия академии наук Казахской ССР Серия географическая. - 1951 вып., с.3.
3. В.Н. Попова «Структурные модели и семантическая классификация названий озер Павлодарской области». Тезисы докладов научно-теоретической конференции профессорско-преподавательского состава Чимкентского государственного педагогического института по итогам 1964 года.- 1964, с.46.

УДК 37.013

LEXICAL INTERFERENCE AT THE LEVEL OF THE MACROSTRUCTURE OF LINGUISTIC UNITS

Нуртаева Б. А., Ерболат А. Н., Есіркеп Б. М., Жақсықұл Ж. И.
Университет «Мирас» г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақала тілдік бірліктердің макроқұрылымы деңгейіндегі лексикалық интерференцияға арналған. Синонимдік, антонимдік, омонимдік және паронимдік тілдік формациялар қарастырылды..

Резюме: Статья посвящена лексической интерференции на уровне макроструктуры языковых единиц. Были рассмотрены синонимические, антонимические, омонимические и паронимические языковые образования.

The phenomenon of lexical interference on any of the components of the macrostructure is closely related to the level of microstructure. In other words, polysemy has a direct impact on synonymic, antonymic, homonymic and paronymic language formations.

Lexical synonyms are words that have the same basic meaning, but differ from each other in some shades of meaning, scope of use or emotional-expressive coloring. Lexical synonyms are present in both Russian and English.

As already mentioned, lexical synonyms can differ in shades of meaning. For example, in Russian, the following verbs are synonyms: "to see", "to look", "to observe", "to stare", "to stare". However, if the first three verbs are "neutral", the last two rather have a negative connotation and have an additional semantic load – "do not take your eyes off" (and "brazenly", "shamelessly"). It is possible to find analogs for these verbs in English: "to see", "to look", "to watch", "to gaze", "to stare", respectively. Almost all the "elements" of the meaning of these tokens in both languages are the same. But, of course, interference is not excluded in this case either; often native speakers of the Russian language make the following mistakes, choosing the wrong word from the synonymous series and not taking into account the difference in semantic shades:

"I saw TV yesterday" or "He was staring at the pictures with a great interest" (meaning "viewed the pictures with great interest"), etc. [1].

Lexical synonyms, differing in the sphere of use, make up a huge "field" for speech errors. Let's give an example: synonyms "beautiful", "pretty", "nice" (cute, cute), "handsome" (handsome) positively characterize a person's appearance. Russian speakers may believe that these adjectives are approximately "the same", and they can be used in the same speech situations as in Russian. In fact, this is not the case: in English, when talking about a man's appearance, they use the words "nice", "handsome", and about the appearance of a woman - "pretty", "beautiful". Thus, failure to take into account the peculiarities of the sphere of use of synonyms in the studied language leads to lexical interference.

Lexical synonyms that differ in emotional and expressive coloring can also cause lexical interference. Consider the following example: the lexemes "unintelligent", "ignorant", "stupid", "dumb" and "pumpkinhead" mean "stupid", but the last two synonyms have a pronounced expressive coloring and even an offensive shade, so replacing one adjective with another from this series will not always be appropriate [1].

When it comes to synonymy, it is quite difficult to determine the source of interference: it can be intra-linguistic, when an English learner chooses the wrong one from a number of synonyms, since this lexical unit was either introduced earlier than others and is more "learned" or more frequent, or has been "intensively" used by students recently; interference in this case may be mixed, if a bilingual subconsciously believes that lexemes have the same set of meanings in both languages (for example, "to look TV").

Lexical antonyms are words with polar opposite meanings, opposed to each other in closed paired combinations. Antonymy is based on the opposition of specific

concepts to each other, united by the common meaning of the generic concept (weight: heavy - light, color: black - white, size: large – small).

Speaking of antonyms, there are two main reasons that lead to lexical interference: 1) incorrect translation of a Russian word in a certain context and, as a consequence, incorrect selection of an antonym in English; 2) non-discrimination of sememes in the lexemes of the English language, based on insufficient proficiency.

Consider the first case. For example, students are asked to translate the following contrasted phrases into English:

black market – "white market"

black color – white color

black moon – white moon (light moon);

the black race is the white race (European race).

Many students make mistakes ("white moon" and "white race"), because they undoubtedly picked up the English equivalent of "black" to the Russian adjective "black", and then defined its "direct" antonym –

"white", not taking into account the fact that the last two phrases are not opposed to the lexemes "black - white", and the lexemes "dark - light" and "non-European - European". It is precisely such differences that can cause lexical interference.

Consider the second case. Students are offered already translated English phrases and given the task to choose antonymous ones for them:

a big village – a small village;

a grown-up child – a little child;

a long distance – a short distance.

After completing the task, students can find the following errors: "a small child", "a little village" and "a small distance". These errors indicate the influence of both intra-linguistic and interlanguage factors: students neglect the semantic difference of English lexemes when selecting antonyms ("little" most often indicates age, and "small" indicates size) and "identify" Russian antonymic phrases ("long distance" and "small distance") with English (hence the erroneous "a small distance").

Thus, errors related to the selection of lexical antonyms (as well as synonyms) may have an intra-linguistic or mixed nature.

Lexical homonyms are words that have the same or similar sound and spelling, but completely different lexical meanings.

Obviously, homonyms can cause lexical interference. A bilingual who does not speak English well enough may not suspect that this or that lexeme is homonymous, and as a result, it is wrong to perceive and interpret the text. For example, the lexeme "ring" forms the following homonymous series: "ring" - ring; bell; ring. Students who are familiar with only one of the words of the homonymous series, having met this lexeme in a different meaning, may incorrectly perceive the text.

There are three main groups of homonyms: homofoms, homographs and homophones.

Homofoms arise as a result of the coincidence of forms of different words with different grammatical and lexical meanings. There are quite a lot of similar

words in the English language. Here are examples: "Book me two tickets" - "Order me two tickets" and "I took a book" - "I took a book";

"What interests you best of all?" - "What interests you the most?" and "Our interests are different" - "Our interests are different" [Medentseva 2014]. As can be seen from the examples given, the words "book" (s., unit.h.) and "book" (imperative mood of the verb), "interests" (ch., 3 l., unit.h.) and "interests" (s., mn.h.) coincide in sound and spelling only in a certain form.) have different lexical meanings. Such random coincidences of forms can cause difficulties in the perception of the text by a bilingual if one of the forms is unfamiliar to him or is less "learned". Much attention should be paid to the context here.

Homographs are words with different lexical, grammatical meanings and pronunciation, but the same spelling. They can also cause lexical interference. For example, "tear" [tɪə] (tear) and "tear" [teə] (tear), "lead" [led] (lead) and "lead" [li:d](lead), "bow" [baʊ] (bend) and "bow" [bəʊ] (bow; bow), "wind" [wɪ:nd] (wind) and "wind" [waɪnd] (wriggle; wind) and others. A bilingual may make mistakes in pronunciation due to the influence of one language unit on another, or in the perception of a text – due to lack of familiarity with one of the units or its less "assimilation" [2].

Homophones are defined as words that have the same or very similar pronunciation, but differ in spelling and meaning [Medentseva 2014]. There are a lot of them in English: [dju:] - "dew" (dew) and "due" (appropriate), [eɪt] - "eight" (eight) and "ate" (from eat - there is), [heə] - "hair" (hair) and "hare" (hare), [aɪ] - "I" (I) and "eye" (eye), [peə] - "pair" (pair) and "pear" (pear) and many others. Here, due to the influence of lexical interference, first of all there are difficulties in perceiving and understanding the text by ear. More "studied" units "displace" less studied or less frequently encountered ones, thereby preventing the correct interpretation of the text. This phenomenon is closely related to phonetic interference. Here, too, great attention should be paid to the context of the listening.

As noted above, syntagmatic relations at the lexical level are associated with the norms of compatibility of lexemes in a particular language. The result of lexical interference is often a violation of the norms of word compatibility of the studied language. Russian Russian words are often associated with discrepancies in the seminal composition of English and Russian words: the lexical meaning of the words of English and Russian languages may be close, but differ in the presence or absence of any seme. Consider the following example: "I think people should eat healthy food, be active and often visit a doctor." From the point of view of lexical compatibility, the phrase "to visit a doctor" is incorrect, because the meaning of the verb "to visit" in English can be defined as "to go to a place in order to look at it, or to a person in order to spend time with them" - it actualizes the sema "visit, spend time together", which is not in the Russian "go to the doctor / visit the doctor". In this case, it would be appropriate to use the stable expression "to see a doctor" [2].

Lexical compatibility can be disrupted when the lexical units of the Russian and English languages converge on the basis of their external form - phonetic or graphic similarity. For example, a Russian student studying English builds the

following statement: "Your body will stay stronger" (meaning "Your body will become stronger"). The communicant uses the verb "stay" in the unusual meaning of "become", which in English is expressed by the verb "become". This is due to the fact that the words "stay" and "become" have an external similarity, and, on this basis, "got closer" in the mind of a bilingual, as a result of which the English verb was endowed with a new meaning. This phenomenon is often called interlanguage paronymy.

Russian students very often "calculate" (word for word translate) certain phrases and expressions into English, believing that there are similar equivalents in the language being studied. This, of course, manifests interlanguage lexical interference, which also leads to a violation of lexical compatibility. Here are some examples: "bright example" (instead of "illustrative / clear example"), "time belt" (instead of "time zone"), "rude mistake" (instead of "bad / serious mistake"), "honey month" (instead of "honeymoon"), "on air" (instead of "in the open air" or "outside") and others [3].

So, when it comes to the violation of the lexical compatibility of words in the studied language, it is more common to talk about interlanguage lexical interference, but situations of intra-linguistic influence are also possible.

Sometimes, under the influence of interference by students parts of the word are "calculated", which leads to the "invention" of new lexemes, for example: "abbreviation" instead of "abbreviation" or "partition" instead of "partition" (based on similar "nature" - "nature", "culture" - "culture", "caricature" - "caricature" and In this case, the interference is of a mixed nature and it cannot be called exclusively lexical. Most often it is defined as lexico-morphological or even morphological

References:

1. Луговец В.В. Принципы преодоления интерференции русского языка при изучении английского языка (лексический аспект). – СПб., 2016. – 57 с.
2. Меденцева Н.П. Лексическая интерференция в английской речи русскоязычных учащихся. – М., 2014. – стр. 840-844.
3. Styles S.J. Priming and Lexical Interference in Infancy. – Oxford, 2017. – 10 p.

UDC 37

METHODS OF FORMING LEXICAL COMPETENCE OF STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS

Нышан Ж. С., Қазбекова Н. Б., Нурсейт М. Е., Байлар Н.Ж.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақалада шет тілі сабақтарында студенттердің лексикалық құзыреттілігін қалыптастыру әдістері туралы зерттелді

Резюме: В статье исследованы методы формирования лексической компетентности студентов на уроках иностранного языка

Successful development of reading, speaking or listening comprehension skills is impossible without solid knowledge and skills in the field of vocabulary, because it is used to receive and transmit information. In this connection, it is necessary to pay much attention to work on vocabulary in foreign language classes.

It is worth noting that while working on vocabulary a student should be ready not only to use his vocabulary correctly and situationally. Here we are also talking about his/her preparation to work with gaps in knowledge, which can be eliminated both during communication and exercises, and during work with dictionaries of different types. It is worth noting that while learning a foreign language, learners may get the impression that learning vocabulary means mastering vocabulary (which, of course, is wrong) or they may come to believe that vocabulary is just an interweaving of certain words, and the use of a word often requires the use of a specific lexical unit. Therefore, it is important to prepare students from the very beginning to acquire vocabulary correctly.

In the process of building lexical competence, word practice, i.e. systematic practice, is of great importance and should be organized according to certain principles. At the same time, it is assumed that exercises for the formation of lexical competence are aimed at making lexical units serving for the realization of communication available not only receptively, but also productively. Thus, the use of various methods and techniques for the formation of lexical competence will allow students to retrieve from memory the words captured earlier in certain situations of communication, either for understanding or for expressing the content, meaning.

Based on the above, we can conclude that in the process of teaching a foreign language, methods and techniques of forming lexical competence are of great importance. Let's consider them in detail [1].

Exercises remain the main assistant in learning at any stage of mastering a foreign language. An exercise always has a goal. Undoubtedly, some exercise can give a side effect. But one exercise never gives the final effect. In order to facilitate the student's task, the exercises are of a playful nature, for example, "Buchstabensalat", "Streik der Vokale", "Silbentausch", "Rätsel". Once vocabulary units have been introduced, they should be repeated several times so that they are memorized and not forgotten.

Lexical exercises involve the control of already known vocabulary and its connection with new structures. Such exercises can be controlled by the teacher (e.g. lexical tests) or by the students (independently, e.g. with the help of a computer program).

Vocabulary work is a very important method of forming lexical competence. The dictionary plays an important role not only in building vocabulary, but also in the correct memorization and spelling of the studied words. Pupils learn to determine the correct meaning of each word, phrase and their grammatical usage, and begin to use various turns in their entirety. Middle school students can work independently with the dictionary, and students from 10th grade can use a monolingual dictionary.

Flashcards can also be used to build vocabulary, pronunciation, intonation and even grammar (unconsciously). Images, in addition to the meaning of a word, carry

cultural connotations and features, can display traditions, and identify similarities and differences between different cultures, which is also necessary to understand situations where a word should be used. The use of flashcards offers many opportunities for the formation of lexical competence in the process of teaching a foreign language.

As we know, isolated learning of individual words is ineffective, so it is recommended to use so-called associative (network) learning. Using the Mindmaps method, instead of simply memorizing individual words, students learn thematic groups of words that are in certain connections with each other. This method can be used either individually, in groups or with the whole class on the board. But it is important that each student understands this method and can perform it independently.

An example is the topic "Tiere". Each student takes a piece of paper for himself and writes the main concept in the middle in the center of the sheet. Now, based on this term, he has to add branches to be filled with child terms, e.g. "Zoo", "Affe", "Bär". Thus, a multi-level network of words related to the main concept gradually emerges.

It is worth noting that children build their lexical competence even as they create these word networks, as they look to see which word is appropriate for the topic and in what logical relationship it is to other words.

Poems and rhymes can also help build lexical competence. After thoroughly working through the text, students memorize words and sentence structures through lots of repetition. As a rule, working with poems brings unexpected results even for the teacher. By using this method,

he can realize how creative the children in his group are, as it is different from the sometimes rigid forms of learning activities, and also get good opportunities for differentiated work. When working with poems and rhymes, all students can learn something and everyone gets some product, regardless of how well the student knows the foreign language [2].

Poems and rhymes are easy to memorize and have features such as rhythmicity and sound repetition. Memorizing poems usually gives students pleasure. And what is experienced emotionally positive, for a long time remains in memory, leaving a trace in the mind of the child. The teacher's task in such a situation is to control whether the student pronounces the material correctly.

Didactic lexical games are a very good and effective means of memorizing and strengthening vocabulary. Any game is a fun, natural, voluntary activity, something that children do with pleasure. However, through games, students can also recognize and reinforce their basic skills.

Games in foreign language lessons greatly energize and motivate students. Didactic games create a natural situation, help more shy students overcome psychological obstacles in using foreign language and effectively increase the student's time spent in active foreign language use in the classroom. They help to create a friendly atmosphere in the classroom that promotes students' activities, make

them happy and help to practice, reinforce and repeat lexical units throughout the games.

There are different variations of vocabulary building and consolidation games. These can be quick warm-up games, different variations of classic games such as Memo-Spiel, Reihenspiele, Quartet; word search and guessing games - letter squares, crosswords, pantomimes; word formation games; games with contextualized words - finding adjectives for nouns, texts with gaps, stories, etc.

A.A. Mirolyubov offers an interesting method for better memorization of vocabulary called "Secret Words". Pupils are given several "secret words" with transcription and translation, which they will need for the next lesson. Pupils have to learn them at home in order to use them in class. Students love mysteries and so learning vocabulary will become a fun activity for them. Even the laziest ones will try to memorize these words in order to be in an advantageous position in the next lesson (success situation). Sometimes you can make the task a little more difficult: give out sheets with secret words, but in some places instead of transcription or translation draw blots or raindrops, as if a spoiled message. Children in this situation have to fill in the gaps on their own.

Success-based foreign language teaching will help to effectively utilize the potential of all available approaches to vocabulary work, to enable students to intelligently choose their own foreign language learning strategies. With the rapid development of the Internet's capabilities, tools for more informal learning have proven themselves to be very popular with learners and represent an interesting complement to more formalized schooling. There are many opportunities to practice vocabulary on the Internet, such as vocabulary databases, articles on specific topics, crossword puzzles, worksheets and vocabulary exercises, riddles, games, foreign language forums, etc.

Cell phones are increasingly becoming an important part of our daily lives. Thus, the use of digital media is constantly increasing. Today, it is safe to say that almost all students have a TV, computer, Internet and a cell phone in their home. The concept of "mobile learning" refers to learning through mobile devices and software applications and is used synonymously with the English term "M-Learning". It means that learners, thanks to mobile devices, can learn almost anywhere and anytime.

There are many apps aimed at building both lexical and any other competency. Developers create their own materials for learning foreign words, using for better memorization images, videos, definition and pronunciation of the word the learner wants to learn. As practice shows, mobile learning cannot completely replace work in the classroom, but as a method of forming lexical competence, used periodically, it is quite effective.

One of the non-traditional teaching methods is the method of associations or the method of key words. In our opinion, it is particularly relevant when learning a second foreign language. This method is not widespread enough among the techniques and methods traditionally used in foreign language lessons and is not described in too much detail in methodological literature.

The associative method uses associative images. One of the main requirements for associative images is their connection by some common feature. The associative connection can be, for example, by color (black - white / schwarz - weiß), shape (square / quadratisch), size (big - small / groß - klein).

As for the second foreign language, the process of acquiring new words can be even easier. For example, while studying the topic "Colors" the teacher can draw an associative line between German and English (white -weiß, red - rot, blue - blau, etc.) [3].

Based on all the above, we can draw the following conclusion: the use of effective methods and techniques for the formation of lexical competence in foreign language lessons can improve the quality of knowledge and achieve better performance, increase motivation to learn a foreign language, develop cognitive interests.

References:

1. Иностранный язык в системе школьного филологического образования (концепция) / И.Л. Бим, М.З. Биболетова, А.В. Щепилова, В.В. Копылова // Иностранный язык в школе. - 2009. - № 1. - С. 4-8.
2. Гальскова, Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам / Н.Д. Гальскова. - М. : АРКТИ, 2003. - 307 с.
3. Петрова Л.П. Использование компьютеров на уроках иностранного языка потребность времени // Иностранные языки в школе. - 2005. - №5. - С.57. 31Полат Е.С. Современные педагогические технологии. - Обнинск: Титул, 2010. - С. 330-371.

УДК 378(075.8):811.161.1.

ДЕЛОВОЙ ЭТИКЕТ

Полат Ұ.Ж., Өміртай А. М.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Аталған мақалада адамдардың бизнесте табысты болуы үшін іскерлік қарым-қатынас нормалары туралы айтылады.

Summary: The article talks about the rules of business communication for the success of people in business.

Деловой этикет - совокупность правил и норм общепринятых в деловой сфере и международном экономическом сотрудничестве, которые регламентируют нормы делового общения (порядок встреч и проводов делегаций, подписи документов, деловой переписки, проведения мероприятий.)

Одной из составляющих делового этикета является деловой протокол.

Деловой протокол основан на дипломатическом протоколе и является совокупностью правил, традиций и условностей, соблюдаемых официальными лицами и представителями бизнес сферы.

В деловом этикете сочетаются некоторые правила воинского, светского и дипломатического этикета. В отличие от правил светского этикета, в деловом этикете привилегии не отдаются основываясь на возрасте и поле человека.

На первом месте в деловом этикете стоит приоритет субординации. Деловой этикет может подразумевать такие пункты, как: неразглашение конфиденциальной информации, пунктуальность и точность в исполнении обязанностей, соблюдение субординации, доброжелательность в общении. Важно понимать, что современный этикет наследует обычаи практически всех народов. В своей основе эти правила поведения являются всеобщими, так как они соблюдаются представителями самых разных социальных слоев, существующих в современном мире.

Каждая страна вносит в этикет свои поправки и дополнения, обусловленные спецификой ее исторического развития, общественным строем, национальными традициями и обычаями. Без соблюдения этих норм невозможны политические, экономические, культурные отношения.

Знание правил делового этикета, принятых в других странах, помогает избежать ошибок и неприятных ситуаций при налаживании деловых контактов, в то время как пренебрежение национальными нормами и традициями может привести к разрыву деловых отношений после первого же рукопожатия. Имидж профессионала формируется не сразу и деловой этикет, вместе с опытом, играет в этом не последнюю роль. О человеке судят по делам его, по его поведению и умению выстраивать грамотные отношения в деловой среде.

Несколько правил делового этикета:

Время - деньги

Пунктуальность, уважение к чужому времени и грамотное владение основами тайм-менеджмента – основа основ в деловом мире.

Соблюдение дресс-кода

Главное - одеваться соответственно вашему окружению на службе, не выбиваясь из контингента работников вашего уровня. Ваша одежда должна демонстрировать ваш вкус. Первое впечатление о человеке легко сложить по его внешнему виду: деловой костюм, аккуратная прическа. Внешний вид определяет статус и положение в обществе, может рассказать о характере и внутреннем мире больше чем его слова.

Грамотная речь, деловой стиль письма

Деловая речь по существу, без «воды», без лирических отступлений – дар делового человека.

Использование слов-паразитов, вводных слов, повторов, кривляния, искажение голоса, пародийность в деловом мире - запрет.

Умение слушать и слышать оппонента

Редчайший дар, данный от природы: умение услышать другого, понять его. В бизнесе этот дар приносит миллионы, у него есть точное определение – слух на деньги.

Деловому человеку, для того чтобы преуспеть, надо овладеть и искусством риторики, то есть мастерством красноречия. Очень важно следить и за своей дикцией - произношением и интонацией. Никогда в деловом общении

не употребляйте жаргонных словечек и оскорбительных выражений; учитесь слушать других и при этом показывать, что вам интересно.

Телефонный этикет

К телефонному разговору нужно готовиться заранее: подготовить вопросы, которые необходимо задать собеседнику, уточнить время, имена, даты, которые могут понадобиться в разговоре.

Отношение в коллективе между сотрудниками

Стремитесь всегда терпеливо выслушивать собеседника, учитесь уважать чужое мнение и понимать его, избавляйтесь от нетерпимости к инакомыслию. Никогда не унижайте оппонента, имейте в виду, что рано или поздно вы столкнетесь с человеком, который будет вынужден поступить с вами также.

Поддерживайте положительный образ (имидж) делового человека.

Он может быть различным: от «человека приятного во всех отношениях» до надежного партнера, но крайне неприятного и некультурного человека. Создавая свой имидж, в первую очередь нужно думать о том, как вы будете выглядеть в глазах окружающих.

Деловые жесты

Многие из типичных ошибок в коммуникации люди совершают неосознанно, по привычке или от излишней эмоциональности – поэтому своим жестам, мимике и интонациям следует уделять повышенное внимание: излишняя жестикуляция при разговоре не приветствуется. Жесты должны быть сдержанными – собеседник может смутиться чрезмерная экспрессия. Дверь за собой следует закрывать мягко. Уйти, хлопнув дверью, – значит проявить невоспитанность или агрессию. Не поворачивайтесь спиной к собеседнику или к кому-либо, находящемуся поблизости. Не делайте шаг вперед, если собеседник делает шаг назад – тем самым он, возможно, бессознательно пытается дать понять, что вы вторгаетесь в его личное пространство. Разговаривая, не пожимайте плечами – собеседнику может показаться, что вы сомневаетесь в его словах. На протяжении встречи не стоит смотреть на часы – окружающим может показаться, будто вы тяготитесь общением и спешите уйти.

Список использованной литературы:

1. М.В. Бельдова, А.В. Рогова, Б.А. Шардаков. Деловой протокол и этикет. Практика применения. — ООО «Профессиональное издательство», с. 9.
2. М.В. Бельдова, А.В. Рогова, Б.А. Шардаков. Деловой протокол и этикет. Практика применения. — ООО «Профессиональное издательство», с. 24.
3. М.В. Бельдова, А.В. Рогова, Б.А. Шардаков. Деловой протокол и этикет. Практика применения. — ООО «Профессиональное издательство», с. 28.
4. Гальперин И.Р. Деловое письмо, с. 189.
5. М.В. Бельдова, А.В. Рогова, Б.А. Шардаков. Деловой протокол и этикет. Практика применения. — ООО «Профессиональное издательство», с. 17

THINKING THROUGH THE USE OF CRITICAL THINKING TECHNOLOGY INCREASE THE INTEREST OF STUDENTS WITH DEFFERENT ABILITIES IN THE LESSON

Рахманкулова Х.С., Рахим А.Б., Сарсенбай А.М., Садыкова А.Б.
Университет«Мирас»,г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада оқушылардың сыни ойлауын дамыту қажеттілігі туралы айтылады, "сыни ойлау" ұғымы анықталды, сыни ойлауды дамыту үшін әртүрлі әдістер мен әдістерді қолдану мысалдары келтірілген.

Резюме: В статье идет речь о необходимости развития критического мышления школьников, определено понятие «критическое мышление» приведены примеры использования различных методов и приемов для развития критического мышления.

Critical thinking is independent thinking. Each student formulates his own ideas, assessments and beliefs independently of the others. Thinking can be critical only when it is of an individual nature. Students should have enough freedom to think with their own heads and independently solve even the most difficult questions.

Critical thinking does not have to be completely original: we have the right to accept another person's idea or belief as our own. We are even pleased to agree with someone else's opinion - it seems to confirm our rightness. It's not uncommon for a critically minded person to share someone's point of view. But the main thing is that everyone decides for himself which point of view to agree with. Independence, therefore, is the first and perhaps the most important characteristic of critical thinking [1].

Information is the starting point, not the end point of critical thinking. Knowledge creates motivation, without which a person cannot think critically. As they sometimes say, "it's hard to think with an empty head." To generate a complex thought, you need to process a mountain of "raw materials" - facts, ideas, texts, theories, data, concepts. You can think critically at any age: not only high school students, but even first graders have accumulated enough life experience and knowledge for this. It is thanks to critical thinking that the traditional process of cognition acquires individuality and becomes meaningful, continuous and productive.

Critical thinking involves asking questions and understanding the problems that need to be solved. Human beings are curious by nature. We notice something new - and we want to know what it is. A genuine cognitive process at any stage of it is characterized by the desire of the knower to solve problems and answer questions arising from his own interests and needs. Teaching will be much more successful if students formulate problems based on their own life experience and then solve them, using all the opportunities that the school provides them [2]. Thanks to critical thinking, teaching turns from routine "schoolboy" work into purposeful, meaningful activity, during which students do real intellectual work and come to the solution of real life problems. By collecting data, analyzing texts, comparing alternative points of

view and using the opportunities of collective discussion, they search and find answers to their questions.

Critical thinking strives for convincing argumentation. A critically thinking person finds his own solution to the problem and supports this decision with reasonable, reasoned arguments. He is also aware that other solutions to the same problem are possible, and tries to prove that the solution he has chosen is more logical and rational than others.

Every argument contains three main elements. The center of the argument, its main content is the statement. The statement is supported by a number of arguments. Each of the arguments, in turn, is supported by evidence. Statistical data, excerpts from the text, personal experience, and in general anything that speaks in favor of this argument and can be recognized by other participants in the discussion can be used as evidence.

Critical thinking is social thinking. Every thought is tested and honed when it is shared with others. Therefore, working in line with critical thinking, I always try to use all kinds of paired and group work in my classes, including debates and discussions, as well as various types of publications of students' written works

Critical thinking can be embodied in various types of educational activities, but the best of them, it seems to me, is written work. In writing, the process of thinking becomes visible and, therefore, accessible to the teacher. The writer is always active. He always thinks independently and uses all the knowledge he has. He builds a decent argument to support his opinion. For students, writing is a difficult, or rather, the most difficult part of the learning process. In the course of work, which may include brainstorming, actually writing, refining, editing and "publishing", that is, publishing the resulting text. For schoolchildren, it is valuable that the teacher treats their work with interest and respect, and that they themselves have the opportunity to share their thoughts with classmates, teachers, parents, and even with people they do not know at all. For all these reasons, I am deeply convinced that writing is the most effective means of teaching critical thinking [3].

There is an acute problem - how to teach thinking?

Critical thinking means the following: to think critically means to manifest and use research methods: to put questions before oneself and to carry out a systematic search for answers.

Critical thinking works on many levels, not content with facts, but revealing the causes and consequences of these facts. Critical thinking presupposes polite skepticism, doubt of generally accepted truths. Critical thinking means developing a point of view on a certain issue and the ability to defend this point of view with logical arguments. Critical thinking involves paying attention to the opponent's arguments and their logical comprehension [4].

There is a connection between thinking skills and democratic civic consciousness. The didactic activating and developing complex of this technology opens up new fundamental approaches and trends in solving the issues of "what" and "how" to teach students today: training is conducted primarily on generalized knowledge, skills and ways of thinking. Generalized characteristics of the skills

formed in technology: the ability to work in a group; the ability to graphically arrange text material; the ability to creatively interpret the available information. There is a possibility of unification, integration of individual disciplines; variability and differentiation of learning; positive stimulation of learning is used; such features as a focus on self-realization, satisfaction of the need for self-affirmation, reflection, in the development of their own individual learning technology. The basic model of critical thinking technology takes into account the psychology of a person, the peculiarities of his cognition. The cognitive process must go through three stages: challenge, comprehension and reflection.

It is known that up-to-date information is well absorbed. Stimulating interest in new knowledge occurs through the "extraction" of what is already known and clarifying the questions that have arisen. The questions that have arisen cause a need for new knowledge. The call prepares, adjusts to the information and the process that will be offered at the next stages of work. This stage contributes to the emergence or strengthening of motivation in the knowledge of new material studied at the second stage. The comprehension stage involves the introduction of new information. The last stage in the basic model of critical thinking - reflection - is particularly significant, because it is here that creative development takes place, awareness of already newly acquired information. All stages are not just interconnected, but also interdependent.

Critical thinking technology offers certain methods, strategies and techniques in the step-by-step implementation of each stage of the lesson. There are specific techniques and strategies for working at the challenge stage, at the comprehension stage and at the reflection stage. Each technique, strategy in critical thinking aims to reveal the creative potential of the trainees.

The conscious use of the techniques and methods proposed by the NPCM technology gives excellent results in the process of developing independent thinking of trainees.

Critical thinking strategies try to avoid an approach where the teacher and his subject are placed above the collective of students, when the subject itself is put at the forefront, and not the person who needs to be taught. When a student is at the center of the learning environment, teachers turn from "distributors" of knowledge into "organizers and conductors" who create opportunities for students to acquire this knowledge.

Modeling of situations that stimulate students to express their point of view, to interact with others, to accept someone else's point of view in one case, the ability to argue to defend their opinion in another is based on knowledge of thinking processes and contributes not only to the qualitative assimilation of the material and its critical comprehension, but also to the development of social skills.

The technology can be considered integrating, it summarizes the achievements of many technologies. It provides both the development of thinking, and the formation of communicative abilities, and the development of the ability to work independently.

The advantage of this pedagogical technology is that the implementation of its basic provisions leads to the full satisfaction of many requirements of the Law on Education :

- it ensures 100% achievement of learning goals by all students, at least at the mandatory first level of assimilation, which corresponds to the fulfillment of the minimum requirement of the State Standard, the developing principle of learning is provided by performing tasks of a higher level of assimilation, in which it becomes possible to develop the natural abilities of students, to identify gifted children.

- the principles of democratization and humanization of education are observed.

- an atmosphere is created for the growth of self-esteem of the individual, strengthening her self-confidence, satisfying the basic need - the need for self-esteem.

I will focus on those techniques that interested me, which I use in my lessons. Let me remind you that the basic model of technology fits into the lesson and consists of three stages (stages): the stages of challenge, the semantic stage and the stage of reflection.

The first stage is a "challenge", during which students activate their previous knowledge, arouse interest in the topic, and determine the goals of studying the upcoming educational material.

The second stage – "comprehension" - is meaningful, during which the student's direct work with the text takes place, and the work is directed, meaningful. The reading process is always accompanied by the student's actions (marking, tabulating, keeping a diary), which allow you to track your own understanding. At the same time, the concept of "text" is interpreted very broadly: it is a written text, a teacher's speech, and video material.

The third stage is "reflection" - reflection. At this stage, the student forms a personal attitude to the text and fixes it either with the help of his own text or his position in the discussion. It is here that an active rethinking of one's own ideas takes place, taking into account newly acquired knowledge.

Список использованной литературы:

1. Заир-Бек С., Муштавинская И. Развитие критического мышления на уроке. Пособие для учителя. — М., 2014.
2. Критическое мышление: технология развития: Пособие для учителя / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек. — СПб: Альянс «Дельта», 2015.
3. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие. М. 2018
4. Бутенко А. В., Ходос Е. А. Критическое мышление: метод, теория, практика. — Красноярск: 2016. — 102 с.

COMPETENCE-BASED APPROUCH IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Рустем Д. С., Утепов Д.Х., Хаджиева Н. С.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Автор бұл мақаласында оқушылардың оқу іс-әрекетін белсендірудің, шет тілін үйренуге деген ынтасын арттырудың және белсенділігі мен шығармашылығын дамытудың бір жолы – шет тілін оқытудағы құзыреттілік әдіс деп есептейді. Мақалада мектеп оқушыларына шет тілін құзыреттілік көзқарас тұрғысынан оқытудың ең тиімді әдістері мен тәсілдері анықталған.

Резюме: В данной статье автор считает, что одним из способов интенсификации учебной деятельности учащихся, повышения уровня их мотивации к изучению иностранного языка и развивающих активность и творчество является компетентный подход при обучении иностранному языку. В статье определены наиболее эффективные методы и приемы обучения школьников иностранному языку с позиций компетентного подхода

The change in the socio-political situation, the development of international contacts in all areas, the consolidation of these contacts and international integration have led to an increase in the role and importance of the skills and abilities of genuine foreign language communication. Rapid socio-economic progress dictates high requirements for the quality of teaching a foreign language in educational institutions, since each new generation of students must rise to a higher level of foreign language proficiency. The change in the socio-cultural context of a foreign language, the new demands of students regarding the level of proficiency in it necessitate a qualitative change in training. In connection with the modernization of domestic education, one of the most important tasks facing educational institutions is the formation of key competencies, the issue of a competency-based approach in education becomes especially relevant.

Knowledge of a foreign language gives the future specialist access to foreign sources of information, without which the activity of a graduate is currently unthinkable. The ability to work with original literature in the specialty includes obtaining the information contained in the text, its critical reflection, generalization, analysis and assessment of reliability. Foreign language competence ensures the student's readiness to actually use the acquired knowledge in a professional environment. The concept of "competence" comes from the Latin word *competere*, which means to fit, correspond. In a general sense, it means compliance with the requirements, established criteria and standards in certain areas of activity and in solving a certain type of task, possessing the necessary active knowledge, the ability to confidently achieve results and control the situation [1].

Speaking of competencies, it is necessary to clarify the concept of "competence" - a set of competencies, that is, observable manifestations of successful productive activity. Competence is a complex personal resource that provides the possibility of effective interaction with the outside world in a particular area and depends on the competencies necessary for this. And what is meant by a competency-

based approach? The competency-based approach in education is understood as a teaching method that is aimed at developing students' abilities to solve a certain class of professional tasks in accordance with the requirements for personal professional qualities: the ability to search, analyze, select and process the information received, transmit the necessary information; possession of the skills of interaction with other people, the ability to work in a group; possession of mechanisms for planning, analysis, self-assessment of one's own activities in non-standard situations or in conditions of uncertainty; knowledge of methods and techniques for solving problems that have arisen [2].

The competence-based approach imposes certain requirements on students and their level of foreign language proficiency. In this regard, there are basic and advanced competencies in students. At the basic level, language proficiency is assumed as a means of communication (a certain vocabulary, knowledge of basic grammatical structures, knowledge of the laws of the functioning of the language, familiarity with the cultural environment, etc.).

The advanced level assumes that students will use a foreign language to solving practical problems, for example, to search for the necessary information on the profile of their specialty. This level is interdisciplinary in nature and is assessed by the achieved result, and not only by the correctness of the use of certain grammatical structures and active vocabulary. The main means of forming key competencies in the study of a foreign language are various technologies, forms and teaching methods. These forms and methods include: the teacher's monologue; frontal-individual survey; informing conversations; independent work with the textbook on the instructions of the teacher; film demonstration; traditional control work. Researchers of the competency-based approach to learning offer several classifications of key competencies:

- 1) value-semantic,
- 2) general cultural,
- 3) educational and cognitive,
- 4) informational,
- 5) communicative,
- 6) social and labor,
- 7) personal improvement.

Each of the competencies includes a large complex of knowledge, skills, abilities and values [3].

Let us consider this classification in more detail.

1. It demonstrates what his value orientations are, whether he is able to understand his role and purpose in the world, whether he can choose settings for his decisions and actions, whether the student is responsible for choosing a decision. Pupils master this competence by participating in moral conversations, in situations of moral choice of actions.

2. General cultural competence allows students to join the dialogue of cultures, to find out the cultural foundations of family, social, social phenomena and traditions, the role of science and religion in human life. At the same time, this competence shows how competent the student is in the everyday, cultural and leisure sphere (for

example, in organizing free time). In terms of learning foreign languages, we are talking about the formation of sociocultural competence, which is considered: and specific in the development models of the studied and native languages; - find, compare and generalize cultural information obtained from different sources and in different languages; - build speech interaction in accordance with the norms adopted in a particular culture, taking into account speech specificity.

3. Educational and cognitive competence includes elements of logical, methodological, educational activities, correlated with real cognizable objects. This includes the knowledge and skills of organizing goal-setting, planning, analysis, reflection, self-assessment of educational and cognitive activity. So, for example, students are invited to re-check their own work (grammar test, essay), already checked by the teacher, but without corrected errors. The teacher discusses in detail with them the reasons for the appearance of errors, the students work on the mistakes, do a number of exercises aimed at better assimilation of the material, analyze the inaccuracies of style and form. At the next stage, they perform repeated work, taking into account all previous remarks.

4. Information competence provides the skills of the student's activity in relation to the information contained in educational subjects and educational areas, as well as in the world around them. It is information competence in the modern world that is the key to successful implementation in various areas of communication, including professional ones. To do this, you need to: - find the necessary information in various sources, both on paper and on electronic media in different languages; - select the necessary information, highlighting the main and secondary; - determine the degree of reliability of information by comparing with information from other sources and put it under doubt; - effectively use the information received; - save information, protecting it from unwanted users. Children master this competence in role-playing games, when writing questionnaires and letters.

6. Social and labor competence is closely related to communicative competence. Social and labor competence directs the ability to master various social roles in the sphere of civil and social and social and labor activities. The main method is role play, during which students not only practice using language skills, but also prepare themselves for future social roles [4].

7. The competence of personal self-improvement is aimed at self-regulation and self-support. In this formation, the teacher himself, his style of communication with people, his spiritual values and priorities play an important role. It is these key competencies that make it possible to form the student as a subject of educational activity and educate his personality. A competency-based approach to teaching a foreign language requires a creative approach to the organization and construction of the educational process, the creation of conditions for the formation and development of practical skills and abilities in foreign language speech [5].

Thus, the competence-based approach in teaching a foreign language is developing as an alternative to traditional learning, in the process of which knowledge, skills and abilities are acquired, limiting their practical application in the future professional activities of students and insufficiently taking into account the

essence of the competence of a modern person in the conditions of free market competition. Before you start using the competence-based approach in teaching a foreign language, you must meet the following requirements.

First, you need to familiarize students with the essence and content of the competence-based approach. Students must master certain intellectual, creative and communication skills. This means that they must be able to work with the text (highlight the main idea, search for the necessary information in a foreign language text), analyze information, make generalizations and conclusions, be able to work with a variety of reference material, and also be able to lead a discussion, listen and hear interlocutor, to defend one's point of view, to support it with weighty arguments, to be able to compromise with the interlocutor, to be able to concisely express one's thoughts.

The competence of personal self-improvement is aimed at self-regulation and self-support. In this formation, the teacher himself, his style of communication with people, his spiritual values and priorities play an important role. It is these key competencies that make it possible to form the student as a subject of educational activity and educate his personality. A competency-based approach to teaching a foreign language requires a creative approach to the organization and construction of the educational process, the creation of conditions for the formation and development of practical skills and abilities in foreign language speech. Therefore, it is necessary to strive to create such conditions in the classroom when the assimilation of language material by students is carried out in a natural way, in the process of communication between the teacher and students in life situations that we model in various ways.

References:

1. Архангельский С.И. Учебный процесс в высшей школе, его закономерные основы и методы. – М.: Высшая школа, 1980. – 368 с. 2. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М.: Изд-во ИКАР, 2009. 3.
2. Андриенко А.С. Развитие иноязычной профессиональной коммуникативной компетентности студентов технического вуза (на основе кредитно-модульной технологии обучения): Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Анжела Сергеевна Андриенко. – Ростов н/Д, 2007. – 282 с.
3. Бурак А. Г. К вопросу о способах семантизации фразеологизмов на занятиях по РКИ. Карповские научные чтения: сб. науч. ст. №5. в 2 ч. Ч. 1 – Минск: Белорусский Дом печати, 2011. – С.79-83.
4. Боженко Н.Г., Колосова Ю.С., Приходько А.С. Фразеологизмы в английском языке. Дидактические материалы для учителей английского языка. Троицкое, 2013. – 60 с.
5. Веретенников А.А. Проблемы семантизации лексики в аспекте педагогической лексикологии. Человек в современном мире. Human in the modern world. Вестник Российского нового университета. – 2016. – №2. – С. 42-49.

DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATION SKILLS USING GAMES

Салимжонова Ф.И.

Научный руководитель: Мамаева М.Э.

Ташкентский филиал РЭУ им. Г.В. Плеханова г. Ташкент, Узбекистан

Түйін: Мақалада екі негізгі сұрақ қарастырылады: тілдік ойындар оқушылардың сөйлеу дағдыларын жақсартуда қанишалықты тиімді және ойын барысында студенттердің тәжірибесі қандай. Нәтижелер студенттердің сөйлеу дағдыларын дамытуға тілдік ойындардың маңыздылығы мен оң әсерін көрсетеді.

Резюме: В статье рассматривается два основных вопроса: насколько эффективны языковые игры в улучшении навыков говорения обучающихся и каков опыт студентов во время игры. Результаты иллюстрируют важность и положительное влияние языковых игр на развитие навыков говорения у студентов.

Knowledge and mastery of foreign languages is an important tool in everyone's life. It is the means by which people express their feelings, thoughts, ideas and aspirations, and achieve success.

Language is a powerful weapon that people use in everyday life to communicate. People need the knowledge and mastery of language to talk to others, listen to others, read and write. It helps people pass information from one generation to another and create a rich cultural heritage [1].

Although speaking a foreign language is indeed important, conducting a speaking class can often be a challenging process, regardless of the level of the learners. Teachers face many challenges, in teaching fluency in a foreign language. Spoken language is one of the difficult skills to learn. Not only teachers but also learners face difficulties in learning a foreign language. Mostly students feel demotivated to learn the language because of the teaching methods. There are also learners facing anxiety and shy to speak in front of the audience. Teachers should introduce methods and activities to minimize the problems encountered in teaching and learning speaking skills. In speaking classes, the teacher should ensure that learners are able to communicate during the class, so they can use an outgoing approach that focuses on real-life communication. Instead of focusing on the structure of language, teachers should focus on the functions of language. Nevertheless, the teacher should be able to capture the learners' attention by providing interesting and fun activities that motivate them to speak in class voluntarily.

Games are one of the solutions to teachers' problems in developing speaking. Teachers can help students to use foreign language in real-life situations through games instead of just focusing on the structure of the language.

Teaching a foreign language through games is one of the best ways to engage and motivate learners while achieving success. Hence, the use of games is useful for classes at any language level, although they can serve different purposes and can be used in different ways. Various studies have been conducted on the role of “play” in

foreign language learning class and how learning can take place through games [2]. Not surprisingly, many researchers and educators support the use of language games in the class because of the many benefits. One of these benefits is that learners are motivated to learn a language when they are in a game. Mac Cullum considers games as a stimulant to arouse learners' interest and one of the most effective methods of motivation. Similarly, Wright, Betteridge and Buckby point out games as an effective means of maintaining learners' interest [3].

According to A.V. Konyshva, the use of game forms in teaching makes the educational process more meaningful and of higher quality, as the game draws in active cognitive activity of each student individually and all together, due to this it is an effective means of managing the learning process;

- learning in the game is realized through the students' own activity, it is a special kind of practice, in the process of which 90% of information is assimilated;
- the game is a free activity that gives the opportunity of choice, self-expression, self-determination and self-development to its participants;
- the game has a certain result and stimulates students to achieve the goal, i.e. to win, and to realize the way to achieve the goal;
- all participants are equal in the game (there are no bad or good)
- the result depends on the players, their level of preparation, abilities, endurance, skills, character;
- the impersonal learning process in the game acquires personal significance; the competitive nature of the game attracts students;
- the pleasure that students get from the game creates a sense of satisfaction in foreign language classes and increases the desire to study the discipline;
- there is always a certain mystery in the game - an unreceived answer, which activates the thinking activity of the learner, pushes him/her to search for an answer;
- the game has a special role in the system of active learning: it is synthetic, as it is both a method and a form of learning organization, synthesizing almost all methods of active learning [4].

Students' anxiety about language learning decreases as games are used, which is another benefit associated with games. According to Stephen (1981), students are stressed in language classes because they think they have to master the unfamiliar language they are learning. In addition, learners are too worried that their instructors will criticize and punish them for mistakes. At this stage, games are useful because they reduce anxiety, increase positive emotions, and boost confidence

A crossword puzzle, according to Wahyuningsih, is a game in which words, guessed by their definitions, fit into a diagram of white and black squares. The crossword puzzle has words written horizontally (clues across) and words written vertically (clues down). The pattern of black squares is usually used to separate each word from neighboring words. Correct spelling is required to correctly decode the crossword puzzle, which for learners may mean practicing vocabulary skills.

Making inferences, evaluating choices, and improving important skills needed to solve crossword puzzles [5].

And other scholars have tried to categorize the types of crossword puzzles according to the clues used. They divide them into two main categories: direct definition clues and cryptic clues. Direct definition clues include general, synonymic, antonymic, defining, and descriptive clues. The cryptic clues include anagrams, word permutations, double meanings, and so on. Most second language puzzles use clues from direct definition clues, although sometimes-cryptic clues in the form of anagrams appear. These studies claim that crossword puzzles, among other things, improve vocabulary building, spelling, and develop and test learners' knowledge of morphology.

Crossword clues range from simple clues, cryptic clues to clues that list letters in alphabetical order. In addition, crosswords can be in the form of skeleton puzzles, jigsaw puzzles, or spiral crosswords.

The use of puzzles offers learners graphic clues to enrich vocabulary or find new words. It often involves a specific topic and is favorable for learning or reinforcing vocabulary. To challenge students, instructors can create a picture puzzle with a hidden word on the material covered.

Guessing games can be used as part of a lesson for vocabulary repetition or as a fun way to give fairly controlled practice. Although they are called “games”, they provide intensive language practice, especially in questions, so they should not be considered an extra activity. Students love these guessing tasks, mainly because they have fun without realizing that they are also practicing and improving their speaking skills [6].

In addition, a description game can be used. Students can also be divided into groups or pairs. They are given three categories of words or phrases. Each group is given a set of cards face down or in an envelope. The teacher demonstrates activity by selecting a word from one of the vocabularies sets on the material covered and describes it to students until someone guesses the word. Most importantly, students cannot use the word on the card in their definitions. The students take turns playing the game. The teacher the students to what extent they follow the rule of the game.

Hence, riddles show the playful nature of language in an easily manageable form. The riddles can be complex or simple depending on the level and interest of the learners. Teachers can play with the whole class first and then try them in groups (good for groups of different ability levels).

There are many ways to think about when using motivational activities to engage learners in a group. In order to implement games in foreign language classes, teachers must consider many factors. One is choosing appropriate games for the group of learners. Philologists who have studied this problem suggest six criteria for selecting games. Number of learners in the classroom, locations, i.e. inside or outside the classroom, age level, i.e. children, teenagers or adults, language proficiency level, i.e. beginner, intermediate or advanced level, duration and content, i.e. language proficiency level, language difficulties. In addition, teachers should carefully plan how to introduce games into foreign language learning. Mc Kenty suggests that

games can be used in foreign language classes for two purposes. First, to activate background knowledge during the presentation stage, such as matching an image with target vocabulary. Second, it is used to practice language skills or learning a particular topic in the practice stage, for example, using spelling games to enrich students' vocabulary. Using games in the process of teaching and learning a foreign language, teachers should consider the above-mentioned points. Firstly, games should have a clear learning objective. It should be clear that students learn and practice in the actions and procedures of the game [7].

Teachers can also assign trainees to teams or groups. The smartest or best and those who struggle the most should be separated so that each team has an equal chance. This will also allow those who are struggling to learn from those who are more confident in what they have learned. Random grouping is not recommended because often one group may have an unfair intellectual advantage, or learners may prefer to work with their friends. Obviously, the latter option is usually not conducive to active discussion of language or learning in general.

In addition to dividing the group into subgroups, it is very important that teachers explain all necessary procedures and rules clearly and slowly. Make sure everyone listens and understands. Students should be asked to paraphrase them if necessary. For games that have been played before, the rules and procedures should be repeated and outlined before the game begins.

Thus, it can be said that the results of using games as a language learning method are mostly positive, indicating that the educational and recreational program is more effective for learners than education. Nevertheless, it is clear that the issue of foreign language proficiency should be addressed thoroughly and comprehensively in language classes, because both students and teachers agree that learners cannot comfortably speak a foreign language by playing games, which encourages learners to switch to using their own language. In addition, the use of games in foreign language classes enables learners to develop listening, monologic and dialogic speech, reading and writing skills, activates students' learning and cognitive activities and significantly increases interest in the discipline [8].

When we consider the positive effects of language games, such as reducing students' anxiety and providing meaningful language use in the classroom, this result is striking and should be studied in detail. Since students' and instructors' viewpoints may differ even on a specific issue such as learning a foreign language through games, instructors and researchers should conduct research or action research to explore students' opinions on several points to consider when teaching language and planning their classes. In such a way that they meet the individual needs of the learners. If the learners are children, language teachers should not ignore their natural instincts to play, and they should look for ways to turn education into edutainment (combining entertainment and education).

Reference:

1. <https://www.macmillandictionary.com/learn/language-quizzes/commonly-confused-words>

2. Ahmad S. P. The importance of communication skills in English. International journal of applied research, 2(3), 478-480. (2016).
3. Barinova K. V. The game as one of the effective methods of teaching foreign language speaking to elementary school students / K. V. Barinova // Innovative projects and programs in education. - 2015. - № 3. - P. 56-64.
4. Bocharnikova A.Yu. The role of cooperation between teacher and learner at the lesson of a foreign language. Science, Education, Society: modern challenges and prospects. M., 2013.
5. Lobuzova E.A., Afanasyeva O.V. Games as a way of teaching a foreign language // Bulletin of Moscow Information and Technological University - Moscow Architectural and Civil Engineering Institute, 2020.
6. Mc Kenty, B. (2006). All play and no work. School Library Journal, 52(2), 46-48.
7. Popkova E. The use of games in teaching a foreign language at the primary stage// Pedagogical Sciences // "Eurasian Scientific Journal №10 2020" October, 2020.
8. Rickson, Stephen. (1981). How to use games in language teaching. London: Macmillan.

UDC: 373.1.

ASPECTS OF COOPERATION WITH PARENTS OF STUDENTS

Сандибекова А.А., Абдраймбекова С.Е., Досмуратова Ф.С., Әбдіәлі Н.Б.
 Университет "Мирас", г. ШЫМКЕНТ, КАЗАХСТАН

Түйін: Бұл мақалада мектептегі оқу-тәрбие жұмысының бала тәрбиесі мен оның жан-жақты дамуына отбасы мен жанұяның, мектептің ынтымақтастығын арттыра отырып, ата-аналарды оқу-тәрбие үрдісінің мазмұны мен әдістемесін таныстыру қарастырылады.

Резюме: В данной статье рассматривается ознакомление родителей с содержанием и методикой образовательного процесса, повышение уровня сотрудничества семьи, семьи и школы в обучении ребенка и его всестороннем развитии.

The family has great opportunities in the formation of individual qualities of the child's personality. They are implemented in everyday family life, through family traditions and moral positions, genealogy and history, common interests and goals and interests of family members. Combining these opportunities with school opportunities is another basis for successful education.

Promoting the role of parents' organization is not an easy task for any school. In most cases, this problem is explained by objective reasons, such as lack of time due to the busyness of parents. However, it is wrong to look for its reasons only in the environment of parents. The initiative should still be the school's priority. After all, school is a social institution that coordinates the mutual educational activities of society, family and oneself. If the school alone determines the goals and tasks of mutual action based on its position on the relevant issue, and parents are included only at the stage of their implementation, the result will be low. The school should always be open to the community of parents, be directed to improve the system of mutual cooperation and partnership, and encourage any of their initiatives [1].

Forms of organizing the school's work with parents may be different. It is very important that all these forms and methods of work are pedagogically based and complement each other in a unified system of cooperation and interaction.

- Personal meeting;
- stories and lectures;
- legal lectures
- psychological notes for parents

Informational and methodological work - providing methodological assistance to parents on educational issues, publishing articles related to school life and family education in the mass media, issuing informational and methodological memos for the community of parents:

- wall board for parents;
- parents' university;
- meetings with specialists - doctors, lawyers;
- children's classes;
- participation in Olympiads, parties, weeks
- participation in parents' open day.

Diagnostic analysis work is the most interesting and responsible direction of interaction with parents. The head of the class thoroughly studies the parents of the pupils of his class, determines their pedagogical education levels, the level of communication in the family, and allows to effectively plan the work to be done throughout the year [2].

Mass cultural work should be aimed at involving parents as much as possible in the traditional activities of the class and school:

- participation in vocational guidance activities of the school;
- conducting optional and club activities according to their specialties;
- participation in school repair works, landscaping of the yard;
- help to enrich the library fund, organize an exhibition;
- to provide material assistance in organizing events and conducting them.

Among the types of work carried out in cooperation with parents in the formation of patriotism in students, the "School of Mothers" and "School of Grandfathers", "My profession is my pride" evenings held in connection with the professional orientation of parents, the exhibition "Me and my family" that makes family members proud of their achievements. , "Friendship Fair", "Artistic Family" contest, sports competition "Star Moment" dedicated to the Republic Day, held with the participation of parents. Education through success aims at the school's desire to understand the student and parents as deeply as possible, based on the merits, values, and ideals of the child and his family. The use of effective methods of raising children for the purpose of formation of patriotic qualities is undoubtedly an effective method for both sides.

The birth of a child with a mental disability brings difficulties to the mutual relations of every family. The difficulty and stage of the family is not only the severity of the child's disability, but also the extent to which the parents understand the child's situation and offer him or her all the care. As a result of conducting

psychological consultations, we have noticed that parents' attitude to the child's condition undergoes a radical change. Based on this, this period can be divided into four stages [3].

Stage 1 - "Emotional shock"

Acceptance of the situation is the negative state of feelings of the parents, showing desperation and even (most often the father) leaving the family. Another reason for parents to worry is that they are not equipped with accurate data about their child's illness. Often, they lose contact with their families and educational institutions and stay with themselves. A negative opinion about the child's illness, incorrect methods of treatment and upbringing are formed. Resistance to the diagnosis, refusal to accept the given treatment, consultation with many specialists, i.e. not admitting the disease, having the opinion that the child can be treated as much as possible. Of course, at this stage, the task of psychologists; providing emotional support, paying attention to understanding the relationship of parents.

Professional help:

Norm of ways of help: invitation to parents' seminar, that is, sharing the experience of parents who have experienced the child's condition, personal counseling.

Stage 2 "Rejection of reality"

The shock of parents often creates a negative situation. Ways of not accepting the diagnosis, not taking the child to the doctor, objecting to the examination. The poor level of personal resource education with professional training inhibits the child's internal development. As a result, the growing psychological distress of the family forces them to seek new ways of treatment. They demand to find the culprits and take measures against them, even to remove this "diagnosis" from scientific and laboratory centers. And some parents accept this "diagnosis", but show desperation about the situation and do not allow it. In this case, the task of the psychologist is to use the opportunities of the child with the parents, to create the development potential, to educate the ways of communication with the environment.

Council of experts.

a) determination of the value of activities performed together with parents, evaluation of changes in the child's psychological development.

b) increasing the work activity of parents and children.

c) teach disabled children to be modest, organize vacations for them, send them to kindergartens.

Types of assistance: family counseling, training of members of each family on ways to help and care for the child, joint life planning.

Psychological-pedagogical counseling work - providing educational assistance to parents in order to master the system of pedagogical and psychological knowledge, to know the behavior of children in the social environment:

Administrative and organizational work - organization of activities of school and class parents' committees, involvement of parents' community representatives in the school's working organizations:

Folk pedagogy does not overlook any aspect of life. He warns that the people do not like those who chase after wealth and tie their heads to humiliation: "Everything is good for a contented person". Those who are satisfied with everything and live without quarrels are in a hurry. Because "Virtue flees from contentment."

References:

1. Andryushkina, Yu. S. Experimental study of the influence of personal and foreign language anxiety in conditions of educational bilingualism / Yu. S. Andryushkina. – Text: electronic // Bulletin of the Nizhe City State Linguistic University named after. N. A. Dobrolyubova. – 2020. – No. 49. – pp. 9-23.
2. Antineskul, O. L. Perfectionism in teaching and learning foreign languages / O. L. Antineskul, M. S. Sheveleva. – Text: electronic // Bulletin of the Leningrad State University named after. A. S. Pushkin. – 2017. – No. 2. – P. 65-78.
3. Iksanova, M. G. Features of language anxiety and psychological barriers of students of non-linguistic areas in the process of learning English and ways to overcome them /M. G. Iksanova, E. V. Krasilnikova, N. V. Vorobyova. – Text: electronic // Society: sociology, psychology, pedagogy. – 2021. – No. 1 (81). – pp. 83-88.

УДК 811.111

COMPARATIVE ANALYSIS OF EXISTING POSSIBILITIES AND RESULTS OF COMPUTER TRANSLATION AND HUMAN TRANSLATION

Сапаев А.К., Каримжанова М.Т., Кенжабекова А.Н., Қалбай Ж. Ө.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Мақалада ағылшын тілінен орыс тіліне машиналық аудармашылар мен жүйелер жасаған мәтіндердің аудармалары талқыланады. Зерттеу барысында машиналық аудармада жіберілген лексикалық және грамматикалық қателер анықталып, аударманың өзіндік нұсқасы ұсынылды. Жүргізілген талдау негізінде машиналық аудармашылар мәтіннің жалпы мағынасын жеткізе алады, бірақ мұқият өңдеуді қажет етеді деген қорытындыға келді.

Аннотация: В статье рассмотрены переводы текстов, выполненных машинными переводчиками и системами с английского языка на русский язык. В ходе исследования выявлены лексические, грамматические ошибки, допускаемые в машинном переводе, предложен собственный вариант перевода. Исходя из выполненного анализа, делается вывод, что машинные переводчики способны донести общий смысл текста, но нуждаются в тщательной редакции.

Since ancient times, people communicated with each other. In the international community, professional translators who speak several languages have traditionally come to the rescue. Over time, the number of languages increased, now there are more than 7 thousand of them in the world. 2/3 of our planet's population speaks the 40 most common languages. It is not possible to master all these languages. Therefore, with the arrival of the first electronic computers (computers), people immediately began to think about the automation of translation. Gradually, machine translation appeared in people's lives. As a result, the speed of the translation

increased significantly, although the quality of the machine translation was initially insufficient. Sometime after the appearance of the Internet, online translators began to be used. Today, you can find various computer translators online, for example, Google.Translate, Yandex.Perevodchik, Deepl, translate.ru and others, but choose it is better to use an online translator, it is very difficult. To do this, we decided to compare the work of the most popular online translators and draw conclusions about the best quality products.

To begin with, we will focus on the concept of translation and the features of machine translation. Translation is the activity of interpreting the meaning of a text in one language and creating a new equivalent text in another language. There are many types of translations and they differ in many parameters, criteria and classifications. For example, according to the genre-stylistic classification (according to the nature of translated texts) there are artistic and informative translations; according to the psycholinguistic classification (according to the characteristics of the translator's actions during the translation process) there are oral and written types of translation; According to the criterion of human participation in the translation process, translation is divided into machine and traditional translations [1].

Machine translation is the process of translating texts from one natural language to another using a special computer program. It is often confused with automated translation. It differs from the machine one in that the whole translation process is carried out by a person; the computer only helps him to produce the finished text either in less time or with the best quality. For example, spelling checker system [2].

The following forms of interaction between a computer and a person are possible during machine translation: - with post-editing. The original text is translated by a machine and edited by a human result obtained;

- with preediting. First, the person processes the text for further processing by the machine. At the same time, he simplifies the text as much as possible, replaces complex words with synonyms and eliminates possible ambiguous readings;

- with interediting. The original text is translated by a machine, but at the same time a person intervenes in its work and resolves difficult cases [3].

Machine translation has many advantages. First, machine translation has a high translation speed. A person does not need to browse dictionaries to translate each word or spend time waiting for a translation from a professional translator. Secondly, machine translation allows you to get the necessary information relatively economically. There are many online translators who provide their services for free, and the services of a professional translator standing big body. Thirdly, automated translation is available to everyone who has access to the Internet, which allows you to receive a translation at any time from any place. Another great advantage is the universality of automated translation. Machine translators, they can translate from almost any popular language, while professional translators specialize in one or more languages.

In turn, machine translation also has its shortcomings. We believe that the main disadvantage is insufficient translation quality from the point of view of correctness.

In most cases, the text is translated verbatim, without understanding the information and taking into account the context. The machine cannot understand the general essence of the information; correctly choose the translation of multi-meaning words. In addition,

Automated translation has a large number of grammatical errors. Therefore, the problem of improving automatic translators is still relevant today.

Currently, there are three types of machine translation systems:

- system based on grammatical rules;
- statistical system;
- hybrid systems.

The system analyzes the text based on grammatical rules, which is used in the translation process. The translation is made on the basis of built-in dictionaries for this language pair, as well as grammars covering semantic, morphological, syntactic regularities of both languages.

Statistical systems use statistical analysis in their work. A bilingual corpus of texts is loaded into the system, after which the system analyzes the statistics of interlanguage correspondences, syntactic constructions, etc. The system is self-learning — when choosing a translation option, it is based on previously obtained statistics.

Hybrid systems combine the approaches described earlier. Hybrid machine translation systems are expected to combine all the advantages of statistical and rule-based systems [4].

One of the biggest problems of machine translation of text from one language to another is inconsistency. The fact is that the Russian language is characterized by morphological and syntactic homonymy, free order of words, etc. Additional morphological and syntactic analysis is required for high-quality translation of similar sentences. Yandex has such tools (for example, Mystem).

Thus, the most accurate of the 3 online translation services is the Yandex translator.

The worst of the three is PROMT (translate.ru) due to the fact that it has a limit of 500 words and makes the most mistakes. In our personal opinion, one of the best ways to improve online translators is to allow users to correct incorrect translations monitoring using any system. It is necessary to continue working on the improvement of the algorithms of the automated means of translation.

The main mistakes made by online translators are lexical. Translation inaccuracies are primarily related to the still not very large base of texts with which machines work. We believe that before using machine translation, the text must undergo some pre-processing. At the same time, the expressiveness of the color of the text may be lost, if it is an artistic or journalistic text. In turn, the translation will become much more correct and will not lose clarity.

Bibliography:

1. Алексеева И. С. Введение в переводоведение. СПб.: Филол. фак. СПбГУ; М.: Академия, 2004. 346 с.

2. Академик. Словари. URL: <https://dis/academic.ru/dis.nsf/3026> (дата обращения 25.01.2020).

3. Бархударов Л. С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. М.: Междунар. отношения, 1975. 240 с.

4. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высш. шк., 1990. 253 с.

УДК 811.111

METHODOLOGY OF AN INTERCULTURAL APPROACH TO TEACHING AND LEARNING A FOREIGN LANGUAGE

Султаниязов Н. Ж., Баутаев Е. Б.
Шымкентский университет, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Мақалада қазіргі кезеңдегі көптілді білім беру мәселелері қарастырылады, оның міндеті студенттердің үш тілді меңгеруі болып табылады. Елдегі қазіргі тілдік жағдай тілдердің ұштұғырлығы туралы айтуға мүмкіндік береді. Авторлар көптілді білім беруді жас ұрпақты біртұтас және тәуелсіз әлемде өмір сүруге дайындаудың тиімді құралы ретінде қарастырады

Резюме: В статье рассматриваются проблемы полиязычного образования на современном этапе, задачей которого является овладение обучающимися тремя языками. Современная языковая ситуация в стране позволяет говорить о триединстве языков. Авторы рассматривают многоязычное образование как эффективный инструмент подготовки молодого поколения к жизни в сплоченном и независимом мире

As new goals of building important relations arise, Kazakhstan's position on the world stage, the development of politics, economy, culture and language wealth affect the interest of many people in learning a foreign language. Since most of Kazakhstan has concluded contracts with foreign countries and opens up new opportunities, specialists with knowledge of foreign languages are needed to establish business relations with representatives of different cultures.

In the globalized world, there was a need to interact with representatives of other cultures as individuals. Therefore, knowledge of the language of interethnic communication is one of the main aspects of a person's education and success. Of course, the process of learning a foreign language should be based on respect, understanding and acceptance of the differences between the culture of one's country and the culture of the country in which the language is learned. Therefore, this work is based on an intercultural approach to learning a foreign language.

Intercultural communication is a key concept based on the intercultural approach, learning a foreign language in its context means getting acquainted with the peculiarities, culture and traditions of that country. From a general intercultural point of view, the main goal of learning a foreign language is to become a member of another society and learn more about it from the inside. E. M. Vereshchagin, S. G. Ter-Minasova and A. N. Shchukin define intercultural relations as mutual understanding between people.

The relationship between the relationship of cultures and education is reflected in the concepts of intercultural education, intercultural education and intercultural education. The most important of them is intercultural education. It includes the other two concepts.

The term intercultural communication is often used in several meanings. These include "intercultural communication" and "mixed cultural communication". These terms refer to the relationship between representatives of different cultures. Intercultural communication is usually different [1].

This term should not be confused with international relations. After all, our country has become the home of several peoples. The language of their communication is Russian or Kazakh.

In connection with the requirements of today, the main goals of teaching and teaching a foreign language are changing. After all, original meanings are embedded in education and upbringing, and learning a foreign language requires familiarization with another culture. After all, only the spiritual values of the culture, in which the process of human integration into society is taking place, make a person both educated and cultured, allowing him to think comprehensively. Learning a foreign language should only take place through culture. The ability to enter into cultural dialogue is one of the main requirements of pedagogy.

It is clear that the theory and practice of teaching a foreign language today requires updating the methodological approach. When learning a foreign language as a means of communication, the more differences between languages and cultures, the more difficult it is [2]. That is, only taking into account the culture of these peoples will we improve the quality of relations between the two peoples? This means that language and culture should be studied together. The emergence of this view is associated with the impact of globalization on all public services. In addition, a foreign language is closely related to the culture it maintains and interacts with its users. From the above, it is clear that the introduction of a foreign language in the workplace leads to an important and innovative image. G. V." The introduction of cultural definitions in learning a foreign language is associated not with the emphasis on educational work, but with the internal needs of teaching, «says G. V. Kolshansky.

Mastering intercultural communication is impossible without the components of linguistics and Ethnology. Information about country science should be presented in accordance with a similar description of their country, which is of great interest to those who learn a foreign language.

The emergence of an intercultural approach to teaching and learning a foreign language was made possible thanks to the emergence of social groups that require not only mastery of a foreign language and culture, but also active communication with language representatives. However, it is far from the notion that "language learning must be done in harmony with the world and the culture of the countries that speak that language." Culture is a combination of spiritual, social and creative achievements in society. There are many differences in the national culture of peoples, so it is not new that there are difficulties in communicating with each other. To reduce the

number of such problems, it is better to learn a foreign language and learn their culture together with a representative. Language is the keeper and carrier of culture.

National values are passed down from generation to generation. Keeping culture and language at the same time is a difficult task. Language is considered the most important means of communication and is an important part of culture. The language of each people is a source of cultural values preserved through vocabulary, grammar, mysterious phrases, Proverbs, folklore, scientific and literary literature, oral and written language [3].

Interpersonal relationships can be formal (in business, politics) and informal (in everyday life, in the family). And intercultural communication can be called sufficient mutual understanding between representatives of two or more different nationalities.

Above, I said that the more differences between cultures, the more difficult the communication process in relationships is. To communicate successfully, we must use our knowledge of another culture. Without this knowledge, we cannot have intercultural communication without the risk of misunderstanding.

Therefore, intercultural communication is currently the subject of research for many experts. According to V. A. Maslovo, the main subject of study of speech culture is linguistic units of symbolic, metaphorical and metaphorical meaning, especially equivalent vocabulary. Archetypes, rituals established in the language; a set of stable expressions of the language; signs and symbols; language etiquette and language region etiquette. All this is directly related to the methodology of intercultural teaching of foreign languages.

The formation of a person's skills of Foreign Language Communication at the intercultural level and the establishment of conscious communication with representatives of other cultures begins with mastering the verbal-semantic code of the studied language. Today, Foreign Language teachers face a difficult task: to teach not only the understanding of a foreign language, but also oral and written speech. The effectiveness of intercultural communication, in addition to language skills, consists of many factors: communication conditions, etiquette,

Overcoming language difficulties is not enough to improve the quality of communication. Cultural barriers must also be overcome.

Representatives of other cultures and languages also have national character traits that are necessary when communicating. Factors influencing the implementation of these specific factors include: "the transition of linguistic boundaries in a person's social life, to his views on the world and values, to the peculiarities of speech etiquette." Only in this case it will be possible to fulfill the main task of the modern language policy, in particular, to achieve understanding between representatives of different cultures.

The intercultural aspect of teaching a foreign language reflects the need to develop intercultural competence. This will allow us to build intercultural communication without losing our national culture. Anyone who has mastered intercultural competence and knows the possible psychological reactions in the context of intercultural communication enters the relationship with confidence. If we

delve into the problem, we will understand that this is one of the main ones. Because sometimes we can face many difficulties in building relationships with representatives of our culture: age, social status, interests, two different approaches to politics, unpredictable differences [4].

The intercultural aspect of teaching a foreign language reflects the need to develop intercultural competence. This will allow us to build intercultural communication without losing our national culture. Anyone who has mastered intercultural competence and knows the possible psychological reactions in the context of intercultural communication enters the relationship with confidence

We must take into account not only the fact that our partner is different from us, but also the fact that his attitude to life is formed in geographical, political and other economic conditions, with the values and behavior inherent in his society full acceptance of such information will allow you to misunderstandings, resentments and mistakes that may arise in the future, as well as make a great contribution to building successful relationships and good partnerships.

Bibliography:

1. Балицкая, И. В. Поликультурное образование: учеб. пособие. – Южно-Сахалинск: СахГУ, 2018. – 60 с
2. Бондаревская, Е. В. Педагогические основы межкультурного общения / Е. В. Бондаревская, О. В. Гукаленко; Ростов. Гос. пед. ун-т, Приднестр. гос. ун-т. – Тирасполь: Полиграфист, 2018. – 78 с
3. Джурицкий, А. Н. Концепции и реалии мультикультурного воспитания: сравнительное исследование / А. Н. Джурицкий. – М.: Academia, 2018. – 304 с. 35.
4. Джурицкий, А. Н. Воспитание в многонациональной школе: пособие для учителя / А. Н. Джурицкий. – М.: Просвещение, 2017. – 96 с.

УДК 378.016.81

ВЫЯВЛЕНИЕ УРОВНЯ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В СЛОВАХ С НЕПРОВЕРЯЕМЫМИ НАПИСАНИЯМИ

Султанова Д. Ю.

Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Әбубәкір Нурина Сабырқызы

Центрально-Азиатский инновационный университет

Түйін. Мақала емлесі тексерілмейтін сөздердегі орфографиялық сауаттылық деңгейін анықтау кезінде оқушылардың орфографиялық қателерінің негізгі себептерін анықтауға арналған және емле қателерінің алдын алуға арналған жаттығулар талқыланған.

Summary. The article is devoted to determining the main reasons for students' spelling errors while identifying the level of spelling literacy in words with untestable spellings, and discusses exercises for preventing spelling errors.

Орфографические упражнения с часто употребляемыми словами позволяют предотвратить ошибки в них при самостоятельном письме.

Зрительная память играет важную роль при формировании грамотности учащихся. Этот вид памяти способствует хорошему усвоению слов с непроверяемыми написаниями, поскольку в основе запоминания лежит зрительное восприятие, зрительный образ слова. Проблемы развития грамотного письма у школьников традиционно решаются преимущественно путем обучения учащихся правописанию на основе использования определенных правил и запоминания ряда словарных слов.

В результате анализа указанной темы мы пришли к выводу, что причины ошибок в написании учащимися «трудных» слов заключаются в следующем:

а) работа над непроверяемыми словами, как правило, носит бессистемный характер;

б) задания для учащихся носят преимущественно механический характер, что исключает опору на сознание школьников.

Необходимость этапа контроля и самоконтроля обусловлена основной сущностью орфографического навыка: во-первых, навык формируется в речевой деятельности (в письменной форме), которая включает в себя не только ряд грамматических упражнений, но и работы творческого характера, которые способствуют развитию речи обучающихся и повышению грамотности выполняемых работ; во-вторых, результат навыка наблюдается тогда, когда написание выученной орфограммы становится для учащихся средством решения речевых задач, а не целью. На этом этапе должны проводиться диктанты, презентации и сочинения различного рода, а также занимательные грамматические игры [1, 30-35]. Чтобы избежать орфографических ошибок, рекомендуется выполнять следующие упражнения и задания.

1. «Мудрый словарь». В своей работе можно использовать пословицы и фразеологизмы, которые пробуждают любовь к русскому языку: школьники учатся говорить грамотно, красиво и интересно с раннего возраста, обогащается активный словарный запас слов.

1. Спишите предложения, вставьте нужные слова из словаря, которые отвечают на вопрос Кто?

... на ухо наступил. Слово – не... , вылетит - не поймаетшь.

2. Раскрыть значение фразеологизмов, подобрать к ним синонимы и антонимы.

2. Схемы – Угадайки. Схемы слов со «словарными» орфограммами отображаются на доске или карточках.

- ___О___О___ (воробей, молоко)
- _____СС__ (касса, масса)

3. Копилка-минутка. На доске записана группа словарных слов, можно и не тематическую, можно подобрать слова на определенную орфограмму для конкретной темы урока. Например, при изучении парных согласных берется группа слов из словаря с парными согласными, аналогично – удвоенные согласные, непроизносимые согласные и т.д. Таких слов должно быть не менее 10; на запоминание слов дается 1 минута; затем эти слова школьниками проговариваются; потом учитель стирает слова на доске. Следующий этап:

учитель дает 1 минуту, чтобы написать слова еще раз; задание: вспомнить и записать как можно больше словарных слов. Далее следует этап (самопроверки, взаимопроверки...), нужно выделить орфограммы.

Роща, встреча, туча, свеча, пища, молчание, чайник, чаша, щавель, качают.

4. «Лишнее слово». Это задание можно выполнять в начале урока вместо разминки или как способ, предваряющий усвоение нового материала; например, тема урока: «Одушевленные и неодушевленные имена существительные»: СОРОКА, ВОРОНА, ПЕТУХ, КОРОВА, ДОРОГА.

Предварительно подбираются слова, чтобы можно было выделить не единственное слово. Главное – обосновать выбор «лишнего» слова (это развивает креативное мышление); приводятся ледующие аргументы:

1. Думаю, что слово «петух» - «лишнее», потому что... Чтобы написать все слова, нужно 6 букв, а чтобы написать слово «петух», нужно всего 5 букв.

2. Считаю слово «петух» «лишним», потому что во всех словах 3 слога, а в этом слове 2 слога.

3. Слово «петух», поскольку все слова оканчиваются на гласную, то это слово оканчивается на согласную.

4. Слово «дорога», потому что все слова отвечают на вопрос КТО?, а слово «дорога» - на вопрос ЧТО?

5. «Шифровки». Это задание развивает сообразительность, логическое мышление. Самое интересное заключается в процессе работы. При желании дети могут работать в группах. Шифрование может быть самым разным; иногда дети сами придумывают или предлагают идею [2, 24-29].

Шифровка «Слоговое сложение». Задание: разделить эти слова на слоги. От каждого слова отберите по одному слогу и из полученных слогов сформируйте словарное слово; подчеркните орфограмму, поставьте ударение.

- ВЕС НА ГО РОД НА РОД
- ТРА ВА У ГОН ВА ГОН
- ТЕ МА ЛЕ ТО ФОН ТАН ТЕ ЛЕ ФОН

Шифровка «Части слов». Этот тип заданий используется при повторении или закреплении темы «Состав слова». Часто результатом оказывается не само словарное слово, а родственное с ним слово, например:

Приставка в нашем слове, как у слова ЗАБОЛЕЛ.

Корень – как у слова МОРОЗИЛКА.

Суффикс – как у слова БЕРЁЗКА.

Окончание – как у слова КОНЬКИ.

ЗАМОРОЗКИ

6. «Тематическое меню»: словарные слова...

Задания:

1. Создайте родственные слова (в теме «Однокоренные слова»).

2. Подберите признаки к данным словам и измените их по числу, роду... (в теме «Имя прилагательное», «Правописание окончаний имен прилагательных...»).

3. Измени форму числа, падеж... (в теме «Изменение имен существительных по числам, по падежам...»).

4. Подберите к словарным словам антонимы и синонимы. Или наоборот, к этим не словарным словам нужно подобрать антонимы или синонимы – словарные слова (темы «Антонимы», «Синонимы»).

5. Образуй одушевлённые родственные слова к данным словарным словам.

Например: М_ШИНА – МАШИНИСТ.

6. Добавить к словарным словам имена собственные (в теме «Заглавные буквы в именах собственных»), например:

К_РОВА – (Зорька, Майка, Буренушка...) и т. д.

7. Создайте из этого словарного слова еще одну часть речи (в теме «Части речи»...), например:

Р_БОТА - РАБОТАТЬ и т.д.

7. Загадки-шутки (игры).

1. В каких словарных словах спрятались ноты? (ПОМИДОР, ДОРОГА, РЕШЕНИЕ...).

В каких словарных словах спряталась –ель-? (УЧИТЕЛЬ, ПОНЕДЕЛЬНИК...)

3. Слог потерялся (___ЛЮТ, ___БАКА, ___ВЕДЬ...).

8. Игра «Кто больше?» Цель этой игры – выявить ученика, который может сказать о слове больше и лучше, чем другие. Выполняя упражнения по всестороннему анализу слова, учащиеся постараются ответить на все вопросы.

1. Указать лексическое значение слова, составить словосочетание по схеме «прилагательное+существительное» («глагол+существительное»);

2. Подберите синонимы, если они есть;

3. Определите, употреблено ли слово в переносном значении (если да, то приведите пример);

4. Фонетический разбор;

5. Указать часть речи и ее грамматические признаки;

6. Разобрать слово по его составу и подобрать не менее пяти слов с одним корнем.

7. Указать стилистическое качество слова (разговорное, научное и т. д.) [3, с.2].

Таким образом, данные орфографические упражнения способствуют предотвращению ошибок при самостоятельном письме учащихся.

Список использованной литературы:

1. Никитина Е.И. Изучение слов с непроверяемыми написаниями в 4 классе. Пособие для учителей. - М.: Просвещение, 2013, 120 с.

2. Окулова Г.Е. Словарная работа на уроках русского языка в начальной школе. - М., 2011, 134 с.

3. Елтышева О.А. Словарно-орфографическая работа на уроках русского языка. – 16.07.2020. <https://urok.1sept.ru/articles/683135>

TYPES OF SPEECH ACTIVITY IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE

Тәліпхан Ұ.Б., Ташмұратов Н.Б., Азаматқызы М., Шахниязова Н.Н.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада шет тілдерін оқыту кезінде сөйлеу дағдыларын жетілдірудің маңыздылығы мен басымдығы тақырыбы көтеріледі. Сөйлеу әрекетін жүзеге асыру кезеңдері және тілдік кедергіні жеңу және шет тілінде сөйлеуді жүзеге асыру жолындағы қажетті жағдайлар қарастырылады

Резюме: В данной статье обсуждается важность и приоритетность совершенствования разговорных навыков во время обучения иностранному языку. Рассмотрены этапы говорения и необходимые условия для преодоления языкового барьера и говорения на иностранном языке

Knowledge, abilities and skills, including practical knowledge when teaching different types of speech in foreign language courses, are important to prepare linguists for years ahead of their teaching careers they can join the school.

The learning outcome depends mainly on the technical methods, the linguodidactic methods used to teach the foreign language, on the acquired knowledge and skills, and on the ability to use the traditional, language teaching methods and techniques, but also new techniques when conducting classes to solve problems related to teaching a variety of conversation activities in a foreign language to develop communication skills and students.

The basis of teaching a foreign language as a social phenomenon is the social activity of people, their relationships and communication. Therefore, the starting point for analyzing the target aspects of language learning is the so-called category of social phenomenon, i.e. Socio-economic, political and socio-educational factors.

First of all, the influence of these factors can be seen in the attitude towards foreign languages and people who speak two or more non-native languages (including foreign languages) especially and they emphasize what people need [1].

Here the common languages are defined as meaning, result and method. Currently, the main task of teaching a foreign language can be considered from the point of view of developing the character, skills and desire of the student to participate in intercultural activities. In this case, we are talking about the formation of characteristics that make up the student's property "second language personality."

The main goal of teaching students is the systematic and planned development of speech skills, namely: speaking, writing, reading and listening, as well as the development of the student's personality, capable and ready to participate in intercultural communication in the desired language. It is the formation of communication skills that independently changes in a foreign language expert and he conveys his work.

Speech is a systematic and efficient way of sending and receiving messages, expressed through language and based on the context of the conversation.

The form of speech is divided into oral and written. Speech styles also differ in nature - productive / receptive.

Accordingly, there are 4 main types of speech activity:

Speaking

Listening

Reading

Letter

The communication skills that students need to acquire when learning a new language are closely related to the language skills that are very important for speaking. Language skills include: vocabulary; grammar; phonology [2].

Improving communication skills will involve many things:

-communication skills of speaking, listening, reading and writing;

- Language skills and skills in using this linguistic building block to represent and discover information;

- Language and knowledge of regional studies and cultural studies provide a sociocultural background, without which the development of communication skills is impossible.

Students are proficient in a foreign language as a means of communication and must use it orally and in writing. Students must have a good knowledge of the language: listening - reading, speaking and writing, as well as the three parts of the language - words, phonology and grammar. It is very important to be able to handle all forms of communication and work well with all speech functions so that a foreign language can be a means of communication between people and countries.

Vocabulary plays an important role in learning a foreign language. It is the basic principle on which our speech is based. In mastering a foreign language, vocabulary is as important as phonetics and grammar. Words and structures are transmitted and recognized using speech content. Words play a crucial role because they are a reflection of all aspects of life. It is also an important part of both real and hypothetical situations.

In living speech, lexical and grammatical cannot be separated: grammar forms a dictionary, thanks to which semantic units are created - the basis of all speech.

Speaking and writing are communication (intellectual) methods that convey information quickly and encourage reading and listening. Listening and reading are receptive (reproductive) forms of communication that serve to receive and process speech messages. Each type of speech has its own characteristics and methods; everyone has their own teaching methods and practices.

Among the types of oral tasks, written ones are the most difficult, so oral tasks should precede writing.

Therefore, the structure of complete training in types of speech patterns, the type of work and exercises are determined by the details of each type of speech.

Comprehension is closely related to speaking - expressing ideas in the target language. Speech can be the process of another person speaking.

Listening to a foreign language spoken and speaking in education are interrelated: listening can be the basis of speaking, and then the quality of

understanding of the listener's story is often monitored by answering questions about what was heard or heard, explaining this again.

Thus, listening prepares speech, and speaking helps create listening comprehension.

Speaking is the best form of verbal communication. Content is the expression of ideas in words. Speaking is based on pronunciation, pronunciation and grammatical skills.

The implementation of this goal involves the development of communication skills in students:

a) Understand a foreign language in accordance with the method of communication, the function of communication and the purpose of communication;

b) use your own language and non-verbal behavior, taking into account the rules of communication and the culture of the country, as well as the culture of the country where the language is being studied;

c) Use sound strategies to learn and process foreign languages [3].

The most important form of learning is communication (word of mouth). Communication as a way of teaching communication consists of four components:

1) The actual context in which communication occurs;

2) Relationships between contacts – formal and informal contacts;

3) Use of dubbing;

4) Create a communication system that provides a motivational alternative language [4].

A typical communicative situation is understood as a model of real communication that determines the linguistic behavior of speakers in the course of their normal social and communicative activities.

Examples of typical communicative situations include: a conversation between a buyer and a seller, a visitor and a theater cashier, a teacher and a student, and so on.

Another important aspect of the speech training method is the type of communication. There are 3 types of interaction: individual, collective and public.

Personal communication involves two people. What stands out is the automaticity and confidence. Here, communicators have equal rights to share their share of the entire discursive “object.”

In group communication, a large number of people participate in a single communication process (conversations with friends, training, and meetings).

A number of social and individual interactions take place. For this reason, communicative roles are often prescribed by participants in public communication: speakers and audiences (cf. meetings, conferences, debates, etc.) [5].

Speech appears in monologue and conversational form.

When teaching discussion, it is necessary to vary the types of discussion and different ways of working: dialogue-discussion, dialogue-drama, dialogue between students and a teacher, two people and a group.

A coherent story is characterized by lines, harmony, idea, meaning, completeness, and the presence of patterns similar to grammatical patterns.

In conclusion, I would like to remind you that speaking a modern language occupies an important place in learning a foreign language. Even if there are problems, it should be remembered that “languages cannot be taught, they can only be learned” [6]. Speaking skills are developed through exercises, work and all types of speaking training, and practice should take place in a conducive environment so that students can speak freely without fear of making mistakes. Support should be verbal (cards, tables, plans) and non-verbal (pictures, images and music excerpts). A combination of individual, pair, group and personal interactions is also important to ensure that all students are included in the learning process so that it is interesting and effective. The communicative method improves foreign language proficiency and immerses the student in the language environment.

Bibliography:

1. Вайсбурд М.Л., Блохина С.А. Обучение пониманию иноязычного текста при чтении как поисковой деятельности // Ин.яз. в школе. 2018 №1-2. с.33-38.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: пособие для учителя. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: АРКТИ, 2019. — 192 с.
3. Колкова М.К. Традиции и инновации в методике обучения иностранным языкам / Под ред. М. К. Колковой. — СПб.: КАРО, 2019. — 288 с.
4. Клычникова, З.И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке: пособие для учителя / З.И. Клычникова. — 2-е изд., испр. — Москва: Просвещение, 2018. — 207 с.
5. Миролюбов А.А. Общая методика обучения иностранным языкам в средней школе / А.А.Миролюбов, И.В.Рахманов, В.С.Цетлин. М., 2019. - 503 с.
6. Соловова Е.Н. Методика обучения иностранным языкам. Продвинутый курс: учеб. пособие / Е. Н. Соловова. - 2-е изд. - М.: АСТ: Астрель, 2020. - 271 с.

UDC: 373.1.

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL THINKING OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN KAZAKHSTAN IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY

Тілегенова Ж.Қ., Уалихан Р.А., Кизтуганова У.Н. Бердуақас Ғ.Б.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақала шет тілдерін оқыту және үйрену, сонымен қатар соңғы кездері Қазақстанда шет тілінің мәртебесі айтарлықтай өзгергені туралы және әлемдік қауымдастыққа ену, елдегі экономикалық және әлеуметтік-мәдени жағдай шет тілдерін білуге деген үлкен сұранысты тудырып, оларды оқуға қуатты мотивациялық база жасағаны туралы мәлімет береді. Бүгінде шет тілдерін білу сән-салтанат емес, қажеттілік болып табылады. Оқыту әдістерін айтпағанда, оларды зерттеуге мүмкіндік мол қарастырылған.

Резюме: Эта статья рассказывает о преподавании и изучении иностранных языков. За последнее время значительно изменился статус иностранного языка в Казахстане. Вхождение в мировое сообщество, экономическая и социокультурная ситуация в стране обеспечили огромный спрос на знание иностранных языков, создали мощную мотивационную базу для их изучения. Сегодня знание иностранных языков уже не роскошь, а

необходимость. Возможностей для их изучения предостаточно, не говоря уже о методиках преподавания.

Recently, the status of a foreign language in Kazakhstan has changed significantly. Entry into the world community, the economic and sociocultural situation in the country have created a huge demand for knowledge of foreign languages, and created a powerful motivational base for their study.

Today, knowledge of foreign languages is no longer a luxury, but a necessity.

There are plenty of opportunities to study them, not to mention teaching methods. Despite this, many issues arise that hinder successful language acquisition. One of the key problems is the psychological unpreparedness of students for learning foreign languages.

Most of us continue the traditions of Soviet teaching standards, setting high standards - to speak perfectly without an accent, write without a single mistake and perfectly master grammatical rules, which are often not observed by native speakers; in everyday speech they do not strive for perfect pronunciation and the choice of correct grammatical forms [1].

Students who have difficulty mastering certain rules do not show interest in learning a foreign language, feel insecure and incapable of this type of activity. Today

A completely new methodology for studying foreign languages is emerging, the purpose of which is to develop communicative competence - to teach how to communicate, speak, understand and respect another culture.

A foreign language, be it English, German or any other, should not be perceived by students as an academic discipline or subject, but should occupy a higher position - as an integral part of modern life, as a means of communication.

Therefore, the difficult and responsible task of creating relaxed, but at the same time practically valuable communication, interaction, linguistic communication between students.

To solve this problem, we need the help of experienced teachers who are ready to work not only on the students' language, but also pay attention to the educational process, since we must teach to respect another culture, without forgetting about our own culture and customs.

Currently, there is a rapid increase in the need for advanced training and retraining of personnel. In this regard, there is a need to create new educational programs for advanced training, conduct methodological seminars by qualified teachers who can pass on their experience and knowledge on teaching methods to young people [2].

Another challenge is maintaining a balance in the spectrum of foreign language learning. Today, most parents want their children to learn English, which inevitably leads to a decrease in interest in learning French and German. If this trend continues to increase, it could lead to the disappearance of German and French in our schools.

The only possible solution, in our opinion, is the introduction of second foreign languages at school and in all specialties, which will also expand the range of other languages studied, including Slavic and Oriental.

To solve this problem, we need the help of experienced teachers who are ready to work not only on the students' language, but also pay attention to the educational process, since we must teach to respect another culture, without forgetting about our own culture and customs.

Currently, there is a rapid increase in the need for advanced training and retraining of personnel. In this regard, there is a need to create new educational programs for advanced training, conduct methodological seminars by qualified teachers who can pass on their experience and knowledge on teaching methods to young people.

Another challenge is maintaining a balance in the spectrum of foreign language learning. Today, most parents want their children to learn English, which inevitably leads to a decrease in interest in learning French and German. If this trend continues to intensify, it could lead to the disappearance of German and French in our schools [2, p. 65]. The only possible solution, in our opinion, is the introduction of second foreign languages at school and in all specialties, which will also expand the range of other languages studied, including Slavic and Oriental.

Another equally important problem is the low level technical equipment. We need to improve our material base. Another equally important problem is the low level technical equipment. We need to improve our material base.

In connection with the changing role of foreign languages, there is an urgent need to create continuity in the educational process [3].

Nowadays, there are generally established mechanisms of continuity in the field of foreign languages between primary, secondary and high schools. But there must be a connection between the school and university programs for successful mastery of a foreign language. It is necessary to conduct seminars with the participation of university teachers and senior foreign language teacher's classes.

One of the pressing problems in language learning is the obsolescence of teaching aids and textbooks. In an era of rapid development of all spheres of social activity, linguistic issues cannot be ignored.

Changes that occur in foreign languages, especially in English. Every year in Europe, dictionaries are published that publish new words that have entered the lexicon in a given year, and in the dictionaries there are notes about changes in pronunciation and expansion of the meaning of many words. Domestic authors of textbooks on foreign languages do not have time to follow these changes. The choice of educational kits from foreign publishing houses approved by the Ministry of Education and Science as additional teaching aids can be recognized as justified, since these courses are systematic, built on modern concepts, taking into account pan-European requirements for mastering a foreign language. The solution to this problem today lies in the parallel use of domestic and foreign textbooks, which will allow students to master a modern living language with the least amount of effort [4].

The goal of learning a language using the linguo-sociocultural method is to facilitate the understanding of the interlocutor, the formation of perception on an intuitive level. Therefore, both students and teachers who have chosen such an organic and holistic approach should treat language as a mirror that reflects geography, climate, history of a people, their living conditions, traditions, way of life, everyday behavior, and creativity.

And in conclusion: at the present stage of development of the language education system, the priorities should be:

- training of qualified teaching staff capable and ready to carry out innovative activities in educational institutions;
- formation of a modern system of continuous language education, its continuity;
- improving the quality of foreign language education taking into account domestic and international requirements;
- activation of innovative processes in language education;
- ensuring accessibility to learning several foreign languages;
- strengthening the material and technical base of educational institutions;
- improving various forms of advanced training for foreign language teachers and increasing teaching hours in foreign languages, since it is impossible to learn a foreign language in 150 minutes a week. If you don't constantly speak your native language and read literature in it, you can forget it too [5].

Of course, in addition to the problems we have indicated, there are a number of others, which suggests that the system of teaching foreign languages requires serious improvement, helping to destroy the old stereotypes of passive learning, forcing students to think, to look together with the teacher for answers to complex life questions. Understanding the advantages and disadvantages of the school curriculum will allow you to adjust the course of learning English and make it more effective already at university [6].

I would like to end with the words of the great Nelson Mandela: "If you talk to a man in a language he understands, that goes to his head. If you talk to him in his own language, that goes to his heart".

Список использованной литературы:

1. Klychnikova B.I. Psychological features of learning to read in foreign language. – M.: Education, 2003. – 224 p.
2. Kolker. Ya. M., Ustinova E. S. How cooperation is achieved teacher and student // Foreign languages at school. - JSC. Publishing house "Prosveshcheniye" 2000. – No. 11. – P. 65.
3. Passov E.I. Communicative method of teaching foreign languages speaking. – M. Higher School, 2001. – pp. 144–145.
4. Polat E. S. New pedagogical and information technologies. – M., Publishing center "Academy", 2009. – 203 p.
5. Rakhmanov I.V. Teaching oral speech in a foreign language. – M. Higher school, 2002. – pp. 120–122
6. Ter-Minasova S.G. Language and intercultural communication. Language and intercultural communication: (Textbook) - M.: Slovo / Slovo, 2000.

ӘБІШ КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІГІ

Тойшиева Айнагул Мусырманова., Алмақамбет Ботагөз Бақытқызы
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан

Резюме: В статье рассматриваются историческое сравнение новых применений слова в произведениях Абиша Кекильбаева.

Summary: The article examines the historical comparison of new uses of the word in the works of Abish Kekilbayev.

Тілдік ерекшеліктерді қарастырып зерттеген лингвистер мен әдебиетті танушылардың еңбектеріне сүйенетін болсақ, әдетте жазушылардың өнер туындысындағы кездесетін басты лексиканы, мақал-мәтелдерді, тілдің орнықты өрнектерін қай тұрғыдан қолданғанын, қаншалықты оның байытылғандығын, жетілдірілгендігін, қалыптасып, орныққандығын, үйлесімді екенін қарастырып зерттеу бағыты ретінде алады. Жазушының ойды, сезімді, әсерлілікті және әрекеттілікті білдіруі үшін әрине тілді пайдаланары анық. Осы тұста нақтыласақ, тіл-көркем шығарманың тұрақты элементтерінің бірі, жазушы қаламының басты құралы. Өз жұмысында жазушы тілдің орнықты сөздік қорындағы тілдік құралдарды шебер қолдана білуі, оның ең алдымен сөздік қорының құрамына әсер етуі, тіліміздің жаңа өрнектерінің тууы арқылы байытылуы және дамытылуы шартты, яғни әр керемет жазушының өздік қолданысы, сөздік қоры бары анық.

А.Кекілбаев өзінің шығармашыл өмірінде бірнеше өлеңдерін жинап жинақтар ретінде баспалаған, сондай-ақ біраз әңгімелер, повестер және сыни шығармаларды да топтастыра отырып тамаша құнды жинағын шығарды. Ол «Аңыздың ақыры», «Үркер», «Елең-алаң» сияқты романдар жазды. Г.Мопассанның «Өмір», «Пьер және Жан» романдарын, Л.Толстойдың «Соғыс және бейбітшілік» романының жекелеген бөліктерін, шетелдік авторлардың түрлі пьесалары мен әңгімелерін қазақ тіліне аударған еді. Бұл аз емес. Мәселе адам қанша кітап жазып шығаратындығында емес, не жазғаныңызда және қалай жазғаныңызда тұрған жоқ.

Лингвомәдени зерттеулерде адам тіл мен мәдениетті тұтынушы ретінде маңызды рөл атқарады. Оның негізгі білімі, мінез-құлқы мен көзқарасы, принциптері мен дүниетанымы оны белгілі бір мәдениеттің өкілі ретінде басқалардан ерекшелендіреді. Сондықтан адам факторы лингвомәдени зерттеулерде маңызды рөл атқарады.

Сөзбен суреттей білу кезінде әрбір жазушы оқырманға әсер етуге және ана тілінде кейіпкермен сөйлесуге, тілдесе білуге тырысатын суреттемелерді іздейді. М.Әуезовтің айтуынша, «Қазақстанның барлық өңірлерінің тілдік ресурстарын кеңінен пайдалану мәселелері үнемі нақтыланып, сынақтан өткізілуі тиіс, сондықтан әдеби тілдің өзіндік ерекшеліктеріне байланысты дамытудың әр кезеңінде жергілікті ерекшеліктер мен оларды көркем әдебиетте қолдану көтерілуі заңды нәрсе.

Егер сіз «Шыңырау» әңгімесінің лексикасына қарасаңыз, жазушының қазақ әдеби тілін де, жергілікті тілдің элементтерін де шебер қолданғанын көре аласыз. Әбіш Кекілбаевтың шығармаларында көркем тілдің ерекше құралы ретінде қолданылатындығын салыстыру өте маңызды болып табылады. Мұның басты себебі-салыстыру. Ал бұл-қазақ әдебиеті тарихындағы ең көне бейнелі тәсілдердің бірі. Жазушының шығармаларында әртүрлі теңдеулер топтастырылып жинақталған. Олар көбінесе «тәртіпті», «сияқты», «аумайды» қосалқыланған сөздерінің немесе -дай, -дей, -тай, -тей, ша, -ше аффикстік белгілердің көмегімен жасалады. Біз «Шыңырау» әңгімесінде осындай көптеген салыстыруларды табамыз. Мысалы: «Қара қамшы оқ жыланша жылжып; таңқақ танаудан шырқан дем шиыршық атқан бүркіт мұртқа малтығып жатқандай; әр талы сояудай қатты сақал».

Жазушының дауысы мен ой-өрісін жеткізу тәсілдері әр шығармада әртүрлі деңгейде. Көбінесе олар күрделі сөйлемді автордың ішкі монологтары, әртүрлі лирикалық шегіністер арқылы жеткізу тәсілі болып табылады. Ғұламаның жоғарыда аталған метафоралық сапалы бейнелері қазақ әдеби тілін жаңа деңгейге көтеруге ықпал еткені даусыз. Ол іс жүзінде қазақ тілінің осындай сөз қолдану арқылы жаңа бейнелер жасауда үлкен әлеуеті бар екенін дәлелдеп шыққандай. Сонымен қатар, бұл суреттердің шығарманың негізгі идеясына сәйкестігі-қазақ әдебиетіндегі мазмұн мен форманың үйлесімділігіне үлкен үлес.

Жазушы адамға көркемдік-танымдық іс-әрекеттің орталық субъектісі ретінде қарап, ең алдымен кейіпкерлер жасау арқылы пайда болған бейнелер арқылы бағалауды білдіреді. Осылайша, автор-кейіпкер-оқырман сызбасы кескінделіп, көркем шығарманың антропометриялық құрылымының семантикалық бастапқы орталығы болып табылады. Ф.Ш.Оразбаева тілдік қарым-қатынаспен айналысатын адамдарды зерттей отырып, мәтінді былай белгілейді: «ойлау, есеп беру, баяндау, қабылдау, пайымдау құбылыстарымен байланысты коммуникативті жүйелік тұлға, тілдік коммуникацияны жүзеге асырудың негізі түп-төркіні, ол адамдар арасында жүйелі теңдікке ие, ол тілдік қарым-қатынастың семантикалық тұтастығына сүйене отырып, бар мәтін жеке жүйе ретінде танылады.

Әр оқырман көркем мәтіннен алатын бейнеліліктердің әсерін семантикалық және эстетикалық ақпараттың мөлшері де әртүрлігінен көре алады. Ал жалпылама алғанда көркем мәтіннен ақпарат алу арқылы шығарманың мазмұнын талдау еңбекті оқыған оқырманның білім деңгейіне, жеке талғамы мен пікірлеріне және қызығушылығына ортақтас. Көркем мәтіндерді зерттеу кезінде адам факторын адамшылдық тұрғыдан елемеуге тіпті болмас, өйткені көркем мәтіндердің прагматикасына айналған тілдік қатынас тақырыбына негізделгендігі орныққан. Автор коммуникативті мақсатқа жету жолдарында лингвистикалық көрсеткіштердің жиынтығының сапалылығын таңдайды, олар автордың лингвистикалық нұсқаушыларының көзқарастарының ортақ байланыстылығы болып табылады.

Кез-келген мәтінді алып қарайтын болсақ, идеологиялық, прагматикалық аспектілерден тұратындығын көруге болар және көп қырлы тілдік бірлікті құрайтындығын аңғара аламыз. Мәтіннің идеологиялық аспектісі-оның семантикалық, композициялық жағының ерекшеліктерінің айырмасы, ал прагматикалық аспектісі-семиотикалық және композициялық жағының көпқырлылығы. Осылайша, мәтіннің композициялық жағы мәтіндегі сапалы тұжырымдамалардың әсерінің адамның ойы мен көңіл-күйінің көрінісі ретінде сипаттайтындығын оның дүниетаным мен прагматикалық жағы арасындағы байланыс ретінде қолданылғандығының көрінісінен дәлелдеп беруге болады. Өнер туындысындағы материалдық және рухани мәдениеттің ұлттық бейнесі ортақ жүйелілігі арқылы байқалады. Ол үшін көркем әдебиет тілі оқытылады, сондықтан талантты қазақстандық жазушы А.Кекілбаевтың шығармаларының тілін Р.Сыздықов, Б.Әбілқасымов, Ш.Ш.Сарыбаев, Е.Н.Жанпейісов т.б. ғалымдар қарастыра отырып жүйелеп зерттеді.

Ә.Кекілбаевтың шығармалары негізінен Маңғыстау облысындағы өте құрғақ шөлді дала өңірі тұрғындарының тұрмысын сипаттайтындығын кез-келген оқырман көре алады, сондықтан әдебиеттің бұл құдығы ежелгі заманнан бүгінгі күнге дейін берілетін өнер ретінде құрметтелетіні белгілі. Сондықтан мұнда ұңғыма сөзі өте жиі қолданылады, оны қазып алады, онда қолданылатын әртүрлі жабдықтар деп атайды. Бұл тіркестер жазушының сөздік қолданысына еніп кеткендігі осыдан. Жазушы біздің халқымыздың тарихындағы ең көрнекті кезеңді-Қазақстанның Ресейге ерікті түрде қосылуының басталуын қадағалайды. Жәнібек батыр, Әбілқайыр хан және «Үркер» және «Елең-алаң» фильмдерінің басты кейіпкерлері мұнда өз халқының болашағы үшін күрескен маңызды кейіпкерлер ретінде бейнеленген. Әбіш Кекілбаевтың романдарында психологиялық талдау арқылы кейіпкерді суреттеудің жаңа тәсілін анық байқауға болады. А.Кекілбаев-өте ізденімпаз жазушы. Ол өз шығармаларының әрқайсысы үшін жоғары стандарттарды белгілейді және бұл жоғары деңгейде көрінеді. Ғылыми зерттеулер негізінде жазылған әрбір мақала өзінің ғылыми негізімен құнды. Жазушы өзін қызықтыратын және шешілмеген өзекті мәселелерге бірнеше рет оралады. Мұны Әбілқайыр хан, Сұлтан Бейбарыс туралы жазбалардан көруге болады.

Қорытындылай келе, Қазақстанның Халық жазушысы, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты А.Кекілбаев - қазақ әдебиетінің жанрларына, соның ішінде поэзияға, прозаға, драмаға, сынға, публицистикаға, аудармаға елеулі үлес қосқан талантты жазушы екенін атап өткен жөн. Поэзия жанрындағы алғашқы зерттеулерінен бастап, оның соңғы жылдары жазылған лирикалық өлеңдері, әңгімелері, повестері, романдары қазақтардың өткен және қазіргі өмірі туралы терең тарихты баяндайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кенжебаев Б. Әдебиет белестері. Алматы, 2016
2. «Егемен Қазақстан» газеті. 2013. 23 ақпан.
3. Дербісалин Ә. Дәстүр мен жаңашылдық. Алматы, 2016.

PUN AS A CREATIVE TRANSLATION TASK

Төлеген А.Н., Салқыбекова Г.С., Собирова Н.Б., Ташметова С.
Университет “Мирас”, г. Шымкент, Қазақстан

Түйін: Бұл мақала сөз тіркестерін орыс тіліне беру әдістерін зерттеу нәтижелеріне арналған. Авторлар сөз тіркесінің мәнін анықтауға тырысты және әртүрлі аудармашылар жасаған аудармаларда олардың ағылшын тілінен орыс тіліне аударылу әдістеріне талдау жасады.

Аннотация: Данная статья посвящена результатам исследования способов передачи каламбуров на русский язык. Авторы предприняли попытку определить сущность понятия «каламбур», проанализировали способы их перевода с английского языка на русский в переводах, выполненных разными переводчиками.

If we find many linguistic works on the essence of a pun, then there are only isolated references to the problem of translating this phenomenon in the studies of some theorists and translation practitioners, such as V.S. Vinogradov, N.M. Demurova, V.N. Komissarov, Ya.I. Retzker, M.V. Yakimenko and others [1].

At a time when many issues of translation theory have already been studied and detailed, the problem of translating a pun, which was previously included in the list of “untranslatable phenomena,” cannot be considered solved. The task is to convey a pun in the language translation has always been considered the most difficult in the translation business. All this actualizes the interest of modern translation studies in the problem of translating puns and determines the relevance of the chosen topic.

The article presents an analysis and systematization of methods for translating puns into Russian in the fairy tale “Alice in Wonderland”, presented by V.V. Nabokov, B.V. Zakhoder, N.M. Demurova, A.A. Shcherbakov. There are about 30 puns in the analyzed work [2].

A pun, having its own specific characteristics, is a type of language game. The term “game” refers to various phenomena that are studied by such sciences as psychology, pedagogy and even physiology.

A game is an action that is performed within certain time limits, in a certain space, according to rules voluntarily adopted, outside the area of utility or necessity. This action often causes joy and laughter.

Often, a language game is a means that is used to create a comic effect in the speaker’s speech. The language game is one of frequently used stylistic devices. Along with other types of games, the content of a language game is determined by the fact that it is encoded and represents a verbally expressed form. Also, the phenomenon of language games is a fairly popular stylistic device. Using a language game allows you to add originality to the message and establish informal contact with the addressee. The language game, being a comic and stylistic device, involves the non-canonical use of words and phraseological units, their semantics and composition.

Today, the term “language game” also has a narrower interpretation, according to which a language game is regarded as a deliberate violation of speech norms.

Thus, a language game is the isolation of the very form of speech in the process of constructing an utterance in order not only to convey information, but also to evoke a specific feeling.

Puns, due to their specificity, are very difficult for translators, so each of them is looking for their own ways to solve this problem.

The choice of a specific solution when translating a pun is influenced by a number of factors: the requirements of the context, the “punning possibilities” inherent in the target language, as well as the lexical data of the units themselves.

When creating a pun in his translation, a translator can take as a basis the semantics of both core elements or the semantics of one of the core elements [3].

In translation practice, it is very rare that the semantics of both elements coincide. This is due to differences in languages. Therefore, if there are no equivalent core elements in the target language, the translator resorts to a play on words on one of them, which coincides with the element substituted for it in translation regarding the form, but does not coincide regarding the meaning.

Sometimes a pun can be constructed using leading elements of the kernel, whose semantics should not be subject to change. As a rule, errors that are made in the process of translating puns are caused by an unsuccessful choice of elements of their core. Among them, the following types are distinguished:

1) the use of vocabulary that distorts the information of the original text (chronology, background information of the original text);

2) creating a pun in the speech of characters in the translation text who do not use this stylistic device in the original text;

3) the use of vocabulary as components of a pun that is beyond the reader’s understanding;

4) the occurrence of a discrepancy between the stylistic coloring of the pun components and the peculiarities of the language of children's works, in addition to what was said earlier, contributes to a decrease in the instructive value of the work.

The emergence of new translations of the same work of art seems to be a completely justified and natural phenomenon. Their analysis allows us to study the system of translation concepts and generalize the positive experience of the theory and practice of translation studies.

Further solutions by translators to the problems of pun translation are, as a rule, identical or similar, which comes down to the term “borrowing”.

Borrowing individual puns from translators who managed to reproduce them using the target language. It should be noted that a certain tradition can develop over a number of works, which can only be violated when the translator proposes another original solution [4].

Therefore, when translators carry out subsequent translations, this should not be a simple self-affirmation of them as authors, but the task should be to create a translation text that is as close as possible to the original text through the creative use of the positive experience of previous translators.

The main mistakes and difficulties that translators encounter when translating a pun are the absence in different languages of identical semantic or emotional meanings of the words acting in the core of the pun. In other words, it is impossible to find an analogue of this pun in the target language. In this case, the translator can create his own play on words, which is a semblance of the author's pun. Acceptance of compensation during translation allows you to convey the lost content and features of the pun [5].

It is important to remember that a pun in a translation text should naturally be part of its entire system of stylistic and figurative means, which allows one to achieve the main goal of the entire work and not harm the ideological and artistic character of the original text. Note that maximum correspondence should be established between the structural and semantic features of a pun in the original language and the target language. When translating puns to a translator the social characteristics of the readers for whom a particular work is intended should be taken into account.

So, the most frequently used transfer method turned out to be compensation. Such results of the study indicate that a pun, as a stylistic device, is difficult to translate, which is due to differences in phonetics, vocabulary and grammar of the English and Russian languages, the specifics of the author's style, the knowledge and skills of translators, etc.

Bibliography:

1. Влахов С.Н. Непереваемое в переводе / С.Н. Влахов, С.В. Флорин. – М.: Международные отношения, 1980. – 343 с.
2. Корниенко О.А. Игра слов, каламбур, паронимазия, амфиболия: к проблеме определения и дифференциации понятий в литературоведческом аспекте / О.А. Корниенко // Вестник ОНУ. Серия: Филология. – 2013. – Т. 18, №1(5). – С. 33–48.
3. Левицкая Т.Р. Теория и практика перевода с английского языка на русский / Т.Р. Левицкая, А.М. Фитерман. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1963. – 125 с.
4. Любимов Н.М. Перевод – искусство / Н. М. Любимов. – 2-е изд., доп. – М.: Советская Россия, 1982. – 128 с.
5. Скребнев Ю.М. Основы стилистики английского языка (на англ. яз.): учебник для ин-тов и фак. иностр. яз. / Ю.М. Скребнев. – 2-е изд., испр. – М.: Астрель; АСТ, 2003. – 221 с.

UDC 378.1

STYLISTIC MEANS DENOTING DESCRIPTIONS OF THE LANDSCAPE

Турабаева (Юнусова) Ш. И., Бердалиева Ф. Э., Дехканова К.А.
Университет«Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: мақаланың тақырыбын таңдау әдеби ландшафтты қалыптастыру принциптерімен және идеологиялық бағдар мәселелерімен байланысты және дәуірдің жалпы "эстетикалық климатына" байланысты оның жанрлық және стилистикалық ерекшеліктерімен түсіндіріледі.

Резюме: выбор темы статьи связан с принципами формирования литературного ландшафта и проблемами идеологической ориентации и объясняется ее жанровыми и

стилистическими особенностями, обусловленными общим "эстетическим климатом" эпохи.

The images of nature included in the narrative reflect reality, and the landscape writer emphasizes the national significance of the location, that is, reflects the "visual reality".

On the other hand, the landscape designer objectifies his experiences, enhancing the overall emotional voice with the landscape background, the main mood in the story, and in some cases the landscape serves as a means of author's assessment of the characters, that is, creates a "mood landscape".

The "mood landscape" can be associated with the psychological state of the characters at one time or another in life: a feeling of joy, sadness, anxiety in an irresistible emotion, the image of the hero, foresight as a background for sympathy for the hero.

Thus, the pictures of nature included in the narrative can convey "visual reality", reflecting reality and emphasizing the national significance of the place where the writer is located. On the other hand, he objectifies his experience by amplifying the general emotional voice through the landscape, the main mood in the story, and in some cases the landscape serves as a means of author's assessment of the characters, that is, creates a "mood landscape" [1].

The functional purpose of the landscape should be the guiding, the main element, the basis of the narrative fabric of the work. However, depending on the author's intentions, landscape descriptions can play a secondary role, performing the function of "lightness" and reflecting the main techniques of the author's composite game. The third semantic variant assumes the psychological dependence of the landscape background on the environment.

Detailing landscape elements – landscape painting, landscape strokes, landscape description, landscape parallels - allows you to more fully reproduce the everyday state and social atmosphere [2].

Foreign art was also characterized by the unification of literature and painting. Readers of the Victorian era loved to "see" works, and writers tried to satisfy this requirement by using detailed visual descriptions in their works.

In nature, this is what is responsible for the mental movement and the state of the person who creates it. However, nature is often in different states that seem changeable.

In a work of art, nature can act by itself as an object or a "language of description". In addition, being an independent object, it can appear in different dimensions in relation to the whole world of the work: in it, this whole world occupies, and then part of it must be more or less or even not exist. It is possible and

this work is such works in which nature appears unevenly in different parts of the world: in them it is gradually built up until it displaces the rest of the world, or vice versa - until it gradually decreases and disappears. It doesn't have to be destroyed or grown-it's just the simplest presence of a text in the world or the absence of warnings about it [2].

In the literary image, nature can perform a psychological function, as well as certain states of nature are associated with certain feelings and experiences of a person, for example: the sun – with joy, rain – with sadness. Thus, from the earliest stages of literature, the details of the landscape have been successfully used to create a certain emotional atmosphere in the work, and when the mental state of the characters is not described directly, but transmitted to the surrounding nature, this method is often accompanied by psychological parallelism or comparison. In the further development of literature, this approach becomes even more skillful, and it becomes possible to indirectly connect the soul with a particular state of nature. In this case, the mood of the character may correspond to him or vice versa-conflict with him. Thus, the landscapes in the work of art penetrate deeply into the souls of the characters and their experience, helping you to better understand the ideological intentions of the author.

The concept of the "sense of nature" presented by Humboldt deserves attention. It characterizes the worldview of a person or another nation in relation to nature in a certain epoch and changes accordingly with time.

Ya. Satanov, who interprets this concept as the basis for classifying the literary process Satanov's formulation "the sense of nature" also deserves attention. He argues that every national culture is a "discovery of nature" that reveals itself and identity [3].

Stylistic means of marking landscape descriptions give a connotative representation of the content, contribute to the formation of the excretory and informational structure of the text in stylistics, modern trends allow for a more detailed analysis of artistic speech on a separate sample of literary art [3].

In the works of famous literary critics and linguists, the question of the relationship between poetics and stylistics has been ambiguously resolved. Stylistics has long been considered a linguistic discipline, but the inclusion of elements of this discipline in the theory of poetics allowed it to be reflected in the literary aspect. V.M. Jirmunsky, B. V. Tomashevsky tried several times to solve the problems of "style". The need for a combination of literary studies, stylistics and linguistics is obvious.

Poetic and stylistic analysis can be grouped into separate elements of stylistic and literary analysis, especially as a component of the philological analysis of the text.

In fiction, words change in meaning and acquire new nuances. The development of the artistic meaning of a word is directly related to the cognitive function of language, since worldview can occur in three different ways: everyday (based on direct perception), scientific and aesthetic (artistically imaginative) [4].

The writer's knowledge of the phenomena of the surrounding world and their interrelations occurs in the form of a concept, and the generalization obtained as a result of this process is expressed in the artistic sense of the word. The perception of the artistic world can be based on fantasies, subconscious, fantasies, associations. The choice of important features that form understanding is determined by the author's worldview, his belonging to a certain era, literary direction.

Different levels of artistic semantics of a word are closely related, which contributes to the aesthetic value of a single word and the formation of the stylistic and semantic system of the writer [3].

In a literary text, the word can be used both in the literal (nominative) and figurative sense. The aesthetic meaning of the word is associated with artistic motivation (conformity to the created image, the author's opinion). The stylistics of artistic expression is primarily concerned with the figurative performance of the word.

Scientists study important forms of symbolic realization of the word-comparison and parallelism, the use of figurative and figurative words (types of metaphors), personification, metonymy, figurative expressions, figurative expressions [4].

The aesthetic change of a word begins with the relation of the word to the writer's worldview or the image of the character who pronounces this word. Various types of symbolic realization of the word determine the function of the path containing the word in the formation of the image of the word. The aesthetic meaning of the word reflects the ideological and artistic worldview of the writer in a complex and confusing form. All these types of artistic meaning of the word interact and condition each other.

The description of the landscape actualizes emotional information achieved using a variety of stylistic means. In descriptions of nature, there is a particularly pronounced tendency to represent the oral and artistic landscape in the form of an artistic panorama through effective epithets, metaphors, figurative comparisons, periphrases, with the help of words belonging to certain lexical and thematic groups. The authors can extol the beauty and grandeur of nature, making it look like other important romantic images. Nature photographs are also detailed when the Author indicates the exact location of the novel and lists the names of many trees, flowers, herbs and shrubs growing in the described part of the country. With the help of graphic means, it is possible to emphasize the connection of the depicted with sukhmir, the sublime.

By creating frightening and awe-inspiring images of nature and conveying the characteristic national features of the landscape, the author immerses the reader in a remote, mythical time when nature lived separately from man.

The romantic landscape plays an important role in revealing the image of the hero in the works of writers-a mood in which the main attention is paid not to nature itself, but to its influence. The description of the objective world is replaced by the transfer of subjective feelings, so landscape descriptions of this period distinguish the use of emotional value, expressive vocabulary, coloristic epithets, floral image, methods based on an associative image. The most frequent are epithet, figurative comparison, metaphor, personification. Hyperbole, periphrasis, and allusion are also widely used. Descriptions of nature may include a book-ethical dictionary and terms.

For each literary style - be it classical, baroque, romantic, realistic, modernist - the landscape is characterized by its own philosophy, aesthetics and poetics of the landscape image [60]. The creative principles of creating an image of the world and

the aesthetic use of the writer's linguistic means are connected with the literary styles of his era. The style represents the peculiarities of writing and ideological art, since its basis is ideas, themes, character, plots, language, stylistics.

The creative principles of creating an image of the world and the aesthetic use of the writer's linguistic means are connected with the literary styles of his era. Style also refers to the peculiarities of writing and ideological and artistic works, since its basis is ideas, themes, characters, plots, language, stylistics [2].

In literature, landscape is part of a literary current (romantic landscape, sentimental landscape, naturalistic or symbolic landscape, etc.). or genre (urban, marine, rural, industrial landscape, etc.). is one of the most important means of revealing the author's design, which obeys the requirements and goals of the author: revealing the state of the hero, contrasting the surrounding world with people's beliefs, creating compositional connections between the elements of the work.

The choice of the topic of the thesis is connected with the principles of the formation of the literary landscape and the problems of ideological orientation and is explained by its genre and stylistic features due to the general "aesthetic climate" of the era.

Based on the above, in order to check whether personal experiences, cultural and historical traditions of the people influenced the writer's thinking, we will consider the main literary trends of the Trot era and conduct an e. it is worth analyzing the works of Bronte and George Eliot in context.

In our work, we get acquainted with landscape sketches, but as they appear, we tend to perform more serious functions. The first and simplest function of the landscape is to designate an action. The landscape is also important as a place of action, because it provides a subtle, but nevertheless very important upbringing for character formation. The landscape helps to better understand the hero, his inner world and represents the mental state of the hero.

References:

1. История английской литературы / под редакцией И. И. Анисимова, А. А. Елистратовой, А. Ф. Иващенко, Ю. М. Кондратьева. - Том II. Выпуск второй. - М.: Издательство Академии Наук СССР, 1953. - 397 с.
2. История зарубежной литературы XIX века / под редакцией Н. А. Соловьевой. - М.: Высшая школа, 1991. - 637 с.
3. Левина, В. Н. Принципы классификации текстовых пейзажных единиц / В. Н. Левина // Вестник МГОУ. Серия Русская филология. -2011. -№ 3. - С. 21-26
4. Литература и язык. Современная иллюстрированная энциклопедия / под редакцией А. П. Горкина. - М.: Росмэн, 2006. - 584 с.

FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF SCHOOLCHILDREN IN THE PROCESS OF STUDYING A WORK OF ART

Уралова Ұ. Р., Исахмет Б.Н., Абызбек Д. Ә., Алтынбек З. Д.
Университет «Мирас», г.Шымкент, Казахстан

Түйін: мақалада "мұғалім-оқушы", "ата-ана-оқушы", "оқушы-оқушы" жүйелеріндегі оқушылардың ерекшеліктері мен қарым-қатынас динамикасын ескеруге мүмкіндік беретін тұлғаға бағытталған тәсілді іске асыру жолдары қарастырылады

Резюме: в статье рассматриваются пути реализации лично-ориентированного подхода, позволяющего учитывать особенности учащихся и динамику взаимоотношений в системах «учитель-ученик», «родители-ученик», «учащиеся-ученик»

Modern society is characterized by value pluralism and the loss of connection between generations and traditions in the moral education of the younger generation: This is due to the rapid development of information technology, inconsistency and blurring of cultural and social values and norms, as well as the decline of spirituality and a shift in emphasis on material values.

In the studies of the process of formation of value orientations, the need to activate the process of meaning formation of personality, appropriation is emphasized values of modern society in conditions of free choice [1].

Currently, in pedagogical science and education as a whole, such a global task is being solved as the definition of socio-pedagogical conditions that contribute to the formation of value orientations of the individual, where socio-personal and moral values are the basic ones. That is why the problem of the formation of value orientations among high school students is one of the most important problems of education in general education institutions.

It should be noted that education is a long process and continuous. An educational institution that educates the younger generation plays an important role in a person's life. So, the question of the formation of the child's personality falls on the shoulders of teachers.

One of the most significant methods of education is fiction. As one of the types of art, it represents a kind of image of reality and appeals to eternal ethical and moral values, familiarization with which is the basis for the spiritual development of a person and the enrichment of her aesthetic experience in the process of forming an emotional and value attitude to the world around her.

Thus, there is a need to study the psychological and pedagogical conditions for the formation of students' value orientations on the basis of teaching and upbringing within the framework of modern educational conditions and taking into account the modern socio-cultural context.

In the works of psychologists and sociologists, we can often trace the connection between the internalization of values and the harmonious development of personality. According to Novlyanskaya Z.N., "the formation of personality through the internalization of appropriation the products of social experience and culture in the process of education and training are at the same time the development of certain

positions, roles and functions, the totality of which characterizes its social structure" [2].

As a rule, a person is directed to acquire the highest human values by his immediate environment, therefore, what makes up the inner and outer world of a person directly depends on the conditions in which the personality is and develops. The upbringing of the younger generation on traditional values occupies a key place, since it determines the direction of the content of people's activities, which manifests itself in the desire to sow reasonable, kind, just, eternal.

The results of sociological research show that young people have a relatively stable substructure of life values that are important in any society, it can conditionally be the basis of value consciousness. Value orientations and life attitudes that are already present in a person's mind affect the behavior and actions of the individual, which determine the further outcome of events. As psychologists and teachers note, it is during the senior period school-age value orientations have a significant impact on the formation of personal value orientations. The choice of a further life path becomes the basis of the social situation of the development of a high school student. In this regard, the situation of interaction with the social environment is also changing. There is a reassessment of values, the system of views and attitudes on the surrounding world is changing.

D.B. Elkonin and A.N. Leontiev are leading activities in this the age is considered educational and professional, which in high school acquires a new content: selective attitude to subjects, attendance of preparatory courses, labor activity in a trial form. High school students strive for self-development: analyzing themselves, learning new knowledge, achieving individual goals. High school students have a task – not only to acquire knowledge, skills and abilities, but also to learn to navigate in adult life, to be aware of responsibility for themselves, to be responsible for their actions and deeds.

The old moral values have been lost to the modern world, and the new ones have not yet managed to gain a foothold in the minds of high school students, which indicates their inability to make correct and balanced decisions. They cannot yet distinguish real, life values from artificial ones, thereby subjecting themselves to introspection, so in the learning process it is necessary to focus on the moral and spiritual education of schoolchildren.

A literary text, like nothing else, is able to form a personal and meaningful attitude to moral and moral values, ideals. It is fiction it is able to form moral ideals, direct a person to self-improvement, which affects the development of personality as a whole. The upbringing of the younger generation through artistic works is a necessary, useful and fully justifying phenomenon.

The influence of fiction on the formation of personality lies in the fact that it has a value potential and affects our consciousness, which over time imperceptibly forms our thoughts, views, landmarks, tastes, which further determine the orientation of the personality. The senior student strives for comprehensive development, so he needs to be given those works over which he could reflect, independently identify the problem and find a conflict, and tasks of a certain level of complexity [3]. Literature

as an object of influence on the formation of value orientations is a truly unique discipline. The formation of value orientations in this case will be implemented in three directions:

- since literature is related to the study of a foreign language, then through speech activity;

- when working directly with a work of art;

- in the process of acquiring new knowledge and relevant skills.

The ways of forming value orientations in the process of studying literary works are various techniques that are used in the methodology of teaching literature in general education institutions, for example:

- discussions about the material being studied and the problems posed in certain literary works;

- reflection by students of the information received with further writing of the essay-reasoning, etc.

Also, another way of working with a literary work in high school is the heuristic method, which is used at the stage of deepening the assimilation of the work, its analysis. Along with this, it is possible to apply "dialog technology", which also forms the value orientations of high school students. It will allow you to build a step-by-step process of thinking of the teacher and students in search of moral truth, providing reflection and developing the intellectual properties of students' personalities.

The peculiarity of the dialogue process with high school students is manifested in its problematic nature, contributing to the construction of interaction between the teacher and students and the formation of moral judgment and evaluation [1].

In the process of studying a work of art, it is necessary to carry out not only literary development, but also general aesthetic, moral, moral. It is necessary to analyze every detail and detail of the work with the students, since everything in the text is closely, organically connected with each other. The assimilation of the content, the ideological meaning of a literary work has an impact on the development of the reader's personality: each step-in learning is associated with the expansion and deepening of students' consciousness.

Thus, we see that a person is under threat of moral disorientation, therefore it is necessary to direct older students to ideal patterns and values that determine the content of their value preferences. It is the works of art that are able to form the spiritual image and moral guidelines of the younger generation.

References:

1. Жвалевский, А.В, Пастернак Е.Б. Я хочу в школу! [Текст] / А.В. Жвалевский, Е.Б. Пастернак. – М.: Время, 2012. – 320с.

2. Горькая Ж.В. Психология ценностей [Текст]: учебное пособие / Ж.В. Горькая; Мино образования и науки Российской Федерации, Федеральное гос. бюджетное образовательное учреждение высш. проф. образования «Самарский гос. ун-т», кафедра психологии развития. – Самара: Самарский ун-т, 2014. – 91 с.

3.Аникина А.П. Эстетическое восприятие изображения вырази- тельного образа человека // Актуальные вопросы современной педагогики: материалы VII

УДК 811.111

SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN ENGLISH LESSONS WITH THE HELP OF GAMES

Халметова П.Г., Джуманова Н.Б., Полат Б.С., Усерова А.Р.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада дамыған рухани-адамгершілік тұлғаны тәрбиелеу процесінде ағылшын тілі сабағында ойын технологияларын қолдануға байланысты мәселелер қарастырылады. Мақалада шығармашылық атмосфераны құру және ойынның барлық қатысушыларын тілдік контекстке тарту міндеттерінің бірі болып табылатын оқу-тәрбие процесін сәтті ұйымдастырудың критерийлері ұсынылады. Білім алушыларды рухани-адамгершілік тәрбиелеу процесінде шет тілінің ерекше маңыздылығы атап өтіледі.

Резюме: В данной статье рассматриваются вопросы, связанные с использованием игровых технологий на уроке английского языка в процессе воспитания развитой духовно-нравственной личности. В статье предлагаются критерии для успешной организации учебно-воспитательного процесса, в котором одной из задач является создание творческой атмосферы и вовлечение всех участников игры в языковой контекст. Подчеркивается особая значимость иностранного языка в процессе духовно-нравственного воспитания обучающихся.

Today, a new stage in the development of society has come. It is associated with a change in the mentality of society and the value orientations of the younger generation. Humanity began to ignore such a manifestation of morality as empathy, compassion, empathy. Unfortunately, respect for others takes a back seat. Therefore, there is an acute need for the upbringing of a spiritually and morally developed personality who is able not only to consume, but also to give in return.

Modern society sets a difficult task for the teacher – education, socio-pedagogical support for the formation and development of a highly moral responsible, creative, initiative competent citizen. A person who accepts the fate of the country as his own [1].

Thus, spiritual and moral education is the main task of the modern education system. Obviously, in order to become a full-fledged and cultured person, students should assimilate the spiritual and moral values accumulated by their ancestors over many millennia. Society, entering the world cultural space, should know and successfully apply in practice the means of intercultural communication. Based on the above, it can be concluded that knowledge of foreign languages plays a huge role for the participants of the international space.

Language is the repository of the culture of the people. It presents the historical experience of the ethnos, aesthetic, ethical, moral and educational ideals. Therefore, spiritual and moral education is actively formed in foreign language lessons, where critical thinking skills are laid, helping to compare one's own beliefs with the

components of social morality, generally accepted moral norms. In foreign language lessons, the teacher forms the student's worldview, because this academic discipline, in addition to linguistic competencies, concerns the problems of student behavior in a particular household situation [2].

In English lessons, the problems of tolerance, charity, materialism and national culture are discussed, conversations are held about family values, strong-willed qualities, conscience, and strength of spirit. Thus, during the dialogue, it is possible to achieve the fulfillment of the tasks set in the lesson. It can be concluded that communicative learning educates and forms diligence, perseverance, activity, independence; develops imagination, thinking and memory.

Reading is one of the many ways of teaching and upbringing, as artistic and spiritual literature expands the horizons of students. This is an indirect way from the text, getting information, to thinking, forming a worldview.

Of course, in English lessons, group and collective forms of work are an integral part that contributes to education. In the process of such activities, students learn to be responsible for completing tasks, to control each other, to provide mutual assistance. Children develop a sense of collectivism [3]. It is pair and group work that helps students to actively interact and exchange views on certain situations and concepts, and then form their point of view.

However, this activity is not limited to just one discussion. The decision that was born during the discussion of a situation is presented to the whole class, and the children choose the best, clearly arguing their position.

Another effective method of education is gaming technology. Scientists classify games as follows:

- business;
- organizational and activity;
- role - playing;
- innovative games;
- didactic.

Role-playing is often used in English lessons, which is also a method of collective interaction. So, role-playing is an interactive method that provides an opportunity to learn empirically, through a deliberately organized life situation. There are several variations of this technology. For example, a certain behavior model of the student may be discussed in advance, or only the result of the interaction is stipulated, and the participant has the opportunity to make a decision independently and be responsible for his choice. In the latter case, the child has the opportunity to improvise.

Role-playing is both educational and game practice. For students, this is creativity, and the educational nature of this activity is not conscious for them. For a teacher, this is a unique opportunity to achieve their goals and objectives in a foreign language lesson: mastering new lexical units, developing dialogical speech skills, practicing monological utterances, teaching etiquette rules, educating a spiritual, moral and tolerant personality, etc.

There are certain requirements for gaming technologies that must be adhered to in order to effectively master this technique.

First of all, the role-playing game should be interesting and as close as possible to the real situation of communication. Students need to be motivated to successfully complete a creative task.

The teacher must competently organize the game and think over the form and content, so that the whole class or group accepted this offer. It is very important to convey to each participant the rules, the implementation of which teaches to comprehend an imaginary situation, to interact harmoniously with the team and just enjoy the game, the joy of successfully fulfilling the requirements.

Special attention should be paid to the atmosphere of the game. She should be friendly and creative. The more comfortable the pupil feels, the more initiative he will be, therefore, in speech communication he will be able to successfully try himself in different social roles: as an adult, assume the duties of a certain family member, a representative of some profession, be a fairy-tale / cartoon character or choose an ethnographic role.

From the point of view of mastering the language material, the game should involve all participants and provide a diverse elaboration of all vocabulary or grammar on a certain topic.

At the lesson, the teacher sets himself the task not only to teach the child, but also to educate him, so many role-playing games are also aimed at the spiritual and moral formation of the individual. The role-playing game helps to form the following qualities in the student: responsibility, discipline, willingness to help and support a friend, the ability to engage in various activities, the ability to competently and conflict-free defend their point of view, look at the situation from different sides and make the most optimal decision.

Spiritual and moral education is also successfully implemented with the help of project gaming technologies.

Today, new standards require a lot of independence and activity of students. Children are very fond of creative tasks, especially search tasks. Thus, students learn to work with information – to find it, to process it competently, to choose the most important thing from a large volume and to structure the material.

Today, society needs a tolerant person who has knowledge of moral and ethical norms of different cultures, who respects the traditions of another people. A foreign language occupies a special place in the process of educating students, because it is not only a school discipline, but also an instrument of international dialogue. Children of all age categories love to play and strive for self-expression and individuality. It is game technologies that allow you to create a friendly and creative atmosphere at the English lesson and ensure effective assimilation of educational material.

Bibliography:

1. Братусь Б.Г. Духовные аспекты теории личности. М.: Просвещение, 2017. – 18 с.
2. Юдаков С.Г. Формирование информационных умений и развитие творческих способностей учащихся // Информатика и образование. – 2020 – № 6. -117 с.

3. Анисимов С.Ф. Духовные ценности: производство и потребление. – М.: Мысль, 2018. – 142 с.

УДК 811.111

HOW TO WORK WITH A PADLET VIRTUAL BOARD

Халтаева Т.А., Миркамилова З.М., Октябрьев Ш.Б., Тохтаназаров И.Б.
Университет «Мирас», г. Шымкент, Казахстан

Түйін: Білім беру процесін оңтайландыру мақсатында жұмыстың негұрлым заманауи нысандары мен әдістерін іздеу жағдайында интерактивті технологияларға деген қызығушылық артты. Өзекті жаңалықтардың бірі виртуалды кеңістікті интерактивтілік, көрнекілік және материалды жеткізудің динамикасы есебінен оқу процесін қарқындатуды арттыру құралы ретінде пайдалану болды. Мұндай жаңалықтардың мысалы-Padlet желілік қызметі.

Резюме: В условиях поиска более современных форм и методов работы с целью оптимизации образовательного процесса повысился интерес к интерактивным технологиям. Одним из актуальных нововведений стало использование виртуального пространства как средства повышения интенсификации процесса обучения за счет интерактивности, наглядности и динамичности подачи материала. Примером таких нововведений является сетевой сервис [Padlet](#).

Despite the fact that modern education is based on the traditional model of the classroom system, ICT has firmly entered the lives of participants in the educational process. A few years ago, the use of information and communication technologies was a pleasant addition to classroom work in the form of independent material development or individual and group assignments. Today, in the current unstable situation in the world, when students in whole groups can suddenly go into quarantine and not always for a certain period, the introduction of technology into the learning process has become necessary. However, only the competent integration of information technologies into education will allow us to maintain the quality of education at the same high level. There are a lot of technologies, including freely available ones, but the question of their proper use remains relevant [1].

Working in a virtual space in which students or a group of students will receive educational materials in electronic form gives an undeniable advantage. Learning becomes much more effective, especially if presentations, images, audio, video materials are attached to any text materials that cannot but remain in the listener's memory.

At the same time, the student himself can prepare and post his works in a similar form, get acquainted with the works of others, have the opportunity to participate in various projects. An alternative option in this case may be the use of virtual boards.

A virtual whiteboard (online whiteboard) is a service that allows each student to post their work on the whiteboard, and the teacher to comment and evaluate everyone. It is also possible to use the blackboard by the teacher to place educational,

methodological, control and measuring and other materials. Thus, any material in electronic form can be placed on the board.

After analyzing a number of virtual whiteboards, we came to the conclusion that the Padlet board is the optimal choice for a teacher of any subject. Of the main advantages of the board over others:

1. Clear intuitive interface (unlike, for example, the Miro board)
2. The ability to use the board for free by all participants of the educational process, and not only by the teacher (unlike, for example, Conceptboard)
3. Russian language support (unlike, for example, Gynzy)
4. A variety of notes that can be added to the board:
  - Text
  - Hyperlinks
  - Send a file
  - Video recorded from webcam/mobile phone camera
  - Audio recorded directly in the Padlet
  - Handwritten image in Padlet
  - Photos taken from webcam/mobile phone camera
  - Google search to add images, videos, GIFs or links
  - Google map
5. The possibility of creating joint presentations

Initially, virtual whiteboards were created more for project activities and coordination of business managers' actions than for teachers' work. This fact affects, in particular, the set of templates that exist in every online whiteboard. Padlet is one of the few boards offering a set of templates for learning. Most of the tools provide templates in the logic of the organization of business processes [2].

The Padlet network service (-let is an English diminutive suffix, pad – in one of the meanings – "notepad, tablet") is today one of the most popular online tools for creating virtual whiteboards.

In everyday life, both the service itself and the result of its work are called "padlet". The service is free, has a Russian-language version, is easy to learn and does not require any initial training. By visiting the site, the user immediately gets access to the service's features and can start using its functions even without registration.

The advantages of using the Padlet service can also include such features as:

- the ability to choose the design of the virtual board;
- the ability to organize collective activities in real time and work with visual content;
- the ability to post materials both from any medium and from the Internet (photo, video, audio files).

How to work?

- Registration
- Create a new project

When you click the "Make a padlet" button, the main working field of the service opens.

- Loading the material

Depending on the goal, you can structure the uploaded content in different ways.

The service allows you to arrange the material in the form of a wall, a continuous stream (the content is arranged from top to bottom in a simple ribbon), a grid, a shelf (divided into three columns), a blog, as well as a canvas – in a sequential and free distribution mode.

You can also use ready-made templates for registration. Each individual resource placed on a virtual wall is called a post. Posts are added by double-clicking the mouse in any free place on the wall. A small window will appear in front of the user with two active fields and buttons for uploading materials.

"Post title" is the title. Below is a field for the main content (text), which can also be edited. How to create excellent Worksheets on the subject can be done using the Mini-course "Creating worksheets".

Setting up access

Access to the created wall can be organized in several ways:

- private – allows you to work with materials only to the author of the virtual wall and those who were invited by e-mail;
- secure – access to the content is open to those who know the password to log in;
- hidden link – any user with a login link can work with materials;
- access to absolutely everyone – anyone can access the content. The data will be available to search services and can be displayed in search results.

The service also allows you to distribute users into conditional categories: administrator, moderator and user. In the first case, unlimited access is given not only to the content, but also to all wall settings.

Moderators are limited to working with materials: adding posts, editing, organizing and structuring. The consumer can only view the downloaded data and is not able to make any changes.

What to use it for?

- To repeat what was learned in the last lesson.
- For taking notes.
- For learning to ask questions.
- For reflection in the lesson.
- For lesson planning and homework
- For storing documents and materials on the course.
- Collecting information on a specific project.
- To receive feedback and clarify information.

Using Padlet significantly saves time: you can work in it in real time — the teacher does not need to download a document with the student's work to the computer, and the student waits for verification [3].

With the help of this distance learning tool, communication at the student-student level is built in the classroom. The task of the teacher is to prepare the assignment and give comments in the process of work. Unlike Google Docs, you can't remove someone else's comment on the Padlet platform, you can only evaluate it. Therefore, the entire course of work on the question is saved on the board for online lessons and is visible to everyone.

Modern students like this method of conducting lessons and the format of interaction with the teacher and classmates: working with the board for online lessons is an opportunity to add creativity to the lesson, demonstrate the results of their work, express their opinion and find out what others think. The fact that classmates will see the work motivates the guys to approach the tasks responsibly and perform them efficiently. The main condition for such a method of conducting a lesson is that there should be a comfortable relationship between the children in the classroom so that they are not afraid to express their opinions.

Bibliography:

1. Зенкина С.В. Организация профессиональной деятельности учителя в новой информационно-образовательной среде // С.В. Зенкина, О.П. Панкратова. Информатика и образование, 2019. № 5. -125 с.
2. Михайлов, С.Н. Возможности реализации образовательных технологий с помощью интерактивной виртуальной доски // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена, 2015. – № 178. – 129 с.
3. Репяхова, З. В., Груздева, Т. В., Черепова, К. Г. Использование виртуальной онлайн-доски на уроках // Аспекты и тенденции педагогической науки: материалы III Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, декабрь 2017 г.). – СПб.: Свое издательство, 2017. – 5 с.

УДК 801.6

ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ПОЭТ В ТВОРЧЕСТВЕ И. СЕВЕРЯНИНА

Чепишко А. С.

Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего образования «Томский государственный педагогический университет», г. Томск, Россия

Түйін: В докладе представлен анализ художественного концепта поэт в творчестве И. Северянина с опорой на методику Н. С. Болотновой. Выделяются лексические репрезентанты концепта поэт на материале стихотворений «Поэза правительству» и «Собратья». Отмечается пересечение данного концепта с концептами художник, гений, певец, мыслитель.

Summary: В докладе представлен анализ художественного концепта поэт в творчестве И. Северянина с опорой на методику Н. С. Болотновой. Выделяются лексические репрезентанты концепта поэт на материале стихотворений «Поэза правительству» и «Собратья». Отмечается пересечение данного концепта с концептами художник, гений, певец, мыслитель.

Поэзия представляет огромный простор для формирования и реализации авторской концептосферы, характеризуясь лиризмом, символичностью и художественной изобразительностью. Особый интерес в исследовании концептов вызывает творчество поэтов-футуристов, стремившихся отринуть старые традиции и создать новые поэтические приёмы и языковые средства выражения. Поэзия футуристов наполнена авторскими неологизмами,

выражающими новые уникальные концепты. К. В. Каменский охарактеризовал И. Северянина как главу поэтов, выразивших «...собственное «я», воспринимающих сочинительство в качестве игры, где наравне с глубокой мыслью есть место случайности» [1]. Отношение И. Северянина к поэзии позволяет выделить его как поэта, создавшего ряд интересных лирических прецедентов. Его творчеству присущи ирония, острота мысли, поиск интересных форм и новых слов, поэтому его авторская концептосфера в той же степени сложна, в которой и интересна.

Творчество любого поэта насыщено идейными образами и концептами, при этом концептуальным становится даже само понятие творчества, а наряду с ним и призвание – «поэт». Значимость концепта «поэт» в творчестве И. Северянина подтверждается, как минимум, частотностью употребления лексемы *поэт* (в стихотворениях разных сборников выявлено около 35 словоупотреблений). Встречаются производное «поэтесса», синонимы «автор стихов», «лирик». Широко используются контекстные синонимы «певец», «художник», «гений», «писатель», «мыслитель». И. Северянин обращается к данному концепту с разных позиций: пишет послания поэтам, даёт наставления преемникам, осмысляет собственную роль в поэзии (именует себя «королём поэтов» и «гением»), характеризует особенности своего творчества, называя себя «лирическим ироником», поднимает вопрос значения поэтов для народа в целом.

Целью настоящего доклада является выявление лексических репрезентантов концепта «поэт» в творчестве И. Северянина на примере стихотворений «Поэза правительству» [2] и «Собратья» [3].

Понятие художественного концепта определяется Л. В. Миллер как «сложное ментальное образование, принадлежащее не только индивидуальному сознанию, но и психоментальной сфере определённого этнокультурного сообщества», как «универсальный художественный опыт, зафиксированный в культурной памяти и способный выступать в качестве фермента и строительного материала при формировании новых художественных смыслов» [4]. В понимании Огневой Е. А. «художественный концепт – это компонент концептосферы художественного текста автора, включающий те ментальные признаки и явления, которые отражены в сознании народа и являются когнитивно и прагматически значимыми в рамках заданной автором сюжетной линии произведения» [5].

На основании понятия художественного концепта активно развивается методика концептуального анализа, подразумевающая выявление «буквального» смысла слова, «исторического» слоя концепта и затем актуального [6]. Объектом такого анализа выступает непосредственно художественный концепт, который может быть выражен различными лексическими единицами: словами или фразеологизмами.

Опираясь на методику концептуального анализа художественного концепта, разработанную в рамках коммуникативной стилистики текста (Н.С. Болотнова), рассмотрим репрезентанты концепта *поэт* на материале

стихотворения «Поэза правительству» И. Северянина. Одной из задач такого анализа является выявление лексических репрезентантов концепта и слов, связанных с ним ассоциативно, т.е. определение слов-номинатов и их производных (*поэт, поэтесса, поэзия, поэтический, поэтично, поэтика*), текстовых репрезентантов, «входящих в образную перспективу номината концепта: а) связанные с ним по актуальному для данного текста смыслу (*гений, пророк, лирик*); б) по общности актуальных для текста системно-языковых параметров...» (*писатель, певец, художник*) [7].

Автор использует несколько метафор к понятию «поэт», описывая несправедливое и непочтительное отношение к лирикам со стороны правительства и народа, подчёркивая значимость творцов. В стихотворении используется непосредственно лексема «поэт» с эпитетом «великий». Далее поэт обозначается контекстными синонимами как «художник», «писатель», «мыслитель» и «гений», последнее особо характерно для репрезентации концепта «поэт» в творчестве Игоря Северянина.

Рассмотрим подробнее на примере стихотворения «Собратья», в котором поэт выражает своё отношение к тому, что каждый хочет быть поэтом, высмеивая и осуждая банальные стихи, призывая не позорить звание поэта («*Приличней быть в фуражке почтальоном, / Чем лириком в дурацком колпаке*»).

В начале стихотворения поэт говорит о том, как распространено стало его ремесло:

*Все — Пушкины, все — Гёте, все — Шекспирь,
Направо, влево, сзади, впереди...*

Для выражения значения «поэт» Северянин использует именитых представителей данного вида деятельности — Пушкина, Гёте, Шекспира — как величайших представителей национальной поэзии. С помощью имён создаётся ирония над псевдо-великостью окружающих Северянина творцов:

Но большинство из лириков — без лиры.

Лексема «поэт» заменяется словом «лирики». Очевидно, Северянин указывает на то, что поэтам чего-то недостаёт. С точки зрения семантики, лирик — лирический поэт, лира — древнегреческий музыкальный инструмент, под аккомпанемент которого исполнялись лирические произведения. Так, первое значение — поэтам не хватает аккомпанеента для того, чтобы их произведения считались полными. Лира также стала символом поэтического творчества и вдохновения, поэтам не хватает вдохновения. И, наконец, с точки зрения морфологии, «лирик» — производное от слова «лира», если из слова убрать его корневую, смыслообразующую часть, от слова не останется ничего. Возможно, в понимании Северянина, поэтам не хватает чего-то фундаментального, лежащего в основе поэтической деятельности, какой-то особой поэтической сути. Содержание концепта, представленного в данной строке, — очень обширное и неоднозначное.

Ни острых рифм, ни дерзостных мазков!

При сравнении рифм с мазками в строке угадывается метафора *поэт — художник*: как художник, нанося «дерзостные мазки» на холст, нарушает устоявшиеся традиции, так поэт «острыми рифмами» будоражит и впечатляет слушателей и читателей.

Далее Северянин заменяет лексему «поэт» более нейтральным и сдержанным выражением «авторы стихов», характеризует их и их творения как безыскусные:

А стиль других — стиль штопанных носков.

Изношены, истрепаны, банальны

Теперь стихи, как авторы стихов.

Лубочно вдохновенны и подвальные

Их головы — без нужного голов.

Сравнение авторского стиля с штопаными носками подчёркивает небрежность, бытовую принадлежность, невзрачность стихов, описываемых Северяниным. Интересно употребление фразы «лубочно вдохновенны»: лубочный — не отличающийся высокими художественными достоинствами, пошло от картинок, отличавшихся лаконизмом и простотой композиции и литературы, отличавшейся примитивностью содержания и оформления. Но Северянин не просто характеризует стихи лубочностью, а описывает поэтов как лубочно вдохновенных — вдохновляющихся клише, само по себе их вдохновение — клише. Так лексема «поэт», характерная творчеству Северянина, противопоставляется «миллионам бездарностей».

Поэт в поэзии И. Северянина – выдающийся, великий человек, который заслуживает уважения и почитания со стороны власти и народа («*Правительство, когда не чтит поэта / Великого, не чтит себя само / И на себя накладывает вето*»). Северянин всегда подчёркивает значимость и величие творцов. Так, например, лексема «гений» выражает исключительность, уникальность, высшую форму проявления творческого потенциала. Но также поэт – это нечто большее, чем просто «автор стихов», поэзия – не просто ремесло; для того чтобы гордо носить великое имя «поэт», необходима упомянутая гениальность, дерзость, острословие, уникальный стиль, новаторство.

На основании произведённого анализа стихотворений можно заключить, что для репрезентации концепта «поэт» Игорь Северянин в своём творчестве использует частотное словоупотребление лексемы «поэт», имена великих поэтов, например, А.С. Пушкина, В. И. Гёте, У. Шекспира, синонимы к слову «поэт» – «лирик», «автор стихов», «писатель». Концепт «поэт» в его творчестве пересекается с концептами «художник», «гений», «певец», «мыслитель».

Список использованной литературы:

1. Каменский К. В. Концепт «весна» в творчестве И. Северянина // INICIOIO. – 2022. – №17. – С. 19-28.
2. Игорь Северянин. Менестрель. Поэмы // Сочинения : в 5 т. / сост., вст. ст. и комм. В. А. Кошелева и В. А. Сапогова. – Санкт-Петербург : Logos, 1995. – Т. 3. – С. 12.

3. Игорь Северянин. Поэзоантракт // Сочинения : в 5 т. / сост., вст. ст. и комм. В. А. Кошелева и В. А. Сапогова. – Санкт-Петербург : Logos, 1995. – Т. 2. – С. 16.
4. Миллер Л. В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория // Мир русского слова. – 2000. – № 4. – С. 39-45.
5. Огнева Е. А. Когнитивное моделирование концептосферы художественного текста. – 2-е дополн. – Москва : Эдитус, 2013. – 282 с.
6. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры. Опыт исследования. – Москва : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
7. Болотнова Н. С. Филологический анализ текста. Ч. 4. Методы исследования. – Томск : Томский гос. пед. ун-т, 2003. – 119 с.

УДК 413.232

ИЗУЧЕНИЕ ИМЕН ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Шадиева С.Х. – магистр 2 курса, группы МРЯ (М) 22-1
Научный руководитель: к.ф.н., профессор Мусабекова У.А.
ЦАИУ

Түйін: Мектепте сандарды оқытудың өзіндік ерекшеліктері бар. Бұл оқу пәнінің өзіндік ерекшеліктерімен – орыс тілінің цифрларымен де, ауызша және жазбаша сөйлеудегі атаулардың қолданылу ерекшеліктерімен де анықталады. Сан есімнің атауының ерекшелігі, ол әдетте ауызша сөйлеуге жатады: ал жазбаша сөйлеуде сирек кездесетін жағдайларды қоспағанда, олар сандармен ауыстырылады.

Summary: Studying numerals at school has its own specifics. This is determined both by the peculiarities of the subject of study itself - the numerals of the Russian language, and by the differences in the use of names in oral and written speech. The peculiarity of the name of a numeral is that it, as a rule, belongs to oral speech: and in written speech, with the exception of rare cases, they are replaced by numbers.

Числительное как часть речи тщательно изучается учащимися начальных классов. Не акцентируя внимание на пробелах в знаниях студентов, методист В.В. Бабайцева рекомендует как можно скорее приступить к непосредственной практической работе. Задания к упражнениям помогут учащимся запомнить значение числительного и его роль в предложении, а также закрепить грамматические навыки изменения их по падежам и числам.

Изучение этой части речи в школе имеет свою специфику. Это определяется как особенностями самого предмета изучения - числительных русского языка, так и различиями в употреблении имен в устной и письменной речи. Особенность названия числительного в том, что оно, как правило, принадлежит устной речи: а в письменной, за исключением редких случаев, они заменяются цифрами.

В то же время трудно назвать какую-либо другую часть речи, в которой разрыв между разговорной практикой (школьники активно используют числительные, особенно по математике, географии, истории и внешкольной жизни) и литературной нормой был бы столь велик. Учащиеся допускают много ошибок, связанных с их употреблением. Однако программы начальной

школы практически не предусматривают изучение этой части речи, а в программе средней школы изучению этой темы отводится небольшое количество часов.

А. Е. Супрун, автор монографии о числительном и его изучении в средней школе, еще в 1964 году отмечал, что «в школе часто встречается недооценка этой темы в школе, а ошибки в написании их употреблении составляют значительную долю всех ошибок учащихся» [1, 3 с.].

Рассматриваемая часть речи неоднократно вводилась в программы и учебники по русскому языку для начальных классов. Такое введение объясняется главным образом практической необходимостью: на уроках математики числительные используются при нарушенной культуре речи. Младшие школьники не умеют склонять числительные: некоторые формы косвенных падежей для них слишком сложны (например: творительный падеж – семьюдесятью, тремястами и т. д.). Их написание также представляет значительные трудности. Многого познается на практике, но только цифровое написание спасает от ошибок.

Также следует учитывать, что школьникам в дальнейшей жизни часто придется сталкиваться с числительными, поэтому изучению этой части речи следует уделить особое внимание. Немаловажно и то, что, в отличие от всех других слов, на письме они часто выражаются цифрами, и поэтому правильное их чтение представляет определенные трудности. Этот же момент приводит к тому, что навыки написания этой категории слов требуют особого внимания в школе, поскольку учащимся иногда приходится переводить цифровые обозначения чисел в словесные.

Таким образом, раздел о числительных в школьном курсе русского языка следует считать очень важным и достойным внимания. Все вышеизложенное определяет актуальность темы исследования нашей статьи.

Поскольку в повседневной речевой практике детям приходится постоянно сталкиваться с этой частью речи, необходимо учить школьников правильному употреблению числительных. Как показывает практика, учащиеся часто допускают ошибки при склонении числительных и не умеют правильно употреблять порядковые и количественные числительные как в устной, так и в письменной речи.

Теоретическое изучение этой проблемы позволило определить лингвистические и методические основы изучения названия числительного в начальной школе. В связи с этим мы рассмотрели узкое и широкое понимание числительных как части речи, а также охарактеризовали их особенности как самостоятельной части речи.

Изучая проблему изучения понятия «число» в начальной школе, мы обнаружили, что программа русского языка не предусматривает ознакомление с ними в начальной школе. С этим понятием ученики знакомятся главным образом в процессе выполнения практических упражнений, которые содержатся в учебнике «Русский язык» Т.Г. Рамзаева или выбранные преподавателями из дополнительных источников.

Анализ опыта учителей и методистов по проблеме исследования показал, что проблемы изучения этой части речи и развития навыков употребления числительных в устной и письменной речи затрагиваются такими авторами, как А.Е. Супрун, Н.С. Березовский, О.И. Сабина, М.В. Панов, Л.А. Виноградова и другие. Однако внимание к цифре, как правило, носит эпизодический характер, и речь идет только о системе работы об их изучении.

Исследование опыта работы учителей русского языка наглядно демонстрирует наличие трудностей, связанных с усвоением у учащихся понятия числительного, с формированием навыков их правильного употребления в устной и письменной речи. Наличие такого рода трудностей во многом можно объяснить отсутствием системы работы по изучению этой части речи на уроках русского языка в начальной школе.

А. Е. Супрун предлагает специальные виды упражнений, которые можно использовать при изучении имен числительных, например:

1. Прочитайте цифры вслух.
2. Напишите цифры прописью.
3. Ответьте (используя цифры) на вопросы: Который час? Сколько ...? Когда ...? На каком расстоянии...? и так далее.
4. Просклоняйте числительные.
5. Определите склонение при сочетании числительного и существительного.
6. Замените цифровые обозначения буквенными (11.45 – без четверти двенадцать и т.д.).
7. Выпишите цифры из текста (в том числе из газет), напишите их словами.
8. Допишите к числительным существительные (два..., две..., двое...).
9. Замените точные обозначения приблизительными и наоборот.
10. (На берегу сидели две (девушка, рыбак).

В учебной и научной литературе представлен широкий спектр мнений о частиречном статусе и объеме числительного как части речи. Существует широкое и узкое его понимание. В широком понимании числительные – это слова, обозначающие количество и порядок предметов при счете: два, двое, второй. В узком смысле таковыми считаются только количественные числительные, а порядковые входят в состав прилагательных.

Узкое понимание считается более грамматическим, поскольку количественные числительные имеют особенности, отличающие их от всех других имен (к примеру, отсутствие категории числа и, за некоторыми исключениями, и рода). Порядковые числительные имеют те же флективные категории рода, числа и падежа, что и прилагательные, а также соединяются с существительными синтаксической связью согласования, поэтому есть основание включить их в класс прилагательных.

Мы будем придерживаться широкой точки зрения в ее традиционном понимании, то есть включать в состав числительных как количественные, так и порядковые. Имена числительные – это категория слов, служащих названиями

абстрактных чисел (два плюс три пять), или определенного количества однородных предметов, выраженных целыми или дробными числами (два рубля, три пятых тонны) или порядка предметов при счете, например (третий этаж). Каждое числительное имеет количественное значение элемента системы счета. При этом их строгая последовательность предусматривает отличие в каждом числительном: от предыдущей и последующих на одну единицу, к примеру: один – два – три.

С морфологической точки зрения рассматриваемая часть речи характеризуется только одной особенностью, присущая всем числительным – это категория падежа. Почти все они лишены категории числа. Формирование числительного как части речи связано с утратой указанной грамматической категории, семантика которого стала частеречным значением чисел как особого лексико-грамматического класса слов. Что касается синтаксической функции, то она различна для числительных разных категорий.

Количественные числительные выполняют любую синтаксическую функцию. Порядковые и количественные характеризуются функциями определения и сказуемого. При организации работы над собирательными числительными следует учитывать, как отмечает Л. А. Виноградова, что они выражают оттенок сочетаемости и употребляются преимущественно в разговорной речи и имеют ограничения в сочетании с существительными [2, 15 с.]. Для развития у школьников умения правильно употреблять собирательные числительные предлагается использовать следующее задание, которое предлагает учащимся самостоятельно назвать исходную форму одного или двух собирательных числительных, а затем просклонять их в сочетании с именами существительными.

Учащиеся выбирают необходимые слова и составляют такие комбинации, как (трое ножниц, семеро суток). Затем педагог предлагает составить из полученных словосочетаний предложения, употребив их в именительном или винительном падеже, например, Для кружка кройки и шитья понадобились трое ножниц. Геологи ждали вертолет семеро суток.

Как считает М.В. Панов [3, 25 с.], школьникам необходимо показать грамматическую идентичность порядковых числительных с относительными прилагательными и их словообразовательную связь с количественными. В целях организации подобной работы ученый предлагает использовать прием вопросов, в ответах на которые ученики вынуждены использовать различные порядковые числительные.

Идея А.Е. Супруна о необходимости и полезности исторических справок при изучении числительного кажется интересной. Так, например, этимологические справки, по словам лингвиста, можно использовать при освоении написания -а (не -о) в словах триста, четыреста), а также при знакомстве с первой формой один (русской) и ее соотношением с формой, например, единый, единство, знакомая учащимся по ряду производных и сложных слов, таких как единый, единство, единорог. По мнению автора, нельзя, отказываясь «даже от беглого упоминания о двойственном числе».

Опыт работы преподавателя показал, что числительное – это сложная часть речи, требующая постоянной тренировки. Времени, отведенного программы для изучения этой части речи, явно недостаточно для решения всех задач и развития навыков. Поэтому учителя подбирают дополнительный материал для уроков при изучении этих имен.

По мнению Н.С. Березовского, для наиболее прочного усвоения числительного целесообразно и весьма полезно помимо учебника предлагать учащимся следующие виды заданий. Так, например, при формировании понятия о числительном как части речи его основные признаки можно раскрыть с помощью конкретных вопросов, отвечая на которые учащиеся вынуждены строить предложения с использованием различных числительных в разных падежах и всевозможных членов предложения. К примеру, учитель задает несколько вопросов и выбирает среди них наиболее подходящие ответы, в результате чего получается следующая система заданий:

- Сколько спортсменов нашей школы участвовало в городской олимпиаде?

- В городской Олимпиаде приняли участие семнадцать спортсменов из нашей школы.

- По скольким видам спорта было проведено соревнование?

- Состязания прошли по восьми видам спорта.

- Сколько наших спортсменов заняли лучшие места и какие?

- Три спортсмена заняли первое место, четверо - третье место, двое спортсменов - третьи места.

- Сколько спортсменов получили личные награды?

- Двое награждены почетными грамотами, пятеро получили памятные вымпелы.

- Сколькими спортсменами недоволен наш тренер?

Таким образом, анализ опыта работы учителей и методистов показывает, что многие вопросы, связанные с числительными, вызывают затруднения у учащихся начальных классов, например, написание числительных и их сочетание с другими частями речи, а также их склонение. В связи с этим, учитывая сложность их морфолого-синтаксической структуры в русском языке, следует обратить внимание на процесс начального языкового образования.

На заключительном этапе младшим школьникам предлагались задания, с видами которых они ознакомились на основном этапе, с той лишь разницей, что на этом этапе учащиеся выполняют упражнения самостоятельно, без помощи учителя.

Мы обнаружили, что, несмотря на то, что этот материал достаточно сложен для понимания школьниками этого возраста, они усвоили необходимый для этого понятия минимум и научились правильно использовать числительные как в устной, так и в письменной речи.

Список использованной литературы:

1. Березовский Н.С. Изучение темы «Имя числительное» / Н.С. Березовский // Русский язык в школе. – 1988. - № 5
2. Виноградова Л.А. Работа по фразеологии при изучении имени числительного / Л.А. Виноградова // Русский язык в школе. – 1978. - №6
3. Панов М.В. О частях речи в русском языке / М.В. Панов // НДВШ. - Филологические науки. - 1960. № 4.
4. Пименова С.И. Самостоятельная работа учащихся при изучении темы «Имя числительное» / С.И. Пименова // Русский язык в школе. – 1989. - №3.
5. Супрун А.Е. Имя числительное и его изучение в школе / А.Е. Супрун. - М.: Просвещение, 1964. – 126 с.

УДК 811.111

CLASSIFICATION OF CONSONANT PHONEMES IN ENGLISH

Эмилбекова К. Э.

И. Арабаев атындагы КМУ, г. Бишкек, Кыргызстан

Түйүн: Бұл мақалада тілдің фонетикалық құрылымы, дауыссыз дыбыстардың мысалын қолдана отырып, тілді түсіну мен одан әрі дамытудың шешуші факторы ретінде қарастырылады. Ағылшын тілінің тарихи дамуы тұрғысынан дауыссыздардың жіктелуі де қарастырылады.

Аннотация: В данной статье рассматривается фонетическая структура языка, на примере согласных звуков, как ключевой фактор понимания и дальнейшего развития языка. Так же рассматривается классификация согласных звуков в свете исторического развития английского языка.

Speech sounds are created by perfectly coordinated motions and locations of the speech organs. The classification of speech sounds based on their main articulatory properties is known as articulatory classification.

In any language, there are two primary groups of sounds that are typically distinguished: vowels and consonants. "Vowels and consonants" are universally opposed. As you may know, consonants are made up of both voice and noise, but vowels are simply made up of voice. The vocal cords vibrate when a stream of air passes through the larynx, forming vowels. The noise that happens as the air jet overcomes impediments (friction against the teeth, opening the lips, etc.) is involved in the creation of consonants.

The vocal chords can be active or passive in the creation of consonants. As a result, noise is a required component of consonants [1].

However, this is not the only distinction between vowels and consonants. When vowels are pronounced, the air flows easily without encountering any impediments, however when consonants are pronounced, an obstacle emerges in the route of the air stream. As a result, when articulating consonants, the air stream is considerably stronger since you are overcoming an impediment. To make a vowel sound louder, expand your lips wider, and to make a consonant sound louder, bring the organs of speech as close together as possible.

As a result, vowels and consonants are referred to as "mouth openers" and "mouth closers," respectively.

The role of consonants and vowels in the construction of syllables determines their functional differences: vowels create a syllable, while consonants do not.

When the passage of air in the mouth collides with an impediment and breaks it or flows through the gap, the sound is called a consonant in English. The presence of noise that happens when the air flow in various portions of the speech apparatus is decelerated is the fundamental difference between consonant sounds and vowels. The principles for identifying English consonants differ as well. The following criteria can be used to categorize the consonant sounds of the English language:

- 1) the function of the vocal cords;
- 2) the active organs of speech and the location of obstruction;
- 3) the method of noise generation and the type of barrier (method of noise production); a) the preponderance of noise or musical tone (voice or noise prevalence);
b) the number of noise producing foci.

All consonants can be classified as voiced or voiceless based on the work of the vocal cords. Because the power of the exhaled air flow and the degree of muscle strain are greater when pronouncing voiceless consonants, they employ the Latin term *fortis*, which means "strong" when characterizing them. Because these sound production properties are lower while pronouncing voiced consonants, the term *lenis* - "soft, weak" - is used to describe them [2].

Some English consonants are opposed on the basis of "deafness - voiced", for example, [t] - [d]. The consonants [m], [n], [l], [w], [r], and [h] do not have any pairings. All consonants are classified as labial, lingual (lingual), or pharyngeal (glottal) based on the position of the active organ of speech in respect to the location of the obstacle's production. Labial tissues are further subdivided into labial (bilabial) and labio-dental (labio-dental).

Linguistic categories include forelingual, mediolingual, and backlingual. The barrier generated by the tip or front of the tongue, which can touch different sections of the upper palate, when the front-lingual consonants are formed.

There are interdental, alveolar, post-alveolar, and palato-alveolar consonants, depending on where the barrier forms. By bringing the middle part of the rear of the tongue to the hard palate, the mid-lingual consonant [j] is uttered. By bringing the rear of the tongue to the soft palate, back-lingual or velar consonants are created. These are the letters [k], [g], and [ŋ]. The sound [h] is created in the pharynx, and it is one of the pharyngeal consonants.

- a) apical structure (from the Latin *apex* - "top"), with the tip of the tongue oriented upward;
- b) cacuminal structure (from the Latin *cacumen* - "depression"), with the tip of the tongue pushed back from the alveoli and the middle part of the tongue downward.
- c) dorsal structure (from the Latin *dorsum*, "back"), in which the tongue tip is lowered to the teeth and the back is lifted to the hard palate.

An attempt in the works of domestic linguists to classify consonants according to the manner of noise creation and the type of obstruction produced the following results:

1) When establishing a complete closure, noisy-plosive (occlusive / stop / plosive) consonants such as [t], [d], [p], etc. are created, as well as nasal consonants or sonants such as [m], [n], [l].

2) An incomplete bow produces constrictive consonants, which are further subdivided into loud fricatives [f], [v], [T], [D] and slotted sonants [r], [j], [w], [l].

3) When a gap is established after a complete closure with a combination of two structures, occlusive-constrictive consonants or affricates (affricates) - [C], [G] occur. If noise predominates during the sound generation of a consonant, noisy consonants arise; if a musical tone predominates, sonants form. Slotted and occlusive-slotted consonants can have one or two barriers, indicating whether they are single focus (unicentral) - [s], [z] - or bicentral - [f], [v], [T], [D], [r], [j], [C], [G], [S], [w]. The English language has a total of 24 consonant phonemes. A table can be used to display their properties [3].

When articulating a number of consonant-vowel combinations inside and at the junction of words in English, pay attention to the transition from one sound to another. Correct pronunciation requires the ability to relax the movable organs of speech, particularly the tongue and lips, in certain instances. Three phases are revealed when articulating a single phoneme:

1) excursion or on-glide, when the organs of speech move and take their first articulatory position;

2) endurance (retention), when the organs of speech remain in the adopted articulatory posture for an extended period of time.

3) recursion or indentation (off-glide or recursion), when the organs of speech return to their original location. This procedure can be represented schematically as follows: However, sounds mix into chains during the speech process, and the recursion phase of the preceding phoneme is superimposed on the excursion phase of the subsequent phoneme. The scheme then looks like this: When phonemes are linked in chains, the organs of speech adjust to the quick shift of articulations, allowing for a more comfortable transition from one articulation to the next [4]. This may affect the sound quality. Assimilation, adaptation, or elision occurs in such instances.

Bibliography:

1. Antipova A.M. Rhythmic system of English speech.- Moscow:Higher school,2015.-117 p.
2. Anoshchenkova a.m. Intonation characteristics of spontaneous speech and reading of dialogical text (experimental phonetic research) Dis. Cand. Philol. nauk. - M., 2016. - 184 p.
3. L. V. Bondarko Phonetic description of language and phonological description of speech. - Leningrad: High school, 2016. - 120 p.
4. Bondarko L. V., Verbitskaya L. A., Gordina M. V. Fundamentals of General phonetics. - St. Petersburg: Higher school, 2018. - 146 p.

ORTHOEPIC NORMS IN THE HISTORY OF THE ENGLISH LANGUAGE

Юлдашева Я. Б., Ахматкулова С. А., Базарбаева Д. К., Жүсіп Ш. Н.
Университет “Мирас”, г.Шымкент, Казахстан

Түйін: Бұл мақалада ағылшын тілінің тарихы жайында және оның ритмикалық-интонациялық құрылымының басқа тілдерден айырмашылығы бар ма? Оқушыларға орфоэпиялық білім қажет пе? Олар стрессті қалай дұрыс қою керектігін біледі ме? Мақала ағылшын тілінің суперсегментальды фонетикасындағы айырмашылықтарды анықтаудан, сондай-ақ ағылшын тілін үйренушілер үшін орфоэпиялық еске салуды құру қарастырылған.

Резюме: В статье рассматриваются история английского языка и ритмико-интонационная структура английского языка от других языков? Нужны ли учащимся знания правописания? Умеют ли они правильно напрягаться? Целью статьи является выявление различий над сегментной фонетикой английского языка, а также создание орфографической памятки для изучающих английский язык.

English is a West Germanic language. It is the second most spoken language in the world. The traditional period usually divides the history of the English language into 3 periods:

1. Old English
2. Middle English
3. Modern English

The history of the English language is closely related to the history of England. When the Romans left the British Isles in 410, they left the Latin language with them. The original inhabitants of the island (Briton) continued to use Celtic languages. In 449, the Germanic tribes started their first expeditions to the islands of the Angles, the Saxons and the Jutes. They spoke dialects of Low German origin. The Britons spoke the same Indo-European languages, but the British language belonged to the Celts, not the Germanic branch.

The Scandinavian invasions (end of the 8th century), which ended in 1016 with the surrender of England to the king of Denmark, led to the appearance of Scandinavian settlements in this country. The interaction of closely related languages - English and Scandinavian has led to the appearance of many words of Scandinavian origin in modern English, as well as some phonetic features characteristic of the dialects of northern England. Almost three centuries after the Anglo-Saxon invasion, the next wave of "guests" covered the islands. These people spoke North Germanic and came from Norway, Sweden and Denmark. Their language is as different from Anglo-Saxon as Italian is from Spanish [1].

When the Vikings conquered, the languages mixed and the common language lacked most of the suffixes that many continental languages still have. This mixed language gradually became generally accepted and became what we now call Old English.

In 1066, the Normans conquered England, where one of the dialects of the French language was spoken. The Norman Conquest made French the official

language. But the stubborn Anglo-Saxons did not want to learn French, and the majority of the population spoke English. In its development, the English language was not limited to the line, so it changed very quickly and became easier. After the Norman invasion, borrowing from Latin accelerated.

From the end of the 15th century, the language moved into Modern English, which often begins with the transition of high vowels.

In 1712, for the first time in history, an image depicting the national character of Great Britain and England appeared.

The 20th century was a century of cultural integration and exchange on a global scale. The development of capitalist relations in Europe finally led to the period of scientific and technical revolution, technical progress brought many new inventions to the world, the way of life of people - the social sphere changed. All this created new concepts, whose name became international; most of these names are of Latin or Greek origin [2].

Thus, the analysis of scientific literature showed that the events in the history of the state had a great impact on its language. The history of languages is completely different, because the peoples who speak these languages historically lived in different territories, in other words, in different parts of the world. Russian and English belong to different branches of the Indo-European language family. However, in our work, we try to analyze these languages from the point of view of spelling

Orthography as a science. Every literary language exists in two forms: spoken and written; It is characterized by the presence of mandatory criteria: lexical, grammatical and stylistic. At the same time, the written form of the language is subject to the standards of spelling and punctuation (that is, the rules of spelling), and the oral form is subject to the standards of pronunciation or spelling. The word "spelling" comes from Greek: orthos - right, epos - speech.

- a set of standards of the literary language, which are related to the vocal arrangement of semantic units: standards of pronunciation of voices in different positions, standards of accent and intonation;

- a science that studies the variation of pronunciation norms of the literary language and develops pronunciation recommendations (spelling rules).

Spelling rules prevent pronunciation errors and cut out inappropriate options.

A good literary speech is one of the important indicators of the general cultural level of a modern person.

Spelling is closely related to phonetics: the rules of pronunciation are the phonetic system of the language, that is. composition of individual phonemes in a certain language, their quality, changes in different phonetic conditions. The subject of spelling is pronunciation standards. The spelling standard is the only possible or appropriate variant of the language that corresponds to the pronunciation system and the basic laws of language development [3].

Literary language standards related to spelling:

- pronunciation (composition of phonemes, their performance in different positions, phonemic composition of individual morphemes

- Criteria of super segmental phonetics (stress, intonation)
- Formation of variant grammatical phonemes

In our work, we carefully consider and compare the norms of the Russian and English languages in super segmental phonetics (stress, intonation, rhythm).

Analysis of intonation and rhythm of the Russian and English languages

Intonation is a phonetic tool of the language that turns a sentence into a vocal expression.

In the narrow sense, intonation is understood as the rhythmic-melodic structure of speech, which shows the rise and fall of the voice in stressed and neutral syllables.

Intonation also plays a special role in the whole text: it colors the texts of different genres in different ways; divides the text into meaningful parts and at the same time creates connections between phrases; is an active factor of emotional-aesthetic effect on the listener [4].

Phrasal stress is called stress, ie. some words in a sentence are pronounced harder than others (strong). Speech tone is the change in pitch of the voice when speaking or reading.

A melodic line is an ordered structure of words, consisting of successive syllables, each of which has its own rhythm.

Tones and phraseological stress are closely related: each speech is not only a melodic series, but also a rhythmic-melodic series.

The tone of the sentence in English is very different from the tone of the Russian language:

a) The range of voice in English is much wider than in Russian, i.e. the beginning of the phrase is higher and the end is lower than in Russian.

b) In English, there is a tonal movement within a vowel that takes a long time to perceive, so that English people "sing" stressed syllables.

c) The starting point of voice tone change for intonation in English is the lowest level of the speaking voice, in Russian it is the middle level. Unstressed syllables before the first stressed syllable and after the last stressed syllable are pronounced at the lowest voice level, which is never used in the Russian range and therefore requires special preparation.

d) The decline of the English language reaches the lowest level of the range; raising the voice also starts from the lowest level.

e) Pronunciation in English is characterized by the presence of a concentrated accent, i.e. one (the main word) is significantly different from the other stressed words. It is significantly reduced (the widest in terms of the range and duration of the tone of the voice).

In the Russian statement, stress is decentralized, ie. all stressed words are more or less stressed:

Helen's eyesight was not very good. Lena had poor eyesight.

f) Stressed (non-nuclear) syllables in the English phrase are emphasized by moving the tone of voice from top to bottom, in Russian from bottom to top.

A nuclear tone is the end of speech tones that usually coincides with the last stressed syllable.

There are several accent tones in English: fall (down)

A low tone means the completeness of the statement or a part of it, confidence, reliability, categorization, independence.

Falling tone is used in two types: low and high. High autumn brings lightness, liveliness and interest to the statement.

Increase (increase in tone). High tone means incomplete expression or part of it, uncertainty, dependence, polite appeal. In English, the rise of tone begins at the end of a syllable, in Russian at the beginning

Raised tone is used in both types: low and high. The upper tone is mainly used in transmission.

Fall-raise (low-high tone). The low-pitched tone is incomplete with the additional meaning of polite offer, reluctant refusal, reluctant consent, etc.

Some features of intonation patterns in English [5].

Список использованной литературы:

1. Aseva L. A. Modification of accent patterns of polysyllabic words in reading and speaking. Abstract. – М., 2014. 99 p
2. Antipova A. M. Rhythmic system of English speech. – М.: Higher School, 2016, 103 p
3. Vishnevskaya G.M. Work on the rhythm of English speech based on limericks, 2015
4. Trofimova G.S., Shutkina L.N. Phonetic introductory and remedial English language course. – М.: Higher School, 2020. – 359 p.
5. Khlebnikova I.B. Introduction to German philology and history of the English language, - Kalinin State University. University, Kalinin, - 2018, 87 p

ОГЛАВЛЕНИЕ

ПЕДАГОГИКА ЖӘНЕ ПСИХОЛОГИЯ ПЕДАГОГИКА И ПСИХОЛОГИЯ

1	Абдуғаппарова А.Д., Задибекова Д.Б., Баштан Т.Н. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН АРТТЫРУ	3
2	Абдуллаева С.С., Райымкулова М. СЫНИ ОЙЛАУДЫ ДАМУ ТУТҚА ТЕХНОЛОГИЯСЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ	6
3	Абдурахманова Н.Қ., Абдикулова А.С., Бекен Н.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ	9
4	Абдурашидова М.М., Сайдиагзамова Т.С., Сидорова С.М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	12
5	Абдусаттарова Р.У., Есенәлі С.Б., Одинаева С.И. ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ «ҒАЛАМТОРҒА ТӘУЕЛДІЛІК» - ҚОҒАМНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕСІ	16
6	Абенова Н.Б., Жамешова М.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖОЛДАРЫ	20
7	Абжанова Н., Сгимбай Н.Б., Бердікүл Р.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ ҮЛГЕРІМІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ	24
8	Абыт Ж. М., Беркинбай Б. Қ., Энапия Ж, Қ. ЖАСТАРДЫҢ БОЙЫНА АДАМГЕРШІЛІК- РУХАНИ ЖӘНЕ ПАТРИОТТЫҚ ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	27
9	Авезханова А. Е., Оразалиева С.Н., Амонбай Ж. С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРМЕУШІЛІГІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ - ПЕДАГОГИКАЛЫҚ СЕБЕПТЕРІ	31
10	Адайбекова С.Б. ТОП 5 ВИДЕОИГР ДҮЯ ИЗУЧЕНИЯ ФИЗИКИ	36
11	Азреткулова З. М., Нурмахан Ж. А., Анарбай Ә.Қ. ҚАЗАҚ МУЗЫКАСЫН ҰЛТТЫҚ БАҒЫТТА ДАМУ	40
12	Айдаркулова А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДАҒЫ МАҢЫЗЫ МЕН ЕРЕКШІЛІКТЕРІ	43
13	Айтказыева М.К. ФИЗИКА ЕСЕПТЕРІН ШЫҒАРУДА ТУЫНДЫНЫ ҚОЛДАНУ	47
14	Айтмырза Г.А., Марат А.М., Сауранова Г.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ	50
15	Акимова А.П. ИССЛЕДОВАНИЕ ПРОБЛЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОЙ ГОТОВНОСТИ ДЕТЕЙ К ШКОЛЕ	53

16	Алжан Ш. С., Мыранова Э. Б., Абубакирова Ю. И. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ТРУДНОСТИ, ВОЗНИКАЮЩИЕ У РЕБЕНКА С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ИНКЛЮЗИВНОЙ ШКОЛЕ	56
17	Алиакбар Д.Ғ., Назарбоева М.А., Рыскулова С.Ф. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭСТЕТИКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ ЖОЛДАРЫ	60
18	Алидаров Р.К. ФОРМИРОВАНИЕ ПРЕДМЕТНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА УРОКАХ ФИЗИКИ ПРИ ПОМОЩИ ЭЛЕКТРОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ РЕСУРСОВ	64
19	Алимжанова М.К., Байменова С.С. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УСЛОВИЙ И ТЕОРИЙ ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ РЕБЕНКА	68
20	Байұзақ Т.А. ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКЕМЕЛЕРДЕГІ ИНКЛЮЗИВТІ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	72
21	Батыркүл А.Қ., Сыдық Ж.С., Абдикасим М.Б. БАЛАЛАРДЫҢ ГИПЕРБЕЛСЕНДІ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	77
22	Бейсенбаай С.А., Айғазы Ж.А., Нұрмахамбет А.А. МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЕС ПРОЦЕСТЕРІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	80
23	Бекбаева С.А., Бекен А.Н. ОТБАСЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ	84
24	Бекбай М. А. ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІНІҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ	86
25	Бекболат Ә.Е., Арғынбек Н.А., Айдархан М.Е. КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ДАРЫНДЫ БАЛАЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН ДАМУ	90
26	Бухарбаева А.Н., Усманова К.М., Орман Д.Ж. МОТИВАЦИЯ ЖӘНЕ БЕЛСЕНДІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ – ОҚЫТУДАҒЫ БАҒАЛАУДЫҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ	93
27	Джанисбаева М.Б., Тұрсын А. А., Ахметов Ж. О. НАШАР КӨРЕТІН ЖӘНЕ КӨРУ ҚАБІЛЕТІ ЗАҚЫМДАНҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ЗЕЙІН, ОЙЛАУ, ЕСТЕ САҚТАУ, ІС-ӘРЕКЕТ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	97
28	Дудникова А.Ф., Афанасьев Д., Канибекова С.А. ФОРМИРОВАНИЕ У СТУДЕНТОВ НАВЫКОВ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕХНИКИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ	101
29	Дүйсебек А.Қ., Құттыбай Г.Б., Әлішер С.Ж. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗ БЕТІМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	105
30	Ералы Н. Қ., Смадияр М.Ш., Аман Г.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МАЗАСЫЗДАНУЫНЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	108
31	Ербулат Ә.Б., Өсер З.А. ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ТЕМПЕРАМЕНТ ТИПТЕРІНІҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУЫНДА МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	111

32	Еркін Ә.Е., Ташим Б.Қ., Сағынтай А. Р. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҮЛГЕРМЕУШІЛІК СЕБЕПТЕРІ	115
33	Әбен А.Ш. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФИЗИКАНЫ ОҚУҒА ДЕГЕН ЫНТАСЫН АРТТЫРУ ҮШІН ЖОБА ӘДІСІН ҚОЛДАНУ	120
34	Әлімхан Ж.Д., Рахматулла Г.А., Сапарғалиева М.К. КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ДАРЫНДЫ ОҚУШЫЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	124
35	Әріп Ү.Т., Хабитова Ж.Б., Ералиева (Мадалиева) Н.О. АРТ-ТЕРАПИЯ ӘДІСТЕРІ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ РЕТТЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ	128
36	Әсен С.Т., Сейдазым Л.Ү., Пазылбекова К.К. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДА ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	131
37	Әскер Ж. Н., Қожахметова А. Р., Махамбет С. С. ОҚУШЫЛАРДА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТЫ ОЯТУ ЖОЛДАРЫ	134
38	Жанбирова Н.А., Сапақ А.А., Ниязтаев У.Р. ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫНЫҢ БАЛАЛАР ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ ..	138
39	Жантай Ж.М., Бижигитова А.С. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУДЫҢ ДИДАКТИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	143
40	Жарылқап А. С., Таубай С. Д., Мырзақұлова Қ. Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПАТРИОТТЫҚ СЕЗІМДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	147
41	Жумадуллаева А.О.,Тулеева А.Ж., Жура А.О. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ТӘРБИЕ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	150
42	Жүніс Ф.А., Давранова Д.Н., Акилбекова А.К. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	153
43	Иваненко Н.С., Талабаева А.Е., Рузақұлов Ш.М. ЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ НАРУШЕНИЯ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ	157
44	Ирисқұлова Д.З., Атаниязова О.Д., Абдураимова А.А. БІЛІМ БЕРУ ҮРДСІНДЕГІ ЖАҢА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	161
45	Ізтай Л.О., Шади Ж.А., Сапарбек Ү. К. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ АРҚЫЛЫ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	164
46	Каленбекқызы Н., Рысбайқызы Ж., Бегәділ Ж.Б. ЕРТЕГІ ТЕРАПИЯСЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЖАҒЫМСЫЗ ӘДЕТТЕРДЕН АРЫЛУДЫҢ ТЕРАПИЯСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ МҮМКІНДІКТЕРІ	169
47	Каміл А. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ-ІС ӘРЕКЕТ МОТИВТЕРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ	172

48	Канатбаева К.С., Сайлауова А.С., Убайдуллаева М.Х. БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІНДЕ КЕЗДЕСЕТІН ҚИЫНШЫЛЫҚТАР	176
	Карабеков М.С.	
49	ЦИФРОВЫЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ РЕСУРСЫ КАК ИНСТРУМЕНТ СТИМУЛИРОВАНИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНОГО ИНТЕРЕСА ШКОЛЬНИКОВ К ИЗУЧЕНИЮ ФИЗИКИ	180
50	Карибаева Н. А., Есенгелді А.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ҚАЗАҚТЫҢ САЛТ- ДӘСТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ИМАНДЫЛЫҚ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ БЕРУ	184
51	Касимова Ф. ЖЕТКІНШЕКТІК КЕЗІНДЕГІ ЖАТ ҚЫЛЫҚТАРДАН АЛДЫН-АЛУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	189
52	Келдібек Н. Ж., Аббасова Э. С. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДАҒЫ ТӘЛІМ-ТӘРБИЕ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ МАЗМҰНЫ ТУРАЛЫ	194
53	Кенжебаева А.Р. ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	198
54	Коныбекова А.А., Сейдуалиева Г.С., Нышан А.А. АУЫР ТІЛ КЕМІСТІГІ БАР БАЛАЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	202
55	Куанышбай Ұ.Б., Итеш Ұ.А., Әбдірахым М.Е. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУДАҒЫ ПСИХОЛОГТЫҢ ҚЫЗМЕТІ	207
56	Кульманова З.К., Алина А.Б. ФИЗИКАНЫ ОҚИТУ ПРОЦЕСІНДЕ SCRATCH БАҒДАРЛАМАЛАУ ТІЛІН ҚОЛДАНУ	211
57	Курбанова А.Ғ., Надирова З.К., Жума А.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕУШІЛІК ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ	215
58	Қалдыбек Ә.О., Жиенқұл А.М., Есенова Г.А., Жумабекова Г.Б. ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУЫ ӘР ТҮРЛІ АДАМДАРҒА ЖАРНАМАНЫҢ ӘСЕРІ	219
59	Қамбар Н.О., Ахмадқұлова Д.Х., Ермен Ә.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ҒЫЛЫМИ ДҮНИЕТАНЫМЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ЖОЛДАРЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰРАЛДАРЫ	222
60	Қожатай А.Ж., Мінкән І.Ж., Успанова М.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРДЫ АДАМГЕРШІЛІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ ЖОЛДАРЫ	226
61	Құрал К.Ж., Лесбек А.Ә., Мухашова А.Б. ДЕҢГЕЙЛЕП ОҚИТУ ТЕХНОЛОГИЯСЫН БАСТАУЫШ МЕКТЕПТІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҮДЕРІСІНДЕ ПАЙДАЛАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ	229
62	Құрманәлі А.П., Манкара Ф.Қ., Айтуар С.А. КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МАЗАСЫЗДАНУ ДЕҢГЕЙІНЕ ПСИХО-ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУ	233
63	Мамыр А.С., Анаркулова А. Д., Ахметова Б. Ә. ОҚУ ҮЛГЕРІМІ ТӨМЕН БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН ЖҮРГІЗІЛЕТІН ЖҰМЫСТАРДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ	236

64	Марфель К.С. ОТ АПАТИИ К ЭКСЦИТАЦИИ: СЕКРЕТЫ ВОВЛЕЧЕНИЯ ДЕТЕЙ В УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕССЕ	241
65	Марц А. РОЛЬ ВИРТУАЛЬНОЙ ИГРЫ В СОВРЕМЕННОЙ ПЕДАГОГИКЕ: ОТКРЫТЫЕ ДВЕРИ В ОБРАЗОВАНИЕ БУДУЩЕГО	244
66	Медетбаева Г.Ж., Шиналиева А.У., Лашынбек Г.О. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫМЕН МҰҒАЛІМНІҢ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	246
67	Медеу Н.Т. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІ	249
68	Мәлік А.Б. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАҒЫ ТӘРБИЕ ЖҰМЫСЫ	252
69	Мәулен Н. Р., Мұхтар А.Е., Аширбекова Ә. ОҚУ-ТӘРБИЕ ПРОЦЕСІНДЕГІ ОЙЫННЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚЫЗМЕТІ	254
70	Мирзалиева М.Б., Абдулла З.Е., Сихынбаева Ж.С. ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, КАК ФАКТОР ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	257
71	Муратваева М. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПӘНГЕ ДЕГЕН ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРЫН ДАМУДЫҢ РӨЛІ (ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА)	262
72	Мусабек Ж.С., Қалдыбек Д.Б., Сағынай А.Ш. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДАҒЫ ҚАҚТЫҒЫСТЫ БОЛДЫРМАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	266
73	Мусаева К.Д., Қушербаева Б.У., Кошакваева Л.Х. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ БАЗАЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ	271
74	Назарбек А.Қ., Абдыразак Г.М., Эминжанова З.А. МЕКТЕПТЕ ПӘНДЕРДІ ОҚЫТУДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫН ДАМУ	275
75	Назарова А.Ш., Кудиярова Т.К., Суюнова М.Е. МЕКТЕПТЕГІ МУЗЫКА САБАҒЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ	279
76	Нақыпбек А.Ғ., Сандыбаева С.Б., Ахтаева Д.Ә. МЕКТЕП ПСИХОЛОГЫНЫҢ ПЕДАГОГТАР МЕН АТА- АНАЛАР АРАСЫНДА ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ЖОЛДАРЫ ...	282
77	Нұралы Ж.Б., Әмір М. Ә., Жаңабержен Ж. К. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ	286
78	Нышанбай Б.А., Миятбек Ж.Ө., Самархан А.Қ. МУЗЫКАЛЫҚ САБАҚТА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА ТӘРБИЕ БЕРУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	289
79	Нью Ю.Г., Минязова Д.И. САМООЦЕНКА СОВРЕМЕННОГО МЛАДШЕГО ШКОЛЬНИКА	292
80	Онгарбек Д.Қ., Ахан А.Б., Турсунхан А.Қ. БАСТАУЫШ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	295

81	Ордабек М.Н., Зиябек А.Ф., Исламова Г.Н. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУДА ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ.....	299
82	Орынбасар А.Н., Құрманбай Ж.Ф., Мейрамбек Ә.Қ. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ	302
83	Орынтай А. Е., Бертайқызы Ә., Тілес Ғ.М. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚИТУ ЖӘНЕ ОНЫ ЕНГІЗУДІҢ НЕГІЗГІ АРТЫҚШЫЛАРЫ МЕН ФУНКЦИЯЛАРЫ.....	306
84	Өмірзақ Б. Б. ЖЫЛУ ФИЗИКАСЫ БОЙЫНША КОНТЕКСТІК ЕСЕПТЕРДІ ШЕШУ БАРЫСЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ НЕГІЗГІ ҚҰЗЫРЕТТІЛІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	309
85	Өмірхан А. БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ЖАЗБАША ЖҰМЫСТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН САУАТТЫЛЫҚТЫ ОҚИТУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ.....	313
86	Өтелбай С.Б., Жалилхан Ж.Е., Оңалбек М.М. НЕЙРОЛИНГВИСТИКАЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАУ ЖӘНЕ ОНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚЫЗМЕТ ЖҮЙЕСІНДЕ АЛАТЫН ОРНЫ.....	316
87	Өтеміс А.Б., Адилхан Д.М., Құрманжан Ә.Д. БАЛАЛАРДАҒЫ ТҮТЫҚПА СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ.....	320
88	Пәрібай Т.Е., Қуанышбек А.Б. КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ АУЫТҚУЛАРЫН КОРРЕКЦИЯЛАУДЫ ЖҮРГІЗУГЕ ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР.....	323
89	Пірімжар Е.М. ФИЗИКАНЫ ПРОБЛЕМАЛЫҚ ӘДІСТІ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚИТУ	327
90	Пугач А.С., Атаханова Ш.М., Ергешова А.С. НРАВСТВЕННОЕ ВОСПИТАНИЕ В СЕМЬЕ СРЕДСТВАМИ НАРОДНОЙ ПЕДАГОГИКИ.....	330
91	Райханова М.Ж. ТРУДНОСТИ В ПОНИМАНИИ МЕХАНИЧЕСКИХ ВОЛН: ОБЪЯСНЕНИЕ С ПОМОЩЬЮ ПРОБЛЕМНОГО ОБУЧЕНИЯ.....	334
92	Рақметуллаева Н. І. ФИЗИКА САБАҒЫНДА СЫНИ ТҮРҒЫДАН ОЙЛАУДЫ ДАМУ.....	338
93	Расулова Д.А., Инженер Б.К. КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ	342
94	Раушанбек А.Ж., Балабеков Д.К., Убайдуллаева С.Ж. ОҚУШЫЛАРҒА ЕЛЖАНДЫЛЫҚ ПЕН ҰЛТЖАНДЫЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ.....	346
95	Рахманкулова М.Б., Низаметдинова (Юлдашева) М.К., Сапарбек У.К. ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ.....	350
96	Сабырхан Т. Қ., Авабакирова У. А. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЙЫНДЫҒЫН ДИАГНОСТИКАЛАУ МӘСЕЛЕСІН ЗЕРТТЕУ.....	353
97	Саидов М.С., Жұбай Ә.Х., Әлназар М.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПАТРИОТТЫҚ СЕЗІМДЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	358

98	Сапаралы А.Н., Тастанбек Л.Ғ., Абу С.Н. МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ТОЛЕРАНТТЫ МІНЕЗ - ҚҰЛҚЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ.....	361
99	Сапарбай А.Е., Саип Д.Е., Аманбек А.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ПӘНІНЕ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ АРТТЫРУ.....	365
100	Саранжипова А.К. ИГРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ ФИЗИКИ.....	368
101	Сеитжанова Д.Н., Жолдибаева С.А., Исабекова С.С. ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНЕ ТОЛЕРАНТТЫ КӨЗҚАРАСТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	372
102	Сейталиева Э.С., Касымалиева Г.О., Жапкеева А.Б. СВЯЗЬ РОДИТЕЛЕЙ И ШКОЛЫ В ПОДГОТОВКЕ ДОМАШНЕГО ЗАДАНИЯ.....	376
103	Серікбай А.Б., Алимхан Ж.Е., Жолдас Б.А. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫН ОТАНСҮЙГІШТІККЕ ТӘРБИЕЛЕУ.....	383
104	Ташмонова М.Ч., Дүйсехан Д.А., Болисова (Мамашарипова) Ш.С. ХАЛЫҚТЫҚ ПЕДАГОГИКАНЫҢ ТӘРБИЕ-МАҚСАТТАРЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	385
105	Ташниязова Д., Мамаева А. ҚАЗАҚ ЕРТЕГІЛЕРІ МЕН АҢЫЗДАРЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МӘНІ.....	389
106	Тияева А.Ж., Жасығұзақ Д.Б., Ералы Н.Н. ӘРТҮРЛІ ТҮСТЕРДІҢ АДАМ ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ.....	392
107	Толымбекова З.А., Нуридинова Г.А. ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ СТУДЕНТТЕРДІҢ ПСИХИКАЛЫҚ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУҒА ӘСЕРІ.....	397
108	Төлеген Г. КЕРІ ИТЕРУШІ КҮШ.АРХИМЕД ЗАҢЫ ТАҚЫРЫБЫНА STEM ӘДІСІН ҚОЛДАНУ.....	401
109	Төлегенова В. А. ФИЗИКА САБАҚТАРЫНДАҒЫ СІЛІ ТЕХНОЛОГИЯСЫНЫҢ ЭЛЕМЕНТТЕРІ.....	404
110	Түймебай С.А., Садирбай Э.У., Байырбекова Ұ.Н. ҚИЫН МІНЕЗДІ БАЛАЛАРМЕН ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЖҰМЫС ЖАСАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	409
111	Тулкибекова А.Н. ЭЛЕКТРОДИНАМИКАДА ВЕКТОРЛЫҚ ТАЛДАУДЫҢ НЕГІЗГІ ЭЛЕМЕНТТЕРІ.....	412
112	Тұрған Н.Д. СТУДЕНТТЕРГЕ ПСИХОЛОГИЯ ДӘРІСІ НЕ ҮШІН ҚАЖЕТ	416
113	Тұрсынбай Б.Қ. ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ DAҒДЫЛАРЫН ДАМУДАҒЫ АУДИТОРИЯЛЫҚ БАҚЫЛАУЛАРДЫҢ РӨЛІ.....	420
114	Тұрсынбай Б. Қ. ФИЗИКА МҰҒАЛІМДЕРІН ОҚЫТУДА ПЕДАГОГИКАЛЫ ПРАКТИКАНЫ ЖЕТІЛДІРУДІҢ ТИІМДІ СТРАТЕГИЯЛАРЫ.....	424
115	Узлова А.Д., Икрамова (Халметова) Н.Т., Мауленбердиева Г.Б., Колесник К.А. БІЛІМ БЕРУДЕ ҰЛТТЫҚ ОЙЫНДАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН САҚТАУДЫҢ НЕГІЗДЕРІ.....	428

116	Фазил Г.Д., Әмірхан І.Т., Жүнісова Ж.Т. ЖАСӨСПІРІМ КЕЗІНДЕГІ ИНТЕРНЕТКЕ ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	430
117	Хажиметова Ш.Х., Сарыбас Г.С., Тұрлыбек А. Е. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОЙ-ӨРІСІН ДАМУДА ЛОГИКАЛЫҚ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	433
118	Шаймуран А. БАСТАУЫШ СЫНЫПТАРДА ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҰҒЫМЫН ҚАЛАПТАСТЫРУ.....	438
119	Эргешова Г.С., Бақтыбай А.Б., Авилбекова Д.К. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ЗЕЙІН ЖӘНЕ ЕСТЕ САҚТАУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ.....	442
120	Юлдашева С.В., Иманәлі А.Л., Бейсен Ә.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОТБАСЫНЫҢ РӨЛІ.....	446
121	Юсубжанова Ш. Т., Сапарова К.Б., Молдабекова Т.Б. ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІ АРҚЫЛЫ БАСТАУЫШ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНА АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ....	450
122	Yerlan Y. FORMING MOTIVATION AND SUPPORTING STUDENTS IN GRADES 5-6 IN THE PROCESS OF PREPARING FOR OLYMPIADS.....	452

ФИЛОЛОГИЯ

1	Абдумавланова Д.А., Альчабаева Ж.Б., Чуприна В.С. СЛОВАРНО-ОРФОГРАФИЧЕСКАЯ РАБОТА В ШКОЛЕ.....	457
2	Абдумаликов А.Б. THE SPECIFICS OF COLLOQUIAL SPEECH IN INTERNET COMMUNICATION.....	460
3	Айтбаев Ж.А., Қалдар Ә. Қ., Бекболат Ж.Ж. PEDAGOGICAL TRAINING AS A FORM OF INTERACTION SUBJECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS.....	462
4	Айтбай Ә. А., Жақсылықова А.С., Қошан М. С., Махамбет Ә. Б. FUNCTIONS OF TOPONYMS.....	466
5	Айтықұлова С. М. СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СЛОЖНЫХ СЛОВ И ИХ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ КАК ВАЖНАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ В ФОРМИРОВАНИИ ИНОСТРАННОЯЗЫЧНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ..	469
6	Анарбаева С. Ш., Демеу О.М., Сражатдинов А.Б., Жумабай В.О. ON SOME CULTURAL AND LINGUISTIC ASPECTS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	472
7	Арыслан А. Қ., Абдивалиева Г. Х., Абдихан А. З., Абыл Н. С. METHODOLOGY OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN THE AGE OF DIGITALIZATION.....	476
8	Асет І. ШЕРХАН МҰРТАЗА ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	479
9	Ахмедова М.З., Келесбаев И.А., Русак Е.А., Саломатова М.Г. THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF MOBILE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH.....	482

10	Байбатыр Ә. Ш., Нурбаева Г. З., Абдуламина Ш. З., Наршихова С. Ә. FOREIGN LANGUAGE LEARNING STRATEGIES AND PEDAGOGICAL TREATMENT: AN OVERVIEW OF A RESEARCH METHODOLOGY.....	485
11	Бахтиярова М. Б., Сайлау А. Е., Тойлыбай А.Б. THE SPECIFICS OF THE USE OF ENGLISH IN THE HOSPITALITY INDUSTRY.....	489
12	Валиханова (Тайбасар) Г.А., Бегімкүл Ж. А., Бондарева Е.А. SEMANTIC TYPOLOGY OF CONDITIONAL CONSTRUCTIONS IN ENGLISH.....	493
13	Джорабек А. А., Махамбет Ү. М., Нематиллаева М.В., Арисбекова Г. Т. USING VISUAL MEANS IN THE DEVELOPMENT OF ORAL SPEECH IN ENGLISH.....	497
14	Джуманкулова Н.Д. РОЛЬ ОДНОСОСТАВНЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ В ПОВЕСТИ Л.Н.ТОЛСТОГО «ЮНОСТЬ»	501
15	Джусупова М.Д., Ермекова С.А., Рахматуллаева Ю. Ф., Розиваева С.Ф. TONGUE TWISTERS AND THEIR ROLE IN IMPROVING THE PRONUNCIATION.....	505
16	Досаева А. С., Кыдырбаева А. Қ., Қайназар А. Қ., Медеуова Ж. М. THE ROLE AND PLACE OF MNEMONICS IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE VOCABULARY IN PRIMARY SCHOOL.....	508
17	Дүйсек Г.Б., Батырбай А.Қ., Умирбек Ж.Ш., Исабекова З.Б. INFLUENCE OF THE NEUROLINGUISTIC PROGRAM ON THE DEVELOPMENT OF KNOWLEDGE THINKING.....	512
18	Елтай Қ. М., Амантай А. Н., Балтабаева Р. Б., Досманбетова А. С. DRAMATIZATION AS A MEANS OF TEACHING SPEAKING IN A FOREIGN LANGUAGE TO PRIMARY SCHOOL STUDENTS.....	515
19	Ералы Д. Е., Рахматулла А. И., Қарсыбай Д. Н., Камбарова (Максүтова) Д. О. THE DIDACTICS OF FOREIGN LANGUAGES AND THE TEACHING/ LEARNING PROCESSES.....	520
20	Ермекова У. Н., Буранбаева С.А., Хаидов К.М., Садырбай А.М. LITERARY TEXTS FOR IMPROVING READING AND WRITING SKILLS.....	525
21	Есенбек Б. Ә., Тұрғанбай Қ. Ж., Әлайдар А. Д. SITUATIONAL CONDITIONING. SPEECH COMMUNICATION.....	528
22	Есенгелдиева Н. Н., Зиядуллаева А. А., Колдасова М. Д., Қалдар А. Қ. POSTAGE STAMPS AND POSTAL HISTORY OF GREAT BRITAIN.....	532
23	Есенкулова Ж. Б., Әбубәкір Ә.Н., Сафарова А. Н., Барат Д.Қ. DEVELOPMENT OF STUDENTS ' SPEECH SKILLS THROUGH THE USE OF VISUAL REPRESENTATION IN ENGLISH LESSONS.....	536
24	Әбділіева А.Б., Пердебекова Д.Ш., Сейлхан Е. С., Жансеит А.Қ. FEATURES DISTANCE OF A FOREIGN LANGUAGE.....	539
25	Әбдімомынова Ә. Қ., Заманханова Ә. Е., Муханова Ш. А., Пернебаева А. А. THE SPECIFICS OF THE USE OF ENGLISH IN THE HOSPITALITY INDUSTRY.....	544
26	Жайлыбеков Ә.Н., Сапар Ж.А. ҚАЗАҚ ӨЛЕҢІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЗМНІҢ ТАРИХЫ МЕН СЫРЫ.....	547
27	Жаксыбаева С.Ш. ӘЛИХАН БӨКЕЙХАННЫҢ ӘДЕБИ- СЫН ЗЕРТТЕУЛЕРІ.....	551

28	Жандарбек А.С., Тұрсынбай А.Т., Амирхан Ж.У., Тлепбек Н.И. IMPROVING STUDENTS' CONVERSATIONAL SKILLS IN ENGLISH THROUGH INTERACTIVE LEARNING	556
29	Жаркинбек А.Т., Кадирова О.Н., Аширматов Д.Ш., Узакова Ш.О. A FOREIGN LANGUAGE TEACHER AS AN ORGANIZER OF INTERCULTURAL COMMUNICATION	560
30	Жүсіпәлі Ж. Б., Шуренбайқызы Д., Абдипаттахова И. А., Бахтияров А.У. INTERCULTURAL COMMUNICATION THROUGH SOCIAL NETWORKS	563
31	Жұмаділова Ұ.Қ., Ағаділ Ж.Б., Ағаділ Ә.Б., Әмзе А.А. FEATURES OF ENGLISH HUMOR	565
32	Зафарзода Ш.З. Амонқұлова Х. METHODS OF TEACHING WRITING IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS	569
33	Зәуірбек З. С., Базарбаева Д. К., Балтабаева Р.Б. WAYS TO TEACH DIALOGIC SPEECH IN ENGLISH HIGH SCHOOL	574
34	Илхамова Н.Х., Юлдашев Ф. Р., Копылов Д. Е., Байрамова С. С. ELICITATION AND CONCEPT-CHECKING TECHNIQUES	578
35	Ирисдаулет Н. М., Ломаева Н. М, Кахарқызы А., Юлдашбекова Н.З. ASSOCIATION METHOD IN TEACHING MONOLOGUE SPEECH IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS	580
36	Исабекова З.Б., Кенжабекова А.Н., Барат Д. Қ. THE FEATURES OF EVALUATION BY CRITERIA ACCORDING TO UPDATED ENGLISH LANGUAGE TEACHING PROGRAMM	584
37	Исраилова Г. О., Абылхан А. А., Алайдар С. Р., Алимова М. И. LINGUO-CULTURAL APPROACH IN TEACHING FOREIGN LANGUAGE	589
38	Касымова Ж.М., Абдуназаров Қ. Ш., Азимбоева М.Н. CONDITIONAL CONSTRUCTIONS THAT CONVEY A COUNTERFACTUAL CONDITION	593
39	Кипшакбаева А.С., Тоғыс А.Ж. ОПИСАНИЕ РАЗВЕДЫВАТЕЛЬНОГО И КОНТРОЛЬНОГО СРЕЗОВ ЗНАНИЙ ПО ТЕМЕ «ОБОСОБЛЕННЫЕ ЧЛЕНЫ ПРЕДЛОЖЕНИЯ»	596
40	Кочкарова З.К., Суркова А.В., Кыдырылиева Н., Ташполатова С.Г. 5 WRITTEN TECHNIQUES FOR EFFECTIVE MEMORIZATION OF ENGLISH WORDS	599
41	Кыдырбаева А. Қ., Шахниязова Н. Н. TEACHING PHRASEOLOGICAL UNITS IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS	602
42	Қаратай Т.Ұ., Абдыл Е.Р., Кошкарлова Д.Б., Исабек А.А. METHODS OF STUDYING THE FEAR OF PERSONALITY TO LEARN FOREIGN LANGUAGES	605
43	Қаржаубай Н.Ж., Мелдебек А.Б., Олжабаев Ш.Р., Оралбек М.Н. METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE TO BILINGUALS	608
44	Қасымбекова Б.Б. ОҚУШЫЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ҚАБІЛЕТТЕРІН ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ЕРТЕГІЛЕРДІҢ МАҢЫЗЫ	612
45	Қуаныш А. М., Мирганиева Д. Ф., Сайдахметова С. Ю., Салибаев О. Г. ANGLICANISM AND ITS SPREAD AROUND THE WORLD	614

46	Мажит Ш. Т., Конарбай Р. К., Қонысбай А. Ж., Юлдашбекова Ф. Р. TECHNOLOGY OF USING CORPUS-BASED LINGUISTICS IN THE PROCESS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGE.....	616
47	Маулимов Ж. М., Мусритдинов Т. Д., Мырзатаев С. Б. THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF MOBILE TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TEACHING ENGLISH.....	620
48	Мирзоолимова Н. Р., Худжамова Ф. Г. THE ROLE OF LEADERSHIP AND MANAGEMENT IN THE EDUCATION SYSTEM.....	624
49	Мирсалимова Ч.Д., Розмбаева Н.М., Маккамбаева Н.Х., Бахтиярова Д. Х. THE PECULIARITIES OF THE ENGLISH SPELLING.....	627
50	Мирякипова С.А., Базарбаева Д.Т., Гребещенко Е.Ю., Турсунбаева А.Т. SERVICES THAT WILL HELP TO CREATE AN INTERACTIVE AND ENGAGING ONLINE COURSE.....	629
51	Мухитдинова П.Б., Ондасынова А. MULTILINGUALISM IS A KEEPER OF CULTURAL HERITAGE.....	631
52	Мырзаханова М. Б., Онбаева С. Б., Шоман М. М., Мажит Л. Б. WHY IT IS VERY IMPORTANT TO LEARN FOREIGN LANGUAGES.....	635
53	Назарметова Л.Т., Якубжанова К.А., Хожакулова Г.С., Анарметова С.У. USING COMICS TO TELL STORIES IN ENGLISH CLASSROOM.....	638
54	Накыпбек Д. Н., Баянқұл Ә. С., Сейдулла Д.М., Әмірқұл А. Ж. METHODOLOGICAL POTENTIAL AND COMPONENTS OF FOLKLORE IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	640
55	Налыбек Б. А., Зукирова С. Ж., Турехан А. Т., Қабылбек Д. Н. THE USE OF GAMES IN FOREIGN LANGUAGE TEACHING: FROM TRADITIONAL TO DIGITAL.....	644
56	Ниязбекова Н. ЛАНДШАФТНЫЕ ТОПОНИМЫ ЮЖНОГО КАЗАХСТАНА.....	647
57	Нуртаева Б. А., Ерболат А. Н., Есіркеп Б. М., Жақсықұл Ж. И. LEXICAL INTERFERENCE AT THE LEVEL OF THE MACROSTRUCTURE OF LINGUISTIC UNITS.....	649
58	Нышан Ж. С., Қазбекова Н. Б., Нурсейт М. Е., Байлар Н.Ж. METHODS OF FORMING LEXICAL COMPETENCE OF STUDENTS IN FOREIGN LANGUAGE LESSONS.....	653
59	Полат Ұ.Ж., Өміртай А. М. ДЕЛОВОЙ ЭТИКЕТ.....	657
60	Рахманкулова Х.С., Рахим А.Б., Сарсенбай А.М., Садыкова А.Б. THINKING THROUGH THE USE OF CRITICAL THINKING TECHNOLOGY INCREASE THE INTEREST OF STUDENTS WITH DEFERENT ABILITIES IN THE LESSON.....	660
61	Рустем Д. С., Утепов Д.Х., Хаджиева Н. С. COMPETENCE-BASED APPROUCH IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE	664
62	Салимжонова Ф.И., Мамаева М.Э. DEVELOPING STUDENTS' COMMUNICATION SKILLS USING GAMES.....	668
63	Сандибекова А.А., Абдраймбекова С.Е., Досмуратова Ф.С., Әбдіәлі Н.Б. ASPECTS OF COOPERATION WITH PARENTS OF STUDENTS.....	672

64	Сапаев А.К., Каримжанова М.Т., Кенжабекова А.Н., Қалбай Ж. Ө. COMPARATIVE ANALYSIS OF EXISTING POSSIBILITIES AND RESULTS OF COMPUTER TRANSLATION AND HUMAN TRANSLATION.....	675
65	Султаниязов Н. Ж., Баутаев Е. Б. METHODOLOGY OF AN INTERCULTURAL APPROACH TO TEACHING AND LEARNING A FOREIGN LANGUAGE.....	678
66	Султанова Д. Ю., Әбубәкір Нурина Сабырқызы ВЫЯВЛЕНИЕ УРОВНЯ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ В СЛОВАХ С НЕПРОВЕРЯЕМЫМИ НАПИСАНИЯМИ.....	681
67	Тәліпхан Ұ.Б., Ташмұратов Н.Б., Азаматқызы М., Шахниязова Н.Н. TYPES OF SPEECH ACTIVITY IN THE PROCESS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE.....	685
68	Тілегенова Ж.Қ., Уалихан Р.А., Кизтуганова У.Н. Бердуақас Ғ.Б. DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL THINKING OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN KAZAKHSTAN IN THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY	688
69	Тойшиева А.М., Алмакамбет Б.Б. ӘБШ КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ ТІЛДІК ЕРЕКШЕЛІГІ	692
70	Төлеген А.Н., Салқыбекова Ғ.С., Собирова Н.Б., Ташметова С. PUN AS A CREATIVE TRANSLATION TASK.....	695
71	Турабаева (Юнусова) Ш. И., Бердалиева Ф. Э., Дехканова К.А. STYLISTIC MEANS DENOTING DESCRIPTIONS OF THE LANDSCAPE.	697
72	Уралова Ұ. Р., Исахмет Б.Н., Абызбек Д. Ә., Алтынбек З. Д. FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF SCHOOLCHILDREN IN THE PROCESS OF STUDYING A WORK OF ART	702
73	Халметова П.Г., Джуманова Н.Б., Полат Б.С., Усерова А.Р. SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN ENGLISH LESSONS WITH THE HELP OF GAMES.....	705
74	Халтаева Т.А., Миркамиллова З.М., Октябрьев Ш.Б., Тохтаназаров И.Б. HOW TO WORK WITH A PADLET VIRTUAL BOARD.....	708
75	Чепишко А. С. ЛЕКСИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ КОНЦЕПТА ПОЭТ В ТВОРЧЕСТВЕ И. СЕВЕРЯНИНА.....	711
76	Шадиева С.Х., Мусабекова У. А. ИЗУЧЕНИЕ ИМЕН ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ.....	715
77	Эмилбекова К. Э. CLASSIFICATION OF CONSONANT PHONEMES IN ENGLISH	720
78	Юлдашева Я. Б., Ахматкулова С. А., Базарбаева Д. К., Жүсіп Ш. Н. ORTHOEPIC NORMS IN THE HISTORY OF THE ENGLISH LANGUAGE.....	723

СТУДЕНТТІК ҒЫЛЫМ - 2023

*атты халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференциясының
МАТЕРИАЛДАРЫ*

МАТЕРИАЛЫ

международной студенческой научно-практической конференции

СТУДЕНЧЕСКАЯ НАУКА 2023

I ТОМ

Педагогика және психология, Филология/
Педагогика и психология, Филология

Оргкомитет не несет ответственности за материалы, не содержащие научной новизны или оформленные с нарушением грамматики.

Подготовка оригинал-макета: Т.С. Митрошенко